Archiva Moldaviæ

VI (2014)

Editor-in-Chief

Dorin Dobrincu

Associate Editor

Mihai Chiper

Editorial Board

Ludmila Bacumenco-Pîrnău, Cătălin Botoşineanu, Ovidiu Creangă,
Ligia Dobrincu, Cătălina Mihalache, Mihai Mîrza

International Advisory Board

Viorel Achim (Bucharest)
Mihnea Berindei (Paris)
Ovidiu Buruiană (Iaşi)
Maria Bucur (Bloomington, Indiana)
Igor Caşu (Chişinău)
Adrian Cioflâncă (Iaşi)
Mihai Cojocariu (Iaşi)
Valentin Constantinov (Chişinău)
Florin Curta (Gainesville, Florida)
Andrei Cuşco (Chişinău)
Dennis Deletant (Washington, DC)
Marius Diaconescu (Bucharest)
Vasile Docea (Timişoara)
Alexander Drace-Francis (Amsterdam)
Emil Dragnev (Chişinău)
Armand Goşu (Bucharest)
Ion Gumenâi (Chişinău)
Radu Ioanid (Washington, DC)
Florea Ioncioaia (Iaşi)
Constantin Iordachi (Budapest)
Charles King (Washington, DC)
Gail Kligman (Los Angeles, California)
Ştefan Lemny (Paris)
Bogdan-Petru Maleon (Iaşi)
Hans-Christian Maner (Mainz)
Paul Michelson (Huntington, Indiana)
Nicolae Mihai (Craiova)
Andi Mihalache (Iaşi)
Bogdan Murgescu (Bucharest)
Sergiu Musteaţă (Chişinău)
Lucian Nastasă (Cluj-Napoca)
Petru Negură (Chişinău)
Marian Olaru (Rădăuţi)
Virgil Pâslariuc (Chişinău)
Alexandru-Florin Platon (Iaşi)
Leonidas Rados (Iaşi)
Oliver Jens Schmitt (Vienna)
Grigory Shkundin (Moscow)
Flavius Solomon (Iaşi)
Victor Spinei (Iaşi)
Mihai D. Sturdza (Paris)
Igor Şarov (Chişinău)
Silviu Andrieş-Tabac (Chişinău)
Victor Taki (Edmonton/Moscow)
Vladimir Tismăneanu (Washington, DC)
Valentin Tomuleţ (Chişinău)
Ottmar Traşcă (Cluj-Napoca)
Marius Turda (Oxford)
Virgiliu Ţârău (Cluj-Napoca)
Florin Ţurcanu (Bucharest)
Constantin Ungureanu (Chişinău)
Daniel Ursprung (Zürich)
N.A. Ursu (Iaşi)
Ion Varta (Chişinău)
Vitalie Văratic (Bucharest)
Petru Vicol (Chişinău)

Typing

Mihaela Răducă

Cover

Romeo Cîrjan, Iulian Constantin Copăcel, Adrian Solomon

Archiva Moldaviæ

VI (2014)

Revistă publicată sub egida
Societății de Studii Istorice din România

This journal is published under the auspices of the
Romanian Society for Historical Studies

Iaşi

Lucrare apărută grație unei finanțări nerambursabile acordate de
Consiliul Județean Iaşi potrivit Legii nr. 350/2005

Mulțumim pentru susținere Price Banks (Tomeşti, Iaşi)

şi Profesorului Dennis Deletant (Washington, DC)

Adresa redacției

amoldaviae@yahoo.com
Str. Nicolae Gane, nr. 25, Corp C, ap. 18,
cod poştal 700110, mun. Iaşi, jud. Iaşi, România

© Archiva Moldaviæ

ISSN: 2067-3930

Cuprins

Abrevieri 23

Studii de istorie

Genealogii, biografii, momente din viața unor personalități

Iulian Marcel CIUBOTARU, *Completări la biografia cronicarului Macarie* 27

Constantin ARDELEANU, *Un inventator francez în Moldova – François Xavier Progin (1801-1855)* 39

Mihai Sorin RĂDULESCU, *Aperçu sur la généalogie de la famille Malaxa* 49

Heraldică moldovenească

Silviu ANDRIEŞ-TABAC, *Stema şi drapelul satului Dănceni, raionul Ialoveni* 79

Oraşul Iaşi în secolul XX

Alexandru D. AIOANEI, *Între ruine, foamete şi normalizarea vieții cotidiene. Iaşul în anii 1944-1948* 89

Basarabia între România şi Uniunea Sovietică

Sorin RADU, *Activitatea lui Vespasian Erbiceanu în funcția de consilier tehnic pe lângă Directoratul de Justiție al Basarabiei (1918)* 119

Svetlana SUVEICA, *For the „Bessarabian Cause": The Activity of Odessa Committee for Saving Bessarabia (1918-1920)* 139

Aleksandr STYKALIN, *Politica Ungariei referitoare la problema Transilvaniei în contextul acțiunii militare sovietice în Basarabia (vara anului 1940)* 171

Aurelia FELEA, *Învățământul sovietic în memoriile foştilor demnitari din RSSM. Condiții de studii, calitatea educației şi relevanța acesteia pentru reuşita în carieră* 189

Minorități naționale din şi în jurul României

Sebastian BUNGHEZ, *Problema aromânilor în dezbaterile Parlamentului României la începutul secolului al XX-lea* 217
Hannelore BAIER, *Germanii din România în atenția lui Stalin. Politica față de minoritatea germană în anii 1944-1948* 229

Rezistență, represiune şi propagandă în România comunistă şi în lumea postcolonială

Andrei MIROIU, *Intelligence Organization and Operations in Classical Counterinsurgency. Malaya, Algeria and Romania, 1944-1962* 247
Alexandra TOADER, *„Atitudini anticomuniste" la nivel local? Cazul unei scrisori adresate Comitetului Central al PMR, în aprilie 1956* 275
Cristina PREUTU, *Om Nou sau Duşman în propaganda comunistă: studiu de caz Constantin Mitea* 305
Mihai BURCEA, *Constantin Istrate: biografia atipică a unui torționar în România comunistă* 315

Documente

Paul E. MICHELSON, *Ieremia to Eliade 1899: Notes and Queries* 341
Viorel ACHIM, *Situația „sectelor religioase" în Provincia Bucovina. Un studiu al Inspectoratului Regional de Poliție Cernăuți din septembrie 1943* 351

Restitutio

Eugen D. NECULAU, *Viața socială în satele de pe Jijia de Sus în prima jumătate a veacului al XX-lea* (editor: Marcel LUTIC) 429

Dezbateri istoriografice

***, *Lansarea revistei „Archiva Moldaviae", vol. II/2010, III/2011, IV/2012 şi dezbaterea Istoria regională astăzi* (editor: Dorin DOBRINCU) 499
Emmanuel LE ROY LADURIE, *Sur le devenir de l'Etat pré-révolutionnaire* 537
Mircea STĂNESCU, *Plagiatul lui Alin Mureşan* 555

Recenzii

Viorel Achim (editor), *Politica regimului Antonescu față de cultele neoprotestante. Documente*, Cuvânt înainte de Alexandru Florian, Iași, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", Editura Polirom, 2013, 931 p. (Paul E. Michelson) 591

Ioan Chertiție, *Am fost torționar. Confesiunile unui gardian*, Bucureşti, Editura Ştefan, 2011, 280 p. (Mircea Stănescu) 593

Note bibliografice

Lucian N. Leuştean, *Orthodoxy and the Cold War. Religion and Political Power in Romania, 1947-65*, London, Palgrave Macmillan, 2009, 286 p. (Andrei Puiu) 597

Ion Ianoşi, *Internaționala mea. Cronica unei vieți*, Iaşi, Editura Polirom, 2012, 855 p. (Iulian Marcel Ciubotaru) 601

Revista revistelor

„Polis. Revistă de ştiințe politice", volum II, nr. 1 (3), serie nouă, decembrie 2013 – februarie 2014, 220 p. (Ovidiu Mihăiuc) 607

Viața ştiințifică

Regionalism şi regionalizare în România. Interpretări istorice şi provocări contemporane, conferință internațională, Iaşi, 30-31 mai 2013 (Mihai Chiper) 611

Lista autorilor 621

Contents

Abbreviations 23

History Studies

Genealogies, biographies, moments from the lives of famous personalities

Iulian Marcel CIUBOTARU, *Contributions to the Study of the Biography of Chronicler Macarie* 27

Constantin ARDELEANU, *A French Inventor in Moldavia – François Xavier Progin (1801-1855)* 39

Mihai Sorin RĂDULESCU, *Overview of the Genealogy of the Malaxa Family* 49

Moldovan Heraldry

Silviu ANDRIEŞ-TABAC, *The Coat of Arms and the Flag of Dănceni Village, Ialoveni District* 79

The city of Iaşi in the Twentieth Century

Alexandru D. AIOANEI, *Among the Ruins, Starvation and Normalization of Daily Life. Iaşi during 1944-1948* 89

Bessarabia between Romania and the Soviet Union

Sorin RADU, *The Activity of Vespasian Erbiceanu as a Technical Adviser for the Justice Department of Bessarabia (1918)* 119

Svetlana SUVEICA, *For the "Bessarabian Cause": The Activity of Odessa Committee for Saving Bessarabia (1918-1920)* 139

Aleksandr STYKALIN, *The Hungarian Policy in the Transylvanian Question in the Context of the Soviet Military Action in Bessarabia (Summer 1940)* 171

Aurelia FELEA, *Soviet Education in the Memories of former Moldavian SSR Dignitaries. Study Conditions, Quality of Education and its Relevance for Career Success* 189

National Minorities in Romania and the Neighbouring Countries

Sebastian BUNGHEZ, *The Aromanians' Question in the Romanian Parliament. Debates at the Beginning of the Twentieth Century* 217
Hannelore BAIER, *The Germans of Romania under Joseph Stalin's Scrutiny. The Policy Towards the German Minority of Romania, 1944-1948* 229

Resistance, Repression and Propaganda in Romania and in the Postcolonial World

Andrei MIROIU, *Intelligence Organization and Operations in Classical Counterinsurgency. Malaya, Algeria and Romania, 1944-1962* 247
Alexandra TOADER, *Local "anti-communist attitudes"? The Case of a Letter addressed to the Central Committee of the Romanian Workers' Party, in April 1956* 275
Cristina PREUTU, *New Man or Enemy in the Communist Propaganda: Constantin Mitea, a Case Study* 305
Mihai BURCEA, *Constantin Istrate – an Atypical Biography* 315

Documents

Paul E. MICHELSON, *Ieremia to Eliade 1899: Notes and Queries* 341
Viorel ACHIM, *Situation of the "Religious Sects" in the Province of Bukovina. A Study Made by the Regional Inspectorate of the Police Cernăuți from September 1943* 351

Restitutio

Eugen D. NECULAU, *Social Life in the Villages of Upper Jijia in the first half of the Twentieth Century* (editor: Marcel LUTIC) 429

Historiographic Debates

***, *The Launching of the "Archiva Moldaviae" Journal, vol. II/2010, III/2011, IV/2012 and the Debate Regional History Today* (editor: Dorin DOBRINCU) 499
Emmanuel LE ROY LADURIE, *Sur le devenir de l'Etat pré-révolutionnaire* 537
Mircea STĂNESCU, *Plagiarism by Alin Mureşan* 555

Reviews

Viorel Achim (editor), *Politica regimului Antonescu față de cultele neoprotestante. Documente*, Cuvânt înainte de Alexandru Florian, Iaşi, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", Editura Polirom, 2013, 931 p. (Paul E. Michelson) 591

Ioan Chertiție, *Am fost torționar. Confesiunile unui gardian*, Bucureşti, Editura Ştefan, 2011, 280 p. (Mircea Stănescu) 593

Bibliographic Notes

Lucian N. Leuştean, *Orthodoxy and the Cold War. Religion and Political Power in Romania, 1947-65*, London, Palgrave Macmillan, 2009, 286 p. (Andrei Puiu) 597

Ion Ianoşi, *Internaționala mea. Cronica unei vieți*, Iaşi, Editura Polirom, 2012, 855 p. (Iulian Marcel Ciubotaru) 601

Review of Journals

„Polis. Revistă de Ştiințe Politice", volum II, nr. 1 (3), serie nouă, decembrie 2013 – februarie 2014, 220 p. (Ovidiu Mihăiuc) 607

Scientific Life

Regionalism şi regionalizare în România. Interpretări istorice şi provocări contemporane, international conference, Iaşi, 30-31 May 2013 (Mihai Chiper) 611

List of Authors 621

Table des matières

Abréviation 23

Études d'histoire

Généalogies, biographies, moments de la vie des personnalités

Iulian Marcel CIUBOTARU, *Ajustements à la biographie du chroniqueur Macaire* 27

Constantin ARDELEANU, *Un inventeur français en Moldavie – François Xavier Progin (1801-1855)* 39

Mihai Sorin RĂDULESCU, *Aperçu sur la généalogie de la famille Malaxa* 49

Héraldique moldave

Silviu ANDRIEŞ-TABAC, *Les armes et le drapeau du village de Dănceni, district de Ialoveni* 79

La ville de Iaşi au XXe siècle

Alexandru D. AIOANEI, *Entre les ruines, la famine et la normalisation de la vie quotidienne. La ville de Iaşi dans les années 1944-1948* 89

La Bessarabie entre la Roumanie et l'Union Soviétique

Sorin RADU, *L'activité de Vespasian Erbiceanu en tant que conseiller technique auprès du Directorat de Justice de la Bessarabie (1918)* 119

Svetlana SUVEICA, *Pour la « Cause de la Bessarabie » : l'activité de la Commission d'Odessa pour le salut de la Bessarabie (1918-1920)* 139

Aleksandr STYKALIN, *La Politique de la Hongrie vis-à-vis du problème de la Transylvanie dans le contexte de l'action militaire soviétique en Bessarabie (été 1940)* 171

Aurelia FELEA, *L'éducation soviétique dans les mémoires des anciens dignitaires de la RSSM. Les conditions d'étude, la qualité de l'éducation et sa pertinence dans la réussite professionnelle* 189

Minorités nationales de et autour de la Roumanie

Sebastian BUNGHEZ, *Le Problème des Aroumains dans les débats du Parlement de la Roumanie au début du XXe siècle* 217
Hannelore BAIER, *Les Allemands de Roumanie sous l'oeil de Staline. La politique concernant la minorité allemande dans les années 1944-1948* 229

Résistance, répression et propagande dans la Roumanie communiste et le monde post-colonial

Andrei MIROIU, *Organisation et opérations des services de renseignements dans la contre-insurrection classique. Malaya, Algérie et Roumanie, 1944-1962* 247
Alexandra TOADER, *« Attitudes anticommunistes » au niveau local ? Le cas d'une lettre adressée au Comité Central du Parti Ouvrier Roumain, en avril 1956* 275
Cristina PREUTU, *Homme nouveau ou Ennemi dans la propagande communiste : étude de cas – Constantin Mitea* 305
Mihai BURCEA, *Constantin Istrate : la biographie atypique d'un tortionnaire dans la Roumanie communiste* 315

Documents

Paul E. MICHELSON, *Ieremia à Eliade, 1899 : notes et questions* 341
Viorel ACHIM, *La situation des « sectes religieuses » dans la Province de Bucovine. Une étude de l'Inspectorat régional de police de Tchernivtsi en septembre 1943* 351

Restitutio

Eugen D. NECULAU, *La vie sociale dans les villages de Jijia de Sus dans la première moitié du XXe siècle* (sous la direction de : Marcel LUTIC) 429

Débats historiogaphiques

***, *Le lancement de la revue « Archiva Moldaviae », volumes II/2010, III/2011, IV/2012 et le débat L'histoire régionale aujourd'hui* (sous la direction de : Dorin DOBRINCU) 499
Emmanuel LE ROY LADURIE, *Sur le devenir de l'Etat pré-révolutionnaire* 537
Mircea STĂNESCU, *Le Plagiat d'Alin Mureşan* 555

Recensions

Viorel Achim (editor), *Politica regimului Antonescu față de cultele neoprotestante. Documente*, Cuvânt înainte de Alexandru Florian, Iaşi, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", Editura Polirom, 2013, 931 p. (Paul E. Michelson) 591

Ioan Chertiție, *Am fost torționar. Confesiunile unui gardian*, Bucureşti, Editura Ştefan, 2011, 280 p. (Mircea Stănescu) 593

Notes bibliographiques

Lucian N. Leuştean, *Orthodoxy and the Cold War. Religion and Political Power in Romania, 1947-65*, London, Palgrave Macmillan, 2009, 286 p. (Andrei Puiu) 597

Ion Ianoşi, *Internaționala mea. Cronica unei vieți*, Iaşi, Editura Polirom, 2012, 855 p. (Iulian Marcel Ciubotaru) 601

La revue des revues

„Polis. Revistă de Ştiințe Politice", volum II, nr. 1 (3), serie nouă, decembrie 2013 – februarie 2014, 220 p. (Ovidiu Mihăiuc) 607

Vie scientifique

Regionalism şi regionalizare în România. Interpretări istorice şi provocări contemporane, conférence internationale, Iaşi, 30-31 mai 2013 (Mihai Chiper) 611

Liste des auteurs 621

Inhaltsverzeichnis

Abkürzungen 23

Historische Studien

Genealogien, Biographien, Lebensmomente einiger Persönlichkeiten

Iulian Marcel CIUBOTARU, *Ergänzungen zur Biographie des Chronisten Macarie* 27

Constantin ARDELEANU, *Ein französischer Erfinder in der Moldau – François Xavier Progin (1801-1855)* 39

Mihai Sorin RĂDULESCU, *Überblick über die Genealogie der Familie Malaxa* 49

Moldauische Heraldik

Silviu ANDRIEŞ-TABAC, *Das Wappen und die Flagge des Dorfes Dănceni, Rayon Ialoveni* 79

Die Stadt Jassy im 20. Jahrhundert

Alexandru D. AIOANEI, *Zwischen Ruinen, Hungersnot und Normalisierung des Alltagsleben. Jassy in den Jahren 1944-1948* 89

Bessarabien zwischen Rumänien und der Sowjetunion

Sorin RADU, *Die Aktivität des Vespasian Erbiceanu in der Funktion als technischer Rat beim Justiz-Direktorat Bessarabiens (1918)* 119

Svetlana SUVEICA, *Für die "Bessarabische Sache": Die Aktivität des Odessa-Komitees zur Rettung Bessarabiens (1918-1920)* 139

Aleksandr STYKALIN, *Die Politik Ungarns bezüglich des siebenbürgischen Problems im Kontext der sowjetischen Mitlitärakton in Bessarabien (Sommer 1940)* 171

Aurelia FELEA, *Der sowjetische Unterricht in den Erinnerungen ehemaliger Würdenträger aus der Moldauischen sozialistischen Sowjetrepublik. Studienbedingungen, Unterrichtsqualität und deren Relevanz für den Karriere-Erfolg* 189

Nationale Minderheiten aus und um Rumänien herum

Sebastian BUNGHEZ, *Das Problem der Aromunen in den Debatten des rumänischen Parlamentss zu Beginn des 20. Jahrhunderts* 217
Hannelore BAIER, *Die Rumäniendeutschen in Stalins Aufmerksamkeit. Die Politik gegenüber der deutschen Minderheit in den Jahren 1944-1948* 229

Widerstand, Repression und Propaganda im kommunistischen Rumäinen und in der postkolonialen Welt

Andrei MIROIU, *Aufklärungsorganisation und -Operationen in der klassischen Aufstandsbekämpfung. Malaysia, Algerien und Rumänien, 1944-1962* 247
Alexandra TOADER, *„Antikommunistische Haltungen" auf lokaler Ebene? Der Fall eines an das Zentralkomitee der der Rumänischen Arbeiterpartei adressierten Briefes aus dem April 1956* 275
Cristina PREUTU, *Neuer Mensch oder Feind in der kommunistischen Propaganda: Fallstudie Constantin Mitea* 305
Mihai BURCEA, *Constantin Istrate: die atypische Biographie eines Folterknechts im kommunistischen Rumänien* 315

Dokumente

Paul E. MICHELSON, *Ieremia an Eliade 1899: Notizen und Erkundigungen* 341
Viorel ACHIM, Die Lage der *„religiösen Sekten" in der Provinz Bukowina. Eine Studie des Regionalinspektorats der Polizei Tschernowitz aus dem September 1943* 351

Restitutio

Eugen D. NECULAU, *Das soziale Leben in den Dörfern entlang der oberen Jijia in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts* (editor: Marcel LUTIC) 429

Historiographische Debatten

***, *Lancierung der Zeitschrift „Archiva Moldaviae", Bände II/2010, III/2011, IV/2012 und die Regionalgeschichte heute* (Hrsg. von Dorin DOBRINCU) 499

Emmanuel LE ROY LADURIE, *Über die Entstehung des vor-revolutionären Staates* 537

Mircea STĂNESCU, *Das Plagian von Alin Mureşan* 555

Rezensionen

Viorel Achim (editor), *Politica regimului Antonescu față de cultele neoprotestante. Documente*, Cuvânt înainte de Alexandru Florian, Iași, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", Editura Polirom, 2013, 931 p. (Paul E. Michelson) 591

Ioan Chertiție, *Am fost torționar. Confesiunile unui gardian*, Bucureşti, Editura Ştefan, 2011, 280 p. (Mircea Stănescu) 593

Bibliographische Aufzeichnungen

Lucian N. Leuştean, *Orthodoxy and the Cold War. Religion and Political Power in Romania, 1947-65*, London, Palgrave Macmillan, 2009, 286 p. (Andrei Puiu) 597

Ion Ianoşi, *Internaționala mea. Cronica unei vieți*, Iaşi, Editura Polirom, 2012, 855 p. (Iulian Marcel Ciubotaru) 601

Zeitschriftenschau

„Polis. Revistă de Ştiințe Politice", volum II, nr. 1 (3), serie nouă, decembrie 2013 – februarie 2014, 220 p. (Ovidiu Mihăiuc) 607

Wissenschaftliches Leben

Regionalism şi regionalizare în România. Interpretări istorice şi provocări contemporane, internationale Konferenz, Jassy, 30.-31. Mai 2013 (Mihai Chiper) 611

Autorenverzeichnis 621

Содержание

Сокращения 23

Исторические исследования

Генеалогии, биографии, случаи из жизни личностей

Юлиан Марчел ЧУБОТАРУ, *Дополнения к биографии летописца Макария* 27
Константин АРДЕЛЯНУ, *Об одном французском изобретателе в Молдове– Франсуа Ксавиер Прогэн (1801-1855 гг.)* 39
Михай Сорин РЭДУЛЕСКУ, *По поводу генеалогии рода Малакса* 49

Молдавская геральдика

Силвиу АНДРИЕШ ТАБАК, *Герб и знамя села Дэнчень, Яловенский район* 79

Город Яссы в XX век

Александру Д. АИОАНЕЙ, *Среди разрушений, голода и нормализация повседневной жизни. Яссы в 1944-1948 гг.* 89

Бессарабия между Румынии и Советским Союзом

Сорин РАДУ, *Деятельность Веспасиана Ербичяну на должности технического советника Директората Юстиции Бессарабии (1918)* 119
Светлана СУВЕЙКЭ, *За "бессарабское дело": деятельность комитета для Спасения Бессарабии из Одессы (1918-1920 гг.)* 139
Александр СТЫКАЛИН, *Политика Венгрии в трансильванском вопросе летом 1940 г. в контексте советской июньской военной акции в отношении Бессарабии* 171
Аурелия ФЕЛЯ, *Советское образование в мемуары бывших сановниках ССМР. Учебные условия, качество воспитания и его значение для успеха в карьере* 189

Национальные меншиства в
Румынии и вокруг румынского государства

Себастьян БУНГЕЗ, *Проблема арумын в дебаты Парламента Румынии в начале XX века* 217
Ханелоре БАЙЕР, *Немцы из Румынии во внимание Сталина. Политика ориентированой к меншинству немцев в 1944-1948 гг.* 229

Сопротивление, репрессия и пропаганда в
коммунистической Румынии и в постколониальном мире

Андрей МИРОЮ, *Организование и операции секретных служб в классическом противовосстании. Малая, Алжир и Румыния, 1944-1962 гг.* 247
Александра ТОАДЕР, *„Антикоммунистические позиции" на местном уровне? Случай одного письма адресованным Центральному Комитету РРП, апрель 1956 г.* 275
Кристина ПРЕУТУ, *Новый Человек или Враг в коммунистической пропаганде: пример Константина Митя* 305
Михай БУРЧА, *Константин Истрате: атипическая биография одного палача в коммунистической Румынии* 315

Документы

Паул Е. МАЙКЕЛСОН, *От Иеремии до Елиаде, 1899 г.: заметки и вопросы* 341
Виорел АКИМ, *Положение „религиозных сект" в провинции Буковина. Исследование Региональной Инспекции Полиции из Черновцы в сентябре 1943 г.* 351

Реституцио

Еужен Д. НЕКУЛАУ, *Социальная жизнь в селах расположенные на верхнем течении реке Жижия в первой половине XX века* (издатель: Марчел ЛУТИК) 429

Историографические дебаты

***, *Выпуск журнала „Архива Молдавие", том II/2010, III/2011, IV/2012 и Региональная история сегодня* (редактор: Дорин ДОБРИНКУ) 499

Эммануэль ЛЕ РОА ЛАДУРИ, *По поводу становления дореволюционным Государством* 537

Мирча СТЭНЕСКУ, *Плагиат Алина Мурешан* 555

Рецензии

Viorel Achim (editor), *Politica regimului Antonescu faţă de cultele neoprotestante. Documente*, Cuvânt înainte de Alexandru Florian, Iaşi, Editura Institutului Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", Editura Polirom, 2013, 931 p. (Паул Е. Майкелсон) 591

Ioan Chertiţie, *Am fost torţionar. Confesiunile unui gardian*, Bucureşti, Editura Ştefan, 2011, 280 p. (Мирчя Стэнеску) 593

Книжное обозрение

Lucian N. Leuştean, *Orthodoxy and the Cold War. Religion and Political Power in Romania, 1947-65*, London, Palgrave Macmillan, 2009, 286 p. (Андрей Пую) 597

Ion Ianoşi, *Internaţionala mea. Cronica unei vieţi*, Iaşi, Editura Polirom, 2012, 855 p. (Юлиан Марчел Чуботару) 601

Обзор журналов

„Polis. Revistă de Ştiinţe Politice", volum II, nr. 1 (3), serie nouă, decembrie 2013 – februarie 2014, 220 p. (Овидиу Михэюк) 607

Научная жизнь

Regionalism şi regionalizare în România. Interpretări istorice şi provocări contemporane, Международная конференция, Яссы, 30-31 мая 2013 г. (Михай Кипер) 611

Список авторов 621

Abrevieri

„Arhiva” = Arhiva. Organul Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi
„Boabe de Grâu” = Boabe de Grâu. Revistă de cultură, Bucureşti
„Candela” = Candela. Revistă teologică şi bisericească, Cernăuţi
„Carpica” = Carpica. Muzeul de Istorie Bacău
AAR = Analele Academiei Române, Bucureşti
AAR.MN = Analele Academiei Române. Memorii şi Notiţe, Bucureşti
AAR.MSI = Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice, Bucureşti
AAR.MSL = Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Literare, Bucureşti
AARSR = Analele Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti
AB = Arhivele Basarabiei
ACNSAS = Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii
AERC-Iaşi = Arhiva Episcopiei Romano-Catolice Iaşi
AFTO = Anuarul Facultăţii de Teologie Ortodoxă, Universitatea Bucureşti
AHR = The American Historical Review
AIIAC = Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie din Cluj, Cluj
AIIAI = Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol”, Iaşi
AIIC = Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, Cluj
AIINC = Anuarul Institutului de Istorie Naţională din Cluj, Cluj
AIIX = Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, Iaşi (fost AIIAI)
AIR = *Arhiva Istorică a României* (ed. B.P. Hasdeu)
AISC = Anuarul Institutului de Studii Clasice
ALIL = Anuarul de Lingvistică şi Istorie Literară, Iaşi
AM = Arheologia Moldovei
AMAE = Arhivele Ministerului Afacerilor Externe – Bucureşti
AMM = Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
AMN = Acta Musei Napocensis
AMP = Acta Musei Porolissensis
AMR = Arhivele Militare Române (Bucureşti, Piteşti)
AN-Bacău = Serviciul Judeţean Bacău al Arhivelor Naţionale
AN-Bihor = Serviciul Judeţean Bihor al Arhivelor Naţionale
AN-Botoşani = Serviciul Judeţean Botoşani al Arhivelor Naţionale
AN-Cluj = Serviciul Judeţean Cluj al Arhivelor Naţionale
AN-Galaţi = Serviciul Judeţean Galaţi al Arhivelor Naţionale
AN-Iaşi = Serviciul Judeţean Iaşi al Arhivelor Naţionale
ANIC = Serviciul Arhive Naţionale Istorice Centrale – Bucureşti
AnM = Analele Moldovei
ANM-Bucureşti = Serviciul Municipiului Bucureşti al Arhivelor Naţionale
AN-Mehedinţi = Serviciul Judeţean Mehedinţi al Arhivelor Naţionale
AN-Neamţ = Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Neamţ

ANR = Arhivele Naţionale ale României
ANRM = Arhivele Naţionale ale Republicii Moldova
AN-Timiş = Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Timiş
AN-Vaslui = Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Vaslui
AOSPRM = Arhivele Organizaţiilor Social-Politice din Republica Moldova
APR = Analele Parlamentare ale României
AR = Arhiva Românească
AR.MSI = Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice, Bucureşti
ARBSH = Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique
ArchM = Archiva Moldaviae, Iaşi
Arh. St.-Cernăuţi = Arhiva de Stat din regiunea Cernăuţi
ArhGen = Arhiva Genealogică, Iaşi
ARMSI = Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice, Bucureşti
ARMSL = Academia Română. Memoriile Secţiunii Literare, Bucureşti
ARMSŞ = Academia Română. Memoriile Secţiunii Ştiinţifice, Bucureşti
AS = Analele Sighet
ASRI = Arhivele Serviciului Român de Informaţii – Bucureşti
AŞRS = Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială, Bucureşti
AŞUI = Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza”, Iaşi
AT = Arhivele Totalitarismului, Bucureşti
ATMI = Arhivele Tribunalului Militar Iaşi
AUB = Analele Universităţii Bucureşti, Bucureşti
BAR-Bucureşti = Biblioteca Academiei Române, Bucureşti
BBRF = Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCIR = Buletinul Comisiei Istorice a României, Bucureşti
BCMI = Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, Bucureşti şi Vălenii de Munte
BCU = Biblioteca Centrală Universitară
BI = Buletin Istoric, Iaşi
BIFR = Buletinul Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, Iaşi
BMI = Buletinul Monumentelor Istorice
BNB = Biblioteca Naţională Bucureşti
BOR = Biserica Ortodoxă Română. Buletinul oficial al Patriarhiei Române, Bucureşti
BRV = Bibliografia Românească Veche
BS = Balkan Studies, Thesaloniki
BSNR = Buletinul Societăţii Numismatice Române
CC = Codrul Cosminului. Buletinul „Institutului de Istorie şi Limbă”, Universitatea din Cernăuţi
CC, Serie nouă = Codrul Cosminului, Serie nouă, Universitatea „Ştefan cel Mare” – Suceava
CDM = *Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva Istorică Centrală a Statului* (*Direcţia Arhivelor Centrale*)
CDM. S.1 = *Catalogul documentelor moldoveneşti din Direcţia Arhivelor Centrale*, Supliment I *(1403-1700)*
CDŢR = *Catalogul documentelor Ţării Româneşti din Arhivele Statului* (*Arhivele Naţionale*)
cf. = *confer*
CI = Cercetări Istorice. Revistă de istorie românească, Iaşi
CL = Cercetări Literare
CMRS = Cahiers du Monde Russe et Soviétique
CR = Cuget Românesc

CvL	= Convorbiri Literare
DAD	= Dezbaterile Adunării Deputaţilor
DEX	= *DEX. Dicţionarul Explicativ al Limbii Române*
DGAS	= Direcţia Generală a Arhivelor Statului
DI	= Dosarele Istoriei
DIR	= *Documente privind istoria României*
doc.	= document
DR	= Dacoromania, Freiburg I. Br.
DRH	= *Documenta Romaniae Historica*
EN	= Economia Naţională. Revista economică, statistică şi financiară, Bucureşti
f.	= fila, filele
FF	= Făt-Frumos. Revistă de literatură, artă, ştiinţă, viaţă socială
FHDR	= Fontes Historiae Dacoromanae
GB	= Glasul Bisericii, Bucureşti
IN	= „Ioan Neculce”, Buletinul Muzeului Municipal Iaşi
inv.	= inventar
JGO	= Jahrbücher für Geschichte Osteuropas
LA	= Literatura şi Arta
LC	= Lumina Creştinului, Iaşi
LL	= Limba şi Literatura, Bucureşti
LR	= Limba Română, Bucureşti
MA	= Mitropolia Ardealului
MB	= Mitropolia Banatului
MC	= „Miron Costin”. Revistă de Mărturii Istorice, Bârlad
MCA	= Materiale şi Cercetări Arheologice
MEF	= *Moldova în Epoca Feudalismului*
MemAnt	= Memoria Antiquitatis, Piatra Neamţ
menţ.	= menţiune
MI	= Magazin Istoric, Bucureşti
MM	= Mitropolia Moldovei
MMS	= Mitropolia Moldovei şi Sucevei, Iaşi
MO	= Mitropolia Olteniei
MOf	= Monitorul Oficial, Bucureşti
ms. rom.	= manuscris românesc
ms. sl.	= manuscris slavon
MSŞIA	= Memoriile Secţiei de Ştiinţe Istorice şi Arheologie a Academiei Române, Bucureşti
NEdH	= Nouvelles Études d’Histoire, Bucureşti
nr.	= număr
NRR	= Noua Revistă Română, Bucureşti
op.	= opis
p.	= pagina, paginile
pach.	= pachet
r.	= recto
RA	= Revista Arhivelor, Bucureşti
RdI	= Revista de Istorie, Bucureşti
REB	= Revue des Études Byzantines, Paris
REI	= Revue des Études Islamiques, Paris
RER	= Revue des Études Roumaines, Paris
RES	= Revue des Études Slaves, Paris

RESEE = Revue des Études Sud-Est Européennes, Bucureşti
RFR = Revista Fundaţiilor Regale, Bucureşti
RH = Revue Historique, Paris
RHSEE = Revue Historique du Sud-Est Européen, Bucureşti
RI = Revista Istorică, Bucureşti
RIAB = Revista Istorică Arheologică Bisericească, Chişinău
RIAF = Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie, Bucureşti
RIR = Revista Istorică Română, Bucureşti
RIS = Revista de Istorie Socială
RITL = Revista de Istorie şi Teorie Literară, Bucureşti
RM = Revista Muzeelor, Bucureşti
RMM = Revista Muzeelor şi Monumentelor, Bucureşti
RRH = Revue Roumaine d'Histoire, Bucureşti
RSIABC = Revista Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti din Chişinău, Chişinău
Rsl = Romanoslavica, Bucureşti
SAHIR = Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, Bucureşti
SAI = Studii şi Articole de Istorie, Bucureşti
SAMBN = Studia et Acta Musei „Nicolae Bălcescu"
SAO = Studia et Acta Orientalia, Bucureşti
SCB = Studii şi Cercetări de Bibliologie, Bucureşti
SCI = Studii şi Cercetări Istorice. Buletin al Institutului de Istorie Naţională „A.D. Xenopol", Iaşi (ultimele din CI, seria veche)
SCIA = Studii şi Cercetări de Istoria Artei, Bucureşti
SCILF = Studii şi Cercetări de Istorie Literară şi Folclor, Bucureşti
SCIM = Studii şi Cercetări de Istorie Medie, Bucureşti
SCIV = Studii şi Cercetări de Istorie Veche, Bucureşti
SCIVA = Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie, Bucureşti
SCN = Studii şi Cercetări de Numismatică, Bucureşti
SCŞI = Studii şi Cercetări Ştiinţifice, seria Istorie, Iaşi
SEER = The Slavonic and East European Review, Londra
SMIC = Studii şi Materiale de Istorie Contemporană, Bucureşti
SMIM = Studii şi Materiale de Istorie Medie, Bucureşti
SMMIM = Studii şi Materiale de Muzeografie şi Istorie Militară
SODF = Südostdeutsche Forschungen, München
SOF = Südost-Forschungen, München
SRdI = Studii. Revista de Istorie, Bucureşti
ST = Studii Teologice, Bucureşti
SUBB = Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Cluj
TC = „Teodor Codrescu" (revistă editată de Gh. Ghibănescu)
TD = Thraco-Dacica, Institutul Român de Tracologie, Bucureşti
tr. = transport
TV = Teologie şi Viaţă, Iaşi
v. = verso
VR = Viaţa Românească, Iaşi

Completări la biografia cronicarului Macarie

Iulian Marcel CIUBOTARU

Despre cronicarul oficial al lui Petru Rareş, episcopul Macarie[1], se cunosc unele ştiri, graţie cronicii sale şi a informaţiilor pe care episcopul cărturar le oferă despre sine în cronica pe care a scris-o din porunca voievodului. De asemenea, ucenicii acestui episcop, cronicarii Eftimie şi Azarie, oferă, la rândul lor, date despre cel pe care contemporanii îl numeau „fericitul [sfântul – n.ns.] încă din viaţa aceasta”[2].

[1] Câteva informaţii privitoare la viaţa şi opera acestui personaj pot fi găsite la Sorin Ulea, *O surprinzătoare personalitate a Evului Mediu românesc: cronicarul Macarie*, în SCIA, seria Artă plastică, tom 32, 1985, p. 14-48; Alexandru Găină, *Biserica Ortodoxă din Moldova în timpul domniilor lui Alexandru Vodă Lăpuşneanul (1552-1561; 1564-1568)*, în ST, seria II-a, anul XXVIII, nr. 7-10, septembrie-decembrie 1976, p. 660-661; Constantin Cojocaru, *Câteva consideraţii istorice privind spiritualitatea ortodoxă în Moldova secolului al XVI-lea*, în idem, *Paşi prin secole de istorie bisericească*, Iaşi, Editura Golia, 2005, p. 181-191; N. Iorga, *Istoria Bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor*, I, Vălenii de Munte, 1908, p. 155-158; Rodica Şuiu, *Macarie*, în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Bucureşti, Editura Academiei, 1979, p. 525-526; Mircea Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 238; Alexandru Cristea, *Episcopia Romanului*, Bucureşti, 1901, p. 31-34; Ioan Bogdan, *Cronica lui Macarie*, în idem, *Vechile cronici moldovenesci până la Urechia*, Bucuresci, 1891, p. 69-89; Ilie Minea, *Letopiseţele moldoveneşti scrise slavoneşte*, extras din CI, anul I, Iaşi, 1925, p. 66-98 (unde se afirmă că „Macarie nu este numai acela care a continuat letopiseţul moldovenesc scris la curtea lui Ştefan cel Mare, ci întemeietorul unei şcoli de istoriografie în Moldova”); D. Murărăşu, *Istoria literaturii române*, ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1943, p. 23-25; *Istoria literaturii române*, vol. I, *Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400-1780)*, redactat de Al. Rosetti, Mihai Pop, I. Pervain, Al. Piru, Bucureşti, Editura Academiei, 1964, p. 261-275; Al. Piru, *Literatura română veche*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1961, p. 32-34; Scarlat Porcescu, *Episcopul Macarie al Romanului (1531-1558)*, în MMS, anul XXXVI, nr. 5-6, mai-iunie 1960, p. 347-361; idem, *Episcopia Romanului*, tipărită cu binecuvântarea Prea Sfinţitului Eftimie, episcopul Romanului şi Huşilor, Roman, 1984, p. 272-275; George Mihăilă, *Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 153-157, 280-284; pe aceeaşi temă vezi şi studiile lui P. P. Panaitescu, *Literatura slavo-română (secolele al XV-lea – al XVII-lea) şi importanţa sa pentru istoria literaturilor slave*, *Caracterele specifice ale literaturii slavo-române*, precum şi *Cronicile în limba slavonă din Moldova în secolul al XV-lea*, publicate în idem, *Contribuţii la istoria culturii româneşti*, ediţie îngrijită de Silvia Panaitescu, prefaţă, note şi bibliografie de Dan Zamfirescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1971, p. 13-27, 94-124, 125-153.

[2] Formula aparţine cronicarului Azarie: „Deci acest părinte, numit «fericitul» încă din viaţa aceasta, a făcut multe lucruri cu trudă iubitoare pentru Dumnezeu” (*Cronica lui Azarie*, în

În istoria literaturii române, cronica lui Macarie a fost considerată mult timp lipsită de valoare literară, fiind scrisă, au spus unii, într-un stil arhaizant, „monstruos" chiar, care, transpus în limba română, devine lipsit de orice valoare (Ioan Bogdan). De multă preţuire nu se bucură cronicarul lui Petru Rareş nici în ochii lui Ştefan Ciobanu[3] sau George Călinescu, acesta din urmă caracterizându-l pe Macarie ca fiind „ipocrit, linguşitor, cu false smerenii şi cu destulă josnicie"[4].

Meritul de a vedea în episcopul de la Roman pe „primul poet din istoria literaturii române"[5] revine lui Sorin Ulea, cunoscutul istoric de artă, care a demonstrat, în 1985, într-un exemplar studiu, că episcopul-cronicar Macarie a fost „unul din cei mai interesanţi enciclopedişti ai evului mediu ortodox"[6] şi „cel mai mare scriitor al vremii sale"[7], având o grijă cu totul specială pentru *cuvânt* – trăsătură specifică isihasmului[8].

Câteva repere biografice ale acestui personaj ne sunt oferite chiar de către dânsul, în cronica pe care a scris-o din porunca lui Petru Rareş. Devine episcop al Romanului la data de 23 aprilie 1531: „în anul 7039 [1531] […] roata Bisericii învârtindu-se de la unii la alţii, m-a ajuns şi pe mine smeritul, întorcându-se în sus şi m-a aşezat pe scaunul Episcopiei a părţii de Jos a ţării, aprilie 23"[9]. A păstorit neîntrerupt până în 1548, când a fost înlăturat din scaunul episcopal de către Iliaş Rareş: „în anul 7056 (1548) a fost o iarnă aspră, încât şi copacii s-au uscat[10]. Dar aici fiind cursul povestirii, să pomenesc şi

Cronicele slavo-române din secolele XV-XVI, publicate de Ioan Bogdan, ediţie revăzută şi completată de P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1959, p. 141, trad. rom.).

[3] Ştefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, Bucureşti, 1947, p. 101-105; contrazicând parţial afirmaţia lui I. Bogdan („cronicarului îi lipseau talentul şi cunoştiinţa profundă a limbii"), Şt. Ciobanu observă că „opera lui Macarie este unitară ca stil şi concepţie religioasă", nefiind lipsită de valoare, „autorul ei având gust literar, desigur, adecvat timpului" (*ibidem*, p. 105).

[4] George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Bucureşti, Fundaţia regală pentru literatură şi artă, 1941, p. 19.

[5] Sorin Ulea, *op. cit.*, p. 40.

[6] *Ibidem*, p. 47.

[7] *Ibidem*, p. 39.

[8] *Ibidem*, p. 33. Gheorghe Pungă aprecia că în epoca lui Alexandru Lăpuşneanu vechile legături ale Bisericii moldoveneşti cu Patriarhia ecumenică de Constantinopol au fost reluate, ocazie cu care „se constată o înflorire a isihasmului de tip bizantin, datorată, în mare parte, prodigioasei activităţi desfăşurată de cronicarul Macarie" (Gheorghe Pungă, *Ţara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 1994, p. 188).

[9] *Cronica lui Macarie*, în *Cronicele slavo-române*, ed. cit., p. 97-98.

[10] În acest fel, prezentând dezlănţuirea naturii, cronicarul anticipează nu doar faptele voievodului, „cel cu inimă moale şi suflet slab", care va părăsi credinţa poporului său, turcindu-se, ci şi „despoierea" (înlăturarea) sa din scaunul episcopal de la Roman. Aşadar, în concepţia cronicarului, natura însăşi a deplâns faptele necugetate ale tiranului domn al Moldovei. Un alt cronicar – Azarie – narând moartea părintelui său spiritual, episcopul-cronicar al Ţării de Jos, apelează, de asemenea, la imaginea naturii potrivnice, care precede dramaticul eveniment: „atunci a fost în ţară o iarnă aspră şi ger cu vânturi rele şi aspre" (vezi *Cronica lui Azarie*, în *Cronicile slavo-române*, ed. cit., p. 141, trad. rom.). Imediat după propoziţia citată urmează episodul în care este relatată moartea „fericitului" Macarie. În spiritul aceleiaşi idei, Grigore Ureche, narând moartea lui

despre mine, smeritul, ce ni s-a întâmplat în vremea lui [a lui Iliaş Rareş – n.ns.]. Ce a căzut asupra mea va spune povestirea. Cei meşteri în rău şi înşelăciuni au ţesut minciuni pline de clevetiri şi au aţâţat pe doamna Elena şi mai ales pe fiul ei Iliaş şi au căzut într-o cumplită cădere, vrednică de plâns, căci am fost despoiat de scaun, ca un rob fugar şi am fost cuprins de grele încercări nenorocite şi am fost mai gol decât văzduhul, căci invidia nu se ruşinează de dragostea dintre oameni, nici nu se teme de ochii lui Dumnezeu”[11]. Acest episod este relatat şi de cronicarul Eftimie[12].

Este repus ca episcop la Roman de Ştefan Rareş (deşi, aşa cum se va vedea mai jos, era încă de la sfârşitul domniei lui Iliaş Rareş din nou episcop, întrucât un uric din 21 martie 1551 îl aminteşte în această funcţie), unde păstoreşte până la moartea sa [1 ianuarie 1558]: „întorcându-se de la aceasta [lupta contra leşilor – n.ns.], şi-a îndreptat faţa lui [Ştefan Rareş – n.ns.] spre preaslăvita cetate a Sucevii şi îndată şi-a întins puternica sa mână şi spre mine, cel înlăturat ca un mort viu, m-a adus între cei chemaţi şi cu mâna domniei sale, iarăşi ne-a încredinţat cârja. Şi capul său încununat împreună cu genunchii i-a plecat în faţa împăratului împăraţilor şi din mila lui Dumnezeu a primit ungerea cu untdelemnul binecuvântării prin mine, cel umil”[13].

Despre moartea episcopului Macarie vorbeşte Azarie, cel care se intitula *cel mai mic ucenic al lui*[14]: „în anul 7066 [1558] ianuarie 1, prea alesul între filosofi, mai sus spusul episcop Macarie, părintele nostru şi învăţătorul Moldovei, şi-a dat sfârşitul vieţii preacuvioase şi plăcute lui Dumnezeu, care a fost îngropat cu toată cinstea şi în chip vrednic de sfinţi de către ucenicii săi, în Mănăstirea Râşca întemeiată de dânsul. Vai ce strălucitor luceafăr a apus. A împodobit scaunul Episcopiei de Jos de la Roman 27 de ani, a avut multă vitejie întru Dumnezeu şi suflet mare în toate. Şi dacă cineva ar voi să înţeleagă mintea lui înaltă, îl va încredinţa locaşul frumos clădit pe care l-a ridicat din temelii, cu sârguinţa sa, preacuvioasei Parascheva. Deci acest părinte, numit *fericitul* încă din viaţa aceasta, a făcut multe lucruri cu trudă iubitoare către Dumnezeu, un om având râvnă pentru Hristos, îndrăzneţ în predici, meşteşugit şi iscusit în cuvinte şi foarte învăţat, ca nimeni altul, după cum mărturiseşte despre dânsul

Ştefan cel Mare, afirmă: „Fost-au mai înainte de moartea lui Ştefan vodă într-acelaşi an iarnă grea şi geroasă, cât n-au fostu aşa nici odinioară, şi decii preste vară au fostu ploi grele şi povoaie de ape şi multă înecare de apă s-au făcut (Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie îngrijită, studiu introductiv, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, ediţia a II-a revăzută, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1958, p. 121).

[11] *Cronica lui Azarie*, în *Cronicile slavo-române*, ed. cit., p. 104.

[12] *Cronica lui Eftimie*, în *Cronicile slavo-române*, ed. cit., p. 120.

[13] *Cronica lui Macarie*, în *Cronicile slavo-române*, ed. cit., p. 105.

[14] La aproape două decenii de la moartea episcopului Macarie, Azarie îşi încheia cronica în felul următor: „Acestea au fost scrise de mine cel umil, deşi am rămas în urmă cu vrednicia faţă de părintele, izvor de cuvinte alese şi darnic în povestire bogată, totuşi am scris cu iubire de trudă, după cum am izbutit cu mintea” (*Cronica lui Azarie*, p. 151). „Părintele” din acest fragment nu este altul decât cronicarul Macarie, al cărui ucenic Azarie a fost; precum se observă, textul său se caracterizează prin preţuire şi umilinţă faţă de „învăţătorul Moldovei”.

acest letopiseţ mai sus scris de dânsul şi altele mai multe pe care nu le arătăm în scrierea de acum, căci nu vreau să lungim povestea”[15].

*

Macarie apare în documente ca episcop de Roman la 15 aprilie 1546[16], 12 mai 1546[17], 2 martie 1548[18], 21 martie 1551[19], 15 aprilie 1552[20], 31 august 1556[21], iar după moartea sa este pomenit în urice la 28 ianuarie 1569[22] şi 2 aprilie 1569[23]. Observăm că despre prima parte a păstoriei sale la Roman nu deţinem decât foarte puţine informaţii. Dintre cercetătorii care s-au ocupat de personalitatea episcopului Macarie, toţi au fost de acord cu egumenia sa la Mănăstirea Neamţ[24], chiar dacă s-a afirmat că acest fapt nu este explicit arătat în vreun izvor al vremii. Nu s-a păstrat, spre deosebire de cazurile celorlalţi egumeni ai mănăstirii din această perioadă, niciun uric care să îl amintească pe Macarie – viitorul cronicar – egumen la Neamţ. Acest fapt este dedus, într-o

[15] *Cronica lui Azarie*, p. 141. Mănăstirea Râşca a fost zidită prin cheltuiala „smeritului episcop Macarie al Romanului şi prin mâna lui Ioan şi a lui Teodor Balşe, logofeţii lui Petru [Rareş] voievod” (Leonida Gavrilescu, *Mănăstirea Râşca*, în MMS, anul XXXVI, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1960, p. 71; Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, *De la Mircea cel Bătrân şi Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul*, ediţie îngrijită de Dinu C. Giurescu, Bucureşti, Editura All, 2010, p. 130). Cu privire la moartea cronicarului Macarie, Grigore Ureche menţionează: „Vă leato 7066 ghenarie 1, pristăvitu-s-au Macarie episcopul de Roman, ziditorul şi începătoriul Mănăstirii Râşca, carile au fost la scaunul Romanului 27 de ani şi cu cinste l-au îngropat la mănăstirea sa, la Râşca. Pre locul lui fu sfinţit Anastasie, om destoinic a umplea slujba păstoriei sale, carile 14 ani au fostu episcop, mai apoi şi la mitropolie au ajunsu” (Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 172). Precum se observă, **conform cronicarului, Macarie a fost episcop 27 de ani (1531-1558), deci nu este luată în calcul perioada 1548-1551, când Macarie, după spusele sale, a fost înlăturat din scaunul de arhiereu**. Cel mai probabil, această etapă din biografia episcopului trebuie aşezată în anul 1551, fiind mult mai redusă din punct de vedere cronologic (vezi *infra* în text).

[16] *Catalog de documente din Arhivele Statului Iaşi. Moldova*, vol. I. *1389-1595* (în continuare, *CDM*), întocmit de Virginia Isac, Bucureşti, 1989, nr. 669, p. 271; *DIR*, veacul XVI, A. Moldova, vol. I (1501-1550), Bucureşti, Editura Academiei, 1953, nr. 420, p. 463-465.

[17] *CDM*, nr. 688, p. 278; *DIR*, veacul XVI, A. Moldova, vol. I, nr. 452, p. 501-503.

[18] *CDM*, nr. 727, p. 291; *DIR*, veacul XVI, A. Moldova, vol. I, nr. 500, p. 558-559; *DRH*, A, Moldova, vol. VI (1546-1570), întocmit de Ioan Caproşu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008, nr. 19, p. 33-37.

[19] *DIR*, veacul XVI, A. Moldova, vol. II (1551-1570), Bucureşti, Editura Academiei, 1951, nr. 1, p. 1-5; *DRH*, A, Moldova, vol. VI, nr. 61, p. 106-114.

[20] *CDM*, nr. 761, p. 303-304; *DIR*, veacul XVI, A. Moldova, vol. I, nr. 23, p. 22-24 (în această colecţie de izvoare, documentul în cauză este datat 25 aprilie 1552, la fel ca şi în *DRH*, A, Moldova, vol. VI, nr. 90, p. 158-161.

[21] *CDM*, nr. 88, p. 97-98; *DRH*, A, Moldova, vol. VI, nr. 198, p. 365-367.

[22] *DIR*, veacul XVI, A. Moldova, vol. II, nr. 192, p. 183-184; *DRH*, A, Moldova, vol. VI, nr. 368, p. 602-604.

[23] *DIR*, veacul XVI, A. Moldova, vol. II, nr. 200, p. 189-190. Uricele înregistrate în *DIR* ca fiind emise la datele de 28 ianuarie, respectiv 2 aprilie 1569 au acelaşi conţinut. De aceea, este posibil ca editorii acestei colecţii să fi realizat o greşeală de datare; *CDM*, nr. 902, p. 350; *DRH*, A, Moldova, vol. VI, nr. 380, p. 618-621.

[24] De regulă, este citată afirmaţia lui P. P. Panaitescu, făcută în *Introducere* la *Cronica lui Macarie*, p. 74.

primă fază, din ştirile pe care le avem despre el din cronica sa, întocmită după urcarea pe tronul Moldovei a lui Petru Rareş. Ştim că Macarie a fost ucenic al mitropolitului Teoctist II[25]. Numai că despre acesta ştim în mod cert că a fost egumen la Neamţ între 1483-1500[26]. Prin urmare, faptul că Macarie era de postrig de la Neamţ este un fapt indubitabil.

A mai fost invocat ca argument al egumeniei lui Macarie la Neamţ[27] însemnarea realizată la data de 15 decembrie 1554 pe un *Tetraevanghel* dăruit mănăstirii de către logofătul Grigorie Fierâie[28]. Scrisă de episcopul cronicar, această însemnare nu dovedeşte nici pe departe că Macarie a fost şi egumen la Neamţ, aşa cum s-a spus. De aceea, acest argument nu trebuie luat în considerare atunci când vorbim de legăturile episcopului Macarie cu Mănăstirea Neamţ. Prezenţa sa la dania logofătului Fierâie se datorează mai degrabă faptului că arhiereul de la Roman este cel care scrie însemnarea în cauză. De altfel, această explicaţie coincide cu cea pe care Emil Turdeanu a formulat-o astfel: „Logofătul [Grigorie Fierâie – n.ns.] închină Mănăstirii Neamţ [Tetraevanghelul – n.ns.] dar cum nu-i vine uşor să scrie dedicaţia slavonă, roagă pe Macarie, episcopul Romanului, să i-o ticluiască după cuviinţă”[29]. Aşadar, episcopul de la Roman scrie însemnarea în cauză graţie faimei sale de cărturar (cel mai cunoscut la vremea respectivă) de care se bucura în Moldova.

Mai puţin a fost luată în considerare însemnarea realizată în 1523 pe un „Tipicon eclesiastic”, care atestă în mod cert un Macarie ca egumen la Neamţ:

[25] Macarie, „dascălul Moldovei”, nu era „ucenic al fostului mitropolit Teoctist cel hirotonit de patriarhul sârbesc Nicodim”, aşa cum afirmă Tit Simendrea (vezi studiul *Unde şi când a luat fiinţă legenda despre atârnarea canonică a scaunelor mitropolitane din Ţara Românească şi din Moldova de Arhiepiscopia de Ohrida. Note pe marginea unei interpolări*, în BOR, anul LXXXV, nr. 9-10, 1976, p. 991, 997), întrucât ierarhul sfinţit la Peci este Teoctist I, iar episcopul Romanului, Macarie, a fost ucenic al mitropolitului Teoctist II. Cu privire la portretul acestuia din urmă, pictat în pronaosul Mănăstirii Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava, vezi Ioan Caproşu, *Vechea catedrală mitropolitană din Suceava. Biserica Sfântul Ioan cel Nou*, lucrare apărută cu binecuvântarea şi sprijinul Înalt Prea Sfinţitului Părinte Teoctist, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, Iaşi, 1980, p. 78 (descrierea portretului) şi 79, fig. 28 (aici este redată imaginea ierarhului).

[26] Teoctist II este atestat ca egumen al Neamţului prima dată la 1 noiembrie 1487 (*DRH*, A, Moldova, vol. III (1487-1504), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproşu şi N. Ciocan, Bucureşti, Editura Academiei, 1980, nr. 18, p. 30-32); ultima oară, Teoctist este menţionat în funcţia de egumen la Neamţ în documentul de la 17 martie 1500 (*ibidem*, nr. 254, p. 454-456); la puţin timp după această dată, el ocupă scaunul rămas vacant al Episcopiei de Roman. Ulterior, după moartea mitropolitului Gheorghe (devenit în schimnicie David), survenită la 1 aprilie 1508, el devine mitropolit, păstorind Biserica Moldovei până la 15 ianuarie 1528. Macarie, ucenicul acestui ierarh, face un frumos portret părintelui său spiritual. Chiar dacă cronica sa trebuie privită cu unele rezerve, ea oferă informaţii preţioase în legătură cu viaţa şi activitatea lui Teoctist II. Astfel, aflăm că spre sfârşitul vieţii a primit Schima Mare (devenind, deci, schimonah), luând numele de Teodor, dar şi că a fost egumen al Neamţului „aproape 17 ani” (1483-1500).

[27] Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 158.

[28] Ultima dată, această însemnare a fost editată de către Ioan Caproşu şi Elena Chiaburu, în *Însemnări de pe manuscrise şi cărţi vechi din Ţara Moldovei. Un corpus editat de ~*, I (1429-1750), Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2008, p. 68-69.

[29] Emil Turdeanu, *Autori, copişti, cărţi, zugravi şi legători de manuscrise în Moldova (1552-1607)*, I, extras din AIIX, tom XXX, 1993, p. (21) 69.

Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh, s-a scris acest Tipic *cu dania şi porunca mitropolitului chir Theoctist, cu mâna arhimandritului chir Siluan de la Putna şi l-a dat cinstitului acestui lăcaş al Sfintei Înălţări de la Neamţ, să fie pentru pomenirea şi ruga celui care l-a dat şi a celui care l-a scris şi a părinţilor lor, în vremea egumenului Macarie, în anul 7031 <1523>; cele vechi ale mănăstirii le-am adus la mitropolie*[30].

Dacă încercăm să identificăm acest egumen cu vreun alt personaj al vremii sale, atunci poate fi pus un semn de egalitate, fără nicio îndoială, între egumenul Macarie şi viitorul episcop al Romanului, cronicarul Macarie. Pe bună dreptate considera Scarlat Porcescu că, luând în calcul această însemnare, egumenia lui Macarie la Neamţ poate fi plasată între 1521/1522-1527[31]. Aşadar, egumenia viitorului cronicar la Neamţ trebuie aşezată între cea a lui Partenie, amintit ca egumen al mănăstiri, a doua şi ultima oară, în două urice emise de cancelaria lui Ştefan cel Tânăr la 26 decembrie 1518[32] şi cea exercitată de Gherman, atestat ca egumen la 15 martie 1527[33].

La începutul anului următor, mai exact la 16 ianuarie 1528, atunci când la Suceava a răposat mitropolitul Teoctist, au venit aici nu doar episcopii de la Roman şi Rădăuţi, ci şi egumenii celor mai importante mănăstiri din Moldova, alături de „alţi preoţi şi mireni". Cu această ocazie, monahul Nechifor, ucenicul mitropolitului răposat, dăruieşte Mănăstirii Neamţ un sat. Egumenul mănăstirii, „ieromonahul chir Anastasie", făgăduieşte pomenirea monahului Nechifor, precum şi a mitropolitului decedat[34]. Aşadar, egumenul Partenie a fost succedat la conducerea mănăstirii de către Anastasie. Asupra conţinutului documentului de la 16 ianuarie 1528 voi reveni puţin mai jos.

*

În acelaşi an în care a fost aşternută însemnarea citată deja (din 1523), de pe *Tipiconul eclesiastic* dăruit lui Teoctist II, Macarie a copiat o *Psaltire* pentru acelaşi mitropolit al Moldovei[35], al cărui ucenic a fost. Mai târziu, episcopul

[30] P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, 1959, nr. 101, p. 129; Emil Turdeanu, *Mitropolitul Teoctist răspunde la darul egumenului Macarie cu un Tipic bisericesc*, în idem, *Oameni şi cărţi de altădată*, vol. I, ediţie îngrijită de Ştefan S. Gorovei şi Maria Magdalena Székely, note complementare, traduceri şi postfaţă de Ştefan S. Gorovei, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997, p. 261-263; Ioan Caproşu, Elena Chiaburu, *op. cit.*, p. 42; însemnarea în cauză este publicată de cei doi editori, în ultima lucrare citată, de două ori, cu mici diferenţe de traducere, la aceeaşi pagină; Maria Magdalena Székely, *Manuscrise răzleţite din scriptoriul şi biblioteca Mănăstirii Putna*, în „Analele Putnei", III, 2007, 1, nr. 15, p. 170-171.

[31] Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 159.

[32] *DIR*, veacul XVI, A. Moldova, vol. I, nr. 123, p. 131-133; vezi şi nr. 124, p. 133-134; *CDM*, nr. 464, p. 193; nr. 465, p. 194.

[33] *DIR*, veacul XVI, A. Moldova, vol. I, nr. 207, p. 235-236.

[34] *Ibidem*, nr. 217, p. 245-246.

[35] Pentru însemnarea de pe această *Psaltire*, vezi Emil Turdeanu, *Egumenul Macarie de la Neamţu dăruieşte mitropolitului Teoctist al Sucevei o Psaltire (1523)*, în idem, *Oameni şi cărţi de altădată*, ed. cit., p. 258-259; P. P. Panaitescu, *Catalogul manuscriselor slavo-române şi slave din*

cărturar va copia o *Syntagmă* a lui Matei Vlastares, pe care o va aranja în ordinea alfabetului chirilic. Episcopul dăruieşte această pravilă lui Alexandru Lăpuşneanu[36], care, la rândul său, o va oferi cadou ţarului rus Ivan IV[37]. Dan Horia Mazilu, bun cunoscător al vechii literaturi române, aprecia că Macarie nu a făcut doar o rearanjare a articolelor Sintagmei lui Vlastaris, „ci a elaborat o nouă traducere din greacă în slavonă a cărţii”[38].

Pentru a lămuri alte aspecte din biografia episcopului Macarie, în mod firesc se pune întrebarea, ridicată şi de Emil Turdeanu[39]: **care a fost statutul ieromonahului Macarie între 1527, atunci când ştim în mod cert că nu mai era egumen la Neamţ şi 23 aprilie 1531, momentul alegerii sale ca episcop la Roman?** Ipoteza potrivit căreia acest personaj a fost egumen la Neamţ până în momentul alegerii sale ca episcop, având în subordine alţi egumeni care se ocupau de treburile administrative, emisă în urmă cu câteva decenii, nu mai poate fi nicidecum susţinută, aşa cum am arătat în rândurile precedente. Răspunsul la întrebarea formulată mai sus vine din partea invocatului document emis la 16 ianuarie 1528, atunci când monahul Nechifor face o danie Mănăstirii Neamţ, despre care a mai fost vorba. Martorii acestei danii sunt enumeraţi la sfârşitul actului: „prea sfinţiţii episcopi chir Dorothei de târgul Romanului şi chir Teofan de Rădăuţi şi ieromonah chir Macarie egumen al Mănăstirii Bistriţa şi duhovnicul proegumenul de la Mănăstirea Putna, ieromonah Acachie şi alţi preoţi şi mireni”[40]. După cum se poate observa, actul evocă câteva dintre personalităţile bisericeşti cele mai importante ale Moldovei, dar şi personajele apropiate de mitropolitul Teoctist II, precum ucenicul Nechifor sau egumenul Anastasie de la Neamţ. Legitimă, se naşte întrebarea: fostul egumen de Neamţ şi

Biblioteca Academiei Române, vol. II, ediţie îngrijită de Dalila-Lucia Aramă şi revizuire de G. Mihăilă, cu o prefaţă de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2003, nr. 505, p. 343-344; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Iaşi, Editura Trinitas, 2004, p. 423.

[36] Nici un document nu îndreptăţeşte opinia, formulată în urmă cu circa două decenii, conform căreia „egumenul Macarie, de pe poziţiile unui ortodoxism extrem, se pare că i-ar fi incitat atât pe Ştefan Rareş, cât şi pe Alexandru Lăpuşneanu la persecutarea armenilor” (Maria Teodor, *Continuitatea Reformei în Moldova medievală*, în AIIX, XXVIII, 1991, p. 208-209).

[37] Ilie Minea, *Pomelnicul M[ănăsti]rii Bistriţa*, II, în CI, anul VIII-IX, 1932-1933, nr. 1, p. 81; C. Mureşanu, I. A. Pop, T. Teoteoi, *Instituţii şi viaţă de stat* (cap. III), în *Istoria românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creştină către Europa „patriilor”*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, coord.: Ştefan Ştefănescu, Camil Mureşanu, Ioan-Aurel Pop, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2012, p. 234, 778.

[38] Dan Horia Mazilu, *Lege şi fărădelege în lumea românească veche*, Iaşi, Editura Polirom, 2006, p. 88; pentru alte consideraţii privitoare la acest manuscris, a se vedea Emil Turdeanu, *Autori, copişti, cărţi, zugravi şi legători de manuscrise în Moldova*, p. (6-7) 54-55.

[39] „Dar egumenia lui Macarie lasă totuşi o întrebare nelămurită: când încetează ea? Căci Macarie nu ajunge episcop decât la 23 aprilie 1531, pe când din alte mărturii aflăm că la 1528 la Neamţ conducea un alt egumen, Anastasie. Să se fi retras Macarie mai devreme din fruntea mănăstirii?” (Emil Turdeanu, *Egumenul Macarie de la Neamţu*, p. 259). Răspunsul la întrebarea formulată de Emil Turdeanu este următorul: în 1527, Macarie a trecut în funcţia de egumen la Bistriţa – vezi *infra* în text.

[40] *DIR*, veacul XVI, A. Moldova, vol. I, nr. 217, p. 246.

ucenic direct al mitropolitului Teoctist – Macarie – a lipsit de la moartea părintelui său duhovnicesc? Răspunsul nu poate fi decât negativ. **Macarie a fost prezent la 16 ianuarie la Suceava dar nu în calitate de egumen la Neamţ, ci de egumen la Bistriţa.** Mutarea sa de la Neamţ la Bistriţa se petrecuse, probabil, cu puţin timp înainte, din raţiuni care nu mai pot fi precizate cu exactitate. Viitorul ierarh a rămas în funcţia de egumen la Bistriţa până la alegerea sa ca episcop, fapt petrecut, precum se ştie, în ziua Sfântului Gheorghe din luna aprilie a anului 1531[41]. Ioan Ivan şi Scarlat Porcescu, autorii listei egumenilor Mănăstirii Neamţ, aşază egumenia lui Macarie III (!) la Neamţ între 1523-1531[42], cronologie care, în opinia mea, nu mai poate fi susţinută[43].

În perioada când Macarie a fost egumen la Bistriţa[44] (după 20 ianuarie 1527[45] – 23 aprilie 1531) a început să scrie cronica Moldovei[46], din porunca lui Petru Rareş, precum singur mărturiseşte: „ne-am apucat deci şi noi care, după putere şi până acum ne silim cu dragoste de muncă pentru astfel de lucruri, să tragem lanţul cuvintelor până la anii şi împărăţiile din vremea noastră, nu din trufia înaltei înţelepciuni retoriceşti, *ci urmând porunca domnească a lui Petru adică cel ales, cel cumplit pentru duşmani, fiul lui Ştefan voievod cel Viteaz, şi a marelui său logofăt, chir Teodor* (s.ns.). Căci au poruncit micimei mele, cel din urmă dintre ieromonahi, smeritul Macarie, pentru ca să nu fie acoperite în mormântul uitării lucrurile ce s-au întâmplat în vremile şi în stăpânirile trecute şi care au ajuns până la noi”[47].

---

[41] Aşezându-şi ideea sub semnul probabilităţii, un semn de egalitate între cronicarul Macarie şi egumenul Bistriţei a pus Mircea Păcurariu, în *Istoria Bisericii*, ed. cit., I, p. 424; idem, *Contribuţii la istoria Episcopiilor Romanului şi Rădăuţilor în secolul al XVI-lea*, în MMS, anul LII, nr. 5-6, mai-iunie 1976, p. 323-234; ideea a fost preluată, fiind transformată în certitudine, dar fără a fi argumentată, de către Constantin C. Cojocaru, Marcel C. Cojocaru, *Cronicarul Eftimie şi ucenicul său Isaia „ot Slatina”*, Iaşi, Editura Golia, 2005, p. 51, nota 102.

[42] Ioan Ivan, Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 284.

[43] În lipsa cunoaşterii documentelor din primele decenii ale secolului al XVI-lea, N. Iorga opina că Macarie a fost egumen la Neamţ între 1511/1512-1531, vezi N. Iorga, *Monastirea Neamţului. Viaţa călugărească şi munca pentru cultură*, ediţia a III-a, Editura tipografiei Monasterii Neamţu, 1925, p. 29.

[44] Ioan Ivan, cel care a întocmit o listă cu egumenii Mănăstirii Bistriţa, afirmă că în vremea lui Petru Rareş egumen al mănăstirii a fost Serapion, vezi studiul *Stareţi ai Mănăstirii Bistriţa şi ierarhi cu metania din această mănăstire*, în MMS, anul LX, nr. 10-12, octombrie-decembrie, 1984, p. 811; omisiunea ieromonahului Macarie din lista cu egumenii Bistriţei a fost observată şi îndreptată de Ştefan S. Gorovei, în *Note şi îndreptări pentru istoria Mitropoliei Moldovei*, II, în MMS, anul LXIII, nr. 6, noiembrie-decembrie, 1987, p. 70.

[45] La această dată şi-a început domnia Petru Rareş.

[46] Scarlat Porcescu afirma referitor la acest fapt: „pare sigur că Macarie a început să scrie cronica sa după anul 1527, când nu mai era egumen la Neamţ, ci simplu ieromonah”, vezi *Episcopul Macarie al Romanului*, p. 352; afirmaţia este, potrivit interpretării de faţă, nejustificată.

[47] *Cronica lui Macarie*, în *Croncile slavo-române*, ed. cit., p. 90 (text românesc). Trebuie precizat că opinia lui Petre Ş. Năsturel, conform căreia „il [Macarie – n.ns.] entreprit la rédaction de cette important source historique roumaine [este vorba despre cronica sa – n.ns.], alors qu'il était encore hiéronime et higoumène du foyer de culture que fut le Monastère de Neamţ” (vezi *Mélanges roumano-athonites (II). IX. D'un parakklésion de Dionysiou fondé par un évêque de*

Aşadar, mutarea ieromonahului Macarie din funcţia de egumen la Neamţ la Bistriţa s-a petrecut (imediat) după urcarea pe tronul Moldovei a lui Petru Rareş (20 ianuarie 1527[48]). Că lucrurile stau aşa, ne sunt confirmate de uricul emis la 15 martie 1527, când la Neamţ egumen era „popa Gherman”[49]. Totodată, nu putem face abstracţie de caracterul uricului emis la 15 martie în primul an de domnie a lui Petru Rareş. Prin acest act, Mănăstirea Neamţ primeşte satul Copanca, situat pe Nistru; aşadar, documentul în cauză este o donaţie. Înclin să cred că această donaţie din partea domnului către Mănăstirea Neamţ a fost prilejuită de schimbarea egumenului acestui lăcaş monahal. **Pentru a restrânge intervalul temporar în care Macarie a trecut la Bistriţa, trebuie precizat că acest lucru nu se putea realiza decât după 20 ianuarie dar înainte de 15 martie 1527**. Aşadar, scrierea cronicii i-a fost încredinţată lui Macarie tocmai în acest interval.

Pe de altă parte, să observăm titulatura lui Macarie din această perioadă. În partea de început a cronicii sale, scrisă pe când nu era încă episcop, se intitulează, precum s-a văzut, cel „din urmă dintre *ieromonahi* (s.ns.), smeritul Macarie”. Or, în actul de la 16 ianuarie 1528, în lista celor care au asistat la dania monahului Nechifor, egumenul Bistriţei este intitulat „*ieromonah* (s.ns.) chir Macarie, egumen al Mănăstirii Bistriţa”. Aşadar, aceeaşi titulatură ca în partea de început a cronicii. Totodată, să mai observăm că egumenul Bistriţei este plasat în document imediat după ierarhii moldoveni ai momentului: Dorothei al Romanului şi Teofan de la Rădăuţi, duhovnicul şi proegumenul Mănăstirii Putna (Acachie) fiind al patrulea pe această listă.

*

Ultimul aspect pe care îl abordez în textul de faţă se concentrează asupra momentului în care Macarie a revenit la conducerea Episcopiei Romanului, după ce, în 1548, din porunca lui Iliaş Rareş, „a lui Nour[50] şi a lui Mitrofan”, precum şi datorită „întunecării” minţii doamnei Elena, văduva lui Petru Rareş, a fost înlăturat („despoiat” cum ar fi spus cronicarul) din funcţia de arhiereu al Ţării de Jos.

Moldavie (XVIe siècle), în AIIX, XXVIII, 1991, p. 53), nu este decât parţial corectă, întrucât Macarie a început scrierea cronicii pe când era ieromonah şi egumen, însă nu la Mănăstirea Neamţ, ci la Bistriţa. De asemenea, este puţin probabil ca paraclisul de la Dionisiu (1541/1542) să fi fost construit de cronicarul Macarie. Mult mai veridică este interpretarea, pe care autorul nu o exclude, ca paraclisul să fi fost ridicat de Macarie I, episcop la Roman între 1508-1517, chiar dacă, deocamdată, acest personaj „est extrêmement peu connu” (*ibidem*, p. 54).

[48] Macarie precizează cu privire la momentul urcării pe tronul Moldovei a lui Petru Rareş: „în acelaşi an şi lună [7035 (1527) ianuarie – n.ns.] a fost ales în domnie Petru cel minunat şi în acelaşi timp a fost împodobit cu cununa domniei, cel despre care am pomenit puţin şi mai înainte” (*Cronica lui Macarie*, în *Croncile slavo-române*, ed. cit., p. 95).

[49] *DIR*, veacul XVI, A. Moldova, vol. I, nr. 207, p. 235-236.

[50] Personaj care nu a putut fi identificat în izvoarele secolului al XVI-lea (Virgil Pâslariuc, *Raporturile politice dintre marea boierime şi Domnie în Ţara Moldovei în secolul al XVI-lea*, Chişinău, Editura Pontos, 2005, p. 125).

Nu este exclus ca Macarie să fi fost înlocuit la Roman cu episcopul Mitrofan, precum precizează, indirect, este adevărat, ucenicul cunoscutului cărturar, Eftimie: „Şi pe preasfinţitul şi curata căpetenie a preoţilor şi învăţător al Moldovei, chir Macarie, episcop de Roman, l-a alungat din scaun [Iliaş Rareş – n.ns.], pe nedrept şi fără sobor şi fără pravilă, cu sfatul şi îndemnul mamei sale, doamna Elena, şi a lui Nour *şi a lui Mitrofan, care a fost şi episcop* (s.ns.)”[51]. Acest Mitrofan, numit ulterior episcop la Rădăuţi (a păstorit înainte de 21 martie 1551 – înainte de 22 iunie 1553), este amintit în câteva urice în această calitate (21 martie 1551[52], 13 iunie 1551[53] şi la 15 iunie 1551[54]). Episcopul Mitrofan a murit înainte de 20 martie 1554, întrucât la această dată este arătat într-un uric domnesc ca fiind „răposat”[55].

Mircea Păcurariu a presupus că viitorul mitropolit Gheorghe II (1551 – c. 1554) este cel care, în intervalul 1548 – iunie 1551, a ocupat scaunul episcopal de la Roman[56]. Numai că în iunie 1551 Gheorghe nu putea fi episcop la Roman, întrucât un act de la 21 martie 1551 ne arată ierarhii Moldovei din acel moment: Grigorie (Roşca) mitropolit, Macarie – episcop la Roman şi Mitrofan – episcop la Rădăuţi[57]. Deci, **Macarie revenise în scaunul episcopal înainte de 24 mai 1551**[58], atunci când, potrivit lui Constantin Rezachevici, Ştefan Rareş a fost ales domn al Moldovei, fără însă a primi de la sultan „schiptrul domniei Moldovei”, fapt care s-a petrecut la 11 iulie 1551[59], după ce

[51] *Cronica lui Eftimie*, în *Cronicile slavo-române*, ed. cit., p. 120. Folosind informaţiile din *Pomelnicul Mănăstirii Bistriţa* (capitolul dedicat episcopilor), Ilie Minea afirma că „episcopul ce a înlocuit pe Macarie II mazilit pentru câtva timp de Iliaş Vodă (II) Rareş ar putea fi Lazăr” (Ilie Minea, *op. cit.*, p. 82). Răspunsul l-a dat însă acelaşi istoric, câteva rânduri mai jos: „Oare prezenţa arhiepiscopului Anania, a episcopului Lazăr şi a ieromonahului Teofan la cari în pomelnic se specifică că erau din «Ţara Muntenească» arată că aceştia au pribegit prin Moldova?” (*ibidem*, p. 83).

[52] *DRH*, A, Moldova, vol. VI, nr. 61, p. 112; *DIR*, veacul XVI, A. Moldova, vol. II, nr. 1, p. 1-5.

[53] *DRH*, A, Moldova, vol. VI, nr. 64, p. 117.

[54] *Ibidem*, nr. 65, p. 118-119.

[55] *Ibidem*, nr. 137, p. 237-239. Din păcate, piatra sa funerară, păstrată la Mănăstirea Probota, nu indică data morţii, întrucât locul unde trebuia să fie cifra anului morţii a rămas necompletat (N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, vol. I, Bucureşti, 1905, nr. 133, p. 60; George Balş, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacul al XVI-lea (1527-1582)*, vol. I, Bucureşti, 1928, p. 331), semn că episcopul îşi pregătise, în viaţă fiind, piatra de mormânt; din nefericire, potrivit expresiei lui Iorga, „cei ce i-au rămas pe urmă au uitat să însemne data morţii” (N. Iorga, *op. cit*., p. 60).

[56] Mircea Păcurariu, *Contribuţii la istoria Mitropoliei Moldovei în veacul al XVI-lea*, în MMS, anul LI, nr. 3-4, martie-aprilie 1975, p. 232.

[57] *DRH*, A, Moldova, vol. VI, nr. 61, p. 112.

[58] Scarlat Porcescu a presupus că revenirea lui Macarie trebuie să se fi petrecut în „iunie-iulie 1551”, deci „în vara anului 1551” (vezi „Episcopia Romanului”, p. 161, 165). În urma lecturii uricului emis la 21 martie 1551, această opinie nu mai poate fi susţinută.

[59] „În anul 7059 (1551) luna lui iulie 11, a primit schiptrul domniei Moldovei Ştefan voievod cel Tânăr, al doilea fiu al lui Petru voievod”, vezi *Cronica lui Eftimie*, în *Cronicele slavo-române*, ed. cit., p. 121 (trad. rom.).

cu exact o lună în urmă fusese uns domn de către episcopul Macarie[60]. Rezultă de aici că afirmaţia cronicarului potrivit căreia Ştefan Rareş a fost cel care „şi-a îndreptat faţa lui spre preaslăvita cetate a Sucevei şi îndată şi-a întins puternica sa mână şi pe mine, cel înlăturat ca un mort viu, m-a adus între cei chemaţi şi cu mâna domniei sale, iarăşi ne-a încredinţat cârja”[61], trebuie privită cu rezerve, întrucât **emitentul actului de la 21 martie 1551**[62] **a fost Iliaş Rareş**[63]! Or, la această dată cronicarul Macarie este pomenit în uric ca episcop, participând, alături de ceilalţi ierarhi (mitropolitul Grigorie şi episcopul Mitrofan), la divanul domnesc.

Recent, s-a argumentat că Macarie a fost destituit de Iliaş Rareş, „ca urmare a opoziţiei pe care ierarhul de la Roman a manifestat-o faţă de măsurile de ordin fiscal din aprilie-mai 1551”[64], aşadar, cu puţin înaintea plecării lui Iliaş la Constantinopol, fiind repus în scaunul arhieresc în preajma zilei de 24 mai 1551, de Ştefan Rareş. Ipoteza este tentantă, întrucât ar explica prezenţa numelui lui Macarie în pisania catedralei episcopale din Roman (1550)[65], precum şi în cuprinsul actului emis la 21 martie 1551[66], despre care a fost vorba mai sus. Dacă ipoteza în cauză se va confirma, ideea potrivit căreia cronicarul „nu s-a arătat întotdeauna preocupat să reconstituie evenimentele după criterii exclusiv cronologice, uneori fiind interesat mai ales de semnificaţiile lor ascunse, pe care a căutat să le pună în acord cu parabole extrase din sfera gândirii creştine”[67], va fi şi ea validată.

Observaţiile de mai sus nu au pretenţia de exhaustivitate. Pe măsură ce noi documente vor fi scoase la lumină sau altele, deja publicate, îşi vor dovedi neautenticitatea, vor putea fi confirmate/infirmate ipotezele şi deducţiile prezentate în textul de faţă. Până atunci, însă, personalitatea cronicarului

[60] Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova*, vol. I, *Secolele XIV-XVI*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001, p. 602, 604, 804.

[61] *Cronica lui Macarie*, în *Cronicele slavo-române*, ed. cit., p. 105 (trad. rom.).

[62] *DRH*, A, Moldova, vol. VI, nr. 61, p. 112; *DIR*, veacul XVI, A. Moldova, vol. II, nr. 1, p. 1-5.

[63] „Sfârşitul oficial al domniei lui Iliaş Rareş a avut loc la 30 mai 1551, la Constantinopol, când, după relatarea de a doua zi a agentului imperial Giovanni Malvezzi, aflat la faţa locului, *domnul moldovean s-a făcut turc în marele divan al sultanului şi i-a fost dat sangiacatul Silistrei, şi a fost dată domnia Moldovei fratelui său, a domnului moldovean amintit”* (Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 590).

[64] Bogdan-Petru Maleon, *Clerul de mir din Moldova secolelor XIV-XVI*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 185-189; idem, *O schimbare de domn la mijlocul secolului al XVI-lea şi rolul elitei clericale moldoveneşti*, în AIIX, tom XLII, 2005, p. 60-62; vezi, de asemenea, Ştefan Andreescu, *Presiune otomană şi reacţie ortodoxă în Moldova urmaşilor lui Petru vodă Rareş*, în SMIM, vol. XXVII, 2009, p. 39, nota 53, unde se precizează: „tocmai poziţia vehementă a lui Macarie la această măsură [birul impus asupra mănăstirilor şi clerului – n.ns.] a determinat înlăturarea lui din demnitatea de episcop al Romanului”.

[65] Pentru conţinutul pisaniei în cauză a se vedea Alexandru Cristea, *op. cit.*, p. 32-33; Scarlat Porcescu, *Catedrala episcopală a Romanului*, în MMS, anul XLIV, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1968, p. 59; George Balş, *op. cit.*, p. 98-99.

[66] Bogdan-Petru Maleon, *op. cit.*, p. 61, nota 36.

[67] *Ibidem*, p. 61.

Macarie, conturată din opera şi biografia sa, trebuie reîntregită, graţie relecturii izvoarelor de care dispunem în momentul de faţă. Este ceea ce am încercat să realizez în acest text, deşi demersul meu s-a concentrat asupra unor aspecte cu totul aleatorii.

Ajustements à la biographie du chroniqueur Macaire
(Résumé)

Mots-clés: chroniqueur Macaire, Pierre Rareş, Monastère de Bistriţa, Monastère de Neamţ, Iliaş Rareş.

La personnalité de l'évêque Macaire, le chroniqueur qui de la commande de Pierre Rareş a écrit une chronique en slave, est aujourd'hui, généralement, bien connu, même si restent encore beaucoup d'aspects de sa vie et de travail qui nécessite une réévaluation de plusieurs points de vue (historiographique, documentaire). Dans l'esprit de cette idée, le présent texte se concentre sur la période quand Macaire a étè higoumène du Monastère de Neamţ, qui est placé, par l'auteur de ce texte, entre 1522/1523-1527. Aussi, cette étude montre que, en 1527, avec le début du règne de Pierre Rareş, hiéromoine de Neamţ a été transféré comme higoumène (superior) au Monastère de Bistriţa, où il est resté jusqu'au 23 avril 1531, quand il devient évêque. Par conséquence, la rédaction de la chronique a été confiée par Pierre Rareş à l'higoumène de Bistriţa après le 20 janvier 1527, quand a étè le début du règne de Pierre Rareş, mais avant le 15 mars 1527, quand à le Monastère de Neamţ était nommé, déjà, un autre higoumène.

Aussi, l'étude se concentre sur la période quand l'évêque de Roman n'était pas en fonction, parce qu'il étant éliminée du siège de l'archevêque par Iliaş Rareş, à la suite de l'opposition manifestée à la politique fiscale excessive du voïvode. Cet moment ne coïncide pas avec les années 1548-1551, comment dit Macaire dans sa chronique, parce qu'un document du 21 mars 1551 révèle que l'évêque de Roman était dans le siège d'hiérarque, donc la congédiement de l'évêque doit être placé après cette date.

Un inventator francez în Moldova – François Xavier Progin (1801-1855)

Constantin ARDELEANU

În august 1855 se stingea la Neamţ, departe de Franţa natală, François Xavier Progin, fost preceptor al copiilor unor familii de vază din capitala Moldovei. În istoriografia noastră se cunosc foarte puţine lucruri despre acest interesant personaj. Într-o lucrare relativ recentă, spre exemplu, se nota că din 1848 a fost profesor de franceză al surorii, apoi al fiului lui Alexandru Catargi, iar mai târziu al fiului prinţesei Elena Sturdza[1]. Studierea documentelor personale rămase, după neaşteptatul său sfârşit, la consulatul francez din Iaşi şi păstrate în prezent în colecţiile Arhivelor Diplomatice din Nantes[2], ne relevă o personalitate copleşitoare, un veritabil spirit enciclopedic, cu mintea mereu îndreptată spre creaţie teoretică şi practică, în egală măsură artistică, ştiinţifică şi tehnică. Paginile de faţă încearcă să surprindă principalele repere ale activităţii sale publice, aşa cum rezultă ele din aceste surse inedite şi din paginile răzleţe ale altor lucrări contemporane.

François Xavier Progin s-a născut la Molain, în cantonul Poligny, departamentul Jura, pe 3 decembrie 1801. A făcut studii universitare de filosofie şi litere la Besançon, absolvind în luna februarie 1822[3]. S-a stabilit apoi la Paris, dedicându-se scrisului, lucrările sale fiind semnate cu titlul de „abate". A publicat în acea perioadă mai multe mici volume de poezie, dintre care menţionăm *Épitre à l'Europe, en faveur des grecs* (Paris, 1826) şi *La Lyre du Jubilé, ou le Souvenir de l'année sainte: hommage à S. S. Léon* (Paris, 1827). Ambele opuscule sunt ilustrative pentru convingerile sale poetice şi politice, pe care de altfel avea să le păstreze cu consecvenţă de-a lungul întregii vieţi. Astfel, epistola era un cald apel la apărarea cauzei naţionale greceşti, aflată atunci într-un moment de maximă tensiune internaţională, şi ni-l arată pe Progin drept un sincer susţinător al filoelenismului (lucrarea se vindea în sprijinul

[1] Felicia Dumas, *Enseignement du français et pensions françaises à Iaşi au XIXème siècle*, în Alexandru Zub, Dumitru Ivănescu (editori), *Franţa, model cultural şi politic*, Iaşi, Editura Junimea, 2003, p. 124.

[2] Centre des Archives Diplomatiques de Nantes (CADN), *Consulat à Jassy*, dosar nr. 127, cu documente nenumerotate.

[3] *Ibidem*. Informaţii biografice după textul intitulat *Notice*.

acestei cauze). Celălalt poem – o odă închinată papei Leon al XII, ales suveran pontif în anul 1823 – înfăţişa cântarea îngerilor de pe toate continentele într-un amalgam de elemente mistice şi idei progresiste, cu teme precum „Besoin", „Prédiction", „Promulgation", „Progrès" şi „Clôture du Jubilé".

Spre sfârşitul deceniului al treilea al secolului al XIX-lea a editat revista „L'Oracle européen ou Miroir des journaux. Correspondance d'un Français avec les amis des lumières et de l'humanité", care, potrivit înregistrărilor disponibile, a văzut lumina tiparului în anul 1828. Analiza titlurilor unuia dintre suplimentele revistei arată interesul autorului pentru o largă varietate de domenii literar-artistice şi ştiinţifice: teatrul, soarele artificial, descoperiri recente despre efectele aburului, vechimea chirurgiei şi situaţia sa actuală, oratoria analizată în raport cu politica, situaţia publicaţiilor juridice etc.[4].

Având probabil neajunsuri financiare, Progin a acceptat poziţia de preceptor pentru Emanuel Argyropoulo, fiul lui George Argyropoulo şi al doamnei Ralou Caragea, fiica domnitorului fanariot al Ţării Româneşti Ioan Caragea (1812-1818). Tatăl elevului său activase la legaţia otomană de la Londra, apoi îndeplinise diferite funcţii în Principatele Române, inclusiv pe cea de mare ban şi caimacam al Ţării Româneşti. Familia l-a urmat în exil pe domnitorul Caragea, stabilit la Pisa, unde locuiau cu toţii şi în 1829, când Progin a fost angajat să se ocupe de educaţia tânărului Emanuel. După fundarea statului grec, când familiile Caragea şi Argyropoulo s-au mutat în Grecia, profesorul şi-a urmat angajatorii, rămânând în slujba lor, la Atena, până în iunie 1836. În toată acea perioadă a perfecţionat cunoştinţele de limbă franceză şi latină ale elevului său, dar a predat şi o largă varietate de discipline socio–umaniste şi ştiinţifice: retorică, filosofie, istorie, geografie, aritmetică, algebră, geometrie, fizică, chimie, astronomie şi desen liniar. Mai menţionăm că, ulterior, elevul său a lucrat în calitate de secretar la Ministerul de Externe de la Atena şi a fost căsătorit cu Pulcheria Cantacuzino Paşcanu[5].

În perioada petrecută în Elada, Progin a fost editor al monitorului oficial al statului elen, „Courier grec, journal officiel", gazetă publicată în ediţie bilingvă în limbile franceză şi greacă. Tot atunci se implica în dezvoltarea unei societăţi al cărei întemeietor era, „Ordinul Soarelui sau al Cavalerilor Soarelui". Conform statutului (1831), membrii Ordinului se angajau să contribuie la progresul culturii şi civilizaţiei umane în acea epocă de mari transformări politice, sociale şi economice. Una dintre formele practice de a realiza obiectivul asumat era încurajarea călătoriilor ştiinţifice, iniţiaţii trebuind să activeze pentru „propagarea gustului artistic şi ştiinţific nu doar în Europa, ci şi în alte părţi ale lumii". Cavalerii erau misionari ai ştiinţelor, depozitari ai focului sacru al literelor, care îşi ofereau serviciile lumii largi, fără distincţie de guvern sau religie, asemenea soarelui, a cărui lumină se pogora în mod egal

[4] „Journal-dictionnaire des arts et belles-lettres", Paris, 1828, publicat ca anexă la „L'Oracle européen ou Miroir des journaux".

[5] Alexandros Rizo Rangabé, *Livre d'or de la noblesse phanariote en Grèce, en Roumanie, en Russie et en Turquie par un phanariote*, Atena, 1892, p. 1-6.

către toate naţiunile pământului. Şeful grupării purta numele de „mare comandor", iar de-a lungul perioadei petrecute în Grecia eroul nostru a semnat cu numele de „Soladam Progin, mare comandor al Ordinului Soarelui"[6]. În 1834, spre exemplu, Progin organiza călătoriile de studiu în locurile cu relevanţă ştiinţifică, geografică şi istorică din Elada, în insulele Andros sau Delos, la Pireu sau Maraton[7]. Dincolo de propriile precizări privind larga susţinere a grupării sale de către comunitatea ştiinţifică şi liderii de opinie din Europa, nu am găsit în sursele consultate nici un fel de informaţii care să sublinieze influenţa sau prestigiul acestei societăţi cu scop iluminist şi cu organizare de lojă masonică[8].

În anul 1837 i s-a oferit poziţia de profesor de literatură franceză la proaspăt întemeiata Universitate din Atena, dar nu am identificat date care să ateste că a predat efectiv vreun curs[9]. Cât despre pasiunea sa pentru partea practică a creaţiei literare, menţionăm o cantată publicată în 1834, cu ocazia intrării solemne a regelui Otto I în Atena, declarată capitală a Greciei moderne[10]. Preocupările sale religioase şi relaţiile dintre biserică şi puterea laică într-o lume în rapidă transformare erau analizate într-o altă lucrare ce a văzut lumina tiparului în respectiva perioadă[11].

Diversitatea şi particularitatea preocupărilor ni-l arată pe Progin drept un literat, o personalitate aplecată spre abstracţii metaforice, subtilităţi metafizice, dispute religioase, dar urmărind totodată şi idealul progresului de esenţă iluminist-romantică. Însă, în paralel, el şi-a cultivat intens o altă preocupare mult mai practică şi pragmatică – cea pentru ştiinţă şi tehnică. Astfel, în septembrie 1833 obţinea la Marsilia patentul unei „pene tipografice" (*machine ou plume ktypographique*), un dispozitiv ce servea „pentru a scrie cum se imprimă şi a servi la realizarea de plăci asemenea celor stereotipice, dar şi a planşelor muzicale"[12]. Principala sa inovaţie era utilizarea aşa numitelor „bare Progin", câte una pentru fiecare semn tipografic, toate dispuse de jur împrejurul unei plăci centrale. Era prima utilizare a dispozitivului care stă la baza maşinilor de scris moderne, invenţie care îl face pe Progin un pionier al acestor mecanisme revoluţionare în egală măsură pentru istoria tehnicii şi a culturii universale[13].

---

[6] *Institution de l'ordre des soleillans ou chevaliers du Soleil*, Livorno, 1831.

[7] CADN, loc. cit.

[8] Din corespondenţa sa rezultă că a trimis scrisori către regele Bavariei, prim-ministrul Franţei, paşa de Egipt, generali, diplomaţi, savanţi etc., în care îşi prezenta iniţiativa (*ibidem*).

[9] *Ibidem*. Scrisoare a lui Jaques Rizos, 19 ianuarie 1837.

[10] *Cantate composée à l'occasion de l'entrée solennelle de S. M. Othon I dans la ville d'Athènes, déclarée capitale du royaume de la Grèce*, Atena, 1834.

[11] *Petite revue de trois sectes modernes et de leur avenir en France, en présence du catholicisme, de la politique et de la civilisation de ce temps*, Louhans, 1833.

[12] J. B. Duvergier (editor), *Collection Complète des Lois, Décrets, Ordonnances, Règlements et Avis du Conseil d'État*, vol. 33, Paris, 1834, p. 514.

[13] Darren Sean Wershler-Henry, *The Iron Whim: A Fragmented History of Typewriting*, Ithaca, Cornell University Press, 2005, p. 39.

Aflat în Grecia, Progin a continuat să meşterească la fabricarea diferitor dispozitive, unul dintre cele mai interesante propunându-şi să permită funcţionarea motoarelor cu aburi „fără cărbuni şi alţi agenţi chimici, folosind doar căldura generată de frecarea dintre două corpuri”[14]. Poate acesta era brevetul obţinut de Progin în 1835, prin care i se patenta un nou tip de motor cu aburi[15], într-o altă sursă numit *machine à feu proginien et à vapeur proginniene*[16]. În cadrul unei reuniuni publice organizate la reşedinţa prinţului Caragea, inventatorul a prezentat un dispozitiv cu care se puteau găti simultan ouă, paste făinoase, carne, se putea fierbe apă şi lapte pentru cafea, ceai etc., dar care putea fi folosit şi pentru încălzirea apei pentru camera de baie. Procedeul tehnic consta din frecarea unui piston într-un tub metalic, suprafaţa exterioară a tubului fiind bine izolată cu bumbac sau lână[17].

Din cauza problemelor de sănătate şi de familie, a revenit în Franţa, probabil pe la începutul anilor 1840, trăind izolat la Paris şi în provincie, unde-şi dedica timpul şi resursele materiale literaturii şi ştiinţei. Aceşti ani au fost o perioadă fecundă pentru activitatea sa tehnică. Una dintre cele mai interesante invenţii este aşa-numitul *Proginographe* (fig. 1 şi 2), o presă litotipografică, cu utilizare în domeniile litografiei şi tipografiei, întrucât putea imprima de o manieră continuă atât cu ajutorul pietrelor litografice, cât şi al plăcilor de imprimare. Dispozitivul consta dintr-un aparat cilindric, un aparat pentru presiune, un mecanism pentru fixarea pietrelor litografice, cel de prindere şi un sistem de cârlige pentru fixarea şi dirijarea hârtiei. *Proginographe*-ul a fost finalizat în 1841, fiind ulterior perfecţionat pentru a permite imprimarea pe suprafeţe de piatră, de lemn şi metalice. Aparatul putea servi şi la imprimarea mecanică a ţesăturilor şi hârtiilor, într-una sau mai multe culori, succesiv sau simultan[18].

O altă invenţie, care trebuie să-i fi solicitat din plin calităţile tehnice, dar şi resursele financiare, a fost *Proginotype*-ul. În mai 1842, Progin primea un nou brevet pentru *plume tipographique pantiglotte*, dispozitivul ce servea „la imprimarea la fel de rapidă ca la scrisul cu o pană obişnuită”, care putea picta sau colora felurile hârtii sau ţesături, realiza planşe stereotipice prin reproducerea de caractere de imprimerie sau muzicale etc.[19]. Era, în fapt, o versiune îmbunătăţită a dispozitivului patentat în 1833, care nu pare să-i fi adus inventatorului nici un fel de beneficii materiale. În anii ulteriori, a reuşit să finalizeze *Proginodyname*-ul (fig. 3) sau „maşina atmosferică, cu mişcare perpetuă şi producătoare de forţă”. Problema a cărei soluţie o rezolva era

[14] „Journal général de l’Instruction publique: enseignement supérieur, enseignement secondaire, enseignement primaire”, vol. III, nr. 49, 20 aprilie 1834, p. 252.

[15] „The London Journal of Arts and Sciences; and Repertory of Patent Inventions”, publicaţie editată de W. Newton, vol. 7, Londra, 1836, p. 115.

[16] „Bulletin des lois du Royaume de France”, seria IX, partea a II-a, secţiunea I, vol. X, Paris, 1835, p. 179.

[17] „Journal général…”, cit., 20 aprilie 1834, p. 252.

[18] CADN, loc. cit., secţiunea *Proginographe*.

[19] *Ibidem*.

găsirea mijlocului „de a crea vid într-un tub oarecare, fără a întâmpina rezistenţa obişnuită a aerului". Nu în ultimul rând, a inventat un *telegraphe nocti-diurn* (fig. 4), un aparat ce permitea transmiterea la distanţă a semnalelor luminoase indiferent de momentul zilei. Interesul pentru chimie şi aplicaţiile sale practice a dus la alte studii demne de atenţie, precum descrierea unui procedeu ce transforma vinul obişnuit în vin spumos, dar şi o nouă metodă de fabricare a brânzei[20].

În acea perioadă a stat mai mult alături de familia sa la Montret, în departamentul Saône-et-Loire. A continuat să se ocupe de literatură şi de istorie (adunând informaţii pentru o istorie a localităţii natale), dar s-a implicat tot mai mult şi în politica activă. Influenţat de desfăşurările anului revoluţionar 1848, s-a prezentat la alegerile din acel an în departamentul Saône-et-Loire, candidând din partea grupării clerului şi a partidului moderat. A obţinut câteva mii de voturi, insuficient pentru a fi ales. Interesul pentru literatură a rămas constant, Progin continuând să scrie în acelaşi stil pompos şi monumental, dar în alte lucrări a coborât spre mai pământeana relaţie dintre educaţie, politică şi religie[21].

De pe la începutul anilor 1850 datează şi relaţiile sale cu spaţiul românesc. Din documentele studiate nu rezultă că ar fi vizitat Principatele înainte de mijlocul secolului al XIX-lea. A ajuns în Moldova cu un paşaport eliberat pe 9 februarie 1853, din care aflăm şi câteva dintre semnalmentele sale: frunte înaltă, păr şaten, ochi căprui etc. Motivul declarat al voiajului său era unul ştiinţific, însă la Iaşi s-a angajat preceptor al copiilor unor familii din proti-pendada locală, Sturdza şi Catargi. Numeroasele bilete şi însemnări fiscale îl arată extrem de chibzuit cu cheltuielile, veniturile lui constând din onorarii de 250 de ducaţi pe an de la fiecare angajator, diminuate apoi la 200 de ducaţi, nu rareori şi acestea plătite cu întârziere. La finalul anului 1854 avea în cont 284 de ducaţi, deşi trimisese familiei, în mai multe rânduri, sume mari de bani. Aflat în Moldova în perioada Războiului Crimeii, a publicat opusculul *Ode à la Paix sur la Guerre de Orient*, lucrare pe care o dorea editată şi în Franţa[22].

Progin a murit în august 1855 la Neamţ. În anii următorii, autorităţile consulare franceze s-au ocupat de preluarea actelor şi a puţinelor sale obiecte, vândute la licitaţie pentru suma de 1.221 piaştri şi 10 parale. Inventarul acestor obiecte arată acelaşi spirit eclectic, interesat să-şi combine cunoştinţele ştiinţifice şi spiritul practic, alături de obiectele vestimentare găsindu-se cărţi ştiinţifice, barometre şi busole, scule şi alte dispozitive tehnice[23].

Arhiva personală, păstrată în dosarul 127 din fondul consular Iaşi al Arhivelor Diplomatice din Nantes, ni-l relevă pe François Xavier Progin drept un veritabil „geniu pustiu", mereu încercând să îmbine arta şi creaţia ştiinţifico-tehnică, însă nereuşind să-şi facă o situaţie materială suficient de solidă încât să-i

[20] *Ibidem*, secţiunile *Proginodyname*, *Vin mousseaux*, *Autres inventions*.

[21] *Coup d'œil sur l'instruction primaire, considérée dans ses rapports avec la morale, la religion et la politique*, Louhans, 1853.

[22] CADN, loc. cit.

[23] *Ibidem*.

permită concretizarea întregii pasiuni creatoare. Dornic să lase în urmă ceva durabil, şi-a legat numele de invenţii neremarcate în epocă, dar care au fost apoi „redescoperite" în contexte ştiinţifice şi economice mai favorabile. Deşi nici astăzi numele său nu are rezonanţă în istoria tehnicii, invenţiile sunt extrem de diverse şi interesante, arătându-ne capacitatea intelectuală a unui profesor care şi-a găsit contracte avantajoase în societatea moldovenească; iar în cazul de faţă a contribuit la educaţia copiilor familiilor Elenei Sturdza şi a lui Alexandru Catargi.

A French Inventor in Moldavia – François Xavier Progin (1801-1855)
(Abstract)

Keywords: Moldavia, the nineteenth-century, French preceptors, science, history of science and technology, inventions.

This paper is a short biography of a French scholar, François Xavier Progin, who divided his time between his passion for literature and the humanities and his interest for the applied technical sciences. He published several poems, edited a general magazine and served as the private tutor of a Phanariot prince. Starting with the 1830s he also invested his resources in designing all kinds of devices, for which he required patents from the French authorities. His most important discovery is the system which stands at the basis of the modern typewriter, but he also invented other machines with diverse practical applications. By the early 1850s he came to the Romanian Principalities and was employed as a tutor by several influential families in the Moldavian capital city of Jassy. He died in Moldavia in 1855 and his personal papers were preserved in the archive of the French consulate at Jassy.

ANEXE

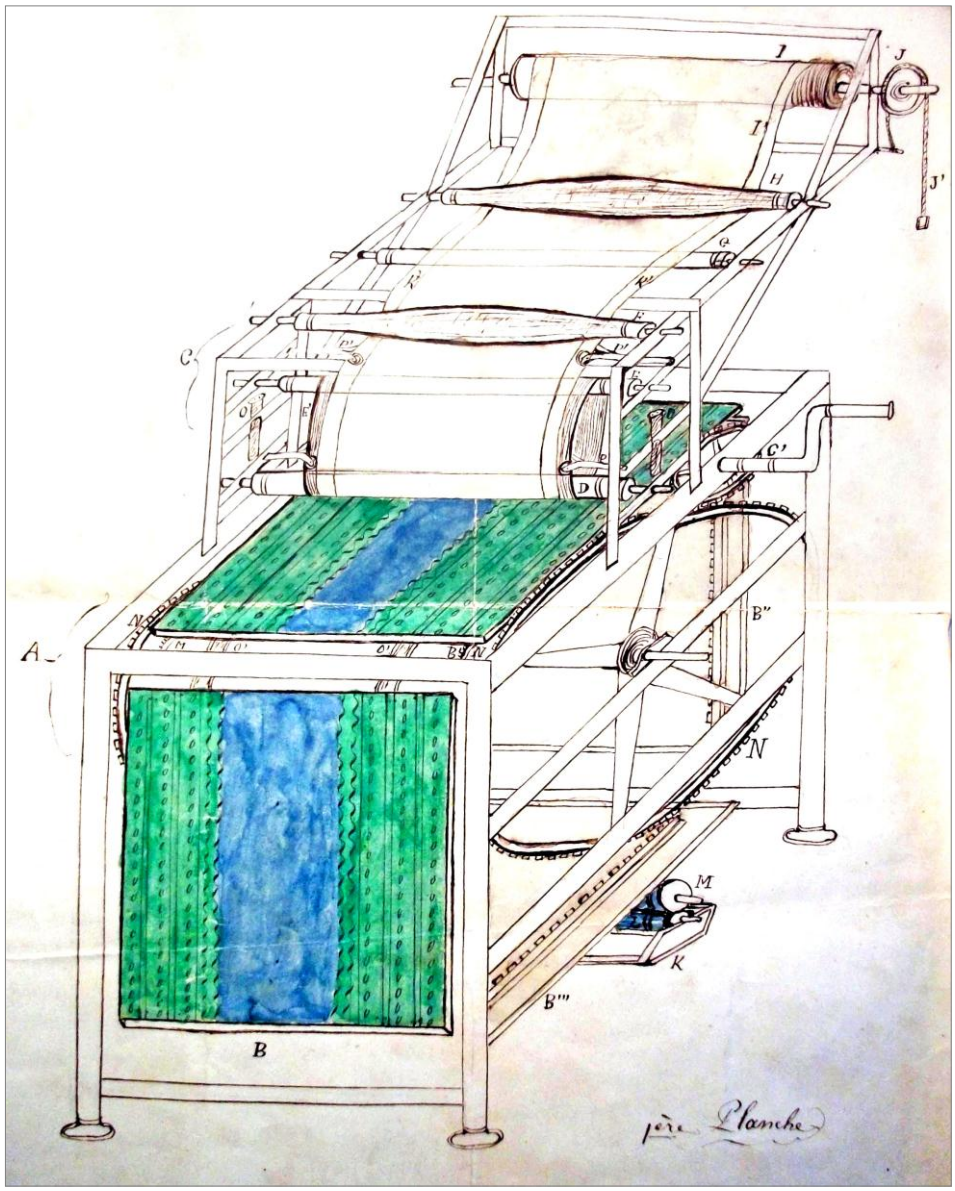

Fig. 1. *Proginograph*-ul

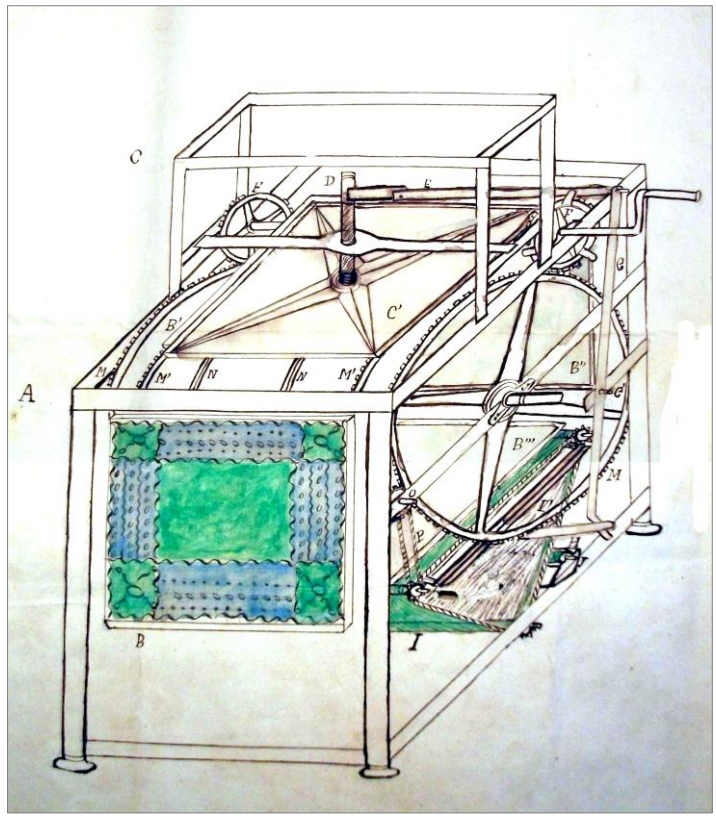

Fig. 2. *Proginographe*-ul

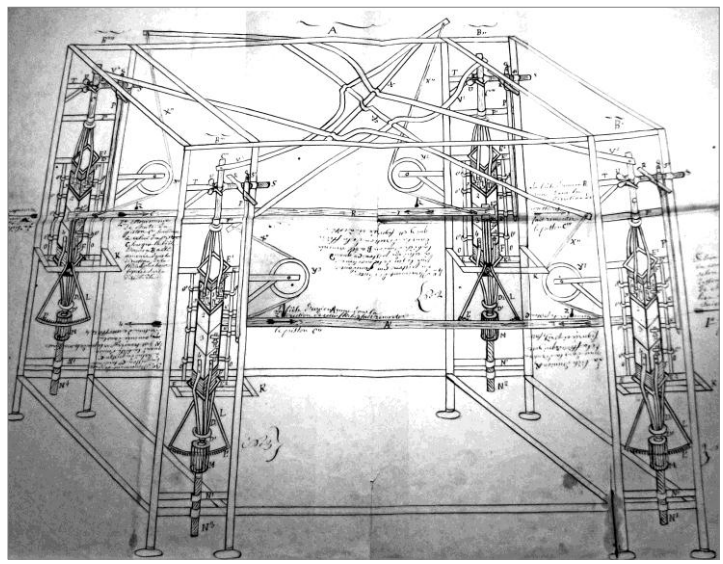

Fig. 3. *Proginodyname*-ul

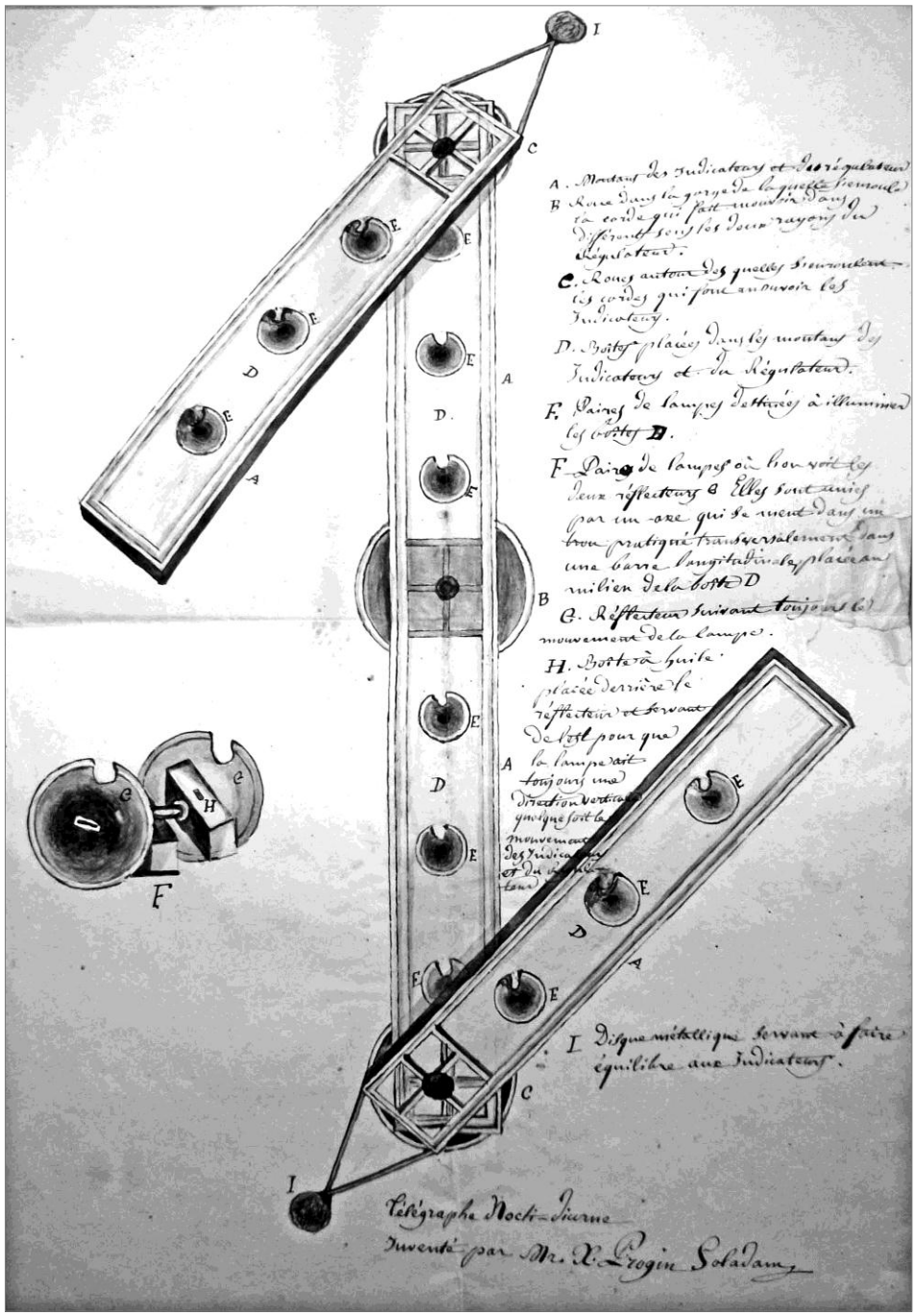

Fig. 4. *Télégraphe nocti-diurne*

Aperçu sur la généalogie de la famille Malaxa

Mihai Sorin RĂDULESCU

C'est aussi de l'arbre généalogique des Malaxa de Roumanie que s'est préoccupé dans le passé le feu généalogiste Alexandru V. Perietzianu-Buzău (1911-1995) dans la famille duquel on rencontre une alliance matrimonielle Malaxa – Perieţeanu, ce qui a justifié l'intérêt de l'ancien avocat et propriétaire foncier pour cette famille d'origine grecque. Dans les volumes de généalogies qu'il a laissées à la bibliothèque de l'Institut d'Histoire « N. Iorga », à la Bibliothèque de l'Académie Roumaine et aux Archives de l'Etat de Bucarest, il y a un arbre généalogique de la famille Malaxa, ainsi qu'une page et demi de références documentaires concernant ce sujet. Je ne voudrais pas entrer ici dans trop de détails mémorialistiques autobiographiques, mais il convient de rappeler qu'Alexandru V. Perietzianu-Buzău a été l'un de mes maîtres les plus chéris dans le domaine des recherches généalogiques, j'ai appris beaucoup de choses de lui et il m'a laissé en héritage – ainsi que pour poursuivre ses recherches généalogiques – une grande partie des ses archives. Un héritage scientifique qui oblige, mais qui a également ses risques. Quelle devrait être l'attitude du disciple envers les sujets abordés par le maître, envers ses travaux, souvent inédits ? La réponse serait que j'ai beaucoup bénéficié à la suite des matériaux hérités du feu généalogiste, tout en m'efforçant de le mentionner avec rigueur chaque fois qu'il était nécessaire, à voir dans ce sens-là ma thèse de doctorat sur l'élite libérale roumaine au temps du régne de Charles Ier [1]. Alexandru V. Perietzianu-Buzău dont j'ai publié un article inédit dans la revue bucarestoise « Historia »[2], est probablement le nom le plus souvent cité par moi et je lui dois beaucoup d'heures de conversation historiographique et généalogique. Le métier de généalogiste – non homologué dans la Roumanie actuelle, mais largement répandu en Occident – a été illustré avec éclat par ce spécialiste

[1] Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească 1866-1900* [L'élite libérale roumaine 1866-1900], Bucureşti, Editura All, 1998.

[2] Alexandru V. Perietzianu-Buzău, *Familia Perieţeanu din judeţul Olt* [La famille Perieţeanu du district d'Olt], dans « Historia », IXe année, no. 91, Bucarest, juillet 2009, p. 38-40. J'ai été étonné d'apprendre qu'il y a eu des relations entre Nicolae Malaxa et un personnage homonyme au généalogiste: voir AN-Bucureşti (le Service de Bucarest des Archives Nationales), le fonds S.A.R.N. Malaxa, dossier no. 2/1924, contrat de location entre l'ingénieur N. Malaxa et Al. Perieţeanu pour un immeuble rue Dionisie no. 17 bis, Bucarest.

quasiment inconnu, membre fondateur de la Commission d'Héraldique, Généalogie et Sphragistique auprès de l'Institut d'Histoire « N. Iorga » et dans l'activité de laquelle il s'est impliqué pendant plus de deux décennies, depuis sa fondation au début des années '70 et jusqu'après la Révolution de Décembre 1989.

Aborder un pareil sujet peut engendrer contrariété ou même répulsion. Il ne s'agirait pas, selon l'opinion d'un ami historien, de la famille la plus corrompue de Roumanie ? Est-ce qu'il a de sens de s'occuper de la mémoire et de la généalogie d'un membre de la camarilla du roi Charles II ? La démarche historiographique – généalogique ne doit en aucun cas porter uniquement des sujets consacrés comme positives ? La généalogie en tant que science auxiliaire de l'histoire recherche n'importe quel sujet significatif pour l'étude du passé. Néanmoins, diaboliser Nicolae Malaxa et sa famille me semble contreproductif et contraire à la vérité. Ce n'est pas dans mon intention, d'autre part, d'essayer de le récupérer, de l'exonérer de ses fautes, vu que le grand industriel ait effectivement fait partie de l'entourage proche de Charles II, et qu'en général les accusations de corruption sont justifiées. Ce qui doit être remarqué c'est aussi la partie pleine du verre: en recherchant le fonds de documents qui se trouve à la filiale de Bucarest des Archives Nationales, j'ai constaté que Nicolae Malaxa avait également déployé une vaste activité philanthropique, qu'il avait donné des bourses et de grandes sommes d'argent à différents fins humanitaires[3]. Il a été une personnalité de son temps, avec une énergie constructive éblouissante, qui a élevé l'industrie roumaine à un niveau remarquable.

Le sujet se justifie donc pleinement, selon mon avis, tout en correspondant à la conception que je partage concernant les recherches généalogiques. Elles ne doivent pas constituer une manière de justifier le statut social, pour montrer qui devrait figurer dans le livre d'or et qui non, mais pour la généalogie les ouvertures sont larges, envers des classes sociales variées, pour l'approfondissement documenté à la fois de l'histoire sociale, de la culture et de la politique. Sur la famille Malaxa il n'y a pas d'ouvrage publié, à l'exception des références qui se trouvent dans la monographie de la fabrique d'huile « Mândra » de Bârlad, fabrique fondée par l'ingénieur Nicolae Malaxa dans sa jeunesse, avant la Première Guerre Mondiale[4]. Les inadvertances y abondent, à partir de l'attribution erronée – à raisons nationalistes-communistes – d'une origine aroumaine – c'est-à-dire nongrecque – à la famille Malaxa. Or, la souche grecque est claire[5]: Dans la liste des 150 sujets anglais habitant à Galaţi

[3] AN-Bucureşti, le fonds S.A.R.N. Malaxa, dossiers nos. 5/1924, 8/1933-1940, 38/1934, 42/1934-1940, 70/1936-1937, 143/1938-1940.

[4] Marian Rotaru, *Nobleţea unei fabrici – Povestea Mândrei* [La noblesse d'une fabrique – L'histoire de Mândra], Tecuci, Editura Grapho Press, 2012, p. 24-25. Je remercie ici aussi le professeur médecin C. D. Zeletin qui m'a signalé cet ouvrage, ainsi que Mme la professeure Elena Monu, présidente de l'Académie de Bârlad qui m'a gentiment envoyé l'exemplaire-même qu'elle avait reçu de la part de l'auteur.

[5] Pour le succès que beaucoup de Grecs/Grécophones ont eu en vivant au XIXe siècle au nord du Danube, voir Dimitris Michalopoulos, *Arsakis. I sképsi kai i politikí tou drási*, Atena, Kaktos, 2005.

et dans les alentours, rédigée par E. L. Blutte et datée 21 août 1834, figure « Panajoti Malaxà », originaire de Corfou et domicilié à Galaţi[6]. De même, le prénom « Panaiot » est significatif pour l'origine hellénique du personnage[7]. D'autre part je me demande s'il y avait des Vlaques dans l'Ile de Keryra ?

J'ai découvert sur Internet qu'il y avait en Crète un village du nom de « Malaxa ». De même, la sonorité du nom renvoie aux frères hommes de lettres du XVIe lettre, Jean et Manouil Malaxós, sans qu'entre ceux-là et la famille corfiote Malaxa de plus tard il y ait aucun lien.

On dispose également du témoignage du « paharnic »[8] Constandin Sion, contemporain à l'ascension de la famille dans la Moldavie du Sud. Dans l'article sur la famille Malaxa c'est écrit noir sur blanc:

> Grec: c'est avec le prince régnant Michel Soutzo qu'est venu un « pitar »[9] Mihalachi Malaxa, avec un troupeau de fils, et parce que la femme de ce Grec-là avait été la nourrice du prince, il l'a nommé « ispravnic »[10] à Tecuci et un fils à lui, l'aîné, Iancu était scribe à la cour. En 1821, le prince Soutzo s'unissant aux Grecs et faisant cette révolution-là de 1821, il est tombé du trône. Et ce Grec-là est resté comme un pauvre, en Moldavie[11].

L'un de ses frères, Nicolae, est rentré à un moment donné même en Grèce. De même, il faut remarquer le nombre relativement élevé des alliance matrimoniales helléniques dans cette famille.

En consultant *Le Livre d'or de la noblesse ionienne* du généalogiste grec Eugène Rizo-Rangabé, le volume consacré à l'Ile de Corfou, j'ai constaté qu'à la différence de « Metaxa », par exemple, famille qui a porté même le titre de comtes, « Malaxa » ne figure pas parmi les lignages nobles de l'île, inscrits en tant que telles par les Vénitiens.

L'itinéraire des membres de la famille Malaxa s'est configuré sur la direction l'Ile de Corfou → Galaţi → Tecuci → ensuite leur postérité s'est divisé en une branche qui est allé à Galaţi et ensuite à Bucarest et une autre, celle de Nicolae Malaxa, qui est resté lié à la ville de Tecuci tout en s'établissant ensuite elle-aussi dans la capitale roumaine. D'aucuns membres de la famille ont pérégriné aussi dans d'autres villes moldaves: le futur industriel

[6] Paul Cernovodeanu, *Catagrafiile sudiţilor britanici din Principate de la 1830 şi 1834* [Les catagraphies des sujets britanniques des Principautés de 1830 et 1834], dans « Revista de Istorie Socială », I, Iaşi, 1996, p. 392.

[7] L'auteur-même de cette communication a un ancêtre direct du nom de Panait Dumitriu qui a vécu à Brăila pendant la seconde moitié du XIXe siècle, tout en étant « sujet hellène ». Panait Dumitriu était le grand-père du côté paternel de ma grand-mère du côté paternel.

[8] « Paharnic » = rang du boyard qui s'occupait à la cour princière de la boisson de l'hospodar; au XIXe siècle, le rang est devenu honorifique.

[9] « Pitar » = rang du boyard qui s'occupait de l'approvisionnement en pain de la cour princière; au XIXe siècle, le rang est devenu honorifique.

[10] « Ispravnic » = équivalent du préfet du district.

[11] Paharnicul Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei* [Le livre des rangs de la Moldavie], IIe edition, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 179.

est né à Huşi en 1884, à l'époque la capitale de l'ancien district Fălciu, et il a suivi les cours de lycée à Bârlad, l'ancienne capitale du district de Tutova.

Selon Alexandru V. Perietzianu-Buzău – qui a eu à sa disposition des généalogies antérieures de la famille, rédigées par Petre Gh. Ţânţu dont la mère était née Malaxa et de Stelian Perieţeanu dont l'épouse était issue de la famille Malaxa – la série des enfants du premier Malaxa sur la terre roumaine aurait commencé avec un Iancu Malaxa, né en 1796, et elle aurait fini avec un Nicolae Malaxa, qui serait né en 1844. J'ai essayé de refaire la généalogie de la famille sur voie documentaire tout en allant aux Archives Nationales de Galaţi, là où se trouvent aussi les archives de l'ancien district de Tecuci. Les registres paroissiaux de la ville de Tecuci sont préservés uniquement pour quelques églises, pas pour toutes, et pour ceux qui existent, uniquement pour certains laps de temps, ce qui fait que malgré mes efforts, je n'ai rien trouvé à ce propos. Malheureusement, je n'ai pu vérifier la date présumé du décès de Mihalache Malaxa qui serait mort à Tecuci en 1843. Lui, il aurait épousé en 1793 Andreiana Voinescu, dont je suis en mesure de donner quelques éclaircissements généalogiques qui n'ont pas été jusqu'à présent à l'attention de ceux qui se sont occupés dans le passé de la famille Malaxa. Il s'agit en fait d'une alliance matrimoniale très importante dans cette filiation d'origine allogène qui par cette aïeule commune, avait de vieux ancêtres autochtones.

Il s'agit de la famille des boyards moldaves Voinescu, différente par rapport aux Voinescu de Valachie qui ont donné les intellectuels officiers Ion Voinescu I et Ion Voinescu II[12]. Les Voinescu moldaves, comme les Malaxa, étaient eux-aussi de souche grecque, tout en descendant d'un Grec du nom d'Anastasie qui a détenu le rang de « jicnicer »[13]. Ses descendants ont porté pendant une période de temps le patronyme « Anastasă » et ensuite « Voinescu ». C'est de cette famille qu'allait se distinguer le peintre Eugeniu Voinescu, marié à Florica Sion, la soeur de Marica Sion, l'épouse de l'écrivain Mateiu Caragiale. Une soeur de Vasile Alecsandri, Catinca – dont le portrait peut être admiré dans la belle exposition d'art Biedermeyer dans les Pays Roumains, ouverte au Musée National d'Art – a été marié d'abord au « spathaire »[14] Costache Voinescu, issu de la même famille. Un frère de Costache Voinescu, Iorgu, a tenu en mariage Coralia Costachi-Negel, arrière-nièce (de frère) du métropolite Veniamin Costachi, leurs descendants portant le nom de Boldur-Voinescu.

Dans *Arhondologia Moldovei* [Le livre des rangs de la Moldavie] du « paharnic » Constandin Sion on peut lire que les Voinescu étaient

[12] Mihai Sorin Rădulescu, *Despre Voineştii din Muntenia* [Sur les Voinescu de Valachie], dans idem, *În căutarea unor istorii uitate. Familii româneşti şi peripluri apusene* [A la recherche des histoires oubliées. Familles roumaines et périples occidentaux], Bucureşti, Editura Vremea, 2011, p. 92-100. C'est à une autre famille Voinescu qu'ont appartenu Romulus Voinescu, ancien directeur de la Sûreté et francmaçon, et l'historienne de l'art Teodora Voinescu.

[13] Au Moyen Age, le boyard avec ce rang était chargé d'approvisionner la cour princière avec des céréales; au XIXe siècle, il s'agit d'une fonction honoraire.

[14] « Spathaire » = porte-glaive; au XIXe siècle, c'était un rang honoraire.

> des Grecs; un certain Anastase le Grec est arrivé en Moldavie avec le prince Alexandru Mavrocordat et il a épousé une fille de boyard moldave qui avait le sobriquet de Mucu; c'est d'eux qu'est issu un Ioan Anastasie, qui a été grand trésorier; c'est de lui que sont nés trois [*sic*] fils, Veniamin moine, le « jignicer » Gheorghe, père de l'archimandrite Iosaf, le « ban » Todiraşc, Ionichie moine, Dimitrache qui est passé à l'Islam et Catrina; il s'est élevé à la classe des boyards, jusqu'au rang de « serdar[15] » et tout en ayant en dot la terre de Voineştii, près de Jassy, leur grand-père Anastasie a reçu le nom de Voinescu de la part des gens[16].

Andreiana Voinescu était selon un arbre généalogique de sa famille que j'ai trouvé dans les archives du généalogiste Ferdinand Bartsch, la fille de Gheorghe Anastasă – avec la prononciation phonétique moldave de son nom de famille, avec la voyelle finale « ă » – et de son épouse née Ileana Iuraşcu, issue de la famille des boyards Iuraşcu originaires de Peletiuci, dans le district de Neamţ, dont le lien avec la famille de la mère du poète Mihai Eminescu est affirmé par certains auteurs et contesté par d'autres. S'il y a aucun lien, celui-ci est lointain, tout en se perdant dans la nuit des temps.

Selon l'historien littéraire bucarestois Augustin Z. N. Pop qui s'est occupé de la généalogie de cette famille, Ileana Iuraşcu était la fille de Nicolae Ursu Iuraşcu et de son épouse Catrina Catargiu[17], Nicolae Ursu Iuraşcu étant le fils de Stratul Iuraşcu et de Molonca Gheuca[18]. Parmi les ancêtres de Nicolae Malaxa apparaissent donc les familles Iuraşcu, Catargiu et Gheuca. La dernière, évidemment différente par rapport à la famille Ghica, a donné un métropolite de la Moldavie au XVIIIe siècle, Leon Gheuca, tout en étant apparentée à beaucoup de familles de boyards moldaves connues. Avec la famille Iuraşcu, Nicolae Malaxa s'apparentait aussi par alliance, par l'épouse de Panait Malaxa, frère de son grand-père du côté paternel, Iancu Malaxa, mais il reste à parler plus loin de ce lien de parenté. La notoriété des Iuraşcu les rend intéressants. Le « paharnic » Sion les chérissait:

> IURAŞCU. Moldaves et vieille famille de boyards; Stratul Iuraşcu a été grand logothète chez Dumitraşcu vodă; [je connais] un grand « cămăraş[19] », Neculai, « jignicer » chez Mihai vodă Racoviţă, Miron Iuraşcu a été « medelnicer[20] » et Ursu, grand capitaine de Covurlui. Chez Scârlat vodă Calimah, Iordachi Iuraşcu

[15] Au Moyen Age, un boyard avec des attributions militaires; au XIXe siècle, un rang honoraire.

[16] Paharnicul Costandin Sion, *op. cit.*, p.43-44.

[17] Augustin Z. N. Pop, *Noi contribuţii documentare la biografia lui Mihai Eminescu* [Nouvelles contributions documentaires à la biographie de Mihai Eminescu], Bucureşti, Editura Academiei, 1969, p. 34.

[18] *Ibidem.*

[19] « Cămăraş » = boyard qui s'occupait de l'administration des biens; au XIXe siècle, un rang honoraire.

[20] « Medelnicer » = boyard qui s'occupait de la table de l'hospodar; au XIXe siècle, un rang honoraire.

s'est fait « paharnic »[21]; chez Ioan vodă Sturza, Ioniţă Iuraşcu a été « ban[22] » et « vornic de harem[23] »; chez Mihai vodă, Ioan Iuraşcu, le fils du « paharnic » Iordachi s'est fait « spathaire », mais beaucoup de Iuraşcu sont des « mazili »[24], privilégiés et aussi des payeurs de taxes[25].

Je ne voudrais pas entrer maintenant dans la présentation et le débat sur la généalogie de la famille Iuraşcu. Il suffit de mentionner que Nicolae Malaxa avait donc, par son arrière-grand-mère du côté paternel, Andreiana Voinescu, une vieille ascendance de boyards moldaves.

La branche du future industriel descendait du spathaire Iancu Malaxa de Tecuci, fils aîné du premier venu de l'Ile de Corfou. De son mariage avec Maria Diamandescu est né une série d'enfants dont Maria, mariée en premières noces au Belge Cezar Librecht, dont la réputation est d'avoir fondé le premier service secret dans l'histoire roumaine moderne. Maria Malaxa mariée Librecht était donc une soeur du père de Nicolae Malaxa, ce qui peut certainement donner à penser en ce qui concerne l'hérédité des services secrets dans la famille Malaxa. Cependant soit mentionné que Maria Malaxa s'est mariée à l'homme de confiance d'Alexandru Ioan Cuza en 1859, qu'ils ont divorcé et qu'elle est décédée en 1868. D'autre part, Nicolae Malaxa est né en 1884 à Huşi. Ce n'est pas moins vrai que c'est la continuité de l'idée de camarilla qui étonne: Cezar Librecht a été la tête de la camarilla du prince régnant de 1859, tandis que son neveu par alliance, Nicolae Malaxa, allait compter parmi les personnages proéminents de celle du roi Charles II. On parle à juste titre de nombreuses ressemblences entre les régimes de Cuza et de Charles II.

Cezar Librecht a été le chef de l'office télégraphique de Galaţi pendant la période dans laquelle Cuza remplissait la fonction de « pârcălab »[26] de Covurlui[27]. En peu d'années il allait ramasser une fortune impressionnante dont témoigne de nos jours l'actuelle Maison des Universitaires de Bucarest, connue surtout sous le nom de Maison Filipescu, d'après le nom de son second propriétaire, Gheorghe C. Filipescu, diplomate et maréchal du Palais sous le roi Charles Ier. L'épouse de Gheorghe C. Filipescu, née Lydia Handjerli, descendante, par une branche prussienne, du prince régnant Alexandru Handjerli, a habité dans la maison jusqu'à l'instauration du régime communiste, tout en étant fameuse dans la Bucarest ancienne par les *gardenparty* qu'elle organisait.

[21] Sur celui-là, voir le Service Districtuel des Archives Nationales Galaţi (plus loin SDAN Galaţi), le fonds Divanul Apelativ al Ţării de Jos [la Cour d'Appel du Bas-Pays], dossier no. 38/1838, le procès entre le « clucer » Nistor Hăuleţ et le « paharnic » Iuraşcu pour 15 « stânjeni » de terre.

[22] « Ban » = si en Valachie c'était le plus haut rang de boyard, en Moldavie c'était un petit rang de boyard, sans signification, très répandu surtout au XIXe siècle.

[23] « Vornic de harem » = dirigeant d'un « harem ».

[24] « Mazili" = petits boyards sans fonction, descendants des boyards avec fonction.

[25] Paharnicul Costandin Sion, *op. cit.*, p. 323-324.

[26] Dans ce contexte, préfet de Covurlui.

[27] Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă* [La vie et l'oeuvre de Cuza Vodă], Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1966, p. 357-365.

Le 21 janvier 1866, un certain Ioniță Cocoș vendait au commandant Cezar Librecht, le directeur des télégraphes et des postes, sa maison rue Ulieru[28] no. 12, dans le quartier Pitar Moș, la couleur Jaune, au prix de 14 500 lei[29]. L'acte a été légalisé par le Tribunal Ilfov le 28 janvier de la même année. Presqu'une semaine plus tard, le 29 janvier 1866 – c'est-à-dire, fait significatif, quelques jours avant l'abdication forcée de Cuza –, le commandant Librecht faisait don à son ancienne épouse Maria née Malaxa – dont il avait divorcé – de la maison de la rue Ulieru[30]. On pourrait donc poser la question: était Cezar Librecht au courant avec l'imminente abdication forcée de son protecteur ? Très probablement oui.

La famille Malaxa a occupé une place proéminente à Galați[31], pendant la seconde moitié du XIXe siècle et dans les premières décennies du suivant, ce qui explique le mariage de Cezar Librecht avec Maria Malaxa. Au début les membres de la famille Malaxa n'ont pas détenu des propriétés foncières. En 1837 Panait Malaxa ne possédait pas encore de terres, fait attesté par un document du 1 octobre de cette année, signé par « ministre et chevalier, Const. Canta logothète »:

> La préfecture de Galați par le rapport no. 10699, demandant l'approbation si les boyards qui n'ont que des rangs, qui n'ont pas de terres et qui n'ont pas acquis la naturalisation, ainsi que ceux qui ont des terres mais qui n'ont pas été naturalisés, peuvent avoir le droit d'élire des députés, comme les vrais boyards autochtones, parce qu'on trouve dans ce district quelques personnages, tels *le « căminar »*[32] *Panaite Malaxa* et le « serdar » Ioan Polidor, et *d'autres qui vivent à Galați, mais sans terres et non pas naturalisés* [souligné par moi], ou son altesse le prince Dimitrie Moruz qui a de la terre dans ce district, mais qui n'est pas naturalisé…[33]

Le statut de Panait Malaxa allait changer avec l'acquisition de quelques terres, dans le district de Covurlui. Le 28 septembre 1847 on publiait dans « Buletin foae oficială », le moniteur official de la Moldavie, une décision du Tribunal du district de Covurlui, no. 2089:

> Le montant de 2 500 « galbini », la dot de l'épouse de Monsieur le spathaire Panaite Malacsa, étant assuré par la Cour d'Appel du Bas-Pays, par les terres que

[28] L'actuelle rue Dionisie Lupu.

[29] ANIC, le fonds Documente munteneşti [Documents valaques], XXXVIII/60.

[30] *Ibidem*, XXXVIII/61.

[31] Sur le contexte d'histoire économique dans laquelle la famille Malaxa a évolué à Galați, voir Constantin Buşe, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port franc (1837-1883)* [Le commerce extérieur par Galați sous le régime de porto-franco (1837-1883)], Bucureşti, Editura Academiei, 1976.

[32] « Căminar » = boyard qui s'occupait du prélèvement d'un impôt appelé « camină ».

[33] AP [Les annales parlementaires de la Roumanie], t. VIII, IIe partie *Obicinuita Obșteasca Adunare a Moldovei* [L'Assemblée Générale Ordinaire de la Moldavie], IIe législature, session I (VI) – 1837-1838, Bucarest, Imprimerie de l'Etat, 1897, p. 519.

> M. le spathaire a dans les villages de *Fărţăneşti*[34] *et Butura* [souligné par moi], mais ces terres sont passées dans la propriété des paysans libres après la conclusion d'un accord entre eux et Monsieur le spathaire concernant l'assurance de la fortune de celui-là à Galaţi, d'après des documents et deux actes du 1837 juin 10 au no. 70, et 1838 mars 9 au no. 45, consistant en deux places, l'un de maison mesurant 198 « stânjini », et l'autre de vigne mesurant 259 « stânjini », en valeur de 2 700 « galbeni », ce qui se fait connaître publiquement[35].

Le 4 mai 1848, Panait Malaxa acheta la terre de Corni, dans le district de Covurlui, de la part de Smaranda Iamandi née Şărban, l'épouse du feu « postelnic »[36] Dimitrache Iamandi (ou Emandi)[37]. La terre de Corni s'avoisinait à celle de Băleni, terre avec un manoir et avec une histoire intéressante des Cantacuzène moldaves et à celle de Măcişeni[38], terre sur laquelle Constantin Gane a publié son dernier livre, le roman historique *Rădăcini (Racines)*. L'auteur des *Vies passées de Dames et Demoiselles* consacrait un passage à Panait Malaxa:

> Cependant Madame Smaranda décida de partir l'autre hiver à Jassy, parce qu'il ne siégeait pas d'emmener ses filles aux bals avant que l'année de deuil ne passe. Jusqu'à son départ, elle commença à vendre ses terres, pour avoir d'où leur donner des dots. Elle avait d'ailleurs aussi l'assentiment de son époux défunt, qui le 5 novembre de l'année passée, 1847, avait fait une demande envers la Cour d'Appel « pour vendre aux enchères, pour donner des dots à deux de ses filles, les terres suivantes: Cornii de Sus et de Jos, Perişanii, Vladnic et des parties de Dăbeşti ». En mai 1848, aga Ion Iamandi, le second fils de Madame Smaranda, participa à la vente aux enchères, tout en vendant ses terres au spathaire Panait Malaxa – avec lequel, plus tard, il allait poursuivre beaucoup de procès pour nonrespect des démarcations[39].

---

[34] Sur Fârţăneşti, voir SDAN Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia I, Judecătoreşti [le Tribunal du district de Covurlui, Iere Section, Actes Judiciaires], dossiers no. 3/ 1859; 61/1859.

[35] « Buletin foae oficială », XVe année, no. 77, Jassy, 28 septembre 1847, p. 462.

[36] « Postelnic » = au Moyen Age, boyard qui s'occupait de la chambre à coucher de l'hospodar; au XIXe siècle, un rang honoraire.

[37] BAR (Bibliothèque de l'Académie Roumaine), section Manuscrits (plus loin Mss), Documente istorice [Documents historiques], CDXXIII/103, 104. Sur la terre de Corni, voir également ANIC, le fonds Creditul Funciar Rural [le Crédit Foncier Rural], dossier no. 696 (944)/ 1883, f. 87-90. Sur la terre de Corni vendue par Anastase Alessiu, terre poursuivie par la société de crédit foncier rural de Bucarest, voir AN-Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia I, Judecătoreşti, dossier no. 28/1899.

[38] *Ibidem*, dossier no. 11/1881, le dossier de la délimitation de la terre de Măcişeni de 1881, f. 102v.: on y rappelle la proximité à la terre de Corni de Panaite Malaxa. De même, Măcişenii et Cornii s'avoisinaient à la terre de Băleni de Georgiu Mathei Cantacuzino (*sic*; f.7), homonyme de l'architecte G. M. Cantacuzino, mais issu d'une autre branche des Cantacuzène moldaves. Ce prince peu connu était le père de Leon Cantacuzino, marié à Ana née Văcărescu, parents de Bălaşa – peintre – et d'Elena, mariée Donici.

[39] C. Gane, *Rădăcini – romanul Măcişenilor* [Racines – le roman de Măcişeni], Bucureşti, Editura Vatra, sans année, p. 292. Un aperçu critique sur la question des descendants du capitaine Adam, chez Paul Păltănea, *Note despre Adămeştii din ţinutul Covurlui (Galaţi)* [Notes sur les Adam du district de Covurlui (Galaţi)], dans ArhGen, nouvelle série, V (X), 3-4/ 1998, p. 83-101 + un arbre généalogique.

Costache et Gheorghe P. Malaxa, fils de Panait Malaxa, ont vendu la terre de Corni à Anastase Alessiu (+ 1905, âgé de 77 ans) de Brăila[40]. Entre parenthèses soit dit, la famille Alessiu – *recte* Alexiu – était une famille représentative au point de vue social et politique, malgré son nom sans sonorité particulière: Anastase Alessiu – dont le prénom rappelle celui du fameux collectionneur d'art Anastase Simu, lui-aussi originaire de Brăila – a eu trois fils – Alexandru, Constantin, marié à Eliza Gheorghiadi, de Galaţi et Anastase jr. – et quatre filles – Elena, épouse de Mihail Roşeanu, Lucreţia, mariée à l'ingénieur Gheorghe Sion (fils de Nicolae Sion et de son épouse née Profira Lupaşcu), Maria, mariée à P. Bancotescu et Victoria, épouse d'I. Spiropol. Constantin Alessiu, dont la maison existe encore de nos jours à Brăila, a été le chef de l'organisation national-libérale de la ville.

Le 30 août 1848 Panait Malaxa apparaît dans un document émis par la Cour d'Appel de la Moldavie en tant que spathaire[41], un rang qu'il détenait aussi le 4 mai de la même année. Dans une « Liste des personnes qui avaient le droit d'élire dans chaque district les députés de l'Assemblée Générale Ordinaire », du 15 septembre 1837, sont mentionnés le « comis[42] » Iancu Malaxa[43], « Panaite Malacsa »[44] – dont je n'ai pu déchiffrer le rang de boyard cette fois-ci –, de nouveau le « comis » Iancu Malaxa, au district de Tecuci[45], « Aleco Malacsa », au même district[46] et de nouveau « le spathaire Panaiti Malacsa », au district de Covurlui[47]. Dans une autre liste manuscrite de tous les boyards de la Moldavie, anciennement dans les archives de D. A. Sturdza et datant probablement de 1857, on fait mention de l'« aga[48] » Panaite Malacsa"[49].

Un certain rôle a été joué par ce Panait Malaxa, l'un des fils de Mihalache Malaxa et d'Andreiana Voinescu, que l'on retrouve dans nombre de documents d'avant l'Union des Principautés, tout en tenant la place du préfet de Covurlui. Le 15/27 janvier 1857, une dépêche télégraphique était envoyée par le dirigeant du district au Ministère de l'Intérieur étant signé par « P. d. pârcălabul [= pour Monsieur le préfet] Malaxa »[50]; de même, quelques jours plus tard, le 24 janvier 1857, une dépêche télégraphique semblable était signée de la même manière[51].

[40] ANIC, le fonds *Creditul Funciar Rural*, dossier no. 696/1883, f. 115.
[41] BAR, Mss, Documente istorice, CDXXIII/102.
[42] « Comis » = écuyer
[43] BAR, Mss, ms. roum. no. 8, f. 58v., position 24.
[44] *Ibidem*, position 48.
[45] *Ibidem*, f. 248, position 8.
[46] *Ibidem*, f. 249, position 60.
[47] *Ibidem*, f. 249v., position 5.
[48] « Aga » = au Moyen Age, boyard aux attributions militaires; au XIXe siècle, un rang honoraire.
[49] BAR, Mss, ms. roum. no. 4752, f. 1v., position 26.
[50] *Documente privind Unirea Principatelor* [Documents concernant l'Union des Principautés], vol. I, *Documente interne (1854-1857)* [Documents intérieures (1854-1857)], vol. rédigé par Dan Berindei (le responsable du volume), Eleonora Alexiu, Trifu Selea et Apostol Stan, Bucureşti, Editura Academiei, 1961, p. 11, document no. 14.
[51] *Ibidem*, p. 12, le document no. 16.

Une autre dépêche télégraphique, du 10/22 février 1857, n'était signé que « Malaxa »[52], sans prénom. Le 2/14 mars 1857, une autre dépêche télégraphique semblable était signée « Lieutenant <de préfet>, Malaxa »[53]. Panait Malaxa – car il s'agissait bien de lui – tenait la place à Dimitrie Mavrocordat, à la place duquel allait être élu Alexandru Ioan Cuza, en février 1857[54].

Cela mérite de s'attarder un peu sur une dépêche envoyée de Jassy, le 27 février 1857, par la Lieutenance Princière de la Moldavie envers les gens du district de Covurlui, par laquelle on leur annonçait la nomination du « vornic »[55] Alecu Cuza dans la fonction de préfet de Covurlui, à la place du prince Mavrocordat. Comme on précise dans une note, sur la dépêche « une autre main a ajouté le „vornic" Alecu Cuza; avant on avait mis le prince Dimitrie Cantacuzin »[56]. Celui-ci a été un personnage aussi intéressant que peu connu[57]. Aide-de-camp du roi Othon de Grèce, il a été marié à l'une des filles de Joseph Karl comte d'Armansperg, ancien premier-ministre de la Grèce au début de la quatrième décennie du XIXe siècle. C'est de lui qu'allait descendre la branche bavaroise des Cantacuzène, alliée à quelques familles importantes de l'aristocratie européenne, telles les Schönborn, les Deym etc. Dimitrie Cantacuzino – dont le prénom reprenait celui du premier prince régnant de cette famille, du XVIIe siècle, dont le nom peut être lu aussi sur le trône du patriarche écumenique dans la cathédrale orthodoxe d'Istanbul – était le frère d'Alexandru Cantacuzino, l'auteur de l'un des premiers romans de la littérature roumaine, *Serile de toamnă la ţară* (Les soirs d'automne à la campagne), marié à Maria née toujours Cantacuzino, celle qui allait devenir l'épouse du peintre Puvis de Chavannes. Alexandru Cantacuzino, ministre des Affaires Etrangères sous Cuza, a compté parmi les membres de sa camarilla, habitant ni plus ni moins que dans le Palais Princier de Bucarest. Cette branche des Cantacuzène, membres de l'Hétairie, les « knèzes » de Hangu, dans le district de Neamţ, apparentée au chancelier Alexander Gorceakov, ont eu peut-être eux-aussi un certain lien avec l'avènement de Cuza au trône. Que cela puisse paraître étrange ou même ridicule, entre les noms de « Cuza » et « Cantacuzino » semble avoir existé un lien à la fois phonétique et mystérieux qui fait référence à l'idée de Byzance après Byzance, mais aussi aux réseaux d'informations de l'Europe de l'Est, entre Saint-Pétersbourg et Athènes, en passant par Jassy, Galaţi et Bucarest.

[52] *Ibidem*, p. 13-14, le document no. 18.

[53] *Ibidem*, p. 19-20, le document no. 28.

[54] Paul Păltănea, *Alexandru Ioan Cuza, pârcălab al ţinutului Covurlui* [Alexandru Ioan Cuza, préfet du district de Covurlui], dans le volume *Cuza Vodă in memoriam* [Le prince Cuza in memoriam], Iaşi, 1973, p. 87-100.

[55] « Vornic » = au Moyen Age boyard qui s'occupait de l'organisation de la cour princière; au XIXe siècle, un rang honoraire.

[56] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, *Documente interne (1854-1857)*, p. 19, le document no. 17, note no. 1.

[57] Dimitrie Cantacuzino apparaît dans certains documents de Galaţi. En 1860 il avait un procès avec Ali Iazagi pour une dette de maïs; voir AN-Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia I, Judecătoreşti, dossier no. 37/1860.

A préciser aussi le fait que Dimitrie Cantacuzino avait également un autre frère, Matei, le maître de la terre de Băleni, père de George Matei Cantacuzino et grand-père de Leon Cantacuzino[58].

En revenant à la famille Malaxa, dans la « liste des grands propriétaires écartés des listes électorales districtuelles », datant de mai-juin 1857, au district de Covurlui figurait le spathaire Panaite Malaxa, « étranger »[59]. Le personnage a été écarté à cause de son attitude contre l'Union des Principautés. Le 26 juin 1857, le commandant Alexandru Ioan Cuza écrivait au comité de recherche des réclamations électorales du district de Covurlui tout en sollicitant qu'il soit inscrit parmi les électeurs urbains pour l'Assemblée ad-hoc, après sa démission de la fonction de préfet du district. « Le Comité de recherche des titres des droits électoraux au Divan ad-hoc » était composé de sept membres dont « Malaxa »[60], sans mention du prénom, mais s'agissant de Panait Malaxa. Le 4 juillet 1857 on émettait un journal du comité de recherche des réclamations électorales du district de Covurlui par lequel on rejetait la demande du commandant Cuza d'être inscrit parmi les électeurs urbains. Le journal était signé par quatre citoyens d'élite de Galaţi parmi lesquels de nouveau « Malaxa »[61]. Le 23 août 1857, le colonel G. Filipescu écrivait au comité de recherche des réclamations du Covurlui, sollicitant d'être inscrit dans les listes d'électeurs éligibles dans l'Assemblée ad-hoc. Le comité était formé de sept personnes, parmi lesquelles également « Malaxa »[62]. Le 28 août 1857, le commandant Alexandru Ioan Cuza demandait au comité mentionné d'être inscrit parmi les électeurs urbains. Le comité était composé à ce moment-là toujours de sept membres, parmi lesquels « Malaxa »[63]. Voilà donc que l'attitude hostile à l'union des Principautés, partagée par Panait Malaxa, n'avait empêché sa nièce – la fille de son frère – de se marier à l'homme de confiance de Cuza, Cezar Librecht *et pour cause…*

Dans la bataille électorale, les unionistes de Galaţi brandissait Panait Malaxa bien évidemment comme étant un métèque:

> M. le postelnik Ion Fotea[64], qui était président du Tribunal, bon patriote et homme intelligent, a été remplacé par M. l'aga Panaït Malaxa, Grec du Phanar, habitant le pays depuis plusieurs années, mais non naturalisé; il a joui pendant quelque temps

[58] Sur cette branche des Cantacuzène moldaves, voir Paul Păltănea, *Note genealogice despre Cantacuzinii de la Băleni* [Notes généalogiques sur les Cantacuzène de Băleni], dans ArhGen, nouvelle série, III (VIII), Iaşi, 3-4/1996, p. 57-79 ; Artemis Cooper, *Patrick Leigh Fermor, An Adventure*, Londra, John Murray, 2012, p. 433.

[59] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, *Documente interne (1854-1857)*, p. 53-56, le document no. 64.

[60] *Ibidem*, p. 91, le document no. 113.

[61] *Ibidem*, p. 105, le document no. 131, note 1.

[62] *Ibidem*, p. 158.

[63] *Ibidem*, p. 187, le document no. 240.

[64] Son nom est porté de nos jours par une rue au centre de Galaţi dans laquelle se trouve le Musée d'Histoire « Paul Păltănea » – l'ancien imeuble Cavaliotti – ainsi que l'Eglise grecque.

> de la protection étrangère; c'est un homme de toutes les couleurs, aujourd'hui un dévoué au gouvernement et adversaire du parti national; son satellite est un certain C. Mişoglu, membre du Tribunal; par ses agissements, il désespère les propriétaires, en voulant les amener aux idées séparatistes. / Malaxa et Chicuş sont condamnés par l'opinion publique. / Le parti national d'ici, comme partout, veut faire tout son possible pour atteindre son but. Aussi vous prions-nous de nous faire savoir s'il faut protester et où contre la nomination de M. Malaxa qui est étranger et n'a pas acquis la naturalisation[65] ?

Le « postelnic » Ion Fotea a eu encore un autre différend avec un autre membre de la famille Malaxa – Alecu Malaxa – avec qui il a eu un procès pour le paiement de quelques produits[66].

Le 1 (13) juin 1857, le Comité unioniste de Galaţi exprimait son mécontentement lié à l'attitude hostile à l'union des Principautés du caïmacam Vogoride, et de son mémoire on apprend que Panait Malaxa était « le beau-frère du colonel Steriadi, un autre Grec, qui a été nommé depuis récemment chef militaire d'Ismail, la clef du Danube et de la flotte moldave »[67]. Panait Malaxa était un conservateur, adepte de l'ancien hospodar Mihail Sturdza. On voit ça de l'enthousiasme avec lequel il accueilla celui-ci à Galaţi, le 4 (16) novembre 1858:

> Au moment même de l'arrivée du prince à la maison choisie pour lui, M. Panaït Malaxa, postelnik, de ceux que Vogoridès a créés, a crié à pleins poumons en grec: « *Evlogiménos ó erhómenos en onóma tou Kyríou* », c'est-à-dire: bienvenu soit celui qui vient au nom du Seigneur[68].

Panait Malaxa qui en 1837 n'avait pas de terre, arrivait en 1862 à faire partie – ayant à l'époque le rang d'« aga » – même de la Commission agricole du district de Covurlui[69]. Il est remarquable ce dynamisme des Grecs qui en de

---

[65] *Acte şi documente relative la istoria renaşcerei României* [Actes et documents concernant l'histoire de la Renaissance de la Roumanie], paru par les soins de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza et Dimitrie C. Sturdza, vol. IV, Bucarest, dans la typographie Carol Göbl, 1889, p. 733-734, le document no. 1247, la lettre du Comité unioniste de Galaţi envoyé au Comité central de l'Union de Jassy, le 24 mai (5 juin), Galaţi. L'épisode este mentionné aussi chez Paul Păltănea, *Istoria oraşului Galaţi de la origini până la 1918* [L'histoire de la ville de Galaţi depuis ses origines jusqu'à 1918], IIe partie, Galaţi, Editura Porto-Franco, 1995, p. 76. Voir également *ibidem*, p. 88.

[66] AN-Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia I, Judecătoreşti, dossier no. 132/1859.

[67] *Ibidem*, p. 808, le document no. 1285, note no. 1: « M. Foti, peu de temps après, a été puni de son indiscrétion; il a été destitué de ses fonctions et remplacé par M. Malacsa, Grec et qui n'a pas encore obtenu l'indigénat ».

[68] *Acte şi documente relative la istoria renascerei României*, paru par les soins de Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza et Dimitrie C. Sturdza, vol. VII, Bucarest, Typographie Carol Göbl, 1892, le document no. 2171, p. 757 (correspondence de Galaţi, envoyée le 4 (16) novembre 1858 au journal « Steaua Dunării »).

[69] *Documente privitoare la istoria economică a României. Statistică. Ţara Românească şi Moldova* [Documents concernant l'histoire économique de la Roumanie. Statistique. Valachie et

brèves périodes de temps ont réussi à accumuler de la prospérité économique et des rangs de boyards élévant ainsi le statut de leurs familles. Panait Malaxa habitait au plein centre-ville de Galaţi, rue Domnească nos. 77 et 79, au coin avec la rue Codreanu[70]. Pendant le régime communiste, la rue Domnească (Princière) s'est appellée le Boulevard de la République, tandis que la rue Codreanu a été rebaptisée Eroilor. Celle-là atteint la rue Domnească juste en face du bâtiment – monument d'architecture – de l'ancien Palais de Justice, élevé d'après les plans de l'architecte Ion Mincu, de nos jours la Préfecture du district de Galaţi. C'est un quartier avec des maisons de boyards, qui existent encore tout près de ce carrefour et du Théâtre Dramatique. Au no. 61 de la rue Domnească on peut admirer la maison imposante de Iordache Gheorghiadi[71]. Sur la place de la maison de Panait Malaxa on a aménagé un coin vert avec un monument.

De l'autre côté de la rue Domnească, au no. 70, se trouve la maison qui a appartenu à l'autre grand industriel de l'entre-deux-guerres, Max Auschnitt, de nos jours un restaurant avec un nom significatif, « Monarch ». Cette proximité, à Galaţi, entre les demeures de Panait Malaxa, l'oncle de Nicolae Malaxa, et de Max Auschnitt me semble de grand intérêt, vu la concurrence et les conflits qui allaient opposer les deux industriels. A Bucarest aussi, Nicolae Malaxa et Max Auschnitt ont habité non loin l'un de l'autre: le premier, Aleea Alexandru no. 38, de nos jours le siège de l'Institut Culturel Roumain, le second, dans l'ancien hôtel particulier de Jean Mano, conseiller à la Cour de Cassation, et de son épouse née Elisabeta Cantacuzino, maison qui se trouve actuellement dans la possession de l'homme d'affaires George Becali. Les relations de Panait Malaxa avec les autorités – dont lui-même faisait partie – n'ont pas toujours été les meilleures. En 1876 il portait plainte contre la mairie de Galaţi « pour

Moldavie], série B, vol. I, Bucureşti, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, 1960, le document no. 169, du 8 novembre 1862, p. 235-236.

[70] ANIC, le fonds Creditul Funciar Rural, le dossier no. 696/1883, f. 157. De même Paul Păltănea, *op. cit.*, IIe partie, p. 263: la maison de Panait Malaxa était au printemps de l'année 1886 l'une des maisons proposées d'être achetées par le Ministère de l'Instruction, pour devenir le siège du gymnase de la ville. Cependant on a préféré d'acheter la maison d'Elpinica Alexandri, rue Mavromol.

[71] Marié à Eliza Gorănescu, descendante du côté maternel de la famille de boyards Borănescu, Iordache Gheorghiadi possédait des terres à Lieşti, à Vârlezi et à Roşcani – Vlădeşti (AN-Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia I, Judecătoreşti, dossiers nos. 3/1870, 7/1899). Parmi ses enfants j'ai fait mention plus haut d'Eliza, épouse de l'homme politique libéral Constantin Alessiu, de Brăila, copropriétaire de la terre de Corni, ancienne propriété de Panait Malaxa. L'une des filles de Iordache Gheorghiadi, Valentina, a été la femme de l'homme politique libéral Mihail G. Orleanu. Sur lui et sa famille, voir Dr. Grigore Ghyka, Mihai Sorin Rădulescu, *Mihail G. Orleanu*, dans « Liberalul », no. 34, Bucarest, 18-25 janvier 1991, p. 1 ; idem, *Orlenii*, dans la revue « Porto-Franco », nos. 3-4 (9-10), Galaţi, 1991, p. 41 ; idem, *George G. Orleanu – un poet symbolist* [George G. Orleanu – un poète symboliste], dans « Manuscriptum », nos. 1-4 (94-97), Bucarest, 1994, p. 288-297 ; idem, *Mihail G. Orleanu. Însemnări politice* [Mihail G. Orleanu. Notes politiques], dans « Studii şi Materiale de Istorie Modernă », vol. IX, Bucureşti, 1995, p. 121-150 ; Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească 1866-1900*, p. 111-112.

non-payement du loyer du siège de la chancellerie de la commune… », au montant de 2 643 lei[72]. L'action de Panait Malaxa a été rejetée et lui il a été obligé à payer 30 lei frais du procès[73].

Lors du mariage de leur fille Ecaterina avec le lieutenant Dimitrie Carp[74], les parents de la mariée, Panait et Teodosia Malaxa, lui donnaient en dot, le 19 octobre 1887: « une maison grande à habiter en bon état, composé de dix chambres pour les maîtres, avec ses dépendances composées d'autres cinq chambres, avec un jardin »[75]; « un trousseau consistant en lingéries au montant de 2 100 […], la garderobe, c'est-à-dire des robes, manteaux, des foulards turcs etc. etc. au montant de 3 000, meubles, lits et leur monture au montant de 1 400, des bijoux et des argenteries au montant de 7 000 »[76].

Je suis très content d'avoir trouvé le testament et l'acte de décès de Panait Malaxa, « de l'année mille huit cents quatrevingthuit, le mois de décembre, vingt-deux, neuf heures du matin, acte de décès de M. Panaite Malaxa de religion orthodoxe, âgé de quatrevingthuit ans, rentier, fils de M. Mihail et de Mme Andreiana Malaxa, tous les deux décédés, marié à Mme Theodosia née Gheorghe Constantin, de religion orthodoxe, âgé de soixante-et-un ans, est mort le vingt décembre à quatre heures du soir dans la maison rue Domnească n° 2, les témoins en sont M. Hagi Zaharia Ivanovici de religion orthodoxe, âgé de 48 ans, sans profession et M. Gheorghi S. Ştefănescu de religion orthodoxe, âgé de 48 ans, de profession employé, ami avec le décédé, qui ont soussigné l'acte présent après qu'on le leur ait lu, avec nous le maire, officier de l'Etat civil de la commune de Galaţi et après que la mort ait été vérifiée par Monsieur le médecin vérificateur des morts.

Témoin H. Z. Ivanovici
« G. S. Ştefănescu
pour le Maire Em. Caracaş
est mort à cause du marasme [ensuite un mot non déchiffré]
Dr. Vitzu
pour conformité
G. S. Ştefănescu »[77].

L'acte atteste clairement la filiation de Panait Malaxa, fils de Mihail et d'Andreiana, ainsi que le nom de son épouse, Theodosia, fille de Gheorghe Constantin. Celui-ci a été un personnage d'élite à Galaţi, fondateur et donneur d'objets à l'église Vovidenia. Situé au centre-ville, juste derrière la Mairie, dans la cour de cette église a été enterrée en 1865, Sultana Cuza née Cozadini, la

[72] SDAN Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia I, Judecătoreşti, dossier no. 2/1876, f. 5-5v. Le procurateur de Panait Malaxa s'appellait M. Buhociŭ.

[73] *Ibidem*, f. 5v.

[74] C'est peut-être de la même famille que faisait partie le « serdar » Teodor Carp, voir SDAN Galaţi, col. Documente [Documents], I/59, document du 25 mars 1832.

[75] ANIC, le fonds Creditul Funciar Rural, dossier no. 696/1883, f. 152.

[76] *Ibidem*.

[77] *Ibidem*, f. 80, extrait du registre des actes de décès no. 1541/1888.

mère d'Alexandru Ioan Cuza. La famille Cuza qui habitait dans les parages, a fait elle-aussi partie de la paroisse de cette belle église.

Heureusement on a gardé dans les archives de Galaţi le testament de l'« aga » Gheorghe Constantin, datant du 17 juin 1861, par lequel

> à notre fille Teodosia on lui laissait en héritage à l'aide de Dieu et de sa vierge mère, et avec notre bénédiction, deux boutiques avec leur terrain sur lequel il y a de la place à bâtir encore deux boutiques, qui se trouvent rue des braşoveni avoisinnées au boutiques de Panaite Mincu et Anastasie Calude, un lieu que nous avons en héritage de notre beau-père et parent, feu le protopope et économe Gheorghie Avram[78].

L'« aga » Gheorghe Constantin est décédé le 19 mai 1862, à l'âge de 74 ans. Il a été marié à Ilinca qui était âgée à l'époque de 60 ans. Il avait trois filles mariées, Marghioala, âgée de 45 ans, épouse de Grigore Boţan[79], Teodosia, âgée de 35 ans, l'épouse de Panait Malaxa, Ecaterina, âgée de 22 ans, veuve de G. Filipescu et un fils, Petru, âgé de 32 ans[80]. L'« aga » Gheorghe Constantin était le fils ou le gendre du protopope Gheorghe Avram, curé de l'église Vovidenia. Une soeur de l'« aga », Teodosia, mariée au « comis » State Cernat, a été la mère du général Alexandru Cernat, ministre de la Guerre pendant la Guerre d'Indépendance. De même, la première femme du général a été Eufrosina Boţan, l'une des filles du « comis » Grigore Boţan et de son épouse Marghioala. L'« aga » Gheorghe Constantin avait une propriété à Cudalbi[81], arrondissement du Siret, toujours dans le district de Covurlui.

C'est l'ancien diplomate Dimitrie D. Iuraşcu, ancien ministre plénipotentiaire à Oslo et à Lisbonne, qui a laissé quelques souvenirs sur cette famille, prochement apparentée à lui. La fille aînée du boyard Gheorghe Constantin « avait épousé un Grec très prétentieux et avec des airs de noblesse qui se disait chevalier de Malaxa et qui montrait tout le temps de vieux papiers avec des sceaux d'Ipsilanti ou de Capo d'Istria – d'ailleurs grand et beau, avec des moustaches merveilleuses et avec une barbe de pacha »[82]. Combien Panait

[78] AN-Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia I, Judecătoreşti, dossier no. 83/1862, *Epitropia şi preţeluirea averei defunctului Gheorghi Constantin* [l'Epitropie et l'estimation de la fortune de feu Gheorghi Constantin], f. 13v.

[79] AN-Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia a II-a, Administrative [le Tribunal du district de Covurlui, II[e] Section, Actes administratifs], dossier no. 3/1865, *Epitropia averii defunctului Grigore Boţan* [l'Epitropie de la fortune de feu Grigore Boţan].

[80] *Ibidem*, dossier no. 83/1862, f. 2.

[81] AN-Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia I, Judecătoreşti, dossier no. 160/1861 : l'« aga » Gheorghe Constantin avait un procès avec les paysans libres de Cudalbi à propos de l'exécution d'un ordre princier. Sur l'« aga » Gheorghe Constantin voir également *ibidem*, dossier no. 194/1860, son procès avec le « postelnicel » (= petit « postelnic ») Fotachi Patrichi, pour une somme d'argent.

[82] Dimitrie [D.] Iuraşcu, *Rugina toamnei. Mărturii de diplomat din vremi apuse* [La rouille de l'automne. Témoignages de diplomate de temps passés], paru par les soins de l'ingénieur Niculae Iuraşcu, Galaţi, Editura Partener, 2012, p. 39.

Malaxa était chevalier, cela reste à voir, d'autant plus que, comme on a mentionné plus haut, sa famille ne se retrouve pas dans les livres d'or vénitiens.

Marghioala et son mari, le « comis » Grigore Boţan[83], ont eu une fille, Ecaterina[84], mariée à Dimitrie Iuraşcu, les parents du futur diplomate Dimitrie D. Iuraşcu[85]. Celui-ci se souvenait d'« Alexandru Cernat, le cousin de ma grand-mère, qui a épousé Frosa, la soeur cadette de ma mère, après avoir joué avec elle sur ses genoux, en l'appelant Puica – celui qui a ensuite été général et qui a capturé Osman Pacha à Plevna »[86].

Le nom « Boţan » apparaît aussi la troisième fois dans le clan de Galaţi: l'une des filles de Costache P. Malaxa, Maria, a été mariée en secondes noces à Manole Boţan, sans avoir d'enfants. A rappeler le fait que c'est de la même famille que descendait feu l'agronome Marcu Botzan – qui écrivait son nom de famille avec « tz » –, membre de l'Académie Roumaine, préoccupé par l'histoire en général et par la généalogie de sa famille. J'ai eu l'occasion de le visiter chez soi à Bucarest, rue de Rome, il y a 15 ans, mais par discrétion – que je me reproche aujourd'hui –, je n'ai pas fait une copie d'après l'arbre généalogique qu'il m'a montré à cette occasion.

Les Boţan sont mentionnés dans *Arhondologia Moldovei* du « paharnic » Constandin Sion:

> BOŢAN. Moldave de Bessarabie, petit boyard; l'un d'entre eux, étant officier russe, est devenu moine au monastère de Neamţ au nom de Calinic, il est devenu grand économe du monastère, il a bien pillé les revenus du monastère, il a enrichi son frère qui s'est élevé dans l'hiérarchie des boyards jusqu'au rang de spathaire, au temps de l'hospodar Mihai Sturza[87].

Revenons aux Malaxa. Le testament de Panait Malaxa – du 13 novembre 1888 – est très significatif pour la reconstitution de sa fortune. Il laissait à ses fils Costache, Grigore et George, sa terre de Corni, dans la commune de Măcişeni, arrondissement du Siret, dans le district du Covurlui,

[83] Le 17 mars 1856, Grigorie Boţan vendait une place à Galaţi, à un certain Neculai Chiriac. Voir AN-Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia I, Judecătoreşti, dossier no. 25/1856. En 1859, Grigorie Boţan demandait à un certain Neculai Gheorghiu de lui payer une dette d'argent (voir *ibidem*, dossier no. 260/1859). En 1860, Moise Iancu vendait une place à Galaţi, à Grigore Boţan (voir *ibidem*, dossier no. 73/1860).

[84] Ecaterina Iuraşcu était impliqué à un certain moment en un procès avec Sofia Marcovici de Galaţi, pour une dette d'argent (voir AN-Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia I, Judecătoreşti, dossier no. 16/1907).

[85] Pour connaître la personnalité de ce diplomate, apparenté aux Malaxa, voir également Dimitrie [D.] Iuraşcu, *Jurnal politic 1939-1950* [Journal politique 1939-1950], Préface: acad. Dinu C. Giurescu, Introduction, notes et glossaire: ingénieur Niculae Iuraşcu, Coordonateur de l'édition: prof. Cristian-Dragoş Căldăraru, Galaţi, Editura Muzeului de Istorie Galaţi, 2012, 3 vol.

[86] Dimitrie [D.] Iuraşcu, *Rugina toamnei. Mărturii de diplomat din vremi apuse*. Le mémorialiste attribuait à Alexandru Cernat l'acte du colonel Mihail Christodulo Cerkez. Ce n'est pas moins vrai que le général Cernat ait joué un rôle tout particulier pendant la Guerre de 1877-1878.

[87] Paharnicul Costandin Sion, *op. cit.*, p. 29-30.

> avec les forêts, tous les dépendances et les améliorations bâties sur elle et exécutés presque dans leur totalité par mon fils Costache avec de l'argent emprunté pour cette terre de la part du Crédit Rural de Bucarest. Je laisse également à ces trois fils à moi, toute la ferme et la fortune mobile qui se trouve sur cette terre, fortune qui est composée à-peu-près et principalement de: quatre-vingts boeufs, quatre-vingts vaches, huit charrues en fer, six grandes machines, deux machines à vapeur locomobiles (Ramson et Robey), une batteuse, un moulin, les sémences necessaires à l'exploitation, les champs labourés et ensemencés préparés pour l'année prochaine, ainsi que tous les produits de l'année courante, se trouvant sur la terre et à Galaţi, c'est-à-dire le seigle, l'orge, le blé, le maïs, le foin, les pailles etc. etc.[88].

En ce qui concerne la résidence dans la capitale du district, Panait Malaxa laissait « en pleine propriété à ma fille Elena les grandes maisons dans lesquelles nous habitons actuellement avec leur aténanses et leur cour situées au coin des rues Domnească et Codreanu »[89]. A sa fille Ecaterina, il lui laissait « la maison dans laquelle habite actuellement le docteur S. Caravia rue Domnească, avec ses aténanses, sa cour et son jardin, selon ce qui prévoit la feuille de dot faite lors de son mariage avec le Lieutenant D. Carp »[90]. Il laissait à son épouse Teodosia, « la place avec vigne rue Codreanu et la maison avec sa place dans les ruelles Cuza Vodă et Dogăriei, auxquelles s'ajoute la rente viagère de deux cents lei noveaux par mois qu'elle va recevoir de la part de ses trois fils à nous »[91]. De même, il laissait en héritage certains biens à ses petites-filles (les filles de Costache), Alisa et Maria: il laissait à Alisa « les petites maisons rue Domnească situées entre les deux grandes maisons composées de quatre chambres, deux couloirs, un antret, une cuisine, une chambre près de la cuisine et avec leur petite cour »[92], et à Maria « il lui laissait également en pleine propriété le terrain vague rue Codreanu en dimensions de 42 mètres et 65 centimètres »[93].

Le 27 janvier 1890, entre les trois fils de Panait Malaxa intervint une « cession de droits successoraux », par laquelle Grigorie P. Malaxa, avocat, domicilié à Galaţi, vendait à ses frères Constantin, agriculteur et Gheorghe, avocat, tous les deux domiciliés dans la même ville, la partie qu'il recevait par la succession de leur père[94]. Le prix de cette vente était de 50 000 lei.

Les enfants de Panait Malaxa ont donc tous vécu toujours à Galaţi, l'un d'entre eux, Constantin – dit Costache – a été aussi maire de la ville, comptant parmi les libéraux d'élite[95]. Costache P. Malaxa a également été élu député trois

[88] ANIC, le fonds Creditul Funciar Rural, dossier no. 696/1883, f. 77.
[89] *Ibidem*, f. 77v.
[90] *Ibidem*..
[91] *Ibidem*, f. 77v.-78.
[92] *Ibidem*, f. 78.
[93] *Ibidem.*
[94] *Ibidem*, f. 82.
[95] Sur Costache P.Malaxa, voir SDAN Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia I, Judecătoreşti, dossier no. 56/1875, document du 12 février 1875; dossier no. 62/1875, document du 26 février 1875. Dans toutes les deux causes, C. P. Malaxa faisait appel à la décision électorale de la Mairie de Galaţi.

fois: en avril 1883 au IIIe collège de Galaţi, en novembre 1884 au Ier collège de Covurlui et en novembre 1895 toujours au Ier collège de Covurlui[96]. Récemment j'ai eu la chance de découvrir deux excellents portraits, l'un de lui et l'autre de son épouse Emilie, alsacienne, dans la maison de son arrière-petite-fille en lignée directe, Mme Alexandra Dimitriu née Parepeanu, ancienne chercheure à l'Observatoire Astronomique de Bucarest, aujourd'hui retraitée. Selon l'arbre généalogique d'Alexandru V. Perietzianu-Buzău, l'épouse de Costache Malaxa serait appelée Olga et eut été allemande. Selon ses descendants, elle avait le prénom d'« Emilie » et elle était alsacienne. Vu que l'Alsace a été incorporée par l'Allemagne entre 1871 et la Première Guerre Mondiale, c'est-à-dire exactement pendant la période des vies de Costache et d'Emilie Malaxa, l'appartenance ethnique de cette dame comporte une certaine ambiguité.

En me promenant il y a quelques années dans le cimetière « Eternitatea » de Galaţi – celui où sont enterrés les personnages notables de la ville –, je suis tombé par heureux hasard sur la tombe de Costache P. Malaxa, « ancient député et maire de la ville de Galaţi », né le 7 mars 1847 et décédé le 17 décembre 1903. Dans la même tombe sont enterrés Alex. Constantinescu, décédé le 22 juin 1958, conseiller à la Cour d'Appel, et Elise C. Malaxa, décédée le 17 juillet 1916.

Tout en faisant partie de l'élite du port moldave sur le Danube, les Malaxa ont fait aussi partie de la francmaçonnerie. On peut affirmer ce fait avec sûreté à propos de trois d'entre eux: tant de Panait, membre de la loge « Papus » de Galaţi[97], que de ses fils, Costache[98] et George[99]. Une loge maçonnique de cette ville siégeait dans l'ancienne maison-même de George P. Malaxa, rue Iancu Fotea[100].

Je cite du dossier no. 56/1875, f. 1, demande adressée par Costache P. Malaxa au premier-président du Tribunal de Covurlui: « Je soussigné électeur dans le IIe collège électoral communal de la ville de Galaţi du 28 janvier 1875 par laquelle sans raison on rejette ma contestation concernant les listes électorales de ce collège et d'autre part on commet un abus de pouvoir, tout en inscrivant dans un autre collège électoral des personnes dont l'inscription n'a été demandée par personne dans le délai légal. Je joins l'extrait de la sentence attaquée, tout en priant de faire réformer cette sentence en admettant purement et simplement ma demande d'inscription et d'effacement.

Recevez l'assurance de ma considération.

C. P. Malaxa ».

Voir également SDAN Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia a II-a, Administrative, dossier no. 3/1877: C. P. Malaxa contestait les listes de députés et sénateurs, pour le IIe collège. Un procès de C. P. Malaxa est également attesté dans *ibidem*, dossier no. 87/1879.

[96] Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească 1866-1900*, p. 282 ; Săndel Dumitru, *Liberalii gălăţeni* [Les libéraux de Galaţi], Brăila, Editura Istros, 2012, p. 365-366.

[97] Adrian Pohrib, *Loja masonică « Discipolii lui Pythagora » din Galaţi (1865-1935). Scurt istoric şi documente* [La loge maçonnique « Les disciples de Pythagore » de Galaţi (1865-1935). Bref historique et documents], dans « Danubius », XXXI, Galaţi, 2013, p. 98.

[98] Mihai Sorin Rădulescu, *Arhiva Marelui Orient al Franţei – sursă genealogică* [Les archives du Grand Orient de France – source généalogique], ArhGen, nouvelle série, I (VI), 3-4/1994, p. 72 ; Horia Nestorescu-Bălceşti, *Enciclopedia ilustrată a francmasoneriei din România* [L'encyclopédie illustrée de la francmaçonnerie de Roumanie], vol. 2, Bucureşti, Editura Phobos, 2005, p. 260.

[99] Mihai Sorin Rădulescu, *op. cit.* ; Horia Nestorescu-Bălceşti, *op. cit.*

[100] Adrian Pohrib, *op. cit.*, p. 98, note no. 10.

Dans l'arbre généalogique de la famille Malaxa, rédigé par feu Alexandru V. Perietzianu-Buzău, le nom des époux des deux filles de Costache P. Malaxa sont éronnés: Maria, qui **n**'a pas été actrice, a été d'abord mariée à Tadeu (Bogdan) Fara[101], Polonais originaire de Cracovie, avec des études de Beaux-Arts à Vienne qui a pratiqué la photographie à Galaţi et avec qui elle allait partir pour les Etats-Unis; et Alisa, mariée au docteur Corneliu Cristeanu. Après avoir divorcé de son premier époux, Maria s'est remariée à Manole Boţan, de Galaţi. Avec son premier mari elle a eu deux filles, Maria – devenue l'épouse de l'agronome Nicolae Parepeanu – et Iolanda, mariée elle-aussi deux fois[102]. Zoe-Alice, la fille du docteur Cristeanu et d'Alisa née Malaxa, a été mariée d'abord à l'ingénieur Duiliu Sfinţescu, ayant trois enfants. Etabli à Paris, après une jeunesse légionnaire – dont il était très fier –, feu Duiliu Sfinţescu a fait une carrière internationale dans les bâtiments.

Une autre inadvertence que j'ai trouvée dans l'arbre généalogique mentionné, concerne Natalia Malaxa, nom porté par deux dames de cette famille, tant l'épouse de l'industriel Nicolae Malaxa – née Crăescu, fille d'un Nicolae Crăescu – qu'une autre Natalia Malaxa, habitant à Galaţi, qu'Alexandru V. Perietzianu-Buzău considérait comme la troisième épouse de Grigore P. Malaxa, l'un des fils de Panait Malaxa. En réalité, selon les documents de Galaţi, Natalia, domiciliée rue de Brăila no. 112, à Galaţi, n'était pas l'épouse de Grigore mais de Gheorghe P. Malaxa[103], son frère. Gheorghe P. Malaxa a fait don à la Préfecture du district de Covurlui de la somme de 120 000 lei, une somme que son épouse Natalia allait contester au tribunal[104].

Mihalache et Andreiana Malaxa ont eu aussi une fille, leur seule fille, du nom d'Ecaterina, mariée au « comis » Iancu Vasiliu. Dans une brève monographie locale de l'église de Vovidenia, de Galaţi, j'ai eu la surprise de lire l'inscription de sa pierre tombale, dont le texte est transcrit dans les archives paroissiales:

> Aujourd'hui, sous l'horizon du monde, moi, l'épouse attristée, je lui ai laissé un triste adieu. Pour ceux de l'au-delà, aucune aide n'a pas été utile, la mort cruelle m'a blessé sans ménagement. Ami, arête ton pas fatigué. Arête-toi et pense, lis sur ma pierre et regarde un malheureux. J'ai été âgé de 35 ans quand je suis décédé. Depuis, je me repose sous cette pierre. « Comis » Iancu Vasiliu[105].

[101] Une famille du nom de « Fara » existait aussi à Galaţi, pendant la seconde moitié du XIXe siècle. C'est d'elle que provenait un certain Neculai Fara qui à un moment donné était en procès avec Zulnia Sturdza, l'un des soeurs de Costache Negri, l'épouse de l'homme politique Vasile Sturdza, pour le rachat de la terre de Şerbeşti ; voir SDAN Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia I, Judecătoreşti, dossier no. 146/1859. En 1865, Zulnia Sturdza était en procès avec la famille de feu Neculai Fara toujours pour le rachat de la terre de Şerbeşti; voir *ibidem*, dossier no. 21/1865. De même, voir *ibidem*, dossier no. 204/1861, l'Epitropie de la fortune de feu Neculai Fara.

[102] Renseignements communiqués par Mme Alexandra Dimitriu née Parepeanu et par son mari, l'ingénieur Sorin Ştefan Dimitriu (Bucarest, janvier 2014).

[103] SDAN Galaţi, le fonds Prefectura Judeţului Covurlui, dossier no. 25/1924.

[104] *Ibidem*, f. 12.

[105] *Biserica « Vovidenia » Galaţi. Pagini de istorie, mărturii de credinţă* [L'église « Vovidenia » de Galaţi. Pages d'histoire, témoignages de foi], Galaţi, Editura Episcopiei « Dunărea de Jos », sans année, p. 15.

Si la seconde génération a été celle des boyards, la troisième a été celle des officiers. Dans les annuaires militaires de la fin du XIXe siècle on rencontre quatre porteurs du nom de « Malaxa »: Dimitrie Malaxa, né le 2 janvier 1844, à l'arme de l'infanterie[106] ; Constantin Malaxa, né à la même date que le personnage antérieur, toujours à l'arme de l'infanterie[107] ; Mihail Malaxa, né le 24 novembre 1846, à l'administration[108]; Grigore Malaxa, né en 1862, en réserve à l'infanterie[109].

Le sus-mentionné spathaire Iancu Malaxa, de Tecuci, a eu cinq enfants, dont l'officier Constantin Malaxa (1844-1889), marié à Ruxandra Popov (+ juin 1940)[110]. La mère de l'industriel provenait donc d'une famille d'origine bulgare et **non pas** – comme on dit parfois de manière non justifiée – de la famille de boyards moldaves Bădărău. Un parent proche de Nicolae Malaxa, Adonis Popov, a été député national-paysan dans les années '30, viceprésident de l'organisation de Cluj de ce parti et c'est de lui que l'on garde une correspondence intéressante envoyée à l'industriel[111]. Significatif ou pas pour son origine du côté maternel, Nicolae Malaxa a fait partie des dirigeants de la Chambre de Commerce Roumano-Bulgare[112].

---

[106] « Anuar oficial al armatei române pe anul 1892-1893 » [L'annuaire officiel de l'armée roumaine sur l'année 1892-1893], Bucarest, l'Imprimerie de l'Etat, 1892, p. 119. Au Cabinet de Photographies de la Bibliothèque Nationale de Bucarest, il y a une photo de « Moş Dem Malaxa ».

[107] *Ibidem*, p. 122.

[108] *Ibidem*, p. 303.

[109] *Ibidem*, p. 367.

[110] Ruxandra Malaxa (née Popov) habitait au moment de son décès rue Aurel Vlaicu no. 34. C'est un immeuble à appartements de l'entre-deux-guerres qui existe encore de nos jours ayant sur la façade le numéro en chiffres originaux « 34 », le même que celui d'aujourd'hui (AN-Bucureşti, le fonds S.A.R.N. Malaxa, dossier no. 97/1940). Dans le même dossier peut être trouvé l'acte de concession de la tombe au cimetière Bellu (f. 10), place no. 18 dans la figure 18 bis. Le prix avec lequel la place a été achetée: 42 000 lei. La concession a été inscrite dans le registre général des cimetières au no. 102/1940. La place contenait trois tombes aux dimensions de 3 x 7 = 21 mp. Malgré mes recherches dans le cimetière, je n'ai plus retrouvé la tombe de Ruxandra Malaxa qui a probablement été supprimée.

Dans le même dossier on a gardé aussi la facture de l'achat de trois couronnes de fleurs achetées à la fleuristerie Vermeulen, Boulevard Brătianu no. 30: une couronne de lys royaux avec ruban et inscription – lei 20 000, une couronne de roses avec ruban et inscription – lei 15 000, une couronne d'oeillets roses – lei 15 000; au total – lei 50 000 (f. 13).

[111] AN-Bucureşti, le fonds S.A.R.N. Malaxa, dossier no. 6/1933-1937. Adonis Popov a eu avec son épouse, Marioara, une fille, Rodica.

[112] *Ibidem*, le dossier no. 10/1938-1939, f. 5: le Procès-verbal de constitution de la Chambre de Commerce Roumano-Bulgare, du 7 décembre 1938, avec le siège à Bucarest, Calea Victoriei no. 63. Le président d'honneur était Mitiţă Constantinescu, ministre de l'Economie Nationale et gouverneur de la Banque Nationale. L'un des quatre viceprésidents d'honneur – deux Bulgares et deux Roumains – était N. Malaxa, l'autre viceprésident d'honneur roumain étant Mircea Cancicov. A rappeler que l'épouse de N. Malaxa et la belle-mère de Mircea Cancicov étaient toutes les deux nées Crăescu.

Les viceprésidents d'honneur bulgares étaient Ilia Kojouharoff, ministre de l'Industrie et du Commerce de Bulgarie, et Dobri Bojoloff, ministre des Finances dans le pays voisin. Parmi les membres d'honneurs de la Chambre figuraient Max Auschnitt, grand industriel, et l'ingénieur

Une soeur de l'ingénieur Nicolae Malaxa, du nom d'Elena[113], célibataire, a été assez connue dans la Bucarest de l'entre-deux-guerres, en tant que professeur de mathématiques et directrice du lycée Carmen Sylva. A préciser que le prénom de l'officier Constantin Malaxa est passé à celui de son neveu Costache, l'un des enfants de Nicolae Malaxa.

L'épouse de celui-ci, née Natalia Crăescu, descendait elle-aussi d'une famille de petits boyards de Covurlui, dont le nom provenait du village de Crăeşti. Le « paharnic » Constandin Sion faisait la distinction entre

> deux familles, toutes les deux de paysans libres; les premiers élevés à la classe des boyards sont ceux du district de Tecuci. Un certain Strătulat Crăescu, administrateur vieux à Ţigăneşti, du logothète Conache, en 1826 il est devenu « medelnicer ». Ceux du district de Roman, du village de Crăeşti, ont été élevé pendant le régne de Mihai Sturza à la classe des boyards et parce qu'ils étaient associés au « vornic » Neculai Milu, on les a fait boyards[114].

Le 30 mars 1857, la « medelnicereasa » Maria Crăescu[115] vendait un lieu à Galaţi au « comis » Gheorghe (Iorgu) Pandeli, au prix de 900 « galbeni »[116]. Maria Crăescu était la soeur du « pitar » M. Veisa, elle provenait donc d'une famille de boyards de Moldavie, apparentée aux familles Korne, Boldur-Kostaki etc. Le 12 mai 1856, Statie Crăescu a été accusé pour avoir franchi la frontière du Danube[117]. Un autre Crăescu mentionné dans les archives de Galaţi c'est Petrache Crăescu qui avait un fils, Dimitrie[118]. C'est de la famille Crăescu que provenait également la mère de la femme-écrivain Georgeta Mircea Cancicov née Jurgea-Negrileşti[119].

Nicolae Theodorescu, ancien ministre libéral, grand industriel lui-aussi, le grand oncle de l'historien de l'art Răzvan Theodorescu. Le président effectif de la Chambre de Commerce Roumano-Bulgare était l'ingénieur Ion P. Gigurtu.

[113] AN-Bucureşti, le fonds S.A.R.N. Malaxa, dossier no. 22/1932-1940, f. 15-15v. : une longue lettre d'Elena Malaxa envoyée à son frère au sujet de l'éducation de ses enfants. C'est un document très significatif pour la connaissance de la professeure Elena Malaxa.

[114] Paharnicul Costandin Sion, *op. cit.*, p. 144.

[115] Maria Crăescu était l'épouse du « medelnicer » Crăescu.

[116] AN-Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia I, Judecătoreşti, dossier no. 221/ 1857.

[117] *Ibidem*, dossier no. 232/1856, f. 1.

[118] *Ibidem*, dossier no. 21/1869, f. 283.

[119] D'ailleurs il y a eu aussi des relations épistolaires entre Georgeta Mircea Cancicov et Nicolae Malaxa. Mircea Cancicov, l'époux de Georgeta, est souvent mentionné dans les papiers de l'industriel qui se trouvent aux Archives Nationales, à la filiale de la ville de Bucarest. AN-Bucureşti, le fonds S.A.R.N. Malaxa, dossier no. 138 / 1938, une lettre de Nicolae Malaxa envoyée à Georgeta Mircea Cancicov, du 11 décembre 1938: « Dans le si peu de temps qui me reste libre – temps que je peux appeler le mien –, j'ai lu „Moldovenii" [les Moldaves], qui m'ont parlé à l'âme, comme c'est depuis longtemps qu'un livre n'a plus fait. / A côté de Creangă et Sadoveanu, notre Moldavie envoie encore un conteur, amoureux de ses contrées et de ses gens ».

A part son activité gigantesque de promotion de l'industrie[120], Nicolae Malaxa s'est également montré intéressé par la propriété foncière[121]. Tout en pensant à ses enfants, il leur a acheté en 1940 du général Constantin Pietraru – Irina était âgée de 19 ans, et Costache[122], de 16 ans – une terre à Putineiu, dans le district de Teleorman[123]. Comme on le sait, Irina a épousé le docteur George Emil Palade, lui-aussi originaire du sud de la Moldavie[124], devenu à un moment donné, dans les années '40, le médecin courant de Nicolae Malaxa. Ils sont tous partis aux Etats-Unis où George Emil Palade a fait la carrière scientifique connue, couronnée par le prix Nobel. Nicolae Malaxa a vécu lui-aussi en Amérique du Nord après la Seconde Guerre Mondiale[125], entretenant à un moment donné des relations avec Richard Nixon. Il est décédé en 1965, c'est-à-dire neuf ans avant que son gendre reçoive le prestigieux prix suédois.

Soit mentionné ici une prémonition surprenante que l'ingénieur Nicolae Malaxa a eue envers le fait que son gendre allait recevoir le prix Nobel. En 1958, Nicolae Malaxa faisait don à son gendre de son volume *Physics and Philosophy* par Werner Heisenberg, tout en écrivant sur le livre la dédicace suivante: « Au docteur George Palade, Anticipation au Prix Nobel, Noël, 24 Décembre 1958 New York, N.M. »[126]

Un autre fils de Mihalache Malaxa – le premier membre connu de la famille –, Alecu Malaxa, apparaît lui-aussi dans des documents de Galaţi. Le 28 août 1862, le « căminar » Alecu Malaxa commençait au Tribunal du district de

[120] N. Malaxa, *Uzina de Tuburi şi Oţelării S.A.R. Bucureşti* [Les usines de tuyaux et aciéries S.A.R. Bucarest], Bucarest, 1948.

[121] AN-Bucureşti, le fonds S.A.R.N. Malaxa, dossier no. 44/1939-1940.

[122] Costache Malaxa, le fils de Nicolae Malaxa, était un ami d'enfance du Roi Michel de Roumanie. Voir AN-Bucureşti, le fonds S.A.R.N. Malaxa, dossier no. 22/1932-1940, f. 2, une lettre de Costache Malaxa envoyée à Nuşa, du 25 décembre 1935 : « Je t'écris avant le déjeuner, et la matinée je l'ai passée avec le Voïvode à Predeal. Je suis arrivé en assez bonnes conditions, busculé et battu par tous les mufles de camarades du Voïvode. […] Ensuite le voïvode m'a invité au Palais et maintenant permettez-moi de vous souhaiter heureuses fêtes et „La Mulţi Ani" car je vais à table, ne plus pouvant arrêter la faim qui me torture terriblement ».

[123] *Ibidem*, dossiers no. 44/1940, 10/1942-1943. Dans le dossier no. 44/1940 se trouve une copie dactylographiée de l'acte de vente – achat de cette terre, d'août 1940. Irina et Constantin Malaxa, les enfants mineurs de l'ingénieur Nicolae Malaxa, domiciliés à Bucarest, Alée Alexandru no. 38, représentés par G. A. Mincu, mandataire spécial, achetait en parties égales la terre de Putineiu, arrondissement de Călmăţui, dans le district de Teleorman, de cca 230 ha et 7 865 mq, composée de deux corps et deux manoirs. Le prix de cette terre était de lei 90 000 lei le ha, soit au total 20 770 785 lei. Le vendeur de la terre était le général Constantin Pietraru, domicilié à Bucarest, Boulevard Lascăr Catargiu no. 16, chez sa mandataire Jana Col. Gr. Protopopescu.

[124] Sur l'origine et la généalogie de George Emil Palade, voir *Crestomaţie de familie* [Crestomatie de famille], parue par les soins de Anca-Michaela Israil, Radu Şerban Palade et C.D. Zeletin, Bucureşti, Editura Spandugino, 2012, p. 27-37.

[125] Mircea Ciobanu, *Regele Mihai şi exilul românesc* [Le roi Michel et l'exile roumain], Prefaţă de Al. Zub, Iaşi, Editura Princeps, 1994, p. 119-126. Je remercie ici-aussi le professeur médecin Radu Şerban Palade, neveu de George Emil Palade (fils de l'une de ses soeurs), pour m'avoir signalé, suite à ma demande, les documents publiés dans ce livre.

[126] *Crestomaţie de familie*, p. 582, 589-590.

Covurlui un procès contre la firme de commerce Parembli et Climi, pour une dette d'argent à la suite du chargement par lui de sept vaisseaux avec des produits[127]. Alecu Malaxa était aussi impliqué dans des procès avec P. Lefcochilo[128] – pour des céréales – et avec le « postelnic » Ioan Fotea[129]. Selon Alexandru V. Perietzianu-Buzău, Alecu Malaxa a été marié à Ruxandra, Grecque, ayant un fils, Constantin, officier lui-aussi, comme le père de l'ingénieur Nicolae Malaxa. Il y a donc eu en même temps **trois** Constantin Malaxa, ce qui pourrait sans doute engendrer des confusions.

Une autre branche de la famille Malaxa, **la cadette**, au nom changé en « Lupaşcu », descendait de Nicolae Malaxa, le fils cadet du fondateur de la famille de Moldavie dont le prénom allait être hérité par l'industriel de Bucarest. Un lien avec les Lupaşcu est mentionné aussi par le diplomate mémorialiste Dimitrie D.Iuraşcu, qui se souvenait de la maison accueillante de Galaţi de l'« aga » Gheorghe Constantin. Il se souvenait avec plaisir de

> la petite-fille mignonne venue avec les Grecs de Malaxa, Naneta Kanarispe que j'ai aussi connue et que j'appelais la « mamie ». Petite, blonde et pépissante comme un canari, tous les boyards étaient épris d'elle, mais plus tard, c'est toujours le grand-père qui l'a mariée au colonel Lupaşcu de Bârlad, celui qui ensuite allait se conduire comme un héros dans la guerre avec les Turcs[130].

Le « comis » Manolache Lupaşcu[131] a été marié deux fois: en première noces, en 1824, à Maria Potolea, et en secondes, en 1836, à Smaranda Roată, fille du « mazil » Dinu Roată, du village de Galbeni, dans le district de Neamţ. Constandin Sion notait dans *Arhondologia Moldovei* que

> Neculai [Malaxa] a épousé une jeune fille Smaranda, fille de la veuve Ruxanda Rotoaie de Galbeni, avec qui il a eu un fils, Alecu, qu'il a abandonné et il s'en est allé en Grèce. Le garçon est resté chez sa mère qui en se mariant en secondes noces au « comis » Manolachi Lupaşcu, il a donné le garçon au département des travaux publics et maintenant, en février cette année, 1852, on l'a fait « sardar », tout en l'appelant Lupaşcu[132].

Alexandru Lupaşcu, né Malaxa (1833-1902), a rempli différentes hautes fonctions tout au long de sa vie, parmi lesquelles il a été président à la Cour des Comptes. Libéral convaincu, il se trouvait en bons rapports avec Ion C. Brătianu. Il a soutenu le mouvement national des Roumains de Transylvanie

[127] AN-Galaţi, le fonds Tribunalul Judeţului Covurlui, Secţia I, Judecătoreşti, dossier no. 133/1856, f. 263.

[128] *Ibidem*, dossier no. 283/1857.

[129] *Ibidem*, dossier no. 132/1859.

[130] Dimitrie Iuraşcu, *Rugina toamnei...*

[131] Sur son ascendance et ses parentés, voir Mihai Sorin Rădulescu, *Genealogii* [Généalogies], Bucureşti, Editura Albatros, 1999, p. 129-132.

[132] Paharnicul Costandin Sion, *op. cit.*, p. 179.

avec des subsides, étant le propriétaire de la terre de Silivestri, dans le district de Bacău, le village d'origine de la famille Lupaşcu. Il a épousé Lucreţia Verghi, fille du « paharnic » et spathaire Iancu Verghi, de Bacău et de sa femme née Catinca Hartulari. Alexandru Lupaşcu et son épouse Lucreţia ont eu cinq enfants. Leur fille Henriette (+ 1910) s'est mariée au professeur botaniste Ştefan (dit Patan) Sihleanu (1857-1923), docteur-ès-sciences à Naples. Maria Lupaşcu (1862-1938), en réalité Malaxa, a épousé à Bucarest, en 1887, l'écrivain, orateur et homme politique Barbu Delavrancea, ayant quatre filles: Cella (1887-1991), mariée au diplomate Filip Lahovary et ensuite au banquier Aristide Blank; Margareta (1888-1937), professeure; Niculina (1890-1981), peintre, mariée au docteur Raul Dona, frère du médecin collectionneur Iosif Dona et Henriette (1894-1987), architecte, mariée en 1918 à l'officier français Emile Gibory, membre de la mission militaire française dirigée par le général Berthelot.

C'est de la même postérité que faisait aussi partie Ştefan Lupaşcu (1872-1946), diplomate, attaché commercial dans quelques capitales européennes, directeur de l'école commerciale de Thessalonique. De son lien avec une jeune fille française de Nancy est née la future femme-écrivain Ştefana (Lily) Velisar-Teodoreanu, l'épouse de l'écrivain Ionel Teodoreanu. La fille cadette d'Alexandru Lupaşcu et de Lucreţia née Verghi était Lucreţia jr., mariée à Eduard Ghica (1860-1925), ancient préfet de Vaslui et directeur de la Sûreté. « Bonne, audacieuse, gâtée, violente et dans la joie et dans la détresse, elle conquérissait facilement tous par sa bonté. »[133] Du marriage d'Eduard Ghica avec Lucreţia Lupaşcu, en réalité Malaxa, est né un fils, Grigore, qui a fait après la Seconde Guerre Mondiale une prospère carrière internationale en tant qu'homme d'affaires, à Rio de Janeiro, Madrid et New York. Pour l'évocation de la famille Lupaşcu on peut citer ses souvenirs dans le volume *Grigri* (Madrid, 1973). Un autre petit-fils d'Alexandru Lupaşcu (Malaxa) a été le philosophe Stéphane Lupasco (1900-1988), de Paris, descendant donc lui-aussi de la famille Malaxa.

La pianiste Cella Delavrancea a envoyé des lettres pleines de chaleur à Nicolae Malaxa[134], certaines d'entre elles pouvant être interprétées même comme des épîtres d'amour. Dans une d'elles, ce bienfaiteur de beaucoup d'intellectuels de son époque[135], est même appelé « oncle »[136]. La descendance

[133] Cella Delavrancea, *Dintr-un secol de viaţă* [D'un siècle de vie], Bucureşti, Editura Eminescu, 1988, p. 95.

[134] AN-Bucureşti, le fonds S.A.R.N. Malaxa, dossier no. 102/1937-1940.

[135] *Ibidem*, dossier no. 30/1933-1939, lettres d'Alice et de Horia Hulubei à Nicolae Malaxa. Alice Hulubei, l'épouse du réputé physicien, elle-même doctorante en physique à Paris, faisait le portrait de N. Malaxa dans une lettre envoyée à lui-même : « Monsieur Malaxa, gentil et bon, aux yeux „acajou" et sévères de lion, aux hauts épaules qui appuient un monde, aux cheveux noirs, chatoyants et étendus comme ceux d'un danseur argentin, aux dents de lumière ! » (f. 1)

[136] La pianiste Cella Delavrancea écrivait à Nicolae Malaxa le 6 octobre 1938: « Je crois en l'influence du nom sur des personnalités arrivés sur un plan d'évolution où elles perçoivent des vibrations extérieures à l'humain.

Malaxa – Lupaşcu était donc connue par les soeurs Delavrancea, d'autant plus qu'elles descendaient d'un… Nicolae Malaxa.

A remarquer les liens de parenté par alliance de l'ingénieur Nicolae Malaxa avec deux chefs de services secrets: Cezar Librecht et Eduard Ghica, le dernier décédé pendant le régne du roi Ferdinand, c'est-à-dire avant que l'industriel ne devienne un membre proéminent de la camarilla royale. Est-ce que ces parentés auraient toujours eu une certaine importance dans l'ascension du personnage ?

La mémoire de l'ingénieur Nicolae Malaxa est étonnamment présente dans la Bucarest de nos jours. La chute du régime communiste a restauré son souvenir dans le quartier dont il était le plus lié. Dans sa maison imposante Alée Alexandru no. 38 siège l'Institut Culturel Roumain, et à côté se trouve la maison bâtie par Nicolae Malaxa pour sa fille Irina et son mari, le docteur George Emil Palade, actuellement le siège de l'Ambassade de la République de Moldavie. De même, l'immeuble à appartements Malaxa – Burileanu, Boulevard Nicolae Bălcescu, l'un des édifices les plus représentatifs de l'architecte Horia Creangă à Bucarest, peut encore être admiré, même si les passants ne sont souvent pas conscients de sa valeur historique et architecturale. Le nom de Nicolae Malaxa est encore porté par un hôpital qui se trouve pas loin de ses usines, elles aussi l'oeuvre de l'architecte Horia Creangă. De même, deux églises orthodoxes bucarestoises s'appellent « St. Nicolas-**Malaxa** », une église fondée en grande mesure par l'industriel dans les années '40 pour ses ouvriers et « La Dormition de la Vierge – **Malaxa** », bâtie récemment à la suite des necessités du quartier, toutes les deux églises se trouvant dans les alentours des anciennes usines Malaxa. A côté des usines j'ai pu lire il y a quelques jours le nom comique-évocateur d'un restaurant – celui du Bulgare…

C'est pour ça que je m'appelle Cella – c'est pour ça que tu es Niculae.

Aujourd'hui on fête le Saint qui a fait de la justice dans ce monde – il brille dans des églises parmi les petites lumières avec l'espoir parmi les larmes.

J'attend de notre mécène… *de l'Oncle Niculae comme on t'appelle parfois Lili [Ştefana Velisar-Teodoreanu] et moi* [souligné par moi]… » (SMBAN, le fonds S.A.R.N. Malaxa, dossier no. 102/1937-1940, f. 10).

Overview of the Genealogy of the Malaxa Family
(Abstract)

Keywords: Kerkyra, Malaxa, Voinescu, Lupaşcu, George Emil Palade, Cezar Librecht

The article presents data about the history and genealogy of the Malaxa family, which was very famous in Romania during the Interwar Period, mainly because of the great industrialist Nicolae Malaxa (1884-1965). His great-grandfather Mihalache Malaxa came from the Island of Kerkyra to Moldavia at the end of the XVIIIth century. His descendants lived in Galaţi and in Tecuci, buying lands and making carriers in the administration of the Covurlui and of the Tecuci districts. The sons of Mihalache Malaxa and of his wife Andreiana Voinescu, descendant of some Moldavian boyar families, received boyar titles and were part of the Moldavian nobility. In the next generation some members of the Malaxa family became officers in the Romanian army.

Nicolae Malaxa's daughter, Irina, was married with doctor George Emil Palade who received the Nobel price in 1974, as an American professor. He has been until now the only ethnical Romanian who has been granted the prestigious Swedish price.

Annexes

Fig. 1. Costache P. Malaxa (XIX siècle)

Fig. 2. Emilie Malaxa (XIX siècle)

Fig. 3. L'Église Sf. Nicolae-Malaxa, Bucarest, février 2014
(photo : Mihai Sorin Rădulescu)

Fig. 4. L'immeuble à Malaxa – Burileanu, Bucarest, février 2014
(photo: Mihai Sorin Rădulescu)

Fig. 5. L'hôtel Cezar Librecht, aujourd'hui la Maison des Universitaires,
rue Dionisie Lupu, février 2014 (photo : Mihai Sorin Rădulescu)

Fig. 6. L'hôtel Nicolae Malaxa, aujourd'hui l'Institut Culturel Roumain,
Alée Alexandru no. 38, Bucarest,
février 2014 (photo : Mihai Sorin Rădulescu)

Stema şi drapelul satului Dănceni, raionul Ialoveni*

Silviu ANDRIEŞ-TABAC

1. Numele satului

Prima menţiune documentară a satului Dănceni, raionul Ialoveni, este din 16 aprilie 1617 (7125). Printr-un ispisoc domnesc, dat la Iaşi în acea zi şi din care până în zilele noastre s-a păstrat doar traducerea lui românească din limba slavă, Radu Mihnea voievod întăreşte lui [Nestor] Ureche, mare vornic al Ţării de Jos, toate satele de moştenire, danie şi cumpărătură, pe care le are confirmate de domnii anteriori[1]. Printre acestea este enumerat şi „satul Dănicini pe Işnovăţ şi partea lui din satul Chilii din Işnovăţ", ultimul fiind de fapt satul Cheile (Işnovăţului), azi încorporat în moşia oraşului Ialoveni.

Numele satului Dănceni provine probabil de la un proprietar al acestuia, Danciul, la fel ca şi în cazul satului Dănceni din ţinutul Soroca, unde această etimologie a putut fi stabilită documentar[2]. Prenumele Danciul, la rândul său, este un antroponim derivat din prenumele calendaristice Dan (din ebraică „jude") şi Daniel (din ebraică „judecător-Domnul", „Dumnezeu m-a judecat"), primul fiind probabil un hipocoristic al unui nume compus cu elementul *-dan* (fie ca element primar ca în prenumele Daniel, fie ca element secundar ca în prenumele Bogdan, Iordan etc.)[3].

Căutarea acelui personaj istoric Danciul care a dat numele său satului trebuie întreprinsă printre ascendenţii apropiaţi ai primului proprietar cunoscut – marele vornic Nestor Ureche – sau, dacă satul nu era din moştenirea neamului acestuia, ci din zestrea soţiei, printre ascendenţii acesteia.

---

* Articolul are la bază comunicarea „Un proiect heraldic pentru satul Dănceni, raionul Ialoveni", prezentată la *Al XIV-lea simpozion de numismatică, dedicat aniversării a 20-a a leului moldovenesc*, Chişinău, 25-29 septembrie 2013.

[1] *DIR, veacul XVII,* A. Moldova, vol. IV (1616-1620), Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1956, p. 144-146, doc. nr. 183. Traducerea românească făcea parte din colecţia de documente istorice a Academiei Române, având cota DCCXXXV/28.

[2] A. Eremia, *Nume de localităţi. Studiu de toponimie moldovenească*, Chişinău, 1970, p. 72; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise (documente slavo-române)*, vol. VI, p. I, Iaşi, 1931, p. 2, 18-19.

[3] N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc,* Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1963, p. 39; Cristian Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, Chişinău, Editura „Ştiinţa", 1993, p. 101; Tatiana Petrache, *Dicţionar enciclopedic al numelor de botez, cu un tabel alfabetic al sfinţilor ortodocşi*, ed. II, Bucureşti, Editura „Anastasia", 2000, p. 38.

Părinţii marelui vornic Nestor Ureche (* cca 1550-1555, † 1618), tatăl cronicarului Grigore Ureche, după cum au arătat mai mulţi cercetători ai genealogiei sale, au fost Maxim Dumitru Ureche (stolnic muntean pe la 1560-1561) şi Dumitra, o descendentă din marea boierime munteană, adică fără proprietăţi familiale în Ţara Moldovei, iar bunicul său patern s-a numit DANCIUL (!) URECHE[4]. Acest Danciul Ureche este primul şi cel mai apropiat candidat la a fi stăpânul care a dat numele satului. Totuşi, neavând siguranţa transmiterii proprietăţii asupra Dăncenilor de la Danciul Ureche la Nestor Ureche, trebuie să se ţină cont şi de faptul că acest prenume Danciul este bine cunoscut şi în familiile Huru şi Huhulea, alte rude ale Urecheştilor şi astfel potenţiali ascendenţi în proprietăţi funciare[5].

Nestor Ureche a fost căsătorit, după 1575, cu Mitrofana, fiica păhărnicelului Ionaşco Jora, cu care a avut patru copii, printre care şi pe cronicarul Grigore Ureche[6]. Printre cei mai recenţi biografi ai lui Nestor Ureche se numără Maria Magdalena Székely, care îşi începe studiul său dedicat vieţii acestui personaj în felul următor: „O carieră de 45 de ani, dregătorii înalte în sfaturile din Moldova şi Ţara Românească, misiuni diplomatice, campanii militare, ani de cinste şi măriri, urmaţi de pribegii dureroase. Aşa s-ar putea rezuma, în doar câteva cuvinte, activitatea pe care Nestor Ureche a desfăşurat-o în slujba ţării şi a domnilor, începând cu Ioan vodă şi terminând cu Radu Mihnea. Parafrazându-l pe P. P. Panaitescu, aş spune că pecetia pe care acest boier şi-a pus-o asupra Moldovei a fost aşa de marcantă, încât istoria ei în ultimul sfert al veacului XVI şi primele decenii ale celui următor nu se poate scrie, excluzându-l. Ba, din contra, tabloul vieţii politice de atunci ar fi de reconstituit pornind de la această personalitate, urmărindu-i evoluţia şi acţiunile”[7].

2. Stema familiei Ureche

Nestor Ureche a avut o stemă de familie proprie care, din fericire, ne este cunoscută documentar din surse sigilografice de la trei generaţii[8]. Această stemă cuprinde o mobilă din heraldica geometrică care poate fi descrisă astfel: un lambel cu trei pandante rectangulare, pandantul din mijloc fiind cruciat. Nestor Ureche foloseşte aceeaşi figură în două sigilii ale sale, aplicate primul pe documente din 1604, iar celălalt după data primirii indigenatului polon la 1607. În primul sigiliu mobila însoţeşte monograma numelui şi a funcţiei (fig. 1[9]), iar

[4] Maria Magdalena Székely, *Neamul lui Nestor Ureche*, în AIIX, XXX (1993), p. 655-659, anexa 1.

[5] *Ibidem*, p. 655; Ştefan S. Gorovei, *[Recenzie la:] Dumitru Velciu, „Grigore Ureche”,* Bucureşti, Editura „Minerva”, 1979, 422 p., în AIIAI, XVII (1980), p. 737-740.

[6] Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 659-670.

[7] Idem, *O carieră de dregător moldovean: Nestor Ureche*, în AMM, XII-XIV, 1990-1992, p. 129.

[8] Idem, *Heraldică, genealogie şi sigilografie la familia boierilor Ureche*, în ArhGen, I (VI), 1994, nr. 3-4, p. 35-42.

[9] *Ibidem;* AN-Iaşi, fond Mănăstirea Neamţ, IV/2. Aducem mulţumiri colegilor ieşeni Sorin şi Rodica Iftimi pentru procurarea şi oferirea fotografiei acestui sigiliu.

în cel de-al doilea aceasta devine mobilă principală şi singură în scutul heraldic (fig. 2[10]). O mică diferenţă artistică ţinând de labarea pandantelor şi a barei lambelului la primul sigiliu se poate observa între cele două monumente sfragistice.

Fig. 1. Primul sigiliu al lui Nestor Ureche (1 octombrie 1604)

Fig. 2. Al doilea sigiliu al lui Nestor Ureche (10 martie 1609)

Fiul său, cronicarul Grigore Ureche a folosit şi el două sigilii, atestate fiind aplicate pe documente la 1636 (fig. 3), respectiv la 1638 (fig. 4)[11], ambele preluând compoziţia celui de-al doilea sigiliul al tatălui său. Al doilea sigiliu al lui Grigore Ureche a suferit o nouă modificare artistică a mobilei. Lambelul a devenit mai elegant, iar pandantul cruciat s-a prelungit şi s-a transformat într-o cruce labată clasică, suspendată parcă de bara transversală.

(9 noiembrie 1636)

Fig. 3. Primul sigiliu al lui Grigore Ureche (1636)

[10] Maria Magdalena Székely, *Heraldică, genealogie şi sigilografie la familia boierilor Ureche...;* ANIC, Documente istorice, CDLXXIX/13. Aducem mulţumiri colegei Ioana Grigorie din Bucureşti pentru procurarea şi oferirea fotocopiei acestui sigiliu.

[11] Maria Magdalena Székely, *op. cit.*; Maria Dogaru, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic*, Bucureşti, 1976, p. 247, fig. 278.

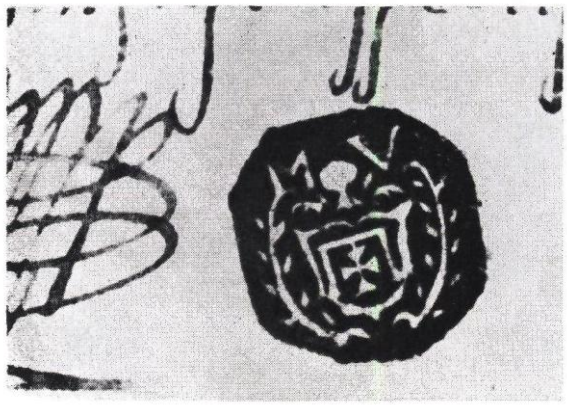

Fig. 4. Al doilea sigiliu al lui Grigore Ureche (1643)

Vasile Ureche, fratele cronicarului, a folosit aceeaşi stemă. Ea este atestată pe spatele unei iconiţe personale de fildeş, datată cu anul 7131 (1622/1623) şi confecţionată probabil la Muntele Athos (fig. 5)[12]. Din punct de vedere artistic, lambelul său este mai apropiat de cel al fratelui său. Nu numai pandantul central se transformă într-o cruce labată cu braţul de sus prelungit până la atingerea barei transversale, ci şi cele două pandante laterale au piciorul labat.

Fig. 5. Iconiţa lui Vasile Ureche (1622-1623)

[12] Ştefan S. Gorovei, *Cu privire la heraldica medievală românească*, în ArhGen, II (VII), 1995, nr. 1-2, p. 280-281, 284; N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, [vol. I], Bucureşti, 1934, p. 16, fig. 17.

Vasile Ureche a avut şi el un sigiliu heraldic, asemănător cu cel al fratelui său, dar îl cunoaştem doar aplicat postum, de fiul său, Neculai Ureche, pe un document din 1643 (fig. 6)[13].

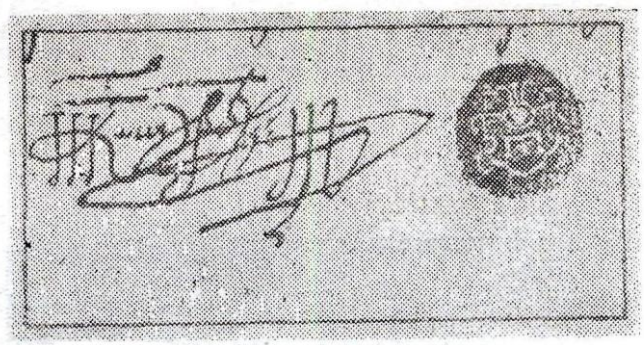

(8 martie 1643)

Fig. 6. Sigiliul lui Vasile Ureche, aplicat postum de fiul său Neculai Ureche la 1643

*

* *

Revenind la figura lui Nestor Ureche, pe urmele altor istorici, vom recunoaşte posibilitatea ca acesta, conform uzanţelor, să fi primit şi o stemă poloneză la momentul obţinerii indigenatului polon în 1607, imaginea căreia nu a putut fi depistată de cercetători. Totuşi, trebuie să ţinem cont şi de faptul că în celebrul armorial polonez al lui Kasper Niesecki, actualizat la mijlocul secolului al XIX-lea[14], Nestor Ureche (numele ortografiat Ureki) nu este trecut ca aparţinând vreunui herb polonez. Şi în diploma de indigenat, dată la Varşovia la 13 iunie 1607 şi al cărei original a fost prezentat la 1669 autorităţilor oraşului Lvov de către Vasile Ureche, fiul vornicului Nestor Ureche, locul pentru armele heraldice a rămas gol („in cuius privilegii medio spatium pro stemmate eiusdem generosi Nestorii Ureki ad depingendum est relictum")[15], iar sigiliul actului era căzut („in quo sigillum per hostes Moldaviae est avulsum")[16].

Unii autori au afirmat că Nestor Ureche ar fi fost primit în herbul polonez Pobog[17], a cărui formulă clasică reprezintă: pe albastru, o potcoavă de argint,

[13] Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 37, 42.

[14] Kasper Niesiecki, *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S.J., powiększony dodatkami z poźniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowikza*, tom IX, W Lipsku, 1842, p. 204.

[15] Eugeniu de Barwiński, *Ştiri nouă asupra familiei Ureche,* în *Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor şaptezeci de ani*, Bucureşti, 1903, p. 204-205.

[16] *Ibidem*, p. 203.

[17] Zernicki-Szeliga, *Der polnische Adel*, Hamburg, 1900. Stema descrisă reprezintă o derivată de la herbul Pobog: pe albastru, o potcoavă asuprită de o cruciuliţă, ambele de argint, ramura dreaptă a potcoavei este străpunsă coborâtor în bandă de o săgeată de aur; scutul este timbrat de un coif nobiliar obişnuit; cimier un ogar de argint cu zgarda de aur (*apud* Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 36 şi nota 5).

asuprită de o cruce de cavaler de aur; coif cu gratii, de argint, cu medalion de aur, încoronat cu o coroană de aur; cimier un ogar ieşind, de argint, cu zgarda de aur. Numele său, totuşi, nu este pomenit în lista purtătorilor numitului blazon din armorialul Niesiecki. În alte armoriale, însă, este trecut un alt nume, cu ortografie asemănătoare – Urecki (se citeşte Ureţchi) – care face parte din herbul Pobog[18] şi care a putut eventual provoca confuzia cu Urecheştii. Verificarea finală a acestei versiuni, însă, nu ne stă la îndemână.

De asemenea, şi în armorialul lui Traian Larionescul, pe care însă nu ne putem baza în lipsa documentaţiei ştiinţifice însoţitoare elementare, apar trei steme Ureche (fig. 7)[19]: nr. 425 – pe roşu, un lambel cu trei pandante rectangulare; nr. 426 – pe azur, o potcoavă de argint, străpunsă de o săgeată coborâtoare în bandă de acelaşi metal; nr. 427 – pe azur, o dextroşeră ieşind din flancul senestru al scutului, cu mâneca hainei roşie, iar mănuşa de argint, strângând un pumnal în pal, cu vârful în jos, de acelaşi metal. Prima stemă este probabil rezultatul unei lecturi defectuoase a stemei moldoveneşti a familiei; cea de-a doua se pare că ar fi cumva în legătură cu herbul Pobog, iar cea de-a treia – ne este necunoscută după alte surse.

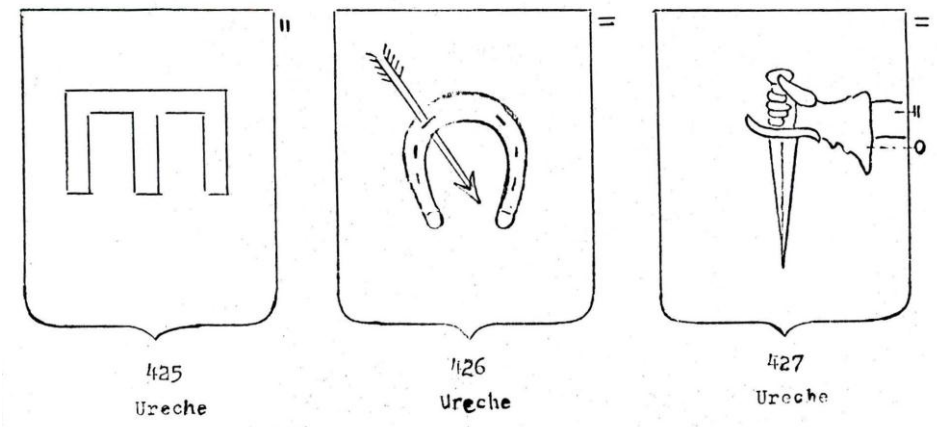

Fig. 7. Stemele atribuite familiei Ureche în armorialul lui Traian Larionescul (1976)

Numărul redus de documente istorice publicate şi accesibile nu permite urmărirea sorţii Dăncenilor după moartea lui Nestor Ureche. Este de menţionat, totuşi, că moşia vecină „Chilii", adică Cheile (Işnovăţului) a fost moştenită de fiul său, Vasile Ureche[20].

[18] Sławomir Górzyński, Jerzy Kochanowski, *Herby szlachty polskiej*, Warszawa, 1994, p. 121-122; Tadeusz Gajl, *Polskie rody szlacheckie i ich herby*, Białystok, 2003, p. 211.

[19] Traian Larionescul, *Armorialul Moldovei de Sus: Album heraldic*, Bucureşti, 1976, pl. 41, fig. 425-427.

[20] Maria Magdalena Székely, *Structura domeniului boieresc: Nestor Ureche şi proprietăţile lui*, în RI, s.n., IX, 1998, nr. 3-4, p. 166, nr. 52 (ANIC, Documente moldoveneşti, I/9, Actul de împărţeală de la 8 martie 1643).

3. Primul proiect heraldic local

În şedinţa Consiliului sătesc Dănceni din 4 mai 2012 a fost adoptată decizia nr. 03-03 „Cu privire la simbolica locală a Primăriei Dănceni”[21], care prevedea înregistrarea la Comisia Naţională de Heraldică a Republicii Moldova a unor proiecte de stemă şi drapel sătesc elaborate de tânărul student la arte plastice Ivan Şileaev.

Proiectul de stemă propus poate fi aproximativ blazonat astfel: un scut cu vârful rotunjit şi în acoladă, scobit în cap din trei părţi – din flancuri şi din marginea superioară, de aur, încărcat cu un pal roşu; peste tot un scut cu vârful rotunjit, tăiat în trei valuri ascuţite şi bătute de vânt dinspre dextra, încărcat sus, pe argint cu o frunză de viţă-de-vie, verde şi cu vârful în jos, iar jos, pe azur, cu un peşte de argint în fascie, plutind spre senestra.

Proiectul de drapel poate fi descris ca o pânză rectangulară, cu proporţia aproximativă de 2:3, bipartită orizontal, sus verde, iar jos, bipartită orizontal ondulat, galben şi azur, în proporţia aproximativă de 1:4.

Argumentarea sumară a celor două proiecte invocată în decizia consiliului local era „amplasarea [geografică], specificul satului şi textul imnului s. Dănceni”. Prin sintagma finală se avea în vedere un text aparţinând autorului Petru Iosipoi intitulat *Imnul satului Dănceni* şi prezentat Comisiei Naţionale de Heraldică împreună cu decizia consiliului sătesc. Acesta începea cu versurile: „La cap ai un codru şi-un lac la picioare, / Aşa ţi-a dat Domnul acest loc sub soare.” Astfel, verdele din drapel apărea ca simbol al codrului, iar albastrul din partea de jos ca acela al lacului Dănceni. În ceea ce priveşte brâul galben despărţitor, acesta putea fi legat de fraza „Şi-ţi râde-ncărcată de spice câmpia” din acelaşi imn. Stema a fost concepută după aceeaşi formulă, transparentă ca mesaj, doar că verdele codrului a fost concentrat în frunza de viţă-de-vie din partiţiunea superioară a scutului peste tot, ceea ce ilustra şi un alt vers al imnului: „Cu via-ncărcată de struguri în toamnă”. Scutul mare nu a avut o încărcătură semantică specială, ci apărea, din spusele autorului compoziţiei, ca un suport pur decorativ, iar confuzia culorii albastre, care în heraldică este cea a cerului, cu culoarea apei, desemnată heraldic prin argint (alb), este una comună pe planetă.

Proiectele agreate de consiliul sătesc Dănceni nu au putut fi puse în discuţie la şedinţa de rând a CNH nu numai pentru faptul că nu respectau normele naţionale în domeniul heraldicii şi vexilologiei, ci şi pentru că dosarul înaintat nu era complet. Primarul localităţii, Andrei Vîrlan, a acceptat observaţiile şi a solicitat remiterea chestionarului heraldic de rigoare, care a fost completat în scurt timp de Tatiana Ursu, şefa Bibliotecii Publice „Andrei Vartic” din localitate. În urma tratativelor purtate cu primăria, autorul s-a implicat în elaborarea unui nou proiect, care urma să fie realizat în practică de acelaşi desenator Ivan Şileaev. Concepţia stemei şi drapelului a fost gata către ziua de

[21] Arhiva curentă a Comisei Naţionale de Heraldică, Dosarul satului Dănceni.

5 iulie 2012, când datele problemei au fost aduse la cunoştinţa pictorului. Pe parcursul lunilor iulie-septembrie 2012, acesta a realizat câteva proiecte care nu rezistau din punct de vedere artistic. Asocierea în acelaşi scut a unei figuri geometrice cu structură rigidă şi a unui peşte cu linii plastice, precum şi realizarea unei compoziţii unitare din punctul de vedere al stilului au trezit mari complicaţii, insurmontabile pentru tânărul desenator. În cele din urmă a fost necesară implicarea personală a arhitectei Mariana Şlapac, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi preşedinte al Comisiei Naţionale de Heraldică, care a construit stema milimetru cu milimetru, găsind echilibrul stilistic şi plastic necesar, iar versiunile finale au fost realizate de pictorul heraldic profesionist Iurie Caminschi.

Astfel, proiectul de stemă al satului Dănceni în viziunea noastră şi a celor doi desenatori din urmă implicaţi reprezintă: *în câmp roşu-vişiniu, marca familiei Ureche (un lambel cu trei pandante rectangulare labate, având pandantul din mijloc cruciat, de asemenea labat) de aur, asuprind un peşte de argint aşezat în fascie în talpa scutului; scutul timbrat cu o coroană sătească de aur* (fig. 8).

Proiectul de drapel al satului, elaborat în baza stemei ca o banieră armoriată, reprezintă *o pânză pătrată roşie-vişiniu, purtând marca familiei Ureche, galbenă, asuprind un peşte alb aşezat în fascie în treimea inferioară a pânzei* (fig. 9).

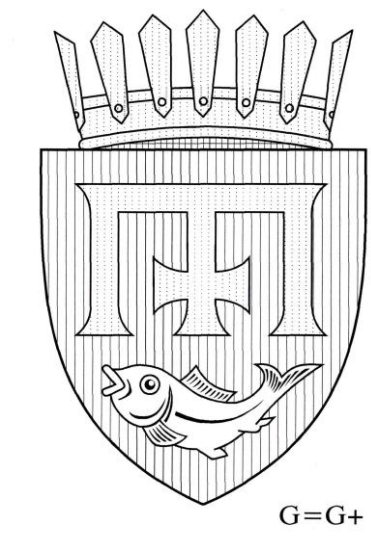

Fig. 8. Stema satului Dănceni, 2013

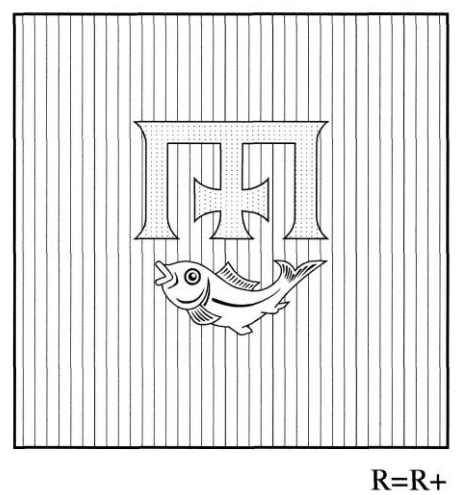

Fig. 9. Drapelul satului Dănceni, 2013

În calitate de mobilă principală a stemei satului Dănceni a fost aleasă ***marca familiei Ureche*** ca un simbol al vechii stăpâniri a acestei ilustre familii boiereşti asupra moşiei Dănceni.

Cel de-al doilea element definitoriu pentru această stemă îl constituie ***câmpul roşu-vişiniu*** al scutului heraldic şi al pânzei drapelului. Acest smalt particular personifică râul Işnovăţ, apă pe care este aşezat satul Dănceni.

Râul Işnovăţ este pentru prima oară amintit într-un act de la Alexandru cel Bun din 10 februarie 1429[22], în varianta „*Vâşneveţ*". Hidronimul provine de la apelativul ucrainean „*vâşnea" – „vişin, vişină*" şi înseamnă „*valea crescută cu vişini*"[23]. Din spusele localnicilor se ştie că în locul unde izvorăşte Işnovăţul, lângă mănăstirea Căpriana, există copaci de vişini crescând sălbatic şi în zilele noastre. Vom menţiona şi faptul că, în documentul deja citat din 1429, mănăstirea Căpriana apare cu numele „*mănăstirea Vâşneveţ, unde este egumen Chiprian*".

Culoarea vişinie nu este o culoare heraldică clasică, ci una cu totul individuală, folosită în Republica Moldova până în prezent doar în stema şi drapelul oraşului Ialoveni[24] şi în stema şi drapelul satului Nimoreni[25], acelaşi raion Ialoveni, unde de asemenea face referire la râul Işnovăţ. Acest smalt poate fi considerat ca o armă heraldică grăitoare, căci vişinul şi fructul său – vişina – au dat limbii române şi denumirea râului, şi denumirea acestei nuanţe de roşu.

Cea de-a treia mobilă heraldică – ***peştele de argint*** aşezat în fascie în talpa scutului – simbolizează lacul Dănceni, cunoscut pentru atracţia lui piscicolă. „Iazul cel mare" al Dăncenilor este menţionat încă în mărturia hotarnică a satului din 12 iulie 1777[26].

În sfârşit, ***coroana sătească de aur*** care timbrează scutul, în conformitate cu normele heraldice naţionale, consemnează statutul de sat-reşedinţă de comună.

Însemnele elaborate de autor şi desenate de pictorii Mariana Şlapac şi Iurie Caminschi au fost avizate de Comisia Naţională de Heraldică în şedinţa din 2 iulie 2013 (proces-verbal nr. 195-IV) şi aprobate prin decizia consiliului sătesc Dănceni nr. 08-04 din 17 octombrie 2013.

---

[22] *DRH*, A. Moldova, vol. I (1381-1448), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproşu, L. Şimanschi, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1975, vol. I, p. 124-125.

[23] Ion Dron, *Studii şi cercetări*, Chişinău, Editura „Pontos", 2001, p. 300; idem, *Chişinău. Schiţe etnotoponimice*, Chişinău, Editura „Ulysse", 2001, p. 63-84.

[24] Silviu Andrieş-Tabac, *Noile simboluri heraldice ale oraşului Ialoveni*, în *Simpozion de numismatică dedicat împlinirii a 125 de ani de la proclamarea independenţei României. Chişinău, 24-26 septembrie 2002: Studii, note şi comunicări*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 277-284.

[25] Aprobate prin decizia Consiliului sătesc Nimoreni din 16 martie 2012 (proces-verbal nr. 01) şi în şedinţa Comisiei Naţionale de Heraldică a Republicii Moldova din 4 mai 2012 (proces-verbal nr. 112-IV).

[26] *Documente privitoare la istoria Ţării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1775-1786). Cărţi domneşti şi zapise* (*MEF*, vol. X), volum îngrijit de Larisa Svetlicinâi, Demir Dragnev, Eugenia Bociarov, Chişinău, Editura „Civitas", 2005, nr. 47, p. 70-72.

Les armes et le drapeau du village de Dănceni, district de Ialoveni
(Résumé)

Mots-clés: héraldique, vexillologie, armoiries, drapeau, village de Dănceni, district (raion) de Ialoveni, République de Moldova, Bessarabie, famille Ureche.

La première mention documentaire du village de Dănceni, district (raion) de Ialoveni, date de 16 avril 1617 (1725). Par une charte de confirmation du prince régnant Radu Mihnea, donnée à Iaşi ce jour-là et connue aujourd'hui uniquement en version traduite roumaine, Nestor Ureche, le grand vornic (gouverneur) de Ţara de Jos, valide sa possession sur tous ses villages provenant de l'héritage, donation et achat et confirmés par les princes précédents. Parmi ces localités on retrouve aussi « le village de Dănicini sur Işnovăţ et sa partie du village de Chilii de Işnovăţ », ce dernier étant, en fait, le village de Cheile (Işnovăţului), intégré aujourd'hui dans le domaine de la ville de Ialoveni.

Le nom du village de Dănceni provient probablement du nom d'un propriétaire Danciul, de même que dans le cas du village homonyme de Dănceni du district (ţinut) de Soroca où cette étymologie a été établie à l'aide des preuves documentaires.

La recherche de Danciul, l'homme qui a donné son nom à ce village, doit se faire parmi les plus proches ascendants du premier propriétaire connu – le grand vornic Nestor Ureche (* environ 1550-1555, † 1618), le père de l'annaliste Grigore Ureche – ou, si le village provenait de la dot de son épouse, – parmi les ascendants de sa femme.

Les études des documents ont permis d'établir que le village a été dans la propriété de la famille Ureche avant Nestor Ureche. Il est également connu que Nestor Ureche a utilisé des armes héraldiques familiales, confirmées par des sources sigillographiques provenant de trois générations.

Ainsi, la marque de la famille Ureche a été choisie comme meuble principal des armes du village de Dănceni, en qualité de symbole de l'ancienne propriété de cette illustre famille de boyards sur le domaine de Dănceni.

Le deuxième élément déterminant pour ce projet héraldique c'est le champ de couleur rouge cerise, un émail particulier personnifiant le nom du ruisseau de Işnovăţ, cours d'eau, sur lequel est situé le village de Dănceni.

Le troisième meuble héraldique choisi c'était un poisson, qui symbolise le lac de Dănceni, célèbre par son attraction piscicole. « Le grand lac » de Dănceni est déjà mentionné dans un acte de démarcation du domaine du village, datant de 12 juillet 1777.

Les armes du village de Dănceni sont : de gueules-cerise, à la marque de la famille Ureche (un lambel à trois pendants rectangulaires pattés, le pendant central croiseté également patté) d'or, accompagné en pointe d'un poisson d'argent en fasce ; l'écu sommé d'une couronne de village d'or.

Le drapeau représente une toile carré rouge-cerise, à la marque de la famille Ureche jaune, accompagné dans le tiers inférieur de la toile d'un poisson blanc en fasce.

Les symboles conçus par l'auteur de cet article et dessinés par les peintres Mariana Şlapac et Iurie Caminschi ont été approuvés par la Commission Nationale d'Héraldique le 2 juillet 2013 (le protocole no. 195-IV) et par le Conseil du village de Dănceni le 17 octobre 2013 (la décision no. 4.8).

Între ruine, foamete şi normalizarea vieţii cotidiene. Iaşul în anii 1944-1948

Alexandru D. AIOANEI

Desfăşurarea războiului a produs în Moldova o bulversare gravă a echilibrului social, perturbarea activităţilor economice, modificarea compoziţiei etnico-profesionale a populaţiei şi ruinarea infrastructurii urbane. Seceta ce a lovit regiunea imediat după război şi foametea ulterioară, accentuată de rechiziţiile şi abuzurile Armatei Roşii, particularizează Moldova faţă de celelalte regiuni româneşti. Istoriografia perioadei, axată pe situaţia locală şi regională, este modestă şi selectivă. Alături de studiile lui Florian Banu despre foametea din Moldova[1] sau Radu Filipescu despre prezenţa trupelor sovietice în Iaşi[2], tematica s-a regăsit şi în câteva teze de doctorat, o parte din ele fiind publicate. Autorii acestor teze lasă uneori impresia că pierd din vedere informaţii importante. De exemplu, Neculai Sergiu Balanovici[3] îşi construieşte lucrarea în primul rând pe baza documentelor de la Arhivele Naţionale Botoşani, oferind uneori o perspectivă trunchiată asupra evenimentelor. Din bibliografia tezei lui Lucian Spiridon[4] lipsesc documentele militare, o reconstituire exactă a momentului intrării trupelor sovietice în oraşul Iaşi fiind imposibilă doar pe baza arhivelor locale. Lucrarea Tamarei Botez[5] este un punct de plecare important în cercetarea societăţii ieşene afectate de război. Însă autoarea s-a focalizat mult prea puţin pe perioada verii anului 1944, atunci când ieşenii au trăit cu adevărat ororile războiului, iar în unele locuri mulţimea detaliilor distrage atenţia chiar de la ideea majoră a tezei, starea de spirit a populaţiei. Cât despre lucrarea lui

[1] Florian Banu, *Calamităţi ale secolului al XX-lea: foametea care a devastat Moldova în 1946-1947*, în „Arhivele Securităţii", [Bucureşti], tom I, 2002.

[2] Radu Filipescu, *Prezenţa Armatei Sovietice în judeţul Iaşi. Informaţii privitoare la anul 1946*, în AIIX, tom XXXVIII, 2001; idem, *Informaţii documentare cu privire la seceta din judeţul Iaşi în anul 1946*, în ArchM, vol. I, 2009.

[3] Sergiu Neculai Balanovici, *Operaţia de evacuare din Moldova, 1944*, teză de doctorat, Iaşi, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza din Iaşi", 2003.

[4] Lucian Spiridon, *Judeţul Iaşi în al Doilea Război Mondial. Aspecte economico-militare (1941-1944)*, teză de doctorat, Iaşi, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza din Iaşi", 2012.

[5] Tamara Botez, *Stări de spirit ale populaţiei din Moldova în vreme de război (1939-1944)*, teză de doctorat, Iaşi, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza din Iaşi", 2009.

Nicolae Ionescu[6], ea pare astăzi mai curând o cronologie evenimenţială, o introducere în evenimente.

Studiul de faţă îşi propune valorificarea unor surse primare inedite sau editate şi promovarea unor noi subiecte de istorie locală, obiectivul major fiind acela al recuperării unui episod din istoria recentă a Iaşului. În acel context dezastruos, uneori autorităţile locale au răspuns la drama locuitorilor prin neputinţă, alteori au evitat ordinele centrului pentru a reduce efectele crizei. Textul de faţă se focalizează în primul rând pe oraşul Iaşi, cele câteva referiri la localităţile rurale din împrejurimi nu au decât rolul de a facilita o înţelegere mai clară a peisajului sumbru rezultat în zonă în urma operaţiunilor militare. În plus, situaţia dramatică a satelor din împrejurimi este una dintre cauzele crizei alimentare care a lovit fosta capitală a Moldovei în această perioadă.

În economia textului un rol important revine documentelor inedite din arhivele locale, respectiv fondurile Prefecturii şi Primăriei Iaşi. Dacă documentele de la centru oferă o perspectivă generală, documentele instituţiilor locale ne permit să urmărim modul în care autorităţile municipale sau judeţene au gestionat situaţiile de criză. Pe lângă documente, literatura memorialistică ne poate ajută să surprindem anumite temeri colective, în contextul ororilor războiului.

Pe 25 martie 1944 generalul Constantin Sănătescu, cel care a preluat preşedinţia Consiliului de Miniştri la 23 august, nota în jurnalul său: „frontul e rupt şi ruşii au atins Nistrul la Zalosciki. Începe dezastrul, probabil. Exodul populaţiei din Moldova este impresionant”[7]. În primele zile ale lunii aprilie, ziarul „Universul” anunţa pe prima pagină pierderea succesivă a Hotinului, Cernăuţiului şi atingerea liniei Jijiei de către trupele sovietice[8]. Pentru Moldova începea o perioadă dificilă. Izolat de restul ţării pentru câteva luni, teritoriul dintre Prut şi Carpaţi a cunoscut succesiv jafurile armatei germane, evacuarea, trecerea linie frontului sau rechiziţiile şi abuzurile sovieticilor.

Apropierea liniei frontului avea să aducă mari prejudicii oraşului Iaşi. Ambele tabere combatante se raportau la acest obiectiv ca la unul deosebit de important, nu doar din perspectiva strategiei, ci şi a simbolisticii. Pentru sovietici, spargerea frontului Iaşi – Chişinău însemna eliminarea României din război şi un drum liber spre Balcani[9]. Ion Antonescu afirma că păstrarea

[6] Nicolae Ionescu, *Moldova în anii 1944-1947*, Iaşi, Editura Kolos, 2005.

[7] Constantin Sănătescu, *Jurnal*, prefaţă de Simona Ghiţescu, ed. II, Bucureşti, Editura Humanitas, 2006, p. 142.

[8] „Universul”, an LXI, nr. 93, 3 aprilie 1944.

[9] Constantin Cloşcă, *România în infernul marii conflagraţii*, Iaşi, Editura Sedcom Libris, 1997, p. 54. Hitler i-a ordonat lui Ferdinand Schörner, cel care la începutul lunii aprilie 1944 prelua comanda grupului de armate Ucraina Sud, să oprească cu orice preţ înaintarea trupelor sovietice în Câmpia Română. Pentru detalii vezi şi Klaus Schönher, *Luptele Whermachtului în România, 1944,* traducere Elena Matei, Bucureşti, Editura Militară, 2004, p. 34. Constantin Pantazi afirmă şi el că din felul cum erau dispuse trupele în Moldova se vedea clar că situaţia României avea să se decidă pe această poziţie. De altfel, el susţinea că Ion Antonescu ar fi declarat la o întâlnire cu un comitet de colaborare militară că dacă românii şi germanii erau bătuţi pe linia

Basarabiei şi a vechii capitale a Moldovei era o chestiune de onoare politică[10]. Dincolo de rolul simbolic şi interesele strategice, Iaşul adăpostea atât Comandamentul militar german, al cărui sediu era în clădirile Palatului Culturii şi Academiei Mihăilene[11], cât şi importante obiective militare sau logistice. Din acest motiv, oraşul era ţinta predilectă a aviaţiei sovietice dar şi anglo-americane. Satele din jur erau şi ele luate în vizor de aviaţia aliată, mai ales cele aflate pe liniile importante de comunicaţii, cum ar fi Leţcani sau Podu Iloaiei. Pe 5 mai a fost lovită conducta cu apă, fiind întreruptă alimentarea oraşului. Cele mai puternice bombardamente aveau loc în nopţile de 5 spre 6 şi 6 spre 7 iunie, când o serie de raiduri succesive produceau mari pagube, printre obiectivele grav afectate fiind şi clădirea Liceului Internat, arsă în întregime[12]. De altfel, într-o telegramă trimisă Ministrului de Interne de atunci, generalul Dumitru Popescu afirma că în urma bombardamentelor inamice decedaseră 389 de persoane, iar 381 erau rănite. De asemenea, erau avariate 1.872 de clădiri, dintre care 774 distruse complet[13].

Mutarea liniei frontului din Moldova în Ardeal după 23 august 1944 nu aducea nici pe departe normalizarea aşteptată de populaţia Iaşului şi a împrejurimilor afectate de trecerea frontului. Veştile sosite din judeţele situate în nordul Moldovei, ocupate de sovietici în primăvara anului 1944, erau alarmante, sovieticii se pretau la jafuri, abuzuri şi chiar demontau fabrici pentru a le transporta peste Prut. La începutul lunii mai a aceluiaşi an, Prefectura Roman înainta un raport către Ministerul de Interne asupra comportamentului trupelor sovietice în zonele ocupate. Potrivit mărturiilor anexate raportului, sovieticii se dedaseră în nenumărate cazuri la jafuri, violuri, rechiziţii forţate şi deportări[14]. Scenariul avea să se repete şi după 23 august.

Pagubele produse în timpul desfăşurării operaţiunilor de luptă afectau foarte serios viaţa locuitorilor şi activităţile economice. Într-un raport al Regionalei PCR Moldova, din august 1945, se menţiona că Iaşul era distrus pe jumătate, iar „Paşcaniul, Târgul Frumos şi Podul Iloaiei au fost rase de pe faţa pământului”[15]. În mediul rural situaţia nu se prezenta cu mult diferită. Localităţile de pe raza teatrelor de operaţiuni sufereau distrugeri de până la 90%, aşa cum a fost cazul satelor Popricani sau Băiceni din comuna Balş[16]. În urma luptelor de stradă, fosta capitală a Moldovei prezenta imaginea unui oraş plin de

---

Târgu Neamţ – Iaşi „totul era terminat” (Constantin Pantazi, *Cu Mareşalul până la moarte, memoriile ministrului de Război al României în anii 1942-1944*, Bucureşti, Editura Publiform, 1999, p. 278).

[10] Alexandru Duţu, Constantin Olteanu, *Războiul de 2.194 de zile, 1939-1945*, Bucureşti, Editura Tritonic, 2011, p. 345.

[11] Lucian Spiridon, *op. cit.*, p. 184.

[12] *Ibidem*, p. 120-123.

[13] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 15/1944, f. 3-4.

[14] Aurel Sergiu Marinescu (editor), *Armata Roşie în România, 1944-1948*, vol. 1, Bucureşti, Editura Vremea, 2001, p. 115-138.

[15] Constantin Cloşcă, *op. cit.*, p. 113.

[16] *Ibidem*, p. 114-115.

ruine, lipsit de orice activitate, locuit de o populaţie privată de apă, energie electrică sau alimente. Însuşi Mihail Sadoveanu îşi exprima în 1945 tristeţea faţă de situaţia oraşului şi, în acelaşi timp, temerea că nu va mai ieşi niciodată la suprafaţă[17]. Numeroase edificii publice din Iaşi, după ce erau vandalizate de germani (Palatul Administrativ, Academia Mihăileană, Biblioteca Universitară, Şcoala „Petru Poni", Universitatea etc.), erau lovite de aviaţia aliată sau de artileria sovietică. Clădirile rămase tefere după bombardament erau ocupate de sovietici şi transformate în sedii de comandament, spitale sau lagăre de prizonieri.

Principala miză, imediat după încetarea ostilităţilor pe frontul din Moldova, era instaurarea administraţiei româneşti. Evacuarea autorităţilor statului din judeţele ocupate în primăvara şi vara anului 1944 generase un vid de putere de care sovieticii profitau ulterior. Comandamentele sovietice urmăreau numirea primarilor şi prefecţilor, susţinând înfiinţarea de structuri poliţieneşti paralele din rândul cadrelor corupte sau incompetente, dar obediente. La Iaşi, sovieticii l-au numit prefect pe Vasile Alexiuc[18], ce avea numai patru clase primare, în timp ce chestorul de poliţie Babătă fusese anterior condamnat la închisoare pentru crimă[19]. În şedinţa Consiliului de Miniştri din 30 august, generalul Gh. Potopeanu cerea instaurarea administraţiei româneşti nu doar până la linia Tg. Neamţ – Iaşi, ci până la graniţa din 1940. Tot în cadrul aceleiaşi şedinţe, generalul Constantin Sănătescu solicita pregătirea întoarcerii refugiaţilor la casele lor şi a industriei din Moldova[20]. Sovieticii tergiversau cât de mult puteau instaurarea administraţiei româneşti între Prut şi Carpaţi, astfel că Guvernul încă nu putea comunica cu nordul Moldovei la 27 septembrie 1944. Situaţia grea din acea zonă era accentuată şi de introducerea pe piaţă a rublelor şi a leilor ruseşti deoarece nu erau instituţii care să opereze preschimbarea în lei româneşti[21].

Problema reinstaurării administraţiei româneşti în Moldova stârnea vii discuţii în cadrul Consiliului de Miniştri. Reprezentanţii comuniştilor în guvern afirmau că nu se puteau întoarce la lucru cei ce „terorizaseră" populaţia în vechiul regim. Sovieticii, prin controlul deţinut asupra căilor ferate, tergiversau

[17] *Ibidem*, p. 118.

[18] Ion Hudiţă nota, în jurnalul său despre Gheorghe Alexianu, că era cârciumar în comuna Şipote, de la nord de Iaşi, care înainte de 23 august, în perioada în care frontul era stabilit pe linia Paşcani – Târgu Frumos – Iaşi – Chişinău, a oferit găzduire unor ofiţeri superiori sovietici. Acesta ar fi fost motivul pentru care, deşi era cunoscut pentru simpatiile sale liberale şi nu avea studii, comuniştii au insistat să fie menţinut în funcţia de prefect (Ion Hudiţă, *Jurnal politic (7 decembrie 1944 – 6 martie 1945)*, studiu introductiv, indice şi note Dan Berindei, Bucureşti, Editura Do Minor, 2008, p. 97-98).

[19] Dumitru Şandru, *Comunizarea societăţii româneşti în anii 1944-1947*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2007, p. 17-18.

[20] Marcel-Dumitru Ciucă (editor), *Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri. Guvernarea Constantin Sănătescu (august-noiembrie 1944)*, vol. 1, Bucureşti, Editura Saeculum, 2011, p. 32, 53.

[21] *Ibidem*, p. 218-219.

cât puteau de mult întoarcerea vechilor funcţionari. La şedinţa Consiliului de Miniştri din 4 octombrie, ministrul de Interne, generalul A. Aldea, informa despre blocarea în gara Ploieşti, începând cu data de 2 octombrie, a trenului cu autorităţile administrative ce trebuiau să ajungă în Moldova. Ca să tragă de timp, sovieticii transmiseseră prin Marele Stat Major că până pe 9 octombrie nu puteau da indicative trenului spre Iaşi cu personalul administrativ. Potrivit generalului Aldea, o situaţie şi mai dificilă a regiunii o reprezenta imposibilitatea instalării grănicerilor români pe graniţa de pe Prut, din cauza opoziţiei sovieticilor care susţineau că graniţa de răsărit a României nu era încă fixată[22].

Într-o şedinţă a Guvernului din 7 octombrie, ministrul de Război, generalul Mihail Racoviţă, arăta că generalul Gheorghe Manoliu, comandantul Corpului IV Teritorial dislocat la Iaşi, îl informase că sovieticii începuseră să transfere prizonierii în stânga Prutului sub pretextul lipsei resurselor alimentare. Racoviţă opina că unul dintre motivele împiedicării instalării grănicerilor români pe Prut ţinea de faptul că ruşii rechiziţionaseră din regiunea Moldovei 75-80% din efectivul de vite, iar acestea trebuiau trecute în Basarabia[23].

În urma presiunilor miniştrilor comunişti, cel mai vehement fiind Lucreţiu Pătrăşcanu, s-a impus verificarea funcţionarilor ce se întorceau pentru a-şi prelua vechile atribuţii. Astfel, la Iaşi, cei care reveneau erau obligaţi să se prezinte la Serviciul de Siguranţă al Chesturii de Poliţie, condus de Otto Sechter[24], pentru întocmirea unor aşa-numite fişe personale. În decembrie 1944, s-a constituit o comisie ministerială formată din Ion Hudiţă – ministrul Agriculturii, G. Vlădescu-Râcoasa – ministrul Naţionalităţilor, D. Nistor – subsecretar de stat în Ministerul de Interne, generalul Puiu Petrescu – subsecretar la Ministerul Apărării şi N. Răutu – subsecretar la Ministerul Comunicaţiilor. Timp de o săptămână, membrii comisiei inspectau pe teren situaţia generală şi activitatea instituţiilor administrative din Moldova şi Bucovina[25]. În memoriile sale, Adriana Georgescu – fosta şefă de cabinet a prim-ministrului Nicolae Rădescu, însoţind comisia ca trimis special din partea ziarului „Viitorul", oficiosul PNL, relata despre realităţile din administraţie întâlnite în teritoriu. Într-o şedinţă la Iaşi, în timp ce Emil Bodnăraş îl susţinea în continuare ca prefect al judeţului pe Victor Alexiuc, ţărănistul N. Răutu obiecta că este împotriva oricăror legi desemnarea unui funcţionar cu patru clase în fosta capitală a Moldovei. Reacţia comuniştilor a fost ruperea dialogului şi generarea dezordinii. Pentru a pune presiune pe cei prezenţi, au început să se tragă focuri de armă în exteriorul clădirii[26]. Potrivit lui Hudiţă, Alexiuc nu şi-ar fi dorit

[22] *Ibidem*, p. 291.
[23] *Ibidem*, p. 328.
[24] Dumitru Şandru, *op. cit.*, p. 23.
[25] „Universul", an LXI, nr. 339, 18 decembrie 1944, p. 1.
[26] Adriana Georgescu, *La început a fost sfârşitul. Dictatura roşie la Bucureşti*, ediţie îngrijită de Micaela Ghiţescu, prefaţă Monica Lovinescu, Bucureşti, Humanitas, 1992, p. 39.

foarte mult funcţia de prefect, ba chiar era de acord s-o cedeze lui Vasile Mârza[27], însă comuniştii s-au opus[28].

Situaţii tensionate s-au petrecut şi la întoarcerea organelor de ordine publică. Jandarmii din nordul Moldovei erau evacuaţi în aprilie 1944, iar cei din centrul regiunii în zilele de 20-22 august. La doar o lună, pe 23 septembrie, Inspectoratul General al Jandarmeriei ordona ca Inspectoratul de Jandarmi Iaşi cu legiunile Fălciu, Vaslui şi Iaşi să revină la 29 septembrie, iar Inspectoratul Suceava cu legiunile Suceava, Câmpulung, Rădăuţi, Dorohoi, Botoşani, Baia, Bacău, Neamţ, Baia să se întoarcă la 2 octombrie[29]. Lucrurile nu s-au petrecut conform planificării. Unităţile de jandarmi găseau la întoarcere o nouă structură de ordine paralelă, denumită Poliţie rurală, ostilă ordinii de drept. Nu puţine erau situaţiile când noile structuri, sprijinite de sovietici, se opuneau instalării jandarmilor şi recurgeau la dezarmarea ori arestarea lor. La Iaşi chestorul de poliţie Babătă îi dezarma şi aresta pe unii dintre jandarmii întorşi, în timp ce prefectul Vasile Alexiuc cerea Legiunii de Jandarmi la 9 decembrie să părăsească posturile, pretextând că exista o poliţie rurală[30].

În contrapartidă cu ostilitatea structurilor coordonate de comunişti, populaţia primea întoarcerea funcţionarilor şi jandarmilor cu entuziasm şi bucurie[31]. Observăm în acelaşi timp că anarhia şi instigarea la violenţă colportată de presa comunistă erau continuarea unei agresiuni războinice, ce nu aveau nimic în comun cu ordinea şi siguranţa publică. Ziarul „Moldova Liberă" publica, în numărul din 10 decembrie 1944, o scrisoare deschisă a prefectului Alexiuc, cerând plecarea Legiunii de Jandarmi pe motiv că sătenii o solicitau[32]. În acelaşi ziar de propagandă, populaţia de la sate era îndemnată, prin articolul *Violenţa fascistă la sate*, să treacă la acţiuni împotriva jandarmilor şi funcţionarilor întorşi la posturi[33], iar articolul *Criminalii se întorc* susţinea că împiedicarea instalării autorităţilor trimise de la centru este o datorie naţională[34].

---

[27] Vasile Mârza s-a născut în comuna Şipote, lângă Iaşi, în 1902, şi a absolvit cursurile Facultăţii de Medicină în 1927. A lucrat şi în laboratoarele şi institutele facultăţilor de medicină din Paris şi Lyon. S-a apropiat de mişcarea comunistă încă din perioada interbelică, în 1946 a fost secretarul Comitetului Judeţean al PCR Iaşi, între 1947-1948 a fost ministru plenipotenţiar al României la Bruxelles, iar între 1948 şi 1952 a fost ministru al Sănătăţii. A fost deputat în Adunarea Deputaţilor între 1946-1948 şi membru al Marii Adunări Naţionale între 1952-1957. De asemenea, a fost şi membru al CC al PCR de două ori între 1945-1948 şi 1965-1969 (*Membrii C.C. al P.C.R., 1945-1989. Dicţionar*, coordonator Florica Dobre, autori Liviu Marius Bejenaru, Clara Cosmineanu-Mareş, Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleşa, Liviu Pleşa, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004, p. 390-391).

[28] Ion Hudiţă, *op. cit*., p. 99-100.

[29] Dumitru Şandru, *Jandarmeria din Moldova între 1944-1945*, în AIIX, tom XXXI, 1994, p. 395.

[30] *Ibidem*, p. 396-397.

[31] Dorin Dobrincu, *Ruine, lipsuri şi anarhie. Moldova şi Bucovina de sud în toamna anului 1944*, în ArchM, vol. I, 2009, p. 239.

[32] „Moldova Liberă", an I, nr. 67, 10 decembrie 1944, p. 1.

[33] *Ibidem*, nr. 3, 25 septembrie 1944, p. 1.

[34] *Ibidem*, nr. 30, 25 octombrie 1944, p. 2.

La 15 decembrie 1944, Inspectoratul de Jandarmi Iaşi raporta Inspectoratului General al Jandarmeriei că nu se putea ajunge la o înţelegere cu Vasile Mârza, reprezentatul Frontului Naţional Democrat, prefectul Victor Alexiuc sau cu reprezentanţii Comisiei Aliate de Control, ce urmăreau să organizeze o manifestare publică pentru a cere plecarea efectivelor de jandarmi. În urma raportului, Inspectoratul General al Jandarmeriei dădea ordin să se răspundă cu foc la orice încercare de dezarmare[35].

În pofida încercărilor de restabilire a ordinii, starea tensionată persista, funcţionarii întorcându-se cu greu la locurile de muncă. Soldaţi ai Diviziei „Tudor Vladimirescu" erau trimişi prin sate pentru a organiza structuri de poliţie comuniste şi îndemnau populaţia să nu asculte de jandarmi. La nivel informaţional, starea de anarhie era întreţinută de presa de partid. În această atmosferă vădit ostilă vechii administraţii, cu campanii de denigrare coordonate de comunişti, totuşi numărul poliţiştilor rurali creştea constant, ajungând la 15 ianuarie 1945 la 500[36]. În ceea ce priveşte revenirea funcţionarilor, ea se încheia abia în februarie 1945, după ce Preşedintele Consiliului de Miniştri, generalul Nicolae Rădescu, ordonase tuturor evacuaţilor din Moldova să se întoarcă la locurile lor şi să-şi reia activitatea[37].

Criza alimentară în Iaşi şi în împrejurimi

Evacuările şi operaţiunile de pe front din primăvara şi vara anului 1944 nu afectau doar activităţile economice, ele s-au răsfrânt grav şi asupra lucrărilor agricole. Situarea liniei frontului pe aliniamentul Tg. Neamţ – Paşcani – Tg. Frumos – Iaşi în aprilie, luptele episodice şi declanşarea ofensivei de la mijlocul lunii august îngreunau semănăturile de primăvară, precum şi recoltarea cerealelor la finalul verii. În plus, în zona frontului, suprafeţe foarte mari de teren erau minate, blocând lucrările agricole în toamna lui 1944. În aprilie 1945, în Moldova nu era însămânţată decât 25% din suprafaţa arabilă, iar în luncile Prutului şi Siretului procentajul nu depăşea 3%[38]. Situaţiei dezastruoase a însămânţărilor i se adăugau, în mod dramatic, rechiziţiile făcute de soldaţii Armatei Roşii, atât în zonele ocupate înainte de 23 august, cât şi în cele ocupate după.

Unii oficiali intuiau corect probabilitatea unei crize alimentare şi a înfometării populaţiei în viitorul imediat. Preşedintele Consiliului de Miniştri, generalul Constantin Sănătescu, nota în jurnalul său, în octombrie: „nu se pot face semănăturile de toamnă pentru că ei (soldaţii sovietici – n. A.I.) ridică fără nici o socoteală vitele de pe câmp, aşa că nu este exclus ca în anul viitor să suferim în privinţa foamei"[39]. Previziunile sumbre s-au adeverit întru totul. Cu

[35] Dumitru Şandru, *op. cit,*. p. 398.
[36] *Ibidem*, p. 400-401.
[37] „Universul", an LXII, nr. 34, 12 februarie 1945, p. 1.
[38] Ion Alexandrescu, *Economia României în primii ani postbelici (1945-1947)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986, p. 92-93.
[39] Constantin Sănătescu, *op. cit.,* p. 171.

toate că recolta era mulţumitoare în anul 1944, aproprierea frontului îngreuna situaţia. Refuzul ţăranilor cu recolte excedentare de a vinde la preţurile impuse de oficiali, creşterea impozitelor agricole, lipsa combustibilului pentru morile de la sate creau premisele unei crize alimentare[40], situaţie constatată de delegaţiile guvernamentale ce vizitau în principal zonele foste teatre de război. Germanii au fost primii care au generat condiţiile unei crize alimentare, prin rechiziţiile importante din nordul Moldovei, unde lăsau ţăranilor bonuri de răscumpărare în limba germană, fără nicio valoare. Potrivit unor informaţii prezentate de Mihai Antonescu, în şedinţa Consiliului de Miniştri din 8 iunie 1944, germanii rechiziţionaseră 5.000 de vite dintr-un singur judeţ din Bucovina[41].

Între 22 şi 27 septembrie 1944, generalii D. D. Negel şi D. Dămăceanu, prim-ministru al Agriculturii, celălalt subsecretar de stat la Interne, întreprindeau o inspecţie în Moldova, prezentând situaţia în şedinţa de guvern din 28 septembrie. Conform celor constatate, agricultura avea cel mai mult de suferit. În regiunile ocupate nu erau efectuate arăturile de primăvară, iar în judeţul Baia nu se putea recolta fânul pentru animale din cauza lipsei coaselor rechiziţionate de sovietici. D. D. Negel afirma că în toată călătoria sa nu observase tractoare pe câmp decât în judeţul Tecuci şi avertiza pe membrii guvernului asupra rechiziţiilor întreprinse de sovietici. Mai aprecia că, în nordul Moldovei, nu rămăsese mai mult de 30% din efectivul iniţial de animale. Ţăranilor li s-au luat căruţele, cerealele, iar la marile moşii erau rechiziţionate chiar şi cerealele necesare însămânţării. Acolo unde nu reuşiseră să transporte produsele cerealiere, sovieticii puneau pază armată. Situaţia atingea paroxismul în judeţul Dorohoi, unde s-a cerut predarea către sovietici a 3.250 de vagoane de grâu, deşi întreaga producţie nu depăşea 3.000 de vagoane[42]. De asemenea, D. D. Negel mai arăta că erau luate cea mai mare parte a mijloacelor de locomoţie, automobile, camioane sau tractoare. Ţăranii erau obligaţi să presteze munci pentru Armata Roşie, iar fabrici întregi din Suceava sau Botoşani erau demontate şi transportate în Uniunea Sovietică. Vitele şi animalele – potrivit lui D.D. Negel – erau dirijate spre Prut pentru a fi trecute în Basarabia: „am văzut, împreună cu domnul Dămăceanu, turme întregi de vite, de cai şi de oi care treceau de la Iaşi spre Prut”[43].

Având în vedere situaţia Moldovei, Ministrul Agriculturii propunea o serie de măsuri pentru ameliorarea situaţiei şi îndeplinirea măcar parţială a programului de însămânţări. Negel cerea instituirea imediată a controlului autorităţilor publice româneşti în zonele problematice, încetarea corvezilor

[40] Valentin Vasile, *Disfuncţionalităţi ale sectorului alimentar românesc în perioada 1944-1954*, în „Caietele CNSAS”, nr. 3, 2009, p. 219.

[41] Marcel Dumitru Ciucă, Maria Ignat (editori), *Stenogramele Şedinţelor Consiliului de Miniştri. Guvernarea Ion Antonescu (mai-august 1944)*, vol. XI, Bucureşti, Arhivele Naţionale ale României, 2008, p. 280.

[42] Marcel Dumitru Ciucă (editor), *Stenogramele şedinţelor Consiliului de Miniştri...*, vol. 1, p. 236-237.

[43] *Ibidem*, p. 237.

pentru transporturi în perioada de însămânţări, oprirea rechiziţiilor, orice nevoie a Armatei Roşii urmând a fi satisfăcută prin autorităţile superioare şi nu cele locale. De asemenea, propunea să se trimită combustibil în regiunile din nordul Moldovei şi să se raţionalizeze consumul de carne pentru a păstra vitele apte de munci agricole[44]. Pe ansamblu, situaţia cea mai grea era la Iaşi. Potrivit raportorului, oamenii nu aveau ce mânca, în 41 de zile se oferise pâine doar de trei ori, hrana oamenilor reprezentând uneori doar „câte o roşie coaptă"[45]. Situaţia dramatică din Iaşi era completată de numărul mare de prizonieri români reţinuţi de către trupele sovietice. Potrivit generalului Dămăceanu, cei 45.000 de prizonieri, dintre care 1.000 de ofiţeri, erau încartiruiţi în trei lagăre improvizate: la Universitate, la Mănăstirea Galata şi la o întreprindere industrială. Dacă estimările generalului Dămăceanu sunt reale, atunci condiţiile de detenţie pentru acei prizonieri erau dramatice, în contextul în care unităţile economice erau evacuate, iar universitatea a fost afectată serios de bombardamente. Aceşti soldaţi, trimişi ulterior spre lagărele siberiene, aveau asigurate doar 100 g de mălai pe zi şi primiseră în trei zile doar câte 100 g carne şi 300 g pâine[46].

Situaţia sanitară a zonei nu se prezenta mai favorabil. Potrivit generalului Marinescu, ministrul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirii Sociale în primul guvern Sănătescu, toate instituţiile sanitare aveau de suferit de pe urma războiului sau a ocupaţiei sovietice. Spitalele sau dispensarele scăpate de bombardamente erau ulterior devastate. În vâltoarea evacuărilor, s-a reuşit totuşi salvarea unei cantităţi importante de consumabile. Sănătatea populaţiei avea foarte mult de suferit. Plecarea medicilor şi neglijarea măsurilor de prevenire a permis răspândirea bolilor infecţioase în mediul rural. De teama jafurilor, populaţia refuza să se deplaseze pentru a-şi duce bolnavii la unităţile spitaliceşti. Cei mai mulţi dintre pacienţii spitalelor erau mutilaţi de focoase, grenade sau mine, tratarea acestora fiind imposibilă din cauza lipsei chirurgilor, pansamentelor, instrumentarului medical sau dezinfectanţilor necesari. Bolile venerice deveneau şi ele o problemă tot mai serioasă, la fel şi tifosul exantematic[47]. Primele măsuri necesare erau trimiterea urgentă a medicamentelor şi combustibilului de la Bucureşti către localităţile Moldovei. Pentru a se evita şicanele sovieticilor de pe căile ferate s-a discutat chiar trimiterea medicamentelor cu avionul în Moldova.

Generalul N. Marinescu, ministrul Sănătăţii şi Ocrotirii Sociale, susţinea în şedinţa Consiliului de Miniştri că unii medici evrei, rămaşi în urma evacuării, au acordat servicii medicale în mod arbitrar sau au folosit medicamentele şi instrumentarul medical rămas în spitalele de stat pentru a trata doar proprii coreligionari. Acesta mai spunea că, în timp ce unii medici evrei oneşti erau marginalizaţi, alţii pactizau cu ocupanţii sovietici pentru a obţine funcţii sau

[44] *Ibidem*, p. 238.
[45] *Ibidem*.
[46] *Ibidem*, p. 241.
[47] *Ibidem*, p. 244-245.

beneficii materiale[48]. Situaţiile erau diferite de la caz la caz. În şedinţa de guvern, generalul Dămăceanu prezenta situaţia Spitalului de la Botoşani unde, spunea el, „un maior doctor sovietic s-a comportat cu un devotament rar întâlnit”. Împreună cu administratorul evreu Isac şi cu personalul, tot de origine evreiască, îngrijeau 149 de soldaţi români, răniţi, cei mai mulţi cu picioarele amputate[49].

În acest peisaj marcat de distrugerile survenite în urma războiului, de confuziile create în jurul instituţiilor administrative, într-un teritoriu unde statul român era departe de a deţine controlul, cu trupe sovietice de ocupaţie, starea materială a populaţiei devenea tot mai precară. Tabloul nu era diferit nici în alte zone ale ţării. Sub titlul de despăgubiri de război şi interpretând arbitrar articolele Convenţiei de Armistiţiu, trupele sovietice ridicau tot ce credeau că le putea fi util la întoarcerea acasă, începând cu animale şi cereale până la obiecte de uz casnic sau piese de gospodărie. De peste tot din ţară, ajungeau la Consiliul de Miniştri comunicate şi rapoarte asupra comportamentului abuziv al soldaţilor sovietici, care a îngreunat viaţa de zi cu zi a populaţiei, mai ales în zonele foste teatre de război[50].

Situaţia populaţiei din Moldova în general şi a Iaşului în special a generat în capitală o serie de acţiuni umanitare, cele mai multe fiind monopolizate de organizaţii procomuniste. Apărarea Patriotică a organizat „Săptămâna Ardealului şi Moldovei”, eveniment în care, alături de Crucea Roşie, s-au organizat colecte de alimente, îmbrăcăminte şi bani pentru regiunile în cauză[51]. Regina Mamă Elena făcea un apel pentru sprijinirea regiunilor afectate[52], la fel şi Patriarhul Nicodim[53]. Tot Apărarea Patriotică anunţa că, în primele două zile ale campaniei „Săptămâna Ardealului şi Moldovei”, s-a reuşit strângerea a 1,2 miliarde de lei, precum şi 20 de vagoane de medicamente. Pentru a aduna cât mai multe ajutoare, s-a decis demararea unor colecte din casă în casă. În paralel, Filarmonica de Stat urma să susţină un concert caritabil sub bagheta lui George Enescu[54]. Tot în spiritul solidarizării cu problemele Moldovei şi ale Iaşului, s-a reactivat la Bucureşti fostul „Cerc al Ieşenilor” (foarte vizibil în perioada interbelică), condus de generalul I. Anastasiu, şi un „Comitet pentru Ajutorarea Iaşului”, din care făceau parte, printre alţii, Patriarhul Nicodim, Mihail Sadoveanu sau George Enescu. În acelaşi timp, se programa plecarea spre Iaşi a unui tren de 20 de vagoane cu produse de primă necesitate şi un convoi de 20 de maşini[55].

Situaţia aprovizionării cu alimente s-a înrăutăţit tot mai accentuat odată cu începutul anului 1945. În ianuarie, Primăria Iaşi era informată de Serviciul

[48] *Ibidem*.
[49] *Ibidem*, p. 248.
[50] Constantin Hlihor, *Armata Roşie în România. Adversar, aliat, ocupant, 1940-1948*, Bucureşti, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1996, p. 107-126.
[51] „Universul”, an LXI, nr. 315, 20 noiembrie 1944, p. 7.
[52] *Ibidem*, nr. 318, 24 noiembrie 1944, p.1.
[53] *Ibidem*, nr. 319, 25 noiembrie 1944, p.1.
[54] *Ibidem*, nr. 324, 1 decembrie 1944, p. 1, 3.
[55] *Ibidem*, nr. 339, 18 decembrie 1944, p. 3.

Aprovizionării că niciuna din cele 16 fabrici de mezeluri din oraş nu mai funcţiona[56]. În 28 iunie, Primăria ordona, în baza celor decretate de Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării, interzicerea fabricării şi vânzării de mezeluri. Toate cantităţile de semipreparate din carne existente pe piaţă trebuiau vândute până la 1 iulie, pentru ca negustorii să nu rămână cu stocuri pe care ulterior să le vândă pe piaţa neagră[57]. Această hotărâre venea pe fondul intenţiei noului guvern de a controla cât mai riguros producţia unităţilor industriale şi evoluţia preţurilor. Ca urmare a acestei decizii, în Iaşi a rămas o singură fabrică de mezeluri, „Cârnatul", care lucra doar pentru căminul de repatriaţi sovietici[58].

În aprilie 1945 a fost interzisă orice sacrificare de animale, dacă nu avea drept motiv accidente, boală sau vârsta înaintată[59]. Ulterior, Subsecretariatul Aprovizionării revenea cu o nouă notă, potrivit căreia era interzisă sacrificarea animalelor pentru consumul populaţiei, inclusiv pentru zilele sărbătorilor pascale. Nu făceau excepţie de la această interdicţie nici cantinele studenţeşti, muncitoreşti, sindicale sau popotele ofiţereşti[60]. În schimb, ministrul subsecretar de stat al Aprovizionării emitea o decizie, tot la începutul lunii aprilie, ce permitea sacrificarea în vederea consumului a cailor, catârilor şi asinilor, însă doar dacă animalele nu mai erau apte de muncă. Carnea de cal, asin şi catâr se putea vinde în pieţele oraşelor cu autorizaţia primarului şi avizul Serviciului de Creştere a Animalelor şi Sanitar-Veterinar, iar către comune cu autorizaţia primarului şi avizul medicului veterinar[61].

Motivele înfometării populaţiei Iaşului trebuie căutate şi în neglijenţa unor funcţionari sau a problemelor cauzate de sovietici, care lărgeau ecartamentul multor linii din Gara Iaşi. În aceeaşi lună a anului 1945, Prefectul Alexiuc trimitea o telegramă către ministrul Comunicaţiilor, în care arăta că vagoanele cu seminţe şi cu cereale pentru hrana populaţiei staţionaseră nepermis de mult în staţiile din Moldova, începând de la Tecuci. Trenurile descoperite staţionau câte o săptămână, chiar două în gări, unde erau surprinse de ploi, iar o mare cantitate de cereale s-a alterat, afectând atât însămânţările, cât şi aprovizionarea populaţiei[62]. Blocajul descărcării cerealelor din gara Iaşi era lămurit de inspectorul de Mişcare Virgil Constantinescu: doar trei linii rămăseseră la ecartamentul normal. Pe acestea se executa şi compunerea şi descompunerea trenurilor, se încărca şi se descărca marfă, restul liniilor fiind ocupate de trenurile sovietice de marfă şi refugiaţi[63]. O situaţie asemănătoare cu cea de mai sus avea să se repete şi cu 200 de vagoane de sare comandate la Târgu Ocna de Institutul Naţional al Cooperaţiei (INCOOP) Iaşi. Din cauza avariilor la diverse instalaţii, salina nu

[56] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 9/1945, f. 7.
[57] Idem, fond Prefectura Iaşi, dosar nr. 1096/1945, f. 39.
[58] *Ibidem*, dosar nr. 1093/1945, f. 418-419.
[59] *Ibidem*, dosar nr. 1096/1945, f. 6.
[60] *Ibidem*, f. 14.
[61] *Ibidem*, dosar nr. 1093/1945, f. 25.
[62] *Ibidem*, f. 33.
[63] *Ibidem*, f. 34.

livra decât sare bulgăre. Transportul ajungea la Iaşi cu o întârziere de 50 de zile, în tot acest timp trenul a fost surprins de ploi sau a fost jefuit, astfel că, în unele vagoane, „din 15.000 kg au mai rămas câteva cotiugare de sare". Prin urmare, preţul sării a explodat la 150 lei/kg bulgăre şi 200-300 lei/kg măcinată[64].

În situaţia dramatică a aprovizionării populaţiei, o parte a brutăriilor din Iaşi erau puse sub comanda unor unităţi Sovietice, aşa cum a fost cazul brutăriei Klein[65]; altele primeau comenzi pentru a fabrica doar pâinea necesară repatriaţilor sovietici ce urmau să treacă prin Iaşi, cum s-a întâmplat cu brutăria Işoveanu[66]. Din pricina faptului că sovieticii cereau de nenumărate ori făină din rezervele Primăriei, deşi trebuiau să o primească de la Serviciul Judeţean al Aprovizionării, administraţia locală a solicitat rechiziţionarea de grâu din comunele din împrejurimi. Îngroziţi de noi pierderi, ţăranii din zona Târgu Frumos – Podu Iloaiei alegeau să macine grâul şi să vândă făina la intermediari, care apoi o aduceau pe pieţele Iaşului, în loc să o dea reprezentanţilor statului la preţul maximal impus de aceştia[67].

Un raport informativ, întocmit de Prefectură pe luna august 1945, prezenta situaţia din Iaşi la finalul verii. Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării aprobase colectarea din judeţ a 30 de vagoane de grâu pentru alimentarea populaţiei oraşului, unde grâu sau porumb se mânca doar de trei-patru ori pe săptămână. Colectările mergeau foarte greu din cauza recoltei mici şi a cantităţilor importante de cereale rechiziţionate de aliaţi, precum şi a devastărilor de către aceştia a suprafeţelor cultivate[68]. Industria oraşului era nefuncţională, activând doar câteva fabrici de ţesătorie, tăbăcărie, spirt, sau bere (Fabrica Zimbru). Cu toate că pâinea era un produs foarte cerut, transporturile cu grâu staţionau nepermis de mult în gări precum Tutova sau Vaslui; vagoanele fiind descoperite, cerealele se alterau în cele din urmă[69]. În aceste condiţii, noul prefect al judeţului Iaşi, Constantin Bordeianu, cerea Ministerului să scutească judeţul de colectarea cerealelor pentru Comisia de Armistiţiu, ba chiar a insistat să-i fie repartizată o cotă de grâu în plus, motivând că prin Iaşi trec un număr foarte mare de soldaţi sovietici[70].

În august 1945, Guvernul reglementa consumul rural şi urban la alimentele de bază. Raţionalizarea stabilea orăşenilor un consum de 300 g de persoană, cinci zile pe săptămână, şi de 300 g de mălai de două ori pe săptămână[71]. Situaţia s-a agravat în toamna aceluiaşi an, când până şi veniturile salariale ale celor mai bine retribuite categorii sociale deveniseră cu totul insuficiente din cauza inflaţiei. Un profesor universitar câştiga în medie 92.000 lei[72], în timp ce

[64] *Ibidem*, f. 231.
[65] Idem, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 8/1945, f. 3-5.
[66] *Ibidem*, f. 6-7.
[67] *Ibidem*, f. 10-12.
[68] Idem, fond Prefectura Iaşi, dosar nr. 1/1945, f. 245.
[69] *Ibidem*, f. 250.
[70] *Ibidem*, f. 252.
[71] Valentin Vasile, *op. cit.*, p. 220.
[72] AN-Iaşi, fond Prefectura Iaşi, dosar nr. 1/1945, f. 39.

preţurile urcaseră până la 400-500 lei un litru de lapte, 240-270 un kg de cartofi, 600 lei un kg de ceapă. Un metru de stofă pentru palton costa 50.000 lei, iar săpunul 6.000 lei kg[73].

Pe acest fond al lipsurilor generale s-au înmulţit şi abuzurile sovieticilor. Şase soldaţi ucideau trei călugări de la Mănăstirea Bucium care păzeau via[74]. Grupuri de repatriaţi s-au transformat în bande de jefuitori în zona gării Nicolina, unde atacau trenuri şi terorizau personalul căilor ferate; soldaţii spărgeau vitrina unui magazin pe strada „Ştefan cel Mare" şi au sustras produse sub ameninţarea pistolului. Ieşirea pe stradă seara, fără a fi jefuit, era o excepţie. În unele zone, precum în Şorogari, se adunau mai multe familii la un loc pentru a dormi în linişte, făcându-se de pază cu schimbul. La sate sovieticii jefuiau nestingheriţi şi împuşcau locuitori[75], nu ezitau să deschidă focul dacă erau prinşi în flagrant sau se simţeau ameninţaţi.

Potrivit celor raportate de Prefectură pe luna octombrie, comerţul produselor de bază se desfăşura în mare parte clandestin sau prin prăvălii mici, ce cu greu aprovizionau populaţia. Existau 10 magazine mari cu produse variate. Comerţul ilegal era pus şi pe seama ineficienţei Administraţiei Financiare şi a Gărzii de Mediu. Tutunul era produsul cel mai greu de găsit. În pieţe lua amploare comerţul cu haine vechi, mulţi cetăţeni recunoscându-şi pe tarabe hainele furate de hoţi. Starea de spirit era profund marcată de îngrijorarea materială şi nesiguranţa vieţii. S-a ajuns ca făina integrală să coste 700 lei kg, iar cea albă 1.200 lei kg[76]. Se măcina porumb şi grâu în cantităţi mici şi cu autorizaţii speciale. Problema aprovizionării nu încuraja optimismul nimănui. Tăbăcăriile lucrau doar pentru Armata Sovietică. În urma distrugerilor de la bombardamente, industria textilă funcţiona greu, unităţile industriale mari încă nu-şi începuse activitatea. O măsură arbitrară, precum sigilarea teascurilor de ulei a dus la o explozie a preţului acestui aliment până la 2.000-3.000 lei litrul[77]. Până la 31 octombrie se însămânţase doar 50% din suprafaţa agricolă. În urma intervenţiilor autorităţilor locale pe lângă cele centrale, erau expediate 113 vagoane cu grâu pentru însămânţări, dar la Iaşi ajungeau doar 51. Camera Agricolă a hotărât trimiterea unei echipe pe teren, care să facă propagandă pentru accelerarea însămânţărilor. Se discuta chiar înfiinţarea în Copou şi la Tg. Frumos a două ferme de stat model[78]. Legumele şi zarzavaturile erau cele mai ieftine produse şi se găseau în cantităţi suficiente, fiind în perioada recoltării, păsările acopereau necesarul, în schimb creşteau în ritm accelerat preţurile la ouă, lactate, brânzeturi[79].

Obiectivul autorităţilor era sufocarea comerţului particular, asimilat cu specula, prin încurajarea şi stimularea comerţului cooperatist. Încă din toamna

[73] *Ibidem*, f. 35-36.
[74] *Ibidem*, f. 20.
[75] *Ibidem*, f. 36.
[76] *Ibidem*, f. 43.
[77] *Ibidem*, f. 44-46.
[78] *Ibidem*, f. 42-43.
[79] *Ibidem*, f. 61.

anului 1944, reprezentanţii Frontului Naţional Democrat lucrau la o lege destinată să restrângă specula şi sabotajul, susţinând în paralel eliminarea intermediarilor dintre producător şi consumator şi încurajarea cooperativelor[80]. După ocuparea oraşului de către Armata Roşie, la Iaşi era înfiinţată Cooperativa Sindicatelor Unitare din iniţiativa Sindicatelor Muncitoreşti. În februarie 1945, cooperativa controla un magazin de consum, organiza brutării şi conducea singura moară comercială şi singura moară ţărănească. Aceasta mai colecta şi produse animaliere precum seul şi pieile de animale. Se pare că, în primele şase luni, prin acest magazin erau vândute populaţiei produse în valoare de 457.000.000 lei[81].

Starea de spirit a populaţiei rămânea totuşi foarte tensionată în principal din cauza lipsei produselor de primă necesitate. În pieţe se iscau incidente în care locuitorii scandau lozinci împotriva reprezentanţilor administraţiei oraşului. O problemă importantă era şi piaţa neagră a alcoolului, întreţinută de speculanţi şi soldaţii sovietici[82]. Securitatea populaţiei reprezenta, de asemenea, un factor de nemulţumire. Prefectul a expediat o informare Comandantului Sovietic al Oraşului, aducându-i la cunoştinţă că, deşi programul tramvaielor se încheia la orele 20.30, de la orele 18.00 erau goale. Teatrele şi cinematografele se închideau la orele 20.30, în timp ce înainte de război ora era 23.00. Încercând să explice acest fenomen, prefectul scria: „În oraşul nostru s-au petrecut o serie de jafuri şi crime cum încă nu a cunoscut acest oraş, decât la războiul trecut”[83]. Locuitorii cartierului Tătăraşi, într-un memoriu din februarie 1945 către Prefectură, se arătau terorizaţi de bande de hoţi, care, îmbrăcaţi în haine sovietice şi înarmaţi cu pistoale mitralieră, jefuiau şi torturau populaţia[84].

La începutul lunii mai 1945, guvernul Petru Groza a adoptat o lege ce reglementa salariile şi funcţionarea economatelor, magazine înfiinţate de către întreprinderi sau instituţii publice prin care se vindeau salariaţilor produse de primă necesitate. Statistic, ideea pare să aibă succes, însă în realitate nu era o soluţie. La finalul anului 1946, în toată ţara existau aproximativ 1.000 de economate, dar din cauza problemelor de aprovizionare, de multe ori, preţurile din economate erau la fel ca pe piaţa liberă, iar în unele cazuri produsele nu se găseau[85]. În primăvara lui 1945, Oficiul Economic de pe lângă Prefectura Iaşi trimitea un chestionar către principalele instituţii de stat şi unităţi economice, cerându-le să inventarieze unităţile din subordine şi numărul de angajaţi. De asemenea, instituţiile erau obligate să raporteze dacă au înfiinţat economate, ce produse lipseau cel mai mult şi ce soluţii aveau pentru îmbunătăţirea aprovizionării[86]. La începutul lunii august se înfiinţa Economatul General al

[80] ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cancelarie, dosar nr. 22/1944, f. 11-12.
[81] AN-Iaşi, fond Prefectura Iaşi, dosar nr. 5/1945, f. 17-18.
[82] *Ibidem*, dosar nr. 1/1945, f. 152-153.
[83] *Ibidem*, f. 92.
[84] Idem, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 6/1945, f. 1.
[85] Valentin Vasile, *op. cit.*, p. 222.
[86] Idem, fond Prefectura Iaşi, dosar nr. 1110/1945, f. 4.

Funcţionarilor Publici, cu sediul în str. Ştefan cel Mare, toate celelalte economate existente fiind comasate acestuia[87]. În virtutea aceluiaşi set de măsuri, Prefectul decidea, la 7 septembrie, înfiinţarea economatelor pentru aprovizionarea salariaţilor în toate întreprinderile comerciale şi industriale din judeţ. Ele aveau obligaţia de a aproviziona persoanele înscrise cu articolele stabilite de Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării, să stabilească timpul şi modul de distribuire a produselor, să facă la timp demersurile privind comandarea, primirea şi transportarea lor[88]. Vedem, aşadar, că, în ciuda intenţiei de a îmbunătăţii aprovizionarea populaţiei, tocmai birocratizarea excesivă îngreuna procesul.

Odată cu înfiinţarea economatelor se distribuiau locuitorilor oraşului cartele pentru alimente. La 25 octombrie 1945 erau eliberate un număr de 92.338 de cartele pentru populaţia civilă şi 5.605 pentru ofiţerii şi subofiţerii unităţilor militare din oraş, precum şi pentru studenţi[89]. Numărul cartelelor emise creştea în decembrie, ajungând la 104.573 plus 29.942 de suplimente pentru copiii sub 15 ani[90]. În contextul acestei situaţii dramatice, presa comunistă hiperboliza ajutorul oferit de guvernul Groza regiunilor aflate în situaţii similare. „Scânteia" evidenţia propagandistic pe prima pagină aşa-zisul „sprijin masiv oferit populaţiei judeţului Iaşi". Cu Gheorghe Gheorghiu-Dej la Ministerul Comunicaţiilor, sovieticii nu mai şicanau transporturile feroviare, iar ministrul cooperaţiei identificase resurse pentru a trimite 400 de pluguri în Moldova[91]. Realitatea crudă era complet diferită. Anul 1946 aducea o înrăutăţire a stării generale în Moldova şi respectiv în Iaşi. Seceta îngreuna şi mai mult situaţia şi aşa dramatică. Recolta anului 1946 în Moldova a fost în medie de 70-100 kg de grâu la hectar[92]. În timp ce populaţia Iaşului suferea de foame, sute de animale se sacrificau în continuare pentru unităţile sovietice sau erau trimise peste Prut. În toamna lui 1945, la abatorul comunal din Iaşi erau sacrificaţi 700 de porci rechiziţionaţi de la populaţia din împrejurimi. Primarul decidea ca, de la 1 ianuarie 1946, să achiziţioneze măruntaiele şi picioarele de la animalele tăiate de Uniunea Exportatorilor de vite în URSS, pentru a fi distribuite populaţiei[93]. În acelaşi sens, carnea destinată URSS, respinsă de Comisie, era distribuită Spitalului „Sf. Spiridon". De asemenea, Oficiul Economic informa Primăria că economatele din Iaşi puteau să preia de la abator cantitatea de carne rămasă de la tăierea vitelor respinse de sovietici[94].

Situaţia tot mai gravă din Moldova a generat o stare de mobilizare în ţară. La 31 august 1946 se înfiinţa Comitetul pentru Ajutorarea Regiunilor Bântuite

[87] *Ibidem*, f. 44.
[88] *Ibidem*, f. 96.
[89] Idem, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 9/1945, f. 21.
[90] *Ibidem*, f. 32.
[91] „Scânteia", an II, nr. 194, 10 aprilie 1945, p. 1-3.
[92] Nicolae Ionescu, *op. cit.*, p. 69.
[93] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 28/1946, f. 2, 36.
[94] *Ibidem*, dosar nr. 15/1946, f. 129, 253.

de Secetă (CARS – n. A.I.), care la doar şase luni de la înfiinţare administra 1.200 de cantine unde serveau masa 13.000 de persoane. Numărul cantinelor creştea în 1947 la 1.756, deservind aproximativ 150.000 de persoane, pretindea presa comunistă. La Iaşi, Comisia Judeţeană a CARS avea sediul pe str. Cuza Vodă nr. 20, primul obiectiv asumat de această structură fiind înfiinţarea a cinci cantine[95]. În situaţia disperată în care se aflau, autorităţile române, inclusiv comuniştii – pentru că o perpetuare a situaţiei dramatice le-ar fi scăzut popularitatea –, căutau sprijinul statelor occidentale. În urma vizitei medicului Florica Bagdasar în Suedia, organizaţia „Salvaţi Copiii" se angaja să susţină 20.000 de copiii din Moldova până la noua recoltă[96]. La finalul lunii august, „Scânteia" anunţa în mod triumfalist că din Ardeal au fost expediate spre Moldova 58 de vagoane cu alimente, îmbrăcăminte şi materiale de construcţii[97], prea puţin însă pentru a se simţi o ameliorare a situaţiei. O lună mai târziu, la Bucureşti s-a decis emiterea unui timbru special pentru ajutorarea regiunilor afectate de secetă[98].

Pentru a suplini lipsa cerealelor, guvernul trimitea, în iulie 1946, 180 de vagoane de porumb, dintre acestea 20 de vagoane reveneau oraşului reşedinţă de judeţ[99]. În ceea ce priveşte aprovizionarea cu cereale din alte judeţe ale ţării, se poate constata o mare diferenţă între discursul oficial, prezent în paginile oficioaselor centrale sau locale şi realitatea de pe teren. Întârzierile transporturilor cu cereale şi alimente au fost frecvente pe întreaga perioadă a secetei. Judeţului Iaşi îi erau repartizate pentru colectarea cerealelor necesare judeţele Olt, Dolj, Teleorman şi Romanaţi, care aveau recolte excedentare[100]. Pe 24 mai 1945, se înfiinţa pe lângă Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării Armatei şi Populaţiei Civile, Direcţia Colectărilor şi Inspectoratul de control pentru colectarea raţională a resurselor alimentare, cereale şi animale. Aceste instituţii se ocupau cu organizarea şi supravegherea colectărilor[101].

Problemele apăreau însă atunci când ţăranii din judeţele cu recolte excedentare refuzau să predea recolta la preţul oficial, considerându-l prea mic[102]. La finalul lunii august, primarul Iaşului, Eduard Lăzărescu, trimitea o telegramă lui Traian Săvulescu, subsecretar de stat în Ministerul Agriculturii, în care prezenta situaţia disperată a oraşului de pe Bahlui: din cele 348 de vagoane de grâu promise Iaşului din Oltenia, până la 26 august nu ajunseseră decât 12, ieşenii mâncând pâine doar de trei ori în acea lună[103]. După ce a atras atenţia Bucureştiului în mai multe momente asupra situaţiei grave, Lăzărescu trimitea o

[95] „Opinia", an XXXVIII, nr. 6, 22 septembrie 1946, p. 1.
[96] Nicolae Ionescu, *op. cit.*, p. 70-71.
[97] „Scânteia", seria VI, an XVI, nr. 610, 28 august 1946, p. 1.
[98] *Ibidem*, nr. 612, 7 septembrie 1946, p. 3.
[99] *Ibidem*, nr. 573, 14 iulie 1946, p. 1.
[100] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 15/1946, f. 39.
[101] *Ibidem*, dosar nr. 8/1945, f. 24.
[102] „Opinia", an XXXVIII, nr. 2, 15 septembrie 1946, p. 1.
[103] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 15/1946, f. 39.

nouă telegramă la finalul lunii septembrie 1946 către Traian Săvulescu, subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii, ameninţând că, în condiţiile în care Iaşul nu primise grâu de trei săptămâni şi nu se lua vreo măsură, îşi declina responsabilitatea pentru eventualele mişcări sociale[104].

Cu toate semnalele trase, aprovizionarea nu cunoştea semne de îmbunătăţire. La 15 octombrie 1946 soseau în fosta capitală a Moldovei doar 49 de vagoane de grâu din cele 348 promise[105], iar la 6 noiembrie numărul acestora crescuse la 57. „Porumb nu este deloc, iar populaţia se manifestă zgomotos pe străzi şi în curtea Primăriei", scria guvernului Eduard Lăzărescu[106]. Evident, propaganda încerca acreditarea unei realităţi îndestulătoare. În contrast cu mesajele disperate ale oficialităţilor ieşene, „Scânteia" scria la 30 septembrie că în judeţul Iaşi erau trimise 154 de vagoane de grâu[107].

În ceea ce priveşte celelalte produse agroalimentare precum cartoful, ceapa sau fasolea, s-a încercat acoperirea minimului necesar prin achiziţii din judeţele apropiate precum Roman, Suceava sau Rădăuţi. Spre exemplu, primarul Eduard Lăzărescu scria, la 8 octombrie, prefectului judeţului Rădăuţi că a însărcinat pe Constantin Răducanu-Gheorghiu, Şeful Serviciului Contestare, cu responsabilitatea de a achiziţiona de pe raza judeţul respectiv 500 vagoane de cartofi, 10 vagoane de ceapă şi 10 vagoane de fasole pentru aprovizionarea Iaşului pe timpul iernii. Aceeaşi scrisoare era trimisă şi prefectului de Suceava, care era rugat să acorde tot concursul necesar colectării produselor[108].

În vederea reducerii pe cât posibil a activităţilor comerciale speculative, autorităţile hotărau să sprijine cu capital Cooperativa Cetăţenească „6 Martie", pentru achiziţionarea de produse alimentare necesare populaţiei oraşului, aportul Primăriei fiind de 100.000.000 de lei[109]. De asemenea, s-a decis, ca urmare a înmulţirii numărului de speculanţi, instituirea la intrările în oraş a opt bariere, cu posturi fixe de pază de jandarmi şi gardieni[110]. Dacă la nivelul oraşului aceste probleme erau mai uşor de urmărit şi combătut, semnalele îngrijorătoare veneau în schimb din satele situate în apropiere, unde corupţia se manifesta la toate nivelurile. Pentru a nu creşte sentimentul de ostilitate în rândul populaţiei, noile autorităţi aruncau responsabilitatea politică pe seama vechii administraţii[111]. Autorităţile, depăşite de situaţie, au avut şi iniţiative uneori hilare cu scopul de a ameliora traiul populaţiei oraşului, între timp ajunsă la 115.071 de locuitori[112]. Una dintre acestea viza publicarea unui volum de

[104] *Ibidem*, f. 51.
[105] *Ibidem*, f. 106.
[106] *Ibidem*, f. 119.
[107] „Scânteia", seria VI, an XVI, nr. 639, 30 septembrie 1946, p. 1.
[108] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 15/1946, f. 57-58.
[109] *Ibidem*, f. 36.
[110] *Ibidem*, f. 10.
[111] Radu Filipescu, *Informaţii documentare cu privire la seceta din judeţul Iaşi în anul 1946*, în AchM, vol. I, 2009, p. 123.
[112] AN-Iaşi, fond Prefectura Iaşi, dosar 1/1946, f. 64.

poezie cu titlul *Pe uliţele Eşului*, din vânzarea căruia să se obţină fonduri necesare întreţinerii unor cantine muncitoreşti şi pentru elevi[113].

Situaţia grea în ceea ce priveşte aprovizionarea s-a menţinut şi în prima jumătate a anului 1947. În februarie, populaţia nu primise decât trei porţii de mălai a câte 200 g şi nu 250 g cât era porţia normală. Cu toate că, în luna martie, datorită ajutorului s-a simţit o relativă ameliorare, starea generală rămânea mai departe disperată. Statele Unite au trimis în martie 1947 hrană pentru 50.000 de persoane, constând în alimente condensate şi conservate[114]. Interdicţiile de circulaţie pe calea ferată impuse populaţiei duceau la imposibilitatea aprovizionării acesteia prin mijloace proprii, fapt ce a urcat preţul făinii de grâu la 70.000 lei/kg iar cea de porumb la 60.000 lei/kg[115]. Cele 90 de vagoane nu ajungeau nici în luna mai, ceea ce îl făcea pe Eduard Lăzărescu să afirme: „cetăţenii privesc cu încredere activitatea Guvernului, dar totuşi foamea îi face să se manifeste”[116]. Luna iulie avea să aducă optimismul în rândurile populaţiei, recolta bună ce se anunţa atât în judeţul Iaşi, cât şi în judeţele vecine a dus la o calmare a stării de spirit. Sugestivă pentru modul în care instituţiile centrale gestionau problema foametei din Iaşi, în anii 1946-1947, era afirmaţia primarului Lăzărescu dintr-un raport de activitate pe luna iunie 1947: „Cu toate insistenţele noastre, făcute la toate forurile competente, Iaşul a fost cu desăvârşire abandonat şi lăsat pradă speculei şi foametei în ceea ce priveşte alimentele de primă necesitate pâinea şi mălaiul”[117]. De altfel, el nu avea să mai reziste prea mult în fruntea primăriei, fiind destituit imediat după introducerea comisiilor interimare.

Rechiziţiile, abuzurile şi eforturile pentru susţinerea Armatei Sovietice

Pe când autorităţile centrale pretindeau că realizează eforturi pentru ameliorarea situaţiei de la Iaşi, iar personalităţile publice se implicau în campanii de ajutorare a Moldovei, la nivel local se profila o nouă problemă, cea a susţinerii trupelor Armatei Roşii. Clauzele economico-financiare stipulate în Convenţia de Armistiţiu, semnată la 12 septembrie 1944, deschideau drumul spre un lung şir de interpretări arbitrare şi abuzuri ale sovieticilor. Articolele convenţiei obligau România, printre altele, să efectueze plăţile către Comandamentul Sovietic în monedă românească şi să pună la dispoziţia acestuia toate instalaţiile industriale, mijloacele de comunicaţii sau depozitele de combustibil şi alimente[118]. În plus, articolul 5 din Convenţie prevedea obligativitatea

[113] Idem, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 15/1946, f. 88.

[114] Nicolae Ionescu, *România în anii 1944-1947. Situaţia social-economică şi politică din Moldova*, teză de doctorat, Iaşi, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 80.

[115] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 5/1947, f. 69-79.

[116] *Ibidem*, f. 134.

[117] *Ibidem*, f. 159.

[118] Mihnea Irimiea, *23 august 1944. Consecinţe economice*, Ploieşti, Editura Prahova, 2002, p. 54.

României de a asigura hrana, îmbrăcămintea şi asistenţa medicală prizonierilor de război sovietici şi aliaţi, persoanelor strămutate sau refugiaţilor, precum şi punerea la dispoziţie a mijloacelor de transport pentru repatriere[119]. Aceste prevederi îngreunau şi mai mult situaţia Iaşului, important centru de tranzit, ce suferea la rândul său de pe urma distrugerilor de război, a secetei şi a foametei.

Tabloul general al primilor ani de prezenţă sovietică explică într-o oarecare măsură greutatea cu care şi-a revenit România după conflagraţia mondială. Statisticile arată o spoliere clară a teritoriului ţării, fără ca produsele luate de sovietici să fie contabilizate în contul despăgubirilor de război. După unele cifre vehiculate în epocă, bunurile scoase în afara ţării până în iunie 1945 ar fi depăşit valoarea de 500 miliarde lei, iar valoarea bunurilor prelevate de către sovietici între 23 august 1944 şi 31 martie 1945 ar fi valorat 291 milioane de dolari la paritatea din 1947[120]. Modul cum înţelegeau sovieticii să se comporte în România şi să aplice Convenţia de Armistiţiu îl determina pe Regele Mihai să trimită un memoriu lui Franklin Delano Roosevelt, preşedintele Statelor Unite, prin care îşi exprima temerea faţă de viitorul ţării, având în vedere atitudinea unor reprezentanţi ai URSS în România. Raportul nu a ajuns însă pe biroul preşedintelui american, astfel că de la Washington nu soseau nici un fel de reacţii diplomatice[121].

Obligaţiile Convenţiei de armistiţiu se dovedeau sufocante pentru unităţile productive. Potrivit instrucţiunilor emise de Ministerul Economiei Naţionale prin Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării, era suficient ca o anumită cantitate de marfă să fie solicitată de sovietici pentru ca ea să fie blocată în unităţile economice până la achiziţionarea ei. În alte cazuri, Primăria sau altă instituţie trimitea o scrisoare către unitatea economică, prin care preciza cantitatea şi data scadentă pentru livrare. După ce primeau acea înştiinţare, agenţii economici trimiteau ofertele lor, cu toate că, în cele din urmă, preţurile de achiziţie erau stabilite de Comisariatul General al Preţurilor. Nici o unitate economică sau persoană fizică nu se putea eschiva de la furnizarea mărfurilor sau produselor către Armata Roşie, dacă existau solicitări[122]. Ordinele de mai sus contribuiau şi mai mult la instabilitatea economică, obligându-i pe comercianţi sau producători să răspundă pozitiv oricăror cereri mai mult sau mai puţin arbitrare ale Comandamentului Sovietic. Pe lângă aceste abuzuri, chiar dacă autorităţile locale făceau faţă cu greu aprovizionării populaţiei oraşului, iar preţurile creşteau constant, din cauza penuriei de alimente şi a produselor de strictă necesitate, resursele, şi aşa insuficiente, erau folosite în alte scopuri. Primăria Iaşi a fost obligată ca, la finalul lunii septembrie 1944, să organizeze un depozit de alimente şi îmbrăcăminte, precum şi un cămin pentru prizonierii de război ruşi şi repatriaţii civili, ce urmau a fi transportaţi în URSS. În acest

[119] *Ibidem*, p. 58.
[120] *Ibidem*, p. 31-32.
[121] Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu,* 1996, Bucureşti, Editura All, p. 112-129.
[122] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 39/1944, f. 9-11.

scop era pusă la dispoziţie clădirea căminului studenţesc din strada Păcurari, prevăzut cu bucătărie, dormitor şi magazie[123].

Prezenţa trupelor sovietice în judeţul Iaşi s-a făcut simţită prin două moduri. Unul direct, prin rechiziţiile, jafuri, crime şi altul indirect prin sumele cheltuite pentru întreţinerea soldaţilor ruşi în oraş şi judeţ. Lunar parveneau Prefecturii liste cu nelegiuirile soldaţilor Armatei Roşii[124]. În luna august 1945, la aflarea veştii că 90.000 de repatriaţi ruşi urmau să tranziteze prin Iaşi, autorităţile îşi exprimau temerea că aceştia, conştienţi că după trecerea Prutului autorităţile sovietice îi vor acuza de trădare, aveau să încerce rămânerea în judeţ, fapt ce putea duce la o creşte a infracţionalităţii[125].

Asistenţa medicală pentru militarii sovietici trebuia să fie efectuată prin propriile spitale militare. Cu toate acestea, la Spitalul Sf. Spiridon s-a amenajat un salon special pentru soldaţii Armatei Roşii[126]. De asemenea, Prefectura cerea Spitalului să efectueze tratamentele stomatologice necesare ostaşilor sovietici ai Unităţii nr. 19, după un tabel aprobat de Comisia Aliată de Control. Plata tratamentelor urma să fie efectuată de către Prefectură[127]. Faptul că beneficiau de servicii medicale gratuite nu i-a împiedicat pe sovietici să-şi însuşească fără drept materialele de construcţii necesare renovări spitalului[128].

De la consumabilele de birou, la lenjerie, încălţăminte şi până la combustibilul necesar transportului soldaţilor sovietici în judeţ, toate erau suportate financiar de Prefectură[129]. Ba mai mult, pentru a evita deplasarea soldaţilor prin sate pentru procurarea alcoolului, Prefectura achiziţiona şi oferea Comandamentului Sovietic, 200 litri de vin pentru sărbătorile de iarnă. Funcţionarul care a întocmit procesul verbal de achiziţie cataloga tributul în alcool drept „o mică jertfă pentru Armata Roşie”[130].

Din centrul de colectare de la Iaşi plecau spre Uniunea Sovietică, în primele luni ale anului 1945, în medie câte 50 de vaci şi 15 cai pe zi. Pe lângă numărul mare de animale rechiziţionate pentru Armata Roşie, instituţiile judeţene mai cheltuiau şi suma de 5.348.493 lei pentru întreţinerea şi hrănirea acestora[131]. Pe lângă faptul că întreţineau material soldaţii sovieticii, ieşenii erau nevoiţi şi să muncească pentru aceştia. Astfel, între 27 august şi 1 decembrie 1944, 5.165 de cetăţeni, dintre care 3.165 bărbaţi şi 1.550 femei practicau în contul sovieticilor ceea ce comuniştii numeau muncă în folosul obştesc[132].

Una dintre problemele cele mai spinoase era încartiruirea şi cazarea ofiţerilor şi soldaţilor sovietici. Serviciul Armistiţiu din cadrul Primăriei era

[123] *Ibidem*, f. 1.
[124] Idem, fond Prefectura Iaşi, dosar nr. 1/1945, f. 246-247.
[125] *Ibidem*, f. 252.
[126] *Ibidem*, dosar nr. 5/1945, f. 35.
[127] *Ibidem*, dosar nr. 35/1945, f. 26.
[128] *Ibidem*, dosar nr. 382/1946, f. 78-89.
[129] *Ibidem*, dosar nr. 35/1945, f. 27-32.
[130] *Ibidem*, f. 65-66.
[131] *Ibidem*, dosar nr. 324/1945, f. 1-10.
[132] Idem, fond Comitetul Judeţean PCR Iaşi, dosar nr. 3/1945, f. 4.

obligat să caute case cu un număr de camere mai mare decât al membrilor familiilor, să le renoveze şi le doteze pentru a fi cazaţi soldaţii sovietici. Utilităţile urmau a fi plătite de Ministerul de Finanţe[133]. În anul 1945, pentru reparaţiile la casele proprietate personală unde erau cazaţi ofiţeri sovietici era cheltuită suma de 8.400.108 lei[134]. Soldaţi sovietici erau cazaţi şi în hotelurile din Iaşi. Pe 10 septembrie, Prefectura emitea un ordin de rechiziţie, prin care Hotelul Astoria era obligat să ofere cazare, ori de câte ori era nevoie, soldaţilor sovietici, urmând ca plata să fie efectuată de către Prefectură[135]. Pe lângă acestea, trupele sovietice ocupau o serie de clădiri importante din Iaşi. Şcoala Mavrocordat din Socola era reparată şi ocupată de Unitatea Sovietică cu numărul 38.356[136], iar Şcoala Normală de Fete ocupată de Şcoala de Ofiţeri Sovietici[137]. S-au înregistrat şi o serie de abuzuri. După ce transformau fostul Liceu Militar în lagăr de prizonieri români şi germani, odată cu mutarea acestora peste Prut, sovieticii refuzau să predea clădirea către Corpul IV Teritorial al Armatei Române. Când personalul liceului „Oltea Doamna" s-a întors în Iaşi, clădirea era ocupată de Spitalul de Boli Infecţioase al Armatei Roşii. Sediul Spitalului Parhon a fost ocupat de soldaţii ruşi, care la plecare produceau pagube importante, iar Spitalul Socola, odată eliberat de soldaţi sovietici, era luat în custodie de o nouă unitate sovietică[138].

În primii ani postbelici, Iaşul semăna mult cu o cazarmă sovietică. Aeroportul era transformat în „Bază de predare a bunurilor", de unde foarte multe produse erau transportate din România în URSS. În august 1945, guvernele român şi sovietic semnau o convenţie prin care se constituia Societatea de Transporturi Aeriene Româno-Sovietică (TARS), aeroportul civil din Iaşi fiindu-i dat în folosinţă[139]. Înmormântarea soldaţilor sovietici până în octombrie 1945 se făcea în locuri alese aleatoriu, adică prin grădini sau curţi particulare, situaţia fiind reglementată prin numeroase demersuri ale autorităţilor locale[140]. Parcul Copou devenise locul ideal de instrucţie militară, după distrugerile suferite. Nici activităţile „neguţătoreşti" nu le rămâneau străine.

[133] Radu Filipescu, *Prezenţa Armatei Sovietice în judeţul Iaşi. Informaţii privitoare la anul 1946*, în AIIX, tom XXXVIII, 2001, p. 173.

[134] AN-Iaşi, fond Prefectura Iaşi, dosar nr. 474/1945, f. 1.

[135] *Ibidem*, dosar nr. 413/1945, f. 55. Hotelurile care cazau soldaţi sovietici erau clasificate astfel: Astoria şi Schiller erau de clasa I, iar Transilvania, Dacia, Coroana, Victoria erau de clasa a II-a. Pentru anul 1945 Prefectura a achitat hotelurilor suma de 34.633.570 lei (*ibidem*, f. 9).

[136] *Ibidem*, dosar nr. 513/1945, f. 6.

[137] *Ibidem*, f. 144.

[138] Radu Filipescu, *op. cit*., p. 172.

[139] *Ibidem*, p. 176.

[140] Se pare că Primăria Iaşi a înaintat un raport către Ministerul de Interne în octombrie 1945, în care afirma că sovieticii îşi îngroapă decedaţii în locuri aleatorii, precum curţi particulare sau ale unor instituţii publice. Comisariatul general al executării Armistiţiului trimitea o telegramă Primăriei Iaşi, în ianuarie 1946, în care întreba dacă această chestiune mai era de actualitate şi dacă sovieticii îşi mai îngropau morţii în diferite curţi din oraş. La această telegramă, Primăria răspundea că de la 5 octombrie sovieticii îşi îngropau morţii doar în cimitirele oraşului (AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 28/1946, f. 12-13).

După ce confiscau lemne de pe moşia Poieni, soldaţii le vindeau în pieţele Iaşului[141], iar în Copou, pe strada Ghica Vodă, îşi făcuseră apariţia la păscut vitele unităţilor sovietice[142].

Instalarea sovieticilor în Iaşi a dus şi la apariţia artefactelor şi la o prezenţă susţinută a culturii sovietice. Ziarele ofereau informaţii cu precădere din spaţiul vecinului de la răsărit, iar producţiile propagandistice începeau să fie difuzate la cinematografele din Iaşi. Pentru prima dată a rulat la Trianon în 1946 filmul „Pagini istorice. Lenin – 1918", 1.000 de elevi fiind aduşi pe rând să vizioneze filmul. Pe lângă Prefectură era înfiinţată o Comisie teatrală cu menirea de a cenzura spectacolele[143]. Prezenţa sovietică se făcea vinovată şi primele epurări ale bibliotecilor ieşene. Verificările bibliotecilor din Iaşi s-au desfăşurat sub supravegherea subprefectului Vladimir Bogdanovici, a lui Alfons Abramovici, şeful Serviciului Administraţie, şi a lui Heinrich Rabinovici, funcţionar la serviciul Administrativ al Prefecturii. Un proces verbal din 7 iunie consemna scoaterea din librăriile şi bibliotecile liceelor din Iaşi a 152 de titluri şi 14 numere de revistă[144], iar de la Biblioteca Universitară a altor 59 de titluri cu 63 de volume[145]. La 6 aprilie 1946, rectorul Universităţii afirma că erau scoase din biblioteca Universităţii 537 de titluri, însemnând 656 de volume, activitatea de verificare nefiind în totalitate încheiată[146]. În iunie, acelaşi rector adăuga cu o nouă listă de 623 de titluri şi numere de revistă scoase din uz[147].

Cât cheltuiau autorităţile române cu întreţinerea Armatei Roşii şi a repatriaţilor sovietici în Iaşi? La începutul anului 1946, Ministerul de Interne punea la dispoziţia Prefecturii Iaşi în avans suma de 541.000.000 lei pentru acoperirea cheltuielilor efectuate cu repatriaţii sovietici[148]. În februarie acelaşi an, tot Prefectura Iaşi primea iar de la Ministerul de Interne, pentru cheltuielile legate de aplicarea Armistiţiului, suma de 240.000.000[149]. La începutul anului 1947, acelaşi Minister de Interne vira, în trei tranşe, către Prefectură suma de 175.300.000 lei pentru întreţinerea împuterniciţilor Comisiei Aliate de Control[150].

Situaţia dramatică a oraşului, ascensiunea evidentă a comuniştilor spre putere, abuzurile armatei de ocupaţie dădeau naştere unor mişcări de rezistenţă locală, despre a căror activitate multă vreme s-au cunoscut foarte puţine lucruri. Unul dintre aceste grupuri a fost cel al tinerilor ţărănişti, coagulat în jurul studentului de la Politehnică Marius Rusu, apoi a studentului Silvestru Fociuc condamnat în 1946 deoarece proferase injurii la adresa guvernului. Cu toate că scopul iniţial era de a face propagandă în favoarea PNŢ, grupul a achiziţionat

[141] Radu Filipescu, *op. cit*., p. 176-177.
[142] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 28/1946, f. 43.
[143] Radu Filipescu, *op. cit.*, p. 179.
[144] AN-Iaşi, fond Prefectura Iaşi, dosar nr. 383/1946, f. 45-48.
[145] *Ibidem*, f. 55-56.
[146] *Ibidem*, f. 69-79.
[147] *Ibidem*, f. 101-108.
[148] *Ibidem*, dosar nr. 392/1946, f. 78.
[149] *Ibidem*, f. 178.
[150] *Ibidem*, dosar nr. 374/1946, f. 58-63.

imediat armament organizându-se în conspirativitate. Gruparea a fost distrusă odată cu primele arestări operate în rândurile membrilor săi, în vara anului 1948[151].

Începutul lucrărilor de reconstrucţie şi primul plan de sistematizare a oraşului

Cele cinci luni în care Iaşul s-a aflat în proximitatea liniei frontului, bombardamentele aviatice şi luptele de stradă amputau masiv peisajul urban. Cu toate acestea, în primele luni ale anului 1944, până la aproprierea liniei frontului, în oraş erau operate o serie schimbări urbanistice şi se proiectau altele. În februarie 1944, erau renovate Sala Gotică a Mănăstirii Trei Ierarhi şi Hala Centrală, cu toate greutăţile enumerate de primarul de atunci: lipsa materialelor de construcţii, a mijloacelor de transport şi a braţelor de muncă[152]. În martie erau demolate 230 de clădiri insalubre în vederea îmbunătăţirii condiţiilor igienico-sanitare de trai[153].

În paralel, s-a creionat un plan pe cinci ani ce prevedea ample transformări urbanistice pe malul Bahluiului. Acest proiect nu anunţa încă amplele transformări de factură socialistă ce aveau să urmeze mai târziu. Nu se vorbea în plan nici de zone industriale, nici de cartiere muncitoreşti. Pentru „dinamizarea" vieţii culturale se dorea înfiinţarea unui muzeu în fosta reşedinţă a lui Alexandru Ioan Cuza, restaurarea bisericilor şi eliminarea clădirilor de pe lângă acestea, construirea unui palat municipal şi finalizarea lucrărilor la principalele pieţe din oraş. De asemenea, erau programate exproprieri în zona Gării, Teatrului Naţional, Halei, dar şi prelungirea străzii „Ştefan cel Mare" până în Piaţa Unirii. În ceea ce priveşte sistematizarea oraşului, începuse deja aero-fotografierea în vederea realizării acestuia[154]. O parte a lucrărilor urmau a fi realizate după război, punerea în aplicare a acestui plan fiind facilitată şi de distrugerile lăsate în urmă de front.

Alimentarea cu apă şi electricitate

Evenimentele din 23 august 1944 găseau Iaşul într-o situaţie tragică, fără fonduri, izolat de centru, cu toate utilajele şi maşinile evacuate şi cu principala sursă de apă potabilă bombardată[155]. Cu ultimii metri cubi de apă adusă din Siret a fost stins incendiul ce cuprinsese Universitatea în urma unui bombardament aerian[156]. După întoarcerea armelor împotriva Germaniei, noul primar Alfred Winkler cerea Ministerului Sănătăţii suma de 100.000.000 lei pentru întreţinerea serviciilor vitale ale oraşului, aprovizionarea cu apă potabilă şi cu

[151] Dorin Dobrincu, *Fapte uitate: Iaşul şi rezistenţa anticomunistă (1946-1950)*, în AIIX, tom XLI, 2004, p. 393-396.
[152] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 1/1944, f. 1-4.
[153] *Ibidem*, f. 12.
[154] *Ibidem*, dosar 3/1944, f. 1-25.
[155] *Ibidem*, dosar nr. 5/1944, f. 5.
[156] *Ibidem*, f. 6.

energie electrică[157]. De altfel, problema alimentării cu apă şi a reparării conductei de la Timişeşti a fost una din chestiunile cele mai apăsătoare pentru autorităţile locale din acea perioadă. Refăcută parţial şi dată în funcţiune la 29 septembrie 1944, conducta era din nou avariată în martie 1945 de sloiurile de gheaţă ce rupeau podul de la Rotunda de peste Siret. Lucrările de refacere a conductei continuau şi în anii 1946-1948. De altfel, în urma defecţiunilor dese ivite la această conductă s-a hotărât eficientizarea captărilor din zona Ciric şi Repedea[158]. În acest context, încă din septembrie 1944 se desfăşurau lucrări pentru refacerea conductelor de apă de pe străzile cele mai afectate, în paralel curăţându-se diferite cişmele din zona centrală, capabile să alimenteze populaţia cu apă potabilă[159]. Pentru curăţarea şi darea în folosinţă a cinci fântâni în zona centrală Primăria a plătit suma de 75.000 lei[160].

O altă problemă stringentă a Iaşului, de care depindea în mare măsură şi refacerea economiei, a fost reglementarea alimentării cu energie electrică. Uzina electrică din Iaşi nu a fost afectată de bombardamente, nici nu a fost dezinstalată şi încărcată în vagoane pentru a fi dusă în URSS, cum s-a întâmplat la Botoşani. Dar, distribuirea energiei electrice a fost grav perturbată pe malul Bahluiului prin distrugerea reţelelor aeriene şi a posturilor de transformare. La începutul anului 1945, erau scoase din funcţiune 20 de asemenea posturi. În paralel cu refacerea instalaţiilor şi a liniilor de distribuţie, s-au montat treptat şi grupurile electrogene ce fuseseră evacuate anterior, permiţând dublarea productivităţii Uzinei din Iaşi între 1944 (4.838 Mwh) şi 1947 (10.171 Mwh). La 11 iunie 1948, întreprinderea a fost naţionalizată, director devenind Emanoil Cojocaru, fost muncitor sudor[161].

În presa centrală începuseră să apară opinii despre distrugerile suferite de oraşe precum Iaşi, Ploieşti, Bucureşti sau Galaţi încă din 1944. În declaraţiile ministrului Lucrărilor Publice, Virgil Solomon, apar primele semne ale intenţiilor de reorganizare urbanistică. Ministrul promitea prioritate construcţiilor muncitoreşti, aşa încât reconstrucţia oraşelor să corespundă „noilor cerinţe având ca modele localităţile urbane sovietice”[162]. În decembrie, Serviciul Arhitecturii trimitea primarului Iaşului o dare de seamă în care prezenta rezumativ zonele cele mai afectate şi principalele lucrări efectuate până la acea perioadă. Astfel, aveau de suferit cel mai mult de pe urma războiului zona de nord şi de centru a oraşului. Erau grav avariate construcţiile din perimetrul cuprins între strada Sărărie, Păcurari, Toma Cozma. Zona Gării şi Spitalul Sf. Spiridon arătau, de asemenea, foarte afectate. Pagube semnificative se înregistrau şi în Piaţa Unirii, unde bombardamentele, urmate de incendii, distruseseră o parte din

[157] *Ibidem*, f. 1-2.

[158] Nicolae Peiu, Dionisie Simionescu, *Lungul drum al apei pentru Iaşi*, Iaşi, Editura Gama, 1996, p. 121-125.

[159] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 27/1944, f. 159-161.

[160] *Ibidem*, f. 8.

[161] Întreprinderea de Reţele Electrice Iaşi, *Uzina de lumină,* Iaşi, 1979, p. 29-30.

[162] „Universul”, an LXI, nr. 313, 18 noiembrie 1944, p. 1.

clădiri. Universitatea fusese şi ea lovită de bombe şi afectată de un incendiu parţial, iar clădirea Fundaţiei „Ferdinand" loviturile obuzelor. Palatul Administrativ, lovit în faţada din spate, avea toată sticlăria spartă, iar Chestura de Poliţie, Camera de Comerţ sau sediul Băncii Naţionale sufereau avarii semnificative[163].

În anul 1945 lucrările de refacere s-au rezumat doar la amenajarea şi restaurarea imobilelor date în folosinţa Armatei Roşii. Importante clădiri din oraş erau trecute în folosinţa unor organizaţii controlate din umbră de către comunişti, acestora revenindu-le responsabilitatea de a le repara. Hotelul „Traian", atribuit Comisiei Locale a Sindicatelor, urma să devină un sediu decorat în interior cu picturi referitoare la aspecte din viaţa muncitorilor[164]. Noul prim ministru, instalat la 6 martie, publica câteva statistici potrivit cărora a oferit Iaşului, prin Primărie, Prefectură şi Oficiul pentru reconstrucţia caselor ţărăneşti suma de 6 miliarde de lei pentru refacere[165]. Pe lângă acestea, erau demarate şi lucrări de mai mică amploare, axate pe reparaţii la principalele străzi afectate sau poduri ce legau zone importante ale oraşului, toate îngreunate de lipsa fondurilor şi a materialelor de construcţii[166].

Pe 22 august 1945, printr-o scrisoare adresată Ministerului de Interne, primarul Iaşului Eduard Lăzărescu îşi anunţa intenţia de a realiza un plan de reconstrucţie şi sistematizare a fostei capitale a Moldovei. Planul urmărea „ridicarea centrului oraşului din punct de vedere estetic, amenajarea unui centru comercial şi construirea unui palat al Primăriei"[167]. În toamna anului 1945, J. Bedeus – arhitect urbanist, şi T. Rădulescu – inginer urbanist, realizau planul director de sistematizare a oraşului anunţat de primar[168]. Printre altele, el prevedea lărgirea străzilor „Păcurari", „Alexandru Lăpuşneanu", „I.C. Brătianu", „Cuza Vodă", „Arcu", „Ferdinand I", „Carol I", „Anastasie Panu", „I. Creangă", „Aurel Vlaicu". Oraşul era zonificat după funcţiile predominante. Astfel, urmau a fi stabilite cinci zone: comercială în centru, zona amestecată (comercială – locuinţe – industrii), zona de locuinţe, zona rurală tip A şi zona rurală tip B. De asemenea, mai erau incluse un cartier universitar cu locuinţe ieftine în Copou, spaţii largi pentru circulaţie în intersecţiile mari şi spaţii verzi în jurul monumentelor[169].

În urma examinării proiectului, Comisia Superioară a Planurilor de Sistematizare Înfrumuseţare şi Dezvoltare a oraşelor a formulat câteva obiecţii. Astfel, comisia condusă de George Silviu, secretar general al Ministerului Afacerilor Interne, sugera evitarea construirii de obiective locative şi industriale în zona albiei majore a Bahluiului până la regularizarea cursului acestuia. De

[163] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 5/1944, f. 16.
[164] „Lupta Moldovei", an I, nr. 68, 18 iulie 1945, p. 1.
[165] AN-Iaşi, fond Comitetul Judeţean PCR Iaşi, dosar nr. 2/1945, f. 1-3.
[166] *Ibidem*, dosar nr. 3/1945, f. 2.
[167] Idem, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 47/1946, f. 110-111.
[168] *Ibidem*, f. 12.
[169] „Opinia", an XXXVIII, nr. 19, 18 octombrie 1946, p. 1.

asemenea, se mai afirma că extinderea oraşului nu era tocmai necesară, deoarece densitatea populaţiei de atunci de 56 locuitori/ha era mult mai mică decât densitatea normală de 150 locuitori/ha. Comisia mai propunea construirea în zona verde a Copoului a unui cartier muncitoresc modern, cu clădiri de opt etaje, „adecvat timpurilor", şi unirea străzilor „Carol" şi „Ştefan cel Mare" prin rectificarea străzii „Lăpuşneanu". Sistematizarea pieţelor „Unirii" şi „Ferdinand" şi a străzilor „Lăpuşneanu" şi „Ştefan cel Mare" erau obiectivele ce urmau a fi duse la îndeplinire imediat[170].

La propunerile Comisiei Superioare de Sistematizare, primarul Iaşului Eduard Lăzărescu răspundea că unele sugestii nu puteau fi aplicate din raţiuni financiare sau din cauza specificului local. Edilul se opunea construcţiei unui cartier muncitoresc modern în Copou, parte a Iaşului cu aer aristocratic, afirmând că această zonă era şi trebuia să rămână pentru ieşeni „partea cea mai liniştită a oraşului, cu cartiere de vile, oferind acestora locul de refugiu pentru liniştea necesară orăşeanului". În acelaşi sens, Lăzărescu se opunea şi rectificării străzii „Lăpuşneanu", atât din motive financiare cât şi pentru faptul că acest lucru ar fi dus la demolarea a două monumente istorice foarte importante, Biserica Banu şi Casa domnitorului Alexandru Ioan Cuza[171].

Proiectate a se desfăşura pe mai mulţi ani, lucrările planului de sistematizare erau împărţite în patru faze, din care trei reveneau pentru executare primăriei şi una Ministerului Lucrărilor publice. Astfel, în sarcina Primăriei cădea amenajarea pieţelor Unirii, Ferdinand şi Gării, construirea arterelor stradale care să unească gara cu cartierele Păcurari şi Zugrafi, precum şi construirea unui pod peste Bahlui. În următoarea etapă, autorităţile locale urmau să amenajeze sediul Primăriei, Piaţa Halei şi Cartierul Tătăraşi. Tot acum intrau în plan construirea de şcoli, grădiniţe şi achiziţionarea de teren pentru viitoarele cămine studenţeşti. În ultima fază a lucrărilor erau prevăzute degajarea şi amenajarea esplanadelor din faţa Universităţii de Medicină, a Mănăstirii Golia şi a Teatrului Naţional[172].

După ce Primăria anunţase că primeşte oferte pentru proiectarea în detaliu a lucrărilor din zonele Piaţa Unirii – Lăpuşneanu – Fundaţie, Cartierul de locuinţe Copou, degajarea Teatrului Naţional şi a Facultăţii de Medicină, Comisia Superioară de sistematizare a cerut ca realizarea acestor planuri să fie încredinţată tot lui Th. Rădulescu şi I. Bedeus[173]. Reconstrucţia Pieţei Unirii a stârnit cele mai multe controverse în epocă. Incendiul ce a urmat bombardamentului distrusese numeroase clădiri proprietate a comercianţilor din zonă[174]. În unele clădiri aflate pe lista exproprierilor, avariate doar în partea superioară, se instalaseră diverşi comercianţi ce refuzau să evacueze imobilele.

[170] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 47/1946, f. 14-18.
[171] *Ibidem*, f. 9-11.
[172] „Opinia", an XXXVIII, nr. 20, 9 decembrie 1946, p. 1.
[173] AN-Iaşi, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 47/1946, f. 61-62.
[174] *Ibidem*, f. 26.

Primăria îi acuza că ocupau clădirile fără autorizaţie, iar starea insalubră a zonei ameninţa viaţa şi sănătatea locuitorilor[175].

Patrimoniul oraşului

Monumentele istorice sau de artă ale Iaşului intrau şi ele în 1946 în atenţia autorităţilor publice. Primăria a cerut Serviciului Salubrităţii să cureţe toate statuile şi soclurile de afişe sau alte obiecte ce contribuiau la deteriorarea lor[176]. Erau restaurate pe rând şi apoi montate la locurile lor statuile lui Alexandru Ioan Cuza, Miron Costin, Vasile Alecsandri, A. D. Xenopol şi Gheorghe Duca[177]. Corpul 4 Teritorial de Armată ajuta cu camioanele la înlăturarea parapetului de moloz ridicat pentru protejarea bisericilor Sf. Nicolae Domnesc şi Trei Ierarhi[178]. În paralel, la prefectură s-a convocat o şedinţă în care s-a decis construirea unui monument al ostaşilor sovietici la Iaşi[179]. În ceea ce priveşte cheltuielile cu lucrări de reparaţii şi construcţii, Primăria Iaşi raporta Comitetului Judeţean PCR suma de peste 600.000.000 lei, folosită între 6 martie 1945 şi 31 martie 1946[180].

În anul 1947 erau prevăzute lucrări de reconstrucţie şi amenajare pentru importante obiective din oraş, suma preliminară ridicându-se la peste 16.000.000.000 lei. Erau programate reparaţii la pieţe, parcuri, cimitire, şcoli sau biserici[181]. Cu toate că planurile erau foarte multe şi în detaliu realizate, în realitate se făcea foarte puţin. Dintre cele menţionate doar în zona Copou erau demarate lucrări efective în 1947[182]. Erau amenajate aleile Ghica Vodă, iar străzile „Carol", „Păcurari", „Ştefan cel Mare", „Bărboi", „Podul Ipsilanti" intrau în procese de reabilitare[183]. Tot în 1947, în august, erau aşezaţi şi sfetnicii lui Alexandru Ioan Cuza pe statuia din Piaţa Unirii[184].

Realizarea planului de sistematizare presupunea şi exproprieri masive de terenuri aflate în proprietatea atât a unor persoane fizice cât şi juridice, private sau de stat. În vara lui 1948, se punea problema înfiinţării unui muzeu municipal. Astfel, în şedinţa Comisiei Interimare a Municipiului Iaşi se propunea exproprierea imobilului din strada „Anastasie Panu" nr. 69, declarat monument istoric şi aflat în proprietatea Janetei Segal, pe motiv că „este cea mai veche din

[175] *Ibidem*, f. 63.
[176] *Ibidem*, dosar nr. 45/1946, 10.
[177] *Ibidem*, f. 26-28.
[178] *Ibidem*, f. 43.
[179] *Ibidem*, f. 1.
[180] Repararea băilor comunale – 25.368.723 lei; refacerea drumurilor şi podurilor – 195.305.493 lei. Reconstrucţia şi repararea unor imobile ale Primăriei – 19.021.936; reparaţii pieţe – 11.476.379; repararea bisericilor – 20.746.017; repararea a 30 de şcoli – 82.431.964; repararea imobilului în care funcţionează judecătoriile 8.947.420; subvenţii pentru diverse aşezăminte şi unităţi spitaliceşti – 127.020.000; asistenţă publică – 29.144.847 (idem, fond Comitetul Judeţean PCR Iaşi, dosar nr. 20/1945, f. 170).
[181] Idem, fond Primăria Iaşi, dosar nr. 47/1946, f. 126-134.
[182] *Ibidem*, dosar nr. 3/1947, f. 80.
[183] *Ibidem*, f. 38-39.
[184] *Ibidem*, f. 40.

zona Palatului Domnesc, acolo locuind şi Mitropolitul Dosoftei, pe la 1600, unul dintre cei dintâi cărturari cu legături cu răsăritul". Exproprierea clădirii, care astăzi poartă numele de „Casa Dosoftei", s-a produs la câteva luni, prin decizia nr. 26 din 10 septembrie 1948[185]. În acelaşi sens, pentru amenajarea Pieţii Gării era expropriată o suprafaţă de 11.871 de mp din terenul Vămii Iaşi[186].

Între eforturile de ştergere a reperelor memoriei locale şi înlocuirea lor cu simboluri ale ideologiei comuniste, autorităţile operau schimbări bruşte în nomenclatorul străzilor din oraş. Geografia simbolică a vechiului regim era intolerabilă pentru autorităţi în special în zonele centrale: strada „Lăpuşneanu" a fost redenumită „Republicii", „Lascăr Catargi" a devenit „Karl Marx", strada „Verde" s-a chemat „La Nicovală", str. „Vasile Conta" preia numele lui „Fredrich Engels", „Ştefan Gheorghiu" a luat numele străzii „H. Marinescu", numele străzii „Sfântul Haralambie" a fost schimbat cu „Octav Botez", „Sfântul Lazăr" cu „7 Noiembrie", „Carp" cu „Flamura Roşie". Numele cartierului „Trei Calici" a fost schimbat în „Griviţa Roşie"[187].

Una din problemele ce a persistat mult timp după 23 august era salubritatea oraşului. Clădirile în ruine şi molozul constituiau o prezenţă frecventă în peisajul ieşean până la mijlocul anilor '50. În septembrie 1947, se instituia un comitet de curăţire şi asanare a oraşului sub conducerea generalului Virgil Ignat. Acest comitet organiza echipe de voluntari ce desfăşurau diverse munci pentru curăţirea oraşului. Activitatea lor era însă îngreunată de cele mai multe ori de lipsa autocamioanelor. Locul de unde a început campania a fost Piaţa Unirii, raportorii apreciind că mii de vagoane de cărămizi şi moloz erau transportate în zona de jos a oraşului şi că aceste acţiuni influenţau în bine starea de spirit a populaţiei[188].

În anul 1947, organizaţia judeţeană a PCR Iaşi înainta către Primărie un plan pentru înfrumuseţarea oraşului. Comuniştii şi-au împărţit planul în două: în prima parte erau incluse lucrările imediate, fără a fi necesare fonduri importante, cum ar fi plantaţiile de protecţie pe diverse străzi şi în unele parcuri, iar în a doua parte erau incluse lucrările importante, ce necesitau investiţii şi timp de realizare pe mai mulţi ani. În această a doua categorie figura refacerea Grădinii Copou, sistematizarea şi plantarea jumătăţii de nord a Parcului Expoziţiei, refacerea şi plantarea de arbori în Cimitirul Eternitatea, amenajarea Halei Centrale şi a Râpei Galbene[189]. Propunerile erau incluse într-un plan mai amplu al administraţiei locale pentru refacerea şi înfrumuseţarea spaţiilor verzi din oraş. El prevedea amenajarea tuturor spaţiilor verzi, cosmetizarea zonelor din jurul monumentelor istorice, plantarea de arbori, în special tei, atât în parcuri cât şi pe unele străzi, mai ales în zona Copoului, refacerea aleilor pietonale şi bararea accesului autovehiculelor. Mai erau incluse refacerea spaţiilor verzi din

[185] *Ibidem*, dosar nr. 5/1948, f. 13, 23.
[186] *Ibidem*, f. 19.
[187] *Ibidem*, f. 25.
[188] *Ibidem*, dosar nr. 5/1945, f. 225-226.
[189] Idem, fond Comitetul Judeţean PCR Iaşi, dosar nr. 22/1947, f. 26.

faţa Universităţii şi a Liceului Militar, desfiinţarea depozitului de gunoaie de la Râpa Galbenă, captarea izvoarelor şi plantarea de arbori. Mai erau prevăzute refacerea plantaţiilor de flori, arbuşti şi plante vivace din faţa Gării, din jurul Mitropoliei şi a Palatului Administrativ. Poate cel mai important proiect propus de organizaţia judeţeană PCR şi inclus în planurile Primăriei, dar care nu s-a mai realizat niciodată, a fost amenajarea unui parc asemănător Parcului Cişmigiu din Bucureşti. Planificat să fie amplasat pe ambele părţi ale liniei ferate din zona Nicolina, Şoseaua Naţională şi cartierul Trei Calici, zona de agrement trebuia să ofere „prima impresie de om civilizat" celui ce intra în oraş cu trenul. Parcul recreativ era dedicat practicării unor sporturi pentru „populaţia muncitoare care nu poate profita din plin de Grădina Copou şi care este o creaţie burgheză"[190].

Aceste eforturi de reparaţii, mai puţin de reconstrucţii, s-au desfăşurat timid în primii ani, când problema aprovizionării populaţiei cu alimente era una mult mai importantă. Situaţia dramatică este explicată şi de inflaţia galopantă dar şi de resursele imense canalizate spre Armata Sovietică. Foametea, ruinele şi trupele de ocupaţie întârziau reluarea cursului normal al vieţii oraşului, orice semne timide de revenire fiind sufocate de regimul comunist. În 1954 ruinele încă erau o realitate pe străzile Iaşului.

*

* *

Anul 1944 a însemnat pentru Iaşi începutul unei perioade dramatice care a influenţat major evoluţia ulterioară a oraşului sub toate aspectele. Cel de-al Doilea Război Mondial a avut consecinţe profunde şi cu efecte pe termen lung asupra peisajului urban, structurii economice şi a modificat profilul socio-profesional şi etnic al populaţiei. Evacuarea, trecerea liniei frontului, ocupaţia sovietică şi foametea particularizează Moldova în peisajul României postbelice. Iar Iaşul, la rândul său, avea o situaţie specială în regiune la finalul războiului.

Concentraţi cu precădere asupra contextului internaţional şi a cadrului politic care a dus la instaurarea comunismului în România, istoricii au acordat prea puţină atenţie realităţilor socio-economice. Astăzi, sursele istorice ne relevă situaţii în care guvernele de la Bucureşti nu au fost în stare să-şi instituie controlul asupra propriului teritoriu. Avem de-a face cu un oraş şi cu o regiune în care administraţia românească a lipsit luni de zile. Acest fapt a contribuit în mare măsură la cultivarea unei stări de instabilitate care a permis comuniştilor să preia anumite pârghii ale puterii.

În stadiul actual al cercetărilor ar fi hazardat să spunem că problemele social-economice cu care s-a confruntat fosta capitală a Moldovei au fost rezultatul unor intenţionalităţi politice. Foametea, criza spaţiului locativ, vidul de putere, toate acestea au fost rezultatul unei conjuncturi nefaste de factori, între care lipsa de profesionalism a funcţionarilor publici şi lipsa de realism a celor de la centru au jucat un rol însemnat. Chiar dacă liderii comunişti au încercat să profite la nivel politic de instabilitatea dintre regiunile cele mai

[190] *Ibidem*, f. 28-31.

afectate de pe urma războiului, nu se poate stabili încă o relaţie de exclusivă cauzalitate între deciziile politice şi criza alimentară din perioada ce a urmat zilei de 23 august 1944. Mai curând putem vorbi de o lipsă de experienţă în practica guvernării, coroborată cu obedienţa faţă de „armata eliberatoare" şi viziunea ideologică care nu accepta ajutorul din ţările capitaliste, toate acestea contribuind la escaladarea crizei socio-economice.

Războiul şi anii de foamete au slăbit puterea de rezistenţă a populaţiei şi au făcut-o mai vulnerabilă în faţa asaltului comunist. Primele semne ale confiscării cotidianului apar în 1945, cu epurarea bibliotecilor, introducerea pieselor de teatru sovietice şi manifestaţiile publice prilejuite de noul calendar socialist. În fond, guvernele de la Bucureşti, mai ales după 6 martie 1945, au acţionat pe două paliere. Pe de o parte au făcut eforturi (mai mari sau mai mici) pentru redresarea situaţiei prin diferite măsuri, iar pe de altă parte au adoptat o serie de acte legislative, al căror scop final era să aşeze ţara pe drumul socialismului. Acestea din urmă – care au sufocat comerţul privat, au pus presiuni foarte mari pe proprietarii de fabrici şi au subjugat instituţii ale statului unor interese politice – au făcut ca normalizarea vieţii cotidiene, din perspectivă economică, socială sau culturală să devină un deziderat imposibil de atins.

Among the Ruins, Starvation and Normalization of Daily Life.
Iaşi during 1944-1948
(Abstract)

Keywords: Iaşi, Moldova, Red Army occupation, damages, requisition, starvation, reconstruction.

The violent battles along Paşcani-Târgu Frumos-Iaşi line have paralyzed both the economic activity and agribusiness which made the population dependent of social security. During eviction, a considerable amount of cereal was taken by authorities and, after that, the stabilization of the line abreast under discussion has frozen the agribusiness, which lead to a decline in the standard of living of the population. The drought between 1945 and 1946 has worsened the food crisis and thousands of Moldavian people have gone to exile to bring cereal from wealthier areas. The ineffectiveness of authorities and the lack of professionalism on behalf of some office men have prevented the improvement of the situation. The presence of the Soviet troupes has made the situation more difficult due to their abuses which affected people's state of mind and because they channeled food and financial resources towards the "rescuing army".

The end of the conflict has brought the problem of reconstruction into public attention. People's crossing the line abreast has left in the city a heap of ruins and, close by, many villages that were almost completely destroyed which lead to an acute housing crisis. Drought and starvation periods have made people use all of their resources. As a consequence, reconstruction has become a major problem that concerned the state alone. The rebuilding of the city has started timidly and continued in the same manner. However, instead of destroyed buildings, many dwellings for workers were to be constructed later. Also, during this time, the first plans to organize the city were designed. By adopting them, it has been proved that many decisions have been influenced by local personalities.

Activitatea lui Vespasian Erbiceanu în funcţia de consilier tehnic pe lângă Directoratul de Justiţie al Basarabiei (1918)

Sorin RADU

Unificarea instituţional-legislativă a României Mari şi integrarea provinciilor unite cu Vechiul Regat, în particular a Basarabiei, rămân încă teme deschise, în cea mai mare parte cercetarea istorică trecând cu uşurinţă peste aceste etape de consolidare a statului. În opinia noastră, problema unificării justiţiei în anii de după 1918 este încă marginală în istoriografie[1]. Unificarea instituţională şi legislativă a noilor regiuni a constituit o problemă delicată şi dificilă pentru elita politică şi intelectuală din primul deceniu interbelic şi subiect de cercetare extrem de interesant pentru istoricii şi juriştii de mai târziu. Între cei care s-au implicat activ în realizarea procesului de unificare a justiţiei a fost şi Vespasian Erbiceanu. Magistrat erudit, excelent cunoscător al dreptului rusesc şi al legiuirilor locale basarabene, Erbiceanu s-a remarcat prin contribuţia ştiinţifică adusă ştiinţei juridice din România, dar mai ales prin activitatea depusă în cadrul justiţiei basarabene în anii 1918-1923.

*

* *

La scurt timp după unirea Basarabiei cu România, la 27 martie 1918, Vespasian Erbiceanu a fost însărcinat de către guvernul condus de Alexandru Marghiloman cu o misiune foarte importantă şi în acelaşi timp extrem de delicată. În calitate de consilier tehnic al Ministerului Justiţiei pe lângă organele de justiţie din provincia unită, magistratul ieşean avea misiunea de a se documenta cu privire la specificul funcţionării legislaţiei basarabene şi de a ajuta factorii de decizie ai magistraturii de la Chişinău, în sensul reorganizării pe baze naţionale a legislaţiei din această regiune. Implicarea lui Erbiceanu în organizarea justiţiei de peste Prut avea să depăşească sarcinile trasate oficial de

[1] Excepţie face situaţia din justiţia transilvăneană, unde lucrările reputatului cercetător clujean Gheorghe Iancu dedicate organizării justiţiei româneşti au adus contribuţii importante: *Justiţia românească în Transilvania (1919)*, Cluj-Napoca, Editura Ecumenica Press, 2006; *Contribuţia Consiliului Dirigent la consolidarea statului naţional unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985; *Preocupările Consiliului Dirigent în vederea organizării justiţiei în Transilvania (1918-1920)*, în AIIAC, 1975, 18, p. 213-228.

minister, activitatea lui fiind apreciată deopotrivă şi de magistraţii şi politicienii basarabeni, cât şi de guvernele româneşti. Desemnarea lui Vespasian Erbiceanu în funcţia de consilier tehnic, ulterior de prim-preşedinte al Curţii de Apel din Chişinău nu era întâmplătoare, motivaţia deciziei ministeriale rezidând în competenţele juridice deosebite, cunoaşterea amănunţită a legislaţiei ruseşti şi nu în ultimul rând în cunoaşterea excelentă a limbii ruse, condiţie foarte importantă în mediul basarabean din acei ani.

Vespasian Erbiceanu a activat în Basarabia în perioada 31 martie 1918 – 22 septembrie 1923 şi misiunea lui cuprinde două etape importante: cea de consilier tehnic al Ministerului Justiţiei pe lângă Directoratul de Justiţie al Basarabiei, funcţie exercitată între 31 martie şi 14 octombrie 1918, fiind remarcat în perioadă ca legiuitor şi organizator al justiţiei, şi cea de prim-preşedinte al Curţii de Apel din Chişinău, între 15 octombrie 1918 şi 22 septembrie 1923, timp în care dă dovadă de calităţi excepţionale de magistrat şi cercetător al dreptului[2].

În studiul de faţă ne vom opri asupra primei etape a activităţii desfăşurate de Erbiceanu în Basarabia, cea de consilier tehnic. Activitatea în funcţia de prim-preşedinte al Curţii de Apel din Chişinău, precum şi viziunea lui asupra românizării justiţiei şi unificarea legislativă a Basarabiei cu România Mare nu vor fi analizate aici. Demersul nostru este fundamentat pe valorificarea documentelor de arhivă provenite din Arhivele Naţionale ale Republicii Moldova (fondul 937, Comisariatul General al Basarabiei), a publicisticii lui Vespasian Erbiceanu, precum şi a istoriografiei existente.

Vespasian Erbiceanu – schiţă biografică

S-a născut la 30 noiembrie 1865, în comuna Buciumi[3], plasa Codrului, judeţul Iaşi, în familia lui Gheorghe Erbiceanu (1836-1899), profesor la Seminarul „Veniamin" din Socola, şi a Iuliei Erbiceanu, născută Scriban, de religie ortodoxă[4]. Vespasian provine dintr-o familie de preoţi, aplecaţi spre educaţie, majoritatea urmând şcoli superioare. Bunicul lui Vespasian era preotul

[2] Mihai Taşcă, *Vespasian Erbiceanu – arhitectul românizării dreptului din Basarabia,* în „Revista de drept privat", anul II, nr. 1, 2002, p. 87. Studiul semnat de Mihai Taşcă reprezintă singura contribuţie istoriografică la biografia lui Vespasian Erbiceanu.

[3] Vezi *Act de naştere,* nr. 3/1865, în Arhiva personală a lui Vespasian Erbiceanu. În registrul stării civile pentru morţi pe anul 1943 apare înscris, în mod greşit, drept loc al naşterii localitatea Socola, judeţul Iaşi. Facem precizarea că Arhiva personală a lui Vespasian Erbiceanu este păstrată de nepotul Mihai Erbiceanu şi soţia Elisabeta (Betty) Erbiceanu.

[4] Împreună au avut şapte copii, Vespasian fiind primul născut. A urmat Octav, profesor la Liceul Internat din Iaşi şi suplinitor la Catedra de Arheologie de la universitatea ieşeană în anii 1910-1913, decedat în 1916. Agricola, funcţionar la P.T.T., Caton, inginer, decedat şi el prematur la Bucureşti în 1904, Emil, de profesiune medic, stabilit la Bârlad, unde a şi murit în 1928, şi încă două fiice decedate de timpuriu (Lucian Nastasă, *„Suveranii" universităţilor româneşti. Mecanisme de selecţie şi promovare a elitei intelectuale,* vol. I, *Profesorii Facultăţilor de Filosofie şi Litere (1868-1948),* Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007, p. 118, 433-434; Octav V. Erbiceanu, *Notă de familie,* 15 septembrie 1955, în Arhiva personală a lui Vespasian Erbiceanu).

Ion Ionescu din satul Erbiceni, judeţul Iaşi, despre care tradiţia de familie susţine că ar fi descins dintr-o familie de olteni, refugiaţi în Moldova pe la 1775 din cauza ocupaţiei austriece. Îşi va lua numele de Erbiceanu, după numele satului natal[5]. Tatăl lui Vespasian, Gheorghe, era fratele mai mare al mult mai cunoscutului Constantin Erbiceanu (1838-1913), personalitate importantă a culturii române de la sfârşitul secolului al XIX-lea, istoric, teolog, elenist, membru al Societăţii „Junimea", membru corespondent (din 1890) şi membru plin (din 1899) al Academiei Române, Secţia de Istorie, iar între 1900 şi 1906 unul dintre cei doi vice-preşedinţi ai Academiei Române, alături de Spiru Haret[6].

Vespasian primea o educaţie aleasă, fiind pasionat de mic de literatură şi istorie. Absolvea studiile primare şi liceale la Seminarul „Veniamin" din Socola, unde, între altele, a învăţat limba rusă şi astfel a putut urma studiile superioare la Academia de Înalte Studii Teologice şi Filosofice din Kiev, luându-şi licenţa în teologie. Astfel, el urma tradiţia Erbicenilor, mai toţi cărturari şi teologi de seamă. Câţiva ani a activat în calitate de profesor la Seminarul „Veniamin" din Socola, al cărui elev fusese. A fost numit în 1890 profesor la Catedra de Istorie universală. Concomitent urmează cursurile Facultăţii de Drept a Universităţii din Iaşi, unde l-a avut printre colegi pe Constantin Stere. La această prestigioasă facultate îşi lua licenţa în drept la 1896, cu tema *Gestiunea de afaceri în dreptul roman şi român*[7].

În 9 noiembrie 1897, Vespasian Erbiceanu, în vârstă de 31 de ani, se căsătorea la Iaşi cu Maria Elisa Elena Densuşeanu de 26 de ani, de profesie profesoară, născută în Făgăraş la 19 august 1871, fiica lui Aron şi Elena Densuşeanu (greco-catolici)[8].

După ce aproape cinci ani fusese profesor la Seminarul „Veniamin" din Socola, la terminarea studiilor juridice, alegea să intre în magistratură, unde a

[5] Schiţă genealogică făcută de Vespasian Erbiceanu, în Arhiva personală, p. 1, 2.

[6] Constantin Laurenţiu Erbiceanu, Filip-Lucian Iorga, *Buiuclii, Băznoşeni şi Erbiceni. De la succesul economic la dinastia culturală,* p. 8-9, disponibil pe http://www.fundatia-erbiceanu.ro/images/Buiuclii,%20Baznoseni,%20Erbiceni.doc.pdfp; consultat la 7 februarie 2014; Constantin Erbiceanu, *Viaţa mea*, în idem, *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă* (ediţie anastatică), Bucureşti, Editura Cronicar, 2003, p. 6-7. Dintre lucrările sale amintim: *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei şi a Catedralei mitropolitane din Iaşi*, Bucureşti, 1888; *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericesci, 1888 (ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Cronicar, 2003); *Despre viaţa şi activitatea mitropolitului Veniamin Costachi ca mitropolit al Moldovei. Disertaţiune*, Bucureşti, 1888; *Ulfila, viaţa şi doctrina lui sau starea creştinismului în Dacia traiană şi aureliană,* Bucureşti, 1898 (ediţia a II-a, revizuită, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2013); *Viaţa şi activitatea şi scrierile Prea Sfinţitului Filaret Scriban, tratată din punct de vedere religios, moral şi literar,* Bucureşti, 1892; *Bărbaţi culţi greci şi români şi profesori din Academiile Domneşti din Iaşi şi Bucureşti, din epoca zisă fanariotă (1650-1821)*, Bucureşti, 1905.

[7] *Memoriu de activitate*, p. 1, adresat de Vespasian Erbiceanu Ministrului Justiţiei, nedatat (Arhiva personală a lui Vespasian Erbiceanu).

[8] Lucian Nastasă, *Intelectualii şi promovarea socială. Pentru o morfologie a câmpului universitar*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2004, p. 36; idem, *„Suveranii" universităţilor româneşti*, vol. I, p. 152.

făcut carieră. Studiile teologice urmate la Kiev i-au fost de folos de-a lungul carierei, îndeosebi în perioada cât a activat în Basarabia. Intra în magistratură în anul 1895 ca ajutor-judecător la Ocolul I Iaşi[9], iar în anul 1900 devenea judecător la Judecătoria Ocolului II din Iaşi. Chiar de la începutul carierei de magistrat se evidenţia prin adoptarea de hotărâri originale, unele dintre acestea, datorită temeiniciei în argumentare, acceptate la publicare în revista „Curierul judiciar", una dintre cele mai importante şi longevive publicaţii de profil din România[10]. La 1 septembrie 1904, odată cu deschiderea anului judecătoresc, era avansat în funcţia de judecător de instrucţie, la secţia I a Tribunalului din Iaşi[11].

Activitatea consistentă, perseverenţa, imparţialitatea, echidistanţa, neimplicarea în activităţile politice (o tradiţie în familia Erbicenilor), pregătirea teoretică excelentă şi activitatea ştiinţifică tot mai bogată, îi creau o excelentă imagine în mediile judecătoreşti, dar şi culturale ale Iaşului de la începutul secolului al XX-lea. În anul 1910 era înaintat în funcţie, ocupând onorantul post de prim-preşedinte al Tribunalului Iaşi, pentru ca în anul 1914 să fie avansat, printr-o dispoziţie a Ministerului de Justiţie, la funcţia de consilier la Curtea de Apel din Iaşi[12].

Concomitent cu practicarea profesiei de magistrat desfăşura şi o prolifică activitate ştiinţifică, valorificată atât prin publicarea în revistele de specialitate, îndeosebi în „Curierul judiciar", a numeroase articole şi studii de drept civil şi penal, precum şi a unor speţe apărute cu ocazia aplicării unor legi, provocând un viu interes în rândurile juriştilor, dar şi în literatura de specialitate, dovadă stând nu numai citarea constantă a acestor contribuţii de către specialiştii din epocă, ci şi polemicile purtate în publicistica vremii cu jurişti cunoscuţi. Articolele publicate erau consistente, ocupau de regulă prima pagină şi atacau teme foarte noi pentru dreptul românesc[13].

[9] *Memoriu de activitate,* p. 1.

[10] Vezi, spre exemplu, nr. 17/1902, p. 146-148; nr. 42/1903, p. 359-360; nr. 39/1904, p. 329-330.

[11] Mihai Taşcă, *op. cit.*, p. 86.

[12] *Ibidem*. Mihai Taşcă susţine că a Vespasian Erbiceanu a ocupat funcţia de consilier la Curtea de Apel din Iaşi în anul 1917. În realitate, acest lucru s-a produs în anul 1914, aşa cum rezultă din titulatura cu care semna articolele publicate în „Curierul judiciar" şi cu care apărea în comitetul de redacţiei al acestei reviste.

[13] Vezi, spre exemplu, studiile: *Energia naturei din punct de vedere juridic,* în „Curierul judiciar", anul XI, nr. 86 din 22 decembrie 1902, p. 709-712 şi nr. 2 din 5 ianuarie 1903, p. 9-12. Studiul examinează concepţia delictului de furt, aplicată la sustragerea frauduloasă a curentului electric; *Altruismului ca principiu obligator în dreptul pozitiv,* în „Curierul judiciar", anul XII, nr. 70 din 30 octombrie 1903, p. 601-605, nr. 71 din 2 noiembrie 1903, p. 609-611, nr. 72 din 6 noiembrie 1903, p. 617-620, nr. 73 din 9 noiembrie 1903, p. 625-629, nr. 74 din 13 noiembrie 1903, p. 633-638, nr. 75 din 16 noiembrie 1903, p. 641-645. *O nouă concepţie a dreptului de proprietate al imaginei*, în care făcea aprecieri critice asupra ideilor juridice noi cu privire la raporturile „artei fotografice" cu dreptul (*ibidem, a*nul XIII, nr. 10 din 5 februarie 1904, p. 81-84; nr. 13 din 15 februarie 1904, p. 105-108 şi nr. 14 din 19 februarie 1904, p. 113-115); *Problema metodologică a dreptului nostru civil* în care face un examen critic a noilor teorii şi metode de interpretare a legilor şi a rolului atribuit judecătorului de a aplica principiile dreptului „par le Code, mais au de la du Code", metode

Activitatea publicistică era însoţită de publicarea unui număr însemnat de lucrări ştiinţifice, aducându-i recunoaştere şi apreciere în comunitatea juriştilor din România: *Gestiunea de afaceri în dreptul roman şi român,* Iaşi, 1896; *Concepţia sociologică a dreptului penal,* Iaşi, 1898; *Energia din punct de vedere juridic*, Iaşi, 1903; *O nouă concepţie a dreptului de proprietate al imaginei. Studiu juridic,* Iaşi, 1904; *Tendinţele noi în drept. Studii de drept civil şi penal*, Iaşi, 1906, premiată în mai 1907 de Academia Română[14] ş.a.

Ca recunoaştere a activităţii de magistrat, Vespasian Erbiceanu primea din partea Regelui Carol I mai multe decoraţii: „Medalia Jubiliară Carol I" (28 decembrie 1905); Medalia „Bene Merenti", Clasa a II-a (15 septembrie 1908); Ordinul „Steaua României" în grad de Cavaler (9 iunie 1909); Medalia „Bene Merenti", Clasa I (13 octombrie 1912); Ordinul „Coroana României" în grad de Ofiţer (14 iunie 1913). Ulterior, activitatea desfăşurată de Vespasian Erbiceanu în slujba statului în Basarabia era apreciată de guvernul Ion I.C. Brătianu, precum şi de către Regele Ferdinand I, care îi acorda la 10 noiembrie 1922 Ordinul „Steaua României" în grad de Comandor, iar în 2 ianuarie 1923 Medalia „Răsplata Muncei pentru Biserică", Clasa I, drept semn de apreciere pentru „sprijinul dat intereselor superioare ale Sfintei Noastre Biserici"[15].

La 22 septembrie 1923, Vespasian Erbiceanu avansa, prin Înalt Decret Regal, în funcţia de consilier la Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie[16], poziţie deţinută până în anul 1932, când a fost pensionat. Contribuţia lui la unificarea justiţiei basarabene cu cea din România, dar mai ales opera ştiinţifică, apreciată de specialiştii din epocă, îi deschidea lui Vespasian Erbiceanu accesul în cel mai înalt for ştiinţific al ţării, Academia Română. Astfel, în şedinţa solemnă din 30 mai 1932, Academia Română l-a primit printre membrii săi, în calitate de membru corespondent[17]. S-a stins din viaţă la 27 decembrie 1943, fiind înmormântat la cimitirul Bellu din Bucureşti.

Consilier tehnic al Ministerului Justiţiei pe lângă Directoratul de Justiţie al Basarabiei

La 31 martie 1918, prin adresa Ministerului Justiţiei nr. 2904, Vespasian Erbiceanu, în acel moment consilier la Curtea de Apel din Iaşi, era trimis în Basarabia de către guvernul Alexandru Marghiloman în calitate de consilier

preconizate de marii jurisconsulţi francezi, germani şi italieni (*ibidem,* anul XV, nr. 19-20, 22-27, 29-30, 40 din 1906) etc.

[14] Premiul Adamachi primit de Erbiceanu a fost împărţit cu: Pompiliu Eliade (pentru lucrarea *Histoire de l'Exprit public en Roumanie au dixneuvième siècle,* tome premiers: *L'occupation turque et les premiers Princes indigènes, 1821/1828*), dr. M. Câmpean (pentru lucrarea *Încercare de psihologie militară, individuală şi colectivă*), F. Caian (pentru lucrarea *Istoricul oraşului Focşani*) şi Stoica Nicolescu (pentru lucrarea *Documente slavo-române cu privire la relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Ardealul în secolele XV şi XVI*). Vezi „Tribuna", Arad, anul XI, nr. 93, 27 aprilie/10 mai 1907.

[15] Arhiva personală a lui Vespasian Erbiceanu.

[16] „Cuvântul dreptăţii", nr. 8, 15 octombrie 1923, p. 1.

[17] *Memoriu de activitate,* p. 10.

tehnic al Ministerului de Justiţie. Misiunea lui era aceea de a studia situaţia justiţiei ruseşti şi de a transmite Ministerului Justiţiei informaţiile necesare pentru întocmirea unei legi de organizare a justiţiei basarabene pe baze româneşti[18]. Pe lângă împuternicirea oficială, comunicată şi Consiliului Directorilor din Chişinău[19], ministrul Justiţiei, Demetru Dobrescu, l-a însărcinat verbal pe Erbiceanu „de a sonda terenul şi a face investigaţii pregătitoare pentru o nouă organizare a justiţiei basarabene, pe baze pur naţionale, studiind posibilitatea armonizării şi punerii în concordanţă a legilor ruse cu cele române şi adunând elementele necesare pentru elaborarea cât mai urgentă a unui proiect de lege în această privinţă". Erbiceanu va susţine mai târziu că această misiune avea un caracter „confidenţial şi discret, pentru a nu atinge susceptibilitatea unor anumite cercuri basarabene, întrucât, prin Pactul Unirii, Sfatul Ţării stipulase oarecari condiţiuni de autoadministrare locală (Dietă), iar în privinţa justiţiei prevăzuse că legile ruseşti vor rămâne mai departe în vigoare până la modificarea lor de către Parlamentul Român, completat cu participarea reprezentanţilor Basarabiei"[20]. Va ajunge în Chişinău în 2 aprilie 1918[21].

Organigrama Directoratului de Justiţie şi Culte al Basarabiei era formată din: directorul de Justiţie – George Grosu, arhimandritul Gurie pentru Culte, iar din partea Ministerului de Justiţie, ca delegat tehnic, consilierul de Curte Vespasian Erbiceanu[22]. Instituţiile aflate în subordinea Directoratului erau următoarele: I. Instituţia Judecătoriilor de Pace: teritoriul Basarabiei era împărţit în nouă circumscripţii judecătoreşti (oraşul Chişinău şi opt judeţe); II. Tribunalul Regional Chişinău. Atribuţiile acestuia se întindeau asupra întregii provincii şi era organizat în şapte secţii: trei civile, două administrative şi de înregistrare şi două corecţionale[23].

În calitate de consilier tehnic s-a lovit de mentalitatea magistraţilor şi funcţionarilor instanţelor basarabene, în majoritatea lor ruşi de origine sau

[18] Activitatea desfăşurată în Basarabia a fost pe larg descrisă de Vespasian Erbiceanu în cadrul a două prelegeri susţinute la Academia Română, în şedinţele din 15 mai şi 16 iunie 1933, şi publicate în volumul *Naţionalizarea justiţiei şi unificarea legislativă în Basarabia,* Bucureşti, Monitorul Oficial, Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, 1934.

[19] *Ibidem,* p. 34-35. Consiliul Directorilor Basarabiei avea următoarea componenţă: Preşedinte – P. D. Cazacu, Director de control – I.I. Gherman, Director de Justiţie – G.C. Grosu, Director de Interne – I.T. Costin (ANRM, fond 937, Comisariatul General al Basarabiei, inventar 3, dosar nr. 1/1918, f. 38).

[20] *Memoriu de activitate,* p. 5.

[21] Andrei Rădulescu avea să-şi amintească la sfârşitul anilor '30: „La trei zile după Unire a fost delegat colegul nostru, Vespasian Erbiceanu, pe atunci consilier la Curtea de Apel din Iaşi, ca să cerceteze situaţia din noua provincie, în vederea naţionalizării şi unificării. D-sa şi-a îndeplinit cum nu se poate mai bine greaua sarcină şi a avut în toată această operă un mare rol, care n-a fost întotdeauna apreciat. Pe baza cercetărilor făcute şi pentru apărarea intereselor Statului s-a introdus, în măsura nevoilor impuse de aceste interese, mai întâi legile româneşti de drept public (Andrei Rădulescu, *Dreptul românesc în Basarabia,* în AAR.MSI, seria III, tomul XXV, 13, 1943, p. 31).

[22] ANRM, fond 937, Comisariatul General al Basarabiei, inventar nr. 3, dosar nr. 3/1918, f. 6.

[23] *Ibidem*. Pentru detalii cu privire la organizarea instanţelor, vezi f. 6-8.

români rusificaţi. Încă de la începutul activităţii la Chişinău, Erbiceanu a înţeles că „despre o naţionalizare bruscă, prin expulzarea legilor ruse şi introducerea celor române, nu putea fi vorba, atât timp cât Adunarea Constituantă a Basarabiei [Sfatul Ţării – n. S.R.], prin pactul Unirii, stipulase expres menţinerea mai departe în vigoare deocamdată a legislaţiei ruseşti”[24]. În acest context, şi-a concentrat activitatea de naţionalizare şi unificare legislativă în două direcţii convergente şi anume: traducerea şi imprimarea în limba română a codurilor uzuale ruse (Codul şi Procedura Civilă, Codul şi Procedura Penală, Codul Comercial, Legea de organizare a instanţelor judecătoreşti, Codul notarial, Ediţia rusă a Codului Armenopol şi Donici, Legea accizelor); elaborarea proiectului legii de organizare a justiţiei în Basarabia pe baze naţionale, însoţită de o vastă expunere de motive, întocmită cu concursul câtorva jurişti basarabeni şi din Vechiul Regat[25].

Viaţa juridică din Basarabia în momentul realizării unirii cu România era caracterizată printr-o rusificare completă. Corpul magistraţilor era format în majoritate de ruşi, români rusificaţi sau proveneau din rândul altor minorităţi etnice. Totodată, ca şi în alte gubernii, legislaţia din imperiu s-a extins asupra provinciei, în ciuda faptului că niciun decret imperial nu abrogase legile locale basarabene, prevăzute în Regulamentul organizării administrative a Basarabiei din 29 februarie 1828[26]. Revoluţia din februarie 1917 şi apoi lovitura de stat bolşevică, urmate de declararea autonomiei şi apoi a independenţei provinciei basarabene au indus mutaţii însemnate în domeniul justiţiei, precum şi o stare de incertitudine, dublată de apariţia unor disfuncţonalităţi organizatorice. Funcţionarea deficitară a justiţiei basarabene este ilustrată şi de faptul că pe parcursul anului 1917, la cele trei secţii civilo-comerciale ale Tribunalului Regional Chişinău, erau puse pe rol 3.803 procese şi judecate doar 1.737, iar la secţiile penale au figurat 6.674 procese, finalizate fiind numai 4.899 dosare[27].

Primul contact cu elita magistraturii basarabene l-a avut cu preşedintele Tribunalului Chişinău, Ştefan L. Luzghin, care-l trata cu mare circumspecţie pe proaspătul consilier[28]. Aceeaşi atitudine rezervată o manifesta şi George Grosu, director al Justiţiei. O primă observaţie a lui V. Erbiceanu a fost aceea că limba rusă era limba oficială a justiţiei, de la Directoratul Justiţiei, Tribunale, până la instanţele din teritoriu. „Nicăieri nu se auzea un cuvânt românesc. Numai jurnalul *Sfatul Ţării* – publicaţia oficială a Consiliului directorilor – era tipărit în

[24] *Memoriu de activitate,* p. 5.

[25] *Ibidem,* p. 6.

[26] Mihai Taşcă, *op. cit.*, p. 87. În general, judecătorii ruşi au aplicat legislaţia rusească în Basarabia, fără a insista pe dezvoltarea dreptului local basarabean (vezi pe larg Leon Casso, *Petru Manega – un codificator uitat al Basarabiei,* Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, 1923).

[27] Vespasian Erbiceanu, *Naţionalizarea justiţiei şi unificarea legislativă în Basarabia,* p. 49.

[28] „D-l Luzghin mi-a lăsat impresia unui tip de rus foarte insinuant, viclean şi ascuns, care deocamdată caută cu orice chip a se acomoda situaţiei momentului, după părerea lui provizorie, până se vor întrezări alte perspective în viitor, despre sosirea cărora nu se îndoia” (*ibidem,* p. 36).

două limbi: rusă şi română, aceasta din urmă scrisă cu litere chirilice”[29]. Stările de lucruri erau extrem de complicate şi tensionate în Basarabia imediat după unire, situaţia menţinându-se de-a lungul întregului an 1918 şi chiar după. Numeroase documente de arhivă se referă la starea de nesiguranţă existentă, confuzia, atitudinile antiromâneşti etc.[30]. În acest context, atmosfera în sânul instituţiilor juridice era tensionată, iar colaborarea dintre reprezentantul guvernului ieşean şi factorii de decizie din justiţia de la Chişinău era dificilă. Nu erau puţini funcţionarii şi magistraţii care aveau rezerve faţă de unirea Basarabiei cu România şi care îşi exprimau dorinţa ca provincia să revină la Rusia. Aşa cum alţii păstrau încă o rezervă faţă de unire, preferând mai degrabă un statut de autonomie al Basarabiei în cadrul României. În aceste condiţii, românizarea justiţiei întâmpina obstacole greu de trecut, dublate şi de alte cauze obiective, precum analfabetismul, răspândit îndeosebi în lumea rurală, lipsa funcţionarilor şi a magistraţilor cunoscători ai limbii române.

Un prim conflict între Erbiceanu, pe de-o parte, şi Grosu şi Luzghin, pe de altă parte, a fost creat de solicitarea ca toate documentele ce intrau sau ieşeau din Directorat să fie aduse la cunoştinţa reprezentantului guvernului de la Iaşi şi să fie întocmite pe viitor în limba română. Cum această atribuţie nu-i era recunoscută de către Luzghin şi Grosu, Erbiceanu solicita şi primea de la Ministerul Justiţiei la 1 mai 1918 împuternicirea ca, în calitate de reprezentant al ministerului, „să contribuie şi să colaboreze în comună înţelegere cu d-voastră la girarea şi rezolvarea, conform legilor basarabene locale, a tuturor afacerilor referitoare la buna administrare şi regulata funcţionare a instanţelor de judecată din Basarabia, semnând împreună cu d-voastră [Luzghin şi Grosu – n. S.R.] orice acte sau corespondenţă care vor ieşi din cancelaria Directoratului şi îngrijind pe de o parte *ca ele să fie redactate în limba română,* însoţită de traducerea rusă, iar pe de altă parte de a ne ţinea în curent de aproape cu lucrările mai principale ale cancelariei”[31] (subliniere în text).

La 5 mai 1918 au fost numiţi secretari pe lângă Consilieratul tehnic al Ministerului de Justiţie din Chişinău trei oameni de încredere ai lui Erbiceanu: Constantin Georgescu, judecător de instrucţie la Tribunalul Tulcea, şi avocaţii Malcoci Petrescu şi Petre Meteş[32].

[29] *Ibidem,* p. 37.

[30] Cu titlu de exemplu citǎm un raport al comandantului Companiei a 6-a Grăniceri Bender, înaintat Comisariatului General al Basarabiei la 19 octombrie 1918, relativ la starea de spirit a populaţiei, mişcările trupelor austro-germane de la Tiraspol. Documentul arată că ofiţerii austrieci „vorbesc de o răscoală a ardelenilor pentru obţinerea autonomiei Transilvaniei”; „În general populaţiunea din Tiraspol este ostilă cu desăvârşire şi priveşte alipirea Basarabiei ca o cucerire provizorie şi nu definitivă, pentru că o astfel de cucerire nu ar cadra cu programul de pace a[l] lui Vilson [sic! – S.R.]”; „Soldaţii germani ce vin prin Bender salută foarte respectuos pe ofiţerii noştri (însă numai pe acei care sunt echipaţi frumos, probabil că acesta este singurul indiciu după care cred ei că sunt ofiţeri)”. Vezi ANRM, fond 937, Comisariatul General al Basarabiei, inventar 3, dosar nr. 6/1918, f. 80-83.

[31] Vespasian Erbiceanu, *op. cit.*, p. 38.

[32] *Ibidem.*

Concomitent, primea un birou în localul Tribunalului, unde îşi mută şi locuinţa. Preocuparea esenţială la debutul activităţii în Chişinău era de a lua pulsul situaţiei din justiţia basarabeană, a magistraturii şi a baroului. „[A]m ajuns la convingerea fermă – avea să noteze Erbiceanu mai târziu – că justiţia în Basarabia era atât de rusificată şi astfel întocmită, încât forma cea mai vajnică fortăreaţă a stăpânirii ţariste, care transformase instanţele judecătoreşti în adevărate unelte de afirmare a puterii sale şi de desnaţionalizare a provinciei. De aceea întreaga magistratură, cu foarte neînsemnate excepţii, era împănată cu ruşi sau cu armeni, greci, bulgari complet rusificaţi. În posturile mai importante erau totdeauna numite persoane încercate şi devotate cu trup şi suflet cauzei ţariste, în care administraţia centrală putea avea completă încredere. Juriştii moldoveni nu puteau ocupa locuri în instanţele basarabene, decât foarte rar, şi atunci numai după ce şi-au îndeplinit un stagiu profesional pregătitor în inima Rusiei”[33]. El mai observa că, în ciuda reglementărilor româneşti introduse imediat după unire, la Chişinău magistraţii purtau încă cu mândrie uniforma rusească, încărcată de galoane, fireturi şi insigne, cu care fuseseră distinşi de guvernul rus pentru serviciile aduse cauzei ţariste. „Spiritul ce agita magistratura basarabeană la sosirea noastră în Chişinău era cu totul antiromânesc, ceea ce se evidenţia din frecventele manifestări ostile la care se deda”[34]. Portretul ţarului Alexandru al II-lea a stat mult timp după unire atârnat în cabinetul primului procuror din Chişinău, ca o sfidare la adresa românilor, şi nu era înlăturat decât la sfârşitul lunii septembrie 1918, „după repetatele noastre cereri”. La sărbătorirea zilei naţionale de 10 mai 1918, în locul tricolorului, la Tribunalul Chişinău erau arborate două drapele ruseşti, coborâte abia după intervenţia târzie a poliţiei. În luna august, adunarea generală a magistraţilor Tribunalului Chişinău protesta împotriva măsurilor luate de guvernul român de a scoate limba rusă din justiţie, de a reorganiza instanţele judecătoreşti pe baze româneşti[35]. Cu privire la acest context, Erbiceanu se întreba: „era cu putinţă oare ca aceşti duşmani ai neamului nostru să accepte naţionalizarea şi democratizarea justiţiei basarabene, ei care nu îngăduiau ţăranului moldovan să-şi spună suferinţele şi nevoile în graiul natal?”[36]

Aceeaşi mentalitate domina şi corpul avocaţilor. De altfel, aceştia nu erau organizaţi în barou, ci făceau parte din baroul avocaţial de pe lângă Curtea de Apel din Odessa. Printre ei erau puţini români, de aceea se manifestau pe faţă

[33] *Ibidem* p. 41-42.

[34] *Ibidem,* p. 42.

[35] Introducerea limbii române în administraţie, educaţie, justiţie etc. reprezenta o provocare foarte mare pentru autorităţile române în anul 1918. Exemple referitoare la numeroase cazuri de protest împotriva acestei măsuri erau extrem de numeroase. Sub formă de exemplu, amintim un caz: Notă informativă a agentului 435 de la poliţia Bender din 8 octombrie 1918, care arată că o delegaţie a oraşului, alcătuită din primar şi doi profesori, s-a deplasat la Chişinău cu scopul de a convinge Directoratul de Instrucţiune Publică de a se preda în şcolile secundare tot în limba rusă, deoarece atât profesorii, cât şi elevii nu cunosc limba română – era vorba de trei şcoli evreieşti şi de două ucrainene (ANRM, fond 937, Comisariatul General al Basarabiei, inventar 3, dosar nr. 6/1918, f. 47).

[36] Vespasian Erbiceanu, *op. cit.* p. 43.

împotriva românizării justiţiei şi a legislaţiei basarabene. „Toţi erau îngroziţi de opera de românizare ce se pregătea, şi pe care o discutau pe toate feţele în şedinţele lor intime de la Societatea juridică moldovenească”[37]. Platforma lor era aceea de apărare a autonomiei politico-administrative a Basarabiei, cu menţinerea neştirbită a tuturor instituţiilor şi legilor ruseşti. De pe aceste poziţii, avocaţii basarabeni, după modelul magistraţilor, printr-o petiţie trimisă la Congresului de Pace de la Paris au protestat împotriva naţionalizării legislative[38].

Erbiceanu era mult mai optimist atunci când se referea la percepţia pe care masele rurale o manifestau faţă de românizarea justiţiei şi a administraţiei. „Naţionalizarea justiţiei, a şcolii, a bisericii şi a armatei, acordarea de noui drepturi politice libere, exproprierea moşiilor şi împroprietărirea, au introdus un nou suflu de primenire şi activare a vieţii maselor rurale moldoveneşti, ţinute până atunci în opresiune, pasivitate şi întunerec. Ţărănimea era în imens câştig, de aceea s-a adaptat, mult mai uşor decât celelalte straturi sociale, la noua ordine de lucruri creată de stăpânirea românească. Numai funcţionărimea rusească şi orăşenii, sporiţi în mare număr cu epave refugiate de peste Nistru, au rămas încă inadaptabili, veşnic nemulţumiţi şi în aşteptarea restabilirii puterii ruseşti”[39].

Erbiceanu constata efectele devastatoare asupra organizării justiţiei produse de război şi de criza ce i-a urmat. În multe judeţe, judecătoriile de pace se găseau în situaţia de a-şi înceta activitatea din lipsa mijloacelor financiare. Magistraţii, funcţionarii nu erau plătiţi de cel puţin două luni. Această stare de lucruri servea agitatorilor, pentru că sporea nemulţumirile populaţiei împotriva guvernării româneşti. „Plaga grea care roade bazele tuturor instituţiilor basarabene – scria acesta într-un raport adresat Ministerului Justiţiei la 18 mai 1918 – este funcţionarismul rusesc, rutinar, birocratic, trândav, deprins de ani de zile a duce o viaţă de farniente, dar în acelaşi timp veşnic doritor de chiverniseală şi salarii mari.” Dacă în teritoriu situaţia financiară a magistraţilor era critică, la nivel central, mai ales la nivelul Directoratului Justiţiei, situaţia era cu totul alta: numărul funcţionarilor era supradimensionat; salariile lor erau mari; programul lor de lucru era foarte redus etc. „Perspectiva uniformizării organizării judecătoreşti din Basarabia cu cea din România, egalizarea salariilor şi mai ales naţionalizarea justiţiei, îngrozeşte pe magistraţii de aici. Toţi regretă vremurile de tihnă fericită ale ţarismului a cărui reîntoarcere o aşteaptă cu ardoare. Nici unul dintre ei nu se împacă cu ideea că prerogativele de clasă, rangurile şi titlurile sociale, pe care legea rusească le conferă situaţiei lor de magistraţi, sunt definitiv pierdute.”[40]

În această atmosferă complicată şi tensionată, Vespasian Erbiceanu iniţia măsuri organizatorice de asigurare a continuităţii în activitatea instanţelor judecătoreşti, rezolvând plata salariilor restante. A fost preocupat şi de unele

[37] *Ibidem*, p. 44.
[38] *Ibidem*, p. 45.
[39] *Ibidem*, p. 47.
[40] *Ibidem*, p. 49.

probleme în aparenţă minore, ca de exemplu cea a uniformei judecătorilor. Într-un raport din judeţul Tighina se menţiona că aspectul uniformei magistraţilor, acoperită de galoane milităreşti, a creat mai multe confuzii între aceştia şi jandarmi, care-i luau drept ofiţeri ruşi şi voiau să-i aresteze. Prin circulara nr. 1037 din 22 mai 1918 a Directoratului Justiţiei, emisă la insistenţa lui V. Erbiceanu, portul acestei vestimentaţii era interzis[41].

Pentru proaspătul consilier era importantă construirea unei echipe de magistraţi care să creadă în necesitatea naţionalizării justiţiei în Basarabia. În acest context, se apropie de elita pro-românească, cultivându-i pe Ion Pelivan, Ion Inculeţ, Vladimir Bodescu, Nicolae Surucianu, Pavel Crăciunescu, Constantin Şeptilici, Nicolae Botezatu ş.a. Prioritară era stabilirea unor principii care să stea la baza reorganizării justiţiei. După discuţii consistente în cercul grupului de magistraţi menţionaţi, nu lipsite de controverse, au căzut de acord asupra unor puncte esenţiale ale reformei, mai târziu acestea fiind admise şi de Consiliul Directorilor din Chişinău. Aceste principii erau: 1. naţionalizarea completă a tuturor instanţelor basarabene, prin introducerea limbii române ca limbă oficială; 2. modificarea urgentă a organizării judecătoriilor de pace, prin desfiinţarea pluralităţii judecătorului şi prin înlăturarea aşa numiţilor *Şefeni*, adică cei doi judecători asistenţi, recrutaţi dintre cetăţeni sau cetăţene, instituţie introdusă de guvernul revoluţionar Kerenski, care în Basarabia a dat rezultate deplorabile; 3. descentralizarea Tribunalului Chişinău, prin crearea a câte unui tribunal la nivelul fiecărui judeţ al provinciei; 4. crearea unei Curţi de Apel în Chişinău, cu două secţiuni, având sub jurisdicţia sa toate cele nouă judeţe ale Basarabiei[42].

Un sprijin important, dincolo de unele neînţelegeri, l-a avut din partea generalului Arthur Văitoianu, numit la începutul lunii iunie în funcţia de Comisar General al Basarabiei[43]. La 2 iunie 1918, generalul a dat publicităţii o *Proclamaţiune*, prin care informa că a fost numit în funcţie de Rege prin Înalt Decret Regal, iar misiunea cea mai importantă era „de a face ca cerinţele tuturor cetăţenilor cu grijea binelui, precum şi ca toate dispoziţiunile autorităţilor civile şi militare îngrădite în marginile legilor şi regulamentelor să meargă mână în mână pentru binele public”[44].

[41] Mihai Taşcă, *op. cit.*, p. 88.

[42] Vespasian Erbiceanu, *op. cit.* p. 55, 56.

[43] La şedinţa din 6 iunie a Consiliului Directorilor a participat şi Pan Halippa, vicepreşedinte al Sfatului Ţării. Acesta a prezentat un raport referitor la întâlnirea pe care delegaţia basarabeană trimisă la Iaşi „pentru a expune înaintea guvernului central atitudinea Consiliului Directorilor faţă de intenţiunea guvernului central de a numi pentru Basarabia un guvernator general, comunicând consiliului rezultatele acestei delegaţii. Consiliul a hotărât: a lua la cunoştinţă acest raport al d-lui Halippa” (ANRM, fond 937, Comisariatul General al Basarabiei, inventar 3, dosar nr. 1/1918, f. 38). Numirea lui Văitoianu şi formarea Comisariatului general al Basarabiei a nemulţumit profund elita conducătoare basarabeană.

[44] ANRM, fond 937, Comisariatul General al Basarabiei, inventar 3, dosar nr. 4/1918, f. 1. Comisariatul General al Basarabiei, cu atribuţii plenipotenţiare asupra administrării provinciei (inclusiv coordonarea activităţii directoratelor), conducerii armatei şi a păzirii frontierei de stat, a

Vespasian Erbiceanu era conştient că tergiversarea reformei în justiţie oferea posibilitatea magistraţilor ruşi să domine în continuare viaţa juridică din Basarabia. Dar, în realizarea intenţiilor reformiste, trebuia să ţină cont şi de condiţia Actului Unirii, care prevedea că legile locale se aplicau în continuare şi puteau fi modificate de Parlamentul român doar cu participarea reprezentanţilor basarabeni (art. 5). Or, tocmai aceasta era mai greu de realizat, întrucât legislativul de la Iaşi era incomplet, iar alegerile parlamentare în Basarabia nu erau încă fixate[45].

Divergenţe majore au apărut între Erbiceanu şi magistraţii basarabeni în problema armonizării legislaţiei ruseşti cu cea din Regat, „dânşii neadmiţând la început niciun fel de schimbare a legilor ruseşti, ci numai traducerea lor în limba română". Argumentul acestora era că unirea era condiţionată, în privinţa justiţiei fiind făcută precizarea că se menţineau în întregime legile ruse până ce va fi posibilă modificarea lor de către Corpurile Legiuitoare, completate cu reprezentanţii aleşi de Basarabia. Pentru a contrabalansa preponderenţa rusofonilor din justiţie şi-a căutat aliaţi printre naţionaliştii români. În acest sens, a încercat fără succes să se apropie de Constantin Stere, personalitate cu influenţă foarte mare în mediile basarabene. Stere se arăta însă indignat de trimiterea lui Erbiceanu la Chişinău, considerând că naţionalizarea trebuia făcută mai târziu, treptat şi nu era de acord cu înfiinţarea unei Curţi de Apel în Basarabia[46].

Confruntat cu probleme atât de complicate, privit de mulţi cu neîncredere şi suspiciune, Erbiceanu mărturisea mai târziu că „în îndeplinirea atribuţiunilor cu care fusesem însărcinat în Basarabia, am avut de îndurat mari frământări şi sbuciumări sufleteşti; am trecut prin grele clipe de nedumerire şi chiar îndoială. Şi situaţia era cu atât mai penibilă, cu cât în rezolvarea multiplelor probleme cemi eşeau înainte, nu puteam aştepta ajutor de nicăieri. Trebuia să mă descurc singur cum puteam, căci Ministerul de Justiţie aştepta soluţiuni şi lămuriri de la mine"[47]. În ciuda piedicilor, magistratul ieşean era ferm convins de necesitatea unificării legislative: „Iată ce nu puteam înăbuşi în sufletul meu de moldovean, născut în Moldova aproape de malul Prutului şi crescut în tradiţia şi cultul Basarabiei. Purificarea justiţiei de rutina străină şi de acţiunea ostilă şi antiromânească a magistraturii ruseşti trebuind a fi îndeplinită imediat şi cu orice preţ, între cele două soluţii din alternativa pomenită mai sus am ales calea mijlocie: *a se păstra neatinse legiuirile ruse de fond, dar aplicarea lor să fie îmbrăcată în forme procedurale româneşti*. *Despre o reformă radicală a justiţiei, prin*

avut o perioadă scurtă de activitate (13 iunie 1918 – 11 decembrie 1918). Procesul de colaborare dintre comisariat şi directorate a fost anevoios, acestea din urmă tratând, pe alocuri, diverse chestiuni de administrare fără informarea Comisariatului general (Svetlana Suveică, *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928). Modernizare prin reforme*, Chişinău, Editura Pontos, 2010, p. 205-206).

[45] Mihai Taşcă, *op. cit.*, p. 89.

[46] Vespasian Erbiceanu, *op. cit.*, p. 57.

[47] *Ibidem*, p. 57.

desfiinţarea bruscă şi imediată a legiuirilor ruse şi înlocuirea lor prin acele române, cu alte cuvinte: despre o unificare legislativă forţată cu Vechiul Regat, deocamdată nu putea fi vorba [s.a. – S.R.]"[48].

Înţelegând realităţile provinciei şi mai ales contextul neprielnic existent atât dincolo de Prut, cât şi în România, Erbiceanu pleda pentru pregătirea treptată a unificării, prin întocmirea de studii pregătitoare şi prin convingerea magistraţilor de nevoia unei asemenea reforme. Primele măsuri în sensul unificării justiţiei întreprinse de Erbiceanu au fost traducerea în limba română şi imprimarea urgentă a tuturor legiuirilor uzuale ruseşti, precum şi a jurisprudenţelor mai importante ale Curţii de Casaţie din Petrograd şi elaborarea unui plan sintetic de punere în concordanţă şi armonizare a dreptului material rusesc cu principiile formale de organizare judecătorească din Vechiul Regat, astfel încât să fie posibilă funcţionarea legilor ruseşti într-o structură formală românească. „Acest plan, conceput de noi, – mărturisea în 1933 – a alcătuit substratul juridic al primei legi de organizare a justiţiei basarabene, pe baze naţionale, aplicată în octombrie 1918."[49]

În acest sens, la solicitarea lui, Ministerul Justiţiei numea o comisie formată din profesorul Ion Peretz, avocatul Ion Nădejde, Grigore Ochanov, magistrat basarabean, Eudoxiu Gribovschi, jurist bucovinean, cu misiunea de a traduce legile ruseşti. La scurt timp, Ochanov şi Gribovschi erau înlocuiţi, din cauza necunoaşterii foarte bune a terminologiei juridice româneşti, cu avocaţii Luca Brânză şi Petre Meteş[50].

De asemenea, la 18 mai 1918, Erbiceanu expunea într-un raport trimis Ministerului Justiţiei planul de reorganizare a justiţiei în Basarabia, solicitând înfiinţarea unei comisii pe lângă consilieratul tehnic al justiţiei din Chişinău, cu însărcinarea de a elabora în detaliu proiectul viitoarei reforme. Proaspăt numit ministru al Justiţiei în guvernul Alexandru Marghiloman, Ion Mitilineu încuraja demersurile magistratului ieşean, numindu-l la 30 iunie 1918 *consilier tehnic pe lângă comisarul Guvernului român*, funcţie deţinută de generalul Arthur Văitoianu. Totodată, Mitilineu accepta propunerea de constituire a comisiei pentru studierea organizării judecătoreşti sub preşedinţia lui Erbiceanu, numindu-i ca membri pe Ion Pelivan (avocat, fost magistrat, fost ministru al Basarabiei), Pavel Crăciunescu (magistrat), George Grosu (directorul Justiţiei din Basarabia), Petre Davidescu (preşedintele Tribunalului Caliacra), Vasile Popovici (consilier la Curtea de Apel Constanţa)[51]. Mai mult, la 6 iulie 1918, printr-o telegramă,

[48] *Ibidem*, p. 58.
[49] *Ibidem*, p. 60-61.
[50] *Ibidem*, p. 61.
[51] ANRM, fond 937, Comisariatul General al Basarabiei, inventar 3, dosar nr. 4/1918, f. 9. Până la 27 noiembrie 1918, Basarabia a beneficiat de un statut de autonomie administrativă şi politică. Totuşi, „din pricina insuficienţei mijloacelor de conducere şi administraţie şi pentru consideraţia că Basarabia nu avea armata sa proprie, statul a găsit de cuviinţă ca, încă din luna iunie 1918, să instituiască un Comisariat general cu atribuţiuni plenipotente şi asupra administraţiei ţării şi asupra armatei de pază. Instalându-se Comisariatul general, s-a început organizarea

Ion Mitilineu îl informa pe generalul Arthur Văitoianu că i-a invitat pe membrii comisiei pentru organizare judecătorească din Basarabia să se prezinte urgent la Comisariatul General al Basarabiei[52]. Telegrama nu preciza şi motivul întâlnirii, dar el nu putea fi altul decât urgentarea lucrărilor pentru definitivarea proiectului de reformă a justiţiei.

De altfel, însuşi Arthur Văitoianu era preocupat de organizarea justiţiei şi nemulţumit de situaţia existentă, îndeosebi de atitudinea magistraţilor rusofili. Tensiunea avea să crească în condiţiile în care la 3 iulie 1918 Adunarea Generală a Secţiilor Tribunalului Regional Chişinău, prezidată de Ştefan L. Luzghin, lua în discuţie cererea lui Văitoianu din 30 iunie, adresată Tribunalului Chişinău, referitoare la: 1. obligaţia magistraţilor basarabeni de a avea cetăţenia română şi de a depune jurământ de fidelitate faţă de statul român – acestea fiind „condiţiuni indispensabile pentru rămânerea mai departe în serviciul Ministerului de Justiţie din teritoriul Basarabiei" şi 2. „românizarea Tribunalului în sensul înlocuirii urgente în desbaterile judecătoreşti a limbii ruseşti prin limba românească şi a să lua imediate măsuri pentru treptata realizare a acestui fapt"[53]. Adunarea generală a magistraţilor a hotărât că prestarea jurământului pentru cetăţenia română din partea Tribunalului era inacceptabilă; în acelaşi timp, se considera că jurământul „special de serviciu judecătoresc, care obligă personalul judecătoresc a îndeplini cu sfinţenie şi exactitate legile, conform cerinţelor conştiinţei şi raţiunii, a fost depus deja odată şi membrii corpului judecătoresc nezmintit au păzit acest jurământ şi-l vor observă şi în viitoarea lor activitate"[54]. Prestarea jurământului faţă de statul român era privită ca o chestiune personală a fiecărui magistrat. „Tribunalul regional nu se găseşte împiedicat de a continua în interesul populaţiunii activitatea sa judecătorească fără prestarea jurământului, mărginind această activitate la rezolvarea pricinilor introduse în limba rusească, care cu chipul acesta va avea un caracter de lichidare."[55] Magistraţii invocau imposibilitatea învăţării limbii române într-un timp atât de scurt, ca să poată face posibilă funcţionarea justiţiei în această limbă: „din această cauză depunerea jurământului devine inacceptabilă şi din punct de vedere practic, punând pe viitor personalul tribunalului în situaţiunea grea şi împovărătoare şi

administrativă pe bazele celei din ţară, iar hotărârile acestuia – luate după împrejurări sub formă de ordonanţe – aveau putere de legi. Aceste ordonanţe, se emiteau pe măsura introducerei ordinei în diferite instituţiuni şi cele mai multe din ele, au avut un efect salutar. Dacă totuşi nu s-a ajuns la resultatele aşteptate, cauza este că însăşi Comisariatul general al Basarabiei nu era complect organizat şi nu dispunea de mijloace suficiente pentru a garanta aplicarea măsurilor luate. De la 1 ianuarie 1919, s-a desfiinţat Comisariatul, înlocuindu-se cu un minister basarabean la care a fost delegat să lucreze unul din cei doi miniştri basarabeni, şi anume D-nul ministru Ciugureanu, care prin personalitatea sa chibzuită şi de o înaltă valoare morală constituie o chezăşie că acest sistem va reuşi" (C. Filipescu, Eugeniu N. Giurgea, *Basarabia. Consideraţiuni generale, agricole, economice şi statistice,* Chişinău, Institutul de Arte Grafice „România Nouă", 1919, p. 296-297).

[52] ANRM, fond 937, Comisariatul General al Basarabiei, inventar 3, dosar nr. 3/1918, f. 5.

[53] *Ibidem*, f. 125 f.

[54] *Ibidem*, f. 125 v.

[55] *Ibidem.*

pentru guvernul român”[56]. În pofida intenţiilor noilor autorităţi, adunarea găsea că dorinţa de românizare a guvernului român era „firească şi logică”. De asemenea, atrăgea atenţia generalului Văitoianu că magistraţii erau inamovibili şi transferarea lor nu se putea face decât cu consimţământul lor[57]. Decizia adunării magistraţilor era mai întâi adusă la cunoştinţa Directoratului Justiţiei şi Cultelor[58].

În acest context, la 24 iulie 1918, Arthur Văitoianu a trimis ministrului Justiţiei un raport în care îşi exprima punctul de vedere cu privire la chestiunile în cauză. Nu am identificat în arhivă documentul, dar din adresa de trimitere care însoţea raportul reţinem esenţa lui: „Am onoarea a vă înainta în copie raportul nr… înaintat Domnului Prim-ministru. Este exclusă orice întârziere. Fructul muncei noastre de până acum se periclitează dacă nu vom putea, cel mai târziu până la 1 august, să întronăm justiţia Românească. Este de regret că Domnul Erbiceanu este prea conciliant. Ar fi fost de dorit să nu locuiască în localul Tribunalului. De la Sărbătorile Paştelui trecute, în Basarabia se lucrează în [indescifrabil] aceasta, până astăzi nu s-a ajuns la niciun rezultat. Se ridică incidente zilnic, care întârzie soluţiunea. Nu au nicio armă legală în mână pentru a sprijini ordonanţele şi dispoziţiunile mele, care rămân fără sancţiune. Opiniunea publică a început a ne judeca foarte rău. Unii bucuroşi, ear alţii nemulţumiţi că nu suntem în stare a lua o dispoziţiune cel puţin transitorie, relativ la justiţie”[59].

Comisia pentru studierea organizării judecătoreşti şi comisia de traduceri, sub directa coordonare a lui Vespasian Erbiceanu, au lucrat într-un ritm intens, membrii lor căzând de acord asupra principiilor de organizare a justiţiei, trecându-se la elaborarea efectivă de către Erbiceanu şi Petre Davidescu a textelor primei legi de organizare a justiţiei în Basarabia. George Grosu demisiona la scurt timp din comisie, neîmpărtăşind perspectiva lui Erbiceanu referitoare la unificare. Mai mult, lua iniţiativa unor acţiuni împotriva proiectelor de unificare iniţiate de consilierul tehnic. Spre exemplu, convoca la 16 august 1918 magistraţii şi avocaţii din Chişinău în sala Curţii cu juraţi din localul Tribunalului, pentru a se pronunţa asupra proiectului de organizare a justiţiei. Iniţiativa lui Grosu de solidarizare cu magistraţii rusofoni, prin care urmărea tergiversarea procesului de naţionalizare a justiţiei, s-a soldat cu un eşec în urma intervenţiei hotărâte a lui Erbiceanu, în plenul acestei şedinţe, magistraţii părăsind şedinţa fără a lua vreo decizie[60].

Opoziţia lui Grosu şi a altor magistraţi basarabeni faţă de unificarea legislativă l-a determinat pe Erbiceanu ca, în seara zilei de 16 august, să trimită un memoriu lui Arthur Văitoianu, comisar al guvernului la Chişinău, aducându-i la cunoştinţă cele întâmplate. Afirmaţiile din memoriu erau foarte tranşante:

[56] *Ibidem*, f. 126.
[57] *Ibidem*.
[58] *Ibidem*, f. 121.
[59] *Ibidem*, f. 17.
[60] Vespasian Erbiceanu, *op. cit.*, p. 63-66.

„Magistraţii şi avocaţii din Basarabia, aproape în totalitatea lor, alcătuesc pătura cea mai legată de tradiţiile reacţionare ţariste şi de aceea sunt refractari oricărei încercări de organizare a justiţiei pe baze democratice şi naţionale. Fiind mai toţi ruşi sau rusificaţi, au interes vital să se menţină mai departe în vigoare legile şi limba rusească în justiţia basarabeană. Iată pentru ce reforma justiţiei, proiectată de guvernul român, a stârnit o mare vâlvă printre ei, punând în mişcare toată influenţa lor, spre a provoca în opinia publică curente potrivnice înfăptuirii acestei reforme”[61].

În cele din urmă, la 18 august 1918, I. Gherman, director al Controlului şi George Grosu, director al Justiţiei, demisionau. Arthur Văitoianu solicita Preşedinţiei Consiliului de Miniştri numirea în locul lor a lui Vasile Lascu la Control, respectiv Ion Pelivan la Justiţie[62].

În atare împrejurări, Erbiceanu se concentra pe atragerea în efortul de naţionalizare a justiţiei a magistraţilor basarabeni care credeau în acest demers. În împrejurările nefavorabile ale anului 1918, asemenea problemă nu era uşor de rezolvat, din cauza numărului mare de posturi care se cereau a fi ocupate cu personal cunoscător atât a limbii române, cât şi a celei ruse. În acest demers, se bucura de sprijinul direct al lui Ion Pelivan, cu ajutorul căruia s-a trecut la o selecţie a magistraţilor. Un mijloc de a atrage colaborarea elitelor basarabene era şi măsura luată de guvern de a dubla salariile magistraţilor şi funcţionarilor judecătoreşti[63].

În cele din urmă, sub coordonarea lui Erbiceanu, comisia (formată din Pelivan, Popovici, Davidescu, Grosu, Crăciunescu) a întocmit proiectul pentru reforma justiţiei în provincia de peste Prut. „Lucrările definitive” asupra proiectului erau redactate în Iaşi, la Ministerul Justiţiei, de o comisie condusă de Ion Mitilineu şi din care au mai făcut parte ministrul Ion Inculeţ, Constantin Hamangiu, secretar general al Ministerului Justiţiei, şi parte dintre membrii comisiei de la Chişinău (Erbiceanu, Pelivan, Popovici şi Davidescu). În 24 august 1918, ministrul Mitilineu îi trimitea lui Arthur Văitoianu 14 exemplare din proiectul de decret întocmit pentru organizarea justiţiei în Basarabia: „Vă rugăm să binevoiţi a lua cunoştinţă de acest proiect, a-l supune examinării celor în drept din Basarabia şi a prezenta observaţiunile D-voastre. Consiliul de Miniştri a examinat acest proect în şedinţa din 18 august şi m-a autorizat să iau măsurile necesare în vederea aplicării sale”[64].

Proiectul de unificare a justiţiei din Basarabia cu cea din Vechiul Regat întocmit de Vespasian Erbiceanu a fost asumat de guvernul Alexandru Marghiloman, care îl va legifera prin Decretul Regal nr. 2.770 din 6 octombrie 1918, publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 160 din 9 octombrie 1918. „Această lege – comenta mai târziu magistratul ieşean – a înfăptuit planul sintetic

[61] *Ibidem*, p. 67.

[62] ANRM, fond 937, Comisariatul General al Basarabiei, inventar 3, dosar nr. 1/1918, f. 48.

[63] Vespasian Erbiceanu, *op. cit.*, p. 71, 72.

[64] ANRM, fond 937, Comisariatul General al Basarabiei, inventar 3, dosar nr. 3/1918, f. 36. Vezi proiectul decretului cu numeroasele observaţii făcute în *ibidem*, f. 37-44.

conceput de noi de armonizare a dreptului material rusesc cu principiile formale de organizare instanţială din Vechiul Regat, astfel că a devenit posibilă aplicarea codurilor ruse într-o structură organică românească, cu introducerea limbei române, în drepturile ei istorice, ca organ oficial de împărţire a dreptăţei."[65]

Decretul-lege nr. 2770 intra în vigoare la 15 octombrie 1918 şi era însoţit de un preambul şi o expunere de motive, care cuprindea o schiţă istorică asupra justiţiei din Basarabia, înainte şi după evenimentele de la 1812, şi metodele tehnico-juridice folosite la întocmirea proiectului. Data de 15 octombrie a fost stabilită pentru deschiderea noului, de fapt primului, an judecătoresc în Basarabia (sub autoritate românească). Potrivit Decretului-lege nr. 2770 (compus din 74 articole), justiţia în Basarabia se organiza în baza următoarelor prevederi: limba oficială a instanţelor judecătoreşti era decretată limba română (art. 1), iar pentru persoanele care nu cunoşteau această limbă s-a instituit corpul translatorilor (art. 5); instanţele judecătoreşti din Basarabia urmau să aplice legile în vigoare în Basarabia, cu unele derogări prevăzute în Decret (art. 2); în fiecare din cele nouă judeţe ale Basarabiei s-au instituit judecătorii de pace în calitate de instanţe de fond (în total 83), numărul, întinderea circumscripţiilor şi reşedinţa judecătoriilor erau conţinute de anexa Decretului-lege (art. 11); în oraşele de reşedinţă ale celor nouă judeţe se înfiinţa câte un tribunal de judeţ (art. 17); în oraşul Chişinău a fost înfiinţată Curtea de Apel (art. 32) a cărei circumscripţie teritorială cuprindea toate judeţele Basarabiei. Curtea era compusă din două secţii, una civilă şi alta penală, era a treia ca mărime după cea din Bucureşti, cu şase secţii, şi cele din Cluj şi Timişoara, identice, cu câte trei secţii; în fiecare judeţ se instituia câte o Curte de juraţi (art. 44); se menţinea instituţia notarilor în organizarea lor anterioară (art. 47), competenţa şi funcţionarea acestora fiind puse sub controlul preşedintelui tribunalului de judeţ (art. 52); penitenciarele din Basarabia au fost puse sub jurisdicţia Ministerului Justiţiei (art. 62); pentru ca justiţia basarabeană să funcţioneze în condiţii de normalitate, avându-se în vedere faptul că o parte a populaţiei nu cunoştea limba română, Decretul-lege stipula în mod expres că, la fiecare instanţă, unul sau câţiva judecători, în funcţie de numărul magistraţilor, urmau să fie selectaţi din rândul persoanelor care cunoşteau limba rusă[66]. O perioadă era păstrat şi fostul tribunal regional, transformat în tribunal de lichidare, unde urmau să activeze magistraţii ruşi care nu acceptau să depună jurământul de credinţă. Însă, după descoperirea unor activităţi subversive ale magistraţilor, tribunalul, printr-un Decret din 18 decembrie 1918, a fost suprimat[67].

Ministrul Ion Mitilineu i-a solicitat în mod expres lui Arthur Văitoianu să ia toate măsurile pentru ca decretul de organizare a justiţiei în Basarabia să fie adus la cunoştinţa populaţiei, precum şi prefecţilor de judeţe pentru ca aceştia să aplice noile reglementări[68].

[65] *Memoriu de activitate*, p. 6.
[66] MOf, nr. 160 din 9 octombrie 1918.
[67] Mihai Taşcă, *op. cit.*, p. 91.
[68] ANRM, fond 937, Comisariatul General al Basarabiei, inventar 3, dosar nr. 3/1918, f. 151.

Nou înfiinţata Curte de Apel din Chişinău era compusă din două secţii, una civilă şi alta penală, a cărei circumscripţie teritorială cuprindea cele nouă judeţe ale Basarabiei. În 15 octombrie 1918, Vespasian Erbiceanu, prin Înalt Decret-Regal, era numit în onoranta şi dificila funcţie de prim-preşedinte al Curţii de Apel din Chişinău[69], funcţie pe care o va îndeplini cu deosebit succes până în 23 septembrie 1923.

*

* *

Activitatea desfăşurată de Vespasian Erbiceanu în calitate de consilier pe lângă Directoratul Justiţiei din Chişinău a fost foarte dificilă, cu totul nouă şi a reprezentat o adevărată provocare pentru magistratul ieşean. În activitatea sa şi-a depăşit cu mult atribuţiile ce-i reveneau în calitate de consilier tehnic. A susţinut constant românizarea justiţiei din Basarabia prin aplicarea legislaţiei din Vechiul Regat, cu menţinerea acolo unde era nevoie a legiuirilor locale basarabene. A înţeles de la început că era perceput de colegii de breaslă, fie ei români sau ruşi, drept un intrus, acţionând în consecinţă, cu tact, răbdare şi mai ales valorificându-şi la maximum atât cunoştinţele extinse asupra dreptului rusesc şi basarabean, cât şi excelenta cunoaştere a limbii ruse. A încercat şi în mare măsură a reuşit, atât în funcţia de consilier tehnic, cât mai ales din poziţia de prim-preşedinte al Curţii de Apel din Chişinău, să convingă factorii de decizie de la Iaşi, ulterior de la Bucureşti, să acţioneze cu moderaţie în procesul de unificare a justiţiei şi mai ales să implice magistraţii basarabeni în naţionalizarea şi uniformizarea justiţiei. Din această perspectivă, apreciem că Vespasian Erbiceanu a contribuit din plin la reforma justiţiei în Basarabia interbelică.

[69] Vespasian Erbiceanu, *op. cit.*, p. 5.

The Activity of Vespasian Erbiceanu as a Technical Adviser for the Justice Department of Bessarabia (1918)
(Abstract)

Keywords: Bessarabia, legislative unification, nationalization of justice, justice reform, Justice Department of Bessarabia.

Vespasian Erbiceanu was an erudite magistrate from Iaşi. He will play an important role in the reorganization of justice and legislative unification of this province with Romania. At the end of March 1918 he was named by the government led by Alexandru Marghiloman as a technical adviser for the Minister of Justice, besides the other governing bodies in the united province. The mission of the magistrate from Iasi was to research on how the legislation from Bessarabia worked and to help with the decisions of the magistracy from Chişinău concerning the reorganization in a national manner of the legislation from this province. The implication of Erbiceanu in the organization of justice in Bessarabia will override the attributions given to him by the ministry, his activity being appreciated by magistrates and politicians from Bessarabia, as well as the Romanian governments. The appointment of Vespasian Erbiceanu as a technical adviser, then as President of the Appellate Court of Chisinau was not done at random, it was based on his remarkable juridical abilities, on the detailed knowledge of the Russian legislation and last but not least on his excellent mastery of the Russian language, a very important criteria in Bessarabia in those years. Vespasian Erbiceanu will be a technical adviser until 14 October 1918, later on being named as President of the Appellate Court of Chişinău.

In the present study we will analyze Erbiceanu's activity as a technical adviser. Our enterprise is based on the exploitation of archived documents of the National Archives of the Republic of Moldavia, on Vespasian Erbiceanu publicist work as well as on the exploitation of the existent historiography. The conclusion of this study is that Vespasian Erbiceanu played a major role in the organization of the justice in Bessarabia, which was based on the Romanian one, preparing the process of legislative unification of this province with Romania.

For the "Bessarabian Cause": The Activity of Odessa Committee for Saving Bessarabia (1918-1920)*

Svetlana SUVEICA

The immediate period after World War One was one of the most dramatic for Eastern Europe. Deeply affected by the war and the disintegration of the Austro-Hungarian, Ottoman and Russian empires, the region became the laboratory for the re-design of borders at the Paris peace conference. The representatives of the victorious powers gathered in the French capital to find a mechanism that will guarantee peace and delimitate the frontiers of the nation-states, either formed or reshaped as the result of the war. The border visions of the decision-makers often did not coincide with the vision from the Eastern Europe; moreover, from inside the regions to Paris often were delivered contradictory messages.

The existence of contradictions within the nation-states was rather hidden in East European historiography, which emphasized the internal constant determination and effort for constructing independent strong nation-states, as well the consistent efforts of the national delegations in Paris to defend the nation-state's interests and obtain the international recognition of national borders. Only in the last decade the existence of an alternative scenario for Bessarabia to the Romanian nation-state perspective was revealed in historiography, the need of further research being emphasized[1].

The war, the Bolshevik *coup d'état* and the disintegration of the Russian empire deeply affected the fate of the former Western gubernia of the Russian

* The great majority of primary sources used in this study was gathered during the Fulbright Fellowship at Stanford University in California (2009-2010), sponsored by the US Department of State. Furhter documentation and writing was possible during the Humbold fellowship, Georg Forster programme for advanced researchers (2012-2014), while in residence at the Institute for East and Southeast European Studies (IOS) in Regensburg, Germany. We thank the donors as well the research advisers for the generous support.

[1] See, in this regard, Marcel Mitrasca, *Moldova: A Romanian Province under Russian Rule. Diplomatic History from the Archives of the Great Powers*, Algora Publishing, 2002, p. 143 and the foll.; Emilian Bold, Răzvan Ovidiu Locovei, *Relaţii româno-sovietice*, Iaşi, Demiurg, 2008, p. 55-75; Gheorghe Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 101-102 and the foll.; Ludmila Rotari, *Mişcarea subversivă din Basarabia în anii 1918-1924*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004, p. 82-114.

empire, which in 1918 changed its political status to the Eastern province of the Romanian nation-state. The political transformations were immediately followed by administrative, economic, social and cultural shifts. In the unstable period of transition from the Russian to the Romanian regime these changes were not unquestionably acknowledged and accepted by the society with diverse social and ethnic composition. The regional actors involved in this search for the future perspectives for Bessarabia represented the 'old' imperial and the 'new' revolutionary elite, as well the intelligentsia. Different actors envisaged alternative visions of belonging and became engaged in designing competing political scenarios for the region. These scenarios did not necessarily mean a radical rupture with the past and/or an optimistic embrace of the future, rather a mixture of past experiences, present frustrations, and hopes.

In the internal clash of political scenarios in the regions with precarious political situation the role of external factor was crucial. Although the Russian empire disintegrated, some of its former leaders strived to defeat of the Bolsheviks and rebuild a "new" Russia within the restored pre-1914 borders. The cause was known among the Russian Whites and political émigrés as "Russkoe delo" or the "Russian cause"[2]. Regaining Bessarabia as part of Russia became a desiderate promoted by the Russian White forces inside Russia, as well by their representatives, dispatched to defend the country's interests before the Peace conference in Paris[3]. Bessarabia's return back to Russia was thus

[2] On the Russian emigration in the immediate post-war period, see: Mark Raeff, *Russia Abroad: A Cultural History of the Russian Emigration, 1919-1939*, Oxford, Oxford University Press, 1990; Karl Schlögel (Hsg.), *Der große Exodus. Die russische Emigration und ihre Zentren, 1917 bis 1941*, München, Beck Verlag, 1994; *Russische Emigration im 20. Jahrhundert. Literatur, Sprache, Kultur*, München, Sagner Verlag, 2005. Among the works of the Russian authors produced in cooperation with Western historians, see: *Россия в изгнании. Судьбы российских эмигрантов за рубежом* [Russia in Exile. The fate of Russian Émigrés Abroad], Москва, ИВИ РАН, 1999; *Россия и российская эмиграция в воспоминаниях и дневниках: аннотированный указатель книг, журнальных и газетных публикаций, изданных за рубежом в 1917-1991 гг .,* в 4-h томах, Научное руководство, редакция u введение А. Г. Тартаковского, Т. Эммонса, О.В. Будницкого [Russia and Russian Emigration in Memoirs and Diaries: an annotated index of books, journal and newspapers published abroad in 1917-1991, 4 vol., scientific management, editorial work and introduction by A.G. Tartakovskii, T. Emmons, O.V. Budnitskii], Москва, РОССПЭН, 2003; *"Совершенно лично и doveritel'no!" Б.А. Бахметев – В.А. Маклаков. Переписка, 1919-1951*, под редакцией Олега Будницкого, Теренса Эммонса [Oleg Budnitskii, Terence Emmons (eds.), "Strictly Personal and Confidential!", B.A. Bahmetev – V.A. Maklakov. Correspondence, 1919-1951], 3 vol., Москва, РОССПЭН, 2001; А.В. Трибунский, П.А Макушин, *Павел Николаевич Милюков: Труды и дни* [A.V. Tribunskii, P.A Makushin, Pavel Nikolaevich Miliukov, Works and Times (1859-1904)], Рязань, Трибунский, 2001; Олег Будницкий, Александра Полян, *Русско-Еврейский Берлин, 1920-1941* [Oleg Budnitskii, Alexandra Polian, Russko-Evreiskii Berlin, 1920-1941], Москва, Новое Литературное Обозрение, 2013.

[3] On this subject, see our recent study: Svetlana Suveica, *'Russkoe Delo' and the 'Bessarabian Cause': The Russian Political Émigrés and the Bessarabians in Paris, 1919-1920*, IOS Mitteilungen, Arbeitsbereich Geschichte, no. 64 February 2014, 53 p., available at: http://www.dokumente.ios-regensburg.de/publikationen/mitteilungen/mitt_64.pdf (Downloaded June 20, 2014).

advocated as an alternative scenario to the Romanian project, which claimed that Bessarabia was an indispensable part of Romanian historical, geographical, ethnic and cultural space. With the support given by Russian political émigrés and diplomats, the Bessarabians who once served the Russian empire as well these that were not happy with the changes introduced by the Romanian regime were encouraged to take stance, react and act.

Besides the nation-state representatives, in Paris gathered those that once departed from the empire were not ready to embrace the nation-state perspective. The Russian émigrés, as well the representatives of Bessarabia acted in Paris in order to persuade the conference's delegates, other officials as well the European public to support the will of the inhabitants of the region – the "liberation" from the Romanian regime and the returning back within the Russian borders. This joint enterprise was known as "Bessarabskoe delo" or the "Bessarabian cause".

The Odessa Committee for Saving Bessarabia was a social-political organization created in April 1918 in the near vicinity of the region. The organization mandated the Bessarabian "delegates" to the French capital to promote the "liberation" of Bessarabia from Romania and its subsequent return to Russia, and this is how it became known in Bessarabia, Russia, as well in Paris and other European capitals. How the organization was created, what were the circumstances that led to mandating the "delegates" to Paris, what aims were followed and whom the organization targeted, how the activity was adapted to the shift of circumstances both in Odessa, Bessarabia and Paris, how the cooperation with other organizations was carried out, how the mission of the organization was perceived from inside the region, and last, but not least, what role the Odessa Committee played in the anti-Romanian and the pro-Russian campaign, carried out outside the region – these questions will be discussed in the following pages.

A Bessarabian Buro of Political Émigrés in Odessa

The primary sources depicted in the Hoover Institution Archives reveal that immediately after the union of Bessarabia with Romania the representatives of the former elite left Bessarabia and established themselves in Odessa, where they formed a Bessarabian Bureau of political émigrés. On April 25, 1918[4] the "Bessarabian political émigrés" who claimed to speak for "all trends of public opinion of Bessarabia", wrote a memorandum in which the deep concern about the incorporation of Bessarabia into Romania was expressed. According to the memo, in the moment "the artificially and wrongly created regional body of Sfatul Țării" took the decision to invite the Romanian army in Bessarabia, the forthcoming occupation of the region by the "feudal country, which kept the traditions and techniques of medieval feudalism" was foreseen. The authors

[4] Here old style, next dates are new style format.

called for "the attention of the entire international democracy [that] should be focused on the question of violence against the multinational area,[5] with which Romania wants to write one of the darkest and shameful pages in the world history of the civilized humanity"[6]. They argued that in order to decide on her future political status Bessarabia needed a plebiscite.

In the great majority of sources related to the opposition to the Romanian regime we find the picture of a homogenous group of landowners who made a common front against the deliberate decision of "Sfatul Țării" to unite Bessarabia with Romania, claiming that it was not freely elected and did not represent the population's will. The memorandum is one of the few documents, in which the lack of unity among wealthy was recognized. It claimed that the union was "staged behind people's back by a group of adventurers", supported by only a "small group of large landowners"[7]. Avoiding further explanations, the authors took instead the role of defenders of the rights of peasants and workers. These seemed most worried about the union, as it brought the "liquidation of all the gains of the Greater Russian Revolution and including the just solving of the agrarian issue in the spirit of democracy, desirable for all". There was a confusing explanation of the way the agrarian issue should be solved; at that moment, the Bessarabian political émigrés that ended up in Odessa did not have a clear solution in that sense.

The main argumentation of the memo was constructed around the multiethnic character of the region and the right of people to self-determination. In Bessarabia lived Moldovans, Ukrainians, Jews, Russians, Poles, Germans, Bulgarians, Armenians, Turks, Gagauz and other nationalities. Whereas the union was not made "allegedly on the basis of a pronounced public opinion, but in fact, on the basis of a juggled and forced – under threat of being shot – opinion of some from the unelected institution, and in all cases, the representatives of national minorities did not participate in the voting". According to the principle of self-determination, all the nationalities should express freely their opinion through a plebiscite, "without an external pressure of the military bayonet". This was probably the first document of the former Bessarabian elite, in which the issue of plebiscite was brought up. The ignorance by the Romanian administration of the will of different nations was considered the main motive leading to the plebiscite: "In the conditions of the Romanian reality all nations inhabiting Bessarabia, under the tutelage of the Romanian oligarchy are threatened with economic and cultural degeneration"[8].

[5] The term used in the document is *разноплеменная область* .

[6] An interesting observation is that the document, written in Russian, had the seal "L'Armée française d'Orient" (Le General commandant, A.F.O.). Memorandum Bessarabskikh Politicheskikh Emigrantov, April 25, 1918. V.A. Maklakov Papers, Box 18.1, Folder 1 Bessarabia, Hoover Institution Archives, Stanford, California (further HIA).

[7] *Ibidem*.

[8] The Jews were considered the most vulnerable, taking into account the contradictory attitude of the Romanians toward Jews before as well after the 1878 Berlin Treaty entered into force.

From Bureau to Committee

In April 1918 the Odessa Committee for Saving Bessarabia was created. The members' list contained the names of the representatives of the former Bessarabian elite and public servants, nobles and landowners and other important figures who lost their status and privileges in the transition from one political regime to another. Among them were persons involved in the activity of the Bessarabian Buro: the former Marshal of Bessarabian nobility Alexandr N. Krupenskii, the former mayor of Chişinău Alexandr K. Schmidt, the Archbishop of Bessarabia Anastasii, the president of Uprava of gubernial zemstvo V.I. Iaroshevich, the president of Orhei uprava of zemstvo Prince P.Z. Bazhbeuk-Melikov, the former deputy of "Sfatul Ţării" Ion Pascalutsa who joined the organization at a later stage, as well other people[9]. The university professor Vladimir N. Tverdokhlebov, who was himself a "Bessarabian"[10] presided the Committee[11].

The Odessa Committee was founded as a branch of the Chişinău Committee for Saving Bessarabia, but because of the suppression measures of the Romanian authorities carried out in the Bessarabian capital the Odessa organization remained, in fact, the only active unit[12]. This is confirmed by a 1920 Siguranţa (Romanian secret police) report that underlined the establishment of the organization by the former Russian elite and public servants, in cooperation with Russian émigrés and White Russian activists. In fact, the Romanians recognized that the Committee acted in response to the pressure of the Romanian authorities directed toward those who were against the new administration from the first day of its presence. The report emphasized that the primary goal of the organization was a political one: to defend "the rights of the Russians over Bessarabia". With this aim in mind, A.N. Krupenskii and A.K. Schmidt were delegated to represent the interests of the population in Paris. After the Paris peace conference the propaganda carried out by the Committee members apparently became "useless and

[9] Among the members also figured V.I. Grinfeld, A. Iaroshevich, Gheorghii Cara, B.F. Faraonov, M.M. Sadovich and N. Rabei.

[10] V.N. Tverdokhlebov – A.N. Krupenskii, Odessa, March 21, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.5 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

[11] The organization had its official address in the building of the Bessarabian Railroad office (Sobornaia str. 4), for the correspondence V.N. Tverdokhlebov's private address (Zhukovskogo str. 4, ap. 14) being also used. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.5 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

[12] The Chişinău office was led first by a certain Kupidonov who, after a short detention, left in the autumn of 1919 for Odessa, then by Lt. Pavlovskii who was "an excellent military officer, but hardly suitable for this role", then appointed to serve the Stavka, the activity of Chişinău office, directed toward the re-union of Bessarabia with Russia, "was hardly noticed by those that strived to fight against the new regime". V.N. Tverdokhlebov – A.N. Krupenskii, Odessa, October 20, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.5 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

obsolete". The organization was qualified by Siguranţa as having an "irredentist character"[13].

Besides the spread of propaganda and agitation against the Romanian regime carried out in Odessa as well in Paris, the organization was involved in recruiting in the Volunteer Army civilians as well former officers of the Russian Army who resided in the region. Later, they supposed to form separate volunteer detachments for the fight of the "liberation" of the region from Romania. There was a bureau of recruitment established in Odessa, another that would deal with supporting the families of the recruited officers was planned to be opened in Tiraspol with the financial support of Petliura. The recruitment was apparently stopped in January 1919, with the evacuation of the Allied forces from Odessa. A part of volunteers recruited in Tiraspol joined the Bolshevik forces and took part in border disturbances. The Siguranţa agents enquired that the recruitment had little to do with free will, as former officers were threatened to be expulsed from Bessarabia[14]. It is problematic to detect whether the recruited officers had close relations with the former elite or shared its aspirations for the subsequent return of Bessarabia to Russia. Being poorly paid in the immediately period before the war, some of them questioned their loyalty to the tsar and looked for opportunities in civil service and private enterprise either at the center or the periphery of the empire[15].

Mandating Bessarabian "Delegates" to Paris

The activity of the Odessa Committee for Saving Bessarabia became known in Bessarabia and among the Russian émigrés in the French and other European capitals, in relation with the Bessarabian "delegates" that were mandated to the Peace conference in the spring of 1919. These set up the goal to liberate Bessarabia from Romania and to return the region back to Russia.

The discussion about the "delegates" of Bessarabia to Paris was launched when the Peace conference was about to start. Whereas some potential "delegates" remained in Chişinău after encountering difficulties with leaving the city, on January 14 1919 the decision to delegate Alexandr N. Krupenskii alone was taken. He was instructed to prepare the ground for the future activity of the Bessarabian "delegation", but avoid undertaking any "decisive steps" until the arrival of the rest of the members was possible.

The mandate issued to Krupenskii and other "delegates" that would join stated: "1) While sending the delegates separately, the Committee[16] proposes

[13] AMAE, fond 71/1914, E2 Primul Război Mondial (1914-1918) şi Conferinţa de Pace de la Paris (1919-1920), Vol. 29, f. 114.

[14] *Ibidem*, f. 116 and the foll.

[15] More on the subject, in Walter M. Pintner, *The Nobility and the Officer in the 19th Century*, in Eric Lohr, Marshall Poe (Eds.), *The Military and Society in Russia, 1450-1917*, Leiden-Boston-Köln, Brill, 2002, p. 241-253.

[16] Initially, the Bessarabian "delegation" figured in the documents as "committee" or "commission" (see further quotations).

each of them to undertake only preparatory work. 2) In the discussions and negotiations with representatives of the Allied states and in all other cases, in which the exposure of the delegate will be presented as an official one, the delegate must stress that he is only a member of the delegation that represents a known part or a group of the population of Bessarabia. 3) The delegation as a whole as well each separate delegate is exclusively empowered to hold talks on issues related to the liberation of Bessarabia from the Romanian occupation. Regarding general political issues that concern Russia as well as Bessarabia and the relationships between them, the delegation is not empowered to participate in the solving of these issues"[17].

On January 24 1919, an additional set of instructions – this time with a clearer content – was issued: "1) All public addresses and negotiations, both with official representatives of states and with representatives of the press and various circles of society, are performed by the delegation as well by separate delegates only after prior discussion within the delegation and in accordance with its decisions. 2) All the decisions within the delegation are taken by the vote of the simple majority. 3) The delegation elects a Chairman from among its members. 4) The delegation keeps a diary in which all negotiations with representatives of world diplomacy, the media and various circles of society, as well as all steps taken by the delegation, its full activity shall be recorded"[18]. Although no traces of a diary kept by these in Paris were found in archives, the letters of the head of the Bessarabian "delegation", the private correspondence between Alexandr N. Krupenskii and the president of the Committee for Saving Bessarabia, Vladimir N. Tverdokhlebov, reveal that the latter was periodically informed in details about the activities carried out in Paris by the Bessarabian "delegates".

On February 10 1919, the members of the Bessarabian "delegation" signed in Odessa a joint declaration, in which the aim of the newly-created body was stated: "the representatives of various organizations and community groups of Bessarabia, […] organize, under the chairmanship of Alexandr Nikolaevich Krupenskii, a common Commission for the purpose to achieve during the International Peace Conference the liberation of Bessarabia from Romanian annexation and for the realization of the aspirations of the people of Bessarabia"[19]. The declaration was signed by four persons who became known as the "members" of the Bessarabian "delegation": Alexandr N. Krupenskii, Alexandr K. Schmidt, as well Alexandr D. Krupenskii, a distant relative of Alexandr N. Krupenskii, and Vladimir V. Tsyganko, the former president of the Peasant faction of "Sfatul Ţării".

[17] The instructions were signed by the president of the Committee, V.N. Tverdokhlebov, and the Secretary, N. Rabei. Vypiska iz protokola Nr. 4 zasedaniia Komiteta Osvobozhdeniia Bessarabii ot 16 ianvaria 1919 g., A.N. Krupenskii Papers, Box 2 Subject file, Folder Committee to Save Bessarabia, Odessa, HIA.

[18] *Ibidem.*

[19] *Ibidem*, Folder Bessarabian commission of the Paris Peace Conference, HIA.

It is crucial to say that the political visions of the four "delegates" did not coincide: while the first three supported the idea of the restoration of Russia led by a monarch, Vladimir V. Tsyganko opted for the reconstruction of a democratic Russia. At the initial stage of the common activity planned to be carried out in Paris, the contrasting visions on the future Russia's political regime did not serve as a motive for quarrels. Later, according to a letter of Alexandr N. Krupenskii to Vladimir N. Tverdokhlebov, Tsyganko withdrew from the joint declaration and acted on his own[20]. This piece of information reveals that the visions of the future of Russia, part of which Bessarabia was to become, did matter for the activity of the Bessarabians in Paris. Still, the members of the Romanian delegation at the Peace conference in Paris did not see any difference between Tsyganko and the others: the latter "supports the same cause as M.M. Krupenskii and Schmidt", wrote Ioan Pelivan to Ion Inculets in a letter[21].

The declaration stated that the list of members was left open, so that the representatives of various social and political organizations as well ethnic groups could adhere. "Regardless of the fact that the declaration has four undersigned, others have the right to join the Commission four other members, provided they signed this agreement, namely: 1) Panteleimon V. Sinadino, who is mandated by the Central Union of Bessarabian Landowners; 2) a representative of the Jews of Bessarabia after providing a mandate; 3) a representative of Moldovan nationality with the mandate from the Bessarabian Gubernial Uprava of Zemstvo and the Odessa Committee for Saving Bessarabia; 4) one representative of the Left parties, providing the mandate from the left-wing organizations as well as the mandate of the Odessa Committee for Saving Bessarabia"[22].

The subsequent decision to enhance the number of the "delegates" was taken as the response to the reproach made by the British consulate in Odessa that no Moldovan represented the interests of the Bessarabian inhabitants at Paris[23]. Another reason for completing the list of the Bessarabian "delegation" was in connection with the activity of the Romanian delegation at the Peace conference which strived for the recognition of the union of Bessarabia with Romania. Although initially it included one Bessarabian representative – the former minister of justice Ioan Pelivan[24] –, later the decision to send to Paris

[20] According to A.N. Krupenskii's note, "V.V. Tsyganko himself refused to recognize the agreement. [He] demanded for return of all his documents" (Undated. Vasilii Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder Bessarabia. Paris Peace Conference. Reports, resolutions. Bessarabian delegation (A. Krupenskii)).

[21] I. Pelivan – I. Inculets, June 2 1919. ANIC, fond Ioan Pelivan, dosar nr. 128, f. 71.

[22] A.N. Krupenskii Papers, Box 2 Subject file, Folder Bessarabian commission of the Paris Peace Conference, HIA.

[23] That was N.K. Cekerul'-Kush, a "purebread Moldavian" who, in fact, never reached Paris. V.N. Tverdokhlebov – S.D. Sazonov, Odessa, March 21, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

[24] From December 1 1919 to May 31 1920, Ioan Pelivan received in Paris the monthly salary of 20.000 Francs, the sum being similar to the salary of the other members of the Romanian

other Bessarabian activists was taken. In a letter to A.N. Krupenskii, the Bessarabian landowner Panteleimon V. Sinadino informed him that "the other day the deputies left Bessarabia for Paris [one word undecif.] peasants' representatives: Cujba – the one who served in Chişinău in the Romanian government, ran the department of local cooperatives, then [George] Nastase and Ion Codreanu, both gentlemen [were] members of Sfatul Ţării, they both signed the act of November 27 1918 on the refusal of the autonomous rights, so that the Romanians would have timely liked them both. They have provided the mandates of some peasant societies of Orhei and Bălţi counties, all these mandates were fabricated by the gendarmes and wrung through violence and threats. Keep this in mind – by this delegation they [the Romanians – n.a.] want to compromise the mandate of V.V. [Vladimir V. Tsyganko – n.a.] and want to stage new peasant's envoys; I believe that with regard to their mandates, it must be said that it shall be verified when here will be a free situation, that is when here will be a local peoples police and gendarmerie forces and non-Romanian troops, then they will see that all this is false and comedy"[25].

Although the Bessarabian "delegates" discussed about the need to increase the number of persons active in Paris in order to counterbalance the propaganda of the Romanians, they were also conscious of the fact that they needed reliable people at home who would inform on the latest events as well the mood of the population. For instance, Panteleimon V. Sinadino who figured in the list of the potential "delegates" never left for Paris and did not made attempts to do so. The conclusion that he was especially valued for his work done from Chişinău can be traced from his letters addressed to A.N. Krupenskii[26]. Sinadino's letters contain detailed information about the situation in the region, the reforms implemented by the new administration and the reaction of the inhabitants toward the Romanian regime. The constant correspondence kept between the two, the importance given to that information by Krupenskii, as well its consistent use in the work of the "delegation" leads us to the conclusion that Sinadino was the main informant of the Bessarabian "delegates" in the French capital. In a letter, Sinadino ensured Krupenskii on the reliability of his counterparts in Bessarabia, "since these are all members of the organization[27], however, this is not important, [it is important] to have a set of mandates and that you all work together, being aware that you act for the

delegation to the Paris Peace conference (ANIC, fond Ioan Pelivan, dosar nr. 41, 1900-1936, f. 24). On the activity of I. Pelivan during the Peace conference and his observations on the Bessarabian "delegation", see: Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru (Eds.), *Ioan Pelivan, istoric al mişcării de eliberare naţională*, Bucureşti, Editura Biblioteca Bucureştilor, 2012, p. 390-409.

[25] P.V. Sinadino – A.N. Krupenskii, August 12, 1919. Alexandr N. Krupenskii Papers, 1918-1934, Box 1 Subject file, Folder Sinadino, Panteleimon V., HIA.

[26] There are 20 letters of P.V. Sinadino written to A.N. Krupenskii during the period of 1918-1920. These are held in Krupenskii's personal files at the Hoover Institution Archives in Stanford, California.

[27] Here, the Union of Great landowners, presided by Panteleimon V. Sinadino.

common holy and just cause!"[28] Both correspondents hoped in the success of the enterprise.

The road of the Bessarabians to Paris was strenuous. Two of the four Bessarabian "delegates" reached the French capital only in April 1919, the others came by the summer. A certificate, issued on January 27 1919 by the military governor of Odessa, Gen. A.N. Grishin-Almazov, stated that A.N. Krupenskii and A.K. Schmidt were "dispatched to Paris as curriers carrying documents and letters to the representative of Russia to the Congress of Peace – Mr. Minister Serge Sazonov"[29]. To the certificate a list of 110 documents that were "verified and numbered by the French Commandment in Odessa" was attached[30]. According to the Odessa declaration, the "delegates" came to Paris to fulfil a mission on their own and seemed determined to act "in the name of the Bessarabian population". The fact that there were the Russian political émigrés who invited the Bessarabians to Paris, as well facilitated their departure from Odessa was not mentioned, neither in the declaration, nor in other documents.

The Besssarabians who established close contact with the Russian emerges handed over a program that stated the goal of the "delegation": "First, to liberate the populations from the cruel and barbaric dominance of the Romanians and their government, and second, when reunited with the Russian state, to share in all its historical fate". The Russian representatives of the Kolchan government were assured that the inhabitants of the region were eager to become again "citizens of the Great Russian State and […] is ready by all means to contribute to the restoration of the Greater Russia"[31]. The freely held plebiscite was considered the "the most secured and, simultaneously, the fairest way to achieve the proposed goals". The Bessarabian "delegates" wanted to convince the conference as well the larger public that the Romanian regime was illegally installed in the region and that the population not only condemned the new administration, but, in fact, sabotaged it. Refusing to comply with the loss of the Russian "motherland", the "delegates" strived to confirm their point of view through the results of a plebiscite. The plebiscite was proposed to be held only in the four central districts populated by the Romanian majority, the rest of the territory inhabited by minorities supposed to automatically adhere to the Russian "plan" for Bessarabia.

As soon as the Bessarabians left Odessa, the president of the Committee for Saving Bessarabia asked the Russian minister of Foreign affairs, S.D. Sazonov

[28] P.V. Sinadino – A.N. Krupenskii, August 12, 1919. A.N. Krupenskii Papers, Box I Subject file, 1918-1934, Folder Sinadino, Panteleimon V., HIA.

[29] Certificat, Odessa, January 27, 1919 (Fr.). Alexandr N. Krupenskii Papers, Box 2 Subject file, Folder Krupenskii, A.N., HIA.

[30] The list carried the signature and the seal of the French Commandment in Odessa.

[31] The earlier program was rather similar with one quoted here: Obshchaia Programma Predstavitelei Bessarabskogo Naseleniia, December 10, 1919 (draft). Alexandr N. Krupenskii Papers, Box 3 Speeches & Writings, 1919, Folder "General Program of the Representatives of the Bessarabian Population" (10 December 1919), HIA.

who was in Paris to support the "propaganda and diplomatic work" of the Bessarabian "delegates", as well to spread the protests drafted by the Committee. The documents criticized the union of Bessarabia with Romania, the act that "provoked a bitter resentment among the population of Bessarabia as well within our Committee that brought together Bessarabian representatives of all parties, classes and nationalities". Sazonov was expected to intervene against the recognition of Romania's rights on Bessarabia by the Peace conference[32].

Against the Romanian "Occupation"

The Russian politicians and diplomats were periodically informed from Odessa about the activity of the Committee which was carried out in a sporadic manner and often clandestinely. This can be partially explained by the precarious situation in the city, due to the military confrontations between the White and the Bolshevik forces, unstable financial condition of the Committee and the leave of the most prominent members for Paris. Another reason was the reticence of the Allied representatives toward the radical claims against the Romanian regime coming from Bessarabia that were spread further by the Odessa Committee. Bessarabia was perceived by the Committee members as a Russian territory; assuming that the population wanted to belong to Russia, they proposed plebiscite merely as a formality held under the protection of the Great Powers. The text of a 100-pages memorandum with a long title[33] was constructed around the argumentation on the "questionable" rights of Romania over the region, based on "bogus documents" issued by the "revolutionary-bolshevist "Sfatul Ţării". The Romanian administration based its activity "exclusively on violence", the rule being qualified as "administrative arbitrariness" and "crime"[34]. As a just solution, in line with the self-determination and peace principles promoted by the Peace conference, the plebiscite under the condition of the elimination of the Romanian administration and troops, as well under the guarantee of the Joint International Commission, was proposed[35]. The main statements of the memorandum were taken forward and developed further

[32] According to the letter, the delegates "left long ago Odessa but we do not know yet whether they reached Paris". At the reproach of the British consulate that no Moldovan was sent to represent the interests of the Bessarabian at Paris, the Committee answered with the willingness to send one more delegate, N.K. Cekerul'-Kush, a "purebread Moldavian". V.N. Tverdokhlebov – S.D. Sazonov, Odessa, March 21, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

[33] We are grateful to Dr. Ludmila Rotari for providing us a digitized copy of the original draft version of the document, held at: ANRM, fond 727, inventar 2, dosar nr. 100, f. 325-405. Some details about memorandum, which, according to the author, was drafted before the "delegates" left for Paris, in L. Rotari, *op. cit*., p. 96-97.

[34] Zapiska-memorandum o mezhdunarodnom polozhenii Bessarabii dlia predstavleniia Derzhavam Soglasiia i delegatam budushchei Mezhdunarodnoi mirnoi konferencii, undated. ANRM, fond 727, inventar 2, dosar nr. 100, f. 402 and foll.

[35] *Ibidem*, f. 405.

by the Bessarabian "delegation" and the Russian political émigrés in the protests and memoranda issue to the Peace conference's delegates, other public figures, as well was spread among the larger public[36].

On February 12 1919, the British consul in Odessa was handed a six-pages memorandum focused on the issue of the "occupation" of Bessarabia by Romania. It stated that "one of the richest provinces of Russia – Bessarabia – using deceit, bribery, falsification of public opinion, violence and terror, with the consent of the German command and in the eyes of the civilized world, was occupied by an uneducated small Balkan state and fell in the full sense of the word under the yoke of the invader – Romania". The state with an "Asian-Romanian culture" was committing acts of violence and robbery toward the local population "devoted to the Greater Russia not because of fear but of consciousness, […] only because the word "fatherland" was for the Bessarabians sacred, only because patriotism was for them unthinkable"[37].

The authors of the memorandum ensured the reader that "Bessarabia had never changed her homeland and does not imagine her further existence outside its borders". These requested that the consul telegraphed to London and asked that "the Bessarabian question should not be decided in the Commission until the arrival of our [Bessarabian] delegation" to Paris[38]. Paragraphs 14 and 15 of the document emphasized that with the entrance of the Romanian troops in Bessarabia in January 1918, the Romanian Gen. C. Prezan made a "categorical declarations […] that the indicated act does not bear a political character and does not signify a threat to Bessarabia's freedom and autonomy"[39]. Indeed, the declaration contained such a promise, but in the meantime the circumstances changed: "Sfatul Țării" declared the union of Bessarabia with Romania.

The memorandum signed by the "Bessarabia's representatives, i.e. of all the classes of its population of two and a half millions […] having the moral and legal right to speak out on behalf of the all Bessarabia's population", was

[36] See, at large, Svetlana Suveica, *op. cit.*

[37] The document was drafted at the initiative of the Archbishop of Chişinău Anastasii, joined by the president of the Union of Cooperatives of Southern Bessarabia, H.A. Radonezhkii; the priest M.M. Sadovich; F. Neborskii; the vice-president of Bessarabian Gubernial Assembly of Zemstvo and president of Orhei Zemstvo, N.K. Chekerul'-Kush; the president of Orhei uprava of zemstvo, P.Z. Bazhbeuk-Melikov; representatives of refugees of Hotin county, S.M. Wolkenstein and H.M. Kudik. Alexandr N. Krupenskii Papers, Box 2 Subject file, Folder Bessarabian question, HIA.

[38] V.N. Tverdokhlebov – A.N. Krupenskii, Odessa, March 21, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.5 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

[39] Untitled doc. Alexandr N. Krupenskii Papers, Box 2 Subject file, Folder Bessarabian question, HIA. The head of the Department of Foreign Affairs of the Military Forces of the South of Russia, A.A. Neratov, was also informing S.D. Sazonov in Paris that Prezan apparently "promised" to leave the "occupied by the Romanians the Russian territory at the invitation of "Sfatul Țării", on the completion of the work to calm the region" and that was a point which the Russian representatives had to argue on before the coneference's delegates. A.A. Neratov – S.D. Sazonov, Ekaterinodar, January 16, 1919. Mikail N. Girs Papers, Box 42 Subject file, Folder 42.5 Romania, conditions and events, 1918 October – 1919 March, HIA.

also handed to the French Commandment and the American and Greek consuls. According to the document, the Committee was "making attempts through all available means, through notes, lectures, meetings and a variety of documents, to demonstrate to the Allied Powers all the injustice and horror of seizing of Bessarabia by Romania which, organized in Bessarabia (by intrigue and bribery) an arbitrary created parliament, imposed to this parliament (partially threatening with bayonets and shootings, partially through bribery) to vote the union of Bessarabia with Romania, which is falsely represented by the Allied Powers as a free expression of the will of the entire population"[40].

The signatories claimed that 99 per cent of Bessarabians had a "unique wish": to stay united with Russia, together with whom it lived more than a hundred years, and that the Romanian authorities were "taking revenge against the entire population regardless of class distinction with the most brutal and cruel means for their attachment to Russia". The document pointed out at the fact that the Romanian regime expelled from Bessarabia intellectuals and provoked people toward the "uprisings", apparently explained to the Allies as "outbreaks of the Bolshevik movements". The violent actions of the new regimes were described in harsh words: "horror", "burning", "destruction" and "vandalization". These apparently led to the "desperate cries for help" and "begging" before the Allied representatives to appoint in the region an international commission that would receive complaints from the population. While "the whole world should know the shameful reality of Romania that calls itself a well-educated country", the Allied Powers should take action in order to "exclude" the country from the civilized community, concluded the signatories of the memorandum[41].

Whereas the Russian political émigrés and the Bessarabians tried to persuade the Allied Power representatives in Paris, the members of the Odessa Committee made efforts to make themselves heard before the Allied representatives in the city. According to the president of the Committee, France was one of the few countries that seemed to agree to the restoration of Russia, nevertheless, she "supports Romania by all means", complained Vladimir N. Tverdokhlebov to A.N. Krupenskii in Paris. The post-War importance of the region for France, as well as the necessity to keep good relations with Romania, were acknowledged by the French officials immediately after the union of Bessarabia with Romania was proclaimed. Being displeased that "the Central Powers were in a position to offer the Romanians what the Allies could not: military support in stabilizing control over Bessarabia", the French greeted the union "warmly as requested", while the act seemed to confirm "to the principles and interests of the Entente […] an event conforming to the

[40] Vasilii A. Maklakov Papers, Box 18 Subject file, Folder 18.1 Bessarabia. Protests against Romanian occupation, HIA.

[41] The signatories were: Archbishop of Chişinău Anastasii, Alexandr N. Krupenskii, A.K. Schmidt, V.I. Grinfeld, A. Iaroshevich, Gheorghi Cara, V. Tverdokhlebov and V. Tsyganko, as well A.D. Krupenskii.

principle of self-determination"[42]. Taking into account the French sympathies and the desperate need of support to the Volunteer Army, the head of the Committee acknowledged that it was better to avoid "displeasing" the French representatives.

Although the appeal toward other Allied representatives was qualified as "ineffectual"[43], the British representatives in Odessa seemed more open to cooperate. V.N. Tverdokhlebov visited the British consul to hand him a petition "on the defence of the Russians from Bessarabia from the arbitrariness of Romanian authorities, on the assistance required by individuals to part from Bessarabia", as well on the means of supplying with money the "remaining families of officers, starving teachers and servants that did not opt for the Romanian citizenship"[44]. He believed that a solution for difficult situation should be found with the help of the Allied representatives: "So necessary to hurry up with the restoration of Russia!" wrote Tverdokhlebov to Krupenskii in Paris.

The Committee looked for a "reliable way to send a letter" and some materials to its "delegates" in Paris. In this sense, private and secret channels were preferred. Thus, the Serbian consul Kolombatovich, the "well-known in Odessa activist of cooperatives" En'ko-Darovskii, the Prince N.A. Gagarin[45] or the Russian merchant Gal'perin[46] who owned the only in the city "Auction of Commercial-Industrial Facilities" as well the famous shop "Passazh", as well curriers of the Allied representatives in Odessa were among those that delivered letters and parcels to Paris.

Activities Carried Out in Odessa

Besides keeping contact with the Bessarabians in Paris, the Odessa Committee made efforts to support the "starving families of officers and servants of Bessarabia" that remained in the region. Among them were families of the officers enrolled in the Volunteer Army, the enrolment being also facilitated by the Committee. Besides providing material support, which was pretty modest, there was a hidden goal: to prevent the former servants from

[42] Glenn E. Torrey, *Romania and World War I. A Collection of Studies*, Iasi-Oxford-Portland, The Center for Romanian Studies, 1998, p. 330, 325-326.

[43] V.N. Tverdokhlebov – A.N. Krupenskii, Odessa, March 21 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.5 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

[44] *Ibidem*, Odessa, October 31, 1919.

[45] One of the descendants of the Gagarin nobles' family, present in Bessarabia with its branch Gagarin-Strurza.

[46] The merchant could have been Menachim Leibovich Gal'perin (Zus'ev), a printer, bookseller and publisher. See, Мирон Бельский, *Наум Гальперин – типограф старой Одессы* [Miron Bel'skii, Naum Gal'perin – typographer of the Old Odessa], Альманах "Мория", 2005, no. 2, at: http://www.moria.hut1.ru/ru/almanah_02/02_08.htm (Downloaded March 3, 2014). On the couriers, in V.N. Tverdokhlebov – A.N. Krupenskii, Odessa, October 20 and November 6, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.5 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

taking oath to the Romanian King, as well keep the pro-Russian spirit among the population. In the first half of 1919, the Committee received money from the Moscow Peoples' Bank (10 000 rubles) and the Odessa Union of Cooperatives (15 000 rubles). Although, apparently, the Propaganda section of the Volunteer Army promised "large sums" (150 000 rubles)[47], there is no documentary proof in that sense. There were desperate moments when the Committee members were ready to embark in "commercial adventures" in order to ensure the flow of money. Before the war the Bessarabian elite was involved in charity activities[48], but the encountered military conditions and economic difficulties refrained them from donating for charity. Thus the founding of the "Bessarabians' Aid Society"[49] did not have a big success.

By November 1919 the financial situation of the Committee radically changed: it looks like its members succeeded to convince the sponsors on the nobility of the cause money was sought for. "We have a broader perspective", wrote the head of the Committee to Alexandr N. Krupenskii in Paris immediately after the organization received 3 mln. Rubles. The money was distributed in the following way: "to Chişinău [were] transferred 250 t[housands] r[oubles] (= 151 ½ green Kerenski[50]), 2) 70 t[housands] were given to the school in Shaba and 3) 100 t[housands] to Zaiacii Insel for the support of Bessarabian refugees (Archbishop] Anastasii)"[51]. The money was also intended "for the needs of the delegation, pending receipt of the promised subsidies". It is not clear where this significant sum money came from. According to Tverdokhlebov, by the autumn the Odessa Credit Union of Cooperatives

[47] The money was planned to be sent to Paris for the support of the Bessarabian "delegates" A.N. Krupenskii and A.K. Schmidt, as well to be used for the needs of the organization in Odessa. V.N. Tverdokhlebov – A.N. Krupenskii, Odessa, October 20, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.5 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

[48] *Кишиневское Благотворитель'ное общество "Бессарабец". Очерк о деятель'ности за восемь' лет его существования. С. 1901 по 1909 гг.* [Chişinău Charity Society "Bessarabets". Essay on the eight Years of Activity. From 1901 to 1909], Кишинев, Типография Губернского Правления, 1910. On this brochure, see an account by: Маргарита Волошина, *Благотворительность без рекламы* [Margarita Voloshina, Blagotvoritel'nost' bez reklamy], Руссин, 2008, no. 1-2 (11-12), p. 142-144, available at: http://cyberleninka.ru/article/n/voloshina (Downloaded March 7 2014).

[49] V.N. Tverdokhlebov – A.N. Krupenskii, Odessa, November 15-20, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.5 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

[50] The "Kerenskii roubles" – also called "kerenki" or "green money" – were issued in 1917 by the Provisional government. These became the "chief means of everyday trade" around Russia. In this regard, see: Jonathan D. Smele, *Civil War in Siberia: The Anti-Bolshevic Government of Admiral Kolchak, 1918-1920*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 405.

[51] Anastasii (Gribanovskii, 1873-1965) served as Archbishop of Chişinău and Hotin between 1915 and 1918. In 1919 he immigrated to Odessa. In 1936 he was elevated to the rank of the metropolitan, and in 1964 was appointed as head of the Council of the Bishops of the Russian Church Abroad (ROKOR), but refused and remained its honorary head till his death. The extract quoted above is from the letter: V.N. Tverdokhlebov – A.N. Krupenskii, Odessa, January 16, 1920. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.6 Bessarabia. Correspondence. Krupenskii, 1920-1921, HIA.

(Soiuzkredit) "did not decide in our favour without an "adequate guaranty for the quick reimbursement", and then agreed to subsidize with 8 000 Francs the Bessarabian "delegates" in Paris, the Committee being "obliged to reimburse the promised amount in the same currency"[52].

As mentioned above, the significant part of money was sent to Bessarabia in order to support the families of former public servants and officers. According to the information received by the Committee members from the region, the number of Bessarabians that entered the state service was increasing. The money was thus intended to counterbalance the temptation to serve the Romanian regime. In a letter to Paris, Tverdokhlebov informed his counterparts that "the mood of the population is the same. But the starving teachers and a part of servants did not withstand: they take oath and enter the service. The teacher receives *once 4 000 lei and 1 000 lei per month* [underline in text]! The 'ministers' receive 18-20 t[housands] lei per month. So to say, the service to Romania is highly valued"[53]. Tverdokhlebov also informed Krupenskii that "the German colonists were also "bribed"; the law of the return of land they were deprived before 1917 was adopted, so they are "reconciled"; M. Witmer [Widmer] goes to the Senate[54]. But the mass, especially the Moldovans, nourish for Romanians old feelings. The Romanians suck hard Bessarabia: they all got rich on bribes, [illegible word], revel recklessly". In order to overcome difficulties in supplying the Bessarabians that previously served the Russian regime, the Committee asked the British representatives to intervene[55]. Considering the fact that the Allies were attentive to Romania and did not pursue a systematic plan to help the White forces to defeat the Bolsheviks, these claims were often met with critique and ignorance. The glimpses on the Committee's activity demonstrate this statement.

Defeat and Hopes

The defeat of the Volunteer Army at the beginning of 1920 was characterized by V.N. Tverdokhlebov as "fierce, terrible time […], the revival of Russia is collapsing; Rostov fell, Tsaritsyn, little is left from the Volunteer Army; its moral collapse is terrible, the embezzlement and wild [illegible word] of the present Epoch ruined its business and sympathies of the population"[56]. In a letter to A.N. Krupenskii, the head of the Odessa Committee pessimistically

[52] *Ibidem*, November 6 and November 15-20, 1919.

[53] *Ibidem*, November 15-20, 1919.

[54] Andreas Widmer was a former member of 1906 Russian Duma and ran for the Romanian Senate on behalf of the Tsaranist Party, representing the German minority of Cetatea Alba county (Ute Schmidt, *Die Deutschen aus Bessarabien: eine Minderheit aus Südosteuropa (1814 bis heute)*, Köln, Böhlau Verlag, 2004, p. 111-112).

[55] V.N. Tverdokhlebov – A.N. Krupenskii, Odessa, November 15-20, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, 1881-1956, Box 17 Subject file, Folder 17.5 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

[56] *Ibidem*, January 16, 1920. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.6 Bessarabia. Correspondence. Krupenskii, 1920-1921, HIA.

observed that "in this regard the situation of our question is worsening: although there is no immediate danger for Odessa and measures are taken (by Communists, social organizations and government) for its defence, still negotiations are held with Romania on the possibility of retreat on the territory of Bessarabia, and therefore Odessa's press does need to annoy the "good neighbour" with any articles or notes directed against her. Therefore, our activities are limited to sending articles for the Rostov (now it is not possible to send there) and Crimean newspapers, writing impotent protests and helping the starving families of officials and officers-Bessarabians. […] The drafted appeals, based on the efforts of the Volunteer Army, would need to be re-drafted or not to be published at all"[57]. The excerpt shows that the Committee did not act independently from the Russian Whites; it tempered its declarations and press releases when the White forces were claiming the Romanian military support. Otherwise, the "good neighbourhood" was nothing but an ironic thing.

In Chişinău, the defeat of the Denikin army was also painfully received. The Bessarabian landowner, Pantelemon V. Sinadino, who was considered loyal to the Romanian authorities, wrote to A.N. Krupenskii to Paris: "Our mood is again sad, we are completely detached from our quarter in Odessa[58], we read from the dear newspapers, and French and Odessa [newspapers] that Kolchak and Yudenich are doing very bad, and for Denikin [things] are not going well, he lost Kursk, Voronezh, in the Kuban and Donetsk regions showed up some "independence", Kherson and Nikolayev gangs of one called Makhno, 40 000 Germans are looting and burning! I do not really know when God will have mercy on us?! We find it hard! There are few believers, the most are swept away by daily life and "our patrons" take advantage of this, they pierce deeper and deeper into the people's body, separating it from our (once) Great mother-country! We stand [illegible word] man, will the awaited change and liberation ever come? We do not know and it becomes terrible!"[59]

Although during the Bolshevik occupation of Odessa[60] the Committee seemed ineffective, some of its members succeeded to create a "Revolutionary Bessarabian Committee" that started to advance the idea that the Bolsheviks "could be used to get rid of the Romanians". I. Krivorukov, "this highly talented statesman proclaimed himself as president of the Council of Ministers of Bessarabia!", observed Tverdokhlebov in a letter to Krupenskii. The intention of the "committee" was qualified by other members not as a "*Bolshevik* [underline in text] organization, but a naïve attempt to work for the Bessarabian question 'under certain conditions' with the Bolsheviks". No wonder why "soon

[57] *Ibidem*.

[58] The Committee for Saving Bessarabia was meant here.

[59] P.V. Sinadino – A.N. Krupenskii, Chişinău, December 7, 1919. Alexandr N. Krupenskii Papers, Box 1 Subject file, Folder Sinadino, Panteleimon V., HIA.

[60] On the transfer of the revolution from the center to the periphery and the specific features of revolution in Odessa in comparison to cities from Central Russia, see, at large, Tanja Penter, *Odessa 1917. Revolution an der Peripherie*, Köln-Weimar-Wien, Böhlau Verlag, 2000.

they were dispersed". Tverdokhlebov expressed satisfaction in relation to an earlier decision – "we did not elect him in our Committee" –, because the above-described actions already endangered the Committee members[61].

"After experiencing a nightmare of horror and abomination of the 'Soviet rule', we breathed freely again", wrote Tverdokhlebov to Paris after the liberation of Odessa by the French troops led by Gen. Berthelot[62]. The connection with the Bessarabian „delegates" was restored and "the Committee for Saving Bessarabia came to life again and is restarting its activity. We were completely cut off from the rest of the world and know almost nothing about the situation of the Bessarabian question"[63], confessed Tverdokhlebov. Despite the difficulties, the Odessa activists seemed optimistic about the future of their organization; the Bolshevik occupation seemed to "awaken […] not only the peasantry, but also a huge number of workers" that could be considered as a success of the Volunteer Army, "if it succeeds to attract the public in the *creative work* [underline in text]"[64].

After the liberation of Odessa the Committee went back to informing the Allied representatives on the situation in Bessarabia. The continuous "complaints" received from the region served as basis for concluding that the Bessarabians suffered from the "atrocities" committed by the Romanian regime. Curiously enough, one of these "complaints" was written by a member of the Committee, M.M. Sadovich, a priest who was simultaneously member of the Regional Union of Consumer Societies, one of the organizations that sponsored the Committee[65]. Sadovich claimed that the Romanian regime was a severe one for the Bessarabians, these supposed to become "good Romanian"-s[66]. The international circumstances seemed to favour the harsh behaviour of the new administration in the region: "Russia does not exist as a state, England and France do not care about us now, they can hardly cope with Germany, and the latter gave us a free hand in Bessarabia. If the Allied Powers will win, then Romania with also receive Transylvania, Bukovina, Banat and Dobrogea. When the Allied Powers will recover, Romania will have above 30 mln. inhabitants, and then she will speak in a different manner with other states. Indeed, no

[61] Apparently, several Committee members had to hide in order to avoid being arrested. V.N. Tverdokhlebov – A.N. Krupenskii, Odessa, September 9, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.5 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

[62] The French General Henri Berthelot was appointed by Clemenceau as the head of the military mission in Romania and Ukraine (J. Kim Munholland, *The French Army and Intervention in Southern Russia, 1918-1919*, in "Cahiers du monde russe et soviétique", XXII (1), janv.-mars 1981, p. 43-66).

[63] V.N. Tverdokhlebov – A.N. Krupenskii, Odessa, September 9 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.5 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

[64] *Ibidem*.

[65] M.M. Sadovich and N.K. Chekerul-Kush, the Bessarabian who was planned to be mandated to Paris, were both members of the Union. Dokladnaia zapiska General'nogo Staba Gl.-Maiora G.A. Danilova, Taganrog, September 4, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 19 Subject file, Folder 19.5 Bessarabia. V[erhovnye]. S[ily]. Iu[ga]. R[ossii]. Reports, HIA.

[66] "Bun român" (Rom.).

matter how often the Moldovans-Bessarabians would argue that the implemented system of Romanianization causes only hatred and anger of the population, the Romanians were constantly answering: "we know what we do, we have enough weapon to force to be listened"[67].

Some of the Committee members camouflaged their activity while claiming membership in other organizations. Thus V.V. Ianovskii and Col. Kepetskii acted as members of the Officers' Relief Society quartered in Odessa. The Society tried to facilitate the exclusion of the former Russian officers from the payment of requisitions, as well agitated for serving in the Volunteer Army. The organization was earlier presided by Alexandr N. Krupenskii who continued to be informed in Paris on the activities in Odessa and the attempts of the organization to penetrate in Bessarabia[68].

Another case was that of M.M. Sadovich, mentioned above. G.A. Danilov, a military who sojourned in Odessa, observed that Sadovich and others were as well members of the Regional Union of Consumer Societies. "Under the cooperative activity, which was their official expression of their participation in the Union, I was able to understand that these people also represent that circle of activists that keep in their heart the poignant pain on the separation of Bessarabia from Russia", wrote Danilov. Through the Union, he became acquainted with the "Bessarabian cause" and the people who stood behind it. "I heard fiery speeches of the sorrow caused by Romania to the entire population of Bessarabia by this act of annexation; I saw that they were deeply convinced that even after centuries the Bessarabian population would never comply with the union with Romania; I felt the anger and hatred of these people that were the defenders of the interests of their own country – the hatred toward the new enslavers – the Romanians, that was impossible to fade away even after centuries. This hatred they were vowed to bequeath from generation to generation together with the covenant to fight until Bessarabia will merges again with his unique Russian Motherland. […] The cry of their sore soul is the common consciousness that Bessarabia is all Russian by its spirit and education, the constant gravitation toward the rest of Russia, the situation that will never heal the wound which was made by the Romanians to the entire population of Bessarabia"[69]. This reach account of a witness shows that the moral state of those that wished a Russian future for Bessarabia was alimented mostly by hurt feelings and deep sentiments of revenge.

[67] Sadovich claimed to have heard V. Chiorescu, the former head of Trade and Industry Directorate saying in response to a replica that a plebiscite could be held in Bessarabia that "then it will go to Russia". V Soiuz Osvobozdeniia Bessarabii, December 21, 1918, Vasilii A. Maklakov Papers, Box 18 Subject file, Folder 18.3 Bessarabia. Protests against Romanian authorities, HIA.

[68] Alexandru Nikolaevichu Krupenskomu – byvshii Predsedatel' Kishinevskogo Obshchestva Vzaimpomoshchi Ofitserov, January 10, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 18 Subject file, Folder 18.17 Bessarabia, HIA.

[69] Dokladnaia zapiska General'nogo Staba Gl.-Maiora G.A. Danilova, Taganrog, September 4, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 19, Folder 19.5 Bessarabia. V[erhovnye]. S[ily]. Iu[ga]. R[ossii]. Reports, HIA.

The Committee Members meet Denikin

The Odessa Committee considered as a crucial task the establishment of relations with Kolchak government and Denikin representatives, in order to ensure the support of the "Bessarabian cause" before the Allies in Odessa and the European capitals. When Danilov was heard heading to the Stavka, the Committee asked him to inform Denikin on the activity of the Bessarabian "delegates" A.N. Krupenskii and A.K. Schmidt in Paris, to request support for the "legalization of the Committee in order to keep official relations with the authorities", as well hand Denikin several brochures on the "Bessarabian question". Danilov agreed to act on behalf of the Committee: its members made impression of "deeply sincere people that deeply sense the full horror of befell grief, which they cannot reconcile. In the most insistent manner they inspired me with the belief that they are the spokesmen of the same feelings of the entire population and only now the sold Romanian administration is like a spoon of tar in a barrel of honey that spoils this unanimous impulse of Bessarabia's aspirations to return to the bosom of Russia. Otherwise, they promise to fight from one generation to another until, like Alsace and Lorraine, they will not achieve a resolution of Bessarabia"[70].

The request was not transmitted directly to Denikin, but through his subordinate[71]. In a few weeks, the Stavka representative, Lt. Kozlovich, "having a special assignment on the Bessarabian question", came to Odessa and informed Tverdokhlebov that the Stavka decided to "act vigorously and firmly against the Romanians". The members of the Committee were told about possible "military actions […] if the rebellion breaks out in Bessarabia, it is necessary to create a proper organization, and in this respect [they] are pinning their hopes on us". The proposals of Denikin representative confused the president of the Committee: "This confused me: it seemed that we, a peaceful, informative and diplomatic organization, are imposed a task which is not inherent in us, and that we received a merely officious character, that from the international point of view is undesirable", wrote Tverdokhlebov to Paris. In order to take a decision in this sense, he decided to consult the opinion of the two members of the Committee, V.I. Iaroshevich and P.Z. Bazhbeuk-Melikov, delegated earlier for the participation in the assembly of the All-Russian National Center, held on September 18 1919 in Rostov[72].

Tverdokhlebov considered opportune to "get audience from Denikin and link the Committee with the Government", but on a later stage. Until then, the

[70] Dokladnaia zapiska General'nogo Staba Gl.-Maiora G.A. Danilova, Taganrog, September 4, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 19, Folder 19.5 Bessarabia. V[erhovnye]. S[ily]. Iu[ga]. R[ossii]. Reports, HIA.

[71] On September 2 1919 the materials were transmitted to the Head of the Quarters, Gen.-Lt. Romanovskii.

[72] Zhurnal zasedaniia obshchego sobraniia No. 37, Rostov-na-Donu, September 18, 1919. *Всероссийский Национальный Центр*, Москва, РОССПЭН, 2001 [*Vserosiiskii Natsional'nyi Tsentr*, Moskva, ROSSPEN, 2001], p. 276-277.

Committee members decided to "stay on the side", which led to the "indictment of inaction" from Kozlovich and Chekerul-Kush. Tverdokhlebov's concerns were not in vain: the Committee was warned by the Allied representatives against the "excessive "activity" [illegible word] and in the interest of keeping peaceful relations with Romania and to get from there military equipment left in Bessarabia"[73]. When Denikin himself reached Odessa, he apparently confirmed the statement.

The brief mention of the existing contact between the Committee members and Denikin in the literature[74] finds its confirmation in one of Tverdokhlebov's letters to A.N. Krupenskii in Paris at the end of October 1919. "*There was no official reception* [underline in text], but in a private discussion" several members of the Committee were apparently explained that, "the noise on the Bessarabian issue in Odessa can do harm, and that the previous work on the agitation in the *West* [underline in text] and influence on the conference should be continued".

Tverdokhlebov who did not meet Denikine because he caught typhoid fever was nevertheless kept informed about the discussion. He showed concern about a memorandum, apparently drafted by other Committee members in his absence and handed to the Russian official. The document expressed "the negative attitude toward the plebiscite, which does not comply with our position at the Peace conference", wrote Tverdokhlebov to Krupenskii[75]. At the same time, he informed the head of the Bessarabian "delegation" in Paris that the position of the Volunteer Army was against the plebiscite: "Although there is no doubt on its favourable outcome in Bessarabia, a fundamental decision on the all outskirts of Russia by plebiscite is considered dangerous for the future of Russia"[76]. Similar ideas were discussed by the Committee delegates, V.I. Iaroshevich and P.Z. Bazhbeuk-Melikov, in Rostov: Russia was not ready to adopt the plebiscite as a solution for every region of the former Russian Empire.

Gathering "Compromising" Information on the Romanians

The Romanian authorities were well-aware of the activity of the "Society" for Saving Bessarabia that from Odessa propagated "separatist tendencies" and called against Romanianization[77]. In Paris regular news about the situation in Bessarabia and "proves" on the negative attitude of the population toward the Romanian administration was expected, and periodically received. There was information about the "forced Romanianization", characterized by "prohibition

[73] V.N. Tverdokhlebov – A.N. Krupenskii, Odessa, October 20, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.5 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

[74] Marcel Mitrasca, *op. cit*., p. 144.

[75] V.N. Tverdokhlebov – A.N. Krupenskii, Odessa, October 20, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.5 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

[76] *Ibidem*.

[77] *Ibidem*, November 6, 1919.

in the village to speak Russian, to sing Russian, soldiers' songs"[78]. The information was used for propaganda means, both in the newspapers and the pamphlets published by A.N. Krupenskii and A.K. Schmidt in Paris, London and Geneva.

The cases on the sabotage of oath to the Romanian King were gathered attentively by the Committee members. While the supporters of the Russian perspective for Bessarabia treated such cases as signs of preserved loyalty to the former regime, the Romanian supporters viewed them as expression of fear for the consequences, in case the White armies entered Bessarabia. In this respect, the Bessarabian deputy Ion Pelivan said in the plenum of the Romanian Parliament: "Many former officials of Bessarabia, until the recognition of the union [by the Peace conference – n.a.], would not take oath: because of the fear that General Denikin was coming and that they could be hanged. But the officials sent from the Old Kingdom, mostly do not correspond to the mission for which these were sent to Bessarabia. Those who want to make good encounter a lot of difficulties, because they do not know the situation, do not know the psychology of the masses who have gone through a foreign regime of a 100 years, who have lived through revolution and Bolshevism. Those who believe that Bessarabia is a Russian Siberia are not right. It was proved that Bessarabia is a Romanian California, because these officials came poor as a church mouse and today have enormous wealth"[79].

The above speech circulated widely among the pro-Russian circles. Pelivan who, as former delegate at the Peace conference defended Romania's interests on Bessarabia, pointed out at the facts that the Romanian administration would rather hide. He spoke out about the tensioned state of affairs in the region, seen not as an exclusive effect of the hostile attitude manifested by the former Russian public servants, but as a consequence of the abuses and lack of professionalism of the Romanian servants. Appointed to serve in Bessarabia – sometimes by accident, sometimes as a punishment for professional misconduct –, these often committed abuses, were rude and ignorant toward the population. One cannot say that the whole administration was corrupt and lacked professionalism, but it was obvious that in the region where the population, badly affected by the war and the revolution, remained vulnerable to political speculations and indecisive regarding the future of the region, an attentive and carrying attitude toward the population would have narrowed the gap between the administration and the inhabitants[80]. Pelivan asked for a parliamentary inquiry on the situation in the region, in order to change the state of affairs and deter the causes that led to the dissatisfaction of the population with the methods and forms of administration. His request was left without reply.

[78] Dokladnaia Zapiska, by Lt.-col. Balinskii, undated. Alexandr N. Krupenskii Papers, Box 8 Cuttings, HIA.

[79] DAD, no. 18 of June 10, 1920, p. 281.

[80] See, Svetlana Suveică, *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928). Modernizare prin reforme*, Chișinău, Pontos, 2010, 250 and the foll.

To complete the task of gathering critical information on the Romanian administration, the Committee members targeted the representatives of minorities that inhabited the region. Indeed, the minorities complained more often against the new administration than the Romanians, one of the main reasons being that their former positions in administration were handed over to the Romanians. A 1923 Siguranţa report mentioned in this regard: "The union brought the harnessing of the Moldovan element and the removal of ethnic minorities elements from administration. The union was not only a national act, but an act of political and social justice, which overthrew the undeserved privileges of a minority oligarchy and which gave the precedence to Moldovans who comprise 75% of the entire population"[81]. Among the "valuable" information sent to the Russian representatives in Paris was that on the visit of a delegation of Bessarabian Jews to Gen. Denikin at the beginning of October 1919. At the request for a military intervention in Bessarabia, those who went to meet Denikin were apparently answered: "After the fight against the Bolsheviks will be over, Bessarabia will be claimed back from the Romanians; in the case of refusal the military force will be applied to get back the named province"[82].

While the Committee for Saving Bessarabia declared with every occasion that it supported the Bessarabians that were showing attachment toward Russia and opposed by any means to the Romanian regime, the activity of the Committee did not seem to make any difference for the Bessarabians who had higher expectations on the help and support received from outside the region. "Nobody defends our interests, and 'the Union of Liberation of Bessarabia' created in Odessa by the refugees that run there from Romania and having there its own press and agents and because of that pursuing a good agitation, with the entrance of French in Odessa was liquidated, and the newspaper was totally forbidden to place anything anti-Romanian", wrote a former Russian military in the summer of 1919[83]. Whereas the Committee did not support directly the former Russian militaries, the recruitment offices for the Volunteer Army that functioned in Odessa then Tiraspol, guaranteed monthly and travel subsidies, as well as sent money for the volunteers' families.

The attitude of the Bessarabian population toward the Volunteer Army was presented as being rather confused. In a secret instruction, issued on January 19 1919 to the chief of the Bessarabian center in Odessa, it was mentioned that the Bessarabians manifested a "preconceived attitude on the

[81] ANRM, fond 691, Directoratul General al Poliţiei şi Siguranţei României, inventar 1, dosar nr. 1 (microfilm), f. 12.

[82] This affirmation – not the fact of the visit – was denied later by A.A. Neratov, in a letter to the head of the Romanian military mission (Kopiia s snoshenija Podpolkovnika Partenie, Nachal'nika Rumynskoi Voennoi Missii, na imia Glavnogo Komandovaniia Armii Generala Denikina, Taganrog, October 24, 1919. Mikhail N. Girs Papers, Box 42, Folder 42.7 Romania, conditions and evens, 1919, Nov[ember] – December, HIA).

[83] Polozhenie v Bessarabii. July 25, (1919), by Lt. Baranovskii. Alexandr N. Krupenskii Papers, Box 2 Subject file, Folder Bessarabian question, HIA.

tasks of the Volunteer Army": as a restorer of the autocracy and that the force that might murder all those that took part in riots. Thus, the agitators were to use all means "to win over the population through the implementation of commitments, care for the families of volunteers by all means, without regretting any funds". The agitators were advised not to take part in political activities, "in order not to compromise themselves and thus impede the implementation of the direct task", still being aware of the unstable mood of the population[84].

Making Connections inside Russia

The Odessa Committee for Saving Bessarabia made efforts to stay in contact with other Russian social-(political) organizations and persuade these to act for the "Bessarabian cause". One of the organizations that had a solid basis in Russia was Soiuz Vozrojdeniia Rossii (the Union for the Revival of Russia), which declared its readiness to allow Bessarabia as well as other former territories of the Russian Empire to embrace the much acclaimed – but how much desired?! – autonomy. In a statement on Bessarabia issued on February 8 1919, the Central Committee of the Union "protested with all the force against all that takes place now on the Bessarabian territory" and insisted that the Allies intervened in order to "stop the illegalities and repressions and restore the 1917 system of zemstvos and municipal councils; replace the Romanian troops with the Allied, neutral or Russian ones; ensure Bessarabia its autonomous representation, together with other parts of Russia"[85].

The statement contained the following arguments: the entrance of the Romanian military forces in Bessarabia, approved by the Allies, aimed at only restoring order in the region and was declared as having a temporary character; the union of Bessarabia with Romania was voted under the Romanian pressure by "Sfatul Ţării" which was unrepresentative and did not express the will of the population; the Romanian administration operated in Bessarabia with "an entire system of repressions and violence, expressed through mass expulsions and arrests, suppression of freedom of speech, dissolution of zemstvo and city institutions, inciting of some nationalities against the others, stimulation Jewish pogroms", as well as the "Romanianization of the entire local life"; the Romanian actions led to the "hate of the population" and to the "continuous uprisings of the masses". Besides that, "a strong resistance to the new order also has been declared by the only local representatives authorized at present by the population – elected based on the universal suffrage by members of Bessarabian

[84] Doklad, Nachal'niku Shtaba Komanduiushchego Dobrovol'cheskimi chastiami Odesskogo Raiona, January 6/19, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 18 Subject file, Folder 18.17 Bessarabia. Reports – military matters, 1919, HIA.

[85] Rezoliutsiia Soiuza Vozrozhdeniia Rossii po voprosu o Bessarabii, priniataia v zhasedanii Ts.K. 8 fevralia 1919 g. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 1, Folder 18.17 Bessarabia. Reports – military matters, 1919, HIA.

zemstvo and municipal councils, the majority of whom expressed their desire that Bessarabia reintegrated in the restored Russia"[86]. The last point underlined that in Bessarabia certain circles of people remained loyal to Russia and did not perceive Bessarabia's future outside her borders.

Another social-political organization with which the Odessa Committee established contact was the All-Russian National Center (Vserosiiskii Natsional'nyi Tsentr)[87]. Through its Ekaterinodar and Rostov-na-Donu branches, it stayed in contacts with Kolchak government, the Russian Political Conference in Paris, the Russian émigrés in London (namely P.N. Miljukov), Constantinople, Athens and other European capitals[88]. One of the Center's active member was V.I. Ianovskii[89], the former president of the Gubernial Uprava of Bessarabian zemstvo, the institution which also mandated A.N. Krupenskii and A.K. Schmidt to Paris, but which at that time was already dissolved by a Royal decree of October 4 1918.

The All-Russian National Centre also expressed its position toward the territorial issues related to the former gubernias of the Russian empire, among these being the "Bessarabian question". Before the Paris conference started, the Centre addressed a note to the Allied representatives, in which the "restoration of Russia's unity and integrity, returning of a part of territories at the moment cut off from it" was viewed as essential for ensuring Russia's political and economic independence. "Created on the territories of the Russian state, the especially tiny states, such as Estonia, Latvia, Belorussia, Lithuania, Crimea, Georgia, Azerbaijan, cannot ensure the necessities of the people that inhabit them and would give them only the appearance of independence, in reality would put them in a full political and economic dependence from other states"[90]. The document proposed a large autonomy for Ukraine, while the independence of Finland and Poland was to be recognized. In the same context, the fate of the "outside Russian regions" was perceived only in relation to Russia, while Russia carried "the main core of the Russian nation".

On the issue of Bessarabia the document mentioned the following: "Not speaking about how much tearing of Bessarabia away from Russia contradicts

[86] *Ibidem*.

[87] The All-Russian National Centre was created simultaneously with The Union of the Revival of Russia, in the spring of 1919. It had the liberal-democratic orientation and advocated for the "fight with Germany, fight with Bolshevism, restoration of the greater and indivisible Russia", as well aimed to act together with the Allies, support the Volunteer Army and convening of the Constituent Assembly. It also declared itself against those monarchist organizations that were looking for the German support for the defeat of the Bolshevism. See, at large: *Всероссийский Национальный Центр* [*Vserosiiskii Natsional'nyi Tsentr*], p. 8 and the foll.

[88] *Ibidem*, p. 16.

[89] According to the Journal of the meeting (no. 11), held in Ekaterinodar on February 13, 1919, at the recommendation of the board, V.I. Ianovskii was unanimously elected as member of the All-Russian National Union (*ibidem*, p. 69).

[90] Zapiska Natsional'nogo Tsentra po povodu gotoviashcheisia Mirnoi Konferentsii, podannaia gen. Pulliu, undated (*ibidem*, p. 458-459).

with the main principles of the Allies' program, which tend to avoid for the future the motives that would lead to dissensions and wars between the states, giving Bessarabia to Romania hardly being determined by the attraction of the local population toward this state. A short-lived Romanian administration, as some Romanians confessed, contributed to further strengthening of relations of this region with Russia, than could have done the whole years of the Russification policy"[91]. Besides annexing Bessarabia, Romania was blamed for extending its "unhealthy annexationist plans" toward the Danube Delta. Ignoring that the Delta belonged to Romania since 1878, it was considered crucial for Russia from the strategic and economic points of view. The document concluded that the Allied Powers should not "sympathize" with Romania, as that would lead to new misunderstandings in the future. "All these arguments, hopefully, will be taken into account by our Allies, although, unfortunately, the weak Russia will have to meet this issue with serious difficulties"[92].

The All-Russian National Centre had high expectations from the Allies, but also from the Russian representatives before the Paris conference[93]. During 1919 there were hundreds of internal board meetings, general and branches assembly on different issues. The Bessarabian issue was discussed within the general assembly of the Center only once, in the meeting held on September 18 1919 in Rostov-na-Donu. At the assembly, the two delegates on behalf of the Odessa Committee for Saving Bessarabia reported on the evolution of Bessarabia's status in 1917-1918 and the current state of affairs in the region[94].

The first reporter was V.I. Iaroshevich, the former president of the Bessarabian Uprava of Gubernial zemstvo who was the member of the Odessa Committee as well joined the Centre. He gave an overall account of the events that led to the "forced annexation of Bessarabian gubernia by Romania" and pointed out at the abusive decision of "Sfatul Ţării", which members – apparently only "soldiers and Romanian public servants" – voted for the union of Bessarabia with Romania[95]. The groups of the Bessarabian population who did not agree with the decision, created the Committee for Saving Bessarabia that had to carry an underground activity in Chişinău, then moved to Odessa because of the persecution of the Romanian authorities. Iaroshevich supported the idea of a plebiscite in Bessarabia, namely in the counties where "Moldovans are

[91] *Ibidem*, p. 460.

[92] *Ibidem*, p. 461.

[93] One of the Center's member, A.A. Titov, was mandated to Paris to act within the Russian Political Conference in January 1919 and constantly inform the Center on its activities.

[94] In his quality of the president of the Gubernial Uprava of Bessarabian Zemstvo, Iaroshevich signed the mandates of A.N. Krupenskii and A.K. Schmidt to represent Bessarabia's interests at the Paris peace conference.

[95] *Журнал заседания общего собрания* [Journal of general meeting], no. 37, Rostov-na-Donu, September 18 1919, *Всероссийский Национальный Центр* [*Vserosiiskii Natsional'nyi Tsentr*], p. 276.

around 46%, the rest consists of Russians, Bulgarians and the German colonists"[96]. The rapporteur did not doubt that "all the population of Bessarabia will express its will to reunite with Russia". Among the reasons for such a decision the attitude of the Romanian administration toward the inhabitants was mentioned. "The policy of the Romanian authorities is the way that it pushes the population away from them; the methods – usual: ripping Russian signs on the stores, hanging signs in Romanian, exile of the Russians, replacing Russian servants with illiterate Romanians, during the suppression of the riots in the villages the Romanians act with extreme brutality; executions in the villages of the male population are rather frequent […]"[97].

Iaroshevich expressed the view that the "Bessarabian question" should be solved peacefully, and in this sense it was crucial that the Allies were better informed. On the other side, "the Romanians in Paris are on the alert and make an extremely strong agitation". Romania feared a "united and indivisible Russia", her declaration of support of the anti-Bolshevik movement proving to be false: it not only did not intervene when Odessa was taken over by the Bolsheviks, but also negotiated with Ukraine, because both wanted the dismemberment of Russia, considered Iaroshevich. He concluded that "the Committee for Saving Bessarabia expects from the National Centre an active support of his work on the illuminating of the real situation in Bessarabia"[98].

The second delegate, Petr Z. Bazhbeuk-Melikov[99], focused on the details on the Bessarabian "occupation" by Romania. He pointed out at the fact that "the idea of the creation of 'Greater Romania' appeared around 20-25 years ago, but was never successful in Bessarabia". The emissaries of the Provisional Government supported first the idea of the creation of an independent Moldovan republic, and only after the 1917 Bolshevik *coup d'état* and the decomposition of the Romanian front the agitation for the union intensified. He also criticized the "most negative role" of the "Sfatul Țării", played in the annexation of Bessarabia with Romania, and insisted that its decision "cannot

[96] The statistical data were similar to those presented by the Bessarabian "delegation", as well as by the Russian representatives in their memoranda before the Peace conference.

[97] *Журнал…*, p. 276-277.

[98] *Ibidem*, p. 277.

[99] The Prince P.Z. Bazhbeuk-Melikov published in 1925 in Sofia a book on the Romanovs and their killing by the Bolsheviks (*Сборник Высочайших актов и исторических материалов: ко дню годовщины изд. Его Императорским Величеством, Государем Императором Кириллом Манифеста 31 авг. 1924 г.*, Предисловие П.З. Бажбеук – Меликова [Collection of Imperial Acts and Historical Materials: on the Anniversary of Edition by His Imperial Majesty, the Emperor Kirill of the Manifesto of August 31 1924, Preface by P.Z. Bazhbeuk – Melikov], София, Издательство Представительства Его Императорского Величества в Царстве Болгарии, 1925). A good part of the book (pp. 17-64 from the total of 96 pages) was dedicated to the "Russian Nationally-monarchist movement [letters, orders]". A short account on the book can be found in: *Династия Романовых в книгах Русского Зарубежья: к 400-летию Дома Романовых: библиографический указатель* [The Romanov dynasty in the Books of Russia Abroad: to the 400th anniversary of the House of Romanov: a Bibliography], Москва, 2013, p. 12, available at: http://www.rsl.ru/datadocs/doc_7463we.pdf (Downloaded April 2, 2014)

be recognized as a legitimate act of a representative institution". The decision led to the establishment in the region of a "regime of violence". He repeated the request of his counterpart that the Centre supported the "Russian cause in Bessarabia"[100].

After the two reports were heard, the Count P.D. Dolgorukov appeared convinced that "only with the restoration of the Russia's state power the question of Bessarabia will receive a crucial and radical examination". He ensured the rapporteurs that the Odessa Committee will receive an "active support of the National Centre in the cause of the proper elucidation of the Bessarabian issue and on the proper awareness of the Allies of the situation in that region […]"[101]. According to V.N. Tverdokhlebov who was later informed on the discussion, the Center shared the view of the Kolchak government on the need of a plebiscite in Bessarabia. While the success of the enterprise in the region was not doubted, it was questionable whether the solution would give satisfactory results in other border regions of the former Russian Empire[102]. The mission of the Bessarabian "delegates" in Paris was evaluated as "very supportive" and it was wished that they "continue to work in the same spirit".

Life after Paris

There is lack of information up to which date the Committee for Saving Bessarabia activated in Odessa. The organization was most active during the Paris Peace conference, when the anti-Bolshevik stance of the decision-makers gave hopes for the return of Bessarabia back to Russia. After the fate of Bessarabia was decided in the favour of Romania, the activity of the Committee had to be reoriented. A decision taken in this regard stated that "by necessity, [the Committee] transferred its activity in another place; nevertheless, it continues to stay in permanent and immediate contact with Bessarabia and follow the proceeding events in this region, which it inserts in the history pages of the Bessarabian tragedy in the form of special additions to the memorandum"[103]. The memorandum was, possibly, the 100-pages document, mentioned above, that was apparently handed to the conference's delegates, as well the Allied representatives in Odessa, and later translated in French and handed "to all the members of the Peace conference and to persons who had anything to do with the conference. Besides that, the memorandum circulated among numerous editors and press representatives in Europe and America." The

[100] *Журнал…*

[101] *Ibidem*, p. 278.

[102] V.N. Tverdokhlebov – A.N. Krupenskii, Odessa, October 20, 1919. Vasilii A. Maklakov Papers, Box 17 Subject file, Folder 17.5 Bessarabia. Correspondence – Krupenskii, 1919, HIA.

[103] Preface to *Материалы по Бессарабскому Вопросу (1918-1921) со дня Румынской Оккупации*, Издание Одесского Комитета Спасения Бессарабии [Materials on the Bessarabian question (1918-1921) from the date of the Romanian occupation, The Edition of the Odessa Committee for Saving Bessarabia], Берлин, Типография Ланде & Ко., 1922, 187 p.

special additions to the memorandum were issued as separate brochures under the names of letters of the Russian alphabet (from A to K), each of these being dedicated to one issue: e.g. under letter A the agrarian issue was explained, under letter E a material on the minorities and elections in Bessarabia was placed, under letter K – the external situation of the Bessarabian issue.

In 1922, the position on the status of Bessarabia of those who once formed the Committee for Saving Bessarabia remained unchanged. A large publication, issued in 1922 in Berlin, comprised a set of materials for a "comprehensive study of the Bessarabian question and for its just and definitive solution in the future"[104]. The publication looked more like a historical account than a propaganda material: referring to the past activities related to the fight against the recognition of the Romanian regime in Bessarabia, it did not present a clear perspective for the region that, apparently, continued to fight for the same cause – the liberation from Romania and the subsequent re-union with Russia. Neither was it specified what regime was preferred for Russia that was at that time already under the Soviet rule.

The 1922 publication highly appreciated the mission of the Bessarabian "delegates" A.N. Krupenskii and A.K. Schmidt, who "courageously defended the rights and the dignity of the Bessarabian population for the self-determination not only in the high international diplomatic circles, but also in the wider community of the Western Europe". The Paris Treaty of October 28 1920 that recognized Bessarabia as a Romanian territory, "leaves the Bessarabian question unsolved": one of the reasons was the delay in the ratification of the treaty by the Romanian parliament[105]. The Treaty "made in Bessarabia an extremely painful impression"[106], considered the authors of the publication. "Without protecting anyone's rights in Bessarabia, it enhances the position of the Romanian Kingdom which lies in the fact that by the time the revival of the Russian state the Bessarabian region would be quite Romanianized, thus thinking this way to protect itself from Russia' legitimate claims inevitable in the future"[107].

The publication stated that those that felt oppressed under the Romanian regime considered that the enforced administrative measures as well the constrains imposed to the Russian language and culture made the life conditions – especially for the Bessarabian intelligentsia – pretty much similar with that of the Russian refugees abroad. One exception was mentioned in this sense: "whereas the Russians abroad are able to communicate among themselves and read Russian press, in Bessarabia they are deprived of this opportunity; the Russian foreign press is not allowed in Bessarabia". The "immoral" behaviour of the Romanian administration provoked "the deep hatred and contempt for all

[104] *Ibidem*.
[105] The Romanian Parliament ratified the Treaty in 1922 (MOf, no. 100 of August 8 1922).
[106] *Материалы…*, p. 13.
[107] *Ibidem*, p. 14.

that is Romanian" that will dominate the Bessarabian society until the issue will not be solved vice versa, stated the authors[108].

Conclusions

The Odessa Committee for Saving Bessarabia was the social-political organization that mandated the Bessarabian "delegates" to Paris where the Peace conference was to decide upon the drawing of the post-war East European borders. The aim of the "delegation" was to inform and persuade the Great Power and the European public that the Bessarabians wished to be "liberated" from the Romanian regime and re-unite with Russia. The Committee established contact with the Kolchak government and the commandment of the Volunteer Army, as well with other Russian social-political organizations inside Russia. Its members made efforts to inform other organizations about the situation inside Bessarabia and the state of affairs in Paris, where the mandated Bessarabian "delegates" acted for the defence of the "Bessarabian cause". Another task of the Committee was to reach the synchronization of efforts with other organizations in order to contribute to the cause. The organization was also involved in the recruitment activities for the Volunteer Army, the organization of the material support for the families of former Russian officers and public servants, the collection of compromising materials on the Romanian administration as well of opinions on the state of mind of the population and reactions related to the development of the "Bessarabian question" in Paris.

During the period of 1918-1920, the activity of the Committee was sporadic and scarce, due to the precarious situation in Odessa, the lack of financial resources as well the relocation of its most active members to Paris. With the Bolsheviks taking over the Russian territory previously controlled by the White forces, the international circumstances also became unfavourable to the fight for the "Russkoe delo".

Despite the involvement of the Committee in a range of activities, it made little difference for the development of the debates on Bessarabia at the Peace conference in Paris as well for the Russian-Romanian relations. Nevertheless, its effort was important for the activity of the Besarabian "delegation" mandated to the French capital to persuade and propagate for the "Bessarabian cause". The activity of the Committee also echoed as well inside Bessarabia. The material support given to the former public servants encouraged them – even for a short period of time – to refuse serving the Romanian regime. The propaganda activities of the Committee contributed to the maintenance of the state of incertitude as well alimented the hope for the revival of the empire of the former elite and the servants. The empire broke out, but for some of those that survived the cataclysm to rebuild it seemed a matter of time and an object of sincere hope.

[108] *Ibidem*.

Pentru „cauza basarabeană":
activitatea Comitetului pentru Salvarea Basarabiei de la Odessa (1918-1920)
(Rezumat)

Cuvinte-cheie: Basarabia, Comitetul pentru Salvarea Basarabiei de la Odessa, ruşii albi, Conferinţa de Pace de la Paris, România, propagandă.

Studiul de faţă îşi propune drept obiectiv reconstituirea activităţii Comitetului pentru Salvarea Basarabiei în perioada imediat următoare Primului Război Mondial şi evaluarea acesteia în contextul evenimentelor legate de modificarea statutului politic al Basarabiei. Comitetul a fost constituit la Chişinău, mutându-se apoi la Odessa, în imediata vecinătate cu provincia disputată. Autorul afirmă că transformările prin care a trecut regiunea – de la gubernie rusească la regiune autonomă şi republică independentă, apoi la provincie românească –, urmate de cele economice şi sociale, au fost percepute în mod diferit de locuitorii Basarabiei. Fosta elită imperială, fiind cea mai nemulţumită de pierderea influenţei şi priviegiilor, s-a angajat în modelarea unui scenariu alternativ alipirii Basarabiei la statul român, propagând soluţia unui plebiscit pentru afirmarea dreptului naţiunilor la autodeterminare. Aceasta a fost parţial susţinută de reprezentanţii „noii" elite basarabene, nemulţumiţi de abolirea autonomiei provinciei, precum şi de foştii funcţionari publici şi de reprezentanţi ai minorităţilor. Proiectul a luat avânt în momentul în care emigraţia rusă a lansat semnale clare de susţinere a refacerii Rusiei în hotarele de până la 1914, fără a împărtăşi o idee comună despre viitorul regim politic în Rusia. Şansa obţinerii suportului din exterior părea să vină de la Paris, unde demarase Conferinţa de Pace care urma să decidă remodelarea noilor hotare est-europene. Poziţia anti-bolşevică a factorilor de decizie a facilitat activitatea emigraţiei ruse de restaurare a „Rusiei Mari".

Comitetul pentru Salvarea Basarabiei, creat de către cei care sprijineau planul de revenire a Basarabiei la Rusia, a iniţiat mandatarea „delegaţilor" basarabeni la Paris, în frunte cu Alexandr N. Krupenskii, pentru a lucra cot la cot cu emigranţii politici şi diplomaţii ruşi în vederea informării Aliaţilor şi a publicului larg din capitalele europene şi convingerii acestora că voinţa basarabenilor era „eliberarea" de regimul român şi revenirea la Rusia. La Odessa, membrii Comitetului depuneau efort pentru a convinge reprezentanţii Guvernelor Aliate de poziţia anti-românească a basarabenilor, colectau material despre abuzurile comise de funcţionari şi poliţie, precum şi despre starea de spirit din regiune care, aparent, era una nefavorabilă noului regim. Comitetul s-a implicat şi în facilitarea recrutării pentru Armata de Voluntari care susţinea Mişcarea Albă, precum şi în colectarea şi distribuirea ajutorului material familiilor de ofiţeri si foştilor funcţionari aflaţi în Basarabia.

Deşi Comitetul de la Odessa nu s-a implicat direct în polemica ruso-română privind problema Basarabiei, pe lângă suportul infomaţional oferit „delegaţiei" basarabene la Paris care propaga activ „cauza rusească" a Basarabiei, acesta a contribuit la menţinerea stării de spirit anti-româneşti în rândul basarabenilor. Foştii funcţionari erau încurajaţi să refuze încadrarea în serviciul public, fiindu-le alimentată speranţa celor care continuau să se asocieze cu trecutul că regimul românesc este unul temporar, iar Basarabia va reveni în albia „Rusiei-mamă".

Politica Ungariei referitoare la problema Transilvaniei în contextul acţiunii militare sovietice în Basarabia (vara anului 1940)

Aleksandr STYKALIN

Deşi istoriografia problemei consacrată anexării Basarabiei de către Uniunea Sovietică abundă în contribuţii, cercetătorii în domeniu n-au atras suficient atenţia asupra unor aspecte importante. Unul dintre acestea este politica Ungariei în condiţiile realizării planurilor staliniste în raport cu Basarabia sau conexiunile dintre acţiunea URSS-ului în teritoriul dintre Prut şi Nistru şi cel de-al doilea arbitraj de la Viena, din 30 august 1940, când, prin voinţa liderilor Germaniei şi Italiei, Nordul Transilvaniei a fost transferat sub jurisdicţie maghiară. Totodată, în nici una din capitalele europene elita politică aflată la guvernare n-a receptat cu atât entuziasm trecerea Armatei Roşii peste Nistru ca în Budapesta, unde se intenţiona continuarea procesului de destrămare a statului român demarat de Stalin în condiţiile desfăşurării războiului mondial. În continuare, ne propunem şi desluşirea unei chestiuni importante, şi anume, în ce măsură anexarea Basarabiei a grăbit realizarea planurilor Berlinului în soluţionarea provizorie a problemei transilvane în interesele consolidării poziţiei celui de-al Treilea Reich în spaţiul carpato-dunărean, precum şi acţiunile URSS-ului în direcţia balcanică. În acest sens, o sursă importantă pentru reconstituirea evenimentelor din vara 1940 o reprezintă materialele documentare din arhivele Ministerului de Externe de la Moscova şi, de asemenea, rapoartele reprezentanţei sovietice de la Budapesta.

Regimul autoritar de dreapta al lui Horthy – instaurat pe ruinele dictaturii comuniste maghiare, aşa-numita Republică Sovietică Ungară, care a căzut la începutul lunii august 1919 – dezaproba experimentul comunist din Rusia şi bolşevismul, mai ales expansiunea lui externă, cu atât mai mult cu cât în 1920, după înfrângerea Austro-Ungariei în Primul Război Mondial şi destrămarea acesteia, Ungaria a fost obligată să semneze Tratatul de pace de la Trianon, perceput nu numai de către elita politică de dreapta, dar şi de opinia publică din ţară drept o mare umilinţă naţională. Principala responsabilitate a politicii interne a fost pusă pe seama celor de stânga, nu doar a comuniştilor, ci şi pe aripa de stânga a liberalilor din viaţa politică. În mentalitatea colectivă din

Archiva Moldaviae, vol. VI, 2014, p. 171-187

Ungaria, care din punctul de vedere a celor de dreapta submina cu îndârjire tradiţia statală maghiară, dictatura comunistă din 1919 a fost percepută doar ca un ultim element din şirul de evenimente care au determinat prăbuşirea statalităţii istorice maghiare în graniţele regatului Sfântului Ştefan. „Pentru omenire nu va fi linişte, securitate şi fericire, până când nu vom distruge Sovietele", scria regentul Ungariei, amiralul Miklos Horthy, lui Hitler în contextul celui de-al Doilea Război Mondial[1].

Cu toate acestea, exista o bază obiectivă pentru apropierea regimului bolşevic din URSS de regimul hortist din Ungaria. În primul rând, nici unul dintre cele două regimuri nu a adoptat sistemul relaţiilor internaţionale de la Versailles, iar în plan regional – noile frontiere stabilite în Europa Centrală şi de Sud-Est după Primul Război Mondial. Politica externă hortistă era orientată spre revizuirea condiţiilor Tratatului de la Trianon, între reprezentanţii elitei maghiare existând doar divergenţe în ceea ce priveşte metodele care duceau la atingerea acestui scop. În al doilea rând (şi nu mai puţin important), atât URSS, cât şi Ungaria aveau pretenţii teritoriale serioase faţă de România, ceea ce constituia o bază pentru a încheia acorduri de parteneriat. În sfârşit, ambele ţări erau izolate pe arena internaţională, în faţa lor stând problema ieşirii din izolarea internaţională, ceea ce a dus la apropierea Rusiei Sovietice nu doar de Ungaria, ci şi de Germania (Tratatul de la Rapallo, 1922).

Izolarea politică externă lovea şi asupra economiei maghiare. Potrivit opiniilor cunoscuţilor istorici maghiari A. Seres şi A. Kolontári[2], antreprenorii maghiari nu manifestau interes pentru stabilirea relaţiilor economice cu Rusia. Mai mult decât atât, factorul economic, care exercita presiuni asupra puterii, a jucat un rol important în timpul tentativelor de a stabili relaţii diplomatice între cele două state, în 1924. În luna septembrie a aceluiaşi an, la Berlin a fost semnat un tratat, care însă nu a fost ratificat de Parlamentul ungar, împotrivă fiind chiar şi regentul Horthy. Potrivit cercetărilor lui A. Kolontari, la 2 octombrie 1924, în timpul celor mai aprinse discuţii în parlament, Horthy l-a primit în audienţă pe colonelul fostei armate ţariste şi general al „Armatei Albe", Alexei von Lampe, reprezentantul baronului Piotr Vranghel, conducătorul militar al emigraţiei „albe" din Rusia. Discuţia lor a durat 40 de minute. Convingerile emisarului „alb", care i-a reamintit regentului despre persistenţa pericolului bolşevic, nu au fost în zadar[3]. Relaţiile diplomatice dintre Rusia şi

[1] Cf. А.И. Пушкаш (ред.), М. В. Троян, В. В. Гомонай, В. И. Олаг, И. М. Гранчак, В.В. Хайпас, Л. Н. Нежинский, П. П. Безушко, В. А. Крючков, *История Венгрии* [A.I. Puşkaş (coordonator), M.V. Trojan, V.V. Gomonay, V.I. Olag, I.M. Granchak, V.V. Haypas, L.N. Nezhinskii, P.P. Bezushko, V.A. Kryuchkov, *Istoria Ungariei*], Москва, Наука, 1972, vol. 3, p. 292.

[2] Din lucrările generale recente, vezi: Attila Kolontari, *Hungarian-Soviet Relations, 1920-1941*, Atlantic Studies on Society in Change, nr. 136, Highland Lakes, New Jersey, 2010 (în limba maghiară: A. Kolontári, *Magyar-szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok 1920-1941*, Budapest, Napvilág, 2009; A. Seres, *Magyar-szovjet gazdasági kapcsolatok, 1920-1941*, Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 2010.

[3] După cum remarca cercetătorul maghiar, „refuzul de a ratifica tratatul din partea guvernului ungar nu poate fi atribuit doar generalului von Lampe, însă el, desigur, şi-a jucat rolul

Ungaria au fost stabilite în anul 1934[4]. Din partea URSS-ului reglementarea relaţiilor diplomatice cu Ungaria nu a avut un caracter antiromânesc, întrucât ele au fost stabilite în perioada de maximă normalizare a relaţiilor sovieto-române. Ministrul de Externe al României, N. Titulescu, întreţinea legături destul de strânse cu omologul sovietic, M. Litvinov, şi un timp a fost interesat de ideea securităţii colective cu participarea Moscovei. Cu toate acestea, stabilirea relaţiilor diplomatice dintre Uniunea Sovietică şi Ungaria a fost într-o anumită măsură un instrument de presiune asupra României cu scopul ca guvernul acesteia să accepte concepţia de securitate colectivă propusă de URSS[5].

De la mijlocul anilor 1930, pe măsură ce relaţiile Ungariei cu Germania nazistă se intensificau, posibilităţile colaborării dintre Moscova şi Budapesta, care aveau drept scop respingerea sistemului de tratate de pace parizian şi tendinţa de a schimba *statu-quo*-ul[6], deveneau tot mai problematice. În februarie 1939, partea sovietică rupea relaţiile diplomatice cu Ungaria în legătură cu aderarea acesteia la pactul Anticomintern, însă peste puţin timp, după semnarea tratatului sovieto-german, la 23 august 1939, odată cu schimbarea vectorului politicii externe sovietice, ele au fost restabilite.

Revizuirea graniţelor în regiunea Europei Centrale a început înainte de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial (Anschluss-ul Austriei, dezmembrarea Cehoslovaciei), iar odată cu declanşarea războiului se deschid perspective şi mai radicale de schimbare a graniţelor în Europa Centrală. În aceste condiţii, elita politică maghiară îşi dădea bine seama de interesul comun al URSS şi Ungariei, pentru ca ultima să capete unele teritorii româneşti. La începutul anului 1940, noul reprezentant al URSS în Ungaria, N.I. Şaronov, raporta Moscovei despre faptul că atât în cercurile politice din Budapesta, cât şi printre diplomaţii străini aflaţi în capitala ungară, se auzeau zvonuri despre

în momentul hotărâtor, mizând pe sentimentele antibolşevice ale regentului" (А. Колонтари, *Несостоявшаяся белая ось. К вопросу о возможностях сотрудничества русской эмиграции с Венгрией* [A. Kolontari, O axă „albă" eşuată/ratată. Despre posibilităţile colaborării emigraţiei „albe" din Rusia cu Ungaria], în *Российская белая эмиграция в Венгрии (1920-1940-е годы),* отв. редакторы Е.М. Варга, А.С. Стыкалин [Emigraţia „albă" din Rusia în Ungaria în perioada anilor 1920-1940], coordonatori E. M. Varga, A. S. Stykalin], Москва, Пробел-2000, 2012, p. 67).

[4] Mai detaliat despre contextul politicii externe şi stabilirii relaţiilor bilaterale vezi: А. Колонтари, *Переговоры по установлению дипломатических отношений между Советским Союзом и Венгерским Королевством в 1934 году* [A. Kolontari, Tratativele privind stabilirea relaţiilor diplomatice între Uniunea Sovietică şi Regatul Ungariei în anul 1934], în „Славяноведение", Москва, no. 1, 2010, p. 19-30. După aceasta, între ţări se dezvoltau, chiar dacă limitat, relaţii culturale şi economice. Primul reprezentant însărcinat al URSS în Ungaria a fost A. Beczadean, care a devenit mai târziu victimă a represiunilor din anii 1937-1938.

[5] La Budapesta însă după stabilirea relaţiilor diplomatice cu Moscova nu scăpau cu vederea posibilitatea de a pune problema Basarabiei când vor înainta pretenţii asupra Transilvaniei.

[6] Se poate cădea de acord cu A. Kolontari, care scrie că „relaţiile sovieto-maghiare în anii următori se caracterizau prin învinuiri reciproce referitoare la combinaţiile duşmănoase ale URSS ori Ungariei, despre campanile zgomotoase din presă, despre primejdia roşie, ce ameninţa Europa, ori despre Ungaria fascistă şi feudală şi protestele diplomatice provocate la Moscova şi Budapesta" (*ibidem*, p. 30).

înaintarea URSS-ului în viitor în direcţia balcanică şi că prima ţară care va sta în calea expansiunii avea să fie, desigur, din cauza poziţiei sale geografice, România[7]. În aşteptarea acestor atât de dorite evenimente pentru Ungaria hortistă, ministrul Afacerilor Externe, contele István Csáky, discutând cu ziarişti, deputaţii parlamentului şi diplomaţii străini (şi nu în ultimul rând cu cei români), constata cu satisfacţie caracterul „normal" al relaţiilor sovieto-ungare, lipsa unor divergenţe serioase şi pretenţii reciproce. Tot în ianuarie 1940, întâlnindu-se la Veneţia cu ministrul de Externe al Italiei, ginerele lui Mussolini, Galeazzo Ciano, potrivit unor spuse, Csáky i-a mărturisit omologului italian următoarele: „[…] noi suntem liniştiţi pentru graniţa noastră din Carpaţi, nu avem neînţelegeri cu Sovietele în general şi nu ne simţim ameninţaţi din această parte"[8]. Acest lucru îl spunea chiar dacă războiul sovieto-finlandez din iarna 1939-1940 oferea un nou motiv de îngrijorare în ceea ce priveşte pericolul militar sovietic pentru ţările vecine. Orientarea spre apropierea (până la o limită[9]) de URSS în general nu împiedica şi conştientizarea de către liderii maghiari a instabilităţii alianţei sovieto-germane, apărută drept cauză a unui raport (temporar) de forţe pe arena internaţională şi care nu avea o perspectivă de durată.

Preocupările puterii hortiste pentru susţinerea cererilor sale revizioniste de către Uniunea Sovietică, ca unul din cele mai mari state, era o chestie mult mai importantă, căci poziţia Budapestei găsea mai puţină înţelegere nu doar la Londra şi Paris (capitalele ţărilor-organizatoare ale sistemului de la Versailles), dar chiar şi la Roma şi Berlin. Guvernul contelui Pál Teleki înţelegea foarte bine faptul că planurile iredentiste ale Ungariei nu vor putea fi realizate fără acordul Axei şi, în primul rând, al Germaniei, care după Anschluss-ul Austriei şi destrămarea Cehoslovaciei domina din ce în ce mai mult în Europa Centrală. Înainte de război, la Berlin erau susţinute aceste planuri ale Ungariei în măsura în care erau îndreptate contra duşmanului celui de-al Treilea Reich, în particular a Cehoslovaciei. Odată cu rezolvarea acestei probleme (destrămarea statului cehoslovac), Hitler şi adepţii săi acordau deja mai puţină atenţie revizionismului maghiar, deoarece gândeau rezonabil că întărirea peste măsură a Ungariei va

[7] *Трансильванский вопрос. Венгеро-румынский территориальный спор и СССР. 1940-1946. Документы*, отв. редактор Т.М. Исламов [Problema transilvăneană. Litigiul teritorial româno-ungar şi URSS-ul (1940-1946). Documente, coordonator T. M. Islamov], Москва, РОССПЭН, 2000, p. 13.

[8] *Ibidem*, p. 23. (Из дневника Н. Шаронова. Запись по итогам беседы с Чаки 13 февраля 1940 г. [Din jurnalul lui N. Şaronov. Notiţa referitoare la rezultatele discuţiei cu Csáky la 13 februarie 1940]).

[9] Aceste limite au fost condiţionate nu numai de principiile de neîmpăcare a elitei politice de dreapta şi parţial al celei radicale de dreapta din Ungaria faţă de ideologia comunistă, dar şi de poziţia guvernului condus de contele P. Teleki de a nu arde definitiv podurile cu coaliţia anglo-franco-americană. Întâlnindu-se cu diplomaţi din Marea Britanie şi Franţa, acelaşi Csáky îi încredinţa despre cursul antisovietic neschimbat al Ungariei. Un caz potrivit de a desfăşura o campanie antisovietică a fost acţiunea militară a URSS din iarna 1939/1940 împotriva Finlandei, înrudită cu Ungaria din punct de vedere etnic-lingvistic.

duce guvernul acesteia la un curs politic independent. O astfel de idee era posibilă şi datorită experienţei politice recente, adică a tentativelor zadarnice ale Budapestei de la mijlocul anilor 1930, când a stabilit legături strânse cu Italia, Austria, Polonia şi Iugoslavia, încercând să creeze o opoziţie dominaţiei germane în regiune. De asemenea, conta şi faptul că al Treilea Reich era cointeresat de unele ţări, asupra cărora erau îndreptate ambiţiile teritoriale maghiare, spre exemplu România şi „independenta" Slovacie, care practic se afla sub protectoratul Germaniei. Susţinerea deschisă (cu atât mai mult în totalitate) a solicitărilor revizioniste maghiare ar fi fost dificilă pentru Germania, care dorea să antreneze România în sfera sa de influenţă, atunci când, din punctul de vedere al realizării planurilor militaro-strategice germane faţă de URSS şi în Balcani, România nu era mai puţin importantă pentru Berlin decât Ungaria, ci invers. Nu trebuie să uităm rolul României în calitate de exportator de petrol pentru Germania.

Elitele hortiste şi naziste erau nemulţumite una de cealaltă. Chiar şi partea cea mai loială a elitei politice hortiste nu avea de gând să sacrifice în folosul Führerului interesele sale de a restabili Marea Ungarie între frontierele de până la Trianon. Cu toate că ambele ţări cereau revizuirea sistemului de la Versailles, ceea ce constituia baza apropierii lor, tentativele de a supune revizionismul maghiar jocurilor diplomatice ale Germaniei hitleriste au fost iniţial fără succes, deoarece nu putea fi vorba despre aceleaşi interese[10]. O poziţie la fel de rezervată faţă de iredentismul maghiar aveau şi oficialităţile Romei[11]. Potrivit unor surse, G. Ciano, întâlnindu-se cu I. Csáky în ianuarie 1940, îi sfătuia pe unguri să amâne realizarea cererilor teritoriale până la sfârşitul războiului pe frontul de vest, adică până la înfrângerea Franţei şi Angliei[12]. În principiu, Italia se pronunţa pentru susţinerea pretenţiilor teritoriale ungare asupra României doar cu o mică condiţie, şi anume ca în urma „corectării nedreptăţii de la Trianon" procentajul minorităţilor naţionale alipite Ungariei să nu depăşească 30%[13]. În plus, poziţia Germaniei şi Italiei faţă de problema Transilvaniei, conform informaţiilor secrete, a fost coordonată în timpul întâlnirii celor doi lideri la Brenner (la graniţa Austriei cu Italia), la începutul primăverii anului 1940, când a fost luată o decizie secretă de a nu permite ambiţiile „peste măsură" ale ungurilor[14]. Pentru Ungaria era destul de dificilă căutarea de aliaţi de nădejde şi

[10] În nota Comisariatului de externe a URSS (iunie 1942), scria următoarele: „tentativele Germaniei de a dezmembra Europa de Sud-Est, politica balcanizării Europei de Sud-Est cu scopul de a-şi crea state vasale se află în contradicţie cu planurile imperialismului maghiar, ce tinde să-şi instaleze hegemonia în bazinul Carpaţilor" (*Трансильванский вопрос…*, p. 173).

[11] În anii 1930, susţinerea de către Italia a pretenţiilor teritoriale maghiare se află în dependenţă de jocurile diplomatice, pe care le ducea pe arena internaţională regimul Mussolini, cu scopul de a-şi întări poziţiile de stat important şi a-şi păstra măcar o mică egalitate în discuţii cu Berlinul. Un loc important în politica externă a Romei îl juca încheierea tratatelor de scurtă durată cu unele state mici şi medii (ca Polonia) din Europa şi nu în ultimul rând cu Ungaria.

[12] *Ibidem*, p. 20 (din jurnalul lui N. Şaronov).

[13] *Ibidem*, p. 27.

[14] *Ibidem*, p. 28.

printre cei mai puţin importanţi participanţi ai „concertului european” (de exemplu, Iugoslavia şi Turcia). În acest sens, în februarie 1940, reprezentantul iugoslav la Budapesta, Rašić, îi spunea reprezentantului sovietic, N. I. Şaronov, următoarele: „cu ungurii este greu să ai de a face: ei sunt obsedaţi de megalomanie şi nu pot înţelege faptul că toate statele în Balcani nu vor să vadă vechea Ungarie […]. Revizionismul şi megalomania îi vor lăsa fără aliaţi”[15].

Întrucât planurile revizioniste ale Ungariei nu erau nicăieri susţinute deplin, era cu atât mai important pentru Budapesta să obţină o poziţie binevoitoare din partea URSS-ului. Partea română, la rândul său, după destrămarea Cehoslovaciei şi Poloniei, deci după începutul celui de-al Doilea Război Mondial, se aştepta la înviorarea revizionismului maghiar şi escaladarea pretenţiilor teritoriale ale Budapestei[16]. Acest fapt a forţat România să adopte măsuri de securitate, întărind, mai ales, graniţele sale de vest. Adoptarea de către autorităţile din România a măsurilor de securitate, printre altele, a fost determinată şi de declaraţiile publice ale unor oficiali de la Budapesta, în februarie 1940, potrivit cărora Ungaria „nu va suporta amânarea rezolvării problemei Transilvaniei până la infinit”[17]. Poziţia oficială a Budapestei s-a înverşunat mai ales odată cu activarea la începutul anului 1940 a aşa-numitei Antantei Balcanice, în componenţa căreia intrau România, Iugoslavia, Grecia şi Turcia, ţări cointeresate în păstrarea *statu-quo*-ului în această regiune. Pentru a atrage de partea sa statele mai mari, Ministerul de Externe Ungar dădea garanţii diplomaţilor străini despre planul de a acorda Transilvaniei autonomie în componenţa Ungariei. Însă temându-se să se lege de aceste promisiuni prea departe, reprezentanţii maghiari vorbeau şi despre unele rezerve esenţiale. Din declaraţiile referitoare la viitorul Transilvaniei în componenţa Ungariei reieşea faptul că nu se va reuşi rezolvarea problemei minorităţilor naţionale şi se vedea refuzul anticipat de a oferi românilor un astfel de statut.

Atitudinea negativă a statelor Axei faţă de planurile maximaliste de refacere a Ungariei Mari nu putea să nu stârnească la Budapesta o iritare evidentă. Pe data de 13 februarie, încă înainte de întâlnirea de la Brenner, Csáky îi spunea lui Şaronov următoarele: „noi nu vom renunţa la planurile noastre şi dacă vor birui în război aliaţii şi noi vom rămâne în aceleaşi frontiere, vom incendia toată Europa”[18]. În aceeaşi zi, ministrul de Externe ungar îl asigura pe reprezentantul sovietic că Ungaria voia rezolvarea problemei Transilvaniei pe cale paşnică: „noi nu dorim război şi ne abţinem de la tot ce ar putea să-i provoace pe români”[19]. Era vorba despre o campanie zgomotoasă, desfăşurată în

[15] *Ibidem*, p. 20-21.

[16] În condiţiile începerii celui de-al Doilea Război Mondial la 30 septembrie 1939, tentativele arbitrale italiano-iugoslave au convins Ungaria şi România la un consens şi anume să-şi retragă o parte din unităţile militare, concentrate la graniţe, însă peste câteva luni acestea s-au reîntors pe poziţiile iniţiale, fiind o situaţie foarte tensionată, care putea duce la un conflict militar.

[17] *Ibidem*, p. 22 (din jurnalul lui N. Şaronov).

[18] *Ibidem*, p. 24.

[19] *Ibidem*.

România în legătură cu escaladarea pretenţiilor teritoriale maghiare, despre măsurile Bucureştiului pentru apărarea frontierelor sale de apus.

La începutul lunii iunie 1940, pe măsură ce era evident succesul Germaniei pe frontul de vest, reprezentanţa URSS la Budapesta accentuează nişte zvonuri răspândite în Budapesta despre planurile URSS de a anexa Basarabia în viitorul apropiat. O asemenea perspectivă părea foarte ademenitoare pentru elitele militare hortiste: unul dintre generalii maghiari, la o recepţie dată de reprezentanţa sovietică pe 19 iunie, a declarat deschis diplomatului sovietic că ungurii abia aşteaptă ca Uniunea Sovietică să anexeze Basarabia, pentru ca şi ei să ia Transilvania[20]. O astfel de declaraţie sinceră a militarilor nu contrazicea declaraţiile din cercurile emisarilor externi din Ungaria. De exemplu, şeful adjunct al secţiei de presă a Ministerului de Externe al Ungariei, A. Ullein-Reviczky, la 24 iunie, în timpul dejunului cu ziariştii germani, spunea că Ungaria nu poate aştepta şi va începe să atace[21].

În iunie 1940 devin tot mai intense pregătirile militare ale Ungariei la frontierele de est; continuă mobilizarea: într-o ţară cu circa 10.000.000 de locuitori, numărul de soldaţi ajunge la mijlocul lunii iulie până la 1,2 milioane[22]. Concentrarea pe ambele părţi ale frontierei a unui număr mare de unităţi militare şi a tehnicii de luptă creştea posibilitatea unui conflict armat, cu atât mai mult cu cât agravarea relaţiilor bilaterale nu putea să nu fie urmată de incidente la graniţă[23]. Într-o discuţie cu deputatul radical de dreapta F. Rajniss, N. Şaronov a aflat că generalii unguri nu se limitau doar la retorica militaristă, Marele Stat Major maghiar elaborase deja un plan de pătrundere în România, luând în considerare faptul că aceasta va fi împotriva ultimatumului sovietic, iar Ungaria va putea intra în Transilvania imediat după începerea acţiunilor militare în Basarabia[24].

În condiţiile create în iunie 1940 în legătură cu evenimentele din Basarabia, oficialităţile de la Budapesta arătau tot mai mult tendinţa de a se apropia de URSS, fapt demonstrat prin două vizite ale contelui Csáky (în decurs de o lună) la reprezentanţa sovietică, fiind un gest fără precedent, care nu avea pereche nici în relaţiile cu misiunea germană. O astfel de demonstraţie a apropierii de Soviete a şi creat zvonuri printre diplomaţii străini, remarcate în notiţele lui Şaronov, precum că acţiunile comune ale URSS-ului şi Ungariei faţă de România sunt deja coordonate[25]. Este adevărat că evenimentele din a doua jumătate a lunii iunie 1940 din statele baltice, terminate cu ocupaţia sovietică a

[20] *Ibidem*, p. 33.

[21] *Ibidem*, p. 35.

[22] *Ibidem*, p. 48. De la 1 iulie drept răspuns la mobilizarea totală din România (din cauza temerii invaziei ungurilor) începe mobilizarea totală în Ungaria.

[23] Societatea maghiară nu susţinea în întregime euforia vârfului guvernării, care era nu numai convins de succes în caz de conflict cu România, dar şi îl provoca. Reprezentantul sovietic avea informaţii despre un puternic curent antimilitar în Ungaria (*ibidem*, p. 41).

[24] *Ibidem*, p. 48.

[25] *Ibidem*, p. 35.

acestora şi intrarea lor „de bună voie” în componenţa URSS, contestau astfel de zvonuri. Aceste evenimente au înviorat în Ungaria complexul pericolului ocupaţiei militare sovietice, vizibil şi în discursurile oficialităţilor, care nu-şi ascundeau temerile în legătură cu acţiunile viitoare ale URSS-ului în regiunea carpato-dunăreană după anexarea Basarabiei. Astfel, acelaşi conte Csáky, la sfârşitul lunii iunie, într-o discuţie cu reprezentantul iugoslav îi împărtăşea intuiţiile sale, că URSS, „chiar dacă nu se ştie când, va ataca Ungaria”[26]. Iar şeful-adjunct al secţiei de presă a Ministerului de Externe al URSS îi spunea la 24 iunie unui ziarist german următoarele: „acum URSS isprăveşte cu statele baltice, iar următorul pas al puterii sovietice va fi, posibil, Ungaria”[27]. Printre altele, diplomaţii străini aflaţi la Budapesta nu erau înclinaţi să împărtăşească (chiar în lumina evenimentelor din ţările baltice) temerile referitoare la soarta Ungariei. Aceştia raţionau că următoarea expansiune a URSS-ului va fi în direcţia balcanică şi nu în direcţia central-europeană[28].

Nota cu cererea „ca în interesele stabilirii dreptăţii” să înceapă „imediat rezolvarea problemei retrocedării Basarabiei către URSS” a fost trimisă guvernului român la 26 iunie 1940, la patru zile după capitularea Franţei, care pe parcursul multor ani (până la Anschluss-ul Austriei şi destrămarea Cehoslovaciei) a fost garantul principal al sistemului de la Versailles, inclusiv pentru integritatea României în graniţele din anul 1920. Berlinul şi Roma au sfătuit Bucureştiul să cedeze, dându-i de înţeles că este vorba de „cedări de ordin temporar”[29]. La 28 iunie, Armata Roşie traversa Nistrul.

Vestea despre ultimatum a creat o stare de entuziasm în cercurile politice ungare. „Populaţia oraşului [Budapesta, n. A.S.] este agitată. Faţă de noi se vede o atitudine bună”, scria în jurnalul său reprezentantul sovietic, N.I. Şaronov, în seara zilei de 27 iunie 940[30]. În unele cercuri exista aşteptarea ca Ungaria să înainteze un ultimatum identic referitor la Transilvania, însă era evident că pentru aceasta avea nevoie de susţinerea preventivă a Germaniei.

În editorialele presei proguvernamentale maghiare din 28 iunie 1940 se exprima satisfacţia că „integritatea României nu mai există”, iar cererile sovietice erau considerate legitime. Este adevărat că printre generalii unguri (care erau în aşteptarea unei campanii victorioase în alianţă cu Armata Roşie) şi politicienii radicali de dreapta în acele zile se vedeau şi unele dezamăgiri în

[26] *Ibidem*, p. 34-35. Probabil, contele Csáky, care nu era străin de ideile majorităţii conservatorilor unguri referitor la ideea panslavistă ca pericol pentru Ungaria, avea drept scop să-i spună diplomatului iugoslav despre nedorinţa ţării sale să se apropie de URSS, având în vedere pericolul pentru Ungaria şi toată Europa regimul bolşevic. Trebuie luat în considerare că, în comparaţie cu URSS, Iugoslavia nu-i putea fi Ungariei aliat în realizarea planurilor revizioniste contra României, era vorba doar de neutralizarea conflictului.

[27] *Ibidem*, p. 35.

[28] Astfel, reprezentantul iugoslav în Ungaria Rašič, care l-a vizitat pe Şaronov în data de 3 iulie, după ocuparea Basarabiei, a observat că „toată lumea urmăreşte expansiunea URSS şi aici vorbesc despre următoarele mişcări ale URSS ce vor fi îndreptate spre Dardanele” (*ibidem,* p. 38).

[29] *Трансильванский вопрос…*, p. 54, 104.

[30] *Ibidem*, p. 36.

legătură cu problema Basarabiei, întrucât fusese rezolvată paşnic şi nu crease un pretext pentru armata ungară de a intra în România. La 28 iunie, după apariţia informaţiei despre ultimatumul sovietic adresat României, reprezentantul sovietic Şaronov lua dejunul împreună cu deputatul parlamentului ungar, F. Rajniss. Acesta îi spunea următoarele: chiar „dacă opinia publică ungară" era mulţumită că URSS a început să distrugă edificiul României Mari, cu atât mai mult că totul s-a petrecut fără acţiuni militare, „însă ungurii ar prefera să vadă războiul URSS cu România, ca şi ei să se arunce asupra României, care în caz de război, atacată din ambele părţi, va fi strivită deodată, altfel Ungariei de una singură îi va fi dificil [să o facă]"[31].

În orice caz, ministrul adjunct al Afacerilor Externe din Ungaria, J. Vörnle, l-a felicitat pe Şaronov pentru acţiunea victorioasă în Basarabia, adăugând că ungurii „se bucură mai mult decât alt stat", căci pentru ei înseamnă lichidarea principiului de integritate a României şi „o posibilitate mai uşoară de a continua" ceea ce a început URSS[32]. Precedentul creat de Uniunea Sovietică a facilitat esenţial, în acest fel, rezolvarea celei mai importante probleme a politicii externe, ce stătea în faţa guvernului hortist. În iunie 1940, pentru Ungaria a apărut o oportunitate foarte tentantă, ea folosindu-se de precedent pentru a-şi realiza propriile planuri iredentiste.

Reprezentantul ungar la Moscova, J. Kristóffy, a fost la rândul său primit în audienţă la 29 iunie de către vicecomisarul afacerilor externe al URSS, Vladimir G. Dekanozov şi, de asemenea, şi-a exprimat satisfacţia pentru reuşita operaţiei. Reamintindu-i interlocutorului său despre pretenţiile faţă de România, diplomatul ungar a văzut diferenţa în situaţia din ambele ţări doar în faptul că Uniunea Sovietică deja îşi rezolvase problema, iar Ungaria încă nu[33]. Astfel, raţiunile politicii reale şi conştientizarea intereselor obiective comune ale celor două ţări au determinat elita politică hortistă să uite de neacceptarea hotărâtă a bolşevismului.

La rândul său, Comisariatul Afacerilor Externe al URSS nu tempera tendinţa hortiştilor de a se apropia de sovietici, probabil luând în considerare posibilităţile întăririi poziţiilor acestora în Ungaria în interesele unei, chiar dacă indolente, expansiuni nedorite a Germaniei prin regiunea Dunării în direcţia Balcanilor. Încă înainte de evenimentele desfăşurate în Basarabia, comisarul de externe Viaceslav M. Molotov i-a declarat trimisului italian că „guvernul sovietic consideră relaţiile sale cu Ungaria normale: URSS nu are nici o pretenţie faţă de Ungaria"[34]. La 3 iulie 1940, Molotov l-a primit pe reprezen-

[31] *Ibidem*.

[32] *Ibidem*, p. 39.

[33] *Ibidem*, p. 44-45. Kristóffy, în discuţie cu Dekanozov, a sondat de asemenea terenul, „cum ar privi Uniunea Sovietică, dacă ar înainta astfel de pretenţii faţă de România şi Ungaria". Locţiitorul comisarului a preferat să evite răspunsul direct, întrebându-şi conlocutorul, dacă se pune această întrebare în Ungaria în prezent. Kristóffy a răspuns că se are în vedere rezolvarea paşnică a problemei la conferinţă, neprecizând despre ce conferinţă merge vorba (*ibidem*, p. 45).

[34] Telegrama lui V.M. Molotov către N.I. Şaronov din 5 iunie 1940 (*ibidem*, p. 46).

tantul Ungariei, Kristóffy. În timpul discuţiei el a remarcat că, din punctul de vedere al guvernului sovietic, pretenţiile Ungariei faţă de România sunt fondate, iar aceeaşi poziţie o vor susţine reprezentanţii URSS în cazul în care va fi organizată o conferinţă unde va fi discutată problema pretenţiilor teritoriale ale Budapestei[35].

Poziţia Moscovei a provocat în cercurile oficiale de la Budapesta o reacţie pozitivă. Peste jumătate de an, în decembrie 1940, reprezentantul sovietic N.I. Şaronov într-o scrisoare informativ-politică, adresată Comisariatului Afacerilor Externe al URSS, constata următoarele: „declaraţia Comisarului Poporului a acţionat în Ungaria ca un foarte bun calmant, şi după ea [chiar şi după evenimentele din ţările baltice – n. A.S.) până la sfârşitul anului zvonuri despre posibelele acţiuni ale URSS contra Ungariei nu au mai apărut deloc”[36]. Iar reacţia imediată a Ungariei la declaraţia lui Molotov a fost mai mult decât pozitivă. Deoarece Uniunea Sovietică era, indiferent de apartenenţa la una ori alta dintre taberele antagonice, unicul stat mare care susţinea pretenţiile Ungariei referitoare la Transilvania, contele Csáky, ţinând un discurs în parlament la mijlocul lunii iunie 1940, nu s-a zgârcit să facă complimente la adresa Moscovei, fiind susţinut de membrii comisiei parlamentare pe problemele externe[37]. Amabilităţile revărsate la adresa Uniunii Sovietice erau demonstrative, un gest adresat nu numai Bucureştiului, pe care voiau să-l sperie cu „monstruoasa” coaliţie hortisto-sovietică pe o platformă antiromânească, ci şi Berlinului, de la care aşteptau mişcări serioase în problema Transilvaniei, ţinând cont de lipsa de dorinţă a ţărilor Axei de a creşte popularitatea URSS în Ungaria. În tentativele lor de a folosi factorul sovietic contra României, liderii maghiari nu ezitau uneori nici să blufeze, dând de înţeles, printre altele diplomaţilor români, că la ordinea zilei stă problema încheierii unui tratat cu URSS, care va favoriza poziţia dominantă a Ungariei în bazinul Dunării[38].

Cu toate acestea, poziţia sovietică declarată de Molotov, chiar dacă acceptată la Budapesta, nu era dezinteresată. În acţiunile URSS se vedeau planurile strategice de viitor. La începutul lunii august 1940, reprezentantul Şaronov a fixat în jurnalul său unele păreri din cercurile politice şi diplomatice, şi anume că, stabilind relaţii bune cu Ungaria, URSS conştient o îndrepta pe aceasta contra României, pentru ca folosindu-se de război să nu se limiteze doar la Basarabia şi nordul Bucovinei, ci să mai ia şi alte teritorii de sub controlul

[35] *Ibidem*. Chiar dacă Kristóffy în timpul întâlnirii cu Dekanozov, la 29 iunie 1940, vorbea despre rezolvarea paşnică a problemei la o conferinţă internaţională, în cercurile elitei hortiste, după cum am remarcat, existau şi alte păreri despre rezolvarea acestei probleme. Iar în ceea ce priveşte întâlnirea lui Molotov cu trimisul Ungariei la 3 iulie, partea sovietică şi-a dat acordul pentru încheierea tratatului comercial sovieto-maghiar (semnat la 3 septembrie 1940).

[36] *Ibidem*, p. 117.

[37] *Ibidem*, p. 48 (din jurnalul lui N. Şaronov).

[38] *Ibidem*, p. 51. Acest bluf nu era fără temei, el îşi atingea scopurile. Conform lui Şaronov, ce făcea trimitere la discuţia cu trimisul turc, printre diplomaţii străini de la Budapesta se luau în serios zvonurile, precum că ungurii au primit de la Moscova unele „asigurări” de ajutor în rezolvarea problemei Transilvaniei în contul său (*ibidem*, p. 43).

Bucureştiului[39]. În plus, o astfel de tactică faţă de Ungaria era considerată ca parte dintr-o strategie mai mare, pentru a arunca Germania şi pe aliaţii săi contra Angliei, astfel încât după slăbirea ambelor părţi URSS să ocupe poziţia dominantă în Europa, ceea ce nu era în interesul regimului lui Horthy.

Ungaria a trişat şi în demonstrarea forţei faţă de România după ce Uniunea Sovietică şi-a îndeplinit „misiunea eliberatoare". Metoda de rezolvare prin forţă a problemei Transilvaniei nu era exclusă, se concepeau planuri de trecere a armatelor ungare peste graniţă în caz de dezordine serioasă în România, în special de ordin etnic. Ministrul-adjunct de externe Vörnle îi spunea reprezentantului sovietic la Budapesta la 5 iulie 1940, conform informaţiilor guvernului, „românii înarmează populaţia din zonele mixte şi dacă măcar un ungur va fi omorât, noi vom începe imediat războiul"[40]. Toate acestea exprimau o evaluare neadecvată a forţelor proprii şi nu putea fi luată în serios. Cu mult mai aproape de realitate a fost în discuţia cu Şaronov locţiitorul secţiei de presă a Ministerului de Externe, Ullein-Reviczky, chiar în ziua aşteptării răspunsului la ultimatumul sovietic din 27 iunie. La întrebarea directă a diplomatului sovietic dacă liderii ungari nu se gândesc să înceapă războiul cu România, Ullein-Reviczky a răspuns că „Ungaria este de mult gata de război, însă începutul ei depinde de permisiunea Germaniei şi Italiei"[41].

Dar Berlinul şi Roma ocupau o poziţie rezervată, nedorind un conflict militar între partenerii săi mai mici. La mijlocul lunii iulie 1940, Teleki şi Csáky au fost primiţi la München de către Hitler şi Ribbentrop, care le-au recomandat partenerilor maghiari să nu se grăbească cu rezolvarea problemei transilvane şi în orice caz să aleagă calea tratativelor[42]. Vörnle, care nu era încântat de dependenţa Budapestei de Berlin în luarea deciziilor cheie, se străduia în discuţiile cu Şaronov să-i explice amânarea rezolvării problemei în felul următor: Ungaria nu se grăbeşte să înceapă războiul în următoarele două-trei săptămâni, deoarece nu vrea să încurce Germaniei şi Italiei să termine cu Anglia, dar după ce aceasta se va întâmpla ungurii vor începe să acţioneze, fiind gata să atace la momentul potrivit, neluând în considerare preîntâmpinarea statelor Axei[43]. Apreciind discuţia trimisului german la Budapesta cu Şaronov din 27 iunie (în ziua în care România trebuia să răspundă ultimatumului sovietic), germanii nu excludeau ipoteza că Ungaria va dori să declare un

[39] *Ibidem*, p. 58-59. În lunile următoare, până la sfârşitul primăverii anului 1941, printre elita politică ungară se răspândeau zvonuri nefondate, precum că la Moscova există planuri de trecere a Armatei Roşii peste Prut, ocuparea Moldovei de peste Prut până la Carpaţi. Această mişcare a armatelor sovietice era prevăzută de a fi folosită (pe cât era posibil) în interesele viitoarei lărgiri a Ungariei (*ibidem*, p. 156, 161, 163).

[40] *Ibidem*, p. 40.

[41] *Ibidem*, p. 36

[42] În timpul vizitei la München, Şaronov în discuţii cu ziariştii şi deputaţii progermani vorbeau despre prioritatea de rezolvare paşnică a problemei (*ibidem*, p. 47). În aceleaşi zile, Şaronov a fixat în notiţele sale discuţiile din cercurile diplomatice, precum că Germania i-a recomandat Ungariei să mai aştepte cu rezolvarea problemei Transilvaniei (*ibidem*, p. 43).

[43] *Ibidem*, p. 40.

ultimatum identic, însă nu se gândeau că ea se va hotărî să înceapă un război, cu atât mai mult fără o înţelegere cu Berlinul[44].

În pofida afirmaţiilor oficialităţilor ungare despre inevitabilitatea ciocnirii cu România, printre diplomaţii străini de la Budapesta care s-au întâlnit cu Şaronov domina, totuşi, părerea că Ungaria nu va provoca un conflict militar cu vecinul de la răsărit, care o depăşea considerabil după numărul de locuitori[45]. Factorul care potolea ardoarea militaristă a politicienilor şi generalilor hortişti era teama implicării în conflict de partea României a altor ţări, printre care Iugoslavia. Nu întâmplător, la 3 iulie 1940, din însărcinarea guvernului maghiar, Kristóffy l-a întrebat pe Molotov dacă guvernul sovietic nu ar putea să influenţeze Iugoslavia ca aceasta să fie calmă în cazul în care Ungaria va intra în conflict cu România[46]. În plus, pentru o mai mare siguranţă, hortiştii voiau să fie susţinuţi şi de Bulgaria, care, de asemenea, avea pretenţii teritoriale faţă de România, în Dobrogea de Sud[47].

Chiar dacă anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică a fost făcută fără acordul Germaniei, cercurile din conducerea celui de-al Treilea Reich nu-şi ascundeau iritarea în legătură cu intenţiile Moscovei ca prin participarea la împărţirea României să-şi întărească poziţiile în direcţia balcanică. Germanii erau nemulţumiţi îndeosebi de ocuparea nordului Bucovinei, care nu fusese niciodată în componenţa Imperiului Rus, în schimb făcuse parte din Monarhia Austro-Ungară, în partea austriacă. Reprezentantul URSS în România, A.I. Lavrentiev, în raportul către Molotov din 30 iulie a redat declaraţia unui oficial german că „de când Austria a devenit nemţească şi Dunărea a devenit, de asemenea, râu nemţesc, Germania nu va permite ca URSS să devină stat dunărean”[48]. În România, cercurile guvernamentale (care atunci mizau doar pe Berlin) nu pierdeau speranţa retrocedării Basarabiei şi contau pe creşterea contradicţiilor sovieto-germane în Balcani şi inevitabilul reviriment în politica Reichului.

[44] *Ibidem*, p. 36

[45] Vezi discuţia lui Şaronov cu trimisul Slovaciei din 10 iulie (*ibidem*, p. 43). În corpurile diplomatice se auzeau păreri nu chiar fondate, precum că România singură va ceda Ungariei o parte din Transilvania, căci ungurii nici nu contează pe întregul ei teritoriu (*ibidem*, p. 33). Iar în ceea ce priveşte ultima parte a acestei afirmaţii, apoi Vörnle într-adevăr nu contenea să-şi asigure interlocutorii străini că Budapesta nu va cere de la România toată Transilvania (*ibidem*, p. 40).

[46] Molotov s-a reţinut de la oricare promisiuni la această cerere sub pretextul că relaţiile URSS cu Iugoslavia nu sunt încheiate îndeajuns (*ibidem*, p. 45).

[47] La 5 iulie, Csáky îl sfătuia pe trimisul bulgar să „înceapă”, adică să-i declare României ultimatum faţă de Dobrogea (*ibidem*, p. 42). Problema retrocedării către Bulgaria a sudului Dobrogei, unde predominau etnicii bulgari, a fost rezolvată în septembrie 1940 pe calea tratativelor. Cedarea României în faţa cererilor Bulgariei (desigur, cu mult mai mici decât cele ungureşti) era în contrast cu intransigenţa elitelor româneşti în problema Transilvaniei. N. Şaronov în scrisoarea sa către V. Dekanozov din 17 august scria despre o iritare, ce a fost provocată elitei ungare de către tactica României: „satisfăcând Bulgaria cu teritoriul Dobrogea de Sud, lăsând doar un inamic – Ungaria, ca să aibă numai o linie de luptă, ori o pauză în rezolvarea conflictului până la încheierea războiului în Vest” (*ibidem*, p. 59-60).

[48] *Ibidem*, p. 54.

La 30 iulie, Pamfil Şeicaru, unul dintre ziariştii influenţi din România, scria în ziarul „Curentul" următoarele: „nu trebuie să uităm că graniţele în timpul de faţă se schimbă permanent: stabilirea lor definitivă va fi problema celor ce dictează noua ordine în Europa". La Budapesta, acţiunile URSS din Basarabia şi nordul Bucovinei erau privite în contextul opoziţiei ascunse sovieto-germane în Balcani, se ştia şi despre nemulţumirea Germaniei faţă de ocuparea sovietică a acestor teritorii, îndeosebi a nordului Bucovinei. Reacţia Berlinului la cele întâmplate putea servi drept argument în plus la răspândita părere a elitei politice ungare despre instabilitatea pactului sovieto-german, iar în acest sens erau rezerve importante referitoare la unele oportunităţi ale relaţiilor sovieto-ungare, care păreau destul de bune în iunie-iulie 1940.

Astfel, la 1 iulie 1940, după intrarea armatelor sovietice în Basarabia, Csáky îi spunea reprezentantului iugoslav, Rašić, că relaţiile URSS cu Germania nu erau chiar atât de bune, cum încercau ambele părţi să le prezinte altora. Germania era obligată să „suporte" temporar acţiunile Sovietelor în ţările baltice şi în România, însă după terminarea războiului în Vest (adică a victoriei celui de-al Treilea Reich asupra Angliei) relaţiile germano-sovietice şi cele ungaro-sovietice aveau să sufere mari schimbări, deoarece „pe noi nu ne poţi considera un bun vecin de durată"[49]. Declaraţia lui Molotov făcută la întâlnirea cu Kristóffy la 3 iulie putea doar să ajusteze puţin această poziţie a Moscovei, însă nu să-i schimbe conţinutul.

Astfel, luând în considerare viitoarele înrăutăţiri ale relaţiilor URSS cu Germania şi văzând deja primele simptome ale acestei situaţii, în stare să schimbe principial combinaţiile de forţă pe arena internaţională (care anunţau o situaţie imprevizibilă în regiune), elita politică ungară trebuia să grăbească hotărârea problemelor ce erau la ordinea zilei, folosind la maximum posibilităţile, printre care şi poziţia binevoitoare a URSS în problema Transilvaniei. Cabinetul de miniştri nu credea în continuarea „bunelor relaţii sovieto-germane", fapt care îi determină pe unguri, alături de alţi factori, „să se grăbească cu rezolvarea conflictului", îi raporta Şaronov lui Dekanozov la 17 august 1940[50].

Germania însă, în condiţiile nerezolvării conflictului cu Marea Britanie, îşi dorea linişte în partea de răsărit şi de aceea nu putea permite războiul ungaro-român. Mai mult decât atât, ea voia să prindă România şi Ungaria în cursul său politic, să le transforme în micii săi parteneri în misiunea de a realiza o nouă ordine în Europa. Sub presiunea Berlinului, reprezentanţii români şi maghiari au început tratativele, care au avut loc între 16-24 august, la Turnu-Severin. Fiecare parte înţelegea perfect că războiul în răsăritul Europei Centrale nu era

[49] *Ibidem*, p. 37 (Din jurnalul lui N. Şaronov). Totuşi, deoarece iniţiativa concurenţei sovieto-germane aparţinea Germaniei, observatorii politici ungari erau gata până la un nivel cunoscut să recunoască unele acţiuni ale URSS că au un caracter de apărare. Cum îi spunea lui Şaronov trimisul iugoslav Rašić, ocuparea de către Uniunea Sovietică a nordului Bucovinei este „considerată, atât în cercurile ungureşti, cât şi în cele diplomatice, drept pregătirea URSS pentru a se apăra de Germania" (*ibidem*, p. 38).

[50] *Ibidem*, p. 60.

deloc necesar Berlinului şi avea temei să creadă că implicarea Germaniei în reglarea problemei Transilvaniei nu-i va afecta interesele.

Între timp, din cauza poziţiilor diferite, tratativele au eşuat. În cele din urmă, litigiul teritorial a fost soluţionat temporar prin cel de-al doilea arbitraj de la Viena, din 30 august 1940. Prin hotărârea arbitrilor (Germania şi Italia), Ungaria a primit partea de nord a Transilvaniei, cu o suprafaţă de circa 43.000 km².

Arbitrajul de la Viena a fost prezentat de propaganda germană drept rezultatul unei politici germane „înţelepte", îndreptată împotriva răspândirii războiului în noi teritorii, pentru a garanta integritatea României în noile ei graniţe, pentru ca aceasta să nu aibă soarta Poloniei. *Al doilea arbitraj de la Viena a fost, fără discuţii, reacţia Berlinului la acţiunea Armatei Roşii în Basarabia, Germania străduindu-se să ia iniţiativa în faţa URSS.* Cu toate acestea, arbitrajul de la Viena şi mai ales declaraţia privind garantarea integrităţii României cu graniţele ei ciopârţite au devenit o nouă demonstraţie a puterii politico-militare al celui de-al Treilea Reich, care dicta în acel moment regulile jocului în regiunea carpato-dunăreană. Acţiunea provocatoare a Berlinului, refuzul de a ţine cont (în pofida tratatului din 23 august 1939) de Moscova chiar şi acolo unde era vorba despre vecinii URSS, a devenit pretextul demersului lui Molotov către ambasadorul german F. Schulenburg, la 31 august, însă nu a schimbat lucrurile. După capitularea Franţei, conducătorii celui de-al Treilea Reich se simţeau atât de siguri, încât nu s-au temut, o dată în plus, să ia asupra lor misiunea edificării noii ordini pe continentul european. Fiind convinşi de faptul că în orice situaţie vor putea să-şi ţină sateliţii în ascultare, ei au hotărât să-şi asume rolul de arbitru în acest litigiu, ştiind că nu vor putea satisface nici una din părţi.

Prin arbitrajul de la Viena, Germania a legat şi mai strâns Ungaria şi România de interesele sale, chiar dacă nu a satisfăcut-o pe prima şi a dezamăgit-o pe cea de-a doua. Legăturile cu cel de-al Treilea Reich îi dădeau speranţe Ungariei în revizuirea tratatului de la Trianon, iar României că de nu va recăpăta nordul Transilvaniei, atunci va primi cel puţin compensaţii în Răsărit. Chiar dacă era mare supărarea pe Germania, în Europa nu exista în acel moment o altă putere la care Bucureştiul ar fi putut apela pentru reexaminarea arbitrajului. Cu toate acestea, şi după arbitraj, Ungaria continua să considere URSS drept un opozant al dictatului german, relaţiile normale dintre Budapesta şi Moscova menţinându-se doar până la campania antiiugoslavă a Wehrmachtului (aprilie 1941).

Astfel, dependenţa Ungariei şi României faţă de Germania a crescut, fiecare dintre ele fiind şi mai strâns legată de cursul politicii externe a Berlinului, ceea ce permitea încadrarea ţărilor antagoniste în războiul contra URSS. Hitler şi anturajul său, cunoscând tendinţele elitei politice româneşti de a recăpăta Basarabia, se străduiau să dea tuturor dorinţelor revizioniste un vector strict determinat, care corespundea scopurilor politice ale celui de-al Treilea Reich – nu spre apus, ci spre răsărit.

După arbitrajul de la Viena, Germania continua să folosească în interesele sale contradicţiile ungaro-române, având nu puţine posibilităţi. După cum reiese din dosarul de anchetă al mareşalului I. Antonescu (sursă ce trebuie privită critic), într-o discuţie pe care acesta din urmă a avut-o cu Hitler în mai 1940, Führerul ar fi declarat că în ceea ce priveşte „arbitrajul de la Viena nu a spus ultimul cuvânt şi astfel i-a dat de înţeles României că poate conta pe revizuirea hotărârii în ceea ce priveşte Transilvania”[51]. În acest caz, Hitler blufa. Ungaria, ca şi România, era aliată a Germaniei naziste şi participarea ei în campania militară din Răsărit nu putea fi recompensată decât cu acapararea de noi teritorii şi, nu în ultimul rând, pe seama României. Liderii români înţelegeau bine aceasta; este semnificativ faptul că, discutând cu Hitler şi Ribbentrop, ei se interesau, având expresia neliniştii pe faţă, despre planurile încadrării Ungariei în acţiunile militare ale Wehrmachtului. Distrugătoarea decizie de a intra în război cu URSS a fost primită la Bucureşti cu condiţia ca şi Ungaria să intre în război pe frontul de Est, iar în plus şi în ideea că România va fi într-o situaţie de câştig, cerând de la Berlin teritorii drept recompensă. Posibilităţile Germaniei de a-şi şantaja sateliţii în anul 1941 erau cu adevărat nelimitate. Dacă este să acordăm credit aceloraşi procese verbale citate mai sus, Hitler a subliniat, în luna mai 1941, în discuţia cu I. Antonescu, că România nu se poate abate de la războiul cu URSS, „deoarece pentru recăpătarea Basarabiei şi nordului Bucovinei ea nu are altă cale, decât să lupte de partea Germaniei”. În plus, României i-a fost promis dreptul „de a ocupa şi administra şi alte teritorii sovietice până la Nipru”. Acestea s-au realizat într-o oarecare măsură în anii 1941-1943.

Coborârea Ungariei (cum a fost mai devreme şi cazul României) până la poziţia de satelit al Reichului însemna că în cazul în care Germania începea războiul împotriva URSS, atunci funcţiile regimului hortist pe frontul de Est aveau să se stabilească nu la Budapesta, ci la Berlin. Oricât de bune erau relaţiile hortisto-sovietice, bazate în anul 1940 pe o platformă de solidaritate antiromânească, situaţia se putea schimba cardinal în decurs de câteva zile. Crezând că va putea împiedica participarea Ungariei la războiul contra URSS, V. Molotov, a doua zi după atacul declanşat de Germania, a încercat să joace cartea Transilvaniei în dialog cu Budapesta. Chemându-l pe reprezentantul acesteia, Kristóffy, la 23 iunie 1941, Molotov i-a declarat: „dacă Ungaria nu va lupta contra URSS, atunci după terminarea războiului URSS va susţine cererea Ungariei pentru Transilvania”[52]. Acest pas diplomatic apărut destul de spontan

[51] *Протоколы допросов бывших руководителей Румынии маршала Иоанна Антонеску и Михая Антонеску (Из Центрального архива ФСБ России)*, предисловие А.С. Стыкалина [Procesele verbale ale interogatoriilor foştilor lideri ai României, mareşalul Ion Antonescu şi Mihai Antonescu (Din Arhiva Centrală a FSB al Rusiei, introducere de A. S. Stykalin)], în *Великая Отечественная война. 1941 год* [Marele Război pentru Apărarea Patriei din anul 1941], Москва, Главного архивного управления города Москвы, 2011, p. 661-692.

[52] Mihály Fülöp, *A királyi Romania és Erdély, 1944-1947*, în „História”, Budapest, 1994, nr. 2, p. 29.

nu a avut rezultatul scontat, Ungaria făcând alegerea în favoarea Germaniei. După cunoscuta provocare cu bombardarea oraşului Kassa (Košice), la 26 iunie 1940, de către aviaţia sovietică, guvernul ungar, la presiunea lui Hitler, a declarat război URSS. Intrând în conflict de partea celui de-al Treilea Reich, hortiştii sperau că, drept recompensă, aveau să fie ajutaţi să restabilească între frontierele vechi „Ungaria istorică". Însă aceste planuri nu au putut fi realizate. Alegerea făcută în folosul Germaniei a dus la pieirea în război a regimului lui Horthy şi a celui al lui Antonescu, cu diferenţa că România, rupând relaţiile cu Germania la 23 august 1944, a putut să participe la acţiuni militare de partea coaliţiei antihitleriste.

*

* *

Materialul prezentat mai sus ne permite să tragem câteva concluzii. Odată cu declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial, când au apărut oportunităţi în ceea ce priveşte revizuirea hotarelor Europei Centrale, elita politică maghiară a realizat foarte clar că URSS-ul şi Ungaria au scopuri comune, orientate spre destrămarea statului român. Consideraţiile politicii reale i-au obligat pe hortişti să uite o vreme de atitudinea de neîmpăcat faţă de bolşevism.

Acţiunea sovietică de anexare a Basarabiei în iunie 1940 a creat un precedent de care, folosindu-se, hortiştii puteau începe realizarea planurilor iredentiste faţă de România. Potrivit unor mărturii, comandamentul general maghiar avea elaborat un plan concret de intrare cu trupele în România, în cazul în care aceasta nu va ceda ultimatumului sovietic. Ungaria ar fi avut un pretext pentru declanşarea războiului cu România imediat după începerea acţiunilor militare sovietice în Basarabia. Trecerea Armatei Roşii peste Nistru avea loc pe fondalul unor relaţii sovieto-maghiare senine. Budapesta demonstra în acele zile tendinţa de a se apropia de Moscova.

Dorinţa maghiarilor de a se asigura de susţinerea Moscovei era cu atât mai intensă, cu cât în alte capitale europene (indiferent de apartenenţa la o tabără sau alta) Budapesta găsea prea puţină susţinere în reconstituirea Ungariei Mari între graniţele de până la Trianon. Partea sovietică, la rândul său, nu limita încercările de apropiere, fiind interesată în consolidarea poziţiei sale în Ungaria în opoziţie cu influenţa tot mai mare a Germaniei în regiunea carpato-dunăreană.

La începutul lunii iulie 1940, Kremlinul a susţinut pretenţiile ungare asupra Transilvaniei, fapt care a creat o situaţie favorabilă pentru realizarea planurilor oficiale ale Budapestei. Creşterea influenţei Uniunii Sovietice în Ungaria a constituit o provocare pentru Germania, solicitând anumite acţiuni externe ale acesteia. Berlinul urma să ia iniţiativa Moscovei, să îi răspundă într-un fel anume, ceea ce şi s-a întâmplat prin cel de-al doilea arbitraj de la Viena, din 30 august 1940. Astfel s-a stabilit în interesul Germaniei o nouă ordine a forţelor în bazinul carpato-dunărean, fapt care permitea consolidarea provizorie a poziţiilor sale în Europa Est-Centrală.

*Traducere de **Angela Colin-Stykalin** şi **Ludmila Bacumenco-Pîrnău***

The Hungarian Policy in the Transylvanian Question in the Context of the Soviet Military Action in Basarabia (Summer 1940)
(Abstract)

Keywords: World War II, Nazi Germany, the Soviet Union, Hungary, Romania, Bessarabia, Transylvania, Vienna Arbitration (August 1940).

The annexation of Besssarabia by the USSR in June 1940 was the subject of many historical papers but the researchers paid insufficient attention both to the reaction of Hungary on the Soviet action and the connection between the annexation of Besssarabia and the Second Vienna Arbitration of August 30, 1940. The paper is based on the documents from Russian Archives, first of all on the documents of the Soviet Foreign Ministry.

The author came to conclusion that scarcely was another political force in the world which received the crossing of the Red Army of the river Nistru with such enthusiasm as the Hungarian political elite, right-wing and resolutely anticommunist. It considered the Soviet action to be the first step in the process of disintegration of Romania which created more favorable conditions for the realization of the Hungarian plans to annex Transylvania. June – July 1940 was the peak of harmony in the relations between Moscow and Budapest, especially as the Hungarian irredentist plans were supported in Moscow to more extent than in any other capital of Europe.

As concerns hitlerist Germany, the Soviet action in Bessarabia was received in Berlin as some kind of challenge to Germany's hegemony in the Eastern-Central Europe which caused as the response the preparation of the arbitration in Vienna which changed the spheres of influence in the region in the interests of Berlin.

Învăţământul sovietic în memoriile foştilor demnitari din RSSM. Condiţii de studii, calitatea educaţiei şi relevanţa acesteia pentru reuşita în carieră

Aurelia FELEA

Introducere

Narativitatea autoreferenţială, aşa cum a fost ea definită de către teoreticienii de seamă ai domeniului, exprimă nevoia fiinţei umane de căutare de sens în experienţele trăite, de cunoaştere şi de prezentare de sine, mereu actualizate, în funcţie de priorităţile momentului. Textele narative, indispensabile istoriei culturale, economice şi sociale, sunt supuse de cele mai multe ori unor analize pluridisciplinare[1].

În ultimul deceniu, în Republica Moldova au fost publicate un şir de scrieri memorialistice de tipul „povestea vieţii" aparţinând unor persoane din nomenclatura sovietică şi din elita politică a republicii independente. Aceste materiale prezintă interes pentru decriptarea continuităţilor şi rupturilor în reproducerea elitelor din Moldova (post)sovietică, pentru înţelegerea dinamicii interne a acestui grup social, cu tensiuni şi rivalităţi de tot felul, cu metode specifice de recrutare, de educare şi de promovare a membrilor săi.

În articolul de faţă ne propunem să prezentăm imaginea învăţământului preuniversitar şi universitar din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (în continuare: RSSM) în anii '30-'60 ai secolului XX, desprinsă din sursele menţionate; să clarificăm ce rol atribuie foştii demnitari studiilor în ascensiunea lor profesională, cum au gestionat aceştia achiziţiile academice în cariera lor politică. Vom aplica metoda investigaţiei biografice, însoţită de analiza unor texte cu caracter autobiografic (memorii, jurnale, interviuri), semnate de zece exponenţi ai elitei politice din Moldova sovietică: Alexandru Marian, Ivan Bodiul, Serghei Sidorenco, Petru Lucinschi, Mircea Snegur, Vasile Vâşcu, Grigore Eremei, Ion Constantin Ciobanu, Dumitru Moţpan şi Boris Gamurari.

[1] Heiden V. White, *The content of the form: narrative discourse and historical representation*, Baltimore, Md., Hopkins University Press, 1990; Paul Ricoeur, *Zeit und historische Erzählung*, vol. 1, München, Fink, 1988; idem, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris, Seuil, 2000; Aleida Assmann, *Erinnerungsräume: Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*, München, Beck, 1999; idem, *Geschichte im Gedächtnis: von der individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung*, München, Beck, 2007.

Modele educaţionale diferite au influenţat formarea elitelor, cu deosebiri flagrante de la o perioadă istorică la alta. Până la cel de-al Doilea Război Mondial, în Basarabia nu au existat universităţi. În perioada dintre cele două războaie mondiale au activat, totuşi, două facultăţi ale Universităţii din Iaşi – Facultatea de Teologie (creată în 1926) şi Facultatea de Ştiinţe Agricole (în 1933, Secţia de ştiinţe agricole a Facultăţii de Ştiinţe a instituţiei ieşene a fost reorganizată în Facultatea de Ştiinţe Agricole, care a fost transferată la Chişinău; a fost reorganizată în 1938 în Facultate de Agronomie). Universitatea Agrară de Stat din Moldova (în anii 1940-1941; 1944-1991: Institutul Agricol) îşi revendică o anumită continuitate în raport cu această facultate a Universităţii din Iaşi, ce activase la Chişinău în anii 1933-1940[2]. După revenirea sovieticilor, în 1944, şi-a reluat activitatea Institutul Pedagogic Moldovenesc, înfiinţat la Chişinău încă în timpul primei ocupaţii sovietice a Basarabiei (1940-1941) şi evacuat în anii războiului în oraşul Buguruslan din regiunea Orenburg, Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă (în continuare: RSFSR). În 1945, a fost fondat Institutul de Medicină din Chişinău, prin transferarea Institutului de Medicină nr. 2 din Leningrad, care se aflase în timpul războiului în evacuare, în oraşul Kislovodsk. În 1945-1946 a fost creată Universitatea de Stat din Chişinău. Institutul de învăţători din oraşul Bălţi, înfiinţat în 1945, a fost transformat în 1953 în Institut Pedagogic. Conservatorul a fost reorganizat în Institut de Arte în 1963; în anul următor a fost fondat Institutul Politehnic din Chişinău. O instituţie de învăţământ cu profil pedagogic a fost înfiinţată în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (în continuare: RASSM)[3] în 1930 – Institutul învăţământului public din Tiraspol, reorganizat în 1931 în Institut de educaţie socială, iar în 1933 în Institut Pedagogic (actualmente: Universitatea de Stat din Tiraspol cu sediul provizoriu la Chişinău)[4].

Sistematizarea informaţiilor biografice despre educaţia subiecţilor arată că cinci dintre ei (Alexandru Marian, Ivan Bodiul, Grigore Eremei, Mircea Snegur şi Dumitru Moţpan) aveau studii în domenii legate de agricultură. Vasile Vâşcu deţinea o diplomă ce atesta faptul că absolvise Tehnicumul Comercial-

[2] Ion Preaşcă, *Peste ani, adevărul triumfă,* în „Ţara", nr. 76 (584), 9 octombrie, p. 1.

[3] RASSM a fost creată în 1924, în cadrul Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene (în continuare: RSSU); reprezintă regiunea estică a Republicii Moldova actuale (Transnistria), ce se află de la începutul anilor '90 ai secolului XX sub controlul regimului separatist de la Tiraspol.

[4] Vladimir Barbulat, Boris Vizer, *Institutul Pedagogic Moldovenesc din Chişinău (1940-1960)*, în *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chişinău, 1940-2000*, Chişinău, Tipografia Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă", 2000, p. 6-18; Valeriu Cozma, *Istoria Universităţii de Stat din Moldova, 1946-1996*, Chişinău, Tipografia Centrală, 1996, p. 17-32; Sava Turiţă, *Universitatea Agrară de Stat din Moldova (UASM) 1933*, în Valeria Matvei, Maria Şveţ, *Calendar Naţional 2008*, Chişinău, BNRM, 2008, p. 140-141; *Facultatea de Teologie a Universităţii din Iaşi cu sediul la Chişinău*, în Valeria Matvei, Elena Sănduţă, Aculina Trifan, Vlad Pohilă, Ion Madan, Maria Şveţ, *Calendar Naţional 2001*, Chişinău, Editura Litera, 2000, p. 268-269; V. Cherdivarenco, T. Craciun, M. Terentii, *Învăţământul public*, în I. Varticean (redactor), *Enciclopedia Sovietică Moldovenească (în 8 volume)*, vol. 8, *RSS Moldovenească*, Chişinău, Redacţia principală a Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti, 1981, p. 310 (cu caractere chirilice).

Cooperatist din oraşul Soroca (1957) şi alta a Institutului Comercial-Economic din oraşul Lvov, Republica Sovietică Socialistă Ucraineană (în continuare: RSSU) (1961). Alexandru Marian a mai absolvit, la vârsta de 56 de ani, Facultatea de Istorie a Universităţii de Stat „V.I. Lenin" din Chişinău, secţia frecvenţă redusă (1970). Petru Lucinschi a studiat la Facultatea de Istorie şi Filologie a aceleiaşi universităţi, primindu-şi diploma în 1962. Boris Gamurari a absolvit aceeaşi facultate (1969), de care se desprinsese între timp secţia de filologie. Serghei Sidorenco a studiat la Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă" din Chişinău (1953). Instruirea universitară a lui Ion Constantin Ciobanu s-a rezumat la cursurile Şcolii Pedagogice din Orhei (1950), la cursuri de activişti comsomolişti (1951) şi literare la Moscova (1959).

Cu excepţia lui Alexandru Marian şi a lui Mircea Snegur, demnitarii din listă au frecventat aşa-zisele şcoli de partid din Moscova, Leningrad şi Odesa. Diplomele de absolvire a şcolilor de partid de patru ani echivalau cu documentele ce confirmau studii complete în instituţiile de învăţământ superior/universitare. Conducătorii de cel mai înalt rang îşi luau doctoratul la Academia de ştiinţe sociale de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (în continuare: CC al PCUS), instituţie creată la Moscova în 1946 şi care pregătea, potrivit unor formulări oficiale, „cadre teoretice pentru organele de conducere a partidului, şcolile superioare şi instituţiile ştiinţifice"[5]. Majoritatea şi-au scris lucrările în domenii legate direct de ideologia şi de propaganda comunistă: Ivan Bodiul, Grigore Eremei şi Petru Lucinschi au susţinut doctorate în filozofie; Seghei Sidorenco şi Boris Gamurari în istorie. Vasile Vâşcu şi-a luat doctoratul în economie, iar Mircea Snegur în ştiinţe agricole.

Cine sunt memorialiştii?

Primele întrebări care apar sunt: Ce se poate spune despre genealogia acestor persoane, despre originea socială şi traseul lor de viaţă? Pentru ce motive au decis să scrie memorii sau jurnale? Care sunt caracteristicile esenţiale ale scrierilor lor?

Alexandru Marian (1914-1992) a făcut parte din grupul social care poate fi numit elită de nivel local sau raional. S-a născut în satul Mălăieşti, situat pe malul stâng al Nistrului. Tatăl său, Tihon Marian, avea studii incomplete ale unei şcoli agricole. Luat prizonier de germani în timpul Primului Război Mondial, el a deprins în prizonierat metode agricole, pe care la întoarcerea acasă avea să le introducă în propria gospodărie. Lumea rurală din povestirile lui Marian este antrenată într-o luptă continuă, dramatică, pentru supravieţuire. Autorul a cunoscut foametea din anii 1921-1922 şi pe aceea de la începutul anilor '30 ai secolului XX. El nota în jurnalul său şi despre lucrurile noi care apăreau în

[5] *Academia de ştiinţe sociale de pe lângă CC al PCUS*, în I. S. Grosul (redactor), *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, vol. 1, Chişinău, Redacţia principală a Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti, 1970, p. 60 (cu caractere chirilice).

mediul rural: în 1923 vedea pentru prima oară un automobil, în 1925 – o bicicletă, în 1927 – un tractor, în 1926, pentru întâia dată în viaţa sa, viziona un film. În anii 1923-1927, a urmat cu intermitenţe şcoala primară de patru clase din satul natal. La şcoală, aveau loc zilnic încăierări între elevi; de asemenea, se băteau între ei copiii celor două şcoli din localitate; din acest motiv, prietenii buni, puternici şi cu autoritate erau la mare căutare. Întrucât credea că apropiaţii nu-i ofereau suficientă afecţiune şi înţelegere, Alexandru a găsit un mediu mai favorabil de comunicare în afara familiei, printre copiii de vârsta sa. Cu timpul s-a simţit atras de celula tineretului comunist din sat, acolo avea să ia cunoştinţă de postulatele ideologice ale regimului şi să devină un susţinător înfocat al acestuia. Cele mai frumoase amintiri din copilăria subiectului sunt legate de jocurile cu semenii, de vagabondajul la care recurgea mai mult de nevoie, de mama naturală (repudiată de tată şi izgonită din familie) şi, mai ales, de şcoala primară, cu profesoare tinere şi prietenoase. Pionier exemplar era considerat acela care nu întârzia la orele de clasă, păstra curăţenia în incinta şcolii, era disciplinat în timpul lecţiilor şi putea să spună pe de rost regulile de comportare a pionierilor. Abia familiarizaţi cu citirea, scrierea şi cu operaţiile aritmetice elementare, copiii erau atraşi în diferite activităţi publice: alfabetizarea adulţilor, culegere de folclor, recenzări ale populaţiei rurale şi ale bunurilor acesteia. Din cele relatate de Alexandru Marian rezultă că ideile comuniste erau propagate atât în limba moldovenească cât şi în limba rusă, pe care copiii din mediul său nu o posedau, de aceea aveau, referitor la noile exigenţe, o înţelegere foarte aproximativă[6]. Abia la 16 ani a ajuns Marian să citească prima carte în limba rusă. Excursiile, vizitele la teatru şi vizionarea filmelor, în oraşele Tiraspol şi Odesa, demonstraţiile de 1 mai şi de 7 noiembrie, redactarea unor reviste şcolare şi reprezentaţiile teatrale cu tematică socială, „antiburgheză”, date de elevi în faţa publicului sătesc (la aceste acţiuni participa cu plăcere şi Alexandru), erau măsuri de socializare, de culturalizare a tinerei generaţii şi, în acelaşi timp, de afiliere la valorile regimului. Marian căpătase, în acest sens, convingeri atât de puternice, încât a decis să anunţe organele represive despre dispoziţiile antisovietice ale tatălui; părintele a fost arestat, iar după eliberare – supus unor persecuţii sistematice. De-a lungul întregii vieţi, tatăl şi fiul s-au aflat în relaţii tensionate, uneori nu doreau nici să ştie unul de altul, chiar dacă locuiau în acelaşi sat.

Materia clasei a cincea a trecut-o la o şcoală cu predare în limba rusă din oraşul Tiraspol. La 1 octombrie 1928, s-a mutat în şcoala de şapte clase din satul Butor, în care se studia în limba „moldovenească”; a absolvit această şcoală în 1930. La 25 septembrie acelaşi an, s-a înscris la Institutul Învăţământului Public din Tiraspol, însă, din cauza că nu avea mijloace de trai, a abandonat în curând şcoala. Deşi până la război nivelul său de pregătire nu a

[6] Александр Марьян, *Годы мои как солдаты. Дневник сельского активиста 1925-1953 гг.* [Alexandr Mar’jan, Anii mei, aidoma ostaşilor. Jurnalul unui activist sătesc din anii 1925-1953], Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1987, p. 30, 32, 40-41.

depăşit cele şapte clase studiate la Butor, partidul l-a numit consecutiv în posturi importante de nivel local: lider al grupului comsomolist sătesc, angajat la Editura de Stat a Moldovei, conducător (preşedinte) de colhoz, ziarist la o publicaţie periodică patronată de Staţia de Maşini şi Tractoare (SMT) Mălăieşti.

A fost înrolat ca militar în termen (1936-1938). Nu a avut de suferit în timpul epurărilor operate de regim în acei ani, însă unii dintre prietenii şi colegii săi au cunoscut această experienţă; el însuşi avea să spună peste ani despre persoanele respective numai lucruri bune.

A participat la cel de-al Doilea Război Mondial în Armata Roşie. În zona Stalingradului, în perioada noiembrie 1941– februarie 1942, a studiat la o şcoală de pregătire a comandanţilor inferiori ai armatei; iar în aprilie-decembrie 1944 a frecventat o şcoală de ingineri militari din oraşul Moscova; ambele instituţii au confirmat că avea studii medii de cultură generală. După război a activat în funcţii de conducere, în localităţi din stânga şi din dreapta Nistrului: preşedinte al colhozurilor „Luceafărul Roşu" (Tocmazeia) şi „Pobeda" (Speia), secretar al organizaţiei de partid şi preşedinte al comitetului executiv din satul Găleşti, raionul Străşeni ş.a.

Alexandru Marian a început să ţină un jurnal pe când avea vreo zece ani, la început în „moldovenească", apoi în limba rusă. A notat timp de jumătate de secol ceea ce i s-a părut demn de a fi reţinut din viaţa personală şi socială. Fratele autorului, scriitorul, ziaristul şi traducătorul Boris Marian, a avut o contribuţie decisivă la editarea manuscrisului: l-a pregătit pentru tipar, a stăruit pe lângă autor şi editori în vederea publicării textului. În pofida prezenţei unor factori care puteau să favorizeze noua apariţie editorială – relativa liberalizare a regimului, cunoscută sub numele de „perestroika lui Mihail Gorbaciov", faptul că autorul demonstrase constant fidelitate faţă de partidul comunist –, Alexandru şi Boris Marian au avut de înfruntat numeroase dificultăţi, inclusiv un proces în justiţie, înainte de a vedea lucrarea tipărită (1987)[7].

Ivan Bodiul (1918-2013) s-a născut într-o familie de ţărani moldoveni, care dispuneau de o gospodărie modestă, în satul Alexandrovka (localitatea a făcut parte în perioada sovietică din RSSU)[8]. A luptat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial în cadrul Armatei Roşii. După război, unitatea militară din care făcea parte Ivan Bodiul a fost dislocată în RSSM. Potrivit spuselor sale, a trebuit să se retragă din armată din cauza unei dispoziţii staliniste emise după război, care cerea ca toţi militarii cu studii agricole să fie demobilizaţi[9].

Ivan Bodiul reprezintă contingentul cadrelor originare din alte regiuni ale URSS, care au fost trimise de la centru după război, pentru a ocupa funcţii de conducere în Basarabia. Liderii de la Moscova promovau ideea invitării din

[7] *„Acum i-aş zice: «Iartă-mă, tată…»" Ilie Lupan în dialog cu Alexandru Marian, veteran al construcţiei socialiste în Moldova*, în „Orizontul", nr. 1, 1989, p. 60-63, aici: p. 61 (cu caractere chirilice).

[8] И. И. Бодюл, *Дорогой жизни. Время, события, раздумья. Воспоминания* [I. I. Bodiul, *Drumul vieţii. Timp, evenimente, cugetări. Memorii*], Chişinău, Cuşnir & Co, 2001.

[9] *Ibidem*, p. 31.

cuprinsul ţării într-o republică unională a unor persoane cunoscute, de aceeaşi origine etnică ca şi populaţia care dăduse numele republicii, în vederea plasării lor în posturi de conducere importante. Fiind etnic moldovean (dar care, totuşi, poseda doar o variantă neliterară a limbii române), Ivan Bodiul corespundea acestei „norme".

Timp de peste trei decenii, a deţinut cele mai importante funcţii de conducere în RSSM, iar în anii 1961-1980, fiind prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei (în continuare: CC al PCM), a dispus aici de putere aproape nelimitată. La Moscova, unde a activat în calitate de locţiitor al Preşedintelui Consiliului de Miniştri al URSS (1980-1985) şi a locuit până la moartea sa, şi-a elaborat memoriile în stilul rapoartelor pe care le ţinea la congresele de partid. Autorul a dorit să scoată în evidenţă, utilizând numeroase informaţii oficiale, date statistice etc., „înălţimile" atinse de poporul moldovenesc în dezvoltarea sa, datorită regimului comunist; fragmentele mai personale sunt puţine şi inexpresive.

Serghei Sidorenco (1916-2013), originar din Rusia, şi el veteran de război al armatei sovietice, a ajuns spre sfârşitul ultimului Război Mondial în organele de conducere din Soroca, oraş care a fost în perioada martie-august 1944 centrul administrativ al RSSM. Apoi a lucrat în calitate de prim-secretar al Comitetului de partid orăşenesc Bălţi; preşedinte al Consiliului republican al Sindicatelor (1960-1972); preşedinte al Comitetului de Stat pentru învăţământul profesional-tehnic din RSSM (1972-1980); locţiitor al preşedintelui Prezidiumului Sovietului Suprem al RSSM (1980-1986). Cartea lui Serghei Sidorenco se aseamănă, ca structură şi stil, cu textul lui Ivan Bodiul, superiorul său din aparatul sovietic, însă este de proporţii mai mici şi mai puţin consistentă din punct de vedere informativ[10].

Ion Constantin Ciobanu (1927-2001) este unul din cei mai cunoscuţi scriitori moldoveni din perioada sovietică[11]. Născut în România Mare, într-un sat de codreni din centrul Basarabiei, o parte din şcolarizarea lui Ion Constantin Ciobanu – şapte clase – s-a produs în acest cadru temporal şi geografic. Studiile medii de cultură generală sovietice le parcurge în primul an al noului regim (1940-1941), după cum se pare, în nişte odăi boiereşti din orăşelul Teleneşti[12].

Membru al partidului comunist din 1947, scriitorul a deţinut, în anii 1961-1966 şi 1971-1990, funcţii în conducerea Uniunii Scriitorilor din RSSM, structură ierarhizată după modelul „unicului partid conducător"[13]. Cea mai

[10] С. С. Сидоренко, *Умом, трудом и совестью поколений* [S. S. Sidorenko, Datorită raţiunii, muncii şi conştiinţei generaţiilor], Chişinău, Cuşnir & Co, 2002.

[11] *Ion C. Ciobanu*, în Redacţia principală a Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti (editor), *Dicţionar enciclopedic moldovenesc*, Chişinău, Redacţia principală a Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti, 1989, p. 698 (cu caractere chirilice).

[12] Ion C. Ciobanu, *Podgorenii. Roman*, Chişinău, Editura Literatura artistică, 1982, p. 306 (cu caractere chirilice).

[13] „Uniunile de creaţie au fost proiectate de Stalin după profilul ministerelor. Şi ele au funcţionat ca nişte ministere", susţinea literatul, cu deosebirea că primele nu aveau bugete proprii.

importantă demnitate deţinută în organele de stat a fost aceea de Preşedinte al Sovietului Suprem al RSSM (1986-1990). Trebuie spus că activitatea organului respectiv era în mare parte formală, conducerea reală a republicii aflându-se în mâinile membrilor Biroului Politic al CC al PCM, guvernului RSSM şi ale centrului de la Moscova. Scriitorul a fost admis în sistemul de conducere şi tolerat ca element al faţadei sale, din care trebuia să facă parte şi intelectualul naţional, dar fără să-i fie acordate încredere şi putere de decizie prea mari. În 1970, a fost distins, pentru anumite contribuţii jurnalistice (volumul *Evocări*) şi literare (culegerea de povestiri *Întâlnirea cu eroul* şi romanul *Podurile*), cu Premiul de Stat al RSSM.

Scrierile lui Ion Constantin Ciobanu se disting printr-o puternică înrădăcinare în real, printr-un umor plin de vivacitate, empatic faţă de personaje, prin descrieri lirice ale naturii, în special ale codrilor, şi prin bogăţie lexicală, mai ales de expresie populară[14]. Romanul-fluviu *Podurile – Cucoara – Podgorenii*, inegal ca valoare artistică, în care se regăsesc postulatele ideologiei dominante, este totuşi de mare importanţă documentară pentru decriptarea liniilor esenţiale ale evoluţiei sociale a Basarabiei în secolul XX şi a impactului lor asupra mentalităţii rurale, tradiţionale[15]. În ultimul deceniu de viaţă, scriitorul a dezvăluit limitele şi umbrele literaturii angajate în comunism, ale ordinii socialiste, a cărei disoluţie nu pare să-l fi surprins. Mărturisirile din ultima sa carte editată postum se pretează şi ele la asemenea interpretări[16].

Cazul lui **Grigore Eremei** (n. 1935), cunoscut exponent al clasei politice din Moldova (post)sovietică, poate fi adus drept exemplu de ascensiune rapidă şi fără zguduiri semnificative în carieră, datorată în mare măsură „originii sociale sănătoase", din punctul de vedere al regimului sovietic. Grigore Eremei

Vezi Ion Stici, *Timpul care ne rămâne. Interviu cu Ion C. Ciobanu, scriitor al poporului*, în „Moldova Literară" (supliment al ziarului „Moldova Suverană"), nr. 107 (18531), 28 iunie 1995, p. 2.

[14] Răspunzând într-un interviu la o reflecţie a ziaristului referitoare la utilizarea proverbelor şi zicătorilor în creaţia literară, Ion C. Ciobanu explica: „La înţelepciunea populară au recurs unii eroi din cărţile mele. Şi nu numai din cauza că un proverb spune întotdeauna mai mult decât un lung comentariu, o înşiruire de vorbe. În spatele proverbului, ţăranul moldovan (şi nu numai moldovan) caută uneori să se ascundă, să se eschiveze. Nevoia, greutăţile vieţii l-au învăţat să fie aşa, ca să aibă un drum de retragere de la o afirmaţie categorică, personală". Vasile Ţurcanu, *Ion Constantin Ciobanu: „Un scriitor vine în literatură cu zestrea sa de acasă…"*, în LA, nr. 42 (2202), 15 octombrie 1987, p. 6 (cu caractere chirilice).

[15] Ion C. Ciobanu, *Codrii. Roman*, Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1965; idem, *Podurile. Roman*, Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1966; idem, *Cucoara. Roman*, Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1975; idem, *Podgorenii. Roman* (toate titlurile din notă sunt cu caractere chirilice).

[16] Ion Constantin Ciobanu, *Mărturisiri nespovedite: ultimele scrieri*, Chişinău, Editura Cartea Moldovei, 2002; idem, *Epopeea cafelelor*, în „Moldova Literară" (supliment al ziarului „Moldova Suverană"), nr. 197 (19163), 5 noiembrie 1997, p. 3; Victor Prohin, *Scriitorul dincolo de cărţile sale,* în „Moldova Literară" (supliment al ziarului „Moldova Suverană"), nr. 191 (19157), 29 octombrie 1997, p. 3; Anatol Ciocanu, *Ion. C. Ciobanu: „Scrisul e o mare taină a firii omeneşti…" (interviu),* în revista „Moldova", nr. 10 (octombrie), 1987, p. 13-16 (cu caractere chirilice); Vasile Ţurcanu, *Rapsod al satului moldovenesc*, în ziarul „Viaţa satului", nr. 129 (5274), 27 octombrie 1987, p. 4 (cu caractere chirilice).

provine dintr-o familie de ţărani săraci cu mulţi copii. Tatăl său fusese secerat de foametea postbelică; Vasile, fratele mai mare, căzuse pe front, luptând în rândurile Armatei Roşii. Putem să-l credem atunci când susţine că îşi permitea faţă de conducerea RSSM anumite libertăţi, apropiate de frondă, însă în limite rezonabile, tocmai pentru că nu era vulnerabil, aidoma lui Vasile Vâşcu[17] şi Mircea Snegur[18].

O parte însemnată din viaţa profesională a lui Grigore Eremei a decurs în cele mai înalte organe executive: a fost, consecutiv, vice-prim şi prim vice-prim Preşedinte al Consiliului de Miniştri al RSSM (1970-1980); preşedinte al Consiliului Republican al Sindicatelor (1980-1991)[19]. Chiar şi atunci când a fost numit lider al unor organizaţii de tineret şi ale partidului comunist – prim-secretar al Comitetului raional de partid Cotovschi al PCM ş.a. – s-a ocupat, în principal, de probleme practice: gestionarea sectorului agrar, construcţia obiectivelor de menire social-culturală (şcoli, grădiniţe de copii, palate ale culturii, case de odihnă, şosele ş.a.).

Scoaterea Partidului Comunist în afara legii, în 1991, a marcat o pauză în activitatea sa politică (1991-1993), după care a fost numit Ambasador Extraordinar şi Plenipotenţiar al Republicii Moldova în Republica Belarus (1993-1994) şi în România (1994-1998); a devenit deputat în parlamentul ţării din partea unei formaţiuni ne-comuniste (1998-2001).

Textul memorialistic al lui Grigore Eremei pare să fi fost asamblat din fragmente elaborate în momente diferite, de unde anumite inconsecvenţe (mai ales în aprecierea unor persoane publice) şi oarecare confuzie cronologică. Cu toate acestea, cartea – o mină de informaţii despre perioada istorică de referinţă, o incursiune de profunzime în mecanismul de funcţionare a regimului comunist – merită toată atenţia. Autoprezentarea lui Grigore Eremei se axează pe loialitatea faţă de regimul sovietic şi de oamenii care l-au promovat; cultul muncii şi respectul pentru lumea rurală; legăturile cordiale cu mulţi dintre oamenii de ştiinţă şi de cultură (scriitori, muzicieni, pictori, sportivi), pe care susţine că i-a sprijinit, în măsura posibilităţilor de atunci, să beneficieze de condiţii de trai şi

[17] În perioada interbelică, timp de trei ani (1931-1934), tatăl lui Vasile Vâşcu, Costache, şi-a satisfăcut serviciul militar în serviciul de gardă al Palatului Regal din Bucureşti. A murit pe front, în al Doilea Război Mondial, la Focşani, fiind soldat al Armatei Române. *Vasile Vîşcu. Destăinuiri după 20 de ani de dureri şi speranţă*, în „VIP magazin", nr. 50, iunie 2008, publicat pe site-ul http://www.vipmagazin.md/profil/Vasile_V%C3%AE%C5%9Fcu._Dest%C4%83inuiri_dup%C4%83_20_de_ani_de_dureri_%C5%9Fi_speran%C5%A3%C4%83/, accesat la 24 septembrie 2013.

[18] Bunicii paterni ai lui Mircea Snegur au fost înscrişi în listele de deportare; bunica sa a murit în Siberia; întâmplarea a făcut ca bunicul nu fie acasă în momentul deportării şi să rămână în Basarabia. Mircea Snegur, *Labirintul destinului. Memorii*, vol. 1, Chişinău, Fundaţia Draghiştea, 2007, p. 19-23.

[19] Grigore Eremei, *Faţa nevăzută a puterii*, Chişinău, Editura Litera, 2003; К. Думитраке, *Из поколения шестидесятников* [K. Dumitrake, *Din generaţia şaizeciştilor*], în ziarul „Независимая Молдова", nr. 92-93 (798-799), 26 aprilie 1995, p. 1; Aurel Marinciuc, *Grigore Eremei – omul, timpul şi cartea*, în LA, nr. 35 (3079), 2 septembrie 2004, p. 6; Алексей Попов, *Григорий Еремей: «Все остается людям»* [Aleksej Popov, *Grigorij Eremej: «Totul rămâne oamenilor»*], în ziarul „Sport-curier", nr. 103 (1028), 11 iulie 2003, p. 8-9.

de lucru mai bune; contribuţia proprie la dezvoltarea infrastructurii culturii ş.a. Fostul demnitar recunoaşte în repetate rânduri că a comis greşeli, care sunt „inerente unei vieţi omeneşti”[20], dar nu discută în cuprinsul cărţii nicio eroare proprie, concretă.

Vasile Vâşcu (1940-2010) a fost remarcat de către liderii RSSM la începutul anilor ’60 ai secolului XX, recrutat şi avansat rapid în ierarhia comsomolistă şi de partid. A fost lider al organizaţiei de partid din raionul Lenin al oraşului Chişinău (1974-1976); şef al Secţiei agitaţie şi propagandă al CC al PCM (1976-1979)[21]. Funcţia de preşedinte al Consiliului de Conducere al Uniunii republicane a societăţilor de consum (*Moldavpotrebsojuz*)), care i-a fost acordată în 1979, era legată direct de faptul că avea studii superioare de economie şi contabilitate.

Soarta sa a luat, la un moment dat, o turnură neaşteptată. În noaptea de 9 spre 10 aprilie 1985, Biroul Politic al CC al PCM l-a exclus din rândurile partidului şi l-a demis din postul pe care îl ocupa – cel mai înalt în propria carieră –, acela de vice-preşedinte al Consiliului de Miniştri (în terminologia actuală – vice-prim-ministru), fără să fi fost invitat şi audiat la şedinţa respectivă. Arestarea, ancheta şi procesul judiciar s-au desfăşurat cu încălcarea drepturilor omului şi chiar a legislaţiei sovietice, într-un mod care amintea de practicile staliniste. La 10 aprilie, i s-au pus cătuşele la mâini în propriul birou, în toiul zilei de muncă. Mandatul de arestare indica apartenenţa la un grup criminal, a cărui existenţă nu a fost demonstrată vreodată. La 12 aprilie, sub acuzaţia de „abuzuri de serviciu în scopuri egoiste” – vinovăţia fiindu-i proclamată înainte ca acest caz să fi fost analizat în justiţie – forurile oficiale anunţau în presă excluderea sa din partidul comunist şi destituirea din funcţiile pe care le exercita[22]. În timpul anchetei, medicii i-au administrat fără acordul său substanţe psihotrope.

Vasile Vâşcu a fost condamnat la 14 ani de privaţiune de libertate într-un proces penal (corupţie etc.) şi expediat într-un lagăr cu regim sever din Ural. La începutul anilor ’90 ai secolului trecut, figuri de vază din politică, ştiinţe şi cultură au cerut elucidarea cazului. După ce şi-a recăpătat libertatea (în 1992 a fost transferat în Republica Moldova şi graţiat de către şeful statului), Vasile Vâşcu a dedicat multe eforturi pentru ca dosarul să fie revizuit de instanţele competente. Fostul demnitar a insistat asupra motivului politic al arestării sale[23]. Vasile Vâşcu susţinea că a iniţiat o acţiune publică de protest împotriva regimului, că a elaborat şi a multiplicat cu ajutorul altor persoane o proclamaţie în care a avansat revendicări naţionale: folosirea limbii materne a moldovenilor în

[20] Grigore Eremei, *op. cit.*, p. 11.

[21] Vasile Vîşcu, *Bătălia pentru demnitate*, Chişinău, Editura Litera, 2003.

[22] „Moldova Socialistă”, nr. 86 (15895), 12 aprilie 1985, p. 1, 4 (cu caractere chirilice); „Советская Молдавия”, nr. 86 (15544), 12 aprilie 1985, p. 1, 4.

[23] *Vasile Vîşcu. Destăinuiri după 20 de ani de dureri şi speranţă…*; Luminiţa Dumbrăveanu, *Fundalul politic al dosarului Vasile Vâşcu sau Viaţa unui om şi Moartea unui imperiu (dialog cu Vasile Vâşcu)*, în LA, nr. 3 (2787), 21 ianuarie 1999, p. 2-3.

organele de partid şi de stat; deschiderea şcolilor naţionale în număr corespunzător procentului moldovenilor în structura populaţiei; promovarea cadrelor locale la conducerea republicii, retrocederea teritoriilor Moldovei istorice ce se află în componenţa Ucrainei. Încercarea de revizuire a dosarului a eşuat. Vasile Vâşcu nu a reuşit să dea de urma dosarului său politic; la solicitările sale, Procuratura şi serviciile de securitate a statului au păstrat tăcerea.

Textele autobiografice ale lui Vasile Vâşcu vizează, în principal, condamnarea şi detenţia, dar ele oferă, de asemenea, şi informaţii relevante despre viziunile sale, despre formarea profesională şi ca personalitate. Fostul lider politic a făcut în anii recluziunii lecturi din scrierile unor gânditori faimoşi (Nikolai Berdiaev, Albert Camus, George Orwell ş.a.), dar şi din presa timpului („Literatura şi Arta", „Novâi mir", „Literaturnaia gazeta", „Naş sovremennik" ş.a.). Cartea sa de memorii conţine numeroase excerpte din lucrările autorilor preferaţi, din ziarele şi revistele editate în URSS la sfârşitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului XX. Dintre lucrătorii aparatului comunist din fosta RSSM, care au decis să lase în scris posterităţii gândurile lor, Vasile Vâşcu a mers cel mai departe în criticile aduse sistemului politic totalitar. Aceasta este impresia de ansamblu pe care o lasă cartea sa şi interviurile oferite unor publicaţii[24].

Avansarea lui **Petru Lucinschi** (n. 1940) în componenţa nomenclaturii s-a produs destul de rapid, într-o perioadă în care organele de conducere treceau prin schimbări masive, structurale şi de cadre (anii '60 ai secolului XX). În 1978-1991, a lucrat în structurile de partid unionale şi ca trimis al Moscovei într-o republică unională (Tadjikistan, 1986-1989). A exercitat funcţiile de Ambasador Extraordinar şi Plenipotenţiar al Republicii Moldova în Federaţia Rusă (1992-1993), de preşedinte al Parlamentului Republicii Moldova (1993; 1994-1996) şi de şef al statului (1996-2001). Notele memorialistice cele mai ample se referă la ultimii ani de existenţă a URSS[25]. Una din ultimele sale scrieri, ce s-a dorit o reflecţie asupra trecutului şi identităţii moldovenilor, conţine şi informaţii biografice[26].

Fiind încă foarte tânăr, **Mircea Snegur** (n. 1940) a deţinut deja în primii ani după absolvirea Facultăţii de Agronomie a Institutului Agricol din Chişinău

[24] „[…] anume acest regim totalitar a deportat sute de mii de oameni nevinovaţi în Siberia, acest regim a călcat în picioare limba şi tradiţiile naţionale, a funcţionat în baza unei ideologii duplicitare, care ignora din start libertatea personalităţii, declarând «cine nu e cu noi – este împotriva noastră», proclamând în acelaşi timp necontenita preocupare «părintească» faţă de bunăstarea poporului, concomitent persecutând cu cruzime orice încercare de protest împotriva fărădelegilor. […] Se uită că anume în acel regim politic fiecare om era numai un personaj executor al procesului de muncă şi un consumator al unui minimum de bunuri garantate de stat" (Vasile Vîşcu, *op. cit.*, p. 34-35). Şi în altă parte: promisiunea unui „viitor luminos" nu a fost în realitate decât „o unealtă puternică de înşelare, aservire a oamenilor şi instaurare a unei nemaipomenite dictaturi a statului asupra individului" (*ibidem*, p. 149).

[25] Petru Lucinschi, *Ostaticii*, Chişinău, Editura Uniunii Scriitorilor, 1993; idem, *Ultimele zile ale URSS*, cuvânt înainte de Ion Cristoiu, Bucureşti, Editura Evenimentului Românesc, 1998.

[26] Idem, *Moldova şi moldovenii. De ce ţara noastră este mereu la răscruce? (încercare de răspuns la întrebare)*, Chişinău, Editura Cartea Moldovei, 2007.

(1961) diferite responsabilităţi (agronom, preşedinte de colhoz). Generaţia sa de specialişti şcoliţi în instituţiile învăţământului agricol marchează transformări calitative în această ramură a economiei republicii, după două decenii de modificări brutale în relaţiile de proprietate şi în structura exploatărilor agricole, ce fuseseră operate de conducători adesea fără studii în domeniu şi chiar fără nicio calificare. Persoane care îşi făcuseră studiile la Institutul Agricol din Chişinău începeau să ocupe posturi importante de conducere în RSSM (atunci când se va pune accent pe dezvoltarea industriei locale şi pe construirea diferitor obiective industriale, case de locuit etc., în anii '70-'80 ai secolului trecut, în competiţia pentru promovare socială se vor include activ absolvenţii Institutului Politehnic). După şapte ani de muncă în satul Lunga, raionul Floreşti (1961-1968), Mircea Snegur a decis să revină la Chişinău, pentru a urma studii doctorale la specialitatea fitotehnie, în cadrul institutului pe care îl absolvise. Tânărul cercetător a efectuat investigaţii la Staţiunea didactică experimentală pentru culturile de câmp Chetrosu, raionul Anenii-Noi, lucrând concomitent în calitate de director al staţiei. În 1972, şi-a susţinut disertaţia pe un subiect legat de cultivarea hibrizilor de porumb. Ascensiunea în carieră[27] a avut loc în perioada în care autorităţile din republică au promovat o campanie uriaşă de modernizare a agriculturii. Este vorba despre aşa-zisa integrare a realizărilor ştiinţifice în activitatea de producţie, crearea asociaţiilor ştiinţifice şi de producţie, concentrarea – specializarea agriculturii şi crearea unor complexe-gigant – zootehnice, de pomicultură şi de legumicultură, cooperarea agroindustrială. Deşi către sfârşitul anilor '80 ai secolului trecut era o figură proeminentă din nomenclatură, Mircea Snegur nu a fost debarcat de la putere de mişcarea de eliberare naţională din acei ani, nu s-a retras în centrul imperiului sovietic, aşa cum au procedat alţi demnitari locali. Dimpotrivă, declarându-şi la un moment dat adeziunea faţă de idealurile acestei mişcări, Mircea Snegur a devenit primul Preşedinte al Republicii Moldova independente (1991). În ultimii ani au văzut lumina tiparului cărţile sale de memorii, voluminoase, reproducând în detaliu traiectul său ca persoană publică şi inserând un mare număr de documente oficiale. Memoriile lasă impresia că, în intenţionalitatea lor, ar avea rostul unui buzunar privat, în care au fost ticsite meritele şi realizările populare în lupta pentru libertate naţională şi democratizare socială din ultimul sfert de secol[28].

Dumitru Moţpan (n. 1940) a fost în perioada sovietică organizator de nivel local – începând cu mijlocul anilor '60 ai secolului XX, întreaga sa activitate profesională s-a desfăşurat în raionul Făleşti[29]. A absolvit, în 1966,

[27] În 1973-1978, Mircea Snegur a fost şeful Direcţiei principale ştiinţă agricolă al Ministerului Agriculturii din RSSM (1973-1978); în 1978-1981 – director general al Asociaţiei ştiinţifice de producţie „Selecţia" şi director al Institutului de cercetări ştiinţifice în domeniul culturilor de câmp din oraşul Bălţi; în 1981-1985 – prim-secretar al comitetului raional de partid Edineţ.

[28] Mircea Snegur, *Labirintul destinului. Memorii*, vol. 1, Chişinău, Fundaţia Draghiştea, 2007; vol. 2, 2008; vol. 3, 2013; Мирча Снегур, Эдуард Волков, *Откровенные диалоги* [Mircea Snegur, Eduard Volkov, Dialoguri sincere], Chişinău, Fundaţia Draghiştea, 2007.

[29] Dumitru Moţpan a lucrat în calitate de inginer-mecanic în sovhozul Moldovanca, de preşedinte al sovietului sătesc Logofteni, de instructor la comitetul raional Făleşti, de secretar al

Tehnicumul de electrificare şi de mecanizare a agriculturii din oraşul Soroca (studiile oferite de tehnicumuri erau calificate de autorităţi drept „medii de specialitate"), iar în 1973, Şcoala superioară de partid din oraşul Odesa, RSSU. A fost deputat în organul legislativ suprem, în anii 1990-1994, 1994-1998, şi preşedinte al Partidului Democrat Agrar din Moldova, formaţiune care a ajuns la putere după alegerile parlamentare din 1994. Cartea sa are în comun cu memoriile lui Mircea Snegur faptul reproducerii unui şir impunător de documente (ale partidului pe care l-a condus, acte oficiale vizate de el, declaraţii, comunicate de presă), ceea ce ştirbeşte semnificativ prestigiul de autenticitate al scrierilor[30].

Boris Gamurari (n. 1946) a absolvit Facultatea de Istorie a Universităţii de Stat „V.I. Lenin" din Chişinău (1969). Înrolarea ca militar în termen, imediat după absolvirea Universităţii, în unităţile de grăniceri din Extremul Orient, subordate serviciilor de securitate a statului (KGB), i-a legat viaţa profesională de serviciile secrete. Boris Gamurari a activat în perioada sovietică în calitate de prim-secretar al organizaţiei comsomoliste din oraşul Chişinău (1976-1978), de şef al Secţiei organelor administrative şi financiar-comerciale a comitetului de partid Chişinău (1978-1983). A fost şef al unei catedre de ştiinţe sociale şi profesor de istorie a PCUS la Universitatea care i-a oferit „studii superioare" (1983-1988). În statul moldav, apărut după disoluţia ţării sovietelor, a exercitat funcţii în guvernări de orientare liberală: s-a aflat în fruntea serviciului de grăniceri şi a celui vamal, a condus Ministerul Apărării al Republicii Moldova[31]. În 2005, a fost numit Ambasador Extraordinar şi Plenipotenţiar al Republicii Moldova în Polonia. Cartea-retrospecţie a propriului destin se încheie cu un capitol de meditaţii asupra elitelor politice din Republica Moldova.

Sursele narative despre condiţiile de studii şi de trai ale elevilor şi studenţilor din RSSM, în a doua treime a secolului al XX-lea

Subiecţii se referă pe larg la împrejurările în care se desfăşura în epocă viaţa şcolară.

După cel de-al Doilea Război Mondial, copiii din Basarabia au învăţat în clădirile unor şcoli construite în perioada interbelică sau în locaţii adaptate ad-hoc activităţilor de instruire: case ale persoanelor care s-au refugiat ori au fost deportate de noile autorităţi, grajduri, şoproane ce aparţinuseră aceleiaşi categorii de proprietari, incinte ale unor lăcaşuri bisericeşti ş.a. Încă mult timp după război, şcolile au semănat „a ferme, a magazii, a şure sau a cazărmi"[32].

organizaţiei primare de partid din colhozul „Put' Lenina" şi de conducător al gospodăriilor agricole „Suvorov" şi „Făleşti", din acelaşi raion.

[30] Dumitru Moţpan, *Spinii trandafirului*, Chişinău, Editura Princeps, 2005.

[31] Борис Гамурарь, *На крутых поворотах жизни* [Boris Gamurar', La cotiturile bruşte ale vieţii], Chişinău, Combinatul Poligrafic, 2004; idem, *О прошлом и настоящем (заметки про запас)* [Despre trecut şi prezent (notiţe de rezervă)], Chişinău, IPF, 2005.

[32] Ion C. Ciobanu, *Podgorenii*…, p. 27; Grigore Eremei, *op. cit.*, p. 23.

Se scria cu cerneală făcută din boz ori din creioane chimice pe „cutii de carton desfăcute, rămase ca amintire de la coaliţia antihitleristă din timpul celui de-al Doilea Război Mondial”[33], pe spaţiile albe de pe marginile ziarelor şi printre rândurile tipărite[34]. Mircea Snegur relatează că, la începutul anului academic, elevul putea cumpăra în şcoală manuale şi „un set de caiete”, iar în centrul raional Floreşti făcea rost de rechizite şcolare, care se vindeau la unicul magazin cu mărfuri de acest fel[35].

În URSS, în perioada şcolarizării autorilor de memorii, elevii din clasele superioare şi studenţii au plătit taxe de studii. Lui Alexandru Marian i s-a cerut să achite 20 ruble, pentru a putea frecventa şcoala din Tiraspol. Aceasta era taxa anuală pentru copiii din familiile ţăranilor incluşi de autorităţi în categoria mijlocaşilor (cu venituri medii); copiii din familiile sărace plăteau şapte ruble, iar cei din familiile de ţărani bogaţi (culaci) – 350 de ruble[36]. O altă persoană (care nu face parte din lista celor zece demnitari) a achitat, în anii ’50 ai secolului XX, taxa anuală de 150 de ruble, ca să urmeze studii medii de cultură generală[37]. Îndeplinirea acestei obligaţii era supravegheată cu stricteţe. Alexandru Marian era exclus zilnic din clasă pentru neachitarea taxei; dacă părinţii nu plăteau la timp, copiii lor erau exmatriculaţi; atestatul de absolvire a şcolii era eliberat după achitarea restanţelor la plata taxelor şcolare[38].

Din amintirile subiecţilor reţinem că fiecare membru al familiei, de la mic la mare, trebuia să îndeplinească diferite munci, menite să le asigure supravieţuirea. Într-o situaţie deosebit de dificilă se aflau acei care rămăseseră fără tată de mici (Grigore Eremei, Vasile Vâşcu, Ivan Bodiul), sau care îşi pierduseră părintele fiind încă foarte tineri (Mircea Snegur, Boris Gamurari şi Dumitru Moţpan). Copiii erau puşi să pască vitele, să îngrijească de animale domestice, să ajute la muncile câmpului (arat, semănat, boronit/grăpatul semănăturilor, afânarea solului; să care recolta cu căruţele sau cu propriile braţe), să ude plantele din grădină, să pregătească combustibilul de foc pentru iarnă şi fân pentru vite; să aibă grijă de fraţii şi de surorile mai mici ş.a. Ivan Bodiul îşi aminteşte cum, la vârsta de opt ani, îşi ajuta tatăl, invalid din Primul Război Mondial, să

[33] Alexandru Moşanu, *Între două lumi. (Note autobiografice). Partea I. Prăbuşirea spirituală. Începutul revenirii*, în „Destin Românesc. Revistă de istorie şi cultură”, serie nouă, an VII (XVIII), nr. 5-6 (81-82), 2012, p. 16.

[34] „Să ţigăneşti un caiet pe atunci la o şcoală însemna o avere. Că numai şcolile primeau caiete curate, albe. Dar le primeau pe răspunderea directorilor. Cu semnătura lor personală la secţia raională de învăţământ. Creioanele şi peniţele le primeau tot directorii. Şi gazul îl luau în primire tot ei. Uneori în loc de gaz primeau benzină. Că trebuiau să lucreze şi şcolile serale. Cluburile erau şi ele deschise şi luminate tot cu benzină. Puneau un pumn de sare în benzină şi lucrau şi cluburile… Lucrau şi şcolile de seară. Tot cu benzină sărată lucrau de multe ori şi sovietele săteşti” (Ion Constantin Ciobanu, *Cucoara…,* p. 53).

[35] Mircea Snegur, *Labirintul*…, vol. 1, p. 46.

[36] Александр Марьян, *op. cit.*, p. 39-40.

[37] Antonina Anei-Naconecina, *Drumul vieţii*, Chişinău, Editura Pontos, 2007, p. 31; Mircea Snegur, *op. cit.*, p. 50.

[38] Petru Roşca, *Ştafeta generaţiilor*, Chişinău, Universitatea Liberă Internaţională, 2006, p. 23-24.

îndeplinească prestaţiile de stat. Ei cărau cu căruţa proprie pietre şi pământ la construcţia drumurilor, a hidrocentralei electrice de lângă satul natal Alexandrovka[39]. La vârsta de 10-14 ani, Vasile Vâşcu o ajuta pe mama sa la muncile pe care aceasta le presta la ferma de vaci a colhozului, iar Mircea Snegur la culesul şi la înşiratul pe sfoară a frunzelor de tutun[40]. Este dificil să trasăm astăzi limita de la care munca îşi pierdea sensul educativ şi devenea exploatare, împiedicându-i pe elevi să se dedice studiilor. În forme abuzive şi, uneori, în condiţii nocive, munca infantilă a fost folosită masiv în RSSM, până la căderea regimului comunist. Este adevărat că exploatarea muncii copiilor s-a practicat şi în perioada pre-comunistă şi se foloseşte şi în prezent, însă faptul era recunoscut pe faţă atunci, ca şi acum, iar grupurile sociale care se ocupă de educaţie caută soluţii de îngrădire a fenomenului[41], pe când în URSS existenţa acestuia nu era recunoscută oficial, considerându-se că ţara a atins idealul „celei mai fericite copilării".

Şcolarizarea memorialiştilor a coincis cu perioada în care, în Moldova sovietizată, în mediul rural activau puţine şcoli de cultură generală[42]. Elevii din satele în care nu exista şcoală de şapte clase sau medie de cultură generală frecventau o şcoală de circumscripţie. La şcoala din satul Frumuşica, în timpul când acolo învăţa Mircea Snegur, veneau să-şi facă studiile copii din satele Alexandrovca, Bezeni, Căinarii Vechi, Iliciovca, Izvoare, Sevirova, Scăieni şi Trifăneşti[43]. Pentru aceasta, elevii erau nevoiţi să parcurgă pe jos zilnic/săptămânal, din satele lor, distanţe mai mari sau mai mici (3, 7, 15 km), să locuiască în căminul instituţiei, mai rar – să stea în gazdă într-o casă privată. Prin urmare,

[39] И. И. Бодюл, *op. cit.*, p. 479-480.

[40] *Ibidem*, p. 16; Mircea Snegur, *op. cit*., p. 30.

[41] *Constituţia Republicii Moldova*, în „Monitorul Oficial al Republicii Moldova", nr. 1, 18 august 1994, p. 14. A se vedea activitatea Centrului Naţional de Prevenire a Abuzului faţă de Copii pe site-urile: http://cnpac.org.md/rom/cnpac; http://cnpac.org.md/uploaded/Publicatii/PDF/BULETINE/IMPACTnr1_2009.pdf, accesate la 13 august 2014.

[42] „În perioada sovietică [între 1944 şi 1966 – n.n, A.F.], în raionul Cotovschi […] nu s-au construit şcoli" (Grigore Eremei, *op. cit*., p. 22). Precizăm că era vorba despre un raion cu circa 168.000 de locuitori, dintre care 35.000 erau copii (*ibidem*, p. 28). Potrivit datelor recensământului populaţiei efectuat în 1959, în RSSM erau 5.824 de copii de şapte ani, 6.860 de copii de opt ani, 5.783 de copii de nouă ani, 464.176 de persoane între 10-19 ani (Центральное статистическое управление при Совете Министров СССР (editor), *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Молдавская ССР* [Direcţia centrală de statistică de pe lângă Consiliul de Miniştri al URSS, Rezultatele Recensământului unional al populaţiei, efectuat în anul 1959. RSS Moldovenească]), Moskva, Gosstatizdat, 1962, p. 17-18. În anul academic 1960/1961, în republică activau 1.819 şcoli, dintre care 500 de şcoli primare, 955 de şcoli medii incomplete şi doar 356 de şcoli medii de cultură generală. Este adevărat că au fost înfiinţate şi cursuri serale/prin corespondenţă ale şcolii medii (Центральное статистическое управление Молдавской ССР (editor), *Народное хозяйство Молдавской ССР 1924-1984. Юбилейный статистический ежегодник* [Direcţia centrală de statistică a RSS Moldoveneşti, Economia naţională a RSS Moldoveneşti 1924-1984. Anuar statistic dedicat jubileului republicii]), Chişinău, Cartea Moldovenească, 1984, p. 250, 252.

[43] Mircea Snegur, *op. cit*., p. 50.

erau necesare investiţii materiale, eforturi fizice remarcabile din partea familiilor şi a elevilor înşişi.

Despre condiţiile de locuit Grigore Eremei scrie, referitor la şcoala din Corjeuţi:

> La cămin, dacă am fi putut să-i spunem aşa, într-o odaie de 12 mp locuiam 30 de băieţi. Ca să ajungem în dormitor, trebuia să trecem prin altă încăpere unde învăţau elevii din clasa I. Învăţătorul Leb Iosifovici se supăra pe noi pentru că îl deranjam când veneam de la lecţii. Împărţeam aşa-zisul pat cu consăteanul meu Vasile Roşca. Tatăl lui, moş Ichim, ne promisese o saltea, şi mare ne-a fost bucuria când într-o zi a poposit la Corjeuţi, dar în loc de saltea ne-a adus o piele de oaie, pe care am dormit până am terminat şapte clase. La cerşafuri, feţe de pernă sau plapumă puteam doar să visăm. […] Pentru a încălzi odaia unde locuiam, aduceam ciocleji de acasă[44].

Primele cămine ale instituţiilor învăţământului superior erau şi ele adăposturi precare. Mircea Snegur afirmă că în anul întâi a locuit într-o cameră împreună cu alţi 16 tineri[45]. O fostă studentă a Institutului de Învăţători din Soroca prezintă o situaţie tipică:

> În primul an de studii, am fost cazată la cămin, împreună cu alte colege de grupă. Îmi amintesc că ne-au repartizat câte un pat de fier şi o noptieră pentru a păstra alimentele. Ne-au dat apoi sub iscălitură cerşafuri albe, o pernuţă cu faţă de pernă, un ştergar, apoi câte o saltea în dungi, care trebuia umplută cu ceva, ca să nu dormim pe plasa goală de sârmă. Au răsturnat în ograda căminului o maşină de paie, iar noi ne-am repezit buluc care mai de care să ne umplem saltelele. Ne mai şi certam, dacă nu reuşeam să luăm paie îndeajuns. În primele nopţi dormeam de parcă ne aflam pe o claie de fân, apoi paiele se tot fărâmau, iar până la urmă rămânea numai un strat de pleavă, care adesea ne înţepa. Dar şi praf mult ieşea din ele. Noi însă nu ne plângeam, fiind bucuroase că aveam un acoperiş deasupra capului şi un locuşor unde să venim. Mâncare pregăteam la primus, care funcţiona cu gaz lampant. Adesea fumega, mirosea a fum de la distanţă. Până şi mâncarea era afumată, dar n-aveam încotro, o mâncam, căci eram flămânde. Locuiam câte cinci-şase fete în cameră. De multe ori era imposibil să înveţi din pricina gălăgiei. Nimic însă nu ne putea opri setea de carte, de cunoştinţe[46].

În timp, instituţiile au obţinut prin repartiţii de stat case mai bune şi condiţiile de locuit ale studenţilor s-au ameliorat.

O problemă majoră în viaţa zilnică a omului sovietic în epoca colectivizării şi a industrializării forţate a fost penuria alimentară. Lipsurile erau resimţite dramatic în primul rând de către copii. Ivan Bodiul reflectează: „Noi, copiii anilor douăzeci, ne-am ridicat cu varză şi castraveţi muraţi”. Cerealele

[44] Grigore Eremei, *op. cit*., p. 15-16.

[45] Mircea Snegur, *op. cit*., p. 57.

[46] Antonina Anei-Naconecina, *op. cit*., p. 36. Reproducerea altor descrieri ale ambianţei din căminele studenţeşti ar fi jenantă (Petru Roşca, *op. cit*., p. 28-29).

lipseau aproape complet din alimentaţie, relatează fostul activist de partid: pâinea şi fabricatele din făină de secară şi de orz, de porumb, din care se prepara mai ales mămăliga, fără să mai vorbim despre făina de grâu, erau un lux. Totuşi, după restabilirea producţiei private şi a relaţiilor de piaţă (NEP; 1921-1928), copiii familiei din care făcea parte Ivan Bodiul, care nu frecventaseră şcoala, au început să înveţe[47]. În timpul când se desfăşura campania oficială de colectivizare a agriculturii, Alexandru Marian a renunţat la studiile începute la Institutul Învăţământului Public din Tiraspol din cauza lipsei de hrană şi a plecat în sat, deoarece considera că acolo va putea supravieţui[48].

Naraţiunea lui Grigore Eremei pe marginea penuriei alimentare acute în Basarabia, dar în altă perioadă (a doua jumătate a anilor ’40 ai secolului XX), este şi ea interesantă:

> Dacă aş spune că am trăit sărac, înseamnă să nu spun nimic. Despre condiţiile de trai şi de studii îmi amintesc ca de o povară. […] Fiecare dintre noi [elevii sosiţi din mai multe sate în localitatea Corjeuţi – n.n., A.F.] luam de acasă, lunar, câte opt kilograme de cartofi, opt kilograme de făină de porumb, ceva făină de grâu, două kilograme de ulei, fasole şi alte produse pe care ni le dădeau părinţii. Din lăstărei de vişin făceam ceai al cărui gust nu-l pot uita nici acum. Într-o primăvară, s-a îmbolnăvit bucătăreasa noastră, mătuşa Nastea. Şi eu, elev în clasa a VI-a, timp de două luni şi jumătate am gătit bucate pentru 35 de colegi. De obicei, la felul întâi găteam ciorbă de cartofi, iar la felul doi – fasole prăjite. […] Odată, în ajunul Anului Nou, terminaserăm merindele şi din cauza gerurilor mari nu puteam pleca acasă. Pentru a ne alina cumva foamea, am hotărât să mergem s-o urăm pe directoarea şcolii. De naţionalitate, ea era rusoaică şi ne temeam că nu va înţelege obiceiurile locului, ne va învinui de superstiţii religioase… Foamea însă s-a dovedit mai puternică decât frica. După ce am urat-o, ea ne-a deschis uşa, zicând cu voce caldă: „Дети мои! Спасибо что вы колядовали” [„Copiii mei, vă mulţumesc pentru faptul că m-aţi colindat” – trad. A.F.]. Şi a vrut să ne dea bani. Eu însă văzusem prin uşa întredeschisă o cratiţă cu pârjoale pe plită şi am îndrăznit să-i zic: „Claudia Gherasimovna, nu ne daţi bani. Nouă ni-i foame…” Dumneaei ne-a aşezat la masă, iar la urmă ne-a dat şi bani[49].

Către mijlocul anilor ’60 ai secolului XX, aprovizionarea populaţiei cu produse alimentare avea să se îmbunătăţească întrucâtva[50]; cu 1,5 ruble (după reforma bănească), susţine Boris Gamurari, se putea lua masa într-o cafenea decentă din Chişinău[51]. Totuşi, bursele studenţilor nu acopereau nici măcar cheltuielile pentru alimentaţie. La începutul anilor ’50 ai secolului trecut, bursa celor care studiau la Institutul pentru învăţători din oraşul Soroca constituia 16 ruble,

[47] И. И. Бодюл, *op. cit*., p. 478-479.

[48] Александр Марьян, *op. cit*., p. 196.

[49] Grigore Eremei, *op. cit*., p. 17-18.

[50] În 1962, după majorarea preţurilor la unele produse, 1 kg de pâine costa 0,85 ruble (oficial cu 50% mai puţin decât în 1950), 1 kg de carne – 1,78 ruble (cu 8% mai puţin decât în 1950), 1 kg de unt – 3,5 ruble (cu 16% mai puţin decât în 1950) (С. С. Сидоренко, *op. cit*., p. 26).

[51] Борис Гамурарь, *О прошлом…*, p. 15.

trei ruble se reţineau drept plată pentru cazarea în cămin[52]. În 1956-1957, la Institutul Agricol din Chişinău, studenţilor din anul întâi li se acordau lunar drept bursă 25 de ruble[53]. Fiind student eminent, Boris Gamurari a primit o bursă de merit (35 de ruble, 74 de copeici pe lună)[54].

Memoriile relevă strategiile de supravieţuire la care recurgeau studenţii de odinioară. Ajutorul rudelor era de mare importanţă, însă puţine familii puteau să-l ofere în acele timpuri copiilor trimişi la studii. Veniturile salariaţilor nu atingeau cote semnificativ mai mari, uneori erau chiar mai mici decât bursele pe care le primeau studenţii[55].

Statul acorda elevilor şi studenţilor consideraţi foarte săraci un oarecare ajutor material. „Mi-au dat cizme de box, gratis, fiindcă sunt orfan. Tot astăzi, potrivit deciziei comitetului regional al comsomolului, am lucrat de la orele 4.00 ziua până la 10.00 dimineaţa la fabrica de conserve", scrisese în jurnal studentul Alexandru Marian, care, trebuie să notăm, se prezenta drept activist comsomolist deosebit de zelos[56].

[52] Antonina Anei-Naconecina, *op. cit.*, p. 36.

[53] Mircea Snegur, *Labirintul*…, vol. 1, p. 58.

[54] Борис Гамурарь, *На крутых…*, p. 22.

[55] Retribuţia muncii în socialism şi accesul real al populaţiei la bunurile de consum este un subiect încă puţin studiat. Considerăm că datele extrase din memorii referitor la RSSM sunt demne de interes. Agricultorii din colhozul „Pobeda" (satul Speia, în Transnistria) au primit pentru fiecare zi-muncă, în anii 1931-1932, o remuneraţie de şapte copeici (Alexandru Marian, *Zbuciumul tinereţelor noastre,* în revista „Moldova", nr. 10, 1979, p. 18). Aproximativ în aceeaşi perioadă, în calitate de angajat al Editurii de Stat a Moldovei din Tiraspol, Alexandru Marian a fost salarizat cu 65 de ruble, în timp ce un palton costa 200 de ruble, o pufoaică – 19 ruble, iar un costum – 31 de ruble (idem, *Годы…*, p. 56). În 1960, adolescentul Boris Gamurari a lucrat muncitor de rând în gospodăria agricolă din satul natal; pentru 121 zile-muncă a primit „jumătate de sac de zahăr, o butelie cu untdelemn, vreo 300 kg de porumb (ştiuleţi) şi un sac de grâu" (Борис Гамурарь, *op. cit.*, p. 15). Peste un deceniu, ofiţerul Boris Gamurari, aflându-se în serviciul de grăniceri, era remunerat cu 250 de ruble, la care se adăugau raţiile, acoperirea cheltuielilor de deplasări; efectele militare etc. Aceeaşi sumă (250 de ruble) o primeau drept salariu primii secretari ai comitetelor raionale de partid (*ibidem*, p. 42). Grigore Eremei îşi aminteşte despre nivelul de trai al familiei sale, pe timpul când lucra în aparatul Guvernului: „Era greu, mereu mă aflam în deplasare, pe teren. […] Diurna în localităţile sătesti constituia câte 1 rublă şi 30 de copeici pe zi, în oraş – câte 2 ruble 60 de copeici. Situaţia materială a familiei mele era grea. Soţia susţinuse admiterea la Institutul de Medicină când prima nostră fetiţă, Silvia, avea un an şi jumătate; mama-soacră locuia împreună cu noi, apoi a venit şi mama mea. Mă străduiam să economisesc cât puteam: din 1 rublă şi 30 de copeici, 60 de copeici le foloseam pentru mâncare, iar 70 de copeici le aduceam acasă pentru familie. Salariul lunar constituia 90 de ruble. La sfârşitul anilor '50-'60, aprovizionarea magazinelor alimentare era critică. Nu ajungea pâine, ba şi aceea era de porumb şi mazăre. Ca să cumperi ceva, trebuia să te scoli la ora 5 dimineaţa şi să faci coadă vreo trei ceasuri. Veneam acasă la prânz, dar deseori nu aveam ce să mănânc. În drum spre casă, mai ales vara, cumpăram o floare şi o puneam într-o vază de ceramică, de culoarea mesteacănului, mă uitam la ea admirând-o vreo 40 de minute, apoi reveneam la serviciu. Locuiam nu departe de fosta Piaţă Ilie, care se afla în spatele actualei clădiri a Băncii Naţionale. Cumpăram ce era mai ieftin – ficat, cap de porc, iar sâmbăta făceam cumpărături, dacă aveam bani" (Grigore Eremei, *op. cit.*, p. 134).

[56] Александр Марьян, *op. cit.*, p. 51.

Studenţii, în special băieţii, aveau servicii cu normă redusă ori prestau munci ocazionale, de regulă necalificate: hamali la fabrici şi prin gări, paznici, angajaţi în serviciile de amenajare a teritoriului urban şi de salubrizare ş.a.[57].

Unii au făcut parte din detaşamente înfiinţate de autorităţi pe un termen limitat, în vederea promovării unor acţiuni cu tentă propagandistică: recoltarea cerealelor pe pământurile estice ale URSS (stepele Kazahstanului), defrişate în anii ’50 ai secolului trecut; la construcţii, în localităţi ce avuseseră de suferit de pe urma calamităţilor naturale. Toamna aveau loc campanii de recoltare a diferitor culturi agricole (roşii, porumb, struguri ş.a.). Studenţi din RSSM au participat la reconstruirea oraşului Taşkent, distrus de puternicul cutremur ce s-a produs la 26 aprilie 1965. Boris Gamurari a revenit la studii din această expediţie cu 500 de ruble[58]. Cei care au muncit în Kazahstan fie au primit bani, fie, în baza unor facturi, acasă li s-au repartizat cantităţi considerabile de grâu (1-1,5 tone); cerealele au ajuns, de fapt, în familiile studenţilor[59]. Din banii câştigaţi în urma acestor campanii, ce se desfăşurau în timpul vacanţei de vară, studenţii îşi cumpărau îmbrăcăminte (un palton, un costum, o cămaşă, o cravată) şi încălţăminte, ceea ce pentru acele timpuri însemna foarte mult[60].

Un procedeu de înfruntare a dificultăţilor materiale este descris de către Mircea Snegur:

> Multe probleme personale le rezolvam prin cooperarea mijloacelor unor grupuri mai mici. De exemplu, la primirea bursei […], patru studenţi jertfeam câte cinci ruble celui de-al cincilea, ca acesta să-şi cumpere ceas. În luna următoare, îi venea rândul altuia. După încheierea cercului, treceam la procurarea costumelor sportive, şi tot aşa. Deveneam, treptat, tot mai de sine stătători. Susţinere financiară de acasă nu avea, practic, nimeni[61].

Educaţie şi reuşită în cariera profesională/de politician

Subiecţii furnizează, în general, puţine informaţii despre instituţiile învăţământului superior pe care le-au absolvit. Unii abia dacă au fixat câteva nume de profesori şi fapte anecdotice din viaţa universitară. Doar Mircea Snegur prezintă tematica cursurilor audiate, chiar împreună cu notele luate la examene[62].

Mult mai ample sunt mărturiile despre învăţământul preuniversitar. Dispunem de liste cu nume ale profesorilor apreciaţi (Mircea Snegur, Grigore Eremei); aflăm ce calităţi preţuiau elevii la dascălii lor: cunoaşterea bună a

[57] Aurelia Felea, *Assistenz, Auskommen, Überleben. Studentisches Dasein in der Moldau nach 1945*, în Elmar Schübl & Harald Heppner (editori), *Universitäten in Zeiten des Umbruchs. Fallstudien über das mittlere und östliche Europa im 20. Jahrhundert*, Viena, Lit Verlag, GmbH & Co. KG, 2011, p. 231-232; Boris Gamurari, *op. cit.*, p. 18-19.

[58] Борис Гамурарь, *op. cit.*, p. 19.

[59] Petru Roşca, *op. cit.*, p. 32-34; Mircea Snegur, *op. cit.*, p. 58-68.

[60] Mircea Snegur, *op. cit.*, p. 66; Мирча Снегур, Эдуард Волков, *Откровенные…,* p. 44.

[61] Mircea Snegur, *Labirintul…*, vol. 1, p. 58.

[62] *Ibidem*, p. 69.

materiei pe care o predau, simţul dreptăţii, bunătatea sufletească; faptul că le păsa de soarta discipolilor. Reamintim că subiecţii au învăţat în condiţii dramatice sub aspect existenţial, doar îngăduinţa şi solidaritatea umană uşurând puţin viaţa de zi cu zi.

Foştii demnitari trec cu vederea calitatea studiilor. Alte surse memorialistice, dar şi texte de literatură artistică, evocă însă predarea şi nivelul intelectual al corpului profesoral cu totul precare. Profesorul universitar Alexandru Moşanu, Preşedinte al parlamentului în perioada 1990-1993, notează:

> Majoritatea celor de la Cobani [autorul se referă la cadrele didactice ale şcolii din acest sat – n.n., A.F.] nu aveau studii corespunzătoare. Cel mai bun profesor era N. Şoşu, care ne preda chimia. Avea patru clase de liceu românesc. Elevii îl stimau. Relaţiile cu alţi profesori erau mai complicate. La ora de algebră, fiecare elev făcea ce dorea, pentru că profesorul, un tânăr înalt şi subţire ca trestia, stătea cu spatele spre clasă şi ştergea mereu cu coatele tabla, tot de el scrisă. Cu directorul şcolii învăţam fizica. Lecţiile lui erau ore de lectură colectivă a manualului. Ni se cerea să ştim un singur lucru: să dăm definiţia Legii lui Arhimede. Profesorul de limba maternă îmi demonstra în faţa clasei că prepoziţia „sub" trebuie să se scrie „sup"[63].

Potrivit unor aprecieri formulate de foştii elevi, nivelul de instruire în şcolile în care veneau să înveţe copii din mai multe sate era considerabil mai înalt decât în şcolile primare sau în cele de şapte clase din localităţile de baştină, iar profesorii mai pregătiţi pentru munca pedagogică şi mai exigenţi.

Nu pare să fi fost ceva ieşit din comun ca o persoană cu statut social marcant să intervină pe lângă un cadru didactic, înclusiv pe lângă rectorul instituţiei de învăţământ, în favoarea unui student care nu şi-a luat examenele sau care dorea să obţină o notă mare[64].

Din memorii desprindem multiple metode aplicate în instituţiile de învăţământ de toate gradele pentru a-i face pe tineri adepţi ai regimului: cursuri de pregătire militară, excursii prin oraşele mari ale Uniunii Sovietice, prin locurile „gloriei revoluţionare", concursuri artistice, campanii de cultivare individuală a plantelor şi de creştere a animalelor domestice, care erau predate statului/vândute la preţuri fixe etc.

În învăţământul superior, studiile se desfăşurau exclusiv în limba rusă, distincţia „grupe moldoveneşti" – „grupe ruse" de studenţi fiind formală. Necunoaşterea limbii de studii constituia un obstacol serios în calea reuşitei academice. Majoritatea memorialiştilor care se referă la această perioadă susţin că nu posedau deloc limba rusă în momentul începerii studiilor. În lipsa unei alternative, cei care absolviseră şcoli cu predare în limba română (numită oficial „moldovenească") se străduiau să înveţe rapid rusa şi în curând deveneau chiar eminenţi[65].

[63] Alexandru Moşanu, *op. cit.*, p. 16-17.
[64] Ion Constantin Ciobanu, *Mărturisiri…*, p. 160.
[65] *Ibidem*, p. 138; Vasile Vîşcu, *op. cit.*, p. 41.

Cu unele excepţii, notabilă fiind naraţiunea lui Mircea Snegur, foştii demnitari nu oferă informaţii despre investigaţiile lor doctorale. Ştim, totuşi, din diverse surse că funcţionarul sovietic cu sarcină de muncă completă nu dispunea de timp şi, uneori, nici de resurse financiare, pentru a efectua cercetări ştiinţifice[66]. Pentru demnitarii de rang superior, aceste munci erau executate de către subalterni, consilieri. Printre literaţi puteau fi găsite persoane care se angajau să redacteze, pentru o recompensă substanţială, lucrări ştiinţifice: „disertaţia de candidat" costa zece mii de ruble, iar lucrarea de „doctor în ştiinţe" – douăzeci de mii; se credea că în republicile asiatice se oferea o plată mai mare decât la Chişinău[67].

În URSS, înscrierea la doctorat şi susţinerea publică a unei lucrări de acest fel presupunea aprobări speciale nu doar din partea conducerii instituţiilor academice, ci şi a liderilor organizaţiilor partidului comunist. Suspectarea de „naţionalism", de atitudine antisovietică a candidatului putea compromite mulţi ani de muncă[68]. Nici cei din eşalonul superior al puterii nu aveau voie să scrie lucrări de doctorat fără acordul instanţelor de partid. Încercarea lui Ivan Calin, care a ocupat în 1980 funcţia de Preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, de a se sustrage regulii a fost dezaprobată în cadrul Biroul CC al PCM[69].

Unii subiecţi consideră că în instituţiile de învăţământ superior au învăţat să-şi disciplineze gândirea, să comunice eficient, să ţină discursuri în public, să-şi ordoneze modul de viaţă, să-şi gestioneze resursele de timp, fizice şi intelectuale, au căpătat încredere în propriile forţe[70]. Vasile Vâşcu susţine că studiile la fosta Academie Comercială din Lvov, într-un mediu social cu vechi tradiţii multiculturale, i-au trezit reflecţii privind propria identitate etnoculturală:

> Timpul cât m-am aflat în acest oraş frumos, cu arhitectură unică, cu tradiţii culturale bogate, cu o sumedenie de monumente istorice, de exemplu, monumentele din

[66] Boris Gamurari notează: „Am elaborat disertaţia foarte greu. Într-adevăr, nu dispuneam de timp. Sacrificam serile, zilele de odihnă, concediile. Prima variantă am dactilografiat-o împreună cu soţia. În ziua susţinerii (care începea la orele 14.00) nu-mi permiteau să plec de la serviciu. La amiază eram încă la locul de muncă şi îi prezentam secretarului de la comitetul orăşenesc [al Comsomolului – n.n., A.F.] un raport pe marginea unor materiale de serviciu, iar spre final am răspuns la o întrebare interesantă: la ce mi-ar trebui aceasta [lucrarea de doctorat – n.n., A.F.]. Probabil nu era nivelul de nomenclatură potrivit. Dar am să vă spun că elaborarea unei lucrări ştiinţifice este o mare îmbogăţire intelectuală" (Борис Гамурарь, *О прошлом…,* p. 80).

[67] Ion Constantin Ciobanu, *op. cit.*, p. 8.

[68] Profesorul universitar Petru Roşca, specialist în filologie romanică, îşi aminteşte că secretarul organizaţiei de partid a Universităţii din Chişinău, la care activa, nu a dorit în 1971 să-i semneze caracterizarea pentru susţinerea lucrării de doctorat, deşi documentul fusese semnat anterior de către rector (Petru Roşca, *op. cit.*, p. 55).

[69] Ivan Calin a fost întrebat: „Scrieţi teza de doctorat sau nu? Răspundeţi concret: da sau nu?" Potrivit lui Grigore Eremei, răspunsul a fost: „Până ieri, înainte de a vorbi cu Ivan Ivanovici [Ivan Bodiul, primul secretar al CC al PCM – n.n., A F.], am scris, dar acum – nu!" (Grigore Eremei, *op. cit.*, p. 167; cf. p. 582-583).

[70] Vasile Vîşcu, *op. cit.*, p. 43; Борис Гамурарь, *На крутых…,* p. 97; Alexandru Moşanu, *op. cit.*, p. 18.

> cimitirul Lâceacov, cu un teatru de operă cunoscut în Europa, cu teatre dramatice şi biblioteci, a influenţat considerabil asupra formării concepţiilor mele de viaţă şi în mare măsură mi-a constituit spiritul de militant al cauzei naţionale. Împreună cu prietenii mei […] vizitam în zilele de sâmbătă şi duminică muzee, catedrale catolice şi ortodoxe, spectacole, concerte[71].

Boris Gamurari a fost înregimentat în serviciul de informaţii şi contraspionaj sovietic pe când era student la Universitatea din Chişinău. La recrutarea sa în acest serviciu a contribuit, între altele, pregătirea pe care a obţinut-o la cursurile militare, ce erau obligatorii pentru studenţii instituţiilor de învăţământ superior, care nu-şi satisfăcuseră serviciul militar în termen[72].

Ocazii de a accede în funcţii de conducere ofereau celor interesaţi întrunirile comsomoliste şi de partid, ce aveau loc în instituţiile de învăţământ. Un tânăr energic, comunicativ, care poseda la perfecţie terminologia comunistă, putea fi observat de către funcţionari şi activişti ideologici şi atras în structurile de conducere (cazul lui Petru Lucinschi).

Universităţile au fost şi medii de socializare intensă, de comunicare între deţinători de experienţe etnoculturale, de viaţă, variate. Colaborarea, consultările reciproce iniţiate în anii de studenţie au servit drept model de conduită în viaţa profesională, iar legăturile de prietenie au continuat adesea de-a lungul întregii vieţi[73]. Pe de altă parte, putem presupune că anume datorită contactelor în spaţii restrânse (cămine) organele de represiune şi de supraveghere sovietice puteau colecta mai lesne informaţii despre viaţa privată a tinerilor şi puteau exercita un control riguros asupra lor. A avea vechi şi buni cunoscuţi printre intelectuali însemna să dispui de un capital important, pentru a reuşi în cariera de nomenclaturist[74].

Lucrătorului din sistemul de conducere sovietic i se cerea oficial să posede talent organizatoric, pregătire de specialitate excelentă în domeniul în care şi-a făcut studiile universitare (cunoaşterea totală, de ştiinţificitate absolută aparţinând partidului ce se conduce după doctrina marxist-leninistă), dexterităţi de redactare a documentelor şi forţă de convingere (de fapt, tehnici de persuasiune) a populaţiei dirijate, să fie onest, în primul rând faţă de colegii de partid, principial, să aibă o mare capacitate de muncă.

Memorialiştii ne ajută să ne limpezim reprezentările despre climatul etico-psihologic din grupul social respectiv. Ei pun în evidenţă „calităţi" ale elitei despre care sursele oficiale nu relatează nimic: „Erau mulţi, jignitor de mulţi, conducători docili, capabili doar să ghicească dorinţele şi dispoziţiile şefilor",

[71] Vasile Vîşcu, *op. cit.*, p. 43.

[72] Борис Гамурарь, *op. cit.*, p. 21-24.

[73] Mircea Snegur, *op. cit.*, p. 56-62, 78. „Posibil, anume această egalitate şi frăţie din primii ani de studenţie [la tehnicumul din Soroca – n.n., A.F.] mi-a servit drept călăuză pentru toată viaţa, deoarece în orice funcţie m-aş fi aflat mai târziu, inclusiv în postul de membru al Guvernului, niciodată n-am nutrit vreo intenţie de a domina alte persoane. Din contra, îmi plăcea să promovez stilul de colegialitate, respect şi sinceritate" (Vasile Vîşcu, *op. cit.*, p. 42).

[74] Petru Lucinschi, *Ostaticii…*, p. 64.

scrie Boris Gamurari[75]. Şi în altă parte: un lucrător al aparatului trebuia să ştie a-şi folosi discret relaţiile, a nu-şi expune prietenii/colegii (ori a o face la momentul oportun), a-şi ascunde gândurile, sentimentele şi emoţiile[76]. Potrivit lui Petru Lucinschi:

> Politica aranjamentelor de culise şi a intrigilor se făcea cu perfidie. Nu la vedere. Concurenţii din conducerea de partid a republicii erau înlăturaţi pe căi diferite. […] Care cum reuşea să devină «de-al lor», cum punea mâna pe o bucăţică mai bună. Îl mâna invidia, se temea nu cumva să i-o ia altul înainte. […] Relaţiile ceremonioase din mediul de partid demonstrează odată în plus cât de mult am pierdut din individualitatea noastră. S-a dat prioritate formelor colegiale de a lua hotărâri în partid. Prin aceasta, s-a legiferat fariseismul. […] De multe decenii puterea i-a instruit pe toţi să aibă un singur comportament: «vrei să supravieţuieşti, fă ce fac ceilalţi». În structurile sale superioare, acest regim este şi mai necruţător. S-a stabilit un reflex – să ghiceşti ceea ce nu se spune prin cuvinte. Ci doar se subînţelege. Ca o aluzie. Iar adevărul se tăinuieşte cu bună ştiinţă. Aceasta este conduita omului politic care nu ştie cum să se comporte în situaţii extreme. Presupunem că are nevoie de ajutor. Dar nu o spune deschis. Îşi rezervă alegerea următorilor paşi politici, după ce ceilalţi i-au epuizat pe-ai lor. Şi nu poartă răspundere personală pentru niciuna dintre greşelile sale, care sunt tragice pentru milioane de oameni[77].

Petru Lucinschi şi Vasile Vâşcu lasă să se înţeleagă că, în momentul pătrunderii lor în structurile de conducere, deţineau puţine informaţii despre resorturile regimului. Pârghiile se aflau în mâinile Biroului Politic, KGB-ului, Procuraturii, însă aceste „materii" nu figurau în programele universitare. În acest sens, unii dintre ei (Ivan Bodiul, Serghei Sidorenco, Boris Gamurari) erau aparent mai bine informaţi. Se pare că adevăratul educator a fost, în ultimă instanţă, viaţa însăşi.

Cum bine se ştie, accesul la studii şi ascensiunea profesională în regimul comunist se aflau în strânsă relaţie cu originea socială. Din biografia lui Alexandru Marian rezultă că avansarea sa în ierarhia profesională/socială a fost periclitată serios de opoziţia afişată faţă de regim de către tatăl său[78]. Acesta afirma deschis că regimul sovietic se va prăbuşi din cauza hibelor încifrate în el, că gospodăriile colective nu au viitor, deoarece în ele lipseşte grija faţă de bunuri, calitatea muncii şi gestiunea se află la un nivel foarte jos etc. Tatăl lui Alexandru Marian apăra cu îndârjire, public, proprietatea privată şi piaţa liberă, care, spunea el, este forţa ce face ca statul să prospere[79]. Este un exemplu de reacţie şi de reflecţie ţărănească faţă de colectivizarea gospodăriilor agricole din anii '30 ai secolului XX, în URSS, implicit în Transnistria, unde locuia familia

[75] Борис Гамурарь, *op. cit.*, p. 93.
[76] *Ibidem*, p. 107.
[77] Petru Lucinschi, *op. cit.*, p. 62, 70, 76.
[78] Александр Марьян, *op. cit.*, p. 213.
[79] *Ibidem*, p. 44-45, 47, 50-51.

Marian. Pesemne din cauza acestui amănunt genealogic, fiul nu a fost admis la şcoala de partid, chiar dacă îşi denunţase tatăl în faţa autorităţilor.

În timpul când Ion Constantin Ciobanu studia la o instituţie moscovită pentru pregătirea cadrelor comsomoliste, la instanţele superioare a venit o scrisoare-denunţ, în care se aduceau „dovezi" în sensul incompatibilităţii biografiei tânărului cu studiile la care fusese înscris[80]. Viitorul său de intelectual era practic compromis. A decis, totuşi, să adreseze în instanţe o scrisoare care conţinea anumite explicaţii. După ce l-a făcut pe tânărul Ciobanu să aştepte trei ore în anticamera biroului său, persoana care lua deciziile de rigoare (primul secretar al organizaţiei comsomoliste unionale), pregătindu-se să părăsească încăperea, i-a strecurat printre dinţi două cuvinte: „Idi, ucisi!.. [„Du-te şi învaţă!" – trad. A.F.]". Întâmplarea pare să-l fi marcat profund pe scriitor. Pânza epică a scrierilor sale avea să integreze ulterior, într-o formulă criptică, tema mefienţei. „Mai bine nu te duceai la carte", spune ţăranca din romanul *Podgorenii* fiului său, Toader Frunză, activist de partid, scriitorul plasându-şi eroul în cadrul unor întâmplări împrumutate din propria biografie[81].

Perspectivele de educaţie erau determinate în mare măsură de poziţiile ocupate de familii în raport cu instruirea exponenţilor lor. Alexandru Marian susţine că părinţii au acordat, în general, puţină atenţie educaţiei sale. După absolvirea ciclului primar, apropiaţii nu au dorit să vină în întâmpinarea aspiraţiilor sale cu privire la studii, tatăl argumentând că un ţăran care posedă o gospodărie prosperă va trăi mai bine decât un funcţionar cu studii. A parcurs pe cont propriu, lent şi chinuitor, următoarele etape de şcolarizare. Abia pe la 28-30 de ani a ajuns să aibă studii medii de cultură generală, care i-au deschis drumul spre învăţământul superior[82].

Din textele analizate rezultă că aspiraţiile copiilor legate de studii au fost influenţate şi de faptul că părinţii lor erau ştiutori de carte (Alexandru Marian, Mircea Snegur, Boris Gamurari). În anii postbelici domnea un entuziasm nemaipomenit ca toată lumea să înveţe şi să obţină calificări profesionale. Părinţi care absolviseră cel mult o şcoală primară îşi îndemnau insistent copiii să înveţe cât puteau de bine[83]. Totuşi, din alte surse ştim că nu atât fascinaţia cărţii, cât veniturile derizorii în agricultură, ramura de producţie principală a republicii, şi viaţa grea la sate erau motive serioase pentru care tinerii din mediul rural plecau la studii, în speranţa să îmbrăţişeze profesii mai apreciate de societate. Peste aproximativ două decenii, persoanele cu studii nu mai găseau de lucru la sate, mecanizatorii fiind în număr mai mare decât maşinile agricole. Anumite sectoare de producţie (asociaţiile agroindustriale, unde câştigurile erau

[80] În structurile de conducere sovietice nu puteau fi recrutate persoane care aveau rude în Occident şi în România; care au făcut parte în vechiul regim din organizaţii de tineret sau din partide politice; dacă au fost mature în timpul celui de-al Doilea Război Mondial şi s-au aflat sub administraţie română sau germană; cei care aveau rude arestate sau deportate de sovietici ş.a.

[81] Ion C. Ciobanu, *Podgorenii…*, p. 384-389.

[82] Александр Марьян, *op. cit.*, p. 157; 178.

[83] Mircea Snegur, *op. cit.*, p. 38-39; Борис Гамурарь, *op. cit*., p. 12, 14, 18.

mai mari, iar condiţiile de muncă mai bune) deveneau structuri cu acces limitat, „o castă închisă”[84].

Concluzii

Analiza unui şir de texte, coroborată cu date biografice, relevă eterogenitatea etnică şi de experienţe educaţionale în sânul elitei politice din RSSM/ Republica Moldova. Sistemele culturale diferite, ce s-au aflat la originea educaţiei foştilor demnitari, se resimt în aprecierile lor referitoare la stări de lucruri trecute şi prezente. Avem cazul unei persoane de etnie rusă (Serghei Sidorenco), al cărei tată, fost militar în armata ţaristă, a fost atras de bolşevism aproape concomitent cu instalarea sa la putere în Rusia. Ivan Bodiul şi Alexandru Marian reprezintă categoria de militanţi/activişti moldoveni din Transnistria şi din Ucraina sovietizate între cele două războaie mondiale, când educaţia politică a maselor s-a efectuat în mare parte în limba rusă. Cei trei au compus grupul de lideri care a condus RSSM de la terminarea ultimului război mondial până la mijlocul anilor ’80 ai secolului trecut. Aceştia s-au caracterizat prin loialitate (cvasi)absolută faţă de comunism şi de URSS; la sfârşitul anilor ’80 ai secolului XX, ei au fost dispuşi să accepte cel mult ideea remanierii regimului comunist, dar au respins transformările din Europa de Est.

Pentru biografiile altei categorii de demnitari – originari din Basarabia, etnici români, care au ajuns să facă parte din conducerea Moldovei sovietice abia începând cu anii ’60 ai secolului XX – comun este faptul că au fost educaţi în copilărie potrivit normelor tradiţionale din mediul rural, în limba maternă, iar în şcoala sovietică în conformitate cu exigenţele oficiale. Textele exponenţilor acestui grup, exceptându-le pe acelea semnate de Ion Constantin Ciobanu, relevă deruta epistemologică şi confuzia conceptuală a autorilor în momentul redactării memoriilor. Pe de-o parte, subiecţii critică explicit starea lucrurilor din fostul regim (represiunile, inechitatea socială), deşi l-au servit exemplar, şi exaltă valori tradiţionale (credinţele religioase, rolul educativ al Bisericii, „specificul” lumii rurale, definit prin omenie, modestie, cumsecădenie, sinceritate, ajutor reciproc, compasiune, politeteţe/buna cuviinţă în relaţiile interpersonale ş.a.). Pe de altă parte, însă, califică drept benefice cele mai multe dintre rezultatele la care s-a ajuns prin transpunerea în practică a ideologiei comuniste. Implicit, ei justifică propria carieră din perioada sovietică.

Cât datorează foştii demnitari, potrivit propriei lor aprecieri, şcolii sovietice în ceea ce priveşte orientarea epistemologică şi conceptuală, reuşita lor de viaţă? Ei recunosc în mod declarativ meritul instituţiilor de învăţământ în evoluţia personalităţii lor, însă marea majoritate nu precizează ce cunoştinţe, abilităţi şi valori le-au fost transmise şi pe ce căi s-a realizat aceasta. În baza textelor analizate nu ne putem forma o idee clară despre conţinutul învăţământului sovietic (mai multe informaţii furnizează, în acest sens, doar

[84] Ion C. Ciobanu, *op. cit.*, p. 17, 254.

Mircea Snegur). Locul central în naraţiunile despre anii de şcoală îl ocupă dificultăţile existenţiale. Ni se sugerează că, prin chiar faptul că nu au abandonat studiile, subiecţii sunt demni de preţuire. Niciunul dintre foştii demnitari nu uită să menţioneze – de regulă, cu mândrie – că a absolvit o instituţie aflată pe treapta superioară de învăţământ.

O carieră tipică de demnitar din acea perioadă trebuia să includă câteva etape: persoana ocupa o funcţie de importanţă locală (la nivelul unui sat/raion) (1); ulterior era avansată într-o structură republicană, în veriga inferioară sau medie a organelor comsomoliste, de partid, ministeriale (2); apoi era transferată la „muncă practică de răspundere", într-o funcţie importantă de nivel raional (prim-secretar al comitetului raional de partid sau preşedinte al comitetului executiv) (3), un examen care, odată trecut cu bine, permitea ascensiunea în organele puterii din capitala republicii (4); următoarea treaptă se afla în aparatul de conducere de la Moscova (5), după care unii (merituoşi şi demni de cea mai mare încredere, din punctul de vedere al centrului) puteau reveni în poziţii-cheie, în republică (prim-secretar al CC al PCM, şef al Guvernului) (6).

În primele două decenii de după război, în condiţiile lipsei acute de cadre calificate, posturi la nivelul cel mai înalt au fost ocupate de persoane cu studii preuniversitare, uneori doar primare. Cu timpul s-a impus regula nescrisă potrivit căreia pentru a ocupa un loc pe treapta a doua din schemă (mai târziu, deja la prima treaptă) candidatul trebuia să deţină o diplomă de studii superioare. Mulţi frecventau cursurile secţiilor cu frecvenţă redusă şi serale, în această situaţie aflându-se aproximativ jumătate din întregul contingent de studenţi din URSS[85]. Învăţământul la secţia cu frecvenţă redusă presupunea studierea materiilor de sine stătător, contactul anual al studenţilor cu mediul academic prelungindu-se doar câteva săptămâni, când aceştia se prezentau la seminare, la ore practice şi la sesiunile de examinare.

Plasarea pe treptele următoare era condiţionată şi de absolvirea unei şcoli de partid. Pentru a fi înscris la şcoala de partid de pe lângă CC al PCUS din Moscova, candidatul trebuia să fie recomandat de către conducerea de partid a republicii sau a regiunii unionale din care venea la studii. Recomandarea organizaţiilor de partid teritoriale indica asupra intenţiilor conducerii de a-l primi în rândurile sale pe respectivul aspirant/candidat. Frecventarea unei şcoli de partid însemna identificarea unui nomenclaturist cu grupul social dominant şi nu intenţia de a progresa în instruire, în vederea obţinerii unui calificări.

[85] În anul academic 1969-1970, la instituţiile învăţământului superior din URSS, cu frecvenţă la zi erau 2.139.000, la secţia studii serale – 668.000 şi la secţia studii cu frecvenţă redusă – 1.742.000 de studenţi (С. И. Зиновьев, В. Г. Панов, А. И. Горшенев, *Высшие учебные заведения* [S. I. Zinov'ev, V. G. Panov, A. N. Goršenev, *Instituţiile învăţământului superior*], în А. М. Прохоров (redactor), *Большая Советская Энциклопедия* [A. M. Prohorov (redactor), Marea Enciclopedie Sovietică], ediţia a treia, vol. 5, Moskva, Sovetskaja Enciklopedija, 1971, p. 562). În RSSM, aproximativ în aceeaşi perioadă (anul de studii 1970-1971) în instituţiile de învăţământ superior studiau 44.752 de persoane; dintre acestea, la secţia frecvenţă la zi erau 24.808, la secţia studii serale – 1.072 şi la secţia studii fără frecvenţă – 18.872 (V. Cherdivarenco *et. al.*, *op. cit.*, p. 310).

Să mai notăm că se proceda la numirea consecutivă a cadrelor în diferite funcţii, adesea fără legătură cu domeniul în care îşi făcuseră studiile. De aici impresia de permanentă improvizaţie, nesiguranţa la locul de muncă, dar şi posibilitatea de a eluda responsabilitatea. Refuzul unui membru de partid de a ocupa un post oarecare, chiar din motivul că nu deţine competenţele necesare/nu are studii într-un domeniu concret, nu era trecut cu vederea în instanţele de partid, deşi aprecierea nu se formula în public. Incidentul putea să aibă pentru persoana dată urmări negative pe termen lung.

Memorialistica oferă informaţii relevante despre fluxul de cadre dinspre instituţiile învăţământului superior spre organele de conducere a RSSM. În asemenea cazuri se poate vorbi despre avansări în ierarhie. Mihail Ciolac (n. 1929), profesorul de evidenţă contabilă al lui Vasile Vâşcu la tehnicumul din Soroca, a ajuns în funcţia de ministru al comerţului din RSSM (1973-1985); Mihail Sidorov, rectorul Institutului agricol din Chişinău, a devenit pentru un timp ministru al Agriculturii din republică[86]. În sens invers, transferul unui demnitar într-o instituţie academică însemna repoziţionare în ierarhie, dar pe o treaptă inferioară, iar la limită – cădere în dizgraţia superiorilor. Un ecou al acestor practici în spaţiul post-sovietic poate fi considerată situaţia în care se găseşte rapid un post într-o instituţie de cercetare sau într-o universitate pentru un politician care a fost lipsit de putere. Actualmente, aflarea într-o funcţie academică poate fi un interludiu în cariera politică. Bunăoară, primul post al lui Petru Lucinchsi, după lichidarea partidului comunist, în 1991, a fost acela de colaborator ştiinţific la Institutul de cercetări social-politice al Academiei de ştiinţe din capitala Federaţiei Ruse (1991-1992). Au urmat funcţia de Ambasador Extraordinar şi Plenipotenţiar al Republicii Moldova în Federaţia Rusă (1992-1993), revenirea la Chişinău, funcţia de Preşedinte al Parlamentului şi apoi aceea de şef al statului.

Putem conchide că studiile erau în timpurile sovietice o condiţie obligatorie pentru ascensiunea continuă în carieră şi pentru a pătrunde în elita politică. În plus, diplomele universitare, prietenia unui demnitar cu artiştii, oamenii de ştiinţă şi cărturarii confereau prestigiu şi onorabilitate. Rostul studiilor pare să fi fost acela al unui accesoriu indispensabil, dar neesenţial şi adesea nefuncţional, între dovada formală despre absolvirea unei instituţii de învăţământ superior şi nivelul educaţional real existând o mare prăpastie.

[86] Vasile Vîşcu, *op. cit*., p. 65; Mircea Snegur, *op. cit*., p. 72.

Soviet Education in the Memories of former Moldavian SSR Dignitaries. Study Conditions, Quality of Education and its Relevance for Career Success
(Abstract)

Keywords: soviet nomenklatura, soviet education system, Moldavian Soviet Socialist Republic, autobiographic texts (memories).

In the last decade, a number of memorialistic "life story" writings have been published in the Republic of Moldova. Among them, were some written by members of the former Soviet nomenklatura, as well as the members of the political elite of the republic after the fall of the Soviet Union. We shall present, in the current article, the image of the pre-university and university system of the Moldavian Soviet Socialist Republic between the 1930s and 1960s. This analysis aims to clarify what role the former soviet dignitaries attribute their studies to their professional ascent, and how they managed their academic acquisitions in their political careers. We will apply the biographical method of investigation, accompanied by the analysis of autobiographic texts (memories, journals, interviews) signed by ten representatives of the sovietized Moldovan political elite: Alexandru Marian, Ivan Bodiul, Serghei Sidorenko, Petru Lucinschi, Mircea Snegur, Vasile Vâşcu, Grigore Eremei, Ion Constantin Ciobanu, Dumitru Moţpan and Boris Gamurari.

The analysis disclose the heterogeneity of ethnicity, and of educational experiences in the heart of the Moldovan political elite. The differing cultural systems that were at the origin of the former dignitaries' education can be felt in their appreciations referring to past and present states of facts. The harsh conditions occupy a central place in their schooling stories. The former dignitaries declaratively admit to the merit of the educational institutions in the evolution of their personality. Nevertheless, the great majority of them do not specify what knowledge, abilities and values were transmitted to them, and in which ways they were achieved. Based on the texts analysed, we cannot form a clear idea on the content of the Soviet education system (only Mircea Snegur offers more information in this sense). We can conclude that in Soviet times education was a compulsory condition for the continuous ascent into the career, and the entry into the lines of the political elite. Moreover, university diplomas, the friendship of a dignitary with the artists, scientists and scholars, conferred prestige and honorability. The usefulness of studying seemed to be the one of an irreplaceable, but unessential, and often non-functional accessory; therein, being an enormous gap between the formal proof of graduation from a higher education institution, and the real education level.

Problema aromânilor în dezbaterile Parlamentului României la începutul secolului al XX-lea

Sebastian BUNGHEZ

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea unul din aspectele relaţiilor internaţionale avut în vedere de România era lupta micilor state balcanice pentru Macedonia[1]. O cauză a preocupării era problema aromânilor, locuitori în această regiune a Imperiului Otoman, nerecunoscuţi drept o comunitate etnică distinctă, prin urmare expuşi pericolului deznaţionalizării. De aceea, România a deschis pentru ei şcoli pe teritoriile otomane în care locuiau şi a întreprins numeroase demersuri diplomatice în favoarea lor[2].

Pentru România, problema Macedoniei era legată şi de teama că o încorporare a ei la Bulgaria, dorită de majoritatea bulgarilor şi de o parte însemnată a macedonenilor, ar face din vecina de la sud de Dunăre cea mai puternică ţară din Peninsula Balcanică. Astfel aceasta ar avea posibilitatea de a cuceri Dobrogea, pe care unele cercuri politice şi militare din ţara vecină o considerau pământ istoric bulgăresc. Această opinie ajunsese să fie inclusă chiar într-un document oficial, anume „Manual pentru tinerii soldaţi din toate armele", aprobat de Ministerul de Război bulgar în 1907 şi recomandat şefilor de trupe prin două circulare. Acolo se găsea şi o hartă, pe care Dobrogea era notată cu titlul „Părţi din Bulgaria nedezrobite încă"[3]. Poziţia geografică şi politica belicoasă a Bulgariei stârneau îngrijorări. Cu oricare din cele două imperii vecine – rus sau austro-ungar – s-ar fi aliat Bulgaria, România ar fi fost încercuită.

[1] În legătură cu aceasta vezi amănunte, de exemplu, în lucrările lui Dimitrije Djordjević, *Révolutions nationales des peuples balkaniques. 1804-1914*, Beograd, Institut d'Histoire, 1965; Charles şi Barbara Jelavich, *Formarea statelor naţionale balcanice. 1804-1920*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1999.

[2] Despre problema aromână, vezi Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluţia ei de la origini până la pacea de la Bucureşti (1913) şi poziţia Austro-Ungariei*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994; Neagu Djuvara (coord.), *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996; Gheorghe Zbuchea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolul XVIII-XX*, Bucureşti, Editura Biblioteca Bucureştilor, 1999; Ionuţ Nistor, *„Problema aromână" în raporturile României cu statele balcanice: 1903-1913*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2009 etc.

[3] Titu Maiorescu, *România, războaiele balcanice şi Cadrilaterul*, volum editat de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Machiavelli, 1995, p. 196.

În consecinţă, Bucureştiul a acţionat constant până la războaiele balcanice pentru îndeplinirea a două ţeluri: asigurarea pentru aromâni a celor mai bune condiţii pentru a-şi păstra limba şi tradiţiile strămoşeşti şi păstrarea balanţei de putere în Peninsula Balcanică, prin menţinerea *statu quo*-ului, văzut drept cea mai bună soluţie împotriva pericolului bulgar. Unii politicieni se gândeau însă şi la a-i folosi pe aromâni drept obiect de compensaţie în raporturile cu Bulgaria. Ei doreau să obţină de la aceasta rectificarea graniţei la Dunăre, dacă ea ar fi cucerit teritorii în care locuiau şi aromâni[4].

Oricare ar fi fost motivaţiile politicii sale, România a cerut pentru aromâni un statut oficial încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea. În 1891, sultanul i-a promis ministrului român de la Constantinopol, M. Mitilineu, că le va acorda statut juridic aromânilor din Imperiul Otoman. În schimb, Turcia dorea să încheie un tratat de alianţă cu România, idee respinsă de guvernul român[5]. În loc de tratat, în împrejurările dramatice ale anilor 1896-1897, când avuseseră loc masacrarea armenilor din Constantinopol, criza cretană şi războiul greco-turc, România a adoptat o poziţie pro-otomană: nu i-a primit pe refugiaţii armeni şi nu i-a reprimit pe grecii plecaţi din România să lupte ca voluntari împotriva Porţii. Se spera că astfel sultanul va acorda aromânilor un statut politic şi religios asemănător cu cel al sârbilor din Macedonia, care aveau în administrare scaunul metropolitan de la Skopje. Dar padişahul nu a îndeplinit cererea României. Diplomatul sârb V. Ivković considera că motivul atitudinii otomane era acordul ruso-austro-ungar din primăvara anului 1897 de la Petersburg, referitor la necesitatea menţinerii păcii şi a *statu quo*-ului în Balcani. După încheierea acestuia, „România nu mai poate spera nimic din partea Turciei, deşi a îndeplinit toate dovezile posibile de fidelitate faţă de aceasta", scria oficialul sârb[6].

În 1900, încordarea relaţiilor româno-bulgare a avut legătură şi cu problema aromânilor. Cauza acestei evoluţii a fost uciderea la Bucureşti a profesorului aromân Ştefan Mihăileanu de către un comitagiu bulgar. Cel ucis, director al gazetei „Peninsula Balcanică", atacase violent în diverse articole revendicările bulgare în Macedonia şi Comitetul macedo-bulgar de la Sofia, care acţiona în acest sens. Cum ancheta ce a urmat a scos la iveală un vast complot, care includea intenţia de asasinare a regelui Carol, relaţiile au fost puternic tensionate[7].

În 1903, problema Macedoniei şi implicit a aromânilor a revenit la ordinea zilei prin izbucnirea insurecţiei de „Ilinden" (sărbătoarea Sfântului Ilie – 20 iulie, pe stil vechi). Înăbuşirea brutală a revoltei de către forţele otomane a determinat

[4] Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 69; vezi şi declaraţia lui Take Ionescu în acest sens în *Documents diplomatiques français*, IIème série, tom I, Paris, Imprimerie Nationale, 1929, p. 352.

[5] Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, Bucureşti, Editura Oscar Print, 1998, p. 382.

[6] Miodrag Milin, *Relaţiile politice româno-sârbe în epoca modernă (secolul al XIX-lea)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1992, p. 192-193.

[7] Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1984, p. 211-212.

punerea la punct a unui program de reforme în Macedonia, stabilit între Rusia şi Austro-Ungaria la Mürzsteg, în acelaşi an, care a fost aplicat cu acordul celorlalte Mari Puteri. Acest program, pus în practică începând din noiembrie 1903, prevedea, între altele, gruparea unităţilor administrative după principiul naţionalităţii[8].

Faptul că aromânii nu erau recunoscuţi ca naţionalitate în Imperiul Otoman făcea posibilă divizarea aşezărilor lor, în urma aplicării reîmpărţirii administrative[9]. În plus, comunităţile mai erau supuse şi atacului bandelor de greci, bulgari şi sârbi, care căutau să-i „convingă" să susţină ideea lor naţională[10]. România a făcut presiuni pentru recunoaşterea oficială de către sultan a aromânilor ca naţionalitate distinctă, sperând că astfel îi va putea apăra de deznaţionalizare. Printr-un efort susţinut al ministrului său la Constantinopol, Alexandru Em. Lahovary, care a fost sprijinit de mai mulţi diplomaţi, în primul rând de reprezentantul Germaniei, sultanul a promulgat o iradea în acest sens la 9 mai 1905[11].

Problema aromânilor şi a Macedoniei a contribuit şi la răcirea relaţiilor dintre România şi Grecia, în primii ani ai secolului al XX-lea[12]. Recunoaşterea oficială a naţionalităţii aromâne a stârnit mai ales furia grecilor. Bande de greci au început o nouă campanie teroristă împotriva aromânilor cu sentimente naţionale, pe care-i considerau chiar „mai primejdioşi pentru greci decât exarhiştii" (adepţii Bulgariei), fiindcă partida grecească din Macedonia era formată în mare parte din etnici aromâni. Fără sprijinul lor, statul elen nu ar fi putut pretinde că exista o prezenţă etnică grecească substanţială în Macedonia şi nu ar fi avut suficiente argumente pentru a-i revendica teritoriul. Grecii erau susţinuţi şi de Patriarhia de la Constantinopol[13]. Aceste reacţii au dus la ruperea relaţiilor oficiale dintre România şi Grecia, în iunie 1906[14], ele nerestabilindu-se decât în iunie 1911.

O nouă turnură părea să prindă contur odată cu izbucnirea şi victoria revoluţiei „Junilor turci" în iulie 1908, schimbarea de regim petrecută la Constantinopol aducând unele avantaje şi aromânilor. După ce în anii precedenţi, din cauza atacurilor bandelor greceşti, în special, se înregistrase un regres în cuprinderea copiilor în şcoli româneşti şi în folosirea limbii române în Biserică, situaţia s-a îmbunătăţit după ajungerea la putere a „Junilor turci".

[8] Dimitrije Djordjević, *op. cit.*, p. 196-197.

[9] Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 80.

[10] Ion Gh. Şendrulescu, *Relaţiile diplomatice ale României cu statele balcanice în perioada 1900-1914*, în SAI, XLVII-XLVIII, 1983, p. 80-81; vezi şi Dimitrije Djordjević, *op. cit.*, p. 200-201, şi Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 86-87.

[11] Vezi detalii în Alexandru Em. Lahovary, *Amintiri diplomatice (Constantinopol 1902-1906)*, Bucureşti, M.O., Imprimeria Naţională, 1935.

[12] Michel Lhéritier, *L'évolution des rapports gréco-roumains depuis un siècle (1821-1931)*, în *Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga par ses amis de France et des pays de langues française*, Paris, Librairie Universitaire J. Gamber, 1933, p. 585.

[13] Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 93.

[14] Michel Lhéritier, *op. cit.*, p. 586-587.

Numărul copiilor care frecventau şcolile româneşti a crescut, doi aromâni au intrat în nou-creatul Parlament otoman şi au avut loc mai multe congrese ale comunităţii aromâneşti, sprijinite de autorităţi. Numai Patriarhia de la Constantinopol a refuzat orice compromis în folosirea aromânei în Biserică şi ocuparea unor locuri de episcopi de către clericii aromâni[15]. În ciuda primelor semnale încurajatoare, în anii următori regimul politic din Imperiul Otoman a început să mizeze tot mai mult pe cartea naţionalismului turc, iar speranţele legate de un regim mai favorabil pentru minorităţi nu s-au realizat. În paralel, s-au intensificat şi activităţile bandelor armate naţionaliste din Macedonia, aromânii fiind adesea victimele lor.

Războaiele balcanice au agravat situaţia aromânilor, ei intrând într-un con de umbră al preocupărilor Bucureştiului. În timpul conflictelor, acţiunea diplomatică a României s-a concentrat mai ales către obţinerea unei compensaţii teritoriale de la Bulgaria, în scopul menţinerii echilibrului de forţe în Peninsula Balcanică[16]. De aici şi efectele descurajante pentru situaţia comunităţii aromâne. Spre exemplu, la Conferinţa de pace de la Bucureşti, de la finalul celui de al Doilea Război Balcanic problema aromână a fost „rezolvată" prin intermediul unor note schimbate între România şi Bulgaria, Serbia şi Grecia, prin care cele trei state se angajau să asigure autonomie şcolilor şi bisericilor aromânilor din fostele teritorii otomane anexate acum de ele[17]. Din păcate, doar Grecia a respectat, în parte, până la războiul civil din anii '40, înţelegerile convenite la Bucureşti, restul statelor ducând o politică dură de deznaţionalizare a aromânilor[18].

În Parlamentul României, la începutul secolului al XX-lea, o primă discuţie importantă consacrată problemei aromânilor avea loc în Cameră la 8 şi 10 decembrie 1901, pe tema reducerii bugetului şcolilor româneşti deschise pentru aromâni în Peninsula Balcanică. În contextul crizei financiare care lovise România în anii 1899-1901, guvernul D.A. Sturdza decidea să reducă drastic cheltuielile[19]. Ministrul Instrucţiunii Publice, Spiru Haret, ceruse alcătuirea unui

[15] Vezi detalii în Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 102-109.

[16] Că a fost aşa încă din prima fază a crizei din 1912-1913 o mărturiseşte Alexandru Marghiloman; relatând o întrevedere avută cu prim-ministrul Titu Maiorescu, pe data de 6 noiembrie 1912, el notează: „De acord convenim că, la conferinţă, prima noastră chestie va fi graniţa, nu macedonenii români"; vezi în Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. I, *România şi războaiele balcanice (1912-1913); România şi primul război mondial (1914-1919); Neutralitatea (1914-1916)*, Bucureşti, Editura Scripta, 1993, p. 88.

[17] Gheorghe Zbuchea, *România şi războaiele balcanice. 1912-1913. Pagini de istorie sud-est europeană*, Bucureşti, Editura Albatros, 1999, p. 289.

[18] Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 119.

[19] Vezi amănunte despre criza financiară în studiile lui Robert Păiuşan, *Criza datoriei externe în Europa sud-estică la cumpăna secolelor XIX-XX*, în RI (serie nouă), 4, 1993, nr. 3-4, p. 305-320 şi idem, *Împrumutul extern al României din anul 1899*, în RI (serie nouă), 6, 1995, nr. 3-4, p. 295-308. De asemenea, în lucrarea lui Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1984, p. 155-162, 169-171, 178-182, 242-248, 260-287, 295-309, se analizează pe larg criza financiară şi măsurile luate de guvernele româneşti din această perioadă pentru depăşirea ei. Se poate spune că, în mare, guvernul conservator condus de Gheorghe Grigore

raport asupra învăţământului public românesc din Imperiul Otoman, în urma căruia tăiase şi el substanţial bugetul acestuia[20].

În urma unei interpelări a deputatului liberal Gh. Dragu, Spiru Haret rostea un discurs în care îi acuza pe foştii miniştri conservatori ai Instrucţiunii Publice, în special pe Take Ionescu, că în trecut au cheltuit pentru aromâni sume mari de bani în mod ineficient. Mai precis, era incriminată deschiderea unor şcoli care nu aveau elevi şi angajarea pe posturi de învăţători ori profesori a unor persoane fără nici un fel de calificare.

Mai mult, în momentul în care ţara trecea prin mari greutăţi financiare, conservatorii au făcut cheltuieli de lux, cumpărând biciclete pentru şcolile aromânilor ori angajând profesori pentru cursuri de dans. În realitate, toate aceste cheltuieli, acuza Haret, aveau drept scop cumpărarea de partizani politici printre aromâni, care să fie folosiţi drept masă de manevră. O dovadă în acest sens, considera ministrul liberal, era faptul că atunci când unii miniştri conservatori dinaintea lui au redus cheltuielile pentru şcoli aromânii nu au protestat, dar când Haret a recurs şi el la măsuri similare s-a trecut chiar la organizarea unor proteste la Bucureşti şi a unei greve în şcolile din Macedonia.

Haret susţinea că el a început să dea o organizare raţională învăţământului românesc din Macedonia, ţinând cont de nevoile aromânilor de acolo, în timp ce conservatorii au fost interesaţi să-şi facă doar partizani, nu să cheltuiască banii în funcţie de nevoile reale[21].

Lui Haret îi răspundea prompt deputatul conservator Mihail Vlădescu. În viziunea lui, liberalii, în special Haret, prin reducerile de cheltuieli operate, zădărniceau lucrurile bune făcute până atunci. În trecut, doi miniştri conservatori ai Instrucţiunii, C.I. Istrati şi C.C. Arion, au redus salariile ori au desfiinţat şcoli deschise doar pe hârtie, dar care încă nu funcţionau, fiindcă se aştepta obţinerea autorizaţiei pentru ele de la Poartă. În schimb, Haret a suprimat numeroase posturi şi a desfiinţat şcoli care aveau elevi şi funcţionau. Mai mult, acuza Mihail Vlădescu, au fost persecutaţi unii învăţători şi profesori numiţi în funcţii de conservatori, iar Haret poate fi bănuit că ajunge chiar „a fi contra românilor macedoneni" care nu îl aprobă[22].

Cantacuzino (11 aprilie 1899 – 6 iulie 1900) şi cel junimist-conservator condus de P.P. Carp (7 iulie 1900 – 13 februarie 1901) au încercat mai puţin să micşoreze cheltuielile bugetare şi mai mult să facă noi împrumuturi externe, să instituie noi impozite şi să vândă activele statului, fără a avea însă suficient succes. Criza a fost depăşită datorită măsurilor de tăieri bugetare dure luate de guvernul liberal condus de D.A. Sturdza (14 februarie 1901 – 20 decembrie 1904), coroborate cu alte împrumuturi şi venituri agricole mai mari, provenite din recoltele bune ale anilor 1901 şi 1902.

[20] Raportul fusese atât de critic, încât autorul său, Lăzărescu-Lecanta, directorul fostului gimnaziu din Yanya, a fost acuzat de membrii partidei naţionale aromâneşti că a ajuns la o înţelegere secretă cu grecii şi apoi împuşcat de un alt fruntaş aromân, Nuşi Tulliu; vezi Max Demeter Peyfuss, *op. cit.*, p. 77-78. În acest context, a fost scăzut cu aproape jumătate şi bugetul şcolilor româneşti din Peninsula Balcanică. Vezi şi Doru Neagu, *Învăţământul românesc în Balcani la începutul secolului XX (până la primul război mondial)*, în SAI, LXXIII, 2008, p. 263-264 şi 276.

[21] Vezi MOf. DAD, şedinţa din 8 decembrie 1901, p. 141-158.

[22] *Ibidem*, şedinţa din 10 decembrie 1901, p. 271-278.

Haret revenea apoi la tribună cu o demonstraţie aproape contabilă despre eficienţa stipendiilor bulgăreşti în domeniul şcolar pentru conaţionalii din Macedonia: Sofia cheltuia de cinci ori mai puţini bani faţă de români pentru fiecare şcolar care frecventa cursurile şcolilor bulgăreşti. El conchidea, arătând că partidele din România n-ar trebui să-şi exporte peste graniţă neînţelegerile[23].

După ce ia cuvântul şi prim-ministrul, D.A. Sturdza, pentru a-i acuza şi el pe conservatori că în scop politic îi îndeamnă pe aromâni „la agitaţiuni şi răzvrătiri", Camera, în mod firesc, dată fiind majoritatea liberală din cadrul ei, adoptă o moţiune de încredere în politica lui Haret în privinţa şcolilor din Macedonia[24].

Problema aromânilor domină şi dezbaterile parlamentare consacrate politicii externe din sesiunea anilor 1903-1904. Mai întâi, survin discuţiile cu prilejul dezbaterii unui proiect de lege prin care se acorda un credit de 600.000 de lei pentru cumpărarea de terenuri şi construcţia de biserici şi şcoli româneşti în Imperiul Otoman. În Adunarea Deputaţilor, conservatorul M. Vlădescu afirma că nu combate proiectul de lege, dar constata că politica guvernului era total diferită de cea din 1901: dacă atunci se considerase că nu erau suficienţi elevi în şcolile din Macedonia, între timp numărul lor crescuse într-atât încât trebuiau să fie clădite şcoli pentru ei. Aşadar, aprecia că prin acea lege Spiru Haret dădea dreptate guvernului conservator şi politicii lui Take Ionescu din trecut în privinţa Macedoniei, considerată de opinent „singura politică naţională sănătoasă şi conştientă"[25].

Spiru Haret arăta însă că, prin această lege, el a dorit să facă lucruri reale, nu ficţiuni, precum şcolile înfiinţate de conservatori, pe care el le-a desfiinţat. Cei 600.000 de lei prevăzuţi în lege urmau să fie folosiţi pentru aşezăminte stabile, cu rost, faţă de cei 762.000 de lei bugetaţi de Take Ionescu, fără să contruiască nimic, ba chiar reducând numărul şcolilor aromânilor pentru care statul român plătea chiria[26].

Câteva zile după ce era adoptată în Cameră, legea ajungea la 9 decembrie 1903 în Senat, unde conservatorii pregăteau noi atacuri politice. În opinia generalului Iacob Lahovari, fruntaş al Partidului Conservator, Spiru Haret greşise prin desfiinţarea şcolilor din Macedonia; conform viziunii sale conservatoare, o cale principială ar fi fost corectarea erorilor constatate, nu schimbarea sistemului în ansamblu. Lahovari acuza guvernul liberal că a rămas nepăsător la masacrarea aromânilor de către trupele turceşti, în timpul revoltei de Ilinden (20 iulie 1903), că nu acţionase pentru împiedicarea măcelului şi în plus trimisese o sumă mult prea mică drept ajutoare pentru supravieţuitori. Liderul conservator afirma că, totuşi, conservatorii vor vota creditul propus de guvern, deşi îl consideră tardiv[27].

[23] *Ibidem*, p. 161-168.
[24] *Ibidem*, p. 168-169.
[25] *Ibidem*, şedinţa din 28 noiembrie 1903, p. 23-24.
[26] *Ibidem*, p. 25-26.
[27] Vezi MOf. *Dezbaterile Senatului* (în continuare, DS), şedinţa din 9 decembrie 1903, p. 50-52.

Spiru Haret formulează un răspuns generalului Lahovari, afirmând că guvernele conservatoare din trecut, deşi cheltuiau mulţi bani pentru aromâni, o făceau fără o bună organizare, ineficient. Lipseau profesori la obiecte fundamentale, precum matematica ori limba română, la liceul din Bitolia, de exemplu. Constrânşi de nevoile bugetare, liberalii au încercat să dea o bună organizare şi să aloce banii eficient, în funcţie de nevoi. În privinţa ajutorării aromânilor în urma revoltei din vara anului 1903, Haret considera că guvernul a făcut tot ce a putut. Mai mult, ulterior s-a obţinut de la guvernul otoman includerea unui aromân în comisia care urma să propună reforme pentru Macedonia, fapt ce echivala cu o recunoaştere a existenţei naţionalităţii aromâne[28].

Problema aromânilor ocupă un loc central şi în discutarea proiectelor de răspuns la Mesajul Tronului din 1903. În Adunarea Deputaţilor vorbesc, între alţii, Take Ionescu şi Ion I. C. Brătianu, ministrul de Externe.

Primul susţine că liberalii n-ar fi trebuit să micşoreze atât de mult bugetul pentru învăţământul românesc din străinătate şi să desfiinţeze atâtea şcoli. Dacă nu existau suficienţi elevi ori profesori, guvernul ar fi trebuit să organizeze şcolile mai bine şi să caute elevi. În Macedonia, credea Take Ionescu, „trebuie să alerge şcoala după elevi", fiindcă mulţi dintre aromâni „nu sunt încă câştigaţi influenţei româneşti", ci au rămas legaţi de cultura greacă. Pentru a-i atrage, trebuiau folosite orice mijloace, inclusiv criticatele biciclete şi profesorii de dans. Conservatorul considera că prin scăderea bugetului aromânii nu au fost doar descurajaţi, ci au crezut că statul român i-a abandonat: când au avut loc masacrele, guvernul a trimis ajutoare prea târziu şi prea mici, în comparaţie cu cele trimise de greci.

Ionescu s-a arătat îngrijorat şi de posibilitatea ca la înfiinţarea noilor unităţi administrative otomane pe baze etnice să nu se poată forma şi unele cu majoritate românească[29].

Ionel Brătianu a răspuns tuturor criticilor lui Take Ionescu. A spus că prin creditul votat pentru construcţia de şcoli şi biserici guvernul dovedeşte că a fost consecvent în promovarea unei politici serioase în Macedonia. Tăierea bugetului din 1901 a distrus doar un aspect nociv al politicii României din trecut în acest domeniu (cumpărarea de partizani politici cu bani publici). În ce priveşte problema reformei administrative în Macedonia, guvernul a întreprins demersuri pe lângă guvernul otoman şi pe lângă Puterile Europei în favoarea aromânilor, iar demersurile au fost primite favorabil. Un succes a fost obţinut prin „numirea delegatului român în comisiunea reformelor". Din păcate, Patriarhul de la Constantinopol refuză românilor din Macedonia dreptul „să se roage în limba părinţilor lor". Iar ajutorul dat aromânilor din Cruşova n-a fost deloc tardiv şi nici mic, populaţia s-a arătat impresionată de distribuirea lui şi a adresat mulţumiri guvernului român[30].

[28] *Ibidem*, p. 52-54.
[29] DAD, şedinţa din 4 decembrie 1903, p. 84-85.
[30] *Ibidem*, şedinţa din 9 decembrie 1903, p. 140-144.

La Senat generalul Lahovari a reproşat guvernului că nu a întreprins măsuri pentru a-i proteja pe aromâni de masacre, în viziunea lui fiind necesare intervenţii pe lângă guvernul otoman pentru înarmarea lor, astfel încât să aibă posibilitatea autopărării împotriva „invaziunii bandelor şi desigur de a-i păzi de excesele trupelor imperiale”[31].

Ion I.C. Brătianu răspundea generalului Lahovari cu un discurs asemănător celui din Cameră. El mai adăuga că guvernul a acţionat pentru apărarea aromânilor, chiar şi guvernul otoman a încercat să ia măsuri de apărare a lor, dar s-a întâmplat un măcel regretabil la Cruşova (trupele otomane au ucis numeroşi civili – n.n., S.B.) pentru care s-au exprimat regrete la Constantinopol, de către guvernul otoman. Guvernul român a încercat, în acţiunea sa, să-şi sincronizeze obiectivele cu ţelul urmărit de întreaga Europă, adică menţinerea păcii, a *statu quo*-ului în Balcani, pe baza echilibrului balcanic, şi îmbunătăţirea situaţiei aromânilor. (În acest fel, se înţelege din discursul lui Brătianu, România urmărea să obţină sprijinul marilor puteri pentru aromâni. Era o metodă folosită şi în trecut de români, de exemplu în timpul războiului Crimeii, când au încercat să obţină sprijinul marilor puteri pentru Unirea Principatelor, prezentând-o ca pe o soluţie pentru apărarea teritoriului Imperiului Otoman şi, deci, a echilibrului european.) Ministrul de Externe aprecia că astfel s-a obţinut un succes, prin prezenţa în comisia de reforme a unui reprezentant al aromânilor, până şi unele din marile puteri, precum Rusia şi Marea Britanie, susţinând că românii din Macedonia trebuiau să aibă drepturi egale cu celelalte naţionalităţi[32].

Sesiunea parlamentară din noiembrie-decembrie 1904 a fost de scurtă durată, din cauza căderii guvernului liberal, urmată de dizolvarea Parlamentului şi alegeri câştigate de Partidul Conservator. De aceea, dezbateri parlamentare mai consistente pe teme de politică externă s-au ţinut abia în următoarea sesiune, din februarie-iunie 1905.

Mesajul Tronului din 23 februarie 1905 afirma că România se interesa în mod deosebit de unele provincii otomane, în care locuiau numeroşi români, supuşi credincioşi sultanului, declaraţie parafrazată şi în proiectele de răspuns la Mesaj ale celor două Camere[33]. În discutarea proiectului de răspuns al Camerei s-a remarcat includerea pentru prima dată în Mesajul Tronului a unui paragraf „consacrat fraţilor noştri din peninsula balcanică”, fapt salutat de reprezentanţii tuturor partidelor. Altfel, s-au produs acuzaţii partinice obişnuite pe problema românilor macedoneni. Mai ales conservatorii, precum Pascal Toncescu, Take Ionescu şi V.T. Cancicov au reproşat lui Spiru Haret că, urmărind să izbească în Take Ionescu, prin desfiinţarea operei acestuia din Macedonia a lovit de fapt în români[34].

[31] DS, şedinţa din 11 decembrie 1903, p. 78-79.

[32] *Ibidem*, şedinţa din 12 decembrie 1903, p. 85-86.

[33] Ion Mamina, *Monarhia constituţională în România. Enciclopedie politică. 1866-1938*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2000, p. 240.

[34] Vezi DAD, şedinţele din 4, 5, 7, 8, 9 martie 1905, p. 134-200.

Spiritul polemicii aprinse continua la discutarea proiectului de răspuns la Mesajul Tronului în Senat. Între alţii, liberalul Al. Constantinescu susţinea că politica externă a României în privinţa Macedoniei ajunsese la rezultate satisfăcătoare graţie lui Ion I.C. Brătianu, care a pus-o, în ultimii doi ani, pe baze sănătoase; era posibil ca guvernul conservator să obţină noi rezultate, aprecia Constantinescu, dar drumul fusese deschis de politica liberalilor.

Conservatorul Th. Raica îi contrapunea însă o critică furibundă a politicii externe a guvernelor liberale, pe care le acuza că nu au tratat cu Marile Puteri „de la egal la egal", precum guvernele conservatoare, ci au discutat „ca de la inferior la superior". În privinţa Macedoniei, aprecia Th. Raica, ele nu s-au mulţumit să desfiinţeze şcoli şi să dea afară profesori, ci au dat chiar arme duşmanilor aromânilor. Astfel, afirmaţia făcută de Spiru Haret, într-un raport adresat regelui, „că nu există o cestiune naţională, nici şcoli române serioase în Macedonia", a fost imediat speculată de ministrul Greciei la Paris, Deliyannis[35].

Obţinerea de către diplomaţia română, condusă pe atunci de către generalul Iacob Lahovari, a unei iradele prin care sultanul acorda recunoaşterea oficială naţionalităţii aromâne, la 9 mai 1905, a fost salutată în Parlament de toate partidele. În şedinţa Camerei, Ion I.C. Brătianu, în numele PNL, arătându-şi recunoştinţa faţă de sultan şi faţă de Puterile care au ajutat România în acest demers, şi-a exprimat speranţa că în viitor patriarhul de la Constantinopol va înţelege şi el că greşeşte în politica faţă de aromâni.

Ministrul de Externe, Iacob Lahovari, a relatat cum, sprijinit de reprezentanţii Puterilor prietene, reuşise să obţină de la sultan iradeaua, speculând o măsură abuzivă luată de valiul de Ianina împotriva a doi revizori şcolari. Şi Alexandru Marghiloman, în numele junimiştilor, l-a felicitat pe ministru pentru succesul obţinut[36].

În Senat, generalul Lahovari a fost felicitat de C.G. Dissescu, în numele Partidului Conservator, şi de D.A. Sturdza, în numele PNL. El le-a răspuns acestora cu un discurs asemănător celui pronunţat în Cameră, în care a descris cum fusese obţinută iradeaua favorabilă aromânilor[37].

În urma recunoaşterii naţionalităţii aromâne se intensificau atacurile bandelor greceşti împotriva aromânilor din Macedonia, fapt condamnat în dezbaterea proiectelor de răspuns la Mesajul Tronului din noiembrie şi decembrie 1905. Deşi reprezentanţii tuturor partidelor condamnau violenţele şi aprobau politica de răspuns începută de guvern, survin şi atacuri reciproce între liberali şi conservatori, pe tema politicii duse în privinţa românilor din Macedonia de guvernele din trecut. În Cameră, Ion Lahovari, ministrul Agriculturii, Industriei, Comerţului şi Domeniilor, îi reproşează din nou lui Spiru Haret conţinutul raportului înaintat regelui, pe care oficiali greci îl folosesc pentru a afirma că nu există aromâni în Macedonia[38].

[35] Vezi DS, şedinţele din 16, 18, 21 martie 1905, p. 276-337.
[36] Vezi DAD, şedinţa din 11 mai 1905, p. 743-745.
[37] Vezi DS, şedinţa din 11 mai 1905, p. 561-562.
[38] Vezi DAD, şedinţele din 28, 29 noiembrie, 2, 3, 7, 9, 10 decembrie, p. 30-169.

În Senat, conservatorul C.G. Dissescu susţine că statul turc are datoria să respecte actul emis în mai 1905 cu privire la aromâni, cerând să se facă presiune şi asupra guvernelor europene să intervină pe lângă cel grec pentru a pune capăt atentatelor[39].

Semnificativă pentru tensionarea legăturilor cu Grecia, din cauza problemei aromânilor, era adoptarea în mai 1906, cu unanimitate de voturi, a unui proiect de lege prin care se puteau pune suprataxe asupra supuşilor, mărfurilor şi pavilioanelor statelor cu care România nu avea convenţii de comerţ, vamă şi navigaţie. Raportorul din Senat al acestui proiect, C.G. Dissescu, afirma că legea va putea fi folosită pentru măsuri de represalii împotriva statelor care jignesc demnitatea şi interesele naţionale ale României[40]. De altfel, după cum am menţionat, tensiunea din relaţiile româno-greceşti a dus, până la urmă, la ruperea acestora, în anul 1906.

În sesiunile parlamentare de până la izbucnirea Primului Război Mondial nu au mai avut loc discuţii de mare întindere pe tema aromânilor, ci doar câteva interpelări ori unele pasaje în discursuri consacrate atitudinii României din timpul războaielor balcanice.

Ajunşi la capătul demersului nostru, se impune să tragem câteva concluzii. Mai întâi se poate observa că problemei aromânilor i s-a acordat, la începutul secolului al XX-lea, o mare importanţă în Parlamentul României, de-a lungul mai multor sesiuni (mai ales începând din toamna anului 1901 până în primăvara anului 1906). Discursurile care abordează această problemă se întind pe sute de pagini, fiind cu mult mai consistente decât cele consacrate în aceeaşi perioadă problemei românilor din Transilvania, ceea ce poate părea surprinzător astăzi, când despre aromâni se vorbeşte prea puţin în spaţiul public.

Ca şi în cazul mişcării naţionale a românilor din Transilvania, oamenii politici din România nu s-au mulţumit doar să-i ajute pe aromâni cu cărţi, profesori sau bani, ci au căutat să-şi facă partizani în rândul lor, exportându-şi neînţelegerile la sud de Dunăre şi contribuind la divizarea politică a aromânilor. Cu siguranţă, majoritatea politicienilor români doreau să-i ajute pe aromâni, să găsească o soluţie la problemele lor. Dar, la fel ca în cazul mişcării naţionale a românilor din Transilvania, problema aromânilor a fost folosită de politicienii din România ca armă în luptele lor electorale ori parlamentare. Iar de multe ori a fost chiar subordonată intereselor politicianiste.

În cele din urmă, după cum am arătat, în cursul războaielor balcanice, guvernul Titu Maiorescu nu a acţionat suficient de puternic, în scopul a obţine o soluţie eficientă pentru aromâni, ci a preferat să îşi îndrepte eforturile către rectificarea graniţei României cu Bulgaria, considerată mai importantă din punctul de vedere al intereselor statului român[41], câştig care s-a dovedit a fi doar temporar. Se poate spune că inconsecvenţa politicii României în această

[39] DS, şedinţa din 26 noiembrie 1905, p. 13-14.
[40] *Ibidem*, şedinţa din 20 mai 1906, p. 51-52.
[41] Vezi mai sus nota 16.

privinţă, manifestată în mai multe rânduri în decursul anilor, a adus multe suferinţe aromânilor, care au fost încurajaţi să-şi afirme şi să-şi cultive sentimentul naţional românesc, dar n-au fost sprijiniţi suficient când au avut nevoie.

The Aromanians' Question in the Romanian Parliament Debates at the Beginning of the Twentieth Century
(Abstract)

Keywords: Aromanians, Romanian Parliament, beginning of the twentieth century, Romania's foreign policy, Macedonia, National Liberal Party, Conservative Party.

At the beginning of the twentieth century the Aromanians' question was given special attention by both the public opinion and the Parliament in Romania. For several years, parliamentary debates on this question were more consistent than those on the question of the Romanians in Transylvania, speeches that addressed the first covering hundreds of pages in the "Official Gazette". This may seem surprising today when the Aromanian issue is almost nonexistent in the public space, but can be explained by the international context of that time. Then, Romania encouraged Aromanians to maintain and develop their national identity and culture, along with similar actions organized by countries such as Bulgaria, Greece and Serbia, which were aimed at the inhabitants of Macedonia under Ottoman rule. If these countries sought to secure support from Macedonia's people for a future annexation of the province, the causes of the policy pursued by Romania in this respect are disputed. Some historians assume that Romania had the intention of using the Aromanians as a compensation element to demand territories from Bulgaria, when this one was to get a part of Macedonia. Others disagree with this theory, showing that Romania has always sought to maintain the *status quo* and the political and military balance in the Balkans in the early twentieth century.

Anyway, the first significant parliamentary debate on Aromanians in this period took place in December 1901. Then, the budget for the maintenance of Aromanians' schools in the Balkans was cut, in the context of the severe financial crisis of 1899-1901. This was an opportunity for the conservative opposition to accuse the lack of patriotism of the liberal Education Minister, Spiru Haret. In his turn, Haret accused the conservatives for wasting public money, from which they had bought bikes and had paid dance teachers for the Aromanians, while some schools had no teachers of Romanian language or mathematics. He criticized the fact that public money had been used to recruit supporters of the Conservative Party which were used in Bucharest against the government.

Another discussion of the Aromanian question took place in November and December 1903, when was passed a law that gave money for the purchase of land and construction of Romanian schools in the Ottoman Empire. Conservatives accused again Spiru Haret for the past budget cuts, saying that Aromanians had felt that Romania abandoned them. The opposition, represented by General James Lahovari and Take Ionescu, criticized also the actions of Romania during the Ilinden uprising of 1903, when there were massacres, including among Aromanians. Haret and Foreign Minister Ionel Brătianu replied that they put an end to the waste of public money and gave an efficient organization to the Romanian education in the Balkans. And

Aromanians were impressed with the promptness with which Romania had given them material aid after the devastation made by the Turkish troops who suppressed the uprising.

In February 1905 it was the first time that in the "Throne Message" was affirmed that Romania was interested in the Ottoman provinces where lived many Romanians, which were faithful subjects to the Sultan. In the discussion that followed the liberals praised Ionel Brătianu for putting Romania's foreign policy on Macedonia on sound bases. They were, however, contradicted by the conservatives returned to power, which criticized past liberal governments for treating "as from inferior to superior" with Great Powers and for giving weapons to Aromanians' enemies. The conservatives referred to a report to the King by Spiru Haret, stating "that there is no national question, nor serious Romanian schools in Macedonia". This report was speculated by the Minister of Greece in Paris.

Another discussion took place in Parliament after the Romanian diplomacy, led by General James Lahovari, managed to obtain official recognition of the Aromanian nationality by the Sultan on May 9, 1905. All parliamentary parties have congratulated General Lahovari and expressed gratitude to the Sultan.

The recognition of the Aromanian nationality had the effect of intensifying the terrorist attacks of Greek nationalists against Aromanians who did not consider themselves Greeks. Greece looked upon Aromanians as Greeks and used their presence in Macedonia to reclaim a part of the Ottoman province. These terrorist acts were condemned in the parliamentary debates of December 1905. Still, then, Romanian parties continued to criticize themselves for the mistakes made in the past concerning the policy in the Aromanians' question.

In the following years there were no extensive debates on the Aromanians. During the Balkan wars Romania's foreign policy focused on a change of border with Bulgaria, so Aromanians' question was "solved" by the conclusion of diplomatic notes between Romania and the states who had obtained territories inhabited by Aromanians, ie Serbia, Greece and Bulgaria. Although the notes stated that these countries pledged to give autonomy to Aromanians' schools and churches, they did not comply with the undertaking.

Germanii din România în atenţia lui Stalin. Politica faţă de minoritatea germană în anii 1944-1948*

Hannelore BAIER

România este singurul stat din estul şi sud-estul Europei din care populaţia etnică germană nu a fost expulzată în primii ani de după cel de-al Doilea Război Mondial. În literatura de specialitate, rămânerea saşilor şi a şvabilor în ţară este relatată ca fapt, iar cazul României considerat ca „un exemplu, în multe privinţe instructiv, de politică comunistă faţă de naţionalităţi”[1]. O sinteză a studiilor referitoare la această temă a fost publicată recent de Mathias Beer[2] care consideră că atât „politica românească caracterizată de ambivalenţă”, cât şi dezacordurile dintre partidele politice în „problema germană” au stat la baza menţinerii comunităţilor germane în ţară.

În anii regimului Ceauşescu a fost susţinută teza conform căreia România nu a cerut expulzarea germanilor[3]. Documente de arhivă devenite accesibile după 1990, precum şi memoriile a doi episcopi ai Bisericii Evanghelice de Confesiune Augustană – Viktor Glondys[4] şi Friedrich Müller[5] –, dar şi articolele

* Studiul a apărut în variantă modificată şi prescurtată în limba germană sub titlul *Stalin und die Rumäniendeutschen. Zur Nationalitätenpolitik in Rumänien 1944-1948*, în revista „Spiegelungen”, Zeitschrift für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas, [München], nr. 2/2011, p. 138-149.

[1] *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa* [Documentaţia expulzării germanilor din Europa de est şi centrală], vol. IV, *Das Schicksal der Deutschen in Rumänien* [Destinul germanilor din România], Augsburg Weltbild Verlag, 1994, p. VII.

[2] Mathias Beer, *Rumänien: Regionale Spezifika des Umgangs mit deutschen Minderheiten am Ende des Zweiten Weltkrieges in Südosteuropa* [România: Specificităţi regionale în tratamentul acordat minorităţii germane la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial în Sud-Estul Europei], în Mathias Beer, Dietrich Beyrau, Cornelia Rauh (ed.), *Deutschsein als Grenzerfahrung. Minderheitenpolitik in Europa zwischen 1914 und 1950* [A fi german ca experienţă limită. Politica faţă de minorităţi în Europa între 1914 şi 1950], Essen, Klartext Verlag, 2009, p. 303.

[3] Monica Barcan, Adalbert Millitz, *Die deutsche Nationalität in Rumänien* [Naţionalitatea germană în România], Bucureşti, Editura Kriterion, 1977, p. 39.

[4] Viktor Glondys, *Tagebuch. Aufzeichnungen 1933 bis 1949* [Jurnal. Însemnări din 1933 până 1949], Dinklage, AGK Verlag, 1997. Viktor Glondys (1882-1949) a fost episcop al Bisericii Evanghelice C.A. din România între 1932-1941.

[5] Friedrich Müller, *Erinnerungen. Zum Weg der siebenbürgisch-sächsischen Kirche 1944-1964* [Amintiri. Adnotări la drumul parcurs de biserica saşilor transilvăneni 1944-1964], Bucureşti – Köln, Weimar, Wien, Editura Kriterion/Böhlau, 1995. Friedrich Müller (1884-1969) a fost vicar episcopal din 1932, apoi episcop al Bisericii Evanghelice C.A. din România între 1945-1969.

semnate de un om politic de seamă al minorității germane (în special al saşilor) din perioada interbelică, Hans Otto Roth[6], publicate în anii 1990, conduc însă la concluzia că Stalin nu fost de acord cu măsura de expulzare a populației germane, situația fiind incertă până în preajma semnării Tratatului de Pace de la Paris din 1947. Rămaşi în România, germanii au fost integrați în procesul de transformare a societății.

Preambul

La scurt timp după intrarea trupelor sovietice în Sibiu, un bărbat în uniformă de maior, care s-a prezentat sub numele de Mihailov, i-a vizitat pe Viktor Glondys şi pe Hans Otto Roth. Conform spuselor sale, el se afla „într-o misiune specială a lui Stalin", fiind în trecere spre Viena. În cursul şederii sale în Transilvania urma să constate „cum poate fi soluționată problema Transilvaniei". Fiind un colaborator al Kominternului, aflase că printre români şi maghiari chiar şi comuniştii aveau păreri diferite dacă Transilvania ar trebui să aparțină României sau, dimpotrivă, Ungariei. În cadrul discuției, H.O. Roth a menționat posibilitatea unei autonomii a Transilvaniei – politicianul sas sperând, probabil, la o atenuare a tensiunilor interetnice dacă regiunii istorice intracarpatice i se va acorda mai multă libertate în luarea unor decizii politice proprii. Prin Convenția de armistițiu[7] fusese consimțită retrocedarea Transilvaniei de Nord României[8], o autonomie ar fi fost deci posibilă doar în cadrul statului român, i-a replicat maiorul sovietic. De asemenea, acesta a abordat problema germanilor din România. Din literatura de specialitate aflase că saşii „au urmărit întotdeauna doar un rol cultural. La noi, dumneavoastră puteți juca şi un rol politic; pentru că noi acordăm şi unor popoare mici posibilitatea la independență politică"[9], ar fi spus Mihailov.

Cu această expunere îşi începea memoriile episcopul Bisericii Evanghelice C.A. din România, Friedrich Müller. Citatele preiau cele povestite de H.O. Roth, pentru că Müller însuşi nu l-a întâlnit pe maior. Într-o notă, Müller menționează că din activitatea lui „Mihailov" de la Viena se ştie că numele său adevărat era Leo Stern şi că a devenit cunoscut prin cea mai bună publicație de propagandă despre Uniunea Sovietică[10]. În jurnalul său, Viktor Glondys menționează că

[6] Klaus Popa (editor), *Die Rumäniendeutschen zwischen Demokratie und Diktatur. Der politische Nachlass von Hans Otto Roth 1919-1951* [Germanii din România între democrație şi dictatură. Moştenirea politică a lui H.O. Roth 1919-1951], Frankfurt/Main, Peter Lang Verlag, 2003. Hans Otto Roth (1890-1953), senator de drept în Parlamentul României, curator (cel mai înalt reprezentant laic) al Bisericii Evanghelice C.A. din România (1932-1949).

[7] Este vorba despre Convenția semnată între România şi Puterile aliate la 12 septembrie 1944, la Moscova.

[8] Transilvania de Nord a fost cedată Ungariei în urma Dictatului de la Viena din 30 august 1940.

[9] Friedrich Müller, *op. cit.*, p. 1-3.

[10] Leo Stern (1901-1982), născut la Cernăuți. În timpul studiilor efectuate la Viena aderă la Partidul socialist, devenind mai târziu membru al partidului comunist. Emigrează în urma unei

maiorul sovietic l-a vizitat pe 7 octombrie 1944. Conform lui Glondys, maiorul „s-a ocupat de studii din însărcinarea unor înalte foruri şi urma să facă un raport despre situație". Mihailov şi-ar fi exprimat înțelegerea pentru „dorința sănătoasă a saşilor de a se ataşa spiritual de țara mamă a reformei şi patria veche", ar fi spus însă „că vor fi legați mai strâns ca în anii anteriori de România"[11]. Glondys nu interpretează aceste afirmații. În textele lui H.O. Roth publicate postum[12], aceste convorbiri nu sunt menționate.

În memoriile lor, cei doi episcopi şi-au manifest surprinderea față de interesul acordat saşilor de înaltul reprezentant sovietic, acesta dorind să sugereze, probabil, cât de importantă era comunitatea saşilor şi rămânerea ei pe teritoriul României, hotărâtă deja la Moscova. Într-adevăr, după cel de-al Doilea Război Mondial comunitatea germană nu a fost expulzată din România, aşa cum s-a întâmplat cu germanii din statele central şi est europene, ajunse în zona de influență a Uniunii Sovietice. Nu s-a putut clarifica însă fără echivoc căror circumstanțe s-a datorat rămânerea lor în țară şi unde a fost luată decizia care să permită aceasta: la Moscova sau la Bucureşti?

S-a vrut sau nu expulzarea?

În articolul rezumativ al studiilor despre politica României față de minoritatea germană în primii ani postbelici, Mathias Beer consideră că la rămânerea ei în această țară au contribuit „politica românească caracterizată de ambivalență", cauzată şi de atitudinea arbitrară din partea Uniunii Sovietice la care a fost supusă România, dezacordurile dintre partidele politice în dezbaterea expulzării ca posibilă soluție a problemei germane şi o acționare structural şovăielnică în problema minorităților". Modul României de a-i trata pe germani la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial poate fi considerat ca „special" dacă este comparat cu cel al Ungariei sau Iugoslaviei[13].

În anii regimului Ceauşescu a fost susținută teza conform căreia România nu a cerut expulzarea germanilor. Pe 19 februarie 1971, la Plenara Consiliului oamenilor muncii de naționalitate germană din R.S. România, Nicolae Ceauşescu făcea următoarea afirmație: „Doresc să declar cu toată tăria şi cu acest prilej: consider că este o cinste pentru partidul nostru că niciodată, în nici o împrejurare, nu s-a gândit ca populația de naționalitate germană să fie strămutată din România"[14].

decizii de partid, în 1936, în Uniunea Sovietică. Participă la bătălia de la Stalingrad, iar din septembrie 1944 este militar activ în trupele Frontului 3 Ucrainean condus de generalul Tolbuhin, cu care participă la luptele care au dus la intrarea Vienei sub control sovietic. Din 1950 devenea profesor, apoi rector al Universității „Martin Luther" din Halle-Wittenberg.

[11] Viktor Glondys, *op. cit.*, p. 423.

[12] Klaus Popa (editor), *op. cit.*

[13] Mathias Beer, *op. cit.,* p. 301-303.

[14] „Scânteia", nr. 8704 din 21 februarie 1971, citat din documentarul *Naționalitatea germană din România*, elaborat în 1977 de Institutul de Științe Politice şi de Studiere a Problemei Naționale. ANIC, fond CC al PCR – Secția Organizatorică, dosar nr. 25/1977, f. 18.

Documentele de arhivă devenite accesibile după 1990 contrazic însă afirmaţia lui Ceauşescu. Din materialul studiat se desprinde concluzia că Stalin şi alţi reprezentanţi sovietici nu au susţinut ideea expulzării minorităţii germane din România, în ciuda colaborării acesteia cu Germania nazistă. Decizia definitivă în acest sens urma să fie luată în cadrul Conferinţei de Pace. Sovieticii nu doreau, probabil, „să fie cu mâinile legate în cazul în care ar fi apărut circumstanţe noi", cum s-a exprimat V. M. Molotov[15] cu privire la formularea din Convenţia de armistiţiu, conform căreia „Transilvania (sau cea mai mare parte a ei)" ar fi urmat să revină României[16]. Trebuia să se aştepte dezvoltarea politică de ansamblu în Europa şi în special în problema Transilvaniei.

În anii 1944-1947, politicienii români ar fi preferat ca problema germană să fie soluţionată definitiv prin expulzare. După ce termenele unei evacuări sau ale unei strămutări au fost ratate, din 1948 s-a început integrarea germanilor în restructurarea socialistă a societăţii. Oferte venite începând din anii 1960 din partea Republicii Federale a Germaniei, de a permite stabilirea pe teritoriul său a unui număr cât mai mare de etnici germani care doreau să părăsească România, au fost refuzate de Ceauşescu în convorbirile oficiale avute cu înalţi reprezentanţi ai RFG[17], dar, în realitate, s-au încasat sume considerabile pentru fiecare persoană căreia i-a fost permisă plecarea din ţară[18].

Strămutare, evacuare, expulzare

Problema strămutării populaţiei germane din România s-a pus încă din 1939. După cuvântarea ţinută de Hitler în Reichstag la 6 octombrie 1939, în care a vorbit despre „o nouă ordine o relaţiilor etnografice" în Europa, pentru „a înlătura măcar o parte a potenţialului conflictual european"[19], guvernul român s-a interesat oficial la Berlin, la 13 octombrie 1939, „dacă privitor la germanii din

[15] Viaceslav Mihailovici Molotov (1890-1986), ministrul sovietic al Afacerilor Externe între 1939-1956.

[16] Citată este formularea din articolul 19 al Convenţiei de armistiţiu (vezi nota 7 din acest studiu), privind restituirea Transilvaniei către România. Molotov a făcut declaraţia citată la Conferinţa miniştrilor de externe de la Londra din septembrie 1945 (Valeriu Florin Dobrinescu, Pătroiu Ion (editori), *Documente franceze despre Transilvania 1944-1947*, Bucureşti, Editura Vremea, 2001, p. 122).

[17] Vezi convorbirea cu Helmut Kohl, pe atunci preşedintele Uniunii Creştin-Democrate, din 1976 (ANIC, fond CC al PCR – Secţia Relaţii externe, dosar nr. 64/1976, f. 10-11), cu cancelarul Helmut Schmidt în 1978 (*ibidem,* dosar nr. 1/1978, f. 46v.-48), sau F.J. Strauss, preşedintele Uniunii Creştin Sociale, din 1980 (*ibidem*, dosar nr. 14/1980, f. 6).

[18] Florica Dobre, Florian Banu, Luminiţa Banu, Laura Stancu (editori), *Acţiunea „Recuperarea". Securitatea şi emigrarea germanilor din România (1962-1989)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2011; *Kauf von Freiheit. Dr. Heinz-Günther Hüsch im Interview mit Hannelore Baier und Ernst Meinhardt* [Cumpărarea libertăţii. Dr. Heinz-Günther Hüsch în interviuri cu Hannelore Baier şi Ernst Meinhardt], Sibiu, Editura Honterus, 2013.

[19] *Apud* Konrad Gündisch, *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen* [Transilvania şi saşii transilvăneni], München, Langen Müller Verlag, 1998, p. 202; Mathias Beer, *op. cit.*, p. 288.

România şi îndeosebi la aceia din Basarabia, există deja un plan stabilit"[20]. Răspunsul era „nu", dar câteva luni mai târziu a început strămutarea germanilor din Basarabia, Bucovina şi Dobrogea[21].

Germania nu a insistat asupra strămutării saşilor şi a şvabilor în cadrul acțiunii „Heim ins Reich". V. Glondys relatează în jurnalul său că a aflat în octombrie 1940 că „strămutarea noastră nu este luată în considerare"[22]. F. Müller şi H.O. Roth s-au exprimat în favoarea rămânerii în țară a saşilor[23]. „Incredibil, acest bărbat ne tratează de parcă am fi o marfă şi nu oameni", notează Roth la 8 decembrie 1939 pe marginea unui raport politic de la Berlin, pe tema strămutării germanilor din sudul Europei[24]. Planuri concrete de strămutare a populației germane din Nordul Transilvaniei au existat după Dictatul de la Viena (1940), astfel că, în septembrie 1944, din aceste ținuturi a fost evacuată cea mai mare parte a etnicilor germani din dispoziția autorităților germane[25].

Guvernul Reich-ului şi conducerea Grupului Etnic German[26] au fost luați prin surprindere de trecerea României de partea Aliaților la 23 august 1944. În calitatea sa de general plenipotențiar al Reich-ului în Transilvania, SS-Obergruppenführer Arthur Phleps adresează populației un apel la rezistență, dar în acelaşi timp îi propune lui Himmler ca etnicii germani să fie evacuați din sudul Transilvaniei[27]. Într-o telegramă datată 3 septembrie 1944, comandantul grupului de armate Ucraina de Sud, Johann Friessner, îi comunică ministrului de externe von Ribbentrop textul care urma să fie predat în ziua următoare comandamentului militar superior din Transilvania[28]. În arhiva Ministerului Afacerilor Externe din Bucureşti s-a păstrat o telegramă cu un text asemănător, care i-a fost înmânată la 2 septembrie 1944 generalului Nicolae Macici, comandantul Armatei 1 române, la postul de grăniceri de pe şoseaua dinspre

[20] *Apud* Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni 1918-1944*, Sibiu, Editura Hora, 2001, p. 221.

[21] În baza Convenției dintre Reich-ul german şi URSS, din 5 septembrie 1940, au fost strămutate în Germania cca 93.000 de persoane din Basarabia şi Bucovina de Nord. Prin acordul din 22 octombrie 1940 dintre Germania şi România, peste 65.000 de germani din Bucovina de Sud şi Dobrogea au luat şi ei drumul Reich-ului.

[22] Viktor Glondys, *op. cit.*, p. 303.

[23] Konrad Gündisch, *op. cit.*, p. 204.

[24] Klaus Popa (editor), *op. cit.*, p. 583-585.

[25] Numărul celor evacuați este apreciat a fi între 48.000 (conform Gündisch, *op. cit.*, p. 214) şi 73.000 (Paul Milata, *Zwischen Hitler, Stalin und Antonescu. Rumäniendeutsche in der Waffen-SS* [Între Hitler, Stalin şi Antonescu. Germani din România în Waffen-SS], Köln, Weimar, Wien, Böhlau Verlag, 2007, p. 292).

[26] Formațiunea politică nazistă a minorității germane.

[27] În ceea ce priveşte acțiunile Waffen-SS şi ale conducerii Grupului Etnic German în România după data de 23 august 1944, vezi Claudiu Mihail Florian, *Wartet die Stunden bis zu Eurer Befreiung. Rumänen, Deutsche, Sowjets und Ungarn im Kampf um Siebenbürgen August – September 1944*, în AT, nr. 1-2/2002; Alexandru Popescu, *România şi cele trei războaie mondiale în arhivele diplomatice germane şi austriece*, Iaşi, Editura Institutul European, 2002, p. 77-79; Paul Milata, *op. cit.*, p. 290.

[28] Akten zur deutschen auswärtigen Politik aus dem Archiv des Auswärtigen Amtes, Seria E, 1941-1945, vol. 8, Göttingen 1979, p. 408.

Sighişoara. În telegramă se comunică dorința Guvernului german, „ca toți germanii, inclusiv bunurile lor mobile, să se evacueze din România în direcția Nord-Vest", dată fiind probabilitatea ca acest teritoriu al Transilvaniei să devină „câmp de bătălie"[29]. La această solicitare, guvernul german nu a primit nici un răspuns. Avansarea rapidă a trupelor sovietice a făcut imposibilă evacuarea germanilor din Transilvania de Sud şi din Banat. Doar în jur de 3.000 de saşi din mai multe comune din sudul Transilvaniei (Filitelnic, Senereuş, Zagăr, Drăuşani, Cața, Țigmandru) au fost forțați de militarii germani, în parte sub amenințarea cu armele, să-şi părăsească locuințele[30].

În Guvernul român domina părerea că „lichidarea în acest mod [prin evacuare – n.n., H.B.] a problemei germane în România corespundea intereselor proprii româneşti, căci s-ar rezolva, pe această cale, una din cele mai delicate chestiuni în legătură cu ordinea internă a țării". Această poziție a fost comunicată de către ministrul de externe Grigore Niculescu-Buzeşti[31] delegației române, care se afla la Moscova în vederea semnării Convenției de armistițiu, printr-o telegramă din 6 septembrie 1944. Acesta adăuga că guvernul român era conştient de obstacolele care stau în calea unui transfer masiv de populație, „dar dacă Puterile aliate ar fi de acord, el s-ar putea realiza cel puțin parțial"[32].

În aceeaşi zi, problema evacuării comunităților germane fusese discutată în Consiliul de Miniştri, în cadrul căruia Niculescu-Buzeşti şi-a exprimat părerea: „să se accepte propunerea, urmând ca după acceptare să se încunoştiințeze URSS, Anglia şi America, arătându-se în nota ce li se va remite considerațiunile care au justificat această acceptare (asigurarea populației româneşti din Ardealul de nord, curățirea României de elementul etnic german)". Buzeşti mai arăta că această populație nu va putea folosi germanilor, deoarece până la transportarea lor, Germania va fi înfrântă[33]. După vii discuții, Consiliul de Miniştri a căzut de acord asupra unui compromis, şi anume: „Guvernul [român] să accepte în principiu propunerea Guvernului german în ce priveşte evacuarea etnicilor germani, urmând ca evacuarea să se facă, când împrejurările o vor permite". Împotriva evacuării s-a exprimat în acea şedință doar reprezentantul Partidului Comunist[34], pe motiv că o evacuare ar întări

[29] AMAE, fond 71/România (Minoritatea germană), vol. 384, f. 497-498.

[30] Konrad Gündisch, *op. cit.*, p. 211; Anton Scheerer (ed.), *Unbekannte SS-Geheimdokumente über die Evakuierung der Südostdeutschen im Oktober und November 1944 sowie über die politische Lage in Rumänien, Ungarn, der Slowakei, im serbischen Banat und im „unabhängigen Staat Kroatien"* [Documente secrete SS necunoscute despre evacuarea germanilor din Sud-Estul Europei în octombrie şi noiembrie 1944, precum şi despre situația politică din România, Ungaria, Slovacia, Banatul sârbesc şi „statul independent Croația"], Graz, 1990, p. 14.

[31] Grigore Niculescu-Buzeşti (1908-1949), ministrul de externe al României în perioada 23.8.1944 – 3.11.1944.

[32] AMAE, fond 71-1939-E9, VI 8, vol. 161, f. 248, vezi şi Marin Radu Mocanu (coord.), *România – marele sacrificat al celui de al doilea război mondial. Documente*, vol. 1, Bucureşti, Arhivele Statului din România, 1994, p. 289-290.

[33] ANIC, fond CC al PCR – Secția Cancelarie, dosar nr. 7/1944, f. 9.

[34] Notele din discuțiile avute în şedințele Consiliului de Miniştri din septembrie 1944 au fost scrise de reprezentantul Partidului Comunist, a cărui identitate nu a putut fi lămurită, în

puterea militară a Germaniei, însă a sfârşit prin a se declara de acord cu compromisul propus. Ca „N.B.", reprezentantul PCR nota însă: „În urma instrucțiunilor primite de la voi, am declarat mai apoi d-lui Maniu şi Buzeşti că PC este împotriva oricărei alte soluții decât respingerea ofertei şi Buzeşti şi Maniu au decis să nu se mai trimită nota de răspuns în formula stabilită în consiliu"[35]. Aceşti „voi" erau probabil colegii de partid, care primeau indicații de la Moscova.

În amintirile sale, episcopul Friedrich Müller relatează despre o discuție între Iuliu Maniu şi Hans Otto Roth, din septembrie 1944, în care Maniu i-a comunicat politicianului sas că exista o solicitare adresată guvernului român cu privire la strămutarea saşilor. Guvernul român şi-ar fi declarat acordul, dar „deoarece a capitulat, executarea nu mai este de competența doar a României". Din acest motiv, a fost trimis un curier la Moscova pentru a însărcina delegația română să ceară acordul sovieticilor. Aceştia însă ar fi răspuns că transferarea populației nu se poate lua în considerare şi i-au întrebat pe români dacă doresc să-i dea lui Hitler şi mai mulți soldați[36]. Acelaşi argument îl folosise şi reprezentantul PCR în Consiliul de Miniştri.

Documentele studiate de noi nu permit un răspuns la întrebarea dacă problema evacuării germanilor a fost sau nu abordată la discuțiile în vederea semnării Convenției de armistițiu la Moscova, în septembrie 1944. Tema nu apare în stenograma şedințelor de încheiere a armistițiului[37]. Într-o telegramă datată 7 septembrie şi semnată de Lucrețiu Pătrăşcanu în numele delegației române, acesta comunica la Bucureşti că a transmis, „sub forma unei note, toate cele relatate în telegramele D-voastră [adică Buzeşti – n.n., H.B.] din ultimile zile"[38]. Putem presupune că solicitarea privindu-i pe etnicii germani a fost inclusă în notă.

Teza potrivit căreia autoritățile române luau în calcul o evacuare a saşilor şi şvabilor din România în toamna 1944 este susținută şi de alte documente de arhivă. Într-o notă de serviciu din 7 septembrie 1944, secretarul general al Ministerului Afacerilor Externe, Gheorghe Davidescu, constată că „punerea în aplicare a unei asemenea hotărâri ar întâmpina în momentul de față dificultăți tehnice considerabile", fiind vorba de aproximativ 600.000 de persoane[39] ale căror gospodării urmau să fie lichidate, iar mijloacele de transport erau necesare în alte scopuri[40]. În 22 septembrie, Marele Stat Major trimitea Preşedinției

document el fiind trecut în lista participanților cu „Eu?", lângă care este menționat cu creionul „PCR".

[35] ANIC, fond CC al PCR – Secția Cancelarie, dosar nr. 7/1944, f. 10.

[36] Friedrich Müller, *op. cit.,* p. 22.

[37] AMAE, fond 71-1939-E9, vol. 161, f. 292-335; vezi şi *România – marele sacrificat…*, vol. 1, ed. cit., p. 297-309.

[38] *România – marele sacrificat …*, vol. 1, ed. cit., p. 291.

[39] Gheorghe Gheorghiu-Dej avea să susțină în 1946 că numărul etnicilor germani din România era atunci de aproximativ 500.000 (vezi *infra*).

[40] AMAE, fond Germania, vol. 131, f. 249-251.

Consiliului de Miniştri o notă în care manifesta înţelegere faţă de greutăţile de moment în calea soluţionării problemei, dar „apreciază totuşi că acesta este singurul moment când populaţia de origine germană poate fi trecută în Germania după cererea guvernului german”[41]. În săptămânile următoare, guvernul întreprindea paşi care ar fi putut face posibil transferul de populaţie.

Proiecte de decrete-legi

În nota sa, Davidescu menţionase ca o măsură care „s-ar putea înfăptui imediat cu consecinţe favorabile în multe domenii” declararea Convenţiei româno-germane din 12 mai 1943[42] caducă, „beneficiarii ei fiind decăzuţi din cetăţenia română, iar averile lor lichidate conform dispoziţiilor legale în vigoare”. În acest mod urmau să-şi piardă dreptul la întoarcere în ţară aproximativ 65.000 de persoane[43]. Proiectul decretului-lege referitor la măsurile ce urmau să fie luate „faţă de unii dintre cetăţenii români de origine etnică germană” a fost discutat în şedinţa Consiliului de Miniştri din 10 octombrie 1944[44]. Conform acestui proiect, cetăţenia română urma să fie abrogată şi acelor etnici germani care avuseseră o atitudine ofensatoare la adresa statului român şi a autorităţilor acestuia, ei urmând să-şi piardă şi proprietăţile. „Acum trăim un moment unic al istoriei în care putem să împroprietărim pe ţăranii şi pe muncitorii noştri în imobilele saşilor şi şvabilor plecaţi, din pricină că au fost împotriva ţării noastre. Trebuie să profităm de acest moment istoric”[45], declara Constantin Titel-Petrescu[46]. În aceeaşi şedinţă, el amintea că în Europa se căuta rezolvarea problemei minorităţilor prin transferuri de populaţie.

Proiectul adoptat de Consiliul de Miniştri nu a devenit lege. În februarie 1945, H.O. Roth menţiona într-un rezumat al activităţilor sale politice desfăşurate după 23 august 1944, intitulat „După şase luni”[47], că s-a reuşit amânarea adoptării legii până când proiectul a dispărut în avalanşa crizelor de guvern[48].

[41] ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Cabinet militar Sănătescu-Rădescu, dosar nr. 38/1944-1945, f. 101-102.

[42] Este vorba despre „Convenţia între Guvernul Reich-ului german şi Guvernul român privitoare la înrolarea în armata germană-SS a cetăţenilor români de origine etnică germană”.

[43] AMAE, fond Germania, vol. 131, f. 249-251.

[44] ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Stenograme, dosar nr. 3/1944, f. 209-253.

[45] *Ibidem,* f. 230.

[46] Constantin Titel-Petrescu (1888-1957), preşedintele Partidului Social-Democrat, ministru de stat în cabinetul Sănătescu (august-noiembrie 1944).

[47] Hans Otto Roth, *Sechs Monate nach dem 23. August 1944* [La şase luni după 23 august 1944] a apărut în săptămânalul *Karpatenrundschau* din Braşov, pe 1, 8, 15 şi 22 octombrie 1992; acelaşi text apare sub titlul *Sechs Monate danach* [După şase luni”] în Klaus Popa (editor), *op. cit.*, p. 697-708.

[48] Este vorba despre crizele de guvern care au dus în noiembrie 1944 la înlocuirea primului guvern Constantin Sănătescu cu un al doilea cabinet condus tot de Sănătescu, în care Partidul Comunist îşi întăreşte poziţia prin Petru Groza, devenit vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, şi Gheorghe Gheorghiu-Dej, numit ministru al Comunicaţiilor, iar mai apoi de criza de guvern de la sfârşitul lunii noiembrie, care a dus la instaurarea, la 6 decembrie 1944, a guvernului condus de Nicolae Rădescu.

În noiembrie 1944 devine acută însă şi o altă problemă politică: cea a Transilvaniei de Nord. Pe fondul tensiunilor interetnice româno-maghiare, comandamentul sovietic ordonă la 11 noiembrie retragerea autorităților române din Transilvania de Nord, sub pretextul situației nesigure şi al necesității unui cordon de siguranță în spatele frontului, sovieticii folosind introducerea administrației româneşti în Transilvania de Nord ca mijloc de şantaj pentru a aduce la putere un guvern subordonat în întregime intereselor sovietice[49]. La situația nesigură din Transilvania din toamna şi iarna 1944-1945 au contribuit şi etnicii germani. 17 dintre ei au participat, împreună cu legionari care trăiau în exil în Germania, la comandouri care, între noiembrie 1944 şi ianuarie 1945, au fost paraşutate în Munții Carpați, cu sarcina de a stabili legături radiotelegrafice cu Germania şi de a comite acte de sabotaj înainte ca trupele germane să reintre în Transilvania[50]. Participanții la această misiune au fost arestați. În discuția pe care o poartă A.I. Vâşinski[51] cu Regele Mihai I la 1 martie 1945 cu privire la constituirea unui „guvern în care să avem încredere", acesta foloseşte drept argument pentru necesitatea unei astfel de schimbări şi faptul că de pe un aerodrom românesc a decolat un avion în care s-a aflat un ofițer german, Schmidt, împreună cu un ofițer român şi că au fost lansați mai mulți paraşutişti, ceea ce înseamnă că „nemții au încă agenți în România, în ciuda faptului că toate organizațiile fasciste trebuiau zdrobite"[52]. Mareşalul Malinovski[53] îi relatează Regelui la 6 martie 1945 despre doborârea unui avion şi arestarea „neamțului Schmidt, conducătorul organizației fasciste germane din România", iar declarațiile sale şi ale celorlalți arestați „nu au făcut decât să întărească presupunerile pe care le aveam… care nu erau deloc liniştitoare[54]. Participarea câtorva etnici germani la rezistența organizată în spatele frontului a contribuit în acele luni la neîncrederea autorităților față de întreaga comunitate şi a justificat propaganda împotriva lor[55]. O „căsăpire reciprocă" între saşi, respectiv şvabi şi români, după cum se temuse Titel-Petrescu, nu a avut însă loc[56]. Cele câteva

[49] Vezi între alții Liviu C. Țărău, *Între Washington şi Moscova: România 1945-1965*, Cluj-Napoca, Editura Tribuna, 2005; *Misiunile lui A.I. Vîşinski în România (Din istoria relațiilor româno-sovietice). Documente secrete*, colegiul de redacție al ediției române: Radu Ciuceanu (responsabil), Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Vitalie Văratec, traducerea în limba română: Alexandru Bîrlădeanu, Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Vitalie Văratec, Bucureşti, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 1997, p. 87-91.

[50] *Apud* Florin Constantiniu, *De la războiul fierbinte la războiul rece*, Bucureşti, Editura Corint, 1998, p. 57-68; Paul Milata, *op. cit.*, p. 294-295.

[51] Andrei I. Vâşinski (1883-1954), locțiitor al ministrului de externe a URSS (1940-1949).

[52] Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Addenda, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 242.

[53] Rodion I. Malinovski (1898-1976), comandant al Frontului 3 Ucrainean, Preşedintele Comisiei Aliate de Control în România (până în iulie 1945).

[54] Mircea Ciobanu, *op. cit.,* p. 243.

[55] Vezi Mihai Pelin, *Requiem pentru Convenția de la Geneva*, Veneția, Editura Nagard, 1988, p. 154-158, 207-210.

[56] ANIC, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri, Stenograme, dosar nr. 3/1944, f. 218.

conflicte erau motivate mai degrabă de resentimente personale şi nu pot fi comparate cu atrocităţile comise în alte state central şi sud-est europene[57]. Această stare de fapt a contribuit cu siguranţă şi ea la hotărârea de a nu-i strămuta sau expulza pe saşi şi şvabi.

Amânare până la Conferinţa de Pace

În dezbaterea proiectului de lege privind abrogarea cetăţeniei române şi a trecerii în proprietatea statului a bunurilor acelor etnici germani care au avut atitudini duşmănoase faţă de România, Titel-Petrescu amintea de acordul de principiu dat propunerii de a evacua populaţia germană. „Chestiunea aceasta va fi rezolvată la Conferinţa Păcii", îi răspundea subsecretarul de Stat în Ministerul de Interne, Gheorghe Liteanu. În cursul dezbaterii s-a invocat faptul că cei cărora li se abroga cetăţenia română nu o primeau în mod automat pe cea germană, ci deveneau apatrizi. „Aceasta este o chestiune care se va rezolva la Conferinţa Păcii", remarca C.I.C. Brătianu. „Noi am dori să creăm o stare de fapt pentru data când va fi Conferinţa Păcii", afirma Sabin Manuilă, iar generalul Sănătescu întreba: „Se va ţine seama de starea de fapt de la noi?"[58]

H.O. Roth amintea în „După şase luni" despre o discuţie avută cu Iuliu Maniu la mijlocul lunii octombrie 1944, în cadrul căreia liderul ţărănist i-ar fi declarat că destinul germanilor din România poate fi hotărât „doar prin Conferinţa de Pace" şi că până atunci „nu se va întâmpla nimic fundamental în chestiunea noastră"[59]. Probabil politicienilor români le-a fost indicat acest termen – pentru rezolvarea problemei germanilor – la discuţiile pentru semnarea Convenţiei de armistiţiu de la Moscova sau ulterior de către partea sovietică. Deoarece partea română nu ştia dacă sovieticii vor consimţi la strămutare, ea a încercat să creeze condiţiile favorabile în acest sens, dar nu şi fapte împlinite, cum au fost în cazul Poloniei, Cehoslovaciei sau Ungariei.

Că s-a avut în vedere o soluţionare asemănătoare a problemei germane ca în aceste state – strămutarea, respectiv expulzarea – o indică discuţiile pregătitoare pentru Conferinţa de Pace şi documentaţia pregătită de delegaţia română. În şedinţa a 9-a a Comisiei de studii şi documentare în vederea Conferinţei de Pace din 12 aprilie 1945, Eugen Filotti[60] declara: „Ar fi de dorit ca să scăpăm cât mai mult de minorităţi. Chestiunea germanilor se rezolvă de la sine pentru că Aliaţii vor fi cred de acord ca această colonie să fie lichidată prin schimb de populaţie"[61]. Chestiunea minorităţii maghiare i se părea mai proble-

[57] Vezi Ray M. Douglas, *Ordungsgemäße Überführung* [Trecere ordonată], München, C.H. Beck Verlag, 2012.

[58] ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Stenograme, dosar nr. 3/1944, f. 217, 227-228.

[59] Klaus Popa, *op. cit.*, p. 699.

[60] Eugen Filotti (1896-1975), diplomat, secretar general în Ministerul Afacerilor Externe (1944-1945).

[61] În cazul populaţiei germane nu s-a avut în vedere un schimb de populaţie, ci strămutarea ei.

matică, având în vedere că „alta va fi frontiera dacă se va face schimbul de populație şi alta dacă nu se va face”[62]. În şedința aceleiaşi comisii din 24 august 1945 era menționat faptul că la Conferința de Pace din 1919 „a prezidat concepția protecției minorităților”, iar la cea aşteptată „va prezida concepția protecției majorităților”. În ceea ce priveşte omogenizarea etnică ar fi bine să se urmeze „precedentul Cehoslovaciei, care foloseşte această unică conjunctură politică de a expulza pe germani”[63].

Şi în materialul documentar întocmit la începutul anului 1946 pentru Conferința de Pace, schimbul de populație este privit ca soluția pe care România o poate susține atât în ceea ce priveşte minoritățile „străine” de pe teritoriul său, cât şi în ce priveşte populația românească ce trăia în afara granițelor țării[64]. În acest material, minoritatea germană este inclusă – împreună cu turcii, tătarii şi găgăuzii – în categoria acelor popoare care pot fi „îndreptate” peste graniță „fără schimb”. Pentru germanii care au rămas în țară după repatrieri, plecarea cu trupele germane şi pierderi de război „va trebui să ne prevalăm de soluțiile generale ce se vor adopta cu privire la coloniile germane din […] Cehoslovacia şi Polonia în primul rând”, se afirma în acelaşi material[65]. Sovieticii au dorit însă o altă soluție în problema germană din România, pe care au şi impus-o delegației române.

În raportul datat 15 iulie 1946, pe care ambasadorul României la Paris, Richard Franassovici, îl trimitea ministrului de externe Gheorghe Tătărescu, legat de rezultatele Conferinței miniştrilor de externe ai celor patru Mari Puteri, el menționa că discuția problemei germane „a fost amânată până în noiembrie anul acesta, când Consiliul miniştrilor de externe se va întruni din nou pentru a găsi o soluție acestei chestiuni”[66]. În august 1946, însă, reprezentanții guvernului român făceau cunoscut la Conferința de Pace că România „ține să aducă fără nici o întârziere adeziunea ei totală la principiile Chartei Națiunilor Unite […], asigurând tuturor persoanelor supuse jurisdicției sale, fără nici o deosebire de rasă, origine etnică şi religie, folosința deplină şi întreagă a drepturilor omului şi a libertăților lui fundamentale”, şi că „nu a aşteptat nici o presiune internă şi nici o injoncțiune externă pentru a garanta naționalităților minoritare stabilite pe teritoriul său un regim de perfectă libertate”[67]. De ce era necesară menționarea lipsei „presiunii interne” şi „injoncțiunii externe”?

[62] AMAE, fond Conferința Păcii Paris, vol. 94, f. 100.

[63] *Ibidem*, f. 125-126.

[64] *Ibidem*, vol. 131, f. 14. Ca argumente în favoarea schimbului de populație sunt enumerate: 1. conjunctura internațională este favorabilă; 2. opinia publică mondială este pregătită pentru adoptarea acestei soluții; 3. naționalismul şovin reapare în toate statele balcanice; 4. României îi este imposibil să păstreze „ființa etnică a grupurilor româneşti” de peste hotare.

[65] *Ibidem*, f. 28.

[66] Marin Radu Mocanu (coord), *România în anticamera Conferinței de Pace de la Paris. Documente*, București, Arhivele Naționale ale României, 1996, p. 119-120.

[67] „Scânteia” din 15 august 1946, citat din documentarul *Naționalitatea germană din România*, elaborat în 1977 de Institutul de Ştiințe Politice şi de Studiere a Problemei Naționale. ANIC, fond CC al PCR – Secția Organizatorică, dosar nr. 25/1977, f. 17.

Politica lui Stalin față de naționalități

În cel de-al doilea guvern Sănătescu, constituit la începutul lui noiembrie 1944, funcția nou creată de ministru al minorităților a fost ocupată de comunistul Gheorghe Vlădescu-Răcoasa[68]. Este un indiciu că încă din toamna lui 1944 a fost impus – sau cel puțin s-a avut în vedere – modelul stalinist de soluționare a problemei minorităților. Încă în timpul guvernului Rădescu, la 7 februarie 1945, a fost adoptat Statutul Naționalităților, în care erau stipulate drepturi largi pentru minoritățile naționale (de care germanii însă nu se bucurau). Guvernul Groza a amendat Statutul Naționalităților prin două decrete, care cuprindeau pedepse pentru încălcarea Statutului respectiv prin folosirea termenului de „minoritate”[69]. Conceptul „naționalităților conlocuitoare” şi legislația corespunzătoare au fost adoptate de guvernul român în vederea dezbaterii problemei Transilvaniei la Conferința de Pace, dezbatere în cadrul căreia dorea să dovedească faptul că acorda minorității maghiare drepturi egale cu cele ale poporului român.

În toamna 1945, în „problema germană” exista încă incertitudine. În dezbaterea din Consiliul de Miniştri privind aplicarea Legii reformei agrare, la 30 august 1945, se menționa necesitatea formulării unui „punct de vedere definitiv, conform căruia să lucrăm în consecință”; referirea era la întregul guvern. Social-democratul Lotar Rădăceanu menționa afirmația lui Stalin conform căreia „nu poporul german, ci hitlerismul trebuie desființat”. Gheorghiu-Dej aprecia că „trebuie să dăm o soluție grabnică acestei probleme şi o astfel de soluție, încât ea să întărească pozițiile economice ale poporului nostru”. După părerea sa, trebuia făcută o triere între cei care au semănat discordie între naționalitățile conlocuitoare şi cei care au suportat neplăceri din partea organizațiilor hitleriste. Groza dorea să se stabilească din partea Consiliului de Miniştri, „că noi nu tindem spre o evacuare a populației germane din România. Noi tindem doar să distrugem hitlerismul, să distrugem cuiburile compacte hitleriste… Noi nu vorbim de schimb de populație sau de evacuare, ci doar de nimicirea cuiburilor fasciste şi hitleriste”[70].

Faptul că la baza atitudinii guvernului român față de comunitățile germane s-a aflat politica sovietică a fost menționat de C.V.R. Schuyler[71] într-un raport al unei călătorii prin Banat, datat 21 august 1945. În capitolul dedicat problemei minorităților naționale în zona de influență sovietică, el constata că acolo unde granițele dintre state nu urmează linia de despărțire etnică, precum în Polonia, Basarabia sau Cehoslovacia, problema minorităților a fost „rezolvată” prin schimbul grupurilor etnice, iar acest procedeu a fost ulterior sancționat şi ilustrat de articolele Conferinței de la Potsdam. În Banat şi în Transilvania nu s-a avut

[68] Gheorghe Vlădescu-Răcoasa (1895-1989), ministru al Naționalităților între noiembrie 1944 – noiembrie 1946.

[69] Este vorba despre Decretele-Lege nr. 629/1945 şi nr. 630/1945.

[70] ANIC, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri, Stenograme, dosar nr. 8/1945, f. 109-119.

[71] Cortland Van Rensselaer Schuyler (1900-1993), general american, reprezentantul militar al Statelor Unite în Comisia Aliată de Control în România între noiembrie 1944 – iunie 1947.

în vedere un schimb de populație, dimpotrivă, de când a ajuns la putere guvernul Groza, se pedalează pe recunoaşterea de drepturi egale pentru toate grupurile etnice din aceste zone. Întrebat care era intenția care stătea la baza acestei atitudini tolerante, ofițerul sovietic al Comisiei Aliate de Control din Timişoara ar fi răspuns: grupurile etnice eterogene sunt atât de numeroase, adânc înrădăcinate şi dispersate în Banat şi în Transilvania, încât problema necesită o altă abordare. Populația acestor două provincii are un grad mai avansat de civilizație în comparație cu cel din Vechiul Regat, iar minoritățile acestea nu pot fi înlocuite nici în ceea ce priveşte numărul şi nici calitatea lor, fără a exista pericolul unui colaps economic. „Ele vor trebui să învețe să trăiască împreună, aşa cum marea diversitate de grupuri etnice au învățat să se integreze în cadrul Uniunii Sovietice", îl citează Schuyler pe ofițerul sovietic[72]. La întrebarea la ce să se aştepte dacă guvernul Groza va fi înlocuit, ofițerul sovietic dă răspunsul: „Minoritățile sunt astfel tratate nu pentru că Groza este Primul ministru, ci guvernul său este la putere pentru simplul fapt că părerile sale coincid întâmplător cu cele ale guvernului sovietic"[73].

Groza a susținut părerea sovieticilor în dezbaterea Reformei agrare citate mai sus, conform căreia nu se avea în vedere evacuarea comunității germane. Totuşi, conducerea Partidului Comunist nu a împărtăşit această părere.

Un document, căruia până de curând cercetătorii nu i-au acordat importanță, pentru că numele participanților la discuțiile din 2 şi 3 aprilie 1946 de la Kremlin erau redate cu prescurtări ale unor pseudonime, indică acest fapt. Istoricul Dorin Dobrincu a descifrat identitatea celor care au participat la întâlnirea la vârf între conducerea partidelor comuniste sovietic şi român, la care a fost abordată strategia privind alegerile (care au avut loc în noiembrie 1946)[74]. În 3 aprilie, spre sfârşitul întrevederii la care a participat şi Stalin, Gheorghiu-Dej a subliniat: „Avem în țară vreo 500.000 saşi şi şvabi. Ei au fost la noi totdeauna pionierii imperialismului german şi focarele reacțiunii. În prezent, au început din nou să ridice capul. Am vrea să-i expulzăm". Stalin a răspuns: „Războiul s-a terminat. Acum e greu de expulzat". Mai mult, Stalin le-a spus tovarăşilor români că etnicii germani, fiind cetățeni români, ar trebui să aibă dreptul la vot. Gheorghiu-Dej i-a răspuns că majoritatea dintre ei au fost înscrişi în organizația hitleristă, iar acestora li s-ar putea lua dreptul la vot. Cu această soluție Stalin s-a declarat de acord[75].

[72] National Archives, Washington, RG 226, XL 16619, document pus la dispoziție cu amabilitate de Hildrun Glass.

[73] *Ibidem.*

[74] Documentul este redat în Mihnea Berindei, Dorin Dobrincu, Armand Goşu (editori), *Istoria comunismului din România. Documente. Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965)*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2009, p. 47-59. Inițial documentul a fost publicat de Dorin Dobrincu, *Stalin şi pregătirea alegerilor din România anului 1946*, în „Revista 22", nr. 31/2008, p. 10-13, reluat în „Memoria. Revista gândirii arestate", nr. 64-65 (2008), p. 47-62.

[75] M. Berindei *et al.*, *op. cit.*, p. 56.

Aceasta nu a fost, probabil, prima dată când o delegație română a abordat problema germanilor la Moscova. Într-o notă remisă ambasadorului sovietic la București, Serghei Kavtaradze, la 31 august 1945, Gheorghe Tătărescu ruga stabilirea datei pentru discuții bilaterale la Moscova. În lista problemelor care se dorea a fi abordate s-a aflat și „Situațiunea germanilor din România". Punctul următor de pe listă privea un eventual schimb de populație, și anume românii din Ucraina Subcarpatică și ucrainenii din Maramureș[76]. În aceeași zi, Kavtaradze comunica Moscovei temele propuse de delegația guvernamentală română (din care au făcut parte Gheorghiu-Dej și Emil Bodnăraș), telegrama sa fiind trimisă printre alții lui Stalin, Molotov, Beria și Malenkov[77]. Nici comunicatul transmis de Radio Moscova în 12 septembrie și nici stenograma ședinței Consiliului de miniștri din 14 septembrie, în care membrii guvernului au relatat pe larg despre vizita la Moscova, nu menționau însă problema germanilor și nici pe cea a schimbului de populație propus[78]. Este posibil ca sovieticii să fi invocat și cu această ocazie Conferința de Pace.

În ciuda faptului că Stalin a dat de înțeles în aprilie 1946 că o expulzare a germanilor nu este agreată, comuniștii români nu abandonaseră această idee în vara aceluiași an. În 9 august 1946, în Biroul politic al CC al PCR avea loc o dezbatere cu privire la Conferința de Pace, în cadrul căreia Emil Bodnăraș a solicitat formularea unui punct de vedere asupra minorității germane, afirmând că Groza ar fi cerut „scoaterea nemților din țară și trimiterea lor în Germania"[79]. Vasile Luca s-a declarat de acord, afirmând că „soluția cea mai bună ar fi aceasta pentru rezolvarea problemei nemților. Și cred că s-ar putea cere lucrul acesta, deși sunt neîncrezător că se va admite acum". După părerea lui, trebuia „noi să cerem acolo expulzarea. Nu reușim – atunci rezolvăm noi problema cum putem din punct de vedere intern"[80]. Această propunere a fost agreată și de alți membrii PCR, iar Gheorghiu-Dej a adăugat: „aceasta este poziția partidului nostru stabilită cu mult înainte. […] Noi am întârziat puțin nepunând-o cu destulă hotărâre de la început. Pentru că puteam s-o punem în timpul războiului, când și polonezii și cehii au rezolvat-o"[81].

Totuși, expulzarea germanilor din România nu a fost cerută. În volumul *Naționalitatea germană din România*, apărut în 1977, se menționează că mai mult de jumătate dintre cei 75.000 de etnici germani deportați la muncă de reconstrucție în URSS s-au întors în țară, după ce la Conferința de Pace de la Paris reprezentanții guvernului român au făcut cunoscut că România îi

[76] Marin Radu Moraru (coordonator), *România și Armistițiul cu Națiunile Unite. Documente*, București, Arhivele Statului din România, 1995, p. 340-341.

[77] *Misiunile lui A.I. Vîșinski în România…*, p. 196-197.

[78] Marin Radu Mocanu (coordonator), *op. cit.*, p. 370-377. Vizita delegației guvernamentale române la Moscova a avut loc între 4-13 septembrie 1945.

[79] O asemenea poziție din partea lui Petru Groza nu ne este cunoscută din alte surse.

[80] ANIC, fond CC al PCR – Secția Cancelarie, dosar nr. 44/1946, f. 14-15.

[81] *Ibidem*, p. 16.

consideră pe aceşti germani în continuare cetățenii săi[82]. Mai multe transporturi de bolnavi au fost dirijate la începutul anului 1946 în zona de ocupație sovietică a Germaniei – unde se afla şi o mare parte a germanilor expulzați din statele central-europene. Presupunem că reprezentanții sovietici doreau trimiterea deportaților deveniți inapți de muncă în România din cauza situației critice din Germania de Est, unde au ajuns şi germanii expulzați din Polonia, şi au „recomandat" reprezentanților guvernului român să declare la Paris că îi recunosc pe etnicii germani ca cetățeni ai României.

În ianuarie 1947 era clar că germanii nu aveau să mai fie expulzați. În şedința plenară a CC al PCR din 8 ianuarie, un membru de partid din Banat socotea că era cazul să se stabilească „o atitudine clară şi precisă" în privința problemei germanilor, „dat fiind că nu mai pot fi scoşi afară, acum, socot deci, pentru că vor rămâne aici, că trebuie gândită o posibilitate"[83]. Vasile Luca răspundea că problema aceasta va fi rezolvată „cum am pornit, prin expro-prierea lor. Şi este o chestiune a guvernului. CC o să prelucreze această problemă şi vom lupta ca pe linia guvernamentală să fie rezolvată această chestiune"[84].

Rezolvarea problemei germane

Şi totuşi, problema germană avea să fie rezolvată de Partidul Comunist conform indicațiilor venite de la Moscova. În Rezoluția Plenarei a doua a CC al PCR (devenit între timp Partidul Muncitoresc Român) din iunie 1948 se stipula: „Este necesar să rezolvăm în mod democratic problema populației germane din Ardeal şi Banat, ajutând la crearea unei organizații a populației germane muncitoare pe baza diferențierii de clasă"[85].

Problema germană a fost inclusă pe ordinea de zi a şedinței Biroului Politic al CC al PMR din 15 noiembrie 1948[86], în care s-a discutat proiectul de Rezoluție în problema evreiască, aceasta devenind „Rezoluția Biroului Politic al CC al PMR în chestiunea națională"[87]. Situația populației germane era abordată în capitolul V, reiterându-se solicitarea de a se ascuți lupta de clasă, „având ca sarcină de prim ordin dezrădăcinarea influenței pe care a avut-o hitlerismul în rândurile acestei naționalități", demascarea elementelor fasciste şi demascarea propovăduirilor aşa zisei „unități germane", „care urmăresc subminarea solida-

[82] Monica Barcan, Adalbert Millitz, *op. cit.,* p. 39.

[83] ANIC, fond CC al PCR – Secția Cancelarie, dosar nr. 1/1947, f. 3-7.

[84] *Ibidem*, f. 41-42.

[85] *Ibidem*, dosar nr. 90/1948, f. 1.

[86] *Ibidem*, dosar nr. 56/1948, f. 3-13, document publicat în *Stenogramele şedințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, vol. 1, 1948, Bucureşti, Arhivele Naționale ale României, 2002, p. 365-373.

[87] „Rezoluția în problema naționalităților conlocuitoare" a fost dezbătută în şedința BP al CC al PMR din 30 noiembrie 1948 (ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 60/1948), forma finală a Rezoluției fiind publicată în luna decembrie 1948 în „Scânteia".

rității oamenilor muncii şi realizarea politicii de clasă a burgheziei reacţionare", „lupta împotriva propriei burghezii, care, din avanpost al imperialismului hitlerist, a devenit agentura imperialismului anglo-american, lichidarea completă a rămăşiţelor fasciste, combaterea politicii de instigare a Vaticanului"[88] etc.

Intenția de a-i integra pe saşi şi şvabi în societatea românească, care urma să fie transformată conform modelului stalinist, a fost pusă în practică după o perioadă de cinci ani, în care comunitățile de germani fuseseră discriminate ca entitate etnică, ceea ce întărise conştiința „unității naționale" şi suspiciunea față de celelalte naționalități. Ei parcurseseră experiența deportărilor la muncă forțată în URSS şi a exproprierilor efectuate de comunişti, considerându-se de pe acum victime ale regimului instaurat de sovietici.

Concluzii

Marea majoritate a populației etnice germane nu a fost strămutată din România înaintea intrării acesteia în mod oficial, juridic în cel de-al Doilea Război Mondial şi nu a fost expulzată în primii ani de după război, cum s-a întâmplat cu celelalte comunități germane din țările din estul şi sud-estul Europei. Reprezentanții tuturor partidelor care au constituit guvernele între 1944 şi 1947 considerau trecerea peste graniță a germanilor ca soluție pentru a rezolva „problema germană". Însă evacuarea nu a putut fi organizată în primele săptămâni de după 23 august 1944, iar în lunile ce au urmat, neexistând situații conflictuale interetnice majore, decizia de strămutare a fost amânată pentru Conferința de Pace. Documentele de arhivă disponibile şi lucrările memorialistice duc însă la concluzia că Stalin nu a dorit strămutarea populației germane din Transilvania, ci integrarea ei în procesul de transformare „socialistă" a societății, aşteptând cu indicarea acestei măsuri evoluția situației politice din Europa în general, în mod particular din Transilvania.

Rezolvarea „în mod democratic" a problemei populației germane a fost hotărâtă de Partidul Comunist Român în 1948 – desigur, la indicațiile venite de la Moscova şi în spiritul politicii staliniste față de naționalități. Având experiența anilor în care membrii apți de muncă au fost deportați în URSS la muncă de reconstrucție, în care populația de la sate a fost deposedată de toate bunurile agricole şi în parte alungată din case, în care au fost discriminați datorită apartenenței lor etnice, germanii au fost mai reticenți la a se integra în „noua" societate „democratică" decât celelalte grupuri etnice, dovadă fiind intențiile a tot mai mulți dintre ei de a emigra în Germania. Şi au plecat în marea lor majoritate înainte şi imediat după 1989.

[88] ANIC, fond CC al PCR – Secția Cancelarie, dosar nr. 90/1948, f. 11-12.

Die Rumäniendeutschen in Stalins Aufmerksamkeit.
Die Politik gegenüber der deutschen Minderheit in den Jahren 1944-1948
(Zusammenfassung)

Schlüsselwörter: Rumäniendeutsche, Vertreibung, Ausweisung, deutsche Frage, Stalin, Nationalitätenpolitik, Anerkennung als „mitwohnende Nationalität".

Die deutsche Minderheit wurde nach dem Zweiten Weltkrieg aus Rumänien – anders als aus den anderen ostmitteleuropäischen Staaten, die in die sowjetische Einflusszone gerieten – nicht vertrieben. Welchen Umständen das zuzuschreiben war und wo – in Moskau oder Bukarest – der entscheidende Beschluss fiel, konnte bislang nicht eindeutig geklärt werden.

Nach 1990 zugänglich gewordene Archivalien sowie seither veröffentlichte Memorialistik weisen darauf hin, dass die rumänischen Politiker aller Couleur die „deutsche Frage" noch vor Kriegsende am liebsten definitiv mittels Ausweisung gelöst hätten. Stalin jedoch wollte die Siebenbürger Sachsen und Banater Schwaben in ihren angestammten Wohngebieten behalten und mittels seinem Modell der Nationalitätenpolitik in die Gesellschaft eingliedern – sollten die politischen Entwicklungen in Europa und in Siebenbürgen dieses erlauben. Die Entscheidung in der „deutschen Frage" wurde folglich bis zur Friedenskonferenz vertagt. In einem Gespräch, das die RKP-Führung im April 1946 im Kreml führte, sprach Stalin sich dezidiert gegen die Ausweisung der Sachsen und Schwaben aus und diese wurde bei der Friedenskonferenz auch nicht gefordert.

Nachdem es weder zu einer Evakuierung unmittelbar nach dem Waffenwechsel vom 23. August 1944 gekommen war, noch zu einer Ausweisung in den Jahren danach, wurde 1948 mit der Einbeziehung der Rumäniendeutschen in die sozialistische Umgestaltung der Gesellschaft begonnen. Die Einbeziehung sollte auf Grund der Resolution in der nationalen Frage geschehen, welcher Stalins Nationalitätenpolitik Pate gestanden hatte. Die Anerkennung der Rumäniendeutschen als „mitwohnende Nationalität" erfolgte nach fünf Jahren, in denen sie als ethnische Gruppe wegen der Zugehörigkeit zum Volk, das den Krieg angezettelt und verloren hatte, diskriminiert und enteignet worden war. In diesen Jahren wurde das Bewusstsein einer „nationalen Einheit" gestärkt und sie empfanden sich als Opfergemeinschaft des unter sowjetischem Druck eingesetzten rumänischen Regimes.

Intelligence Organization and Operations in Classical Counterinsurgency. Malaya, Algeria and Romania, 1944-1962

Andrei MIROIU

The classical era of counterinsurgency (COIN) operations spans roughly the first decade and a half after the end of the Second World War[1]. During these years, colonial empires such as the British, French and the Dutch negotiated but sometimes fought their way out of territories accumulated over the previous centuries, most notably in Malaya, Kenya, Cyprus, Indochina, Morocco, Tunisia, Algeria and Indonesia. While the wars of the dying empires continued into the '60s and '70s, with the United Kingdom fighting rear-guard actions in Borneo and Aden and the Portuguese empire collapsing in Angola, by 1962, the year when France granted Algeria its independence and the American presence in Vietnam was escalating, the main features of COIN practice and theory were already in place[2]. They would go on to inform the future campaigns, stretching to the present days military action in Iraq and Afghanistan[3].

Parallel with the wars waged by the Western imperial powers, the Soviet Union and its newly-acquired satellite states in Eastern Europe were fighting their own COINs, against anti-communist armed movements such as the Lithuanian Forest Brothers, the Organization of Ukrainian Nationalists, the Polish Home Army and the various Romanian rebel groups. For a long time ignored, in recent years these campaigns have started figuring more prominently in historical and theoretical studies of counter-guerrilla operations[4].

[1] The author would like to thank Dr Andrew Tan, Dr Dorin Dobrincu and the revierwers of „Archiva Moldaviae" for their help in revising this article.

[2] On "eras" of COIN see James D. Kiras, *Irregular Warfare*, in David Jordan, James D. Kiras, David J. Lonsdale, Ian Speller, Christopher Tuck and C. Dale Walton, *Understanding Modern Warfare*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, p. 260.

[3] A vast literature is available on this. Among the most interesting titles are Beatrice Heuser, *The Evolution of Strategy. Thinking War from Antiquity to the Present*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010; Fred M. Kaplan, *The Insurgents: David Petraeus and the Plot to Change the American Way of War*, New York, Simon & Schuster, 2013; Gian Gentile, *Wrong Turn. America's Deadly Embrace of Counterinsurgency*, New York, The New Press, 2013; Douglas Porch, *Counterinsurgency: Exposing the Myths of the New Way of War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2013.

[4] See for instance Yuri Zhukov, *Examining the Authoritarian Model of Counter-insurgency: The Soviet Campaign Against the Ukrainian Insurgent Army*, in "Small Wars and

This article discusses two particular aspect of classical era COIN, the organization of intelligence efforts and intelligence services operations. It does so through a comparative framework comprising British operations during the Malayan Emergency (1948-1960), the French campaign in Algeria (1954-1962) and the suppression of anti-communist rebels in Romania (1944-1958). It attempts to survey the organizational aspects of intelligence activity and also to highlight success and failure in intelligence operations against armed rebels. By bringing the Romanian case into the mix, the article shows that there are significant similarities between Western and Eastern approaches to COIN, thus rejecting the thesis that cultural differences make the study of communist anti-insurrectionary practices less relevant or even a different object of study[5].

While the French and the British cases are discussed in detail, the Romanian intelligence organization and efforts are just sketched and discussed in the comparison section, as a larger study detailing them is available elsewhere[6].

Perhaps that the firm roots of the study of intelligence organization in COIN begins in the work of a British practitioner of the classical era. Frank Kitson, an intelligence officer with experience in Kenya, Cyprus and Aden who eventually rose to be a General published his work on COIN in 1971 and argued in favour of an intelligence-first approach to COIN campaigning. Kitson stressed the need for "operational intelligence" and argued that sometimes multiple information services can work well despite a lack of coordination, thus seemingly believing that there is no specific necessity to integrate police and military intelligence, a view advocated by other theorists[7]. The use of intelligence operations in COIN raises its own set of interesting questions[8]. What is the role of intelligence officers inside the force pursuing anti-rebel operations? How do they

Insurgencies", vol. 18, no. 3, 2007, p. 439-466; Dorin Dobrincu, *Historicizing a Disputed Theme: Anti-communist Armed Resistance in Romania*, in Vladimir Tismăneanu (ed.), *Stalinism Revisited: the Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe*, Budapest, Central European University Press, 2009; Alexander Statiev, *The Soviet Counterinsurgency in the Western Borderlands*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010; Alexander V. Prusin, *The Lands Between. Conflict in the East European Borderlands, 1870-1992*, Oxford, Oxford University Press, 2010; Andrei Miroiu, *Wiping out "The Bandits": Romanian Counterinsurgency Strategies in the Early Communist Period*, in "Journal of Slavic Military Studies", vol. 23, no. 4, 2010, p. 666-691; idem, *Military operations in Romanian anti-partisan warfare, 1944-1958*, in "Studies in Conflict & Terrorism", vol. 37, no. 2, 2014, p. 185-197.

[5] See for the cultural differences argument Rod Paschall, *Soviet Counterinsurgency: Past, Present and Future*, in Richard H. Shultz (ed.), *Guerrilla Warfare and Counterinsurgency. U.S. – Soviet Policy in the Third World*, Lexington, Lexington Books, 1989.

[6] Andrei Miroiu, *Intelligence and intelligence operations in Romanian anti-partisan warfare, 1944-1958*, forthcoming in "Small Wars & Insurgencies" (2014).

[7] Frank Kitson, *Low Intensity Operations. Subversion, Insurgency, Peace-keeping*, London, Faber and Faber, 1973 (1971), p. 75-76.

[8] The study of intelligence as part of post-war COIN operations goes back to the studies and memoirs of Frank Kitson, but also to those of French intelligence officer David Galula, see especially his *Pacification in Algeria, 1956-1958*, Santa Monica, RAND, 2006 (1963).

collaborate with the local civilian and military officials and what is their impact on operations? Are traitors and turncoats more important for vanquishing insurgencies than a carefully constructed network of agents penetrating all social and local structures of the society in which the campaign is pursued[9]? How were persuasions, threats, torture or bribes used to turn former insurgents into double agents or government propagandists?

This article will discuss this research questions in the framework of the Malayan Emergency, the Algerian War of Independence and Romanian anti-communist armed resistance. The diversity of context in terms of geography, culture, ethnical and religious composition, the power of the actors involved combines with the commonalities of practice (in all of them governments fought politically-motivated armed rebels poised to their destruction) to provide us with the possibility to treat this problem as a unified social phenomenon.

Malaya

From 1948 to 1960, the British military and colonial administration, in conjunction with local forces, fought a bitter conflict against a communist movement, the Malayan Communist Party (MCP) and its military wing, the Malayan Races Liberation Army (MRLA). The Communists, despite their strenuous efforts to present themselves as a multi-racial political movement were overwhelmingly recruited among the sizable Chinese minority in Malaya, roughly 40% of the 6 million inhabitants of the peninsula. The British found it very easy to form a coalition with the Malay majority and the rich Chinese controlling vast swaths of the country's economy and, by presenting the struggle in the general framework of the Cold War confrontation with the Communist bloc, gathered enough support at home and in other Western capitals[10]. However, the struggle against the MCP took 12 years until the remnants of the insurgents were finally confined to a meagre existence across the border with Thailand.

In Malaya much as elsewhere, finding the enemy was akin to winning, as the communists' military could not withstand the full power of the British police, army and special forces. This section will examine the organization of information gathering and intelligence analysis during the Emergency, as well as the methods that proved efficient in dealing with the MCP-led rebellion.

It is interesting to note from the beginning a peculiarity of the organization of intelligence in Malaya, which sets the Emergency firmly inside the British

[9] While we need to keep in mind that informers were usually seen as traitors by the guerrillas and the members of their support networks, this does not concern this research, which is focused on the actions of government authorities.

[10] See Anthony Short, *The Malayan Emergency*, in Ronald Haycock (ed.), *Regular Armies and Insurgency*, London, Croom Helm, 1979; Charles Townshend, *Britain's Civil Wars. Counterinsurgency in the Twentieth Century*, London, Faber and Faber, 1986; Thomas R. Mockaitis, *British Counterinsurgency, 1919-1960*, London, Macmillan, 1990.

tradition of COIN. While other governments, when confronted with armed rebellions, have decided to entrust the military with the task of defeating the guerrillas and therefore left military intelligence to play the main part in the conflict, the British in most of their colonial conflicts chose to entrust civilian agencies with this mission. This preference came from the persistent view that counterinsurgency is mostly a matter of restoring law and order, not of military victory, and that civilian agencies are the most legitimate and appropriate organizations for accomplishing this task[11]. Considering their enemies closer, at least in behaviour, to armed bandits rather than political opponents, the British authorities thought that a police-type information gathering structure was better suited to dealing with them than military intelligence structures, which were designed for conventional warfare. There were, of course, other reasons of a more practical nature, such as the fact that the military intelligence structures of the army units in Malaya were woefully inadequate[12]. In many instances they consisted of just one officer either deemed by his superiors unfit for command or staff roles, or one who had intelligence tasks as additional burdens to a larger administrative role.

The main organizations dealing with civilian intelligence matters before the beginning of the Emergency were the Malayan Security Service and the Criminal Investigations Department of the Police. While the first concerned itself mainly with political intelligence, targeting immediately after the war all groups opposed to the continuation of British rule in Malaya, the second was monitoring all incidents concerning armed violence and had a good documentation and identification filing system that played a vital part in the early stages of the conflict[13].

Accounts of their efficiency differ, with some authors considering their performance at the beginning of the crisis a complete failure[14]. However, some accomplishments cannot be denied. The MSS, despite being understaffed especially in Chinese affairs, played a very important role in the spring of 1948 and in the early weeks after the declaration of Emergency in June the same year, helping the authorities first to break-up union action and then to arrest many of the known communists activists and sympathizers early on in the conflict[15]. Intelligence agents working with the crack paramilitary unit Ferret Force helped in the discovery and killing on 16 July 1948 of Lau Yew, the leader of the

[11] Richard Clutterbuck, *The Long Long War. Counterinsurgency in Malaya and Vietnam*, New York, Frederick A. Praeger, 1966, p. 178.

[12] Field intelligence was nearly lacking in 1948, John Coates, *Suppressing Insurgency. An Analysis of the Malayan Emergency, 1948-1954*, Bouder, Westview Press, 1992, p. 34.

[13] Especially on the Security Service see Leon Comber, *The Malayan Security Service (1945-1948)*, in "Intelligence and National Security", vol. 18, no. 3, 2003, p. 128-153.

[14] Calder Walton, *Empire of Secrets. British Intelligence, the Cold War and the Twilight of Empire*, London, Harper Press, 2013, p. 165.

[15] David French, *Army, Empire, and Cold War. The British Army and Military Policy, 1945-1971*, Oxford, Oxford University Press, 2012, p. 113.

Military Committee of the MCP, a serious blow to that organization[16]. The MSS, through preventive work, also prevented generalized riots in the early phase of the conflict[17].

Internal squabbles and lack of confidence in what the MSS could accomplish, combined with a conviction that the Emergency took the service by surprise eventually led to its demise through a take-over of its functions by a strengthened Malayan Special Branch (SB), a part – like in the United Kingdom – of the local police[18]. In time, the authorities ensured that the SB ran the entire intelligence effort in Malaya; they were hoping that centralization would lead to strategic success[19]. They could reasonably expect the military intelligence structures and regular units to acquiesce to this power structure because current army regulations and decades-old traditions concerning imperial policing, based on the works of Charles Callwell and Charles Gwynn, were defining the roles of the armed forces in counterinsurgency as support to the actions of the civilian government[20].

Many resources were invested in the new organization, especially concerning personnel[21]. Leaders with experience in colonial affairs in India and Palestine were brought in. Also many lower-ranking cadres with service during the Jewish uprising in Palestine, especially police sergeants, where brought by the hundreds to serve in the SB or in the police forces proper. All military units were eventually required to transmit all the information they gathered in the field to local officers of the SB[22]. Ample debriefings after any mission in the field were compulsory. To insure the smoothness of this apparent civilian intrusion in military affairs the government seconded between two and three-dozen army military intelligence officers to the Special Branch[23]. These officers fulfilled two main tasks; the first was the analysis of information for operational purposes and the second, no less important, to serve as a transmission belt

[16] Robert Jackson, *The Malayan Emergency. The Commonwealth's Wars 1948-1966*, London, Routledge, 1991, p. 28.

[17] Richard Clutterbuck, *op. cit.*, p. 32-33.

[18] Geoffrey Fairbarn, *Revolutionary Guerrilla Warfare. The Countryside Version*, Harmondsworth, Penguin, 1974, p. 138-139.

[19] Georgina Sinclair, *'The Sharp End of the Intelligence Machine': The Rise of the Malayan Police Special Branch 1948-1955*, in "Intelligence and National Security", vol. 26, no. 4, 2011, p. 460-477.

[20] C. E. Callwell, *Small Wars: Their Principles and Practice*, Lincoln, University of Nebraska Press, 1996; Charles W. Gwynn, *Imperial Policing*, London, Macmillan, 1934.

[21] The evolution of Special Branch numbers was: in 1948 – 12 officers and 44 inspectors, in 1953 – 123 officers and 195 inspectors; see Karl Hack, *British Intelligence and Counter-Insurgency in the Era of Decolonization: The Example of Malaya*, in "Intelligence and National Security", vol. 14, no. 2, 1999, p. 128.

[22] Charles Townshend, *op. cit.*, p. 29.

[23] For the reorganization, especially under Templer, see Richard J. Aldrich, *The Hidden Hand. Britain, America, and Cold War Secret Intelligence*, Woodstock, The Overlok Press, 2002, p. 506-507.

between regular military units and the civilian leaders of the SB[24]. The other main British agencies with intelligence attributions, the MI5 and MI6 concerned themselves with strategic information and did not play a direct role against the communist guerrillas. However, the massive strengthening of intelligence and law enforcement agencies during the Emergency led some to conclude that Malaya had become a police state[25].

In addition to an expansion of personnel by bringing in British specialists, the SB was greatly strengthened over the years by the recruitment of a substantial number of Chinese and Chinese-speaking agents of European origin. This was extremely necessary, given the paucity of such workers in the early phases of the conflict. Their role was fundamental in interrogating captured and surrendered enemy personnel, in reading captured documents, in producing fake propaganda and in crafting targeted messages aimed at certain guerrillas and guerrilla groups[26]. Chinese officers in the SB and the police also helped to forge strong bonds between the elite of their ethnic group and the Malayan and British leaders working towards a controlled transition towards independence.

The methods employed and avenues taken in defeating insurgency in Malaya, were, like in many other COIN campaigns, a mixture of police work, counter-terrorism and military intelligence procedures such as scouting. It would be hard to make judgements as to which particular method was the most successful, as the records are still not completely open, and there is much to learn also from failures and enterprises that only yielded limited success.

Intelligence agencies everywhere would prefer informative penetration, through the placement or recruitment of agents inside the enemy organization, as it can provide with precious information on most aspects of organization, training, tactics, plans and leadership. Great victories could be scored by informative penetration, an assertion amply proven in a COIN fought in the same time as Malaya: a single agent placed inside the headquarters of the Huk communist rebels in the Philippines provided information which led to the arrest of 1175 and the destruction of that organization's logistic network. No such major success was achieved in Malaya during the Emergency, although one could probably argue that before its beginning the handling of Lai Tek provided major benefits in avoiding an immediate post-war insurgency[27].

Once the MCP and its military wing, the Malayan Races Liberation Army (MRLA) took to the jungle it became extremely difficult to plant agents or moles inside the jungle camps proper[28]. The few agents that were attracted were hard to contact and debriefing was next to impossible without permanently

[24] Anthony Short, *The Communist Insurrection in Malaya 1948-1960*, London, Frederick Muller, 1975, p. 363.

[25] Calder Walton, *op. cit.*, p. 184.

[26] Leon Comber, *Malaya's Secret Police 1945-60. The Role of the Special Branch in the Malayan Emergency*, Singapore, ISEAS Publishing, 2008, p. 133.

[27] John S. Pustay, *Counterinsurgency Warfare*, New York, The Fee Press, 1965, p. 106-109.

[28] Anthony Short, *op. cit.*, p. 362.

removing them from the rebel organization[29]. If immediately "turned", the Special Branch could return to the jungle surrendered enemy personnel (SEP) within 24 or 48 hours since they were apprehended. Waiting for longer would jeopardize their successful re-insertion in the communist guerrilla groups, and the counter-intelligence structures of the MRLA were particularly vigilant and ruthless. Throughout the conflict the communists routinely purged their ranks in the hunt for British spies (or "running dogs"), which contributed to the near-impossibility of information penetration[30].

Of far greater use was the recruitment of agents inside the support network of the communists or in the "New Villages". The voluntary agents and those willing to cooperate when offered the possibility were offered cash stipends and – at the end of their mission – relocation to Hong Kong[31]. The recalcitrant would be coerced through threats of various intensities that could culminate with the placement of communist propaganda materials in their houses[32]. Facing the prospect of imprisonment, many chose to work as informants for the government. The information they provided targeted the Min Yuen communist support organization revealing the names and moves of its members, while also providing insights into the MCP's attempts to directly approach the villagers[33].

Among the most precious agents the SB could have were the couriers who moved information between the jungle guerrillas and the Min Yuen in the villages[34]. The rebels recruited the couriers mainly from the ranks of the rubber tappers; these had valid reasons to be alone for a long time in the jungle without arousing suspicion[35]. When government intelligence managed to turn them into their own agents, the couriers helped in tracking enemy movements and camps and in many occasions provided the necessary information for organizing ambushes, which throughout the conflict were the most efficient tactic for killing and capturing the largest number of insurgents[36].

Handling the informers without revealing their identities, particularly in the tightly knit Chinese rural communities was a difficult task, requiring time and subtlety. SB officers and other intelligence agencies working for the SB

[29] Leon Comber, *op. cit.*, p. 81-82.

[30] Karl Hack, *op. cit.*, p. 132.

[31] Thomas R. Mockaitis, *British Counterinsurgency, 1919-1960*, p. 117; Martin Shipway, *Decolonization and its Impact. A Comparative Approach to the End of Colonial Empires*, Singapore, Blackwell, 2008, p. 168. Substantial sums were offered for the heads of the guerrillas, 30,000 pounds for Chin Peng, 15,000 for Yeung Kwo, the military chief and 15,000 for Lau Lee, the propaganda leader or chief, see Julian Paget, *Counter-Insurgency Campaigning*, London, Faber and Faber, 1967, p. 50 fn. 2.

[32] Richard J. Aldrich, *op. cit.*, 508; Calder Walton, *op. cit.*, p. 186-187.

[33] Karl Hack, *Defence and Decolonisation in Southeast Asia. Britain, Malaya and Singapore 1941-1968*, Richmond, Curzon, 2001, p. 125-126.

[34] Brian Stewart, *Winning in Malaya: An Intelligence Success Story*, in "Intelligence and National Security", vol. 14, no. 4, 1999, p. 279.

[35] John Coates, *op. cit.*, p. 157-158.

[36] Director of Operations, Malaya, *The Conduct of Anti-Terrorist Operations in Malaya*, (ATOM), 3rd edition, 1958, p. XI.

would conduct large-scale searches and interrogations of whole villages as a cover for the debriefing of their agents. For instance, the Chinese Affairs Department (supposedly an aid agency) was mounting Operation Letter Box, involving visits at dawn in Chinese villages by teams of intelligence officers who administered questionnaires in Chinese and assured the locals that the answers would be anonymous[37]. Interviews were conducted in private on a one to one basis[38]. It was more of a psychological warfare operation than intelligence gathering, for it served mostly to make insurgents nervous and keep them on guard.

The other main sources of human intelligence were, of course, SEPs and captured enemy personnel. Though usually apprehended by army units, special forces teams or jungle police companies, their main interrogation was undergone in safe locations by SB officers. Up until recently it was thought that relatively little physical brutality was involved in the interrogation process[39]. However, new declassified sources show that the interrogation of captured and surrendered enemies involved sleep deprivation of up to 72 hours, threats, humiliations and sometimes torture involving beatings and the removal of fingernails[40]. Information concerning immediate enemy moves was fast relayed as tactical intelligence to the units on the ground, with the hope that it would lead to the discovery of other insurgent groups or camps[41]. But the interrogators were also trying to extract information about enemy organization, morale, identity, leadership, weapons and patterns of operation. Larger, analytical documents based on these interrogations formed the strategic intelligence read by the military and civilian decision makers. It is interesting to note that the British pioneered the use of sociologists and their methods in the formulation of profiles of the rebels through interrogations based on scientific research methods[42].

Other elements were of major use in the acquiring of information. In the early stages of the Emergency, before a concerted effort to acquire and make good use of human intelligence was on its way, the study of captured documents was a main source of information[43]. It helped establish the moves, identities and the general organizational structure of the insurgent regiments[44]. The documents were generally obsolete by the time of their deciphering (a process slowed by the initial lack of Chinese-speaking officers) and unusable as tactical and operational intelligence. However, they could provide a good

[37] Brian Stewart, *op. cit.*, p. 276.
[38] On the procedures for interrogation, both for civilians and troops see ATOM, p. XIV.
[39] Leon Comber, *op. cit.*, p. 83.
[40] Calder Walton, *op. cit.*, p. 187-188, 190.
[41] Anthony Short, *The Communist Insurrection in Malaya 1948-1960*, p. 364.
[42] Lucian W. Pye, *Guerrilla Communism in Malaya. Its Social and Political Meaning*, Princeton, Princeton University Press, 1956.
[43] Peter Dennis, Jeffrey Grey, *Emergency and Confrontation. Australian Military Operations in Malaya and Borneo 1950-1966*, Sydney, Allen&Unwin, 1996, p. 97.
[44] Richard J. Aldrich, *op. cit.*, p. 500.

strategic picture of the insurgency, especially when documents of the Central Committee of the MCP outlining a Maoist-inspired campaign or revealing a drop in morale were eventually captured.

In a more gruesome manner, the bodies of dead insurgents – killed in fire fights or discovered in the jungle were used as sources[45]. Regulations asked for troops in the field to remove the killed guerrillas and to transport them to safe bases for identification, either by carrying them or by calling, when possible, for helicopter evacuation. In the early stages, when evacuation was impossible, some troops would chop up the head and hands of the guerrillas and leave the rest of their bodies where they fell[46]. This became a court martial offence eventually and it was replaced by taking at least two photos of each cadaver if evacuation was impossible. This method allowed for keeping good track of progress and carefully identifying the guerrillas, with the aim of extracting further information from their known relatives and friends[47].

As the MRLA was quite unsophisticated from a technological perspective and made virtually no use of electronic communication systems, signals intelligence was of no major importance in collecting information of the guerrillas[48]. The SB attempted though to put communication technology in the service of the COIN campaign through the use of specially modified radios that were placed on the market with the hope that they would fall in the hands of the communists. Incorporating a homing device, it was hoped that the interception of the use of these radios would lead to the location of a rebel headquarters. However, success was limited[49].

While the Special Branch intelligence effort focused on information penetration, the recruitment and running of agents, identification of dead enemy personnel, the deciphering of captured documents and a limited signals intelligence program, the British Army units focused on gathering intelligence through the traditional approach of scouting[50]. While local Malay troops and policemen were of good use, most accounts of the Emergency place a great emphasis of the recruitment of Iban trackers from Borneo[51]. Living their whole lives in very similar conditions as the communists were attempting to do in Malaya, their experience in finding the enemies through treacherous jungle was great; the fact that some of them had a tradition of head-hunting undoubtedly helped. The Iban initially came in limited numbers of a few dozens, were

[45] Malaya memorandum by O. Lyttelton, CAB 129/48, C(51)59, 21 December 1951, in A.J. Stockwell (ed.), *Malaya*, London, HMSO, 1995, Part II, p. 344.

[46] Brian Stewart, *Smashing Terrorism in the Malayan Emergency. The Vital Contribution of the Police*, Selangor, Pelanduk Publications, 2004, p. 24.

[47] ATOM, p. XIV.

[48] Anthony Short, *The Malayan Emergency*, p. 66.

[49] Richard J. Aldrich, *op. cit.*, p. 504.

[50] David H. Ucko, *The Malayan Emergency: The Legacy and Relevance of a Counter-Insurgency Success Story*, in "Defence Studies", vol. 10, no. 1-2, 2010, p. 23.

[51] Gregory Blaxland, *The Regiments Depart. A History of the British Army, 1945-1970*, London, William Kimber, 1971, p. 81.

attached to army units as their scouting element and also passed their expertise to regular soldiers, of whom especially the Gurkhas proved very good students[52]. In time their numbers grew enough that they were able to form an entire battalion, the Sarawak Rangers. Scouting was recognized as an extremely important information-gathering source by the Army leadership, which included a special course on tracking in the curriculum of its Training Centre of the Far East Land Forces[53].

Algeria

The Algerian conflict (1954-1962) remained in history as a classic case of winning the war while losing the peace[54]. For many decades after Marshal Thomas Bugeaud's victory in the late 1840s the country remained a laboratory of French colonial warfare. Almost ruled directly by the army, many of the officers who conquered the French Black Africa in the 1880s and 1890s were schooled in Algeria, and so were many of the generals who fought in the two World Wars of the 20th century[55]. But the movement that came to embody the reaction of the Arab Algerians was in the end a lay movement, which incorporated and subordinated the Islamic nationalists and the local Communists, to the surprise and dismay of some Frenchmen who wished to see everything through the prism of the West-East confrontation. The Algerian Front for National Liberation (FLN), boasting amongst its numbers former soldiers in the French army with counter-guerrilla experience in Indochina launched a campaign of bombings and assassinations on 1 November 1954. A vicious war, fought on the streets of the main Algerian cities, but also on the desert borders with Tunisia and Morocco, in the small shepherd villages and in the country's mountains raged for eight years. From a strictly military point of view, the FLN was thoroughly defeated in the conflict. Rather than the actions of the rebels, the collapse of will in metropolitan France's to hold on to Algeria was the prime factor of the eventual proclamation of independence in 1962[56].

[52] Robert Jackson, *The Malayan Emergency*, p. 38.

[53] John Coates, *op. cit.*, p. 167.

[54] James S. Corum, *Bad Strategies. How Major Powers Fail in Counterinsurgency*, Minneapolis, Zenith Press, 2008, p. 77-78.

[55] A.S. Kanya-Forstner, *The French Marines and the Conquest of the Western Sudan, 1880-1899*, in J.A. De Moor, H.L. Wesseling (eds.), *Imperialism and War. Essays on Colonial Wars in Asia and Africa*, Leiden, Brill, 1989, p. 120; Glenn E. Torrey, *Henri Mathias Berthelot: General of France, Founder of Modern Romania*, Iaşi, Center for Romanian Studies, 2000.

[56] Some good works on the conflict are Bernard Droz, Évelyne Lever, *Histoire de la guerre d'Algérie*, Paris, Seuil, 1982; John Pimlott, *The French Army: from Indochina to Chad, 1946-1984*, in Ian F.W. Beckett, John Pimlott (eds.), *Armed Forces and Modern Counter-Insurgency*, London, Croom Helm, 1985; Raymond Dronne, *Vie et mort d'un empire. La décolonisation*, Paris, France-Empire, 1989; Andre Nouschi, *L'Algérie amère 1914-1994*, Paris, Editions de la maison des sciences de l'homme, 1995; Martin Evans, *Algeria: France's Undeclared War*, Oxford, Oxford University Press, 2012.

The first aspect that needs to be mentioned in an analysis of French intelligence during the Algerian War is its relative lack of organisational integration. Indeed, one of the major priorities of counterinsurgents is usually to concentrate all information analysis under one organization, usually working under the unified command of the governmental forces. Few analysts of COIN – such as Frank Kitson – see merit in having multiple agencies dealing with secret information about enemy operations in guerrilla warfare[57]. However, the French in Algeria found it impossible and undesirable to have this unified structure.

The first reason for doing so was geographical, as the FLN and its supporters conducted their activities not only on the territory of Algeria, but also in metropolitan France, in Tunisia and Morocco after their independence, in other Arab countries which were willing to lend them support, as well as in some European countries such as Germany or Switzerland from where their agents could buy weapons and explosives and hire the means to smuggle them into the theatre of operations[58]. The second reason was primarily tactical, as throughout the conflict, with varying degrees of intensity, the FLN employed rural and urban terrorism as well as guerrilla actions, both necessitating different intelligence approaches. Indeed, one can easily understand how this led to the impossibility of establishing a sort of COIN *supremo* in the case of the Algerian War, unlike the case of most localized insurrections. For these reasons, in this section the analysis will be focused on these particular geographical and tactical sectors in which French intelligence services operated against the Algerian nationalists.

There were four main French intelligence structures[59]. The *Service de Documentation Extérieure et de Contre-espionnage* (SDECE) was Paris's civilian foreign intelligence service and generally operated outside the country's metropolitan or colonial territory[60]. The *Direction de la Surveillance du Territoire* (DST) functioned as a structure of the Ministry of Interior and was the main domestic intelligence agency, also with extensive attributes in combating terrorism. The Army's main intelligence analysis structure was the Second Bureau of all the general staffs of its units, and in relation to Algeria the most important of these was the Second Bureau of the staff of the 10th Military

[57] See Chapter 3 in Frank Kitson, *op. cit.*

[58] For an analysis of the collaboration between French and German intelligence in dealing with FLN members operating in the Federal Republic of Germany see Mathilde Von Bülow, *Franco-German Intelligence Cooperation and the Internationalization of Algeria's War of Independence*, in "Intelligence and National Security", vol. 28, no. 3, 2013, p. 397-419.

[59] For a brief overview see Claude Faure, *Bref historique des services de renseignement et de sécurité français contemporains*, in « Revue historique des armées », no. 247, 2007, p. 70-81.

[60] However, it did employ in Algeria its own special unit, the 11th Shock Group which destroyed the FLN terrorist group in Orléansville, Maurice Faivre, *Le renseignement dans la guerre d'Algérie*, in Jean-Charles Jauffret, Maurice Vaïsse (eds.), *Militaires et guérilla dans la guerre d'Algérie*, Paris, Complexe, 2001, p. 296.

Region in Algiers[61]. Finally, the local authorities also deployed the intelligence-gathering structures of the police and the gendarmerie.

Relations between these structures were complex and not always straightforward, especially when operating on Algerian territory. While the police and gendarmes' intelligence gathering structures functioned semi-independently in the first phase of the war, the direct oversight exercised by the Army on urban counter-terrorism after 1956-1957 led to a subordination of them to military intelligence. The same cannot be said of the DST structures, whose leaders answered directly to the Minister of the Interior and through him to the Prime Minister and not to the military hierarchy, except when prompted to do so by their leaders in metropolitan France[62]. However, this lack of coordination cannot be said to have greatly hampered the course of action, which can be judged as a success in the general framework of the war.

Unsurprisingly, the task of dealing with the external arm of the FLN belonged largely to the SDECE and its operations, especially those in non-Arab countries, were mostly successful. The main objectives of the foreign intelligence service were to apprehend or deal one way or the other with the foreign leadership of the FLN and to disrupt and possibly annihilate the networks of arms smugglers. For the first of these missions, SDECE operatives followed the movements of the leaders of Algerian radicals through Egypt, Morocco and Tunisia, sometimes being able to infiltrate their organization. When given a clear go, the service would attempt to assassinate important figures in the rebel movement, with mixed success[63].

More efficient in dealing with the foreign leadership of the FLN, somehow surprisingly, was the Army intelligence service – which also had the advantage of operating with less oversight from the political leadership in Paris. Especially when cooperating with SDECE operatives, success could be significant. In October 1956 it was Army intelligence Colonel Gardes who organized one of the most spectacular actions of the war; finding out that the main leaders of the exterior leadership of the FLN were flying from Morocco to Tunis while skirting Algerian air space, he convinced the generals in command to have the Air Force intercept the civilian plane and have it land on Algerian territory, on 22 October[64]. The fact that the pilot and the stewardess were collaborators of SDECE, receiving their orders from the head of French foreign espionage in North Africa, Colonel Jean Allemand, certainly proved important[65]. This act,

[61] See for a sample of their work intelligence briefs of the 2eme Bureau of the 10th Military Region from early November 1954 to the end of the year in Jean Charles Jauffret (ed.), *La guerre d'Algérie par les documents* Tome II *Les portes de la guerre: des occasions manquées a l'insurrection 10 mars 1946 – 31 décembre 1954*, Vincennes, Service Historique de l'Armée de Terre, 1998, p. 741-755.

[62] Maurice Faivre, *op. cit.*, p. 292-294.

[63] Robert Merle, *Ben Bella*, London, Michael Joseph, 1967, p. 100.

[64] Edgar O'Ballance, *The Algerian Insurrection, 1954-62*, London, Faber and Faber, 1967, p. 76.

[65] Roger Faligot, Jean Guisnel, Remi Kauffer, *Histoire politique des services secrets français. De la Seconde Guerre mondiale a nos jours*, Paris, La Découverte, 2012, p. 174, 176-177.

condemned by some as air piracy, led to the capture of Ahmed Ben Bella, Mohamed Boudiaf, Hocine Aït Ahmed, Mohamed Khider and Mostefa Lacheraf, basically decapitating the foreign arm of the organisation and pushing the internal leadership into the "Battle of Algiers" in 1957[66].

SDECE proved its full worth against the arms dealers in Western Europe who sought of making profits by selling weapons to the Algerian nationalists. Killings of German and Swiss arms merchants and the bombings of vessels carrying weapons were organized by the head of Service Action, colonel Robert Rousillat[67]. Bureau 24 of the SDECE had as a main task the disruption of FLN efforts to procure weapons for the ALN. Their main targets seemed to have been European companies willing to deal with the FLN or coerced into cooperation. Covert operations included paid assassins and the opening of factories in Spain and Switzerland producing defective armaments then given to the rebels[68]. Most of the operations took place in Germany, where the SDECE was rumoured to have assassinated a number of arms dealers supplying the Algerian rebels. Some of the arms dealers were assassinated in Switzerland, where French agents stabbed them and even shot arrows at their targets. Bombing ships was also one of the priorities of French foreign intelligence. In a very spectacular action, its agents blew up in the port of Hamburg using a mine the freighter *Atlas*, carrying Norwegian dynamite for the FLN rebels[69]. While admitted by many sources, including those in the French intelligence community, these assassinations and bombings were never fully investigated and no one was arrested or tried for them[70].

Also, French intelligence cooperated with naval forces to disrupt severely the supply of weapons by water, searching about 600 ships every month. Sometimes the discoveries were huge: the Sudanese *Athos*, intercepted in October 1956 after its crew was infiltrated by a SDECE operative, carried over 70 tons of arms and ammunition[71]. The Yugoslavian ship *Slovenija* was captured in January 1958 carrying 55 tons of arms, while the Czech vessel *Lydice*, intercepted in April 1959 held 12,000 rifles and 2,000 machine guns[72]. However, some authors dispute these figures and highlight the difficulties and sometimes the meagre results of naval inspections. Mathilde Von Bülow mentions that only 95 ships were inspected between June 1956 and February

[66] Andre Nouschi, *L'Algérie amère 1914-1994*, p. 221; Daniel Moran, *Wars of National Liberation*, London, Collins, 2006, p. 116.

[67] Roger Faligot, Jean Guisnel, Remi Kauffer, *op. cit.*, p. 219-220.

[68] Charles R. Shrader, *The First Helicopter War. Logistics and Mobility in Algeria, 1954-1962*, Westport, Praeger, 1999, p. 200-201.

[69] Douglas Porch, *The French Secret Services. From the Dreyfus Affair to the Gulf War*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 1995, p. 371.

[70] Mathilde Von Bülow, *Myth or Reality? The Red Hand and French Covert Action in Federal Germany during the Algerian War, 1956-61*, in "Intelligence and National Security", vol. 22, no. 6, 2007, p. 787-820.

[71] Roger Faligot, Jean Guisnel, Remi Kauffer, *op. cit.*, p. 175.

[72] Charles R. Shrader, *op. cit.*, p. 201-203.

1961; of those 18 carried possible contraband for the FLN and the French had to release seven of these as unwarranted suspicions. Moreover, the success of the DGSE forced the Algerians to look for support and weapons in the Eastern Bloc. This made it virtually impossible for French intelligence to disrupt the weapons supplies and shipments[73].

The DST dealt with those elements of the FLN operating in French territory. According to a testimony of its director of the time, Roger Wybot, the main tactic was infiltration and it succeeded to the extent that on 10 December 1958 DST scored its biggest victory, arresting the entire general staff of the FLN in metropolitan France: "[w]e knew everything, we had microphones everywhere, they [the FLN leaders] had girlfriends provided by the DST"[74]. The organization was decapitated through the arrest of its leaders and faded in importance, although it did organize many street demonstrations throughout the years of the conflict. One possible explanation for its lack of operational ability despite the large numbers of Algerian Muslims living in metropolitan France were the suspicions inside the organization, which led FLN to purge its ranks by killing many members thought to be moles, or who were simply unreliable.

Gathering operational intelligence against guerrillas operating inside Algeria was mostly the responsibility of the Army's specialized services[75]. Military units would routinely cordon villages and start the interrogation of the locals, sometimes under the threat of having them deported to the "camps de regroupement", sometimes by simply threatening to destroy their houses, burn their crops and kill their animals[76]. These units, called the *Détachements Opérationnels de Protection* (DOP) had a HUMINT function, entering a locality, interrogating separately all the inhabitants, making indexes and re-interrogating those most-cited as being connected with the guerrillas[77]. These interrogations had to be done in a fashion that would protect the locals working undercover as informers, for any direct public contact with an Algerian source could lead to that person being targeted for assassination by the FLN guerrillas. Thus, the interrogators would usually have to interview everyone in a community in order not to divulge their main sources[78]. The local informers were to prove invaluable, not only in pointing out the movements, locations and style of

[73] Mathilde Von Bülow, *op. cit.*, p. 800, 809.

[74] Interview in Patrick Éveno, Jean Planchais (eds.), *La guerre d'Algérie*, Paris, Le Monde, 1989, p. 152.

[75] Benjamin Stora, *Histoire de la guerre d'Algérie (1954-1962)*, Paris, La Découverte, 1995, p. 29. See for the use of some of this units Raymond Noël, Édouard Chollier, Roger Dejean, Claude Merviel, *Les brigades de recherché et de contre-sabotage (BRCS) en Algérie*, in „Guerres mondiales et conflits contemporains", no. 208, 2002, p. 91-117.

[76] John Pimlott, *op. cit.*, p. 65.

[77] Maurice Faivre, *Le renseignement dans la guerre d'Algérie*, Panazol, Lavauzelle, 2006, p. 163.

[78] It was argued that the DOP practiced torture during these interrogations, see Raphaëlle Branche, *La torture pendant la guerre d'Algérie*, in Mohammed Harbi, Benjamin Stora (eds.), *La guerre d'Algérie*, Paris, Pluriel, 2010, p. 564-565.

operation of the armed guerrillas, but also in the disruption and elimination of the administrative, support and intelligence network of the FLN, the Political-Administrative Organization (OPA)[79].

The SAS (*Sections Administratives Spécialisées*), in addition to their role of connecting the needs of the population with the actions of the government, also had an intelligence-gathering role, which was enhanced by its primarily "hearts-and-minds" approach, the use of natives in its ranks and the employment of French officers who could speak Arabic[80]. Later in the war, the newly formed "commandos de chasse" were instrumental both in intelligence gathering and in cutting off rebels from their bases, closing down on them and eventually destroying the guerrilla groups, with or without the help of other army formations[81]. As conflict progressed, the army stopped conducting random cordon and search operations, but used intelligence gathered by commandos to target directly ALN *katibas* (bands) hidden in the mountains. Terrain also helped, as the higher grounds were less populated and the guerrillas could get much less help from the locals[82].

As mentioned, starting in late 1956 and early 1957, the FLN launched a series of bombings and machine-gun attacks against European civilian targets in Algiers, most famously using its female agents to plant bombs in milk bars, dancing clubs, cafes and Air France agencies. Once apparent that the civilian authorities had lost all of their ability to deal with the crisis, the command of the anti-terrorist operation was entrusted to the military authorities, who brought in general Jacques Massu and his 10th Parachute Division[83]. The general created a special intelligence structure for dealing with the FLN in Algiers and had two specialists in gathering information and revolutionary warfare working in it, Roger Trinquier and Paul Aussaresses. The first was in charge of intelligence and the second, a former SDECE officer transferred to an Army position, commanded operations[84]. The 3rd Parachute Colonial Regiment, commanded by Colonel Marcel Bigeard, an old Indochina hand and adept of the "revolutionary warfare" theory, represented the boots on the ground[85]. The main

[79] David Galula, *op. cit.*, p. 20. Also see 1988 interview with General Raymond Chabanne, during the war a parachute captain in Algeria in Colonel Bigeard's 3rd Colonial Parachute Regiment in Patrick Éveno, Jean Planchais (eds.), *op. cit.*, p. 166.

[80] Centre de Doctrine d'Emploi des Forces (CDEF), *Les Sections Administratives Spécialisées en Algérie : Un outil pour la stabilisation*, Cahier de la recherche doctrinale, 2005, p. 33.

[81] Pierre André Cerutti, Jean-Christophe Damaisin D'Arès, *Les têtes chercheuses du général Challe. Les commandos de chasse, spécialistes de la contre-insurrection*, Sceaux, L'esprit du livre, 2011, p. 102-103.

[82] Christopher Griffin, *Major Combat Operations and Counterinsurgency Warfare: Plan Challe in Algeria, 1959-1960*, in "Security Studies", vol. 19, 2010, p. 573.

[83] Also in the process placing police intelligence under the army Maurice Faivre, *Le renseignement dans la guerre d'Algérie*, in Jean-Charles Jauffret, Maurice Vaïsse (eds.), *op. cit.*, p. 297.

[84] The intelligence structure was called Dispositif de Protection Urbaine, John Pimlott, *op. cit.*, p. 63.

[85] For the Indochinese origins of many French approaches to intelligence gathering see Alexander J. Zervoudakis, *From Indochina to Algeria: Counter-Insurgency Lessons*, in Martin S. Alexander,

goal of Massu was to capture the FLN leadership through intelligence operations[86].

This new structure, helped by already existing measures such as the cordoning of the Casbah (the Algerian neighbourhood) and the issue of identity cards, proceeded to an administrative reorganization of the Muslim areas, which were divided in sectors, sub-sectors, blocks and buildings over which native overseers working for the French were put in charge. In these quarters, the intelligence service recruited a vast network of spies to uncover suspect persons and movements and infiltrate the FLN. When FLN operatives were captured, the real ordeal began. Using procedures long-tested by the police, gendarmes and other military units in rural Algeria, French military intelligence routinely tortured captives to extract information from them as soon as possible. The main types of torture from early on in the war were beatings, water-boarding and electrocution. The preferred method seems to have been water-boarding. In time, rape and hanging a person by their hands or legs were also used[87]. In case torture left permanent scars or wounds, the victim would more often than not be killed. During the "Battle", 24,000 Algerians were arrested. The corpses of 3,000 who died during interrogations were entombed or weighted and dumped into the sea from helicopters[88].

The FLN required all of their fighters to remain silent for only 24 hours, after which they could talk[89]. This duration was deemed by the organization to be an adequate time to render useless any operational information extracted and put out of danger the persons connected with the arrested. However, this only led to an increase in pace and intensity of the tortures, as the French interrogators knew that the information needed to be fresh in order to be useful[90]. If during this procedure the rebel cracked very early, in a matter of hours, the intelligence officers would try to turn him or her into an agent working for them, and release them on the streets immediately[91]. Infiltration was a most-sought after action against the guerrilla, providing not only information but internal destabilisation of the FLN networks, as deception and false information were brought by infiltrated agents inside the guerrilla groups[92]. Most of this

Martin Evans, J.F.U. Keiger (eds.), *The Algerian War and the French Army, 1954-62. Experiences, Images, Testimonies*, Houndmills, Palgrave, 2002.

[86] Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, New York, Columbia University Press, 2006, p. 59.

[87] Raphaëlle Branche, *La torture pendant la guerre d'Algérie*, p. 553, 562. On rapes, see Raphaëlle Branche, *Des viols pendant la guerre d'Algérie*, in „Vingtième Siècle. Revue d'histoire", no. 75, 2002, p. 123-132.

[88] Anthony Clayton, *Frontiersmen: Warfare in Africa since 1950*, London, UCL Press, 1999, p. 26-27.

[89] Roger Trinquier, *Modern Warfare. A French View of Counterinsurgency*, London, Pall Mall Press, 1964, p. 35.

[90] Paul Aussaresses, *Services spéciaux Algérie (1955-1957)*, Paris, Perrin, 2001, p. 34-35.

[91] Roger Trinquier, *op. cit.*, p. 39.

[92] Quentin Pichelin, *Vaincre une guérilla. Le cas français en Algérie*, Paris, CRD, f.a., p. 28-29, 43.

operation was organized by intelligence captain Paul-Alain Leger, who also focused on intoxicating the FLN leadership with rumors of massive French infiltration of ALN units[93]. This spreading of false intelligence led to massive internal purges in the Wilaya III which led to the murder of thousands of insurgents at the hands of their own comrades[94].

These horrific approaches found justification in the works and testimonies of the military officers and intelligence specialists in charge of counterinsurgency operations. For instance, Roger Trinquier wrote that the terrorist must accept suffering and possible death "as a condition inherent in his trade and in the methods of warfare that, with full knowledge, his superiors and he himself have chosen"[95]. Similarly, Constantin Melnik, who served as a counterterrorism czar in the cabinet of de Gaulle, argued that: "unfortunately, experience proves that the use of torture is the most effective method of obtaining in a minimum of time the information required to neutralize a terrorist network"[96].

Colonel Bigeard's troops and the special "blue kepis" commandos working in the Casbah and employing a significant number of harkis put the information extracted through this means to good use. They were able, in a series of spectacular missions, to apprehend some leaders of the urban wing of the FLN, such as Larbi Ben M'Hidi, who would die in suspicious circumstances while being detained, or Saadi Yacef, the Algerian military commander in the city[97]. Security forces killed his second in command, Ali La Pointe and others by storming the building where they were holing up or by blowing up the houses altogether, which led to many civilian victims[98]. By the fall of 1957, the Battle of Algiers was over and FLN would disappear as a permanent threat in the city for two and a half years. When it returned, it did so not as a terrorist group, but as a nationalist faction organizing huge, peaceful street demonstrations for independence.

From a purely operational perspective, the course of action taken was a complete success, with the radical urban wing of the FLN completely destroyed, its network broken, its leaders arrested and killed, never to be resurrected as a violent movement[99]. In terms of victory in the field against a terrorist group, there had scarcely been one more complete than this. However, the price paid in human lives, the breaking of the law and total disregard for human rights and

[93] Roger Faligot, Jean Guisnel, Remi Kauffer, *op. cit.*, p. 194-195.

[94] Constantin Melnik, *Insurgency and Counterinsurgency in Algeria*, RAND, 1964, p. 188. See for documents corroborating this view a circular of Captain Othmane, commander of the 4th zone of the 5th (Oran) wilaya, summer 1957 and a directive of colonel Amirouche, commander of the 3rd wilaya, 11 May 1958, in Mohammed Harbi, Gilbert Meynier, *Le FLN. Documents et histoire 1954-1962*, Paris, Fayard, 2004, p. 545-546.

[95] Roger Trinquier, *op. cit.*, p. 21-22.

[96] Constantin Melnik, *op. cit.*, p. 195.

[97] See for a complete narrative Pierre Pellissier, *La bataille d'Alger*, Paris, Perrin, 1995.

[98] Douglas Porch, *La légion étrangère 1831-1962*, Paris, Fayard, 2004, p. 669.

[99] John Steward Ambler, *The French Army in Politics 1945-1962*, Ohio State University Press, 1966, p. 172.

dignity was high. Once these were revealed to the public in metropolitan France and the world, it led to serious erosion in support for the war and generated condemnation of Paris in international organizations.

Romania[100]

The following section details intelligence and intelligence operations in the campaign against anti-Communist partisans in Romania. For a decade and a half after the end of the Second World War the Soviet-backed authorities in Bucharest fought dozens of small nationalist armed groups spread throughout the country, but most often in rural, forested and mountainous areas. Unlike in the previous two cases, the Romanian insurgents did not belong to a larger organization coordinating, organizing and equipping them. In effect, the groups were scattered enough that there was almost no communication between them and no significant territory constituted a permanently occupied basis of operations for them. While this meant that they were less able to mount strong attacks on the government forces and authorities, it also meant that the task of finding and suppressing them could be very difficult, especially in the areas where they enjoyed strong popular backing.

While the British action in Malaya and the French campaign in Algeria were also waged primarily by the conventional armed forces of the two imperial powers, Romanian counterinsurgency was, much like the one fought by the Soviet Union in its western borderlands, the province of the intelligence services of the communist regime. There is virtually no trace of involvement of the regular Romanian army units in dealing with the partisans, except for the very limited role, in 1945-1946, played by the army intelligence branch.

The intelligence services were much better equipped to deal with the problem. A few main agencies were involved in the fight against the anti-communist rebels immediately after 1944. Most prominent of these was, in the early years, *Siguranţa Statului* (State Security), the main internal intelligence agency of the Ministry of Internal Affairs of the Kingdom of Romania for many decades. Its role was mainly intelligence gathering and had to resort to police and the gendarmes when it wanted to move against a particular target. The intelligence service of the prime-minister, *Serviciul Special de Informaţii* (SSI) operated as a dual foreign and internal espionage agency[101]. It was instrumental in the first years of communist rule in dismantling subversive groups, especially those gathering political or military leaders[102]. The regular police, renamed in

[100] This section is a condensed version of segments from my article *Intelligence and intelligence operations in Romanian anti-partisan warfare, 1944-1958*, forthcoming in "Small Wars & Insurgencies" (2014).

[101] Serviciul Român de Informaţii, *Cartea albă a Securităţii*, vol. I, *23 august 1944 – 30 august 1948*, Bucureşti, 1997, p. 18.

[102] This passage is based on Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete româneşti. De la Cuza la Ceauşescu*, Bucureşti, Editura Ion Cristoiu, 1999.

1949 in Soviet fashion *Miliţia* (Militia), was always a militarized force in Romania, and had intelligence-gathering abilities and missions at a local level. It was always used as support to more seasoned troops or in a main strike role when there was no time to summon reinforcements. The local gendarmes played a similar role and their tradition of working in villages enabled them to be among the best informed concerning the moves of the partisans[103]. They also had a tactical strike role, which is highlighted by the fact that in October 1945, 36 "intervention platoons" were formed by the Gendarmerie to tackle the problem of armed rebel groups. Also working against subversive groups was the Detective Corps under Alexandru Nicolschi[104].

Except for the Militia, the other agencies were all merged into *Direcţia Generală a Securităţii Poporului* (General Directorate of People's Security, Securitate), an organ of the Ministry of Internal Affairs created on 30 August 1948, some immediately, some significantly later, like the SSI, which was not wholly absorbed until 1951. From now on until the capture of the last armed rebels in the late 1950s and the early 1960s, the Securitate played the main role, aided in its tactical missions by the Militia and the Securitate troops. The most important elements in this fight were always the local and regional offices of the Securitate, with the central command being rarely involved in the actual campaigns against the partisans. The central leadership did indeed provide general guidance, approved some of the larger initiatives and sent officers to inquire where inefficiencies and wrongdoings were signalled, but overall the level of responsibility and action was almost always local or regional[105].

The level of threat was not considered to be high enough to necessitate an overall command, and only in 1952 a special structure, the "Gangs" Service was created within Securitate's 3rd Division, under Lt. Col. Pavel Aranici[106]. Even after this coordination service was created, the action remained mostly local. There were good reasons for this to be the case, some related to the weakness of the rebels but most because of the strength of the counterinsurgents. In terms of the information network, the Securitate had 42,187 informers as early as 1948[107]. In terms of strength, Securitate was heavily armed and manned in

[103] See for instance Note of Mărăşeşti Gendarmes, 1 August 1948 in Nicolae Chipurici, Tudor Răţoi (eds.), *Rezistenţa anticomunistă din sud-vestul României. Opresiune şi rezistenţă. Documente*, vol. I, Craiova, MJM, 2004 (quoted as *RASV*), doc. 45, p. 84-86.

[104] Florian Banu, *„Strămoşii" Securităţii – structuri de poliţie politică din România în perioada 23 august 1944 – 30 august 1948*, in Aurel Pentelescu, Gavril Preda (eds.), *Clipe de viaţă. Comandorul dr. Ilie Manole la 60 de ani*, Ploieşti, Karta-Graphic, 2007, p. 456-484.

[105] For a general discussion on Securitate's beginnings, organization and role in the repression, see Marius Oprea, *Bastionul cruzimii. O istorie a Securităţii (1948-1964)*, Iaşi, Editura Polirom, 2008.

[106] Luminiţa Banu, *Utilizarea reţelei informative în reprimarea rezistenţei armate anticomuniste*, in Gheorghe Onişoru (ed.), *Mişcarea armată de rezistenţă anticomunistă din România. 1944-1962*, Bucureşti, Editura Kullusys, 2003, p. 317-333.

[107] Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul poliţienesc, 1948-1965*, Iaşi, Editura Polirom, 2001, p. 101.

comparison with the partisans, being able to use entire companies and even combined forces of multiple battalions in large-scale operations. In addition to that, it was always able to coordinate its actions between regional units hunting the same guerrillas and to elicit the help of the Militia in the process. In the Mehedinţi area, for instance, where the strong partisans led by former army Colonel Ion Uţă were operating, such cooperation was instrumental in finally defeating them[108].

Written rebel communications over long distances were made impossible early on through a vastly developed system of censorship of correspondence. In the mid-1950s the "F" Division of the Securitate was entirely dedicated to the purpose of controlling correspondence. In April 1956, for instance, this Division had 277 employees[109]. This is one of the few instances when advanced technological means were used against the rebel groups. Previously, listening and photography equipment had been installed in the house of General Aldea as he was trying to organize the previously mentioned National Resistance Movement[110]. After the elimination of urban resistance were no longer employed directly.

The main approach of the authorities in dealing with the small rebel groups was to create powerful local information networks. These networks were the backbone of a strategy that called for the uncovering of the whole structure of the local rebel organization. Through the use of informers local Militia and Securitate officers were supposed to uncover the identities of the guerrillas and their helpers, to penetrate these groups and to create the conditions for mounting swift and decisive blows to arrest and destroy the entire rebel group[111]. These information networks varied greatly in numbers and the complexity of their operations. Against subversive groups operating in urban settings, such as those of anti-communist students, one intelligence officer could control an entire operation with just two informers per faculty[112]. In rural settings, where partisans were particularly strong and dangerous, dozens of informers were needed[113].

By 1949, local commanders were ordered to seriously double-check all intelligence, to create an information network among the relatives of the *maquis*, to get the support of poor peasants for their actions, to recruit as informers shepherds, forest workers, local guards and to cooperate with the

[108] Report of Mehedinţi Militia, 1 November 1949, in *RASV*, doc. 229, p. 273.

[109] Liviu Ţăranu, *Controlul corespondenţei în anii '50*, in DI, no. 11(99)/2004, p. 52-54.

[110] Report of SSI, 5 November 1945, in Radu Ciuceanu, Octavian Roske, Cristian Troncotă (eds.), *Începuturile mişcării de rezistenţă în România*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 1998-2001 (quoted as *IMRR*), vol. I, doc. 39, p. 81.

[111] See for the need to recruit informers from the local hostile elements who might harbor knowledge of the rebels Address of Teleorman Securitate, 11 June 1951, in Dan Cătănuş, Octavian Roske (eds.), *Colectivizarea agriculturii în România. Represiunea*, vol. I, *1949-1953*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2004, doc. 80, p. 283-284.

[112] Siguranţă note of 3 December 1946, in Serviciul Român de Informaţii, *Cartea albă a Securităţii*, doc. 259, p. 335-336.

[113] See for instance Denisa Bodeanu, Cosmin Budeancă (eds.), *Rezistenţa armată anticomunistă din România. Grupul "Teodor Şuşman" (1948-1958)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2004 (quoted as *RATS*), p. 38-39.

Militia[114]. When this proceeded smoothly, the task of the authorities was very easy, such as in the 1949 action in Maramureş when, tipped off by an informer, a Securitate officer and two Militia soldiers arrested in Sălişte an armed rebel in the house of his host without any resistance[115].

The payoff was great in the case of some of the teams sent by the CIA, for instance in the arrest of a group of three foreign-trained paratroopers in the region of Beiuş in the Apuseni Mountains in late April 1953. The group, made of locals who had left for the West a few years before, was captured not through the massive combing of the mountains and forests that followed the report of landings, but through informative action[116].

In time, the composition of the informant networks became larger and larger. Against the guerrillas led by Silvestru Harsmei the authorities created networks of informers among the categories suspected to be helpers of the group, especially relatives, former convicts, lovers and potential lovers and persons employed in jobs including work in the forests; undercover Militia officers were infiltrated as workers in the stores that might sell goods to the partisans[117]. By the end of anti-partisan operations in the early 1960s, the informers working for the Securitate may have numbered in the hundreds of thousands[118]. While obviously most of them had nothing to do with anti-guerrilla operations, the number gives a dimension of the seriousness put into extracting intelligence from the population.

In addition to regular informative action, in some cases the Securitate officers had to literally dig for information. In a testimony from 1973, Major General Pavel Costandache recalled how for the capture of the "Arsenescu gang" three undercover Securitate officers dug a tunnel during the night to approach a safehouse without being detected and gather information on the group[119].

Torture played a significant part in extracting intelligence. The relatives and friends of the known rebels were especially exposed to extremely cruel treatments at the hands of the interrogators, both to instill fear in the guerrillas and compel them to surrender and to extract information as soon as possible. This procedure was, of course, completely illegal, as admitted by internal investigations during the late 1960s, when the political winds had changed and

[114] Order of the General Directorate of the Securitate to the Piteşti Regional Securitate, 15 September 1949, in Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, *„Bande, bandiţi şi eroi". Grupurile de rezistenţă şi Securitatea (1948-1968)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, doc. 10, p. 85.

[115] Report of Maramureş Securitate Service, 3 April 1949, in Camelia Ivan Duică (ed.), *Rezistenţa anticomunistă din Maramureş. Gruparea Popşa 1948-1949*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2005 (quoted as *RAP*), p. 47-48.

[116] Consiliul Securităţii Statului, „Buletin intern pentru aparatul Securităţii Statului" (BIASS), no. 3, 1968, p. 58-60.

[117] Dorin Dobrincu, *Grupuri minore din rezistenţa anticomunistă bucovineană (1948-1961)*, in „Codrul Cosminului", no. 12, 2006, p. 183.

[118] BIASS, no. 2, 1968, p. 5.

[119] "Securitatea", no. 3, 1973, p. 7.

the ranks of the secret service were purged[120]. Poor professional training of the Securitate officers often led to the alienation of informers, their exposure as agents or simply to the collection of useless intelligence[121]. This led to an extremely slow pace of finding anything about the rebels and explains why some groups lasted for so long[122]. Sometimes torture did yield immediate and spectacular results, such as in the case of the partisans led by Gligor Cantemir in the county of Arad[123].

An interesting example of the organization and functioning of information networks is the case of anti-partisan operations in southwest Romania between 1948 and 1951. Despite the fact that most of the inhabitants were not sympathetic to the authorities and refused to volunteer information, there were local informers who had identified armed groups of up to 5 guerrillas patrolling the mountains, dealing with local shepherds, trying to obtain information and recruits[124]. Among the best informers the local officers had were women and children[125]. These reports were combined by the intelligence officers with the results of their surveillance of a large group of relatives of the known partisans. Another category of locals under close supervision were widows and women of "loose morals" supposed to be frequented by the partisans[126].

Betrayal played a great part in the elimination of some rebel groups. As information came directly from an inner source, it was much easier for the governmental forces to locate the guerrillas. For instance, two members of the Gavrilă group from the Făgăraş were betrayed by one of the locals whom they approached; the partisans were attacked in their hideout by a 6-man squad of the local Militia who shot them both dead, but not before they managed to kill the team leader. Those who harbored them were arrested[127]. The betrayal of the hosts led to the downfall of many in the Apuseni-based rebel group of Major Dabija, surprised in their hideouts and killed in gun-battles with the Securitate[128].

---

[120] BIASS, no. 2, 1968, p. 6.

[121] See for a lengthy discussion of the poor professional standards of the time Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete româneşti*.

[122] Luminiţa Banu, *op. cit.*

[123] Dorin Dobrincu, *Rezistenţa armată anticomunistă din România (1944 – începutul anilor '60)*, PhD thesis, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iaşi, 2006, p. 507-508. The author of this article thanks Dr Dobrincu for his generosity in sharing his research.

[124] Report of Mehedinţi Militia, 1 November 1949, in *RASV*, doc. 229, p. 274; Note of Cloşani Gendarmes, 20 August 1948, in *Ibidem*, doc. 61, p. 96-97.

[125] Note of Padeş Gendarmes, 14 September 1948, in *Ibidem*, doc. 78, p. 116-117; Note of Ponoarele Militia, 25 September 1949, in *Ibidem*, doc. 208, p. 235.

[126] Note of "Gangs" Sector I Teregova, 10 December 1951, in *Ibidem*, doc. 297, p. 346-348.

[127] Note of Office 522, 16 January 1951, in Adrian Brişcă, Radu Ciuceanu (eds.), *Rezistenţa armată din Munţii Făgăraş. Grupul Ion Gavrilă-Ogoranu 1949-1955*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2007 (quoted as *RAMF*), doc. 23, p. 97-98.

[128] Liviu Pleşa, *Implicarea militarilor în mişcarea de rezistenţă armată. Cazul maiorului Nicolae Dabija (1948-1949)*, in Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu, Iulia Pop (eds.), *Rezistenţa anticomunistă. Cercetare ştiinţifică şi valorificarea muzeală*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006, p. 105-124.

Perhaps the most risky approach that the Romanian communist forces took when dealing with the partisans was infiltration, the placing of an agent working for the government within a particular guerrilla group. It is interesting to note that, despite the certain risks, the payoffs were estimated to be so great that the tactic was consistently used, in a wide variety of regions and against both rural and urban armed or subversive groups. Ideally, a covert agent who might or might not have been an intelligence officer was tasked to approach individuals within the support network of a partisan group, declaring their willingness to help the guerrillas or be one of them. Once inside the network or after being accepted in the armed group, the agent would identify its members, discover their hideouts and their strengths and make all efforts to attract the guerrilla into traps and ambushes of local governmental forces. When agents were allowed enough time, they could provide a wealth of information, such as those operating in the armed groups from Dobrogea, who were giving extremely detailed reports on the composition and actions of the rebels[129].

Infiltration was employed as soon as anti-governmental groups and structures were identified after 1945. The "Haiduks" of Gavrilă Olteanu were infiltrated early on by agent "A. Roman", who was in reality SSI Captain Nicolae Dumitrescu[130]. Agent "Iancu", working for the Siguranţă, was infiltrated in the Bucharest chapter of the "Haiduks", reporting on their meetings and contacts[131]. When both the Haiduks and the National Resistance Movement were destroyed through mass arrests in late May 1946, agent Roman was also imprisoned with his contacts and acted as an undercover agent in jail[132].

In the same period, intelligence officers were infiltrated among the anti-communist officers of the Sinaia-based Mountain Battalion and were reporting that in collusion with officers of the British Military Mission, the pro-rebel officers of this unit were stockpiling weapons and prepared the organization of guerrilla formations to trap Soviet units to the West of the Carpathians in case war broke out. The agent uncovered the structure of the organization and its links to other units and the Royal Guard Battalion in Bucharest[133].

The elimination of brothers` Paragină legionary gang from the Vrancea Mountains in the night of 17-18 October 1949 was accomplished through the infiltration of a Securitate informer and a Securitate undercover sergeant major. After gaining the confidence of the leaders of the group, the undercover Securitate agents were able to relay information as to the group location, which was surrounded and captured without resistance[134].

[129] Report of Constanţa Regional Siguranţă, 12 July 1948, in Marian Cojoc (ed.), *Rezistenţa armată din Dobrogea 1945-1960*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2004, doc. 8, p. 56-59.

[130] Note of "A. Roman", 14 October 1945, in *IMRR*, vol. I, doc. 33, p. 75.

[131] Informative note, 12 September 1945, in *IMRR*, vol. II, doc. 95, p. 279.

[132] Document of 1 June 1946, in *ibidem*, p. 30.

[133] Document of 5 June 1946 and Note of SSI, 17 June 1946, in *ibidem*, 46, p. 64-65.

[134] BIASS, no. 3, 1968, p. 50-57.

The destruction of Traian Cristea's subversive group in 1956 was also achieved through infiltration. The Bucharest Securitate used a turned agent, a student arrested for anti-communist activities. He became the lover of Traian Cristea's sister and through her, after weeks of having his loyalty tested by the guerrillas he became acquainted with the rebel who "recruited" him to write political manifestos. The entire rebel group was arrested without resistance[135]. In 1957, "Action 29" was mounted against a legionary group from Dobrogea. The gang was infiltrated by one former classmate of one of the members, a Securitate agent, who helped not only in the discovery of all the members of the group, but also of sympathizers from Galaţi, Braşov and Bucureşti. All the rebels were arrested in 1959[136].

In the Apuseni, infiltration was much sought after in the case of the group led by Major Dabija. The chosen infiltrator paraded himself as an escaped convict and, after being accepted in the group, tried to place notices on the group activities in secret hideouts in trees[137]. However, the agent – retired army Lt. Col. Iancu Bocan found it impossible to send back information[138]. Col. Bocan was a happy case despite his failure. For those whom the partisans discovered to be working against them, the fate was cruel. When the Bukovinian partisans of Vladimir Macoveiciuc learned that two police agents had been placed among them in December 1945, they killed both of them with axes and then hacked them to pieces[139]. These discoveries happened either through accident, poor work of the covert agents' or, in one particularly important case for intelligence work, when one of the agents was simply unreliable. During the summer of 1951 the Securitate attempted to infiltrate four informers in the Northern Făgăraş group led by Ion Gavrilă, among them captured Bukovinian partisan Vasile Motrescu. Once inside the group, he revealed that the other three were traitors; the partisans executed the three on 14 September 1951[140]. Motrescu's action was not unique. The Securitate arrested in December 1950 a member of the Şuşman group from the county of Cluj and tried to turn him in an infiltrated agent, however when returned in the gang he revealed his capture to his comrades[141].

[135] *Ibidem*, p. 61-65.

[136] Testimony of Col. Victor Burlacu, in "Securitatea", no. 3, 1973, p. 12-13.

[137] Proposal of the Câmpeni Securitate Office to the Turda Regional Office, 21 February 1949, in Adrian Brişcă, Puica Buhoci (eds.), *Rezistenţa armată din Munţii Apuseni. Gruparea maiorului Nicolae Dabija, 1948-1949*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2007, doc. 4, p. 55.

[138] Statement of Lt. Col. Iancu Bocan, 5 March 1949, in *ibidem*, doc. 11, p. 66.

[139] Report of the Regional Police Inspectorate Northern Moldova, 10 January 1946, in Adrian Brişcă, Radu Ciuceanu (eds.), *Rezistenţa armată din Bucovina*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 1998, vol. I, doc. 20, p. 175.

[140] Report of the Sibiu Militia, 16 September 1951, in *RAMF*, doc. 61, p. 163-164 and fn. 33-36. For the larger history of the Gavrilă group see Dorin Dobrincu, *Rezistenţa armată anticomunistă din Munţii Făgăraş – versantul nordic. Grupul carpatic făgărăşan / Grupul Ion Gavrilă (1949/1950-1955/1956)*, in "Anuarul Institutului de Istorie «G. Bariţiu» din Cluj-Napoca", tom XLVI, 2007, p. 433-502.

[141] *RATS*, p. 29.

Despite these failures, enough victories could be reported to vindicate those officers who thought infiltration was worthwhile. In the summer of 1954, three of the partisans led by Şuşman were discovered through the use as informer of the sister of two of them. One was killed; another was sentenced to death and executed. The third member, a woman, was given a life sentence[142]. In the case of the Popşa group from Maramureş, the authorities penetrated both the support and propaganda network and the group itself. The legionary "Young Nest" in Sighet, who were planning on joining the local guerrillas, had been infiltrated with an informer in November 1948. This allowed the authorities to place an agent within the partisans themselves in April 1949, and in just a few days the information received led to two gunfights leading to the destruction of the group[143]. A Securitate non-commissioned officer infiltrated among them in 1950-1951 liquidated all the partisans led by Andrei Ghivnici single-handedly[144]. Securitate Major Grigore Mândruţ infiltrated the subversive group from the Cluj County led by Iosif Capotă, leading to its demise[145].

The "White Guard", an organization led by Leonida Bodiu and operating in Bistriţa-Năsăud, was also affected by infiltration. In September 1948 an information network coordinated both by Securitate and Army Intelligence was built up in the villages where the organization was known to be operating. Some of the Army officers blew their own cover in the process, by calling their sources to official meetings in the local town halls. Acting on a carefully elaborated plan, 30 Securitate strike teams totalling 156 men went into action on the night of 12/13 February 1949 in four villages, arresting 22 suspected members of the organization. However the mission was a failure, as 29 of those known to possess weapons escaped to the mountains. Bodiu was eventually captured after a government agent infiltrated the group the next month. In July, under the pretext of trying to escape while revealing the location of some weapons, Bodiu and two other members of the rebel group were shot and killed by the Securitate[146].

Comparisons and conclusions

The final section of this article provides a comparison of the three cases focusing on the issues of intelligence organization and intelligence operations, especially the creation of information networks through the recruitment of agents, infiltration of the insurgent groups and the use of torture during interrogations.

[142] *Ibidem*, p. 46-47.

[143] "The history of the Popşa Group and its capture", report by Maramureş Securitate, 31 May 1949, in *RAP*, doc. 24, p. 68-71.

[144] Dorin Dobrincu, *Grupuri minore*, p. 181.

[145] Denisa Bodeanu, Cosmin Budeancă (eds.), *Rezistenţa anticomunistă din România. Grupul "Capotă-Dejeu" (1947-1957)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006, p. 25-26.

[146] See for this Oana Ionel, *Anihilarea organizaţiei „Garda Albă" de către Securitate (1949)*, in Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu, Iulia Pop (eds.), *op. cit.*, vol. I, p. 142-158.

Intelligence organization for counterinsurgency was quite different in the three cases. The British in Malaya, after a short period of experimentation at the beginning, preferred to concentrate authority for the collection, analysis and distribution of intelligence in the hands of the civilian Special Branch, helped by army intelligence officers attached to it. The French had what seemed a disjointed intelligence effort, with army intelligence, ministry of the interior information services as well as both the internal and external civilian metropolitan intelligence services involved in Algerian problems. The Romanians, again after an initial period, in which multiple intelligence agencies dealt with insurgents in a fairly uncoordinated manner, concentrated these efforts under the aegis of the Securitate, albeit the efforts were still mostly local and the People's Militia still played an important role in gathering information on the ground.

The reasons for this, especially in the light of the military success that the three governments enjoyed, seem to have been justified by the nature of the opponent and the geographical characteristics of the conflict. The British fought against the most coherent and politically organized opponent of the three cases, without internal frictions and obeying the orders of a central command. Furthermore, the area of operations was very similar, basically mountainous jungle and it made perfect sense to concentrate intelligence efforts under one service. Putting everything under the civilian Special Branch also helped in showing that the Malayan conflict was not a serious war. In the Algerian case, the FLN was not as united, with the external command often at odds with the internal one, which was also divided, sometimes along ethnic lines between Arabs and Berbers. Furthermore, unlike the MCP or the Romanian insurgents, the FLN operated not only in Algeria, but also in other countries and on other continents. The French had to find their enemies in the middle of deserts, in mountain hideouts, in fertile valleys, on the streets of big cities in Algeria, Morocco, and Tunisia but also in France, Germany and the United States. It would have been too difficult to run the campaign under only one intelligence service. As the efforts were mostly rural and local, again it made sense for the Romanian government to entrust the fight against the partisans to the Securitate. The main reason it did not wholly revert to the Militia is connected to the political stance of the partisans, which were far more than common bandits in ideological terms.

Informers and informer networks were the bedrock on which the intelligence campaigns were based in classical counterinsurgency. Their recruitment and formation required a steady, painful and long effort by specialized intelligence officers, who in Algeria and Malaya had to battle with their own inability to communicate in the native languages and who in Romania were marred by their own lack of education. These predicaments explain to a degree why it was so difficult to recruit and run good informers and to form efficient and lucrative informer networks. The nature of the adversary and its operations accounts for the other problems of gathering intelligence. More often than not, the informers had to be recruited in the local communities or among the deported, in the hope that they would provide intelligence on the support

network of the guerrillas. This support network had organizational coherence in both Malaya and Algeria (the Min Yuen and the OPA, respectively) and was the main target of intelligence efforts in all the three cases. It's targeting, if successful, allowed intelligence officers to identify most of the members of the network and the identities of the guerrillas, their habits, patterns of operations and, if especially lucky, locations. The process was lengthy and arduous and in many cases could be marred by intelligence officers or informers blowing their own covers in the process.

A far more difficult task was the infiltration of agents and informers inside the guerrilla groups per se. The British had some success among the couriers of the MCP running correspondence between the guerrilla camps in the jungle and the support network in the resettlement camps, but were seldom able to insert agents in the fighting formations. The French had a similar experience in Algeria, penetrating support networks in rural and urban areas but seldom achieving intelligence from the armed rebel formations. They were, however, more capable in penetrating the FLN cells operating outside Algeria, most notably in metropolitan France. Through cooperation with other intelligence agencies, like those of federal Germany, weapons smugglers were identified and eliminated. The Romanian Securitate had more success in infiltrating guerrilla groups and support networks, which can be explained in cultural terms, as both the rebels and the authorities did not differ in language, outlook or ethnicity. Furthermore, most Romanian armed rebels operated close to the villages or native places of some members of their groups, so it was easier for the authorities to try to "turn" a relative or a friend of the guerrillas.

In gathering human intelligence interrogation of civilians, suspected enemy helpers, surrendered and captured enemy personnel played a prominent role. Language and cultural differences impeded French and British efforts, as the authorities had few officers who could speak Arabic or Chinese and had to rely instead on interpreters and further along the line on educating metropolitan officers or recruiting native speakers. Also, especially when mounting a massive interrogation in a cordoned locality, the officers had to make special efforts not to blow the cover of their informers and had to do far more interrogatories for the sake of appearances. However, in all three cases the most problematic aspect, at least from the vantage point of the present, is the brutal and sometimes inhumane methods used during interrogation.

It has been established for a long time that French officers routinely tortured suspected terrorists during the Battle of Algiers and it has became apparent in the last decade and a half that this was normal practice in the rural areas throughout the conflict. Thousands were killed in the process. Romanian Securitate followed both a national and Soviet tradition in beating and torturing those it subjected to interrogations, with many victims dying because of the wounds or being summarily executed. Despite the fact that for decades the British portrayed their interrogation practices in post-war colonial warfare as clean and humane, proof began to emerge recently that torture, including the

removal of nails, was a part of the process in Malaya, mirroring far more gruesome practices during the parallel campaign fought in Kenya against the Mau Mau. Ethical and legal issues can and should be raised in these matters. Together with similar problems concerning the approach towards population control through deportations they show that there are good reasons to consider classical counterinsurgencies "dirty wars".

Organizarea şi operaţiunile serviciilor de informaţii în contrainsurgenţa clasică. Malaya, Algeria şi România, 1944-1962

(Rezumat)

Cuvinte-cheie: contrainsurgenţă, servicii de informaţii, operaţiuni ale serviciilor de informaţii, criza din Malaya, Algeria, România.

Acest articol problematizează organizarea serviciilor de informaţii şi acţiunile lor în contrainsurgenţele din perioada imediat postbelică, 1944-1962. După sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, destrămarea imperiilor coloniale occidentale a coincis cu crearea unui spaţiu imperial sovietic în Europa de Răsărit, iar ambele fenomene istorice au inclus confruntări violente între forţele guvernamentale şi cele care se opuneau menţinerii sau formării imperiilor. Campaniile cercetate sunt cea britanică în Peninsula Malaya, cea franceză în Algeria şi cea de eliminare a grupărilor armate anticomuniste din România. În vreme ce războaiele purtate în Asia de sud-est şi Africa de nord au constituit ulterior baza teoretică pe care s-au elaborat teoriile şi manualele operaţionale occidentale privind insurgenţele, cazul românesc, deşi bine cercetat pe plan intern, a fost rareori discutat comparativ şi niciodată în raport cu experienţele puterilor vestice.

În acest articol sunt discutate şi comparate diferitele organizaţii civile şi militare implicate în lupta împotriva gherilelor, în special din perspectiva comenzii unice sau a unei acţiuni duse concomitent de mai multe servicii care depindeau de diferite structuri guvernamentale. În vreme ce britanicii au optat relativ repede pentru o comandă şi organizare unică a serviciilor de informaţii, sub structura civilă a Special Branch, francezii au folosit în privinţa insurgenţilor algerieni şi a reţelelor lor de sprijin multiple agenţii de informaţii şi structuri acţionale, depinzând fie de ministerele de interne şi al apărării, fie de cabinetul prim-ministrului şi ulterior al preşedintelui. În ambele cazuri vestice, aceste opţiuni s-au datorat tipului adversarului, unitar în Malaya, dar extrem de extins pe plan naţional şi internaţional în cazul naţionaliştilor algerieni. În România, tot tipul gherilelor a influenţat organizarea serviciilor de informaţii, în sensul unei concentrări pe plan regional şi local, nefiind necesară o centralizare.

Din perspectiva operaţiunilor, articolul discută recrutarea informatorilor şi organizarea reţelelor informative, tacticile de infiltrare în grupurile insurgente, interogarea şi torturarea suspecţilor. Concluziile reliefează răspândirea largă a torturii în toate cele trei cazuri, detaliază formarea reţelelor de informatori şi felul în care acestea au fost folosite. Infiltrarea şi trădarea constituie un subiect special de investigaţie, fiind adesea responsabile pentru cele mai importante victorii ale forţelor guvernamentale. Articolul atrage atenţia asupra problemelor legale şi morale pe care le-au ridicat folosirea anumitor proceduri de obţinere a informaţiilor şi previne asupra utilizării lor în campaniile contemporane şi viitoare.

„Atitudini anticomuniste” la nivel local? Cazul unei scrisori adresate Comitetului Central al PMR, în aprilie 1956

Alexandra TOADER

Literatura de specialitate a reperat principalele momente din istoria comunismului internaţional care au generat atitudini împotriva regimului venite, în general, din partea unor grupări mai mult sau mai puţin coagulate. Cu toate acestea, preocupările legate de atitudinea membrilor societăţii, analizaţi singular, au fost lăsate într-un plan secund. Este explicabil, întrucât documentele ce conţin astfel de informaţii sunt fie prea puţine ori, dacă există, sunt marcate de o doză considerabilă de subiectivism.

Cu toate acestea, lucrarea de faţă îşi propune să analizeze semnele cristalizării unor aşa-zise „atitudini anticomuniste”[1] la nivel local prin evaluarea unui caz particular, cel al lui Constantin Vasiliu, un activist de partid din Constanţa. Acesta a contestat, în aprilie 1956, la doar două luni de la prezentarea de către N. S. Hruşciov a cuvântării sale „secrete”, maniera în care cei mai importanţi membri ai PMR şi, în special, Gheorghiu-Dej, au ales să înţeleagă problematica cultului personalităţii. Altfel spus, era criticată, prin intermediul unei scrisori adresate membrilor CC al PMR[2], întreaga conducere a partidului pentru modul în care a „jonglat” cu sintagma de „cult al personalităţii”, cerându-le să îşi facă autocritica. Acest caz este cu atât mai interesant cu cât documentele epocii reperează mai multe atitudini de acest tip în România vremii. Aşadar, întrebările la care ne propunem să oferim un răspuns sunt următoarele: cum s-a încercat gestionarea unei astfel de probleme? Care a fost motivul pentru care i s-a acordat în epocă o asemenea importanţă? Ce impact ar fi produs la nivel societal astfel de critici, dacă acestea ar fi degenerat?

[1] Cazul Constantin Vasiliu nu se înscrie în definiţia oferită de DEX sau de analiştii perioadei cu privire la ceea ce înseamnă, într-adevăr, o atitudine anticomunistă. Cu toate acestea, reacţia sa vizavi de conducerea vremii este definită în această manieră chiar de către unul dintre cei ce l-au interogat, şi anume Nicolae Ceauşescu. Acesta considera că petiţionarul „vrea să spargă unitatea partidului”, asemănând atitudinea sa cu cea a „cercurilor imperialiste duşmănoase”.

[2] Subiectul scrisorilor adresate de către oamenii simpli conducerii partidului a fost abordat într-o lucrare recentă, de către Mioara Anton şi Laurenţiu Constantiniu (editori), *Guvernanţi şi guvernaţi. Scrisori către putere, 1945-1965*, Iaşi, Editura Polirom, 2013. Vezi şi Mioara Anton, *Oameni mici şi necăjiţi. Scrisori către putere. 1948-1964*, în AIIX, tom L, 2013, p. 259-272.

Merită subliniat faptul că, imediat după instaurarea regimului comunist în România, se alcătuiau note informative lunare cu privire la scrisorile primite la Cancelaria Secretariatului CC al PMR. Acestea cuprindeau, de regulă, plângeri din partea populaţiei în legătură cu modul de aplicare a unor politici la nivel local (precum confiscările de cereale, plata impozitelor etc.). Foarte multe dintre scrisori erau adresate liderilor comunişti, personal. De pildă, în luna octombrie a anului 1949 s-au primit în total, la Cancelaria Secretariatului, un număr de 747 de scrisori, dintre care 169 fuseseră adresate Anei Pauker, 139 lui Gheorghiu-Dej, patru lui Teohari Georgescu, trei lui Lothar Rădăceanu, celelalte fiind adresate Comitetului Central[3]. Întrucât numărul acestora creştea de la an la an, în 1953 s-a adoptat o hotărâre potrivit căreia la fiecare început de lună miniştrii, preşedinţii comitetelor de stat, precum şi preşedinţii comitetelor executive ale Sfaturilor populare regionale trebuiau să informeze în scris Consiliul de Miniştri despre situaţia acestor scrisori, iar primii secretari ai comitetelor regionale de partid trebuiau să informeze CC al PMR asupra problemelor ridicate de cetăţeni şi a modului în care au fost ele rezolvate[4]. Iar în iunie 1962 s-a decis ca ziare precum „Scânteia" sau „România Liberă" să introducă o rubrică săptămânală despre modul în care erau soluţionate plângerile din scrisorile ce veneau la sediul CC[5]. Ceea ce atrage atenţia, în văzul lui Constantin Vasiliu, este faptul că scrisoarea sa se deosebeşte de celelalte redactate în epocă prin aceea că a criticat membri importanţi ai conducerii partidului, în special pe Gheorghiu-Dej, într-un context foarte sensibil al anului 1956: discuţiile privitoare la consecinţele negative ale fenomenului cultului personalităţii.

Trebuie precizat că documentele pe baza cărora ne-am construit analiza au fost identificate în cadrul Arhivelor Naţionale ale României, fondul CC al PCR – Secţia Cancelarie. Scrisoarea, la fel ca şi interogatoriul, le-am reprodus în anexe, însă, din cauza spaţiului limitat, am considerat oportună evitarea transcrierii integrale a discuţiilor în care Constantin Vasiliu a fost implicat pe parcursul a trei zile. Prin urmare, am selectat doar fragmentele care conţin informaţiile necesare demonstraţiei pe care dorim să o realizăm.

Ne-am structurat lucrarea în trei părţi distincte. În prima secţiune am surprins cadrul politic general de după cel de-al XX-lea Congres al PCUS, axându-ne pe modul în care a fost dezbătut şi înţeles, în RPR, conţinutul raportului sovietic, atât la nivelul conducerii de partid, cât mai ales la nivelul populaţiei. Ni s-a părut necesară cercetarea atitudinii populaţiei faţă de fenomenul cultului personalităţii întrucât s-a pus un mare accent, în epocă, pe dezbaterile la nivel local cu privire la această problematică. A doua parte a studiului îl plasează în centrul discuţiei pe Constantin Vasiliu, un personaj care ar fi rămas cu siguranţă anonim dacă nu ar fi trimis scrisoarea critică, adresată

[3] ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cancelarie, dosar nr. 238/1949, f. 1.
[4] *Ibidem*, dosar nr. 109/1953, f. 1.
[5] Idem, fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 6/1962, f. 3.

membrilor Comitetului Central al PMR. Vom surprinde atât elementele pe care acesta le-a contestat, cât şi consecinţele demersului său, unul neobişnuit pentru România anilor ’50. Cu atât mai mult cu cât acesta a fost convocat imediat la Bucureşti, unde a fost supus unei anchete cu adevărat staliniste, al cărei scop era învinuirea sa pentru fapte mai mult sau mai puţin adevărate. Finalmente, ultima parte a studiului surprinde efectul pe care l-a produs acest moment, prin plasarea sa în legătură cu alte evenimente care s-au derulat în plan intern la nivelul anului 1956, pe fondul unor nemulţumiri care mocneau la nivelul unui segment important al populaţiei.

Contextul istoric

După revenirea în ţară a delegaţiei PMR care a participat la cel de-al XX-lea Congres al PCUS, din luna februarie a anului 1956, a trecut un timp considerabil până când problemele ridicate la Moscova au fost dezbătute. Abia în cadrul plenarei lărgite a CC al PMR, din zilele de 23-25 martie 1956 s-a discutat, pe larg, despre formele de manifestare ale cultului personalităţii în România şi s-a citit raportul delegaţiei PMR cu privire la lucrările Congresului sovietic. În cadrul acestei întâlniri s-au remarcat câteva teme dezbătute de către participanţi. Înainte de toate, s-a invocat rolul Plenarei din august 1953 şi hotărârile adoptate în urma acesteia în vederea suprimării formelor de manifestare ale cultului personalităţii, însă cei prezenţi s-au arătat de acord cu faptul că încă mai puteau fi identificate lipsuri pe acest palier[6]. În acelaşi timp, o parte dintre participanţi au ţinut să atragă atenţia asupra caracterului imitativ al cultului personalităţii în România, aspect care nu a făcut posibilă amplificarea coordonatelor sale la nivelul celui din Uniunea Sovietică, mai ales pentru că „nu a prins la conducătorii serioşi ai partidului”[7]. Însă, dacă exponenţii conducerii comuniste erau exoneraţi de această vină, nu acelaşi lucru se poate spune despre liderii locali, caracterizaţi drept „gâtuitori ai criticii”[8]. În cadrul acestei plenare, Nicolae Ceauşescu s-a remarcat ca un fervent critic al fenomenului cultului personalităţii, fiind de părere că existau persoane în interiorul partidului care încurajau laudele şi, mai mult decât atât, creau condiţiile pentru a fi lăudaţi[9]. Iar Gheorghe Vasilichi, mult mai incisiv, considera că în România „s-a pregătit terenul” în acest sens, aşa încât „ne-am complăcut ca şi noi să cultivăm şi chiar să mărim acest cult al personalităţii”[10].

După o perioadă de aproximativ trei săptămâni, ziarele au început să publice date cu privire la discuţiile purtate la cel de-al XX-lea Congres al PCUS. Primele informaţii au fost tipărite pe data de 17 martie, însă ceea ce atrage atenţia este publicarea cuvântării lui Mátiás Rákosi, din cadrul plenarei

[6] Idem, fond CC al PCR – Secţia Cancelarie, dosar nr. 27/1956, f. 66.
[7] *Ibidem*, f. 76.
[8] *Ibidem*.
[9] *Ibidem*, f. 96.
[10] *Ibidem*, f. 104.

CC al Partidului celor ce Muncesc din Ungaria. De ce era necesară evidenţierea conţinutului discuţiilor purtate în Ungaria? Tocmai din perspectiva modului abrupt în care liderii comunişti maghiari au dezbătut problema cultului personalităţii[11]. Or, prin prezentarea exemplului ungar, se dorea argumentarea faptului că, în România, cultul personalităţii nu a avut aceleaşi dimensiuni şi consecinţe ca în celelalte state din blocul comunist, idee care, de altfel, a fost repetată de Gheorghiu-Dej ori de câte ori a avut ocazia.

A urmat o perioadă de douăsprezece zile până când în „Scânteia" au fost incluse alte materiale cu privire la Congresul sovietic, de această dată fiind dat publicităţii *Raportul delegaţiei PMR cu privire la Congresul al XX-lea al PCUS*. Era prezentată o formă prescurtată a raportului lui Gheorghiu-Dej de la plenara lărgită a CC al PMR din 23-25 martie 1956, în care se vorbea despre însemnătatea „conducerii colective" şi despre consecinţele negative ale cultului personalităţii lui Stalin în Uniunea Sovietică şi în RPR. Se invoca însă momentul 2 iulie 1952[12] şi Plenara din august 1953[13] ca puncte de reper în privinţa adoptării unor măsuri în vederea atenuării formelor de manifestare ale cultului personalităţii[14]. Aceste aspecte ascundeau însă conflictele ce tocmai se născuseră în partid între Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi, pe de o parte[15], şi Gheorghiu-Dej, împreună cu susţinătorii săi, pe de alta. Aceste disensiuni nu au fost date publicităţii, întrucât puteau periclita poziţia lui Gheorghiu-Dej dacă nu erau gestionate într-un mod adecvat. Atitudinea celor doi împotriva conducerii dejiste a atras însă atenţia liderilor partidului, ceea ce l-a făcut pe Gheorghe Apostol să afirme, câteva zile mai târziu, că cele două şedinţe ale Biroului Politic, de dinaintea şi din timpul Plenarei din martie 1956,

[11] *Congresul al XX-lea al PCUS – eveniment de uriaşă însemnătate istorică. Raportul prezentat de Mátyás Rákosi la Plenara CC a Partidului celor ce Muncesc din Ungaria,* în „Scânteia", anul XXV, nr. 3546, 17 martie 1956, p. 4.

[12] Expunerea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la şedinţa cu redactorii presei centrale şi locale, din data de 2 iulie 1952, suscită interes din perspectiva ineditului manierei în care un lider comunist critică, printre altele, popularizarea propriului său nume. Documentul, de un mare interes pentru cercetătorii perioadei dejiste, a fost cel mai adesea analizat din perspectiva urmărilor pe care le-a generat pe plan intern, printre care atenuarea formelor de manifestare ale cultului liderului comunist român. Expunerea este privită ca o reacţie la sesizarea celor de la redacţia săptămânalului „Pentru pace trainică, pentru democraţie populară", Gheorghiu-Dej dorind să demonstreze, prin acţiunea întreprinsă, faptul că se delimita de practicile asociate cultului personalităţii.

[13] La Plenara lărgită a CC al PMR, din 19-20 august 1953, cu privire la „îmbunătăţirea muncii de partid şi întărirea legăturii partidului cu masele", s-a avansat pentru prima dată sintagma de „cultul personalităţii", cerându-se „lichidarea" manifestărilor sale în propaganda de partid şi în activitatea practică a organizaţiilor partidului, manifestări considerate a fi „incompatibile cu învăţătura marxist-leninistă" (ANIC, fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 109/1953, f. 43).

[14] *Raportul delegaţiei PMR cu privire la lucrările Congresului al XX-lea al PCUS,* în „Scânteia", anul XXV, nr. 3556, 29 martie 1956, p. 1.

[15] Pentru cazul Miron Constantinescu – Iosif Chişinevschi, vezi Dan Cătănuş, Alina Tudor (editori), *O destalinizare ratată: culisele cazului Miron Constantinescu – Iosif Chişinevschi (1956-1961)*, Bucureşti, Editura Elion, 2001.

s-au desfăşurat într-o atmosferă „pe care n-am mai întâlnit-o de la existenţa deviatorilor”[16]. Aceasta se datora, potrivit lui Gheorghe Apostol, faptului că cei doi căutau să găsească în partid un „mic Stalin”, prin încercarea de a demonstra că Gheorghiu-Dej s-a condus după metodele arbitrare ale liderului sovietic[17].

În cadrul discuţiilor din zilele de 3, 4, 6 şi 12 aprilie 1956 se observă foarte clar natura atitudinii lui Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi împotriva liderului PMR. Prezentând abuzurile din MAI şi întrebându-se „cum a fost posibil ca tovarăşul Gheorghiu-Dej să nu ia măsuri”[18], Miron Constantinescu s-a referit la problematica cultului personalităţii încercând o critică vădită la adresa primului secretar român şi la modul în care a desconsiderat, în practică, ideea de „conducere colectivă”, prin aceea că a recurs chiar la „batjocorirea” părerii membrilor Biroului Politic[19]. Contrar celor afirmate de Gheorghiu-Dej în cadrul întâlnirilor precedente, cum că problematica cultului personalităţii fusese ridicată în repetate rânduri înainte de 1956, făcându-se paşi importanţi în eradicarea fenomenului, Miron Constatinescu susţinea, în şedinţa din 4 aprilie, că liderul partidului nu a ridicat niciodată problema de fond, ci numai pe cea a scandării numelui, aşa cum s-a întâmplat la întâlnirea cu ceferiştii de la Giuleşti[20]. Majoritatea celor care au luat cuvântul la şedinţa Biroului Politic din luna aprilie au pus problema cultului lui Gheorghiu-Dej, însă au făcut cel mai adesea trimitere şi la cultul altor lideri, aşadar nu îl făceau pe conducătorul PMR singurul vinovat de dezvoltarea acestui fenomen. Cel mai adesea s-a pus accent pe condiţiile locale, la care a contribuit fiecare membru al partidului[21]. Emil Bodnăraş a fost unul dintre cei care a oferit cele mai multe exemple ale formelor exterioare îmbrăcate de cultul lui Gheorghiu-Dej, abordând probleme până la momentul respectiv nedezbătute, ceea ce îi va atrage numeroase critici în zilele ce au urmat şedinţei din 4 aprilie. Acesta ridica problema falsificării istoriei atunci când se aducea în discuţie participarea lui Gheorghiu-Dej la evenimentele din 23 august 1944[22], criticând, totodată, concepţia conducătorului PMR potrivit căreia „acolo unde este el, acolo e şi dreptul şi puterea”[23].

Ca urmare a dezbaterilor ce avuseseră loc la nivelul partidului, pe data de 7 aprilie 1956 Direcţia Treburilor a CC al PMR emitea un document care trebuia să ajungă la toate comitetele regionale de partid. Se accentua necesitatea prelucrării documentelor Congresului al XX-lea al PCUS cu activul comitetelor raionale şi orăşeneşti de partid. Acţiunea urma să se desfăşoare pe baza expunerii delegaţiei PMR la Congres, prezentată în şedinţa plenară a CC al PMR din 23-25 martie, text ce urma să fie transmis de către oficialităţi, în

[16] ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cancelarie, dosar nr. 33/1956, f. 20.
[17] *Ibidem*, f. 24.
[18] *Ibidem*, f. 2-4.
[19] *Ibidem*, f. 7.
[20] *Ibidem*, f. 13.
[21] *Ibidem*, f. 34.
[22] *Ibidem*, f. 35.
[23] *Ibidem*, f. 36.

decurs de o săptămână. După primirea acestuia, trebuiau organizate şedinţe ale activului comitetelor raionale şi orăşeneşti de partid[24]. De altfel, textul prescurtat al *Raportului* delegaţiei PMR cu privire la Congresul al XX-lea al PCUS a fost publicat şi în „Scânteia" de joi, 29 martie 1956[25].

Scrisoarea lui Constantin Vasiliu

Acesta este şi momentul în care Constantin Vasiliu a început redactarea scrisorii sale. Problemele pe care le-a întâmpinat ulterior, însă, au decurs din faptul că a hotărât să expedieze scrisoarea, adresată membrilor Comitetului Central, fără să discute nemulţumirile sale cu secretarii comitetului regional de partid Constanţa. Aşadar, şi-a conceput textul având drept punct de reper doar informaţiile pe care „Scânteia" le-a dat publicităţii[26]. Scrisoarea, expediată pe data de 18 aprilie, a ajuns la Bucureşti în decurs de aproape două săptămâni, fiind arhivată de Direcţia Treburilor a CC al PMR la data de 3 mai 1956[27].

Cine era Vasiliu Constantin? Potrivit informaţiilor pe care el însuşi le furnizează, înainte de cel de-al Doilea Război Mondial a lucrat ca pescar, apoi ca marinar în navigaţia civilă, după care s-a înrolat în armată, unde s-a calificat ca timonier[28]. Ulterior, a intrat la închisoare pentru că fusese lovit de un superior, ripostând, la rândul lui. Prin urmare, în anul 1943 a fost condamnat la cinci ani de muncă silnică, fiind închis la Jilava, apoi Aiud (august 1943 – decembrie 1944). După ce a ieşit din închisoare la sfârşitul anului 1944, în urma amnistiei[29], s-a transferat din postul de gardian de port, din Constanţa la Drencova[30]. În octombrie 1945 devenea secretarul celulei de partid a portului Drencova, iar în 1948, preşedinte al comitetului sindical. Tot în acelaşi an a fost instalat ca director al „Comcerealului" judeţean. Când această instituţie s-a transformat în „Comitetul regional de recepţionare a produselor agricole", făcea parte din activul de partid Oraviţa, preocupându-se, în general, de problemele financiare şi administrative, ocupând acest post până în decembrie 1950. Apoi, până în 1951 a lucrat la Caraş. După raionare, a fost transferat la Sibiu. A ajuns la Constanţa în anul 1952, după cea de-a doua raionare[31]. Constantin Vasiliu a îndeplinit funcţia de şef al secţiei economice a Comitetului orăşenesc. Nu după mult timp, a fost cooptat în cadrul unei brigăzi cu scop de control şi informare pentru comitetul respectiv, în legătură cu primirea de noi candidaţi în partid. A lucrat, aşadar, la Sectorul de evidenţă a dosarelor de candidaţi, munca sa

[24] *Ibidem*, dosar nr. 176/1956, f. 30.

[25] *Raportul delegaţiei PMR cu privire la lucrările Congresului XX al PCUS*, în „Scânteia", anul XXV, nr. 3556, 29 martie 1956, p. 1.

[26] ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cancelarie, dosar nr. 183/1956, f. 3.

[27] *Ibidem*, dosar nr. 176/1956, f. 56.

[28] *Ibidem*, dosar nr. 183/1956, f. 11-12.

[29] Vezi *Decretul nr. 1624/1944 privind amnistia generală, politică, militară şi agrară*, în MOf, partea I, nr. 197 bis, 24 august 1944.

[30] ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cancelarie, dosar nr. 183/1956, f. 11.

[31] *Ibidem*, f. 10-11.

constând în verificarea materialelor din cadrul dosarelor[32]. De asemenea, a absolvit, la Galaţi, Şcoala de activişti de partid, de un an[33]. Aşadar, Constantin Vasiliu a expediat scrisoarea în calitatea sa de activist de partid, încercând să dovedească, prin gestul său, faptul că se preocupă constant de maniera în care politicile şi indicaţiile partidului erau aplicate.

Conţinutul scrisorii

Voi prezenta, punctual, conţinutul scrisorii adresate de către Constantin Vasiliu Comitetului Central al partidului, pentru a analiza bazele pe care s-au construit criticile acestuia. Înainte de toate, a invocat maniera în care conducerea partidului a înţeles să abordeze problematica cultului personalităţii. În privinţa acestui aspect, se arăta nemulţumit de explicaţiile oferite de raportul delegaţiei PMR fiind de părere că, în realitate, emergenţa cultului personalităţii în România a fost o consecinţă a „spiritului şovăielnic ce l-au manifestat tovarăşii din CC al PMR, care au combătut principial” apariţia fenomenului. Dimpotrivă, Constantin Vasiliu identifica o altă cauză pentru dezvoltarea acestuia. Atribuia vina unor conducători din CC al PMR, care promovaseră atât cultul personalităţii lui Stalin, cât şi al lor personal[34]. Prin urmare, acuza liderii partidului de faptul că au demonstrat o „lipsă de combativitate în înţelegerea justă a învăţăturii marxist-leniniste şi aplicarea ei în munca partidului nostru”[35]. Mai mult decât atât, Constantin Vasiliu aprecia că fenomenul cultului personalităţii nu a fost unul singular ci, dimpotrivă, s-a manifestat la o mare parte dintre liderii PMR, şi în special la Gheorghiu-Dej, pe care îl considera principalul vinovat de tolerarea acestui aspect[36]. Ceea ce este şi mai interesant, era de părere că toţi cei care au greşit în această problemă trebuiau să îşi facă autocritica, recunoscând erorile pe care le-au comis. Iar această acţiune trebuia să se fi întâmplat deja, în opinia lui Constantin Vasiliu, până la acel moment.

Un alt subiect adus în discuţie de activistul constănţean a fost problema iugoslavă, mai precis ruperea relaţiilor cu Tito, în contextul anului 1948[37]. În

[32] *Ibidem*, f. 4.
[33] *Ibidem*, f. 12.
[34] *Ibidem*, dosar nr. 176/1956, f. 56.
[35] *Ibidem*.
[36] *Ibidem*, f. 57.
[37] Un prim moment în care se ridică în PMR problema cultului liderilor a fost reprezentat de critica pe care Uniunea Sovietică a iniţiat-o împotriva „renegatului Tito”, la mijlocul anului 1948. Astfel, într-un articol publicat de către Virgil Trofin în „Scânteia”, pe data de 8 iulie 1948, intitulat, sugestiv, *Idolatrie şi metode cazone pe şantierele iugoslave*, autorul caracteriza politicile iugoslave ca o consecinţă a unui „cult oarecum mistic pentru tovarăşul Tito […]. Orice activitate era legată de numele lui Tito” („Scânteia”, anul XVII, nr. 1164, 9 iulie 1948, p. 1). Efectele negative ale cultului lui Tito erau analizate şi în articolul semnat de Iosif Chişinevschi, *Programul şi statutul P.C.I., o nouă mărturie a trădării marxismului* („Lupta de clasă”, seria V-a, nr. 1, august-septembrie 1948, p. 28-29). Ana Pauker vorbea chiar de „regimul turcesc din Partidul Comunist Iugoslav” (Ana Pauker, *Regimul sectarist şi birocratic din P.C. din Iugoslavia*, în „Scânteia”, anul XVII, nr. 1175, 20 iulie 1948, p. 3). Dovadă a modului în care era privită politica

acest caz, îşi imputa faptul că a crezut „orbeşte" în conducerea partidului, în special în „pretinsele calomnii" la adresa liderului iugoslav. Prin urmare, cerea imperativ ca „vinovaţii să iasă la iveală, să nu se ascundă"[38].

Spre finalul intervenţiei se arăta profund indignat de faptul că, în cele două probleme, răspunderea personală a unor conducători de partid şi de stat a fost trecută pe seama unei răspunderi colective „acoperindu-se, astfel, vina anumitor personalităţi importante"[39].

Impactul produs de conţinutul scrisorii

Scrisoarea a produs un impact real la nivelul conducerii. Dovadă stă şi faptul că Constantin Vasiliu a fost convocat la Bucureşti, pentru a purta o serie de discuţii cu membrii de seamă ai partidului la respectiva vreme. Astfel, la numai trei săptămâni de la inventarierea scrisorii de către Direcţia Treburilor a CC al PMR au început şi convorbirile, care s-au derulat pe parcursul a trei zile. Într-o primă fază, în zilele de 24 şi 25 mai şi, ulterior, la data de 1 iunie 1956.

Cei care au fost trimişi să discute cu Constantin Vasiliu erau personalităţi proeminente ale partidului de la acea vreme, şi anume Nicolae Ceauşescu, Petre Lupu şi Ştefan Voicu, toţi membri ai Comitetului Central. Nicolae Ceauşescu, de pildă, devenise, pe 19 aprilie 1954, membru al Secretariatului CC al PMR, iar din 28 decembrie 1955 era membru al Biroului Politic al CC al PMR[40]. Petre Lupu a fost ales membru al CC al PMR pe data de 28 decembrie 1955. Fusese, de asemenea, în perioada 1950-1952 şeful Secţiei Organizatorice a CC al PMR apoi, între 1952 şi 1955, şef al Direcţiei Treburilor a CC al PMR. Din 1955 a revenit ca şef al Secţiei Organizatorice, funcţie pe care a deţinut-o până în 1958[41]. Singurul membru supleant al CC al PMR era Ştefan Voicu, care fusese instalat în această poziţie, la fel ca şi Petre Lupu, la data de 28 decembrie 1955, după cel de-al II-lea Congres al PMR[42].

Cei trei au început discuţia, care gravita în jurul scrisorii lui Constantin Vasiliu, într-o manieră extrem de incisivă. Cei prezenţi au încercat să afle cu

iugoslavă este şedinţa Biroului Politic al CC al PMR din 13 iulie 1948, în care s-au analizat discuţiile purtate în cadrul Biroului Informativ, referitoare la delimitarea de politica adoptată de PCI. Era adusă în prim-plan, cu acest prilej, politica de popularizare a anumitor persoane din partid. La această şedinţă, Vasile Luca afirma că „nu putem fi puşi alături de tovarăşul Stalin […]. Nu se poate lega numele nostru, oricare ar fi, să fie şi al secretarului general, cu numele tovarăşului Stalin. Nu se pot striga lozinci ca «Stalin, Groza, Gheorghiu-Dej», aşa cum se strigă în Iugoslavia «Jive Tito, Stalin!». Acestea sunt lozinci străine de noi" (*Stenogramele şedinţelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, vol. I, *1948*, studiu introductiv de Ioan Scurtu, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2002, p. 87).

[38] ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cancelarie, dosar nr. 176/1956, f. 57-58.

[39] *Ibidem*, f. 58.

[40] *Membrii C.C. al P.C.R., 1945-1989. Dicţionar*, coordonator Florica Dobre, autori Liviu Marius Bejenaru, Clara Cosmineanu-Mareş, Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleşa, Liviu Pleşa, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004, p. 141.

[41] *Ibidem*, p. 367.

[42] *Ibidem*, p. 624.

cine se mai consultase semnatarul scrisorii în privinţa conţinutului textului expediat. Nicolae Ceauşescu nu a aflat decât că Constantin Vasiliu discutase acest aspect numai cu soţia sa, care, de altfel, îl avertizase în privinţa acestui aspect prin următoarele cuvinte: „ai grijă că o păţeşti”. Contrariat de avertizarea acesteia, Constantin Vasiliu ar fi replicat: „Dar de ce? Pentru că scriu că tovarăşul Gheorghiu-Dej a greşit? Scriu aşa, că aşa văd […] Dacă n-am dreptate, poate să se supere. Dacă nu am dreptate, o să mă convingă că nu am dreptate”[43], după cum a mărturisit în timpul discuţiei. Aşadar, după spusele activistului constănţean, ştia despre convocarea la Bucureşti doar soţia, în timp ce copiii săi credeau că este la spital, pentru rezolvarea unor probleme de sănătate[44].

În urma discuţiilor prelungite s-a aflat faptul că scrisoarea în cauză nu fusese prima de acest gen expediată de Constantin Vasiliu. Un alt text, întocmit anterior, fusese trimis în momentul publicării datelor cu privire la legea electorală, activistul constănţean nefiind de acord cu prevederile articolelor 8 şi 9 care, după spusele sale, „prevăd unele lucruri altfel decât este realitatea”. În articol se specifica faptul că alegătorul, după ce primea buletinul, trebuia să intre în cabina de vot şi să taie candidatul pe care nu îl votează rămânând, prin urmare, un singur candidat pe care îl vota. Constantin Vasiliu se arăta contrariat de faptul că, de cele mai multe ori, pe buletin nu era trecut decât un singur deputat, „şi atunci n-am de unde să tai pe alţii”[45]. La această scrisoare, însă, nu primise niciun răspuns. La fel, după cum aflăm de pe urma interogatoriului din data de 25 mai, trimisese încă o scrisoare, concepută în aceeaşi notă cu cea din aprilie 1956, chiar Comitetului Central al PCUS. Era criticat faptul că în cea de-a doua pagină dintr-un număr din luna februarie 1956 al „Pravdei”, în loc să fie pus titlul „Raportul CC al PCUS”, se scria „Raportul tovarăşului Hruşciov”, întrebându-se „dacă nu cumva şi acest lucru este o influenţă a cultului personalităţii”[46].

În cadrul discuţiilor purtate pe data de 24 mai s-a remarcat atitudinea tranşantă a lui Constantin Vasiliu, care nu şi-a retras criticile, în pofida presiunilor repetate ale celor prezenţi. Mai mult decât atât, a atins şi alte coarde sensibile ale realităţilor regimului, mai ales în privinţa problemei iugoslave. Se pronunţa asupra faptului că „mii şi zeci de mii de activişti şi-au dat sănătatea lor, alţii şi-au dat viaţa, alţii au suferit în închisori nevinovaţi”[47] din cauza modului în care problema a fost gestionată, aceste afirmaţii provocându-l pe Nicolae Ceauşescu, care cerea mereu exemple concrete în această chestiune. Totodată, în problema cultului personalităţii preciza, fără drept de apel, că „eu tot rămân la concluzia că au existat oameni care au greşit la noi”[48]. De fapt, în

[43] ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cancelarie, dosar nr. 183/1956, f. 15-16.
[44] *Ibidem*, f. 55.
[45] *Ibidem*, f. 5.
[46] *Ibidem*, f. 52.
[47] *Ibidem*, f. 24.
[48] *Ibidem*, f. 28.

cadrul întâlnirilor de pe parcursul celor trei zile, Constantin Vasiliu, pe lângă faptul că şi-a menţinut părerile anterioare, a adus şi alte probe, care acuzau conducerea partidului şi statului de modul cum a gestionat soluţionarea celor două probleme identificate. Acuzele erau îndreptate, în realitate, împotriva lui Gheorghiu-Dej personal, considerând că „atunci când tov. Gheorghiu-Dej greşeşte, nu spune", invocând faptul că nu s-a opus în momentul în care s-a atribuit numele său diferitor raioane sau instituţii sau în momentul în care se scanda numele său[49].

După discuţiile din prima zi, care au durat nu mai puţin de cinci ore, situaţia s-a modificat radical pe data de 25 mai. De această dată, lui Constantin Vasiliu nu i s-a mai permis justificarea afirmaţiilor. Se poate observa acest aspect chiar din primele cuvinte rostite de Nicolae Ceauşescu, care preciza că în ziua precedentă „ne-ai indus în eroare, aşa cum de altfel ai indus în eroare şi comitetul regional de partid"[50]. Constantin Vasiliu era acuzat de faptul că nu spusese adevărul în ceea ce priveşte resorturile care l-au determinat să redacteze scrisoarea. Ce a provocat modificarea atitudinii interogatorilor? Constatând faptul că nu avea în plan să îşi recunoască aşa-zisa greşeală, cei prezenţi au apelat, a doua zi, la o nouă tactică: şantajul. Prin exploatarea anumitor elemente din biografia sa de dinainte de cel de-al Doilea Război Mondial, aceştia aveau ca principal obiectiv identificarea unei explicaţii imaginare pentru motivul care a stat în spatele expedierii scrisorii.

O primă reacţie a lui Nicolae Ceauşescu a fost aceea de a-l acuza pe Constantin Vasiliu de a fi furat, într-un moment mai mult sau mai puţin semnificativ din trecutul său. Era expus un episod petrecut cu mulţi ani înainte, în 1930, când activistul constănţean avea vârsta de numai 13 ani şi când a sustras suma de 5.000 de lei de la o casă cu bani a unui magazin[51]. Un alt moment ales a fost perioada cât s-a aflat în detenţie în timpul războiului, în intervalul 1943-1944, încercând să îl acuze de faptul că ar fi colaborat în închisoare cu legionarii[52]. Resorturile apelului la aceste momente erau evidente: la fel ca şi în ziua precedentă, Nicolae Ceauşescu era interesat să afle, înainte de toate, care fuseseră persoanele cu care a colaborat atunci când a redactat scrisoarea[53] şi cui i-a mai comunicat faptul că expediase un astfel de text[54]. Cu alte cuvinte, s-a încercat a i se imputa faptul că, în realitate, era membru al unei acţiuni coerente îndreptate împotriva conducerii, cu mult mai vaste şi mai coagulate, având un scop bine determinat. Nicolae Ceauşescu îi reproşa faptul că intenţia sa fusese aceea de a crea o diversiune, încercând să orienteze importanţi activişti de partid, precum membrii comitetului regional de partid Constanţa, împotriva PMR. Aşadar, era acuzat de intenţia de a mobiliza o serie

[49] *Ibidem*, f. 40.
[50] *Ibidem*, f. 46.
[51] *Ibidem.*
[52] *Ibidem*, f. 61.
[53] *Ibidem*, f. 47.
[54] *Ibidem*, f. 49.

de persoane împotriva conducerii comuniste lovind, astfel, în „unitatea partidului nostru”[55]. Totodată, făcea comparaţie între cele spuse de Constantin Vasiliu şi atitudinea presei occidentale care, potrivit lui Nicolae Ceauşescu, „încearcă să spargă lagărul socialist”[56].

Reacţii la nivel local împotriva lui Constantin Vasiliu

După ce s-a aflat şi la nivelul comitetului regional de partid Constanţa despre incidentul cu scrisoarea, lucrurile au luat un sens ce demonstrează faptul că Vasiliu Constantin era privit cu o suspiciune reală. După spusele sale, când a ieşit din casă pentru a se prezenta la biroul de partid, unde fusese convocat, s-a simţit urmărit. Preciza că a observat două persoane care „s-au ţinut după noi până la gară”. Nicolae Ceauşescu a încercat, insistent, să îl convingă că cele afirmate nu aveau un substrat real. Chiar şi Ştefan Voicu se arăta indignat: „cum poţi să spui că se pune să fie urmărit unul care a scris o scrisoare la CC?”[57]

După cum mărturisea Constantin Vasiliu, imediat după aflarea informaţiilor cu privire la fapta sa, responsabilii de partid de la nivel local „au început să mă privească urât”[58]. Prin urmare, a fost convocat la biroul regional de partid, unde i s-a reproşat faptul că scrisoarea trebuia să fi fost înmânată, într-o primă fază, membrilor comitetului regional de partid Constanţa, urmând să i se ofere, de la nivel local, explicaţiile pe care le cerea[59]. Aşadar, după aflarea veştii expedierii scrisorii, Constantin Vasiliu fusese chemat să poarte discuţii asupra problemelor ridicate, discuţii la care au participat un număr de şase persoane şi care s-au desfăşurat pe parcursul a nu mai puţin de cinci ore. Cu toate acestea, nu s-a lăsat convins de explicaţiile oferite de secretarii regionali de partid[60]. Considera că „tovarăşii de la comitetul orăşenesc şi regional de partid nu privesc bine când fac propuneri sau îmi spun părerea”, privindu-l ca un adevărat „duşman de clasă”[61]. Mai mult decât atât, în urma participării la şedinţa cu activul de partid, „mai intrase în mine şi o teamă pentru felul cum am văzut, spre exemplu, la cultul personalităţii”, aşa cum se pronunţa Constantin Vasiliu. Acest sentiment era o urmare a faptului că, după ce şi-a expus părerile în faţa comitetului de partid, „se iau atitudini faţă de mine mai severe ca şi când aş fi un duşman”[62].

Despre soarta lui Constantin Vasiliu nu deţinem, din păcate, informaţii. În decursul convorbirilor purtate în ziua de 1 iunie 1956 i s-a transmis că se poate întoarce în Constanţa, recomandându-i-se să informeze comitetul regional de partid de faptul că a revenit în localitate. În ceea ce priveşte măsurile care

[55] *Ibidem*, f. 56-57.
[56] *Ibidem*, f. 57.
[57] *Ibidem*, f. 45.
[58] *Ibidem*, f. 3.
[59] *Ibidem*, f. 5.
[60] *Ibidem*, f. 16.
[61] *Ibidem*, f. 7.
[62] *Ibidem*, f. 55.

urmau să fie adoptate împotriva lui, rămânea ca Nicolae Ceauşescu să se consulte cu activul de partid din Constanţa[63].

Cum se integrează atitudinea lui Constantin Vasiliu în contextul epocii?

Conţinutul documentelor privitoare la atitudinea cetăţenilor simpli şi a membrilor de partid de la nivelul eşaloanelor inferioare dezvăluie foarte limpede limitele destalinizării în România. Întrucât textul Raportului „secret", prin natura sa, nu a fost făcut public, s-au prezentat doar interpretările liderilor comunişti români cu privire la ceea ce s-a discutat la Moscova. Acest aspect l-a determinat pe un activist din Comitetul raional PMR Stalin să întrebe, în cadrul unei plenare, din luna mai a anului 1956, de ce nu se oferă membrilor de partid posibilitatea să cunoască conţinutul *Raportului* lui N. S. Hruşciov[64].

Cele discutate la Moscova prezentau un viu interes. Prin urmare, pe data de 6 iulie 1956, Secretariatul CC al PMR a hotărât, pentru toate comitetele regionale de partid, să informeze oamenii muncii, membri şi nemembri de partid, asupra *Hotărârii CC al PCUS cu privire la lichidarea cultului personalităţii şi a urmărilor sale,* publicată în „Scânteia" în numărul din data de 3 iulie. În consecinţă, comitetele raionale, regionale şi orăşeneşti de partid urmau să se asigure că cetăţenii vor citi individual sau în grupuri respectivul text, iar în întreprinderi şi instituţii trebuiau să se organizeze adunări deschise ale organizaţiilor de bază. Aceste cerinţe veneau ca o consecinţă a faptului că problema cultului personalităţii era considerată ca una „totală, care trebuie făcută cunoscută tuturor"[65].

Temele care au fost abordate în cadrul primelor şedinţe cu membrii de partid pe tema cultului personalităţi vizau, înainte de toate, formele de manifestare ale fenomenului: cuvintele laudative la adresa lui Gheorghiu-Dej, maniera în care s-a propagat cultul prin intermediul literaturii, artei, presei scrise. Însă definiţii mai coerente, mai clare ale fenomenului vor apărea abia în lunile ce au urmat, în cadrul expunerilor conducătorilor PMR la şedinţele cu activul de partid în regiuni şi raioane. Acestea au început la sfârşitul lui aprilie şi au continuat în lunile ce au urmat. La adunarea activului de partid al raionului Negru Vodă din regiunea Constanţa, Gheorghiu-Dej a ţinut o cuvântare în faţa celor prezenţi, care ni se pare cea mai semnificativă din punctul de vedere al modului în care era văzută, de către liderul partidului, problema cultului personalităţii în România şi motivaţia promotorilor acestui fenomen. Gheorghiu-Dej, prin atitudinea ce a afişat-o la această întrunire, arăta că dorea să se dezică de orice formă exterioară de manifestare a cultului său. Constatând atmosfera

[63] *Ibidem*, f. 73.

[64] *Stenograma Plenarei cu activul de partid al Comitetului raional PMR Stalin, pe marginea raportului delegaţiei PMR care a participat la lucrările celui de-al XX-lea Congres al PCUS, mai 1956*, în *ibidem*, dosar nr. 57/1956, f. 13.

[65] ANIC, fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 38/1956, f. 6.

„caldă, tovărăşească” cu care a fost primit înainte de începerea discuţiilor, liderul PMR sublinia că ori de câte ori întâmpină astfel de manifestări, acestea îi produc „neplăcere şi chiar amărăciune”[66]. Atitudinea sa tranşantă vizavi de acest subiect a făcut ca frazele cele mai critice la adresa cultului personalităţii sale să fie tăiate din stenogramă, cel mai probabil pentru a nu fi date ulterior publicităţii.

Întrebându-se, retoric, „cum a fost posibil ca, un număr mare de ani, în România să prindă proporţii acest gen de manifestare la adresa unei persoane, cu scandarea numelui acestei persoane”, încerca să explice cauzele, precizând că problema, chiar dacă fusese avansată de către conducerea partidului în anii anteriori, a fost pusă „anemic”, în pofida faptului că s-au dat pe linie de partid dispoziţii în acest sens. Se plângea de faptul că este „dezgustător să vezi şi să auzi elementul mic burghez, cu limba lui catifelată, alteori ascuţită şi destul de lungă, cum ştie să răspândească acest cult al personalităţii”, cerând să fie oprite „pentru totdeauna astfel de manifestări”[67]. Interesant este că vina pentru dezvoltarea practicilor asociate cultului personalităţii era aruncată asupra „elementului mic-burghez”, aşadar membrii partidului erau exoneraţi de vina de a se fi făcut părtaşi la amplificarea coordonatelor fenomenului. Totuşi, cel puţin de această dată, Gheorghiu-Dej s-a referit şi la implicaţiile mai profunde ale cultului personalităţii, nu numai la formele sale exterioare de manifestare, subliniind că nicio persoană „nu trebuie ridicată deasupra partidului”, „nu trebuie să privim cine e întâi pe scara ierarhiei, care este mai mare, care e mai mijlociu şi care e la urmă”, aducând în prim-plan drepturile egale ale membrilor PMR[68]. Cum a apreciat, însă, populaţia, chestiunea formelor de manifestare îmbrăcate de cultul personalităţii în România?

Într-o informare, emisă la data de 4 mai 1956, se preciza că în anumite zone geografice, în cadrul adunărilor organizate de comitetele regionale de partid, unele persoane au înţeles „simplist” problema cultului personalităţii. Aceasta se datora faptului că respectivii indivizi erau de părere că nu mai trebuie spus „tovarăşul prim secretar”, ci numai „secretar”, tocmai pentru a nu induce ideea de ierarhie. Însă, aşa cum aflăm din acelaşi document, astfel de manifestări au fost combătute[69]. Potrivit unei alte informări, din data de 4 iulie 1956, în satul Buhăieşti din judeţul Iaşi s-a întrebat dacă scoaterea în evidenţă a activităţii lui Lenin, în defavoarea celei a lui Stalin nu conduce, de fapt, la cultul personalităţii[70], întrebare legitimă din perspectiva conţinutului documentelor celui de-al XX-lea Congres al PCUS, iar exemplele pot continua. Însă nu doar populaţia se prezenta confuză cu privire la noua conduită ce trebuia adoptată, ci şi conducerea partidului însăşi. După cum relata Emil Bodnăraş în şedinţa

[66] Idem, fond CC al PCR – Secţia Cancelarie, dosar nr. 159/1956, f. 12.
[67] *Ibidem*, f. 13.
[68] *Ibidem*, f. 16.
[69] Idem, fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar nr. 26/1956, f. 2.
[70] *Informare cu privire la dezbaterea raportului delegaţiei PMR care a participat la lucrările Congresului XX,* în *ibidem,* dosar nr. 59/1956, f. 2.

Biroului Politic din martie 1961, după cel de-al XX-lea Congres al PCUS Gheorghe Apostol telefonase, întrebându-l dacă nu ar fi bine ca în ierarhia prezentării tablourilor conducătorilor PMR, cel al primului secretar să se evidenţieze faţă de celelalte, „ca un semn de atenţie”[71]. Aceste neînţelegeri erau cauzate, în fapt, de modul incomplet în care era definit cultul personalităţii, iar această situaţie a fost în mod voit produsă de către membrii partidului. Aşadar, atitudinea lui Vasiliu Constantin trebuie înţeleasă tocmai în această lumină.

Dezorientarea produsă la nivelul populaţiei de modul în care s-au interpretat documentele celui de-al XX-lea Congres al PCUS nu trebuie să pară un lucru ieşit din comun. Limitele între care se desfăşura în România destalinizarea au fost reperate în perioadă chiar de către membrii de partid. În noiembrie 1956, Dumitru Petrescu remarca faptul că, după Congresul al XX-lea al PCUS, în PMR „nu s-a făcut cotitura adâncă necesară pe linia lichidării urmărilor nenorocite ale practicei cultului personalităţii”[72], fiind de părere că în cadrul plenarelor partidelor din Bulgaria, Cehoslovacia sau Polonia s-au arătat „mai cu curaj, mai deschis, urmările negative ale cultului personalităţii la ei”, iar măsurile adoptate au fost „mai hotărâte, mai eficace decât la noi”[73]. Or, Gheorghiu-Dej s-a dovedit a fi foarte prudent în privinţa dezbaterilor referitoare la cultul personalităţii. Conştient de existenţa acestui fenomen în România, nu a dorit ca discuţiile să degenereze, întrucât aceasta l-ar fi pus cu siguranţă într-o lumină defavorabilă. Gheorghiu-Dej avea, de altfel, motive serioase să îşi vadă în pericol poziţia în partid, mai ales după exemplele ungar, polonez şi bulgar, liderii acestor state fiind criticaţi pentru promovarea practicilor cultului personalităţii. Însă în cazul românesc, aşa cum a observat Stelian Tănase, „elita conducătoare nu s-a scindat”[74]. La acest aspect a contribuit depăşirea cu succes a testului „liberalizării” de după moartea lui Stalin. Până la sfârşitul anului 1956, lui Gheorghiu-Dej i s-a oferit o altă şansă de a spori încrederea liderilor sovietici, şi anume ajutorul oferit acestora în cadrul revoltei ungare din octombrie şi reuşita sa de a gestiona nemulţumirile ivite pe acelaşi fond în România. După consumarea acestor evenimente, poziţia sa în partid părea mai consolidată ca oricând. Gheorghiu-Dej a profitat, astfel, de noul context istoric de după rechizitoriul hruşciovist cu privire la crimele staliniste şi la cultul personalităţii şi a acţionat în consecinţă.

Concluzii

Prin urmare, atitudinea lui Constantin Vasiliu se integrează, de la sine, modului în care populaţia României anilor ’50 înţelegea aplicarea directivelor

[71] *Stenograma Biroului Politic al CC al PMR*, în idem, fond CC al PCR – Secţia Cancelarie, dosar nr. 12/1961, f. 169.

[72] *Ibidem*, dosar nr. 193/1956, f. 7.

[73] *Ibidem*, f. 8.

[74] Stelian Tănase, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej. 1948-1965*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2006, p. 138.

de către conducerea comunistă. Existenţa unui astfel de exemplu – care nu este nicidecum unul singular[75] – ne determină să ne îndepărtăm de paradigma totalitară de interpretare a regimurilor comuniste. Într-adevăr, nu putem invoca existenţa unor grupări coagulate care să conteste puterea în România comunistă. Totuşi, atitudinea lui Constantin Vasiliu a ridicat o serie de probleme liderilor comunişti ai epocii, dovadă că expedierea scrisorii destinate Comitetului Central al PMR s-a constituit într-un adevărat caz, a cărui soluţionare s-a întins pe parcursul a trei zile.

Notă: Intervenţia în textul documentelor a fost făcută prin intermediul parantezelor pătrate în momentul în care anumite litere din cadrul unui cuvânt lipsesc. Cuvintele evidenţiate (spre exemplu, numele persoanelor atunci când luau cuvântul) în documentul original le-am redat cu caractere îngroşate.

*
* *

ANEXE

1. ***1956 aprilie 18, Constanţa.*** *Textul scrisorii adresate de Constantin Vasiliu Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.*

Biroului Politic al CC al PMR
18 aprilie 1956, Bucureşti

Tovarăşi, mă adresez cu această scrisoare Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, conducerea colectivă a Partidului nostru.

Subsemnatul Vasiliu Constantin membru de partid, activist la Comitetul de partid Oraş Constanţa, am studiat raportul delegaţiei PMR care a participat la lucrările celui de al XX-lea Congres al PCUS, pe baza studiului făcut, a participării mele la discuţiile făcute pe marginea acestor materiale în organizaţia de bază a Comitetului şi a nivelului meu de orientare, în lumina acestui document, am rămas cu o părere personală în câteva probleme importante şi pentru că părerea mea se referă la conducerea partidului nostru, Comitetul Central, care a condus activitatea partidului între cele 2 congrese, m-am hotărât să scriu această părere conducerii colective a C.C. al P.M.R.

În primul rînd mă refer asupra problemei cultului personalităţii care s-a manifestat la noi.

Eu personal nu sînt mulţumit numai cu explicaţiile date în raportul delegaţiei P.M.R. care a participat la lucrările Congresului al XX-lea al P.C.U.S.

[75] Pentru problemele ridicate, în anul 1956, în scrisorile redactate de diferiţi cetăţeni, vezi ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cancelarie, dosar nr. 161/1956.

şi cred că un rol determinant în dezvoltarea cultului personalităţii la noi, la [sic!] avut spiritul şovă[i]elnic ce la [sic!] manifestat tovarăşii din C.C. al P.M.R. care nu a [sic!] combătut principial apariţia cultului personalităţii în conducerea partidului nostru.

Eu atribui, dezvoltarea cultului personalităţii la noi în primul rînd unor conducători din C.C. al P.M.R., care au promovat atît cultul personalităţii lui Stalin, cît şi al lor personal, atît de la tribuna plenarelor C.C. al PMR. cît şi de la tribuna Marii Adunări Naţionale şi a Guvernului.

Deci în concluzie, promovarea cultului personalităţii la noi, s-a manifestat de sus în jos şi datorită spiritului şovă[i]elnic în primul rînd al tovarăşilor din conducerea partidului care au manifestat lipsă de combativitate revoluţionară şi totodată lipsă de independenţă în înţelegerea justă a învăţăturii Marxist-Leniniste şi aplicarea ei în munca partidului nostru împotriva cultului personalităţii, care diminuează şi substituie rolul maselor, rolul partidului, rolul conducerii colective creatoare.

Deasemenea [sic!] consider că tot datorită spiritului şovă[i]elnic ce s-a manifestat la unii conducători de partid, nu s-a făcut cunoscut mai pe larg şi concret critica ce s-a făcut în 1952 la consfătuirea cu lucrătorii presei, propagandei şi agitaţiei, în combaterea cultului personalităţii.

Eu cred că înainte de consfătuire, C.C. al PMR a analizat această greş[e]ală principială în plenară, dar faptul că s-a crezut că se va înlătura greş[e]ala prin măsuri care să le înţeleagă şi să le aplice un grup de tovarăşi cu nivel mai ridicat în această problemă, a făcut ca rezultatele să fie parţiale şi nesatisfăcătoare.

Greşelile mari, principiale, nu pot fi rezolvate just fără participarea maselor membrilor de partid şi a oamenilor muncii.

La această concluzie cred că a ajuns şi delegaţia P.M.R., de a arătat în raport că, datorită faptului că critica nu a devenit publică spre a orienta organele şi organizaţiile de partid în activitatea lor de agitaţie şi propagandă, rezultatele lor au fost parţiale şi nesatisfăcătoare.

Eu personal am învăţat din cele arătate mai sus că trebuie să mă străduiesc mult de tot să-mi ridic nivelul ideologic pentru a înţelege just linia partidului nostru, învăţătura Marxist-Leninistă, spre a fi capabil ca atunci cînd constat greşeli ce se manifestă nu numai de jos în aplicarea hotărîrilor partidului dar şi de sus dela elaborarea hotărîrilor, să pot combate greşelile indiferent dela ce organe sau persoane s-ar manifesta.

Legat de cultul personalităţii ce s-a manifestat la unii din conducătorii noştri în frunte cu tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, cred că a fost posibil să se manifeste şi la noi, deoarece aceşti conducători s-au complăcut în situaţia de a li se ridica în slavă numele lor, persoana lor, atunci când li se atribuiau ce aparţinea partidului, clasei muncitoare, poporului, şi astfel au dezvoltat şi cultul personalităţii lui Stalin, fără a avea independenţă în aplicarea învăţăturii Marxist-Leninistă [sic!] şi experienţa P.C.U.S. şi au aplicat-o mecanic, astfel, a greşit şi Stalin, am greşit şi noi.

Tovarăşii conducători, ştiu bine că nimeni nu doreşte să le umbrească meritele ce le au în munca lor pozitivă faţă de partid.

Eu ştiu ce a făcut tovarăşul Gheorghiu[-]Dej pentru partid, pentru clasa muncitoare şi nu mă gîndesc măcar o clipă să umbresc prin cele ce scriu în această scrisoare, devotamentul, spiritul de sacrificiu şi faptele deosebit de importante, ce le-a avut şi le are faţă de partidul nostru, tov. Gheorghiu-Dej.

Dar nu sînt de acord cu felul acesta autocritic din [partea] partidului şi nu din partea celor care sunt vinovaţi în săvîrşirea acestor greşeli.

Eu dacă greşesc în faţa partidului nu mi-e teamă sau jenă să recunosc acest lucru şi nu înţeleg să-mi ascund greşelile de teamă că îmi pierd încrederea maselor şi-mi scade prestigiul în funcţia ce aşi [sic!] deţine-o.

Consider că toţi conducătorii noştri ce au greşit în această problemă trebuiau să spună partidului, cum au greşit, cum s-au complăcut să fie ridicaţi în slavă ca şi persoana lui Stalin şi acest lucru era just să-l fi făcut chiar la Congresul al II-lea al P.M.R. sau măcar pînă astăzi.

În al doilea rînd, mă refer la problema jugoslavă, care s-a manifestat tot de sus dela conducerea partidului.

Ruperea legăturilor de prietenie cu Jugoslavia începînd din 1948 au pornit prin directivele date de C.C. al P.M.R., directive ce au ajuns la organele inferioare de partid şi de stat şi apoi în masele largi de oameni ai muncii spre a fi aplicate.

Aceste directive, ponegrea [sic!] pe tovarăşul Tito şi întreaga conducere a Partidului comunist jugoslav.

Noi toţi am crezut în conducerea partidului nostru şi neavînd posibilitatea verificării unei asemenea mari probleme de stat, am crezut orbeşte în toate pretinsele calomnii la adresa conducerii jugoslave şi le-am propagat în mase.

Mii şi zeci de mii de activişti, au dat din sănătatea lor mergînd zi şi noapte prin comune să demaşte pretinsele calomnii, alţii şi-au pierdut viaţa, alţii au suferit prin închisori nevinovaţi şi toate acestea pînă în ziua cînd s-a arătat cu curaj de către partid că s-a greşit.

Şi în această problemă autocritica s-a făcut pe seama partidului pe seama unităţii, lucru nejust şi de netolerat. Vinovaţii să iasă la iveală, să nu se ascundă punînd în faţă întregul partid, sutele de mii de membri de partid care nu au avut nici o greş[e]ală în această problemă.

Este adevărat căci cu asemenea eschivări unele persoane din conducere, care au aplicat mecanic şi s-au supus orbeşte faţă de măsurile luate de conducerea PCUS prin persoana lui Stalin, faţă de Jugoslavia, vrea [sic!] să fugă de răspunderea ce o poartă faţă de partid pentru toate pierderile suferite de ţara noastră depe urma aceste mari „greşeli”.

Sînt profund de indignat de faptul că în cele două probleme arătate mai sus, răspunderea personală, a unor conducători de partid şi de stat, a fost trecută pe seama unei răspunderi colective şi s-a contopit cu aceasta din urmă, cu care nici nu s-a consultat măcar în aceste probleme înainte de a elabora linia greşită.

Iată dece consider că s-a manifestat în contradicţie cu principiul partidului nostru care nu exclude nicicînd răspunderea personală a greşelilor făcute indiferent de către cine din membrii de partid.

Mă simt obligat să fac o precizare.

În cele arătate mai sus m-am străduit să arăt Comitetului Central al Partidului, conducerii colective a partidului nostru că nu este just, după părerea mea, să se treacă greşelile ce s-au făcut în cele două probleme, arătate mai sus, pe seama unităţii partidului nostru acoperindu-se răspunderea personală a unor conducători ce au greşit în funcţia ce au avut-o.

Era mai just din partea acestor conducători să arate deschis şi cinstit partidului, cum au greşit şi în ce măsură au contribuit personal la aceste greşeli.

Noi, membrii de partid aşa procedăm când greşim.

Partidul ne învaţă, că nu există două discipline în partid.

Am scris cele de mai sus avînd încredere în conducerea colectivă a partidului nostru care va aprecia just dacă am dreptate sau nu şi va hotărî cum va fi mai bine, pentru apărarea unităţii partidului nostru, prestigiul lui şi încrederea ce i-o acordă întregul popor.

Am scris în baza înaltului democratism ce stă la baza partidului nostru, în baza dreptului şi obligaţiei ce o am ca membru de partid, conform statutului PMR, am îndrăsnit să trimit această scrisoare conducerii colective a partidului nostru fără să calomniez pe cineva.

Trăiască unitatea de neînvins a Partidului Muncitoresc Romîn, întemeiată pe învăţătura Marxist-Leninistă şi experienţa mişcării muncitoreşti internaţionale.

Trăiască lagărul socialist în frunte cu invincibila Uniune Sovietică.

Trăiască lupta popoarelor pentru pace.

Vasiliu Constantin

ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cancelarie, dosar nr. 176/1956, f. 56-59.

2. ***1956 mai 24-25 şi iunie 1, Bucureşti.*** *Stenograma discuţiilor avute de Nicolae Ceauşescu, Petre Lupu şi Ştefan Voicu cu Constantin Vasiliu din Constanţa, în legătură cu scrisoarea trimisă de acesta la CC al PMR, 24-25 mai şi 1 iunie 1956.*

Stenograma şedinţei ţinută la tov. N. Ceauşescu în ziua de 24 mai 1956

Au fost de faţă tov. N. Ceauşescu, Petre Lupu, St. Voicu şi Vasiliu Constantin din Constanţa

Tov. N. Ceauşescu: Ai trimis o scrisoare la CC al PMR în legătură cu unele probleme privind prelucrarea documentelor Congresului al XX-lea al PCUS şi am vrea să avem o discuţie, să vedem cum priveşti aceste probleme care sînt redate în scrisoare pe scurt. De ex. începi scrisoare[a] spunînd „fără să

calomniez pe cineva”. Ai avut sentimentul că calomniezi pe cineva? Am vrea să discutăm ca să lămurim problemele pe care le-ai ridicat. În scrisoare spui: Am îndrăznit să trimit această scrisoare conducerii partidului fără să calomniez pe cineva”. Ai avut sentimentul că dacă sîntem conducere de partid înseamnă că calomniezi pe cineva?

Tov. Vasiliu: Depinde în mîna cui ajunge scrisoare[a], cum înţelege acesta. Totdeauna am sentimentul că scrisorile [pe] care le trimit aici ajung în mîna altor tovarăşi decît a conducătorilor şi m-am gîndit ca acea persoană să nu socotească că sînt rău intenţionat şi nu o fac în mod sincer şi în dorinţa de a ajuta. Vreau să ajut conducerea partidului. Ajutorul l-am înţeles arătând lucrurile şi în spirit critic. Dacă eu socotesc că o problemă nu este justă într-un fel, arăt felul cum o văd eu, arăt punctul meu de vedere şi socotesc că prin aceasta ajut. Nu arăt lucruri neadevărate, nejuste.

Tov. Lupu: Ce înţelegi prin acea „a calomnia pe cineva”?

Tov. Vasiliu: Cînd arăţi lucrurile neadevărate, la adresa conducerii. De ex. dacă eu arăt ceva că un tovarăş conducător a greşit într-o problemă, dar dacă nu este aşa, nu este just, atunci înseamnă că calomniez un om.

[…]

Tov. Ceauşescu: D-ta spui că ai studiat materialul Congresului. Cînd te-ai gîndit la trimiterea acestei scrisori, avusese loc şedinţa cu activul orăşenesc?

Tov. Vasiliu: Nu. Scrisoarea am făcut-o pe baza ziarului. Noi la organizaţia de bază am studiat documentele pe baza articolului de ziar, adică pe baza raportului delegaţiei la Congres apărut în Scînteia, raportul sumar. Eu mi-am spus părerea şi la şedinţa organizaţiei de bază, la comitetul orăşenesc, în legătură cu problemele ridicate aici.

[…]

Tov. Ceauşescu: Cînd aţi citit ziarul şi aţi discutat problemele în organizaţia de bază aţi ajuns la vreo concluzie?

Tov. Vasiliu: Organizaţia de bază nu, eu personal da. S-au discutat şi întrebările [pe] care le-am pus tov. Şerban şeful cabinetului de partid, unde s-a ţinut prelucrarea.

Tov. Ceauşescu: Şi ai ajuns la aceste concluzii. Ceilalţi tovarăşi n-au avut păreri?

Tov. Vasiliu: De ex. în ce priveşte spiritul şovă[i]elnic al tovarăşilor conducători, eu gîndeam că din această cauză nu s-a făcut cunoscut pe larg atunci în 1952 problema combaterii cultului personalităţii. Răspunsul s-a dat de tov. Şerban în felul cum vedea el problema, deci nu era un răspuns la ce am ridicat eu. Sau în problema Iugoslaviei, eu am spus cum se poate că la baza ruperii relaţiilor cu Iugoslavia au stat informaţii false? Eu munceam în timpul acela în jud. Caransebeş şi acolo tot materialul era dat pentru a mă duce în sate ca să le expun, eram ferm convins că totul este real şi consideram că şi procesul de la Timişoara a fost real. Tov. Şerban a spus că acela a căzut, n-a fost real. Şi eu am spus „vezi? şi acela n-a fost real, înseamnă că au fost acte false”. Sau am

spus că la graniţă au fost diversiuni, provocări reale. Tov. Baroti, prim secretar, a spus că dacă i-am provocat, ei au trebuit să răspundă, să ia măsuri. Pe marginea discuţiilor, eu tot la aceste concluzii am ajuns.

Eu am făcut o greş[e]ală de care mi-am dat seama după ce am fost chemat la biroul regional şi tov. secretar mi-a spus că era bine ca materialul, adică scrisoarea aceasta, s-o fi dat mai întîi la comitetul regional de la noi că eu eram ajutat cu unele explicaţii tot acolo. Eu le-am spus ce am gîndit.

Eu am trimis nu numai o scrisoare, am trimis totdeauna scrisori cînd am văzut că sunt probleme care depind de CC, direct.

Tov. Lupu: Cînd şi în ce condiţii ai mai trimis scrisori?

Tov. Vasiliu: Am trimis multe. Ultima scrisoare am trimis-o cînd am văzut legea electorală şi am văzut că art. 8 sau 9 prevede unele lucruri altfel decît este realitatea. Eu am văzut, pentru că am fost la un centru de vot. În acest articol se spunea că alegătorul primeşte buletinul, intră în cabina de vot şi taie candidaţii [pe] care nu-i votează, rămînînd un singur candidat pe care îl votează. Iar într-un alt articol se spune că se anulează buletinele care vor avea mai mult de unul din candidaţi şi atunci am văzut că nu este real şi trebuie modificat articolul. De aceea am scris şi am făcut propuneri.

Tov. Lupu: De ce nu este real?

Tov. Vasiliu: Pe buletin nu este decît un singur deputat şi atunci n-am de unde să tai pe alţii.

Tov. Ceauşescu: Legea explică pentru cazul cînd sunt şi alţi candidaţi.

Tov. Vasiliu: Atunci mai are loc explicaţia cum trebuie să se procedeze?

Tov. Lupu: Ai primit răspuns la scrisoare?

Tov. Vasiliu: Nu. Am fost chemat la biroul regional, a venit o tovarăşă de la CC şi m-a întrebat dacă eu am făcut scrisoarea, cum am văzut problemele, am repetat ce am scris, a spus „bine" şi a plecat. […] În forma aceasta credeam eu că pot să sprijin partidul. Nu m-am gîndit că eu sînt buricul pămîntului şi văd mai bine lucrurile decît conducerea partidului, dar m-am gîndit de ce să nu spun părerea mea dacă văd eu aşa lucrurile? […] Eu am ajuns la concluzia şi cred că nu greşesc, pentru că am văzut-o pe pielea mea, că tovarăşii de la comitetul orăşenesc şi regional nu privesc bine cînd eu fac propuneri sau îmi spun părerea, ei nu privesc prin prizma [sic!] că eu spun toate acestea din sinceritate, din dorinţa de a arăta unele probleme, de a contribui la îmbunătăţirea lor, ci ei privesc parcă aş fi duşman de clasă. Şi chiar dacă nu spun nimic, dar din atitudinea lor, din privirea lor se cunoaşte că şi-au schimbat părerea, mă privesc mai rigid, parcă n-aş fi Vasiliu de ieri. Eu vedeam pe conducători ca [pe] nişte fraţi mai mari şi această neîncredere în mine nu este justă.

Tov. Ceauşescu: Să revenim la scrisoare. Cînd ai discutat prima dată problemele acestea, la cabinetul de partid, înainte de aceasta cum ai ajuns la concluziile acestea? În baza căror documente? Pe ce te-ai bazat la aceste concluzii la care ai ajuns?

Tov. Vasiliu: Din materialul [pe] care l-am studiat, adică raportul delegaţiei. De ex. la manifestarea cultului personalităţii m-am gîndit imediat de

unde a venit aceasta? De unde s-a manifestat prima dată? Mi-aduc aminte că ascultînd la radio, sau în ziare, se striga, se scanda numele conducătorilor noştri şi acest lucru nu era combătut, deci socoteam că conducătorii au avut această greş[e]ală că nu au tolerat acest lucru. Această problemă se pune sub formă autocritică ca din partea partidului şi nu din partea unor conducători. Aşa am ajuns la concluzia. Adică aveam materialul în faţă şi mă gîndeam ce a fost, cum a fost şi din ce ştiam eu şi făceam legătură cu felul cum văd eu problema şi cum e pus în material.

[…]

Tov. Ceauşescu: După discuţia de la organizaţia de partid, de la cabinet, tovarăşii de la comitet sau de la cabinetul de partid n-au căutat să te lămurească?

Tov. Vasiliu: Nu. M-au chemat la biroul regional după ce probabil s-a primit scrisoarea aici.

Tov. Ceauşescu: Înainte de activul de oraş?

Tov. Vasiliu: Da, înainte.

Tov. Ceauşescu: Şi ce aţi discutat?

Tov. Vasiliu: Mi-au spus că problema iugoslavă este adevărată, că în momentul cînd îmi spunea nici n-am putut suficient să însuşesc ce spunea. Eu personal făceam aprecierea că dacă toţi cei 6 spuneau astfel, ei trebuiau să aibă dreptate. Atunci nu puteam să analizez destul de temeinic felul cum îmi arătau. Spre ex. la cultul personalităţii eu arătam că acesta s-a manifestat de la conducere. Socotesc că ei sînt vinovaţi, au făcut aceste greşeli deoarece s-au complăcut şi nu l-au combătut cînd s-a ridicat. Îmi spunea tov. Vîlcu că burghezia avea tot interesul să flateze pe conducători şi să ducă la compromise [sic!] şi am spus că tovarăşii conducători trebuiau să ia poziţie şi să nu admită. Tov. Vîlcu îmi povestea un caz de la Craiova unde au început să scandeze numele şi a luat poziţie. Tovarăşii mi-au arătat că tov. Gheorghiu-Dej a avut această poziţie de combatere şi de a arăta că partidul trebuie scandat şi nu numele conducătorilor.

[…]

Tov. Voicu: Ai trăit o vreme în Banat când probema Tito era acută cum nu a fost în alte părţi, şi acolo ai legat fel de fel de cunoştinţe. Acum eşti la Constanţa şi acolo ai avut legături şi ţi-ai amintit cînd s-au lămurit problemele cu Tito şi s-a văzut că nu a fost just ceea ce s-a spus. Acum ţi-ai reamintit şi desigur că te-ai mai consultat cu cunoscuţi dacă aşa a fost sau nu, în chestiunea cu procesul, cu graniţa.

Tov. Vasiliu: Nu m-am mai consultat. Am mers pe linia că atunci n-a fost aşa, că acum se precizează şi am vrut să mă conving personal. Tovarăşii mă întreabă cu cine mă sfătuiesc. Eu în familie discut aceste lucruri. Soţia mea nu este membră de partid, dar este comunistă, am crescut împreună şi trăiesc cu ea de 15 ani. Schimburi de păreri între noi există. De multe ori mă poate ajuta cu unele păreri. La scrisoarea aceasta mi-a spus „să ai grijă că o păţeşti”. „Dar de ce?” am întrebat, „pentru că scriu că tovarăşul Gheorghiu-Dej a greşit? Scriu aşa că aşa văd.” „Dar dacă se supără pe tine?”. Dacă am dreptate nu poate să se

supere. Dacă n-am dreptate, o să mă convingă că nu am dreptate. El recunoaşte lipsurile dar nu sub forma în care gîndesc eu că trebuie.

[…]

Tov. Ceauşescu: Ai făcut afirmaţia în scrisoare că „acum putem să spunem ceea ce credem". Dar pînă acum la noi în partid n-ai putut să spui părerea? Te-a împiedicat cineva?

Tov. Vasiliu: Nu m-a împiedicat.

Tov. Ceauşescu: Poate ai avut anumite fapte.

Tov. Voicu: Te-a sancţionat cineva că n-ai fost de acord cu ceva?

Tov. Ceauşescu: Nu mi-e clar de ce spui că acum putem spune tot ce gîndim.

Tov. Vasiliu: Eu am gîndit aşa: delegaţii de la congres arată cum activiştii de partid în URSS cînd ridicau probleme, datorită cultului personalităţii lui Stalin, erau înăbuşiţi, erau luate şi unele măsuri împotriva lor. Delegaţia, în expunerea tov. Gheorghiu-Dej arată că trebuie cunoscută părerea cadrelor şi nu trebuie desconsiderată. Sigur că au fost şi la noi cazuri. Eu n-am fost împiedicat să-mi spun părerea, nu pot să spun că în viaţa mea am avut de suferit pentru că am arătat partidului vreo problemă. Am avut de suferit pentru că au fost elemente necinstite şi am luptat împotriva lor şi ei multe zile fripte mi-au făcut, dar nu sub forma aceasta. Nu m-am gîndit că aş fi avut pînă acum reţinere, că am fost persecutat eu personal.

Tov. Ceauşescu: Dar la noi în partid au fost asemenea condiţiuni că nu s-a putut spune pînă acum părerea? N-ai avut d-ta personal un asemena caz, dar ai avut părerea că nu s-a putut spune părerea şi acum se poate spune?

Tov. Vasiliu: Da, părerea aceasta o am. Din material eu aşa înţeleg că se pune accentul să nu se frîneze [sic!] şi atunci înseamnă că au existat manifestări. Acolo scrie în material.

Tov. Voicu: Ai spune că acum se poate vorbi fără teamă ca să fie omul suspectat, fără teamă de sancţiune. Înseamnă că pînă acum omul nu putea spune ce gîndeşte în partid. […] Ai spus –şi este o idee nouă faţă de raport- că pînă acum nu era această posibilitate să spui fără teamă ce crezi. Poate ar fi interesant să ne spui ce înţelegi prin aceasta.

Tov. Vasiliu: N-am cazuri pentru aceasta, dar din material reiese aşa, cum a fost Stalin lipsit de modestie n-a ţinut cont de părerile altora indiferent că erau conducători sau oameni de jos, deci se frâna această posibilitate. Şi acum prin noua orientare există posibilitatea să se orienteze fiecare că nu există o frînă, că fiecare poată [sic!] să-şi spună părerea deschis.

Eu înţeleg ce spuneţi Dv., dacă m-am gîndit eu că a existat din partea cuiva o frînare, sau am avut un caz concret.

Tov. Lupu: În material nu scrie aceasta.

Tov. Vasiliu: Spune că în PCUS au existat aceste fenomene de a frîna exprimarea părerilor şi au fost chiar şi suferinţe.

Tov. Ceauşescu: D-ta ai ridicat problema în legătură cu partidul nostru. D-ta nu eşti membru al PCUS.

Tov. Lupu: Şi nici acolo nu se spune aşa.

Tov. Ceauşescu: Noi nu ne apucăm să discutăm cum a fost acolo. O serie de oameni au avut de suferit pentru părerile lor, aceasta se spune. D-ta eşti în Partidul Muncitoresc Romîn. Ai avut fapte, sau ai observat că în partidul nostru au fost împiedicaţi oamenii să-şi spună părerea? Ai muncit şi la Caraş, Sibiu, Constanţa. Ai observat aşa ceva ca să ajungi la părerea că acum avem posibilitatea să spunem părerea fără teamă?

Tov. Voicu: Sau sunt unii care cred aşa şi spui şi d-ta părerea?

Tov. Vasiliu: Nu. Am exprimat această părere pentru că partidul pune accentul şi îndrumează toate organizaţiile să dea atenţie la părerile şi ideile oamenilor. Sub forma aceasta am înţeles eu. Eu nu mi-am pus problema că se poate înţelege şi cum spuneţi Dv. Eu nu mi-am pus poblema sub forma că în partid au existat restricţii.

Tov. Ceauşescu: Dar aşa ai spus.

Tov. Vasiliu: Dar nu am înţeles aşa. Am spus gîndind că organele conducătoare trebuie să dea atenţie părerilor şi ideilor oamenilor. Eu dacă aveam un caz de restricţie, îl arătam deschis. Nu mi-a fost niciodată teamă să arăt lucrurile, legîndu-le de cazuri concrete. Acolo unde am cazuri concrete, analizez însăşi materialul [sic!] în spiritul celor ştiute de mine.

Dacă aici am arătat că mă adresez partidului în baza dreptului ca membru de partid, eu gîndesc ca să fiu înţeles. Eu am considerat că materialul [pe] care îl trimit eu, nu ajunge în mîna tovarăşilor conducători, ci în mîna tovarăşilor şi atunci să se înţeleagă de către ori cine citeşte, ce m-a determinat să scriu şi cum văd lucrurile.

Tov. Voicu: Scrisoarea aceasta sau altele?

Tov. Vasiliu: Şi aceasta şi altele.

[…]

Tov. Ceauşescu: Eu totuşi nu am înţeles: la cabinetul de partid nu te-ai lămurit, la biroul regional nu te-ai lămurit şi vrei să mergi să te lămureşti singur. Poate totuşi îţi aduci aminte, poate ai căutat ca unii tovarăşi să te ajute, te-ai consultat cu cineva, fie cu membri de partid, fie cu nemembri de partid care să te ajute, să-ţi dea lămuriri? Spui că documente n-ai avut, dar în scrisoare faci afirmaţii absolute, nu spui că nu-ţi sînt clare problemele cutare. Înseamnă că ai avut la îndemînă fapte [de] care te-ai ajutat, sau ai primit lămuriri de la persoane mai documentate decît chiar tovarăşii din biroul regional care te-au ajutat să înţelegi problemele? De ex. aici spui că mii şi zeci de mii de activişti şi-au dat sănătatea lor, alţii şi-au dat viaţa, alţii au suferit în închisori nevinovaţi. Care sînt aceştia care au suferit în închisori nevinovaţi în legătură cu problema iugoslavă, care şi-au pierdut viaţa? Înseamnă că ai fapte.

Tov. Vasiliu: O să vă spun că n-am dat din imaginaţie, dar nu pot să afirm şi să dau date[le] concrete pe care mi le cereţi Dv. că aş fi stat de vorbă. N-am stat de vorbă. Poate era spre binele meu, poate mă orientam altfel.

[…]

Tov. Ceauşescu: Poate totuşi ai avut cu careva dintre ei vreo discuţie?

Tov. Vasiliu: Nu. Dacă era vă spuneam, nu-mi era teamă.

Tov. Ceauşescu: Ca marinar cunoşti oameni, ai relaţii, ai fost activist de partid. Poate totuşi ai discutat cu cineva. Ca să poţi să vii cu afirmaţii absolute înseamnă că ai dovezi, fapte.

Tov. Vasiliu: Nu.

[…]

Tov. Ceauşescu: Cînd ai trimis scrisoarea spui că soţia a spus că ar fi bine să nu o trimiţi. N-ai mai întrebat şi pe alţii?

Tov. Vasiliu: N-am întrebat. Soţia nici ea nu cunoaşte problema iugoslavă, nu-şi dă cu părerea. Cînd i-am citit scrisoarea am spus că „uite ce greşeli s-au făcut", a spus că greşesc şi ăi mari. Ea a fost împotrivă din punctul de vedere că am trecut concluzii la cultul personalităţii pe tov. Gheorghiu-Dej şi a spus că o să se înţeleagă că am ură împotriva tov. Gheorghiu-Dej. N-am ură, dar văd că a greşit. Sub forma aceasta şi-a dat părerea soţia mea.

[…]

Tov. Ceauşescu: Acum în legătură cu cultul personalităţii. Dumneata spui în scrisoare „eu personal nu sînt mulţumit numai cu explicaţia… " (citeşte din scrisoare). Nu este clar ce vrei să spui în legătură cu aceasta.

Tov. Vasiliu: Că atunci cînd a apărut cultul personalităţii lui Stalin, el în loc să fie combătut de către conducătorii noştri a fost stimulat, aplicat, dezvoltat, iar tovarăşii noştri conducători n-au luat atitudine, au avut spiritul acesta şovă[i]elnic, n-au criticat.

Tov. Lupu: Ce înseamnă şovă[i]elnic?

Tov. Vasiliu: Nu combativ.

Tov. Lupu: Această afirmaţie înseamnă că ar fi presupus că nu este bine ci şovă[i]e.

Tov. Vasiliu: Da. Adică în conducere tovarăşii au văzut că nu este just să scandeze numele unor conducători, că nu la toţi s-a scandat. Adică tovarăşii au înţeles spiritul leninist asupra cultului personalităţii şi totuşi l-au încurajat.

Tov. Lupu: Şi apoi spui că conducătorii partidului nostru s-au complăcut în situaţia aceasta. Pe ce bază spui asta.

Tov. Vasiliu: De exemplu cînd se scanda numele, trebuia să ia poziţie colectivă. Eu vroiam să ia poziţie acei care s-au complăcut în această situaţie. Acum tovarăşii au explicat că nu este aşa. Hotărârile nu se iau individual, ci de către conducere în colectiv şi dacă se hotărăşte că conducerea colectivă a greşit, înseamnă că conducerea colectivă a greşit.

Tov. Ceauşescu: Dumneata concret te referi la tov. Gheorghiu-Dej.

Tov. Vasiliu: La tov. Gheorghiu-Dej şi la alţii.

Tov. Ceauşescu: Aici numai la tov. Gheorghiu-Dej te referi.

Tov. Vasiliu: Pe dînsul îl dau cu nume, dar am scris că este vorba şi de alţii. Cînd am spus „în frunte cu tov. Gheorghiu-Dej" el era secretar şi am scris că îl cert pe tov. Gheorghiu, pe dînsul personal, pentrucă dînsul este văzut de

mine ca fruntaşul partidului nostru, fratele cel mai mare cu cele mai mari cunoştinţe, cu cel mai mare devotament.

Tov. Ceauşescu: Este adevărat, dar totuşi este o conducere colectivă.

Tov. Vasiliu: Dar dînsul putea, în calitatea pe care o are, dacă conducerea colectivă greşeşte, să arate că nu e just.

Tov. Lupu: Dumneata vrei să spui şi eşti convins că tov. Gheorghiu s-a complăcut în acest cult?

Tov. Vasiliu: Dacă judec după fapte, că s-au dat nume de străzi, raioane. Nu m-am gîndit la raionul Stalin, m-am gîndit la raionul Gheorghiu Dej şi m-am gîndit că dacă nu combate această situaţie înseamnă că s-a complăcut în această situaţie.

Tov. Lupu: Eşti convins că s-a complăcut?

Tov. Vasiliu: Dar ce, eu am avut relaţii? Sub conducerea lui s-au dat denumiri de raioane şi străzi.

Tov. Lupu: Conducerea este colectivă sau indiviuală? Cine hotărăşte asemenea lucruri?

Tov. Vasiliu: Conducerea colectivă.

Tov. Lupu: Atunci ce s-a făcut este pe bază de hotărîre colectivă. Ce vrei să spui că el s-a complăcut în chestiunea aceasta?

Tov. Vasiliu: Că n-a luat poziţie.

Tov. Lupu: De unde ştii?

Tov. Vasiliu: Nu văd în material.

Tov. Lupu: Este raportul delegaţiei la Congres, nu raportul tov. Gheroghiu Dej. Putea spune atunci tov. Gheorghiu?

Tov. Vasiliu: Eu aşa ziceam.

Tov. Lupu: Dumneata nu poţi să ştii ce a spus tov. Gheorghiu. Acest raport a fost citit în plenară şi dezbătut în plenară, iar dumneata nu ştii ce a spus tov. Gheorghiu acolo.

Tov. Vasiliu: Şi în material nu se arată că el personal s-a complăcut şi că fiind conducător toate acestea nu s-au făcut sub conducerea lui.

Tov. Voicu: Ai citit ce a spus tov. Gheorghiu în 1951 ziariştilor[76].

Tov. Lupu: Tov. Gheorghiu a vorbit atunci. Dar crezi că este normal ca în raportul delegaţiei la Congresul al XX-lea tovarăşul Gheorghiu să spună, eu am făcut cutare.

Tov. Vasiliu: Poate că greşesc dar eu ziceam că atunci cînd tov. Gheorghiu greşeşte, nu spune.

Tov. Voicu: În 1951 tov. Gheorghiu a criticat presa şi propagadiştii pentru felul de a prezenta persoana sa.

Tov. Vasiliu: Aşa mi-a spus şi la biroul regional. Tovarăşii dela regiune ne-au spus că tov. Gheroghiu cînd se scanda numele, combătea această manifestare. Tov. Daju şi Duma spuneau că au fost în mase ca să combată. Eu totuşi spun că teaza [sic!] aceasta a fost înţeleasă dogmatc. Un conducător şi în

[76] Este vorba, de fapt, de şedinţa cu redactorii presei centrale şi locale din 2 iulie 1952.

special mă refer la tov. Gheorghiu avea mai multă posibilitate decît mine să însuşească teza nu dogmatic şi să înţeleagă că este greşită.

La scandări am mai înţeles, dar la denumirea de străzi şi raioane am fost de părere că era Preşedintele Consiliului de Miniştri, Secretarul General al partidului putea să spună că nu primeşte deşi colectivul găseşte că el merită, dacă el era pe poziţia combaterii cultului personalităţii.

În material se arată că greşit s-au făcut două statuii pentru Stalin şi nici una pentru Lenin şi eu m-am gîndit, dar cine a aprobat, cine a îndrumat construirea acestora? Autocritica aceasta dece să fie ocolită? Nu este răspundere personală.

Tov. Lupu: Crezi că construirea unei statui o hotărăşte un om.

Tov.Vasiliu: Eu ziceam că preşedintele Consiliului de Miniştri.

Tov. Lupu: Dar preşedintele Consiliului de Miniştri este şeful unui organ colectiv.

Tov. Vasiliu: Dar colectivul să facă greşeli, el greşeşte prin confirmarea de către un om.

Tov. Lupu: Dumneata îţi dai seama că te contrazici.

Tov. Voicu: C.C. îşi face autocritică că a fost sub influenţa cultului personalităţii lui Stalin, dar noi toţi am fost educaţi în spiritul acesta.

Tov. Vasiliu: Eu aveam pretenţia dela tov. Gheorghiu ca dînsul să fi făcut acest lucru.

Tov. Voicu: Realitatea este că a văzut. Cele vorbite de tov. Gheorghiu în 1952 arată acest lucru.

Tov. Ceauşescu: Toată lumea a privit cultul personalităţii lui Stalin ca ceva just. Unele lucruri erau exagerate, dar în ansamblu toată lumea considera justă mărirea lui Stalin.

Tov. Vasiliu: Rolul partidului era diminuat.

Tov. Lupu: Acum îţi dai seama.

Tov. Voicu: Acum doi trei ani nu-ţi dădeai seama.

Tov. Vasiliu: Nu. Conducerea partidului m-a îndrumat. Însă vă spun că eu socoteam că pe tov. Gheorghiu trebui[e] să-l critic.

Tov. Ceauşescu: De ce pe tov. Gheorghiu? El este membru al Biroului Politic al C.C. care este un organ de conducere al partidului nostru. Însăşi felul în care dumneata pui problema mergi pe linia cultului personalităţii pentrucă ai pretenţii dela el, nu de la C.C.

Tov. Vasiliu: Dela conducerea colectivă am pretenţia, dar el a greşit mai mult.

Tov. Ceauşescu: De unde ştii?

Tov. Vasiliu: Că el era secretar general. Numele lui a fost strigat nu al lui Chişinevschi.

Tov. Ceauşescu: S-a strigat şi numele lui Chişinevschi.

Tov. Vasiliu: Eu n-am auzit.

Tov. Ceauşescu: Cum a început scandarea numelor.

[…]

Tov. Vasiliu: […] Sînt foarte necăjit pentru că am greşit şi am fost suspectat.

Tov. Ceauşescu: De cine?

Tov. Vasiliu: Nu vă spun. Vă spun doar că la plecarea mea de acasă m-am simţit urmărit. Nevestei i-a fost frică şi mi-a spus că nu trebuia să scriu, dar eu i-am spus că ea trebuie să înţeleagă că eu prin aceasta ajut şi tov. Gheorghiu Dej nu se poate supăra, dacă am dreptate. Pe urmă îmi făceam socoteala că dacă totuşi – ce ştiu eu- ce au înţeles tovarăşii, că eu sunt pe „poziţie de proprietate” şi vor fi luate unele măsuri împotriva mea, mai ales că a fost o hotărîre a conducerii ca munca mea să fie ca organizator de partid pe vas, iar după această chestiune tovarăşa Manguţ a spus că să mai vedem, că nu s-a precizat. Şi atunci eu m-am gîndit că nu mai merit această încredere, că nu mai sînt apreciat cum am fost.

Tov. Lupu: Spuneai că ai fost urmărit?

Tov. Vasiliu: De acasă cînd am plecat am văzut doi cetăţeni, unul cu paltonul bej şi cu haine maro care s-au ţinut după noi pînă la gară. M-am gîndit că am devenit periculos pentrucă am scris scrisoare[a]?

Tov. Ceauşescu: De unde ai tras concluzia că ai fost urmărit? Dacă un cetăţean a mers pe acelaş[i] drum înseamnă urmărire?

Tov. Vasiliu: Eu credeam că mă urmăreşte. […] Eu m-am gândit: Sînt gata, sînt de condamnat, bun de spînzurat. Eu chiar dacă greşesc, dar vă spun cum văd, dece să nu fiu sincer? Regret foarte mult că am dat atîta treabă cu scrisoarea mea. Biroul regional a stat de vorbă cu mine, la şedinţa de activ s-a discutat mult. După aceea s-a subliniat că după ce s-au pierdut atâtea ore cu mine tot nelămurit am rămas.

Tov. Lupu: Noi nu condamnăm că este rău să spui cînd simţi ceva. Mai rău este când ţii ascuns ceva.

Tov. Vasiliu: Lăsaţi omul să spună şi nu-l sfidaţi, că dacă luăm poziţie tovărăşească el ne priveşte ca un frate, dar dacă îl zeflemisim sau rîdem de el, a doua oară nu mai spune nimic.

Tov. Ceauşescu: Eu sunt de părere să continuăm discuţiile mîine dimineaţă.

Stenograma şedinţei ce a avut loc la tov. Ceauşescu în ziua de 25 mai 1956 şi la care au participat tov. Lupu Petre şi tov. Şt. Voicu

Tov. Ceauşescu: Tovarăşe Vasiliu, noi [i]eri am discutat 5 ore cu dumneata însă n-am ajuns la niciun rezultat. N-ai arătat realitatea, n-ai arătat cinstit ca un membru de partid care este adevărul. Te-am lăsat să stai şi să te gîndeşti şi să ne spui adevărul. Am stat 5 ore şi am discutat însă în tot acest timp dumneata ne-ai dus în eroare [sic!], aşa cum de altfel ai dus in eroare [sic!] şi comitetul regional de partid Constanţa.

Tov. Vasiliu: Sunt de acord cu dvs., dar nu mai am nimic de adăugat.

Tov. N. Ceauşescu: Nu ne-ai spus adevărul şi vrei să apari ca apărător al principiilor de partid

Vrem să ne spui care a fost scopul acestei scrisori şi cu cine te-ai consultat când ai trimis această scrisoare.

Tov. Vasiliu: Atît [i]e[r]i cît şi astăzi n-am spus decît realitatea.

Tov. Ceauşescu: Dece în această problemă ai trecut peste organizaţia de partid, dece n-ai discutat în cadrul organizaţiei de bază. Dece ai nesocotit comitetul orăşenesc de partid, dece ai căutat să nesocoteşti şi comitetul regional de partid?

Tov. Vasiliu: Tovarăşi dacă eu am trimis la Comitetul Central al Partidului această scrisoare, am trimis-o că am gândit că este de competenţa Comitetului Central acest lucru şi cred că n-am făcut un lucru greşit. Ce să vă spun mai mult, ce vreţi să ştiţi mai mult dela mine.

Tov. Ceauşescu: Ce te face să nu vorbeşti cum trebuie. Te rog tovarăşe Vasiliu să vorbeşti frumos pentru că aici nu eşti nici la barbut, nici la închisoare, nici la cafenea şi nici pe maidan, aici eşti la Comitetul Central al Partidului şi trebuie să vorbeşti frumos.

Tov. Vasiliu: Eu îmi spun părerea mea şi nu sînt de acord să mă jigniţi, pentrucă sînt om cinstit.

Tov. Ceauşescu: Şi cînd ai furat tot cinstit ai fost.

Tov. Vasiliu: Atunci cînd a trebuit am arătat acest lucru partidului.

Tov. Ceauşescu: Te rog să răspunzi care e realitatea.

Tov. Vasiliu: Tovarăşe Ceauşescu eu nu sunt pungaş, nu pot să permit să mi se spună acest lucru, nu am fost şi nici nu sînt pungaş. La 13 ani cînd am furat nu aveam conştiinţă.

Tov. Ceauşescu: Să revenim la problema noastră. Să ne răspunzi cu cine ai colaborat cînd ai scris scrisoarea. Şi cu ce scop ai scris-o. […] Cu cine te-ai sfătuit cînd ai trimis scrisoarea. În cîte exemplare au fost scrise.

Tov. Vasiliu: A fost scrisă în două exemplare la maşină. Un exemplar vroiam să-l dau la comitetul orăşenesc de partid, iar celălalt l-am trimis la Comitetul Central al Partidului cu scrisoarea recomandată.

La regiune nu am trimis nimic. Exemplarul pentru comitetul orăşenesc l-am dat tovarăşului Daju. […] Am mai trimis la Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice o scrisoare.

Tov. Ceauşescu: În ce problemă?

Tov. Vasiliu: În această problemă. Cînd a apărut în presă Raportul Comitetului Central al PCUS la cel de-al XX-lea Congres în prima pagină a apărut: Raportul Comitetului Central al PCUS prezentat de tov. Hruşciov, iar în pagina a 2-a a apărut: Raportul tov. Hruşciov. Eu am spus că trebuia şi în pagina [a] 2-a să fi trecut: Raportul Comitetului Central al PCUS. Întrebam dacă nu cumva şi acest lucru este o influenţă a cultului personalităţii. În legătură cu faptul că nu am mers să discut problemele neclare la comitetul orăşenesc, mi-am dat seama că am făcut o greşeală prin faptul că am desconsiderat comitetul orăşenesc.

Tov. Ceauşescu: La Moscova cînd ai trimis scrisoarea?

Tov. Vasiliu: În timpul lucrărilor Congresului al XX-lea am scris şi am primit scrisoarea.

[…]

Tov. Ceauşescu: Să luăm scrisoarea, conţinutul acestei scrisori, care dela început pînă la sfîrşit este îndreptată împotriva conducerii partidului în mod tendenţios.

Acţiunea dumitale a fost de a încerca să creezi o diversiune şi de a încerca să orientezi adunarea împotriva conducerii partidului. Acesta a fost scopul scrisorii şi al discuţiilor purtate la cabinetul de partid şi poate chiar individual cu o serie de oameni. Acelaş[i] scop de defăimare a conducerii partidului a fost şi atunci cînd ai ridicat problema în adunarea activului de partid.

În legătură cu cultul personalităţii porneşti dela faptul că s-au scandat numele tovarăşului Gh. Gheorghiu-Dej [sic!], nici atîta lucru n-a fost sincer să arăţi. De aici se vede tendinţa de a încerca să mobilizezi o serie de oameni împotriva conducerii partidului. Se ştie că scandarea numelor a început nu cu tov. Gh. Gheorghiu-Dej, ci cu Ana Pauker, cu Luca, cu Teohari, cu Pătrăşcanu. Dumneata acum cauţi să te îndrepţi împotriva tovarăşului Gheorghiu Dej care s-a ridicat primul împotriva acestor manifestări. Dumneata nu întîmplător ai scris această scrisoare. În scrisoare sînt trecute lucruri gîndite, nu lucruri scrise la repezeală. […] În tot ce arăţi dumneata găseşti asemenea cuvinte pe care le întrebuinţează şi le spun şi cercurile imperialiste duşmănoase care ar vrea ca la noi în partid să fie frămîntare, să ajungem la lupte în conducerea partidului, în partid. Este cunoscută linia politică şi activitatea conducerii partidului nostru.

Ce vrea Vasiliu, vrea să spargă unitatea partidului. Sînt cunoscute de partid că asemenea încercări au eşuat. Asemenea lucruri nu pot să existe în conducerea partidului nostru.

Aici este opera cercurilor imperialiste care spun că dece în Romînia este linişte.

Şi Vasiliu spune că face aceasta pentru a apăra unitatea partidului nostru. În tot ce spune el este o încercare de a calomnia o serie de tovarăşi din conducerea partidului nostru şi de a încerca să creeze la Constanţa în rîndurile membrilor de partid acel spirit de neîncredere în conducerea partidului nostru. Acesta este rostul acestei scrisori, scopul de ai trecut peste comitetul orăşenesc şi regional. (…) Dacă te-ai mai gîndit şi ai ceva de spus.

Tov. Vasiliu: Eu tovarăşi am de spus că mă îngrozesc de felul în care trageţi concluziile, faţă de felul în care am gîndit eu.

[…]

Stenograma şedinţei cu Vasiliu Constantin din ziua de 1 iunie 1956

[…]

Tov. Ceauşescu: În legătură cu celelalte probleme ridicate aici dacă mai ai de făcut vreo precizare.

Tov. Vasiliu: În legătură cu scrisoare[a] am de spus că am greşit pentrucă nu am ştiut cum să pun problema.

Tov. Ceauşescu: Tovarăşe Vasiliu, poţi să pleci acasă la Constanţa, dacă nu mai ai nimic de spus. Te duci la comitetul regional de partid şi spui că te-ai întors acasă.

Tov. Vasiliu: Cum o să rămînă cu mine:

Tov. Ceauşescu: O să vedem ce părere are în această privinţă şi activul de partid dela Constanţa.

ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cancelarie, dosar nr. 183/1956, f. 1-73.

Local "anti-communist attitudes"? The Case of a Letter addressed to the Central Committee of the Romanian Workers' Party, in April 1956
(Abstract)

Keywords: cult of personality, propaganda, "secret" Speech, Gheorghiu-Dej.

The present paper analyzes the existence of a so-called "anti-communist attitude" manifested at the local level analyzing a particular case, that of Vasiliu Constantin, a Party activist from Constanţa. He contested, in April 1956, two months after N. S. Khrushchev's "secret" Speech, delivered at the XXth Congress of the CPSU, the manner in which the most prominent members of the Romanian Workers' Party and, above all, Gheorghiu-Dej, have chosen to understand the phenomenon called "cult of personality". In other words, Vasiliu Constantin criticized, in a letter addressed to the members of the Central Committee of the RWP the entire Party leadership for the manner in which they defined the leader's cult. This case becomes as interesting as the documents issued in the epoch highlight the existence of many other attitudes of this kind. Therefore, the questions we aim to answer are: how did the leaders of the Party understand to solve this problem? Which was the reason for which the event incorporated such a great importance? What could have happened if such critiques amplified their number?

Our analysis is mainly based on documents from the National Archives of Romania. Moreover, for a better understanding of the topic, we have chosen to transcript the letter sent by Constantin Vasiliu and fragments from the discussions between the petitioner and Nicolae Ceauşescu, Petre Lupu and Ştefan Voicu, about the manner in which the communist leaders of the time understood his attitude towards the cult of personality.

Om Nou sau Duşman în propaganda comunistă: studiu de caz Constantin Mitea

Cristina PREUTU

Ideologia comunistă impune o viziune maniheistă asupra societăţii. Această perspectivă i-a justificat măsurile represive luate asupra indivizilor. Aceste măsuri erau dublate şi ajutate de un discurs propagandistic ce viza distrugerea duşmanului şi crearea Omului Nou, a comunistului. Acest studiu nu se vrea un simplu portret biografic făcut unui membru al nomenclaturii comuniste, ci vom încadra acest portret într-o analiză a binomului Om Nou-Duşman. Premisa acestei analize este cea conform căreia una din funcţiile propagandei este cea identitară. Această funcţie se referă la modalitatea prin care propaganda a reuşit sau nu să impună un anumit cadru identitar, la care individul trebuia să se raporteze şi să acţioneze conform acestuia. Analiza noastră porneşte de la ideea enunţată de Brigitte Studer asupra omului nou şi anume că: „nu te naşti stalinist, ci devii unul prin *travail sur soi*"[1]. Acest procedeu este dezvoltat prin tehnica autobiografiilor pe care individul trebuia să le facă, a autocriticii şi raportului de activitate. Aceste trei procedee impun nu doar adoptarea unui limbaj specific şi a unei perspective diferite de a te privi pe tine însuţi. Autobiografia presupunea o introspecţie din perspectiva puterii politice. Individul trebuia să se autoevalueze pornind de la întrebarea: ce ar vrea *Ei* să audă? Individul trebuie să se modeleze pe sine, să se ajusteze, corecteze şi să se perfecţioneze prin ascultare, supraveghere, descriere, control, expunere, disciplină sau evaluare[2]. Prin urmare, principalele surse ale unei astfel de analize sunt autobiografiile din dosarele de cadre. Corelând informaţiile din aceste dosare cu informaţii din alte surse şi punându-le în oglinda discursului despre Omul Nou, vom propune un răspuns cu privire la modalitatea prin care această temă de propagandă a influenţat modul individului de a se raporta la sine însuşi şi la puterea politică.

Prin urmare, principalul obiectiv al acestui studiu îl reprezintă identificarea raportului dintre imaginea propagandistică a Omului Nou şi modelul real, existent în rândul nomenclaturii de partid, acolo unde ar fi trebuit să se

[1] Brigitte Studer, *L'être perfectible. La formation du cadre stalinien par le travail sur soi*, în „Genèses 51", iunie 2003, p. 92.

[2] *Ibidem*, p. 94.

regăsească adevăratul comunist. Personajul asupra căruia ne-am oprit este Constantin Mitea, cel ce a fost, între altele, şi redactor şef al revistei „Contemporanul".

Principalele surse utilizate în acest studiu sunt cele de arhivă. În primul rând, am făcut o analiză a dosarului de cadre a lui Constantin Mitea, identificat în Arhivele Naţionale Istorice Centrale din Bucureşti, în cadrul fondului Comitetul Central al PCR, Secţia Cadre. Pentru realizarea unei perspective complete am făcut apel şi la alte documente din fondul CC al PCR, Secţia Cancelarie, Secţia Propagandă şi Agitaţie, dar şi la publicaţii din epocă, precum „Scânteia", sau „Contemporanul". Şi nu în ultimul rând, am utilizat informaţii din lucrări de specialitate pentru a identifica modalitatea de analiză a dinamicii şi morfologiei imaginii Omului Nou şi a Duşmanului, în contextul regimului comunist.

Prin urmare, rolul propagandei de a crea şi menţine un permanent inamic intern sau extern a dus la supradimensionarea acestei funcţii de control. Prin această funcţie a propagandei, se crea un sentiment de insecuritate în rândul populaţiei, sentiment ce ducea la un mai mare control din partea conducerii[3]. Însă care era modelul duşmanului intern? După epurările din anii 1950 şi procesul de 20 de ani de educare comunistă, cine ar fi putut fi un posibil duşman? Dat fiind că după 1965 una din direcţiile politicii interne era reîntărirea aspectelor naţionale şi crearea unei adeziuni a societăţii în această direcţie, acest lucru s-a resimţit şi în modalitatea de creionare a omului nou, pe de o parte, şi a duşmanului, pe de altă parte. Dinamica morfologică a Omului Nou a suferit şi ea schimbări, în funcţie de noile deziderate ale puterii. Odată cu apariţia termenului de „etică şi echitate socialistă", trăsăturile Omului Nou, dar şi ale duşmanului au început să fie conturate, prin raportare la acest principiu. Astfel, în categoria atitudinilor duşmănoase intrau: formalismul, văzut ca atitudine superficială, lipsită de răspundere, rutina, conservatorismul, automulţumirea, plafonarea, ascunderea deficienţelor, prezentarea în roz a situaţiilor[4], mentalităţile burgheze, teorii şi principii idealiste, retrograde, moştenite de la vechea societate. Aceste atitudini puteau fi învinse doar prin „unitatea conştiinţei socialiste a oamenilor"[5]. Pentru a avea succes, propaganda nu trebuia să lucreze cu excepţionalul pentru a nu inocula auditoriului sentimentul că exagerează, că manipulează anumite aspecte. Prin observaţia făcută în acest text, că prezentarea în roz a situaţiei face parte din atitudinile ostile regimului, propaganda a

[3] C.W. Cassinelli, *Totalitarian Ideology and Propaganda*, în „The Journal of Politics", vol. 22, nr. 1, February 1960, p. 68.

[4] Ovidiu Trăsnea, *Profilul moral al comunistului*, în „În ajutorul propagandiştilor", anul VI, nr. 7/1967, p. 14.

[5] Nicolae Ceauşescu, *Expunere cu privire la unele măsuri organizatorice pentru întărirea continuă a unităţii moral-politice a populaţiei, muncitorilor, a frăţiei dintre oamenii muncii români şi ai naţionalităţilor conlocuitoare, a coeziunii naţiunii noastre socialiste. Prezentată la plenara CC a PCR 24-25 octombrie 1968*, în *România pe drumul făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 3, Bucureşti, Editura Politică, 1969, p. 624.

acţionat exact în această direcţie. Prin urmare, o atitudine pozitivă, încurajată şi susţinută de regim, ar fi fost prezentarea realităţilor aşa cum erau ele.

Una din categoriile cele mai periculoase era duşmanul posibil. Cel ce se găsea în interiorul fiecărui individ. Autocontrolul, educarea, instruirea erau forme de a „îmblânzi" acest posibil duşman. Astfel, excluderea şi violenţa nu au constituit nişte măsuri poliţieneşti luate la întâmplare, ci, din contra, ele urmau o logică a dezvoltării şi transformării duşmanului. În acest sens, acţiunile represive au fost mereu justificate printr-un discurs propagandistic ce caracteriza şi cataloga diverse categorii sau grupuri de persoane ca fiind „duşmanii". Procesul de purificare sovietic a combinat etosul modern european al ingineriei sociale cu escatologia marxist-bolşevică, creând un mediu stabil al categoriilor şi practicilor de epurare şi un mod dinamic de a le aplica[6]. Această epurare bine gândită duce la o dezvoltare continuă a tipologiei duşmanului, lucru, de altfel, absolut necesar pentru menţinerea sistemului politic. Aşa apar şi alte dimensiuni ale regimului, cum ar fi: construirea şi propagarea de clişee pentru distrugerea duşmanului, incitarea la ură contra grupurilor sociale definite ca duşmani, tendinţa de a „purifica" corpul social de toate fiinţele „dăunătoare". Combaterea duşmanului poate merge până la lichidarea fizică, colectivă[7]. În perioada lui Gheorghiu-Dej această eliminare fizică a elementelor negative este una clară, vizibilă şi organizată ca practică politică. Ea a devenit unul din elementele ce au marcat conducerea dejistă. În afară de această eliminare fizică, a mai funcţionat şi o formă de excludere socială, manifestă în special în cadrul sistemului de învăţământ. Astfel, în 1960, între măsurile luate pentru asigurarea compoziţiei sociale potrivite se regăsesc şi o serie de prevederi privind „duşmanii". În cazul învăţământului superior, de exemplu, nu erau primiţi: „fiii elementelor duşmănoase statului democraţiei populare (criminali de război, trădători, spioni, fugiţi peste hotare, foşti miniştri), precum şi cei care au luat parte la acţiuni potrivnice regimului de democraţie populară. Fiii foştilor chiaburi, ai comercianţilor, fabricanţilor şi ai altor exploatatori vor putea fi primiţi în alte facultăţi decât cele de filosofie, ştiinţe juridice, comerţ exterior, istorie"[8]. Analizând aceste norme şi definiţii, ne punem întrebarea: au fost aceste reguli şi norme doar simple precepte ale propagandei sau au fost respectate cu adevărat de către membrii nomenclaturii?

Revenind la cazul pe care ne-am propus să-l analizăm, conform informaţiilor din dosarul de cadre, Constantin Mitea a crescut într-o familie modestă. Tatăl a lucrat ca simplu muncitor la CFR, iar mama a fost casnică, Constantin Mitea a avut de mic copil o predilecţie pentru literatură, concretizată

[6] Amir Weimer, *Nature, Nurture and Memory in socialist Utopia: Delineating the Soviet Socio-ethic Body in the Age of Socialism*, în AHR, vol. 104, nr. 4, 1999, p. 1114, 1116.

[7] Uwe Backes, *Gândirea totalitară*, în Stephane Courtois, *Les logiques totalitaires en Europe*, Paris, Edition du Rocher, 2006, p. 51, 54.

[8] *Notă privind măsurile pentru asigurarea unei compoziţii sociale în şcolile medii şi în învăţământul superior corespunzător compoziţiei sociale a ţării*, în ANIC, fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 2/1960, f. 23.

într-o primă etapă în poezii cu caracter legionar, publicate în timpul liceului. Copilăria şi adolescenţa şi le-a petrecut în oraşul natal, Călăraşi. Aici a făcut şcoala primară, la Şcoala de băieţi numărul 1, şcoala elementară şi apoi liceul, pe care l-a finalizat în 1939. În acelaşi an a lucrat ca secretar şi pedagog la acelaşi liceu, iar în 1940 s-a înscris în Academia Comercială din Bucureşti. În perioada 1943-1945 a făcut stagiul militar, aflându-se în acelaşi pluton cu Paul Niculescu-Mizil, pe care-l şi invocă pentru a da notă de referinţă la dosarul său de cadre[9].

După 1945 a fost numit profesor suplinitor la Şcoala Comercială de ucenici din Călăraşi, iar doi ani mai târziu a fost trimis la Şcoala centrală de gazetari, de trei luni. În 1949 s-a căsătorit cu Ioana Gopescu balerină la teatrul Casei de Cultură a Studenţilor din Bucureşti, de care a divorţat în 1957. Un an mai târziu s-a recăsătorit cu Violeta Teodorescu, inginer proiectant la Cartea Construcţiei în cadrul Combinatului Poligrafic „Casa Scânteii”[10].

Activismul său politic a debutat cu înscrierea în Uniunea Tineretului Socialist, în 1945. În acelaşi an a fost promovat ca secretar al Comitetului judeţean al UTS Ialomiţa, apoi membru al CC al UTS şi reprezentant al CC al Tineretului Socialist în Federaţia Naţională a Tineretului Democrat Român. În 1946 a devenit membru de partid, fiind numit, în acelaşi an, redactor la „Ialomiţa liberă”, organ al Comitetului judeţean al PCR. În ceea ce priveşte educaţia ideologică, în 1947 a urmat Şcoala centrală de gazetari de trei luni, iar în 1949, Şcoala Superioară de lectori „A. Jdanov”, de şase luni.

În 1947, imediat după absolvirea Şcolii centrale de gazetari, a fost repartizat ca reporter la secţia economică a ziarului „Scânteia”. Aici a lucrat până în 1952, când a fost promovat şef al Secţiei industriale a aceluiaşi ziar. În aprilie 1956 a fost numit în Colegiul de redacţie al „Scânteii”. În redacţia acestui ziar a deţinut mai multe funcţii: şef al Secţiei de publicişti (în 1964), redactor şef al Secţiei de probleme cetăţeneşti (din februarie 1965). Din 1965 şi până în 1970 a fost redactor-şef adjunct al ziarului „Scânteia”, iar în intervalul 1971-1980 redactor-şef al revistei „Contemporanul”.

După acest cumul de funcţii, la sfârşitul anilor ’60 a început ascensiunea sa la vârful Partidului. În 1969 a fost numit membru supleant al CC al PCR, iar trei ani mai târziu a primit titlul de membru. A făcut parte din Colectivul de lucru pentru problemele presei şi radioteleviziunii pentru Conferinţa naţională a PCR (din decembrie 1977)[11]. În 1984 a făcut parte din Comisia de presă a Congresului al XIII-lea al PCR şi în Comisia de redactare a proiectelor de hotărâri şi rezoluţii ale Congresului[12]. Ultimele funcţii importante deţinute de el

[9] *Dosar de cadre Constantin Mitea*, în idem, fond CC al PCR – Secţia Cadre, dosar nr. M/ 1334, f. 26.

[10] *Ibidem*, f. 19.

[11] *Notă privind stadiul verificărilor în mediul presei,* 10 aprilie 1975, în ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 1, vol. 1, f. 147.

[12] *Congresul al XIII-lea al PCR, 19-22 noiembrie 1984*, Bucureşti, Editura Politică, 1985, p. 12 şi 736.

au fost de vicepreşedinte al Consiliului Ziariştilor (în 1988)[13], consilier pentru probleme de propagandă al lui Nicolae Ceauşescu şi director adjunct al Secției de Propagandă şi Presă a CC al PCR (în perioada 20 mai 1988 – 22 decembrie 1989)[14]. Pentru activitatea sa politică, de-a lungul timpului a fost distins cu: „Ordinul Muncii" clasa a III-a şi clasa a II-a, „Ordinul Steaua Republicii Socialiste Române" clasa a V-a şi a IV-a, „Ordinul 23 august" clasa a III-a, Medalia jubiliară „40 de ani de la înființarea PCR".

Destinul politic al lui Constantin Mitea este cu adevărat interesant. Deşi a avut o serie de *pete la dosar*, acest lucru nu l-a împiedicat în ascensiunea sa profesională. O primă neregulă a fost legată de schimbarea carnetului de partid. Atitudinea sa civică nu s-a încadrat în rigorile cerute de regim, cel puțin nu a celor impuse şi cerute Omului Nou, pe care, de altfel, singur le-a menționat într-un raport al Secției de Propagandă şi Agitație către Cancelaria CC al PCR, în 1988. Neglijent în ceea ce priveşte imaginea sa politică, în 1954 nu i s-a putut schimba carnetul de partid, întrucât expirase valabilitatea actului de identitate. În 1958 organizația de bază i-a dat o „mustrare", întrucât problema actului de identitate nu se rezolvase încă. Deşi după primirea acestei „mustrări" Constantin Mitea şi-a rezolvat problema, în 1962 a primit „vot de blam cu avertisment" pentru atitudine neglijentă față de situația sa de partid[15]. Sancțiunea i-a fost ridicată abia în august 1965. Astfel, în intervalul 1954-1962, el nu avea carnet nou de partid, însă, conform notelor date de către colegii redacției „Scânteia", în acest interval Constantin Mitea a plătit cotizația şi şi-a îndeplinit sarcinile ce-i erau încredințate[16]. Mai mult decât atât, în 1964 a fost numit şef al Secției de publicişti. În acelaşi an a participat şi la redactarea declarației din aprilie a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej[17].

Intrând în logica discursului propagandistic, nici viața sa privată nu a fost conformă idealurilor comuniste. Fiind căsătorit de două ori, viața sa privată a devenit obiectul mustrărilor şi observațiilor din partea colegilor, în aceeaşi măsură ca şi problema carnetului de partid enunțată mai sus. Această intruziune în viața privată nu este o noutate pentru felul în care se încearcă controlul individului şi modelarea sa, conform unor principii expuse de către ideologia comunistă. Însă elementul interesant ce apare în acest caz îl reprezintă „colectivul", ca entitate judecătoare. În textele de epocă se promova intens imaginea colectivului. El era văzut ca cel mai bun educator, de aceea sfaturile

[13] *Membrii C.C. al P.C.R., 1945-1989. Dicționar*, coordonator Florica Dobre, autori Liviu Marius Bejenaru, Clara Cosmineanu-Mareş, Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleşa, Liviu Pleşa, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004, p. 289.

[14] *Protocol nr. 11 al şedinței Comitetului Politic Executiv din ziua de 20 mai 1988*, în ANIC, fond CC al PCR – Secția Cancelarie, dosar nr. 32/1988, f. 7.

[15] *Dosar de cadre Constantin Mitea*, în idem, fond CC al PCR – Secția Cadre, dosar nr. M/ 1334, f. 4.

[16] *Ibidem,* f. 19.

[17] Paul Niculescu-Mizil, *O istorie trăită. Memorii*, vol. I, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002, p. 21.

sale erau mereu cele mai bune. Mustrarea colectivului era percepută ca fiind mai dură decât a unui părinte. Asemănarea sa cu un părinte este una cu atât mai corectă, cu cât el se implica şi în viaţa privată. Nimic nu trebuia să scape ochiului colectivului. El veghea pentru corectarea comportamentelor ce dăunau imaginii private şi, implicit, vieţii publice. Imaginea colectivului nu trebuia pătată de nici un comportament neadecvat. Colectivul era preocupat de o comportare demnă, civilizată a membrilor săi atât în societate, cât şi în viaţa de familie[18]. Cel mai adesea se vorbea despre colectiv, despre educarea şi munca în colectiv şi rolul său primordial în formarea comunistului. „Cred că este bine ca atunci când am ajuns pe culmi să privim şi în urmă şi să vedem ce drum am parcurs până am ajuns aici. Fiindcă de aici de unde privim, privim de pe o culme de unde au dispărut fabricanţii bancherii, moşierii, chiaburii, cămătarii şi când poporul nostru are în mână frânele conducerii şi îşi croieşte propria viaţă liberă şi independentă”[19]. Această culme în care se afla poporul român era rezervată doar proletarului, şi acesta nu ar fi putut înainta dacă nu ar fi scăpat de fabricanţi, moşieri, cămătari şi alte categorii ce ţin de clasa duşmană. Se accentuează faptul că această reuşită nu ar fi fost posibilă fără ajutorul dat de un *cârmaci priceput, capabil să-l conducă prin toate furtunile*[20], Partidul. În afară de lupta pe care Partidul o duce împotriva duşmanului, mai este şi lupta ideologică a acestuia, o luptă ce se materializează în *aruncarea la lada de gunoi a elementelor carieriste, sectariste, străine de clasa muncitoare*[21]. Această curăţare a corpului social şi politic are ca scop strângerea legăturilor Partidului cu masele. Folosirea termenului de masă nu este întâmplătoare. El ar fi putut folosi termenul de popor sau colectiv, dar nu o face. Termenul de masă desemnează tocmai lipsa de importanţă a individului. Masa nu poate face nimic, nu poate avea iniţiativă, nu are voce, ea nu poate fi decât condusă. În acest caz, doar cârmaciul priceput, Partidul, a reuşit să conducă masa spre drumul victoriei sale.

În 1954, ca şef al Secţiei industriale a ziarului „Scânteia”, Constantin Mitea era apreciat ca fiind „înzestrat cu talent literar”, de aceea „el a crescut repede, devenind unul din elementele de bază ale redacţiei. Are o serioasă calificare profesională şi o mare putere de muncă”[22]. Calităţile sale profesionale au fost recunoscute de către toţi colegii săi, de-a lungul întregii sale cariere. De altfel, după 1965 el a rămas fidel conducerii, participând la politica pe care Nicolae Ceauşescu a promovat-o în domeniul literaturii. De aceea, intervenţiile sale în cadrul şedinţelor CPEx privind problema culturii din cea de-a doua jumătate a anilor ’80 erau minore şi erau îndreptate în direcţia acceptării rolului

[18] Alexandru Dobre, *Colectivul, un bun pedagog*, în „Scânteia”, anul XXXIII, nr. 6194, 12 martie 1964, p. 3.

[19] „Scânteia”, anul XXXI, nr. 5519, 5 mai 1962, p. 4.

[20] *Ibidem.*

[21] *Ibidem.*

[22] *Dosar de cadre Constantin Mitea*, în ANIC, fond CC al PCR – Secţia Cadre, dosar nr. M/ 1334, f. 30.

culturii şi propagandei în formarea omului nou. Ideile expuse în intervențiile sale, atâtea câte au existat, le putem încadra în specificul „limbii de lemn". Astfel, el s-a arătat ferm convins de faptul că „propaganda de partid prin conferințe şi dezbaterile ideologice se înscriu ca o formă principală în ansamblul activității ideologice şi politico-educative de formare a omului nou constructor conştient al socialismului şi comunismului"[23]. În acel context, el a participat la aplicarea deciziilor culturale adoptate în şedințele respective. De altfel, într-un articol apărut în revista „Totuşi iubirea", în 1991, el s-a disculpat: „recunosc, n-am avut curajul să-l înfrunt [pe Nicolae Ceauşescu] ca alții"[24]. Fără a preciza cine sunt aceşti „alții", Mitea nu-şi arogă un statut de erou sau victimă, dar nici nu vrea să fie acuzat că a contribuit la luarea unor decizii politice ce au afectat în mod negativ dezvoltarea societății. Însă, într-un alt număr al aceleiaşi reviste, el a relatat un episod la care a fost martor. Era în timpul vizitei oficiale a lui Nicolae Ceauşescu în Coreea de Nord, în 1971. Conform relatării sale, după ce a participat la unul din spectacolele omagiale, Nicolae Ceauşescu i-ar fi reproşat lui Ion Iliescu că nu a fost şi el prezent la spectacol pentru a se documenta în vederea realizării unor asemenea manifestări şi în România. Ion Iliescu şi-ar fi arătat rezerva față de aceste manifestări întrucât „miroseau de la o poştă a cult al personalității"[25]. Mitea continuă să povestească: „şi Ceauşescu, susținut de soția sa, abătu asupra lui Iliescu o ploaie de critici şi reproşuri, care mai de care amenințătoare, pe care acesta le primea calm […] ba chiar continuând, cu mult curaj, să-şi susțină părerile, să-i înfrunte"[26]. Relatarea acestui episod îl pune pe Ion Iliescu într-o lumină pozitivă, în raport cu imaginea cuplului Ceauşescu, iar felul în care prezintă curajul cu care cel dintâi şi-ar fi susținut opiniile în fața dictatorului, ar putea fi privit ca un răspuns (indus) cu privire la cine erau acei oameni care l-au înfruntat pe acesta din urmă.

O a doua *pată* la dosarul lui Constantin Mitea a constituit-o trecutul său legionar. În anii '50 s-a deschis o anchetă pentru a descoperi dacă zvonurile privind activitatea sa legionară erau adevărate. Astfel, s-a descoperit că într-adevăr acesta a ajutat la publicarea şi difuzarea unei broşuri legionare, *Troița*, şi că a scris poezii cu caracter legionar. În caracterizarea făcută de şeful Secției de Cadre în 1973 se preciza faptul că Constantin Mitea inițial a negat total contribuția sa la înființarea şi editarea acelei reviste. Însă, în urma materialului ce proba contrariul, el a recunoscut că în acea perioadă şi-a însuşit principiile legionare[27]. „Ceea ce este mai grav este că niciodată până acum nu am precizat limpede în fața partidului această chestiune, că am socotit această perioadă complet nesemnificativă pentru întreaga mea activitate dinainte şi de după 23 august 1944.

[23] *Raport privind desfăşurarea propagandei prin conferințe şi a dezbaterilor ideologice în anul 1987*, în ANIC, fond CC al PCR – Secția Cancelarie, dosar nr. 9/1988, f. 19.

[24] „Totuşi iubirea", nr. 13, 1991, p. 3.

[25] *Ibidem*.

[26] *Ibidem.*

[27] *Dosar de cadre Constantin Mitea*, în ANIC, fond CC al PCR – Secția Cadre, dosar nr. M/1334, f. 3.

Mărturisesc că nu mi-a venit bine deloc să vorbesc cu gura deschisă despre această întâmplare şi aceasta o consider, cu mintea mea de acum, drept o tentativă de a nu dezvălui adevărul până la capăt partidului."[28] Aceasta era autocritica pe care Constantin Mitea şi-a făcut-o în completarea la autobiografie, din 17 noiembrie 1965. În acelaşi text el a menționat că a fost atras de poezie încă din liceu şi a încercat el însuşi să scrie poezii. Aminteşte de faptul că el s-a format într-o perioadă de *fascizare a țării* şi drept urmare ar fi fost imposibil să nu fie influențat de ceea ce se scria sau ceea ce învăța la şcoală. De aici ar fi venit şi toată terminologia legionară folosită în scrierile sale. „Ne aflam în plin proces de fascizare a țării – spune acesta –, toată literatura pe care o publicau revistele era în general orientată în această direcție. La mine la Călăraşi, cel puțin, nu au ajuns niciodată în acea perioadă vreo revistă, vreo publicație, care cât de cât să-mi fi deschis ochii, să-mi fi arătat că nu aceasta este literatura pe care o vrea cu adevărat poporul."[29] Perioada de după liceu, mai exact 1941-1944 o descrie ca fiind precum *un duş rece*, pentru că şi-a dat seama că ideologia legionară nu era bună[30].

La finalul dosarului de cadre este anexat un exemplar al volumului său de poezii *Domnița turnului*, editat în 1942 în 100 de exemplare. Majoritatea poeziilor au ca temă iubirea, însă se regăsesc şi o serie de simboluri interpretate de către regimul comunist ca fiind legionare, precum *îngeri*, *biserică*, *rugăciunea*. O astfel de poezie era *Ne prinde somnul*: „Ne fură somnul rugăciunea-aici / Pe perna plânsului, dorință fără glas / Vezi, altă zi în urmă ne-a rămas / Şi-n amintire toate sunt mai mici. / Sunt tristă pajul meu şi înțeleg, / Că liniştea de acum îmi adună / Pentru plecare veştedă cunună / Ca un cocor din vreme am să mă şterg / Să ne rugăm cuminți-acum… în zori / Timide mâini vor flutura stindarde / Le creştem noi… vezi clipa prea ne arde / Şi prea s-aprinde dincolo comori"[31]. Constantin Mitea îşi justifică aceste momente ca fiind determinate de ideile legionare promovate în şcoli şi în societate la acel moment, dar vorbeşte foarte mult şi despre tragediile familiei sale, şi anume moartea a două surori de tuberculoză. De asemenea, poate că ceea ce l-a ajutat să-şi continue activitatea în cadrul partidului şi după 1965 a fost enunțarea poeților ce l-au inspirat în creația sa: George Coşbuc, Ştefan Octavian Iosif, Mihai Eminescu[32]. În 1965 se conturase deja linia naționalistă a conducerii politice interne, iar lecturile din aceşti autori consimțea adeziunea lui Mitea la acest tip de conducere. Aceasta nu poate fi decât una din explicațiile pentru care acesta a reuşit să-şi continue activitatea politică, atât în perioada lui Gheorghiu-Dej, cât şi a lui Nicolae Ceauşescu, în ciuda trecutului său legionar.

[28] *Ibidem*, f. 72-73.

[29] *Ibidem*, f. 69.

[30] *Raport privind desfăşurarea propagandei prin conferințe şi a dezbaterilor ideologice în anul 1987,* în ANIC, fond CC al PCR – Secția Cancelarie, dosar nr. 9/1988, f. 68-75.

[31] *Dosar de cadre Constantin Mitea*, în Idem, fond CC al PCR, Secția Cadre, dosar nr. M/1334, f. 199.

[32] *Ibidem,* f. 68.

Deşi abia după 1965 începe să acumuleze o serie de funcţii importante în aparatul de partid, vocea sa politică este insesizabilă. Stenogramele şedinţelor Consiliului Politic Executiv şi al Secretariatului CC al PCR din intervalul 1985-1989 demonstrează că el a fost prezent la şedinţele acestor foruri, însă de foarte puţine ori a luat cuvântul. Iar atunci când a luat cuvântul, nu a făcut decât să prezinte texte şi rapoarte privind munca de propagandă într-un anumit interval de timp, fără a polemiza sau a-şi expune opinia cu privire la diversele probleme ridicate în şedinţă.

Constantin Mitea nu a dispărut din peisajul public, după 1989. În 1991 el a publicat o serie de articole în „Totuşi iubirea", revistă al cărei director era Adrian Păunescu. În semn de „solidaritate" cu acesta, a scris un articol în care îl prezintă pe Păunescu ca fiind „cel mai cenzurat şi mai supravegheat scriitor din vremea dictaturii lui Ceauşescu"[33]. Articolele sale rememorează o serie de episoade ce au ca personaje principale pe Nicolae şi Elena Ceauşescu. În aceste articole, Constantin Mitea se disculpa pentru acţiunile sale din timpul comunismului precizând, la un moment dat: „Eu ce fel de nomenclaturist am fost? Am lucrat peste 50 de ani în presă, dar nimeni nu-mi poate arăta o carte, un articol semnat de mine, care să fi proslăvit pe Ceauşescu"[34].

Punând în pondere acest discurs cu existenţa reală a propagandiştilor, cu ceea ce ar fi trebuit să constituie exemplul real al omului nou se poate observa o discrepanţă. Neglijenţele în diverse activităţi nu au mai contat în contextul respectării aplicării deciziilor luate de către puterea politică. Prin urmare, existenţa omului nou a fost posibilă doar la un anumit nivel al modelelor create, precum stahanovist sau fruntaş în producţie. Însă, acest model a prins mai bine doar la nivelul populaţiei obişnuite şi mai puţin la nivelul înalt al puterii, unde promovarea se făcea pe criterii preferenţiale. Aşa cum reiese din analiza pe care am realizat-o mai sus, deşi Constantin Mitea era unul dintre membrii importanţi ai nomenclaturii, dosarul său intra în categoria *dosarelor cu pete*, lucru ce nu l-a împiedicat să avanseze în funcţii. Problemele ce se regăsesc în dosarul său nu erau din cele mai simple. Este vorba despre neglijenţa în privinţa actelor de identitate şi a carnetului de partid, şi activităţi legionare în adolescenţă. Mai mult decât atât, aşa cum am arătat mai sus, aceste evenimente din tinereţe au fost negate iniţial şi abia când s-au adus probe în privinţa acestora, el le-a recunoscut şi a făcut o completare la autobiografie. Intrând în logica discursului comunist, se poate observa că Constantin Mitea şi-a asumat discursul identitar a ceea ce ar fi trebuit să fie Omul Nou, recunoscându-şi greşelile, făcându-şi autocritica şi recunoscând impactul pozitiv pe care ideologia comunistă l-a avut asupra formării personalităţii sale. Cu toate acestea nu trebuie pierdut din vedere faptul că el însuşi a scris despre ceea ce ar trebui să însemne Omul Nou şi despre impactul pe care ar trebui să-l aibă ideologia comunistă asupra acestuia. Asumarea unei anumite imagini identitare şi a unui discurs specific reprezintă o

[33] „Totuşi iubirea", nr. 12, 1991, p. 3.
[34] *Ibidem*.

caracteristică a membrilor nomenclaturii. Însă felul în care acesta a reuşit să-şi continue activitatea politică atât înainte de 1965, cât şi după această dată şi felul în care în 1991 îl punea într-o lumină pozitivă pe Ion Iliescu, scoate în evidenţă o anumită „adaptabilitate" la schimbările politice. Analiza comparată a acţiunilor lui Constantin Mitea şi a discursului identitar pe care acesta şi l-a asumat şi a discursului general cu privire la ceea ce ar fi trebuit să reprezinte Duşmanul sau Omul Nou relevă discrepanţa dintre cele două entităţi, punctând încă o dată importanţa elementului partinic în promovarea membrilor nomenclaturii.

New Man or Enemy in the Communist Propaganda:
Constantin Mitea, a Case Study
(Abstract)

Keywords: propaganda, repression, political identity, Cadres, New Man, Enemy, autobiography.

One of the most important characteristics of the communist propaganda was the identity function. Thereby, the main techniques used in order to create a discursive framework for defining the New Man were: the autobiography, the activity report and the characterization attached in the personal file. Those techniques contributed to the re-creation of the self, to the individual's adjustment in order to integrate into the new limits imposed by the political power. The process of creating the New Man was in a strong relationship with the discourse on the construction of the Enemy. This was, in fact, the Manichean vision of the communist ideology about the society.

The main purpose of this study is to identify and analyze the construction of this new political identity in the case of Constantin Mitea, one of the nomenclature's members. Comparing the creation of the political identity with the real activity of Constantin Mitea, the aim of our study is to reveal the manner in which propaganda influenced his political behavior. One of his important positions was that of editor in chief at "Scânteia" newspaper (The Spark). He also held several important positions in the political life during both Gheorghe Gheorghiu-Dej and Nicolae Ceausescu's regime. This was the reason why he was supposed to be an example of good practice in the professional and private life.

The main sources used for this study are the archives, more precisely the fund of the Central Committee of the RCP, stored by the Romanian National Archives from Bucharest. I also used a number of studies focused on the development of the New Man in the communist propaganda or the role of propaganda in controlling the communist society. Therefore, this study aims to answer several questions such as: what was the importance of the discourse about the New Man in the construction of the new political identity of the group, and that of the individual? According to the definition provided by the communist propaganda, can we consider Constantin Mitea as a New Man or, on the contrary, an Enemy?

Constantin Istrate: biografia atipică a unui torţionar în România comunistă[*]

Mihai BURCEA

Introducere

În acest studiu biografic vom încerca să reconstituim, pe baza izvoarelor scrise şi orale, viaţa unuia din cei mai cruzi ofiţeri care au activat în aparatul de penitenciare în anii ’50 – Constantin Teodor Istrate. În ultimii ani, cercetările vizându-i pe foştii lucrători cu sarcini de răspundere în Ministerul de Interne au luat amploare. Majoritatea studiilor dedicate subiectului au fost realizate sub egida a două instituţii care au printre atribuţiile principale studiul istoriei recente şi administrarea memoriei traumatice a celor care au trecut prin infernul carceral comunist: CNSAS şi IICCMER. Printre cercetătorii pasionaţi de acest subiect, care prin articolele ştiinţifice publicate au contribuit la dezvoltarea istoriografiei problemei, i-aş aminti pe: Marius Oprea, Florian Banu, Luminiţa Banu, Dumitru Lăcătuşu, Nicolae Ioniţă, Mădălin Hodor, Marius Stan, Mihail Bumbeş, Liviu Pleşa, Silviu Moldovan şi Liviu Ţăranu.

Ca urmare a cercetărilor riguroase întreprinse de aceştia putem beneficia astăzi de biografiile bine realizate ale unor foşti ofiţeri şi generali care au activat în Ministerul de Interne înainte de 1989: Evghenie Atanase, Alexandru Nicolschi, Emil Panaite, Mişu Dulgheru, Isidor Holingher, Iosif Bistran, Alexandru Vişinescu, ş.a.m.d.

La fel ca în situaţia multora dintre colegii săi, Constantin Istrate a văzut în cariera militară pe care i-o oferea MAI un excelent prilej de a se emancipa din mediul social din care provenea, dar şi de a duce o viaţă civilizată, la oraş, cu masă, casă şi uniformă asigurate de stat.

Cu ce este însă diferit profilul lui Istrate de cel al majorităţii ofiţerilor care activau în sectorul operativ al MAI? Istrate face notă discordantă prin modul extrem de brutal în care i-a tratat pe deţinuţii de la Penitenciarul Gherla, prin excesul de zel în îndeplinirea atribuţiilor de serviciu (vezi în acest sens şi colaborarea sa cu organele de contrainformaţii militare), dar şi prin faptul că, ulterior scoaterii din MAI, Istrate a ajuns la rândul său în spatele gratiilor, după ce ocupase anterior, pentru scurt timp, chiar funcţia de primar al oraşului Gherla.

[*] Acest studiu a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare finanţat de Ministerul Educaţiei Naţionale, CNCS – UEFISCDI, nr. PN-II-ID-PCE-2012-4-0594.

Aceste episoade biografice sunt cu totul unice în tipologia carierelor militare ale foştilor ofiţeri MAI. În cele ce urmează voi prezenta istoricul elaborării şi publicării studiului şi modul în care „Cazul Istrate" a ajuns în atenţia publicului larg.

În august şi octombrie 2013, am publicat pe site-ul Asociaţiei Civice *Miliţia Spirituală*, împreună cu politologul Marius Stan, o amplă biografie a fostului comandant al Penitenciarului Gherla din anii '50, maiorul Petrache Goiciu, precum şi o listă cu 35 de militari din Securitate, Miliţie, Justiţie şi Penitenciare, aflaţi în viaţă la acea dată.

Câteva luni mai târziu (22 februarie 2014), am reluat *seria neagră* a fostelor cadre ale aparatului represiv comunist prin prezentarea unui material documentar (este vorba de prezentul studiu) referitor la fostul adjunct al comandantului Goiciu: locotenentul major Constantin Istrate[1]. La acea dată, Istrate ducea o viaţă liniştită în comuna Peciu Nou, judeţul Timiş. Studiul conţinea informaţii despre biografia fostului ofiţer, modul în care a intrat în MAI, activitatea sa profesională în sistemul penitenciar şi regimul dur aplicat deţinuţilor de sub comanda sa, date statistice referitoare la populaţia penitenciară existentă în unităţile în care a activat, precum şi parcursul biografic de după trecerea în rezervă. Dezvăluirea nu a fost preluată de marile trusturi media, însă a circulat destul de bine pe reţelele de socializare şi pe unele site-uri din presa centrală şi locală.

Cercetarea s-a bazat în principal pe două dosare de reţea întocmite de organele de Securitate pe numele lui Constantin Istrate, alias „Ioan Lefter"/ „Constantin Lefter", şi pe memoriile publicate după 1989 de către unii dintre deţinuţii politici care au suferit din cauza ofiţerului Istrate (de exemplu, Paul Goma). Din nefericire, nu reuşisem să identific, în Arhiva Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor şi nici în cea a CNSAS, dosarul personal profesional al ofiţerului. Prin urmare, nu dispuneam de fotografii în ţinută militară sau civilă ale acestuia, însă nădăjduiam ca, în urma publicării acestui material, jurnaliştii

[1] Investigaţia publicată pe 22 februarie 2014, care îl avea în prim plan pe Istrate, era însoţită şi de o listă ce îi cuprindea pe militarii cu funcţii de comandă în cadrul Penitenciarului Gherla în perioada în care ofiţerul a lucrat aici, dar şi pe ofiţerii de Securitate care deserveau locul de deţinere din punct de vedere contrainformativ (pe lângă datele personale ale militarilor, lista conţinea fotografiile acestora în uniforme militare şi o serie de informaţii relevante referitoare la parcursul profesional şi militar al acestora). Deşi cei din ultima categorie nu făceau parte din organigrama Direcţiei Generale a Penitenciarelor şi Coloniilor de Muncă, ci din cea a organelor de Securitate, recte contrainformaţiile militare, este de notorietate faptul că un comandant de unitate penitenciară nu putea lua nicio decizie majoră fără a avea avizul lucrătorilor operativi. Am ales să-i prezint şi pe aceştia, întrucât pe toată durata regimului comunist, CI-iştii din penitenciare au avut un cuvânt greu de spus în ceea ce priveşte administrarea şi regimul de deţinere din unităţile sistemului carceral. Totodată, în anexa studiului am prezentat şi biografiile a doi subofiţeri de penitenciare (fraţii Gavril şi Gheorghe Şomlea), care au activat la Penitenciarul Gherla şi care apar frecvent în memoriile deţinuţilor politici ca fiind unii dintre cei mai cruzi torţionari din întreaga istorie a unităţii. Vezi studiul publicat pe site-ul Asociaţiei *Miliţia Spirituală* (22 februarie 2014): http://www.militiaspirituala.ro/ro/investigatii/lista-lui-secu/detalii.html?tx_ttnews%5Btt_news%5D=458&cHash=31d053a208713d3f47811c36696879b7; consultat la 13 iulie 2014.

de investigaţii să se deplaseze în comuna bănăţeană Peciu Nou, pentru a realiza un fotoreportaj.

O anchetă jurnalistică s-a desfăşurat abia la patru luni de la publicarea textului în spaţiul virtual, mai precis pe data de 8 iulie 2014, atunci când conducerea IICCMER a organizat o conferinţă în cadrul căreia a anunţat că a solicitat Parchetului General de pe lângă Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie începerea urmăririi penale împotriva lui Istrate pentru „săvârşirea de infracţiuni contra umanităţii". Solicitarea se întemeia pe rezultatul unor investigaţii desfăşurate de experţii IICCMER care au concluzionat că fostul ofiţer MAI a supus deţinuţii politici la un „regim de detenţie extrem de dur", susceptibil de a fi calificat de „exterminare"[2] potrivit datelor colectate.

O parte din materialul probator a fost expus pe site-ul instituţiei şi prezentat succint în conferinţa de presă menţionată. „Grosul" informaţiilor incriminatoare din „mapa de presă" prezentată jurnaliştilor, unde este amintit în treacăt şi studiul nostru, se regăsesc şi în materialul publicat în februarie 2014.

Consider că citarea de către IICCMER a cercetării mele poate fi socotită un gest de reintrare în normalitate a noii conduceri a instituţiei, instalată în martie 2014. Menţionez aici faptul că foştii şefi ai IICCMER, în frunte cu domnul Andrei Muraru, au refuzat sistematic să menţioneze sursele investigaţiilor întreprinse pe numele acestor ofiţeri de penitenciare, de pildă Ion Ficioru (septembrie 2013) şi Florian Cormoş (februarie 2014). În momentul în care IICCMER a sesizat Parchetul General, solicitând începerea urmăririi penale împotriva acestora, pe site-ul instituţiei au apărut numeroase informaţii referitoare la datele personale, militare şi profesionale ale celor doi rezervişti MAI, fără însă a fi citată sursa acestora (îl includ aici şi pe fostul ofiţer Iuliu Sebestyen pe numele căruia IICCMER nu a mai apucat să depună o sesizare penală, întrucât sus-numitul a decedat în octombrie 2013; în pofida situaţiei, rezultatul investigaţiei IICCMER care-l viza a fost dat publicităţii pe site-ul instituţiei în ianuarie 2014). Informaţiile nu puteau proveni decât din două locuri: *Lexiconul negru* al scriitoarei Doina Jela şi/sau cele două volume dedicate foştilor ofiţeri ai DGP pe care le-am publicat, la Editura Polirom, împreună cu Marius Stan şi Mihail Bumbeş[3].

În ziua sesizării de către IICMER a organelor de cercetare penală în cazul Istrate, televiziunile centrale (de ex., Pro TV, Digi 24, TVR 1) şi-au trimis corespondenţii în comuna Peciu Nou în vederea intervievării fostului ofiţer. Deşi iniţial a refuzat să-i primească pe jurnalişti, Istrate a cedat în cele din urmă

[2] Vezi site-ul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc: http://www.iiccr.ro/ro/presa/comunicate/iiccmer_cere_parchetului_inceperea_urmaririi_penale_impotriva_fostului_loctiitor_al_comandantului_la_colonia_de_munca_onesti/; consultat la 13 iulie 2014.

[3] Vezi Doina Jela, *Lexiconul negru: unelte ale represiunii comuniste*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2001; Mihai Burcea, Marius Stan, Mihail Bumbeş, *Dicţionarul ofiţerilor şi angajaţilor civili ai Direcţiei Generale a Penitenciarelor. Aparatul Central (1948-1989)*, vol. I-II, Iaşi, Editura Polirom, 2009 şi 2011.

în faţa stăruinţelor acestora, invitându-i în casă şi vorbind cu ei pe îndelete (interviurile se regăsesc pe site-urile televiziunilor amintite).

În fine, este evident faptul că aducerea în faţa opiniei publice a cazurilor foştilor torţionari devine benefică şi pe deplin justificată, demers realizat de IICCMER încă de la înfiinţare, indiferent de conducerile care s-au succedat în fruntea instituţiei. Acest efort s-a manifestat însă cu pregnanţă odată cu modificarea şi completarea Codului Penal (Legea nr. 27 din 20 martie 2012), în sensul imprescriptibilităţii infracţiunilor contra păcii şi a omenirii, lucru care a condus la întărirea cadrului legal şi la încurajarea iniţierii unor anchete suplimentare referitoare la foştii militari ai aparatului represiv comunist.

Rămâne de văzut în viitorul apropiat dacă instanţele judecătoreşti vor confirma cercetările experţilor IICCMER, respectiv anchetele penale desfăşurate de procurori pe numele foştilor ofiţeri.

Tinereţea lui Istrate

Constantin Teodor Istrate (n. 26 iunie 1926, com. Mălini, jud. Suceava) provine dintr-o familie numeroasă de ţărani săraci, având patru surori şi doi fraţi – Ilie şi Mihai (tatăl a fost muncitor forestier, iar mama casnică). În 1940, Istrate absolvea şapte clase la şcoala primară din comuna natală. În ultimul an de studii (1939), s-a angajat ca slugă la Alexandru Voicu, învăţătorul şcolii, unde rămânea până în 1942, atunci când era concediat, întrucât Voicu fusese concentrat în armată ca ofiţer de rezervă. Tânărul Istrate se alătura tatălui şi fratelui său mai mic, Ilie, tăietori de lemne în pădurile domeniilor Casei Regale din judeţul Suceava. În primăvara anului 1943, învăţătorul Voicu, revenit din concentrare, le-a mijlocit celor doi fraţi angajarea la un cumnat de-al său, preotul Gheorghe Ghenu. Preotul era un latifundiar din comuna Cotnari, judeţul Iaşi, care deţinea mari suprafeţe viticole şi cirezi de vite. „Chiaburul" i-a angajat cu plata în natură, respectiv 400 kg de porumb de persoană şi mâncare gratuită timp de un an de zile. La moşia lui Ghenu, unde lucrau circa 30 de ţărani, Istrate avea să menţioneze că a îndurat „cea mai cruntă mizerie pe care a putut[-]o cunoaşte în timpul regimului burghezo-moşieresc"[4], deoarece dormea în frig în grajdul vitelor, muncea zi lumină, iar pentru cea mai mică greşeală „stăpânul" îi aplica corecţii fizice.

În cursul lunii aprilie 1943, fratele său era bătut crunt cu ciomagul de către Ghenu, pentru că scăpase plugul din brazdă în timp ce ara. La câteva săptămâni de la incident, Ilie Istrate fugea de pe moşie, încălcându-şi angajamentul scris luat în faţa patronului de a munci timp de un an de zile. Conform afirmaţiilor lui Istrate, preotul Ghenu s-a răzbunat pe Constantin, trimiţându-l la postul comunal de jandarmi Cotnari, unde i s-a aplicat o „bătaie bună" pentru a declara unde a plecat Ilie[5].

[4] Autobiografia lui Constantin Istrate din 7 octombrie 1955 (ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 176611, f. 12).

[5] *Ibidem*.

În noaptea de Înviere (1943), în timp ce preotul Ghenu slujea la biserica din localitate, Constantin Istrate fugea la rândul său, ajungând în comuna natală după zeci de kilometri parcurşi pe jos şi cu trenul. Rămânea în casa părintească doar o săptămână, fiind nevoit să se refugieze în munţi, deoarece fusese dat în urmărire generală de Jandarmerie. Ajuns în comuna Mălini, îşi reia goana împreună cu fratele său Ilie şi alţi tineri care erau în atenţia organele represive. După mai multe peripeţii, cei doi fraţi ajungeau pe Valea Bistriţei, angajându-se ca ajutori de ciobani la oile păstorului Vasile Luncaşul din localitatea Cotârgaş (judeţul Suceava). Între timp, în vara aceluiaşi an, fraţii Istrate erau daţi în judecată de către preotul Ghenu sub acuzaţia de încălcare a clauzelor prevăzute în contractul încheiat cu aceştia, dar şi de subtilizarea unor obiecte gospodăreşti. Procesul s-a desfăşurat la Judecătoria din Târgu Frumos în vara anului 1943. Instanţa infirma acuzele preotului, achitându-i pe inculpaţi (se pare că foştii lor colegi de pe moşia lui Ghenu au refuzat să depună mărturii favorabile patronului lor).

În octombrie 1943, Istrate pleacă de la ciobanul Vasile Luncaşul pentru a se angaja la un alt proprietar de oi, Toader Luncaşul, unde rămânea până în martie 1944, atunci când era arestat de jandarmii din Cotârgaş. Aceştia l-au expediat la Bacău, unde a fost *vărsat* într-un detaşament de premilitari care tocmai primise ordinul de a se deplasa către Focşani. Ajuns la destinaţie, Istrate era numit de către Gheorghe Bouaru (director al unei şcoli militare din localitate) în fruntea unui detaşament de premilitari însărcinat să efectueze lucrări genistice pe lângă Batalionul 6 Drumuri din Focşani. Unitatea primise ordinul de a consolida şoseaua Focşani – Galaţi, lucrare care se subsuma amplei operaţiuni de fortificare a aliniamentului militar/ liniei strategice Focşani – Nămoloasa – Galaţi.

Istrate nu a zăbovit prea mult aici. După circa trei săptămâni, fugea de pe şantier, fiind prins în gara Adjud de jandarmii locali şi retrimis la reşedinţa Batalionului 6 Drumuri din Focşani. Profitând de un raid aerian întreprins de sovietici deasupra Focşaniului, Istrate reuşea să dispară din nou, de acea dată împreună cu un anume Buta din comuna Roşieni, judeţul Suceava. Cei doi s-au urcat clandestin într-un tren militar care se îndrepta către front, coborând în gara Bacău. La adăpostul nopţii, Istrate şi Buta s-au suit într-un tren de marfă spre Piatra Neamţ. După câteva zile, Istrate reuşea să-şi revadă părinţii refugiaţi în comuna Mărgineni (judeţul Neamţ), situată la aproximativ 8 km de Piatra Neamţ. Până la 23 august 1944, Istrate a muncit ca zilier pe la diferiţi proprietari de pământ din comuna Mărgineni (iulie-august 1944). La scurt timp după *întoarcerea armelor*, cu ajutorul tatălui său cunoscător al limbii ruse, întreaga familie Istrate s-a angajat la moara fostului general Dragu din comuna Mărgineni. Moara fusese rechiziţionată de comandamentul sovietic local spre a măcina grâu pentru nevoile trupei. Până la sfârşitul lunii octombrie 1944, când familia Istrate s-a întors în comuna natală, moara a reuşit să producă o cantitate semnificativă de făină, expediată în întregime pe front. Ajunsă la Mălini, familia Istrate îşi găsea casa distrusă de război, iar după câteva zile, din cauza sărăciei şi

a mizeriei, fraţii Istrate s-au îmbolnăvit de tifos. Neavând cum să-şi ducă traiul într-o comună distrusă aproape în întregime, Istrate şi tatăl său s-au întors în comuna Mărgineni şi s-au angajat cu plata în natură ca servitori/muncitori necalificaţi la preotul comunei, Constantin Lefter, proprietar al unor suprafeţe întinse de pământ şi deţinător al unei mori (octombrie 1944 – septembrie 1947). În toamna anului 1947, Istrate revenea în comuna natală şi s-a angajat ca tăietor de lemne. Tot în acea perioadă devenea membru al organizaţiei locale a Tineretului Sătesc (controlată de comunişti), fiind recomandat de doi prieteni de-ai săi din comuna Mălini, Toader Ilisei şi Mihai Rusu, ai căror părinţi erau simpatizanţi comunişti. Aici a activat până la data încorporării în armată – septembrie 1948. Perioada de instrucţie a efectuat-o la Centrul de instrucţie al jandarmeriei din Tăşnad (octombrie 1948 – aprilie 1949), unde, timp de o lună, urma şi cursurile unei şcoli de gradaţi la finalul cărora era avansat la gradul de fruntaş (decembrie 1948 – ianuarie 1949). După finalizarea perioadei de instruire, Istrate era repartizat la o mare unitate operativă a Trupelor de Securitate[6] – Brigada de Securitate Comunicaţii, respectiv la Batalionul 5 Securitate Comunicaţii Timişoara (aprilie – septembrie 1949). În toamna anului 1949 a fost trimis la Sibiu pentru a urma cursurile unei şcoli de instructori (septembrie – octombrie 1949). Ulterior, era repartizat în funcţia de instructor la Centrul de Instrucţie Caransbeş din subordinea Comandamentului Trupelor de Securitate. Acolo a fost ales membru în Biroul UTM pe unitate, fiind responsabil de resortul organizatoric (organizaţia Tineretului Sătesc fuzionase cu UTM în urmă cu un an). Spre sfârşitul anului 1949, Istrate revenea la Batalionul 5 Securitate Comunicaţii Timişoara, unde era numit în funcţia de încheietor de companie. La sfârşitul stagiului militar, superiorii i-au propus lui Istrate să rămână în Securitate ca subofiţer, urmând să fie trimis la specializare. Astfel, în martie 1950, Istrate era îndrumat la Şcoala de subofiţeri MAI din cadrul Centrului de Instrucţie nr. 27 Securitate Comunicaţii Satu Mare pendinte de Brigada de Securitate Comunicaţii (1 martie – noiembrie 1950). În acea instituţie militară îi cunoştea pe viitorii ofiţeri de penitenciare Gheorghe Jaba (comandant pluton pază şi ofiţer de serviciu la Penitenciarul Gherla/formaţiunea 0606 în perioada 1953-1956) şi Marin Oţeleanu (locţiitor comandant pentru pază şi regim al Penitenciarului Codlea între 1963-1977).

Pe 7 noiembrie 1950 (zi simbolică a regimului de democraţie populară), Istrate a fost avansat la gradul de sergent major, fiind repartizat la Batalionul 2 Securitate Comunicaţii Iaşi în funcţia de comandant de pluton la Centrul de Instrucţie Gura Humorului (ulterior era promovat în funcţiile de şef de depozit, şef de popotă şi şef al Cancelariei). În 1951, Brigada Securitate Comunicaţii s-a desfiinţat şi, ca urmare, Batalionul 2 Securitate Comunicaţii Iaşi era reorganizat în Batalionul 4 Instrucţie Iaşi din subordinea Regimentului 3 Pază Iaşi. În acelaşi an, lui Istrate i se încredinţa o poziţie de răspundere la Batalionul 4 Instrucţie Iaşi – şef al Biroului registratură şi Documente Secrete (tot în acea

[6] Trupele de Securitate fuseseră înfiinţate pe structura vechii Jandarmerii în ianuarie 1949.

perioadă şef al Biroului cadre din Regimentul 3 Pază Iaşi era locotenentul Stelian Tănase, viitor curier diplomatic la Preşedinţia Consiliului de Miniştri – anii ’50).

În ianuarie 1953, sergentul reangajat[7] Constantin Istrate era propus pentru Şcoala militară de ofiţeri pază MAI Câmpina, pe care o urma în perioada 1 mai – 7 noiembrie 1953. Din cauza lipsei de cadre de penitenciare din MAI la acea dată, întreaga promoţie a şcolii era *vărsată* la Direcţia Lagăre şi Colonii de Muncă – formaţiunea 0951 Bucureşti şi Direcţia Închisori şi Penitenciare – UM 0618 Bucureşti din MAI. Acolo ajungea coleg cu mai mulţi viitori ofiţeri din sistemul carceral românesc: Costică Gălăvan, Marin Buduru, Traian Costea, Dumitru Nedelcu etc. După finalizarea studiilor, proaspătul sublocotenent Constantin Istrate era repartizat la Colonia de muncă Oneşti/formaţiunea 0665[8] în funcţia de şef al Biroului pază şi regim (decembrie 1953 – mai 1954).

În urma desfiinţării formaţiunii 0665 Oneşti (mai 1954), Istrate era transferat la Cernavodă/formaţiunea 0767 Columbia Cernavodă, în poziţia de comandant pluton supraveghetori (iunie-octombrie 1954). Pe 25 octombrie 1954, Colonia de muncă Columbia/formaţiunea 0767 Columbia comandată de locotenentul Gheorghe Anton a fost desfiinţată prin Ordinul MAI nr. 257. Ca urmare, Istrate era mutat la Penitenciarul Gherla/formaţiunea 0606, unde a ocupat funcţiile de comandant de pluton (octombrie 1954-1956), ajutor de serviciu al comandantului şi locţiitor comandant pentru *spate* (1956 – iunie 1957), locţiitor comandant pentru pază şi regim (1957 – decembrie 1958 şi 1 martie 1959-1961) şi comandant (decembrie 1958 – 1 martie 1959).

Penitenciarul Gherla/formaţiunea 0606 Gherla la sfârşitul anilor ’50

Penitenciarul Gherla era un loc de deţinere de categoria I unde îşi executau pedepsele condamnaţii „contrarevoluţionari” (alte penitenciare de categoria I cu profil similar se găseau la Aiud, Făgăraş, Galaţi şi Jilava). Pe lângă Penitenciarul Gherla funcţiona şi o fabrică/gospodărie anexă care producea mobilă (despre comandantul acestei subunităţi, ofiţerul Aurel Mihalcea, voi face referire şi în acest studiu). Gherla nu era singurul penitenciar pe lângă care funcţiona o unitate productivă. Astfel de secţii cu profil industrial se găseau şi la Penitenciarele Craiova, Târgşor, Mislea, Mărgineni şi Aiud.

[7] În 1951, corpul subofiţerilor din Forţele Armate ale RPR a fost desfiinţat şi înlocuit, după model sovietic, cu un corp al sergenţilor reangajaţi (în 1957, instituţia *subofiţerului* va fi reînfiinţată odată cu desfiinţarea corpului sergenţilor reangajaţi). Sergenţii reangajaţi, ofiţerii şi generalii din MAI erau socotiţi cadre permanente ale acestui minister. Vezi detalii în Mihai Burcea, Marius Stan, Mihail Bumbeş, *op. cit.*, vol. I, p. 26-27.

[8] În perioada martie 1953 – mai 1954, formaţiunea 0665 Oneşti a fost condusă de maiorul Gheorghe Timofte, fost comandant al Coloniei de muncă de la Poarta Albă (noiembrie 1949 – februarie 1950 şi mai 1950 – mai 1951). La Oneşti, deţinuţii lucrau la construcţia Rafinăriei nr. 10 aflată în antrepriza SOVROMPETROL (director al Şantierului de Construcţii R 10 era tot maiorul Gheorghe Timofte).

Potrivit unor statistici existente în *Dicţionarul Penitenciarelor din România comunistă* şi în *Raportul final* al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, în perioada 1958-1960, la Penitenciarul Gherla au fost executaţi prin împuşcare – în baza unor sentinţe judecătoreşti – 28 de condamnaţi contrarevoluţionari. De asemenea, la finele anilor '50, în Penitenciarul Gherla au decedat 200 de deţinuţi: 34 în 1958, 72 în 1959, 94 în 1960. Efectivele de deţinuţi politici au crescut la Gherla după revoluţia anticomunistă din Ungaria, atunci când au fost operate sute de arestări, în special din mediul studenţesc. Astfel, potrivit surselor precizate mai sus, în decembrie 1956, la Gherla se găseau 1.255 de deţinuţi politici, în iulie 1957 – 1.622, în decembrie 1957 – 2.253, iar în iulie 1958 – 2.852[9].

Un punct de cotitură în privinţa regimului de detenţie a condamnaţilor l-a constituit revolta „frontieriştilor" de la Camera 86 a Celularului I (iunie 1958), cărora li s-au alăturat şi alte categorii de deţinuţi (de ex., studenţii arestaţi după evenimentele din Ungaria), atunci când aceştia au cerut intervenţia procuraturii şi Crucii Roşii din cauza condiţiilor infernale de detenţie şi a torturilor cotidiene. Revolta era înăbuşită rapid, însă urmările s-au dovedit nefaste pentru participanţi şi liderii „răzmeriţei" (noi condamnări, bătăi, anchete şi pedepse disciplinare care au totalizat sute de ore de recluziune în sinistrele camere de izolare).

Ofiţerul Istrate în memoriile foştilor deţinuţi politici de la Gherla

Fostul deţinut politic Nicolae Vlad (n. 8 septembrie 1939, mun. Braşov, jud. Braşov), condamnat în 1958 la 25 de ani muncă silnică pentru activitate anticomunistă în organizaţia braşoveană „Garda Tineretului Român", îşi aminteşte astfel sosirea la Penitenciarul Gherla la începutul anului 1959:

> În ianuarie 1959 am fost duşi la Gherla, cu duba. După o noapte mizerabilă, am ajuns la vestita „Bastilie" românească. Eram obosit, îngheţat, ros de lanţuri. Primirea a fost groaznică. Am fost introduşi în celular, sub o ploaie de ciomege şi înjurături. Am fost azvârlit ca într-o gură de iad, într-o cameră de la parter, care se numea carantină. Condiţiile erau înfiorătoare; într-o cameră 4/6 m erau peste o sută de deţinuţi. Se aflau acolo câteva paturi, suprapuse, cei mai mulţi dormeau însă pe ciment. Mai era acolo un butoi cu apă şi nelipsitul hârdău pentru necesităţi. Era în plină teroare, după revolta din '58. Mâncarea era mizerabilă, igiena şi asistenţa medicală erau inexistente; la plimbare (un sfert de oră), treceam printr-un cordon de ciomege. Ne învârteam cu mâinile la spate într-un ţarc triunghiular, iar gardianul din turelă ne striga pe un ton ameninţător: „Uită-te în pământ, banditule, că acolo ţi-e locul!" Zilnic se dădeau alarme şi trebuia să ne culcăm pe burtă pe ciment, iar gardienii ne călcau în picioare cu cizmele[10].

[9] Andrei Muraru (coord.), *Dicţionarul penitenciarelor din România comunistă, 1945-1967*, Iaşi, Editura Polirom, 2008, p. 330; Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final*, ediţie revăzută şi îmbunătăţită, editori Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile, Bucureşti, Editura Humanitas, 2007, p. 585-586.

[10] Octav Bjoza (coord.), *Garda Tineretului Român: istoria unei organizaţii anticomuniste,* ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Braşov, Editura Transilvania Express, 2008, p. 41-42.

Cel mai bun portret al lui Istrate se regăseşte probabil în celebra carte a lui Paul Goma, *Gherla*:

> […] ştiam de la alţii că Istrate e în stare să-ţi dea cep burţii cu degetul mic, cu unghia să despice, în sus şi, fără să se grăbească, să vâre mâna în burtă, să-şi înfăşoare maţele pe degete şi să le tragă afară, centimetru cu centimetru – rămânând calm, politicos, bine crescut[11].

De altfel Istrate trecea drept un rafinat printre bestiile de la Gherla (fusese învăţător), astfel că în persoana sa se întâlneau caracteristici dintre cele mai diverse, contrastante şi şocante. Împreună cu plutonierul Şomlea[12] l-a schingiuit pe Paul Goma. Acesta povesteşte bătaia încasată de la cele două cadre MAI, înainte de eliberarea sa din Penitenciarul Gherla:

> Au început amândoi un parter: Şomlea cu bâta şi cu picioarele, Istrate numai cu picioarele. De loviturile care veneau de sus, de la bâtă, nu mă puteam feri, pentru că nu le vedeam şi nu le vedeam pentru că trebuia să fiu atent la cele patru picioare, dinspre ele venea pericolul cel mare. Şi totuşi… Cizmele bine umplute ale lui Şomlea, cizmele burduşite ale Şomlea mi-au devenit, cu timpul… ei, timpul, timpul se dilatase, se zbârcise, dracu să-l ia, nu mai era el, vreau să spun că învăţasem picioarele lui Şomlea, după primul şut. Pentru că plutonierul, butucănos, greoi, cu reflexe târzii, era previzibil […]. De Istrate, însă, nu mă puteam apăra. Istrate era un adevărat „om de gol", cu reflexe proaspete şi rapide, inteligent, derutant. Degeaba vedeam pantofii negri, lustruiţi, pornind, pornind spre mine: mă feream prea devreme sau prea târziu sau îmi feream un loc, dar lovitura se ducea în altă parte, fulgerător. Nu mă puteam apăra de el. Şi lovea numai la articulaţii: coate, umeri, noadă, genunchi, glezne. Nici o lovitură ratată. De asta ziceam că, cu timpul, ajunsesem să îndrăgesc cizmele dolofane ale lui Şomlea, cizme cinstite, cu inima-n palmă, fără ascunzişuri… Pe când pantofii domnului Istrate…[13]

Mărturii, la fel de relevante, au fost lăsate şi de alţi supravieţuitori. Victor Pop (n. 18 mai 1929, satul Hotoan, comuna Căuaş, judeţul Satu Mare) a fost arestat pe 6 februarie 1957 şi condamnat la 25 de detenţie pentru că ar fi făcut parte dintr-o organizaţie subversivă. După revolta din 1958 a „frontieriştilor" de la Penitenciarul Gherla, administraţia declanşa teroarea în rândurile deţinuţilor, iar condiţiile de detenţie s-au înăsprit (ferestre astupate cu scânduri, raţia de hrană s-a redusă simţitor, pedepse înăsprite etc.). Victor Pop rememorează acele zile:

[11] Paul Goma, *Gherla*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, p. 196.

[12] În memoriile sale, Traian Mihai Neamţu afirmă că cei doi fraţi torţionari Şomlea de la Penitenciarul Gherla ar fi murit într-un accident de tren (Traian Mihai Neamţu, *De ce Doamne? Mărturiile unui deţinut politic*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 70). Afirmaţia este contrazisă de dosarele de cadre ale celor doi fraţi.

[13] Paul Goma, *op. cit.*, p. 205-206.

> Pe urmă, după rebeliune, ne-o pus de-lea înfundate, scândură la scândură, şi n-ai mai primit aer, numai pă deasupra, da' puţin. Şi-apoi ăştia o dat jos toate obloanele alea de scândură, şi-apoi a-nceput a striga: „Criminalii!" şi „Vrem procuror general!" Era Goiciu atunci comandant. Şi-apoi, pân la urmă, o venit Goiciu cu-n batalion de gardieni şi cu Istrate, că acesta era cu regimu' şi paza. Şi-apo' o blocat uşa… Ăştia dinăuntru or strigat: „Gherla!" Şi o ieşit lume din oraş către puşcărie, s-o făcut mare scandal atunci… Pă noi pe toţi ne-o pus pe burtă în paturi şi-apoi chiar prin camera noastră o băgat pompierii furtunul'… Că ce-o făcut ăştia? O făcut foc din cârpe, să miroasă că îi foc şi chestii în cameră… Şi-apoi o-nceput pompierii să le baje apă, da' n-o reuşit, că ăştia o băgat toate saltelele-n geamuri şi n-o putut băga. Pă urmă, locotenentul-major Istrate o deschis vizeta şi o tras cu automatul în cameră şi-atunci i-o demoralizat… Şi-apoi gardienii o împins uşa şi paturile alea de le-or pus ei la uşă şi o intrat înăuntru. Dup-aia i-o scos afară, i-o pus pe toţi în lanţuri, şi-n fiecare zi-i ducea la baie jos, şi acolo îi bătea până îi lăsa laţi. Turna apă pă ei şi îi ducea… şi iar îi aducea… Da' nu pe toţi o sută cinzăci, numai' pe o parte din ei, p-ăştia care o făcut protestu' aista. Asta o fost…[14]

Traian Merca (n. 1 octombrie 1929, satul Vişagu, com. Săcuieni, jud. Cluj) a absolvit Şcoala militară de ofiţeri de infanterie de la Sibiu în 1953. În timpul evenimentelor din Ungaria din 1956 se afla într-o unitate militară a MFA de la Topraisar. Pentru că a purtat discuţii nefavorabile regimului, dar şi fiindcă refuzase să ducă muncă de lămurire cu ţăranii din regiunea Constanţa (sarcină atribuită de superiorii săi) a fost arestat, iar după şase luni de anchetă era condamnat de către Tribunalul Militar de Regiune Militară Bucureşti (1957) la 10 ani închisoare corecţională. În motivarea sentinţei, instanţa susţinea că Traian Merca ar fi aderat la o organizaţie paramilitară care urmărea să răstoarne regimul de democraţie populară – „uneltire contra ordinei sociale prin agitaţie" (art. 209, pct. 2, lit. a din Codul Penal)[15]. În octombrie 1958, Merca era transferat de la Peniteniciarul Jilava la Penitenciarul Gherla.

Într-un interviu acordat în 2005 cercetătorului Cosmin Budeancă de la Institutul de Istorie Orală din Cluj-Napoca, Traian Merca vorbeşte despre ofiţerii Vasile Todoran şi Constantin Istrate din Penitenciarul Gherla:

> Păi da… Erau în fiecare cameră din ăştia care a doua zi zicea că-i scoate la anchetă şi-i scotea să declare despre fiecare… şi a treia zi deja erai la rând la bătaie. Aşa era. Păi pe Paşcalău ăsta l-o bătut de… (Traian Paşcalău – n.n.). Era unu Tudoran şi cu Istrate, adjunctu comandantului închisorii… Puneau oamenii pe scaun întins, doi ţânea de mâini, doi de picioare, şi alţii doi dăi la fund. Puneau un

[14] Cosmin Budeancă (coord.), *Experienţe carcerale în România comunistă*, Iaşi, Editura Polirom, 2007, p. 291.

[15] Traian Merca va fi eliberat în februarie 1963 din Colonia de Muncă Periprava/ formaţiunea 0830, ca urmare a intrării în vigoare a Decretului nr. 5 din 3 ianuarie 1963 privind amnistierea infracţiunilor silvice şi graţierea unor pedepse (vezi poziţia nr. 256 din anexa decretului). ANIC, fond Consiliul de Stat-Decrete, dosar nr. 5/1963, f. 1-2 şi Dosar nr. 5/1963 (anexa 2).

> cerceaf ud şi dădeau… Vă spun că era fundu' la câţiva… ferfeniţă. Cum baţi şniţelu' aşa era fundu' la oameni… Io am văzut asta… Şi unu' ştiu că o fost informator şi n-o mai vrut să fie, şi l-o bătut de l-o aruncat în cameră… ca omu' mort. Şi se uită pe vizetă şi care cum vedea că merge să-i deie o mână de ajutor sau să-i deie ceva îl lua şi pe el[16].

Fostul deţinut politic Ion Pantazi menţionează în memoriile sale pe ofiţerii Constantin Istrate şi Aurel Mihalcea (şeful Unităţii productive de pe lângă Penitenciarul Gherla):

> Într-o zi s-a deschis celula şi au apărut căpitanul Mihalcea şi locotenentul Istrate, însoţiţi de o grămadă de gardieni cu dosare în braţe. Prin prezenţa lui Mihalcea, mi-am dat seama că este vorba de a scoate noi deţinuţi în fabrică. Cei ce-şi auzeau numele trebuiau să-şi ia bagajul şi să iasă afară. Printre cei strigaţi am fost şi eu şi astfel am ajuns în fabrica (de tristă memorie) de lustruit mobilă. Lustruitul mobilei constituia o muncă destul de grea, mai ales prin atmosfera făcută şi întreţinută de către căpitanul Mihalcea, conducătorul fabricii. Bătăile erau crunte pentru cea mai mică greşeală în executarea lucrului, dar şi pentru o singură ridicare a privirii de pe cuierul, scaunul sau patul pe care îl lustruiai. Căpitanul Mihalcea, una dintre cele mai mari brute pe care le-a produs sistemul comunist, supraveghea personal această muncă, ajutat fiind de un grup de miliţieni formaţi de către el şi care se întreceau în bestialităţi pentru a fi pe placul şefului"[17].

Un alt fost deţinut politic, Ion Antohe, adus la Penitenciarul Gherla de la Penitenciarul Lugoj în februarie 1956, relatează în memoriile sale obiceiul cu care Goiciu îi întâmpina pe deţinuţi – cu pumni şi picioare –, susţinut fiind de ajutoarele sale: ofiţerii Vasile Tudoran, Constantin Istrate şi de către fraţii Şomlea (sergenţii reangajaţi Gavril şi Gheorghe)[18].

În toamna anului 2013, Octavian Bjoza, preşedintele Asociaţiei Foştilor Deţinuţi Politici din România, a participat la comemorarea eroilor martiri de la Penitenciarele Aiud şi Gherla. Cu ocazia solemnităţilor, Bjoza a susţinut o alocuţiune în care l-a menţionat şi pe ofiţerul Constantin Istrate de la Gherla:

> M-a bătut cu ciocanul la tălpi atât de tare, de o lună n-am putut călca. Am avut şi martori, colegi de-ai mei aflaţi aici, acum, alături de noi[19].

Ce recunoaşte torţionarul din acuzaţiile foştilor deţinuţi? În interviul acordat postului de televiziune Digi 24 în ziua când IICCMER a sesizat

[16] Denisa Bodeanu, Cosmin Budeancă şi Valentin Orga, *Mişcarea de rezistenţă anticomunistă din România II, Grupul „Cruce şi Spadă". Mărturii*, Institutul de Istorie Orală – Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, p. 122-123.

[17] Ion Pantazi, *Am trecut prin iad*, Sibiu, Editura Constant, 1992, p. 22.

[18] Ion Antohe, *Răstigniri în România după Ialta*, Bucureşti, Editura Albatros, 1995, p. 363.

[19] „Monitorul de Făgăraş", din 17 septembrie 2013, on line: http://www.monitorfg.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=5995&joscclean=1&comment_id=5202; consultat la 20 februarie 2014.

Parchetul General (8 iulie 2014), Istrate declara că o parte dintre acuzaţiile ce i se aduceau erau „reale”, iar altele nu ar fi fost decât nişte „înscenări”. De pildă, referindu-se la declaraţia fostului deţinut politic O. Bjoza privind folosirea de către Istrate a ciocanului pe post de instrument de tortură, reporterul canalului de televiziune amintit (Dan Codre) l-a întrebat pe acesta dacă afirmaţia este veridică. Candid, interlocutorul i-a răspuns că nu era vorba de niciun ciocan, ci de un levier[20].

Colaborarea ofiţerului Istrate cu organele de contrainformaţii militare

Colaborarea lui Istrate cu organele de contrainformaţii militare datează din anul 1952, pe când îndeplinea funcţia de şef al Biroului registratură şi Documente Secrete din cadrul Batalionului 4 Instrucţie Iaşi pendinte de Regimentului 3 Pază Iaşi. Istrate fusese recrutat de ofiţerul de contrainformaţii al regimentului ca „informator necalificat” (neretribuit), întrucât lucra cu documente clasificate şi prin natura funcţiei ocupate intra adesea în contact cu ofiţerii din conducerea unităţii. Istrate îşi „turnase” colegii CI-stului regimentului chiar înainte ca acesta să solicite superiorilor săi acordul scris de recrutare a tânărului. Astfel, în referatul de recrutare al lui Istrate, ofiţerul de contrainformaţii menţiona:

> De asemeni tov. (Istrate – n.n.) are un spirit critic şi autocritic bine dezvoltate, are un spirit de orientare foarte larg şi cu o ură nemărginită faţă de duşman astfel că în luna august (1952 – n.n.) a adus la cunoştinţa noastră o problemă de (indescifrabil – n.n.) a Plot. Baciu I. Ion care împreună cu Cdantul Unităţii Maior Trifan Nicolae au furat lemne de la Gura Humorului din gară în timp ce unitatea se muta la Iaşi. În concluzie, este un tov. bun, pe care se poate conta din toate punctele de vedere, fapt pentru care noi îl propunem ca să fie aprobat în munca de informator necalificat al Serviciului nostru în această unitate unde noi nu avem informatori necesari. Susnumitul va fi recrutat după aprobarea dată de către Serviciul Central (este vorba de Serviciul de contrainformaţii al Trupelor MAI, condus la acea data de către colonelul de securitate Grigore Naum – n.n.) în birou la mine şi de către subsemnatul[21].

Aprobarea de la Bucureşti nu a mai venit, astfel că Istrate nu a mai apucat să semneze angajamentul de colaborare, însă acest impediment birocratic nu l-a mărginit doar la colaborare limitată, la natura firească a relaţiilor de serviciu cu

[20] Vezi site-ul postului de televiziune Digi 24: http://www.digi24.ro/Stiri/Digi24/Actualitate/Justitie/EXCLUSIV+VIDEO+Marturia+lui+Constantin+Istrate+fost+loctiitor+al; consultat la 13 iulie 2014.

[21] „Referat asupra Serg. Reang. Istrate T. Constantin”. Documentul este nedatat şi poartă semnătura indescifrabilă a unui locotenent de securitate. Pe toată durata regimului comunist, activitatea de contrainformaţii din cadrul unităţilor militare şi militarizate ale MAI şi MFA s-a aflat în sarcina organelor de Securitate. Cel mai probabil referatul a fost redactat la sfârşitul lunii septembrie 1952 (ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 176611, f. 48).

ofiţerul CI al regimentului. Potrivit propriilor spuse, de fiecare dată când observa „manifestări ostile" ale cadrelor din unitate, Istrate informa de îndată organul CI[22]. După trimiterea lui la Şcoala militară de ofiţeri pază MAI Câmpina, organele CI de la Bucureşti s-au dispensat de serviciile lui Istrate, întrucât nemaideţinând funcţii semnificative în ierarhia militară, informaţiile furnizate de el nu mai aveau importanţă operativă.

În aprilie 1954, dosarul de reţea al sublocotenentului Istrate era trimis de la arhiva operativă a Direcţiei a V-a contrainformaţii militare din MAI (structura „moştenitoare" a Serviciului de contrainformaţii al Trupelor MAI), la sediul Serviciului operativ în penitenciare, lagăre şi colonii din MAI – UM 0128 Bucureşti (înfiinţat în noiembrie 1953). Acolo rămânea până în februarie 1955, când şeful structurii, colonelul de securitate Vasile Tiriachiu, îl expedia Biroului operativ din Penitenciarul Gherla/formaţiunea 0606, condus de locotenentul major de securitate Ioan Vomir.

Pe 9 mai 1955, după studierea materialelor aflate în dosar, şeful Biroului „D" din Penitenciarul Gherla/formaţiunea 0606, locotenentul Ioan Vomir, propunea conducerii Serviciului „D" din MAI[23] recrutarea lui Istrate ca informator „necalificat"[24]. După avizarea propunerii, Istrate furniza primele informaţii despre colegii săi din unitate. Astfel, pe 20 septembrie 1955, Istrate îl informa pe ofiţerul Vomir că, în ziua de 18 august 1955, în timp ce-şi executa rondul, fiind desemnat ofiţer de serviciu pe unitate, observase câteva documente clasificate lăsate din neglijenţă pe o masă din Biroul de cadre al penitenciarului. Tot în birou se afla în acel moment şi femeia de serviciu care făcea curăţenie. De asemenea, printr-o declaraţie dată în aceeaşi zi, Istrate îl înştiinţa pe locotenentul Vomir că, în urma unei discuţii purtate cu sergentul Petru Zăhan, a aflat următoarele despre sergentul major Martin Fülöp:

> În timpul regimului burghezo-moşieresc a folosit muncă salariată, exploatând la maximum pe ucenicii pe care îi ura, şi în calitate de „CALFĂ" a avut faţă de ucenici o comportare „bestială". Date curente în această privinţă pot fi luate de la numitul POP GRIGORE din comuna „COSTA" din această regiune, care a fost ucenicul sergentului major Fülöp Martin pe timpul acela, aşa cum dealtfel a declarat şi sergentul Zăhan Petru[25].

Chiar dacă informaţiile furnizate de Istrate nu aveau nicio valoare operativă, se pare că locotenentul Vomir a fost totuşi mulţumit de ele, propu-

[22] *Ibidem*, f. 8.

[23] În primăvara anului 1955, Serviciul operativ în penitenciare, lagăre şi colonii din MAI a fost reorganizat, schimbându-i-se totodată şi titulatura în Serviciul „D" din MAI (indicativul militar numeric a rămas acelaşi – UM 0128 Bucureşti). În fruntea noii structuri de contrainformaţii, în locurile de deţinere a fost păstrat colonelul Vasile Tiriachiu.

[24] Adresa „strict secretă" nr. 001179 din 9 mai 1955 semnată de către şeful Biroul „D" din formaţiunea 0606 Gherla, locotenentul Ioan Vomir (ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 176611, f. 36).

[25] Declaraţie dată de sublocotenentul Istrate T. Constantin la data de 20 septembrie 1955 (*ibidem*, f. 35).

nându-l pentru recrutare. În ziua de 29 septembrie 1955, sublocotenentul Istrate îşi lua angajamentul în scris de a colabora cu organele de Securitate:

> Prin prezenta mă angajez în mod voluntar să colaborez cu organele securităţii statului în vederea descoperirii elementelor duşmănoase ce uneltesc împotriva Republicii Populare Române. Informaţiile pe care le voi furniza organelor securităţii statului le voi da în scris sub formă de note informative şi le voi semna cu numele conspirativ LEFTER IOAN în loc de numele meu adevărat Istrate T. Constantin. Informaţiile vor fi obiective fără părtinire sau patimă şi nu voi ţine seama de persoană indiferent cine va fi ea (rude, cunoscuţi sau prieteni). Sunt conştient că despre sarcina ce mi-am luat-o în faţa securităţii statului nu voi discuta cu nimeni, iar în cazul divulgării ei mă fac pasibil de pedeapsă conform Legilor RPR[26].

Dar care au fost detaliile recrutării şi unde a semnat Istrate angajamentul? Iniţial, ofiţerul CI al unităţii a încercat să-l racoleze în incinta penitenciarului, însă superiorii lui de la Bucureşti nu au fost de acord cu „legenda" propusă de el. Faptul reiese dintr-un raport semnat de Vomir în a doua jumătate a lunii septembrie 1955, în care acesta le solicita Serviciului „D" din MAI încuviinţarea pentru includerea lui Istrate în reţeaua informativă a Biroului „D":

> Ţinând cont de cele arătate mai sus va fi recrutat pe bază de sentimente patriotice. Recrutarea va fi efectuată în ziua de 29.09.1955 de către Lt. Vomir Ioan şi se va efectua în unitate în ziua când va fi de serviciu şi cadrele unităţii vor fi libere, pentru a asigura conspirativitatea şi a nu crea suspiciuni atât comandantului cât şi supraveghetorilor de pe secţie voi cere din timp aprobarea comandantului să ne aprobe să anchetăm unii deţinuţi CR (contrarevoluţionari – n.n.) după ora închiderii şi să dea ordin locţiitorilor de serviciu în acest sens. Astfel în ziua recrutării va fi chemat Slt. Istrate Constantin după ora de închidere în camera de lucru a Lucrătorului Operativ de la etajul 3 (adică în biroul sublocotenentului de securitate Iosif Domokoş – n.n.) pentru a ne ajuta la identificarea unor deţinuţi pentru a acoperi faţă de şeful de secţie i se va cere acestuia toate fişele cu evidenţa deţinuţilor de pe etajul respectiv. Avem garanţia că va consimţi colaborarea cu organele noastre, deoarece în timpul studiului am stabilit că în timp cât era Sergent reangajat la Regimentul 3 pază a colaborat cu Ofiţerul de la Direcţia 5 (structura de contrainformaţii militare care funcţiona în aparatul central al MAI înfiinţată în toamna anului 1953 pe structura fostului Servciu de contrainformaţii al Trupelor MAI şi a Direcţiei de Contrainformaţii a Forţelor Armate din MSS – n.n.) în mod neorganizat pe de altă parte şi aici la Gherla a sesizat biroului „D" o serie de nereguli ca de exemplu, cazul Sergentului Puşcaş Gheorghe supraveghetor la Pavilionul II care întreţinea discuţii cu deţinuţii, ce condamnări au, de ce şi care nu era suficient de dinamic cu deţinuţii. După aducerea candidatului la locul recrutării se vor purta cu el următoarele discuţii: va fi pus să-şi expună autobiografia pe scurt pe marginea căruia îi vom pune următoarele întrebări […]. Dacă la noi în unitate a mai observat şi alte lipsuri în afară de cele sesizate. Ce

[26] Angajament semnat de „Ioan Lefter" la data de 29 septembrie 1955 (*ibidem*, f. 10).

> părere are el dacă Organele Securităţii Statului i-ar încredinţa o sarcină de răspundere şi cum ar primi-o. Această întrebare îi vom pune-o numai în cazul că în timpul procesului recrutării vom stabili că este sincer şi că adoptă o poziţie sănătoasă, în caz contrariu vom canaliza discuţiile pe marginea condamnărilor suferite de rudele sale făcându-l să înţeleagă că este vorba de o verificare. Dacă va fi recrutat vom lua angajamentul scris, autobiografia, lista legăturilor de rudenie şi de prieteni şi îi vom da numele conspirativ de LEFTER IOAN care va fi ales de comun acord cu el, totodată îi vom face primul instructaj de felul cum trebuie să se comporte faţă de tovarăşii săi de muncă, de familia lui, cum să redacteze nota informativă, după care vom fixa de comun acord prima întâlnire. În timpul instructajului vom accentua în mod deosebit asupra importanţei conspirativităţii legăturilor sale cu organele Securităţii Statului[27].

Dintr-un raport semnat de acelaşi ofiţer Vomir aflăm că recrutarea nu a mai avut loc în incinta penitenciarului, ci la Secţia de Miliţie a raionului Gherla, unde Istrate fusese chemat sub pretextul de a furniza noi informaţii despre sergentul major Martin Fülöp:

> În urma aprobării primite din partea Şefului Serviciului „D" Lt. Col. Tiriachiu Vasile, în ziua de 29.09.1955, Lt. Vomir Ioan a trecut la recrutarea Slt. Istrate Constantin ca informator necalificat […]. Recrutarea am efectuat-o la sediul secţiei Raionului de Miliţie, unde a fost adus cu următoarea legendă: În ziua de 28.09.1955 Lt. Vomir Ioan, a luat legătura cu candidatul şi l-a invitat pentru a doua zi la orele 17 să se prezinte la Miliţie pentru a-i da unele relaţii în legătură cu declaraţia pe care a dat-o în mod voluntar şi din care reiese că sergentul major Fülöp Martin a folosit braţe de muncă, în trecut şi a avut o atitudine nedemnă faţă de ucenici. Declaraţie care se găseşte în dosarul de studiu al susnumitului cu această ocazie i-am atras atenţia să nu spună nimănui că a fost chemat de noi la Miliţie. În ziua de 29.09.1955, la orele 17, Lt. Nichifor Cornel l-a aşteptat pe candidat în Str. Bobâlna aproape de miliţie şi au venit împreună la miliţie unde erau aşteptaţi de Lt. Vomir Ioan într-un birou pe care îl obţinuse de la şeful Secţiei de Miliţie şi care era amenajat pentru ca recrutarea să se desfăşoare în bune condiţiuni. După aducerea candidatului la locul recrutării i s-a arătat că a fost chemat pentru a lămuri unele probleme legate de activitatea lui, rugându-l să-şi expună verbal autobiografia lui pe scurt. Pe marginea celor reieşite din autobiografia lui i-am pus următoarele întrebări […]. Întrucât, în procesul recrutării, candidatul a fost sincer adoptând o poziţie sănătoasă şi am stabilit că ar consimţi colaborarea cu organele noastre, i-am pus întrebarea „că dacă organele Securităţii Statului i-ar încredinţa o sarcină de răspundere, cum ar căuta el să se achite de ia". A răspuns, că ar face tot ce este posibil pentru a o duce la îndeplinire în cele mai bune condiţiuni, deoarece el este hotărât să lupte împotriva duşmanului de clasă. Faţă de cele de mai sus, i s-a făcut propunerea de a colabora în mod organizat cu organele noastre, luându-i

[27] Referat din septembrie 1955 al şefului Biroului „D" din formaţiunea 0606 Gherla, semnat de locotenentul Ioan Vomir şi aprobat prin apostilă de şeful Serviciului „D" din MAI, colonelul Vasile Tiriachiu, la data de 22 septembrie 1955. Pe document se mai regăseşte o însemnare a colonelului Tiriachiu, în dreptul frazei care descria modul în care se va desfăşura recrutarea lui Istrate: „Nu este bine" (*ibidem*, f. 2).

angajamentul în scris că va colabora cu organele operative ale MAI. Lista legăturilor de rudenie, de serviciu şi prieteneşti i-a fost luată la prima întâlnire, întrucât timpul era înaintat şi el trebuia să plece la Unitate. I s-a dat numele conspirativ de LEFTER IOAN care a fost ales de comun acord cu el, după care a fost instruit cum trebuie să se comporte în familie, la locul de muncă şi în cercul de preteni, pentru ca aceştia să nu observe nici o schimbare în viaţa lui obişnuită, s-a accentuat asupra necesităţii conspirativităţii legăturilor sale cu organele Securităţii Statului, a fost instruit cum să redacteze notele informative şi unde are voie să le redacteze, totodată l-am anunţat că legătura o va ţine cu Lt. Vomir Ioan, de comun acord cu el am fixat prima întâlnire pe data de 07.10.1955, în timpul liber al plutonului Administrativ, iar el în ziua aceia fiind Ofiţer de serviciu i-am trasat sarcini cu caracter general. În procesul recrutării, a intervenit o schimbare deoarece recrutarea nu a fost efectuată în Unitate cum era prevăzut în referatul cu propunerile de recrutare, ci la Sediul Secţiei de Miliţie Raională, unde a fost adus cu legenda arătată mai sus. În procesul recrutării, am ajuns la concluzia că Slt. Istrate Constantin este un element sincer, cinstit şi devotat regimului, lucru care rezultă de altfel şi din dosarul său de studiu şi posedă toate calităţile necesare pentru a-şi duce la îndeplinire sarcinile care îi vor fi trasate ca informator necalificat[28].

Agentul „Ioan Lefter" a rămas în legătura CI-stului-şef al Penitenciarului Gherla, locotenentul Ioan Vomir, până în septembrie 1956, atunci când era scos din reţea, întrucât devenise candidat de partid (Ordinul MAI nr. 60/1954 interzicea folosirea candidaţilor de partid/membrilor de partid pe post de informatori ai organelor de Securitate; Istrate era confirmat membru de partid după expirarea stagiului de candidat – 1958). Până la scoaterea din agentura penitenciarului, ofiţerul Istrate mai furniza note informative şi despre unele cadre ale unităţii care, în viziunea sa, ar fi favorizat deţinuţii politici, în special pe legionari: dr. Ioan Sin, Alexandru Bancea şi Ioan Buduşan.

În 1962, Constantin Istrate a fost trecut în rezervă cu gradul militar de locotenent major. Din documentele consultate nu rezultă cauzele care au condus la scoaterea lui din sistem (nu i s-a acordat pensie, deoarece nu avea vechimea necesară în MAI). Tot în acel an, potrivit unor documente existente în dosarul său de reţea, Istrate era propulsat în funcţia de preşedinte al Comitetului executiv al Sfatului popular al oraşului Gherla. Nu cunoaştem procedura legală prin care Istrate a ajuns să ocupe această poziţie. Există în principiu trei scenarii: 1. la alegerile locale din 1961 a fost ales deputat în acest organ local al puterii de stat (Sfatul popular al oraşului Gherla), ulterior fiind numit în această funcţie; 2. după alegerea sa ca deputat a fost desemnat în această funcţie în urma unei sesiuni a Sfatului popular; 3. în urma unei decizii a preşedintelui Comitetului executiv al Sfatului popular regional Cluj.

[28] „Raport strict secret din 3 octombrie 1955 privind felul cum a decurs recrutarea Slt. Istrate Constantin ca informator necalificat". Documentul este semnat de către şeful Biroului „D" din formaţiunea 0606 Gherla, locotenentul Vomir Ioan. Documentul poartă pe prima pagina apostila dactilografiată a şefului Serviciului „D" din MAI, locotenent colonelul Tiriachiu Vasile: „18.10.1955. Se certifică recrutarea" (*ibidem*, f. 6-8).

Doi ani mai târziu (în 1964), Istrate era promovat în funcţia de vicepreşedinte al Comitetului executiv al Sfatului popular raional Gherla, cel mai probabil prin decizie a preşedintelui Comitetului executiv al Sfatului popular regional Cluj. Istrate nu putea ocupa aceste poziţii decât cu recomandarea organelor locale de partid, ceea ce ne face să credem că el se bucura atât de încrederea Securităţii (vezi colaborarea sa), cât şi de cea a nomenclaturiştilor locali ai PMR.

Cariera fostului ofiţer de penitenciare în administraţia locală de stat se năruia brusc în 1967, atunci când era condamnat, pentru delapidare, la 10 ani închisoare corecţională. Câtă vreme s-a aflat la Sfatul popular raional Gherla, Istrate deturnase mai multe sume de bani provenite din vânzarea unor materiale de construcţii ce aparţineau Secţiei de drumuri şi poduri raionale, organizând mese festive şi chefuri cu liderii locali ai aparatului de partid şi de stat. Cu ocazia cercetărilor efectuate de procuratura raională la domiciliul lui Istrate, nu au fost descoperite obiecte de valoare sau mari sume de bani, de unde putem deduce că banii delapidaţi erau folosiţi probabil doar pentru chefurile menţionate şi probabil pentru unele „plocoane" destinate superiorilor săi, menite să-i netezească ascensiunea politică şi profesională.

După pronunţarea sentinţei, Istrate a fost depus la Penitenciarul Dej[29].

Pierderea calităţii de membru de partid (din cauza condamnării), îl face atractiv pentru ofiţerii de contrainformaţii de pe lângă Penitenciarul Dej, care au hotărât reactivarea vechiului agent. Avându-se în vedere fosta colaborare dintre Istrate şi organele de securitate, Biroul „K"[30] din cadrul Direcţiei regionale de Securitate Cluj înainta conducerii Direcţiei, în toamna anului 1967, un raport „strict secret" solicitând aprobarea scrisă pentru reactivarea deţinutului de drept comun Constantin Istrate. Acesta urma să le furnizeze foştilor săi colegi din MAI informaţii despre colegii de celulă/cameră sub acelaşi criptonim – „Ioan Lefter":

> În urma aprobării primite din partea conducerii profesionale a Dir. Reg. de Securitate Cluj, am trecut la reactivizarea ca agent a deţinutului Istrate Constantin. Candidatul a fost scos la camera de anchetă din cadrul Penitenciarului Dej, unde

[29] În august 1967, Direcţia Generală a Penitenciarelor şi Coloniilor de Muncă a fost demilitarizată şi reorganizată (coloniile de muncă au fost desfiinţate, iar noua titulatură a structurii MAI care coordona de la centru sistemul penitenciar a devenit Direcţia Generală a Penitenciarelor). Cu această ocazie, Penitenciarul Dej a fost desfiinţat ca unitate de sine stătătoare, fiind transformat în secţie de deţinere exterioară a Penitenciarului Gherla. În perioada 1 decembrie 1962 – 1 august 1967, funcţia de comandant al Penitenciarului Dej a fost deţinută de căpitanul Ioan Cristea, tot el fiind şi primul comandant al Secţiei de deţinere exterioară „Dej" a Penitenciarului Gherla (1 august 1967 – 1 octombrie 1969). Arhiva ANP, fond Cadre, dosar personal C-5521, nepaginat.

[30] Undeva la sfârşitul anilor '50 şi începutul anilor '60, unitatea MAI care asigura din punct de vedere contrainformativ locurile de deţinere de pe întreg cuprinsul RPR, Serviciul „D" din MAI – UM 0128 Bucureşti, a fost reorganizat în Serviciul „K" din MAI – UM 0123/A contrainformaţii miliţie şi penitenciare. La nivel regiunilor, Serviciul „K" era reprezentat de Birourile „K", iar în penitenciare şi colonii de muncă de Grupele „K". În 1967, Serviciul „K" din MAI a fost desfiinţat.

au fost purtate discuţiile cu el. La început am discutat cu el despre locul lui de muncă, arătând că lucrează la TRCL, că la acest punct de lucru în repetate rânduri au venit soţiile deţinuţilor Pop Petru, Nagy Ruben, Fener Ioan, căutând să ia legătura cu el. În timpul discuţiilor pe care le-am purtat cu el a mai spus că la acest punct de lucru sunt unii deţinuţi ca Zaharie Vasile şi Kőnvesi Ştefan care nu vor să lucreze, iar atunci când li se face observaţie umblă cu ameninţări. Discutând cu el despre deţinuţii cu care el se află încarcerat, a relatat că în camera 33 unde se afla el sunt un număr de 3 deţinuţi maghiari care discută numai în limba maghiară, se ajută între ei la locul de muncă, consumă în comun alimentele când ei primesc pachete, cu toate că ei nu s-au cunoscut înainte de a fi depuşi la penitenciar. Din discuţiile purtate cu el, am constatat că este sincer, i-am pus problema colaborării pe mai departe cu organele noastre, propunere pe care a acceptat-o, iar în continuare i-am făcut un instructaj privind felul cum să se comporte în rândul deţinuţilor, i-am atras atenţia să nu discute cu nimeni cele discutate cu mine. Recrutarea a durat circa una oră şi-a fost efectuată de către cpt. Chiorean Vasile, şi ca nume conspirativ i-a rămas „Lefter Ioan". Faţă de cele raportate mai sus rog aprobaţi înregistrarea lui ca agent[31].

Deţinutul Istrate nu a apucat să furnizeze prea multe note informative, întrucât în decembrie 1967 era transferat la Penitenciarul Carasu, iar ofiţerii de contrainformaţii de la Direcţia regională de securitate Dobrogea le-au comunicat omologilor clujeni că deţinutul în cauză „nu le este util muncii". Ca urmare, în ianuarie 1968, dosarul personal al agentului „Ioan Lefter" era clasat la Secţia „C" a Direcţiei regionale de securitate Cluj[32].

Din condamnarea de zece ani închisoare corecţională se pare că Istrate a ispăşit doar cinci, fiind eliberat în 1972. Restul de pedeapsă i-a fost probabil graţiat sau fapta sa a fost amnistiată în urma unui decret al Consiliului de Stat (nu am reuşit să identific până la această dată respectivul act normativ)[33]. După eliberare, Istrate s-a angajat pe un şantier din Satu-Mare subordonat Trustului de Construcţii Industriale din Cluj. Acolo lucra până în februarie 1974, atunci când se transfera la Zalău pe postul de şef al Staţiei de betoane „Elba 2" pendinte de Întreprinderea Judeţeană de Construcţii Montaj din Sălaj.

[31] „Raport «strict secret» privind felul cum a decurs reactivizarea ca agent a deţinutului Istrate Constantin de la Penitenciarul Dej". Documentul este întocmit de către căpitanul Vasile Chiorean şi poartă două apostile prin care raportul este aprobat. Prima este cea a şefului Biroului „K" din Direcţia regională de Securitate Cluj, locotenent colonelul Gheorghe Popa, iar cea de-a doua datează din 2 octombrie 1967 şi îi aparţine locotenent colonelului Constantin Ioana, şeful Direcţiei regionale de Securitate Cluj (ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 176611, f. 6).

[32] *Ibidem*, f. 26-27.

[33] Din documentele consultate de noi reiese că Istrate a executat doar jumătate din pedeapsă. Nu putem emite o opinie categorică în absenţa dosarului procesului în care acesta a fost implicat. Totodată, este posibil ca fapta comisă de Constantin Istrate să fi intrat şi sub incidenţa Legii nr. 25/1967 privind amnistierea unor infracţiuni, graţierea şi reducerea unor pedepse, care graţia condamnaţii cu pedepse până la 10 ani inclusiv şi reducea cu o treime pedepsele între 8 şi 12 ani inclusiv (art. 2, lt. „b" şi art. 3, lit. „b"). Legea nr. 25 din 27 decembrie 1967 privind amnistierea unor infracţiuni, graţierea şi reducerea unor pedespe publicată în „Buletinul Oficial al RSR", partea I, nr. 113 din 28 decembrie 1967.

La câteva luni de la sosirea în Zalău, ofiţerii de contraspionaj economic l-au luat în „vizor”, pentru a-l recruta ca informator, solicitând în acest sens şi referinţe unor colegi de-ai săi care erau informatorii Securităţii (agenţii „Olteanu” şi „Zamfir”). La data de 16 mai 1974, locotenentul major de securitate Mircea Vlaicu din Serviciul II contrainformaţii economice – IJ Slălaj al MI s-a deplasat la locul de muncă al lui Istrate, unde a purtat o primă convorbire cu acesta. După o lună de zile şi alte discuţii purtate, ofiţerul Vlaicu le-a propus superiorilor săi să aprobe recrutarea lui Istrate, evident pe bază de „sentimente patriotice”. În acest sens, locotenentul major Vlaicu întocmea un raport datat 15 iunie 1974:

> În cadrul IJCM Sălaj, există staţiile de preparare a betoanelor care la ora actuală nu sunt suficient de acoperite din punct de vedere informativ. În cadrul întreprinderii de construcţii aceste staţii sunt considerate puncte vulnerabile, întrucât, dacă acestea sunt scoase din funcţiune, se pot produce perturbări grave a întregului proces de producţie în construcţii. În acest sens, având în vedere o mai bună desfăşurare a muncii informative în aceste locuri, am punctat şi studiat un număr de persoane cu posibilităţi de informare, iar în final ne-am oprit asupra numitului Istrate Constantin care, prin natura sarcinilor sale profesionale, vine foarte des în contact cu aceste aspecte şi apreciem că este corespunzător scopului propus […]. A mai rezultat că la locul de muncă este conştiincios în realizarea sarcinilor profesionale, bun organizator şi executant al lucrărilor, sociabil şi îi place conversaţia. Cu ocazia studiului (perioada de tatonare premergătoare racolării – n.n.) a relatat o serie de aspecte negative din cadrul IJCM, respectiv din domeniul transporturilor auto şi a mecanizării, date pe baza cărora se pot lua măsuri operative. A furnizat date despre persoane care se fac vinovate de aceste neajunsuri în sectoarele respective, care din comoditate sau dezinteres nu iau măsurile necesare pentru remedierea neajunsurilor. Recrutarea sus-numitului se va efectua de către Lt. maj. Leaotă Florea, şeful serviciului II şi Lt. maj. Vlaicu Mircea. Discuţiile cu candidatul se vor axa pe probleme deja cunoscute de noi şi pe aspectele pe care candidatul însuşi le-a relatat anterior şi i se va arăta că astfel de aspecte ne interesează şi ar fi bine dacă şi în viitor ele ne-ar fi aduse la cunoştinţă. Se va urmări reacţia candidatului în sensul că, dacă el nu ne va mai relata şi alte aspecte, i se va lăsa impresia că discuţia noastră a avut în vedere numai aspectele discutate. Propun: A se aproba recrutarea numitului Istrate Constantin ca informator al organelor noastre[34].

Având avizul superiorilor, a doua zi (16 iunie 1974), ofiţerul Vlaicu l-a chemat pe Istrate la sediul Inspectoratului Judeţean Sălaj al MI, unde acesta a semnat angajamentul de colaborator al organelor de securitate, sub numele

[34] „Raport «strict secret» cu propuneri de recrutare în calitate de informator a numitului Istrate Constantin din cadrul IJCM Sălaj”. Documentul este semnat de către locotenentul major Mircea Vlaicu din Serviciul II contrainformaţii economice pendinte de Inspectoratul Judeţean Sălaj al MI. Pe prima sa pagină, raportul poartă apostila şefului Serviciului II (locotenentul major Florea Leaotă), care la data de 15 iunie 1976 a aprobat propunerile ofiţerului Vlaicu (ACNSAS, fond Reţea, dosar 313578, f. 1 r-.v.).

conspirativ „Constantin Lefter”. Nu avem de unde să ştim dacă Istrate şi-a ales acest nume gândindu-se la anii de mizerie pe care i-a petrecut în perioada 1944-1947, atunci când a lucrat ca slugă/muncitor necalificat la preotul Constantin Lefter din comuna Mărgineni. Poate fi o simplă coincidenţă sau poate chiar o revanşă peste timp împotriva celui perceput la acea dată ca „figură autoritară”.

În timpul discuţiilor purtate cu ofiţerii Vlaicu şi Leaotă, Istrate a dat din nou dovadă de o volubilitate ieşită din comun, prezentându-le câteva detalii autobiografice din perioada în care ocupase funcţia de locţiitor al comandantului Penitenciarului Gherla. Istrate se lăuda că la acea vreme avea o colaborare foarte bună cu ofiţerul de contrainformaţii care deservea unitatea. Nici nu apucase să se usuce bine cerneala pe angajamentul de colaborator, că Istrate a început să furnizeze informaţii despre o serie de aspecte negative din cadrul IJCM Sălaj de care s-ar fi făcut vinovaţi şeful coloanei auto, Geza Olan, şi mecanicul şef al întreprinderii, Artemiu Boşneag. Pe aceştia i-a mai acuzat că frecventează împreună localurile din oraş şi împrumută bani de la subalterni. La final, cei doi ofiţeri de securitate i-au fixat o nouă întâlnire pentru ziua de 22 iunie 1974, recomandându-i ca pe viitor toate informaţiile să fie aşternute pe hârtie, iar apoi să fie predate „într-un cadru organizat şi secret”.

În anii care au urmat, „Constantin Lefter” i-a furnizat ofiţerului Vlaicu sute de note informative referitoare la Staţia de betoane „Elba 2” şi alte betoniere din cartierul Simion Bărnuţiu (Zalău), precum şi la colegii săi de muncă. Întâlnirile aveau loc regulat (o dată sau de două ori pe lună) la domiciliul lui Istrate, care locuia singur, fiind divorţat.

Pe 24 iunie 1975, ofiţerul Vlaicu întocmea un raport care sintetiza activitatea informatorului său la un an de la recrutare. Din document aflăm că, până la acea dată, Istrate furnizase 37 de note informative fără a fi remunerat. Pentru a-l stimula, Vlaicu le propunea superiorilor săi să aprobe, într-un viitor apropiat, stipendierea agentului:

> Ca urmare a materialelor furnizate de informator au fost înaintate rapoarte la Direcţia a II-a Bucureşti, au fost informate organele de partid şi organele de miliţie în cazurile de competenţa lor, sau organele de protecţie a muncii atunci când a fost cazul. În cazurile când s-a considerat necesar, unele aspecte au fost aduse la cunoştinţa conducerii întreprinderii în vederea luării unor măsuri adecvate pentru înlăturarea deficienţelor. Informaţiile au fost verificate fie prin alte persoane din reţeaua informativă, prin verificarea unor documentaţii din cadrul unor compartimente din cadrul întreprinderii, fie personal de către ofiţer prin deplasări la faţa locului. Concluzia care se desprinde în urma analizei activităţii în perioada unui an de zile, este aceea că informatorul dă dovadă de sinceritate în colaborare cu organele noastre, este serios în relatările pe care le face, este ataşat faţă de ofiţerul cu care lucrează, neexistând între ei aspecte neprincipiale. De asemenea se poate concluziona că este ataşat şi de organul nostru, cu atât mai mult cu cât şi informatorul a fost într-o perioadă ofiţer de securitate […]. În perioada colaborării cu organele noastre, până în prezent,

> informatorul nu a fost stimulat în bani sau prin acordarea unor cadouri. Sunt de părere că la proxima ocazie acest informator să fie stimulat în bani, ţinând seama de aportul pe care l-a adus în munca de colaborare cu organele noastre[35].

Doi ani mai târziu, Vlaicu a întocmit un raport asemănător, arătându-se entuziasmat de faptul că foarte multe materiale i-au fost furnizate de Istrate din proprie iniţiativă şi că numărul notelor informative cu valoare operativă crescuse simţitor[36].

În 1979, Istrate s-a transferat la Şantierul nr. 3 din cadrul Grupului de şantiere pentru construcţii industriale din Zalău pendinte de Trustul de Construcţii Industriale din Cluj. Schimbarea locului de muncă nu a afectat cu nimic relaţia cu ofiţerul Mircea Vlaicu, căruia îi furniza zelos informaţii despre noii săi colegi. Conform unui raport semnat de ofiţerul Vlaicu la data de 18 iulie 1981, Istrate fusese recompensat pentru serviciile sale doar de cinci ori[37]. Din dosar nu reiese cuantumul sumelor de bani primite de agent, însă cel mai probabil acestea nu au totalizat mai mult de 10.000 de lei.

În primăvara anului 1982, Istrate a solicitat transferul la Întreprinderea Agricolă de Stat din comuna Peciu Nou (judeţul Timiş), localitate unde îşi stabilea domiciliul şi unde se află şi în prezent. Nu cunoaştem motivele pentru care Istrate a ales să părăsească cenuşiul urban al anilor ’80[38], însă un lucru este cert: la scurtă vreme de la instalarea în comună, Securitatea Judeţului Sălaj trimitea structurii similare a judeţului Timiş o adresă prin care se aducea la cunoştinţă conducerii Securităţii timişene instalarea pe raza judeţului a informatorului Istrate Constantin. Documentul este o mostră absolută de cinism de care dădeau dovadă şefii Securităţii faţă de proprii lor informatori, trataţi ca nişte obiecte[39]:

> Rugăm dispuneţi identificarea numitului Istrate Constantin, fiul lui Toader şi Ecaterina, născut la 22 iulie 1926 în Mălini, jud. Suceava, fost încadrat la TC Ind. Cluj – Grup şantiere Zalău, în prezent plecat prin transfer la IAS Peciu Nou, jud. Timiş. Cel în cauză este informatorul organelor noastre cu numele conspirativ

[35] „Notă de analiză «strict secretă» a informatorului «Lefter Constantin». Documentul este datat 25 iunie 1975, fiind semnat de către locotenentul major Mircea Vlaicu (*ibidem*, f. 10-11).

[36] „Notă «strict secretă» de analiză a informatorului «Lefter Constantin». Documentul este datat 3 februarie 1977, fiind semnat de către căpitanul Mircea Vlaicu (*ibidem*, f. 12-13).

[37] „Notă «strict secretă» de analiză a informatorului «Lefter Constantin»”. Documentul este datat 18 iulie 1981, fiind semnat de către căpitanul Mircea Vlaicu din Serviciul II al Inspectoratului de Securitate Judeţean Sălaj (*ibidem*, f. 17 r.-v.).

[38] Este posibil ca Istrate să se fi mutat în această comună în urma căsătoriei. Potrivit documentelor existente în dosarele sale de reţea, la nivelul anului 1984, Istrate era căsătorit cu Angela Istrate (cu circa 20 de ani mai tânără decât el), având cinci copii minori. Cel mai probabil, soţia era originară din Peciu Nou, iar copiii proveneau dintr-un mariaj anterior. În anul 1984, familiei Istrate avea să i se atribuie o locuinţă de stat prin intermediul Consiliului popular comunal Peciu Nou.

[39] O descriere metaforică a relaţiei dintre un informator şi ofiţerul său de legătură se regăseşte în romanul scriitorului Constantin Turturică, *Scula Securităţii*, vol. II, Iaşi, Editura Tehnopress, 2008.

> LEFTER CONSTANTIN. În cazul în care vă este util, rugăm să ne comunicaţi pentru a vă trimite dosarul său personal[40].

După câteva zile de la primirea adresei, conducerea Securităţii Judeţului Timiş şi-a dat acordul pentru folosirea agentului „Lefter Constantin" în reţeaua informativă locală, solicitându-le omologilor de la Zalău dosarul personal al lui Istrate. Apare întrebarea: de ce avea nevoie Securitatea Judeţului Timiş de un agent care lucra la sectorul zootehnic al IAS Peciu Nou (Istrate muncea ca mulgător de vaci)? Comuna Peciu Nou se afla în apropierea graniţei cu Iugoslavia, localitate aleasă de foarte mulţi „frontierişti" pentru a pleca din ţară, astfel că Securitatea avea nevoie de surse care să furnizeze informaţii operative referitoare la potenţiali transfugi.

Dacă la Sălaj Istrate a fost folosit ca agent de către ofiţerii de contrainformaţii economice, la Securitatea judeţeană Timiş el era preluat de către Serviciul I informaţii interne. Istrate a furnizat informaţii despre persoane care ar fi urmat să traverseze fraudulos frontiera chiar de la prima întânire pe care a avut-o cu ofiţerii de Securitate de la Timişoara (mai 1982). Raportul întocmit de ofiţerii însărcinaţi cu preluarea şi dirijarea lui Istrate în reţeaua informativă locală era elocvent în acest sens:

> Acesta fiind contactat de organul nostru, a rezultat că este util, având experienţă în munca de culegere de informaţii, ocazie cu care ne-a şi furnizat o notă de interes operativ. A rezultat că în prezent acesta lucrează în cadrul sectorului zootehnic din cadrul IAS Peciul Nou, unde practic organele noastre nu are surse şi unde se impunea existenţa surselor deoarece sunt unele informaţii neverificate, că în acest sector sunt probleme care interesează organele noastre. Aceasta atât din punct de vedere al sectorului respectiv, cât mai ales al personalului cu care este încadrat şi care în majoritate, fiind venit din alte judeţe, din rândul lor au fost identificate persoane cu intenţii de trecere frauduloasă a frontierei, lucru de care informatorul ne-a semnalat încă de la prima contactare. Fiind o sursă cu experienţă şi perspectivă pentru munca informativă, stabilindu-se cu dom. în Peciul Nou, unde va rămâne definitiv, propun a se aproba reînregistrarea dosarului, folosirea sa pe linie de securitate în problema „evaziune" şi cu care să ţie legătura în viitor şeful de post[41].

După efectuarea instructajului şi trasarea sarcinilor, Istrate a fost încredinţat şefului postului comunal de Miliţie, plutonierul major Constantin

[40] Adresa „strict secretă" nr. 2/VM/004248 din 12 mai 1982 semnată de către şeful Securităţii Judeţului Sălaj, colonelul Valeriu Butiri, şi de către un maior din cadrul Serviciului II (ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 313578, f. 19).

[41] „Raport «strict secret» din 7 iunie 1982 cu propuneri de reînregistrare a dosarului personal al inf. «Lefter Constantin» din com. Peciul Nou, pe linia problemei «evaziune» şi menţinerea în legătura şefului de post". Documentul este întocmit de locotenent colonelul Titu Muia din Serviciul I B al Securităţii Judeţene Timiş. Pe raport se mai regăsesc semnăturile şefului Securităţii judeţene, colonelul Aurelian Mortoiu, şi a şefului Serviciului amintit, locotenent colonelul Constantin Cântăreţu, care aprobă propunerile ofiţerului Muia (*ibidem*, f. 21).

Imbrescu[42]. În perioada 1982 – decembrie 1989, Istrate a furnizat Securităţii timişene peste 70 de note informative referitoare la colegii săi de serviciu de la Ferma 4 a IAS Peciu Nou, precum şi despre mai multe persoane aflate în baza de lucru sau sub supravegherea Securităţii prin dosare de urmărire informativă sau mape de lucru: Anton Mranovăţ, Ecaterina Gärtner (aflată în atenţia Securităţii pentru că îşi dorea să intre în legătură cu jurnaliştii de la postul de radio „Europa Liberă"), fraţii Grigore şi Ion Jugănaru (urmăriţi de Securitate pentru „intenţii de evaziune" peste frontieră), Johann Hodwin (cetăţean vest-german despre care existau indicii că ar fi activat în emigraţia politică românească din RFG şi care a revenit în ţară, în 1986, pentru a-şi ajuta rudele din Peciu Nou să plece legal în Occident), Ştefan Dipold şi Toma Durdea. În 1987, Istrate ieşea la pensie şi tot atunci reuşea să intre în posesia unui permis de „mic trafic de frontieră" pe care l-a folosit în câteva rânduri pentru a trece graniţa în Iugoslavia.

Într-un raport din 16 martie 1988, locotenentul major Tănase Bratosin din Securitatea Judeţeană Timiş (cel care se ocupa de reţeaua informativă din comuna Peciu Nou) se arăta nemulţumit de faptul că Istrate nu furnizase material informativ referitor la „preocupările altor persoane ce se deplasează frecvent în cadrul micului trafic". În acelaşi document, ofiţerul Tănase le raporta superiorilor săi că i-a atras atenţia subofiţerului de miliţie Constantin Imbrescu ca la următoarea întâlnire pe care o va avea cu Istrate să-i solicite note informative despre aspectul sus-menţionat[43].

Unde şi cum l-a prins Revoluţia din decembrie '89 pe Constantin Istrate nu avem date, însă dintr-un ultim raport semnat de către acelaşi ofiţer Bratosin, aflăm că fostul torţionar de la Gherla a rămas fidel până la capăt regimului care l-a scos din „întuneric", l-a îmbrăcat, i-a dat casă, soldă de grad şi retribuţie de funcţie:

> Nu este semnalat cu preocupări de a refuza reîntoarcerea în ţară, faptul că se preocupă pentru a fi la curent cu politica internă şi externă a partidului nostru, luând poziţie faţă de persoanele ce caută să denatureze orientările de viitor ale politicii partidului nostru. Nu este semnalat să adopte o poziţie dușmănoasă la adresa conducerii de partid şi de stat din ţara noastră[44].

[42] Potrivit art. 3, lit. „f" din Legea nr. 21/1969 privind organizarea şi funcţionarea miliţiei, în mediul rural „sarcinile privind securitatea statului" erau îndeplinite de organele de miliţie. Legea nr. 21 din 18 noiembrie 1969 privind organizarea şi funcţionarea miliţiei publicată în „Buletinul Oficial al RSR", partea I, nr. 132 din 18 noiembrie 1969.

[43] „Notă-raport «strict secretă» nr. 0028037 din 16 martie 1988 privind analiza activităţii informative desfăşurate de informatorul «Lefter Constantin» din com. Peciu Nou, în legătura personală a plut. adj. de miliţie Imbrescu C-tin". Documentul este întocmit de către locotenentul major Tănase Bratosin şi poartă rezoluţia aprobatoare a şefului său direct, colonelul Cântăreţu Constantin, şef al Serviciului I B din Securitatea Judeţeană Timiş (ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 313578, f. 38-39).

[44] „Notă-raport «strict secretă» nr. 0028037 din 23 februarie 1989 privind analiza activităţii informative desfăşurate de persoana de sprijin «Lefter C-tin» din com. Peciu Nou, în legătura

Grade succesive: fruntaş (15 ianuarie 1949); caporal (23 august 1949); sergent (30 decembrie 1949); sergent major (7 noiembrie 1950); sublocotenent (7 noiembrie 1953); locotenent (?); locotenent major (?). Din nefericire, în absenţa dosarului de cadre nu putem preciza cu exactitate totalitatea distincţiilor conferite, cuantumul recompenselor primite pentru rezultate bune obţinute în activitatea profesională sau zilele în care au fost emise ordinele de avansare în gradul de locotenent, respectiv locotenent major.

Decoraţii: Medalia „Meritul Militar", clasa a II-a (1955). Prin Decretul nr. 242 din 26 mai 1958, locotenentului Istrate T. Constantin i s-a conferit Medalia „Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orânduirii de Stat", pentru „rezultate deosebite obţinute în muncă; pentru curajul, devotamentul, priceperea şi spiritul de sacrificiu dovedit în îndeplinirea sarcinilor de serviciu; pentru contribuţia adusă la întărirea Forţelor Armate ale Republicii Populare Române"[45].

Concluzii

Constantin Istrate a fost un ofiţer zelos, care şi-a însuşit pe deplin formula jurământului militar al cadrelor militare din MAI valabilă în anii '50-'60 şi în special cea mai terifiantă parte a textului, respectiv cea care îi viza pe oponenţii regimului: „Jur să urăsc din adâncul fiinţei mele pe toţi duşmanii Patriei mele şi ai poporului muncitor"[46].

Ura lui s-a concretizat prin schingiuirea deţinuţilor politici, prin aplicarea unui regim dur de deţinere, dar şi prin numeroasele note informative oferite benevol organelor de Securitate, vizându-i pe colegii de serviciu şi detenţie sau pe suspecţii de trecere clandestină a frontierei de stat.

Aşa cum am precizat şi în cursul acestui studiu, o parte dintre atrocităţile pe care le-a comis au fost mărturisite chiar de el însuşi în interviul pe care l-a acordat televiziunii Digi 24 în vara anului 2014.

Instanţele competente urmează să stabilească în viitorul apropiat dacă probele istorice extrase din arhive şi memorialistică vor transforma adevărul istoric în adevăr juridic. Nu este vorba doar de „Speţa Istrate", ci şi de restul cazurilor de ofiţeri torţionari (Alexandru Vişinescu, Ion Ficior şi Florian Cormoş), pe numele cărora Ministerul Public a demarat investigaţii, la solicitarea IICCMER.

personală a plut. adj. de miliţie Imbrescu C-tin". Documentul este întocmit de către locotenentul major Tănase Bratosin din Serviciul I B pendinte Securitatea Judeţeană Timiş (*ibidem*, f. 41 r.-v.).

[45] Decretul nr. 242 din 26 mai 1958 pentru conferirea de ordine şi medalii unor militari şi angajaţi civili din Ministerul Afacerilor Interne (ANIC, fond Consiliul de Stat-Decrete, dosar nr. 243/1958, f. 3).

[46] Vezi întregul text al Jurământului militar al cadrelor militare din MAI (anii '50-'60) în Mihai Burcea, Marius Stan, Mihail Bumbeş, *op. cit.*, vol. I, p. 512.

Constantin Istrate – an Atypical Biography
(Abstract)

Keywords: Constantin Istrate, Securitate, Militia, Romanian penitentiary system, political prisoners, Transitional Justice.

During the communist regime, tens of thousands of officers and NCOs belonging to Securitate, Militia, and Penitenciaries, have served the repressive apparatus. Among them an impressive number of militaries who have gone beyond their duties by personally participating to or giving orders for (VOs or written ones) murder, torture and mutilation of thousands of inmates, be they political prisoners or just common law criminals. Their deeds remained unpunished for the most part, although they were breaking the Communist Constitution and the legislation in force. The current study, which was initially released in the cyberspace (February 22, 2014), presents the case of an officer of the Ministry of the Internal Affairs germane to the classic typology of cadres that the Communist regime used to recruit in order to run and administer the Romanian penitentiary system.

ANEXE

Fig. 1. Constantin Istrate în locuinţa sa din comuna Peciu Nou, judeţul Timiş, 8 iulie 2014 (captură foto Digi 24)

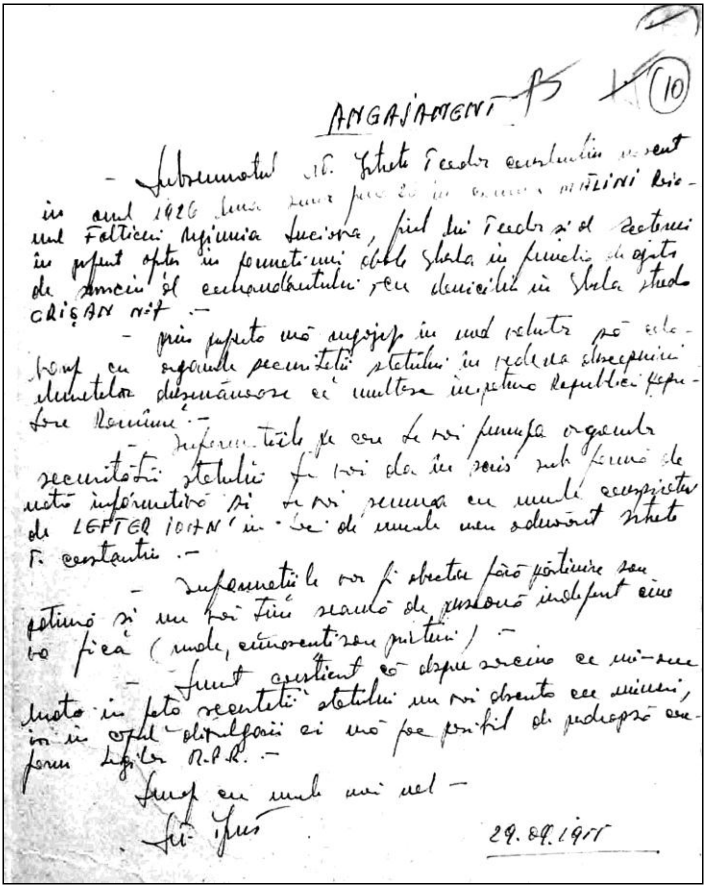

(10)

ANGAJAMENT

- Subsemnatul sl. Istrate Teodor Constantin născut în anul 1926 luna [illegible] 20 în comuna MĂLINI Raionul Fălticeni Regiunea Suceava, fiul lui Teodor şi al Ecaterinei, în prezent ofiţer în [illegible] Şcoala în funcţia de ajutor de [illegible] al comandantului, cu domiciliul în Şcoala [illegible] CRIŞAN nr. 7.

- prin prezenta mă angajez în mod voluntar să colaborez cu organele securităţii statului în vederea descoperirii elementelor duşmănoase ce uneltesc împotriva Republicii Populare Române.

- Informaţiile pe care le voi furniza organelor securităţii statului le voi da în scris sub formă de notă informativă şi le voi semna cu numele conspirativ de LEFTER IOAN în loc de numele meu adevărat Istrate T. Constantin.

- Informaţiile vor fi obiective fără părtinire sau patimă şi nu voi ţine seamă de persoană indiferent cine va fi ea (rude, cunoscuţi sau prieteni).

- Sunt conştient că despre sarcina ce mi-se [illegible] în fața securităţii statului nu voi divulga [illegible], iar în cazul divulgării ei mă fac pasibil de pedeapsă conform legilor R.P.R.

Semnez cu numele meu real

[illegible]

29.09.1955

Fig. 2. Angajament de colaborare cu organele de contrainformaţii militare.
Prin semnarea documentului, sublocotenentul Constantin Istrate se angaja să ofere informaţii „în mod voluntar" sub pseudonimul „Ioan Lefter", 29 septembrie 1955 (ACNSAS, fond Reţea, dosar nr. 176611, f. 10, dosar personal al agentului „Lefter Ioan")

Ieremia to Eliade 1899: Notes and Queries

Paul E. MICHELSON

I. In 1897, Lt. Gheorghe Ieremia (1868-1951) petitioned to have his surname changed from Ieremia to Eliade. This change would have been of little or no interest if Gheorghe Eliade, *né* Ieremia, had not been the father of Mircea Eliade (1907-1986), the internationally-renowned historian of religion and Romanian polymath.

The change of his father's name has been generally known to Eliade biographers and bibliographers on the basis of notices published in official sources such as the "Monitorul Óstei"[1]. The purposes of this paper are: 1) to publish the original documents officially ratifying the Eliade name change, found in the archives of the Preşedinţia Consiliului de Miniştri; and 2) to discuss the reasons given for and the issues raised by and connected with this change.

II. The two documents published here are fairly straightforward; they are published below in the Appendix. The first is a report from the Minister of Justice, C. G. Dissescu, Nr. 8552, dated June 14, 1899, which approved the petition of Lt. Gheorghe Ieremia, dated July 8, 1897, to change his patronymic from "Ieremia" to "Eliade" on the basis of Article 8 on the law on names.[2]

The minister reported that he had ordered an investigation of the proposed change and found nothing to oppose it. In accordance with the law, Article 9, the proposed change was published six times in the "Monitorul Oficial" and several newspapers. No protests were received. Accordingly, the minister was of the opinion that the petition should be approved and submitted it to the Council of Ministers for its ratification on the basis of Article 12 of the law on names.

---

[1] "Monitorul Óstei", nr. 57, December 24, 1899 OS, reproduced in Mircea Handoca, *Mircea Eliade: o biografie ilustrată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2004, p. 41. It had previously been published in the MOf, nr. 78 for 1899. Curiously, the family name is erroneously given here as "Eremia" instead of "Ieremia". Such variations were common for the era, *e.g.* "Eliade" was also sometimes spelled "Eliad" and "Eliadescu"; "Ieremia" also occasionally appears as "Irimia". See Constantin Popescu-Cadem, *Mircea Eliade. Completări şi rectificări biografice*, in RITL, vol. 33 (1984), nr. 1, p. 145.

[2] ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 33/1899, f. 227. For the legal issues involved, see Liviu Bordaş, *Conflictul generaţiilor în România interbelică. Mircea Eliade şi tatăl său*, in RITL, vol. 44 (2007), p. 39. He dates the petition as "toward the end of 1898", which is a discrepancy with the "1897" in the report.

The second document is the Journal of the Council of Ministers meeting of June 30, 1899.[3] Having received the report from the Minister of Justice, and in light of the fulfillment of the terms of the law on names, Articles 8 and 9, and on the basis of Article 12, the Council of Ministers approved the change of name from "Ieremia" to "Eliade" and ordered it published in the "Monitorul Oficial". The petitioner would now be able to request that various government record offices make the appropriate changes. The Jurnal was signed by George Gr. Cantacuzino, the Prime Minister and Minister of Interior; General C. Manu, Minister of Finance; Take Ionescu, Minister of Religion and Public Instruction; N. Fleva, Minister of Agriculture, Domains, Industry, and Commerce; Dr. C. Istrate, Minister of Public Works; and C. G. Dissescu, Minister of Justice.[4]

Following all of this, the Minister of War had to issue an order (Nr. 9.929, November 26, 1899), ratifying the change as well.[5] The new name was also adopted by Gheorghe's younger brother Constantin ("Costică"), but not the youngest of the three, Pavel.[6]

Why was such a complicated and lengthy process necessary for such an apparently simple and uncontested matter? It was all because in 1895 a "Law on Names", Nr. 1248 was enacted, which "transformed the area of names into a state regulated and protected property."[7] "Historic" names were protected by the law. Among other things, this protected the "brand" of famous or rich families.

III. Why do people change their names? Numerous ethnic, political, and personal reasons are possible.[8] Generally speaking, such changes were unusual, at least before 1945, as witness the fact that in Romania it required approval at the very top of the government by the Council of Ministers.

Why did the Ieremia brothers change their surname? This turns out to be a more speculative task than one would imagine. It is possible that the original petition, referred to in the Ministry of Justice report, might have stated a reason or reasons. A search of the Ministry of Justice archives would be in order. Baring new information from that source, here are some of the explanations that have subsequently emerged.

First and foremost, we have explanations provided by Mircea Eliade himself.[9] He writes in his *Autobiography*:

[3] ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 33/1899, f. 228.

[4] Mioara Tudorică and Ioana Burlacu, *Guvernele României între anii 1866-1945. Liste de miniştri*, in RA, vol. 32 (1970), p. 437. Not present was General Iacob Lahovary, Minister of War.

[5] „Monitorul Óstei", 1899, in Mircea Handoca, *op. cit.*, p. 41.

[6] Mircea Eliade, *Autobiography*, volume I, *1907-1937*, Journey East, Journey West, translated by Mac Linscott Ricketts, San Francisco, Harper and Row, 1981, p. 3-4.

[7] Liviu Bordaş, *op. cit.*, p. 39.

[8] A sample of some of the reasons may be found at www.deedpoll.org.uk/WhyDoPeopleChangeTheirName.html; www.exploregenealogy.co.uk/how-surnames-change-over-time.html; and www.legalzoom.com/tips-trends/lifestyle/top-10-reasons-people-change. All accessed June 21, 2014.

[9] In passing, it is worth noting that Mircea Eliade's birth certificate lists him as "Gheorghe-Mircea Eliad" (Constantin Popescu-Cadem, *op. cit.*, p. 145). Liviu Bordaş, *op. cit.*, p. 38,

> My father was a Moldavian from Tecuci.[10] Born Ieremia, he changed his name to Eliade. His French-Romanian dictionary, which I carried throughout lycée, was signed 'Gheorghe Ieremia'… I never knew for certain why Father and Uncle Costică had changed their names from Ieremia to Eliade, nor why the other brother insisted on remaining Pavel Ieremia. My father said that they did it out of admiration for the writer Eliade-Rădulescu. I was quite young when I stayed for the last time with my paternal grandparents at their home in Tecuci, and it never occurred to me to ask them what they thought of the change.[11]

Why Ion Heliade Rădulescu?[12] Though a well-known personality, he was a terribly controversial, polarizing, maddeningly contradictory Muntenian literary and political figure of the 19th century, influential in the Romanian "awakening" that eventually led to the emergence of the Romanian Kingdom, but his attraction for two career military men from Moldova is obscure.[13]

Another suggestion was made by Eliade in 1978. There he argues that his father found it rather tiresome being made fun of in school for having a name – Jeremiah – that was synonymous with laziness and indecisiveness. He decided that when he became a major he would change it.[14] It is true that

---

mentions this and attributes the dropping of "Gheorghe" to Eliade's parents who called him "Mircea". It is not uncommon for parents to use a child's second name when its first name is the same as that of one of the parents. Popescu-Cadem also mentions that the birth was registered by one of his mother's uncles, which raises the question of where Gheorghe Eliade was when Mircea was born. Bordaş provides evidence that the father was stationed in Bucureşti between March 1, 1906 and June 15, 1907, p. 47. Was he involved in the repression of the 1907 peasant uprising?

[10] Actually, he was born in a village of less than 2,000 inhabitants some 40 kilometers northwest of Tecuci called Podu Turcului (Liviu Bordaş, *op. cit.*, p. 44). Tecuci, with a population of 13,400 in 1899, was the county seat of the judeţ of the same name. Geographical information in this paper is taken tacitly from George Ioan Lahovari, C. I. Brătianu, and Grigore G. Tocilescu (eds.), *Marele dicţionar geografic al României*, four volumes, Bucureşti, J. V. Socecu, 1898-1902.

[11] Mircea Eliade, *op. cit.*, vol. I, p. 4. Mircea Handoca, *Viaţa lui Mircea Eliade*, second edition, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, p. 7, accepts this view.

[12] His name also presents a number of ambiguities. How did Ion Rădulescu become Ion Heliade Rădulescu? Was it "Eliade" or "Heliade"? Hyphenated or not? George Călinescu, *Istoria literaturii române dela orgini până în prezent*, Bucureşti, Editura Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1941, p. 129, tells us he was given the name "Eliade" while attending the Şcoala Grecească at Schitu Măgureanu based on his father's name "Ilie". Călinescu makes the point that Heliade hated his Greek teachers because they held themselves to be greatly superior to Romanians, which would seem to invalidate the idea that "Eliade" had anything to do with Greece (Hellas) or Greeks as such. According to Paul Cornea (ed.), *I. Heliade Rădulescu*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1980, p. 64, prior to 1848, the writer used "Eliade"; after 1848 "Heliade" was his preferred form. The usual modern usage is Ion Heliade Rădulescu.

[13] Paul Cornea writes that "Few people were more horribly slandered in their lifetimes. And however much Heliade tried to explain himself (a goodly part of his work was of a memorialistic nature written with a justificatory purpose) he was not always convincing and his reputation remained because of this prejudiced." Paul Cornea, *I. Heliade Rădulescu în conştiinţa criticii româneşti*, in idem, *I. Heliade Rădulescu*, 1980, p. 7.

[14] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului. Convorbiri cu Claude-Henri Rocquet*, traducere de Doina Cornea, Bucureşti, Editura Humanitas, 2007, p. 13.

Heliade Rădulescu was a fiery-tempered, cantankerous Muntenian, with a reputation for not mincing words. Perhaps Gheorghe Ieremia hoped to re-invent himself as a leader, a take charge kind of guy. Perhaps changing his name would help advance his (and his brother's) military careers.

In 1984, Constantin Popescu-Cadem published an article based on scouring various archives that brought a number of corrections and clarifications to Eliade's early biography. He argues that the two brothers pure and simple derived their new name from their father's name, which was Ilie.[15]

Mac Linscott Ricketts, whose massive biography of Mircea Eliade leaves practically no stone unturned, does not take this any further. His account is a synthesis of the two Eliade accounts and that of Popescu-Cadem.[16]

In 2003, Florin Ţurcanu's magisterial *Mircea Eliade. Le prisonnier de l'histoire*[17] appeared in France. A slightly expanded Romanian edition soon followed.[18] Ţurcanu argues that "Eliade" is a Romanian form of a Greek name. He thinks it odd that Mircea Eliade passed over the name change rather casually, and points out that the younger Eliade is, in fact, the only known source for the "they admired Heliade Rădulescu" hypothesis.

Ţurcanu speculates that "The choice of a fairly uncommon name[19] with a prestigious resonance and an essentially urban air might be explained by the wish of two brothers who wanted to blur the provincial origins and peasant ascendance of their family," and who wanted to climb the social ladder. This was not atypical for late 19th century Romania.[20]

Lastly, in 2007, Liviu Bordaş, published a heavily documented article that focussed on the generational conflict between Mircea Eliade and his father and shed further light on the name change.[21] The piece begins with a discussion of name changes in general and asks the question: "what is hidden and what is revealed" in the name change of Mircea Eliade's father. He points out that Heliade Rădulescu was still a figure that excited a lot of animosity, so much so that in 1898, Heliade's "most-faithful disciple", N. B. Locusteanu, found it imperative to publish the polemic volume *Ion Heliade şi detractorii săi*. However, Bordaş seems to believe that the Ieremia brothers were indeed influenced in their choice by a patriotic admiration for a man whose "name was

[15] Constantin Popescu-Cadem, *op. cit.*, p. 145-146.

[16] Mac Linscott Ricketts, *Mircea Eliade. The Romanian Roots, 1907-1945*, two volumes, Boulder CO, East European Monographs, vol. 1, 1988, p. 10 and p. 1218, note 5.

[17] Paris, Édition La Découverte, 2003.

[18] Florin Ţurcanu, *Mircea Eliade: prizonierul istoriei*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2005.

[19] Apart from Heliade Rădulescu, the only other person of note with this name was Pompiliu Eliade (1869-1914), the cultural historian whose *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les Origines made a big splash in 1898-1899*. See Liviu Bordaş, *op. cit.*, p. 39, and Al. Duţu, *Prefaţă*, in Pompiliu Eliade, *Influenţa franceză asupra spiritului public în România. Originele*, traducere de Aurelia Creţia, Bucureşti, Editura Univers, 1982, p. V-XXII.

[20] Florin Ţurcanu, *op. cit.*, p. 31-33.

[21] Liviu Bordaş, *op. cit.*, p. 37-64.

considered an agenda for modern Romanian culture,"[22] but no evidence is presented for this other than inference.

Bordaş suggests that an appropriate name was important for budding military men, which he strengthens with an *apropos* quotation from Heliade Rădulescu: "Where have you seen a cavalier with a commonplace name?"[23] Heliade goes on: "Cavaliers need to have prestige" and indicates that adding Heliade to his name turned out to be a very effective strategy, much more so than remaining a "simple Ion or Rădulescu."[24] He concludes by agreeing with Eliade's 1978 explanation concerning the slang meaning of "Ieremia", though he thinks the proverbial meaning is more along the lines of being a synonym for someone foolish or awkward.[25]

Though the social-climber explanation, suggested by several scholars above, is speculative, there is considerable good, but not overwhelming, evidence for it. Gheorghe Eliade was a military man who seems to have leveraged his career[26] to marry into a prosperous Bucureşti family descended from a Southern Muntenian innkeeper that had moved to the capital and made good.[27] His mother, Ioana V. Stoian ("Jeana", 1884-1974), was born in Bucureşti. A marker of her own parents' wealth and status was an education at the fashionable and prestigious Notre-Dame-de-Sion school.[28] When she and Gheorghe were married in 1904, she was just 20 years old, while he was 36.

[22] *Ibidem*, p. 37. This is one reason why confirming the date of the original petition as 1897 would be useful since it would have come before Locusteanu stirred up the hornet's nest in 1898, as well as prior to the "other" Eliade's book was published in the same year.

[23] The word translated here as "commonplace" could also have the meaning "vulgar".

[24] Liviu Bordaş, *op. cit.*, p. 40.

[25] *Ibidem*, p. 40. When his father died in 1951, Eliade recalled that his father wanted to come across as firm and unbending, but was not. Unpublished memoirs cited in Mircea Handoca, *Mircea Eliade: o biografie ilustrată*, p. 35.

[26] He had been posted to Bucureşti in 1899-1901 to the Institutul Geografic al Armatei, but did not succeed in this promotion. He was transferred to the Mihai Viteazul Regiment and then moved to the 9th Regiment at Râmnicu Sărat in 1904, returned to Bucureşti in 1906, before being transferred back to Râmnicu Sărat in June of 1907. Liviu Bordaş, *op. cit.*, p. 44-49, based on a close analysis of his military records. His evaluations prior to 1899 were relatively positive, but starting with his assignment to the Institutul Geografic, were increasingly negative when not mediocre. So much for reinventing himself. It seems clear that he gave up on any promotions other than through seniority, becoming a captain only just before the war. However, his brother, Eliade's uncle, eventually became a general, p. 49. See also Cornelia Ghinea, *Militari din familia lui Mircea Eliade*, in „Argeş. Revistă Lunară de Cultură", martie 2005, nr. 3.

[27] Mircea Eliade, *Autobiography*, vol. I, p. 16-17. "No one knew exactly where my [maternal] great grandfather had come from. From Dunărea, said Uncle Mitache. From the Olt, held one of the aunts, and she told me even the name of the village: Arvireşti. As proof she reminded me that my mother's name was Ioana Arvira." However, there is no "Arvireşti" in either the *Marele dicţionar geografic* or the comprehensive Ion Cămărăşescu (ed.), *Ghidul drumurilor din România*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1928. Constantin Popescu-Cadem, *op. cit.*, p. 146, argues that this account is completely without foundation. In *Încercarea labirintului…*, p. 14-15, Eliade specified that the mother was from "an Oltenian family" and that his parents met in Bucureşti.

[28] Florin Ţurcanu, *op. cit.*, p. 35.

She also brought with her a very substantial dowry in cash, investments, and a house.[29]

Eliade's parents were certainly concerned with their place in society. This is confirmed by his parents' reaction to his decision in 1933 to marry Nina Mareş. "It seemed… catastrophic in the eyes of my family. My parents had dreamed of someone entirely different from a telephone company secretary, a divorcée with a little girl in an obscure boarding school." His brother, Nicu, had earlier "married a poor girl, and… I was their last hope."[30]

Against that, Eliade emphasized in his *Autobiography* that he was a product of a family of Moldovan "răzeşi" (independent free peasants that had resisted feudalism) on one side, and an entrepreneurial Muntenian family on the other: "I was proud of the fact that I was only three generations removed from peasants – that although born and bred in a city, I was still so close to the 'soul of the country'."[31] This doesn't reflect a parvenu or *ciocoi* attitude, though, of course, the younger Eliade already was part of the lower middle class (albeit in somewhat reduced straights after the war), while his father had started out as a peasant.[32]

On another front, Mircea Eliade's parents, especially his father, had great hopes that their two sons would become great musicians. Following the war, he even hired a hall for a piano concert by Mircea. This could be taken as another social climbing aspiration… or just a manifestation of normal parental optimism for their children.[33]

Finally, in terms of aspirations, mention could be made of a failed attempt by Gheorghe Eliade at entrepreneurial activity. In 1914, he was so impressed by a vacation that the Eliade family took at the Dobrogean mud bath spa town of Techirghiol

> that he decided on the spot that we much have our own villa, where we could spend the whole summer. In that same year he found and bought a lot, up on the hill and when we returned the next summer, the beginning of a villa was waiting for us: two rooms with a veranda, and a kitchen in the back yard.

It turned out that the hill location made building as well as digging a well very expensive and the hike up the hill was

> quite a walk when carrying luggage, packages, and boxes!… But my father's enterprising spirit did not stop here. He calculated that if he built another suite of rooms, he could rent them during the summer. And after he had recovered the cost

[29] Constantin Popescu-Cadem, *op. cit.*, p. 146.

[30] Mircea Eliade, *Autobiography*, vol. I, p. 265. Nina Mareş was also considerably older, being born in 1891. See Constantin Popescu-Cadem, *op. cit.*, p. 146.

[31] Mircea Eliade, *op. cit.*, vol. I, p. 16, the phrase is "talpa ţării".

[32] Idem, *Încercarea labirintului*, p. 15.

[33] Idem, *Autobiography*, vol. I, p. 22-24.

> of building them, from the extra money he could accumulate a dowry for our sister, Cornelia… The next year 'Villa Cornelia' had come into being.

Alas, when Romania entered the war in 1916, Bulgarian troops occupied the area and when the Eliades returned to Techirghiol in summer 1919, "we found only the walls."[34] This denouement was not entirely Gheorghe Eliade's fault and certainly one can empathize with his desire to provide for his daughter. On the other hand, the villa project was, at least in part, another unfortunate example of social over-reach.

IV. Several questions remain from what has been said above that could use further investigation:

1. What was the date of the petition submitted by Gheorghe Eliade for his name change? The report published in the Appendix says July 9, 1897, but Bordaş has December 1898. The earlier date would undermine a number of inferential arguments usually accepted.

2. Is the text of the original petition available in the Ministry of Justice archives? This might provide important information about the case made by the Ieremia brothers.

3. Is there any direct – other than inferential – evidence of the claim made by Mircea Eliade that the Ieremia brothers' request for a name change was based on their admiration for Ion Heliade Rădulescu? Perhaps the original petition might shed light on this.

4. When and how did Eliade's parents first meet?

5. Where did his mother's family come from exactly? This is variously described by Eliade as Muntenia, the Danube region, and Oltenia, but these assertions are vague and don't bear up under closer examination. This is not surprising given that Eliade began working on these late in life and in exile, where he did not have access to many resources about his parents or his youth.

6. Was Mircea Eliade's birth name "Gheorghe-Mircea" or was this just a scribal error?

7. Gheorghe Eliade was apparently not present at Mircea Eliade's birth, since the birth was registered by another family member. Bordaş's research shows that he was stationed in Bucureşti at the time. Where was he on February 28, 1907?

8. What did Gheorghe Eliade do during the peasant uprising in 1907?

[34] *Ibidem*, p. 12-14.

APPENDIX
Two Documents on Gheorghe Eliades' Name Change

1. ***1899 June 30, Bucharest****. The Minister of Justice to the Council of Ministers.*

No. 6. Şedinţa dela 30 Iunie 1899

—227—

Domnilor Miniştri,

Domnul Locotenent Gheorghe Ieremia din batalionul 4 vînători, printr-o petiţiune ce a adresat acestui Minister la 8 Iulie 1897, a cerut ca în temeiul art. 8 din legea asupra numelui[35], să fie autorisat a schimba numele seu patronimic de „Ieremia" în cel de „Eliade" spre a se numi „Gheorghe Eliade".

Ministerul, ordonând din oficiu o cercetare asupra temeiurilor acestei cereri prin parquetul Tribunalului Iaşi, a constatat ca nimic nu se opune ca D-l Locotenent Gheorghe Ieremia să'şi schimbe numele patronimic în cel de „Eliade".

Spre îndeplinirea dispositiunilor art. 9 din legea numelui s-au făcut cuvenitele publicaţiuni prin *Monitorul Oficial* şi gazetele *Voinţa Naţională*, *Epoca* şi *Liberalul*, de şease ori, la interval de câte o lună şi nu s'a primit la Minister nici o opositiune contra cererei D-lui Locotenent Ieremia în termenele prevĕḑute de lege.

Faţa cu cele preced subsemnatul sunt de părere că se pŏte admite cererea de schimbare de nume patronimic a D-lui Locotenent Gheorghe Ieremia.

În temeiul art. 12 din lege am onŏre a supune casul Domniilor Vŏstre să bine voiţi a decide, dacă admiteţi ca D-l Locotenent Gheorghe Ieremia din batalionul 4 vînători să'şi schimbe numele patronimic de „Ieremia" în cel de „Eliade".

Primiţi, vĕ rŏg, Domnilor Miniştri, asigurarea înaltei mele consideraţiuni, Ministru Justiţiei.

C. G. Dissescu[36]

Director[37]

No. 8552
14 Iunie 1899

ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 33/1899, f. 227.

[35] The Legea asupra numelui was adopted on March 17, 1895 (Liviu Bordaş, *op. cit.*, p. 39).

[36] Holographic signature. C. G. Dissescu (1854-1932) was Minister of Justice from April 11, 1899 to July 7, 1900.

[37] Followed by an indecipherable signature.

2. ***1899 June 30, Bucharest****. Journal of the Council of Ministers.*

Copie
No. 6

—228—

Jurnal

În şedinţa sa de astă-ḑi, 30 Iunie 1899, Consiliul Miniştrilor, luând în deliberare referatul D-lui Ministru de Justiţie cu No. 8552 relativ la cererea făcută de D-l Locotenent Gheorghe Ieremia din Batalionul 4 Vânători de a-şi schimba numele seu patronimic de „Ieremia" în cel de „Eliade" spre a se numi „Gheorghe Eliade".

Vĕdĕnd că, în termenele prevĕḑute de art. 8 şi 9 din legea asupra numelui, s'a făcut cuvenita cercetare asupra temeiurilor acestei cereri şi publicaţiunile necesare, şi că nici o opoziţiune nu s'a primit contra cererei de schimbare de nume patronimic a D-lui Locotenent Ieremia,

Consiliul, în temeiul art. 12 din lege, admite ca D-l Locotenent Gh. Ieremia să-şi schimbe numele patronimic de Ieremia în cel de Eliade.

Acesta decisiune se va publica in Mon. Oficial. Ea este definitivă.

D-l Locotenent Gh. Ieremia are dreptul, conform art. 15 din legea numelui, a cere oficerului stărei civile rectificarea actelor de stare civilă după care va purta numai noul seŭ nume patronimic.

S/ G. Gr. Cantacuzino[38], Gheneral Gh. Manu[39], Take Ionescu[40], N. Fleva[41], Dr. Istrati[42], C. G. Dissescu[43].

[signature][44]

ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 33/1899, f. 228

[38] George Gr. Cantacuzino (1832-1913), nick-named "Nababul", was Prime Minister from April 11, 1899 to July 7, 1900, and again from December 22, 1904 to March 12, 1907. He was the leader of the Conservative Party from April 1899 to April 1907.

[39] General Gh. Manu (1833-1911), sometime military officer, was Minister of Finance, 1899-1900, Minister of War numerous times between 1869-1907, and Prime Minister, 1889-1891.

[40] Take Ionescu (1858-1922), lawyer and Minister of Religion and Public Works, 1899-1901. Was numerous other times a cabinet minister between 1891-1922, and Prime Minister, 1921-1922.

[41] N. Fleva (1840-1920), lawyer and Minister of Agriculture, Domains, Industry, and Commerce, 1899-1900.

[42] Dr. Constantin I. Istrate (1850-1918), medical doctor and professor, Minister of Public Works.

[43] Constantin G. Dissescu (1854-1932), lawyer and law professor; Minister of Justice (1899-1900). General Iacob N. Lahovary (1846-1907), military officer, was Minister of War, 1899-1901, and held other ministerial posts between 1891-1907, did not sign the decree and may not have been present.

[44] The document closes at bottom right with an indecipherable signature; probably that of a director of the Council of Ministers.

De la Ieremia la Eliade, 1899: note şi întrebări
(Rezumat)

Cuvinte-cheie: Gheorghe Ieremia, Mircea Eliade, literatura română, cultura română.

Este cunoscut că Gheorghe Ieremia (1868-1951), tatăl lui Mircea Eliade (1907-1986), renumit scriitor şi intelectual, şi-a schimbat numele în Gheorghe Eliade în 1899. În această lucrare public documentele originale care ratifică schimbarea de nume în Eliade şi descrie conţinutul acestora. În al doilea rând, analizez problema schimbării numelui ca pe ceva destul de neobişnuit la vremea aceea, deoarece presupunea un proces îndelungat finalizat cu aprobarea formală la vârful guvernului (Consiliul de Miniştri).

Motivul obişnuit oferit pentru această schimbare sunt respectul şi admiraţia lui Ieremia pentru Ion Heliade Rădulescu, liderul politic şi cultural din secolul XIX. Oricum, această explicaţie este slab documentată, bazându-se pe amintirile lui Mircea Eliade la jumătate de secol după aceea. Eliade este şi singura sursă a ideii că Ieremia era un nume peiorativ, nepotrivit pentru un militar de carieră. O explicaţie mai simplă, dar tot ipotetică, este că numele era derivat din numele tatălui lui Ieremia: Ilie.

O altă speculaţie, care prin natura sa este dificil de documentat, era că Ieremia a dorit să ascundă originile sale de ţăran moldovean când a avansat în ierarhia militară şi socială şi a ajuns în mediul mai sofisticat şi competitiv al capitalei României. Aspiraţia socială nu este neapărat o pretenţie, dar există destule dovezi că Gheorghe Eliade şi soţia sa nu numai că se vedeau avansând în societate, dar aveau obişnuitele speranţe ale părinţilor ca fiii lor să urce pe scara socială chiar mai mult. Este şi un indiciu că toate acestea ar fi putut fi legate de conflictul între generaţii, care nu este ceva neobişnuit, dar este mai mult conjunctural.

Articolul prezintă un număr de întrebări nesoluţionate referitoare la această schimbare de nume şi sugerează câteva probleme de cercetare pentru viitor. Acestea includ încercarea de a găsi cererea originală de schimbare a numelui şi constatarea motivului, dacă este dat vreunul; să aflăm mai mult despre originile soţiei lui Gheorghe Eliade, care avea probabil origini ţărăneşti olteneşti, dar făcea parte dintr-o familie înstărită din Bucureşti la momentul căsătoriei; de asemenea, o prezentare mai detaliată a activităţii lui Gheorghe Eliade în 1907, anul în care Mircea a fost născut şi anul ultimei mari răscoale ţărăneşti din Europa secolului XX.

Situaţia „sectelor religioase” în Provincia Bucovina. Un studiu al Inspectoratului Regional de Poliţie Cernăuţi din septembrie 1943

Viorel ACHIM

Anii 1940-1944 au fost în România perioada unor persecuţii nemaiîntâlnite până atunci la adresa cultelor neoprotestante şi a altor „secte” religioase[1]. A existat o politică specială a regimului Antonescu faţă de baptişti, adventiştii de ziua a şaptea şi creştinii după Evanghelie, organizaţii religioase care aveau în România o oarecare vechime şi care până atunci funcţionaseră legal. Din septembrie 1940 şi până la 23 august 1944, cele trei denominaţiuni şi credincioşii lor s-au aflat constant în atenţia guvernului român, care a urmărit restrângerea drepturilor lor religioase şi, în ultimă instanţă, desfiinţarea lor.

Cele trei organizaţii nu erau secte religioase, nici sub aspect doctrinar şi nici din punctul de vedere al legislaţiei române (Legea Cultelor din 1928 şi legile ulterioare). În septembrie 1940, când s-a instaurat regimul militaro-fascist în frunte cu Ion Antonescu, baptiştii din întreaga ţară erau recunoscuţi drept cult religios şi au rămas astfel până în februarie 1942, când au fost retrogradaţi la condiţia de asociaţie religioasă[2]. În ce-i priveşte pe adventiştii de ziua a şaptea şi

[1] Lucrările cele mai importante despre persecuţia la adresa cultelor neoprotestante în România anilor 1940-1944 publicate până acum sunt: Alexa Popovici, *Istoria Baptiştilor din România: 1856-1989*, ediţia a 2-a revizuită, Oradea, Editura Făclia, Editura Universităţii Emanuel din Oradea, 2007, p. 631-654 (prima ediţie: 1989); Dorin Dobrincu, *Religie şi putere în România. Politica statului faţă de confesiunile (neo)protestante, 1919-1944*, în „Studia Politica. Romanian Political Science Review”, vol. VII, nr. 3, 2007, p. 583-602, aici p. 591-594. Între publicaţiile – unele cu caracter devoţional – care fac referire la această problemă: Iosif Ţon, *Persecuţia religioasă între anii 1920-1944*, în *Libertatea religioasă. Contribuţia istorică a baptiştilor la dezvoltarea acestui concept*, Oradea, Cartea Creştină, 1995, p. 101-119, aici p. 114-117; Constantin Cuciuc, *Religii care au fost interzise în România*, Bucureşti, Editura Gnosis, 2001, p. 28-29, 38-40; Valeriu Andreiescu, *Istoria penticostalismului românesc*, vol. 1, *Evanghelia deplină şi puterea lui Dumnezeu*, Oradea, Editura Casa Cărţii, 2012, p. 186-208.

[2] Prin decizia nr. 5.657 din 6 februarie 1940, a Ministerului Cultelor şi Artelor, baptiştii au obţinut calitatea de cult religios la nivelul întregii ţări: „Farul Creştin”, anul VIII, nr. 8, 24 februarie 1940, p. 2-5; reprodusă în Viorel Achim (editor), *Politica regimului Antonescu faţă de cultele neoprotestante. Documente*, Iaşi, Editura Polirom, 2013, doc. 2, p. 200-201 (în continuare: *Documente*). O variantă rezumativă a fost publicată în MOf, Partea I, nr. 34, 10 februarie 1940,

creştinii după Evanghelie, ei erau recunoscuţi ca asociaţii religioase, bucurându-se, cel puţin teoretic, de libertatea credinţei. Începând din septembrie 1940, cele trei denominaţiuni au devenit însă ţinta unei politici sistematice de limitare a libertăţii credinţei, de natură să-i intimideze pe credincioşi şi să-i determine să-şi părăsească religia şi să treacă la ortodoxie. Treptat, la nivelul administraţiei s-a produs o asimilare a baptiştilor, adventiştilor de ziua a şaptea şi creştinilor după Evanghelie cu „sectele" religioase.

Această politică a inclus un lung şir de măsuri de ordin legislativ, administrativ şi poliţienesc. Ea s-a transformat într-o persecuţie sistematică, ce a culminat cu interzicerea celor trei organizaţii religioase, închiderea caselor de rugăciune şi pedepsirea oricăror manifestări publice ale credinţei. Prima scoatere în afara legii a celor trei denominaţiuni a fost decretată în timpul guvernării naţional-legionare, la 9 septembrie 1940, prin deciziile Ministerului Cultelor şi Artelor nr. 42.352[3] şi nr. 42.353[4]. La 19 septembrie 1940, printr-o altă decizie ministerială (nr. 43.931), s-a revenit asupra acestei măsuri, fiind restabilit, cel puţin formal, regimul anterior[5]. Persecuţia a fost însă reluată şi, mai cu seamă începând din primăvara anului 1941, au fost introduse o serie întreagă de restricţii. În final s-a ajuns la desfiinţarea celor trei asociaţii religioase, prin decretul-lege nr. 927 din 28 decembrie 1942[6] şi, apoi, prin decretul-lege nr. 431 din 28 iunie 1943[7].

Persecuţia religioasă din anii regimului Antonescu a cuprins şi alte grupuri religioase care nu s-au bucurat nicicând până atunci de libertatea cultului. Unele erau de origine neoprotestantă (penticostalii, adventiştii reformişti, nazarinenii), alţii erau mileniştii sau martorii lui Iehova, se adăugau inochentiştii, o facţiune desprinsă din ortodoxia rusă. Câteva dintre grupurile religioase mai mici interziceau credincioşilor să facă stagiul militar şi să lupte pe front şi de aceea ele au fost interzise tot timpul în România, iar în anii celui de-al Doilea Război Mondial membrii lor au fost supuşi unei represiuni extrem de dure. Între cei care au simţit rigorile politicii confesionale a regimului Antonescu au fost însă şi ortodocşii care respectau calendarul vechi, anume ortodocşii de rit vechi (ruşi lipoveni) şi stiliştii, cei mai mulţi de origine etnică ucraineană şi rusă.

---

p. 565-567. Prin decizia nr. 10.091 din 20 februarie 1942, a Ministerului Culturii Naţionale şi Cultelor, baptiştii au fost retrogradaţi la statutul de asociaţie religioasă: MOf, Partea I, nr. 45, 21 februarie 1942, p. 1208-1209; reprodusă în *Documente*, doc. 129, p. 389.

[3] MOf, Partea I, nr. 216, 17 septembrie 1940, p. 5437; reprodusă în *Documente*, doc. 4, p. 207-208.

[4] MOf, Partea I, nr. 216, 17 septembrie 1940, p. 5437-5438; reprodusă în *Documente*, doc. 5, p. 208-209.

[5] ANIC, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 410/1940, f. 159; reprodusă în *Documente*, doc. 12, p. 221-222. În MOf, Partea I, nr. 220, 21 septembrie 1940, p. 5518, a fost publicată o variantă prescurtată a deciziei nr. 43.931/1940.

[6] MOf, Partea I, nr. 305, 30 decembrie 1942, p. 11231-11232; reprodus în *Documente*, doc. 304, p. 616-619.

[7] MOf, Partea I, nr. 157, 9 iulie 1943, p. 5993-5995; reprodus în *Documente*, doc. 434, p. 794-799.

Politica represivă în domeniul confesional, şi mai cu seamă persecuţia la adresa celor trei confesiuni neoprotestate, a ţinut fundamental de programul de omogenizare a ţării pe care l-a urmat guvernul Antonescu, omogenizarea fiind de natură etnică, dar şi confesională. Omogenizarea confesională a poporului român, prin convertirea forţată la ortodoxie a tuturor etnicilor români „rătăciţi”, a fost o idee mai veche, ce a circulat în unele medii religioase şi politice, şi ea explică episoadele de prigoană confesională din perioada interbelică, atunci când guvernul şi aparatul de stat au răspuns presiunilor venite din partea conducerii Bisericii Ortodoxe Române, care şi-a propus readucerea tuturor etnicilor români la credinţa „strămoşească”, ţinta cea mai la îndemână fiind grupările religioase mai mici reprezentate de baptişti, adventişti şi creştinii după Evanghelie. Din septembrie 1940, când a fost instaurat regimul naţional-legionar, politica de omogenizare confesională a devenit politică de stat. Aparatul de stat administrativ şi poliţienesc a fost mobilizat pentru punerea ei în practică. Statul român s-a pus la dispoziţia Bisericii Ortodoxe Române, care s-a folosit de conjunctură pentru a elimina concurenţa pe care o reprezentau „sectele” şi pentru a redobândi monopolul confesional.

Politica guvernului Antonescu faţă de „sectele” religioase în anii 1940-1944 este o temă puţin studiată de istorici[8] şi puţin cunoscută, ea fiind abordată extrem de limitat şi în lucrările cu caracter devoţional.

Această politică, în care au fost implicate numeroase instituţii ale statului român, de la Preşedinţia Consiliului de Miniştri şi ministere (în primul rând Ministerul Cultelor şi Artelor, devenit apoi Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor, precum şi Ministerul Afacerilor Interne) până la primării de comune şi posturi de jandarmi, şi care a implicat emiterea a numeroase acte, este bine reprezentată în arhivele publice[9]. Recent a fost publicată o culegere care conţine documente cu acest conţinut provenind din diferite arhive, precum şi legislaţia din anii 1940-1944 privitoare la cultele neoprotestante (decretele-lege şi deciziile ministeriale)[10].

Prezentul articol se ocupă de un document de arhivă de dimensiuni mari (77 de file dactilografiate) care se referă la „sectele” religioase în Provincia Bucovina sub regimul Antonescu. Documentul a fost redactat în septembrie 1943, într-un moment în care, în toată ţara, persecuţiile în domeniul confesional au atins punctul culminant, când toate „sectele” erau interzise prin lege şi orice manifestare a credinţei era aspru pedepsită. Documentul oferă o imagine cuprinzătoare a ceea ce s-a petrecut în acea perioadă în Bucovina, unde persecuţia a avut un caracter mai cuprinzător şi a îmbrăcat forme mai brutale decât în alte

[8] Vezi nota 1.

[9] Consideraţii în legătură cu arhivele care găzduiesc materiale privitoare la sectele religioase, în *Documente*, p. 14-15, 21-22. Menţionăm că în anii 1942-1943 arhivele acestor organizaţii religioase au fost confiscate de autorităţi şi nu au fost restituite niciodată: nu se ştie dacă au supravieţuit şi unde sunt adăpostite azi.

[10] Viorel Achim (editor), *op. cit.*

părţi ale ţării. Chiar dacă se referă strict la Bucovina, considerăm că documentul este ilustrativ pentru situaţia din întreaga ţară şi prin aceasta el poate contribui la înţelegerea politicii statului român faţă de „secte" în timpul regimului Antonescu.

Vom publica integral acest document inedit, prevăzut cu notele editorului şi precedat de un mic studiu care face o analiză a conţinutului documentului şi o prezentare a contextului în care acesta a fost elaborat.

Persecuţia „sectelor" în Provincia Bucovina

În Provincia Bucovina, politica faţă de „sectele" religioase a îmbrăcat forme mai radicale decât în restul ţării, situaţia de aici fiind egalată doar de ceea ce s-a petrecut în Basarabia.

După eliberarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei, în vara anului 1941, guvernul Antonescu a aplicat în aceste teritorii o politică extrem de dură în domeniul confesional. Autorităţile române au urmărit eliminarea din peisajul religios al celor două provincii a unui şir întreg de confesiuni şi rituri. Au fost vizate nu numai cele trei confesiuni neoprotestante care, înainte de ocupaţia sovietică, dar şi în timpul acesteia, funcţionaseră legal (baptiştii, adventiştii de ziua a şaptea şi creştinii după Evanghelie), ci şi alte grupuri neoprotestante (penticostalii, adventiştii reformişti, nazarinenii) ori martorii lui Iehova (sau mileniştii) şi inochentiştii, care nu fuseseră autorizate niciodată, dar şi ortodocşii de rit vechi (în cea mai mare parte ruşi lipoveni), precum şi stiliştii, credincioşii ortodocşi (aproape toţi minoritari ucraineni şi ruşi) care refuzau să respecte calendarul nou, gregorian, introdus în România în 1924, şi urmau vechiul calendar iulian.

A fost o politică intransigentă şi de o duritate nemaiîntâlnită anterior, la care au contribuit în egală măsură Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor şi Ministerul Afacerilor Interne, precum şi administraţia provincială, în frunte cu Guvernământul Basarabiei şi cel al Bucovinei. În noţiunea de „sectă" aici a fost inclusă şi biserica ortodoxă de rit vechi (lipovenii) şi stiliştii. La aceştia trebuie adăugaţi inochentiştii, care au reprezentat şi singurul grup religios ce a fost deportat în masă în afara ţării. În august 1942, la ordinul lui Ion Antonescu, cei 2.000 de inochentişti din România, marea majoritate din Basarabia, au fost arestaţi şi deportaţi în Transnistria.

Baptiştii, adventiştii de ziua a şaptea şi creştinii după Evanghelie, deşi în momentul eliberării Basarabiei şi nordului Bucovinei se bucurau în restul ţării de funcţionare legală şi aveau statutul de cult (baptiştii) sau de asociaţie religioasă (adventiştii şi creştinii după Evanghelie), în cele două provincii răsăritene ale ţării ei au fost interzişi şi au rămas aşa tot timpul sub administraţia românească.

Persecuţiile teribile din Basarabia şi Bucovina s-au aflat în directă legătură cu statutul special pe care l-au avut în acei ani cele două provincii şi cu

proiectul guvernului de la Bucureşti de a realiza aici o omogenizare rapidă a populaţiei, nu doar din punct de vedere etnic, ci şi sub aspect confesional. Preocuparea specială care a existat, începând chiar cu vara anului 1941, pentru omogenizarea etnică rapidă a Basarabiei şi Bucovinei, unde guvernul român a procedat la deportări şi repatrieri de grupuri de populaţie minoritară, precum şi la pregătirea unui amplu schimb de populaţie româno-ruso-ucrainean[11], a fost însoţită de o politică de omogenizare în domeniul confesional.

În august 1941 Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor, Direcţia Cultelor, a dat, prin Ministerul de Interne, un ordin circular prin care a interzis orice activitate „sectantă” în Basarabia şi Bucovina de Nord, oprind, până la noi dispoziţii, funcţionarea asociaţiilor religioase. Pretextul era nevoia de a asigura „liniştea sufletească a credincioşilor [ortodocşilor – notă V.A.] din acele teritorii dezrobite”[12]. Măsura viza cele trei organizaţii neoprotestante care înainte de evenimentele din iunie 1940 funcţionaseră legal, iar acum, după eliberare, căutau să-şi reia activitatea. În consecinţă, toate autorizaţiile de funcţionare eliberate asociaţiilor religioase din aceste provincii au fost strânse şi trimise la minister pentru anulare. Casele de rugăciune nu au primit aprobare de deschidere şi a fost interzisă orice reuniune religioasă. Interdicţia a fost menţinută tot timpul. Ea a fost extinsă şi asupra judeţelor din sudul Bucovinei, unde comunităţile neoprotestante ce funcţionau legal nu au mai avut voie să se reunească. Datorită unor conjuncturi locale, unele case de rugăciune au fost totuşi deschise, cu autorizaţie din partea autorităţilor, şi au putut funcţiona o perioadă, cum a fost cazul bisericii baptiste din Tighina, deschisă în ziua de 3 martie 1942[13].

Persecuţia din Basarabia şi Bucovina a îmbrăcat forme de o duritate neîntâlnită în alte regiuni ale ţării. Credincioşii au fost arestaţi, trimişi în judecată şi închişi pentru simplul fapt că erau baptişti, adventişti sau creştini după Evanghelie. Sute de oameni au fost condamnaţi la ani grei de închisoare pentru refuzul de a-şi părăsi „secta”. Cele mai mari pedepse le-au primit cei acuzaţi că fac propagandă „sectantă”. Erau, de regulă, oameni găsiţi rugându-se în casele lor ori pe câmp sau cei găsiţi cu publicaţii religioase. Conducătorii religioşi au fost trimişi în lagăre sau chiar peste Nistru. Casele de rugăciune au fost închise şi confiscate. Ele au căpătat o altă destinaţie, unele fiind transformate în biserici ortodoxe. A existat o presiune extraordinară pentru revenirea acestor oameni la ortodoxie. Aparatul de stat a fost mobilizat pentru acest scop. Bătaia şi alte violenţe fizice au fost la ordinea zilei. Jandarmii din sate au fost de o brutalitate care a fost greu de înţeles chiar şi pentru cei din eşaloanele superioare.

[11] Pentru politica guvernului Antonescu de românizare rapidă a Basarabiei şi Bucovinei, vezi Viorel Achim, *Proiectul guvernului de la Bucureşti vizând schimbul de populaţie româno-ruso-ucrainean (1943)*, în RI, s.n., XI (2000), nr. 5-6, p. 395-421.

[12] *Documente*, doc. 74, p. 293.

[13] Vezi *ibidem*, doc. 188, p. 468-469, adresă a Inspectoratului Regional de Poliţie Chişinău, Serviciul Poliţiei de Siguranţă, către Guvernământul Basarabiei, Cabinetul Militar, 2 mai 1942.

Dimensiunile pe care le-a luat prigoana confesională în cele două provincii şi teroarea la care au fost supuşi credincioşii sunt ilustrate, poate cel mai bine, de memoriul comunităţii baptiste din Bălţi către guvernatorul Basarabiei, din aprilie 1942[14], în care sunt expuse persecuţiile, jafurile, şicanele, umilinţele, bătăile, ameninţările cu moartea etc. la care au fost supuşi baptiştii din oraşul şi judeţul Bălţi, inclusiv copiii, începând cu septembrie 1941. Se spune aici că, „[p]rin toate mijloacele, autorităţile cer credincioşilor baptişti să se retragă de la credinţa baptistă la cultul ortodox, cerându-le declaraţii cu forţa, altfel vor fi trimişi în lagăr".

În Basarabia, sute de „sectanţi", îndeosebi baptişti şi adventişti, au fost închişi în lagărul de suspecţi de la Oneştii Noi (judeţul Lăpuşna), iar unii conducători religioşi au fost deportaţi în Transnistria[15]. În Bucovina, sute de credincioşi neoprotestanţi au fost încarceraţi în Penitenciarul Cernăuţi. Numeroase documente de arhivă reflectă situaţia celor închişi în cele două locuri şi permanentul şantaj la care au fost supuşi pentru a-i determina să renunţe la credinţa lor. Eliberarea a fost condiţionată de trecerea la ortodoxie, care s-a petrecut într-un număr mic de cazuri.

S-a procedat uneori la mobilizarea în armată a persoanelor pedepsite de organele Ministerului de Interne pentru activitatea lor în cadrul „sectelor" şi în unele cazuri, ca pedeapsă severă, aceşti oameni au fost trimişi pe front în linia întâi.

Au fost cazuri în care în cadrul acestei acţiuni extrem de violente au fost ucişi oameni[16].

În ciuda interdicţiei şi a măsurilor luate de autorităţi, „sectanţii" din Basarabia şi Bucovina şi-au continuat activitatea. Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor constata acest lucru într-o adresă către Preşedinţia Consiliului de Miniştri din 1 aprilie 1942[17]. Aici ministerul propunea ca toate casele de rugăciune să rămână închise „până ce se va face o verificare minuţioasă a fiecărui credincios, cu privire la atitudinea avută sub regimul sovietic", iar „cei închişi să fie trimişi la vatra lor, iar bărbaţii valizi să fie trimişi pe front". Actul vorbeşte de atitudinea favorabilă sovieticilor pe care ar fi avut-o aceşti oameni

[14] *Ibidem*, doc. 175, p. 446-449. Vezi şi referatul în legătură cu cele reclamate de baptiştii din Bălţi, întocmit de Legiunea de Jandarmi Bălţi, la 29 aprilie 1942: *ibidem*, doc. 182, p. 460-462. Referatul neagă unele acuzaţii, dar le confirmă pe altele.

[15] A fost cazul lui Eugen Jurencu, pastor şi conducător al comunităţii baptiste din Bălţi, care, după ce a fost internat în lagărul de la Oneştii Noi, a fost deportat în Transnistria, în lagărul Golta. Două documente despre deportarea lui Eugen Jurencu în Transnistria, *ibidem*, doc. 376, p. 703-704, doc. 500, p. 876-877.

[16] Un caz este cel al Domnicăi Moloci, baptistă din Calafindeşti, judeţul Rădăuţi. Această femeie de 35 ani a fost condamnată de Tribunatul Militar Cernăuţi, la 4 septembrie 1942, pentru propagandă religioasă. La 20 februarie 1943 ea a fost transferată la închisoarea Mislea, judeţul Prahova. Îmbolnăvindu-se din cauza mizeriei şi torturilor îndurate, a fost dusă la spitalul din Braşov, unde a murit la 28 mai 1943. Vezi Alexa Popovici, *op. cit.*, p. 528, 643, cu trimiterile din note.

[17] *Documente*, doc. 160, p. 429-431.

în timpul ocupaţiei sovietice, ceea ce era un fals, deoarece cele trei organizaţii religioase au suferit din plin rigorile regimului sovietic. Ministerul a invocat acest lucru pentru a putea justifica măsurile contra lor. Preşedinţia Consiliului de Miniştri a fost de acord cu propunerile ministerului[18].

De asemenea, „sectanţii” din Basarabia şi Bucovina au trăit cu teama că vor fi deportaţi în Transnistria. Proiectul deportării „sectanţilor” în Transnistria, care a avut la bază un ordin al mareşalului Antonescu din 6 mai 1942, de trimitere a acestora – inclusiv a celor trei asociaţii religioase care în acel moment încă funcţionau legal în ţară, nu însă şi în Basarabia şi Bucovina – „în organizaţiile de muncă de pe Bug”[19], nu s-a realizat, dar el a provocat îngrijorarea acestor oameni. Autorităţile locale din Basarabia şi Bucovina (la nivel de judeţ sau comună) s-au folosit de ameninţarea cu deportarea pentru a-i determina să-şi părăsească credinţa. În urma zvonului că cei care nu trec la ortodoxie vor fi deportaţi peste Nistru, unii credincioşi şi-au vândut averile sau le-au împărţit altor consăteni[20].

Aşa cum am menţionat deja, în Bucovina sute de „sectanţi” au fost condamnaţi şi trimişi în Penitenciarul Cernăuţi. Poliţia şi jandarmeria îi arestau pe credincioşii surprinşi practicându-şi religia sau pe cei descoperiţi că aveau asupra lor sau la domiciliu publicaţii interzise („sectante”) şi îi înaintau parchetelor tribunalelor locale sau direct Curţii Marţiale din Cernăuţi. Acestea, printr-o judecată sumară, îi condamnau la ani grei de închisoare pe cei care afirmau că rămân la credinţa lor[21]. Presa din Cernăuţi consemna cu regularitate sentinţele date în cazul „sectanţilor”. Au fost cazuri în care toţi credincioşii adunaţi în casa de rugăciune au fost arestaţi şi trimişi la parchet sau la Curtea Marţială[22].

Într-o notă informativă din 24 iulie 1943[23], a Inspectoratului Regional de Poliţie Cernăuţi, Serviciul de Siguranţă, se spune că în Penitenciarul Cernăuţi se găseau 506 „sectanţi”, dintre care 364 condamnaţi la închisoare între 2 şi 25 ani şi 142 condamnaţi la moarte. Cei condamnaţi la moarte făceau parte din grupurile religioase (milenişti sau martori ai lui Iehova, dar şi din alte grupări) care interziceau membrilor să pună mâna pe armă şi declaraseră în faţa Curţii Marţiale că nu vor să lupte pe front. În document se afirmă că până în acel moment au fost rezolvate 43 de cereri de graţiere; regele i-a graţiat, cu condiţia

[18] Preşedinţia Consiliului de Miniştri a comunicat, la 9 aprilie 1942, guvernatorilor celor două provincii acordul său cu propunerile ministerului. Adresa către guvernatorul Basarabiei, *ibidem*, doc. 168, p. 417-418.

[19] Câteva documente în legătură cu acest ordin, *ibidem*, doc. 191, p. 471, doc. 209, p. 388-489, doc. 211, p. 491, doc. 212, p. 491-492, doc. 213, p. 492-493.

[20] Două documente care vorbesc de acest lucru, din martie 1943, cu referire la comuna Petriceni, judeţul Storojineţ, *ibidem*, doc. 364, p. 691-692, doc. 373, p. 700-701.

[21] Alexa Popovici, *op. cit.*, p. 642-643, dă exemple de condamnări pronunţate de Curtea Marţială din Cernăuţi în cazul baptiştilor.

[22] Un caz de acest fel a fost cel al baptiştilor din comuna Costişa, judeţul Rădăuţi. Vezi nota 37.

[23] *Documente*, doc. 442, p. 807-808.

să meargă pe front. Un tabel cu aceste persoane a fost trimis Marelui Stat Major, pentru a fi repartizate la unităţile de pe front.

Într-un raport din 6 octombrie 1943[24], al Inspectoratului Regional de Poliţie Cernăuţi către Direcţiunea Generală a Poliţiei, se arată că dintre cei aproximativ 500 de „sectanţi" care erau închişi la Cernăuţi, cu condamnări între 3 ani de închisoare şi pedeapsa cu moartea, 46 au făcut declaraţii de trecere la ortodoxie şi au cerut să fie graţiaţi. Dintre aceştia, doi fuseseră condamnaţi la moarte; unul dintre condamnaţii la moarte a decedat între timp, din motive medicale, iar celuilalt i s-a respins cererea. Celorlalţi 44 de „sectanţi" le-a sosit graţierea şi au fost puşi în libertate în ziua de 12 septembrie. Conducerea inspectoratului spera că în urma graţierii acestor „sectanţi" şi alţi deţinuţi vor face declaraţii de trecere la ortodoxie şi cereri de graţiere.

Cum se poate vedea şi din acest raport, asupra „sectanţilor" închişi în Penitenciarul Cernăuţi s-au făcut mari presiuni pentru a-i determina să-şi părăsească religia şi să treacă la ortodoxie. Numărul celor care au cedat şantajului sau care au cedat psihic a fost însă mic (doar 44 până la 12 septembrie 1943, la care s-au mai adăugat câţiva după această dată). În covârşitoare majoritate, „sectanţii" au refuzat să-şi renege credinţa.

Cei 44 de „sectanţi" care au trecut la ortodoxie la 12 septembrie 1943 au constituit cel mai mare succes în efortul autorităţilor din Bucovina de a-i readuce la „credinţa strămoşească", succes care nu a fost repetat. În acea zi s-a desfăşurat în Penitenciarul Cernăuţi o ceremonie, la care au participat reprezentanţii unor înalte instituţii militare şi civile, în cadrul căreia cei 44 de sectanţi care au acceptat să treacă la ortodoxie au fost botezaţi, fiind recompensaţi în aceeaşi zi cu graţierea şi eliberarea din închisoare, plus o sumă de bani. Despre ceremonia din închisoarea din Cernăuţi a scris pe larg presa centrală şi locală[25].

Documentul de care ne ocupăm în acest articol a fost elaborat chiar în acest moment, în care persecuţia ajunsese la apogeu, când toate „sectele" erau interzise. El notează situaţia „sectelor" religioase în Bucovina şi măsurile luate împotriva acestora de către autorităţi în perioada anterioară lui septembrie 1943, cu accent pe anii 1942 şi 1943.

Raportul Inspectoratul Regional de Poliţie Cernăuţi din septembrie 1943 cu privire la situaţia „sectelor" în Provincia Bucovina

Documentul pe care îl publicăm în acest articol este emis de Inspectoratul Regional de Poliţie Cernăuţi. Cum în exemplarul din arhivă lipseşte foaia de titlu, instituţia nu este consemnată. Zona de autoritate a inspectoratului era

[24] *Ibidem*, doc. 471, p. 846-847.

[25] Între aceste articole, Ion Cernăuţean, *Solemnitatea creştinească dela Penitenciarul Cernăuţi. 44 rătăciţi dela dreapta credinţă au revenit la religia strămoşească*, în *Bucovina*, Cernăuţi, anul III, nr. 685, miercuri, 15 septembrie 1943, p. 3.

Provincia Bucovina, structura administrativă creată în septembrie 1941, după eliberarea teritoriilor din estul şi nordul-estul ţării ce fuseseră ocupate de sovietici în vara anului 1940 şi reîncadrarea lor în statul român. În baza legii nr. 790 din 3 septembrie 1941[26], cu modificarea făcută de legea nr. 873 din 4 octombrie 1941[27], Provincia Bucovina cuprindea şapte judeţe: Câmpulung, Cernăuţi, Rădăuţi, Storojineţ, Suceava, Hotin şi Dorohoi. Aşadar, era vorba nu doar de cele cinci judeţe din Bucovina istorică, ci şi de judeţul Hotin din Basarabia şi judeţul Dorohoi din Vechiul Regat. Inspectoratul Regional de Poliţie Cernăuţi avea în subordine poliţiile din acest teritoriu, mai precis Chestura Poliţiei Municipiului Cernăuţi, poliţiile oraşelor de reşedinţă (Câmpulung, Rădăuţi, Storojineţ, Suceava, Hotin şi Dorohoi) şi comisariatele de poliţie din oraşele mai mici. Cum, în ce priveşte „problema sectelor”, poliţiile subordonate Inspectoratului Cernăuţi aveau atribuţii şi în zona rurală, unde ordinea publică era asigurată de jandarmerie, raportul din septembrie 1943 se referă, într-o anumită măsură, şi la zona rurală a celor şapte judeţe.

Cel mai probabil, raportul a fost redactat de şeful Serviciului Poliţiei de Siguranţă din cadrul Inspectoratului Regional de Poliţie Cernăuţi, V. Astafi, pe care îl găsim punându-şi semnătura pe actele emanate de la acest serviciu, privitoare la problema „sectelor”[28]. Raportul a fost redactat în cadrul Serviciului Poliţiei de Siguranţă. Destinatarul raportului era Direcţiunea Generală a Poliţiei, Direcţia Poliţiei de Siguranţă, instituţia care periodic comanda inspectoratelor regionale rapoarte în legătură cu „sectele religioase”. Faptul că documentul se păstrează în arhiva creată de Direcţiunea Generală a Poliţiei este şi el o dovadă că destinatarul a fost această instituţie.

Raportul nu poartă dată, dar în mod cert a fost redactat în prima parte a lunii septembrie 1943. Informaţiile cele mai recente sunt din această lună. *Terminus ante quem* este 12 septembrie 1943, deoarece raportul nu spune nimic despre ceremonia care s-a desfăşurat atunci la Penitenciarul Cernăuţi, în cadrul căreia 44 de „sectanţi” au trecut la ortodoxie şi au fost botezaţi[29]. Dacă raportul ar fi fost redactat la o dată ulterioară, ceremonia din Penitenciarul Cernăuţi nu ar fi putut lipsi.

Raportul din septembrie 1943 este un tip de document comun în epocă. Periodic inspectoratele regionale de poliţie întocmeau rapoarte cu privire la „problema sectelor” şi activitatea desfăşurată de inspectorat în acest domeniu, pe care le trimiteau Direcţiunii Generale a Poliţiei.

[26] Publicată în MOf, Partea I, nr. 209, 4 septembrie 1941, p. 5192-5195.

[27] Publicată *ibidem*, nr. 236, 6 octombrie 1941, p. 5924 („Legea nr. 873 pentru modificarea art. 15 din decretul-lege nr. 2.506 din 1941, privitor la organizarea Basarabiei şi Bucovinei”).

[28] Cum este un raport din 6 octombrie 1943, către Direcţiunea Generală a Poliţiei, Direcţia Poliţiei de Siguranţă, în legătură cu sectanţii din Penitenciarul Cernăuţi: *Documente*, doc. 471, p. 846-847.

[29] Vezi paragrafele cu nota 24 şi nota 25.

Documentul nostru este unul dintre numeroasele rapoarte cu privire la sectele religioase întocmite în anii 1941-1944 de Inspectoratul Regional de Poliţie Cernăuţi. Aceste rapoarte destinate Direcţiunii Generale a Poliţiei erau fie rapoarte periodice cerute de Bucureşti, fie rapoarte şi informări speciale în legătură cu o situaţie sau alta[30]. Aşa a fost raportul din 6 octombrie 1943, amintit mai sus, în legătură cu „sectanţii" din Penitenciarul Cernăuţi. „Problema sectelor" se afla între priorităţile Direcţiunii Generale a Poliţiei şi ale Inspectoratului General al Jandarmeriei, iar organele din teritoriu acţionau în consecinţă. Situaţia specială a Bucovinei şi Basarabiei a făcut ca rapoartele provenind de aici să fie relativ numeroase. Raportul din septembrie 1943 este cel mai mare ca dimensiuni şi, poate, şi cel mai important.

Între rapoartele elaborate de Inspectoratul Regional de Poliţie Cernăuţi şi trimise la Bucureşti se află unul care constituie, într-un fel, un rezumat al raportului din septembrie 1943[31]. Acest raport, care are titlul „Sectele – Istoric", elaborat de Echipa Specială din cadrul Inspectoratului Regional de Poliţiei Cernăuţi, rezumă într-un mod destul de schematic informaţia care apare în documentul de care ne ocupăm. Se ocupă tot de opt „secte", dar într-o ordine puţin modificată, în sensul că penticostalii apar imediat după creştinii după Evanghelie. În varianta păstrată în arhivă, el nu poartă dată, dar credem că este ulterior raportului din septembrie 1943 deoarece, atunci când se ocupă de baptiştii trecuţi la ortodoxie, dă un număr mai mare (90) decât cel care apare în documentul nostru (51). Diferenţa este dată, desigur, de convertirile făcute între timp, între care şi cei 44 de „sectanţi" din Penitenciarul Cernăuţi botezaţi în cadrul ceremoniei din 12 septembrie 1943, cei mai mulţi fiind baptişti. În rest, cele două rapoarte operează cu aceleaşi cifre. Cel mai probabil, acest raport rezumativ a fost scris către sfârşitul lunii septembrie 1943.

Raportul din septembrie 1943 de care ne ocupăm sintetizează o mare cantitate de informaţii preluate din arhiva curentă a inspectoratului. Informaţiile sunt aranjate cronologic. Acest mod de aranjare a informaţiei poate crea impresia că materialul a fost scris în timp, în mai multe etape. Nu este însă un registru cronologic, aşa cum întocmeau în epocă unele instituţii, pentru că autorul se arată a fi extrem de selectiv; el nu a introdus decât o parte din informaţia de care dispunea.

Raportul din septembrie 1943: conţinutul documentului

Raportul din septembrie 1943 se compune din opt studii relativ autonome despre „sectele religioase" care activau în acel moment pe teritoriul Inspectoratului Regional de Poliţie Cernăuţi. Este vorba de următoarele organizaţii

[30] Două rapoarte ale Inspectoratului Regional de Poliţie Cernăuţi în legătură cu sectele din regiune, din 19 august 1942 şi 12 noiembrie 1942, au fost publicate *ibidem*, doc. 249, p. 546 şi doc. 289, p. 595-596.

[31] ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar nr. 62/1942, f. 53-58.

religioase, care apar în această ordine şi cu aceste nume: „secta baptistă”, „secta adventistă de ziua a şaptea”, „secta creştini după Evanghelie”, „secta milenistă (ruselistă)”, „secta martorii lui Iehova”, „secta penticostalistă” (penticostală), „lipovenismul” şi „stilismul”.

Pentru primele trei „secte” studiul dă date relativ numeroase, însă pentru celelalte cinci datele sunt puţine. Explicaţia acestei diferenţe constă în faptul că baptiştii, adventiştii de ziua a şaptea şi creştinii după Evanghelie se aflau în centrul atenţiei autorităţilor poliţieneşti şi administrative. Ei au fost şi cei mai persecutaţi. Aici s-a concentrat efortul autorităţilor implicate în combaterea sectelor, chiar dacă cele trei organizaţii nu erau şi cele mai mari în ce priveşte numărul credincioşilor. Stiliştii erau mult mai numeroşi, autorul raportului estimând ponderea lor la circa 20-25% din totalul populaţiei ucrainene a Provinciei Bucovina, care, după el, număra 447.182 de oameni. De asemenea, ortodocşii de rit vechi (lipovenii) erau şi ei mai numeroşi decât baptiştii, principalul grup neoprotestant; pentru Provincia Bucovina raportul dă un număr de 4.769 de lipoveni. Sub regimul Antonescu stiliştii şi ortodocşii de rit vechi au fost supuşi şi ei unor îngrădiri, dar împotriva lor nu au fost luate măsuri dure de felul arestării pentru simplul fapt al apartenenţei la acel grup, cu atât mai puţin a fost vorba de trimiterea în închisoare.

Fiecare studiu privitor la o organizaţie religioasă cuprinde trei secţiuni principale. Prima secţiune, cu titlul „Istoricul sectei”, se ocupă de următoarele chestiuni (cu formularea din document): Înfiinţarea şi originea sectei; Infiltrarea în România; Numărul membrilor, caselor de rugăciune şi predicatorilor din ţară; Diviziunile sectei; Organizaţia sectei; Organizaţia sectei în România; Doctrina sectei, practicile de cult; Mijloacele de propagandă (reviste, broşuri).

Cea de-a doua secţiune, cu titlul „Istoricul sectei în Provincia Bucovina”, conţine date despre istoricul „sectei” respective în fiecare din judeţele în care era prezentă, de la apariţia respectivei credinţe religioase în acele locuri şi până în anul 1940.

Secţiunea „Concluzii generale” se referă de fapt la activitatea de urmărire a „sectelor” desfăşurată de Inspectoratul Cernăuţi şi poliţiile din subordine. Este partea cea mai importantă a documentului, deoarece oferă date despre situaţia din acel moment a respectivei organizaţii religioase şi despre tratamentul la care erau supuşi membrii ei. Raportul arată ce s-a petrecut în anul 1942, cu date pentru fiecare lună şi apoi cu un bilanţ pe întregul an („Concluzii generale pe anul 1942”). Urmează apoi date despre evenimente din anul 1943, pe luni, până în această lună. Aşa cum am arătat deja, ultimele informaţii care apar în document sunt din această lună. Documentul sintetizează informaţiile din luna august, ca apoi să introducă, acolo unde a fost cazul, informaţii din septembrie 1943, fără să facă însă un bilanţ al acestei luni, întrucât luna nu se încheiase.

Aici se află şi un capitol intitulat „Judecarea situaţiei şi concluziunile generale trase în urma activităţii desfăşurate de secta ... în cursul anului 1942 şi măsuri de luat pentru anul 1943”. Sunt enumerate măsurile care urmau să fie

luate şi pe care le-au luat inspectoratul şi poliţiile din subordine în urmărirea „sectelor". Indică de fapt obiectivele şi metodele de lucru ale poliţiei. Acestea erau (cu formularea din document): Identificarea şi supravegherea credincioşilor respectivei secte; Identificarea şi supravegherea propagandiştilor şi colportorilor de publicaţii religioase; Supravegherea celor care au revenit la credinţa ortodoxă sau au trecut la alte culte (pentru a se constata dacă trecerile s-au făcut din convingere sau de formă); Identificarea şi supravegherea conducătorilor; Efectuarea de percheziţii domiciliare (pentru descoperirea de material de propagandă); Intensificarea propagandei în rândul sectanţilor, „în unire cu organele administrative şi clericale", pentru a-i determina să revină la ortodoxie.

Modul în care era organizată activitatea informativă a inspectoratului în ce priveşte fiecare „sectă" este arătat în detaliu în câte un capitol intitulat „Planul de lucru pentru desfăşurarea activităţii informative în urmărirea sectei". Este prezentată aici întreaga logistică a activităţii informative. Obiectivele avute în vedere erau: casele suspecte, predicatorii, conducătorii, membrii fanatici, membrii în general, cei reveniţi la ortodoxie, cei trecuţi la alte culte. Exista o ordine de urgenţă, notată de la I la VII: urgenţa I erau conducătorii, urgenţa II predicatorii etc. Inspectoratul avea constituită o Echipă Specială care se ocupa de problema „sectelor". Agenţii Echipei Speciale colaborau cu organele de poliţie şi administrative. Inspectoratul apela însă şi la „mijloace suplimentare", cum erau: informatori, agenţi acoperiţi, clerul ortodox, ortodocşii (credincioşi de rând), organele administrative locale, corpul didactic.

Raportul indică măsurile care au fost luate împotriva „sectelor". Cele mai multe referiri sunt, desigur, la oraşele din Provincia Bucovina, pentru că ele constituiau zona de competenţă a inspectoratului, dar sunt şi referiri la zona rurală, unde trăiau cei mai mulţi „sectanţi". Avem aici un tablou cuprinzător al persecuţiei, întocmit chiar de instituţia de ordine care urmărea această problemă. Partea cea mai consistentă şi cu cele mai multe informaţii priveşte anul 1943. Raportul nu dă amănunte în legătură cu o situaţie sau alta dintre cele menţionate sau cu o măsură de persecuţie sau alta. Aceste detalii le găsim în numeroase alte documente aflate în fondurile de arhivă create de inspectorat şi de poliţiile din subordine. Pentru unele situaţii s-a păstrat chiar dosarul complet.

Tot aici apare un capitol, „Situaţia numerică şi nominală a sectei", cu numărul credincioşilor în momentul septembrie 1943, separat pe judeţe şi pentru zona urbană şi cea rurală, iar pentru zona urbană este dată şi lista nominală a credincioşilor, organizată pe oraşe. Pentru lipoveni şi stilişti, unde interesul autorităţilor era mai limitat, nu există liste nominale, iar pentru stilişti nu există nici situaţia numerică.

Constatăm în documentul de care ne ocupăm o bună cunoaştere a fenomenului „sectant", aşa cum era perceput de autorităţile române din acea epocă. Remarcăm în unele situaţii acurateţea informaţiei. Multe din informaţiile care apar aici se găsesc şi în alte acte emise de inspectorat sau de poliţiile din teritoriu.

Observaţiile repetate ale autorului că în 1943 – adică, după punerea în aplicare a decretului-lege nr. 927 din 28 decembrie 1942 – fenomenul „sectant” s-a diminuat semnificativ este îndreptăţită. În condiţiile prigoanei sălbatice împotriva credincioşilor, când aparatul de stat a fost pus în slujba ideii realizării unei uniformizări confesionale a ţării, este de înţeles de ce aceste organizaţii religioase nu s-au mai manifestat ca înainte, iar unii dintre membrii lor şi-au abandonat credinţa. Autorul notează că în unele locuri „sectele” nu mai fac prozelitism, că se manifestă mai discret sau că nu mai activează deloc. În acelaşi timp, raportul constată că majoritatea „sectanţilor” au rămas fideli „sectei” lor. Despre baptişti, în partea conţinând concluziile pe anul 1942, se spune: „Datorită măsurilor de supraveghere luate contra baptiştilor, s-a constatat că această secta n-a desfăşurat în decursul anului 1942 nici o activitate în sensul [de] a recruta noui aderenţi./ Majoritatea acestora au rămas fideli doctrinei sectei lor, iar parte au revenit la credinţa strămoşească sau au trecut la alte culte, unii din convingere, iar alţii pentru a se sustrage urmăririlor poliţieneşti./ Acest fapt ne este confirmat după apariţia decretului-lege nr. 927/942, când unii baptişti s-au arătat refractari măsurilor de prohibire, arătând că cei ce au trecut la ortodoxism au făcut-o numai de formă şi nu din convingere” (f. 10[32]).

Raportul vorbeşte de arestările operate de organele de poliţie, trimiterile în judecată şi condamnările pe care le-au suferit aceşti oameni în anii 1942 şi 1943. Credincioşilor baptişti, adventişti şi creştini după Evanghelie, li se făceau percheziţii domiciliare, care aveau ca scop descoperirea de literatură religioasă („material de propagandă sectară”), cei care erau surprinşi rugându-se în casele lor de rugăciune, acasă sau pe câmp, erau arestaţi, trimişi în judecată şi condamnaţi la închisoare. Într-un fel, pentru fiecare dintre aceste organizaţii în parte, dar şi pentru penticostali, avem o cronică pe luni a persecuţiei pentru intervalul aprilie 1942 – septembrie 1943.

Raportul se ocupă de convertirile forţate la care au fost supuşi credincioşii neoprotestanţi în condiţiile politicii amintite. Notează trecerile la biserica ortodoxă, arată în ce localităţi au avut loc, dă numărul convertiţilor, iar când e vorba de conducătorii religioşi care au trecut la ortodoxie, este dat şi numele acestora. Este un fel de cronică, cu date pentru fiecare lună, făcută desigur pe baza evidenţelor pe care le ţinea inspectoratul, cu persoanele care au dat declaraţii de renunţare la „sectarism” şi trecere la credinţa ortodoxă. Sunt consemnate şi trecerile la biserica evanghelică luterană, dar sunt omise trecerile la catolicism, care au existat şi ele, chiar dacă au fost puţine.

Raportul menţionat mai sus, care rezumă raportul din septembrie 1943, consemnează şi el aceste cifre. Cifrele sunt chiar mai exacte, în sensul că îi introduce în calcule şi pe sectanţii din zona rurală.

În ce-i priveşte pe baptişti, din documentul nostru aflăm că în anul 1942 au trecut la alte religii 59 de persoane: 25 la ortodoxie şi 34 la luteranism. Fenomenul a continuat în cursul anului 1943 (f. 8-9). Adventiştii s-au dovedit

[32] Trimiterile la raportul din septembrie 1943 sunt făcute la filele documentului din arhivă.

mai tari în cursul anului 1942, când, „[c]u toată propaganda făcută în rândurile lor, cu scopul de a reveni la credinţa strămoşească, s-a constatat că toţi membrii au rămas fideli doctrinei lor” (f. 23). După emiterea decretului-lege nr. 927 din 28 decembrie 1942, care a interzis cele trei asociaţii religioase în toată ţara, au fost adventişti care au trecut la ortodoxie (mai multe cazuri sunt menţionate la f. 24-25). În rândul creştinilor după Evanghelie în anul 1942 nu s-au înregistat decât nouă persoane care au revenit în sânul bisericii ortodoxe, mai precis o familie din Mihăileni, judeţul Dorohoi, dar în anul 1943 au fost zeci de cazuri (f. 36-38). În ce-i priveşte pe penticostali, se consemnează că în august 1942 cei 50 de penticostali din oraşul Câmpulung au trecut cu forme legale la cultul evanghelic luteran (f. 58). Era, aşa cum constatau şi autorităţile, o stratagemă, pentru a ocoli revenirea la ortodoxie, cultul evanghelic luteran, care funcţiona legal, asigurându-le acestor oameni o anumită protecţie. Au fost şi baptişti care au trecut de formă la luteranism. În oraşul Rădăuţi, al doilea centru penticostal, nu s-a înregistrat însă niciun caz de trecere la ortodoxie sau la alt cult legal (f. 59). Despre milenişti raportul spune că nu făceau prozelitism, dar nici nu au revenit la biserica ortodoxă (f. 45-46). Singurul martor al lui Iehova care a trecut la ortodoxie, în februarie 1942, a fost chiar conducătorul grupării, Alexei Sandaga din oraşul Hotin, împreună cu familia lui compusă din patru persoane. Ulterior el a trecut din nou la martorii lui Iehova, declarând că devenise ortodox numai de formă. În consecinţă, în aprilie 1943, Poliţia Hotin l-a trimis la Curtea Marţială Cernăuţi, după ce a găsit la el „un vast material de propagandă sectară”. Procesul era în curs în septembrie 1943 (f. 50).

Cât de formale au fost aceste convertiri făcute sub ameninţarea închisorii, este demonstrat de cazul adventiştilor din Darabani. După emiterea decretului-lege din 28 decembrie 1942, 144 adventişti din Darabani (68 adventişti, împreună cu membrii de familie, în total 144) au dat declaraţii de renunţare la „sectă” şi trecere la credinţa ortodoxă. Raportul din septembrie 1943 scrie însă despre aceşti oameni: „Toţi aceştia nu se sfiesc să declare ca nesincere declaraţiile lor de trecere la cultul ortodox, cerând să fie lăsaţi să serbeze sâmbăta şi duminica şi să nu se închine la icoane”. Tot aici se arată că o dovadă a caracterului nesincer al acestor treceri este faptul că, la două luni după ce au dat declaraţii de renunţare la sectarism, un număr de 28 de adventişti din Darabani au fost trimişi în judecată pentru „activitate sectară interzisă” (f. 25).

Documentul are desigur şi numeroase limite, care ţin de informaţia de care dispunea inspectoratul, dar şi de viziunea autorităţilor cu privire la „secte”.

Textul este plin de prejudecăţi şi stereotipuri, care erau însă locuri comune în epocă, iar unele s-au perpetuat până astăzi în anumite medii. În această privinţă, autorul, chiar dacă era un om cu studii superioare, nu depăşeşte condiţia celor mai mulţi dintre oamenii care lucrau în administraţia românească a epocii. Desigur că autorul raportului prezintă viziunea sa în legătură cu fenomenul „sectant” în Bucovina sau în alte părţi. El nu înţelege motivaţiile spirituale care i-au făcut pe aceşti oameni să îmbrăţişeze credinţele respective şi nici împrejurările sociale care au stimulat acest fenomen religios.

În legătură cu istoricul şi situaţia prezentă a „sectelor” apar desigur destule informaţii eronate.

Sunt şi omisiuni, făcute fără ştiinţă sau poate intenţionat. Astfel, nu sunt menţionaţi mileniştii (martorii lui Iehova) din mai multe comune ale judeţului Hotin, care în anii 1942-1943 au refuzat să pună mâna pe armă şi în consecinţă au fost condamnaţi la închisoare sau chiar la moarte. Ei apar într-un mare număr de documente[33]. În raport nu sunt prinşi deloc puţinii nazarineni din regiune, probabil deoarece ei nu trăiau în oraşele provinciei, dar ştim că erau prezenţi în câteva sate din judeţul Cernăuţi[34], ceea ce înseamnă că ar fi trebuit totuşi să fie amintiţi şi ei, în condiţiile în care apar aici destule informaţii despre zona rurală.

Raportul vorbeşte în mai multe locuri despre rezistenţa pe care au arătat-o credincioşii celor opt organizaţii religioase. Îi acuză de „reavoinţă şi încăpăţânare”, pentru faptul că nu au cedat presiunilor venite din partea autorităţilor şi au rămas credincioşi „sectei” lor, refuzând revenirea la ortodoxie. Raportul nu spune însă nimic despre acţiunile de rezistenţă desfăşurate de liderii acestor grupuri religioase. El precizează cine sunt liderii, arată că unii dintre ei au fost arestaţi, deferiţi justiţiei sau încarceraţi. Rezistenţa de care dădeau dovadă credincioşii de rând este explicată uneori prin influenţa liderilor. Nu se vorbeşte deloc de activitatea petiţionară a conducătorilor religioşi. De exemplu, memoriile pe care conducerea Conferinţei Bucovina şi Basarabia a adventiştilor le-a trimis în acei ani autorităţilor în legătură cu situaţia coreligionarilor, nu sunt menţionate.

Unul dintre aceste documente importante, pe care raportul nostru îl omite, este memoriul în legătură cu situaţia adventiştilor din Basarabia şi Bucovina pe care Uniunea Comunităţilor Evanghelice ale Adventiştilor de Ziua a Şaptea l-a trimis la Preşedinţia Consiliului de Miniştri în aprilie 1942[35]. Memoriul a fost redactat într-un moment când circula zvonul că autorităţile din cele două provincii pregăteau internarea „sectanţilor” în lagăre de muncă, iar elementele militare urmau a fi mobilizate şi trimise pe front. Uniunea era de părere că ordinul privitor la internare, referindu-se la „sectanţi”, nu îi viza pe adventiştii de ziua a şaptea, care erau membri ai unei asociaţii religioase legale. În memoriu se cerea anularea ordinului de internare în lagăr a adventiştilor din cele două provincii. Inspectoratul de Poliţie Cernăuţi avea cunoştinţă de acest memoriu, pentru că a existat o corespondenţă cu Bucureştiul pe această temă.

În schimb, raportul aminteşte de memoriul pe care naţionaliştii ucraineni din Bucovina l-au adresat autorităţilor germane, în toamna anului 1941, în

[33] Câteva dintre aceste documente, din anul 1943: ACNSAS, dosar nr. D 15.280, f. 364, 365, 425, 427, 441.

[34] O notă a Inspectoratului General al Jandarmeriei din 31 octombrie 1942, despre un adept al confesiunii nazarene (nazarinene) descoperit în comuna Ostriţa, judeţul Cernăuţi, şi deferit Curţii Marţiale Cernăuţi: ACNSAS, dosar nr. D 15.280, f. 311. Despre un nazarinean din comuna Lucaviţa, acelaşi judeţ, într-un act din 17 februarie 1943: *ibidem*, f. 367-368.

[35] *Documente*, doc. 180, p. 457-458.

legătură cu proiectul creării unei episcopii ucrainene autonome în nordul Bucovinei şi Basarabiei (f. 74).

În raport nu se vorbeşte nicăieri în mod explicit de violenţa la care recurgeau organele de ordine în gestionarea „problemei sectelor". Sintagma care apare în mai multe locuri, că organele de poliţie „vor proceda cu toată energia la reprimarea actelor de rezistenţă"[36], nu lasă însă niciun dubiu că violenţa fizică a fost un instrument folosit în mod curent. În fondurile de arhivă create de organele poliţiei şi jandarmeriei din Provincia Bucovina există însă numeroase acte care vorbesc de bătăile, maltratările, suferinţele fizice şi umilinţele pe care le-au îndurat aceşti oameni[37]. Jandarmii, poliţiştii, uneori şi oameni din administraţia comunală, precum şi unii învăţători şi preoţi, s-au comportat cu „sectanţii" cu o brutalitate greu de imaginat în lumea civilizată. Accentul pe care autorul raportului îl pune pe necesitatea ca organele de ordine să respecte limitele legii – de exemplu, el vorbeşte de „înaintarea cu acte dresate justiţiei a sectanţilor ce se fac vinovaţi de activitate sectară, *bineînţeles numai în cazul când sunt suficiente dovezi de vinovăţie*" (subl. V.A.)[38] – indică tocmai nerespectarea în practică a procedurilor legale.

Părţile din raport care se referă la istoria celor opt organizaţii religioase în lume şi în România, care conţin date cu caracter foarte general, este fără valoare. Informaţii mult mai detaliate şi mai precise găsim în alte materiale de epocă, cum ar fi, de exemplu, raportul cu titlul *Istoricul sectelor religioase în România*, întocmit la sfârşitul anului 1942[39] la Direcţiunea Generală a Poliţiei, de C. I. Mazilu, comisar în Corpul Detectivilor. Studiul lui Mazilu, de dimensiuni comparabile cu raportul din septembrie 1943 privitor la Provincia Bucovina, se referă la o categorie mai largă de organizaţii religioase care în acel moment erau numite generic „secte". Comisarul împarte sectele religioase în: secte provenite din Occident „cu caracter raţionalist" (baptismul, adventismul şi creştinii după Evanghelie), secte „cu caracter mistico-raţionalist" (stundiştii) şi „secte cu nuanţe de asociaţiuni filosofice provenite din Orient" (teosofia, spiritismul, tolstoienii). Capitolul final, cu titlul „Sectele şi Statul", se ocupă de politica în domeniu promovată de statul român începând cu anii '30. În raportul din

[36] „În toate cazurile unde organele poliţieneşti vor întâlni rezistenţă şi reavoinţă, să procedeze cu toată energia la reprimarea lor" (f. 27, în legătură cu adventiştii). Aceeaşi exprimare la f. 11, în legătură cu baptiştii.

[37] Un exemplu este cel al tratamentului inuman la care au fost supuşi baptiştii din comuna Costişa, judeţul Rădăuţi, în martie 1941. Credincioşii baptişti au fost arestaţi la 16 martie 1941, în timpul serviciului religios, şi duşi la primărie şi la postul de jandarmi. De acolo au fost duşi din post în post la Rădăuţi, la Legiunea de Jandarmi şi apoi la Parchetul Tribunalului Rădăuţi, care i-a pus în libertate. La posturile de jandarmi pe unde au trecut au fost puşi să taie lemne şi să frece duşumelele, iar una dintre femei a născut în aceste condiţii. Au fost chinuiţi timp de trei zile, iar copiii lor au rămas acasă singuri şi fără mâncare. Două acte din dosarul acestui caz au fost publicate în *Documente*, doc. 38, p. 252 şi doc. 48, p. 262-264.

[38] Sau, tot aşa, repetat în mai multe locuri: „Efectuarea de percheziţii domiciliare, *cu paza formelor legale*, pentru găsirea materialului de propagandă" (subl. V.A.).

[39] *Documente*, doc. 121, p. 349-380.

septembrie 1943 importante sunt părţile care se referă la începuturile celor opt organizaţii religioase în Bucovina istorică şi în judeţele Dorohoi şi Hotin. Unele din informaţiile care apar aici nu le găsim în alte materiale de epocă, păstrate în arhive, iar istoriile cultelor respective, scrise în ultimele decenii, nu le-au reţinut nici ele pe toate[40], şi nu este obligatoriu ca ele să fi rămas în memoria colectivă a comunităţii. Prin aceasta, documentul nostru ajută la cunoaşterea începuturilor fenomenului neoprotestant în Bucovina.

Importantă este şi statistica pe care o conţine raportul din septembrie 1943. Prin sintetizarea datelor care apar în tabelele numerice pe secte şi pe judeţe, am obţinut tabelul 1.

[40] În lucrările de istorie a baptismului în România se fac trimiteri la patru lucrări păstrate în manuscris, ai căror autori au fost pastori în Bucovina în perioada interbelică şi în cea a războiului, lucrări care trebuie să conţină informaţii bogate despre istoria acestui cult în Bucovina: Loghin Motrescu, *Istoria baptiştilor din Bucovina. De la 1911 până la 31.XII.1943*, pe internet la http://centruldeistoriesiapologetica.wordpress.com/2009/04/22/baptistii-din-bucovina-de-loghin-motrescu-partea-i/ şi urm. (consultat la 25.06.2014); Silvestru Ungureanu, *Începutul misiunii baptiste în Bucovina*; Ioan Irimescu, *Istoria baptiştilor din Bucovina*; Ion Trifu, *Aspecte din prigoana baptiştilor din Bucovina şi Moldova*. Semnalăm şi o carte care, între altele, se referă şi la istoria unor comunităţi baptiste locale în anii 1940-1944: Gheorghe Mitrofan, *Prezenţa lui Dumnezeu în viaţa Bisericii. Istorisirea începutului unor Biserici Baptiste din nordul Moldovei*, Bucureşti, Editura Liga Bibliei, 2011.

Tabelul 1. Situația numerică a „sectelor” religioase în Provincia Bucovina, septembrie 1943

	Județul	Baptiști			Adventiști de ziua a șaptea			Creștini după Evanghelie		
		terit. urban	terit. rural	total	terit. urban	terit. rural	total	terit. urban	terit. rural	total
1	Cernăuți	35	305	340	197	524	721	-	257	257
2	Storojineț	18	596	614	8	358	366	-	-	-
3	Câmpulung	7	-	7	31	278	309	-	2	2
4	Rădăuți	--	204	204	6	187	193	53	216	269
5	Suceava	43	490	533	-	136	136	-	492	492
6	Dorohoi	--	95	95	110	101	211	88	457	545
7	Hotin	43	3.652	3.695	18	1.933	1.951	-	458	458
	Total	**146**	**5.222**	**5.368**	**370**	**3.517**	**3.887**	**141**	**1.882**	**2.023**

(continuare)

	Mileniști			Martorii lui Iehova			Penticostali			Lipoveni		
	terit. urban	terit. rural	total	terit. urban	terit. rural	total	terit. urban	terit. rural	total	terit. urban	terit. rural	total
1	-	-	-	-	-	-	-	-	--	78	12	90
2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32	-	32
3	3	2	5	-	-	-	-	5	5	41	21	62
4	-	-	-	-	-	-	35	254	289	95	-	95
5	-	-	-	-	-	-	-	177	177	60	-	60
6	-	-	-	19	55	74	-	-	-	-	39	39
7	-	122	122	8	341	349	-	5	5	408	3.983	4.391
	3	**124**	**127**	**27**	**396**	**423**	**35**	**441**	**476**	**714**	**4.055**	**4.769**

Dacă vom compara cu statistica realizată de poliţie şi jandarmerie în iulie 1942[41], în legătură cu proiectul deportării în Transnistria a tuturor „sectanţilor” din ţară, observăm că în septembrie 1943, în Provincia Bucovina, numărul „sectanţilor” era mai mic în cazul tuturor „sectelor”, fără să difere însă foarte mult. Diferenţa este dată în principal de cei care „au părăsit secta” în intervalul iulie 1942 – septembrie 1943. Aşa cum am văzut, în ciuda presiunilor de tot felul, cazurile de trecere la alte culte au fost relativ puţine. Faţă de situaţia înregistrată la recensământul populaţiei din 1930[42], în septembrie 1943 numărul „sectanţilor” era mult mai mare, în principal ca urmare a convertirilor din perioada 1930-1940.

Notă în legătură cu editarea documentului

Documentul este reprodus în întregime, cu respectarea normelor ortografice şi de punctuaţie în uz astăzi, dar cu păstrarea particularităţilor de limbă din anii ’40. Ne-am străduit ca sub aspect grafic documentul editat să fie cât mai apropiat de original. Din raţiuni de spaţiu, titlurile marginale au fost transferate în textul propriu-zis; pentru a marca diferenţa, le-am redat în italice. Listele nominale cu credincioşii din oraşe ai organizaţiilor religioase sunt publicate pe două coloane, întocmai ca în original. Am păstrat şi scrierea spaţiată care apare în unele situaţii. Am păstrat ca atare sublinierile din textul original. Titlurile publicaţiilor menţionate în document le-am pus în italice. Caracterele bold sunt introduse de noi, ele fiind de fapt titluri de capitole şi subcapitole.

Intervenţiile editorului sunt marcate cu paranteze drepte: […]. Intervenţiile înseamnă de regulă completarea cuvintelor. Tot în paranteze drepte am pus şi numărul filei din documentul original.

Notele editorului la document, trecute în subsolul paginii, sunt gândite să ajute la înţelegerea mai bună a conţinutului, dar şi a contextului în care a fost redactat documentul. Ele oferă date sumare despre persoanele mai importante care apar în text sau despre organizaţii, publicaţii sau evenimente menţionate acolo. Unele note semnalează greşeli de scriere sau de altă natură. Tot aici am făcut trimiteri la documente de arhivă (unele publicate) sau publicaţii care sunt în legătură cu unele informaţii menţionate în textul nostru.

[41] Pentru zona rurală a întregii ţări (inclusiv judeţele care ne interesează), vezi tabelele publicate în *Documente*, doc. 229, p. 512-520; aici datele sunt evidenţiate şi pentru fiecare judeţ în parte, dar şi pentru toată Provincia Bucovina. Pentru zona urbană a Provinciei Bucovina, vezi „Tabelul numeric de sectele religioase permise şi interzise de pe raza Inspectoratului de Poliţie Cernăuţi” (ACNSAS, dosar nr. D 15.280, f. 574; trimis cu adresa din 24 iulie 1942, a Inspectoratului Regional de Poliţie Cernăuţi către Direcţiunea Generală a Poliţiei, Direcţia Poliţiei de Siguranţă: *ibidem*, f. 573).

[42] Vezi în tabelul din *Documente*, doc. 121, p. 372-373. Acest tabel reprezintă un extras din tabelul cu rezultatele recensământului pe confesiuni, publicat în *Recensământul general al populaţiei României din 29 Decemvrie 1930*, de Dr. Sabin Manuilă, vol. II, *Neam, limbă maternă, religie*, Bucureşti, Monitorul Oficial, Imprimeria Naţională, 1938, p. 521-780.

*
* *

Fără dată [circa 1943 septembrie], fără loc [Cernăuţi]. Studiu întocmit de Inspectoratul Regional de Poliţie Cernăuţi cu privire la situaţia „sectelor" religioase în Provincia Bucovina (care cuprindea judeţele Câmpulung, Cernăuţi, Rădăuţi, Storojineţ, Suceava, Hotin şi Dorohoi). Sunt avute în vedere următoarele organizaţii religioase: „secta baptistă", „secta adventistă de ziua a şaptea", „secta creştini după Evanghelie", „secta milenistă (ruselistă)", „secta martorii lui Iehova", „secta penticostalistă" (penticostală), „lipovenismul" şi „stilismul". Pentru fiecare „sectă" sunt date informaţii cu privire la istoria ei în regiune, organizare, numărul membrilor, activitate etc. Sunt notate măsurile luate de autorităţi împotriva „sectelor" în perioada 1941 – septembrie 1943; raportul vorbeşte de arestările operate de organele de poliţie, de trimiterile în judecată şi condamnările pe care le-au suferit credincioşii neoprotestanţi, de convertirile forţate etc. Este arătat în detaliu şi modul în care era organizată activitatea informativă a inspectoratului în ce priveşte fiecare „sectă".

[1]

I S T O R I C U L
S E C T E I B A P T I S T E [2]

ISTORICUL SECTEI BAPTISTE

Înfiinţarea şi originea sectei. Secta se înfiinţează în Anglia în anul 1600 de John Smith[43], care în anul 1606 fuge în Olanda din cauza persecuţiei. Din Anglia [baptismul] pătrunde în America prin anul 1651, fiind dus şi propagat de Roger Williams[44]. Până la finele veacului al XVII-lea secta nu câştigă prea mulţi aderenţi, din cauza persecuţiei. Odată cu libertatea engleză proclamată de Cromwell[45], secta şi-a câştigat milioane de aderenţi prin faptul că a atras în sânul ei oameni foarte bogaţi, cari au susţinut propaganda materialiceşte.

Infiltrarea în Europa – 1834. Baptismul pătrunde în Europa în anul 1834, mai întâi în Germania, cu sediul în oraşul Hamburg, apoi în Olanda, Rusia, Ungaria şi România.

Infiltrarea în România – 1884. În România apar[e] pentru prima dată în Ardeal, în judeţele Arad şi Bihor, fiind adus de propagandiştii maghiari, cari

[43] John Smyth (cca 1570-1612), pastor englez şi apărător al principiului libertăţii religioase, considerat de istorici fondatorul credinţei baptiste. În document numele lui e scris greşit: Smith.

[44] Roger Williams (1603-1683), teolog protestant englez, promotor al libertăţii religioase şi separaţiei bisericii de stat, fondator al primei biserici baptiste din America, în Providence. În text apare greşit: Wiliam.

[45] Oliver Cromwell (1599-1658), exponent al puritanismului, conducător militar şi politic englez, între 1653-1658 Lord Protector.

erau susţinuţi de statul maghiar, cu scopul de a desbina pe români. Din Ardeal se răspândesc în număr mic şi în Vechiul Regat.

În Basarabia apar[e] prin secolul XIX, fiind propagat de ruşi şi de evrei. Astfel, conducătorul şef al baptiştilor din Basarabia a fost evreul Leon Averbuch[46], care s-a botezat şi format predicator în Anglia.

După războiul mondial propaganda baptistă ia un avânt deosebit, fiind propagat de unii luptători, foşti prizonieri de războiu în Germania, cari în timpul captivităţii au fost contaminaţi de doctrina acestei secte.

Centrul baptist din România este la Arad[47], unde au şef pe Ion Popa[48] şi Vasile Berbecar[49] secretar, iar la Bucureşti pe Constantin Adorian[50].

Numărul membrilor, caselor de rugăciuni şi predicatorilor din ţară. În urma unei statistici făcută în anul 1922 a rezultat că secta are în ţară un număr de 34.922 membri, 868 case de rugăciuni şi 848 predicatori. La Bucureşti au un seminar, transformat din şcoala biblică din Arad în anul 1922[51], care este proprietatea americanului Everett Gill[52]. Primul director a fost Constantin Adorian, iar pe urmă a trecut sub direcţia reprezentantului asociaţiei baptiste americane, anume Dan Hurley[53]. În ultimul timp direcţia a fost încredinţată numitului Ioan Rose Socaciu[54]. [3]

Diviziunile sectei. Din cauză că s-a abandonat tradiţia s-au născut neînţelegeri în rândurile baptiştilor, împărţindu-se în vreo 8 grupuri, şi anume:

[46] Leon Averbuch (1885-1941) a fost conducătorul Comunităţii Evreilor Creştini din Chişinău.

[47] În oraşul şi judeţul Arad exista un număr relativ mare de baptişti. Comunităţile baptiste locale erau reunite în Comunitatea Bisericească Baptistă Română din Arad. Centrul organizaţional al baptismului din România era însă la Bucureşti, unde îşi avea sediul Uniunea Comunităţilor Creştine Baptiste din România.

[48] Ioan Popa (1885-1960), pastor baptist în Arad, în anii 1925-1931 preşedintele Uniunii Comunităţilor Creştine Baptiste din România.

[49] Vasile Berbecar (1878-1931), pastor baptist, în anii 1920-1929 secretar general al Uniunii Comunităţilor Creştine Baptiste din România.

[50] Constantin Adorian (1882-1954), pastor baptist, preşedintele Uniunii Comunităţilor Creştine Baptiste din România (1920-1925), directorul Seminarului Teologic Baptist (1922-1925), preşedintele comunităţii baptiste din Bucureşti.

[51] Seminarul Teologic Baptist, deschis în septembrie 1921 la Buteni, judeţul Arad, şi mutat apoi la Arad, în anul 1922 a fost strămutat la Bucureşti. Clădirea din str. Berzei nr. 29, în care funcţiona seminarul, era proprietatea Misiunii Baptiste Americane din România. În septembrie 1943 imobilul a fost confiscat şi dat în folosinţă Consiliului de Patronaj al Operelor Sociale; vezi *Documente*, doc. 458, p. 823-824.

[52] Everett Gill Sr. (1869-1958), pastor baptist american. În anii 1921-1939 a fost reprezentantul pentru Europa al Bordului de Misiune Externă a Baptiştilor din Sud (Southern Baptist Foreign Mission Board) din SUA. În 1938 şi-a mutat biroul de la Lausanne (Elveţia) în Bucureşti, unde a activat şi ca profesor şi director onorific al Seminarului Teologic Baptist.

[53] Dan T. Hurley (1895-1931), pastor baptist american, din 1923 misionar în România din partea Convenţiei Baptiste din Sud, profesor la Seminarului Teologic Baptist din Bucureşti.

[54] Ioan R. Socaciu (1889-1959), pastor baptist, directorul Seminarului Baptist din Bucureşti (1921, 1926-1931 şi 1936-1948), preşedintele Uniunii Comunităţilor Creştine Baptiste din România (1931-1945).

1. Baptiştii particulari.

2. Discipolii lui Hristos, cari resping Sf. Treime.

3. Tuncherii sau baptiştii germani, cari resping cultura chiar şi a predicatorilor. La botez stau în genunchi.

4. Baptiştii voinţei libere.

5. Baptiştii Bisericii lui Dumnezeu.

6. Baptiştii anti-misionari sau primitivi.

7. Baptiştii zilei a 7-a. De la aceştia a trecut Ellen White[55] la adventişti în 1844. Ei sărbătoresc sâmbăta.

8. Baptiştii celor 7 principii.

–

Organizaţia baptistă. Organizaţia baptistă este internaţională. Toţi ascultă de americanul Dr. MacNeil[56], preşedintele alianţei baptiste, care este şi rectorul Universităţii din Toronto-America. Secretarul general al alianţei baptiste este James Henry Rushbrooke, care a fost de vreo cinci ori în România, făcând şi intervenţii politice pentru baptişti[57].

Organizaţia în România. În România sunt organizaţi în comunităţi şi uniuni. Teritoriul uniunei comunităţii se poate extinde şi asupra unui judeţ întreg, cu condiţia să întrunească numărul suficient de membri, cari să poată întreţine predicatorii, casa de rugăciune şi şcoala duminicală pentru copii.

Toate comunităţile formează o uniune. Comitetul uniunei nu are nici o atribuţie în ceea ce priveşte dogmele credinţei, ci are numai însărcinări administrative.

Fiecare comunitate are funcţionari bisericeşti ca: premergători, predicatori, bătrâni, evanghelişti şi diaconi.

– Premergătorul este conducătorul comunităţii cu îndatoriri administrative şi trebue să aibă cel puţin 4 clase de liceu.

– Predicatorul, care la nevoie poate înlocui premergătorul, are îndatoriri de cuvântător şi trebue să aibă şcoală teologică sau cel puţin bacalaureatul. Nu poartă haine speciale.

– Bătrânii comunităţii sunt aceia cari îngrijesc, vizitează, sprijină, mângâie şi mustră pe membrii baptişti în sensul bibliei. Acestora li se cere ceva pregătire şcolară.

– Evanghelиştii sunt consideraţi ajutători ai predicatorilor, vestind evanghelia prin scris şi viu grai. Acestora li se cere pregătire şcolară.

– Diaconii ajută şi adună daruri pentru săraci, văduve. [4]

–

[55] În text e scris greşit: Elena Wite. Vezi mai jos nota 88.

[56] John MacNeil (1874-1937), pastor baptist canadian, preşedintele Alianţei Mondiale Baptiste (1928-1930).

[57] James Henry Rushbrooke (1870-1947), secretar general (1926-1939) şi apoi preşedinte al Alianţei Mondiale Baptiste (1939-1945). A fost în numeroase rânduri în România (1920, 1921, 1924, 1925, 1927, 1928, 1930, 1935, 1937, 1938, 1940), unde a intervenit la înalte autorităţi în stat pentru ameliorarea situaţiei cultului baptist.

Doctrina baptistă. Baptiştii au în general credinţă protestantă. Au luat însă învăţături de la luterani şi calvini. Pentru ei Sf. Scriptură este singura călăuză pentru credinţă şi viaţă. Cred în Sf. Treime, recunosc păcatul strămoşesc şi răscumpărarea făcută de Domnul Iisus Hristos. Credinţa specială a baptiştilor, de unde şi-au luat şi numele, este botezul. Ei susţin că copiii nu trebuie botezaţi, pentru că nu pot face mărturisirea de credinţă. Nu recunosc botezul ca taină de mântuire. Botezul la adulţi este săvârşit printr-o singură afundare. Săvârşesc şi Cina Domnului o dată pe lună, în ultima duminică, socotind-o ca o sfântă moştenire lăsată de Iisus Hristos. Vestesc apoi suferinţele şi moartea Domnului şi-şi amintesc că comunitatea baptistă formează un corp cu Hristos. Pentru aceia toţi membrii baptişti sunt obligaţi să formeze comunităţi ca şi ucenicii lui Hristos, să se boteze în credinţă şi să răspândească Împărăţia lui Dumnezeu în lume, adică baptismul. Deci fiecare este obligat să aducă în comunitate un prozelit, un snop cum îl numesc ei. Au ca zi de odihnă duminica, Naşterea şi Învierea Domnului şi Rusaliile (Pogorârea Duhului Sfânt). Nu admit divorţul.

Batjocuresc cu furie Biserica şi preoţia creştină ortodoxă. Ignorează cu batjocură credinţa şi tradiţia creştină ortodoxă, cu rugăciunile pentru cei vii şi morţi şi închinarea la icoane, moaşte etc.

–

Deosebirea între baptişti şi adventişti. Din punct de vedere al dogmei se observă între baptişti şi adventiştii de ziua [a] 7-a următoarele deosebiri:

– Baptiştii ţin duminica, adventiştii nu.

– Baptiştii au trei sărbători pe an (Crăciunul, Paştile, Rusaliile), adventiştii nu au nici una.

– Baptiştii nu admit mileniul ca adventiştii.

– Baptiştii admit iadul şi muncile veşnice, adventiştii nu.

– Baptiştii nu propagă a doua venire a Domnului în sensul adventiştilor.

– Baptiştii au o singură judecată a lui Hristos, iar adventiştii două.

–

Propaganda baptistă scrisă. Propaganda baptistă este susţinută şi prin organe de publicitate. Cele mai însemnate broşuri şi reviste baptiste sunt următoarele: 1. *Călătoria creştinului*; 2. *Enigmele Universului*; 3. *De ce întârzii?*; 4. *A murit Iisus?*; 5. *Iadul există?*; 6. *Ce este credinţa*; 7. *Astăzi sau mâine*; 8. *Originea Omului*; 9. *Suntem muritori?*; 10. *Baptiştii şi Biblia*; 11. *Cântările Sionului*[58]; 12. *Catehismul apostolic*; 13. *Şcoala Duminicală*; 14. *Scris este*; 15. *Calendarul poporului creştin*[59]; 16. *Cum câştigăm sufletele pentru*

[58] *Cântările Sionului* a fost cartea de cântări folosită de baptiştii din România. De notat că ediţia a 12-a a cărţii, tipărită la Arad, în martie 1941, a apărut cu titlul modificat *Cântările Evangheliei*. A fost o decizie a Comitetului Executiv al Uniunii Comunităţilor Creştine Baptiste din România, pentru a preîntâmpina neplăceri din partea autorităţilor, care promovau atunci o politică antisemită. Cf. Alexa Popovici, *op. cit.*, p. 318.

[59] *Calendarul Poporului Creştin* a apărut la Bucureşti, începând cu anul 1921, editat de revista baptistă „Farul Mântuirii”.

Mântuitorul; 17. *Cum serbează diavolul secerişul*; [5] 18. *Cine eşti, ce vrei şi unde te duci?*; 19. *Trebue să ţină creştinii sabatul?*

R e v i s t e: 1. *Farul Mântuirii*[60]; 2. *Lumina Vieţii*[61]; 3. *Glasul tineretului baptist*[62]; 4. *Binevestitorul*[63].

ISTORICUL SECTEI ÎN BUCOVINA

În Bucovina baptismul a pătruns după războiul mondial, fiind adus şi propagat de unii prizoneri întorşi din captivitate, cari în timpul de prizonerat petrecut în lagărele din Germania, luând contact cu diferiţi membri baptişti, s-au înfiltrat de ideile acestei secte[64].

Infiltrarea în judeţul H o t i n. În judeţul Hotin secta ia fiinţă în anul 1920, fiind adusă de locuitorul Iaveţchi, fost prizonier. Primii lui adepţi au fost locuitorii Livandovschi Ignat şi Vladimir Olinic, din oraşul Hotin, cari, pentru a-şi câştiga aderenţi, speculează nevoile populaţiei sărace, făcându-i diferite servicii sau acordându-i ajutoare. Pentru desăvârşirea propagandei au luat contact cu sectanţii baptişti de la Chişinău, care le trimiteau material de propagandă.

În anul 1925 baptiştii din Hotin, prin propriile lor mijloace, şi-au construit o casă de rugăciune şi, în urma intervenţiilor pe lângă Primărie, reuşesc să obţină şi loc de cimitir. În anul 1926 secta este răspândită de iniţiatorii Alexandru Baghiuc, Spătaru Teodor şi Zbârcot Alexandru şi în Târgul Suliţa, [judeţul] Hotin, unde se înfiinţează deasemeni o casă de rugăciuni.

Cu toată propaganda intensă desfăşurată, propagandiştii baptişti nu reuşesc să câştige prea mulţi aderenţi. Cu ocazia ocupaţiei bolşevice[65], autorităţile sovietice au încurajat şi chiar susţinut materialiceşte propaganda sectară, cu scop de a destrăma credinţa ortodoxă[66], reuşindu-se astfel ca sub ocupaţia sovietică numărul acestor sectanţi să crească considerabil, ajungând la circa 200.

Parte dintre aceştia au plecat odată cu trupele ruse în retragere, astfel că în toamna anului 1941, pe raza poliţiei Hotin se găsea un număr de 63 baptişti, fiind conduşi de membrii principali: Marcu Suvalcu, Cudrinschi Ifim şi Bugutschi Serghei.

[60] Revista „Farul Mântuirii", cu apariţie lunară în intervalul 1 decembrie 1919 – februarie 1932, în Bucureşti, a fost organ al Uniunii bisericilor baptiste din România.

[61] „Lumina Vieţii", revistă lunară a baptiştilor din Basarabia, apărută în ianuarie-iunie 1940.

[62] Revista „Glasul Tineretului Baptist" a apărut în intervalul 1 ianuarie 1925 – 31 decembrie 1932, la Bucureşti, ca organ al Uniunii Tineretului Baptist din România. A avut o apariţie lunară.

[63] „Binevestitorul", revistă a evreilor creştini din Chişinău, a apărut lunar, între 1924 şi 1940, cu ediţii paralele în limbile idiş, română şi rusă.

[64] Despre începuturile credinţei baptiste în Bucovina, vezi A. Popovici, *op. cit.*, p. 127 şi urm. (până în anul 1919), p. 522-528 (anii 1919-1942).

[65] Referire la ocupaţia sovietică a Basarabiei şi Bucovinei de Nord din iunie 1940 – iunie 1941.

[66] Afirmaţie falsă. În perioada ocupaţiei sovietice (iunie 1940 – iunie 1941) cultele neoprotestante şi credincioşii lor au suferit restricţiile şi vexaţiunile impuse religiei de regimul sovietic. Vezi *Documente*, p. 295, nota 2 la doc. 76, cu referire specială la situaţia baptiştilor.

Judeţul S t o r o j i n e ţ. Secta ia fiinţă în 1921, fiind propagată de predicatorul Hodoroabă Dumitru[67], din comuna Pătrăuţi. Acesta, până în anul 1937, când se mută la Cernăuţi, fiind numit de comunitatea baptistă din România predicator misionar pentru Bucovina, reuşeşte să câştige 415 aderenţi, dintre cari [6] numai 2 în oraşul Storojineţ, iar restul pe raza teritoriului rural. În timpul ocupaţiei sovietice numărul baptiştilor a crescut cu 180 membri.

Judeţul D o r o h o i. Pe raza judeţului Dorohoiu secta apare în anul 1920, fiind propagată de primii predicatori Ion Lupu şi Dumitru Ostafi, ambii din comuna Ştiubieni, acel judeţ, cari reuşesc să atragă un număr foarte mic de membri la sate, iar la oraşe numai în Tg. Darabani fac prozeliţi 6 persoane, în anul 1932.

Judeţul R ă d ă u ţ i. În acest judeţ secta apare tot după războiul mondial, numai pe teritoriul rural, fiind propagată de germanul Feodatt, străin de regiune, care reuşeşte să câştige 17 membri, printre cari cei mai însemnaţi sunt: Maser Johan, Nicolaescu Petre, Costiuc Alexandru, Capră Iftimie şi Moloce Gavriil. Datorită propagandei desfăşurată de aceştia, secta ajunge să numere până în anul 1940, 256 membri. După acest an numărul lor a scăzut simţitor datorită repatrierii germanilor în Germania[68], precum şi a măsurilor Ministerului Cultelor[69].

Judeţul C [â m p u] l u n g. În judeţul C[âmpu]lung secta apare după anul 1920 şi în prezent nu are decât 7 membri în oraşul Câmpulung. Cel mai periculos propagandist este locuitorul Tintinar Constantin, din acel oraş.

Judeţul S u c e a v a. Secta ia fiinţă în anul 1921, fiind propagată de locuitorul Croitor Gheorghe[70], din comuna Bosanci. Cu ajutorul predicatorului Ungureanu Silvestru[71], reuşeşte să înfiinţeze o casă de rugăciune în comuna Bosanci şi răspândesc secta în cele mai mari comuni din judeţ. Au ţinut strânse legături cu centrala baptistă din Ploeşti[72], de unde primeau instrucţiuni şi material de propagandă.

În târgul Solca secta este înfiinţată de locuitorul Florea Gheorghe, în anul 1921, iar în oraşul Suceava apare pentru prima dată în anul 1935, fiind

[67] Dumitru Hodoroabă (1892-?), unul dintre primii predicatori baptişti din Bucovina, între 1937-1940 pastorul bisericii din Cernăuţi.

[68] Referire la repatrierea etnicilor germani din Basarabia şi Bucovina, care a avut loc în toamna anului 1940, în baza acordului germano-sovietic din 5 septembrie 1940, referitor la germanii din Basarabia şi nordul Bucovinei (teritorii aflate în acel moment sub ocupaţie sovietică), precum şi a acordului germano-român din 22 octombrie 1940, referitor la germanii din sudul Bucovinei şi Dobrogea. Populaţia germană din aceste teritorii a fost strămutată atunci în Reich: 93.318 din Basarabia, 43.500 din nordul Bucovinei, 52.400 din sudul Bucovinei şi 13.968 din Dobrogea. Vezi Dirk Jachomowski, *Die Umsiedlung der Bessarabien-, Bukowina- und Dobrudschadeutschen: Von der Volksgruppe in Rumänien zur „Siedlungsbrücke“ an der Reichsgrenze*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1984.

[69] Referire la măsuri legislative, administrative şi de altă natură pe care Ministerul Cultelor şi Artelor, ulterior Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor, le-a luat împotriva cultelor neoprotestante începând cu septembrie 1940.

[70] Gheorghe Croitoru (1898-?), predicator baptist din Bucovina.

[71] Silvestru Ungureanu (1894-1976), pastor baptist, a activat îndeosebi în judeţul Suceava.

[72] Aici este o confuzie; oraşul Ploieşti nu a fost un centru al mişcării baptiste din România.

propagată de numitul Ilişioi Miftodie. În anul 1939, lăsându-se liber libertatea cultului[73], predicatorul Ungureanu Petre din Mihoveni reuşeşte chiar să obţină ordin de mobilizare pentru lucru din partea M.St.M.[74], care ulterior a fost anulat. În prezent pe raza poliţiei Suceava secta numără 43 baptişti în oraşul Solca. În oraşul Suceava secta nu a reuşit să-şi câştige aderenţi. [7]

Judeţul C e r n ă u ţ i. În judeţul Cernăuţi secta ia fiinţă în anul 1932, prin primul predicator Gheorghe Pisarciuc, care până în 1937 reuşeşte să atragă 24 aderenţi. Din anul 1937 este numit predicator numitul Hodoroabă Dumitru, care până la invazia bolşevică[75] atrage în sectă un număr total de 54 membri. Fiind numit Hodoroabă predicator de centrala baptistă din România[76], pentru Bucovina, numitul Pisarciuc se retrage din sectă şi se apropie din nou de credinţa ortodoxă.

CONCLUZIUNI GENERALE

În timpul ocupaţiei sovietice numărul baptiştilor a crescut considerabil, datorită autorităţilor bolşevice, care au încurajat şi chiar finanţat predicatorii acestei secte, plătindu-i lunar, cu scopul de a destrăma credinţa ortodoxă destul de înrădăcinată în sufletul poporului. Majoritatea acestor sectanţi s-au pus chiar în serviciul sovietului, drept dovadă că cei mai mulţi dintre ei au fugit odată cu trupele ruse în retragere[77].

Datorită măsurilor luate de autorităţile române după desrobire[78], prin internare în lagăre sau trimiteri cu acte dresate forurilor de judecată a sectanţilor cari s-au manifestat ostil – sub ocupaţie – statului român, precum şi a acelora cari au fost dovediţi că mai activează în sensul de a câştiga aderenţi, s-a constatat că numărul sectanţilor din regiunea noastră este în continuă descreştere.

La începutul anului 1942 se remarcă primele treceri la credinţa strămoşească, anume în persoana numitului Gheorghe Pisarciuc şi a familiei sale, care până în anul 1937 a fost predicatorul şi întemeietorul baptismului din oraşul Cernăuţi.

Faţă de tendinţele de trecere sau revenire la credinţa ortodoxă s-au luat măsuri de organele poliţieneşti în colaborare cu cele clericale şi administrative, de propagandă în rândurile lor în acest sens.

---

[73] Probabil referire la decizia nr. 31.999 din 12 iulie 1939, a Ministerului Cultelor şi Artelor, care autorizează funcţionarea asociaţiei religioase baptiste, asociaţiei religioase adventiste de ziua a şaptea şi asociaţiei religioase a creştinilor după Evanghelie; publicată în MOf, Partea I, nr. 161, 15 iulie 1939, p. 4455-4457; republicată în *Documente*, doc. 1, p. 187-200.

[74] Prescurtare de la Marele Stat Major.

[75] Referire la ocuparea Bucovinei de Nord şi a Basarabiei de către armata sovietică în urma notelor ultimative ale guvernului Uniunii Sovietice din 26 şi 28 iunie 1940.

[76] Referire la conducerea centrală a baptiştilor, reprezentată de Uniunea Comunităţilor Creştine Baptiste din România.

[77] Vezi nota 66.

[78] Referire la eliberarea Basarabiei şi nordului Bucovinei, după intrarea României în războiul împotriva Uniunii Sovietice, la 22 iunie 1941.

S-au luat deasemeni măsuri severe pentru supravegherea propagandiştilor periculoşi, cu scop de a li se paraliza orice activitate dăunătoare siguranţei Statului.

Idem şi pentru identificarea baptiştilor încă neidentificaţi de organele poliţieneşti.

S-au ordonat măsuri pentru executarea de descinderi şi percheziţii domiciliare, pentru a prinde în flagrant delict pe cei ce continuă a activa, precum şi pentru descoperirea materialului de propagandă. [8]

Luna Octombrie 1942. – La 26 Octombrie a.c. s-au botezat în oraşul Cernăuţi baptistele Iliescu Lidia şi Iliescu Eugenia, fiicele actualului conducător baptist din Cernăuţi.

– Un număr de 22 baptişti din oraşul Hotin au trecut cu forme legale la credinţa ortodoxă.

– Tot în această lună 34 baptişti din oraşul şi judeţul Rădăuţi au făcut cereri prin notariul public Priscornic, din Rădăuţi, solicitând să fie primiţi în sânul bisericei evangheliste, treceri cari s-au efectuat[79].

– În târgul Darabani-Dorohoiu a fost identificat un baptist.

*În luna Noembrie şi Decembrie 1942 s*e constată că baptiştii continuă a reveni la ortodoxism, frecventează bisericele şi respectă datinele creştineşti.

CONCLUZIUNI GENERALE pe anul 1942

Datorită măsurilor de supraveghere şi propagandă făcută în rândurile sectanţilor baptişti, s-a constatat că numărul membrilor acestei secte este în continuă descreştere. Astfel în cursul anului 1942 s-au constatat un număr de 59 de treceri, dintre cari 25 la credinţa ortodoxă şi 34 la cultul evanghelic. În general se observă că tendinţa de revenire la credinţa strămoşească este în curs.

–

Luna Ianuarie 1943. – În baza Decretului Lege Nr. 927 din 30 Decembrie 1942[80], s-au luat măsurile de rigoare contra sectelor religioase din regiunea noastră. Astfel s-a procedat imediat la sigilarea caselor de rugăciuni şi punerea lor în siguranţă până la trecerea în patrimoniul statului[81].

[79] Documente care vorbesc de treceri ale unor credincioşi neoprotestanţi din Bucovina la confesiunea evanghelică (luterană), în *Documente*, doc. 293, p. 600, doc. 298, p. 604, doc. 443, p. 808-809. Religia evangelică (luterană) a fost confesiunea majorităţii etnicilor germani din Bucovina, care în toamna anului 1940 au plecat aproape toţi în Germania. Numele corect este „biserica evanghelică”, nu „evanghelistă”, cum apare în document.

[80] Decretul-lege nr. 927 din 28 decembrie 1942 („Decret-Lege pentru modificarea şi abrogarea unor dispoziţiuni din Legea pentru regimul general al Cultelor”), prin care asociaţiile religioase baptistă, adventistă de ziua a şaptea şi creştină după Evanghelie au fost desfiinţate; publicat în *M*Of, Partea I, nr. 305, 30 decembrie 1942, p. 11231-11232; reprodus în *Documente*, doc. 304, p. 616-619.

[81] În baza decretului-lege nr. 927 din 28 decembrie 1942 s-a procedat la inventarierea şi sigilarea caselor de rugăciune ale organizaţiilor religioase interzise atunci. Averea lor mobilă şi imobilă a trecut în patrimoniul statului. Casele de rugăciune şi celelalte clădiri au căpătat diferite destinaţii.

– Un baptist din oraşul Rădăuţi, anume Irimescu Gheorghe, a revenit la ortodoxism.

– Idem doi baptişti din Solca-Suceava.

Luna Februarie [1943]. –

Luna Martie [1943]. – Poliţia Hotin a înaintat cu acte dresate Curţii Marţiale Cernăuţi pe baptistul Cudrineţchi Efim, domiciliat în acel oraş, asupra căruia s-a găsit un vast material de propagandă sectară.

– Idem poliţia Storojineţ 5 baptişti pentru aceleaşi motive şi activitate înterzisă. [9]

Luna Aprilie [1943]. – Chestura de Poliţie Cernăuţi a înaintat cu acte dresate Curţii Marţiale Cernăuţi 6 baptişti, asupra cărora s-a găsit un vast material de propagandă sectară.

– Idem Poliţia Hotin – 3 baptişti, pentru aceleaşi motive.

– Poliţia Storojineţ a identificat şi luat în evidenţă 2 baptişti.

– Au revenit la credinţa ortodoxă:

– 4 baptişti din oraşul Cernăuţi şi

– 6 din Tg. Suliţa, judeţul Hotin.

Luna Mai [1943]. – Au revenit la credinţa strămoşească:

– 2 membri din Suliţa-Hotin şi

– 3 „ din oraşul Cernăuţi.

Luna Iunie şi Iulie [1943]. Situaţia neschimbată.

Luna August [1943]. În cursul lunei August a.c. a revenit la credinţa ortodoxă baptistul Bilac Petru, împreună cu întreaga sa familie compusă din 8 persoane. Cel în cauză domiciliază în oraşul Cernăuţi şi este sculptorul troiţei care s-a ridicat şi sfinţit în ziua de 22 August, în suburbia Roşa[82].

În această lună s-a procedat la facerea unei statistici a baptiştilor existenţi pe raza teritoriului urban al acestui Inspectorat de Poliţie, care a dat următorul rezultat:

– Teritoriul Chesturei Cernăuţi……...35
– „ Poliţiei Câmpulung……..…7
– „ „ Hotin…….....…43
– „ „ Storojineţ…….……18
– „ „ Suceava…….……43
– Celelalte poliţii……....- -

Total 146 [10]

[82] Despre sfinţirea troiţei eroilor din oraşul Cernăuţi, suburbia Roşa, la 22 august 1943, a scris presa din Cernăuţi, care a menţionat şi numele lui Petru Bilac: „Instituţiile şi persoanele cari au sprijinit ridicarea Troiţei Eroilor din Roşa”, în „Bucovina”, Cernăuţi, anul III, nr. 688, 18 septembrie 1943, p. 4.

JUDECAREA SITUAŢIEI ŞI CONCLUZIUNILE GENERALE TRASE ÎN URMA ACTIVITĂŢII DESFĂŞURATE DE SECTA BAPTISTĂ ÎN CURSUL ANULUI 1942 ŞI MĂSURI DE LUAT PENTRU ANUL 1943

Datorită măsurilor de supraveghere luate contra baptiştilor, s-a constatat că această sectă n-a desfăşurat în cursul anului 1942 nici o activitate în sensul [de] a recruta noui aderenţi.

Majoritatea acestora au rămas fideli doctrinei sectei lor, iar parte au revenit la credinţa strămoşească sau au trecut la alte culte, unii din convingere, iar alţii pentru a se sustrage urmăririlor poliţieneşti.

Acest fapt ne este confirmat după apariţia Decretului-Lege Nr. 927/942, când unii baptişti s-au arătat refractari măsurilor de prohibire, arătând că cei ce au trecut la ortodoxism au făcut-o numai de formă şi nu din convingere.

–

Pentru motivele expuse mai sus, trebuesc luate pentru anul 1943 următoarele măsuri:

– Identificarea şi supravegherea tuturor baptiştilor din regiune.

– Ţinerea lor în strictă supravegherea, precum şi a persoanelor cu care vin în contact, pentru a se stabili dacă nu fac prozelitism.

– Identificarea şi supravegherea propagandiştilor şi colportorilor materialului de propagandă şi deferirea lor justiţiei în caz că sunt suficient dovediţi.

– Supravegherea baptiştilor cari au revenit la credinţa ortodoxă sau au trecut la alte culte, pentru a se constata dacă trecerile s-au făcut din convingere sau de formă.

– Identificare şi supravegherea conducătorilor.

– A se urmări şi constata dacă nu se face propagandă sectară sub formă de reuniuni familiale.

– Efectuarea de percheziţii domiciliare, cu paza formelor legale, pentru găsirea materialului de propagandă. [11]

– Intensificarea propagandei în rândurile baptiştilor în unire cu organele administrative şi clericale, pentru a se continua tendinţa de revenire la credinţa strămoşească.

– În toate cazurile unde organele poliţieneşti vor întâlni rezistenţă şi reavoinţă, să procedeze la reprimare cu toată energia. [12]

SITUAŢIA
NUMERICĂ ŞI NOMINALĂ A SECTEI BAPTISTE
[Pe teritoriul urban al Provinciei Bucovina]

Situaţia numerică

– Cernăuţi…… 35
– Câmpulung……. 7
– Hotin…… 43
– Storojineţ……... 18
– Suceava……..... 43

Total 146

Situaţia nominală

1. CERNĂUŢI

1. Hodoroabă Dumitru – predicator
2. Hodoroabă Elena
3. Cozma Vasile
4. Bordeian Iordache
5. Ostafi Gheorghe
6. Ostafi Domnica
7. Ostafi Mihai
8. Lencu Maria
9. Constantinovici N.
10. Macovschi Olga
11. Turturean Ecaterina
12. Marin Domnica
13. Marin Maria
14. Irena Ioan
15. Cantemir Neculae
16. Andruceac Vasile
17. Pauliuc Ioan
18. Ţibulschi Iosefa
19. Hodoroabă Lidia
20. Şutac Ana
21. Morschimiler Eduart
22. Mijia Andrei
23. Mijia Floarea
24. Ostafi Dumitru
25. Marcu Olga
26. Mirschimiler Eugen
27. Neuimann Nădejde[83]
28. Balatricova Antonia
29. Semeniuc Mihai
30. Ostafi Vasile
31. Pauliuc Maria
32. Babiciuc Vasile
33. Babiciuc Ana
34. Palamariuc Gheorghe
35. Palamariuc Ştefania

[83] În listele din acest document apare de mai multe ori, ca prenume, „Nădejde”, care probabil este o transcriere greşită a numelui „Nadejda”.

2. CÂMPULUNG

1. Titinar Constantin
2. Titinar Ioana
3. Ştefeligă Grigore
4. Ştefeligă Elena
5. Babici Ioan
6. Babici Rariţa
7. Surpat Valerian [13]

3. HOTIN

1. Suvalcu Marcu – conducător
2. Boguţchi Serghei – predicator
3. Suvalcu Maria
4. Boguţchi Nădejde
5. Covtiuc Zaharie
6. Cudreniţchi Efim
7. Cudrineţchi Ana
8. Cudrineţchi Sava
9. Cudrineţchi Safira
10. Cudrineţchi Petre
11. Cudrineţchi Liudmila
12. Cudrineţchi Nădejde
13. Cudrineţchi Ştefan
14. Sevciuc Ioan
15. Sevciuc Alexandru
16. Pişlari Mihai
17. Pişlari Vera
18. Pişlari Eva
19. Pişlari Evanghelina
20. Pişlari Valentina
21. Iaţiuc Iodochia
22. Raşcovschi Melania
23. Raşcovschi Ecaterina
24. Corceac Eudochia
25. Gorcediuc Ana
26. Constanciuc Ana
27. Soiciuc Daria
28. Spac Artina
29. Zaiţ Alexandra
30. Odineţ Maria
31. Reazanov Ana
32. Gordeciuc Maria
33. Hlesci Liubov
34. Dernovoi Nichita – conducător
35. Dernovoi Maria
36. Zbârcot Maria
37. Zbârcot Vasile
38. Zbârcot Domnica
39. Raţă Tasia
40. Reşetnic Dumitru
41. Reşetnic Ecaterina
42. Burlacu Mihai
43. Burlacu Elisabeta

4. STOROJINEŢ

1. Crauciuc Vasile – predicator
2. Crauciuc Anastasia
3. Crauciuc Ştefan
4. Crauciuc Isaia
5. Crauciuc Lidia
6. Crauciuc Saveta
7. Crauciuc Ieremia
8. Crauciuc Ana
9. Hulei Simion – predicator
10. Hulei Iftima
11. Hulei Ilie
12. Hulei Elena
13. Hulei Isidor
14. Hulei Nistor
15. Hulei Maria
16. Semaca Procopie
17. Lazureac Petru
18. Lazureac Irina

5. SUCEAVA

1. Daniliuc Toader – predicator
2. Daniliuc Elisabeta
3. Daniliuc Gheorghe
4. Daniliuc Marta
5. Daniliuc Pavel
6. Daniliuc David
7. Daniliuc Maria
8. Baranoschi Eremia
9. Baranoschi Ana
10. Baranoschi Elena
11. Baranoschi Paulina
12. Baranoschi Silvia
13. Bâgu[84] Neculae
14. Bâgu Maria
15. Bâgu Teodor
16. Bâgu Gheorghe
17. Bâgu Petre
18. Bâgu Leonora
19. Bâgu Rozalia
20. Bârgu Trifan
21. Bârgu Mihai
22. Bârgu Ana
23. Bârgu Rahila
24. Bârgu Ilie
25. Filimon Gheorghe
26. Cojoc Leon
27. Cojoc Rozalia
28. Cojoc Samoilă
29. Cojoc Lidia
30. Cojoc Maria
31. Cojoc Avram
32. Cojoc Rahila
33. Cojoc Ilie
34. Cojoc Mihai
35. Daniliuc Iulian
36. Daniliuc Carolina
37. Onofrei Toader
38. Onofrei Leonora
39. Onofrei Viorica
40. Filimon Maria
41. Filimon Ana
42. Filimon Oltea
43. Filimon Ilie

Marea majoritate a acestor sectanţi sunt de profesiune agricultori şi puţină parte din ei sunt meseriaşi. [14]

SITUAŢIA NUMERICĂ ŞI NOMINALĂ A BAPTIŞTILOR
Pe raza teritoriului rural a Provinciei Bucovina

1. Judeţul Cernăuţi……...…….305
2. „ Hotin…….3.652
3. „ Suceava……..…..490
4. „ Rădăuţi…….204
5. „ Storojineţ…….…….596
6. „ Dorohoiu……95
7. „ Câmpulung…….---

Total…...……..5.222 [15]

[84] În text apar două nume de familie: Bâgu şi Bârgu. Nu este exclus să fi fost vorba de un singur nume, pe care autorul să-l fi scris şi într-o formă greşită.

PLAN DE LUCRU
PENTRU DESFĂŞURAREA ACTIVITĂŢII INFORMATIVE
ÎN URMĂRIREA SECTEI BAPTISTE PE ANUL 1943

Problema sectei baptiste de pe raza Inspectoratul lui Regional de Poliţie Cernăuţi se va urmări din următoarele puncte de vedere:

I. Din punct de vedere al locului – spaţiu.

Problema se va urmări pe raza întregului Inspectorat de Poliţie, pe teritoriul Poliţiei Hotin, Cernăuţi, Suceava, Storojineţ, Câmpulung şi celelalte judeţe, clasate după importanţă şi unde acţiunea baptistă este mai puternică, de către agenţii echipei speciale, organele poliţieneşti, agenţi acoperiţi şi informatori ocazionali, pentru a se urmări îndeaproape activitatea acestei probleme şi a identifica pe conducători, colportori şi propagandişti.

Casele de rugăciuni fiind închise[85], se va urmări şi identifica locurile unde se adună pentru rugăciune.

Se va urmări acţiunea de propagandă şi rezultatele ei.

Pentru a identifica pe toţi sectanţii baptişti periculoşi şi pentru a pune stavilă acţiunei de propagandă se vor executa toate măsurile propuse pentru urmărirea acestei probleme pe anul 1943, prevăzute la „Judecarea Situaţiei”.

În toate localităţile enumerate mai sus, afară de oraşul Cernăuţi, unde mijloacele normale de căutare sunt suficiente, vor acţiona şi agenţii acoperiţi ai Inspectoratului Regional de Poliţie Cernăuţi, suprapunându-se şi activitatea echipei speciale.

Mijloacele organice de căutarea informaţiunilor se vor conduce şi vor urmări aplicarea ordinului general de înformaţiuni dat de Inspectorat pe anul 1943.

În toate localităţile specificate mai sus, activitatea informativă se va desfăşura în colaborare cu organele Inspectoratului de Jandarmi Cernăuţi, prin organele locale.

II. Din punct de vedere al timpului.

Acţiunea se va desfăşura cu aceeaşi intensitate, în tot cursul anului, gravitând în special asupra teritoriului [16] urban a[l] judeţului Hotin, Suceava, Cernăuţi, Storojineţ, Câmpulung, urmând celelalte judeţe unde numărul sectanţilor baptişti este mai mare şi în special în judeţele foste sub ocupaţia sovietică, unde se pot identifica încă mulţi sectanţi, necunoscuţi de autorităţile poliţieneşti.

III. Din punct de vedere al izvoarelor de informaţiuni.

Din totalul isvoarelor de informaţiuni se va da o deosebită atenţie clerului şi organelor sale ajutătoare (cantori, epitropi bisericeşti etc.), credincioşilor ortodocşi, precum şi corpului didactic şi organelor administrative locale.

IV. Din punct de vedere al legăturilor şi transmisiunilor.

Transmiterea informaţiunilor culese şi legăturilor pentru darea instrucţiunilor în vederea căutării şi supravegherii, se va face în funcţie de urgenţă şi anume:

[85] Toate casele de rugăciune ale baptiştilor, adventiştilor de ziua a şaptea şi creştinilor după Evanghelie au fost închise în urma decretului-lege nr. 927 din 28 decembrie 1942; vezi nota 80.

– telefonic,
– telegrafic,
– prin curier în scris,
– text convenţional
– sau clar prin scris. [17]

Plan de căutarea informaţiunilor pe teren

Informaţiuni de cules asupra	Obiectivul	Ordine de urgenţă	Mijloacele		Realizări
			Normale	Suplimentare	
H O T I N					
Locuri de adunare Material propagandă Propagandă orală Manifestări Colecte Prozelitism Propaganda de revenire în sânul bisericei ortodoxe etc.	Case suspecte Conducători Membrii fanatici Predicatori Trecuţi la alte culte Reveniţi la ortodoxism Membrii în general	V I III II VI VII IV	organele Echipei Speciale	Informatori Agenţi acoperiţi Clerul şi ajutoarele lor Creştinii ortodocşi Corpul didactic şi Organele administrative	
S U C E A V A					
idem	idem	idem	idem	idem	
C E R N Ă U Ţ I					
idem	idem	idem	idem	idem	
S T O R O J I N E Ţ					
idem	idem	idem	idem	idem	
C Â M P U L U N G					
idem	idem	idem	idem	idem	
R Ă D Ă U Ţ I					
idem	idem	idem	idem	idem	
D O R O H O I					
idem	idem	idem	idem	idem	

[18]

I S T O R I C U L
S E C T E I A D V E N T I S T E D E Z I U A **[a] 7 - a** [19]

ISTORICUL
SECTEI ADVENTISTE DE ZIUA [a] 7-a

Originea adventismului de ziua [a] 7-a. Originea cuvântului adventist este de la latinescul „adventus” – sosire, venire, prin urmare aceşti sectanţi socotesc apropiată a două venire a Mântuitorului.

Întemeietorul adventismului este William Miller[86], născut în America la 1782, fiu de baptişti, agricultor. În tinereţe a fost liber cugetător. La vârsta de 34 ani intră în secta baptistă, începând să citească cărţile profetice, în special cartea lui Daniil şi Apocalipsa. După un scurt timp ajunge la convingerea că împărăţia de 1000 ani, despre care se vorbeşte în Apocalipsă, va începe în curând şi chiar socoteşte exact anul acestui eveniment. Această socoteală o ţine ascunsă timp de 13 ani şi o face cunoscut pentru prima dată în anul 1831. Fiind numit predicator baptist, începe să propage ideile sale adventiste, că Mântuitorul va veni la 21 Martie 1843 sau 1 Martie 1844.

Neapărând Mântuitorul la aceste date, un aderent al său, anume S. S. Snow[87], găseşte o mică greşeală în calculul lui Miller, pe baza citatului din Matei, cap. 25, 5-6 (că mirele a întârziat să vină până la miezul nopţii), şi socoteşte venirea Domnului la 21 Octombrie 1844.

Doamna Ellen G. White[88] (1827-1917) reuşeşte să scoată pe adventişti din încurcătură, susţinând că Domnul a venit la 21 Octombrie 1844, însă nu pe pământ, ci tot în cer, pentru ca să cureţe sanctuarul ceresc de toţi acei cari au serbat duminica în locul sâmbetei, întroducând astfel pentru aceşti sectanţi zi de sărbătoare sâmbăta.

Diviziunile adventiştilor. Adventiştii înmulţindu-se s-au împărţit în vreo şase grupe:

– adventiştii evanghelici,
– biserica creştină adventistă,
– Minunea bisericei adventiste,
– adventiştii de ziua primă,
– adventiştii vremei ce va să vină,
– adventiştii zilei [a] 7-a. [20]

Infiltrarea în Europa. Din America adventismul a fost răspândit în Europa de un fost preot catolic, Czehowski[89], de origine poloneză, mai întâi în Germania, apoi în Belgia, Olanda şi Austria. Centrul de propagandă este în Hamburg, unde au 30 de ziare de propagandă, cinci colegii şi seminarii şi mai multe şcoli confesionale.

–

Infiltrarea în România. În România adventismul apare în anul 1870, fiind adus tot de Mihai Czehowski, care a ţinut mai multe conferinţe adventiste la Piteşti, însă cu mare greutate [a reuşit] să-şi câştige 3-4 aderenţi. Până în 1881 reuşeşte să atragă numai 13 membri[90].

[86] William Miller (1782-1849), fost predicator baptist american, unul dintre întemeietorii mişcării adventiste. În document apare greşit: Muller.

[87] Samuel Snow (1806-1870), predicator american, unul dintre pionierii mişcării adventiste.

[88] Ellen G. White (1827-1915), misionară şi scriitoare adventistă, din SUA.

[89] Mihał B. Czehowki (1818-1876), fost preot catolic polonez convertit la adventism, a desfăşurat activitate misionară în mai multe ţări din Europa, inclusiv în România. În document apare de fiecare dată: Cehovschi.

[90] Pentru începuturile adventismului în România, vezi, între altele, Daniel-Adrian Neagu, *Istoria Bisericii Adventiste din România şi impactul ei asupra societăţii româneşti (1870-1930)*, teză de doctorat, Bucureşti, Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Istorie, 2013, p. 69 şi urm.

O altă sămânţă adventistă este adusă din Crimeia, cu ocazia colonizării în Dobrogea[91], de către germanii Kruger şi Baierle, cari, stabilindu-se în comuna Sarighiol, au isbutit să facă un număr de 30 aderenţi prin satele Cobadin, Anadalchioi şi Viile Noui.

În anul 1890 pătrund în Bucureşti prin germanii Adomeit[92] şi Perk[93] şi până în 1906 reuşesc să facă 20 de aderenţi, printre cari şi pe studentul în medicină, doctorul şi conducătorul de azi a Uniunei Adventiştilor din România[94], Dl. Petre P. Paulini[95].

–

Organizarea. Adventiştii sunt organizaţi în uniuni pe ţări, iar fiecare uniune este compusă din conferinţe, după regiuni, cari la rândul lor sunt formate din comunităţi. Comunităţile sunt conduse de predicatori, pentru formarea cărora au şcoli speciale. Au şi colportori speciali, cari împart broşurile. Pentru a-şi menţine propaganda prin tipărituri, au o societate de editură în Bucureşti, „Cuvântul Evangheliei”[96].

În Europa adventiştii formează o Diviziune, iar în România o uniune, împărţită în şase conferinţe: Muntenia, Oltenia, Moldova, Bucovina[97], Transilvania şi Banatul.

Preşedintele real al uniunei române este Daniel N. Wall[98], însă fiind străin a fost înlocuit cu P. Păunescu[99].

–

Doctrina. Adeventiştii de ziua [a] 7-a susţin următoarele învăţături:

– Biblia este singurul isvor de credinţă.

[91] Referire la colonizarea de germani în Dobrogea, de la mijlocul şi din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

[92] Ferdinand Adomeit, pastor adventist german, care în primii ani ai secolului XX a condus bisericile adventiste (de limbă germană) din România.

[93] Gerhard Perk (1859-1930), fost menonit din Ucraina, pastor adventist şi misionar în mai multe ţări din Europa. În primii ani ai secolului XX i-a urmat lui Ferdinand Adomeit şi a condus bisericile adventiste (de limbă germană) din România.

[94] Numele complet era Uniunea Comunităţilor Evanghelice ale Adventiştilor de Ziua a Şaptea din România.

[95] Petre P. Paulini (1882-1953), pastor adventist. În anii 1920-1927 şi 1932-1936 a fost preşedintele Uniunii Comunităţilor Evanghelice ale Adventiştilor de Ziua a Şaptea din România. În document apare greşit: Petre I. Paulini.

[96] Societatea comercială „Cuvântul Evangheliei”, cu sediul în Bucureşti, a fost înfiinţată în anul 1920 şi a editat şi difuzat literatură cu caracter religios a adventiştilor de ziua a şaptea.

[97] După eliberarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord s-a constituit Conferinţa Bucovina şi Basarabia a adventiştilor de ziua a şaptea, al cărei preşedinte a fost Alexandru Popov, pastor în Cernăuţi, menţionat în acest document. Două scrisori ale conducerii Conferinţe către credincioşi, din 25 august 1941 şi din noiembrie 1941, au fost publicate în *Documente*, doc. 79, p. 303-305, şi doc. 103, p. 330-331.

[98] Daniel N. Wall, pastor american, preşedinte al Uniunii adventiste din România în anii 1927-1932.

[99] Petre Păunescu (1882-1972), fost maior, predicator şi fruntaş adventist. În 1927-1932 şi 1941-1959 a fost consilier al Uniunii adventiste din România. În anii 1937-1941 a fost directorul Institutului Biblic din Braşov-Stupini.

– Cred în două învieri a[le] Mântuitorului, una cunoscută de toţi, iar a doua pentru a împărăţi 1000 de ani.

– Admit două judecăţi, una la începutul împărăţiei de 1000 ani, când vor fi răsplătiţi cei buni, şi alta la [21] finele împărăţiei, când [vor] fi pedepsiţi cei răi.

– Admit somnul sufletelor (morţii nu mai au suflet viu), pentru a combate cultul sfinţilor şi morţilor.

– Practică spălarea picioarelor ca semn al umilinţei.

– Nu admit Sfintele Taine şi cultul icoanelor, crucii, ca fiind contrare poruncei a doua.

– Nu cred în existenţa iadului şi muncilor veşnice.

– Nu dă importanţă botezului, dar îl admit la mărturisire.

– Nu admit tradiţia şi deci nici ierarhia.

– Nu admit nici un fel de sărbătoare.

– Serbează sâmbăta ca zi a Domnului, în loc de duminică, care zi este obligatorie pentru toţi oamenii.

–

Cultul. Adventiştii fac slujbă religioasă sâmbăta şi în alte zile de adunare, dimineaţa sau după amiază. Sf. Cină o sărbătoresc o dată pe trimestru, de regulă în legătură cu botezul, pentru a împărtăşi pe cei botezaţi.

Prozeliţii fac o şcoală în fiecare săptămână ca să înveţe credinţa adventistă şi cel care dă dovadă de cunoştinţe suficiente este trecut după 3 luni pe lista celor ce se botează, în caz contrar sunt amânaţi alte trei luni.

Botezul se face de obicei în apă curgătoare.

Practică şi un fel de căsătorie[100], iar înmormântările sunt un mijloc de propagandă, mortul fiind condus la groapă cu cântări şi predici.

–

Mijloace de propagandă. Pentru succesul propagandei folosesc numeroase reviste şi broşuri, dintre cari cele mai însemnate sunt:

Reviste:

1. *Semnele Timpului*[101].
2. *Curierul Misionar*[102].
3. *Lecţiuni biblice pentru copiii majori*[103].
4. *Lecţiuni biblice pentru copiii minori*[104].

[100] Cu sensul de cununie.

[101] „Semnele Timpului”, revistă a adventiştilor de ziua a şaptea din România. A apărut, cu unele întreruperi, între anii 1908 şi 1942, la Bucureşti. Avea o apariţie lunară.

[102] „Curierul misionar”, revistă a adventiştilor de ziua a şaptea din România. A apărut la Bucureşti, în anii 1914, 1916 şi apoi din 1922.

[103] Este vorba de „Lecţiuni biblice”, revistă a adventiştilor de ziua a şaptea, apărută la Bucureşti în anii 1909-1916, 1919-1942, 1945-1948.

[104] Probabil că se referă la „Lecţiuni pentru Sabat”, revistă adventistă apărută la Bucureşti în anii 1922-1937.

Broşuri:

1. *Parabolele Domnului Hristos.*
2. *Timpul nostru în lumina profeţiilor.*
3. *Marea luptă.*
4. *Patriarhi şi profeţi.*
5. *Note asupra cărţii facerii.*
6. *Profeţi falşi şi mincinoşi şi profeţii mincinoase.*
7. *Calea către Hristos.*
8. *Sabatul studiat la lumina cuvântului lui D[umne]zeu.*
9. *În umbra marilor evenimente*.
10. *Hristos Mântuitorul nostru luptă contra epidemiilor*. [22]
12. *Lecturi biblice asupra adevărului prezent*.
13. *Trebue să bea creştinul băutură?*
14. *Este Biblia cuvântul lui Dumnezeu?*
15. *Umbra şi fiinţa planului de mântuire*.
16. *Ce bine să fac să câştig viaţa veşnică*.
17. *Cine a hotărât care cărţi să facă Biblia*.
18. *Pocăiţi-vă căci împărăţia este apropiată*.
19. *A doua venire a lui Hristos*.
20. *Sabatul Noului Testament*.
21. *Ce zi serbaţi şi pentru ce?*
22. *Unde sunt morţii?*

ISTORICUL SECTEI ÎN BUCOVINA

În Bucovina adventismul apare după războiul mondial, fiind adus şi propagat de ţăranii veniţi fie din lagărele din Germania, fie din Transilvania sau America.

Infiltrarea în judeţul H o t i n. Secta apare în oraşul Hotin în anul 1920, când baptistul Iaveţchi, venit din America, se desparte de baptişti şi trece la adventişti. Acesta reuşeşte să atragă în sectă pe locuitorii Rascovschi Dumitru şi Butuşanschi Alexei, cari au început să propage doctrina acestei credinţe.

În anul 1921 soseşte în Hotin adventistul Dalalău Alexandru, din Transilvania, care căsătorindu-se cu fiica lui Iaveţchi, încep să desfăşoare o intensă propagandă, dar fără rezultat, deoarece până la ocupaţia sovietică n-au atras decât 12 membri.

În Tg. Suliţa-Hotin secta apare în 1930, fiind înfiinţată de baptiştii Baghiuc, Spătaru Teodor şi Zbârcot Alexandru, care au trecut la adventism, sub conducerea predicatorului Costemschi Parfenie. Aceştia ridică şi o casă de rugăciune, obţinând până în 1939, 17 membri. În prezent conducătorul acestor sectanţi este Rusu Ioan, iar în Hotin, Dalalău Alex[andru].

Judeţul S t o r o j i n e ţ. Secta apare în 1929, fiind propagată de predicatorul Rusnac Dimitrie. În 1932 vine în ajutorul acestuia germanul Rudolf Reihamer, care-şi stabileşte domiciliul în Storojineţ, reuşind să atragă de partea

sa un număr de 17 membri. În timpul ocupaţiei sovietice acesta s-a repatriat în Germania, aşa că această sectă n-a progresat. După ocupaţia sovietică au fost identificaţi în oraşul Storojineţ numai 3 adventişti.

Judeţul D o r o h o i u. Adventismul îşi face apariţia în anul 1919, când se descoperă în cartierul Depoului Gării, la locuinţa lucrătorului Ciobanu, un număr de 12 membri. Cu timpul aceşti sectanţi au trecut la secta creştină după evanghelie şi n-au mai progresat.

În Tg. Darabani secta apare în 1922, făcând până în prezent 109 aderenţi, fiind în creştere, cu toate măsurile restrictive ce s-au luat contra lor. [23]

Judeţul R ă d ă u ţ i. Pe raza teritoriului urban a[l] judeţului Rădăuţi nu avem adventişti de ziua [a] 7-a, ci numai pe teritoriul rural, unde numărul lor ajunge la 155 persoane, cu centrul în comuna Vicovu de Sus şi au predicator pe locuitorul Toader Pâslar.

Judeţul C â m p u l u n g. [Adventismul] apare imediat după războiul mondial, numărând printre primii membri pe locuitorul Gheorghe Ţâmpău, din oraşul Câmpulung. În anul 1926 Uniunea comunităţii adventiste din ţară construieşte în acest oraş 2 case de rugăciuni. Cu toată munca depusă de predicatorii Marinescu Nicolae, din C[âmpu]lung, şi Grăjdinaru Ioan, din G[ura] Humor[ului], n-au putut recruta decât 39 membri, dintre cari: 2 la V[atra] Dornei, 21 la C[âmpu]lung şi 16 la G[ura] Humorului.

Judeţul S u c e a v a. [Secta] apare pentru prima dată în anul 1935, fiind adusă şi propagată de locuitorul Ilişioi Mifdodie, care a reuşit să atragă până în prezent un număr de 16 membri. Nu au case de rugăciune şi nici predicatori.

Judeţul C e r n ă u ţ i. [Secta] ia fiinţă după anul 1919, fiind adusă de predicatorul german Gruber, care a numit predicatori pentru oraşul Cernăuţi pe numiţii Leon Balah şi Tănase Miriuca, iar pentru judeţ pe Oresciuc Gheorghe, Nahirni Gh., Darie Gh. şi Machiu Mihail. În urma propagandei desfăşurate de aceşti predicatori, numărul sectanţilor s-a ridicat la circa 200. În prezent au conducător şi predicator pe numitul Popov Alexandru.

CONCLUZIUNI GENERALE PE ANUL 1942

Deşi în cursul anului 1942 s-au luat severe măsuri de prohibirea propagandei sectare adventiste de ziua [a] 7-a, totuşi aceşti sectanţi au continuat să activeze discret, ţinând adunări şi făcând rugăciuni, în cadrul familiilor lor.

Cu toată propaganda făcută în rândurile lor, cu scopul de a reveni la credinţa strămoşească, s-a constatat că toţi membrii au rămas fideli doctrinei lor.

Faţă de cele de mai sus, cât şi în baza decretului lege care a apărut la finele lunei Decembrie a.c.[105], urmează a se lua pentru anul 1943 cele mai severe măsuri de reprimare a activităţii acestor sectanţi.

Ca atare pentru anul viitor se impune luat următoarele măsuri: identificarea şi supravegherea conducătorilor, predicatorilor şi membrilor adventişti şi înaintarea lor justiţiei în caz că sunt suficiente dovezi de vinovăţie. [24]

[105] Referire la decretul-lege nr. 927 din 28 decembrie 1942; vezi nota 80.

Ianuarie 1943. S-au executat întocmai dispoziţiunile Decretului Lege Nr. 927/942, neînregistrându-se rezistenţă din partea sectanţilor.

– În cursul acestei luni trei adventişti din oraşul Storojineţ au revenit cu forme legale la credinţa ortodoxă.

Februarie [1943]. – Poliţia Storojineţ a înaintat cu acte dresate Curţii Marţiale Cernăuţi pe sectantul adventist Spac Vasile şi Nahorneac Mihai, din comuna Vişiniţa, pentru faptul că au fost prinşi în adunare şi cu material de propagandă.

Martie [1943]. – Poliţia Suceava a înaintat cu acte dresate Curţii Marţiale Cernăuţi, un număr de 6 adventişti, fiind prinşi cu material de propagandă sectară. În timp ce se aflau în curs de judecată, au revenit la credinţa ortodoxă, împreună cu întreaga lor familie, compusă din 15 persoane. Prin revenirea acestor sectanţi la credinţa strămoşească, oraşul Suceava nu mai are nici un adventist.

Aprilie [1943]. – Poliţia Cernăuţi a efectuat în cursul lunei mai multe percheziţii domiciliare adventiştilor de ziua [a] 7-a din acest oraş, găsind material de propagandă sectară numai la numita Popov Eugenia, care a fost înaintată cu acte dresate Curţii Marţiale Cernăuţi.

– Poliţia Hotin a înaintat aceleiaşi instanţe de judecată pe conducătorul adventist din acel oraş, anume Dalalău Alexandru, pentru aceleaşi motive.

– Poliţia Storojineţ a identificat 3 familii adventiste, anume: Zori Martin, care în anul 1941 a fost dat în judecată şi pentru activitate comunistă, Teodor Creuco şi Tican Ilie.

Mai [1943]. – Poliţia Storojineţ a înaintat cu acte dresate Curţii Marţiale Cernăuţi pe numitul Mihăescu Gheorghe, asupra căruia s-a găsit material de propagandă.

Iunie, Iulie şi August [1943]. Nu s-au făcut trimiteri în judecată.

Se observă că, cu toată propaganda şi stăruinţa depusă în rândurile acestei secte de a reveni la credinţa strămoşească, aceştia continuă a rămânea fideli sectei lor. În general se observă reavoinţă şi îndărătnicie dusă până la sfidare şi obrăznicie. [25]

Luna Septembrie [1943]. Adventiştii de ziua [a] 7-a din Tg. Darabani (144), în urma apariţiei D[ecretului] L[ege] prin care se prevede desfiinţarea sectelor religioase[106], au dat declaraţiuni de renunţare la sectarism şi trecere la credinţa ortodoxă. Toţi aceştia nu se sfiesc să declare ca nesincere declaraţiile lor de trecere la cultul ortodox, cerând să fie lăsaţi să serbeze sâmbăta şi duminica şi să nu se închine la icoane. Ca dovadă că trecerile lor sunt nesincere este faptul că un număr de 28 sectanţi din Darabani au fost daţi judecăţii pentru activitate sectară interzisă, după două luni după ce au dat declaraţii de renunţare la sectarism.

De pe raza Detaşamentului de Poliţie Darabani au dat până în prezent declaraţii de renunţare la sectarism un număr de 68 adventişti, cari, împreună cu membrii familiei minori, totalizează un număr de 144 suflete.

[106] Referire la decretul-lege nr. 927 din 28 decembrie 1942; vezi nota 80.

În cursul acestei luni s-a procedat al facerea unei statistici, stabilindu-se următoarea situaţie:

– Cernăuţi.....197
– Storojineţ..... 8
– Rădăuţi..... 6
– Câmpulung.....31
– Dorohoiu.....110
– Hotin.....18
– Suceava.....---

---

370 [26]

JUDECAREA SITUAŢIEI ŞI CONCLUZIUNILE GENERALE TRASE ÎN URMA ACTIVITĂŢII DESFĂŞURATĂ DE SECTA ADVENTISTĂ DE ZIUA [a] 7-a ÎN CURSUL ANULUI 1942 ŞI MĂSURI DE LUAT PENTRU ANUL 1943

Datorită măsurilor de supraveghere luate contra adventiştilor de ziua [a] 7-a s-a constatat că această sectă n-a desfăşurat nici o activitate în sensul de a-şi recruta noui aderenţi.

Cu toate că în rândurile lor s-a desfăşurat o intensă propagandă de revenire la credinţa strămoşească, s-a constatat că membrii acestei secte au persistat cu încăpăţânare de a rămânea credincioşi sectei din care fac parte, nesemnalându-se nici un caz de revenire.

Cu această ocazie au dat dovadă de reavoinţă, indolenţă şi obrăznicie faţă de legile Statului.

S-a constatat deasemeni că parte dintre ei, pentru a se sustrage măsurilor de urmărire, au făcut declaraţiuni de trecere la credinţa ortodoxă, continuând în realitate a serba după stilul adventist şi a serba sâmbăta ca zi de odihnă. Unii chiar s-au pronunţat în public şi au cerut să li se permită de a serba sâmbăta şi duminica şi să nu recunoască cultul icoanelor.

Faţă cu cele de mai sus şi în baza Decretului Lege Nr. 927/942, se împun pentru anul 1943 următoarele măsuri:

– Identificarea conducătorilor, propagandiştilor şi a tuturor membrilor din regiune şi stricta supraveghere a acestora.

– Supravegherea contactului cu alte persoane, pentru a se constata dacă nu desfăşoară propagandă sectară.

– Măsuri pentru identificarea colportorilor de material de propagandă şi diferirea lor justiţiei împreună cu corpul delict.

– A se urmări şi constata dacă nu se face propagandă sectară sub formă de reuniuni familiale sau sub formă de clăci.

– Efectuarea de descinderi şi percheziţii domiciliare cu paza formelor legale, pentru a descoperi materialul de propagandă şi a identifica locurile de adunare. [27]

– Supravegherea sectanţilor cari au revenit la ortodoxism şi a acelora cari au făcut asemene declaraţii, pentru a se stabili dacă au făcut acest lucru din convingere sau numai de formă.

– Înaintarea cu acte dresate justiţiei a sectanţilor ce se fac vinovaţi de activitate sectară, bineînţeles numai în cazul când sunt suficiente dovezi de vinovăţie.

– Intensificarea propagandei în rândurile adventiştilor, în unire cu organe[le] clericale şi cele administrative, pentru revenire la credinţa strămoşească.

– În toate cazurile unde organele poliţieneşti vor întâlni rezistenţă şi reavoinţă, să procedeze cu toată energia la reprimarea lor. [28]

SITUAŢIA NUMERICĂ ŞI NOMINALĂ A ADVENTIŞTILOR DE ZIUA [a] 7-a

Situaţia numerică

	Terit. urban	Terit. rural
1. Cernăuţi	197	524
2. Storojineţ	8	358
3. Rădăuţi	6	187
4. Câmpulung	31	278
5. Dorohoiu	110	101
6. Hotin	18	1.933
7. Suceava	---	136
Total	370	3.517

Tabel nominal

1. CERNĂUŢI

1. Martin Javorschi
2. Bălan Iulia
3. Granca Anton
4. Costiuc Mihailina
5. Colotelo Elena
6. Scutelnic Vera
7. Filipciuc Matia
8. Velehorschi Neculai
9. Velehorschi Ecaterina
10. Jablonschi Ecaterina
11. Cuşmeriuc Vladimir
12. Constantineac Elena
13. Pauliuc Ana
14. Smuc Varvara
15. Maximiuc Miodora
16. Marinca Tănase
17. Hrehoreac Melache
18. Hrehoreac Anexia
19. Hrehoreac Paul
20. Hrehoreac Vasilena
21. Turcan Ana
22. Suhar Mihalina
23. Rusnac Macivei
24. Pusciuc Gheorghe
25. Pusciuc Maria
26. Dimetriuc Ctin

27. Dimetriuc Parasca
28. Bilinschi Gh.
29. Bilinschi Kati
30. Paulovici Johan
31. Paulovici Ana
32. Bălan Leon – predicator
33. Bălan Eugenia
34. Kramer Hermina
35. Popov Alexandru – predicator
36. Popov Eugenia
37. Kieltschi Mihail
38. Kieltschi Elena
39. Maraneac Parasca
40. Ţibulschi Ioan
41. Ţibulschi Ana
42. Ţibulschi Simion
43. Voitcu Ana
44. Scripcaru Vasile
45. Scripcaru Marghioala
46. Visoţchi Gheorghe
47. Visoşchi Maria
48. Scripcaru Petre
49. Grosu Dumitru
50. Grosu Sabina
51. Scripcaru V. Petre
52. Vispiţchi Veronica
53. Ostafi D. Mihai
54. Ursachi Ioan
55. Moraraş D. Maranda
56. Moraraş G. Ioan
57. Pisarciuc D. Gh
58. Stoleru Gh. Ana
59. Grosu I. Ioan
60. Grosu I. Marta
61. Pescaru Iuda
62. Pescaru Domnica
63. Irimia Eleonora
64. Chirilă Victoria
65. Chirilă Vasileana
66. Balog Elisabeta
67. Davidchi Melania
68. Tihaniuc Ştefan
69. Tihaniuc Maria
70. Gaviţchi Gh. [29]
71. <lipsă>
72. Ţibulschi Ioan
73. Föer Ion
74. Föer Ana
75. Jemna Teodor
76. Curelaru Dumitru
77. Curelaru Ecaterina
78. Balog Saveta
79. Cojocaru Vasile
80. Cojocaru Elena
81. Cosovan Ioan
82. Cosovan Veronica
83. Cosovan Ilarion
83. Cosovan Petre
84. Cosovan Petre
85. Cosovan Lala
86. Cosovan Maria
87. Iftodie Mihai
88. Başiştei Gh.
89. Başiştei Maria
90. Başiştei Ioan
91. Başiştei Zamfira
92. Prehar Gheorghe
93. Prehar Eufrosina
94. Başiştei Dumitru
95. Başiştei Veronica
96. Caleniuc Dumitru
97. Valenciuc Maria
98. Iurcovschi Vasile
99. Jurcovschi Domnica
100. Prehar Ioan
101. Prehar Vasilena
102. Droniuc Ioan
103. Droniuc Elena
104. Demciuc Ioan
105. Levenciuc Grigore
106. Demciuc Maria
107. Demciuc Dumitru
108. Demciuc Saveta
109. Babiciuc Ecaterina
110. Palamariuc Domnica
111. Babiciuc Ana

112. Babiciuc Veronica
113. Prehar Domnica
114. Crasniciuc Eufrozina
115. Sorochiuc Alexa
116. Jurcovschi Vasilena
117. Caminschi Nastasia
118. Jurcovschi Elena
119. Tcaciuc Ilie
120. Tcaciuc Maria
121. Garcinschi Ioan
122. Tcaciuc Veronica
123. Litiuac Alexandru
124. Liutec Anghelina
125. Liutec Ioan
126. Liutec Olimpia
127. Gavrileţ Domnica
128. Gavrileţ Gh.
129. Cucirilschi Ştefan
130. Cucirilschi Paraschiva
131. Pohalschi Dumitru
132. Puhalschi Maria
133. Puhalschi Gheorghe
134. Puhalschi Natalia
135. Puhalschi Ioan
136. Puhalschi Domnica
137. Greaca Ioan
138. Greşca Maria
139. Melasciuc Zamfira
140. Melneciuc Dumitru
141. Melneciuc Eugenia
142. Puşniuc Neculai
143. Puşniuc Maria
144. Molşulea Zenovia
145. Puşniuc Ştefan
146. Hamceriuc Ioan
147. Melneciuc Neculae
148. Mitanschi Elena
149. Melenca Ştefan
150. Melenca Maria
151. Cătan Maria
152. Cătan Domnica
153. Hanceriuc Ioan
154. Hanceriuc Domnica
155. Ivanciuc Paraschiva
156. Smetaniuc Ilie
157. Gavrileţ Paraschiva
158. Gavrileţ Grigore
159. Galan Grigore
160. Galan Domnica
161. Cucirivschi Nicolae
162. Cucirivsci Elena
163. Cezar Elisabeta
164. Cezar Petru
165. Cezar Veronica
166. Zuzuleac Eufrozina
167. Cucirivschi Elena
168. Cucirivschi Ioan
169. Cucirivschi Marian
170. Perstic Eugenia
171. Perstic Eugenia
172. Veleciuc Emanoil
173. Mac Mihail
174. Mac Vasilena
175. Slovschi Andrei
176. Pihuleac Gheorghe
177. Slovschi Rahila
178. Iaţura Domna
179. Pihuleac Domnica
180. Slovschi Ana
181. Bulauca Sofia
182. Slovschi Maria
183. Gavriliuc Maria
184. Raşciovei Ana
185. Clenciuc Gheorghe
186. Clenciuc Ana
187. Isopenco Maria
188. Isopenco Eugenia
189. Isopenco Vasile
190. Isopenco Paraschiva
191. Sleuca Ecaterina
192. Calenciuc Manole
193. Calenciuc Ana
194. Calenciuc Nicolae
195. Paziuc Gheorghe
196. Paziuc Sofia
197. Paziuc Ecaterina [30]

2. DOROHOIU

1. Andruş Saveta
2. Andruş Aurel
3. Andruş Maria
4. Andruş David
5. Andruş Costanche
6. Andruş Teodora
7. Andruş C. Pavel
8. Imbir Gh. Gh.
9. Imbir Gh. Ecaterina
10. Imbir Gh. Vasile
11. Imbir Gh. Ctin
12. Imbir Gh. Ştefan
13. Imbir Gh. Mihai
14. Imbir Gh. Valeria
15. Imbir Gh. Ecaterina
16. Imbir Gh. Dumitru
17. Imbir D. Aglaia
18. Imbir D. Virginia
19. Imbir D. Estera
20. Imbir D. Aneta
21. Imbir D. Eugenia
22. Imbir N. Saveta
23. Imbir N. Gheorghe
24. Imbir N. Valeria
25. Imbir N. Dumitru
26. Imbir N. David
27. Imbir N. Emilia
28. Imbir N. Neculai
29. Imbir Gh. Marghioala
30. Imbir Gh. Emilia
31. Imbir Gh. David
32. Hriniuc T. Aurica
33. Hriniuc T. Virginia
34. Mandache Profira
35. Teişanu Ctin
36. Teişanu C. Maria
37. Teişanu C. Gheorghe
38. Teişanu C. Ctin
39. Teişanu C. Maria
40. Teişanu C. Mihail
41. Teişanu C. David
42. Teişanu C. Petru
43. Teişanu Petre
44. Teişanu Paraschiva
45. Teişanu P. Daniel
46. Teişanu P. Elena
47. Teişanu P. Petru
48. Teişanu N. Catrina
49. Teişanu D. Maria
50. Vatamanu Maria
51. Vatamanu Virginia
52. Vatamanu Catinca
53. Vatamanu Aglaia
54. Vatamanu Ion
55. Burlacu Teodor
56. Burlacu Anica
57. Burlacu Viorica
58. Burlacu Teodor
59. Burlacu Vasile
60. Burlacu Gheorghe
61. Burlacu Estera
62. Burlacu Maria
63. Bejenariu I. Gh.
64. Bejenariu Gh. Aglaia
65. Bejenariu Gh. Didina
66. Bejenariu Gh. Adela
67. Bejenariu Gh. Estera
68. Burlacu Natalia
69. Baciuc V. Maria
70. Baciuc V. Ilie
71. Baciuc V. David
72. Baciuc V. Didina
73. Catruţă Agache
74. Catruţă Maria
75. Catruţă A. Agache
76. Dumitriu Eleonora
77. Gheorghiciuc Saveta
78. Gheorghiciuc Florea
79. Iordache Vasile
80. Iordache Maria
81. Iordache V. Maria
82. Iordache V. Elena

83. Iordache V. Vasile
84. Iordache V. Simion
85. Mihai Elena
86. Timofte Ioan
87. Dănilă Gheorghe
88. Dănilă Anghelina
89. Dănilă Gh. Gh.
90. Dănilă Didina
91. Dănilă Aneta
92. Dănilă Elena
93. Dănilă Petru
94. Dănilă Vasile
95. Dănilă Toader
96. Dănilă Emilia
97. Dănilă Dumitru
98. Dănilă D. Elena
99. Dănilă D. Vasile
100. Dănilă D. Ioan
101. Dănilă D. Petru
102. Dănilă D. Gheorghe
103. Dănilă D. Neculai
104. Dănilă D. Mihai
105. Catruţă Dumitru
106. Dănilă D. Costache
107. Catruţă Saveta
108. Catruţă D. Victoria
109. Catruţă D. Titus
110. Catruţă Dtru

3. HOTIN

1. Dalalău Alexandru – predicator
2. Dalalău Alexandra
3. Dalalău Beniamin
4. Dalalău Rebeca
5. Dalalău Lidia
6. Dalalău Ana
7. Raşcovschi Anton
8. Spătaru Teodor – conducător
9. Spătaru Maria
10. Spătaru Dina
11. Badiuc Ana
12. Raţă Mihail
13. Raţă Alexei
14. Raţă Naghia
15. Raţă Nina
16. Raţă Elena
17. Raţă Teodosia
18. Cvapiş Ecaterina [31]

4. CÂMPULUNG

1. Ţâmpău Dumitru
2. Ţâmpău Rozalia
3. Ţâmpău Gheorghe
4. Ţâmpău Elena
5. Marinescu Nicolae
6. Marinescu Florica
7. Rusu Grigore
8. Balan Aurel
9. Balan Nastasia
10. Vranău Todosia
11. Groza Parasca
12. Piticar Varvara
13. Cotlarciuc Cristina
14. Făgădău Aritiţa
15. Bardan Toader
16. Bardan Minodora
17. Cordineanu Grigore
18. Cordineanu Maria
19. Ţâmpău Grigore
20. Macovei Nicolae
21. Grăjdinoiu Ctin
22. Grăjdinoiu Ecaterina
23. Catargiu Gheorghe
24. Catargiu Marta
25. Catargiu Maria
26. Catargiu Luca
27. Catargiu David
28. Catargiu Pavel
29. Bucşa Precub
30. Ostaloş Miron
31. Bardan Maria

5. STOROJINEŢ

1. Demciuc Vasile
2. Demciuc Magdalena
3. Spac Vasile – predicator
4. Spac Vasilena
5. Spac Ştefan
6. Spac Victoria
7. Spac Iaroslava
8. Spac Mihail

6. RĂDĂUŢI

1. Ruiu Dumitru
2. Ruiu Elena
3. Valah Toader
4. Valah Florica
5. Hâncu Ambrozie
6. Hâncu Paraschiva [32]

PLAN DE LUCRU
PENTRU DESFĂŞURAREA ACTIVITĂŢII INFORMATIVE
ÎN URMĂRIREA SECTEI ADVENTISTE DE ZIUA [a] 7-a
PE ANUL 1943

Problema adventistă pe raza acestui Inspectorat de Poliţie se va urmări din următoarele puncte de vedere:

I. Din punct de vedere al locului – spaţiu.

Problema adventistă se va urmări pe raza întregului Inspectorat de Poliţie, în special în judeţele: Cernăuţi, Dorohoiul, Câmpulung, Storojineţ şi Rădăuţi, unde numărul acestor sectanţi este mai mare, de către agenţii echipei speciale, de organele poliţieneşti, agenţi acoperiţi şi informatori ocazionali, pentru a se urmări îndeaproape activitatea acestei secte.

Pentru a identifica conducătorii, propagandiştii, predicatorii şi toţi membrii adventişti şi pentru a pune stavilă acţiunei de propagandă a acestora, se vor executa toate măsurile propuse pentru urmărirea acestei probleme pe anul 1943, prevăzute la „Judecarea Situaţiei”.

În toate localităţile specificate mai sus activitatea informativă se va desfăşura în colaborare cu organele Inspectoratului de Jandarmi Cernăuţi, prin organele locale.

II. Din punct de vedere al timpului.

Acţiunea se va desfăşura cu aceeaşi intensitate în tot cursul anului, gravitând în special asupra teritoriului urban a[l] judeţului Cernăuţi, Dorohoiu, Câmpulung, Hotin, Storojineţ şi Rădăuţi, unde numărul sectanţilor este mai mare şi în regiunile foste sub ocupaţia sovietică, unde se pot identifica încă mulţi sectanţi, necunoscuţi de autorităţile poliţieneşti.

III. Din punct de vedere al isvoarelor de informaţiuni.

Din totalul isvoarelor de informaţiuni se va da o deosebită importanţă clerului, mirenilor, organelor administrative, sectanţilor reveniţi la ortodoxism.

IV. Din punct de vedere al legăturilor şi transmisiunilor.

Transmiterea informaţiunilor culese şi legăturilor pentru darea instrucţiunilor în vederea căutării şi supravegherii, se va face în funcţiune de urgenţă şi anume:

– telefonic,
– telegrafic,
– prin curier în scris,
– text convenţional
– sau clar, după caz. [33]

Planul de căutarea informaţiunilor pe teren

Informaţiuni de cules asupra	Obiectivul	Ordinea de urgenţă	Mijloace		Realizări
			Normale	Suplimentare	
Locurile de adunare Materialului de propagandă Propagandei orale Diferite manifestări Colectelor de bani şi în natură Acţiunea de prozelitism Propaganda de revenire la ortodoxism	Case suspecte Predicatori Conducători Presbiteri Membrii fanatici Membrii în general Reveniţii la ortodoxism Trecuţi la alte culte	III II I III IV V VI VII	Organele Echipei Speciale	Informatori Agenţi acoperiţi Clerul Ortodocşii Organele ad-tive Corp didactic	

[34]

I S T O R I C U L
S E C T E I C R E Ş T I N E D U P Ă E V A N G H E L I E [35]

ISTORICUL
SECTEI „CREŞTINII DUPĂ EVANGHELIE”

Originea sectei. Evangheliştii apar pentru prima dată în Elveţia în secolul al 19-lea, secta fiind înfiinţată de preotul anglican John Nelson Darby[107]. Acesta, părăsind biserica anglicană, pleacă în Elveţia după anul 1837 şi înfiinţează acolo o adunare de creştini, ce-şi ziceau fraţi. Adunarea mărindu-se, Darby înfiinţează şi un seminar. În anul 1885, când moare, existau deja 75 comunităţi.

–

[107] John Nelson Darby (1800-1882), evanghelist anglo-irlandez, unul dintre întemeietorii mişcării creştinilor după Evanghelie (în lumea anglo-saxonă cunoscuţi ca *Brethren*).

Infiltrarea în România.[108] În anul 1910 principiile acestei secte pătrund în Transilvania, anume în localitatea Cisnădia, lângă Braşov, prin germanii Kolle[109] şi Krauss[110].

În Bucureşti pătrund prin profesorul evanghelist Francis Berney[111], care reuşeşte să atragă şi să formeze pe tânărul Grigore Fotino Constantinescu[112], fiu de căpitan, care fu trimis în Elveţia la o şcoală din Laussane, pentru a studia mecanica pianelor. Acolo timp de patru ani s-a format pentru postul de predicator. Reîntorcându-se în ţară, îşi stabileşte domiciliul în oraşul Iaşi, punându-şi în practică apostolatul său abia după războiul mondial. În anul 1928, pleacă la Bucureşti, compromiţându-se în Iaşi în urma unor afaceri financiare.

Printre predicatorii cari s-au compromis ca şi şeful lor a fost Eugen Bodur din Burdujeni, care, după ce a escrocat pe misionara elveţiană[113] de câteva zeci de mii lei, a trecut la secta penticostalistă.

–

Organizaţia. Sunt organizaţi în comunităţi locale şi nu admit o conducere sau organizare centrală. Au predicatori, bătrâni sau priveghetori şi diaconi sau slujitori, anume pregătiţi în şcoli speciale.

–

Doctrina. Cred în existenţa a trei ceruri. Botezul este [36] obligator, fără de care nimeni nu poate fi comunicat şi este valabil numai botezul cu Duhul Sfânt. Botezul cu apă se poate săvârşi la orice vârstă.

Cred în chinurile veşnice şi propovăduiesc 4 judecăţi. Susţin că a doua venire a Mântuitorului va fi adevărata înviere din morţi, când evreii vor trece la creştinism.

–

Cultul. Sărbătoresc duminica, în special cu rugăciuni, cântări şi predici. Se mai adună şi mercurea după masă. Prăsnuiesc Crăciunul, Paştele şi Rusaliile. Adunarea şi slujba religioasă se face numai duminica dimineaţă.

Împărtăşania se săvârşeşte în fiecare săptămână, pe când baptiştii o dată pe lună, iar milenişţii o dată pe an.

–

[108] Pentru începuturile creştinilor după Evanghelie în România, vezi, între altele, Uniunea Comunităţilor Creştine după Evanghelie, *Istoricul adunărilor creştine după Evanghelie din România (Perioada 1899-1945)*, Bucureşti, [1994], dactilografiat.

[109] Viktor Kolle, predicator al creştinilor după Evanghelie, din Cisnădie.

[110] Mihail Kraus, predicator al creştinilor după Evanghelie, din Cisnădie.

[111] Francis Berney (1869-1939), predicator elveţian, misionar în România, unde a sosit în anul 1899. El a creat primele comunităţi creştine după Evanghelie din România. În documentul nostru apare greşit: Francisc Bernei.

[112] Grigore Fotino Constantinescu, predicator al creştinilor după Evanghelie, a fost un continuator al activităţii misionare a lui Francis Berney.

[113] Referire la Laura Nicolet, misionară elveţiană în România; o informaţie similară apare în lucrarea *Istoricul sectelor religioase în România*, întocmită la Direcţiunea Generală a Poliţiei, Corpul Detectivilor, la sfârşitul anului 1942: *Documente*, doc. 121, p. 362.

Propaganda. Propaganda se face de la om la om, prin diferite reviste, broşuri etc. Cele mai principale sunt: 1. *Bunavestire*, 2. *Lumina Lumii*, 3. *Viaţă şi lumină*[114], 4. *Iadul există*, 5. *Cartea beţivului*, 6. *Cartea Apocalipsului*.

ISTORICUL SECTEI ÎN BUCOVINA

Propaganda evanghelistă, deşi începută imediat după războiul mondial, n-a reuşit să atragă decât un număr foarte mic de aderenţi, iar în unele judeţe, cum ar fi Storojineţ, Câmpulung, nici unul.

Pe raza Poliţiei Storojineţ, Câmpulung, Hotin şi Cernăuţi sunt inexistenţi.

Infiltrarea în jud[eţul] Dorohoi. Pe raza teritoriului urban a[l] judeţului Dorohoiu, secta apare după anul 1919, când o parte dintre adventişti părăsesc secta şi trec la creştinii după evanghelie. În prezent secta numără 88 membri.

[Judeţul] Rădăuţi. Are un singur sectant, iar Tg. Siret 53.

[Judeţul] Suceava. Secta ia fiinţă în anul 1922, prin familiile numiţilor Iuriciuc Neculai şi Trişan Elena şi numără un total de 19 membri.

În luna Octombrie 1942, familia evanghelistului Butnariu V. Mihai din Mihăileni-Dorohoiu a revenit la ortodoxism, împreună cu întreaga sa familie, compusă din 9 persoane.

Alte treceri nu s-au semnalat în anul 1942. [37]

CONCLUZIUNI GENERALE PE ANUL 1942

În cursul anului 1942, activitatea şi propaganda acestei secte s-a menţinut numai în rândurile membrilor şi s-a desfăşurat foarte discret, în sensul de a-şi menţine credinţa sectară şi nu a ceda propagandei de revenire la ortodoxism. Cu toate măsurile luate de organele poliţieneşti în unire cu cele clericale şi administrative, în sensul de a-i aduce pe calea cea dreaptă, nu s-au înregistrat decât 9 treceri la credinţa ortodoxă.

–

Luna Ianuarie 1943. S-au executat întocmai dispoziţiunile Decretului Lege Nr. 927 din 30 Decembrie 1942, cu care ocazie nu s-au înregistrat rezistenţă din partea acestor sectanţi. Cu această ocazie s-au luat severe măsuri de supraveghere şi reprimare a oricărei acţiuni de propagandă din partea sectei.

Luna Februarie [1943]. Poliţia Dorohoi, fiind informată că sectanţii creştini după evanghelie continuă să activeze, a efectuat la data de 15 Februarie descinderi şi percheziţii domiciliare tuturor sectanţilor din acel oraş, găsind un vast material de propagandă sectară la Vasile şi Saveta Dobriceanu, Pricob Gheorghe şi Apescăriţei Vasile.

Vasile şi Saveta Dobriceanu, prin sentinţa Curţii Marţiale Cernăuţi Nr. 1.251/943, au fost condamnaţi la câte 15 ani muncă silnică.

[114] Revista „Viaţă şi Lumină”, a creştinilor după Evanghelie, a apărut la Bucureşti, între 1928-1940.

Luna Martie [1943]. Poliţia Suceava a înaintat cu acte dresate Curţii Marţiale Cernăuţi 6 sectanţi, asupra cărora s-a găsit un vast material de propagandă sectară. Fiind puşi în libertate de Parchetul Militar, au revenit la credinţa ortodoxă cu întreaga lor familie, compusă din 16 persoane.

Poliţia Dorohoiu a înaintat aceleiaşi instanţe doi sectanţi evanghelişti, care, cu toate măsurile de restricţiune luate contra lor, au celebrat cununia religioasă după ritul sectei[115].

Luna Aprilie [1943]. Tendinţa de a rezista oricărei influenţe de revenire la ortodoxism se menţine cu încăpăţânare în rândurile acestor sectanţi.

Luna Mai [1943]. Poliţia Dorohoiu a continuat acţiunea de reprimare a activităţii acestor sectanţi, efectuând numeroase descinde- [38] -ri şi percheziţii domiciliare, în urma cărora au fost înaintaţi Tribunalului Militar Cernăuţi un număr de 20 sectanţi, asupra cărora s-a găsit material de propagandă.

Luna Iunie [1943]. Asprele sentinţe date de Curtea Marţială Cernăuţi contribue foarte mult la scăderea moralului acestei secte, din cari motive încep să se înregistreze treceri la ortodoxism. Astfel 6 sectanţi de pe raza Detaşamentului de Poliţie Herţa revin cu forme legale la credinţa strămoşească.

Luna Iulie [1943]. Revin cu forme legale la ortodoxism 4 sectanţi de pe raza comisariatului Săveni, judeţul Dorohoiu.

Luna August [1943]. Se observă în general că trecerile la ortodoxism nu sunt făcute din convingere, ci numai cu scopul de a se sustrage supravegherii şi urmărirei poliţieneşti.

În cursul acestei luni se înregistrează 37 de sectanţi cari au dat declaraţii de renunţare la sectă şi trecere la credinţa strămoşească. Nici unul n-a fost observat până în prezent să frecventeze biserica sau să respecte datinele creştineşti. [39]

JUDECAREA SITUAŢIEI ŞI CONCLUZIUNILE GENERALE TRASE ÎN URMA ACTIVITĂŢII DESFĂŞURATE DE SECTA „CREŞTINII DUPĂ EVANGHELIE” ÎN CURSUL ANULUI 1942, ŞI MĂSURI DE LUAT PENTRU ANUL 1943

În cursul anului 1942 activitatea şi propaganda sectei creştinii după evanghelie s-a menţinut numai în rândurile membrilor şi s-a desfăşurat foarte discret, în sensul de a-şi menţine credinţa sectară şi de nu a ceda propagandei de revenire la ortodoxism.

Cu toate măsurile luate de organele poliţieneşti în unire cu cele clericale şi administrative, în scopul de a-i aduce pe calea cea dreaptă, nu s-au înregistrat decât 9 cazuri de revenire în sânul bisericei ortodoxe, restul dând dovadă de reavoinţă şi încăpăţinare.

[115] E vorba de doi tineri din cătunul Cândeşti, comuna Mihăileni, jud. Dorohoi, care la 7 martie 1943, după oficierea cununiei civile s-au cununat şi religios. Cf. unei note a Centrului Contrainformativ Cernăuţi, din 11 aprilie 1943: ACNSAS, dosar nr. D 15.280, f. 416.

Faţă cu cele de mai sus, se împun pentru anul 1943 următoarele măsuri:

– Identificarea şi supravegherea conducătorilor şi predicatorilor, pentru a se constata dacă nu fac propagandă fie în sensul de a rămâne credincioşi sectei, fie de a câştiga aderenţi.

– Idem a membrilor fanatici şi a propagandiştilor de material de propagandă sectară.

– Supravegherea contactului acestora cu alte persoane, pentru a se stabili activitatea lor.

– Descinderi şi percheziţii domiciliare cât mai dese, pentru a se descoperi materialul de propagandă şi a se constata dacă nu ţin adunări.

– Diferirea justiţiei celor vinovaţi, în care caz se vor aduna suficiente probe de vinovăţie.

– Supravegherea sectanţilor cari au revenit la ortodoxism sau au trecut la alte culte, pentru a se constata dacă trecerile sunt făcute din convingere sau numai de formă.

– Intensificarea propagandei de revenire la credinţa strămoşească, în unire cu organele clericale şi cele administrative. [40]

SITUAŢIA
NUMERICĂ ŞI NOMINALĂ A CREŞTINILOR DUPĂ EVANGHELIE

Situaţia numerică

	Terit. urban	Terit. rural
Cernăuţi	--	257
Dorohoiu	88	457
Câmpulung	--	2
Rădăuţi	53	216
Hotin	--	458
Storojineţ	--	---
Suceava	--	492
Total	141	1.882

Tabel nominal

1. DOROHOIU

1. Dobriceanu Vasile
2. Dobriceanu Saveta
3. Grigoroşcuţă Aurel
4. Pricopie Gheorghe
5. Apescăriţei Vasile
6. Pânzaru Haralambie
7. Pânzaru Ctin
8. Crihan N. Ctin
9. Pânzaru Catinca
10. Pânzaru N. Saveta
11. Tântă M. Maria
12. Clicleviţ Ilie
13. Vânzureac Dumitru
14. Tofan Gheorghe
15. Herghelegiu Gh.
16. Oniciuc Vasile
17. Filip Leon
18. Atănăsoaie Gh.
19. Roclaciuc Ştefan
20. Atănăsoaie Vasile
21. Filip Teodor
22. Mageru Melinte
23. Mocanu Gheorghe
24. Mocanu P. Aglaia
25. Ţiprigan Dumitru
26. Ţiprigan D. Ioan
27. Ţiprigan D. Maria
28. Sârghie P. Maria
29. Ţiprigan N. Ioan
30. Ţiprigan I. Ancuţa
31. Ţiprigan I. Ştefan
32. Ţiprigan I. David
33. Ţiprigan I. Alexandru
34. Ţiprigan I. Maria
35. Sârghie Maria
36. Sănduleac Maria
37. Alexa Al. Ctin
38. Alexa Domnica
39. Alexa Ioan
40. Alexa Mihai
41. Alexa David
42. Alexa Petre
43. Bâlbă Petre
44. Bâlbă Sofia
45. Bâlbă Maria
46. Bâlbă Filareta
47. Bâlbă Victoria
48. Bâlbă Aneta
49. Bâlbă Elena
50. Bâlbă Teodora
51. Bâlbă Aurica
52. Ciripan Neculai
53. Ciripan Elena
54. Ciripan Elisabeta
55. Lulciuc Eleonora
56. Pânzaru Ioan
57. Pânzaru Maria
58. Pânzaru Elena
59. Pânzaru Aurica
60. Ciornodolea Dumitru [41]
61. Ciornodolea Toader
62. Ciornodolea Traian
63. Ciornodolea Victor
64. Pânzaru N. Ioan
65. Pânzaru Dumitru
66. Amariei Neculai
67. Amariei Mandiţa
68. Roman Eugenia
69. Roman Aurica
70. Triprigan D. Pachiţa
71. Priprigan I. Ana
72. Pricopie Adela
73. Pricopie Pavel
74. Pricopie Aurel
75. Pricopie Mihai
76. Pricopie Petre
77. Pricopie Maricel
78. Apescăriţei Leonora

79. Apescăriţei Maria
80. Apescăriţei Anica
81. Apescăriţei Ileana
82. Apescăriţei Aristotel
83. Apescăriţei Gheorghe
84. Apescăriţei Petre
85. Apescăriţei Magdalena
86. Apescăriţei Ioan
87. Apescăriţei Daniil
88. Apescăriţei Ştefan

2. RĂDĂUŢI

1. Hostiuc Alexandru
2. Schipor Toader
3. Coroliuc Vasile
4. Horban Iordache
5. Horban Ruxanda
6. Coroliuc Maria
7. Bărbuţă Neculae
8. Bărbuţă Eleonora
9. Bărbuţă Mircea
10. Bărbuţă Lidia
11. Bărbuţă Veronica
12. Bărbuţă Ştefan
13. Oloieru Toader
14. Oloieru Natalia
15. Oloieru Teofil
16. Oloieru Olga
17. Andrusiac Smon
18. Andrusiac Catinca
19. Cârşmaru Mihai
20. Băncescu Eugen
21. Băncescu Saveta
22. Băncescu Eufrozina
23. Socaliuc Ilarion
24. Socaliuc Rahila
25. Socaliuc Isara
26. Socaliuc Aurora
27. Socaliuc Danila
28. Socaliuc Neculae
29. Cârşmaru Neculae
30. Cârşmaru Elisabeta
31. Cârşmaru Ion
32. Orendovici Ana
33. Zlătaru Maria
34. Bărbuţă Ana
35. Breabăn Ştefania
36. Costiuc Domnica
37. Costiuc Ctin
38. Costiuc Dumitru
39. Costiuc Ioan
40. Costiuc Teofil
41. Costiuc Aurora
42. Costiuc Mihai
43. Costiuc Marta
44. Costiuc Lidia
45. Costiuc Dora
46. Orendovici Ioan
47. Schipor Adriana
48. Schipor Teodor
49. Schipor Silvia
50. Schipor Adriana
51. Schipor Teodor
52. Schipor Aurel
53. Schipor Stela [42]

PLAN DE LUCRU
PENTRU DESFĂŞURAREA ACTIVITĂŢII INFORMATIVE
ÎN URMĂRIREA SECTEI CREŞTINI DUPĂ EVANGHELIE
PE ANUL 1943

Problema creştină după evanghelie, pe raza acestui Inspectorat de Poliţie, se va urmări din următoarele puncte de vedere:

I. Din punct de vedere al locului.

Problema se va urmări pe raza întregului Inspectorat de Poliţie, în special în judeţul Dorohoiu şi Rădăuţi, unde numărul sectanţilor este destul de mare.

a. Se vor culege informaţiuni asupra:

– locurilor unde se ţin adunări,
– materialului de propagandă,
– informaţiuni cu privire la propaganda orală,
– idem cu privire la diferite manifestări,
– idem cu privire la colectele de bani şi în natură pentru ajutorarea celor din închisori sau lagăre[116],
– idem asupra acţiunei de propagandă în rândurile lor pentru revenire la ortodoxism.

b. Se va avea în vedere următoarele obiective:

– casele suspecte,
– predicatorii şi conducătorii,
– membrii fanatici şi ceilalţi,
– cei reveniţi la ortodoxism sau trecuţi la alte culte, etc. etc.

c. Mijloacele normale vor fi organele echipei speciale, iar cele suplimentare:

– informatori din rândurile lor,
– agenţi acoperiţi,
– clerul şi ajutoarele lor,
– creştinii ortodocşi,
– organele administrative locale şi
– corpul didactic.

II. Din punct de vedere al timpului.

Acţiunea se va desfăşura cu aceeaşi intensitate în tot cursul anului, gravitând în special asupra judeţului Răduţi şi Dorohoiu, unde numărul sectanţilor este mai mare.

III. Transmiterea informaţiunilor culese şi legăturile pentru darea instrucţiunilor sunt aceleaşi prevăzute la celelalte secte. [43]

[116] O notă a Inspectoratului General al Jandarmeriei, din 10 mai 1942, se referă la baptiştii din comuna Moşaneţ, judeţul Hotin, care au colectat 232 kg de pâine şi 600 de ouă pentru ajutorarea coreligionarilor aflaţi în închisoarea Curţii Marţiale Cernăuţi. Vezi *Documente*, doc. 198, p. 477.

I S T O R I C U L
S E C T E I M I L E N I S T E (R U S E L I S T E) [44]

ISTORICUL
SECTEI MILENISTE[117] (RUSELISTE)

Originea sectei. Întemeietorul sectei mileniste este Charles Taze Russell[118], fiul unor negustori calvini, născut în 1852 în America. Acesta în anul 1872 ajunge să se convingă că Mântuitorul va veni pe pământ nu ca să judece lumea, ci s-o îndrepte, s-o prefacă în chip spiritual şi curat. Prin urmare vrea să arate că mileniul cu împărăţia de l000 ani este pentru a îndrepta lumea, nu pentru a o judeca. Socoteşte că anul venirii Mântuitorului pe pământ este 1914, de când urmează să înceapă împărăţia de l000 [de ani].

–

Infiltrarea în România. Urmaşul lui Russell, americanul bogat Rutherford[119], reuşeşte să convertească pe românul ardelean I. B. Sima[120], pe care-l pregăteşte predicator şef pentru români, mai ales că milenismul pătrunde în Ardeal deja din anul 1912, fiind adus şi împrăştiat de ungurii Iosif Kiss şi Carol Szabó[121].

I. B. Sima reîntorcându-se din America, înfiinţează o tipografie la Cluj, unde tipăreşte cărţi mileniste.

Din Cluj secta se răspândeşte şi în restul ţării.

–

Doctrina. După milenişti lumea se împarte în 3 epoci.

Nu admit forma monarhică a statelor. Admit egalitatea de bunuri – principiu comunist. Neagă categoric dumnezeirea Fiului şi a Duhului Sfânt. Nu cred în nemurirea sufletului. Botezul este considerat simbolul morţii. Nu recunosc căsătoria religioasă.

–

Cultul. Cultul lor este o imitare caraghioasă a cultului creştin ortodox. Duminica dimineaţă ţin aşa-zisa oară de rugăciune, citindu-se mai multe rugăciuni.

---

[117] În text apare, cu consecvenţă, „milienistă”, „milienişti”, în loc de „milenistă”, „milenişti”. În textul editat am pus forma corectă.

[118] Charles Taze Russell (1852-1914), predicator american care a pus bazele mişcării numite „studenţii în Biblie”. După moartea lui Russell s-a produs o schismă ce a dus la formarea a două mişcări: studenţii în Biblie şi martorii lui Iehova. În documentul nostru apare greşit: Rusell.

[119] Joseph Franklin Rutherford (1869-1942), succesorul lui Charles Taze Russel, a avut un rol esenţial în organizarea şi dezvoltarea doctrinară a mişcării martorilor lui Iehova.

[120] Ioan (Iacob) B. Sima, român ardelean emigrant în SUA, unde a îmbrăţişat credinţa milenistă. În 1920 el s-a întors în România, la Cluj, unde a înfiinţat prima filială din România a Societăţii Studenţilor în Biblie. În 1927 a trecut la ortodoxie.

[121] József Kiss şi Károly Szabó, emigranţi în SUA, în 1911 s-au întors în Transilvania, la Târgu-Mureş, unde au pus bazele unui grup de studenţi în Biblie de limba maghiară.

–

Propaganda. Pentru propagandă milenişţii au circa 30 de broşuri şi reviste, dintre cari cele mai însemnate sunt: *Harfa lui Dumnezeu*; *Turnul de veghe*[122]; *Vestea Mileanului*; *Vârsta de Aur*; *Studenţii Bibliei*; *Vocea din urmă*; *Epoca de Aur*; *Un guvern de dorit*; *Socialismul şi Biblia*; *Milioane ce trăesc nu vor mai muri niciodată*; *Este cu putinţă să vorbească viii cu morţii* etc. etc. [45]

ISTORICUL ÎN BUCOVINA

Pe raza Inspectoratului Regional de Poliţie Cernăuţi nu avem decât 3 milenişti, domiciliaţi în oraşul Câmpulung, care-şi păstrează această credinţă încă de când făceau stagiul militar în armata austro-ungară.

Se mai găsesc încă 2 pe raza teritoriului rural al judeţului Câmpulung, anume în comuna Poiana Stampei.

Afară de aceştia mai sunt încă 122, domiciliaţi pe raza teritoriului rural al judeţului Hotin.

Situaţia acestor sectanţi se menţine staţionară.

Nu fac propagandă în sensul de a-şi câştiga aderenţi, dar nici nu revin la credinţa ortodoxă.

Concluziuni generale pe anul 1942

Cei 3 milenişti aflaţi în oraşul Câmpulung îşi menţin credinţa sectară. Nu fac prozelitism, dar nici nu pot fi convertiţi la credinţa ortodoxă.

Faţă cu această situaţie se împune de a se lua măsuri de intensificarea propagandei de convertire în sânul bisericei ortodoxe, în colaborare cu organele clericale şi ajutoarele sale, precum şi cu organele administrative.

–

În cursul anului 1943, situaţia se menţine aceeaşi. [46]

JUDECAREA SITUAŢIEI ŞI CONCLUZIUNILE GENEALE TRASE ÎN URMA ACTIVITĂŢII DESFĂŞURATE DE SECTA MILENISTĂ ÎN CURSUL ANULUI 1942 ŞI MĂSURI DE LUAT PENTRU ANUL 1943

Secta milenistă nu formează o problemă de urmărit pe raza acestui Inspectorat de Poliţie. Cei trei membri existenţi îşi menţin credinţa sectară, fără a face prozelitism.

Faţă de această situaţie se impune de a se lua măsuri, în colaborare cu organele clericale şi administrative, pentru intensificarea acţiunei de convertire la credinţa ortodoxă. [47]

[122] „Turnul de veghe”, revistă a martorilor lui Iehova, tipărită în numeroase limbi, inclusiv în română.

SITUAŢIA NUMERICĂ ŞI NOMINALĂ A MILENIŞTILOR

Situaţia numerică

	Terit. urban	Terit. rural
– Câmpulung	3	2
– Hotin	-	122
Total	3	124

Situaţia nominală

1. Piticar Mihai – soţ
2. Piticar Rozalia – soţie
3. Piticar Ştefan – fiu [48]

I S T O R I C U L S E C T E I „M A R T O R I I L U I I E H O V A” [49]

ISTORICUL SECTEI „MARTORII LUI IEHOVA”

Originea. Secta este o desbinare din Asociaţia Studenţilor în Biblie (milenişti) şi apare pentru prima dată în Anglia, de unde apoi trece şi în Germania, iar pe urmă în restul Europei.

–

Infiltrarea în România. În România este introdusă prin anul 1932, de un pensionar din Bucureşti, de origine etnică maghiară[123], şi se răspândeşte mai întâi în Moldova pe urmă în celelalte provincii. Cuprinde un număr restrâns de aderenţi, în special persoane lipsite de orice cultură.

Centrul sectei este în Germania, iar aderenţii de la noi sunt în strânsă legătură cu cei din Elveţia.

–

Doctrina. Fiind desbinaţi din secta milenistă, are aproape aceeaşi doctrină. Adepţii însă refuză să-şi mărturisească adevărata credinţă, susţinând că formează o societate cu caracter strict biblic, care se mărgineşte la răspândirea de cărţi, broşuri, reviste şi biblii, în limba română şi în alte limbi vorbite în ţara noastră, unde se arată adevărurile biblice.

[123] E vorba de Martin Magyarosi, care în 1933 a înregistrat, ca societate anonimă, Societatea de Biblii şi Tractate a Martorilor lui Iehova, cu sediul în Bucureşti.

–

Organizaţia. Din punct de vedere al organizaţiei, au un consiliu de administraţie compus din director, membrii fondatori şi ordinari, colportori etc., fiind obligaţi a răspândi prin orice mijloace material de propagandă, cu care ocazie propagă învăţătura acestei secte şi prin viu grai.

Prezintă pericol pentru biserica noastră, fiindcă tipăriturile difuzate sunt contra ei.

Membrii sectei pot fi identificaţi după materialul şi propagandă ce-l răspândesc, care are indicaţia editurei „Martorii lui Iehova”.

ISTORICUL SECTEI ÎN BUCOVINA

Pe raza Inspectoratului Regional de Poliţie Cernăuţi secta numără 27 membri, dintre cari 19 în comuna Darabani, [50] judeţul Dorohoiu, şi 8 în oraşul Hotin.

În aceste judeţe secta apare după anul 1934.

La Hotin este înfiinţată de baptistul Alexei Sandaga, care, nefiind ales conducătorul baptiştilor, trece la această sectă.

Luna Februarie 1942. În această lună Sandaga Alexei revine la ortodoxism cu întreaga lui familie compusă din 4 persoane. Ulterior a retrecut în sânul sectei, declarând că a făcut acest lucru numai de formă.

Propaganda dusă în rândurile sectanţilor făcută de autorităţile noastre, de a reveni la ortodoxism, a rămas fără rezultat.

Concluziuni generale pe anul 1942

Cu toate sforţările făcute de organele poliţieneşti, cele clericale şi administrative de a readuce la credinţa ortodoxă pe aceşti sectanţi nu s-au înregistrat alte treceri decât a conducătorului sectei din oraşul Hotin, Alexei Sandaga, care după scurt timp a revenit în sânul sectei, afirmând că a făcut acest lucru numai de formă. Pentru acest motiv a fost internat în lagăr.

Ceilalţi sectanţi din regiune au rămas pasivi la toate îndemnurile.

Anul 1943

Situaţia lor se menţine staţionară.

Aprilie. Poliţia Hotin a înaintat cu acte dresate Curţii Marţiale Cernăuţi pe sectantul Alexei Sandaga de la Hotin, asupra căruia s-a găsit un vast material de propagandă sectară. Procesul este în curs de judecată.

În celelalte luni situaţia s-a menţinut staţionară. Reveniri în sânul bisericei ortodoxe nu s-au înregistrat. [51]

JUDECAREA SITUAŢIEI ŞI CONCLUZIUNILE GENERALE TRASE ÎN URMA ACTIVITĂŢII DESFĂŞURATE DE SECTA „MARTORII LUI IEHOVA" ÎN CURSUL ANULUI 1942 ŞI MĂSURI DE LUAT PENTRU ANUL 1943

În cursul anului 1942, secta „Martorii lui Iehova" n-a desfăşurat nici o activitate în sensul de a-şi recruta noui aderenţi.

Propaganda s-a menţinut în cercurile lor, cu scopul de a nu ceda propagandei de convertire la credinţa ortodoxă, ci de a rămâne credincioşi sectei din care fac parte.

Astfel se semnalează cazul conducătorului sectei Alexei Sandaga, din oraşul Hotin, care în luna Februarie 1942 a revenit la ortodoxism şi după scurt timp a retrecut la sectă, afirmând că trecerea a făcut-o numai de formă.

Atitudinea lor în cursul anului 1942 a fost caracterizată prin reavoinţă şi indolenţă.

Faţă cu cele de mai sus, se împun pentru anul 1943 următoarele măsuri:

– Identificarea şi supravegherea conducătorilor şi predicatorilor.

– Identificarea şi ţinerea în strictă supraveghere a colportorilor, pentru a se descoperi materialul de propagandă sectar.

– Stricta supraveghere a membrilor sectei, precum şi a legăturilor ce le au cu alte persoane.

– Efectuarea de percheziţii domiciliare celor suspecţi, pentru a se constata dacă sub formă de reuniuni familiare nu ţin adunări şi pentru a se descoperi materialul de propagandă.

– Identificarea şi deferirea justiţiei a celor cari întreţin doctrina sectară, bineînţeles dacă sunt suficiente probe de vinovăţie.

– Intensificarea propagandei de convertire la biserica ortodoxă, în unire cu organele clericale şi administrative. [52]

SITUAŢIA NUMERICĂ ŞI NOMINALĂ A SECTEI

Situaţia numerică

	Terit. urban	Terit. rural
– Cernăuţi	--	-
– Storojineţ	--	-
– Câmpulung	--	-
– Rădăuţi	--	-
– Suceava	--	-
– Dorohoiu	19	55
– Hotin	8	341
[Total]	27	396

Situaţia nominală

[1. DOROHOIU]

1. Nicorici Costache
2. Nicorici Aneta
3. Nicorici Gheorghe
4. Nicorici Ctin
5. Nicorici Leon
6. Nicorici Victor
7. Nicorici Dumitru
8. Ailincăi Vasile
9. Ailincăi Vasile
10. Mihăilă Dumitru
11. Mihăilă Teodora
12. Mihăilă Teodora
13. Mihăilă Ctin
14. Ilaş Gheorghe
15. Mihăilă Vasile
16. Mihăilă Anica
17. Mihăilă Anica
18. Mihăilă Petru
19. Barbacaru Catinca

2. HOTIN

1. Sandaga Alexei
2. Sandaga Nădejde
3. Sandaga Lidia
4. Sandaga Mihail
5. Sandaga Tatiana
6. Sandaga Pavel
7. Sandaga Maria
8. Sandaga Anatolie [53]

PLAN DE LUCRU
PENTRU DESFĂŞURAREA ACTIVITĂŢII INFORMATIVE
ÎN URMĂRIREA SECTEI RELIGIOASE „MARTORII LUI IEHOVA”
PE ANUL 1943

Această sectă se va urmări din următoarele puncte de vedere:

I. Din punct de vedere al locului.

Secta se va urmări atât pe raza teritoriului urban a[l] judeţulor Dorohoiu şi Hotin, unde avem asemene sectanţi, cât şi pe teritoriul celorlalte poliţii, pentru a se constata dacă nu se face propagandă de prozelitism.

Urmărirea se va efectua de către agenţii echipei speciale, la care se va suprapune activitatea organelor poliţiei respective, precum şi a agenţilor acoperiţi şi informatorilor ocazionali şi a rezidenţilor.

În judeţele Dorohoiu şi Hotin activitatea de urmărire se va desfăşura în colaborare cu organele jandarmereşti.

II. Din punct de vedere al timpului.

Problema se va urmări în tot timpul anului cu aceeaşi intensitate, gravitând în special asupra teritoriului urban a[l] judeţului Dorohoiu şi Hotin.

III. Din punct de vedere al isvoarelor de informaţiuni.

a. Se vor culege informaţiuni asupra:

– locurilor unde se ţin adunări,

– materialului de propagandă,

– informaţiuni cu privire la propaganda orală,
– idem cu privire la diferite manifestări,
– idem cu privire la colectele de bani şi în natură pentru ajutorarea celor din închisori şi lagăre,
– idem asupra acţiunei de propagandă în rândurile lor de revenire la ortodoxism.
b. Se va avea în vedere următoarele obiective:
– casele suspecte,
– predicatorii şi conducătorii,
– membrii fanatici şi membrii în general,
– cei reveniţi la ortodoxism sau trecuţi la alte culte,
– etc. etc.
c. Mijloacele normale vor fi agenţii echipei special iar cele suplimentare:
– rezidenţi,
– informatori,
– clerul şi ajutoarele lor,
– creştinii ortodocşi,
– organele administrative locale,
– corpul didactic. [54]

IV. Transmiterea informaţiunilor culese şi legăturile pentru transmiterea instrucţiunilor se va face în funcţie de urgenţă, anume:
– telegrafic,
– telefonic,
– prin curier în scris,
– text convenţional
– sau clar în scris. [55]

I S T O R I C U L
S E C T E I P E N T I C O S T A L I S T E [56]

ISTORICUL
SECTEI PENTICOSTALISTE

Originea sectei. Întemeietorul acestei secte este cismarul George Fox[124], care fiind persecutat de biserica puritană din Anglia, fuge în America (1680[125]) şi înfiinţează o colonie sectară în Pensilvania. Se înmulţesc dealtfel şi în Anglia, dar se divid în două grupe: lătrători şi săltători. Ulterior, adoptând anumite puncte doctrinare de la baptişti şi adventişti, se formează secta penticostalistă moderată.

[124] George Fox (1624-1691) a fondat Societatea religioasă a prietenilor sau quakerii. În documentul nostru apare greşit: Gh. Fox.
[125] În document apare greşit: 1860.

Adeptul său, baptistul Charles Fox Parham[126] din America (Topeka, Kansas), a început să propovăduiască că va avea loc a doua pogorâre a Duhului Sfânt, ajungând chiar să creadă că Duhul Sfânt s-a pogorât peste 13 persoane, şi anume peste membrii şcoalei biblice, în 3 Ianuarie 1901.

Infiltrarea în Europa. Puterea sugestiei cuprinde spiritele, secta se formează şi se răspândeşte în California prin W. Seymour[127], în Norvegia prin pastorul Barrat[128], în Germania, mai întâi în Hamburg, prin misionarul Meyer[129] şi preotul evanghelic J. Paul[130]. Manifestările acestei secte a[u] avut în Germania un ecou extraordinar. Astfel se adunau câte 1.500-2.000 membri, cari începeau să cânte cu toată puterea, după un timp unul dintre conducători începea să spună o rugăciune şi ceilalţi o repetau; entuziasmul era în creştere; ici colo se auzeau oftări şi strigăte de aliluia şi exclamaţii „Mântuitorul este de faţă”. Femeile cădeau jos şi se transfigurau. Oamenii robuşti se rostogoleau pe jos în convulsiuni. În fine începea vorbirea în limbi, probă că Duhul Sfânt este prezent. În timpul acestor manifestări ciudate, o femeie striga „toietoieto”.

Sectanţii aveau pretenţia de a vindeca bolnavii, a învia morţii etc. etc.

–

Infiltrarea în România. Penticostalismul pătrunde în România în anul 1923, din America, prin Pavel Budeanu[131], care-l seamănă mai întâiu în Banat, de unde s-a răspândit şi în restul ţării[132]. Acesta scrie o broşură intitulată „Primit-aţi Duhul Sfânt?”, pe care o semnează Budeanu-evanghelist, după ce mereu în cuprinsul cărţii spune „noi suntem baptişti”. [57] În altă broşură, „Memoriul bisericilor lui Dumnezeu penticostale”, vorbeşte de împărăţia de 1000 ani, de legea draconului, de lacul de foc. În a treia broşură, „Predicatorii şi Biblia”, scrisă de Gheorghe Bradin[133], spune: ţinta satanei este să împartă pe oameni în o mulţime de credinţi, precum vedem astăzi.

Pavel Budeanu reuşeşte să atragă la sectă pe predicatorul baptist Bododea[134], pe care-l plăteşte cu suma de lei 5.000 lunar. Acesta a scos revista „Glasul Adevărului”, schimbând-o după câteva numere în „Cuvântul Adevărului”[135].

[126] Charles Fox Parham (1873-1929) este considerat fondatorul şi părintele doctrinar al penticostalismului. În documentul nostru apare cu numele: Carol Parham.

[127] William J. Seymour (1870-1922), pastor american de culoare, unul dintre iniţiatorii mişcării penticostale.

[128] Thomas B. Barratt (1862-1940), pastor metodist născut în Anglia, fondator al mişcării penticostale în Norvegia.

[129] Emil Meyer (1869-1950), misionar în Hamburg, pionier al penticostalismului în Germania.

[130] Jonathan Paul (1853-1931), pastor penticostal, scriitor şi teolog, a întemeiat prima organizaţie penticostală în Germania.

[131] Pavel Budeanu (1886-1958), pastor, pionier al penticostalismului în România.

[132] Pentru începuturile penticostalismului în România, vezi, între altele, Valeriu Andreiescu, *op. cit.*, p. 31 şi urm.

[133] Gheorghe Bradin (1895-1962), fondator al credinţei penticostale în România.

[134] Ion Bododea, predicator penticostal din Brăila, redactor responsabil al revistei „Cuvântul Adevărului”, ulterior „Glasul Adevărului”.

[135] Revista „Glasul Adevărului”, a penticostalilor, publicată la Brăiliţa-Brăila, în 1929; în anii 1930-1931 a apărut cu titlul „Cuvântul Adevărului”. În 1934-1937 „Cuvântul Adevărului” a fost publicat la Lipova, jud. Timiş-Torontal.

Bododea dă o denumire specială grupării sale, anume „Biserica lui Dumnezeu Apostolică", care are reşedinţa în Brăila[136]. Din această grupare fac parte tremurătorii[137] din Nordul Moldovei – Dumbrăveni Vereşti, judeţul Botoşani, şi comuna Bilca, judeţul Rădăuţi.

–

Organizaţia. Tremurătorii au un comitet compus din trei predicatori: primul este V. Cristeanu din Bilca, [judeţul] Rădăuţi, secundul Eugen Bodur din Burdujeni, fost predicator evanghelist, şi al treilea Gh. Catargiu, fost predicator adventist, reîntors la ortodoxie.

–

Propagandă. Pentru propagandă folosesc o carte de cântări, numită „Harfa Bisericilor lui Dumnezeu"[138].

–

Doctrina. Credinţa penticostalistă este expusă în 12 articole, publicate în broşura „Memorii". Totul se întemeiază pe Duhul Sfânt, care face pe credincioşi să vorbească în limbi.

Susţin că Duhul Sf[ânt] purcede de la Tatăl şi Fiul. Cred că Mântuitorul va veni atunci când şi poporul lui Israil se va mântui. Admit mileniul şi două morţi. Învaţă că Duhul Sfânt are 9 daruri: înţelepciune, cunoştinţă, vindecare, minune, profeţie, deosebirea duhurilor, feluri de limbi şi explicarea limbilor, împărţite fiecărui credincios după vrednicie. La bolnavi nu cheamă medici, având pretenţia de a vindeca boale şi învia morţii.

Penticostaliştii serbează „ordinele", cum numesc ei botezul cu apă, Cina Domnului, Spălarea picioarelor, Ungerea cu olei a bolnavilor şi Consacrarea (binecuvântarea) copiilor.

–

Cultul. Au un sfat frăţesc compus din predicatorii adunării, care-şi aleg conducătorii lor. La rugăciune se adună marţi, joi, sâmbătă şi duminica toată ziua. După posturi de zile întregi, petrec în rugăciune şi cântări, aşteptând însuflarea Domnului. Se contemplează şi se extaziază, stând în genunchi cu faţa acoperită, până sunt apucaţi de mişcări şi bolborosiri epileptice cu sunete nearticulate şi neînţelese, când, spun ei, se propagă Duhul Sfânt şi vorbesc în limbi. [58]

Istoricul [sectei] în Bucovina

Pe raza Inspectoratului de Poliţie avem un număr de 50 penticostalişti în oraşul Câmpulung şi 35 în oraşul Rădăuţi, iar în restul regiunei nici unul.

[136] În anul 1931 s-a produs o sciziune în mişcarea penticostală din România, când, în frunte cu Ion Bobodea, mai mulţi pastori şi mai multe biserici s-au desprins de restul mişcării. Revista „Cuvântul Adevărului" a încetat să se mai tipărească la Brăila, redacţia ei mutându-se la Lipova şi fiind preluată personal de Gheorghe Bradin.

[137] Grupare în cadrul mişcării penticostale în perioada interbelică.

[138] Prima ediţie: *Harfa bisericilor lui Dumnezeu*. Colecţie de cântări spirituale pentru bisericile lui Dumnezeu de rit apostolic, Brăiliţa: „Cuvântul Adevărului", 1930.

Câmpulung. Secta ia fiinţă în anul 1932, fiind propagată de conducătorul Miroţoi Gheorghe, originar din oraşul Câmpulung. Secta are în prezent tendinţa de revenire la ortodoxism.

Rădăuţi. Secta ia fiinţă în anul 1926, iar primul locuitor care a adoptat această credinţă a fost agricultorul Droniuc Maxim. Până în anul 1933 nu a prins rădăcini, iar după această dată ia un avânt deosebit prin apariţia în localitate a predicatorului Ioan Bododel, care înfiinţează la periferiile oraşului mai multe case de rugăciuni clandestine. În anul 1933 un număr de 20 penticostalişti, în frunte cu Ioan Bododel, au fost daţi judecăţii pentru activitate sectară interzisă, fiind condamnat el şi un lot de 16 sectanţi, la câte 10 zile închisoare. După condamnare Bododel a plecat la Bucureşti, iar conducerea sectei a rămas pe seama predicatorului Droniuc Maxim.

–

August 1942. La data de 1 August 1942, cei 50 de sectanţi penticostalişti din oraşul Câmpulung au trecut la cultul evanghelic luteran, conform articolului 44 şi 45 din legea pentru regimul general al Cultelor[139].

CONCLUZIUNI GENERALE PE ANUL 1942

În cursul anului secta penticostalistă n-a desfăşurat nici o activitate în sensul de a-şi câştiga aderenţi.

Cei 50 de sectanţi din oraşul Câmpulung, pentru a răspunde negativ propagandei făcute în rândurile lor de a reveni la ortodoxism, au trecut cu forme legale la cultul evanghelic luteran, din cari motive persistă ferma convingere că această trecere au făcut-o numai de formă, cu scopul de a se sustrage supravegherii şi urmărirei poliţieneşti.

Penticostaliştii din oraşul Rădăuţi, cu toate sfaturile şi propaganda desfăşurată în rândurile lor de către organele poliţieneşti, clericale şi administrative, au rămas credincioşi sectei din care fac parte. [59]

Luna Ianuarie 1943. S-a aplicat cu stricteţe dispoziţiunile Decretului Lege Nr. 927/942, lându-se severe măsuri de supravegherea penticostaliştilor din oraşul Rădăuţi, cari au răspuns şi răspund cu încăpăţinare sfaturilor autorităţilor.

Februarie [1943]. Penticostaliştii persistă cu încăpăţinare la menţinerea credinţei lor.

Martie [1943]. Poliţia oraşului Rădăuţi a efectuat percheziţii şi descinderi domiciliare la un număr de 16 penticostalişti, găsind la 3 dintre ei material de propagandă sectară, iar restul au fost găsiţi în adunare sub formă de clacă. Înaintaţi curţii Marţiale Cernăuţi, cu acte dresate, 5 dintre ei au fost condamnaţi la câte cinci ani închisoare.

Aprilie, Mai, Iunie, Iulie, August [1943]. Cu toată sentinţa de condamnare dată de Curtea Marţială Cernăuţi, se constată în rândurile penticostaliştilor

[139] Referire la Legea pentru regimul general al cultelor, publicată în MOf, Partea I, nr. 89, 22 aprilie 1928, p. 3607-3613; reprodusă în C. Hamangiu, *Codul General al României*, vol. XXV-XXVI, Bucureşti, 1930, p. 1039-1047.

aceeaşi reavoinţă şi încăpăţânare, persistând a menţine credinţa sectară, neînregistrându-se nici un caz de revenire la credinţa ortodoxă. [60]

JUDECAREA SITUAŢIEI ŞI CONCLUZIUNILE GENERALE TRASE ÎN URMA ACTIVITĂŢII DESFĂŞURATE DE SECTA PENTICOSTALISTĂ ÎN CURSUL ANULUI 1942 ŞI MĂSURI DE LUAT PENTRU ANUL 1943

Deşi secta penticostalistă n-a desfăşurat în cursul anului 1942 nici o activitate în sensul de a-şi câştiga aderenţi, totuşi s-a constatat că a activat întens – în rândurile membrilor – de a-şi menţine cu credinţă doctrina sectei.

Cu toată propaganda desfăşurată în rândurile lor de organele poliţieneşti, clericale şi administrative, de a reveni la ortodoxism, s-a constatat că au persistat cu încăpăţinare şi, pentru a răspunde negativ acestei acţiuni, cei 50 de sectanţi aflaţi pe raza poliţiei Câmpulung au trecut cu forme legale la cultul evanghelic luteran, fapt ce ne confirmă suficient că această trecere este făcută numai de formă, cu scopul de a se sustrage urmăririi şi supravegherii poliţieneşti.

Faţă cu cele de mai sus, se impun pentru anul 1943 următoarele măsuri:

– Supravegherea predicatorilor şi conducătorilor penticostalişti.

– Măsuri pentru identificarea propagandiştilor şi colportorilor de material de propagandă.

– Stricta supraveghere a sectanţilor trecuţi la alte culte, pentru a se constata scopul acestor treceri.

– Efectuarea de percheziţii şi descinderi domiciliare cu paza formelor legale – pentru a descoperi materialul de propagandă şi a se constata dacă nu ţin adună clandestine.

– Înaintarea cu acte dresate Curţii Marţiale, a celor contra cărora sunt suficiente dovezi de vinovăţie.

– Reprimarea cu energie a oricărei acţiuni sectare.

– Intensificarea acţiunei de revenire la ortodoxism, în colaborare cu organele clericale şi administrative. [61]

SITUAŢIA NUMERICĂ ŞI NOMINALĂ A PENTICOSTALIŞTILOR

Situaţia numerică

	Terit. urban	Terit. rural
– Cernăuţi	--	-
– Hotin	--	5
– Suceava	--	177
– Rădăuţi	35	254
– Câmpulung	--	5
– Storojineţ	--	-
– Dorohoiu	--	-
Total	35	441

Situaţia nominală

1. Droniuc Maxim – conducător
2. Tofănel Nicolae
3. Tofănel Viorica
4. Tofănel Olga
5. Văcăreanu Petre
6. Văcăreanu Maria
7. Dan Ambrozie
8. Dan Elena
9. Ilică Mihai
10. Ilică Zenovia
11. Ilică Stela
12. Vlonga Aurelia
13. Chiseliţă Vichentie
14. Chiseliţă Aspazia
15. Scântei Maria
16. Vlonga Dumitru
17. Vlonga Minodora
18. Vlonga Gheorghe
19. Vlonga Vitalia
20. Curelar Vasile
21. Vlonga Magdalena
22. Halus Maria
23. Moroşan Eugenia
24. Dan Veronica
25. Costea Ambrosie
26. Costea Dumitru
27. Costea Aspazia
28. Costea Olga
29. Rotaru Vasile
30. Rotaru Panoria
31. Rotaru Nichita
32. Rotaru Elisabeta
33. Bahrinceanu Trifan
34. Bahrinceanu Aspazia
35. Irimescu Ioan [62]

PLAN DE LUCRU
PENTRU DESFĂŞURAREA ACTIVITĂŢII INFORMATIVE
ÎN URMĂRIREA SECTEI PENTICOSTALISTE PE ANUL 1943

Problema sectei penticostaliste de pe raza Inspectoratului Regional de Poliţie Cernăuţi se va urmări din următoarele puncte de vedere:

I. Din punct de vedere al locului.

Problema se va urmări pe raza Poliţiei Oraşului Rădăuţi şi Câmpulung, primul unde sunt existenţi un număr de 30 sectanţi, iar secundul unde avem 50 de cazuri de penticostalişti trecuţi cu forme legale la cultul evanghelic, precum şi în celelalte judeţe, pentru a se reprima la timp acţiunea de infiltrare.

II. Din punct de vedere al timpului.

Problema se va urmări cu aceeaşi intensitate în tot cursul anului.

III. Din punct de vedere al izvoarelor de informaţiuni.

a. Se vor culege informaţiuni asupra:

– locurilor unde se ţin adunări,

– materialului de propagandă,

– informaţiuni cu privire la propaganda orală,

– idem cu privire la diferite manifestări,

– idem cu privire la colectele de bani şi în natură pentru ajutorarea celor din închisori şi lagăre,

– idem asupra acţiunei de propagandă în rândurile lor, de revenire la ortodoxism.

b. Se va avea în vedere următoarele obiective:
– casele suspecte,
– predicatorii şi conducătorii,
– membrii fanatici şi membrii în general,
– cei reveniţi la ortodoxism sau trecuţi la alte culte,
– etc. etc.
c. Mijloacele normale vor fi agenţii Echipei Speciale, iar cele suplimentare:
– rezidenţi,
– informatori,
– clerul şi ajutoarele lor,
– creştinii ortodocşi,
– organele administrative locale,
– corpul didactic,
– etc. etc.

IV. Transmiterea informaţiunilor culese şi legăturile pentru transmiterea instrucţiunilor se va face în funcţie de urgenţă, anume: telegrafic, telefonic, prin curier în scris, text convenţional sau clar în scris. [63]

I S T O R I C U L L I P O V E N I S M U L U I [64]

ISTORICUL LIPOVENISMULUI

Originea lipovenismului. Lipovenismul îşi are originea din rătăcirile religioase rascolnice din Rusia, din anul 1654-1666, când ţarul Alexei Mihailovici şi Patriarhul Nikon au hotărât prin Sinod îndreptarea cărţilor de slujbă bisericeşti, în care prin copiere se strecurase numeroase greşeli.

Această mişcare religioasă, care luase proporţii mari, a fost înăbuşită de regenta Sofia, cu ajutorul armatei, iar rascolnicii şi-au găsit scăparea refugiindu-se prin păduri, în locuri retrase şi peste frontieră.

Doctrina. Învăţătura acestor sectanţi era, în general, următoarea:

– Slujba bisericească să se facă numai după cărţile vechi de la Vladimir, care cuprind adevărata credinţă ortodoxă, prin care s-au mântuit toţi ţarii.
– Cuvântul Iisus să se scrie numai cu un singur „i”, adică Isus.
– Semnul crucii să se facă numai cu două degete.
– Aliluia să se cânte numai de două ori şi
– Crucea de lemn sau de metal să se facă numai cu opt braţe.

Din cauza lipsei de preoţii în rândurile rascolnicilor din nordul Rusiei, s-a format ramura bezpopoviţilor, adică a rascolnicilor fără preoţi. În centru Rusiei, unde erau preoţi, s-a format ramura popoviţilor, adică a acelora cu preoţi.

BESPOPOVIŢII

Doctrina. Propăvăduiesc că antihrist a început să domnească de la Patriarhul Nikon (1666), care a distrus ortodoxia şi tainele ei sfinte, pornind contra adevăratei biserici (care ar fi a lor).

Menţin crucea cu opt colţuri şi închinarea cu două degete, socotind închinarea cu trei degete şi crucea cu patru colţuri ca peceţi ale lui antihrist. Spun că antihrist a domnit mai întâiu în biserica Romei, apoi a trecut în Răsărit şi în timpul patriarhului Nikon a întemeiat ultima lui împărăţie, în Rusia. Petru cel Mare este socotit ca întruparea lui antihrist. Considerând ca reprezintanţi a[i] lui antihrist pe [65] erarhii bisericii, cum şi autorităţile civile, se înţelege uşor de ce ei sunt nu numai contra preoţiei, dar şi contra tuturor instituţiunilor statului.

Organizaţia. Conducătorii sectei sunt aleşi şi se numesc „nastavnici”, adică conducători, şi pentru a conduce comunitatea trebuie să aibă împuternicirea, care s-ar moşteni de la episcopul Pavel Colomenschi, şi pe care o dă cu un oarecare ritual, un alt nastavinic. Viaţa lor s-a manifestat mai mult sub formă mănăstirească.

Din cauza desbinărilor de vederi, s-au format mai multe ramuri, între cari se numără şi Pilipovenii, cari sunt lipovenii de astăzi.

POPOVIŢII

Episcopul Paven Colomenschi a fost contra revizuirii cărţilor de ritual la sinodul din 1654 şi, murind după 2 ani, n-a mai avut cine hirotoni preoţi pentru rascolnici, astfel că aceştia erau nevoiţi a primi preoţi fugiţi din biserica ortodoxă, pe cari-i botezau în apă curgătoare, îmbrăcaţi în odăjdii, ca să nu-şi piardă harul preoţesc.

Din moment ce statul rus a luat măsuri contra acestor preoţi, popoviţii au cerut guvernului dreptul a avea preoţi hirotoniţi, sub ascultarea sinodului ortodox, însă cu oficiere serviciul bisericesc după ritualul vechi.

Neobţinând această favoare, s-au adresat Mitropolitului Moldovei, Antonie, în 1730, ca să le hirotonească un episcop, lucrul s-ar fi întâmplat dacă în acel timp nu era în vizită în Moldova Patriarhul Constantinopolului, Paisie al II-lea, care a cerut canditatului, în schimbul hirotoniei, să renunţe la schismă. Condiţia a fost respinsă şi hirotonia nu s-a făcut.

Profitând de faptul că episcopii erau foarte mult căutaţi de popoviţi, mulţi servitori episcopeşti se dădeau drept episcopi. Unul dintre aceştia, Epifanie, cu acte de recomandaţie false, a fost sfinţit de Mitropolitul Moldovei, Gheorghe, în 1721.

În anul 1844 popoviţii reuşesc să înfiinţeze o episcopie a lor la Fântâna Albă, judeţul Rădăuţi, unde era o colonie de lipoveni, cu consimţământul împăratului Austriei, reuşind să instaleze episcop pe Ambrosie, în 1846, fost mitropolit de Bosnia, care a hirotonit episcopi pentru popoviţi[140].

[140] Mitropolia ortodoxă rusă de rit vechi de la Fântâna Albă (azi în raionul Adâncata, regiunea Cernăuţi, Ucraina) a fost înfiinţată în anul 1846, în frunte cu mitropolitul Ambrosie Popovici. În 1940, după ocuparea Basarabiei şi nordului Bucovinei, mitropolia şi-a mutat sediul la Brăila.

LIPOVENII

Cunoscuţi la început sub numele de filipoveni, după un oarecare Filip, monah din renumita mănăstire a bespopoviţilor „Vigoreţkaia", care a înfiinţat un nou schit, din cauză [66] că n-a fost ales stareţul mănăstirei. Cum stareţii din acea mănăstire primiseră ordin să se roage pentru ţar, filipovenii, tovarăşii lui Filip, au găsit motive de acuzaţie. Detaşamentul militar care impuse această regulă în mănăstire, cutreierând schiturile locurilor acelora, au dat şi peste noul schit, unde aderenţii lui Filip n-au voit să stea de vorbă cu noii veniţi, ci încuindu-se în schit şi-au dat foc (1742). Soldaţii n-au putut să-i salveze din cauză că dânşii au aruncat lemne în fântână ca să nu se poată scoate apa.

Pe temeiul jertfelor celor 30 de călugări arşi s-a întemeiat lipovenismul, răspândindu-se şi înmulţindu-se.

Au fost cazuri când părinţii au ars copii[i] ca să le înlesnească mai curând fericirea. Pentru aceste idei au fost urmăriţi şi supravegheaţi îndeaproape, fiind siliţi să se refugieze peste frontieră.

–

În nordul Moldovei, Bucovina şi Basarabia apar încă din secolul XVIII. Au la Fântâna Albă, judeţul Rădăuţi, un mitropolit şi câţiva episcopi.

–

Doctrina. În general au credinţa rascolnicilor. Nu vor să se roage pentru capul statului (ţarul la ei). Propăvăduesc celibatul, martiriul cu arderea de viu şi moartea prin foame pentru credinţă.

Cultul lipovenilor cu preoţi (popoviţi) este ca şi cel creştin ortodox, cu mici deosebiri la proscomedie şi la pronunţarea unor părţi din Sf. Liturghie.

Lipovenii sunt în general inculţi şi nu admit ca clericii lor să înveţe în şcoli. Cântăreţii lor sunt practicanţi, iar preoţii lor sunt aleşi dintre cei mai buni cântăreţi şi evlavioşi. Alegerea şi înaintarea se face numai după prisosinţa de evlavie şi a cunoştinţelor practice.

Sunt şi lipoveni cari s-au apropiat de biserica ortodoxă şi-au primit să fie sub aceeaşi conducere administrativă, păstrându-şi cărţile şi ritualul vechi. Aceştia se numesc lipoveni omopişti.

Lipovenii bezpopoviţi au un dascăl ca şef religios, numit nastavinic, care săvârşeşte toate rânduielile religioase permise unui simplu slujbaş laic. Dintre taine săvârşesc numai botezul. [67]

CONCLUZIUNI GENERALE PE ANUL 1942

Credinţa sectară lipovenească se menţine numai în rândurile lipovenilor. Este singura sectă care nu încearcă să facă prozelitism în rândurile altor credincioşi.

La finele anului 1942 s-a observat în rândurile lipovenilor un curent puternic de a serba sărbătorile după stilul nou[141].

[141] După 1924, când a fost introdus calendarul nou, gregorian (vezi nota 143), lipovenii au continuat să respecte calendarul vechi (iulian). În anii guvernului Antonescu autorităţile române

În acest scop s-au luat măsuri de intensificarea propagandei, care a avut ca rezultat faptul că lipovenii din oraşul Hotin au sărbătorit sărbătorile Crăciunului după datina şi obiceiul credinţei ortodoxe.

Anul 1943

În urma măsurilor luate de Preşedinţia Consiliului de Miniştri contra lipovenilor cari vor mai continua să respecte calendarul vechi, s-a constatat că toţi lipovenii din regiunea noastră, în număr de 714, au revenit la stilul nou[142]. [68]

JUDECAREA SITUAŢIEI ŞI CONCLUZIUNILE GENERALE TRASE ÎN URMA ACTIVITĂŢII DESFĂŞURATE DE SECTA LIPOVEANĂ ÎN CURSUL ANULUI 1942 ŞI MĂSURI DE LUAT PENTRU ANUL 1943

Doctrina acestei credinţe se menţine numai în rândurile lipovenilor, fiind singurii dintre sectele religioase cari nu fac prozelitism din rândurile altor credincioşi. Datorită măsurilor severe luate de Preşedinţia Consiliului de Miniştri, precum şi străduinţelor depuse de organele poliţieneşti, se constată la finele anului 1942 o tendinţa bine accentuată în rândurile lipovenilor de a trece la stilul nou. Propaganda a avut drept urmare că toţi lipovenii din oraşul Hotin, în număr de 408, au trecut la stilul nou, serbând Crăciunul odată cu ceilalţi ortodocşi.

Faţă cu cele de mai sus, se împun pentru anul 1943 următoarele măsuri:

– Intensificarea propagandei în rândurile lipovenilor, în colaborare cu organele administrative şi cele clericale, de trecere la stilul nou.

– Supravegherea celor trecuţi pentru a se constata dacă trecerile la stilul nou sunt din convingere sau numai de formă.

– Supravegherea activităţii preoţilor, dascălilor şi conducătorilor lipoveni, pentru a se identifica propaganda ce o fac în rândurile aderenţilor lor.

– Se vor supraveghea deasemeni bisericile, capelele sau casele de rugăciuni, pentru a se stabili zilele în care fac rugăciuni. [69]

---

au luat măsuri pentru respectarea calendarului nou de către toţi ortodocşii şi se pare că în cazul lipovenilor ele au avut succes, după cum rezultă din rapoartelor întocmite de organele de ordine. În legătură cu trecerea la calendarul nou a 157 de familii lipoveneşti din comuna Lipoveni, judeţul Suceava, la începutul anului 1942, mai multe documente în ACNSAS, dosar nr. D 15.280, f. 420-423. Autorităţile remarcă însă faptul că această trecere este făcută de formă.

[142] Un document emis de Inspectoratul General al Jandarmeriei, la 17 februarie 1943, vorbeşte despre lipovenii din judeţul Cernăuţi care au ţinut sărbătorile după calendarul nou: *ibidem*, f. 367-368.

SITUAŢIA NUMERICĂ
a Lipovenilor

	Terit. urban	Terit. rural
– Cernăuţi	78	12
– Hotin	408	3.983
– Suceava	60	-
– Rădăuţi	95	-
– Câmpulung	41	21
– Storojineţ	32	-
– Dorohoiu	--	39
Total	714	4.055

În cursul lunilor Decembrie 1942 şi Martie 1943, toţi lipovenii de pe raza teritoriului urban a[l] Inspectoratului Regional de Poliţie Cernăuţi au trecut la stilul nou, încadrându-se în ordinea legală. [70]

PLAN DE LUCRU
PENTRU DESFĂŞURAREA ACTIVITĂŢII INFORMATIVE
ÎN URMĂRIREA LIPOVENISMULUI PE ANUL 1943

Pe raza teritorului Inspectoratului Reg[ional de] Poliţie Cernăuţi lipovenismul se va urmări din următoarele puncte de vedere:

I. Din punct de vedere al locului.

Secta se va urmări pe raza Poliţiei Hotin, Rădăuţi, Cernăuţi, Suceava, Câmpulung, Storojineţ şi Dorohoiu, eşalonate după numărul lipovenilor existenţi în regiunile respective.

II. Din punct de vedere al timpului.

Problema se va urmări cu aceeaşi intensitate în tot cursul anului.

III. Din punct de vedere al isvoarelor de informaţiuni.

a. Se vor culege informaţiuni cu privire la:
– activitatea desfăşura în rândurile lor de diferiţi agenţii propagandistici,
– propaganda orală desfăşurată de conducătorii lor,
– colectele de bani şi în natură şi scopul lor,
– acţiunea de trecere la stilul nou.

b. Se vor avea în vedere următoarele obiective:
– bisericile, capelele şi casele de rugăciuni,
– preoţii, dascălii şi conducătorii lipoveni,
– membrii în general,
– cei trecuţi la stilul nou.

c. Mijloacele normale vor fi agenţii echipei speciale, iar cele suplimentare:
– rezidenţii,
– informatori,

– clerul ortodox şi ajutoarele lor,
– creştinii ortodocşi,
– organele administrative locale,
– corpul didactic.

IV. Transmiterea informaţiunilor culese şi legăturile pentru transmiterea instrucţiunilor se va face în funcţie de urgenţă, anume: [71]

– telegrafic,
– telefonic,
– prin curier în scris,
– text convenţional,
– clar în scris. [72]

I S T O R I C U L
S T I L I S M U L U I [73]

ISTORICUL
STILISMULUI

[**I. Din punct de vedere al locului.**]

Apare după anul 1924, odată cu îndreptarea calendarului vechi şi adaptarea ca stil oficial al celui gregorian[143]. Această îndreptare a întâmpinat rezistenta credincioşilor fanatici, care au continuat să serbeze după stilul vechi. Propaganda în acest sens a fost întreţinută şi de numeroşi călugări fugiţi din mănăstiri, cari cutreierând răsleţi satele fac a propagandă contra calendarului îndreptat. Ulterior populaţia fiind clarificată prin conferinţe publice şi bisericeşti, au adoptat în întregime calendarul îndreptat.

Pe valea Ceremuşului însă, precum şi în alte localităţi locuite în majoritate de populaţie ucraineană, mişcarea stilistă a continuat fiind întreţinută de conducătorii iridentei ucrainene, care instigau populaţia contra acestei îndreptări, urmărind prin aceasta separarea bisericii ortodoxe rutene de cea ortodoxă română[144].

[143] Biserica Ortodoxă Română a adoptat oficial calendarul gregorian în anul 1924, ziua de 1 octombrie devenind 14 octombrie 1924. O parte dintre ortodocşii din România au rămas însă pe stilul vechi, de unde numele de „stilişti”. Între grupurile care au refuzat să treacă la noul calendar s-au aflat şi lipovenii. Între „stilişti” s-au aflat şi credincioşi români, dar marea majoritate erau de origine etnică rusă şi ucraineană. Despre stilişti, vezi Constantin Cuciuc, *op. cit.*, p. 92-113.

[144] În anii 1941-1944 iredenta ucraineană a militat pentru alipirea Bucovinei şi a nordului Basarabiei la statul ucrainean preconizat a fi constituit cu sprijinul Reich-ului. Mişcarea naţionalistă ucraineană din Bucovina a avut şi o componentă religioasă, cum rezultă şi din acest raport al Inspectoratului Regional de Poliţie Cernăuţi. Pentru iredenta ucraineană, vezi Dumitru Şandru, *Bucovina şi nordul Basarabiei în planurile iredentei ucrainene 1940-1944*, în RI, s.n., VIII (1997), nr. 3-4, p. 203-218; idem, *Mişcări de populaţie în România (1940-1948)*, Bucureşti,

Pentru a-şi ajunge scopul propagandiştii ucraineni au căutat să convingă pe conaţionalii lor că românii, dându-şi seama că se trag din romani, intenţionează să subordoneze biserica ortodoxă Papei de la Roma şi încetul cu încetul, prin diferite reforme, să o transforme în biserică catolică.

Propaganda ucraineană a fost încurajată în decursul timpului şi de unele partide politice româneşti, cum a fost Partidul Naţional-Ţărănesc, care, pentru a obţine voturile acestei minorităţi, le-a promis preoţi după stilul vechi, respectiv desfiinţarea calendarului îndreptat[145]. În anul 1939, când ţărăniştii ajung la putere[146], s-au semnalat numeroase mişcări ucrainene pe tema calendarului, cu care ocazie au alungat pe preoţi şi au încuiat bisericile, aşteptând să li se trimită preoţi după stilul vechi, după cum li s-a fost promis.

În urma măsurilor represive ce s-au luat contra lor au încetat orice activitate stilistă, mulţumindu-se să înainteze un memoriu Sfintei Patriarhii, prin care cereau să li se înfiinţeze o episcopie ucraineană a Bucovinei, iar episcop să fie uns preotul Bohateriţ din comuna Cozmeni, judeţul Cernăuţi. [74]

Prin anul 1935 stiliştii ucraineni încep să revină la biserica ortodoxă, mai întâiu intelectualii şi apoi ţărănimea, aşa că la data cedării teritoriului se aflau pe raza Inspectoratului Regional de Poliţie Cernăuţi un număr de circa 1.200 stilişti.

II. [**Din punct de vedere al timpului.**]

În prezent pe raza teritoriului urban a Inspectoratului de Poliţie Cernăuţi nu avem nici un stilist de origine etnică română.

În schimb, numărul stiliştilor ucraineni a crescut enorm datorită propagandei desfăşurate de conducătorii mişcării ucrainene.

Această propagandă are un substrat politic, fiind făcută cu scopul de a separa minoritatea ucraineană de restul populaţiei, urmărindu-se prin această anexarea Bucovinei de Nord la statul independent ucrainean[147].

Propaganda în acest sens a început să se desfăşoare încă din luna August 1941, când preoţii ucraineni din această regiune au fost subordonaţi Mitropoliei Bucovinene române. Conducătorii ucraineni nemulţumiţi de acest fapt s-au adresat autorităţilor germane, cerând autonomia episcopiei ucrainene din Nordul Bucovinei şi Basarabiei, sau eventuala subordonare a acestei episcopii bisericii galiţiene, cu scopul de a menţine pe cale oficială legătura cu Galiţia.

Numărul exact al stiliştilor ucraineni nu se poate preciza, din cauză că parte dintre ei frecventează biserica în zilele de sărbători după stilul nou, iar cele după stilul vechi le serbează pe ascuns în sânul familiei lor.

Editura Enciclopedică, 2003, p. 39-53; Pavel Moraru, *Mişcarea iredentistă ucraineană din Bucovina (1941-1944)*, în *Partide politice şi minorităţi naţionale din România în secolul XX*, vol. II, coordonatori Vasile Ciobanu şi Sorin Radu, Sibiu, Tehno-Media, 2007, p. 147-168.

[145] În perioada interbelică Partidul Naţional Ţărănesc a fost mai permisiv în ce priveşte politica statului român faţă de minorităţile etnice şi religioase.

[146] Anul care apare aici e greşit. Partidul Naţional Ţărănesc a ajuns la guvernare la 10 noiembrie 1928 (guvernul Iuliu Maniu); guvernările naţional-ţărăniste (mai multe guverne prezidate de Iuliu Maniu, George G. Mironescu sau Alexandru Vaida-Voievod) au durat până la 14 noiembrie 1933, cu întreruperea reprezentată de guvernul de tehnicieni prezidat de Nicolae Iorga (18 aprilie 1931 – 6 iunie 1932).

[147] Vezi nota 144.

Din observaţiunile făcute se poate afirma că circa 20-25% din totalul populaţiei ucrainene, care numără 447.182 locuitori în regiunea noastră, sunt stilişti, iar restul adepţi[lor] fiind influenţaţi de propaganda conducătorilor iridentişti.

III. [Din punct de vedere al izvoarelor de informaţiuni.]

În urma unei statistici făcută la finele anului 1942 s-a constatat că pe raza Poliţiei Câmpulung şi Dorohoiu nu sunt stilişti.

Pe raza judeţului Rădăuţi sunt circa 3.000-4.000 stilişti, în regiunea muntoasă a judeţului. În oraşul Rădăuţi şi Siret nu este nici unul.

Pe raza teritoriului urban a[l] judeţului Hotin nu sunt stilişti, iar pe cel rural numai 18 persoane, toţi în comuna Hajdeu acel judeţ, având conducător pe numitul Cojocari Mihail.

Pe raza teritoriului urban a[l] judeţului Cernăuţi stilismul ocupă un procent de 80% numai în Tg. Nistrului, la o populaţie de 4.132 suflete, în majoritate ucraineni. [75]

Pe raza teritoriul urban a[l] judeţului Storojineţ sunt 1.200 stilişti în oraşul Văşcăuţi, la o populaţie totală de 5.500 locuitori, în majoritate ucraineni. În suburbia Ciortoria, pendinte de comuna Văşcăuţi, stilismul ocupă un procent de 60%. Această suburbie are o populaţie de 1.300 suflete.

[IV.] Se constată în general că majoritatea stiliştilor sunt în comunele locuite de ucraineni şi în special în comunele limitrofe frontierei galiţiene, unde locuitorii stau direct sub influenţa ucrainenilor din Guvernământul General. [76]

JUDECAREA SITUAŢIEI ŞI CONCLUZIUNILE GENERALE TRASE ÎN URMA ACTIVITĂŢII DESFĂŞURATE DE PROBLEMA STILISTĂ ÎN CURSUL ANULUI 1942 ŞI MĂSURI DE LUAT PENTRU ANUL 1943

Din studiul făcut asupra problemei stilismului din anul 1942, se constată că acest fel de sectarism este profesat în special în Nordul Bucovinei, în satele locuite în majoritate de populaţie ucraineană.

La aceştia se poate observa că nu este un stilism stabil, deoarece parte dintre ei ţin sărbătorile şi după stil nou şi după cel vechi şi numai o mică parte serbează după stilul vechi.

Din cercetările făcute s-a constatat că acest stilism nu este profesat din convingere, ci este întrebuinţat ca mijloc de propagandă ucraineană, deoarece aceşti minoritari frecventează biserica şi în zilele de sărbători după stilul nou, numai în cazul când slujba religioasă se oficiază în limba lor maternă.

Faţă cu cele de mai sus, se împun pentru anul 1943 următoarele măsuri:

– Identificarea şi supravegherea tuturor propagandiştilor ucraineni.

– Supravegherea activităţii, precum şi a persoanelor cu care vin în contact.

– Idem identificarea şi supravegherea tuturor stiliştilor.

– Constatarea sistemului de propagandă întrebuinţat.

– Intensificarea propagandei de revenire la stilul oficial, în colaborare cu organele clericale, cele administrative şi ale corpului didactic. [77]

PLAN DE LUCRU
PENTRU DESFĂŞURAREA ACTIVITĂŢII INFORMATIVE
ÎN URMĂRIREA STILISMULUI PE ANUL 1943

Stilismul se va urmări din următoarele puncte de vedere:

I. Din punct de vedere al locului.

Problema se va urmări pe raza teritoriului Nordului Bucovinei şi Basarabiei, unde minoritatea ucraineană este în masă compactă.

II. Din punct de vedere al timpului.

Problema se va urmări cu aceeaşi intensitate în tot cursul anului.

III. Din punct de vederea al izvoarelor de informaţiuni.

a. Se vor culege informaţiuni asupra:
– materialului de propagandă,
– informaţiuni cu privire la propaganda orală,
– idem cu privire la diferite manifestări,
– idem cu privire la colectele de bani şi ajutoarele în natură, scopul lor,
– idem acţiunea de adoptare a stilului nou.

b. Se va avea în vedere următoarele obiective:
– casele suspecte,
– conducătorii iridentei ucrainene,
– stiliştii fanatici,
– etc. etc.

c. Mijloacele normale vor fi agenţii echipei speciale, iar cele suplimentare:
– rezidenţi,
– informatori,
– clerul ortodox şi ajutoarele lor,
– organele administrative şi corpul didactic.

IV. Transmiterea informaţiunilor culese şi legăturile pentru darea instrucţiunilor se va face în funcţie de urgenţă, anume: telegrafic, telefonic, prin curier în scris, text convenţional, sau clar în scris.

ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dosar nr. 37/1943, f. 1-77, original, dactilografiat.

Situation of the “Religious Sects” in the Province of Bukovina. A Study Made by the Regional Inspectorate of the Police Cernăuţi from September 1943
(Abstract)

Keywords: Romania, Bukovina, religious persecution, neo-Protestants, Baptists, Seventh-day Adventists, Brethren, Pentecostals, Jehova’s Witnesses.

The years 1940-1944 were in Romania a time of unprecedented persecution against neo-Protestant denominations that previously functioned legally (Baptists, Seventh-day Adventists, Brethren), and agains other religious “sects”. This policy included a whole range of legislative, administrative and police measures, which culminated with the banning of these religious organizations, the closure of their houses of worship and the punishment of all public expression of faith. In the Province of Bukovina the persecution against the religious “sects” had a more comprehensive character and took more violent forms than in other parts of the country, the situation here being matched only by what happened in Bessarabia. The terrible persecution in Bukovina and Bessarabia has been related to the special status the two border provinces had in those years and to the project of the Antonescu government to achieve here a rapid homogenization of the population, not only in terms of ethnicity, but also under the confessional aspect.

In the present article an unknown archival document is published, i.e. a report (a study) of the Regional Inspectorate of the Police Cernăuţi, from September 1943. The report, which was written at a moment when the persecution was at its peak, presents the situation of the religious “sects” in the Province of Bukovina (which included not only the proper Bukovina but also the counties of Hotin in Bessarabia and Dorohoi in the Old Kingdom) and lists the measures the authorities have taken against them in the period 1941 – September 1943. The following organizations have been considered here: the “Baptist sect”, “Seventh-day Adventist sect”, “Brethren sect”, “Millennists (Russelists) sect”, “Jehovah’s Witnesses sect”, “Penticostalist sect”, “Lipovenism” and the “old-calendarists”. For every “sect” information is given on its history in the region, organization, number of pastors, number of believers (in some cases nominal lists of members are given), religious publications, activity etc. The measures taken by the authorities against “sects” are noted. The report speaks of arrests made by the police, indictments and convictions that these people have had in the years 1942 and 1943. It also deals with the forced conversions to Orthodoxy of neo-Protestant believers to which they have been subjected under the said policy. It is also shown in detail how the informative work of the inspectorate was organized regarding each “sect”. We have thus a comprehensive array of the religious persecution in the Province of Bukovina, made by the institution that managed this issue.

The study from the first part of the article analyzes the content of the report from September 1943 and makes an overview of the context in which this was elaborated, introducing in the discussion further archival materials with the same content.

Viaţa socială în satele de pe Jijia de Sus în prima jumătate a veacului al XX-lea

Eugen D. NECULAU

Editor: Marcel LUTIC

Eugen D. Neculau: un cercetător uitat al satelor moldoveneşti şi un prieten devotat al arhivelor româneşti

La 20 octombrie 1974 Eugen D. Neculau pleca în lumea păcii şi a veşniciei, fiind înmormântat în cimitirul „Eternitatea" din Iaşi. În toamna anului 2014 se împlinesc, aşadar, 40 de ani de când modestul, harnicul şi, pe nedrept, puţin cunoscutul Eugen D. Neculau a pornit la întâlnirea cu moşii şi strămoşii Ungurenilor, cei pentru care a făptuit lucruri măreţe şi despre care a lăsat mii de pagini de manuscris. În acest context, publicarea acestui manuscris se doreşte a fi un gest de cinstire şi de neuitare a memoriei sale.

Primele informaţii despre Eugen D. Neculau au apărut chiar în vremea când Căminul Cultural şi Universitatea Populară de la Ungureni erau vii în viaţa celor 12 sate de pe Jijia de Sus, iar cel care le trecea în revistă, elogiindu-l pe creatorul lor în nu mai puţin de cinci materiale, era nimeni altul decât Mihail Sadoveanu[1]. Cam în acelaşi timp au mai apărut încă alte două articole despre activităţile sale deosebite[2].

A urmat apoi o îndelungată tăcere (circa 30 de ani!), oarecum explicabilă, privitoare la viaţa şi faptele lui Eugen D. Neculau. De abia în 1968, ziarul „Clopotul", de la Botoşani, în numărul său din 3 noiembrie, relua fascinanta poveste a Universităţii Populare de la Ungureni, iar în 1970 sociologul Ovidiu Bădina îi dedica mai multe rânduri[3]. Apoi, până în 1974, adică anul

[1] *Paştile Blajinilor sau Găocele de ouă ale profesorului Eugen Nicolau de la Ungureni*, în „Însemnări ieşene", 15 aprilie 1936; *Problema ridicării satului românesc*, în aceleaşi „Însemnări ieşene", nr. 22 din 15 noiembrie 1936; *Satul, Fapte* şi *Cale nouă*, toate trei în „Adevărul", Bucureşti, 24, 25, respectiv 26 februarie 1937.

[2] Vasile Pavelcu, *O Universitate Populară*, în „Vremea şcolii", Iaşi, an. X, nr. 6, 1937, p. 154; D. Mureşanu, *Profesorul misionar: probleme şi exemple din Moldova*, în „Prutul", Iaşi, 16 şi 17 iulie 1942.

[3] *Experimente româneşti în pedagogia socială*, în vol. *Pedagogie socială*, Bucureşti, Editura Academiei, p. 135.

morţii sale, în fiecare an va avea bucuria de a fi pomenit în diverse studii şi lucrări semnate de prestigioşi specialişti români[4]. Din 1974 vor trece alte două decenii de relativă uitare, până când nepotul său, Adrian Neculau, universitarul ieşean decedat în 2013, va scrie despre experienţa socio-pedagogică de la Ungureni[5].

Despre viaţa şi activitatea lui Neculau am vorbit pentru întâia oară în public în primăvara anului 1999 la Filiala Iaşi a Academiei Române[6]. În acelaşi an era publicat materialul nostru *Preocupări de genealogie rurală la Eugen D. Neculau*[7], pentru ca mai apoi, în perioada 2000-2012, numele său, activităţile sale impresionante şi mai ales părţi din valorosul său manuscris, *Sate pe Jijia de Sus*, să fie prezentate la diverse reuniuni ştiinţifice din ţară şi din Basarabia. De asemenea, în aceeaşi perioadă au mai văzut lumina tiparului alte câteva studii şi materiale privitoare la această personalitate, repet, prea puţin cunoscută, pe care a dat-o nordul Moldovei[8].

Cel mai important demers derulat în direcţia salvării de la uitare a unui om şi a unei opere a fost, fără doar şi poate, începerea publicării unora dintre capitolele consacrate istoriei medievale şi îndeosebi genealogiei din manuscrisul său de la Arhivele Naţionale din Iaşi, demers iniţiat şi sprijinit financiar de Institutul Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta" din Iaşi[9]. Acest gest recuperator a fost făcut la îndemnul direct al profesorului ieşean Ştefan S. Gorovei, care l-a cunoscut bine pe Neculau în deceniile şase-opt ale veacului trecut, fiind sprijinit consistent de Mihai D. Sturdza de la Paris, precum şi de soţii Manuela şi Gheorghe Macarie din Iaşi, rude foarte apropiate ale lui Eugen D. Neculau.

[4] Astfel, în 1971 Alexandru Zub scrie despre *Experimentul biblioteconomic din Ungureni* într-un număr din iunie al „Revistei bibliotecilor" de la Bucureşti; în 1972 este pomenit de către Ion Orghidan (*Consideraţii privind tipologia structural-istorică a educaţiei de masă*, în „Revista de pedagogie", Bucureşti, nr. 5, p. 97); în 1973 de Vasile Vetişanu-Mocanu (*Elogiul eroismului*, Bucureşti, Editura Albatros, p. 41), iar chiar în anul morţii era amintit de către etnologul Ovidiu Bârlea (în *Istoria folcloristicii româneşti*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, p. 411).

[5] *Pedagogie socială – Experienţe româneşti*, Iaşi, Editura Junimea, 1994, *passim*.

[6] Acest fapt se întâmpla în şedinţa inaugurală a celui de-al X-lea Congres de Genealogie şi Heraldică, atunci împlinindu-se un sfert de veac de la trecerea lui Neculau pe celălalt tărâm; acea evocare avea să fie publicată, sub titlul *Eugen D. Neculau (1900-1974)*, în ArhGen, nr. 1-4, VII (XII), 2000, p. 51-63.

[7] În ArhGen, nr. 1-4, VI (XI), p. 275-280.

[8] *Eugen D. Neculau – un misionar aproape uitat* (studiu introductiv la Eugen D. Neculau, *Sate pe Jijia de Sus*, vol. I, *Aşezările*, ediţie îngrijită de Marcel Lutic, Iaşi, Institutul Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta", 2003, p. XIII-XXXII); în materialul *Eugen D. Neculau – un harnic şi modest apostol al satelor de pe Jijia de sus (judeţul Botoşani)* (publicat în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei – In honorem Ion H. Ciubotaru", Iaşi, nr. X, 2010, p. 501-526); în medalionul *Eugen D. Neculau – schiţă de portret* (în revista „Luceafărul", Botoşani, anul 2, ianuarie 2010, p. 18-24) şi, în sfârşit, în studiul *Eugen D. Neculau – un cercetător aproape necunoscut al satelor din nordul Moldovei* (din AŞUI, serie nouă, Istorie, tom LVI-LVIII, 2010-2012, p. 533-542).

[9] Eugen D. Neculau, *op. cit.*, XLIII + 104 p.; *ibidem*, vol. II, *Boierii*, ediţie îngrijită de Marcel Lutic, Iaşi, Institutul Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta", 2005, XIII + 264 p.; *ibidem*, vol. III, *Răzeşii*, ediţie îngrijită de Marcel Lutic, Iaşi, Institutul Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta", 2010, XXIV + 377 p.; *ibidem*, vol. IV, *Documentele*, ediţie îngrijită de Marcel Lutic, Iaşi, Institutul Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta", 2012, XXXII + 112 p.

Demersul nostru a inclus însă şi publicarea altor capitole privitoare îndeosebi la sociologie şi etnologie[10].

De ce a fost important acest om? Ce reuşite remarcabile a avut în viaţa sa pentru a primi elogiile şi respectul cercetătorilor? De ce memoria sa este atât de vie până astăzi? Încercăm în câteva cuvinte să-i zugrăvim destinul exemplar. Menţionăm faptul că acest destin este prezentat *in extenso* în lucrările şi studiile deja pomenite.

S-a născut la 29 decembrie 1900 în Ungureni[11], tatăl său fiind factor poştal. Gimnaziul şi liceul le-a făcut la Dorohoi şi Pomârla, dobândind o profundă cultură generală. În perioada 1920-1925 a urmat cursurile Facultăţii de Litere (Secţia Filosofie) a Universităţii din Iaşi. În 1925 refuză, spre stupoarea multora, un post la Universitate pentru a fi mai aproape de Ungureni. Aici, în anii 1927-1947, a condus activitatea Căminului Cultural şi apoi a Universităţii Populare, instituţii create special în vederea educării adultului rural. Raza de acţiune a Universităţii cuprindea 12 localităţi din vecinătatea râului Jijia („Călugăreni, Mândreşti, Durneşti, Ungureni şi Epureni, pe dreapta apei; Podul lui Stamate, Tăuteşti, Borzeşti, Mihai Viteazul, Plopenii Mici, Plopenii Mari şi Vicoleni pe stânga”[12]), situate atunci în trei comune (Ungureni, Borzeşti şi Călugăreni) şi două judeţe (Botoşani şi Dorohoi).

Tot ce a făptuit Neculau la Ungureni a fost posibil datorită, în primul rând, unei *organizări instituţionale fără cusur*, „instituţia având statut, adunare generală, membri activi, patrimoniu, filiale culturale, anexe economice, comitet de conducere şi de control, personal de serviciu”[13]. Independenţa în plan financiar a instituţiei a fost realizată prin crearea în 1936 a Cooperativei de Aprovizionare, Producţie şi Desfacere Agricolă, ca şi a Băncii Populare Ungureni, anexe economice care au funcţionat ireproşabil atâta vreme cât au fost lăsate să existe, adică până în 1948.

În perioada 1929-1948 s-a numărat printre valoroşii profesori ai Seminarului „Veniamin Costache” din Iaşi, aici predând Pedagogie şi Filozofie. Din 1938 se stabileşte cu familia la Iaşi. Continuă, însă, să se deplaseze

[10] Idem, *Viaţa economică în Ungureni – Botoşani*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei” (AMEM), Iaşi, VI, 2006, p. 89-115; idem, *Civilizaţia satelor din regiunea Ungureni – Botoşani. Consideraţiuni sociologice*, în AMEM, IX, 2009, p. 87-112; idem, *Clasele sociale şi raporturile dintre ele*, în AŞUI, serie nouă, Istorie, tom LVI-LVIII, 2010-2012, p. 543-582. Un material cuprinzând ample informaţii din capitolul *Viaţa intelectuală* îl are drept autor pe editorul manuscrisului, urmare a faptului că acesta a intervenit, mai mult sau mai puţin, în forma sub care a fost publicat; e vorba de *Medicina ţăranului român între magie şi ştiinţă – informaţii inedite dintr-un manuscris al lui Eugen D. Neculau*, apărut în volumul colectiv *Conferinţa Naţională de Antropologie Urbană*, Bucureşti, Editura PapiruS Media, 2009, p. 23-33.

[11] Una dintre cele mai mari comune din judeţul Botoşani. Este situată la 21 km distanţă de municipiul reşedinţă de judeţ, pe DN 29, ce leagă Municipiul Botoşani de oraşul Săveni şi de localităţile de pe malul Prutului. A fost centrul de interes al întregii opere de pionierat săvârşită de Neculau. Istoria acestei localităţi în jurul căreia au radiat alte multe mici aşezări rurale se poate consulta în Eugen D. Neculau, *Sate…*, vol. I, p. 59-89.

[12] *Ibidem*, p. 1.

[13] AN-Iaşi, fond Universitatea Populară Ungureni, dosar nr. 2B/1927-1948, f. 246.

săptămânal la Ungureni. În iulie 1944 obţine titlul de doctor în Litere şi Filozofie al Universităţii din Iaşi, lucrarea intitulându-se, foarte sugestiv, *Condiţiile şi perspectivele unei pedagogii a satului românesc*[14].

Ceea ce a făcut Neculau la Ungureni este considerat, în literatura de specialitate, ca unul dintre extrem de puţinele experimente româneşti reuşite în acest domeniu atât de vast, de dificil şi încă prea puţin cercetat al educaţiei adultului. Situată alături de colonia-şcoală de la Soleşti-Vaslui şi de Serviciul Social al lui Dimitrie Gusti[15], venind în prelungirea ASTREI şi a mişcării haretiste[16], Universitatea Populară de la Ungureni deschidea şi propunea *un alt drum de urmat în satele româneşti*, drum care presupunea *salvarea satului prin puterile sale proprii*. Această originală Universitate Populară „a avut un scop ştiinţific, de educare a adultului, dar şi unul economic. În felul ei […] a fost o instituţie unică ce-şi desfăşura activitatea în mediul sătesc; unică atât ca scop, cât şi ca mijloace”[17]. Sătul de politicianism, străin de extremisme, adept al unui naţionalism lucid şi constructiv[18], Neculau a ales această cale profund reformatoare, punându-şi „întreg sufletul în această nobilă întreprindere”, crezând cu toată fiinţa sa că astfel şi-a făcut „datoria faţă de Patrie, faţă de Neam, faţă de cei din mijlocul cărora m-am ridicat şi, în acelaşi timp, faţă de ştiinţă”[19].

După 1947, aşa-zisul regim democrat-popular a interzis activitatea Universităţii Populare din Ungureni, Eugen D. Neculau refugiindu-se în lumea arhivelor şi a bibliotecilor mai ales din Iaşi şi Bucureşti, devenind astfel un profund şi împătimit cunoscător al documentului. În perioada 1950-1970 frecventează asiduu aceste instituţii, acum elaborând impresionantele sale manuscrise dedicate istoriei satelor de pe Jijia de sus şi Universităţii Populare de la Ungureni.

A fost un colaborator constant al revistei „Tudor Pamfile” din Dorohoi, iar din 1932 al „Mitropoliei Moldovei”. De asemenea, în 1936 a publicat o broşură privitoare la *Problema ridicării satului românesc*, iar în 1942 o rară şi valoroasă *Bibliografie a satului românesc* (*Bibliografie* utilizată şi ca anexă la lucrarea de doctorat). După 1960, semnătura lui Neculau reapare, destul de frecvent, în „Cronica” ieşeană, în „Anuarul de Lingvistică şi Istorie Literară” (al Filialei Iaşi a Academiei Române), în „Revista de Pedagogie” şi în „Revista de Etnografie şi Folclor”, în „Îndrumătorul cultural” şi în „Magazin istoric”, precum şi în ziarele locale din Iaşi, Botoşani şi Suceava.

[14] *Ibidem*, f. 6.

[15] Ovidiu Bădina, *op. cit.*, p. 135.

[16] Ion Orghidan, *op. cit.*, p. 97.

[17] Ovidiu Bădina, *op. cit.*, p. 132. Pentru mai multe amănunte a se vedea: Eugen D. Neculau, *Universitatea Populară de la Ungureni*, în „Revista de Pedagogie”, nr. 4, Bucureşti, 1968, p. 69-74; idem, *Experimentul social-pedagogic de la Ungureni*, în „Viitorul social. Revista de Sociologie şi Ştiinţe Politice”, nr. 3, Bucureşti, 1973, p. 706-713; idem, *Universitatea Populară din Ungureni*, p. 387-402; Alexandru Zub, *Experimentul biblioteconomic din Ungureni*, în „Revista Bibliotecilor”, Bucureşti, iunie 1971, *passim*; Viorel Macarie, *Universitatea Populară „Ungureni”*, teză de licenţă la Facultatea de Istorie-Filozofie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 1970, *passim*.

[18] AN-Iaşi, fond personal Eugen D. Neculau, dosar nr. 2, f. 811-813.

[19] Idem, fond Universitatea Populară Ungureni, dosar nr. 2B/1927-1948, f. 10.

A murit în 1974 probabil cu gândul la miile de pagini de manuscris lăsate în urma sa. Însă, cu câteva luni înainte de moarte, la insistenţele universitarului ieşean Gheorghe Macarie, a avut inspiraţia de a depune o parte însemnată a acestor pagini la Arhivele Statului din Iaşi[20], astăzi Serviciul Judeţean Iaşi al Arhivelor Naţionale, astfel constituindu-se fondul Universitatea Populară Ungureni[21] şi fondul personal Eugen D. Neculau[22].

Manuscrisul *Sate pe Jijia de Sus* (5.561 de pagini format A5), o amplă lucrare consacrată micro-zonei Ungureni, a fost elaborat, într-o primă etapă, în perioada 1960-1962. Însă, acest manuscris a ajuns la forma în care se găseşte astăzi la arhivele ieşene după ce a trecut prin alte nu mai puţin de 50 de variante de lucru. Neculau afirma plastic că planul lucrării a evoluat atât de mult încât, de la prima schiţare şi până la definitivarea lui, deosebirea este ca de la omul matur până la exemplarul din faşă, doar firul conducător rămânând peste decenii acelaşi. A consultat mii de documente la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti şi la filialele Arhivelor Statului din Bucureşti, Iaşi, Botoşani şi Dorohoi.

În fapt, Neculau a muncit mai toată viaţa la redactarea lucrărilor sale, căci „cei peste 20 de ani de activitate la Universitatea Populară Ungureni (1927-1947) au însemnat nu numai acţiune de educare a populaţiei adulte din regiune, dar şi [un prilej] de nesfârşite anchete asupra realităţii sociale vii, concrete, prezente. Am întreţinut tot timpul o întinsă corespondenţă cu personalităţi culturale din ţară, de la care am primit preţioase informaţii, în legătură cu problemele ce mă interesau. Mi-au scris: preotul Bobulescu, prof. Teodor Balan, prof. Remus Caracaş, Gheorghe Kirileanu, consilier agronom Constantin I. Ciulei, magistrat Norbert Dombrovschi, prof. univ. Constantin Fedeleş, preot Dumitru Furtună, Alexandru Gonţa, prof. univ. Gheorghe Ionescu-Siseşti, prof. univ. Gheorghe Ivănescu, prof. univ. dr. Amza Jianu, prof. I. D. Marin, prof. univ. dr. Constantin Mureşanu, Adrian Pricop, Natalia Romano, C. A. Stoide, [Mihai] D. Sturdza, Constantin Turcu, consilier agronom Deodat Teodoru şi mulţi alţii”[23]. În aceste condiţii, putea afirma că „cercetările pentru documentarea şi întocmirea lucrării s-au întins pe o durată de patru decenii (1927-1967)”[24].

Esenţială pentru spiritul în care a gândit Neculau monografia Ungurenilor este următoarea frază: „Am privit problematica sub unghi sociologic şi am urmărit, epocă cu epocă, *tendinţele de evoluţie ale societăţii rurale*, precum şi *factorii care au stat la baza transformărilor*. N-am cercetat trecutul de dragul materialului documentar în sine, ci pentru *înţelegerea sociologică* a *faptelor istorice*”[25].

[20] Interviu cu Prof. univ. dr. Gheorghe Macarie (înregistrare pe bandă magnetică din aprilie 1998); Marcel Lutic, *Eugen D. Neculau – un misionar aproape uitat…*, p. XXXIII.

[21] AN-Iaşi, fond Universitatea Populară Ungureni, dosar nr. 2/B1927-1948.

[22] Idem, fond personal Eugen D. Neculau, nr. 418, nr. inv. 2130.

[23] Eugen D. Neculau, *Sate…*, vol. I, p. 4.

[24] AN-Iaşi, fond personal Eugen D. Neculau, dosar nr. 18, f. 20.

[25] *Ibidem*, f. 3-4.

În acelaşi sens Neculau afirma: „Fără a nesocoti importanţa covârşitoare a factorului economic în viaţa socială, *am plecat de la convingerea că la baza activităţii umane stau factori de ordin spiritual* [subl. M.L.] şi că – în linii mari – evoluţia societăţii se îndreaptă spre un scop – încă îndepărtat – care este perfecţionarea omului şi, deci, fericirea lui. Lectura scrierilor ce se referă la trecut lasă un sentiment amar, de decepţie faţă de zvârcolirile – oarecum vane – ale omului în cursul nesfârşit al vremii. La fiecare pas întâlneşti laolaltă ambiţii şi resentimente, ignominii şi acte generoase, ascensiuni şi declinuri, izbânzi şi înfrângeri. *Tempora mutantur*. Toate trec, idealurile şi realizările omului se prăbuşesc în neant. Ce mai înseamnă astăzi acele alcătuiri de hrisoave şi zapise… din neam în neam, pentru vecie!”[26]

*

* *

Materialul pe care îl publicăm acum se află, aşadar, în manuscrisul *Sate pe Jijia de Sus* din fondul personal „Eugen D. Neculau” de la Arhivele Naţionale Iaşi. Selecţia de faţă a vizat subcapitolul *Viaţa socială*[27] din capitolul intitulat *Cultura ţărănească*, acest capitol făcând parte, la rândul său, din partea a III-a, intitulată *Omul din regiune,* a manuscrisului.

Din capul locului, Neculau accentuează rolul major pe care l-au constituit familiile în viaţa satului românesc: „Familia este instituţia străveche care dăinuieşte de la începuturile neamului românesc; oricâte transformări a suferit organizaţia politică în decursul timpurilor, structura interioară a familiei şi funcţia ei socială au rămas neschimbate. […] Ţăranul nu concepe viaţa decât în familie, care e desăvârşit încadrată în normele tradiţionale ale satului”.

Ca atare, înainte de toate analizează cu mult temei pe parcursul a circa 60 de pagini viaţa omului de sat în cadrul familiei. În acest sens, afirmă că „întemeierea unei familiei este o datorie. Instituţia e de drept divin”. Firul demonstraţiei este logic şi fără cusur: „Omul de sat a făcut constatarea că înţelepciunea divină amestecă de multe ori darurile oamenilor şi în căsătorie, uneşte harnic cu leneş, urât cu frumos, deştept cu prost, sănătos cu bicisnic, cinstit cu viclean şi aşa mai departe. Se zice că *Dumnezeu dă sau multă minte sau tovarăş potrivit pentru viaţă*”. Analiza realizată „după potrivirea celor doi soţi în ceea ce priveşte trăsăturile sufleteşti” este o probă elocventă a calităţilor de fin sociolog pe care le avea Neculau. În această direcţie distinge *cinci tipuri de căsnicii*, cărora le alocă diverse procente rezultate probabil în urma cercetărilor făcute în cele 12 sate.

Autorul socoate, în acord cu morala tradiţională, că „familia cu copii este binecuvântată, iar cea fără copii se află sub blestem. *Copilul este un dar de la Dumnezeu*”. În această cheie, „datoria cea mai mare a soţilor este să crească şi să povăţuiască (adică să educe) pe copiii lor. În afară de îngrijirea corporală,

[26] *Ibidem*, f. 3.

[27] *Ibidem*, dosar nr. 106 (*Viaţa socială*), 175 p.; a se vedea şi Eugen D. Neculau, *op. cit.*, vol. I, p. XXXIII-XXXIV (pentru mai multe detalii despre structura întregului manuscris).

părinţii transmit copiilor zestrea lor culturală: concepţia despre lume şi viaţă, credinţa religioasă, virtuţile etice, canoanele estetice, normele de comportare socială şi, în acelaşi timp, profesiunea de agricultor şi gospodar. În satul românesc fiecare generaţie a crescut în umbra şi sub oblăduirea celei anterioare. De la întemeierea neamului nostru şi până astăzi funcţionează, fără întrerupere, în sate, în fiecare familie, minunata şcoală a părinţilor şi a bătrânilor la care s-au format ţăranii de totdeauna. În această binefăcătoare şcoală, fără ştiinţă de carte, s-a alcătuit civilizaţia şi cultura omului de sat". Această familie a dat naştere la „străvechea şcoală a părinţilor", care încă era o realitate vie atunci când Neculau documenta aceste aspecte ale satului românesc. În această originală şi temeinică şcoală, *munca şi nevoia* erau temeiurile învăţăturii.

Apoi, pagini întregi sunt dedicate copiilor. Aceştia „alcătuiesc grupuri sociale care rămân permanent aceleaşi. În fiecare generaţie, în aceleaşi faze de dezvoltare, aceste grupe se manifestă la fel. Până la căsătorie, copilul şi tânărul de ţară trec prin mai multe perioade. Până la un an, copilul este sugar, i se zice copil de ţâţă sau de braţe. Până la 7 ani băieţelul (copilaşul) şi fetiţa (copiliţa) trăiesc prima copilărie. Între 8-12 ani pentru băiat şi pentru fată (copilă) este copilăria propriu-zisă. Între 12-15 ani băieţandrul şi fetişcana (codana) sunt prepuberi. Între 15-18 ani băităşul (flăcăoanul) şi fata sunt puberi. Între 18-23 ani băitanul (flăcăul) şi fata mare sunt adolescenţi. După căsătorie, amândoi trec în rândul adulţilor".

Fiecare fază de dezvoltare a omului este analizată minuţios, cu o mulţime de detalii care parcă aduc în faţa sufletelor noastre poveştile care începeau invariabil cu „A fost o dată…". De la sugar până la tânăr gospodar, omul de sat este trecut prin filtrul unei cercetări pertinente, dar şi plină de multă simpatie, bănuind că acest film a fost şi al lui Eugen D. Neculau însuşi. De la jocul *de-a războiul*, trecând prin iniţierea în tainele muncilor gospodăreşti, până la ajungerea tânărului ţăran în curtea *căzărmii* e un drum zugrăvit cu multă acribie, dar şi cu multă simpatie, de autorul manuscrisului.

Statutul bătrânilor în cadrul familiei rurale nu este uitat, câteva pagini antologice reuşind să redea foarte bine ce însemnau bătrânii pentru românii de altădată. Astfel, „bătrânul este înţeleptul şi cronicarul satului: împăciuieşte pe împricinaţi, e sfătuitor în toate împrejurările şi dă mărturii asupra stărilor din trecut. Bătrâna e povăţuitoarea femeilor, e bucătăreasă la praznice şi la nunţi, e doftoroaie, moaşă, descântătoare şi uneori vrăjitoare. Dar contribuţia cea mai utilă şi frumoasă o au bătrânii la creşterea şi îndrumarea copiilor. Şcoala bătrânilor îmbogăţeşte mereu sufletele copiilor şi tineretului cu cunoştinţe, cu simţăminte şi cu deprinderi multe şi utile. Datorită bătrânilor, o bogată zestre spirituală trece de la o generaţie care apune către alta care se formează".

Trecerea spre partea a doua a prezentului manuscris se face, foarte inspirat, printr-o… buclă numită *rudenia spirituală*, subliniindu-se faptul că „familiile au rude după botez şi cununie".

Începutul părţii a doua este dedicat normelor nescrise ale colectivităţii săteşti. Neculau insistă asupra faptului că „din generaţie în generaţie se transmit

şi se respectă *tradiţii* (adică obiceiuri şi datini) cu fel de fel de uzanţe, ceremonii şi rituri. Omul de sat colaborează la aceste manifestări psihice colective fără reflecţiune, fără rezerve, pentru că ele au o puternică autoritate pe care le-o dă vechimea şi trecutul. […] Tradiţiile vin, ca un îndemn irezistibil, de dincolo de viaţa individuală, dintr-un bogat depozit de valori străvechi ce se păstrează în fiinţa socială a satului. Tradiţiile alcătuiesc memoria unui uriaş eu colectiv; ele sunt difuzate în toată obştea satului, iar cei care le vehiculează sunt [înşişi] indivizii. Prin aceste tradiţii insul se integrează grupului social în chip total: gândeşte, simte, acţionează şi vorbeşte la fel cu semenii săi. […] Ele ordonează în mare parte viaţa spirituală şi materială a individului şi devin adevărate norme pentru comportarea acestuia în societatea satului. În acelaşi timp, ele contribuie şi la întărirea coeziunii sociale. Dar satele formează ţara, iar familiile alcătuiesc neamul românesc. Tradiţiile fac parte din fiinţa neamului şi vor dăinui atâta vreme cât temeliile naţiunii n-au fost sfărâmate. Cele mai multe din ele subzistă chiar la umbra bisericii. Doar părăsirea credinţei străbune are ca rezultat abandonarea unui lot foarte important de tradiţii".

În continuarea acestei tematici sunt cercetate, începând cu Anul Nou (descrierea făcută acestei sărbători centrale a calendarului popular este cu totul memorabilă!), sărbătorile. Acestea, potrivit informaţiilor pe care autorul le-a avut la dispoziţie, sunt tratate inegal. Remarcăm faptul că numele lunilor şi ale zilelor sunt cu majusculă, reminiscenţe ale unor vechi credinţe. Bine documentată este şi sărbătoarea Paştelui, precum şi celelalte mici sărbători mobile ce roiesc în jurul Paştelui. În ceea ce priveşte „obiceiul ca oamenii să se pâcâlească unii pe alţii" la 1 mai, de Arminden, trebuie să privim cu destulă circumspecţie această informaţie. În schimb, informaţia legată de Sânzâiene privitoare la bătrâna Anica Mocăniţei, „care lua cu ea câteva fete în dimineaţa de Sânzâiene şi mergea la câmp să *sorociască* florile" este extrem de importantă! Acest calup se termină cu Crăciunul, tratat mai ales prin prisma scoaterii fetei la joc, moment care marchează dobândirea statutului de fată mare. Menţionăm faptul că în cartea noastră dedicată sărbătorilor populare româneşti[28] am folosit multe dintre aceste informaţii inedite, expresie a importanţei pe care am dat-o muncii lui Eugen D. Neculau.

„Naşterea, căsătoria, moartea fiecărui ins în parte sunt evenimente care interesează întreagă obşte a satului. Toate prilejuiesc desfăşurarea unor bogate şi interesante datine tradiţionale" care sunt trecute în revistă, cu lux de amănunte, de către Neculau.

Atunci când autorul analizează naşterea şi nunta din cele 12 sate parcă am fi într-o poveste încântătoare. În acest context, remarcăm faptul că în numai câteva decenii rânduiala de altădată pare deja nefirească pentru noi (dăm doar câteva exemple sugestive de la nuntă: „Tineretul petrece câteva ore, dar nu mai târziu de miezul nopţii"; „Lanţul de jucători se formează într-un anume fel: vornicelul cu năframa, nunul, mirele, mireasa, druştele, ceilalţi vornicei şi apoi

[28] *Timpul sacru. Sărbătorile de altădată*, ediţia a II-a, Iaşi, Editura Kolos, 2009, 392 p.

fete şi flăcăi"; „Soacra cea mare ia pe tineri de mână şi îi conduce în capul mesei, zicând mirelui: Să ajungi dragul mamei cap de masă, începutul cuvântului şi întărire credinţei"; „Se spune din bătrâni că în vremurile de demult nunta ţinea în toi cel puţin 3 zile, dacă nu chiar 7").

La înmormântare surprind jocurile de priveghi ale tineretului din microzona Ungureni, dintre care cel mai frecvent este *bătaia cu ţoaşca.* Neculau consideră că „priveghiul, aşa cum se practică în satele româneşti, este un fragment de viaţă dacică, repetat mereu cu aceeaşi vigoare după mai bine de 2000 de ani".

Neculau conchide în maniera unui înţelept al neamului: „Asemenea tradiţii cuprind rituri şi crezuri inofensive, credinţe frumoase, simboluri, alegorii şi aluzii pitoreşti. Creaţii ale sufletului colectiv al satului, aceste tradiţii îmbracă actele fundamentale din viaţa omului în forme complexe şi grave. Ele au autoritate desăvârşită. De cum se naşte copilul şi până după cumătrie, de cum se urzeşte o căsătorie şi până după săvârşirea ei, de cum moare un membru al comunităţii şi până la ultimul praznic de pomenire, cenzura satului funcţionează implacabil. Întreaga obşte supraveghează cu stricteţe îndeplinirea tuturor amănuntelor din vastul ceremonial impus de tradiţiile seculare. Totul se petrece în văzul şi în auzul satului. În felul acesta un imens lot de bunuri etnice se conservă şi se transmite mai departe din generaţie în generaţie".

Spre sfârşitul manuscrisului sunt analizate pe rând *opinia publică* („regulatoarea vieţii de sat"), *viaţa naţională* („una din valorile culturale complexe"), *viaţa civică*, *viaţa politică* (pilduitoare şi din păcate atât de actuale aceste rânduri ale lui Neculau: „Din toate ţăranul şi-a mai făcut convingerea că politica strică toată rânduiala cea adevărată care ar trebui să fie în ţară: ea pune pe neruşinat în locul omului cumsecade, pe viclean în locul celui sincer, pe prost în locul celui capabil, pe leneş în locul celui harnic şi pe hoţ în locul celui cinstit") şi, în sfârşit, câteva *procese şi tendinţe sociale*.

Sperăm că sufletul bătrânului Neculau acum, la patru decenii de la marea trecere în lumea strămoşilor, să se bucure, iarăşi, că cei de aici nu i-au uitat munca şi dedicaţia puse în slujba celor mulţi!

*

* *

Menţionăm că nu am intervenit decât arareori în textul manuscrisului, în special asupra chestiunilor de ordin gramatical, lucru marcat prin paranteze drepte. Mai precizăm şi faptul că sublinierile se datorează, deopotrivă, autorului, dar şi editorului, sublinierile noastre fiind semnalate prin sintagma „subl. edit." străjuită tot de paranteze drepte.

Structura paragrafelor ne aparţine în totalitate. Am încercat să păstrăm acestea în marginea unor idei comune sau măcar foarte apropiate. Nu am reuşit întotdeauna, căci Neculau, deşi foarte disciplinat în scris, avea uneori obiceiul de a divaga. Au fost păstrate multe cuvinte arhaice fără a fi individualizate în vreun fel anume. Iată câteva exemple: *aghiazmă, ambe, băitan, binecuvintează, cadelniţă, câlţ, ciucălăi, cocoş, crijmă, danţul, datine, desfăcat, flăcăoaş, iesă,*

înghimbă, mâncari, naforă, oncrop, pomene, reazăma, samănă, socoate, stâni, tapşan, ţărnă ş.a. Alte cuvinte au fost actualizate: *aci – aici, în deobşte – îndeobşte, întăi – întâi* etc. Câţiva termeni arhaici din domeniul etnologiei au primit scurte explicaţii în note distincte. La fel am procedat şi pentru localităţile menţionate în manuscris, mai toate circumscrise micro-zonei Ungureni. O notă specială îl priveşte pe haiducul Coroi, un personaj originar din Durneşti, unul din cele 12 sate cercetate de Neculau.

Adesea, autorul foloseşte formularea „în secolul trecut". Poate se subînţelege despre ce perioadă temporală este vorba, însă e bine să subliniem că aceasta înseamnă secolul al XIX-lea, căci manuscrisul, după cum am mai precizat, a fost scris cândva după mijlocul veacului al XX-lea, cel mai probabil între anii 1960-1972.

O ultimă şi necesară precizare priveşte titlul manuscrisului. Interesant e faptul că la începutul acestui subcapitol Eugen D. Neculau a pus titlul *Viaţa socială*, pentru ca la p. 62 să insereze încă un subtitlu major, *Viaţa socială a satului*, care aproape că separă în două întreg materialul. Probabil a simţit nevoia acestei (sub)împărţiri deoarece în prima parte analizează îndeosebi familia ţărănească, şcoala părinţilor şi statutul copiilor, pentru ca partea a doua să se focalizeze pe sărbătorile, tradiţiile şi datinile întregului sat. Titlul *Viaţa socială în satele de pe Jijia de Sus în prima jumătate a veacului al XX-lea* dat acestui material este, aşadar, o adaptare a editorului după (sub)titlurile autorului, adaptare care are menirea explicită de a situa în spaţiu şi timp cercetarea lui Eugen D. Neculau. Sintagma „Jijia de Sus", creaţie a autorului nostru, cu referire la râul Jijia[29], nu desemnează o unitate administrativă, ci cele 12 sate care roiesc în jurul localităţii Ungureni (judeţul Botoşani) şi care au făcut obiectul temeinicelor investigaţii socio-istorice ale lui Neculau[30].

*

* *

[29] Curs de apă care străbate teritoriile Ucrainei şi României, fiind afluent pe partea dreaptă al Prutului. Izvorăşte din regiunea Cernăuţi, în apropiere de frontiera cu România, la o altitudine de 410 m şi curge spre sud-est în judeţul Botoşani, prin Municipiul Dorohoi, vărsându-se în Prut pe teritoriul judeţului Iaşi. Are o lungime de 275 km şi un bazin hidrografic de 5.757 km² (http://ro.wikipedia.org/wiki_Jijia_Prut; consultat la 5.08.2014).

[30] Mulţumesc Bunului Dumnezeu că a îngăduit, în condiţii nu tocmai propice muncii ştiinţifice, oportunitatea editării şi publicării acestui valoros manuscris! În acest context, e bine de amintit faptul că manuscrisul nu ar fi văzut lumina tiparului fără ajutorul neprecupeţit oferit de arhivistul ieşean Mihai Mârza, fără solidaritatea Doinei Alucăi din Nemţişor, comuna Vânători, judeţul Neamţ, dar şi fără răbdarea Mihaelei, soţia mea, şi a lui Mihai-Iustin, feciorul nostru cel drag! Tuturor le mulţumesc din suflet!

VIAŢA SOCIALĂ

Satul, ca unitate socială, este alcătuit din familii (subunităţi biologice şi spirituale) şi din gospodării (subunităţi economice). Familia este instituţia străveche care dăinuieşte de la începuturile neamului românesc; oricâte transformări a suferit organizaţia politică în decursul timpurilor, structura interioară a familiei şi funcţia ei socială au rămas neschimbate. Din adâncuri de vremi, familiile s-au grupat organic într-o unitate socială numită sat, singura posibilă şi firească pentru un popor agricol şi pastoral ca al nostru[31]. Oraşul e alcătuire târzie şi cu alte rosturi. Ţăranul nu concepe viaţa decât în familie, care e desăvârşit încadrată în normele tradiţionale ale satului. Românul trage la sat cum trage apa la matcă.

Familia este o comunitate spirituală la baza căreia stă rudenia de sânge. Această rudenie pe linia ambilor soţi vine de departe, din trecut, din moşi-strămoşi, şi merge spre viitor către nepoţi şi strănepoţi. Părinţii şi copiii alcătuiesc doar o verigă într-un lanţ nesfârşit, al cărui capete se pierd în necunoscut. Lanţul acesta este *neamul*. La pomenirea morţilor este o formulă consacrată: (cutare) şi *tot neamul lui cel adormit*. Satul însuşi este, la bază, o comunitate de câteva neamuri băştinaşe care păstrează oarecum orgoliul autohtoniei. În fiecare din satele regiunii sunt câteva neamuri cu vechime. Pentru [unul] din ele, familia Iftime din Sapiveni[32], am întocmit o spiţă de neam (vol. II, partea II[33]).

Neamurile de pe cuprinsul ţării alcătuiesc naţiunea, vastă unitate biologică şi spirituală. La baza naţiunii stă familia, ea însăşi o realitate destul de complexă. Omul, fiinţa socială prin excelenţă, este legat de familie, de sat, de naţiune, de patrie, de stat prin sentimente superioare. Pornind de la familie şi de la sat, sentimentul social se întregeşte cu sentimentul naţional, cu sentimentul patriotic şi [cu] cel civic. Vom analiza înainte de toate viaţa omului de sat în cadrul familiei.

Concepţia ţăranului despre familie şi despre viaţa [familială] este aceeaşi din toate vremurile. Înainte de toate, întemeierea unei familiei este o datorie. Instituţia e de drept divin: Creatorul a blagoslovit pe primii oameni, porun-cindu-le: [creşteţi], vă înmulţiţi şi stăpâniţi pământul. La bază familia ţărănească are Taina Cununiei; contractul rezultat prin căsătoria civilă e simplă formalitate cerută de legile statului.

---

[31] Precizăm faptul că Eugen D. Neculau intercala, de obicei, în textele sale o mulţime de „note" care, în fapt, dădeau explicaţii suplimentare pe marginea temei abordate. Cumva firesc, am socotit, încă de la editarea primului volum din monumentalul manuscris (a se vedea *supra* nota 8), că o mare parte din aceste note pot intra în textul propriu-zis (totuşi, acolo le-am evidenţiat printr-un corp de literă mai mic). La fel procedăm şi la editarea acestui manuscris, cu deosebirea că vor fi scrise cu acelaşi corp de literă ca şi textul manuscrisului. Doar rarele note care presupun trimiteri clasice, la surse bibliografice, rămân ca atare.

[32] Fost sat în comuna Ungureni, judeţul Botoşani. S-a mai numit Ungurenii Vasiliului şi Sapoveni (a se vedea Eugen D. Neculau, *op. cit.*, vol. I, p. 70-89).

[33] Autorul face trimitere la una din împărţirile manuscrisului său, doar una dintre acestea urmând a fi valabilă în cazul publicării. Cum acest lucru nu s-a mai întâmplat, toate aceste împărţiri rămân utilizabile numai în cazul consultării manuscrisului la Arhivele Naţionale din Iaşi.

Căsătoria e o rânduială a firii: de aceea omul de sat consideră celibatul ca o aberaţie. Intervine înţelegerea doar pentru cei care, urmând unei adânci chemări lăuntrice, îmbrăţişează taina monahală şi se retrag la mănăstire. Dar ca un bărbat sau o femeie originari din sat şi trăitori la sat să nu se căsătorească este ceva cu totul excepţional. Cauza poate fi o infirmitate naturală. Oricum, celibatarul este judecat de sat sub un anumit unghi de înţelegere: el e victima unui blestem pentru care, lipsit fiind de binecuvântare cerească, nu se poate însoţi şi e lipsit de rod. Deşi puţinii celibatari din regiune sunt oameni paşnici, muncitori şi cinstiţi, dar pentru că dintr-un complex de inferioritate ei se comportă tăcuţi, rezervaţi şi solitari, lumea satului îi priveşte cu oarecare suspiciune şi îi supraveghează cu atenţie.

Văduvia are altă înţelegere; decesul unuia din soţi se datoreşte voinţei divine. Pentru omul singur viaţa e grea şi tristă. După o zicală, *Casa fără femeie e pustie pe dinăuntru, iar fără bărbat pe din afară* [subl. edit.]. De obicei, bărbaţii singuri se recăsătoresc; după o expresie locală, *Se primenesc de femeie* [subl. edit.]. În rare cazuri bărbatul trăieşte singur, făcându-şi menajul. Cele mai multe dintre femeile văduve îşi sacrifică restul vieţii pentru creşterea şi îndrumarea copiilor. Duc o existenţă grea şi dau dovada unor frumoase virtuţi, care le asigură respectul consătenilor.

La sate nu se uzitează divorţul decât în cazuri extrem de rare. În trecut se practica sub forma abandonului [familial]. Omul de sat înţelege căsătoria ca un destin. Pentru soţul dezamăgit nu există altă cale decât cea a consolării: *Aşa i-a fost norocul, aşa i-a fost dat, aşa i-a fost scris* [subl. edit.]. În caz de neînţelegeri mai grave între soţi intervin părinţii, naşii şi rudele cu sfaturi sau chiar cu ajutoare materiale. Pentru întărirea căsniciei se fac rugăciuni mai ales la mănăstiri. Uneori se recurge şi la practica magică a vrăjitoarelor.

Concubinajul a fost mai frecvent în trecut decât astăzi. În 1903 în parohia Epureni[34] erau 29 concubini la 300 capi de familie. Trăiesc în concubinaj de obicei persoanele cu stare materială precară şi mai ales văduvi şi văduve. Uneori motivul pentru care nu se căsătoresc civil şi religios este neînţelegerea de la copii, ceea ce dă convieţuirii un caracter nestatornic. Altădată se invocă lipsa de mijloace cu care ar trebui suportate cheltuielile cu căsătoria. Dar, în mai toate cazurile, la mijloc este delăsare şi indiferenţă. Un obicei local este ca atunci când moare unul din soţii nelegitimi, cel supravieţuitor îi pune inel pe deget şi-i cere iertare.

În lumea rurală căsătoria se leagă din două imbolduri: iubirea pe care cei doi tineri o manifestă unul faţă de altul şi averea ce o au fiecare dintre ei. Sunt şi cazuri când căsătoria se face numai din dragoste sau numai din interes. De regulă, condiţia ce se cere pentru amândoi tinerii este *ca să se tragă din oameni gospodari, să fie de neam bun*. Gospodăria nouă se cunoaşte îndată dacă începe bine sau rău. În multe cazuri lipsurile sunt suplinite de iubirea soţilor; în altele

[34] Sat în comuna Ungureni, judeţul Botoşani (pentru mai multe informaţii privind istoricul acestei proprietăţii, a se vedea Eugen D. Neculau, *op. cit.*, vol. I, p. 35-39).

ele sporesc lipsa de afecţiune dintre ei. Fiecare familie are povestea ei de început. Pe măsură ce vin copiii cei doi soţi se înhamă cu toată încordarea la muncă şi trag deopotrivă la jug.

Prin veche tradiţie, căsătoriile între rude de sânge apropiate nu sunt îngăduite. Dacă, înfrângând etica satului, se fac totuşi, este credinţa că din ele nu se alege nimic: ori soţii ajung la despărţenie, ori copiii au defecte fizice şi morale.

Îndeobşte, bărbatul gravitează mai mult spre familia femeii, de care se ataşează şi mai mult ca de rudele sale de sânge. Aceasta este dovada că în viaţa interioară de familie femeia are influenţă puternică asupra bărbatului. De aici şi zicala *Flăcăul împuţinează casa* (căci pleacă din ea), *fata o înmulţeşte* (căci aduce pe cineva în familie) [subl. edit.].

Familia rurală este o realitate organică nealterată; ea se sprijină pe autoritatea părinţilor faţă de copii şi pe iubirea ce-i leagă pe toţi ai familiei într-o singură unitate spirituală. Oricâte neînţelegeri şi dezbinări ar fi între rudele de sânge, până la urmă se dovedeşte că *Sângele apă nu se face* [subl. edit.].

Conducătorul firesc al familie este bărbatul, femeia este considerată ca jumătatea lui. Ţăranul extinde aşezarea pe sexe şi în domeniul lucrurilor: caşul e parte bărbătească şi e mai uşor; urda e parte femeiască şi e mai grea. După o zicală, *Bărbatul este puterea casei, iar femeia este temelia ei* [subl. edit.]. Ca să mântuiască omenirea, Dumnezeu s-a făcut copil şi s-a născut din femeie. Mâna şi coapsa femeii sunt binecuvântate de Dumnezeu pentru muncă şi pentru înmulţirea neamului omenesc. De aceea bărbatul are datoria să protejeze şi să respecte pe tovarăşa sa de viaţă.

Ţăranul întrebuinţează pentru bărbat termenul de *om*. Se zice, din pildă, veneau pe drum un om şi o femeie. Însuşi femeia foloseşte pentru soţ [expresia] *omul meu*. Bărbatul se adresează mai autoritar: „tu", „măi femeie"; femeia îi spune însă „dumneata". Când vorbeşte de el ca la persoana a III-a se exprimă aşa: „al meu", adică omul meu. Uneori, în public i se adresează la persoana a II-a chiar astfel: „al meu, hăi".

După o vorbă locală, *Împărăţia femeii merge până la uşă; de acolo înainte începe domnia bărbatului* [subl. edit.]. În afară de familie şi de gospodărie, femeia apare, mai totdeauna, în poziţie de inferioritate. După rânduială veche, la biserică se aşează în partea stângă şi mai către fund; la praznice şi nunţi dă loc bărbatului mai spre capul mesei; pe drum merge în urma soţului; la cale lungă se aşează în fundul căruţei. Pentru prestigiul familiei, femeia se complace în această poziţie de inferioritate pentru că aşa cere tradiţionala aşezare a satului. Renunţă la orgoliul său numai ca şi bărbatul ei, chiar dacă de fapt ea îl conduce, să pară în rând cu lumea.

În schimb, în casă femeia este la largul ei; aici e stăpână şi uneori chiar tiranică. Sunt cazuri când bărbaţi teribili care, în afară tună şi fulgeră, în casă sunt totuşi domoliţi ca nişte mieluşei, căci femeile au şi ele arme de luptă: ocara şi blestemul. Sunt femei bărbătoase care înfruntă vitejeşte pe soţii lor şi se bat în parte cu ei. După o zicală locală, *Femeia care ia focul cu mâna nu se teme de*

bătaia bărbatului [subl. edit.]. În trecut bătaia femeii era practicată mai mult; astăzi cazurile sunt rare.

Femeia face întreg menajul (mâncarea, spălatul, curăţenia casei), îngrijeşte de copii şi de vietăţile de curte şi munceşte şi ea la câmp. Când lipseşte bărbatul sau e nevrednic face treburi grele: umblă cu căruţa, taie lemne, ridică greutăţi. Sarcinile multe şi muncile istovitoare fac ca femeia de sat să se ofilească curând şi să îmbătrânească prea de timpuriu. Când e în totală neînţelegere cu bărbatul, când greutăţile şi lipsurile o copleşesc, femeia se demoralizează. Căsnicia în care femeia e abrutizată este sortită mizeriei morale şi spirituale.

Îndeobşte, omul de sat preţuieşte femeia şi are pentru ea cuvinte de laudă: *Femeia vrednică este plug de aur la casa omului*; la nevoie, poate ţine casa cu fusul şi cu acul. Hărnicia este calitatea cea mai preţuită la femeia de ţară. Dar, după experienţa satului, i se mai cer şi alte condiţii: să fie sănătoasă, frumoasă şi devreme acasă. Nu stă bine femeii să fumeze, să înjure, să taie păsări sau alte vietăţi. Pentru cea care săvârşeşte asemenea fapte există epitetul de „fimeioi".

Ţăranul ţine ca femeia să fie virtuoasă; căsnicia în care soţii nu-şi păstrează credinţa ce şi-au jurat-o la cununie pierde binecuvântarea lui Dumnezeu. Roiul de albine prins şi aşezat în buduroi nu stă la casa unde femeia este necredincioasă bărbatului; se ridică şi zboară în altă parte. De altfel, după observaţiile omului de sat, câinele de curte ştie dacă unul din soţi este necredincios şi când îl vede nu se gudură pe lângă el. Nici o fiinţă nu este mai credincioasă omului decât câinele, nici chiar femeia cu cununie.

Haralam Pârvu a spus la o şezătoare, prin 1932, următoarea povestire: „Odată, fiind secetă mare, un boer a dat poruncă se fie omorâţi bătrânii ca să nu mai mănânce degeaba. Toţi locuitorii s-au supus poruncii afară de unul singur, care a ascuns pe tatăl său. Bătrânul acesta a sfătuit pe fecior să are drumurile. Din sămânţa căzută din căruţe de anul trecut au ieşit popuşoi şi grâu. Boerul l-a chemat la curte şi l-a ispitit de unde a avut îndemnul să are drumurile. Omul n-a spus nimic de tatăl său. Atunci boerul i-a poruncit să meargă acasă şi să aducă la curte pe prielnic şi pe neprielnic, iar el să fie nici îmbrăcat, nici dezbrăcat. Omul n-a priceput nimic din asta, dar s-a dus acasă să întrebe pe tatăl său. După ce s-a gândit puţin, bătrânul i-a spus să se îmbrace într-un voloc şi să se ducă cu femeia şi cu câinele. Omul a făcut aşa. Boerul i-a poruncit să dea câinelui câteva lovituri cu ciomagul. Câinele a schelălăit şi s-a depărtat. Boerul a spus omului: acum cheamă-l înapoi. Omul l-a chemat, iar câinele, gudurându-se, s-a aşezat la picioarele lui. Pe urmă boerul i-a poruncit să dea femeii sale două palme zdravene peste obraji, iar omul a făcut asta. Femeia a început să ţâpe, să blasteme şi să ocărască pe bărbat. Apoi, apropiindu-se de boer, i-a spus: ticălosul acesta n-a ascultat porunca şi a ascuns pe tatu-său. De atunci nu s-au mai omorât bătrânii, dar şi omul nostru a aflat cine e prielnic şi cine e neprielnic în casa lui". Câinele stă şi la bărbatul văduv, slujindu-l cu credinţă; în schimb, mâţa, care caută numai trai bun, trăieşte numai la casa unde este femeie. Părerea despre motan este încă mai rea în popor: după ce

trece de şapte ani motanul nu se lasă până nu face moarte de om. Dacă nu-şi ajunge scopul fuge de la casă.

Dar nu toate femeile sunt la fel; de altfel, nici florile câmpului nu se aseamănă întru-totul: unele sunt urâte, altele înghimbă, altele au culori mohorâte. Femeia este încărcată cu păcate încă de la greşeala Evei. Sunt femei care vând casa (ducând pe furiş lucrurile de vânzare la dugheană), [altele] înşeală pe bărbaţi, necinstind căsnicia. Unele sunt leneşe, altele colindă satul cu iscoade şi bârfeli, umblând *cu sâta la cumătra* [subl. edit.]. Despre astfel de femei ţăranul are cuvinte de ironie: *Femeia poartă cap de drac; ea este unealta diavolului şi sălaşul şarpelui* [subl. edit.]. După constatarea ţăranului, omul cel mai nenorocit este cel peste care au dat trei necazuri grele: *Să [plouă] în casă la vreme de toamnă, să scoată soba fum (şi încă de ciucălăi), iar pe deasupra femeia să fie rea de gură şi să-l moroncească într-una* [subl. edit.].

În satele de care ne ocupăm, în majoritatea familiilor domneşte, în general, atmosferă de înţelegere. După constatarea ţăranului, însuşi înfăţişarea gospodăriei arată dacă soţii se potrivesc şi se înţeleg. *Casele de ţară seamănă cu stăpânii lor*; unele sunt triste şi mohorâte, altele vesele şi zâmbitoare. Omul de sat a făcut constatarea că înţelepciunea divină amestecă de multe ori darurile oamenilor şi în căsătorie, uneşte harnic cu leneş, urât cu frumos, deştept cu prost, sănătos cu bicisnic, cinstit cu viclean şi aşa mai departe. Se zice că *Dumnezeu dă sau multă minte sau tovarăş potrivit pentru viaţă* [subl. edit.]. În unele cazuri, prin graţia sa, se întrunesc amândouă aceste binefaceri. Potrivirea desăvârşită între bărbat şi femeie este caz posibil şi chiar întâlnit în regiune.

Judecând după potrivirea celor doi soţi în ceea ce priveşte trăsăturile sufleteşti am putea distinge în satele de care ne ocupăm *câteva tipuri de căsnicii*.

Tipul A. Bărbatul şi femeia se potrivesc aşa de bine parcă ar fi fost croiţi unul pentru altul: sănătoşi, deştepţi, omenoşi, cinstiţi, muncitori, chibzuiţi, economi. Gospodăria lor este în deplină ordine: plăcută la vedere şi înstărită. Copiii sunt crescuţi în frică de Dumnezeu şi cu ruşine de oameni; ei sunt ataşaţi în aceeaşi măsură de ambii părinţi.

Tipul B. Soţii nu se potrivesc: bărbatul are calităţile unui om vrednic, însă femeia nu-i la înălţimea lui, e leneşă, murdară, nepricepută, vicioasă, risipitoare. Are mână afurisită din care nu iesă ceva bun şi la timp. Ce adună bărbatul ea împrăştie, astfel că în casă nu mai este spor niciodată. Copiii iau defectele mamei şi prea puţin din calităţile tatălui. Oricât s-ar strădui, bărbatul nu poate acoperi deficienţele soţiei: nu-i este dat lui să facă menajul şi să îngrijească de copii.

Tipul C. Soţii tot nu se potrivesc. De rândul acesta, femeia, vrednică din toate punctele de vedere, a avut parte de un soţ necorespunzător. Bărbatul poate fi nepriceput şi leneş; în cazul când e harnic, situaţia e ceva mai bună. Dacă e priceput, însă leneş, folosul nu-i prea mare. În asemenea caz, femeia este nevoită să compenseze scăderile soţului: face munci grele (duce la moară, vinde şi cumpără, conduce munca la câmp ş.a.) şi povăţuieşte copiii. Aceştia

împrumută calităţile mamei şi datorită ei ies la liman. Adevărat caz de matriarhat; soţul este doar de formă.

Pentru cazurile din urmă (B şi C) românul are o observaţie: *S-au întorlocat tot un bou şi-o belea: unul ţine brazda, celălalt o ia razna*.

Tipul D. Amândoi soţii se potrivesc, dar la nivelul de jos, cu aceleaşi defecte: leneşi, nepricepuţi, risipitori, vicioşi. Gospodăria lor este o improvizaţie: n-au nici de unele şi recurg mereu la împrumuturi din sat. În toată alcătuirea lor domneşte dezordinea şi sărăcia. Copiii cresc mai mult prin uşile oamenilor şi au defectele ambilor soţi. Ca să nu le poarte grija, părinţii îi tocmesc ca slugi la familiile înstărite, folosindu-se de simbria lor.

Tipul E. Femeia şi bărbatul se potrivesc şi amândoi au oarecare calităţi: sunt muncitori şi chiar fără vicii. Dar au copii mulţi şi mărunţi, iar bolile între ei sunt interminabile. Necazurile nu se mai sfârşesc: piere vaca de la care se hrăneau copiii, ogorul nu rodeşte, grindina bate recolta şi câte alte necazuri. Amândoi soţii muncesc şi se zbat în toate felurile, dar totul merge fără spor, ca din piatră. Pe de o parte câştigă, iar pe de alta pierd; nu se poate agonisi o avere care să le asigure un trai mai bun. Nici nu-s îmbrăcaţi, nici nu se hrănesc suficient. În asemenea caz, ţăranul spune că omul are casă grea şi că e lipsit de noroc. Când nevoia şi sărăcia l-au luat înainte nu-i mai foloseşte nici minte, nici hărnicie.

În satele regiunii se găsesc, ca exemplare rare, declasaţi de teapa proştilor şi cretinilor. Prostul trăieşte, de obicei, solitar, într-o încăpere dărăpănată, cu inventar sumar şi într-o murdărie animalică. E muncitor (câteodată chiar foarte muncitor) şi, în felul lui, conştiincios. Se întreţine din munca lui. Face treabă aşa după cum i se arată, dar nu adaugă de la el nimic creator şi original: e un robot. Nu cunoaşte valoarea banului şi nu-şi valorifică munca. Lucrează mai mult pentru mâncare şi mănâncă nemăsurat de mult, fără saţ. Hainele de pe el sunt mai totdeauna de pomană. Pentru plata ce primeşte la munca săvârşită prostul zice şi bodaproste. Satul îi dă posibilitatea să muncească. Prostul nu fură, nu face rău nimănui, nu urăşte, nu ţine mânie, nu revendică nimic; e tăcut şi supus. N-are dorinţe, iar trebuinţele-i sunt sumare. În scurt, duce existenţa de troglodit.

Repartizarea căsniciilor în tipurile descrise mai sus se poate face numai cu aproximaţie. Dacă ar fi totuşi necesar să facem această repartiţie, apoi ar reveni 50 % [35] la tipul A, 20 % la B, 20 % la C, 4-5 % la D, 4-5 % la E. Din căsniciile de tip D şi E se recrutează cea mai mare parte din proletariatul agricol din sate.

În familie, părinţii alcătuiesc o generaţie, iar copiii alta. După părerea ţăranului, familia cu copii este binecuvântată, iar cea fără copii se află sub blestem. *Copilul este un dar de la Dumnezeu*. În rugăciunile ortodoxe se imploră bunătatea lui Dumnezeu pentru „dar de prunci" şi pentru „prunci buni". Soţii care n-au copii n-au nici bucurii şi chiar nici dragoste adevărată între ei.

[35] Toate procentele sunt scrise în creion şi se poate presupune că acest lucru s-a făcut mai târziu, probabil după ce autorul a mai făcut unele cercetări în acest sens.

De la o vreme nu se mai înţeleg, se urăsc şi uneori chiar se despart. Căsnicia fără copii este asemeni pomului fără roade, la care nimeni nu se uită.

Adevărata familie este cea cu copii mulţi şi bine povăţuiţi. În trecut au existat în regiune multe familii în care numărul copiilor a trecut de 10. Nu trăiau toţi, dar cei mai mulţi ajungeau la maturitate. Erau bătrâni şi bătrâne care se mândreau cu mulţimea nepoţilor, între 50 şi 100. Exemplul pleca de la micii intelectuali ai satului. În prima decadă a secolului nostru, la Ungureni preotul Dumitru Moisiu se lăuda cu 14 copii, iar învăţătorul Ilie Bart cu 17!

Acolo unde familia e numeroasă se zice că e *o casă de copii*. Într-o astfel de casă sunt în tot momentul fel de fel de accidente şi incidente, mai mici sau mai mari, care trebuiesc remediate sau aplanate. Copiii cei mici, ca ulcelele, se hârjonesc, se ceartă, se bat, plâng, se împacă, râd. În casă e o dezordine oarecum pitorească. Copiii cei mari ajută la treabă în casă, în curte sau la câmp, fiecare după priceperea şi puterea lui. Gospodina e copleşită de griji; treburile casnice (mâncarea, spălatul, cusutul, curăţenia) alternează cu îngrijirea copiilor. Ea alăptează pe sugari, culcă pe unul, îmbracă pe altul, dă mâncare unuia şi scoate spinul din piciorul altuia. Mai tot timpul face judecată între împricinaţi, aplicând şi sancţiunile cuvenite. Într-o astfel de casă e totdeauna forfoteală şi larmă cum e veşnică mişcare şi zumzet într-un stup de albine. Cei doi soţi trebuie să muncească din greu şi să facă cheltuieli cu socotinţă ca să nu scape sărăcia în casă. Tot astfel trebuie să strunească bine şi pe copii ca să ia o cale bună. Viaţa se scurge pe nesimţite, cu bucurii şi necazuri, până când copiii cresc mari şi ajung cu toţii oameni la gospodăriile lor, în rândul lumii.

Omul de sat nu se îngrijorează că are mulţi copii, căci ei sunt de la Dumnezeu pentru necaz la început, ajutor la muncă mai târziu şi pentru sprijin la bătrâneţe. Bucuria e mai mare pentru băieţi. După o zicală, *Când se naşte cu băiat râd chiotorile casei* [subl. edit.]. Nici de fete nu se întristează ţăranul, căci… *fiecare pai are umbra lui* [subl. edit.].

Omul de sat crede în zodie; copilul are caracterul şi norocul după luna în care s-a născut, în funcţie de conjecturile planetelor. Apoi, mai este ceas bun şi ceas rău. Copilul care se naşte în ceas bun e luminat la faţă şi plăcut; creşte ca din apă şi ajunge bine. Copilul născut în ceas rău are cătătură urâtă, e întunecat, plânge mereu, rămâne chircit şi *în socote* [?] [subl. edit.], adică slab şi schilod. Când e mai mărişor, un asemenea copil se poartă cu totul altfel decât cei de seama lui: se ascunde prin spini, zvârle gunoaie în urma lui, umblă prin locuri singuratice şi necurate, nu face treabă, nu mănâncă pâine albă şi dulciuri. E mereu chemat de diavol. În trecut asemenea copii erau [duşi] la mănăstire ca să se vindece prin rugăciuni.

Dacă nu are copiii săi, omul de sat se crede datorat să crească un „sufletar". Adopţiunea se face uneori cu forme legale; alteori după uz tradiţional. Copilul de suflet este considerat ca mlădiţă de sânge. Omul sterp îşi îndeplineşte astfel o datorie către Dumnezeu şi în modul acesta capătă iertare de păcatele pentru care a fost lipsit de rod. Sufletarii se iau dintre copiii orfani sau părăsiţi. În comuna Ungureni ţiganii caldărari au lăsat doi copii: unul botezat de

Ion Ciulei din Plopenii Mici, iar altul de Ştefan Ciofu din Vicoleni. O familie de bucovineni venită la lucru pe moşie a lăsat lui Dumitru Coruian [?] din Ungureni-Ciulei o fată, numită Ana Moldoveanu. Unii dintre ei dovedesc toată recunoştinţa faţă de părinţii adoptivi, alţii răspund la binefacere cu ingratitudine. Pe aceştia din urmă ţăranul îi aseamănă cu puii de lişiţă sau cu răţuştele crescute de găină…

În familia rurală datoria cea mai mare a soţilor este să crească şi să povăţuiască (adică să educe) pe copiii lor. În afară de îngrijirea corporală, părinţii transmit copiilor zestrea lor culturală: concepţia despre lume şi viaţă, credinţa religioasă, virtuţile etice, canoanele estetice, normele de comportare socială şi, în acelaşi timp, profesiunea de agricultor şi gospodar. În satul românesc fiecare generaţie a crescut în umbra şi sub oblăduirea celei anterioare.

De la întemeierea neamului nostru şi până astăzi funcţionează, fără întrerupere, în sate, în fiecare familie, minunata şcoală a părinţilor şi a bătrânilor la care s-au format ţăranii de totdeauna. În această binefăcătoare şcoală, fără ştiinţă de carte, s-a alcătuit civilizaţia şi cultura omului de sat. Cum au gândit, au simţit şi au activat înaintaşii în acelaşi mod gândesc, simt şi activează urmaşii. În comportarea omului de sat este un *conformism* care e dictat din afara lui.

*

* *

Se împlineşte abia un secol de când a luat fiinţă şcoala primară oficială, creaţie de stat. Nimeni nu contestă rolul şi importanţa ei; dar ea nu poate elimina străvechea şcoală a părinţilor. Cât va exista familia, ca unitate socială de bază pentru societate, şcoala părinţilor va dăinui în mod firesc, ca strict necesară.

Omul de sat foloseşte în opera sa educativă, cu un instinct didactic ancestral, oarecare principii şi anumite procedee practice. Înainte de toate, ţăranul e convins de *necesitatea* educaţiei. Acest adevăr e ilustrat în proverbe şi zicale: *Pământul bun cere puţină apă, dar tot cere. Ca să dea rod, pomul trebuie curăţit de uscături şi de omizi, nu să-l tai din rădăcină. Mlădiţa strâmbă se îndreaptă de tânără. Pe locul nesămănat năpădesc buruienile* [subl. edit.]. Ţăranul crede în puterea ereditătii: *Cum e sacul aşa-i şi petecul. Surcica nu sare departe de trunchi. Uneori capeţi fân bun din iarbă proastă* [subl. edit.]. Tot aşa crede şi în influenţa mediului: *Spune-mi cu cine te aduni ca să-ţi spun cine eşti. Merele rele strică şi pe cele bune, iar brânza de capră pe cea de oaie* [subl. edit.]. Ţăranul nu se îndoieşte de *posibilitatea* educaţiei: *Tot învăţul are şi dezvăţ. Din măcieş iese trandafirul* [subl. edit.].

La baza sistemului său de educaţie omul de sat pune *iubirea*, discretă şi reţinută: dacă soarele ar încălzi prea de aproape ar dogorî şi ar provoca vătămări. Când copilul simte că e alintat şi răsfăţat devine tiran şi abuziv. După constatarea ţăranului, copilul e mai rău ca porcul; dacă, din slăbiciune, i s-a îngăduit o necuviinţă, el se crede îndreptăţit să săvârşească şi altele. Tatăl şi mama sunt datori să-şi iubească copiii din toată inima, dar ei să nu cunoască aceasta, să-i sărute prin somn.

Educaţia copiilor în şcoala părinţilor se bazează pe principiul celei mai stricte autorităţi. Copiii datoresc părinţilor supunere desăvârşită şi respect necondiţionat. În trecut erau reguli ce se păstrau cu grijă. Dimineaţa, după ce se spală şi se închină, copilul sărută mâna mamei şi tatei; tot aşa după ce se scoală de la masă. Dacă în timpul ospăţului dorea ceva spunea mamei sale la ureche. Nu se pomenea să răspundă urât sau să strâmbe pe cei mai mari. În familia ţărănească nu se obişnuieşte ca un copil să zică părintelui *tu,* ci numai mata sau dumneata.

Ţăranul aplică pedepse cu toată severitatea, bătaia şi privaţiunea de mâncare. Mai ales mama *ciocneşte* pe copiii mici de câteva ori pe zi ca să-i liniştească. Dar bătaia ei este totdeauna cu milă şi cu durere, căci dă în propriul ei trup. De altfel, după credinţa populară, unde dă mama creşte. În tradiţia satului sunt norme şi pentru cazurile când părinţii au comportări greşite faţă de copii. Dacă tatăl vrea să bată un flăcău, acesta din urmă are datoria să fugă din faţa lui; dacă îl ajunge, fiul are dreptul să-l pună la pământ şi apoi să se ascundă.

Pe mamă, copilul, de la cel mai mic până la cel mai mare, nu are dreptul să o atingă nici măcar cu un deget: trebuie să se lase bătut de ea. Oricum, e mare păcat să dai într-un părinte; mâna care a lovit pe tată sau pe mamă nu mai putrezeşte… În familia ţărănească există şi între copii o ierarhie strictă, după vârstă: cei mai mici datoresc supunere şi ascultare celor mai mari. Chiar dacă diferenţa de vârstă e numai de un an, un frate mai mare e bădia sau bădiţa, iar o soră este liţa (leliţa) sau ţaţa.

Familia de sat are temeliile aşezate pe iubire: se iubesc soţii între ei, soţii şi copiii, apoi copiii între ei. Dragostea tuturor se manifestă în bună înţelegere şi în ajutor reciproc. Afecţiunea se arată şi în întrebuinţarea diminutivelor pentru numele de persoane.

Dăm diminutivele (hipocoristice[36]) la câteva nume de persoană ce se întrebuinţează în regiune. *Ana*. Anca, Ancuţa, Anişoara, Aneta, Anetuţa, Anica, Anicuţa, Anişoara, Aniţa, Anuţa; *Anastasia*. Nastasica, Tasia, Tasica. *Ecaterina*. Catinca, Catincuţa, Catrina, Catrinuţa, Tinca, Tincuţa; *Elena*. Ileana, Ilenuţa, Leana, Lenţa, Lenţuca, Lenuţa, Nuţa; *Elisaveta*. Lisaveta, Saveta, Savetuţa, Veta; *Maria*. Marghioala, Marghioliţa, Maricica, Mariţa, Mărioara, Măriuca, Măriuţa; *Natalia*. Nataliţa, Taliţa, Taluca, Taluţa; *Alexandru*. Alixăndrel, Lisandru, Sandu, Sănduc, Săndel; *Andrei*. Andrieş, Andruc, Andruţă; *Constantin*. Costache, Costică, Costăchel, Costea, Costel, Cotin, Tică, Ticuţă; *Dumitru*. Dumitrel, Dumitrică, Dumitraş, Mitică, Mitiţă, Mitrache, Mitrăchel, Mitrel, Mitrică, Mitriţă, Mitru, Mitruţă, Trică, Truţă; *Gavril*. Gavrilaş, Gavriluţă; *Gheorghe*. Georgică, Gheorghieş, Gheorghiţă, Ghighi, Ghiţă, Ghiţişor, Ghiţucă, Gică, Gicuşor, Guţă; *Grigore*. Grigoraş, Grigorel, Grigoriţă; *Ilie*. Iliuţă, Iluţă, Ilieş, Ilucă, Luţă; *Ion*. Ionel, Ionică, Ionuţă, Jean, Jenică, Nică, Niţă, Nicuşor, Nicuţă; *Mihai*. Mihalache, Mihăeş, Mihăilă, Mihăiţă, Mihu, Mihuţ, Miluţă; *Neculai*. Niculăeş, Niculăiţă, Nicu, Nicuşor, Culai, Culiţă; *Pavel*.

[36] Adăugat în creion.

Păvălucă, Păvăluţă; *Petru*. Petrică, Petrişor, Petruţă; *Ştefan*. Ştefănel, Ştefănică, Ştefăniţă, Ştefănucă, Fănel, Fănică, Fănucă; *Teodor*. Toader, Todirel, Todirică, Todiriţă, Tudorel, Tudorică, Tudoruţ; *Vasile*. Vasilică.

Astăzi autoritatea în familie este mai puţin riguroasă. După vorbele bătrânilor, va veni vremea când copiii nu vor mai avea nici iubire, nici frică, nici ruşine de părinţi, dar atunci sfârşitul lumii nu va fi departe.

Un principiu fundamental în şcoala părinţilor este munca, munca grea şi continuă, pe care o are profesiunea de agricultor şi gospodar. Ea aduce: vigoare fizică şi morală, avere materială şi bună reputaţie. Din copilărie fragedă şi până se căsătoreşte copilul ţăranului, băiat sau fată, munceşte în gospodăria părintească, cu credinţă desăvârşită. În economia [familială] copilul este factor de producţie. Munca este un excelent mijloc educativ prin folosul intelectual şi prin satisfacţia morală pe care le [generează] produsul realizat. Numai cine a dobândit un bun economic cu preţul efortului greu şi ostenelei, numai acela îl poate aprecia mai bine, îl poate conserva mai cu grijă şi îl poate utiliza cu mai mult folos.

Pe lângă legea muncii, ţăranul, în practica sa educativă, lasă pe copil expus greutăţilor şi învăţăturilor pentru a-l deprinde cu nevoia şi lipsa. După constatarea ţăranului, *tot răul este spre bine*; de aceea el nu fereşte pe copilul său de lipsuri, de suferinţe şi de necazuri. În lupta grea cu viaţa, omul de sat se formează muncitor, cinstit, sobru, auster.

În şcoala familiei *munca şi nevoia* sunt temeiurile învăţăturii. În practica sa educativă ţăranul nu ascunde copiilor realitatea. În faţa lor soţii se ceartă, se insultă, critică pe vecini şi cunoscuţi, se plâng de autorităţile comunale, se jăluesc de multele necazuri zilnice, discută situaţiile şi evenimentele zilei. Copiii văd şi ascultă toate acestea şi le înţeleg bine sau rău; oricum ei fac cunoştinţă cu adevărata viaţă, cu realitatea.

Copiii alcătuiesc grupuri sociale care rămân permanent aceleaşi. În fiecare generaţie, în aceleaşi faze de dezvoltare, aceste grupe se manifestă la fel. Până la căsătorie, copilul şi tânărul de ţară trec prin mai multe perioade. Până la un an, copilul este sugar, i se zice copil de ţâţă sau de braţe. Până la 7 ani băieţelul (copilaşul) şi fetiţa (copiliţa) trăiesc prima copilărie. Între 8-12 ani pentru băiat şi pentru fată (copilă) este copilăria propriu-zisă. Între 12-15 ani băieţandrul şi fetişcana (codana) sunt prepuberi. Între 15-18 ani băităneşul (flăcăoanul) şi fata sunt puberi. Între 18-23 ani băitanul (flăcăul) şi fata mare sunt adolescenţi. După căsătorie, amândoi trec în rândul adulţilor.

Primul an al copilăriei cere îngrijiri atente. Ca să nu stingherească prea mult pe mama de la treburi, copilul este legat cu şitoarea [?] de mijloc şi de furca de tors pusă după pat. Astfel copilul se poate mişca până aproape de margine, se joacă în legea lui, plânge, adoarme. Când învaţă să meargă şi să vorbească cei mai mari din jur îi dau mare ajutor. Când începe să umble, în timpul verii, copilul adoarme unde se întâmplă, pe prispă, în mijlocul curţii, prin buruieni, sub un pom şi chiar în drum: doarme cu mâinile întinse în cruce sau strânse la piept, ca şi cum ar fi prins soarele în braţe. Când doarme copilul mic e

de toată frumuseţea. După credinţa poporului, lângă fiecare străjuieşte un înger. De altfel copiii sunt îngerii pământului. În somn copilul e *înger surd*. Vara, la câmp, ca să nu se rătăcească prin semănături copiii mici sunt priponiţi de buruieni. Copilul de sat creşte văzând cu ochii; după o zicală, copiii n-au sărbătoare la crescut.

Copilăria până la 7 ani este considerată cea mai fericită: ocupaţia principală este jocul. Omul de sat are toată înţelegerea pentru drepturile copilului, care e liber să se joace cât vrea, să facă obrăznicii şi chiar şotii. Se spune că copilul e cuminte numai după ce adoarme. Tot aşa, dacă nu face năzbâtii nu-i copil. Ca să nu stea sângele în el, copilul trebuie să fie în continuă activitate.

În jocul ei fetiţa face păpuşi de beţe şi ciucălăi, din cârpe, cordele, panglici şi bucăţi de stofă de toate culorile. Construieşte căsuţe pentru păpuşi din cutii sau în pământ. Ca podoabe pentru ea face şiraguri de pus la gât din fel de fel de seminţe. Băieţelul lucrează fluierători din crenguţe de nuc, de răchită, de salcie şi fluiere de stuf, soc sau cucută. Se joacă *de-a trenul* şi *de-a soldaţii* cu cutiile de chibrituri. Scobeşte în pământ fântâni cu ghizduri de ciucălăi. Înfige beţe multe în formă de pădure, face ocoale în care închide nuci sau fructe de durducan, care reprezintă oile sau boii. Călăreşte pe beţe de haldan sau de floarea soarelui şi se joacă *de-a caii*. Face cărucioare din bostan, din tigăi părăsite, din cutii de lemn şi cară lut, lemne din pădurea de beţe sau recoltă de pe câmp.

Băieţelul şi fetiţa au şi jocuri comune. Aleargă după fluturi şi cărăbuşi, culeg flori de pe câmp, colecţionează pietricele, cioburi colorate şi nasturi de tot felul. Duc război cu cloşca pentru ca să-i fure un puişor cu care să se joace, hărţuiesc pe gânsac, luând boboci din cârd. Chiar şi ei între ei se joacă *de-a cloşca cu pui* (sau *puia-gaia*). Un copil, care e hultan, scobeşte o gropiţă în pământ. Cloşca, cu toţi puii după ea, se opreşte şi-l întreabă: „– Ce faci aici? / – Fac mâncare! / – Dar cu ce faci mâncare? / – Cu un pui de-al tău". După ce cloşca l-a înconjurat astfel de trei ori, hultanul se ridică după pradă. Copiii, băieţei şi fetiţe, sunt înşiraţi în spatele cloştii şi se ţin unul de altul cu braţele sau de haine. El spune mereu „Am să-ţi fur un pui!" [iar] cloşca răspunde [cu expresia] „Am să-ţi scot un ochi!" După oarecare hărţuieli, hultanul se repede spre şiragul de copii care aleargă în partea contrară; cloşca îi apără. Puii pe care hultanul i-a desprins din şir sunt ai lui. Când cloşca a rămas cu mai puţin de jumătate din pui, jocul se sfârşeşte spre a începe din nou sau se trece la altul.

Băieţeii şi fetiţele au şi alte distracţii. Îmbracă şi îmbrobodesc pisici şi căţeluşi, fac pe pisicuţe să se învârtească până ameţesc după un motocel de hârtie legat de coadă; amăgesc cu o bucată de mămăligă pe câte un câine care aleargă după ei toată curtea. În grup ei se joacă laolaltă în nisipul şi colbul drumului, unde fac adevărate gospodării din ţărână. Când trece vreo căruţă şi le strică aşezările fac larmă de iad. Uneori trasează în nisipurile drumului ţări cu hotare, care au împăraţi şi personaje din poveste. Împărţiţi în tabere adverse, copiii dau lupte care duc la încălcarea reciprocă a teritoriilor trasate.

Dar copiii până la 7 ani fac şi stricăciuni la bob, la mazăre, la pepeni şi la harbuji. Ca să-i sperie părinţii fac o momâe care, în părţile Ungurenilor, se numeşte *cioineac*. Pentru că face şotii, stricăciuni şi mici răutăţi copilul de această vârstă are şi anumite epitete: drac, dimun, faraon, împeliţat, obsâgă, otravă, pocneţ.

Copiii la această vârstă se agaţă şi de unele treburi în care nu pun stăruinţă şi continuitate şi le săvârşesc mai mult în joacă. Astfel, fetiţa coase cordele, încearcă flori simple cu acul pe pânză, mătură casa, dă mâncare păsărilor din pestelcuţă, paşte boboci şi miei, dădăceşte pe un copil mai mic şi se amestecă la făcut mâncarea, la copt, la spălat, la grijit, imitând tot ceea ce vede că face mama. Băieţelul aduce apă cu cofiţa, culege buruieni pentru porci, mătură curtea, paşte gâştele sau cârlanii, se amestecă la prăşit, la mânat caii, la hrănit vitele. Se încumetă a merge la dugheană pentru mici cumpărături (mai ales tutun pentru tata), iar pe drum hărăţeşte câinii cu băţul prin garduri.

Între 8-12 ani copiii de sat au preocupări deopotrivă atât pentru joc, cât şi pentru muncă. Jocul cel mai preferat pentru fată este *de-a casa*, cu păpuşa, cu fel de fel de obiecte de interior lucrate de ea. Întreagă această alcătuire este animată întocmai ca şi viaţa cotidiană din familie. Fata îndeplineşte rol de mamă, ca gospodină şi educatoare. În imaginaţia fetei păpuşile fac acţiuni bune şi rele; de aceea mereu le laudă sau le dojeneşte. În acest menaj improvizat, „mama" e mereu în treburi: face mâncare pentru păpuşi, le îmbăiază, le îmbracă şi le dezbracă mereu, le culcă; apoi mătură casa, spală, curăţă şi grijeşte. Jocul se practică şi în grup, rezultând un adevărat sătişor în miniatură, cu câteva gospodărioare. Vecinele lor (adică păpuşile) şi cu mamele lor (adică fetele) îşi împrumută obiecte casnice, se vizitează, stau la sfat, se ceartă, se împacă, merg la biserică, la primărie, la dugheană, la horă, la nuntă, la cumătrie, la înmormântare.

Jocul băiatului se desfăşoară mai mult pe afară. Distracţia cea mai plăcută în timpul verii este scăldatul la Jijia; băiatul e în stare să stea o zi întreagă pe malul gârlei uitând de foame, de sete şi de somn. Ocupaţia aici e diversă şi fără întrerupere. Când Jijia scade vara din cauza secetei, băieţii fac iezături cu brazde de iarbă şi cu pământ ca să se strângă apă multă. În asemenea locuri şi la bulboane ei sar de pe maluri înalte; uneori, în astfel de sărituri le crapă pielea de pe corp. Înoată în toate felurile: pe pântece, pe spate, în picioare. Se scufundă şi se întrec în a sta cât mai multă vreme în apă. Se bat cu apă, lovind-o puternic cu palmele, de la unul spre altul. Scot boi, aruncând pietre lucii care merg săltând pe suprafaţa apei până departe. Se dau *de-a şuiucul* pe pârtii făcute de sus, de pe mal, până jos în apă; iar de multe ori îşi taie pielea în aşchii de scoici, pietre sau sticlă. Prin găurile din maluri, de sub apă, prind raci şi peşti. Pe plaja de nisip lucrează din hlei figurine şi obiecte casnice de tot felul. Fac bărci de hârtie sau din hlei, cărora le dau drumul pe apă. Cu glodul scos din fundul gârlei sau din cel de pe maluri se ung peste tot corpul. Negri ca dracii, stau la soare până se usucă glodul de pe ei şi pielea începe să se strângă; apoi sar în apă, se bălăcesc şi se afundă. Când se satură de joc şi se întorc spre casă ei sunt încă plini de hlei şi nisip prin păr, prin urechi, pe trup, pe picioare.

Un joc simplu este *ciga*. O bucată de lemn, scurtă (5-10 cm), groasă şi grea, e pusă într-o gropiţă în pământ pe capătul unei lopăţele sau a unui băţ subţire şi lung. Cu alt băţ se loveşte puternic coada băţului din groapă; ciga este astfel aruncată la oarecare distanţă, care se măsoară cu paşii. Cine a trimis-o mai departe acela a câştigat jocul. Alteori băieţii se joacă *de-a războiul*, [fiind] împărţiţi în două tabere adverse; ei întrebuinţează puşcă de soc (cu dopuri de cârlţ[37]), arcuri din crenguţe verzi (de gutui, prun sălbatic, dud sau liliac) şi săgeţi de stuf sau draniţă de brad. Cotiuga de la plug e folosită ca tun. O altă preferinţă este zmeul de hârtie cu schelet de şindrilă sau stuf, cu coadă de cordele şi cu sfoară lungă. Zmeul e cu atât mai reuşit cu cât se ridică mai sus şi cu cât face zgomot mai mare. Băieţii se joacă şi *de-a biserica*. Într-un coşăr gol aranjează un interior de biserică cu icoane, sfeşnice, podoabe (cruci, prapure, fânare), toacă, clopote, blide şi naforă. Preotul (având tulpane în loc de veşminte) şi dascălii cântă, iar credincioşii se închină.

În jocul *de-a trenul* băieţii se prind în lanţ, unul după altul, şi aleargă pe cărări de la gară la gară. Cel din frunte e locomotiva: pufneşte, fluieră şi mişcă mâinile închipuind mişcarea roţilor. Sunt trenuri de marfă şi trenuri de persoane. Uneori se întâmplă ciocniri şi trenurile deraiază; maşinile şi vagoanele se rostogolesc şi se amestecă într-o larmă asurzitoare. La calea ferată care trece pe valea Jijiei copiii întâmpină trenurile cu strigăte şi exclamaţii. Se feresc mai departe ca să nu-i stropească focarul cu apă fierbinte. Dar, îndată ce a trecut trenul, se suie pe terasament în goană, pun urechea pe şină şi ascultă zgomotul care se tot îndepărtează. La stâlpii de telefon ascultă cu urechea zbârnâitul sârmelor. La poduri şi podeţe copiii se ascund dedesubt când trec trenurile. Unii, mai îndrăzneţi, trec barele de fier de deasupra podurilor celor mari la o înălţime ameţitoare, deasupra apei. Când se joacă la calea ferată copiii au mare frică de ciocănar (revizorul de linie), la apropierea căruia fug în toate părţile şi se ascund.

Pe pante repezi, cu iarba uscată de arşiţa verii, băieţii se dau *de-a şuiucul* pe pântece, cu săniuţa sau cu covata. Un joc folosit mai ales pe vreme urâtă este cel cu bumbii sau cu banii. Cu două degete ale mâinii (dreaptă sau stângă, după înţelegere) se dă un bobârnac obiectului spre o gaură care e făcută în pământ; cine nimereşte mai repede atunci când îi vine rândul acela câştigă.

În jocurile lor băieţii fac şi răutăţi: strică cuiburi de păsărele, devastează pomi sau plante agricole cu fructele abia urzite, atacă grădini de legume şi de harbuji. Una din marile preferinţe ale băieţilor este harapnicul, care se face din cânepă şi are şfichi. Toamna, în grupuri, băieţii se întrec în a pocni cât mai tare spre fala lor, spre supărarea celor mai în vârstă şi spre groaza câinilor.

Sunt şi jocuri mai organizate, care presupun anumite reguli, transmise de generaţiile anterioare de copii ce au trecut prin această vârstă. Mai întâi jucătorii se separă, după preferinţă, în două tabere, care vor avea roluri diferite: bătaia şi

[37] *Câlţ* (pl. *câlţi*): resturi de cânepă sau de in dărăcit (din care se fac funii, pânză de sac ş.a.) (*DEX*, ediţia a 2-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2012, p. 162).

pascarea[38]. Un jucător aruncă spre unul din adversari un băţ, pe care acesta îl prinde din zbor. Apoi, pe rând, pun pumnul, unul deasupra celuilalt, până la vârf. Cel care a ocupat vârful va fi la bătaie cu tabăra lui. Adversarul poate protesta cu expresia „Nu mă prind" şi poate susţine că încă mai poate apuca băţul oricât de puţin. În acest caz i se cere să facă probă: să arunce băţul peste cap, dacă va putea, cu câtă porţiune izbuteşte să apuce cu degetele din el.

Jocul preferat de băieţi, la această vârstă, este cu mingea. Aceasta e făcută din păr de cal şi legată strâns cu sfoară. *Cucurile*. Unul din jucători bate mingea, iar ceilalţi caută s-o prindă; cel care o prinde trece la bătaie. *Ţica*. Atunci când se joacă în patru, doi jucători sunt la bătaie şi doi la pascare. Ei sunt repartizaţi la două găuri făcute în pământ la depărtare de 10 m una de alta: un jucător cu adversarul său. Jucătorii de la bătaie dau cucuri şi apoi trebuie să se apropie unul de altul şi să bată beţele. Dacă cei de la pascare izbutesc să prindă mingea din cuc sau s-o pună în gaură cât cei doi adversari bat beţele, trec ei la bătaie. Când mingea e trimisă la depărtare mai mare, cei doi jucători de la bătaie au timpul să facă şi o înflorítură de joc. Când ajung la mijlocul distanţei, ei prind beţele cu amândouă mâinile şi se întorc de câteva ori; se zice că atunci fac *ţesătură*. Când sunt mai mulţi jucători se împart în număr egal, în două cete, care alternează la bătaie şi la pascare.

Poarca e un joc mai vechi. Se face în pământ o gaură mai mare, numită *goger*, şi altele mai mici în jurul ei, la distanţa de 2-3 m una de alta, după numărul jucătorilor. Fiecare gaură e păzită de câte un jucător, afară de cea din mijloc. Jucătorul de la pascare caută să aducă din afară mingea (care e poarca), cu băţul, către gaura din mijloc. Toţi ceilalţi o îndepărtează cu băţul pentru ca jucătorul să nu-şi ajungă scopul. Nu e îngăduit să se atingă mingea nici cu mâna, nici cu piciorul. Când jucătorii caută să îndepărteze mingea, cel de la pascare urmăreşte o gaură nepăzită şi pune băţul în ea. În acest caz, jucătorul respectiv trece la pascare. Dacă găurile sunt bine păzite, cel de la pascare poate cu greu să ocupe un loc. În rare cazuri el izbuteşte să aducă mingea la gropiţa din mijloc. Dacă se întâmplă aceasta, el strânge beţele de la toţi jucătorii şi le aruncă în sus peste cap, iar el ocupă cu băţul o gaură liberă. Fiecare se grăbeşte să-şi ia băţul şi să ocupe o gaură. Cel care rămâne pe dinafară trece la pascare. Mai există o variantă pentru final. Cel de la pascare, după ce a izbutit să aducă mingea la goger, caută să lovească cu mingea sa unul din beţele jucătorilor. Când izbuteşte, respectivul trece la pascare.

Palanca. Jucătorii trag o linie pe pământ şi se aşează cu toţii jos la rând, de-o parte a ei, având în mână un băţ flexibil, cam de un metru. Fiecare, la rândul său, loveşte de pământ băţul, care se rostogoleşte în faţă de câteva ori. Câştigă acel jucător al cărui băţ s-a dus mai departe.

Pichiu. Participă doi jucători sau două perechi a câte doi. Cel de la bătaie, aşezat într-un cerc, are două beţe: unul de 75 cm şi altul, numit pichi, de 30 cm.

[38] *Pascarea*: situaţia, atribuţia celui (sau celor) care trebuie să servească pe cel (sau pe cei) de la bătaie (*ibidem*, p. 789).

El loveşte băţul mic cu cel mare, iar jucătorul de la pascare încearcă să prindă pichiul. Dacă îl prinde capătă un număr de puncte, după înţelegere. Apoi el aruncă pichiul căutând să-l plaseze în cerc. Adversarul apără cu băţul cel mare şi îndepărtează pichiul aruncat. *Dacă pichiul cade în cerc, cel ce a pescărit intră la bătaie*. Dacă băţul cel mic e lovit de cel de la bătaie se numără câţi paşi sunt de la marginea cercului până la locul căderii. Fiecare pas are valoare de 10 puncte pentru cel de la bătaie. Câteodată, când cel de la bătaie caută să lovească nu nimereşte şi pichiul cade la pământ. Adversarul strigă „Una pe sub picior". Asta se poate întâmpla de două sau mai multe ori. În acest caz, cel de la pascare aruncă pichiul spre cerc, *pe sub picior*, de atâtea ori de câte a căzut jos, din cauză că n-a fost nimerit de cel de la bătaie. De la ultimul loc de unde a ajuns, cel de la pascare aruncă pichiul direct în cerc. Partea amuzantă a jocului este acum, când cel de la pascare hârbueşte pe adversar…

Ţările. Pe un teren tare şi curat, doi jucători fac un dreptunghi cu cuţitul pe pământ şi-l împart în două ţări. Cel de la bătaie aruncă din ţara lui un briceag spre teritoriul vecinului, tăind o porţiune după direcţia lamei. Astfel anexează mereu bucăţi la ţara lui. Când ţara adversarului s-a micşorat aşa de mult încât acesta nu poate sta pe ea măcar cu un picior, jocul s-a terminat prin înfrângerea lui. Dacă în timpul jocului cuţitul aruncat de cel de la bătaie nu s-a înfipt şi a căzut jos, iniţiativa trece de partea adversarului. Situaţia cea mai dificilă pentru adversar este atunci când teritoriul său e în formă de insulă tot mai mică. De aceea jucătorul de la pascare cedează cât mai repede astfel de teritoriu, chiar dacă porţiunea este destul de mare.

Ţurca. Se foloseşte un mic obiect de lemn, în formă de prizmă, cu vârfurile ascuţite, numit ţurca [? turca. În manuscris apar ambele variante, aşa că ne este greu să precizăm care este cea corectă. Înclinăm spre cea similară cu denumirea jocului, pe care de altfel am şi păstrat-o]. Pe una din feţe este scris numărul X (roman); faţa aceasta se numeşte zerca. Pe celelalte feţe se scriu zecile următoare: XX, XXX, IL. Cel de la bătaie pune ţurca deasupra unei găuri făcute în pământ. Cu un alt băţ, pe care îl pune sub ţurcă, o aruncă în sus şi cât mai departe. Dacă cel de la pascare o prinde, trece la bătaie şi capătă un număr de puncte, după înţelegere. Dacă n-a prins ţurca, o aruncă în aşa fel ca să lovească băţul pus de-a curmezişul găurii. Dacă nu s-a realizat nici una din acestea, cel de la bătaie aşează ţurca pe marginea găurii cu unul din vârfuri înclinat de 45 grade. Cu băţul el loveşte vârful ţurcii care saltă în aer, dându-i posibilitatea s-o lovească puternic şi s-o depărteze cât mai mult de groapă. El are dreptul să mai dea alte lovituri după numărul însemnat pe faţa pe care a căzut ţurca.

Untu. Jucătorii, trei până la 8-10, se înşiruiesc pe o linie şi la distanţă de un metru unul de altul. Fiecare face cu băţul o gropiţă în faţa sa; pământul scos e depozitat alături. La 10 m de linie se înfige un băţ în pământ. Începând de la un capăt, fiecare jucător aruncă, *pe rând*, cu băţul propriu, căutând să lovească băţul înfipt. Cel care l-a lovit se duce să ridice băţul; nimeni nu are voie să se atingă de gaura lui. Dacă nu a lovit, în timp ce fuge să-şi ia băţul propriu,

ceilalţi se repăd la groapa lui şi i-o adâncesc cât mai mult, luând pământ, pe care îl duc la găurile lor. Jucătorul plecat se grăbeşte să se întoarcă spre a pune băţul în gaură; aşa încetează luarea de pământ. Se procedează astfel până ce întreg şirul de jucători aruncă băţul de 3-4 ori, după înţelegere. Urmează apoi partea a doua a jocului: constatarea pe care o fac toţi jucătorii în grup, la fiecare gaură pe rând. Din depozitul de pământ trebuie să se astupe mai întâi gaura. Dacă nu se astupă, se umple, luându-se pământ dintr-o gaură făcută anume. Dar, în acest caz, jucătorul respectiv primeşte pedeapsă. Doi copii mai voinici prind pe pedepsit de cap şi de picioare şi îl lovesc cu dosul de pământ de atâtea ori câţi pumni de ţărnă au fost adăugaţi în gaura lui. Cine are cel mai mare plus de pământ câştigă jocul şi are cuvânt hotărâtor.

Cel mai mare amuzament de iarnă este trasul cu săniuţa, datul pe gheaţă şi facerea omului de zăpadă. Băieţii sunt în stare să se joace ziua întreagă fără să mănânce, iar seara, îngheţaţi de frig, se întorc cu opincuţele ieşite din picioare şi cu obielele ude. O ocupaţie de iarnă este şi prinsul păsărelelor (sticleţi, scatii, măcăleandri) cu laţuri din păr de cal. Unii au cuşcuţe pentru captive şi le hrănesc cu boabe de cânepă. După ce se întunecă prind vrăbii cu mâna sau cu coşarca în găurile din stogurile cu fân, în girezele de paie sau în streşinile de stuf ale caselor sau grajdurilor.

Băieţii şi fetele la această vârstă au şi distracţii comune. Se repetă jocurile din prima copilărie, dar în cadru mai complex. Când e timpul frumos se joacă pe toloacă sau pe câmp, mai departe; culeg flori, prind fluturi, scot păianjeni de prin găuri, umblu după gujulii şi gângănii. Când dau peste un melc îl întâmpină în cor cu recitativul: „Melc, melc, codobelc /, Scoate coarne boiereşti / Şi te du la Bucureşti / Şi te suie pe butuc / Şi-ţi fă casa vălătuc!” Apoi: cântă, se întrec în strigăt, în aruncare, în fugă, în trântă, în joacă şi chiar se bat. Se dau în scrânciob, care este o funie legată de creanga unui copac. Jocul preferat este *de-a v-aţi ascunselea* (sau *de-a mijoarca*). Unul din copii amiţeşte cu ochii închişi ca să nu vadă unde se ascund ceilalţi. De altfel e ajurânt [?] să nu se uite; un copil l-a bătut cu pumnul în spate spunând: „Na-ţi o nucă şi-o duducă / Şi-o curea de vacă rea / Să-ţi sară ochii de-i vedea”.

Dar copilul între 8-12 ani execută tot pe atât şi muncă adevărată. Fata ştie toată rânduiala casei: face unele mâncări mai uşoare, mătură, scutură şi aşează prin casă. În timpul lucrului rămâne acasă ca o femeie bătrână şi caută de copiii mai mici, de cloşte, de pui, de miei, de purcei, de viţeluşi. Se amestecă şi la ţesut: face ţevi şi chiar se încumetă să bată cu vatalul[39]. Băiatul se angajează în mici treburi gospodăreşti acasă şi la câmp. Începe a mânui unele unelte şi lucrează obiecte ce se pot întrebuinţa în casă sau gospodărie. E preocupat îndeosebi de carul cu boi sau de căruţa de cai.

Copiii de ambe sexe au la această vârstă îndeletniciri comune de muncă. Duc şi aduc vitele de la cireadă; îngrijesc vietăţile mici de pe lângă casă. Iau

[39] Parte componentă a stativelor (denumire dată războiului de ţesut în părţile de nord ale Moldovei).

parte, după puterile lor şi atât cât simt plăcere, la diferite munci: praşila, secerea, tăiatul şi desfăcatul porumbului. Toamna, după culesul recoltelor, când păscutul e îngăduit pe toate ogoarele, cete de copii (băieţi şi fete) păzesc mici cârduri de vite sau oi. Ei cântă, se hârjonesc şi fac jocuri la care coc popuşoi şi cartofi.

În rânduiala de muncă a copilului de sat la această vârstă intră şi obligaţiile şcolare. Când le lipsesc obiectele de scris şi le mai fac şi singuri: condeie din şindrilă, peniţe din stuf, cerneală din boz. În loc de sugativă folosesc cenuşă sau nisip. Picăturile căzute pe foaia curată de caiet sunt şterse cu limba. În activitatea copilului de sat, chiar la această vârstă, se întrevede o pregătire pentru viaţa profesională de mai târziu.

Între 12-15 ani înclinarea tineretului de sat este mai mult pentru muncă. Tinerii, de ambe sexe, încep cariera gospodărească în familie, ca ucenici: fetişcana pe lângă mamă, iar băitanul pe lângă tată. La această vârstă fata dă ajutor la mai toate treburile casnice: la pregătit mâncarea, la spălat rufele, la grijit, la tors şi ţesut, la lucrul în grădină. La 13 ani fata trebuie să ştie a face o mămăligă reuşită (ceea ce nu e lucru tocmai uşor), să cârpească rufe, să coase flori pentru cămaşă, să îngrijească un copil mic şi vieţuitoarele din curte. Lucrează şi la câmp. Toate acestea le face sub supravegherea şi conducerea mamei sau a surorilor mai mari. Băiţandrul ia parte la orice treabă din gospodărie sub ochii tatălui sau a fraţilor mai în vârstă. Vara lucrează la câmp, [iar] iarna îngrijeşte de vite.

Înainte de primul război mondial, când exista marea proprietate, tinerii de această vârstă se angajau la plugurile boiereşti pentru arăturile de primăvară şi de toamnă. Primeau mâncare (mămăligă, brânză, varză, castraveţi, cartofi, fasole), o simbrie de 20-25 lei pe lună şi câte o pereche de opinci. Plugul cu patru vite era purtat de doi plugari: unul mâna boii, iar celălalt ţinea de coarne. Plugarii erau supravegheaţi de feciori boiereşti (pristavii), care se purtau cu asprime şi care aveau dreptul chiar să-i bată în anumite cazuri: nu le era îngăduit să facă greşuri cu plugurile şi nici să lovească cu răutate boii stăpânului. Dacă feciorii boiereşti urmăreau felul cum se îndeplineşte munca, sufarii observau mereu starea de îngrijire şi de sănătate a boilor. Tinerii lucrau la plug cât ţinea lumina zilei; la amiază se făcea un popas mai lung, când se schimbau boii. Fiecare plugar avea harapnicul lui, făcut de-acasă, din fuior, cu deosebită măiestrie; de la curte i se dădea doar un bici mai mic de curele.

Duminica şi sărbătorile veneau acasă ca să se primenească. Plugăria dădea acestor tineri un aer de maturitate, era prima ocazie când ei se despărţeau de familie şi de sat şi câştigau primele învăţăminte printre străini. Părinţii se mândreau că au un fecior plugar şi că a început să câştige singur. Copiii mai mici priveau cu admiraţie pe plugari şi aceştia manifestau oarecare orgoliu. Erau cazuri când feciori de oameni gospodari, cu destulă avere, se angajau la plugurile boiereşti ca să fie în rândul plugarilor din sat. Duminica seară făceau joc cu fluier, la care veneau fete de vârsta lor; aceasta era hora cea mică a satului. Luni, în zorii zilei, plugarii se adunau într-un anume loc şi plecau la

slujbă chiuind şi pocnind din harapnice. Pe atunci copiii de ţăran nu învăţau la şcoli profesionale sau secundare decât în cazuri excepţionale. Dacă erau primiţi la plugărie abandonau chiar şi şcoala primară; se considera drept ruşine pentru un băiat să mai meargă la şcoală când alţii, de seama lui, începeau să câştige. Odată cu desfiinţarea marii proprietăţi, tradiţionala plugărie la boier a dispărut.

Între 12-15 ani fetele sunt preocupate de acele obiecte ce le folosesc la găteală şi la împodobirea interiorului. Duminica, la horă, urmăresc cu atenţie jocul celor mai mari. Acasă, între ele, fac exerciţii de joc în aşteptarea vremii ca să fie şi ele scoase la horă. Sărbătoarea, după masă, în zile de vară, merg să culeagă mure de pe mirişte. Băieţandrii, la această vârstă, manifestă interes pentru acele jocuri şi distracţii care cer abilitate şi forţă. În *trântă* dreaptă luptătorii se prind de mijloc cu braţele în cruce; se înţeleg de mai înainte dacă să folosească piedica (chelica). În trânta ciobănească adversarii îşi prind braţele din apropierea umerilor şi fiecare caută să pună la pământ pe celălalt. O figură reuşită este atunci când unul din ei, trântindu-se dintr-o dată la pământ, pune picioarele în burta celuilalt şi-l aruncă peste cap. Jocurile din vârsta anterioară sunt abandonate pe încetul.

În vechime în regiune se juca *oina*. În acest joc naţional, de regulă sunt 12 jucători la bătaie şi 12 la pascare. Aceştia din urmă sunt aşezaţi într-o anumită ordine, formând două culoare [cum se vede în imaginea de mai jos]. Cei de la bătaie bat mingea pe rând şi trec băţul în mâna celui următor; nu e permis a-l arunca la pământ. Jucătorii care au bătut mingea trebuie să fugă în lungul unui culoar şi să se întoarcă pe celălalt. Cei care sunt prinşi în careuri trebuie să se apere cu mâinile. Dacă prind mingea, o lasă jos şi fug mai departe. Jucătorii din echipa de la pascare n-au voie să se depărteze de la locurile lor decât cel mult un metru şi jumătate. Dacă un jucător este lovit, întreaga echipă trece la pascare. Dacă mingea este prinsă din cuc de către unul din jucătorii de la pascare, întreaga echipă trece la bătaie.

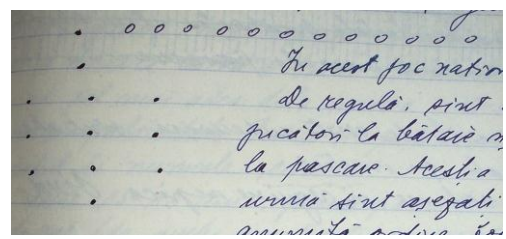

Tinerii la această vârstă merg la hora satului şi, mai de-o parte, schiţează ei între ei, mai în glumă, mai în serios, jocuri în ritmul muzicii. În cete adverse ei se încaieră în bătăi adevărate, pornind, cel mai adesea, de la motive ridicole. Pentru impulsivitatea lor satul îi numeşte *cucoşei*.

Între 15-18 ani preocuparea tinerilor de sat (de ambe sexe) este îndreptată numai spre muncă. Ucenicul din familie a devenit muncitor tot mai calificat. Ca fizic, tinerii de această vârstă cresc mai ales în grosime şi se maturizează. Pe plan intelectual, acum ei îşi formează o concepţie despre lume şi viaţă; sunt înclinaţi spre reverie, reflecţiune şi introspecţie. Au opinii, orgolii proprii şi simţ al demnităţii personale.

Fata rezolvă, alături de mama sa, mai toate problemele vieţii casnice şi săvârşeşte munci grele: face orice fel de mâncare, mulge vacile şi oile, lucrează

cânepa şi lâna. Îşi alcătuieşte toată zestrea: îmbrăcăminte, albituri, aşternuturi, ţesături. De altfel sunt fete care se mărită la această vârstă. Flăcăoaşul se descurcă în toate problemele de gospodărie şi agricultură alături de tatăl său. Începe a-şi agonisi pentru el o vită, un cal, câteva oiţe, unelte, o căruţă, o maşină [?] mică şi straie. Face treburi grele: cară gunoiul la câmp, umblă cu căruţa pentru transporturi uşoare, merge noaptea cu caii la păscut. Ca distracţie, tinerii de această vârstă au horele, clăcile, nunţile, hramurile şi priveghiurile.

Între 18-22 ani tinerii de ambe sexe sunt *practicanţi în gospodărie* pe lângă părinţii lor, pe care îi pot înlocui pe de-a întregul în orice fel de muncă. Flăcăul şi fata cea mare au deplină încredere în ei şi întreg simţul răspunderii. Îşi făuresc un mod de purtare, dovedind un caracter şi o personalitate rurală în plină formaţie. Fata poate ţină singură întreaga casă, iar flăcăul este în stare să conducă gospodăria şi agricultura. El săvârşeşte treburile cele mai grele: coseşte, cară pâinea cea albă şi porumbul, merge la chirie. Astfel tinerii de ambe sexe sunt gata formaţi pentru căsătorie.

Dar flăcăul mai are de săvârşit încă o şcoală grea: cea a căzărmii. În serviciul militar tânărul rural se arată la început timid şi stângaci. E copleşit de uzanţele tradiţionale ale satului şi de nostalgia casei părinteşti. Dar e muncitor, ordonat, cinstit şi destul de deştept ca să-şi însuşească instrucţia şi tehnica militară. După 2-3 ani se întoarce acasă deplin maturizat: ştie ce este disciplina şi răbdarea. A văzut lumea şi a suferit multe de la străini; ucenicia sa socială s-a încheiat. De acum înainte flăcăul a devenit adult, adică om întreg, care poate şi chiar are datoria să alcătuiască o familie şi să întemeieze o gospodărie.

În afară de părinţi şi copii, din familia rurală fac parte bătrânii când nu mai au gospodărie proprie. După un străvechi obicei al pământului, în casa părintească rămâne mai totdeauna băiatul cel mai mic, cu datoria să întreţină pe părinţi cât sunt în viaţă şi să le poartă de grija sufletelor după ce mor. Instituţia aceasta a ultimogeniturii, pe linie bărbătească, a fost păzită mai mult în trecut decât astăzi.

Câteodată, în gospodărie rămâne o fată; atunci fraţii nu prea văd cu ochi buni intrarea unui străin (cumnatul) în *nişâna* părintească. Nişâna este adunătura de cereale pe care o fac de pe câmp hârciogii şi alte animale ce trăiesc în pământ. În cazuri rare, când moştenitorii nu se înţeleg între ei, desfac gospodăria, împărţind materialele şi grădina. Pământul de la câmp s-a împărţit totdeauna egal între moştenitorii de ambe sexe. Un vechi obicei al pământului era, pe vremuri, privilegiul bărbatului: pământul era moştenit numai de băieţi, iar fetele primeau zestre. Rânduiala aceasta era păstrată pentru a nu se divide prea mult pământul, dar, mai ales, pentru a nu se înstrăina de familie. Astăzi obiceiul nu mai există.

Când nu mai pot duce gospodăria, bătrânii o lasă pe seama fiului mai mic, iar ei se retrag într-o încăpere modestă, unde trăiesc discret, fără să încurce treburile noii perechi. După ce unul din bătrâni a murit, celălalt îşi alege o cale.

Bătrânul (văduvoiul) rămâne în gospodăria veche şi numai în rare cazuri se mută la una din fete. Mai totdeauna, el se împacă şi cu nora şi cu ginerele. În general, bătrânul este îngăduit, mai puţin bănuitor, mai resemnat şi cu înţelegere

mai adâncă. Bătrânul Rotaru din Mândreşti[40] a rămas cu feciorul său. Nora, originară din Borzeşti[41], l-a îngrijit şi l-a respectat ca pe tatăl ei. Când venea cineva să-l vadă bătrânul spunea: „Mă temeam că după moartea femeii am să rămân de râsul lumii. Dar la bătrâneţele mele mi-a venit în casă un suflet al lui Dumnezeu!”

Bătrâna (văduva) se stabileşte mai totdeauna pe lângă o fată şi numai în rare cazuri rămâne în gospodăria veche cu nora şi cu feciorul ei. Când stă la fată, bătrâna este o adevărată binefacere pentru acea căsnicie: ea face toate treburile pe care e în stare să le săvârşească. În sarcina ei rămân ocupaţiile care cer nesfârşită răbdare: dădăcirea copiilor, lucratul cânepei şi lânii, ţesutul. Bătrâna este cel mai priincios muncitor al casei şi paznicul cel mai de credinţă. În general, fata şi ginerele o respectă şi o ascultă. Aneta Calancea din Mândreşti, care stătea la fiica ei Emilia Băetu, spunea tuturor: „Trăesc ca-n sânul lui Avram; numai de ni-ar da Dumnezeu sanatate la toţi”.

Cu totul alta e situaţia când bătrâna văduvă e nevoită să locuiască împreună cu nora. Rivalitatea dintre soacră şi noră e veche de când e lumea şi va dăinui probabil cât vor exista oamenii. Bătrâna, care altă dată era stăpână absolută în casa ei, nu poate tolera o rivală ingrată, care a intrat de-a gata în toate lucrurile muncite de ea. De asta se arată mereu nemulţumită, fără înţelegerea situaţiilor, nereţinută, bănuitoare şi veşnic cicălitoare. Conflictul între soacră şi noră e interminabil: orice ar face sau orice ar zice una nu e pe placul celeilalte. Aversiunea duce la sfezi continui şi chiar la bătăi. Nora instigă pe soţ şi pe copii împotriva soacrei.

În unele cazuri mai rare, bătrânul sau bătrâna, după ce rămân văduvi, trăiesc singuratici, cu menaj aparte, fără să se amestece în gospodăria unuia din copii. În Mândreşti circulă o legendă în legătură cu Toader Criţă, care a trăit către sfârşitul secolului trecut. Soţia lui murise de holeră. Când a venit din nou boala sub înfăţişare de femeie nebună ca să-l ia şi pe el, câinii casei au încăierat-o şi au muşcat-o. Criţă a sărit şi a scos-o din colţii lor. Atunci ea l-a întrebat: „– Cum să-ţi mulţumesc?” Bărbatul a răspuns: „– Să vii când te-oi chema eu”. Criţă a trăit până la adânci bătrâneţi deplin sănătos. Într-o zi s-a simţit rău; s-a suit pe pat şi în câteva clipe a închis ochii pentru totdeauna. Toader Criţă a vieţuit singur după moartea soţiei; îşi făcea mâncare, spăla rufe şi scutura casa. Era cinstit şi aşezat; nu supăra pe nimeni. La moartea lui tot satul l-a petrecut la groapă. Anica lui Ion Aluncăriţei, tot din Mândreşti, după ce a rămas văduvă a trăit singură de-o parte, fără să supere copiii. Bărbatul ei murise de trăsnet. Bătrâna era harnică, blândă şi voioasă; deşi săracă, se arăta totdeauna mulţumită.

Nu există sat fără bătrâni. Iar în legătură cu bătrâneţea în lumea rurală circulă multe zicători şi proverbe: *Satul care n-are bătrâni să-i cumpere*. *Perele*

[40] Sat în comuna Ungureni, judeţul Botoşani. A format o mică unitate administrativă împreună cu un alt vechi sat din micro-regiunea Ungureni, anume Călugăreni. Pentru mai multe informaţii se poate vedea Eugen D. Neculau, *op. cit.*, p. 17-30.

[41] Sat în comuna Ungureni, judeţul Botoşani. A fost comună separată în perioada interbelică (*ibidem*, p. 13-16).

acre se fac bune toamna întocmai ca şi oamenii la bătrâneţe. *Boii bătrâni trag brazda dreaptă*. *Când latră un câne bătrân să ieşi afară*. *Calul bătrân nu se învaţă a merge în buestru* [subl. edit.].

În genere, la sat bătrâneţea este respectată. Copiii, tinerii şi maturii sărută mâna bătrânilor, iar ei îi sărută pe obraji. Sunt însă şi multe cazuri când părinţii sunt neglijaţi de proprii copii şi priviţi ca o povară inutilă. De aici şi vorba: *Un părinte creşte 10 copii, dar 10 copii nu-s în stare să ţină un părinte* [subl. edit.].

Câteodată, ingratitudinea copiilor este de-a dreptul revoltătoare. În această privinţă, bătrânul Neculai Grozavu din Ungureni spunea: „Dacă ai lua casa de-un corn şi s-o dai copilului tot n-ar fi mulţumit. El vine din când în când şi te cearcă, dar numai ca să vadă dacă n-ai murit şi dacă n-a fost altcineva mai înainte ca să apuce mai mult decât dânsul. Dacă te găseşte în viaţă, trage nădejde să se mai capete cu ceva; din cât n-ai şi lui să-i dai. Dar ca să-ţi aducă ceva de la dânsul, ferească sfântul! Nu te poţi aştepta la nimic, pentru că tot ce are ţine pentru el. Ehei! Aşa-i de când lumea: Îs mai aproape dinţii decât părinţii". De aceea omul cuminte se pregăteşte din timp pentru anii bătrâneţii, ca să nu rămână la cheremul nimănui. După o zicală, *Iarna şi bătrâneţea sunt frumoase, dar trebuie să fii bine pregătit pentru amândouă* [subl. edit.].

Bătrânii de ambe sexe au un mare rol îndrumător în lumea satelor; ei reprezintă bunătatea şi experienţa. Bătrânul este înţeleptul şi cronicarul satului: împăciuieşte pe împricinaţi, e sfătuitor în toate împrejurările şi dă mărturii asupra stărilor din trecut. Bătrâna e povăţuitoarea femeilor, e bucătăreasă la praznice şi la nunţi, e doftoroaie, moaşă, descântătoare şi uneori vrăjitoare.

Dar contribuţia cea mai utilă şi frumoasă o au bătrânii la creşterea şi îndrumarea copiilor. Pentru aceştia, bunicul este tata bătrân sau bunelu, iar bunica e mama bătrână sau bătrânica. Bătrânii de ambe sexe sunt, în genere, povestitori de mare talent; ei transmit nepoţilor un uriaş şi preţios tezaur folcloric. Baba analfabetă, formată la străvechea vatră de cultură a satului, face în cercul ei social un misionarism plin de zel umanitar. Şcoala bătrânilor îmbogăţeşte mereu sufletele copiilor şi tineretului cu cunoştinţe, cu simţăminte şi cu deprinderi multe şi utile. Datorită bătrânilor, o bogată zestre spirituală trece de la o generaţie care apune către alta care se formează. Astfel strălucitoarea cultură populară se perpetuă la nesfârşit, cât va dura şi realitatea românească.

Rudenia spirituală. În afară de rudenia de sânge, familiile au rude după botez şi cununie. Una din marile datorii ale creştinului este să boteze şi să cunune. Prin botez se aduce un suflet pe calea mântuirii, prin cununie creştinul devine părinte sufletesc, părinte de-al doilea al unor tineri cărora le este sfătuitor şi sprijin. Altădată, naşii se alegeau după rudenia de sânge sau după prestigiul moral şi social al unor persoane. Astăzi se mai ţine seama de interesul material: naşul să fie cât mai înstărit pentru ca finul să poată avea foloase de el. Unele persoane botează şi cunună mai mult din orgoliu decât din înclinare religioasă şi morală. Finii datorează naşilor respect, ascultare şi recunoştinţă.

Rudenia spirituală se transmite din generaţie în generaţie. De multe ori, un om în vârstă consideră naş şi îl respectă ca atare pe un copil al cărui tată sau bunic l-a botezat sau l-a cununat cu zeci de ani în urmă. În lumea satelor ţăranii se ierarhizează şi se respectă între ei şi după numărul finilor. În trecut acesta era un prilej de adevărată întrecere între săteni. Toader Baciu avea în 1949 (când a decedat) 31 fini de botez şi 54 perechi de tineri fini de cununie.

Viaţa socială a satului

Satul este o comunitate spirituală rezultată din gruparea unui număr mai mic sau mai mare de familii, cu legături de rudenie între ele, cu aceeaşi ocupaţie şi acelaşi fel de viaţă rurală. Gruparea aceasta dă naştere acelei colectivităţi psihice săteşti care a existat în tot cursul istoriei poporului nostru. După vremi, această colectivitate s-a numit grămada, totimea, strânsura, cisla, mulţimea, obştea, adunarea satului.

Satul are o structură organică. Prima grupare se face, după starea materială, în fruntaşi (bogătaşi, chiaburi), mijlocaşi şi săraci. Fiecare categorie are trăsături specifice. Chiaburul este întreprinzător, lacom, zgârcit, mândru, viclean. Săracul e tembel, risipitor şi blazat. Mijlocaşul e ponderat în toate. Lumea rurală se mai ierarhizează şi după alte criterii: vârstă, calităţi intelectuale, comportare morală, capacitate de muncă, rudenie de sânge şi cea spirituală, vechimea neamului.

Fiecare ins are valoarea lui socială. Sunt individualităţi mai puternice, altele mai şterse; unii au nume bun, alţii o faimă rea. Sunt oameni cu autoritate şi grei la cuvânt, alţii, lipsiţi de prestigiu, n-au trecere, nici ascultare. Dacă mulţi oameni sunt la grămadă, satul are între ţăranii autentici unele exemplare rare ce se bucură de stimă unanimă, ca adevărate autorităţi sociale.

Astfel lumea satului are o anumită rânduială. Oamenii se cinstesc şi se preţuiesc între ei după anumite criterii, iar formele ceremonioase de salut şi gratitudine sunt numeroase şi pitoreşti. Solidaritatea între oamenii de sat se manifestă în diferite moduri. Mai întâi, ajutorul la cazuri de grea cumpănă: boală, incendiu, inundaţie, călcare de tâlhari, moarte. Săracii, văduvele, invalizii şi orfanii sunt ajutaţi, dar niciodată nu primesc încurajare leneşii şi viclenii care trăiesc din expediente.

Au existat totdeauna la sate tovărăşii spontane cu scop economic, bazate numai pe înţelegeri verbale, după vechi tradiţii. Aşa sunt clăcile, întovărăşirile pentru munci grele, pentru alcătuirea cirezilor de vite şi stânelor. După o rânduială tradiţională, rămasă de la vechile obşti răzăşeşti de pe vremuri, de la Sfântul Dumitru şi până la Sfântul Gheorghe vitele şi oile pot paşte peste toate ogoarele, fără îngrădirea hotarelor.

În mai toate satele regiunii a existat câte o *casă a satului*. Când au primit locuri de casă la 1864, împroprietăriţii de atunci au lăsat câte o mică porţiune, rezultând astfel o grădină în mijlocul satului. Aici s-a clădit casa unde se adunau

locuitorii pentru a sta *la cislă* şi pentru a pune treburile la cale. De obicei, casa era închiriată pentru cârciumă şi dugheană. Venitul era destinat pentru îmbunătăţiri de folos obştesc şi mai ales pentru biserică. Câteodată acest venit se împărţea pe capi de locuitori (urmaşii celor din 1864) după cota parte ce se cuvenea fiecăruia. Pentru socoteală, schiţele de neam se ţineau, din memorie, cu multă stricteţe.

Din spirit de solidaritate cu consătenii, omul cu greutate se simţea dator să facă măcar o fântână şi un podeţ pentru ca să fie pomenit după trecerea sa din viaţă. Dacă n-a realizat singur, el lasă urmaşilor săi această sarcină cu limbă de moarte. De la primul război mondial încoace sătenii s-au solidarizat la întreprinderi mai grele, cum au fost construcţiile de biserici şi de şcoli în toată regiunea.

Ar fi să ocolim adevărul dacă n-am arăta că unele urme ale trecutului mai îndepărtat sunt dovezi de non-cooperare a insului cu totul, adică cu obştea. De la haturi s-au iscat totdeauna certuri şi judecăţi interminabile. Gardurile erau împinse cât mai mult în drum, astfel că din cauza strâmtorării nu se puteau întâlni pe uliţă două căruţe; una din ele trebuia să se abată în ograda unei gospodării. Uneori, pe vremuri de ploi mai îndelungate, se făceau pe uliţele satului gropi adânci care se umpleau cu apă. Oamenii preferau să încarce căruţele răsturnate acolo decât să lucreze câteva ceasuri la repararea drumului. În sfârşit, de câte ori s-a încercat plantarea drumurilor şi şoselelor din regiune acţiunea n-a dat rezultat pentru că trecătorii au distrus arborii tineri pentru bice sau alte trebuinţe.

Viaţa omului de sat se caracterizează printr-o totală aderare la normele nescrise ale colectivităţii săteşti. Din generaţie în generaţie se transmit şi se respectă *tradiţii* (adică obiceiuri şi datini) cu fel de fel de uzanţe, ceremonii şi rituri. Se poate distinge o nuanţă între obicei şi datină. Obiceiul se practică şi individual, pe când datina se desfăşoară în cadru colectiv, cu ceremonial mai mult sau mai puţin complicat. Omul de sat colaborează la aceste manifestări psihice colective fără reflecţiune, fără rezerve, pentru că ele au o puternică autoritate pe care le-o dă vechimea şi trecutul. „Aşa am apucat de la părinţi, aşa ţin şi eu", justifică ţăranul.

Tradiţiile vin, ca un îndemn irezistibil, de dincolo de viaţa individuală, dintr-un bogat depozit de valori străvechi ce se păstrează în fiinţa socială a satului. Tradiţiile alcătuiesc memoria unui uriaş eu colectiv; ele sunt difuzate în toată obştea satului, iar cei care le vehiculează sunt însuşi indivizii. Prin aceste tradiţii insul se integrează grupului social în chip total: gândeşte, simte, acţionează şi vorbeşte la fel cu semenii săi.

Oamenii de sat se imită între ei mai puţin, dar, în linii mari, comportările lor sunt aceleaşi prin faptul că toţi se supun aceloraşi tradiţii comune, care sunt ale satului. Încadrarea ţăranului în viaţa socială a satului său e desăvârşită. Existenţa acestuia se desfăşoară normal şi firesc atunci când este pe linia tradiţiilor satului. Tradiţiile au rol deosebit în realitatea rurală. Înainte de toate ele înfrumuseţează viaţa satului prin pitorescul lor: ele procură prilejuri de divertisment şi petreceri. Apoi, tradiţiile sunt bunuri anumite [?] pe plan

religios, moral, intelectual, estetic, utilitar şi social. Ele ordonează în mare parte viaţa spirituală şi materială a individului şi devin adevărate norme pentru comportarea acestuia în societatea satului. În acelaşi timp ele contribuie şi la întărirea coeziunii sociale.

Dar satele formează ţara, iar familiile alcătuiesc neamul românesc. Tradiţiile fac parte din fiinţa neamului şi vor dăinui atâta vreme cât temeliile naţiunii n-au fost sfărâmate. Nici instituţiile satului, nici autorităţile administrative locale nu stau în calea acestor manifestări colective. Cele mai multe din ele subzistă chiar la umbra bisericii. Doar părăsirea credinţei străbune are ca rezultat abandonarea unui lot foarte important de tradiţii. Sectanţii din Călugăreni[42] şi Dorobanţi[43], deşi ţărani la fel ca cei din restul satului, nu mai practică datinile strămoşeşti de Anul Nou, de sărbători (pe care nici nu le au), la botez, la cununie şi la înmormântare, pentru că înstrăinându-se de Biserica Ortodoxă ei s-au îndepărtat de însuşi rădăcinile neamului.

Farmecul vieţii rurale rămâne practica bogatelor şi frumoaselor tradiţii ale satului românesc. Unele din ele sunt străvechi, adică anterioare creştinismului. În noaptea spre Anul Nou se desfăşoară în satele regiunii datini tradiţionale. Pregătirea în vederea lor se face cu 5-6 săptămâni înainte. De cum începe postul Crăciunului se aud prin sat frânturi de urătură pe la geamuri, cântece din fluier, pocnete de harapnice, zgomote de buhaie.

Acestea sunt repetiţiile pe care le fac copiii nerăbdători în aşteptarea celei mai frumoase nopţi de peste an. Ceea ce fac ei astăzi au făcut moşii şi străstrămoşii lor până la începuturile neamului şi vor face nepoţii şi răsnepoţii lor peste veacuri. În cea din urmă zi a anului în tot satul este mare însufleţire. Gospodinele pregătesc mâncările (mezeluri de porc, zamă, fripturi, sarmale, răcituri), coc plăcinte, cozonaci, colaci, colăcei, covrigi şi hulubi (de aluat, cu ochi de piper). Bărbaţii se îngrijesc de băutură (până la 20 l de vin şi 5-6 l de rachiu în fiecare casă).

Copiii până la 7 ani încep să umble îndată după amiază. Ei trec grăbiţi pe la casele mai apropiate şi spun urături scurte. Cei mai mulţi abia îndrugă câteva vorbe: „Aho, aho bădiţă Vasile / Şi mătuş Anică, aho, aho…” Încă nu s-a întunecat bine şi urătorii din această categorie şi-au isprăvit misiunea. Suiţi pe pat sau pe cuptor, desculţi şi dezbrăcaţi de hainele groase, ei numără şi socotesc mereu banii, covrigii, colăceii şi hulubii; îi clasează în fel de fel de chipuri. Fac între ei schimburi de la care se ivesc neînţelegeri, pentru care, de multe ori, este nevoie de intervenţia celor mai mari din casă.

La aprinsul luminilor, gospodina sau fetele pun pe masă în casa cea mare o farfurie cu grâu şi două sticluţe, una cu vin şi alta cu untdelemn, ca simbol al belşugului. Care are, pune, ca surprize, harbuji, păstraţi în vraful de orz, şi

[42] Fost sat în comuna Ungureni, judeţul Botoşani. Din acesta s-au dezvoltat alte două sate existente astăzi: Călugărenii Vechi şi Călugărenii Noi. A se vedea *supra* nota 40.

[43] Sat în comuna Nicşeni, judeţul Botoşani. Este situat nu departe de micro-regiunea studiată de Neculau.

struguri. Pe înserate încep să umble copiii mai mari câte doi sau în cete de câte mai mulţi. Fiecare poartă după gât o traistă, mai mică sau mai mare, pentru colaci. Cei care ură au clopoţei împodobiţi cu busuioc. Unele cete au şi câte un buhai făcut dintr-o putinică de brad, cu piele de viţel şi cu coadă din păr de cal. Pentru ca să scoată zgomote, un copil trage buhaiul de coadă, având mâinile udate cu borş. Copiii spun la fereastră cunoscuta urătură cu bădica Troian care, ca bun gospodar, îndrumează lucrările agricole de la semănat până la măcinatul grâului. Jupâneasa lui duce munca mai departe până la săvârşirea colacilor pe care trebuie să-i primească urătorii. Copiii umblă *de cu seară*, adică până la ora 9.

Tot la asfinţitul soarelui încep să umble cetele de tineri. În fiecare sat sunt cel puţin două cete: cea a flăcăoaşilor şi cea a flăcăilor. Fiecare ceată cuprinde căluţul, capra, câţiva irozi, urătorul şi mai mulţi alţi tineri. Căluţul e purtat de unul din tineri. Acesta încinge cu brâul peste mijloc două veşti de sâtă; în cea din faţă aşează capul calului (împodobit cu panglici colorate şi oglindă), iar în cealaltă coada. Capra e îmbrăcată cu acoperământ de cozi de stuf. Irozii poartă fuste albe şi brâuri roşii, iar căciulile lor sunt împodobite cu cordele colorate. Flăcăii au muzicanţi, iar flăcăoaşii un om cu fluierul. De la primul război mondial s-a introdus în ceată un moşneag cu mască urâtă şi un ofiţer. Cetele încep jocul la fântână, apoi întreaga noapte colindă toate casele din sat. Cât urătorul spune urătura la fereastră, ceata joacă în faţa casei. Unde sunt fete mari se prind şi ele în joc. Fiecare fată are pregătit un colac frumos pentru ceata în care se află alesul ei. Gospodarii cinstesc pe tineri cu băutură şi le dau bani şi colaci.

Către miezul nopţii încep să umble cu uratul bărbaţi şi bătrâni dintre cei mai săraci din sat. Ei merg numai la gospodarii mai înstăriţi şi spun, tacticos şi cu răbdare, urături lungi. La sfârşit ei sunt chemaţi în casă, sunt ospătaţi şi cinstiţi cu băutură. Într-un timp, în unele sate din regiune, cete de tineri şi tinere (mai ales din cei care urmau la şcoli secundare) umblau mascaţi pe la casele rudelor. Fiind o imitaţie orăşenească, obiceiul n-a prins rădăcini.

Noaptea de Anul Nou prilejuieşte cele mai frumoase petreceri de peste an. La fiecare casă este lumină, iar uşa e deschisă pentru oricine. E o noapte de petrecere, cu jocuri, cântece, voie bună şi zburdălnicie; aşa întâmpină ţăranul anul cel nou, pe care îl doreşte rodnic şi priincios gospodăriei lui. Fetele fac vrăji ca să-şi cunoască ursita; bărbaţii alcătuiesc calendare cu ceapă spre a şti cum va fi starea timpului şi a recoltei.

În ziua de Anul Nou, de dimineaţă până la amiază umblă semănătorii, mici şi mari, din casă în casă. Ei aruncă boabe de grâu ori de orz sau seminţe de cânepă şi urează: „Anul Nou cu bine, cu zile senine, / Tot cu sănătate şi cu spor în toate”.

În preziua Bobotezei preotul umblă cu ajunul la toate casele. În vechime, preoţii obişnuiau să facă aghiazma la biserică, la ora 1 noaptea. Se trăgea clopotul şi oamenii veneau să ia apă sfinţită. După ce se termina aghiazma, preotul începea să umble cu ajunul. Bărbaţii care luau parte la această slujbă de noapte se înturnau la casele lor stropind uliţele cu aghiazmă şi strigând

„Chiraleisa”. Cu timpul, preoţii au început să facă aghiazma la casa parohială, de unde veneau s-o ia copii şi tineri cu oale şi cofăele. Copiii şi tinerii umblă în gloată vestind, de la casă la casă, venirea preotului şi strigând „Chiraleisa”. Gospodarul întâmpină pe preot cu lumânare aprinsă. După cântarea din casă, preotul stropeşte cu aghiazmă interiorul, atenansele şi curtea. Gospodinele pun la crucea pe care o poartă preotul câte un fuior de cânepă.

După o credinţă, pe lumea cealaltă cei ai casei vor trece vămile văzduhului peste firele făcute din acest fuior. După altă credinţă, toate relele se prind de acest fuior şi ies din casă. Din această cânepă Maica Domnului face o plasă pe care o aruncă în iad şi prinde suflete, salvându-le de la chinuri. Gospodinele împart copiilor care întovărăşesc pe preot cu ajunul covrigi, nuci şi chiar bani. În ziua de Bobotează tot satul ia parte la procesiunea ce se face la Jijia sau la o fântână, unde se săvârşeşte slujba sfinţirii apelor. În această zi se stropesc cu aghiazmă mormintele din cimitir. În ziua de 7 ianuarie (Sfântul Ion) se botează copiii care au murit nebotezaţi. Preotul stropeşte mormintele lor cu aghiazmă spunând formula de botez. Aceşti copii primesc numele de Ion şi Ioana.

În ziua de 1 februarie (Sfântul Trifon) preotul săvârşeşte slujba sfinţirii apei în casele în care este chemat. Aghiazma de la Trif e folosită peste tot anul în multe ocazii – cu ea se stropesc pomii şi plantele agricole spre a nu fi distruse de viermi şi gândaci. La 10 februarie se serbează „Haralam de boale”; atunci se dau de pomană găini pentru sănătatea păsărilor din curte.

La 1 martie (Sfânta Evdochia) încep Babele, adică un şir de 9 zile cu vreme foarte schimbătoare (ploaie, ninsoare, timp frumos). În aceste zile Baba Dochia îşi scutură cojoacele. De obicei ea umblă cu o furcă în mână. În această zi nu se toarce pentru că peste vară puii se îneacă în treucă. Copiii şi tinerii (mai ales fetele) îşi pun la gât mărţişori făcuţi din aţă colorată. La 9 martie se fac sfinţişori, nişte colăcei împletiţi în formă de 8, care se ung pe deasupra cu miere de albine şi miez de nucă. Ei amintesc perechile de aripi ale serafimilor. În acea zi se dă de pomană. Cei ce iubesc băutura sunt datori să ia 40 de păhăruţe. Vineri, înainte de 40 de Sfinţi, este Vinerea Mare[44]. La 17 martie (Sfântul Alexei, omul lui Dumnezeu) se fac focuri prin grădini, arzându-se gunoaiele netrebuincioase. Oamenii sar peste foc de trei ori ca să nu se îmbolnăvească peste an. În această zi (numită şi Alexei Tioplea) ies juvinele din pământ simţind căldura primăverii. Atunci se scot de la iernat stupii cu albine.

Lăsatul Secului de Postul Mare se prăznuieşte cu mâncare şi băutură. În prima zi de post este aşa-zisa *Spolocanie*, când e îngăduit să se consume băuturile şi mâncările de frupt rămase din ziua precedentă. În această zi

[44] Foarte interesantă, dar probabil incorectă, această informaţie. Înclinăm să credem că autorul confundă aici ciclul fix al calendarului popular cu cel mobil. Astfel Vinerea Mare, adică prima vineri din prima săptămână a Postului Mare (numită aşa la „concurenţă” cu vinerea din Săptămâna Mare!), nu cade în nici un an în aceeaşi zi, depinzând întotdeauna de data la care se ţine în acel an Paştele. E posibil însă ca Neculau să pomenească de o altă Vinere Mare neştiută de noi astăzi! Totuşi, considerăm că nu a procedat prea bine amestecând cele două cicluri de sărbători.

gospodarii şi gospodinele iau câteva pahare de băutură pentru ca să crească bine cânepa.

La 23 aprilie (Sfântul Gheorghe) se aşează pe stâlpii de gard şi pe cerdacuri brazde de iarbă cu crenguţe de răchită înmugurite. Dis de dimineaţă copiii şi tinerii se bat cu urzici pentru ca să fie ageri şi sprinteni peste an. După un vechi obicei, în acea zi oamenii se cântăresc pentru a şti cu ce greutate au ieşit din iarnă. Cine se spală cu rouă va avea faţa curată, fără pete. În dimineaţa acestei zile fetele samănă busuioc şi-l stropesc cu apă [luată] cu gura. La 23 aprilie se scot vitele la păşune pe islaz şi se fac stânele. De Florii se împart crenguţe de salce înmugurite, numite mărţişori.

În serile din Săptămâna Mare, mai ales începând de miercuri, la biserică se fac *Deniile*, care au un farmec deosebit. În aceste zile se mărturisesc şi se împărtăşesc acei ce n-au făcut aceasta în cuprinsul postului. Vineri, în amintirea patimilor Mântuitorului, se posteşte; cei mai credincioşi fac post negru, adică nu mănâncă nimic. Gospodinele pregătesc cozonaci, pască, ouă roşii şi mâncăruri de tot felul, mai ales din carne de miel. Sâmbătă se face curăţenie generală în interior şi în curte; toţi ai casei fac baie.

Noaptea Învierii e sfântă, de aceea nimeni (afară de copii) nu doarme; în fiecare casă trebuie să ardă lumină până la ziuă. La miezul nopţii clopotele şi toaca înştiinţează întinderile că Christos a Înviat. Biserica e inundată de lumină şi plină de credincioşi de toate vârstele îmbrăcaţi în hainele cele mai bune. Prin sat se văd luminile care se mişcă de ici-colo. În cimitir, pe morminte, ard lumânări. Noaptea e tainică. La sfârşitul slujbei, când răsar zorile, se sfinţesc păştile, ouăle şi cozonacii. Credincioşii sunt înşiraţi pe două rânduri, de la altar în toată biserica, până la ieşire şi afară în curte, având în faţa lor coşurile cu bunătăţi.

Ei se întorc acasă cu lumânările aprinse. Copiii şi tinerii, mai ales femeile, se spală cu apă dintr-o cană în care s-a pus un ou roşu şi un ban de argint ca să fie sănătoşi peste an şi să aibă noroc; cel care se spală la urmă ia banul şi oul. După aceea toţi ai casei iau naforă şi apoi se înfruptă cu mâncările pregătite din ajun. În viaţa omului de sat sărbătoarea Paştelui este mult aşteptată; de aici şi bine cunoscutul proverb[45].

În prima zi se fac vizite: copiii merg la părinţi şi finii la naşi ducând coşuleţe cu pască şi ouă roşii. Se petrece cu mâncări şi băutură. Ziua a doua este destinată pomenirii morţilor. Copii, tineri, bărbaţi, femei şi bătrâni se găsesc la cimitir la mormintele rudelor. În amintirea lor oamenii cinstesc vin şi rachiu; pentru morţi se aprind lumânări pe morminte şi se lasă să cadă pe pământ câteva picături de vin. În ziua a treia merg părinţii la copii şi naşii la fini cu pască şi băutură. În fiecare zi de Paşti se fac hore pe tapşan, la care ia parte aproape întreaga populaţie a satului în haine de sărbătoare. Fetele şi flăcăii sunt ca nişte flori frumoase şi pline de sănătate. În jurul horei zburdă copiii; fetele au broboade roşii, iar băieţii poartă pălărioare verzi, cu pană de păun. Bătrânii privesc mai de departe.

[45] Autorul nu-l mai aminteşte, însă, probabil, este vorba de proverbul *Nu în fiecare zi e Paştele*.

Luni, după Duminica Tomii, este Paştele Blajinilor. Aceşti blajini sunt oameni care au trăit altădată. Când se deschid cerurile în Noaptea Învierii trebuie să se înfrupte şi ei din bunătăţile pământului. Dar astăzi nu mai are nimeni grijă de blajini. Doar gospodinele când fac cozonaci în Vinerea Mare aruncă cojile de ouă pe apă curgătoare. Abia luni, după Duminica Tomii, aceste coaje ajung în ţara blajinilor şi ei se împărtăşesc doar din ce a mai rămas în găoacele ouălor. Astăzi în satele regiunii nu se mai serbează Paştele Blajinilor şi nici nu se mai dă de pomană în această zi ca altădată. Bătrânii, în poveştile lor, mai vorbesc uneori copiilor despre aceşti legendari blajini. După Paşti se ţin 9 joi ca să nu bată grindina holdele; mai ales cea din urmă, numită *Bulci*, se serbează pentru cumpene şi trăsnete.

În ziua de 1 mai este Armindenul, adică ziua Sfântului Irimia (Irimia deni). Atunci este obiceiul ca oamenii să se pâcâlească unii pe alţii. De aici şi vorba: „1 mai, 1 mai, duci pe prostul unde vrai". La 9 mai, stil vechi, este Sfântul Neculai de vară; după această dată nu mai cade brumă.

La Înălţarea Domnului se prăznuia altădată Ziua eroilor neamului. În sâmbăta Rusaliilor (la 7 săptămâni după Paşti) sunt Moşii de vară, când se practică datine a căror vechime merge până la începuturile neamului nostru. Pentru această zi se pregătesc în fiecare casă mâncări şi băuturi. Femeile au cumpărat blide. În farfurii, străchini, castroane, pahare, căni (de lut sau de sticlă) se pune pâine, colaci, plăcinte, friptură de miel, sarmale, pilaf, apoi vin, lapte şi chiar apă curată. Blidul, împodobit cu flori şi însoţit de o lumânare aprinsă, se dă de pomană de sufletul celor adormiţi. Darul se aşează jos în mijlocul casei. Toată dimineaţa, fetele şi femeile colindă satul dând şi primind blide; la fiecare casă cinstesc băutură. Între gospodine este adevărată întrecere în a pregăti cât mai bine şi mai frumos aceste ofrande. În fond este un schimb de mici bunuri casnice în numele şi amintirea morţilor. În această zi se dă de pomană la săraci.

La 24 iunie, când se prăznuieşte Naşterea Sfântului Ion Botezătorul, este sărbătoarea numită Sânzâiene. În acea zi se strânge rouă de pe spini. Înainte de răsăritul soarelui fete şi femei culeg de pe câmp flori şi buruieni de leac. Bătrânele de azi din Mândreşti îşi amintesc cum, cu 60 ani în urmă, Anica Mocăniţei, pe atunci de 70 de ani, lua cu ea câteva fete în dimineaţa de Sânzâiene şi mergea la câmp să *sorociască* florile. Toate erau îmbrăcate în straie noi, ca pentru biserică. Luau cu ele pâine şi sare. După ce ajungeau pe câmp, unde erau florile mai frumoase se aşezau în genunchi, se închinau, iar bătrâna zicea: „Florilor, surorilor, vă dau pâne şi sare, / Iar voi să fiţi lecuitoare de rău / Şi blagoslovite de bunul Dumnezău". După ce lăsau pâinea şi sarea pe pajişte, culegeau florile după povaţa bătrânei. Apoi se grăbeau să ajungă acasă înainte de răsăritul soarelui, căci numai aşa florile şi plantele culese erau de leac. La Sânzâiene se scoate la soare toată zestrea fetei şi apoi se pune la loc cu flori de sulcină în clidul de lucruri.

La 20 iulie (Sfântul Ilie) se dau de pomană mere din recolta nouă.

În ziua de 6 august (Schimbarea la Faţă sau Probajine) oamenii trebuie să se ferească de sfezi pentru că altfel se vor certa un an întreg. La cele două

Sântă Mării, mare (15 august) şi mică (8 septembrie), sunt două hramuri mari în regiune: la Epureni şi la Plopenii Mici[46]. În ziua de 29 August (Tăierea Capului Sfântului Ion) se ţine post. Sărbătoarea e numită Sfântul Ion taie capul pe curechi sau Cap tăiat pe curechi. Expresia e ciudată şi încerc următoarea explicaţie. La această epocă a anului începe să apară varza pentru mâncare şi tot pe atunci raţele încep a fi bune de tăiat. De altfel se zice că varza este făcută pentru raţă şi raţa pentru varză.

La 14 septembrie (Ziua Crucii) nu se mănâncă nici un fruct care are pe el semnul crucii (nuci, pepeni, bostani). În această zi se strâng, înainte de răsăritul soarelui, prune şi nuci bune de leac.

La 14 octombrie, când se serbează Sfânta Paraschiva sau Vinerea Mare, nu se lucrează spre folosul oilor. La 26 octombrie (Sfântul Dumitru) se aleg oile şi se desfac stânile. În acea zi este hram la Vicoleni.

La 8 noiembrie, ziua Sfinţilor Voievozi Mihai şi Gavril, este mare hram la Ungureni. La 21 noiembrie (Vovidenia) se dau de pomană ulcioare de lut cu vin şi colaci, precum şi lumânări pentru luminile ochilor. La 30 noiembrie (Sfântul Andrei) încep să umble lupii; atunci Dumnezeu le hărăzeşte prada lor. În noaptea spre Sfântul Andrei umblă strigoi călare pe limbi de meliţoaie (cu care se bate cânepa). Pentru ca să nu intre în casele oamenilor şi să facă rău se ung, de cu seară, încheieturile geamurilor şi uşilor cu usturoi, făcându-se semnul crucii. Copiii privesc cu îngrijorare spre geamuri, aşteptând să se arate strigoi sau lupi. În acea noapte fetele se vrăjesc, voind să ştie care va fi partea lor şi dacă se vor mărita în curând.

La 6 decembrie (Sfântul Neculai) e jumătatea postului. De acum încep ninsorile şi viscolele. La 12 decembrie se sărbătoreşte Sfântul Spiridon, mare doctor de oameni şi de animale, făcător de minuni. La 20 decembrie (Sfântul Ignatie) se taie porcii. Vremea e răcoroasă, iar până la Crăciun, când e nevoie de carne proaspătă, sunt numai câteva zile. De aici şi expresia, când e vorba de porc, *I se apropie Ignatul* [subl. edit.]. La 24 decembrie preotul umblă din casă în casă cu ajunul Crăciunului; e însoţit de copii şi tineri în număr mare care strigă „Ni-ho-ho”. Ei se aleg cu bunătăţi de la gospodine.

Cele trei zile ale Crăciunului sunt sărbătorite cu petreceri [familiale], cu un mare belşug de mâncare şi băutură. Alternând cu treburile casnice şi gospodăreşti, aceste petreceri se prelungesc, mai ales serile, până la Sfântul Ion. În tot acest timp flăcăii fac hore, pe cete, în locuri adăpostite. Fiecare ceată are în frunte un flăcău, care e ales după anumite criterii: voinicie, cinste, hărnicie sau frumuseţe. Flăcăul conduce ceata şi în noaptea de Anul Nou.

În prima zi de Crăciun se scot la joc, după un anumit ceremonial, fetele care au împlinit 14-15 ani. În timp ce cântă muzica o rusească, flăcăii şi fetele, ţinându-se de mână, joacă în cerc. În mijloc joacă conducătorul cetei cu fata scoasă la joc. De faţă sunt şi părinţii fetei; mai ales mama nu trebuie să

[46] Localitate în comuna Ungureni, judeţul Botoşani. Mai multe informaţii în Eugen D. Neculau, *op. cit.*, vol. I, p. 41-52.

lipsească. Fata are îndatorirea să pregătească un colac frumos pentru flăcăii care o vor juca în seara de Anul Nou. Scosul la joc este un eveniment important în viaţa fetei de sat; din acel moment e considerată fată mare. De atunci ea începe cu tot dinadinsul să-şi pregătească zestrea în vederea măritişului. De atunci începe a fi mai atentă asupra comportării sale spre a se bucura de bună reputaţie în opinia satului. Şi tot de atunci ea „pune ochiul" pe flăcăul care va fi alesul inimii sale în vederea căsătoriei.

*

* *

Naşterea, căsătoria, moartea fiecărui ins în parte sunt evenimente care interesează întreagă obşte a satului. Toate prilejuiesc desfăşurarea unor bogate şi interesante datine tradiţionale. Astfel, botezul, nunta, înmormântarea sunt manifestări sociale complexe.

Naşterea unui copil este un eveniment social. De cum s-a aflat în sat, lehuza e vizitată de rude şi cunoscuţi, fiecare aducând un mic dar (o pasăre, un miel, un obiect uzual sau bani). Darul acesta se numeşte *rodine*. Nu se cade să te duci cu mâna goală în casa în care s-a născut un copil. În partea locului este expresia *S-a dus cu rodine la cutare*.

Copiii nu se lasă nebotezaţi timp mai îndelungat spre a fi feriţi de rele şi de pricini. De obicei, botezul se face în prima sâmbătă. La botez merge naşa întovărăşită de moaşă, care poartă copilul. Naşa a procurat cele trebuitoare: faşă, crijmă[47], untdelemn, săpun, şervet şi o sticlă de băutură. E bine ca faşa să fie cât mai lungă; crijma trebuie să aibă lungimea naşei. Dacă copilul moare de mic i se face din crijmă îmbrăcămintea pentru înmormântare. Unele mame fac copilului o cămăşuţă din ea atunci când îi ajunge numai bine. După un vechi obicei, crijma se păstrează cu grijă toată viaţa şi cu ea se acoperă mortul în sicriu.

După botez, naşa serveşte cu băutură pe toţi cei de faţă. La întoarcerea acasă, lumânarea trebuie să ardă; nu-i îngăduit să se sufle în ea, doar vântul de o stinge. Dacă arde tot drumul e semn că copilul va avea noroc în viaţă; calea lui va fi mereu luminată. Acasă, naşa pune pe o tablă două pahare de rachiu şi se adresează mamei: „– Vrei copilul sau băutura?" Ea răspunde: „– Şi una şi alta". Naşa îi întinde copilul spunându-i: „Poftim de la noi fin şi de la Dumnezeu creştin". Primind copilul şi lumânarea aprinsă, mama sărută mâna naşei ca din partea finului şi bea paharele. Apoi, împreună, ele sting lumânarea în grindă pentru ca atunci când va fi mare copilul să se căsătorească degrabă. După asta toţi cei prezenţi cinstesc băutură şi se pune la cale ceea ce trebuie să urmeze a doua zi. Când posibilităţile sunt mai puţine se face scălduşcă; dacă sunt mai mari atunci se face cumătrie.

[47] *Crişmă* (şi var. crijmă): o bucată de pânză albă (de bumbac) care se înfăşura pe lumânare la botez (*DEX*, p. 250).

Copilul trebuie să stea cel puţin 24 ore cu mirul de la botez; după acest timp se face scăldătoarea copilului. La scălduşcă vin numai femei; unele aduse de naşă, altele chemate de mamă. Naşa are grijă de zestrea finului: cămăşuţa, scufia[48], scutecele şi plapomă. Moaşa pregăteşte scăldătoarea în care, spre folosul copilului, a pus: pâine ca să fie bun, zahăr sau miere de albine ca să fie dulce, ou ca să fie grăsuţ, lapte ca să fie alb, un ban de argint ca să fie înstărit şi bine văzut, busuioc ca să fie iubit şi, în sfârşit, flori (mai ales bujor) ca să fie preţuit ca o floare. În scăldătoarea băiatului se aruncă o bucată de lână ca să aibă noroc la oi; în cazul fetei se pune o pană ca să fie norocoasă la păsări. În apa de scăldat se toarnă puţină aghiazmă pentru sfinţenie şi se picură trei stropi din lumânarea de la botez pentru ca pruncul să fie luminat.

Naşa scaldă copilul. Ea moaie un colţ de crijmă într-un pahar cu aghiazmă şi busuioc şi-i stoarce câteva picături în gură ca să-i miroase frumos toată viaţa. Îi suflă de trei ori în urechi ca să audă bine. Îl şterge pe la ochi ca să aibă vedere curată. Cu alt colţ al crijmei copilul e spălat pe la toate încheieturile ca să nu se desbârne. La sfârşit crijma se stoarce pe pântecele pruncului pentru ca să se strângă bine buricul. Când îl scoate din apă, naşa duce copilul până la uşă ca să fie jucăuş. Îl aşează pe pat ca să se usuce în crijmă şi apoi îl înfaşă în toate lucrurile noi pe care le-a adus. Îl închină la icoane, făcându-i trei cruci. Îl strânge uşor de nas ca să nu fie prea fudul în viaţă şi îi pune un ban lângă obraz. Apoi, cu lumânarea aprinsă, îl dă mamei zicând: „Finuţul meu să trăiască / Să fie cap de masă, / Iar părinţii lui să trăiască / Şi să-l crească”.

Naşa şi moaşa se spală pe mâini peste apa din scăldătoare; cea din urmă primeşte un bacşiş. Amândouă iau covata şi o duc afară; naşa duce într-o mână o sticlă cu rachiu, iar moaşa lumânarea de botez. Apa e vărsată la rădăcina unui pom, după care ele răstoarnă covata. Îndată femeile sterpe, care doresc să aibă copii, se aşează pe covată; ele se ridică după ce naşa le serveşte cu băutură. Toată asistenţa intră în casă şi se aşează la masă; se cinstesc pahare de rachiu şi se dă o gustărică, după cum s-a pregătit gospodina de casă.

La scălduşcă iau parte numai femei şi, fiind în largul lor, ele beau, mănâncă, vorbesc, glumesc, bârfesc, se ironizează, se îmbrăţişează, se sărută şi chiar cântă. Când crede de cuviinţă, naşa cere să i se aducă finul. Moaşa îl aduce jucând şi, dacă poate, cântând. Dar, spre hazul tuturor, naşa constată că e o păpuşă de cârpe. Moaşa vine din nou, dar acum are un copil străin. În cele din urmă aduce şi pe adevăratul fin. Naşa îl aşează pe pat. Acum a venit rândul ei să păcălească pe moaşă. Vrând s-o cinstească, îi dă primul pahar cu apă, iar al doilea cu rachiu în care a pus sare; abia cel de-al treilea este cu băutură curată.

După aceasta toţi cei de faţă, începând cu naşa, pun bani pe pieptul copilului; darul acesta se numeşte tot *rodine*. La sfârşit, naşa numără banii şi-i pune într-o batistă. Cu lumânarea aprinsă, ea încredinţează mamei copilul şi rodinea. Mama sărută mâna naşei ca din partea finului şi mulţumeşte tuturor.

[48] *Scufie*: căciuliţă de formă specială care se leagă sub bărbie, purtată mai ales de nou născuţi (*ibidem*, p. 995).

Urmează apoi bacşişurile pentru moaşă; mama îi dă o batistă sau un tulpan. La începutul secolului obiceiul cu bacşişul moaşei, la Ungureni, se numea *pupăză*. Moaşa intra în casă cu o pâine ce avea la mijloc o gaură; cei de faţă puneau bani în ea. În cealaltă mână moaşa ţinea un pahar plin cu băutură. După aceste ceremonii, naşa mai cinsteşte pe cei de faţă cu băutură, apoi stropeşte încăperea cu aghiazmă. O parte din femei petrec pe naşă până acasă, unde au încă prilej să cinstească din nou. Cu aceasta scălduşca a luat sfârşit.

Când posibilităţile sunt mai mari se face cumătrie, la care iau parte atât femei, cât şi bărbaţi. După ce s-a făcut scălduşca, după ceremonialul arătat mai sus, urmează mare petrecere. Invitaţii şi cei de casă se desfată din belşug cu băuturi (rachiu şi vin) şi cu mâncări (zamă de pasăre, sarmale, friptură, plăcinte). Cumătria se face cu lăutari. Petrecerea ţine uneori până a doua zi, când cumătrii cei mari sunt petrecuţi acasă cu muzică de toată asistenţa. Cu câteva decenii în urmă cumătriile se sfârşeau de multe ori la cârciumă; obiceiul a dispărut.

La o săptămână după botez, naşa taie câteva smocuşoare de păr de pe capul finului ca să-i crească părul mare şi frumos. Tot atunci îi taie şi unghiile. Cu această ocazie îi face un dar. La 40 de zile mama duce pruncul la biserică, unde preotul îl înbisericeşte, închinându-l pe la icoane; dacă e băiat îl poartă şi prin altar.

Finul de botez datorează naşei un dar, care se numeşte *colaci*. Fie că acest dar îl face mama, fie că-l dă finul când a crescut mare, datina trebuie însă respectată. Darul este format dintr-un şervet frumos, un colac mare, o găină friptă şi băutură. Când iau parte mai multe persoane, adunarea se numeşte *colăcime*. Dacă naşa a murit, colacii trebuiesc daţi urmaşilor ei.

Nunta în lumea satelor este prilej pentru desfăşurarea multor datine şi ceremonii pe cât de frumoase, pe atât de interesante. Pentru ţăran, căsătoria civilă este o obligaţie formală; obligatorie şi indispensabilă este cununia religioasă, cu [acel] cortegiu de datine care o preced şi o urmează. Toate la un loc alcătuiesc nunta, eveniment de mare importanţă în viaţa omului de sat.

Ţăranul ţine să-şi însoare copiii la timpul lor, după cum plantele ajunse la maturitate trebuie să-şi dea rodul lor. De regulă, în casa ţăranului copiii se căsătoresc în ordinea vârstei. Doar în rare cazuri unul mai tânăr o ia mai înainte. Tinerii care se căsătoresc au copilărit şi au holteit împreună în văzul întregului sat, astfel că evenimentul nu vine pe neaşteptate. Dacă fata e din sat străin merg *căutătorii de urmă* care culeg informaţii de la persoane străine.

Când tinerii care se iubesc au pus la cale căsătoria lor este obiceiul să se trimită *cercători* la părinţii fetei. Aceştia aduc vorba pe departe ca să afle dacă fata e de măritat, dacă flăcăul e agreat, dacă zestrea e gata. În urma cercătorilor merg peţitorii (sau starostii) care cer fata şi propun căsătoria. Cu această ocazie se stabilesc toate chestiunile în legătură cu înzestrarea tinerilor de ambele părţi. Peţitorii sunt răsplătiţi cu daruri de către amândouă familiile.

De regulă, fetele şi flăcăii se căsătoresc în sat. Dacă flăcăul este străin, el trebuie să dea băitanilor din sat o despăgubire, numită *vadră*, pentru că au ostenit şi au jucat fata la hore şi la clăci. În cursul vremii, vadra a fost după înţelegere. Înainte de primul război mondial, la Călugăreni, vadra, care se mai numea şi vulpea, consta din 12 l de rachiu şi 24 l de vin.

După ce s-a ajuns la înţelegere între cele două familii se hotărăşte *logodna*. La ziua [stabilită] iau parte la această ceremonie la casa fetei părinţii ambilor tineri şi rude apropiate. După câteva discuţii care recapitulează înţelegerea făcută la stărostire, tinerii sărută mâna părinţilor, se sărută între ei şi apoi se prind de mână. Una din mame le toarnă peste mâini grâu (amestecat cu zahăr şi bomboane) ce cade într-un castron sau pe o tablă. Tot una din mame sau viitoarea naşă, dacă este de faţă, ascunde în grâu inelele, pe care tinerii le găsesc şi le aşează pe deget. Toţi cei de faţă le urează sănătate şi noroc. Se închină pahare şi se ia o gustare. Apoi se pun la cale toate amănuntele în legătură cu nunta.

A doua zi, tinerii, însoţiţi de părinţi sau rude, merg la primărie, unde *pornesc hârtiile* pentru căsătoria civilă. Înainte, cu peste 100 de ani în urmă, când căsătoria avea numai temei religios, se făceau strigări la biserică în trei duminici la rând. Aceasta „pentru ca să nu fie nici o pricină, care ar opri sfânta pravilă a însoţirii tinerilor”[49]. Obiceiul a dăinuit în satele de care ne ocupăm câteva decenii după introducerea stării civile; cu timpul a fost însă abandonat.

Căsătoria civilă se face la primărie, de obicei sâmbătă dimineaţă, în preajma nunţii. Tinerii duc *colaci* pentru autorităţile comunale (o găină, vin, coptură). Pregătirile pentru nuntă încep însă cu câteva zile mai înainte *la casa mirelui*; se procură băutura şi se pregăteşte mâncarea. Se fac cuptoare întregi cu mălai şi pâine, sarmale, friptură (de pasăre, de miel, de oaie, de porc), răcituri şi prune fierte îndulcite. Toate cheltuielile pentru aceste pregătiri le fac părinţii mirelui.

Cele două familii, de acord, hotărăsc ce persoane vor fi chemate la nuntă. Chemarea se face prin vornicei, care umblă prin sat în straie de sărbătoare şi cinstesc cu rachiu pe cei invitaţi. Ei au la băţ o batistă pe care sunt brodate iniţialele de la numele de botez ale celor doi tineri ce se căsătoresc. Mirele şi-a ales câţiva vornicei dintre prietenii lui, iar mireasa câteva druşte dintre prietenele sale. În trecut, vorniceii se mai numeau şi vătăjei; ei purtau un băţ de care era legată o basma albă.

Nunta începe sâmbătă seară. Vorniceii şi alţi flăcăi se strâng la casa mirelui. Însoţiţi de muzică merg cu toţii la casa miresei. Ea îi primeşte de pe prag şi cu o steblă de busuioc stropeşte pe mire cu apă. Druştele cinstesc pe însoţitori cu băutură sau cu miere de albine şi apă, după pofta fiecăruia. Flăcăii scot din casă zestrea miresei, joacă toate obiectele pe rând şi le aşează în căruţă. Ei chiuie şi spun strigături pline de haz: „U-iu-iu pe dealul gol / Că mireasa n-are ţol. / Dar i-a face mirele / Când a tunde cânele” sau, când e cazul: „Mireasa nu

[49] Dintr-un document din 1858 [Neculau nu precizează unde se află acest document].

vrea jucată / Mă tem că-i însărcinată. / Soacră ascultă-ne pe noi / Să nu-ţi vrei fata înapoi".

Tot timpul cât se joacă zestrea, o druşcă sau o femeie oarecare, cu o steblă de busuioc, aruncă stropi de apă peste obiecte ca să le meargă tinerilor din plin în căsnicie. Apoi, cu alai mare, cu muzică, cu chiuituri şi cu strigături, mireasa, suită în căruţa sau carul cu zestre şi însoţită de druşte e dusă la casa mirelui. Acolo, zestrea e vârâtă în casă cu acelaşi ceremonial. În felul acesta întreg satul ştie până în cele mai mici amănunte ce zestre a avut fata care se mărită; chestiunea e tălmăcită şi răstălmăcită pe toate feţele şi în toate felurile. Tineretul petrece câteva ore, dar nu mai târziu de miezul nopţii. Druştele şi vorniceii cinstesc pe cei de faţă cu rachiu şi gustări.

Duminică dimineaţă, în faţa vorniceilor şi a druştelor, mirele se bărbiereşte; două fete îi ţin oglinda. În acest timp cântă muzica. Soacra cea mare plânge căci feciorul său nu mai este holtei şi că de acum înainte intră în rândul bărbaţilor. Se formează apoi un alai cu muzică în care se află mirele, vorniceii, druştele, gospodari mai tineri, fete şi flăcăi care merg să aducă pe nuni. După ce aceştia au venit la casa socrilor cei mari, nuna, ajutată de druşte, găteşte pe mireasă. Rochia, înainte de a fi îmbrăcată, este jucată de druşte. Atunci mireasa primeşte de la mire un dar; de obicei, o pereche de încălţăminte nouă şi ciorapi în care a pus un pacheţel cu dulciuri.

Un vornicel închină miresei aceste daruri: „Poftеşte, cinstită mireasă, de primeşte / Plocoane ploconite / De cinstitul mire gătite. // De cumva nu crezi, / Pune mâna şi vezi. / Cinstitul mire e flăcău din sat / Şi se trage din gospodar bogat. / De harnic nu mai întreba / Căci îl cunoaşte toată lumea. // Dimineaţa, pân se scoală, / Vin oamenii de la moară. / Cât se-ncalţă la picior / Soarele-i la prânzişor. / Pân se-ncalţă la picioare / Soarele-i la prânzul mare. / De la prag pân la fântână / Merge cu opinca-n mână / Şi-ajunge-ntr-o săptămână". După asta mirele primeşte ca dar din partea miresei o cămaşă lucrată de ea, cu un singur rând de bumbi coloraţi. Unul din vornicei închină darul: „Poftеşte, cinstit mire, plocoane, / De cinstita mireasă gătite. / Pe unde-a tras tighelul / Parc-a râmat purcelul. / Pe unde-a împuns cu acul / Iese motanul cu capul".

După ce mireasa a fost gătită urmează *iertăciunea*. Tinerii îngenunchează pe scoarţa de cununie în faţa părinţilor. Dacă părinţii nu sunt de faţă, ei sunt reprezentaţi de nişte rude apropiate. Conăcarul spune o oraţie de iertăciune. Tinerii sărută mâna părinţilor şi cer iertare pentru tot ce le-au greşit. Părinţii răspund: „Dumnezeu să vă ierte", apoi îi sărută. Toţi cinstesc câte un pahar cu rachiu. Conăcarul primeşte două păhărele, turnând conţinutul unuia în celălalt pe măsură ce bea. Mireasa leagă unui vornicel o năframă în vârf de băţ. Acesta conduce danţul în jurul mesei de trei ori. Când mirii ajung în dreptul părinţilor şi nunilor le sărută mâna. Apoi jocul e scos afară, în curte.

Lanţul de jucători se formează într-un anume fel: vornicelul cu năframa, nunul, mirele, mireasa, druştele, ceilalţi vornicei şi apoi fete şi flăcăi. Când vornicelul a ajuns la uşă face semnul crucii cu băţul său. Apoi trece pragul şi după el naşul. Dar, dintr-o dată, o rudă a miresei pune un băţ de-a curmezişul

ieşirii şi mireasa nu mai poate trece. Dacă mirele dă un bacşiş mireasa este eliberată. În curte joacă cu toţii în cântecul muzicii, soacra cea mare aruncă fărâmituri de pâine peste mire şi mireasă ca să fie căsnicia cu belşug. Înainte de plecare la cununie mireasa îşi pune un ban în încălţăminte şi o bucată de pâine în sân.

Plecarea la biserică se face cu alai mare. Dacă e mai departe, nuntaşii merg cu căruţele împodobite cu scoarţe noi. Caii au cordele colorate în coame. Druştele sunt în jurul miresei, iar vorniceii în jurul mirelui. În mers cântă mereu muzica, iar flăcăii chiuie. În timpul ceremoniei religioase, când se cântă „Isaiia dănţuieşte" şi preotul cu nunii şi mirii înconjoară masa pe care este Evanghelia, se aruncă bomboane deasupra asistenţei. La ieşirea din biserică mirii sunt întâmpinaţi de chiotul flăcăilor şi de cântecul muzicii. Dacă alaiul merge pe jos, pe la răspântii copiii varsă apă înaintea noilor căsătoriţi în semn de belşug; mirele le împarte bani.

La sosire nuntaşii găsesc în faţa casei o cofă cu apă pe care este aşezat un colac mare şi frumos. Doi vornicei ridică colacul pe un băţ. În vechime aici era momentul când conăcarul ieşea înaintea nuntaşilor, însoţit de o parte din vornicei, şi spunea oraţia cu fiul de împărat şi cu căprioara. Mirii trec pe sub colac, iar cineva varsă înaintea lor apă din cofă pentru ca toate să le meargă cu bună sporire. Vorniceii şi druştele rup colacul în bucăţi şi îl împart celor de faţă. Fetele se grăbesc să guste din acel colac pentru ca flăcăii să se uite la ele cu aşa dragoste cum se uită lumea la nuntă. Gospodinele păstrează bucăţi din acest colac, pe care le vor lua la târg atunci când vor duce vite la vândut: să se ţină negustorii de ele cum se ţin nuntaşii de petrecere.

La uşă aşteaptă soacra cea mare, mama mirelui, cu băutură şi pâine albă. Înăuntru masa este aşezată, iar de la uşă până în capul mesei este aşternut un covor frumos. Soacra cea mare ia pe tineri de mână şi îi conduce în capul mesei, zicând mirelui: „Să ajungi dragul mamei cap de masă, începutul cuvântului şi întărire credinţei". În vechime era obiceiul ca mirele să stea cu căciula pe cap, fiind atunci împărat. Lângă miri se aşează nunii, apoi socrii cei mari. În faţa mirilor sunt aşezaţi doi colăcei şi o sticlă cu rachiu împodobită cu busuioc legat cu aţă roşie.

Urmează *masa de cununie* la care iau parte rudele mai apropiate, flăcăii şi fetele pe care i-au chemat mirele şi mireasa. După ce se termină masa, flăcăii şi fetele joacă până se întunecă. Dacă e iarnă mai stau şi câteva ore de noapte. În răstimpuri, când stă jocul, nuntaşii sunt cinstiţi cu rachiu sau vin şi gustări. Pe la orele 7-8 seara începe petrecerea gospodarilor, adică a oamenilor căsătoriţi, care vin în haine de sărbătoare şi cu aer ceremonios. Ei sunt primiţi de nuni, de vornicei şi druşte cu pahare de băutură şi gustări.

Părinţii fetei, adică socrii cei mici, vin la nuntă seara târziu. În vechime era obiceiul ca ei să sosească abia luni dimineaţă. Aşa se uzitează şi astăzi la Epureni, spre deosebire de toate celelalte sate din regiune. Îi aduce un flăcău, prefăcut în turc, având la căciulă o batistă roşie, cu busuioc, iar la băţ poartă o batistă tot roşie. Turcul are o sticlă de rachiu şi cinsteşte pe drumeţii întâlniţi în

cale; aceştia urează noroc şi sănătate tinerilor căsătoriţi. La Mândreşti, rolul turcului la nunţi l-a jucat multă vreme, cu talent, Toader Iacob.

În secolul trecut, la Ungureni era obiceiul ca luni dimineaţa să umble prin sat femei legate la cap cu batiste roşii şi care cântau. Ele se numeau *chemători* şi mergeau la părinţii miresei ca să-i aducă la nuntă[50]. Obiceiul acesta a dispărut. Ajunşi la nuntă, socrii cei mici sunt întâmpinaţi cu muzică de toată asistenţa. Mirii ies înaintea lor cu lumânările aprinse. Soacra cea mare stă în uşă, având în mâini un scaun şi un cultuc[51] legat în cruciş cu o panglică roşie. Scaunul e jucat şi pregătit pentru mama miresei. Părinţii fetei se aşează tot către capul mesei, de o parte şi de alta a socrilor mari.

Danţul nu încetează decât la miezul nopţii, când se pune *masa cea mare*. Acum se aduc cele mai mari şi mai multe bunătăţi cu care cei ce au pregătit nunta îşi arată bogăţia, destoinicia şi dărnicia. Dacă oraţia nu s-a spus la venirea de la biserică se spune acum. Uneori, chiar dacă s-a spus de cu zi, conăcarul o repetă ca s-o audă şi maturii. La această masă se obişnuieşte ruperea găinii. Mirele cere bucătăresei să aducă o găină friptă. Într-o sită ea aduce mai întâi o vrabie, apoi un porumbel, ceea ce provoacă râsul celor de faţă. A treia oară aduce găina, iar mirele o cinsteşte cu rachiu şi-i dă bacşiş. Mirele rupe găina cu mâinile în două părţi: una o dă vorniceilor şi alta druştelor. Ruperea găinii, pe care mirele e dator s-o facă dintr-o dată, este o aluzie la forţa virilă a soţului şi la castitatea miresei. Unul din vornicei strigă: „Ai, săracul mirele / Cum aşteaptă binele / Şi mireasa bucuria / Să-nceapă gospodăria”.

Către sfârşitul mesei se fac *darurile*; mai întâi cele pentru nuni. Mama miresei aduce prosopul pentru naş şi rochia pentru naşă zicând: „Cinstiţi nuni mari primiţi / Aceste daruri şi nu bănuţi / Că dacă finii dumneavoastră vor trăi / Şi Dumnezeu îi va înstări / Şi darurile lor vor spori”. Conăcarul închină şi el darurile: „Bună vreme cinstită casă! / Bună vreme cinstită masă!/ Bună vreme v-am dat, / Dar darurile încă n-am închinat, / Iar nunii cei mari au tot aşteptat / Că noi cu petrecerea ne-am luat. // Poftim pentru cinstitul nun mare / Un prosop ţesut de mireasă-n ozoare, / Iar florile-s cusute de-ale ei surori / Care aşteaptă şi ele peţitori. / Iar pentru cinstita nună / Poftim o rochie bună / Din borangic ţesută / Şi după trupul dumisale făcută. / Iară pentru vornicel, / C-a făcu bună treabă şi el, / Poftim o năframă de in / Şi-o cană cu vin. // Dumneavoastră cinstiţi nuni mari / Sunteţi oameni gospodari / Şi-am să vă mai servim / Cu o cană mare de vin, / Vin de cel bun de Cotnar, // Dar vă rugăm să căutaţi în buzunar / Noi nu cerem, nici vă supărăm / Dar din inimă vă rugăm / Să dăruiţi tinerilor ceva bun şi frumos / Ca să le fie de folos. / Am zice câteva sute de lei / Câteva merţe de popuşoi / O mieluţă, o viţică / Şi gândiţi-vă şi la o purcică! // Să vă fie de bine nuni mari / Şi să daţi ceva la lăutari! / Să nu uitaţi nici de bucătăreasă / Că ea a gătit toate pentru masă! / Şi cu toţii vă zicem să trăiţi / Întru mulţi ani fericiţi!”[52]

[50] Dintr-un raport către revizorat al învăţătorului Ilie Bart (1895-1906).
[51] *Coltuc*: perniţă de cap, căpătâiu (*DEX*, p. 208).
[52] Auzită de la Ion Chipăruş.

Nuntaşii joacă darurile, apoi un vornicel le aşează nunilor în jurul gâtului. O druşcă aduce un castron şi mirii toarnă pe mâini naşilor. După ce se şterg de un alt şervet, vornicelul leagă prosopul la cotul drept al naşului. Mama miresei arată darul pentru soacra cea mare: o cămaşă. După ce vorniceii joacă această cămaşă, soacra cea mare o îmbracă peste haine. Înainte de primul război mondial era obiceiul să se dea cămaşă nu numai la socrii cei mari, dar şi la rude apropiate care le îmbrăcau peste haine. În cântecul muzicii toţi joacă şi fac mare haz. Acum este [timpul] şi pentru acea binecunoscută strigătură pe care o strigă unul din vornicei: „Bucură-te soacră mare / Că-ţi vine pieptănătoare / Şi te-a pieptăna cu drag / Cu-o scurtătură de fag" şi alta: „Soacră, soacră, poamă acră / De te-i coace, nu te-i coace / Dulce tot nu te-i mai face. / De te-i coace un an şi-o vară / Tot eşti acră şi amară".

Jocul urmează până când nunul cel mare opreşte petrecerea pentru *pahare dulci*. Atunci conăcarul spune: „Bună vreme cinstită casă! / Bună vreme cinstită masă! / Că de mult a'nserat / Iar noi pahare dulci n-am închinat. / Pentru nuni, socri mici şi mari, / Pentru gospodine şi gospodari / Poftiţi pahare dulci pregătite, / Cu zahar zaharisite, / Cu miere îndulcite, / Cu vin de la Odobeşti / Cum îl bei cum îl plăteşti. // Mai ales nunul cel mare / Să nu stee mult la'ntrebare. / Să scoată aur şi mărgăritar / Să dea finilor săi în dar! / Iar noi i-om da şerveţel de in / Ca să-şi şteargă musteţile de vin". Nunii iau câte un pahar de băutură, apoi pun bani pe tablă şi, cu glas tare, anunţă celelalte daruri în natură pe care le fac finilor.

Urmează apoi darurile celorlalţi nuntaşi care, pe rând, iau pahare dulci şi pun bani pe tablă. Acum se făgăduiesc viţei, cârlani, oi, vite, ulei, cereale şi obiecte casnice. Nunii şi mirii mulţumesc pentru fiecare dar în parte. Cântă muzica, bărbaţii chiuie şi spun strigături. Nunul cel mare numără în văzul tuturor banii care s-au strâns pentru miri. După aceea se strâng bacşişurile pentru bucătăreasă şi lăutari. Urmează apoi petrecere în toi, cu joc, mâncare şi băutură până luni dimineaţă, cât mai târziu.

Vine însă momentul când mireasa trebuie să lase voalul (hobotul). Nuna bate din palme şi cere să vină fina la ea; dar mireasa a fugit. Cineva spune mirelui: „Dacă n-ai fost stăpân pe mireasă / Iacă-tă s-o dus acasă". În cântecul muzicii, mirele şi naşii se fac a o căuta. Mirele o găseşte şi o aduce. Atunci naşa spune: „Finuţă dragă nu te întrista / Că eu hobotul ţi-oi lua! / Că toate în lume au un sfârşit / Şi acuma timpul a venit / Să nu mai fii mireasă crăiasă / Ci gospodină aleasă".

În mijlocul camerei, la o masă, sunt aşezate două scaune, cu câte un cultuc fiecare, pe care se aşează mirele şi mireasa. Pe braţe au câte un cultuc. Mireasa mai are şi o tablă cu păhăruţe pline cu băutură şi dulciuri. În faţa mesei se găseşte o oglindă. Nuna scoate voalul miresei; aceasta e foarte emoţionată. Un muzicant cântă: „Taci mireasă nu mai plânge / Inimioara nu-ţi mai frânge! / Că la mamă-ta te-i duce / Când a face plopul mere / Şi răchita micşunele!" Naşa pune voalul pe capul unei druşte care doreşte să se căsătorească mai repede. Nuna întreabă: „Cine vrea să joace pe noua mireasă?" Din mulţime iese un

flăcău travestit în moşneag. Toată lumea râde, iar fata îl alungă. Atunci, din alt colţ, iesă altul încă mai hodorogit, dar care e şi el respins. Atunci mirele se ridică de la locul lui şi joacă cu noua mireasă. Toţi din asistenţă joacă, unii chiuie, alţii spun strigături. Când se opreşte jocul, naşul face voalul colac şi-l pune pe capul adevăratei mirese. Se ia oglinda din faţa ei. Cu o batistă în mână, nuna joacă în faţa finei.

Trei perechi de gospodari tineri (bărbaţii cu soţiile lor) se fac turci. Femeile poartă basmale roşii în vârful unor beţişoare de stuf. Cu alte trei beţişoare bărbaţii vor să ridice voalul de pe capul miresei, dar femeile îi îndepărtează cu beţişoarele lor. În cele din urmă, voalul e luat pe beţe şi aşezat la icoane. Beţişoarele de stuf sunt rupte în bucăţi şi împărţite celor de faţă; ele sunt priincioase la vânzarea vitelor. Dar bucăţile acestea de stuf aduc şi fetelor mult noroc. Cele trei perechi de turci joacă; nuna îi cinsteşte; mama miresei le face daruri: bărbaţilor câte un şervet, iar femeilor batistele roşii. La rândul lor, cele trei perechi le fac tinerilor căsătoriţi câte un mic dar. Nuna taie pe o tablă un colac şi împarte câte o bucăţică celor de faţă. Apoi ea leagă pe mireasă pe cap cu o basma, semn de trecere în rândul gospodinelor. Naşa o binecuvintează şi o sărută. Toţi iau câte un pahar cu băutură în sănătatea tinerilor. Muzica începe să cânte o *moldovenească*, iar jocul iesă în curte. Mirele şi mireasa joacă acum ca nişte gospodari din oarecare sat.

Petrecerea se prelungeşte toată ziua de luni cu mâncare, băutură şi joc, atâta timp cât au plăcere nunii cei mari. Se spune din bătrâni că în vremurile de demult nunta ţinea în toi cel puţin 3 zile, dacă nu chiar 7. Nunta *se sparge* când pleacă nunii. Asistenţa îi petrece până acasă cu muzică, cu chiote şi cu stricăciuni [? strigături]. Aici petrecerea începe din nou, cu băutură şi joc.

Până în 7 zile de la nuntă tinerii se duc la preot, care le citeşte o moliftă; până atunci nu le este îngăduit să meargă nici până la fântână. În prima duminică după nuntă, tinerii merg la părinţii fetei, însoţiţi de nuni şi de socrii mari. Festivitatea se numeşte *de cale primară*. Aici se petrece din nou cu mâncare, băutură şi joc. Sunt chemate rude mai apropiate şi prieteni; cei care n-au fost la nuntă fac darurile acum. Petrecerea poate dura şi până a doua zi. Când se întorc la socrii cei mari, tinerii mai iau şi restul de zestre care a rămas neridicată. După o altă săptămână se mai face un rest de nuntă la nuni. Vin finii, socrii cei mari şi cei mici, precum şi altă lume poftită. Şi aici se petrece cu mâncare, cu băutură şi cu joc.

Cu aceasta nunta a luat sfârşit. Tinerii se aşează la noua lor viaţă de gospodari. Rămâne finilor încă o datorie: să dea nunilor colaci, un dar, adică ceva de îmbrăcat sau de încălţat. De obicei, colacii se trimit prin alte persoane. Naşii cheamă pe fini, cu care ocazie se alcătuieşte o petrecere în regulă, chiar cu muzică, şi care se numeşte *colăcime*.

De regulă, în satele regiunii nunta se face de către mire la casa părinţilor săi. În trecut, în cazurile când părinţii fetei erau mai înstăriţi, ei *dădeau fata cu masă de cununie*. Se mai procedează şi astăzi aşa, dar foarte rar. În asemenea

caz, nunta începea duminică dimineaţă la casa miresei. Aici se făceau şi iertăciunile. După venirea de la biserică se punea masa de cununie în casa socrilor celor mici. După masă, nuntaşii încărcau zestrea şi, cu tot alaiul, mergeau la casa mirelui. Acolo nunta urma mai departe după ceremonialul pe care l-am descris.

Înmormântarea. De cum omul a închis ochii şi şi-a dat sufletul şi după îngropare se practică obiceiuri şi datini adânc înrădăcinate în tradiţia satului. Mortul are dreptul la odihna de veci, iar cei rămaşi au datoria să-l redea pământului.

Când omul se simte slăbit şi aproape de moarte i se pune în mână o lumânare până când îşi dă sufletul. Se consideră a fi mare păcat să moară cineva fără lumină. Sunt cazuri când omul are o moarte grabnică: cel trăsnit, cel înecat, cel peste care a căzut lutăria. Pentru sufletele acestora, când se poartă slujbele morţilor arde în uşile împărăteşti la biserică o lumânare într-o căniţă sau un pahar cu vin, având şi un colăcel sau covrig. La sfârşitul slujbei căniţa este dată de pomană.

După ce s-a desprins de corp sufletul stă în casă, la uşă, până [ce] trupul e pornit la biserică. Până când se trag prima oară clopotele el vede tot ce se face şi aude tot ce se vorbeşte în casă. Nu-i îngăduit ca omul să doarmă cu capul pe pernă pentru ca sufletul să nu se zbuciume ca penele. Dacă mortul a rămas cu gura sau ochii deschişi i se leagă fălcile cu o basma şi i se închid pleoapele. Deasupra uşii se aşează un prosop curat pentru ca sufletul trecând peste prag să se poată şterge de întinările pământeşti.

Îndată ce s-a produs moartea se dă de ştire vecinilor şi trecătorilor, astfel că vestea străbate îndată tot satul. Se înştiinţează preotul şi primăria. De la biserică se aduce crucea şi un sfeşnic. Crucea se aşează afară, lângă uşa de intrare, sprijinită de streaşina casei; acesta este semnul de doliu. Trecătorii de pe drum se opresc, se descopăr, fac cruci şi zic „Dumnezău să-l ierte!" Îndată încep să tragă clopotele bisericii; ele înştiinţează întinderile, până departe, că un suflet a părăsit lumea pământească. Dar, totodată, ele înştiinţează şi rudele de dincolo că cineva de aici a pornit spre locaşurile lor. Clopotele vor suna de câte trei ori: dimineaţa, la amiază şi în două zile seara.

Îndată după deces mortul trebuie scăldat pentru ca să fie dat pământului în stare de curăţenie. După caz, scăldarea mortului se face de către doi bărbaţi sau două femei. Aceste persoane au datoria să-l spele cu toată grija, căci altfel pe cealaltă lume îl vor spăla din nou. În colţurile coveţii în care se face scăldatul se pune câte o lumânare aprinsă; apa se varsă pe loc ferit şi curat. Mortul se îmbracă cu schimburi şi cu haine curate, apoi se aşează pe masă. Bărbatul trebuie să fie bărbierit, iar femeia pieptănată. Dacă a fost căsătorit, mortul are inel pe deget; femeii i se pun cercei şi mărgele. Fata mare se îmbracă în haine de mireasă; flăcăului i se pune în piept fundă de mire.

Sicriul se face pe măsura mortului. Este credinţa că dacă e mai mare şi rămâne loc liber va muri cât de curând cineva din casă. Sicriul nu are pod

dedesubt, ci numai leaţuri de scânduri, cu intervale între ele, pentru ca să poată intra viermii pământului şi să-şi facă datoria lor. În sicriu se aşterne o bucată de pânză. Mortul se aşează cu faţa în sus, cu mâinile pe piept. Sub cap se pune o pernă umplută cu talaş de sub gealău. Mortul are capul acoperit: bărbatul cu căciulă, iar femeia cu broboadă neagră. Alături, lângă umăr, se pune o batistă. Pe pieptul mortului se aşează o icoană, lângă care toţi cei care vin să-l vadă pun bani. În sicriu se presară flori. Bucăţile de unghii şi acul cu care s-a cusut ceva pentru mort se lasă lângă el.

Dacă mortul nu este zăcut se pune sub el un sac cu lut pentru ca să nu se descompună. Este obiceiul ca sub hainele mortului în sicriu să se pună câlţ de cânepă. Înainte de a începe ceremonia înmormântării, câlţul se ridică şi se împarte la cei ce vor să-l ia. Este credinţa că acest câlţ fereşte pe om de năpaste şi mai ales îmblânzeşte pe vrăjmaşi, îi face să tacă aşa cum face mortul şi să nu poată produce nici o vătămare. Astfel de talismane se poartă la judecăţi, la fel de fel de cercetări, la examene etc., pentru ca eventualii adversari să aibă gura legată.

În mâna mortului se aşează o cruce din lumânare. La căpătâiul sicriului, pe sfeşnicul de la biserică, arde *toiagul*, adică o lumânare din ceară curată încolăcită în formă rotundă şi care se desface pe măsură ce se consumă. Toiagul e făcut pe măsura mortului. În ceara din care e alcătuit se adaugă o bucată de lumânare pe care omul a ţinut-o în mână atunci când şi-a dat sufletul. Cât timp mortul e în casă, oglinda se ţine acoperită toată vremea; încăperea se tămâiază de câteva ori pe zi. Nu se îngăduie să intre mâţa sau câinele, căci dacă un asemenea animal ar trece pe sub masa cu sicriul mortul se face strigoi. În dimineaţa zilei când urmează să fie îngroparea, mortul este spălat pe faţă cu cârpa muiată în apă curată; cârpa se dă pe foc.

După tradiţia ortodoxă, mortul se ţine trei zile. În prima şi a doua seară preotul face scurte rugăciuni, iar dascălul citeşte *stâlpii* (lectură din Psaltire). După vechi rânduieli ale satului, întreaga obşte are datoria să vină şi să vadă pe mort. Fiecare trebuie să vină „primenit". A intra cu schimburi murdare este o insultă adusă mortului. Dacă cineva este certat cu cei de casă, mai întâi se împacă cu ei şi numai în urmă intră să dea faţa cu mortul. Cine intră în cameră nu dă bineţe; se închină cu respect, face de câteva ori semnul crucii, sărută icoana de pe pieptul mortului şi zice „Dumnezeu să-l ierte!" Despre defunct nu se vorbeşte decât de bine; el a plecat lăsând celor rămaşi sănătate. După o veche credinţă, dacă [îl] vorbeşti de rău pe mort îi iei din păcate. Dacă corpul e intrat în descompunere, constatarea se face printr-o expresie ocolită: „Se aude". Dacă s-ar spune [pe] de-a dreptul ar fi o ofensă pentru defunct.

Fetele şi femeile înrudite stau cu părul despletit cele trei zile pentru ca sufletul decedatului să nu se încurce în nimic în drumul său spre lumea cealaltă. Din când în când rudele bocesc, plâng cu voce tare, mai ales soţia şi fetele. Fiecare bocitoare îşi spune durerea ei: „Ioane, Ioane, cum te-ai dus şi m-ai lăsat cu o casă de copii!" sau zice: „Tătuţă, tătuţă, n-ai să mă vezi gospodină la casa mea!" După o credinţă locală, nu se plânge niciodată deasupra mortului: lacrimile care cad pe obrazul lui îl frig, par ar fi oncrop…

Mortul nu se lasă singur; oricând, ziua şi noaptea, trebuie să se găsească persoane în jurul său care să-l privigheze. De cu seară privegherea este făcută de tineret. Fetele şi flăcăii se distrează par'c-ar fi la petrecere, fără să se sfiască de mort. După un străvechi obicei al pământului, hazul şi hârjoana nu au nici o oprelişte.

În satele regiunii la priveghi sunt anumite jocuri. Cel mai frecvent este *bătaia cu ţoaşca.* Aceasta este o batistă la capătul căreia se fac câteva noduri mari sau chiar se leagă o nucă ori un cartof. Loviturile provoacă râsete, glume, exclamaţii de durere sau simulări. Jocul se desfăşoară în mare haz şi gălăgie. *Inelul*. Cei prezenţi ţin palmele pe genunchi. Un flăcău sau o fată ascunde un inel în mâna cuiva, iar unul din asistenţi trebuie să-l găsească. Persoana la care s-a găsit inelul trece la căutat. *Oalele*. Jocul se practică atunci când cineva vine pentru prima oară la un priveghi. Tânărul (sau tânăra) este aşezat pe un scaun şi întrebat: „– Vrei să-ţi fac o oală? / – Da! / – Cu o toartă sau cu două? / – Deocamdată cu una". Flăcăul (care a pus întrebările) măsoară pe capul celui ce doreşte o oală o palmă, începând de la ceafă. Acolo ţine un pumn sub formă de nicovală, iar cu celălalt loveşte ca cu ciocanul ca să lipească toarta.

Fântâna. Un flăcău se aşează pe un scaun. Cineva îl întreabă: „– Ce faci?" El răspunde: „– Am căzut în fântână… / – Dar după cine te ţineai? / – Mă uitam după (cutare)". Fata numită e datoare să scoată pe flăcău din fântână; îl sărută şi apoi se aşează ea pe scaun. Pentru ca jocul să fie mai variat pot scoate fete pe fete şi flăcăi pe flăcăi. *Ursul*. Un flăcău îmbracă un cojoc pe dos şi se face urs. Ursarul îl aduce în casă legat de lanţ, iar ursul are în mână o ţoaşcă. Fetele şi flăcăii au datoria să schimbe locurile. În această mişcare ursarul strigă *chiperi,* iar ursul loveşte cu ţoaşca pe cine poate. Un joc vechi care astăzi se uzitează foarte rar este *cămila*. Doi flăcăi se leagă cu un brâu la mijloc. Altul se suie pe ei şi ţine un băţ care în vârf are o oală de lut ce reprezintă capul cămilei. Un flăcău vrea să cumpere cămila, dar nu dă preţul cerut. Atunci stăpânul loveşte cu băţul în oala de lut zicând: „Decât s-o dau c-o para / Mai bine capul i-oi strica". Urmează apoi bătaia cu ţoaşca.

De regulă, tineretul, la priveghi, nu-şi permite necuviinţe sau bădărănii; totuşi, câteodată, se face şi câte o glumă mai deocheată. Fără să-l simtă asistenţa, un flăcău voinic se strecoară sub masă. La un moment dat, el ridică încet, cu spatele, masa pe care e aşezat mortul. Cei de faţă, mai ales fetele, se sperie şi ţipă. Unul din flăcăi stinge lampa. Atunci se produce la ieşire o îngrămădire şi o larmă sălbatică, cu strigăte de spaimă şi ajutor.

Priveghiul, aşa cum se practică în satele româneşti, este un fragment de viaţă dacică, repetat mereu cu aceeaşi vigoare după mai bine de 2000 de ani.

După ce se termină petrecerea tineretului rămân să privegheze bătrânii (bărbaţi şi mai ales femei) care stau până dimineaţa. Vorbesc încet, tainic, depănând amintiri în legătură cu viaţa defunctului. Mai ales se analizează în amănunt împrejurările în care s-a produs moartea; satul trebuie să cunoască şi să nu rămână nimic ascuns. Când a murit în 1955 bătrâna A. M. tot satul Mândreşti

şi cele învecinate au avut deplină ştiinţă de cum s-a petrecut cazul. A chemat pe fiica ei, care locuia în sat, şi care, venind, a scăldat-o şi a pieptănat-o cu cărare la mijloc. A cerut să mănânce şi fiind vineri i s-a dat mâncare de post, din care a luat câteva înghiţituri. Apoi şi-a lăsat uşor capul pe pernă şi a oftat adânc. Fiica ei a aprins lumânarea de la Paşti şi i-a pus-o în mână. A mai oftat odată uşor şi apoi şi-a dat sufletul. Interesantă este credinţa că timpul cât priveghezi un mort ţi se va scădea din osânda ce ai a trage dincolo pentru faptele pământeşti.

În ziua înmormântării, dimineaţa, se face pomul; pomenile acestea sunt o ofrandă din darurile pământului pe care mortul le duce celor de dincolo. Când sufletul va ajunge acolo unde trebuie va găsi această primă masă. Pomul e alcătuit, de regulă, din nouă colaci mari: trei în formă rotundă, trei semănând cu

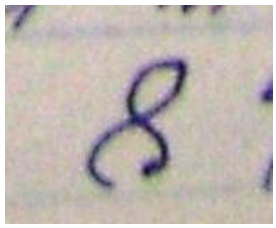

jugul [cum se vede în imaginea alăturată] şi trei în formă de S. În aceşti colaci se înfig şapte săgeţi sau steble îmbrăcate cu fructe (mere, lămâi, nuci, prune, smochine, stafide, roşcove şi câte un covrig). Ele sunt nişte beţe de şindrilă ce au diferite forme: două în semn de cruce, două cu braţele în sus, două numai cu un braţ şi una simplă. În camera mortului se găseşte o căldare sau o cofă nouă cu apă proaspătă, în care se pune o săgeată de pom. Cei care vin să vadă mortul beau câteva guri de apă ca să nu-i scuture frigul peste an.

Tot în ziua înmormântării se face groapa la cimitir. Măsura sicriului se ia cu o trestie. Când începe săparea se trag clopotele. O rudă cinsteşte cu rachiu pe gropari. De la biserică se aduc *podoabele* sau *bucăţile*: două felinare, două prapure, o cruce. Vremea, frumoasă sau urâtă, din ziua înmormântării arată ce trecere are mortul înaintea lui Dumnezeu. Slujba religioasă a înmormântării începe de acasă. Cât cortegiul se îndreaptă spre biserică clopotele sună, contenind numai când cortegiul se opreşte pentru Evanghelie şi prohodire. La uşă se dă de pomană o plapomă, o pernă şi un lăicer, iar la poartă o oaie sau o viţică.

După ce sicriul a fost scos din casă, o rudă apropiată închide uşa şi strică o oală de ea pentru ca păcatele mortului să fie iertate, iar din familie să nu moară degrabă altcineva. O femeie străină mătură camera şi o aeriseşte; ca răsplată ia şervetul de deasupra uşii. Din ce a mai rămas din toiag se face o cruciţă care se aşează în colţul casei într-o gaură scobită în perete; nu se pune în pământ pentru ca să nu fie îngropat şi norocul casei odată cu mortul. Furca nu se dă niciodată de pomană; se aruncă pe foc pentru ca defuncta să nu fie silită să toarcă şi pe cealaltă lume.

La înmormântare ia parte întreaga obşte a satului. Este o datorie faţă de mort de a-l petrece pe ultimul său drum. După o veche credinţă, pe cealaltă lume vei merge numai atât cât aici pe pământ ai petrecut morţi la groapă. Pe tot parcursul drumului bărbaţii merg cu capul descoperit. Cortegiul se formează într-un anume fel: în frunte merge un băiat care duce blidul, o farfurie cu colăcei sau covrigi, nuci şi mere. Urmează sfeşnicele, praporele (steagurile) şi crucile, apoi pomul pe o năsălie mică. Uneori, la înmormântările de oameni mai cu vază, înaintea pomenilor un bărbat duce o măsuţă rotundă pe care se găseşte

un colac mare şi o colivă. Un copil poartă cofa cu o steble de pom în ea. După preot şi dascăl urmează cei patru bărbaţi care poartă pe umeri năsălia cu mortul. Numai în rare cazuri se foloseşte carul cu boi. De o parte şi de alta a năsăliei sunt purtate cele două fânare cu lumânările aprinse.

La toate podoabele, la năsălia cu pomene şi la cea cu mortul sunt legate basmale ce au la capete bani pentru plata celor ce le poartă. În urma sicriului vin rudele, prietenii, cunoscuţii şi întreaga grămadă a satului. Capacul sicriului e purtat de un bărbat la urma cortegiului. Mortul are faţa descoperită spre a fi văzut de mulţime. Pe năsălie sicriul este astfel aşezat încât mortul să fie mereu cu faţa spre biserică. Calea ce trebuie parcursă de cortegiu e stabilită de mai înainte. După o veche regulă, nu este îngăduit să treacă mortul a doua oară pe o porţiune de drum pe care a trecut în drumul spre biserică. Cât timp cortegiul este în mişcare unele femei plâng sau chiar schiţează câte o frântură de bocet. În partea locului nu se folosesc bocitoare de profesie.

Din loc în loc se fac opriri, numite prohoduri sau stâlpi, al căror număr este după dorinţa familiei sau după cum a lăsat vorbă defunctul (până la 12). De altfel, oamenii care duc năsălia povestesc că însuşi mortul „spune" unde să se facă oprirea pentru prohod; în acel loc se lasă mai greu. Cât preotul citeşte Evanghelia toată asistenţa stă în genunchi. Persoanele din apropiere pun mâna pe sicriu; cei din urmă ţin mâna dreaptă pe cei din faţă; astfel întreaga asistenţă se găseşte în legătură cu mortul. La fiecare oprire se pune şi câte o punte. O femeie din familie aşează în faţa cortegiului un obiect (o basma, un tulpan, un şervet, o bucată de pânză) peste care pune un colăcel sau un covrig şi o lumânare. După ce trece cortegiul, puntea este ridicată de o persoană numită de mai înainte, după înţelegerea rudelor, şi care zice „Bodaproste! Dumnezeu primiască!"

Unii bătrâni lasă cu limbă de moarte ca la aceste punţi să fie date de pomană toate lucrurile lor. La înmormântarea unei bătrâne din Mândreşti în 1955 au fost date de pomană: aşternutul, o viţică, o oaie, două covoare, trei lăicere, trei prosoape, trei batiste de cap, o rochie, un tulpan şi un sac nou. La Ungureni este obiceiul ca atunci când convoiul trece pe lângă o fântână sau izvor să se facă oprire. Acolo se pune, ca punte, o căniţă cu apă, un colac şi o lumânare. Drumeţii din partea locului şi cei străini care întâlnesc convoiul se opresc, se descopăr, se închină şi zic „Dumnezeu să-l ierte şi să-l odihnească!" Până la biserică mortul „merge" uşor pentru că sufletul lui e alături.

Prohodul se face în biserică după rânduiala înmormântării la ortodocşi. Pe călduri mari sau în cazuri de moarte grabnică şi mortul e în descompunere prohodul se face afară. În timpul slujbei toţi cei de faţă au lumânări aprinse, pe care le împarte cineva din familia defunctului. Când se cântă „Veşnica pomenire" persoanele ce sunt de faţă ridică pomul şi se saltă ritmic. Toţi din biserică participă la acest act, fiecare atingând cu mâna persoana din faţă. Când se citeşte „Slava" se face sărutarea cea mai de pe urmă. Rudele şi alte persoane din asistenţă se închină şi apoi, pe rând, sărută icoana şi mâna mortului (uneori şi faţa). Este credinţa că până se sfârşeşte această formalitate sufletul stă lângă mort.

De la biserică până la groapă mortul e mult mai greu. Sicriul e aşezat pe marginea gropii şi se oficiază ultima rugăciune. Acum sufletul sărută corpul şi se desparte de el îndurerat. Mortul este acoperit cu pânză şi se pune capacul. Sicriul e coborât în mormânt pe funii. La înmormântarea oamenilor mai înstăriţi se întrebuinţau altădată fâşii mari de pânză care rămâneau de pomană groparilor. Sicriul e aşezat în aşa fel ca mortul să stea cu faţa spre răsărit, spre lumina cea mare ce va fi în Ziua Învierii. Preotul pecetluieşte groapa, făcând cu hârleţul patru cruci în cele patru laturi ale gropii şi încheie ceremonia cu versetul „Al Domnului este pământul şi plinirea lui lumea şi toţi cei ce lăcuesc într-însul”.

În trecut era obiceiul ca preotul să verse în groapă untdelemnul dintr-o candelă sau cenuşa din cadelniţă. Rudele şi persoanele din asistenţă aruncă în groapă o mână de ţărnă pentru ca mortul să fie uşor uitat. Unii se freacă pe mâini cu ţărna de pe mormânt pentru ca să nu amorţească; pun în sân câteva fire de pământ ca să nu se sperie. În groapă se aruncă şi bani, cu care mortul să poată plăti vămile văzduhului. Groparii primesc peste groapă o cofiţă cu apă şi un cocoş. După o străveche credinţă, cocoşul va bate din aripi ca să stingă focul ispăşitor, iar păcatele răposatului să fie uşoare ca penele. La creştetul mormântului se aşează crucea. În ziua înmormântării mormântul nu se tămâiază pentru că a fost cadelniţat de preot. La poarta cimitirului se face pomană; fiecare ins primeşte un pahar cu băutură şi o bucată de pâine sau de colac. Următoarele trei zile mormântul se afumă de trei ori pe zi, de fiecare dată de câte trei ori împrejur şi o dată în cruce.

După întoarcerea de la înmormântare urmează, acasă, praznicul, într-o altă cameră, nu în cea în care a stat mortul. Dacă nu se face praznic sunt chemaţi la masă măcar ostenitorii. După o credinţă străveche, sufletul stă pe lângă casă încă trei zile. De aceea în camera unde răposatul şi-a dat sufletul se pune o căniţă cu apă în care arde lumânarea pe care a ţinut-o în mână. Sufletul său e însetat şi se răcoreşte cu această apă.

Până la 9 zile se face în casă *aghiazmă*. Dacă nu se îndeplineşte această îndatorire, sufletul răposatului se zbuciumă fără odihnă şi e mâhnit. Camera în care a stat mortul este lipită din nou şi văruită. Este credinţa că timp de 40 de zile sufletul colindă toate locurile pe unde a umblat pe pământ. Din când în când se întoarce pe acasă; de aceea este obiceiul ca timp de 40 de zile să se ţină pe streşina casei un pahar cu apă din care să poată gusta sufletul răposatului.

La 40 de zile se face praznic pentru mort la care ia parte şi sufletul lui. După trecerea sorocului de şase săptămâni sufletul vine la mormânt, adună tot ce i s-a dat de pomană, se suie pe cruce şi se înalţă la cer. Dacă sufletul e uitat se suie pe crucea bisericii şi de acolo se ridică la locul ce-i este hărăzit. Se mai fac pomeniri pentru mort: la 3 luni, la 9 luni, la un an şi apoi, din an în an, până se împlinesc 7 ani. La acest termen corpul s-a prefăcut în ţărnă şi au rămas doar oase goale.

La fiecare pomenire se face serviciu religios şi, uneori, se ridică pom. Totdeauna se dă câte un cocoş de pomană. Este credinţa că la fiecare praznic şi

pomenire ce se face în casă vine şi sufletul mortului sub formă de fluturaş, uneori văzut, alteori nevăzut. Cei ce iau parte la solemnitate au sentimentul prezenţei defunctului. Înainte de a se aşeza la masă se dă fiecărei persoane câte un colăcel şi o lumânare aprinsă pentru întâmpinarea sufletului celui pomenit. De altfel, la orice ocazie când se cinsteşte băutură şi la orice vorbă despre mort se lasă să cadă câteva picături pe pământ pentru sufletul lui.

După rânduielile Bisericii Ortodoxe, dezgroparea morţilor nu-i îngăduită deoarece mormântul a fost pecetluit până la venirea Mântuitorului pentru judecată. Şi totuşi în decursul vremilor s-a făcut obiceiul să se dezgroape morţii după 7 ani, când procesul de descompunere s-a terminat. Aceasta a fost posibil plecându-se de la trebuinţa ca morţii familiei să fie îngropaţi la un loc.

Unii părinţi lasă chiar cu limbă de moarte să fie dezgropaţi la 7 ani. Motivul e de ordin educativ; urmaşii trebuie să vadă ce se alege din om şi deci să tragă învăţăminte asupra comportării lor în viaţă. Dezgropările se fac cu ocazia morţii unui membru din familie. Oasele se spală cu vin, se pun într-un coştei[53] de pânză albă şi se aşează în sicriu la picioarele noului răposat. Dacă dezgroparea se face anume, atunci ea are loc vinerea. Oasele, aşezate în coştei, stau o noapte în biserică, iar a doua zi se îngroapă cu serviciu religios. După o veche credinţă, omul blestemat nu putrezeşte. Dacă la deshumare se găsea corpul nedescompus, se scotea sicriul cu mortul şi se reazemă de zidul bisericii. Trecătorii ziceau „Dumnezeu să-l ierte!" Lăsat la aer o zi sau două, corpul începea să se deterioreze şi atunci se făcea înhumarea. Obiceiul nu se mai practică în regiune de mai bine de o jumătate de secol.

Botezul, nunta şi înmormântarea sunt prilejuri pentru desfăşurarea multor obiceiuri şi datini care, cu oarecare variaţiuni, sunt aceleaşi la întreg neamul românesc. Asemenea tradiţii cuprind rituri şi crezuri inofensive, credinţe frumoase, simboluri, alegorii şi aluzii pitoreşti. Creaţii ale sufletului colectiv al satului, aceste tradiţii îmbracă actele fundamentale din viaţa omului în forme complexe şi grave. Ele au autoritate desăvârşită. De cum se naşte copilul şi până după cumătrie, de cum se urzeşte o căsătorie şi până după săvârşirea ei, de cum moare un membru al comunităţii şi până la ultimul praznic de pomenire, cenzura satului funcţionează implacabil. Întreaga obşte supraveghează cu stricteţe îndeplinirea tuturor amănuntelor din vastul ceremonial impus de tradiţiile seculare. Totul se petrece în văzul şi în auzul satului. În felul acesta un imens lot de bunuri etnice se conservă şi se transmite mai departe din generaţie în generaţie.

*

* *

Opinia publică este regulatoarea vieţii de sat. Toate acţiunile omului (de ambe sexe şi de toate vârstele), de la cele mai neînsemnate până la cele mai importante, toate trec prin implacabila cenzură a obştiei. Gura lumii e fără

[53] *Coştei*: săculeţ de pânză (http://dexonline.ro/definitie/costei; consultat la 5.08.2014).

oprelişte: „Foaie verde lobodă / Gura lume-i slobodă. / Cât o fi şi-o bate vântul / O astupă doar pământul!" Insul e mereu atent şi preocupat să nu intre în gura lumii cu fapte din acelea care îi pot ştirbi buna reputaţie. Până şi fata, în cele din urmă, se mărită ca să scape de gura lumii.

Viaţa satului e îndestul de agitată, deşi, privit la suprafaţă, totul pare calm şi monoton; funcţionează permanent un ziar oral cu toate noutăţile locului. Fetele şi femeile, întâlnindu-se numai două sau mai multe, vorbesc mereu şi vântură toate ştirile din sat. Vorbesc pe uliţă, la fântână, la baltă, la ogor, la clăci, la şezători, la înmormântări: oricând şi oriunde. Flăcăii şi bărbaţii vorbesc la cireadă, la moară, la cârie [?], la cârciumă, la horă, dar mai ales la răspântia de drum.

În timpul când gospodarii au răgaz de la muncile lor, mai ales în zile de sărbătoare, răspântia de drum devine un adevărat *forum* pentru sat. Aici ei se întrunesc în mod spontan, fără chemări, fără program, fără conducere. Aici oamenii află ştirile locale şi noutăţile din ţară şi din lume. Aici discută chestiuni publice şi dispoziţii administrative. Aici se orientează în chestiuni de gospodărie şi de comerţ. Aici, în văzul tuturor, se dezbat adevărate procese între rivalii care „se încondrează". Aici se precizează atitudini şi se lămuresc situaţii. Aici se dau adevărate verdicte de aprobare sau de dezavuare.

Dar tot aici se prezintă şi cele mai interesante ocazii pentru distracţie şi divertisment. Aici hâtrii şi poznaşii, dotaţi cu inteligenţă şi vervă, povestesc anecdote şi glume care produc haz şi veselie generală. Aceştia se hărţuiesc şi între ei, înfruntând pe adversari printr-o avalanşă de ironii, zeflemeli şi aluzii. Peste capetele mulţimii care urmăreşte disputa cu interes, desfătându-se, ei aruncă unii altora replici prompte şi ascuţite. Sunt în sate oameni deştepţi şi sprinţari care abia aşteaptă astfel de ocazii ca să-şi arate în public calităţile lor intelectuale şi talentul de pamfletar. Acest forum are şi senatori: bătrânii satului, în jurul cărora se grupează adunarea. Ei ascultă totul cu deosebit interes, zâmbesc discret la ceea ce li se pare nereuşit sau neconform cu adevărul şi bunul simţ sau râd cu poftă când ceva le place; sentinţele lor sunt date judicios şi cu multă prudenţă.

Opinia satului funcţionează prompt pentru chestiunile mari, colective, care interesează întreaga viaţă a obştiei. De multe ori se creează adevărate curente de opinii în care oamenii sunt împărţiţi după puncte de vedere diferite. Aceste divergenţe nu provoacă conflicte grave care să zdruncine unitatea spirituală a satului.

Dar opinia publică funcţionează din plin în mici cercuri spontane până la instanţa supremă, care este forul, mai ales în chestiunile particulare ce privesc pe indivizi. Orice fapt al oricăruia din membrii colectivităţii este analizat, cântărit, comentat şi, în cele din urmă, valorificat: se aprobă sau se înfierează. Aprecierea este totdeauna justă pentru că este opera judecăţii tuturora. Sufletul colectiv al satului îngăduie şi sprijină numai ceea ce se bazează pe bine, pe frumos şi pe adevăr. În alte părţi de ţară se practică *Strigarea peste sat* într-o anumită zi din an, când se dau în vileag faptele pe care opinia publică le

dezaprobă. În Banat obiceiul se numeşte *Baba roata*. Coşbuc vorbeşte despre o astfel de curte cu juraţi a satului care funcţiona în ziua de Paşti.

În unele cazuri, opinia publică acordă epitete favorabile, ca de pildă: om la locul lui, om cumsecade, om întreg, om adevărat. Pentru defecte fizice şi morale satul pune porecle care, de multe ori, devin supranume. În fond, poreclele sunt epitete metaforice şi conţin o caracterizare, o calificare, o ironie sau chiar o injurie. Ele se deosebesc de epitetele respectuoase, onorifice, de politeţă sau alintătoare (bădie, cucoane, domnule, cocuţă). Se deosebesc şi de înjurăturile propriu-zise care se pronunţă cu iritare. O dată căpătată, porecla este un stigmat de care omul nu mai poate scăpa pentru că a intrat în conştiinţa colectivităţii. Împreună cu zicalele, proverbele şi maximele, poreclele au, într-o măsură, un rol educativ.

În regiunea de care ne ocupăm se folosesc nenumărate porecle. Vom enumera câteva din ele. Unele se referă la aspectul fizic: bahadârcă, căpăţânosu, cobâlă, chioru, ciacâru, chişcă, coadă, dubaş, fofează, gligan, greabăn, gâlcă, gâtlan, jâmbatu, lău, meliţă, mutu, opăritu, roşcovanu, rîncigai, subţirelu, strâmbu, surdu, sughiţ, şpanchiu, şchiofârlă, uşurelu. După aspectul vestimentar: bahahuc, beşleagă, bulihar, bolândău, cahulă, ciofligar, ghiorlan, golanu, jigăritu, mogâldău, tofloagă. După deficienţe psihice: clampău, colţosu, dârlău, foanfă, fudulu, fălosu, gură bogată, minciună, scornea, ticăitu, zărghilă, zgârie brânză, zurbagiu.

După asemănarea (fizică şi psihică) cu alte vieţuitoare: bou, bivol, buhai, bufniţă, berbec, câne-roş, cârlan, cânele babii, căţel, căluţ, cotei, culbec, cucoş, cucuveaucă, cocostârc, cotoi, epuroi, guzan, gaiţă, guviţ, gânsac, hulub, huhurez, juncanu, lupu, mielu, măgaru, porcu, pupăză, răţoi, scrâmbie, scoică, ţap logodit, ursu, vrăbioi, vulpe. După nume de plante: cucută, curcuduş, haldan, hrean, păpădie, popuşoi, orzoi, ridiche, tufă. După nume de obiecte: bănuţ, coşărcuţă, cociovei, clampă, clopoţel, covaşă, chibrit, fund de ceaun, greblă, gurgui, hârzob, jumară, jintiţă, măciucuţă, oplean, opaiţ, pocriş, stog, tânjală, trăistuţă, talancă, zurgălău. Fiecare obiect are o legătură cu respectivul: cineva e poreclit *tânjală* pentru că a furat cândva de la un vecin o tânjală. Altul e *jintiţă* pentru că e pofticios şi mereu aleargă pe la stâne după astfel de frupt.

După expresiile ce se repetă des în vorbirea cuiva (epitete imitative): uite ici, iute şi degrabă, ia te uită, inga măi, lasă-lasă, măi-măi, of-of, oi face şi eu, până una alta, taman aşa, tăturităt, taci bre, să nu mai ajung, zău-că. După nume de familie ce au existat cândva (în regiune sau în satele de centură): Cioiniac (Nicşeni[54], 1820), Borhan (Unţeni[55]), Gheorghe Vieru, zis Cincu (Ungureni, mort în timpul primului război mondial), Coran (ţigan bătrân pripăşit prin Ungureni la începutul secolului), Curea (Ungureni). Apoi diverse alte porecle: Bucipal, Ciga, Ciuciulea, Gozoi, Hohalea, Machidon, Napalion, Şulim ş.a.

[54] Comună în judeţul Botoşani, aflată la aproximativ 20 km de Ungureni.
[55] Comună în acelaşi judeţ, situată nu departe de Ungureni (circa 15 km).

Cenzura satului (adică gura lumii) este încă un aspect al acelei minunate şcoale în care se face, de la întemeierea neamului nostru, educaţia copiilor, tineretului şi a adulţilor rurali.

Viaţa naţională. Naţionalul sau etnicul este una din valorile culturale complexe. Din corpul unei naţiuni fac parte indivizii ce au înrudire de sânge, aceeaşi origină şi acelaşi trecut, aceeaşi limbă, aceeaşi structură psihică, acelaşi stil de viaţă, aceeaşi ocupaţie, aceeaşi cultură (în special credinţa religioasă) şi, în sfârşit, aceeaşi soartă.

În fiecare ins se formează conştiinţa de neam plecând de la familie. Omul de sat se consideră ca aparţinând unei vaste unităţi sociale care este pe deasupra familiilor şi pe deasupra neamurilor şi care poartă numele de naţiune. El e solidar cu generaţiile care l-au precedat şi care s-au topit în cimitirul satului şi e tot atât de solidar şi cu generaţiile ce vor urma. Firul care uneşte pe toţi indivizii aceloraşi neamuri din adânci de vremi şi până în neguri de viitor este comunitatea de sânge. Neamurile de pe întinsul ţării se amestecă şi se prefac pe arii mai mici (satele) sau mai mari (regiunile istorice şi etnografice) după chemarea şi îndemnul sângelui.

Conştiinţa unităţii naţiei se formează apoi prin lărgirea experienţei în spaţiu. Hramurile, bâlciurile, iarmaroacele, pelerinajele tinerilor cu prilejul stagiului militar, călătoriile comerciale şi, în genere, orice mişcări de populaţie fac ca omul de sat să ia cunoştinţă cu realitatea naţiunii. Lecţiile de istorie, aşa sumare cum se predau în şcoala primară, ajută la clarificarea noţiunii de naţie.

Sub ochii aceleiaşi generaţii s-au desfăşurat două tragedii naţionale: primul război mondial a ocazionat un exod din Muntenia spre Moldova; al doilea război a prilejuit un alt exod în sens invers. Când apa dintr-un cazan e în clocot, păturile de apă din faţă şi din fund se amestecă şi se frământă într-un zbucium impresionant.

Aşa a fost şi amestecul de populaţie prilejuit de cele două evenimente excepţionale. În 1917 satele regiunii au fost inundate de unităţi militare în refacere (din Oltenia şi Muntenia), de internaţi civili şi prizonieri de război de toate naţiile, de refugiaţi din teritoriul vremelnic ocupat de inamic. În satele regiunii au rămas bărbaţi din Oltenia şi Muntenia care s-au căsătorit cu femei localnice. Aşa sunt: Puică [?], Nucu Stan, Tudor Apostol la Ungureni, Florea Roman, I. Căpăţână la Mândreşti etc.

În 1944 multe familii din regiune au luat calea pribegiei spre părţile de jos ale ţării. Câteva exemplare s-au statornicit la locul de refugiu. În timpul secetei (1946-47), doi dintre copiii lui Ion Axinte din Sapiveni s-au refugiat în comuna Padea, regiunea Craiova. Petru Axinte (ajutat de învăţătorul Vulpe) s-a căsătorit cu o văduvă de război. Maria Axinte (ajutată de preotul Bârsan) s-a căsătorit cu Vilică Tudoran. Amândoi au întemeiat gospodării şi familii, integrându-se întru totul în viaţa satului oltenesc.

La o privire mai atentă se constată că din toată populaţia ţării, omul de sat e solidar cu ţărănimea de pretutindeni şi anume cu cea ortodoxă, pe care o

consideră adevărata naţiune. Până la regimul de democraţie populară, ţărănimea a privit, după cazuri, cu indiferenţă, cu îngăduială sau cu ostilitate celelalte categorii sociale: mica burghezie a satelor, pătura intelectuală, populaţia urbană şi muncitorimea industrială. Micii funcţionari, comercianţi, industriaşi şi meseriaşi de prin sate, aşa zisele rafeturi, nu mai sunt ţărani autentici nici prin ocupaţie, nici prin mentalitate şi nici prin felul de viaţă. Aspiraţiile lor se orientează mai mult spre alte pături sociale, pe care caută să le imite. În multe cazuri, ţăranul constată, cu ironie, la aceşti pantalonari un fel de sărăcie luxoasă.

Despre intelectuali se ştie prea puţin. În trecut, Mitropolitul (vlădica) era considerat cel mai învăţat dintre oameni. Ţăranii au intuiţia că învăţaţii aduc mari foloase omenirii prin scrierile, prin descoperirile şi prin invenţiile lor în toate domeniile. Omul de sat se minunează de realizările ştiinţei şi tehnicii. Dar despre oamenii de cultură şi despre munca lor nu se cunoaşte aproape nimic în mediul rural. În satele regiunii s-a ştiut şi s-a vorbit despre Eminescu, Iorga şi Enescu, cele trei glorii ale Moldovei de nord.

Pentru populaţia urbană ţăranul are o înţelegere oarecum obtuză. Tipică este în această privinţă părerea pe care a exprimat-o bătrânul Petrache Paravăţ din Epureni (la o şezătoare în 1934) cu ocazia unei discuţii în care venise vorba de orăşeni: „Noi ţăranii muncim din greu: ne trec rânduri de sudori şi ne fărmăm oasele; ne câştigăm pânea cu amar. Noi plătim impozite şi fel de fel de angarale; nimeni nu ne dă nimic degeaba; toţi care vin toţi caută să ne smulgă ceva. Omul nostru e totdeauna flămând, ostenit şi rupt. Uite mâinile noastre ce urâte şi butucănoase arată! Dar fârştigăul de la oraş n-are nici o grijă: nici de arătură, nici de praşilă, nici de secure. Ce-i pasă lui că nu plouă sau bate grindina! Pânea albă îi vine de-a gata. La oraş mai toţi au lefuri şi pensii. Apoi cum să nu aibă mâini albe şi straie curate parc-ar fi scoşi din cutie! Dorm fără grijă, se scoală târziu, se plimbă şi petrec. Aşa viaţă uşuratică tot să trăeşti!”

Ca Petrache Paravăţ, care nu era un om bogat, mai gândeau şi alţii de seama lui. Dar ţăranul care are podul, coşerul şi hambarul doldora cu „pâne” şi curtea plină de animale domestice şi păsări manifestă pentru „covrigar” sau „târgovăţ” un dispreţ suveran. E mai mare ruşinea să mergi în fiecare zi cu coşul la piaţă ca să cumperi câteva merinde. Asta e curată sărăcie chiar dacă ai leafă sau pensie!

În mentalitatea ţăranilor înstăriţi oraşele sunt necesare ca locuri de desfacere pentru produsele ce le prisosesc, iar orăşenii nişte paraziţi necesari. La dreptul vorbind, nici orăşeanul nu are despre ţăran idei prea bune şi nici afecţiune; îl consideră speculant, semisălbatic, într-un cuvânt: un opincar, un ţopârlan, un ghiorlan.

Până la regimul de democraţie populară, ţărănimea nu a cunoscut muncitorimea industrială. Lucrătorii din fabrici, de provenienţă rurală, erau consideraţi ca transfugi de la muncile agricole. Ţăranul nu avea nici un punct de atingere cu această categorie socială. Rarele exemplare pe care le întâlnea erau „slepcari” sau „ciocănari” şi atâta tot. Despre existenţa, mentalitatea, lupta şi aspiraţiile muncitorimii industriale nu ştia nimic şi nici nu avea de unde să ştie: interesele şi preocupările lui erau diametral opuse.

Orgoliul şi spiritul de independenţă ale ţărănimii sunt o reminiscenţă din vremurile când satul răzeşesc era deplin autonom şi autarhic.

Omul de sat distinge cu atenţie deosebirile dintre naţionalitate; neromânii sunt pentru el alte naţii. Prin sate au trăit totdeauna: evrei ca negustori, ţigani ca robi şi cerşitori, nemţi ca meseriaşi, bulgari ca grădinari etc. Între români şi neromâni este vădită deosebire de limbă, de port, de fel de viaţă, de ocupaţie, de tradiţii şi obiceiuri şi mai ales de credinţa religioasă. Străinul rămâne distinct şi izolat de obştea satului şi nu se amestecă cu băştinaşii prin legături de rudenie.

Un exemplu edificator în această privinţă este cazul din satul Mândreşti. În sat au rămas câţiva bulgari dintre internaţii civili din primul război mondial. Ei au întemeiat familii în localitate. Dar Iosif Ilinof s-a căsătorit cu Ştefania Nargang, de loc din Bucovina şi de origine germano-ucraineană. Ion Petef s-a căsătorit cu Călina, sora Ştefaniei. Copiii lor s-au căsătorit în alte localităţi.

Cu străinul nu se împacă omul de sat aşa cum se înţelege cu consăteanul de baştină. Dar şi despre români ca el, ţăranul, când e nemulţumit, are câteodată expresii de felul acesta: „Ce naţie de om o mai fi şi aista!" Ţăranul nu este nici xenofob, nici naţionalist fanatic; în atitudinea faţă de străini e măsurat, aşa cum se prezintă în toate. Românul are legături de afaceri şi de bună înţelegere cu străinii. Negustorul de altă naţie poate face nestingherit comerţ în sat. La Botoşani mai toţi gospodarii din regiune au cunoscuţii şi credincioşii lor printre hangii, micii comercianţi şi meseriaşii de origine evreiască din Târgul vitelor şi de la barierele Răchiţi[56] şi Lipschi[57].

Faţă de străini ţăranul se comportă cu aceeaşi omenie ca şi faţă de cei de acelaşi sânge. În iarna anului 1916 au fost cantonaţi în satele comunei internaţi civili (germani, unguri, bulgari, turci). Străinii au trăit în aceleaşi încăperi cu localnicii, înfruntând împreună greutăţile acelei cumplite ierni. Tifosul exantematic a secerat aproape acelaşi număr de suflete atât în rândul unora, cât şi a celorlalţi. S-au petrecut atunci scene care ilustrează atitudinea şi înţelegerea ţăranului faţă de omul în genere, de orice naţie ar fi. Localnicii au împărţit puţinele lor bunuri de consum cu internaţii civili şi i-au ajutat la boală. Celor care mureau pe la casele gospodarilor (nu la infirmerie) li se făcea, după mijloacele ce erau în aşa vremuri grele, o parte din obiceiurile de înmormântare după tradiţia satului, cu toate că erau oameni de alte naţii şi de alte religii.

Aceasta este o trăsătură a sufletului românesc de pe întreg cuprinsul ţării. Ne-a fost dat să fim de faţă, în vara anului 1944, la Merişani (Argeş) la o ceremonie impresionantă. Într-o luptă aeriană, un aviator străin (nu se ştie de ce naţie era) a căzut în apropiere de sat. Corpul era carbonizat şi de nerecunoscut. Localnicii i-au făcut o înmormântare creştinească, cu toate datinile româneşti, la care a luat parte aproape toată populaţia satului.

Despre omenirea în genere, despre umanitate, omul de sat are cunoştinţe sumare şi vagi. Este însă generală convingerea că populaţia pământului e

[56] Comună în judeţul Botoşani, aflată la mică distanţă de Municipiul Botoşani. Astăzi, Bariera Răchiţi este un cartier mărginaş al Botoşanilor, învecinat, evident, cu Răchiţii.

[57] Veche suburbie sau mahala a Municipiului Botoşani.

împestriţată cu naţiuni fără număr, fiecare cu specificul şi destinul ei, după aşezarea pe care a stabilit-o Dumnezeu. Ţăranul nu cunoaşte rolul pe care l-au jucat diversele naţiuni pe scena istoriei şi nici atingerile ce a avut neamul nostru cu popoarele mai apropiate sau mai îndepărtate. Fără instrucţie istorică mai adâncă, el nu are cunoştinţa originii latine şi nici cunoaşterea locului pe care naţiunea din care face parte îl ocupă în ansamblul celorlalte popoare.

Şi totuşi, în ceea ce priveşte valorile naţionale, omul de sat rămâne totdeauna pe linie strict conservatoare şi, instinctiv, îşi apără cu intransigenţă fiinţa etnică. Plecând de la familie şi neam, omul de sat îşi face conceptul de naţiune, pornind de la gospodărie şi ogor îşi face noţiunea de ţară, de patria sa. În definitiv, în gândirea intuitivă, naţiunea este o multiplicare a familiei şi neamului, iar ţara o prelungire a satului şi a regiunii geografice.

Pentru ţăran, fie că a trecut prin şcoala primară sau e analfabet, casa natală, gospodăria, satul cu cimitirul în care odihnesc strămoşii, ţarina şi vecinătăţile, toate acestea alcătuiesc, în mic, imaginea patriei. Ţara se întinde până la graniţele etnice ale neamului. Ca o vagă reminiscenţă din şcoală, ţăranul ştie că înainte de primul război mondial forma ţării se asemăna cu o cizmă, iar astăzi cu o roată. Ţăranul are un sentiment patriotic adânc, firesc, echilibrat, veritabil, lipsit de orice manifestare zgomotoasă şi de publicitate. El şi-a făcut în toate vremurile datoria faţă de patrie, care, în ultimă expresie, era familia, gospodăria şi ogorul lui. Ţăranul a dus în toate vremurile greul luptelor pentru a apăra fiinţa neamului şi pământul străbun.

Viaţa civică. Statul în sine este o abstracţiune. Pentru ţăran, noţiunea este vagă şi confuză. În comparaţie cu noţiunea de stat, conceptul de Dumnezeu este mult mai clar şi mai precis. În ultimă analiză, ţăranul întemeiază autoritatea statului pe baze teoretice: orice stăpânire este de la Dumnezeu şi omul trebuie să se supună fără şovăire.

Spre a înţelege această ficţiune, Statul, ţăranul (lipsit de instrucţie şi educaţie civică şi de practica drepturilor cetăţeneşti) a recurs la imagini şi personificări. Statul a fost confundat cu domnitorul şi cu guvernul său. Cu toate reformele democratice ale lui Cuza, conştiinţa cetăţenească a ţăranului s-a ridicat prea puţin. Pe la începutul secolului nostru prin sate se puteau auzi încă expresii de felul acesta: domnul stat, cuconul guvern. Ţăranul a rămas rezervat faţă de tot ceea ce este oficial şi cu aversiune faţă de agenţii forţei publice care menţin ordinea, percep dările, scot la corvezi şi prestaţii. Atitudinea aceasta era justificată pentru că administraţia ţării a fost, în bună parte, coruptă şi abuzivă.

Locuitorii satelor au arătat respect faţă de oamenii stăpânirii şi se supuneau poruncilor date de autorităţile locale dar mai mult de frică decât de înţelegere. Din acele timpuri a rămas umilitoarea deprindere de a se spune „sărut mâna" acelor persoane care, într-un fel oarecare, reprezentau autorităţile publice.

Sub regimul votului universal, între cele două războaie mondiale, ţărănimea a început să fie tot mai conştientă de drepturile şi datoriile cetăţeneşti şi de raporturile sale cu statul. Aceasta a făcut ca ea să se arate mult mai independentă,

mai demnă şi chiar mai dârză faţă de autorităţile în genere, începând de la cele comunale şi până la cele de stat. Procesul de formare al unei conştiinţe civice adecvate contemporanietăţii este în plină formaţie: omul de sat tinde să devină un cetăţean.

Viaţa politică. Dintre toate preocupările sociale cea mai nouă este pentru ţăran cea de ordin politic. Cea mai importantă îndatorire civică a omului într-un stat modern este participarea sa reală la conducerea statului prin exercitarea dreptului de vot. Înainte de primul război mondial, sub regimul votului restrâns, ţărănimea îşi dădea votul, la Colegiul al III-lea, prin delegaţi. Din toată comuna mergeau la urne doar câţiva delegaţi care, de fapt, erau numiţi de stăpânul moşiei. Astfel de delegaţi erau fără convingeri, fără atitudine, fără personalitate; ascultau cu supunere ceea ce li se poruncea şi, la sfârşit, se alegeau fiecare cu câte o pâine albă şi o măsură de rachiu. În aşa condiţii, participarea ţărănimii la viaţa politică era iluzorie; de altfel, Colegiul al III-lea se numea, în tristă ironie, „Colegiul minciună".

După primul război mondial, ţărănimea a căpătat dreptul de vot şi a avut prilejul să facă politică. Dar, după felul cum s-a desfăşurat practica electorală, ţăranul n-a avut o evoluţie politică fericită. Între cele două războaie mondiale viaţa politică a fost foarte agitată; guvernele s-au schimbat des şi s-au făcut în mai multe rânduri alegeri generale. De fiecare dată reprezentanţii tuturor partidelor politice, cei mai mulţi dintre ei demagogi şi profitori, au făcut simultan, la sate, o propagandă deşănţată, fără nici o etică, fără nici un scrupul. Ei făgăduiau totul, chiar lucruri irealizabile, iar pe adversarii politici îi denigrau în culorile cele mai defavorabile. Politicienii de toate nuanţele s-au dat în spectacol în faţa satelor în mod lamentabil.

Dar, după ce treceau alegerile, nici unul din ei nu mai apăreau prin sate; promisiunile rămâneau simple vorbe. Apoi lumea rurală lua cunoştinţă din ziarele opoziţiei de manevrele şi abuzurile pe care le făcea partidul chemat să conducă alegerile: arestări de adversari politici, intimidarea alegătorilor, închiderea satelor, ca fiind contaminate de boli, şi, cel mai revoltător dintre toate, furturile de urne. Ţăranul a mai observat că atunci când opoziţia socoate că a aşteptat prea mult şi că partidul de la putere a supt destul din bugetul statului ea dă asalturi deznădăjduite, cu toate armele, pentru ca să treacă la putere. Aceasta este o vacă grasă, bună de muls. Aşa îşi explica ţăranul schimbările de guvern.

Din toate acestea omul de sat a tras unele învăţăminte. Mai întâi şi-a făcut convingerea că mai toţi politicienii, de toate nuanţele, sunt la fel de mincinoşi, de necinstiţi şi de profitori; ajunşi la putere, ei îşi vâră mâinile până la coate în visteria ţării. Nu-i de mirare astfel că în partea de sus a Moldovei, de la Ştefăneşti[58] până la Botoşani şi Dorohoi, se putea auzi în acea vreme un

[58] Oraş (de la 1 aprilie 2004) în judeţul Botoşani. Aşezarea are o istorie bogată, fiind în perioada medievală un mic târg pe Prut. Aici s-a născut cunoscutul pictor român Ştefan Luchian.

„cântec" în care era vorba de banditul Coroi[59]: „Eu la târg dac-aş fi fost / Mi-aşi fi găsit mare rost. / Căci puteam să fiu taman / Cel mai bun politician. // În oraşe cât poftiţi / Am tovarăşi renumiţi. / Tot aşa tâlhari de fală / Ca şi cei din capitală. // Eu golesc casetele, / Iar ei sug bugetele. / Eu prăd buzunarele / Ei ministerele. / Eu poştalioanele / Ei comisioanele".

Ţăranul a pierdut încrederea în votul aşa-zis universal şi chiar în utilitatea alegerilor. Mulţi se duceau la vot de frica eventualelor sancţiuni sau din conformism, pentru că aşa mergea toată lumea. Îndeobşte, era certitudinea că partidul chemat să facă alegerile trebuia să reuşească fără greş pentru că aşa erau rânduite lucrurile de sus. Ţara s-ar fi împotrivit în zadar.

Ţărănimea a căpătat oarecare înţelegere politică, considerându-se, de altfel cum şi era, o simplă masă de manevră la dispoziţia politicienilor de profesie. Alegerile erau doar de formă, o simplă farsă electorală repetată la orice schimbare de guvern. Din toate ţăranul şi-a mai făcut convingerea că politica strică toată rânduiala cea adevărată care ar trebui să fie în ţară: ea pune pe neruşinat în locul omului cumsecade, pe viclean în locul celui sincer, pe prost în locul celui capabil, pe leneş în locul celui harnic şi pe hoţ în locul celui cinstit.

Unii dintre ţărani au prins firul şi au folosit politica pentru căpătuieli personale. O mică parte din oamenii satului au făcut politică în spiritul vremii. Acelaşi pachet de indivizi au trecut pe rând, fără scrupul, prin mai toate partidele politice. Rar se găsea câte un ins care rămânea consecvent şi credincios unui partid şi care, când partidul venea la putere, era de multe ori uitat şi sacrificat. Au fost în regiune câţiva săteni care s-au sărăcit făcând politică în felul acesta.

[59] Impropriu numit de către Neculau „bandit", căci poporul de rând din această parte a ţării încă îl socoate, chiar fără a şti prea multe informaţii despre viaţa sa, un veritabil haiduc şi un mare binefăcător al celor năpăstuiţi (făcând parte din aceeaşi categorie cu haiducii Novac sau Jianu). În acest sens, în unele texte de teatru popular rostite în noaptea Anului Nou se zice „Haiducul Coroi din judeţul Dorohoi" (Durneşti, satul în care s-a născut Gheorghe Coroi prin 1910, era pe atunci în acest judeţ, contopit ulterior în judeţul Botoşani). Este o realitate de netăgăduit faptul că în perioada interbelică Coroi a fost spaima boierilor (de fapt, a proprietarilor de pământ), notarilor, avocaţilor şi a negustorilor evrei din nordul Moldovei. Vreme de câţiva ani buni este intens căutat de către autorităţi şi, în acelaşi timp, foarte iubit de către cei săraci. Au fost cazuri când a dat bani direct văduvelor, copiilor orfani şi ţăranilor fără pământ. După ce este prins, mulţi dintre aceştia (se spune că de ordinul miilor!) au venit ca martori la procesul lui Gheorghe Coroi care a avut loc la Bacău între anii 1935-1936. Coroi a stat o vreme la închisoare, după care nu se mai ştie nimic precis despre el. Potrivit unor surse, care trebuie însă confirmate de cercetări temeinice, după 1945 ar fi fost făcut ofiţer de securitate de către comunişti şi a ajuns maior sau chiar general, comandând Şcoala de Ofiţeri de la Băneasa. Ar fi murit în 1979 la Bucureşti. Mai multe surse electronice oferă numeroase, dar incerte, informaţii despre acest personaj aparte: http://ro.wikipedia.org/wiki/Haiducul_Coroi; http://timpul.md/articol/consemnari-inedite-despre-haiducul-coroi-in-memoriile-unui-fost-plutonier-de-politie-54157.html (material bine documentat, bazat pe memoriile unui fost plutonier de miliţie care l-a cunoscut pe Gheorghe Coroi); http://www.jurnalulbtd.ro/articol-Haiducul-Coroi-legenda-si-adevar-5-2221.html (autor: scriitorul botoşănean Ioan Rotundu), site-uri consultate la 5.08.2014. Alte informaţii se regăsesc în lucrarea lui Boris Crăciun, *Bandiţii şi jandarmii. Roman de aventuri. Viaţa romanţată a faimosului Coroi*, Iaşi, Editura Porţile Orientului, 1993.

Dar marea masă a populaţiei de la sate a rămas în afara luptelor şi pasiunilor politice. Între cele două războaie mondiale la sate nu s-a făcut politică de principii şi de doctrină, ci de persoane. Ţăranii judecau în felul acesta: astăzi suntem cu X căci a venit vremea lui, mâine, „când se va schimba roata", vom fi cu altul. Dacă aşa e politica, cu două feţe, apoi la alegători, ca şi la candidaţi, nu se mai cerea nici obraz, nici cuvânt.

Sub regimul votului universal s-a format la sate un nou tip de agent electoral. De obicei, individul e prost gospodar, trăieşte obscur şi ignorat. Îndată însă ce se deschide o campanie electorală, individul iese din inerţie şi anonimat, fiind cuprins de adevărată isterie politică. Adulmecă cum bate vântul şi nimereşte pe cel care e sortit să vină la putere. Închinat acestuia cu trup şi suflet, aleargă, se agită, vorbeşte şi face promisiuni extravagante în numele patronului său, iar dacă e cazul, insultă, înjură şi bate. De altfel, pe cât e de viclean, pe atâta e bun de gură. Totul face pentru căpătuială şi nimic din convingere. După ce trec alegerile, individul revine la matcă şi trece în acelaşi anonimat din care a ieşit. Când se schimbă partidul de la putere el se pune în slujba adversarului, pe care altădată l-a ponegrit şi insultat, cu aceeaşi dezinvoltură.

Acest tip, care, cu drept cuvânt, reprezintă canalia electorală sătească, a existat şi în regiunea de care ne ocupăm. În legătură cu unul din indivizii acestei categorii, originar din regiune, se povesteşte următorul caz. La o alegere parlamentară, agentul a servit pe candidatul X, care l-a răsplătit într-un fel oarecare şi îl credea devotat pentru totdeauna. La alegerile următoare, agentul i-a fost un adversar feroce, întrucât, conform carierei sale, se pusese în serviciul celui care trebuia să vină la putere.

Politicianul înşelat a întâlnit pe stradă pe fostul său agent electoral, s-a oprit, i-a tras o înjurătură teribilă şi, plin de mânie şi de revoltă, i-a spus atât: „– Să-ţi fie ruşine canalie!" Cu pălăria în mână, cu spinarea înclinată şi cu zâmbet mieros pe buze, canalia a încercat o scuză: „– Să trăeşti cucoane! Crede-mă şi mata. Omul m-a cinstit, m-a plătit. N-am avut ce face. Dacă nu s-a putut, nu s-a putut. Altădată… *da*". Fostul şi viitorul şef s-a repezit să-l lovească, dar s-a oprit. S-a mărginit doar să-l scuipe pe obraz şi a plecat furios, înjurându-l. Canalia a pus pălăria pe cap, s-a îndreptat de şale, a trecut cu mâneca peste faţă şi apoi, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, a pornit în drumul său, înjurând încă mai vulgar decât fostul şi viitorul său patron.

În felul cum s-a desfăşurat viaţa publică între cele două războaie mondiale, omul de sat nu a avut prilejul să-şi formeze o conştiinţă politică, conform căreia să discearnă şi să valorifice, în mod just, evenimentele din ţară şi cele internaţionale. Regimul votului universal, cu practicile care au fost, n-a oferit omului de sat şcoala unei adevărate democraţii, în care conducerea statului să fie realmente expresia voinţei poporului. Astfel acest om n-a avut prilejul să se ridice la înţelegerea adevăratelor valori politice: libertatea de opinie, ordinea şi autoritatea întronate prin consimţământul real al majorităţii.

Procese şi tendinţe sociale. De la primul război mondial populaţia din satele regiunii s-a înmulţit, astfel că până în 1947 aproape s-a triplat. Sub regimul liberei circulaţii a pământului, mai ales sub forma moştenirilor, s-a produs, în mod inevitabil, pulverizarea loturilor ţărăneşti. O populaţie din ce în ce mai numeroasă a avut astfel la dispoziţie suprafeţe de pământ tot mai mici. Faptul acesta a avut repercuţii pe plan economic şi social. Faţă de această situaţie, instinctiv ţărănimea a căutat soluţii. Astfel, înainte de a intra în faza socializării agriculturii, s-au observat la sate unele procese şi tendinţe sociale ce trebuiesc analizate.

I. Faptul că prin creşterea populaţiei sarcinile au fost mai multe şi viaţa a devenit mai grea, a sporit vigilenţa fiecărui ins ca să-şi asigure mijloace suficiente de existenţă. Mai întâi s-au împuţinat tot mai mult înstrăinările de pământuri prin vânzare. Oamenii înstăriţi, zişii chiaburi, dacă mai puteau exploata forţa de muncă a celor săraci, în schimb n-au mai avut posibilitatea să acapareze pământuri pe preţuri derizorii. După cel de-al doilea război mondial, dorinţa de a acumula pământuri a dispărut cu totul; chiar oamenii înstăriţi şi-au divizat suprafeţele, împărţindu-le pe copiii majori. În acelaşi timp, prin împroprietărirea din 1945 locuitorii săraci au obţinut pământuri. Astfel în rândurile populaţiei rurale s-a accentuat tendinţa de organizare a proprietăţii agricole către o suprafaţă mijlocie (5 până la 10 ha). Tendinţa aceasta a dus la o precumpănire numerică a gospodăriilor mijlocaşe.

II. Între cele două războaie mondiale, când sătenii au devenit gospodari cu mai multă stare, spiritul de colaborare socială şi de solidaritate a crescut. Cu cât populaţia s-a înmulţit şi pământul s-a împuţinat, cu atât populaţia satului a găsit un remediu într-o cooperare tot mai largă pe plan social şi mai ales pe plan economic. Omul de sat a îmbrăţişat ca salvatoare toate formele de asociaţie privind creditul, producţia, aprovizionarea şi desfacerea.

III. O altă tendinţă ce se manifestă la sate în ultimele decenii este cea de evadare spre alte orizonturi, spre şcoli, spre centre urbane şi industriale. Pentru păstrarea unui anumit echilibru interior în sânul populaţiei rurale tendinţa este firească. Unii din cei care au plecat au căutat plasament pentru muncă; alţii au urmărit o ascensiune socială. Păturile suprapuse din societatea românească au fost totdeauna regenerate cu elemente provenite de la sate, care aduceau vigoare fizică şi putere sufletească.

Înainte de primul război mondial s-au ridicat din sate ca intelectuali numai tineri provenind din mica burghezie rurală (fii de preoţi, învăţători, mici funcţionari şi ţărani înstăriţi). După război s-a produs o adevărată năvală spre tot felul de şcoli; atunci s-au ridicat din sate elemente din ţărănimea autentică. Avântul acesta a scăzut odată cu criza economică de după 1929, când s-a înregistrat acel trist şomaj al oamenilor cu carte. Mulţi din ei s-au întors la sate învinşi. Îndată ce situaţia s-a ameliorat s-a deschis din nou calea spre învăţătură.

Mai ales după cel de-al doilea război mondial, tineretul rural a părăsit satul în proporţie tot mai mare, la şcoli de tot felul. Regiunea de care ne ocupăm are

un număr mare de persoane care s-au ridicat peste învăţământul primar, la cel profesional, secundar (mediu) şi universitar. Cea mai mare parte dintre aceştia s-au înstrăinat de satele regiunii şi s-au stabilit în alte regiuni din ţară. În altă parte a lucrării[60] dăm lista acestor persoane. Dintre cei plecaţi, unii au uitat cu totul satul şi chiar se simt jenaţi de originea lor. În schimb alţii, al căror număr este mult mai mare, păstrează legătura cu familiile şi cu satul natal. Exodul spre centre urbane sau industriale degrevează familia rurală de multe sarcini.

IV. În sfârşit, cu cât ne apropiem de zilele de azi cu atât se observă la populaţia din sate tendinţa accentuată de a-şi ameliora mereu traiul pe plan material şi de superiorizare [?] pe plan cultural. Ţăranul nu mai caută să facă avere mare şi nici nu se mai zbate pentru pământ mult; în schimb, doreşte o viaţă mai organizată şi un trai mai bun. De bună seamă, acesta este un mare pas înainte în evoluţia omului de sat din regiune.

Social Life in the Villages of Upper Jijia
in the first half of the Twentieth Century
(Abstract)

Keywords: Eugene D. Neculau, Ungureni People's University, manuscripts, Upper Jijia, Botoşani, social life, family, parents' instruction, children, games, elderly, old traditions, folk festivals, birth, wedding, funeral.

Eugene D. Neculau was born on December 29, 1900, in Ungureni, Botoşani. During 1920-1925 he attended the Faculty of Letters (Department of Philosophy) at the University of Iaşi. In 1925 he declines to take up a teaching post at the University of Iaşi, in order to be closer to Ungureni. There, from 1927 to 1947, he led the town's Cultural House and then the People's University. Neculau's undertakings in Ungureni are considered to be one of the very few Romanian successful experiments in adult education. Located alongside the colony-school Soleşti, Vaslui, and Dimitrie Gusti's Social Services, and extending from the ASTRA's Haretist movement, Ungureni's People's University opened up and proposed an alternative way for Romanian villages, a method which aimed to save the village through its own powers.

Eugene D. Neculau obtained his PhD in Literature and Philosophy at the University of Iaşi in 1944, writing a thesis on the *Conditions and Prospects of a Pedagogy for the Romanian Village*. After 1947, the Communist regime banned the activity of the People's University and Neculau took refuge in the world of archives and libraries, especially in Iaşi and Bucharest. It was here, in these institutions, that until 1970 he completed the manuscripts of *Villages of Upper Jijia* and *People's University in Ungureni*.

Many Romanian scholars wrote about Neculau's life and accomplishments. In this respect we mention Mihail Sadoveanu, Vasile Pavelcu, Badin Ovidiu Alexandru Zub, Ovidiu Bârlea Adrian Neculau, and Stephen S. Gorovei, among others. He maintained an extensive correspondence with many other personalities, including Simion Mehedinţi, Gheorghe Kirileanu, Gheorghe Ionescu-Siseşti, priests Dumitru Furtună,

[60] Vol. II, cap. *Oamenii locului*. A se vedea *supra* nota 33.

Constantin Bobulescu, and historians Teodor Balan, Alexandru Gonţa, C.A. Stoide, Mihai D. Sturdza, and Constantin Turcu.

During his life he published relatively little, between 1947-1960 being banned from this activity (*Building-up the Romanian Village*, in 1936; the first monograph in Romania on J.J. Rousseau, in 1938; a rare and valuable *Bibliography of the Romanian Village*, in 1942; and after 1960 various materials published in the "Chronicle" of Iaşi, "Yearbook of Linguistics and Literary History" of the Romanian Academy, Iaşi Branch; "Journal of Education", "Journal of Ethnography and Folklore", "Historical Magazine," etc. He died in 1974, probably thinking about the thousands of pages of manuscript left behind. Shortly before his death, at the insistence of George Macarius of Iaşi University, is inspired to submit his archive to the State Archives of Iaşi.

The scientific legacy of Neculau is almost unknown. For about 15 years, at the urging of Professor Stephen S. Gorovei, supported by Mihai D. Sturdza and Manuela Gheorghe Macarius, I began the journey of publishing this unique scientific work. Four volumes of social history and genealogy have seen the light of day so far: a chapter on the "Villages' Civilization", and other three sub-chapters from the "Village Culture" (namely, the *Economic Life* and the part dedicated to empirical medicine from *Intellectual Life*); finally, the chapter titled *Social Classes and the Relationship Between Them*. It is possible that the total amount published so far to represent about a quarter of the brilliant socio-ethno-historical monograph manuscript, *Villages of Upper Jijia*.

The material published here is part of Chapter II of the first volume (following one of Neculau's divisions), chapter entitled "Village Culture". Title of the original material is *Social Life*. The title under which it is published here is an adaptation from the author's sub-titles. Introducing the reader to the life and work of this personality of our nation, we considered that the first lines can stay together under one title that we deem meaningful, eloquent, and comprehensive: *Eugen D. Neculau – A forgotten Researcher of Moldavian Villages and a Devoted Friend of Romanian Archives.*

During demonstrations and flawless logic, the Neculau examines the theme chosen almost exhaustively, primarily from a sociological perspective. First of all he researches the life of the village-man within the context of the family. This family gave birth to the "ancient school of the parents", the foundation of which being work and need. Entire pages are then dedicated to children, the latter constituting "permanent social groups that remain the same". Thus, each stage of human development is analyzed in detail, with lots of fascinating details. The status of the elders in the rural family is not forgotten, a few pages managing to plainly reveal what the elders once meant for Romanians.

After a brief review of spiritual kinship, the beginning of the second part treats the unwritten rules of the village community. Neculau insists that "from generation to generation traditions (i.e., customs and habits) are transmitted and respected along with all kinds of usages, ceremonies and rites." Continuing this theme, other popular celebrations are explored, beginning with the New Year and finishing with the rites of passage in the life of the pre-modern man: the birth and baptism, marriage and wedding, and death and funeral. Other topics, such as *public opinion, national, civic, and political life*, along with a few *social processes and social tendencies*, are briefly discussed towards the end of the manuscript.

ANEXE

Fig. 1. Eugen D. Neculau la vârsta maturităţii
(fotografie donată editorului de Gheorghe şi Manuela Macarie din Iaşi)

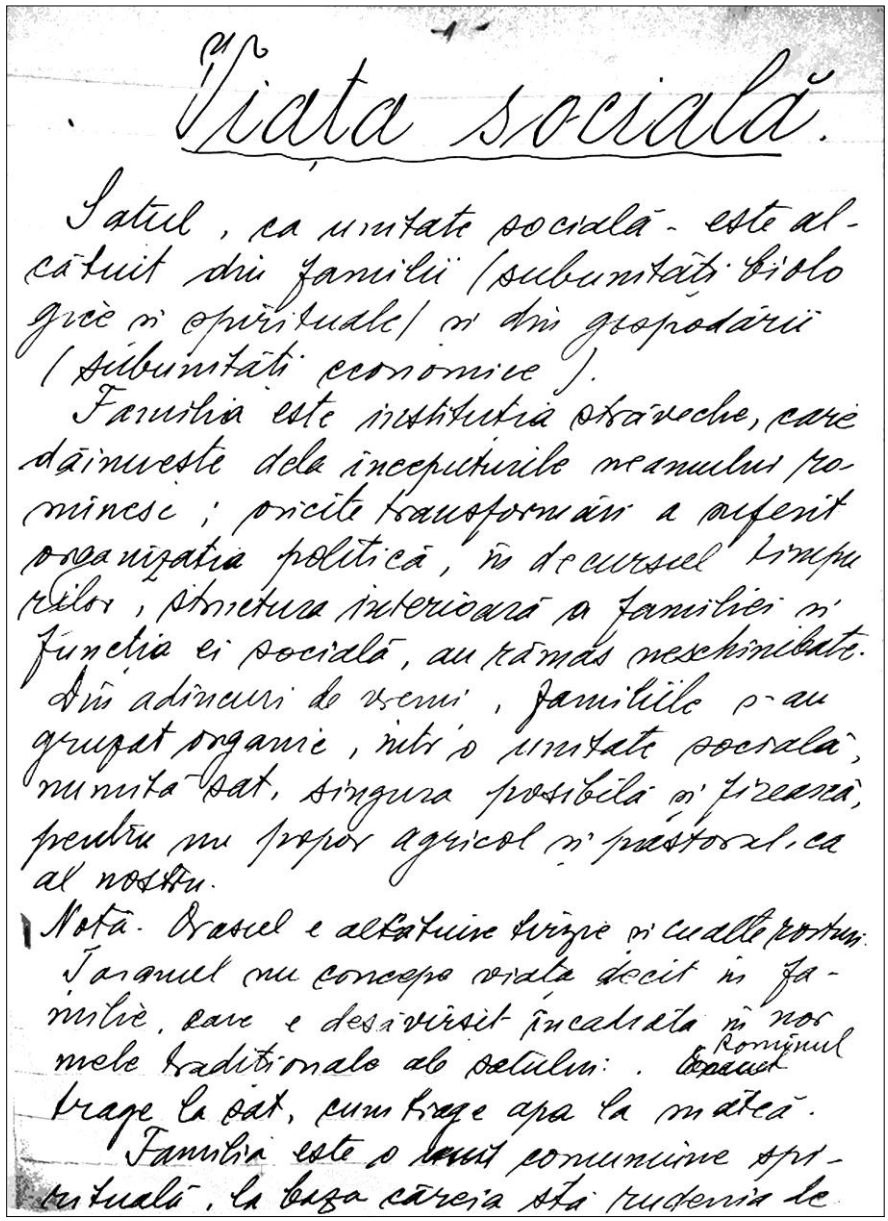

Viața socială.

Satul, ca unitate socială - este alcătuit din familii (subunități biologice și spirituale) și din gospodării (subunități economice).

Familia este instituția străveche, care dăinuește dela începuturile neamului românesc; oricîte transformări a suferit organizația politică, în decursul timpurilor, structura interioară a familiei și funcția ei socială, au rămas neschimbate.

Din adîncuri de vremi, familiile s-au grupat organic, într'o unitate socială, numită sat, singura posibilă și firească, pentru un popor agricol și pastoral, ca al nostru.

Notă. Orașul e alcătuire tîrzie și cu alte rosturi.

Țaranul nu concepe viața decît în familie, care e desăvîrșit încadrată în normele tradiționale ale satului. Românul trage la sat, cum trage apa la mâtcă.

Familia este o unitate comunune spirituală, la baza căreia stă rudenia de

Fig. 2. Prima pagină din subcapitolul *Viaţa socială*
(AN-Iaşi, fond personal Eugen D. Neculau, dosar nr. 106, f. 1)

Lansarea revistei „Archiva Moldaviae”, vol. II/2010, III/2011, IV/2012 şi dezbaterea *Istoria regională astăzi*

Dezbatere organizată de Societatea de Studii Istorice din România (SSIR).

Locul desfăşurării: Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi.

Data: Miercuri, 11 iunie 2014, orele 16.00.

Participanți: Marius Balan, Sorin Bocancea, Liviu Brătescu, Mihai Chiper, Mihai Cojocariu, Victor Cojocaru, Dorin Dobrincu, Florea Ioncioaia, Bogdan Maleon, Andi Mihalache, Sergiu Musteață, Liviu Pilat, Leonidas Rados.

Bogdan Maleon: Bine ați venit la dezbaterea prilejuită de lansarea ultimelor apariții editoriale din cadrul proiectului intitulat „Archiva Moldaviae”. Cu ocazia lansării primului număr al acestei publicații[1] s-au formulat o serie de opinii diverse. Majoritatea erau în tonul unui optimism moderat, ca să nu spun chiar precaut, în sensul că o importantă parte a celor care au intervenit atunci erau oarecum sceptici în legătură cu posibilitatea de a susține pe termen lung proiectul unei reviste care, prin titlu, părea să se adreseze exclusiv unui public local. Atunci discuțiile au fost intense şi trebuie să vă mărturisesc, de la bun început, că cel mai optimist a fost chiar inițiatorul proiectului, domnul cercetător dr. Dorin Dobrincu, cum era şi firesc.

Proiectul se prezintă astfel deja la a patra apariție. Este al patrulea număr al acestei reviste şi în această clipă cred că un bilanț de parcurs este cât se poate de legitim. Şi acest bilanț nu poate decât să se raporteze în mod firesc la ceea ce şi-a propus editorul, la ceea ce şi-a propus echipa, pentru că a fost vorba de o echipă la momentul lansării revistei. În primul rând, dezideratul firesc era cel al continuității, iar îndeplinirea acestui deziderat depinde întotdeauna de realizarea a doi factori esențiali: este factorul material, pe care mulți dintre noi nu îl iau în calcul, dar care se dovedeşte adesea decisiv, şi posibilitățile echipei redacționale de a suscita un interes în jurul proiectului. Nu o să detaliez foarte mult aspectele de ordin financiar, însă ceea ce pot să vă spun de la bun început este că proiectul poate fi evaluat nu doar prin prisma strict cantitativă – vedeți că volumele acestea sunt destul de consistente [le arată publicului] –, ci şi prin raportare la

[1] Vezi Cristian Zaharia, *Lansarea revistei „Archiva Moldaviae” Iaşi, 11 octombrie 2010*, în „Archiva Moldaviae”, vol. II/2010, p. 451-455. Toate notele acestui material sunt ale editorului.

proiectul propus inițial. Or, eu cred că revista nu şi-a ratat țintele, ba dimpotrivă. Asta deoarece, chiar de la început, editorii nu şi-au propus să lanseze un proiect strict de istorie regională, în sensul clasic al cuvântului, adică studii care să privească istoria Moldovei şi apoi a provinciei istorice în cadrul statului român. Dimpotrivă, au căutat să plaseze această dimensiune a istoriei regionale într-un context mai larg, prin raportare la ceea ce se întâmplă în centrul şi estul Europei. Din acest punct de vedere, interesul suscitat de publicație s-a dovedit a fi unul poate chiar peste aşteptările editorilor. Materialele au sosit şi chiar a fost nevoie – aşa cum domnul Dorin Dobrincu a anunțat – să se opereze o triere de factură calitativă, la modul cel mai serios realizat. Din punctul meu de vedere, acestea ar fi coordonatele majore care marchează un proiect care, deja, la acest prim bilanț, se anunță unul, nu neapărat aş spune de succes, pentru că succesul poate fi, probabil, cuantificat după zece apariții, ci un proiect care promite foarte mult, un proiect care are perspective extrem de frumoase.

Dincolo de această introducere, aş dori să-i dau cuvântul domnului Dorin Dobrincu pentru că dumnealui ne poate dezvălui mai multe dintre aspectele care au stat la baza acestei construcții, pentru că o revistă este, până la urmă, o construcție intelectuală. Vă rog, domnule Dobrincu!

Dorin Dobrincu: Mulțumesc pentru cuvintele mai mult decât generoase, domnule Maleon! Trebuie să fac o mărturisire „de culise", ca să spun aşa. Am fost destul de reținut în a prezenta eu proiectul aici, poate şi pentru că m-am familiarizat atât de mult cu el, dar şi pentru că aş fi preferat să vorbească alții despre ce s-a întâmplat. Însă la insistențele domnului Maleon, dar şi ale altor colegi, o voi face şi voi încerca să fiu cât se poate de scurt. Totuşi, o să reamintesc cum a apărut acest proiect, ce a vrut, care este concepția care stă la baza lui, deşi toate lucrurile sunt la vedere pentru că le-am expus încă din primul număr în program. În plus, revista circulă, pentru că n-am făcut-o pentru a o ține pentru noi, ci am distribuit-o unde a fost posibil.

Ca orice proiect aflat în derulare, şi acesta are în spate deja o istorie, pentru că „Archiva Moldaviae" a apărut, s-a născut ca urmare a unor reflecții asupra trecutului, în particular a celui privind istoria Moldovei, a României, a spațiului central-est european. Dacă vreți, este vorba de ceea ce numim „pământurile de mijloc", teritoriile dintre spațiul germanofon şi cel rus, sau din istmul ponto-baltic. Într-un fel, credem că se impune inclusiv reconsiderarea situării spațiale a Moldovei, care s-a făcut multă vreme conform unei idei hegemonice de la începutul secolului trecut, când Moldova a fost plasată fără drept de apel, se pare, în Europa de Sud-Est. Or, credem că teritoriul acesta, regiunea aceasta are o istorie mult mai complicată, cu legături complexe. Revista a fost gândită ca un vehicul pentru o dezbatere istoriografică având un program, dacă vreți, de factură liberală. Este o asumare a istoriei şi o promovare a istoriei profesionale. Ne-am delimitat explicit – şi asta se vede şi în textele publicate – de concepțiile naționaliste sau de cele imperiale, pentru că noi credem că acestea au dus la o distorsionare în bună măsură a trecutului în general, cu atât mai mult cu cât au avut ca țintă distrugerea sau ocultarea

anumitor manifestări din trecut, în orice caz a unor identităţi ş.a.m.d. Din punctul nostru de vedere nu există, nu trebuie să existe – şi acesta este un imperativ în opinia mea – subiecte tabu pentru istorici. Nu ar trebui să decidă factorii politici sau altcineva cine, ce şi cum studiază. Asta depinde strict de lumea profesională. Oricum, noi susţinem interpretările plurale asupra trecutului. Desigur, investigarea trecutului depinde foarte mult de atmosfera generală din societate, de politic, de dezbaterea intelectuală. Dialogul între istoricii cu diverse concepţii este, fără îndoială, de dorit, după cum este dezirabil dialogul istoricilor, oricât ar fi de diferiţi, cu oamenii din alte domenii ale cunoaşterii, în special din cel al umanioarelor şi al ştiinţelor sociale. Am avut asta în vedere, am spus-o nu doar în textele publice, dar am avut discuţii nenumărate cu mulţi istorici, atunci când încercam să-i convingem să publice.

Aş vrea să mai spun că revista, aşa cum o vedeţi, a fost gândită – deşi există o oarecare disproporţie – ca un spaţiu pentru studiile istorice, dar şi pentru studiile de arhivistică sau măcar pentru prezentările de fonduri. În plus, un spaţiu generos viza reflecţia critică. Primul număr al revistei a apărut sub egida Arhivelor Naţionale. Nu a fost chiar întâmplător ceea ce s-a petrecut atunci. Acolo s-a părut că se putea constitui o echipă, măcar tehnică, şi aşa a apărut primul număr. Însă a existat o concepţie mult mai largă. De aceea s-a constituit un *board* ştiinţific internaţional, grupând istorici din diverse centre academice din România, Republica Moldova, dar şi din acele locuri unde exista un interes faţă de spaţiul central-est european, în particular faţă de Republica Moldova şi România. Cu referire la acest *board*, este vorba şi de un filtru pentru studiile primite, în acelaşi timp o garanţie că programul este bine văzut şi nu va exista un derapaj sau ceva de acest gen. Volumele II, III şi IV au apărut, cum puteţi vedea, sub egida Societăţii de Studii Istorice din România (SSIR), un suport organizaţional important.

În acelaşi timp este vorba şi despre oameni. În numerele apărute până acum, totalizând *grosso modo* aproximativ 2.000 de pagini, au publicat mai bine de 100 de autori. Ei sunt foarte diverşi, nu împărtăşesc toţi aceleaşi concepţii generale, dar în orice caz au înţeles cu toţii că este vorba de istorie profesională.

În acest moment avem în lucru volumele V/2013 şi VI/2014, precum şi un supliment de istorie socială. Toate trei vor fi publicate la începutul acestei toamne.

Ceea ce mai vreau să spun, ca să nu uit, asta poate şi în perspectiva dezbaterii de după lansare, este că revista nu e nicidecum una de istorie locală. Suntem o revistă care privilegiază perspectiva locului, privilegiază istoria spaţiului moldav în devenirea lui istorică, dar nu este o revistă de istorie locală, deşi publicăm destule texte de istorie urbană sau a unor colectivităţi săteşti ş.a.m.d.

Revenind, pentru că am spus că este vorba despre oameni în spatele acestei reviste, ţin să precizez că sunt foarte mulţi oameni, deşi ei nu se implică, cum este şi normal, în acelaşi mod, sau cu acelaşi „zel”. Este vorba de membrii colegiului de redacţie, de autori, de membrii *board*-ului ştiinţific, cum am precizat, este vorba de foarte mulţi oameni care nu se văd. Evident că pe aceştia

din urmă îi ştiu câțiva dintre noi; mă refer la evaluatori, cei care susțin sistemul nostru de *peer review* şi care, de fiecare dată, ținând cont de competențele lor, au acceptat să evalueze texte care sunt, evident, anonimizate. Încercăm pe cât posibil să nu se afle cine a scris un text şi cine l-a evaluat. Desigur, lumea este mică şi uneori oamenii îşi dau seama – după stil, după surse citate sau după ce textele trec de evaluare, în momentul publicării – cine sunt autorii. Dar aceasta este lumea noastră şi cred că este un filtru foarte important. Am ținut să subliniez toate acestea întrucât, cel mai adesea, această muncă nu se vede.

Cum spunea domnul Maleon, nu este vorba numai de voință, nu este vorba numai de oameni, ci şi de resurse financiare. La primul număr am avut o susținere din partea Fundației Konrad Adenauer şi o sumă foarte mică din partea Consiliului Județean Iaşi, însă numerele II, III şi IV, din punctul de vedere al tiparului, au fost susținute de acelaşi Consiliu Județean Iaşi. Am trecut printr-o procedură de selecție, printr-un concurs de proiecte şi am câştigat, ceea ce ne-a dat posibilitatea tipării acestor numere. Din fericire, am câştigat o competiție şi în acest an, ceea ce ne şi obligă, întrucât avem un *deadline* foarte strâns, după cum am precizat deja. De aceea vreau să le mulțumesc şi public sponsorilor noştri. Mulțumim Consiliului Județean, prin reprezentantul său aici, domnul Liviu Brătescu, care e şi colegul nostru la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" din Iaşi şi în comunitatea istoricilor din Iaşi. [Mulțumiri se cuvin şi domnilor Bogdan Maleon şi Alexandru Istrate, pentru ajutorul colegial oferit într-un moment esențial pentru tipărirea volumelor în discuție.] Atât am avut de spus. Mulțumesc!

Bogdan Maleon: Eu vă mulțumesc, mai ales că mi-ați uşurat munca, anticipând oarecum ceea ce urmează. Şi eu voiam să mă adresez domnului Brătescu, care se află aici în dublă ipostază: în primul rând cea de coleg al nostru, de cercetător la Institutul de Istorie, dar şi de aceea vremelnică, îmi îngădui să spun, de reprezentant al autorităților județene. În fine, domnul Brătescu poate fi prezentat şi sub alte aspecte, şi în alte ipostaze [râsete în sală], însă mă opresc aici. De aceea, l-aş ruga ca, din această dublă calitate, să ne spună câteva cuvinte. Vă rog!

Liviu Brătescu: Vă mulțumesc! Bună ziua! Am emoții mai mari, pentru că în această calitate de reprezentant al autorităților în fața dumneavoastră n-am mai fost vreodată. Despre ce este vorba? În vara anului 2012, când am devenit consilier județean, respectiv secretarul Comisiei de Cultură din cadrul Consiliului Județean, am constatat un lucru care a rămas valabil, din păcate, şi astăzi, şi anume că oricât de mult ar durea chestia asta, nu avem o strategie culturală la nivelul județului şi oraşului Iaşi, dincolo de toate discursurile noastre. Am încercat să înțeleg mecanismul prin care se pot finanța diferite proiecte culturale. În seama Comisiei de Cultură exista, ca urmare a inițiativei fostului preşedinte Constantin Simirad[2], alocarea de la buget a unei sume, care era gestionată, aşa cum credea Comisia de Cultură, prin fondurile primite de la

[2] Constantin Simirad (n. 1941). Primar al Municipiului Iaşi (1992-2003); preşedinte al Consiliului Județean Iaşi (2008-2012).

Consiliul Județean. În acelaşi timp, însă, am descoperit că exista o lege, şi anume o lege neaplicată, ca multe altele din România. Este vorba despre legea 350 din 2005 – până în anul 2013 ea nu a fost pusă în aplicare în județul Iaşi – , care permite autorităților locale să finanțeze cât se poate de transparent, respectiv pe baza unui concurs, diferite proiecte culturale. Evident, în vara anului 2012 nu putea fi demarată o astfel de procedură. Ceea ce vreau să vă spun este că există în continuare posibilitatea de a aplica fiecare dintre dumneavoastră pentru proiecte finanțate de Consiliul Județean, mai întâi prin Comisia de Cultură. Dacă vreți, vă pot povesti pe îndelete despre subiectul acesta, dar nu acum neapărat. Astfel, pe anul 2013, dar şi în anul 2014 a fost alocată pentru Comisia de Cultură suma de 10 miliarde lei. Noi, acum, o să spunem, ca oameni cu atâtea nevoi şi dorință de a scoate cărți, mai mult finanțate de alții dacă se poate, că este o sumă mică. Ei, vă spun sincer că duc anumite lupte pentru astfel de sume, pentru că, evident, există nevoi diverse, cum este necesitatea presantă a reabilitării drumurilor şi atunci apare tot timpul dilema priorității domeniilor ce trebuie să fie finanțate.

În cursul anului 2013 s-a înființat această comisie pe legea 350, formată din câte un reprezentant al fiecărei formațiuni politice şi un număr de trei reprezentanți ai diferitelor departamente din cadrul Consiliului Județean, respectiv departamentul de proiecte, economic şi achiziții. Pentru că – şi aici e foarte important, apropo de transparența acestei proceduri – vorbim în cazul acestei finanțări, pe legea 350, de o procedură pe achiziții publice. În anul 2013, suma alocată de Consiliul Județean a fost de cinci miliarde. În urma unor discuții – eu sunt temporar preşedinte al acestei comisii – suma a fost împărțită în felul următor: trei miliarde au fost pentru acțiuni cultural-educaționale şi celelalte două miliarde pentru proiecte scrise. Din păcate, au fost puțini cei care au înțeles toate rigorile – mă refer la ghidul de finanțare –, motiv pentru care am returnat o sumă, de un miliard – un miliard şi ceva din cele cinci din bugetul Consiliului Județean. Nu vă ascund că spre bucuria Executivului. Anul acesta Executivul a mai descoperit nişte legi care trebuiau aplicate, astfel încât legea 350 a primit în mod aparent suma de şase miliarde de lei, din care trei miliarde au mers, spre tristețea mea, către proiecte sociale şi doar trei miliarde spre cultură. Intuind faptul că, într-o competiție de acest tip, un proiect editorial poate să fie defavorizat în competiție cu un proiect cultural, oricât de generos ar fi el, am pledat – şi colegii mei din Comisie au înțeles – ca pentru proiecte editoriale să fie alocat şi anul acesta un miliard. Deci, practic din cele şase miliarde, trei miliarde au mers spre proiecte sociale, două miliarde pentru cultură, acțiuni culturale în general, şi un miliard pentru proiecte editoriale. Din păcate, şi anul acesta vom returna la bugetul Consiliului Județean suma de 900 de milioane. Eu cred că e o chestiune legată de înțelegerea tuturor criteriilor cuprinse în acest tip. Din punctul meu de vedere este destul de clar, mai ales că anul acesta l-am mai simplificat puțin.

Dar dincolo de asta, îndemnul meu este: aplicați la finanțările pe care le oferă Consiliul Județean – indiferent că este vorba despre legea 350, dar şi de

banii pe care îi gestionează Comisia de Cultură – pentru că se poate. Ştiu toate suspiciunile astea care au mai apărut uneori şi în presă, legate de corectitudine, dar vreau să vă spun că nu a existat nicio presiune, nicio sugestie. Membrii comisiei au deliberat aşa cum au considerat ei de cuviinţă. Şi, spre bucuria mea, „Archiva Moldaviae" a fost şi anul trecut şi anul acesta pe primul loc, lumea a apreciat la modul cel mai serios întregul proiect. Aceasta este dovada profesionalismului tuturor celor care au lucrat la revistă, dar şi în privinţa modului în care a fost întocmit acest proiect. Închei felicitându-i pe toţi cei care s-au implicat în acest proiect şi îndemnându-vă, încă o dată, pe fiecare dintre dumneavoastră să aplicaţi la finanţările Consiliului Judeţean cu toată încrederea şi destoinicia care vă caracterizează.

Bogdan Maleon: Şi noi îi mulţumim colegului Liviu Brătescu! Mărturisesc că nici eu nu l-am văzut în astfel de ipostaze, dar ne-a comunicat într-o manieră cât se poate de sintetică modul în care se pot obţine bani pentru finanţarea de proiecte. Eu aflu acum, nu ştiam că oamenii nu reuşesc să acopere aceste sume alocate de la buget, deşi în aparenţă ele sunt modeste. Dar iată că nici aşa nu pot fi consumaţi banii şi atunci ne gândim ce se întâmplă cu sumele mai mari, foarte mari pe care România nu reuşeşte să le absoarbă. Mulţumesc încă o dată colegului Liviu Brătescu şi îmi face o deosebită plăcere, acum, să-l rog pe domnul profesor Mihai Cojocariu, profesorul nostru, al celor mai mulţi de aici, să ne vorbească despre conţinutul acestor ultime trei numere. Vă rog, domnule profesor.

Mihai Cojocariu: Stimaţi colegi, sunt chiar încurcat, mărturisesc, gândindu-mă ce aş putea spune despre conţinutul acestor numere. Nici nu s-a pus problema să parcurg cele 1.500 de pagini, 2.000 dacă luăm şi primul tom al acestei publicaţii. Şi atunci, ca să mă descurc cumva şi să rezolv cât de cât această problemă, m-am dus la articolul-program al domnului Dobrincu să văd ce a zis, să-mi readuc aminte ce şi-a propus dumnealui. Şi, până la urmă, cum s-au concretizat acele idei. În ceea ce mă priveşte sunt surprins de o primă afirmaţie a domnului Brătescu – şi dumnealui este coleg cu noi, dar şi bărbat politic – şi anume că bărbaţii noştri politici nu au o strategie culturală.

Florea Ioncioaia: Sunteţi surprins?

Mihai Cojocariu: Bine, pe mine aşa m-a surprins. Ştiam că nu au, dar bine că au mărturisit. Nu au o strategie culturală. Şi în general abuzează de cuvântul strategie, pentru că nu cred că există un domeniu în care să fie o strategie coerentă. Spuneţi dumneavoastră un astfel de domeniu!

Florea Ioncioaia: Economie. [Râde.]

Mihai Cojocariu: Există o strategie economică?

Liviu Brătescu: O resimţiţi în fiecare zi. [Râde.]

Mihai Cojocariu: Am băgat de seamă, aţi văzut şi dumneavoastră că – a spus-o şi în articolul-program domnul Dobrincu, a subliniat-o din nou – nu este o revistă de istorie locală şi nici nu are cum să fie. Dacă obiectivul acestei reviste, obiectivul principal, misiunea ei principală, drumul ei, aşa cum spunea domnul Dobrincu acum patru ani, este de a se concentra eforturile pe istoria

fabuloasă până la urmă a Moldovei, apoi nu poate fi vorba de istorie locală. Mărturisesc cinstit că pe mine m-a deranjat un pic titlul acestei publicaţii şi am spus-o şi altă dată. Am mai „mârâit”, am mai zis pe la colţuri, dar acum spun oarecum direct aşa, pentru că revista a apărut – n-aş spune în contextul – pe fondul acestei discuţii în jurul regionalizării României. Eu unul nu sunt adeptul regionalizării, dar în acelaşi timp sunt plin până la refuz, cum se spune, de un sentimentalism moldovenesc. Acest sentimentalism moldovenesc, pe care l-aş mărturisi – precum credinţa – zi de zi, eu sper să nu dispară niciodată. Şi nu cred că are cum să dispară. Pentru că moldovenismul, după mintea mea, este mai vechi decât „descălecatul”. Acele trăsături – eu nu pot să fac o demonstraţie, aşa gândesc, aşa simt – definitorii ale moldovenismului sunt mai vechi decât statul moldovenesc şi ele au condus la formarea statului. Diferenţele acestea regionale sunt mai vechi decât statele. Ele sunt responsabile de formarea a trei state, şi nu invers. Şi atunci, dacă aceasta este, să spunem, filosofia, aceasta este semnificaţia, nu avem absolut nimic de obiectat. Iată un lucru, uitaţi-vă şi dumneavoastră cât de bine arată această copertă bicoloră. [Arată revista către public.] Nu m-am uitat atent, a trebuit să-mi atragă atenţia domnul Maleon. Steagul moldovenesc a fost bicolor. Şi vedem şi fiara identitară a Moldovei. Foarte inspirat autorul acestei idei.

Bogdan Maleon: Tot iniţiatorul, inspiratorul. Sentimentalism moldovenesc, creaţie anonimă. [Râde.]

Mihai Cojocariu: Da. [Râde.] Domnul profesor Maleon a zis că o să mă refer la conţinut. Ce aş putea spune despre conţinut? Că este foarte divers, foarte divers, dar revista încă este departe de diversitatea pe care o sugerează titlul. Şi apropo de titlu, eu cred că domnul Dobrincu în primul rând şi cei cu care dumnealui a colaborat, au avut exemplul Arhivei de la sfârşitul secolului al XIX-lea – „Arhiva. Organul Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi”. Putea să fie un titlu diferit, ca să evităm o discuţie veninoasă, „Arhiva. Organul Societăţii de Studii Istorice din România”. În fine, nu se pune problema unei schimbări pentru că deja sunt patru numere, încă două care urmează să apară, deja lucrurile sunt aşezate. Sunt aşezate lucrurile şi din punctul de vedere al conţinutului. Sunt rubrici care apar în toate numerele. Sunt studii de istorie apărute, apoi studii referitoare la arhivă, publicaţii de documente, dezbateri, o rubrică de restituţii, sunt recenzii şi cam tot ceea ce trebuie să aibă o revistă de înaltă ţinută. Şi apropo de o altă afirmaţie a domnului Dobrincu, şi anume că fiecare material a fost îndelung cântărit, după metoda pe care dânsul a spus-o un pic mai înainte, m-am silit, citind – şi sunt destul de atent! – să găsesc greşeli. Nu am găsit. Deci din punct de vedere tehnic, revista este la nivelul cel mai bun, spun eu, cu putinţă în acest moment.

Aş sublinia şi altceva. Sunt oameni foarte tineri, foarte tineri care au lucrat această revistă, în afară de domnul Dobrincu, care şi dumnealui este tânăr. Dar cei care au lucrat efectiv sunt oameni foarte tineri. O spun – şi cred că nu mă înşel – sunt şi foarte valoroşi. Pentru că nu este suficient, să zicem, să faci o tehnoredactare. Trebuie să ai cunoştinţe solide şi, mai cu seamă, trebuie să ai chiar şi imaginaţie, între alte ingrediente ale unei personalităţi profesioniste de

istoric. Cred că formularea nu este tocmai corectă, dar nu am găsit la repezeală alte cuvinte. Profesionalismul, asta voiam eu să subliniez. Deşi sunt tineri, sunt profesionişti de foarte bună calitate. Mi-ar fi plăcut să văd o rubrică şi despre oraş. Şi mi s-a întărit această idee, umblând de dimineaţă să caut o carte pentru „ficiorul" meu, care nu mai e în ţară, ca atâţia alţii. Şi văd cărţile lui Mitican[3] în patru volumoaie la Junimea.

Florea Ioncioaia: Ale cui?

Mihai Cojocariu: Ale lui Ion Mitican. Dumnezeu să-l ierte! Ion Mitican este cel care a scris istoria Iaşului. Pentru public, dacă cineva vrea să vadă, apoi se duce la Ion Mitican. Desigur, e o combinaţie între informaţie istorică, fără arătarea surselor, literatură, fantezie, fantezii chiar erotice ale unui om bătrân, ca să spun aşa. Publicul primeşte ceea ce i se oferă. Istoria Iaşului trebuie rescrisă. Nu este suficientă cartea *Iaşii vechilor zidiri*[4]. Nicidecum! Deci, o rubrică consacrată oraşului, în spiritul materialelor din această revistă, parcă s-ar impune, ţinând cont că Iaşi este în centrul Moldovei viitoare, până la urmă. Ştiţi, m-am gândit la „România viitoare", formula lui Bălcescu de acuma atâţia amar de ani.

Aş mai adăuga o idee şi cu aceasta închei. Cred că domnul Dobrincu şi cei nenumiţi, cu care dânsul lucrează, trebuiesc felicitaţi, pentru că, spre deosebire de atâţia alţii, între care mă număr şi eu, ei au făcut o revistă, au venit cumva în întâmpinarea unor necesităţi care pentru mine ţineau de un viitor mai curând îndepărtat. Din acest punct de vedere şi ţinând cont de faptul că, din câte constat, este vorba de decizia de a merge, de a duce această revistă mai departe, de a face din ea, de a trece de efemeritatea revistelor de acest gen – o altă idee la care se raporta domnul Dobrincu –, de a deveni un punct de reper în publicaţiile de acest fel. Nu numai istorice. Mă gândesc şi la publicaţiile literare, la publicaţiile de cultură, ca să spun aşa, care au apărut la Iaşi. Vă mulţumesc!

Bogdan Maleon: Noi vă mulţumim, domnule profesor, pentru că aţi fost alături de noi. Dacă tot aţi amintit de atâtea ori de echipa domnului Dobrincu, daţi-mi voie să-i numesc eu.

Mihai Cojocariu: Am băgat de seamă că s-a schimbat un pic faţă de primul număr.

Bogdan Maleon: S-a schimbat un pic pentru că totul se schimbă în istorie. Domnul Dorin Dobrincu a rămas redactor-şef, însă echipa este parţial alta: domnul Cristian Aniţa, doamna Ludmila Bacumenco-Pîrnău, domnul Ştefan Bosomitu, domnul Cătălin Botoşineanu, domnul Mihai Chiper, doamna Ligia Dobrincu, doamna Cătălina Mihalache şi domnul Mihai Mîrza se află în *board*-ul editorial [şi domnul Ovidiu Creangă, începând din 2012]. Traducerile au fost realizate de doamna Ludmila Bacumenco-Pîrnău şi de doamna Gabriela Preotesi. Partea de tehnoredactare a fost realizată de doamna Mihaela Răducă, coperta de domnii Romeo Cîrjan, Iulian Copăcel şi Adrian Solomon.

[3] Ion Mitican (1931-2012). Inginer de formaţie, a devenit cunoscut prin lucrări în care a evocat locuri, momente şi oameni din trecutul Iaşului.

[4] Referire la volumul lui Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *Iaşii vechilor zidiri: până la 1821*, Iaşi, Editura Junimea, 1974 (a doua ediţie: Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2007).

Nu mă voi despărți foarte curând de cele spuse de domnul profesor Mihai Cojocariu, cu atâta sentiment moldovenesc exprimate. Chiar, dimpotrivă, o să folosesc, cu voia domniei sale, o anumită informație drept pretext pentru a vă introduce spre partea a doua a întâlnirii noastre. Ați vorbit despre discuția în jurul regionalizării şi apariția acestei reviste. Vreau să vă reamintesc, domnule profesor, că revista a apărut în urmă cu patru ani, atunci când discuția nu era încă pornită. Sigur, existau anumite speculații, însă nu devenise un proiect politic ca atare.

Mihai Cojocariu: Am mai încurcat…

Bogdan Maleon: Aşadar, a existat o interferare a celor două planuri, însă nicidecum revista nu a apărut pe acest trend, nu a fost alimentată de acest trend, de această politică. Sigur, suprapunerea este firească, adică oricine poate face această apropiere. Spuneam că voi folosi acest prilej pentru a face trecerea spre partea a doua, care este consacrată unei discuții asupra istoriei regionale astăzi, asupra oportunității unor astfel de studii, pentru că revista aceasta este implicit o revistă de istorie regională şi se arată deschisă spre tot ceea ce reprezintă acest spațiu al interferențelor politice, culturale despre care vorbea domnul Dorin Dobrincu. Şi folosesc încă o dată pretextul de la care am pornit, gândindu-mă că, de fapt, istoria regională a fost intens încărcată, semantizată din punct de vedere politic. Dacă în perioada de dinainte de 1989 studiile regionale au fost, practic, oarecum prohibite, mai puțin cele locale cu care adesea se confundau pe nedrept, în timpurile mai recente iată că problema aceasta a istoriei regionale devine un câmp foarte fertil de acțiune pentru dezbaterea politică. Nu discutăm aici care sunt scopurile şi finalitățile regionalizării în România. Nu acesta este scopul dezbaterii noastre. Este vorba mai curând de o competiție pentru resurse, după părerea mea, decât despre o dezbatere strategică privind viitorul României. E vorba de o eternă dezbatere în jurul obținerii de fonduri, de resurse şi nu în ultimul rând de prestigiul clasei politice.

Dar este cu totul altă chestiune. Aşadar, vreau să precizez, în acord cu domnul Dorin Dobrincu, că nu dorim să dăm niciun fel de conotație acestei dezbateri, niciun fel de conotație politică. Discutăm despre ceea ce reprezintă istoria regională şi v-aş invita, pentru început, să discutăm chiar în jurul semnificației acestui termen în istoriografia de astăzi. După părerea mea – şi este o părere strict personală –, termenul este unul oarecum slab şi ambiguu astăzi, pentru că el permite, dacă vreți, atribuirea acestui calificativ unor studii de mare diversitate. Un studiu strict de istorie locală poate fi considerat unul de istorie regională. O monografie oarecare, de asemenea, priveşte istoria regională, chiar dacă ea nu are relevanță din perspectiva entității la care se referă. În primul rând, cred că ar trebui să definim spațiul acesta, strict geografic, al regiunii la care ne referim, pentru a purta o discuție coerentă. Studiile regionale privesc mai puțin ceea ce reprezintă identitatea unei provincii, privesc mai puțin relația dintre centru şi periferie, cât mai ales anumite decupaje din istoria locală. Aşadar, cred că o primă chestiune de la care am putea porni ar fi aceea de a stabili câteva coordonate ale domeniului, dacă poate fi vorba de un

domeniu, cu aplicare la istoria noastră regională, a Moldovei. Aşa încât, vă invit, dacă sunteţi de acord şi acceptaţi acest punct de pornire, să începem dezbaterea noastră chiar cu o clarificare conceptuală sau cu anumite sugestii conceptuale, pentru că nu vom putea ajunge la clarificări, fără îndoială, în clipa de faţă.

Florea Ioncioaia: Problema istoriei regionale cred că trebuie contextualizată în cazul Moldovei, pentru că, de fapt, conceptul acesta de istorie regională este unul imprecis. Acoperă sau vrea să acopere un deficit mai profund, de o natură teoretică mai profundă. În fond, ce facem – noi, cei din Iaşi, mă refer – cu Moldova în general? Mai putem noi face istoria Moldovei? Unu. Şi doi: Ce facem cu Moldova de dincolo de Prut? Eu cred, de exemplu, că istoria regională nu prea are sens în Ardeal (sau în Transilvania), unde lucrurile sunt relativ sau, mă rog, ceva mai simple. Aici, însă, în Moldova avem probleme mult mai complicate. Pe de o parte, nici nu ştim ce să facem cu Bucovina, dar trecem peste asta. Mai este Iaşul, de exemplu, mai poate avea această pretenţie de a fi centrul unei regiuni? Altminteri, ar trebui să o numim, poate, istoria provincială, dar termenul de „provincial" în limba română este, ştiţi foarte bine, ambiguu şi nu ne-ar ajuta prea mult. Deci, cred că astea sunt cele două probleme. Dacă putem avea o istorie a Moldovei, dacă putem avea pretenţia de a avea o istorie a Moldovei, indiferent dacă suntem sau nu regionali, dacă suntem sau nu pentru regionalizare, pentru ştiu eu ce. Nu cred că miza e politică. Cel puţin pentru mine nu e politică. Şi apoi, cum integrăm Moldova de dincolo de Prut, adică din punct de vedere conceptual, repet, pentru studiile de istorie? Nu mă interesează aici alte proiecte geopolitice. De aceea, realmente mi se pare un subiect asupra căruia merită să stăruim, fie şi pentru că eu nu-i văd niciun fel de soluţie în acest moment. Merită să ne interogăm asupra conceptului, dar eu nu-i văd în momentul acesta o soluţie.

Revenind la problema strictă a istoriei regionale, cred că există două riscuri, în general, când este vorba de istorie locală. Există riscul sentimentalismului, care nu este un risc, nu este o formă de patologie, să ne înţelegem. În niciun caz nu vreau să intru în polemică cu domnul profesor [Mihai Cojocariu]. Nu, vreau să spun că istoricul nu-şi poate permite să fie sentimental. Îşi poate permite în particular, dar cred că în public… [Către profesorul Mihai Cojocariu, râzând.] Domnule profesor, vă rog să o luaţi nepolemic, nu vreau să polemizez. Ceea ce face domnul Mitican, suntem de acord cu toţii, e util, dar e mitologie, nu cred că ne interesează într-un discurs serios.

Mihai Cojocariu: Staţi puţin. S-a înţeles….

Florea Ioncioaia: Nu, nu, eu am înţeles ceea ce aţi vrut să spuneţi. Nu, nu vă acuz de asta.

Mihai Cojocariu: Iar în privinţa sentimentalismului mă despart de punctul dumneavoastră de vedere.

Florea Ioncioaia: Da, da, sunt de acord. Însă vreau să spun că putem să facem acest tip de istorie. Riscul este că acest tip de istorie se închide în sine, că nu-şi găseşte niciun debuşeu în afară. Adică nu este o istorie academică. Nu poţi să o scrii în engleză. Până la urmă trebuie să ne imaginăm şi asta, nu că

sunt un mare fan al acestui tip de demers academic, dar până la urmă, inevitabil, va trebui să producem un discurs care să intre în combinație, să intre în polemică cu alte discursuri despre trecut.

Mihai Cojocariu: Miron Costin vă place?

Florea Ioncioaia: Îmi place foarte mult.

Mihai Cojocariu: Miron Costin este un sentimental.

Florea Ioncioaia: Da. Şi eu sunt un sentimental, să ne înțelegem! Încerc să îmi reprim această pornire în demersul academic.

Mihai Cojocariu: Dar nu trebuie ca să fiți un încordat. [Râde.]

Florea Ioncioaia: Inevitabil, totul se naşte din tensiune, domnule profesor! [Râde.]

Bogdan Maleon: Aici sentimentalismul cred că trebuie interpretat în două variante. [Râde.]

Mihai Cojocariu: Nu în sensul alterării.

Florea Ioncioaia: Nici eu nu am spus asta. Dimpotrivă. Am înțeles în sensul de a vedea istoria locală ca un fel de *lieu de mémoire*, ca ceva la care ne raportăm din punct de vedere identitar şi care este al nostru.

Bogdan Maleon: Cred că domnul profesor vrea să spună ceva mult mai simplu.

Mihai Cojocariu: Atunci înseamnă că nu am putut să fiu clar. Sentimentalismul moldovenesc de care vorbeam este ceva care mă încălzeşte. Ca istoric, fireşte că sunt de acord cu ceea ce ați spus dumneavoastră. Adică cu necesitatea unei măsurări adecvate.

Florea Ioncioaia: Eu ştiu foarte bine că sunteți de acord, doar eu sunt produsul dumneavoastră, într-un fel sau altul.

Mihai Cojocariu: Ei, lăsați!

Florea Ioncioaia: Până la urmă, totuşi, cred că vă datorăm foarte multe toți de aici. Asta voiam să spun. Există acest risc de a ne izola, de a deveni parohiali. De a face pentru noi. Poate e bine, poate e rău, nu ştiu. Dacă urmărim scopuri publice, comerciale sau politice, atunci e perfect. Dar, dacă urmărim scopuri pur academice, atunci cred că avem o problemă. Pentru că, în fond, trebuie să ne gândim mereu: poate să existe o istorie strict locală, adică o cauzalitate strict locală? La urma urmei, la ce foloseşte să facem istoria unei biserici, dacă nu-i găsim acestei biserici o explicație, o proiecție epistemică cât mai largă – nu vreau să folosesc cuvinte mari! –, universală? În sensul că ea poate fi folosită în studii comparative după aceea. Cam asta am vrut să spun. Nu ştiu dacă am fost prea polemic, nu asta a fost intenția mea. Îmi cer scuze domnului profesor.

Mihai Cojocariu: Nu ştiu de ce utilizăm mereu atributul *parohial* şi nu pe acela *eparhial*. De ce nu pe cel eparhial, ci doar parohial?

Florea Ioncioaia: De ce parohial? Pentru că e un concept în istoriografie.

Mihai Cojocariu: Sigur, sigur. A fost propus de către cineva şi asta e.

Florea Ioncioaia: Este vorba despre o istorie care se limitează la ea însăşi, la spațiul dat, la spațiul strict local.

Mihai Cojocariu: Asta este! Nu am cum să nu fiu de acord cu ideea principală că orice fapt istoric trebuie până la urmă să aibă o anumită semnificație pentru a fi integrat într-un ceva mai mare. Dar dacă acceptăm în totalitate acest punct de vedere, nu mai avem nevoie de o astfel de istorie.

Florea Ioncioaia: Este dilema noastră, este adevărat. Aşa este, aveți dreptate. Asta arată că, de fapt, discursul istoric nu este pur, nu este ca sociologia.

Mihai Cojocariu: Dar, pe de altă parte, istoria locală nu poate fi pur istorică. Ea trebuie să facă apel şi la geografie şi la o mulțime de alte domenii. Istoria locală nu poate fi decât interdisciplinară. Nu are cum altfel.

Florea Ioncioaia: Sigur, sigur. Eu mă refer şi la faptul că nu poate avea o finalitate pură, de pur demers academic. În ciuda faptului că noi avem această pretenție.

Mihai Cojocariu: Marea problemă, până la urmă, aceea este: ce facem cu Moldova?

Bogdan Maleon: Sigur, când am lansat această provocare, nu mi-am imaginat că putem epuiza un subiect sau că putem da un verdict sau o soluție. Ar fi fost mult prea hazardat să gândesc aşa. Din cele spuse de domnul profesor Florea Ioncioaia desprind două idei importante: prima ține oarecum de pesimismul polemic al domniei sale pe care l-a exersat şi acum patru ani în legătură cu proiectul.

Florea Ioncioaia: Am şi uitat.

Bogdan Maleon: Şi atenție cum folosim – dacă sunt echivalenți cei doi termeni – istorie regională, istorie locală. Cred că nu.

Florea Ioncioaia: Eu cred că da, cred că pot fi. Din punct de vedere strict teoretic, epistemic, cred că pot fi. În fond este vorba de a accepta ideea că există cauzalități locale limitate spațial.

Bogdan Maleon: De ce mă gândesc la acest lucru? Pentru că, în fond, nimeni nu-şi poate propune să facă o istorie strict locală – dăm un exemplu concret, al unei localități – decupând acea istorie de tot contextul general. Sunt astfel de exerciții, dar ele rămân sterile, nu prezintă interes, atunci când cineva îşi imaginează că o comunitate evoluează autarhic de-a lungul istoriei. Dar ar fi două chestiuni importante care cred că se desprind de aici, şi anume riscul acesta al *parohializării*, al *eparhizării*, cum vreți, al închiderii pentru cei care se ocupă de istorie regională. Şi doi, metodologia specifică, pentru că am înțeles din această discuție că specialistul care se ocupă de istorie regională ar trebui să uzeze de un anumit tip de abordare specifică. Or, nu ştiu în ce măsură lucrurile stau chiar aşa, dacă acela care face istorie regională ar trebui să procedeze altfel decât cel care face alt tip de istorie, de exemplu cea politică. Acestea ar fi două chestiuni care cred că merită discutate: chestiunea perspectivelor studiilor şi chestiunea metodologică.

Florea Ioncioaia: Dacă îmi permiteți să intervin, cred că inevitabil se produce această mutație, pentru că, de exemplu, la nivel local nu poți face o istorie politică. Sau foarte greu şi mult mai puțin reprezentativă, semnificativă.

Bogdan Maleon: De ce nu? Uitaţi, dau exemplul domnului profesor, dacă tot este aici, să-l folosim în mod cât se poate de intens. Domnia sa cred că a făcut toată viaţa istorie regională, până la urmă ne referim la Moldova. Şi a făcut istorie politică. Toţi boierii aceştia sunt deplin angrenaţi într-un mecanism politic.

Florea Ioncioaia: Bogdan, îţi atrag atenţia că Moldova domnului Cojocariu nu este o regiune, este un stat, deci este un stat care are viaţă politică. Un stat. Or, dacă ne referim doar la regiuni, regiunile nu sunt state, nu au o viaţă politică autonomă, pe care o poţi, cum spui tu, decupa de restul vieţii politice naţionale. Or, viaţa politică, în general, este mult mai legată de spaţiul naţional, în timp ce, să spunem, viaţa economică sau viaţa socială…

Bogdan Maleon: Cred că aceasta este o întrebare capitală. Istoria Moldovei este o istorie regională?

Florea Ioncioaia: Depinde de perioadă. Cred că domnul Cojocariu ne poate lămuri aici.

Mihai Cojocariu: Nu, nu există reţete. Cele două istorii nu se exclud. Pe de altă parte, dacă vrei să ajungi la viaţa de obşte, aceasta nu o găseşti decât la nivelul istoriei locale, mai cu seamă dacă ne gândim la comunităţile tradiţionale şi dacă vrem să ajungem până acolo. Pentru că în istorie, în general, deja sunt nişte sublimări, să spunem aşa. În fine, dar de ce să punem problema astfel: ori una, ori alta? Cred că amândouă sunt de tot interesul şi cred că din orice cercetare istorică poate fi utilizat ceva pentru un plan de o anvergură mai largă.

Bogdan Maleon: Domnul Liviu Pilat vrea să intervină!

Liviu Pilat: Dezbaterea devine foarte interesantă. Dar pentru a dezamăgi pe toată lumea, eu aş spune din capul locului că această ambiguitate în ceea ce priveşte istoria regională nu se poate lămuri, pentru că fiecare înţelege altceva. Deja din discuţia dumneavoastră am văzut trei accepţiuni diferite: una a domnului Dobrincu, cealaltă a domnului Ioncioaia şi o alta a domnului Cojocariu. Deci e foarte greu de ajuns la un numitor comun, pentru că asta depinde foarte mult cu ce anume comparăm. La ce ne raportăm? La istoria locală, la istoria naţională sau la istoria universală, să spunem? Aceste ierarhizări au funcţionat foarte bine în secolul XIX, în secolul trecut. Dar atunci când inclusiv scrierea istoriei se făcea cu totul altfel. Şi erau istorici specializaţi în istoria locală sau chiar regională – gen Mihai Costăchescu[5] sau Ghibănescu[6] – care făceau lucruri de foarte bună calitate; membri ai

[5] Mihai Costăchescu (1884-1953). Istoric; profesor secundar de limba şi literatura română în Iaşi, membru corespondent al Academiei Române (din 1939). Editor al unor bine cunoscute volume de documente privind Moldova celei de-a doua jumătăţi a secolului XV şi a primului sfert al secolului XVI: *Documente moldoveneşti de la Bogdan Voevod (1504-1517),* Bucureşti, Fundaţia Regele Carol I, 1940; *Documente moldoveneşti de la Ştefăniţă Voevod (1517-1527),* Iaşi, Institutul de Arte Grafice şi Editură „Brawo”, 1943; *Documente de la Ştefan cel Mare*, 1948.

[6] Gheorghe Ghibănescu (1864-1936). Istoric, paleograf, filolog; profesor secundar la Bârlad şi Iaşi, membru corespondent al Academiei Române (din 1905). A editat vol. XVIII, XXIII şi XXIV ale colecţiei *Uricariul*, iniţiată de Teodor Codrescu, şi a publicat un număr

Academiei Române. Şi existau şi istorici cu o deschidere mai largă care făceau istorie naţională, aici fiind foarte importantă posibilitatea lor de informare la vremea respectivă, pentru că nu era uşor să faci chiar istoria românilor pentru perioada medievală doar pe baza cărţilor şi documentelor păstrate în ţară. Între timp, lucrurile s-au schimbat foarte mult. Dacă privim acum o monografie locală, avem impresia că respectiva localitate, mica localitate, altminteri un sat neînsemnat, a avut o relaţie privilegiată şi, din păcate, multă vreme necunoscută cu buricul pământului. Începe cu cultura Cucuteni, epoca fierului, toate se dezvoltă în respectiva vatră de cultură şi civilizaţie, până la urmă, şi se încheie cu colectivizarea. În condiţiile acestea, odată cu lărgirea accesului la informaţie, unele dintre subiectele considerate tradiţional de istorie locală pot fi studiate într-un cadru mult mai larg.

Şi aici o să revin la o observaţie pe care am reţinut-o din spusele domnului Dobrincu la început legată de plasarea Moldovei între spaţiile de civilizaţie german şi cel rusesc. Aici este o discuţie foarte interesantă care priveşte în principal identităţile culturale. Încercarea de a desena uneori frontiere ale Europei, aşa cum a făcut Erno Szocs, sau în regiuni cu anumite particularităţi, cum a făcut, bunăoară, Oscar Halecky[7], când a vorbit despre un termen care astăzi poate stârni zâmbetul, şi anume o regiune a Europei care se numea Eastern-Central Europe, care, practic, despărţea Polonia istorică în două. O parte a Poloniei rămânea în Europa Centrală, cea de-a doua în această regiune. Dar orice încercare de a articula aceste elemente se făcea pe baza unor identităţi culturale. În cazul discuţiei de faţă, raportându-ne strict la cazul Moldovei, o asemenea identitate culturală nu prea mai există. *Genius locci*[8] a cam dispărut, apropo, dacă există sentimentalism moldovenesc, dar fără accent parcă n-are nici un haz. Nu prea mai există acest aspect, dar cred că aici se poate insista mai mult. Uneori, plasarea într-un alt cadru a unui anumit teritoriu, indiferent că vorbim de Transilvania, de Moldova sau de Ţara Românească, de provinciile istorice, decât de cel consacrat de istoriografia naţională, poate fi mult mai benefică. Inclusiv din perspectiva unor anumite realităţi de natură socială. Căci unele aspecte pot fi mai bine înţelese prin raportări sau comparaţii cu spaţiul polono-lituanian sau cu cel rusesc sau chiar cu lumea tătărească, decât cu confraţii noştri de la sud de Dunăre sau, cum se făcea prin tradiţie, cu Imperiul Bizantin.

Cam asta voiam să spun, să insist şi mai mult asupra ambiguităţii termenului şi, până la urmă, nici nu cred că ar trebui definit neapărat în acest mod, de a asuma o etichetă provincială sau regională, doar de dragul unei etichete. Până la urmă sunt destule centre de studii, publicaţii în Europa care

impresionat de documente în colecţiile sale, *Ispisoace şi zapise* (12 volume, 1906-1933) şi *Surete şi izvoade* (25 de volume, 1906-1933).

[7] Oscar Halecky (1891-1973). Istoric cu o activitate prodigioasă la universităţile din Cracovia, Varşovia, Fordham şi Columbia (din New York); cunoscut pentru preocupările sale de istorie a Poloniei, Lituaniei şi Imperiului Bizantin, precum şi pentru poziţiile sale civice, explicit anticomuniste.

[8] *Genius locci* (lat.): spiritul locului.

privesc diverse probleme. Dacă ne uităm în spațiul german la studiile despre Bucovina, am putea fi surprinşi de cât de mult interes acordă germanii acestui spațiu, fără ca ei să pretindă neapărat că fac istorie locală sau regională, fără a-şi pune asemenea probleme. Nu cred că se poate da un conținut temeinic acestui termen, din perspectiva noastră, în lipsa unei identități culturale pregnante. Dar mă opresc aici, pentru că nu vreau să monopolizez discuția.

Bogdan Maleon: Mulțumim pentru această intervenție consistentă. Într-adevăr, modernizarea forțată din perioada comunistă – discutam cu domnul Cojocariu – evident că a şters multe dintre particularitățile regionale. Probabil acesta este şi aspectul cu care ați încheiat, fără a pune un accent mai greu pe identitate regională. Însă istoricul priveşte fatalmente – sau din fericire – spre trecut. Şi, atunci, cu cât ne îndepărtăm de momentul instaurării regimului comunist, cu atât mai mult putem vorbi, cred eu, de o identitate culturală moldovenească. Este adevărat, pe de altă parte, că şi în Europa s-au şters în ultimele decenii multe dintre identitățile regionale. S-au estompat, mai curând, nu au dispărut. În Franța, de pildă, regăsim exemplul cel mai elocvent din punctul acesta de vedere. Franța, care era o țară a identităților regionale până la începutul secolului XX, a rămas, chiar şi în contextul actual, cu o puternică propensiune spre studiile locale, regionale. Sunt o sumedenie de reviste, ştiți foarte bine, consacrate unei anumite provincii franceze. Este o formă de recuperare a trecutului, care nu se raportează neapărat la prezent. Însă confirm ideea aceasta a ambiguității istoriei regionale, mai ales prin raportare la prezent. Aici sunt cu totul de acord cu dumneavoastră. Raportându-ne la prezent, dintr-o dată termenul devine extrem de complicat, de sofisticat. Dacă ne gândim la secolul al XIX-lea, lucrurile par a se schimba, pentru că amprenta aceasta a moldovenismului părea mult mai consistentă, mult mai pregnantă. De pildă, vă dau un exemplu, mă uit la domnul Rados şi îmi inspiră această constatare, pentru că i-am citit zilele trecute un studiu, într-unul dintre numerele acestei publicații, în care vorbeşte tocmai despre relația extrem de tensionată dintre centru şi periferie, în termeni culturali, între Iaşi şi Bucureşti, mai ales după fondarea Universității din Iaşi, anii care au urmat, atunci când centrul acesta hegemonic şi egoist de la Bucureşti a privat Universitatea de resurse ş.a.m.d., şi cât de acut era exaltat acest sentiment al moldovenismului, frustrările care reveneau în mod obsesiv pe seama capitalei, sacrificiul nostru istoric ş.a.m.d. Ei, lucrurile păreau mult mai vii atunci în secolul al XIX-lea decât sunt ele astăzi, când, practic, diferențele nu mai sunt atât de mari, iar amprenta locală mult mai vagă.

Leonidas Rados: Dacă-mi permiteți, mai ales că v-ați referit la un studiu de-al meu, cred că lucrurile erau vii până la instaurarea comunismului. Şi în perioada interbelică toată această dezbatere era destul de aprinsă, chiar dacă existau şi anumite riscuri pentru cei mai slobozi la limbă. Să revenim însă la problema regionalizării şi a istoriei Moldovei, pentru că eu asta aş „dezbrăca” din titlul manifestării de astăzi. Pe mine nu mă interesează atât istoria regională, mărturisesc, cât mă interesează istoria Moldovei. Şi probabil pe 90 şi ceva la sută din cei de aici.

Florea Ioncioaia: Dar care Moldova? Intrăm într-o… [Râde.]

Leonidas Rados: Dezbatere. [Râde.] Faptul că o parte a Moldovei a fost pierdută în 1940 a inhibat foarte mult acest spirit de cercetare, de istorie regională. Spun un truism, evident, pentru că ştim cu toţii care este problema cea mai mare. Au existat preocupări de istorie a Transilvaniei şi înainte de ’89, şi după, foarte bine concentrate. La Iaşi, însă, nimic foarte vizibil.

Florea Ioncioaia: E un paradox, nu? Transilvania este în România, ai o revistă de istorie a Transilvaniei, în schimb nu ai o revistă oficială, să zic aşa, finanţată de Academie, de istorie a Moldovei, deşi teoretic ar fi mai normal să existe asta, nu, din orice punct de vedere ai lua-o.

Liviu Pilat: Aici discuţia devine foarte complicată.

Florea Ioncioaia: Nu. Aici chiar mi se pare simplă.

Liviu Pilat: Intervin structuri ale statului care nu au ce căuta aici.

Florea Ioncioaia: Bun, dar structurile alea nu ar putea face altceva mai bun? Mi se pare raţional să te gândeşti că Transilvania, totuşi, nu mai e o problemă, adică e majoritar românească, deci nu este în pericol.

Dorin Dobrincu: Cred că aici atingem, dacă îmi permiteţi, o problemă delicată. Nu mă sfiesc să spun că foarte mulţi dintre colegi discută în cercuri foarte restrânse – în birouri, la şuete, în locuri intime, să zic aşa, şi mă refer strict la istorici – cu acelaşi sentiment de curiozitate, în acelaşi timp şi cu un anumit tip de inhibiţie, că a existat în spaţiul politic, în spaţiul public românesc un soi de terorism după 1866. Noi nu trebuie să uităm că lucrurile acestea abia se redescoperă acum, deşi există documente, au existat intuiţii. Sunt istorici care au văzut poate asta, dar nu prea s-a scris, adică ce a însemnat 1866, ce au însemnat deceniile următoare, bascularea statului născut la 1859-1862 spre sud, un proiect concertat, care a dus pur şi simplu, de altfel repede, la marginalizarea Moldovei, care i-a accentuat ruralitatea. Sunt lucruri care s-au perpetuat în perioada interbelică, aceste chestiuni putând fi văzute în tot ceea ce însemna prezenţa oamenilor importanţi – politici, dar nu numai – la centru, repartizarea resurselor. În perioada interbelică, de exemplu, dacă lecturile mele, inclusiv pe documente, sunt corecte, nu exista în Moldova niciun oraş de gradul 1 din punctul de vedere al salarizării. Nici unul. Aici era vorba de Bucureşti, în primul rând, dar era vorba şi de oraşe din Ardeal. Universitatea din Iaşi a fost pur şi simplu marginalizată. Discutam recent cu domnul Maleon, dar am discutat de multe ori şi cu alţi colegi aici prezenţi, care se ocupă în special de istoria Universităţii, despre diferenţele uriaşe de repartizare a resurselor între Universitatea din Bucureşti şi cea din Iaşi în primă fază, ulterior adăugându-i-se şi cea din Cluj.

Bogdan Maleon: Şi Cernăuţi.

Dorin Dobrincu: Asta ne arată că a existat, până la urmă, o punere în scenă a unor politici care au defavorizat masiv paliere întregi ale vieţii sociale din Moldova. Aceste chestiuni merită discutate în spaţiul academic. Este adevărat că avem o problemă, aşa cum spunea domnul Pilat, poate voluntar, poate involuntar, cu tipul de istorie hegemonică. Până la urmă, ce fel de istorie

scriem? Din perspectiva statului național? Asta înseamnă că suntem nişte angajați ai statului şi din punct de vedere intelectual. Din punctul de vedere al înțelegerii universale, având rațiuni ştiințifice, ne asumăm – pentru că şi asta este important – şi alte identități în afară de cea națională. Pentru că trăim de 150 de ani – ceea ce la scară istorică înseamnă puțin – într-o tradiție care este dominată mai degrabă de iacobinism. Iacobinismul este o mişcare politico-intelectuală foarte tânără pe scena istoriei. Totuşi, aceasta a ajuns să redeseneze – şi în spațiul nostru şi în spațiul mai larg european – granițe, identități, politici publice ş.a.m.d. Toate aceste lucruri eu cred că au o importanță nu doar din perspectiva cunoaşterii istorice, a cunoaşterii ştiințifice. Cei mai mulți suntem interesați de asta, dar totuşi nu trăim în afara cetății. Adică istoria regională ajunge să fie strict subordonată – nici nu există un concept în România vehiculat ca atare – istoriei naționale. Totul este văzut la nivel național. Vă dau un exemplu despre cum încerca să-mi demonstreze un academician, acum câțiva ani, cum au primit Arhivele Statului denumirea de Arhivele Naționale, în 1996. „Domnule, totul trebuie să fie național! Există această dimensiune care le încorporează pe toate celelalte!” Aveam o tradiție instituțională, bună, rea, din timpul Regulamentelor Organice – Arhivele Statului au fost făcute în cele două principate, ca parte a unui proiect de modernizare, vrem, nu vrem, de ruşi – aşadar exista o tradiție instituțională respectabilă, una dintre puținele cu continuitate, şi noi renunțam la ea în privința titulaturii. De ce? Pentru că cineva nu putea să înțeleagă decât în această desfăşurare o instituție şi trebuie neapărat prin titulatură să fie invocat aspectul național. În subsidiar, motivul invocat era că Arhivele Naționale Americane se cheamă în acelaşi fel, dar aici se uita sensul diferit care se regăseşte în limbajul public. Şi asta în multe privințe. Am vrut să ridic această problemă şi sper să o dezvolte altcineva.

Mihai Cojocariu: Aş vrea să dau un exemplu. Cam în perioada în care îmi terminam studenția a fost o discuție întreagă despre cum trebuie să-i spunem muzeului de istorie din Iaşi. Erau două formule: Muzeul de Istorie a Moldovei – Muzeul de Istorie al Moldovei. Până la urmă, a doua formulă a fost agreată de către Comitetul Central. Muzeul să fie al Moldovei, iar nu istoria.

Bogdan Maleon: Foarte interesant!

Florea Ioncioaia: Da, da.

Leonidas Rados: Cam când s-a întâmplat asta?

Mihai Cojocariu: Cam spre sfârşitul studenției mele, în ’75, ’76 ,’77, pe-acolo.

Leonidas Rados: Şi cine a decis până la urmă?

Dorin Dobrincu: Partidul.

Bogdan Maleon: „Partidul e-n toți şi-n toate!”

Mihai Cojocariu: Partidul. Aceste două formule erau puse în discuție: Muzeul de Istorie a Moldovei sau al Moldovei.

Dorin Dobrincu: Domnule profesor, asta a fost ce s-a văzut, ce s-a auzit la Iaşi, dar a fost de fapt reflecția a ceea ce se discutase şi se decisese la Bucureşti pentru toată țara. Apare explicit în programul Partidului.

Mihai Cojocariu: Nu era explicit a Moldovei, adică formula „Istoria Moldovei". „Istoria Moldovei" nu era un adevăr adjudecat.

Bogdan Maleon: Este emblematic pentru modul de a percepe din perioada comunistă!

Mihai Cojocariu: Mai adaug ceva. Din ceea ce a spus Liviu [Pilat], mie mi se pare că dumnealui a atras atenția asupra faptului că noi ne putem vedea de treabă în continuare şi fără a ne juca prea mult cu formulele.

Bogdan Maleon: Vreau să dau cuvântul acum unui coleg care o să ne ofere şi o altă perspectivă, domnul profesor Sergiu Musteață, de la Chişinău, care de mult încearcă să intervină.

Sergiu Musteață: Vreau să expun o situație şi mai neplăcută în privința titulaturii muzeelor. În primul rând, felicitări echipei conduse de domnul Dobrincu pentru această realizare, pentru acest proiect care, la prima vedere, este nou, dar deja este un proiect afirmat prin publicarea celor patru volume şi pregătirea următoarelor două. Eu am fost cooptat, am fost invitat în *board*, am încercat şi încerc de fiecare dată să răspund la timp la solicitările coordonatorului, pentru a-mi da cu părerea pe marginea unor studii, sau ceea ce înseamnă recomandarea unor potențiale studii. Mă bucur că este o varietate largă în privința tematicii. Dar, în perspectivă, ar trebui să ne gândim şi la anumite numere tematice chiar reieşind din discuția de astăzi.

Mă gândeam cum să-mi formulez discursul, dar discursul domnului profesor m-a provocat, vizavi de titulatură. Până mai ieri, Muzeul Național de Istorie de la Chişinău se numea Muzeul de Arheologie şi Istorie a Moldovei din Republica Moldova.

Florea Ioncioaia: Ceea ce cred că era corect.

Leonidas Rados: Absolut corect.

Sergiu Musteață: Ca să vă imaginați cum poate influența numai abordarea politică sau şi apartenența istorică, dacă vreți. Acum, revenind la conceptele legate de regiuni, bineînțeles că sugestia, chiar din start, că ar trebui să pornim de la istoria conceptului, trebuie luată în calcul, deoarece sensul noțiunii variază de la o etapă la alta, de la un domeniu la altul. Deci, dacă încercăm să abordăm din perspectivă geografică este o situație, dar în cele mai dese cazuri componenta istorică nu tot timpul coincide cu cea geografică, deoarece în cele mai multe cazuri este implicat politicul. Şi în sensul acesta, ce spunem noi astăzi, când ne referim la Europa Centrală şi de Est sau Est-Centrală, sigur că s-a modificat odată cu schimbarea situației geopolitice dintr-o zonă sau alta sau a factorilor politici importanți. Şi un alt exemplu pe care pot să vi-l spun este că, în anul 2000, eram la un forum balcanic unde a fost invitată şi Republica Moldova, pe care am reprezentant-o la Helsinki. După discursurile care au avut loc şi intervențiile pe care le-am făcut, un coleg din Elveția m-a întrebat ce caută Republica Moldova la un forum balcanic, deoarece este un stat din Asia. [Rumoare în sală.] Acum vă dați seama că perspectivele şi percepțiile sunt diferite. Deci, domnul venea dintr-o organizație care se numeşte Asociația

Mondială a Scoutilor[9] şi Republica Moldova, în structura internă a acestei asociaţii, era undeva în zona spaţiului ex-sovietic, adică undeva în rând cu statele din Asia. Dânsul aborda chestiunea, de la Geneva sau din altă parte, dintr-o altă perspectivă şi ne percepea pe noi într-o zonă sau într-o regiune cu totul neeuropeană. Aşa vedea el.

În ceea ce înseamnă a discuta despre moldoveni, moldovenism şi istoria Moldovei, este mult mai uşor să o faci la Iaşi, decât la Chişinău. Asta nu înseamnă că nu trebuie să discutăm şi acolo, şi aici, dar accentele tot timpul sunt diferite. Ştiţi foarte bine ce înseamnă acest curent moldovenist la Chişinău, nu numai din perspectiva istoriei recente, adică din perioada comunistă, dar chiar şi din ultimele două decenii, când s-au făcut mai multe tentative de a elimina această istorie naţională şi a fi înlocuită cu o altă istorie naţională, dacă vreţi. Însă care a fost puternic politizată, nu numai în mediile politice, dar şi în mediile academice. De aceea, acest aspect al sensibilităţii denumirii, sensul regiunii variază de la esenţa lui de micro-regiune, la cea de macro-regiune. Astăzi, spre exemplu, din perspectiva educaţională, acele obiective europene care se aplică sau se referă şi la educaţia istorică încearcă cumva să orienteze elevul, profesorul la o structură regională. Şi atunci se îndeamnă ca elevul şi profesorul să abordeze istoria din perspectivă locală, regională, naţională, europeană şi universală. Cinci etape, cinci abordări structurale, regionale care ar limpezi lucrurile. Însă ele trebuiesc aplicate ţinând cont de realităţile istorice ale epocii, deoarece nu tot timpul esenţa regiunii despre care discutăm îşi are valoarea ei deplină. De la o etapă la alta, ea s-a schimbat, fie că vorbim de situaţia de astăzi, fie că vorbim de situaţia secolului al XIX-lea, în contextul anexării Basarabiei la Imperiul Ţarist, sau, mai târziu, al ocupaţiei sovietice în această zonă. Şi astăzi avem două realităţi. La Chişinău, când se încearcă a se vorbi despre Moldova, atunci se accentuează – Moldova istorică şi Republica Moldova –, pentru ca lucrurile să fie clare despre ce vorbim, pentru a nu cădea în această polemică politizată sau pentru a specifica foarte clar despre care etapă vrem să vorbim, în contextul unei regiuni sau al alteia. În sensul acesta, eu cred că dezbaterea de astăzi poate fi transformată într-o conferinţă unde să vorbim despre aceste aspecte nu numai ale istoriei regionale, dar şi din perspectiva acestei situaţii în care suntem şi sub incidenţa căreia a căzut şi Ţara Moldovei, Principatul Moldovei sau realităţile istorice ale spaţiilor respective. Eu cred că merită, în final, să avem şi un volum dedicat unei asemenea dezbateri. Şi cred că şi colegii mei de la Chişinău ar răspunde pozitiv la o astfel de provocare în ceea ce înseamnă a discuta într-un format mai extins, mai bine pregătiţi, cu privire la aspectul respectiv. Mulţumesc!

Bogdan Maleon: Şi noi mulţumim pentru sugestiile deosebit de utile. Cred că deja s-au înfiripat anumite idei. Daţi-mi voie să-l invit pe colegul nostru, domnul profesor Balan de la Facultatea de Drept, care ne-a onorat cu prezenţa şi vrea să spună câteva cuvinte.

[9] World Organization of the Scout Movement (Organizaţia Mişcarea Mondială a Cercetaşilor).

Marius Balan: Aş dezvolta o idee atinsă tangenţial de domnul Dobrincu, în legătură cu iacobinismul. Poate am înţeles eu greşit, dar este considerat „cap al răutăţilor" în materie politică. În dreptul constituţional avem nişte lucruri elementare care, din păcate, nu sunt înţelese mai ales de juriştii constituţionalişti. Sunt două tradiţii sau familii de gândire. Aparent, ar fi cea britanică, occidentală, franceză şi cea etatistă europeană, central-europeană, germană. La o privire mai atentă, însă, fronturile se întrepătrund. Adică, pe de o parte este o concepţie tradiţionalistă britanică şi germană, unde statul precede constituţia şi unde statul nu apare, aşa, ca dintr-un joben al unei *pouvoir constituant*, unde într-o geneză secularizată se proclamă articolul 1, „România este republică, stat suveran, independent" ş.a.m.d. Din contră, există o evoluţie organică şi textul constituţional, dacă există – în Anglia, evident, nu avem –, nu face decât să consacre o realitate, să o ratifice. Nu o provoacă, nu o conduce, doar o constată. În Franţa şi în Statele Unite, în modalităţi diferite, situaţia este foarte diferită. Statul este creat de constituţie. În America chiar în mod real. Şi aici este un caz aparte, nu-l discut acum, dar într-adevăr America are drept cheie de boltă a construcţiei sale politice Constituţia. Şi prin Constituţie americanii se definesc ca naţiune. Dacă dispare Constituţia mâine, America nu ar mai exista. În Franţa există însă varianta aceasta iacobină a unui voluntarism exacerbat, care a fost preluat, din păcate, la noi. Şi în linia aceasta a istoriei regionale. Pentru că acest iacobinism şi acest transplant de gândire juridică de inspiraţie franceză este unul din temeiurile eşecului politicii instituţionale româneşti de peste un secol.

În această linie a gândirii regionale, aş insista asupra numelui lui Constantin Stere[10]. Un basarabean ne-a dat cele mai solide pagini de teorie constituţională din România, rămase, să zicem, neegalate. Iarăşi, pentru a nu divaga, subliniez pe scurt, teoria noastră constituţională până în epoca interbelică sau în acea perioadă nu a dat lucruri prea mari şi nu aş mai sublinia ce a fost după 1945. Stere este unul dintre puţinele puncte luminoase în această epocă destul de cenuşie. Stere este, printre altele, omul cel mai racordat la realitatea doctrinară din Marea Britanie în special şi chiar din Statele Unite din epoca sa. Chiar şi în epoca interbelică, la Universitatea din Cluj, Romul Boilă[11]

[10] Constantin Stere (1865-1936). Scriitor, ideolog, om politic şi jurist; profesor (din 1901) şi rector al Universităţii din Iaşi (1913-1916), fondator al revistei „Viaţa românească" (Iaşi, 1906); iniţiator al mişcării poporaniste, care a furnizat suport ideologic ţărănismului; preşedinte al Sfatului Ţării, la Chişinău (2 aprilie – 25 noiembrie 1918). Originar din Basarabia, a fost adversar al ţarismului, motiv pentru care a trecut şi prin temniţele ruseşti, inclusiv printr-o severă perioadă de deportare în Siberia; s-a dovedit unul dintre cei mai energici activişti civici şi politici din România primei jumătăţi a secolului XX.

[11] Romul Boilă (1881-1946). Avocat, profesor universitar, om politic. Membru al Consiliului Dirigent, ales de Marele Sfat Naţional Român la Alba Iulia, la 2 decembrie 1918. A fost activ în politica românească interbelică, în rândurile Partidului Naţional Ţărănesc; implicat în „afacerea Skoda", un scandal de corupţie care a zdruncinat sistemul politic tradiţional în anii '30. Autor al lucrării *Studiu asupra reorganizării statului român întregit. Cuprinde un anteproect de constituţie cu o scurtă expunere de motive*, Cluj, 1931, în care se declara în favoarea descentralizării statului român, expunând în fapt idei federaliste.

sau alţii erau nişte etatişti convinşi, pe când Stere şi, într-o oarecare măsură, bucovineanul Gheorghe Alexianu[12], guvernatorul de mai târziu al Transnistriei, ştim povestea lui, sunt autorii de drept constituţional cei mai importanţi ai epocii. Din păcate, Stere s-a împrăştiat în prea multe direcţii, nu a putut coagula o şcoală de gândire în direcţia conturării unei teorii constituţionale bazate pe realitatea organică a regiunilor, a comunităţilor locale care, cum se subliniază de mult timp în teoria dreptului constituţional, au premers statul. În teoria constituţională este foarte clar – şi în Franţa, şi în Germania, dar mai ales în Marea Britanie – că întâi au existat comunităţile locale, regiunile şi apoi statul naţional apare ca un element benign, agregând aceste comunităţi deja existente.

Bogdan Maleon: Mulţumim pentru acest punct de vedere foarte tehnic, pornind de la un specialist în drept. Mulţumim încă o dată domnului profesor. Este o listă deja lungă. Domnule Cojocariu, vreţi să aveţi o scurtă intervenţie?

Mihai Cojocariu: Da, o scurtă intervenţie. Mie mi s-a părut foarte interesant ce a spus Marius, mi s-a părut că domnul Dobrincu a utilizat ca o metaforă sensul de „terorism” al iacobinismului.

Bogdan Maleon: „Terorism”, da, este o metaforă.

Florea Ioncioaia: Al centrului.

Mihai Cojocariu: Al centrului.

Marius Balan: A pus punctul pe „i”.

Mihai Cojocariu: Da, cred că aşa.

Dorin Dobrincu: M-am referit la iacobinism, desigur, înţelegând prin asta sistemul etatist importat în anii 1860 şi după aceea. Şi este vorba de sistemul care până astăzi este cel mai pregnant în centralism. Dar toate politicile statului au fost în acest sens.

Bogdan Maleon: Da, e clar. Colegul Marius Chelcu vrea să intervină de ceva timp.

Marius Chelcu: Eu aş avea o mică observaţie în legătură cu acea discuţie despre dificultatea înainte de 1989 şi acum, de denominare a unor instituţii culturale. Era şi atunci, cred că se păstrează şi acum, o anumită temere când vorbeşti despre Moldova. Aşa cum s-a spus, mai degrabă vorbeşti despre Transilvania decât despre Moldova şi instituţiile sau istoria ei. De ce? Pentru că şi atunci, şi acum există un stat şi chiar numele acesta de „moldovenist”, de curent cultural, de a revendica o anumită comunitate îţi dă frisoane. Pentru că aşa se numeşte chiar un curent pseudoistoric, istoriografic de la Chişinău, care încearcă pe toate căile să vadă diferenţele, să-şi creeze o identitate mistificând sursele. Şi atunci e greu să spui că vrei să faci neapărat istorie regională, fără să îţi asumi riscuri. Sunt riscuri, chiar dacă noi spunem că vrem să rămânem în spaţiul strict academic. Nu este un spaţiu septic. Politicul îşi va pune

[12] Gheorghe Alexianu (1897-1946). Jurist, profesor universitar la Universitatea din Cernăuţi (1927-1938), a publicat mai multe lucrări de drept. Rezident regal al ţinutului Suceava (1938-1939); guvernator al Transnistriei (1941-1944). Acuzat de crime de război, crime împotriva umanităţii şi crime contra păcii, a fost inculpat în acelaşi lot cu Ion Antonescu, Mihai Antonescu şi Constantin Z. Vasiliu, condamnat la moarte şi executat împreună cu aceştia la Jilava.

întotdeauna amprenta, şi asupra noastră, şi asupra felului cum interpretăm noi. De aceea, revista, chiar dacă are un nume latinizat sau dacă ar fi fost în limba română, conține, totuşi, o direcție importantă. Sunt arhive, sunt surse. Pe surse ne putem sprijini şi aşa au făcut şi cei dinainte de 1989. Au scris despre istoria Moldovei pentru că au avut sursele la îndemână. Dacă vrei să scrii o istorie cu adevărat temeinică, trebuie să de duci spre surse. Altfel scrii despre orice, dar mai nimic. De fapt, acesta este şi scopul. Mai trebuie făcut lucrul acesta rațional şi nu căzând în capcane, care pot pândi de peste tot. E adevărat, trebuie să vedem care sunt diferențele, ce identitate, de ce există o anumită identitate în comparație cu spațiile din jur, inclusiv cu Muntenia sau cu Transilvania, dar de văzut şi lucrurile care pot fi oarecum mai dificil de negociat. Mulțumesc!

Bogdan Maleon: Sunt aici două chestiuni foarte importante, după părerea mea, pe care le-a ridicat domnul Chelcu. Este chestiunea aceasta cu moldovenismul, care ne scapă şi, într-adevăr…

Marius Chelcu: Da, „maldavenist", aşa-i şi spune.

Bogdan Maleon: … e foarte interesant de subliniat. Deja cu toții ştim implicațiile, dar uneori ignorăm existența curentului. Şi chestiunea cu interferența politicului. Aici vreau să spun două lucruri, în continuarea celor evocate de domnul profesor Cojocariu. Interferența politicului este evidentă, însă ea nu mai poate fi de natura celei evocate anterior. Adică istoricul are capacitatea de a respinge încercarea politicului de a trage foloase de pe urma unor dezbateri de tipul acesta. Există posibilitatea. Adică politicul nu mai impune trendul, nu mai impune linia. Eu cred că aceasta este diferența majoră, diferența esențială din punct de vedere calitativ.

Dorin Dobrincu: Aş face, totuşi, o observație. Această intervenție a politicului se poate realiza, inclusiv în România, prin alocarea resurselor. Apropo de ceea ce spunea domnul Ioncioaia. La Iaşi nu există un centru de istorie a Moldovei. La Cluj există un centru de Istorie a Transilvaniei, care are fonduri, are cercetători, are resurse, are tot ce vreți. Produce lucruri variate ca valoare.

Bogdan Maleon: Mai puțin de istoria Transilvaniei.

Dorin Dobrincu: Este o perspectivă, însă construită pe o ideologie care derivă din cea interbelică, dar de fapt a fost plămădită, ne place sau nu, în timpul național-comunismului.

Florea Ioncioaia: Da, acesta-i paradoxul. Istoria Transilvaniei serveşte grila național-comunistă. E curios, nu? Problema noastră principală, până la urmă, este că de aici a pornit proiectul. Şi al societății noastre, şi al revistei, de a construi o alternativă la această grilă naționalistă, în sensul de a vedea istoria, toată istoria, ca fiind omogenă. Până la urmă, cred că despre asta este vorba, redusă la esențial, în problema istoriei regionale, de a vedea că există diferențe regionale, locale şi cauzalități proprii. Cunosc foarte bine, din anumite contexte, cazul zonei Sighet, Maramureşul, care până în perioada interbelică, până la 1918, era legată foarte mult de spațiul care acum e în Ucraina, legată mai ales foarte mult de Viena, avea linie ferată directă către Viena.

Mihai Cojocariu: Nu doar asta, Florea. Maramureşul istoric este cam în două tăiat. Era zona Maramureşului istoric, care era un fel de „pepene verde”.

Dorin Dobrincu: Este o depresiune.

Florea Ioncioaia: Da. Dacă faceţi istoria acestei regiuni în Evul Mediu e o altă istorie.

Mihai Cojocariu: Da. Graniţa din 1918 a tăiat în două Maramureşul istoric. Formidabil ce s-a întâmplat atunci.

Florea Ioncioaia: Da, despre asta este vorba, de a reda istoriei, până la urmă, specificul ei, specificul propriu.

Dorin Dobrincu: Dacă îmi îngăduiţi, vreau să aduc în discuţie un caz care revine obsesiv în istoria noastră, începând de la 1812 şi s-a discutat insistent după 1989, pentru că înainte a fost cvasi-tabu. Este vorba de cazul, de problema Basarabiei. A plecat Sergiu, dar cu siguranţă avem cu toţii cunoştinţe în acest sens. Problema aceasta o discută diferit istoricii români faţă de istoricii ruşi sau faţă de cei occidentali. Gândiţi-vă, spre exemplu, că problema teritoriului apare chiar în tratatul dintre cele două imperii, deci dintre ruşi şi otomani. Este o înţelegere pe care o au ruşii, că au primit teritoriul respectiv de la otomani, direct, pe când, în general, istoricii români sau de expresie românească invocă problema centrului acestei regiuni, unde exista atunci, ca şi astăzi, o majoritate moldovenească, românofonă să-i spunem. Or, aici intervine cu adevărat o problemă, pentru că, cel mai adesea, istoricii români omit să spună că sudul Basarabiei nu mai era moldovenesc de 330 de ani. Nici nordul Basarabiei, adică aşa-numita raia a Hotinului, nu mai era al Moldovei de 100 de ani. Doar centrul, centru-nord, cu Chişinău, Lăpuşna mai bine spus, cu Orhei, Soroca, partea de dincolo de Prut a judeţului Iaşi, precum şi o parte din sud până la Cahul erau sub ascultarea domnului de la Iaşi. Or, problema aceasta este una delicată, pentru că, dacă facem un calcul aritmetic, vedem că statul moldovenesc a stăpânit sudul acestei regiuni – pe care noi astăzi o numim Basarabia, dar care din punctul de vedere al regiunii este o construcţie, aşa cum o avem mental, din perioada rusă – de la sfârşitul secolului XIV, în ultimul deceniu, şi a rezistat acolo până la 1484. Pe urmă avem peste 330 de ani de stăpânire otomană, inclusiv popularea cu tătari, în speţă cu nogai, şi aceştia reprezentau populaţia majoritară până la 1807, când au fost mutaţi în masă de ruşi dincolo de Nistru. Avem ulterior o revenire, însă doar într-un anumit segment teritorial, dinspre Prut şi dinspre Dunăre, la 1856-1857, după războiul Crimeii, când s-a decis, la Paris, trecerea acestui teritoriu în stăpânirea Moldovei, şi avem două decenii de stăpânire moldo-română. Ulterior, între 1918-1940, avem încă 22 ani sau, dacă punem şi perioada războiului, 1941-1944, 25 de ani de stăpânire românească. Cu toate succesiunile, ai în sudul Basarabiei, cu îngăduinţă, doar un veac şi jumătate de stăpânire moldo-română. În rest, este vorba de sute de ani de stăpânire otomană, plus o sută şi ceva de ani de stăpânire rusă, sovietică.

Ce vreau să spun cu această chestiune? Întotdeauna contează şi situarea istoricului din punct de vedere, hai să spunem, ca să-l citez pe domnul profesor Cojocariu, sentimental, contează valorile, convingerile, afilierile lui ş.a.m.d. Dar

dacă discutăm din punct de vedere strict spaţial, populaţional, cronologic, cred că trebuie să avem aceste nuanţe, pentru că altminteri ajungem la un soi de manipulare a istoriei, ceea ce nu este străin românilor. Trebuie să concedem că acest lucru nu îl fac…

Florea Ioncioaia: Nu este străin nimănui.

Dorin Dobrincu: … doar ruşii sau alţii. E vorba, totuşi, de un spaţiu profesional, noi nefiind în spaţiul public cu totul absenţi. Dar în spaţiul profesional cred că ar trebui să avem un discurs care să nu difere de cel din spaţiul public, şi invers. Altminteri, practicăm un fel de schizofrenie, ca să folosesc un termen medical, care ne spune ceva despre sănătatea sau lipsa de sănătate a dezbaterii intelectuale, în acest caz istoriografice, sau mai larg, a dezbaterii publice.

Marius Chelcu: Într-adevăr, un istoric serios recunoaşte că Moldova nu a avut vreme de câteva sute de ani nici sudul, nici nordul, o bună parte, dar din aceleaşi motive strategice pe care le are şi acum Basarabia.

Florea Ioncioaia: Geopolitice.

Marius Chelcu: Geopolitice.

Dorin Dobrincu: De acord!

Marius Chelcu: Despre asta facem noi vorbire. Pentru că atunci când ruşii au luat Basarabia erau foarte bine înstăpâniţi acolo. În perioada sovietică, după ce au pierdut Basarabia, la un moment dat, şi-au dat seama că mai bine ar face altfel. Şi au făcut altfel, aşa cum au făcut otomanii cu vreo 400 de ani înainte.

Mihai Cojocariu: Totuşi, să observăm – e doar o completare la ce au spus domnul Dobrincu şi Marius –, că anume în 1812 ruşii au inclus sudul în noua provincie, *oblast Bessarabia*, şi au stat în această provincie până în 1918. Sovieticii au revizuit, ca să spunem aşa. După cum şi conceptul de Basarabia; din câte cunosc eu, şi cred că nu mă înşel, apare pentru prima dată utilizat în tratatul de la Kuciuk-Kainargi. Până atunci nu a fost niciodată utilizat de ruşi. Niciodată.

Liviu Pilat: Apare la sfârşitul secolului XVI.

Mihai Cojocariu: Nu, nu. Mă refer la când a fost utilizat de ruşi, asta vreau să spun, nu că nu exista, ci utilizat în izvoare ruseşti, de către ei. Într-un articol din tratat zice: „Maiestatea Sa înapoiază Sultanului Principatele Moldova şi Ţara Românească şi întreaga Basarabie cu toate cetăţile care ţin de ea". Este prima dată – într-un text lucrat de ruşi în principal – când într-un document rusesc apare termenul. Apropo de Transilvania, voiam să adaug, dar nu am mai încăput. Iată, când a fost proclamată Republica Moldova[13], Iliescu[14] s-a repezit

[13] Declaraţia de independenţă a Republicii Moldova a fost adoptată de Parlamentul de la Chişinău la 27 august 1991. România a fost prima ţară care a recunoscut suveranitatea Republicii Moldova; noul stat a devenit membru al Organizaţiei Naţiunilor Unite la 2 martie 1992.

[14] Ion Iliescu (n. 1930). Preşedinte al României timp de trei mandate (1990-1992, 1992-1996, 2000-2004).

să recunoască noul stat şi, sigur, a fost o chestiune politică. Dar grecii nu s-au repezit să recunoască Macedonia[15], pentru că aparţine patrimoniului istoric elen.

Dorin Dobrincu, Florea Ioncioaia: Numele.

Mihai Cojocariu: Da, da.

O voce din sală: Fals! Regele Macedoniei era trac, regina era iliră, iar grecii erau… Macedonenii erau singurul popor barbar admis la jocurile olimpice.

Mihai Cojocariu: Sunt de acord cu dumneavoastră, dar motivul pentru care Grecia nu a recunoscut un stat cu acest nume este următorul: au considerat că Macedonia face parte din patrimoniul lor. Şi acest lucru cred că trebuie să dea de gândit, anume repeziciunea cu care noi am recunoscut numele unui stat Moldova. În acelaşi timp, nu prea permitem – pentru că, s-a observat, Transilvania e o denumire agreată şi de regimul comunist, şi de cutare, şi de nu ştiu cine – să se vorbească de Moldova, în fine, de studiile de istorie a Moldovei, de cutare, de nu ştiu ce, nu!

Victor Cojocaru: Care ar fi fost soluţia, după dumneavoastră, în 1991?

Mihai Cojocariu: Victor…

Victor Cojocaru: Pragmatic.

Mihai Cojocariu: [Râde.] Greu, greu.

Victor Cojocaru: România să instituie o blocadă economică?

Mihai Cojocariu: Nu, nu puteam face asta. Este şi un alt context.

Victor Cojocaru: Care este diferenţa între sentimentalism şi gândire istorică? Iliescu, cu bune şi rele – eu sunt un antiilescian convins, probabil ca majoritatea de aici –, s-a conformat unei politici pragmatice, aşa cum spun occidentalii. Ăsta era curentul.

Mihai Cojocariu: Da, domnule! Dar uite că mă duc în piaţă, Victor, şi cumpăr ceva de la un basarabean şi intru în discuţie, c-aşa îmi place. Şi zice: „Aşa să spune la noi, la moldoveni!”, zice basarabeanul. „Bine, dar eu ce sunt?”, îl întreb. „Dumneata eşti român!” A adjudecat şi calitatea de moldovean. Numai tu, Victor, eşti moldovean, dar eu nu sunt. [Râde.]

Victor Cojocaru: Este foarte important să rămâneţi istoric şi în piaţă. Mi-a plăcut încercarea de a ieşi cumva, de a depăşi subiectul strict – Moldova, regionalism. Aţi invocat exemplul Greciei, gândiţi-vă şi la exemplul Crimeii, care este şi mai delicat. Şi atunci o să înţelegeţi poate mai nuanţat jocul ăsta geopolitic, acum global. Sigur, este important că ne pasă. E foarte bine că a apărut o revistă. Dar gândiţi-vă că la Iaşi există de ani de zile o revistă care se cheamă „Arheologia Moldovei” şi pe nimeni n-a deranjat. Deci, se poate. Şi a fost înfiinţată de Mircea Petrescu-Dîmboviţa[16] tocmai pentru că ştia foarte bine

[15] Republica Macedonia. Ca urmare a opoziţiei din partea Greciei, acest stat este recunoscut oficial, în relaţiile internaţionale, sub numele de Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei.

[16] Mircea Petrescu-Dîmboviţa (1915-2013). Istoric, arheolog; profesor la Facultatea de Istorie a Universităţii din Iaşi (din 1949); director al Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol” din Iaşi (1967-1990); a ocupat numeroase poziţii administrative; membru corespondent (din 1991) şi titular (din 1996) al Academiei Române. În 1961 a fondat revista „Arheologia Moldovei”, care a rămas principala revistă a Institutului de Arheologie din Iaşi.

că înființează o revistă menită să pună în valoare arheologia Moldovei. Bine, cunoaştem, era şi interesul propriu. Crease o şcoală într-o regiune şi atunci era interesat să o pună în valoare.

Mihai Cojocariu: Când exista lumea din arheologia lui Petrescu-Dîmboviţa nu exista Moldova, şi invers. [Râsete în sală.]

Victor Cojocaru: Vreau să spun că este o revistă care tratează arheologia regională.

Mihai Cojocariu: De acord, de acord.

Victor Cojocaru: Eu văd, sigur, cu echipa actuală şi cu echipa care va să vină, eu văd un viitor lung revistei. Mie mi se pare un titlu inspirat, indiferent de nuanţele care se invocă. Putem discuta la infinit. Dar de ce nu o revistă a Moldovei? De ce nu? S-a pus în discuţie istoria locală, regională, naţională, universală. Consistenţă conferă istoricul, specialistul până la urmă. În rest, ca să ajungi la istorie universală trebuie să pleci de la istoria comunelor, de la istoria localităţilor. Ceea ce spunea colegul Marius Balan, comunităţile, sigur, comunităţile sunt statele *in nuce*. Polisurile, alea sunt statele. Ca să ajungi la imperiul lui Alexandru, trebuie să treci prin istoria polisurilor greceşti. Există o revistă la Cluj, „Transylvania Review". De ce să existe „Transylvania Review" şi nu ar exista, de exemplu, „Revista Iaşului"? Până la urmă este un demers benefic, aşa cum s-a mai spus. Eu m-am uitat – sigur, eu vin din alt domeniu – şi am observat că inspiră încredere. Dacă specialiştii vor să se pronunţe, se vor pronunţa în anii care vin. Acum contează consistenţa sau esenţa articolelor, a materialelor care vor fi publicate în revista respectivă. Contează mai puţin titlul până la urmă. Sigur, titlul va impune tot mai mult respect cu fiecare număr, în funcţie de acea procedură *peer review* – care am înţeles că funcţionează, şi e foarte bine să funcţioneze – şi în funcţie de colaborări.

Bogdan Maleon: Vreau să dau din nou cuvântul domnului Brătescu, în calitate de istoric de această dată.

Liviu Brătescu: Eu voiam să fac o scurtă observaţie doar, pentru că multe dintre lucruri s-au spus, cred. Este o întrebare retorică, evident, şi anume dacă domeniul acesta al istoriei regionale, al unui anume regionalism, se poate dezvolta dincolo de dezbaterile din lumea politică. Pentru că, hai să ne aducem aminte, suntem la 20 de ani de la revoluţie, deci de la un moment în care politicul e mai puţin prezent sau ar trebui să fie mai puţin prezent în preocupările noastre istoriografice. Cu toate acestea, eu întreb retoric dacă un guvern n-ar fi aruncat în viaţa publică acest proiect al regionalizării ţării, dacă noi am mai fi avut o dezbatere istoriografică. Vă aduc aminte, de pildă, că în anii 2000 un ONG numit Liga Pro-Europa a aruncat pentru prima dată pe piaţă acest proiect al regionalismului, al regionalizării ţării şi a creat foarte multe frisoane, inclusiv în lumea noastră, a istoricilor. Am încercat şi am organizat o dezbatere în 2004 chiar la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol". Şi vă spun acum, aşa, din amintiri, că am convins cu foarte multă greutate pe istorici, şi nu numai, să participe la acea dezbatere de la „Xenopol", la care se ştia că vor veni oameni din grupul

Provincia şi de la Liga Pro-Europa. Poate uneori e bine să ne uităm şi la noi, nu doar la cei din lumea politică şi să recunoaştem că suntem foarte interesaţi de cum suntem percepuţi, ce spune lumea despre preocupările noastre istoriografice. Adică toată dezbaterea organizată de Liga Pro-Europa nu a fost urmată de lucrări, de preocupări pe acest domeniu. Cred că mănuşa ne-a fost aruncată încă din 2004. Dar, vedeţi, ar trebui tot ca un fenomen politic să se petreacă pentru a ne aşeza la o astfel de masă şi a discuta, încât subţirimea proiectului regionalizării aruncat de un guvern în anul 2013 trebuie înţeles şi din perspectiva lipsei de preocupări. Adică nu au existat foarte multe studii şi nici manifestări ştiinţifice, cu excepţia acţiunii pe care aţi organizat-o în 2013, care, să spunem, să tragă lumea politică de mânecă şi să-i arate că preocupările acestea, proiectele lor regionaliste sunt departe de realităţile istorice, hai să le numesc aşa. Nu au existat foarte multe preocupări de tipul ăsta.

Bogdan Maleon: Îndrăznesc să polemizez cordial cu colegul Liviu Brătescu, spunându-i că nu istoricii ar trebui să facă treaba guvernului.

Liviu Brătescu: Nu, nu. Emiterea unor teorii şi strategii culturale nu facem noi, dar măcar lucrări, să ne ocupăm de un domeniu sau altul fără să existe o presiune politică, cred că asta putem face. Senzaţia mea a fost că a venit ca o contrareacţie la subţirimea unui proiect politic.

Florea Ioncioaia: Atunci aşa a şi fost.

Liviu Brătescu: Asta am vrut să zic.

Florea Ioncioaia: Dar discuţia aceasta noi o avem de mult timp, Liviu, doar ştii.

Liviu Brătescu: Ştiu foarte bine lucrul acesta! Dar exceptând cadrul acesta, nu cred că am observat foarte multe manifestări culturale, istoriografice în zona acestui subiect.

Florea Ioncioaia: Nu cu acest nume, dar noi am avut tot timpul în minte această schemă.

Bogdan Maleon: Şi apoi mai este o diferenţă foarte importantă, după părerea mea. Proiectul politic este în mare măsură un proiect administrativ, un proiect raţional, ca să spun aşa. Or, noi discutăm despre identitate istorică. Şi cred că sunt două lucruri care nu se suprapun întru totul. Asta este impresia mea, cel puţin. Noi discutăm despre un demers în ceea ce priveşte trecutul.

Florea Ioncioaia: Nu se suprapun.

Bogdan Maleon: Nu se suprapun deloc. Este o chestiune de resurse. Eu văd acest proiect politic în primul rând ca o dispută între diverşi indivizi aflaţi în anumite poziţii politice pentru împărţirea resurselor. Este o chestiune simplă. Or, noi discutăm despre un demers de cunoaştere istorică. Faptul că ele s-au suprapus cronologic, nu creează neapărat o relaţie de simbioză, de dependenţă reciprocă. Noi ar trebui să alimentăm cumva acest tip de demers politic.

Mihai Cojocariu: Noi respingem, de fapt, veninoasa conotaţie a discuţiei dintre oamenii politici, care caută nişte foloase şi personale din toată această acţiune. Aia ne oripilează.

Liviu Brătescu: Uitați, textul pe care Adrian Cioflâncă l-a publicat pe tema anului 1866[17] nu a fost criticat de oameni politici, ci de istorici. Şi cred că prin asta am spus tot.

Dorin Dobrincu: Anul trecut, când am avut acea conferință privind regiunile, regionalismul, regionalizarea, chiar în această sală, la una dintre secțiunile la care aveam propria comunicare, nişte onorabili istorici – nu sunt aici, nu o să dau nume, deşi ştiți despre cine este vorba – au avut ieşiri care mie mi s-au părut de anul 1940. Atunci s-au rostit cuvinte de genul: „De ce ați făcut acum manifestarea?", pe un ton apostrofant, incalificabil. Chestiunea aceasta chiar suna ca la 1866, sugerându-se că în spatele nostru se află alte interese. Şi, culmea, acelea erau idei putiniste[18] aruncate nouă, istorici totuşi cu concepții liberale. Iar lucrurile acestea nu pot să nu lase urme. Este vorba despre posibilitatea de a purta în câmpul profesional o dezbatere cu instrumente civilizate. Nu un atac *ad hominem*, ci unul în jurul ideilor.

Bogdan Maleon: Cred că orice revenire asupra acestei chestiuni sună ca un fel de disculpare şi cred că este superfluu să insistăm a ne disculpa mereu. „Nu, nu, nu este o chestiune politică, nu, noi nu servim niciun interes…" Este limpede că aşa este.

Dorin Dobrincu: Ca om al cetății spun explicit că nu putem să fim dezinteresați de ce se întâmplă în spațiul public. Acesta este un discurs care, îmi permit să spun, fie vine din perioada comunistă, când oamenii erau convinşi, într-un fel sau altul, să nu se implice în dezbateri politice decât la şedințele de partid sau unde erau cu toții membri, când o făceau mai mult sau mai puțin formal, sau din perioada de sfârşit de secol XIX, când exista nimbul intelectualului aflat deasupra intereselor mundane.

Florea Ioncioaia: Bogdan vrea să spună că noi nu promovăm proiecte politice.

Bogdan Maleon: Tocmai. Şi a nu ne disculpa nu înseamnă că trăim într-un mediu steril sau septic, aşa cum a spus domnul Chelcu. Nu, evident că nu. Dar chestiunea aceasta îmi repugnă oarecum, de a spune mereu: „Nu, nu, nu avem un proiect politic!" Aceasta este limpede, după părerea mea.

Dorin Dobrincu: Nu am spus şi nu o să spun aşa ceva. Dimpotrivă.

Bogdan Maleon: Da. Era domnul Chiper.

Mihai Chiper: Voiam să reiau discuția dintr-un punct în care rămăsese la un moment dat domnul Dobrincu. Fireşte, nu trăim izolați într-o farmacie. Avem

[17] Adrian Cioflâncă, *Naționalism şi parohialism în competiție. Note pe marginea dezbaterilor politice privind unirea Principatelor Române*, în Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc, Florin Cântec (coord.), *Vârstele Unirii. De la conştiința etnică la unitatea națională*, Iaşi, Fundația Academică „A. D. Xenopol", 2001, p. 109-134.

[18] Vorbitorul a avut în vedere măsurile luate în Rusia de regimul preşedintelui Vladimir Putin, în anii 2000, prin care s-au reintrodus forme de control asupra scrisului istoric de către stat. Perspectivele – şi temele – „incomode" au fost marginalizate, şicanate prin măsuri diverse, inclusiv administrative. Singura perspectivă agreată asupra trecutului era/este cea oficială, un mixt de idei preluate din vechiul naționalism rusesc şi din perioada sovietică. Şi în România continuă să aibă audiență perspective care îmbină în diverse moduri, în variate forme naționalismul interbelic cu național-comunismul.

tot interesul să privim istoria dintr-o perspectivă prezenteistă. Ne doare faptul că Moldova ultimelor decenii este trimisă într-o paradigmă a periferializării, a marginalizării. Ne doare foarte mult. Asta ca istorici. Profesorul Murgescu are o carte despre analiza decalajelor economice ale României faţă de Europa[19]. Pe noi ne interesează decalajele Moldovei, ca regiune, faţă de celelalte regiuni ale statului şi faţă de ceea ce se întâmplă în zona aceasta. Ne interesează subiecte precum decupajele acestea teritoriale după marile confruntări geopolitice, influenţa drumurilor comerciale, a climatului investiţional, formele de antisemitism, cultura capitalistă locală, tot ceea ce ţine de resursele umane locale.

Pot spune că aceste dezbateri nu sunt noi. Ele au fost în perioada antebelică, au fost în perioada interbelică. Deci este un fenomen generaţional. Dacă ne gândim numai la ceea ce a scris Xenopol[20] despre cauza aceasta, de regiune, de subdezvoltare a regiunii, ce au scris N.A. Bogdan[21], ce a scris Ghibănescu, ce dezbateri au fost iniţiate de către revista „Arhiva Societăţii Ştiinţifice şi Literare”, ce a mai spus în perioada interbelică, foarte apăsat, un intelectual precum Grigore T. Popa[22] legat de aspectul regional ş.a.m.d. Cu alte cuvinte, problematica pusă aici în discuţie de revistă, de grupul nostru, nu este o chestiune întâmplătoare. Este un fenomen generaţional şi noi avem ceva în plus faţă de ce s-a întâmplat în perioada interbelică şi antebelică. Suntem după 25 de ani de la o schimbare istorică şi nu mai putem fi înregimentaţi voit sau nevoit în mari curente ideologice. Ne-am vindecat de antisemitisme, comunisme, fascisme şi, cred eu, îmi place să cred, nu mai este, într-o anumită măsură, nici teama aceasta de a discuta despre regionalism ca separatism, despre confuzia aceasta.

Cred că mai este o altă condiţie în care apare dezbaterea despre istoria regională. Avem libertatea academică. Noi, ca istorici, ne propunem subiectele, nu ne controlează sau nu ne coordonează foarte strict nimeni. Prin urmare, există aici o intersecţie a exprimării libertăţii de opinie în cadrul istoricilor, ca şi cetăţeni, şi pe de altă parte o libertate academică, care ne permite să ne manifestăm. Este vorba de un stadiu, de o perioadă istorică foarte benefică în care trăim, de fapt. Şi trebuie să realizăm această stare de graţie, să nu ratăm momentul, cred eu.

[19] Bogdan Murgescu, *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iaşi, Editura Polirom, 2010.

[20] Alexandru D. Xenopol (1847-1920). Istoric; profesor (din 1878) şi rector (1898-1901) al Universităţii din Iaşi; membru titular al Academiei Române (din 1893). Autor al unei solide opere istorice, inclusiv al primei sinteze moderne de istorie din spaţiul de limbă română: *Istoria românilor din Dacia Traiană*, 6 volume, Iaşi, 1888-1893.

[21] N.A. Bogdan (Nicolai Andriescu-Bogdan) (1858-1939). Scriitor şi istoric. S-a preocupat în special de istoria Iaşului. Cea mai cunoscută lucrare a sa rămâne *Oraşul Iaşi – odinioară şi astăzi*, Iaşi, 1904; ediţia a II-a, revăzută, a apărut în anii 1913-1915 sub titlul *Oraşul Iaşi. Monografie istorică şi socială ilustrată* (reeditată la Iaşi, Editura Tehnopress, 2006).

[22] Grigore T. Popa (1892-1948). Medic şi scriitor; profesor la Facultatea de Medicină a Universităţii din Iaşi (1928-1942) şi la cea a Universităţii din Bucureşti (din 1942); membru corespondent al Academiei Române (din 1936). Cu o foarte bună reputaţie profesională, Gr. T. Popa a avut o recunoscută activitate culturală. A fost fondator al revistei „Însemnări ieşene”, în care a publicat texte lucide despre situaţia Iaşului şi a Moldovei în epoca sa. Afirmând puternice convingeri democratice, s-a opus deschis atât fascismului, cât şi comunismului.

Florea Ioncioaia: Să sperăm că nu e chiar sfârşitul lumii!

Mihai Chiper: Nu, nu, dar e ceva ce nu s-a simţit până acum.

Leonidas Rados: Ceea ce vrea să spună Mihai e că nu avem niciun fel de scuze dacă nu apare o revistă de istorie a Moldovei, cu sau fără denumirea inclusă.

Mihai Chiper: Mai e o chestiune pe care nu o sesizăm sau o înţelegem prea puţin. E vorba că trăim într-un mediu concurenţial extraordinar, că nu concurează doar individ cu individ, stat cu stat, instituţie cu instituţie. Aici concurează loialităţi regionale, oraşe cu oraşe ş.a.m.d. Noi, dacă pierdem acest tren de autopromovare, de discuţie asupra temei regionale, pierdem foarte multe pentru viitor. Ratăm oportunităţi imense.

V-aş aduce puţin în prezent, şi cu asta închei, legat de oportunităţi, apropo de perspective etatiste şi perspective venite din alte medii decât cele ideocratice şi politice. Nu ştiu câţi dintre dumneavoastră au citit, dar s-a publicat recent un studiu al economistului-şef de la Banca Comercială Română. L-am citit cu mare plăcere. Radu Crăciun se numeşte autorul şi îl puteţi găsi pe internet[23]. Radu Crăciun nu e un birocrat, nu e plantat la o instituţie privată – cea mai mare bancă din România – ca să deseneze pe hartă autostrăzi cu liniuţe verzi, roşii sau albastre. Radu Crăciun are mirosul acesta, simte, înţelege foarte bine care sunt oportunităţile de dezvoltare, fluxurile financiare care pot fi atrase în regiune. El spune în felul următor: prioritatea economică numărul unu, nu a unei regiuni, ci a României, nu este chestiunea energetică, nu este agricultura, nu este nici măcar autostrada care să-ţi traverseze Carpaţii Meridionali, pe Valea Oltului sau pe Valea Prahovei. Prioritatea economică numărul unu a României este un circuit comercial, autostradă, drum rapid care să lege Moldova de Transilvania. E foarte clar, e foarte limpede! Pentru că el spune că există un gradient de dezvoltare economică în Europa foarte vizibil, nu atât de la nord la sud, ci de la vest la est. Germania este mai dezvoltată, mai bogată ca Cehia, Cehia ca Ungaria, Ungaria ca România şi România ca Republica Moldova sau ce mai e la est.

Leonidas Rados: Şi Transilvania ca Moldova.

Mihai Chiper: Exact. Şi Transilvania, în această perspectivă, este mult mai dezvoltată ca Moldova.

Bogdan Maleon: De aceea Elveţia nu e în Uniunea Europeană. [Râsete în sală.]

Mihai Chiper: Printre altele. [Râde.] Nu mai spun ce demonstraţii face pe această problemă legată de viitoarea, posibila integrare europeană a Republicii Moldova sau unificarea. Ce benefică ar fi o asemenea rută comercială. Deci, ceea ce vreau să zic e că noi nu trăim, să spunem, izolaţi de ceea ce se întâmplă

[23] Radu Crăciun, *Cea mai importantă autostradă*, în „Ziarul Financiar", 27 mai 2014, disponibil online la http://www.topiasi.ro/homepage/topiasi/6247-economistul-%C5%9Fef-al-bcr-cea-mai-important%C4%83-autostrad%C4%83-pentru-rom%C3%A2nia-nu-e-nici-cea-de-pe-valea-oltului-nici-cea-de-pe-valea-prahovei-ci-autostrada-moldova-transilvania.html; ultima consultare la 25 septembrie 2014.

în momentul de faţă. Avem o perspectivă prezenteistă. Ne doare când Moldova, regiunea Moldovei este trimisă, aşa, într-o periferializare politică.

Florea Ioncioaia: Este orientalizată, de fapt.

Dorin Dobrincu: Culturală.

Mihai Chiper: Culturală. Acesta este motivul pentru care apar asemenea proiecte.

Florea Ioncioaia: Să dau un exemplu. Eram la o emisiune televizată cu Cosmin Prelipceanu, pe DIGI 24. Şi i-am spus că una dintre cauzele pentru care Iaşul, Moldova este mai în urmă din punct de vedere economic şi, aş spune, prioritatea numărul unu este o autostradă. Am încercat să-i spun de ce. El nu înţelegea cum adică faptul că eşti mai aproape de vest este un avantaj pentru cei din Ardeal? Pur şi simplu nu înţelegea. El credea că faptul că Moldova este mai săracă în momentul acesta se datorează unui fel de fatalitate, faptului că moldovenii sunt, nu-i aşa, nişte leneşi. Nu e aşa? Nu de asta suntem noi mai săraci? Pentru că suntem leneşi. Or, îi explicam că fluxul dezvoltării, că întotdeauna dezvoltarea vine din centru, din locul unde se află centrul, din metropolă, din centrul care este mai dezvoltat. Este normal că Vestul este mai dezvoltat fiindcă exportă. Şi spaţiul joacă aici un rol esenţial. Or, dacă nu avem autostradă, dezvoltarea nu poate iradia în spaţiul nostru. Nu putem comunica normal cu lumea dezvoltată. Ăsta-i motivul pentru care Clujul e în momentul ăsta poate cel mai dinamic oraş din România şi Iaşul unul dintre cele mai puţin dinamice.

V**ictor Cojocaru:** Nu, mai e Vasluiul.

Sorin Bocancea: Nu, Vasluiul porneşte puternic. [Râde.]

Liviu Pilat: Nici Clujul nu are autostradă.

Florea Ioncioaia: Clujul este la 200 km de frontieră. Asta este diferenţa majoră. Spaţiul este esenţial, mai ales când spaţiul înseamnă şi Carpaţii.

Mihai Chiper: Rolul unei asemenea reviste poate fi acela de a impulsiona loialităţile acestea locale, acest tip de sentimentalism, de a-l instrumenta într-un fel virtuos, de a atrage interesul nu numai asupra politicului, dar în general a aduce societatea aproape de problematica asta, de a iniţia un curent civic în sensul ăsta. Mai amplu, nu neapărat de natură politică.

Bogdan Maleon: Eu interpretez intervenţia domnului Chiper mai curând într-o notă optimistă.

Liviu Pilat: Mă scuzaţi, dar aici dacă tot aţi adus discuţia, la momentul potrivit, a apărut şi o altă identitate concurenţială, cea bucovineană.

Bogdan Maleon: Da, dar nu este nouă.

Liviu Pilat: Nu, dar acum este rebrenduită.

Bogdan Maleon: Reţin optimismul domnului Chiper. Au fost epoci optimiste care nu au însemnat sfârşitul lumii. Şi epoca lui Pericle a fost optimistă şi nu a fost sfârşitul lumii. Şi mai reţin un termen care este absolut fascinant, după părerea mea, domnule profesor: „sentimentalism virtuos”. Cum vi se pare? [Râsete în sală.]

Mihai Cojocariu: Mie mi se potriveşte.

Bogdan Maleon: Dau cuvântul domnului Bocancea. Vă rog!

Sorin Bocancea: În primul rând, aş vrea să-l felicit pe Dorin şi să felicit întreaga echipă pentru revistă. Numai cine nu face o revistă nu ştie cât de greu este să aduni texte, mai ales când aplici şi sistemul *peer review*, care îţi elimină foarte multe dintre producţiile pe care le primeşti. Venise vorba de proiectul pe care l-au avut anul trecut, acea conferinţă la care am participat. Şi aş vrea să fac o completare la ceea ce spunea aici Liviu [Brătescu]. Au mai fost proiecte pe tema regionalizării şi pe tema reformei Constituţiei. Am coordonat un volum care a reunit autori din întreaga România[24]. L-am dus tuturor parlamentarilor, pentru că au fost 600 de exemplare. Volumul acela a conţinut şase texte pe problema descentralizării, regionalizării, reformei administrative. Au fost şase texte pe care le-am prezentat şi în cadrul conferinţei pe care a coordonat-o Dorin [Dobrincu şi Flavius Solomon]. Am avut reacţii chiar de la membri ai comisiei de reformă a Constituţiei, de la senatorul Chelaru, au mai fost persoane care au spus că s-au uitat prin volum, că le-au întors anumite poziţii. Volumul reunea texte chiar şi ale istoricilor, texte de drept constituţional, de drept administrativ. Şi atunci normal că am fost privit cam aşa: „Crezi că o să citească cineva?" Orice carte pleacă în lume fără să ştim dacă o citeşte cineva. Din 600 de posibili cititori, e bine dacă măcar 10 o citesc.

În cadrul aceluiaşi proiect, am ţinut ca la discuţia despre reorganizarea administrativ-teritorială să am doi istorici. Şi i-am invitat pe Dorin şi pe Flavius la o emisiune de la un post regional [Prima TV], pe această temă, pentru că am considerat necesar ca problema regionalizării să fie discutată pornind de la o bază istorică, să ştim ce a fost înainte, pentru că discuţia aceasta pe tema reorganizării administrativ-teritoriale este plină de mituri, de demoni. Imediat apar fricile de genul: „Nu ne vindem ţara, statul unitar, naţional!" ş.a.m.d. Domnul coleg este foarte optimist când spune că ne-am debarasat de comunism. Nu, mai este drum lung până scăpăm şi de toate spaimele sădite de naţional-comunism.

Mihai Chiper: Mă refer la România recentă.

Sorin Bocancea: S-a făcut acea revistă de istorie a Transilvaniei. Naţional-comunismul a sădit spaima faţă de unguri, nu faţă de ruşi. Şi atunci normal că Transilvania este pe post că avem ceva de apărat, Moldova nu mai e de apărat! Şi acest volum la care a participat şi Dorin a fost distribuit tuturor primăriilor din regiunea Moldova, incluzând şi judeţul Galaţi. Pentru Brăila n-am mai avut volume.

Şi mai este încă un proiect, revista „Polis", care ajunge la nr. 4, trebuie să iasă într-o săptămână. Nr. 3 s-a ocupat de *Regionalizarea între eficienţa administrativă şi mitologie*. Este seria nouă a vechiului brand „Polis", cu care am copilărit în anii '90, scoasă de IMAS. Am preluat editarea acestei reviste şi spuneam că am ajuns la nr. 4, iar acest număr a fost dedicat regionalizării, în urma unei conferinţe pe care am avut-o la Universitatea din Iaşi pe această temă. Eu am adus 10 exemplare, i le pun la dispoziţie lui Dorin, pentru că el m-a

[24] Sorin Bocancea, Daniel Şandru (coord.), *Zece exerciţii de „Inginerie Constituţională"*, Iaşi, Editura Institutul European, 2013.

invitat, şi îi las lui răspunderea de a ferici sau supăra pe cineva, pentru că nu am avut pentru toată lumea exemplare. Aşa că, Dorin, le împarţi tu cui doreşti!

Dorin Dobrincu: Dacă îmi daţi voie, aş vrea să spun că, chiar dacă am trudit mai mult la proiectul acesta, am încercat şi încerc să evit personalizarea. Este un proiect de grup pentru că suntem implicaţi – şi direct, şi ca susţinere, ca simpatie – mult mai mulţi. De asta vreau să ne referim la acest proiect ca la unul de grup. Şi vrem să-i facem un nume, vrem să-l facem cunoscut, desigur. Adică ceea ce a făcut un om sau un grup nu se mai şterge decât, eventual, prin uitări voite, dar eu sunt interesat de ducerea mai departe a unui proiect de grup.

Mulţumesc pentru cărţi, Sorin! Le vom împărţi prin SSIR.

Bogdan Maleon: Mulţumim! Domnul Andi Mihalache!

Andi Mihalache: Am ascultat intervenţii foarte frumoase ale colegilor noştri. Eu aş avea puţine de adăugat, din perspectiva cuiva care are o temă de cercetare despre localism şi centralism în administrarea trecutului în epoca modernă. Din punct de vedere istoric, am observat că, de regulă, în antiteza asta centralism-localism, obişnuim să dăm vina pe iacobini, pe Franţa. Este un decupaj, dacă nu răuvoitor, cu siguranţă, să spunem, eronat. Pentru că Franţa, ca model, ne oferă atât iacobinismul, cât şi o evoluţie contrară, în care a fost favorizată istoria locală după 1871, după înfrângerea Franţei în războiul franco-prusac şi mai ales după comuna din Paris. Putem fi foarte reci faţă de această dispută centralism-localism în istoriografie sau putem fi în general cu una din părţi, dar trebuie să recunoaştem fiecăreia argumentele pe care le aruncă în luptă. În legătură cu centralismul iacobin, care a fost ideea? Deci, este o idee a Franţei revoluţionare care trebuia să vină cu un nou proiect de societate, o comunitate în acţiune, sub arme, o comunitate care să acţioneze, să spunem, ca un singur om, şi avea nevoie de o proiecţie teritorială pe măsură. A urmat un fel de organizare administrativă pe departamente care trebuia să nege vechile provincii ale regatului, vechile provincii care fuseseră alipite treptat, în timp, şi îşi păstraseră anumite autonomii. Din punct de vedere iacobin, toate aceste autonomii, localisme, orgolii locale erau, din perspectiva stringenţelor existente atunci în faţa Franţei, forme de egoism, de barbarie. Totul era privit cumva din perspectiva rezistenţei din Vendée. Este o proiecţie care durează întreg secolul XIX, o imagine negativă asupra mediului rural. La un moment dat, după ce se petrec evenimentele din 1870-1871, plus Comuna din Paris, care pare că trădează restul Franţei, şi prin intermediul multor altor aspecte, romanul rustic ş.a.m.d., apare o altă imagine asupra Franţei profunde – cum am spune noi – asupra mediului rural, căutându-se un nou model de societate, o alternativă faţă de Parisul care îşi arătase limitele până la 1871. Sunt, evident, multe colonizări ideologice, în care se preferă un fel de antiteză între urbanismul celui de-al Doilea Imperiu şi mediul idilic, păstrător de esenţe franceze din mediul rural. Însă, statistic vorbind, dincolo de percepţiile acestea subiective, trebuie să vedem statisticile imense care arată sute de societăţi de istorie locală. Ele îşi prezentau trecutul bun, interesant, mai mult sau mai puţin semnificativ pentru

restul lumii, ținând să patrimonializeze tot ceea ce se petrecuse pe teritoriul unui departament, în împrejurimi.

Şi această tendință nu este o poveste franceză. În primul rând, fenomenul începe în provinciile dinspre Atlantic ale Franței, Normandia, Bretania, molipsite de la particularismul britanic, cel mai radical, care nu căuta relevanța națională sau lucruri de genul acesta. „Acesta este proiectul nostru. Vă place, nu vă place, noi îl conservăm!" Trecând de Canalul Mânecii, genul acesta de raportare a căpătat o conotație cu totul altfel. Fiecare încerca să-şi sublinieze meritul local: „Iată, aici, în oraşul nostru s-a născut nu ştiu ce geniu local, care abia într-un târziu ajunge la Paris şi are o biografie relevantă!"

Din punctul de vedere al percepțiilor politico-identitare, am observat din intervențiile colegilor mei că, pentru a exemplifica regionalismul, se vorbeşte cel mai adesea de Transilvania. În 2002 s-a organizat, poate nu întâmplător la Alba Iulia, un fel de conferință a tinerilor istorici din România. La cererea publicului, trebuia să fie o conferință strict ardeleană, cu o problematică care îi privea doar pe ei, dat fiind că au un trecut şi anumite surse, în latină, maghiară, gotică, şi formează un discurs istoric publicat la Presa Universitară Clujeană, de negăsit pe piața regățeană. Şi li se părea cumva bizar ca organizatorii să invite participanți din afara Transilvaniei, din Regat să spunem. Am fost eu de la Iaşi şi colegul Nicolae Mihai de la Craiova şi păream un fel de *homo exoticus* față de lucrurile serioase ardelene care trebuiau să fie discutate acolo. Bine, în timp lucrurile s-au mai edulcorat.

Persistă o întrebare aici, în legătură cu regiune/regionalism: cu cine anume vrem să facem o regiune? Pentru că aici, vorbind de jumătatea noastră de Europă, avem două percepții tari: una pozitivă, una negativă. Când vrem să apreciem pe cineva pozitiv, spunem despre o țară sau o regiune că e o moşte-nitoare. Când vrem să o apreciem negativ, spunem că e o consecință. Adică atunci când apreciem zona centrală – Cehia, Polonia, Ungaria – spunem că sunt moştenitoare ale vechiului Imperiu Habsburgic, cu situația de rigoare. Când venim mai încoace, spre România, Moldova, spunem că suntem consecințe, fie ale dominației de sute de ani a Imperiului Otoman, fie consecințe, mai rău, ale fostului „lagăr socialist". Ei, o regiune se defineşte în funcție de cum a decis-o geografia, cum a desenat-o istoria, cum o percep cei din jur şi ceea ce vrem noi de la noi. Istoria regională? Dar care? Către cine? Pentru că oricât ne-am dori, să spunem, o alipire imagistică de Europa Centrală, eu o spun cu toată sinceritatea, de câte ori trec munții dincolo este altceva, o altă istorie. S-a vorbit de pericolului parohialismului. Da, aşa este. Trebuie cumva un discurs. Să dau un exemplu de la Timişoara. Noi nu ne regăsim în cărțile de istorie transilvană, pentru că este o poveste aparte, putem admira erudiția, dar le închidem şi le lăsăm deoparte. Un exemplu pe care mi l-a dat Adriana Babeți – ea are o revistă şi era încântată că au 3.000 şi ceva de abonamente, din care 60-70% vin din Moldova. Deci cumva exemplul trebuie întors pe dos. Să ținem cont că o istorie locală poate deveni interesantă şi pentru restul lumii, dacă ştim cum să o prezentăm. Adică să nu facem o istorie a fleacurilor, a anecdotelor sau a lucrurilor

care nu ne interesează, poate, nici măcar pe noi. Să vedem că am contribuit cu ceva din trecut care poate fi patrimoniul comun al tuturor, deci nu numai strict local, în care se poate recunoaşte un arădean sau un clujean sau altcineva.

Bogdan Maleon: Mulţumim! Sunt exemple chiar celebre de istorie aparent locală care au avut un impact fabulos. Este şi celebra lucrare a lui Emmanuel Le Roy Ladurie[25], *Montaillou, village occitan*. Finalmente, porneşte de la o anchetă locală, de la o cercetare de istorie locală, dar a devenit o lucrare fundamentală pentru studiile de gen. Este emblematică am putea spune.

Mihai Cojocariu: Ce a avut la dispoziţie Ladurie? A avut interogatoriile Inchiziţiei.

Bogdan Maleon: Absolut.

Andi Mihalache: Ceea ce voiam să spun, ca să rezum, totuşi, este că în Franţa după 1871 evoluţiile au fost cu totul altele pe plan local. Adică, dacă doreai să candidezi la un post de primar, atunci musai trebuia să faci donaţii la muzeul din oraş. Deci, trebuia să te arăţi ca fiind un fervent membru al comunităţii, al unei societăţi, cam cum era la noi Societatea de Medici şi Naturalişti[26]. Este o evoluţie inversă faţă de ceea ce întâmplase până atunci.

Florea Ioncioaia: Aici, dacă îmi permiţi, este vorba de atitudinea statului, nu a cetăţenilor. Sigur că Franţa e profund localistă. Este acum o mişcare a *bonnets rouge*, a celor din Bretania, care au ieşit în stradă să lupte împotriva unei taxe. Eu nu cunosc multe ţări în care să se întâmple ceva asemănător.

Mihai Cojocariu: Din câte îmi aduc aminte, nu iacobinii au dat noua lege administrativă din departamente. Dar departamentele nu au făcut tabula rasa din provincii.

Voiam să-i pun o întrebare lui Andi: domnule, ce trebuie să înţelegem prin „fleacuri” din sintagma „istoria fleacurilor”? Aţi folosit-o în treacăt.

Andi Mihalache: Să spunem întâmplări care nu au niciun înţeles sau importanţă pentru cineva care e dincolo de Milcov.

Mihai Cojocariu: Eu credeam că putem să găsim şi exemple mai aşa.

Bogdan Maleon: Ce-i fleacul?

Mihai Cojocariu: Ce-i fleacul, până la urmă?

Florea Ioncioaia: E centrul discuţiei noastre, până la urmă.

Mihai Cojocariu: Da, da.

Dorin Dobrincu: Apropo de deschidere. Vreau să precizez – şi nu este meritul niciunuia dintre noi, din redacţie, ci este meritul unui membru al *board*-ului – că într-unul dintre numerele pe care le pregătim acum vom publica un text inedit al lui Emmanuel Le Roy Ladurie, dar nu despre ceea ce a

[25] Emmanuel Le Roy Ladurie (n. 1929). Istoric francez, preocupat de istoria vechii Franţe. Cea mai cunoscută lucrare a sa este *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*, Paris, Gallimard, 1975 (şi în limba română: *Montaillou, sat occitan de la 1294 până la 1324*, vol. I-II, traducere de Maria Carpov, Bucureşti, Editura Meridiane, 1992). Vezi nota biografică a lui Emmanuel Le Roy Ladurie în *Lista autorilor*, în acest volum (VI/2014) al „Archiva Moldaviae”.

[26] Societatea de Medici şi Naturalişti a fost înfiinţată în 1830, la Iaşi, fiind cea mai veche societate ştiinţifică din Moldova (şi din România).

consacrat el, să spunem, investigarea comunităților mici, dintr-o perspectivă de antropologie istorică, ci un text în care analizează istoria politică, de fapt constituirea instituțiilor democratice, originare, cum le vede el, în Vechiul Regim. E un text inedit, de fapt o conferință pe care a susținut-o în 1966 la Bucureşti. Ştefan Lemny, care locuieşte la Paris, îi prelucrează arhiva lui Ladurie şi ne-a propus recent să publicăm textul în „Archiva Moldaviae”[27].

Florea Ioncioaia: Trebuie să spunem că atunci când a scris *Montaillou, village occitan*, Ladurie era profesor undeva în provincie, cred că la Toulouse. După aceea, el a schimbat complet scala. A făcut mari istorii globale. Sigur că este foarte, foarte util acel schimb.

Mihai Cojocariu: Dar el n-a făcut o istorie a satului, ci a relației dintre oameni, dintre țața cutare, cumătra cutare, când s-au dus, când s-au vizitat.

Bogdan Maleon: Da, dar era un specific, erau pretenții specifice, tipologia zonei.

Mihai Cojocariu: Da, da, de acord.

Dorin Dobrincu: Oamenii nu sunt întotdeauna aceiaşi, nici în aceeaşi epocă. Depinde de zonă, de formare ş.a.m.d.

Bogdan Maleon: Vă mărturisesc că, înainte de această dezbatere, îl avertizam foarte amical pe domnul Dobrincu că o discuție care se întinde pe o durată mai mare de două ore plictiseşte. Domnia sa a spus că poate fi şi mai mult.

Dorin Dobrincu: Două ore şi jumătate. Altfel, spre exemplu, pierdeam ce au spus Andi şi Mihai.

Bogdan Maleon: Două ore şi jumătate. Dar constat că au trecut foarte, foarte repede. Eu mă aflu în fericita ipostază de a nu putea trage nişte concluzii. De regulă, oamenii trăiesc iluzia că o astfel de întâlnire se poate finaliza cu câteva fraze care să rezume tot ceea ce s-a spus şi totodată să rămână în mintea tuturor…

Florea Ioncioaia: Directive.

Bogdan Maleon: … ca fiind un bun câştigat. Astăzi nu ne aflăm în această ipostază. Tocmai de aici decurge şi mulțumirea mea. Cred că am rămas cu foarte multe întrebări, la fel cum discuția în sine a pornit de la un concept caracterizat prin ambiguitate. Cred că fiecare dintre noi va avea doar un prilej de reflecții şi de adâncire a acestei problematici. Ceea ce aş putea spune, totuşi, pentru a conchide, este că din întâlnirea noastră de astăzi a reieşit tocmai varietatea, pluralitatea formelor de interpretare asupra conceptului acesta adus în discuție, de istorie regională. Fiecare dintre noi, practic, are o viziune puternic marcată de modul în care se poziționează istoriografic şi cultural, de *background*-ul său, de lecturile individuale ş.a.m.d. Cred că putem găsi, totuşi, noi forme prin care să ne mai întâlnim, fără a da senzația de redundanță şi să încercăm să reflectăm. De ce nu, îi fac deja o propunere domnului Dobrincu, poate inventăm o astfel de temă cu prilejul lansării din toamnă a următoarelor volume. Vor fi două volume şi, sper că nu comit o indiscreție, un supliment de

[27] Vezi Emmanuel Le Roy Ladurie, *Sur le devenir de l'Etat pré-révolutionnaire*, în acest volum (VI/2014) al „Archiva Moldaviae”, p. 537-554.

istorie socială. Aşa încât eu vă mulţumesc în numele tuturor colegilor. Mulţumesc domnului profesor pentru sacrificiul făcut. Vă mulţumesc încă o dată şi vă doresc o după amiază plăcută!

*Transcriere de **Marian Hariuc** şi **Dorin Dobrincu***

*Editor: **Dorin DOBRINCU***

The Launching of the “Archiva Moldaviae” Journal and the Debate *Regional History Today*
(Abstract)

Keywords: journal “Archiva Moldaviae”, Moldavia, Europe, Central and Eastern Europe, regional history, history across boundaries, history-memory dynamic.

The Romanian Society for Historical Studies (or SSIR) organized on April 11, 2014, in Iaşi, the formal launching of the “Archiva Moldaviae” journal, vols. II/2010, III/2011, and IV/2012. It also organized a conference meeting titled *Regional History Today*. The following scholars have participated at the event: Marius Balan, Sorin Bocancea, Liviu Brătescu, Mihai Chiper, Mihai Cojocariu, Victor Cojocaru, Dorin Dobrincu, Florea Ioncioaia, Bogdan Maleon, Andi Mihalache, Sergiu Musteaţă, Liviu Pilat, and Leonidas Rados. Professional researchers, as well as doctoral and masters students interested in history, and particularly in regional history, were among the public attending the event.

During the first part of the conference, dedicated to the release of the journal’s last volumes, the chief ideas constituting the foundation of this scholarly project, its goals and research themes, were restated. The journal’s last three volumes were presented to the public. These volumes contain the works of 70 scholars from universities, research institutes, archives, or independent scholars, in Romania, Republic of Moldova, France, Austria, Germany, Poland, the United Kingdom, and the United States of America.

The meeting’s second part was dedicated to discussing the significance of regional history, in keeping with the journal’s ethos. The participants’ views revealed the diversity of opinion regarding the concept of *regional history*, in terms of both connecting with local, regional, and national intellectual traditions, but also with transnational intellectual traditions, especially those of East-Central and Western Europe.

The participants also underscored the ambiguity of the term “regional history”, pointing out its close relationship with, as well as differences from, local history. At the same time, it was emphasized that this kind of historiographical approach depends, as other approaches do, on the kind of writing and the manner in which the final product is “delivered” onto the marketplace of ideas. This type of research can either close itself up, being unable to transcend its local matrix, or it can strive to become relevant for others and search for ties with other geographical and cultural spaces, thus fostering a comparative approach. According to some voices, regional studies need not have only (or even primarily) an academic goal, but also that of sustaining a place’s memory. Be it as it may, one of the important epistemological gains brought on by a regional history approach is the chance to demonstrate the local causes of wider social, economic, and cultural trends or movements.

Even though many regional identities have faded away over the last two centuries in Europe – sometimes due to deliberate politics, other times thanks to ideological reasons tied to nation-building efforts – they have not totally disappeared. The Romanian example, in particular the case of Moldavia, was highlighted and illustrated with concrete examples.

Finally, the participants noted the close connection existing between the interest for regional and local history and the revitalization of regional and local communities. Knowing a place's history can reawaken an interest for projects of common purpose, can restart local and regional solidarities, and can strengthen loyalties to such places.

Sur le devenir de l'Etat pré-révolutionnaire[*]

Emmanuel LE ROY LADURIE

Ma conférence en Roumanie va porter notamment sur le Devenir de l'Etat pré-révolutionnaire, non sans données comparatives avec l'époque contemporaine. Mes réflexions s'inspirent notamment de la pensée du grand politologue italien Guglielmo Ferrero. Il sera donc question de l'Histoire de l'Etat moderne depuis l'Ancien Régime (disons les Monarchies des XVIIe et XVIIIe siècles, avec Louis XV, Frédéric II, etc.) jusqu'à nos démocraties contemporaines, françaises, européennes, voire asiatiques (Japon). Le sujet est tellement vaste qu'il sera traité ici sous un angle privilégié mais je crois, essentiel, celui de la *légitimité*, ou si l'on veut celui de l'obéissance, plus ou moins librement consentie. En d'autres termes, qu'est-ce qui fait que malgré tout, le citoyen (ou le « sujet ») obéit à l'Etat, qu'il paye ses impôts, qu'il fait un service militaire, etc. Bien sûr, en mainte circonstance, c'est son intérêt d'obéir, mais ce n'est pas toujours, tant s'en faut son intérêt individuel. Il y a donc au dessus de tout cela, un principe d'obéissance, un principe de légitimité. Lequel ? Ce principe a varié avec le temps. Aux XVIIe et XVIIIe siècles, on obéissait à Louis XIV ou à tel autre roi de l'époque parce que ce monarque était légitime, parce que très précisément il était le fils aîné, ou le petit-fils aîné, ou même l'arrière petit-fils aîné du prince régnant ; et puis la machine s'est grippée, le principe de légitimité héréditaire s'est affaibli, voire a disparu lors de la tornade qui commence en 1789. Aujourd'hui pourquoi obéissons-nous ? Absolument pas parce que le chef de l'Etat est ou fut le fils aîné d'un certain père. Mais parce

[*] Conférence donnée par Emmanuel Le Roy Ladurie à Bucarest, le 28 mars 1996, dans le cadre du séminaire interdisciplinaire franco-roumain initié par l'Association française pour le développement de l'étude du Sud-Est européen (ADESEE) présidée par Jean-Marie Le Breton, ambassadeur de France en Roumanie en décembre 1989. Le texte de cette conférence est conservé dans le Fonds Emmanuel Le Roy Ladurie de la Bibliothèque de l'Institut de France. Une première version a été écrite en anglais à l'intention d'un rassemblement « mémorial » dédié au souvenir de Jefferson, à Monticello, publiée ensuite en français sous le titre *Sur l'histoire de l'Etat moderne : de l'Ancien Régime à la démocratie. Libres réflexions inspirées par la pensée de Guglielmo Ferrero*, dans « Commentaire », N° 75, automne 1996, p. 619-629 et repris dans le volume d'Emmanuel Le Roy Ladurie, *L'historien, le chiffre et le texte*, Fayard, 1997, p. 467-486. Le texte de la conférence donnée en 1996 est légèrement différent et entièrement inédit pour la première partie. Note par Stefan Lemny.

que les Autorités qui nous gouvernent, Président de la République, Parlement, etc. sont le résultat d'élections libres et démocratiques, ayant donné à l'élu 51% des suffrages. D'un côté on avait au XVIIIe siècle (par exemple) un principe aristocratique, héréditaire, et monarchique disons pour simplifier le principe aristo-monarchique ; d'autre côté aujourd'hui nous nous en tenons pour l'essentiel à un principe électif et démocratique ; disons pour simplifier le principe démocratique. Pour plus de détails nous renvoyons à ce sujet au petit livre si intéressant du penseur italien Guglielmo Ferrero, livre intitulé *Pouvoir* et réédité récemment au *livre de poche.*

Qu'est-ce qui consacre un principe de légitimité ? Son utilité, sans doute. Le fait qu'il assure une marche à peu près correcte de la société : au temps de la Monarchie, celle d'Henri IV par exemple, et de nos jours au temps de la Démocratie : celle-ci vaut ce qu'elle vaut ; elle constitue quand même comme l'a dit Churchill « le plus mauvais régime possible, à l'exception de tous les autres… ».

Mais disons que ce qui assure la légitimité d'un système politique, c'est aussi et avant tout le temps. Pourquoi est-ce qu'un Nord-Américain par exemple accepte sans trop de cynisme et maintes fois très sincèrement, la démocratie de son pays, les USA, au rythme d'une élection présidentielle tous les quatre ans ? Tout simplement parce que ce régime aujourd'hui présidé par Clinton, jadis par Roosevelt ou par Jefferson, existe et fonctionne sans trop de heurts, à la (relative) satisfaction générale, depuis deux siècles. Pourquoi en France acceptons-nous la République démocratique, à gauche comme à droite et aussi d'une façon générale à l'extrême-gauche comme à l'extrême-droite, il faut le souligner (alors que l'extrême-droite au cours des années 1930 était encore antiparlementaire), pourquoi ratifions-nous en fin de compte assez bien notre régime ? Je dirai, avec Ferrero, que c'est à cause du Temps. C'est parce que ce régime préparé par la Révolution de 1789, se trouve en place sans interruption depuis 1870 : IIIe, IVe et Ve République… Comme disait De Gaulle c'est toujours *la* République. Il n'y eut qu'une exception : les quatre années de présence allemande (1940-44); elles interrompirent la République mais ce n'était pas de notre fait. Donc la République en France a maintenant 125 ans depuis le 4 septembre 1870 jusqu'à l'automne 1995 ; c'est largement suffisant pour assurer à ce régime une légitimité d'occupation des lieux, de « prescription centenaire » comme on dit ailleurs dans les affaires de propriété d'immeubles. Talleyrand l'écrivait au siècle dernier : « un gouvernement légitime qu'il soit monarchique ou républicain, héréditaire ou électif, aristocratique ou démocratique est toujours celui dont l'existence, la forme et le mode d'action sont consolidés et consacrés par une longue succession d'années et je dirais volontiers par une prescription séculaire ». Talleyrand ajoute : « la légitimité de la puissance souveraine résulte de l'antique état de possession ; et de même pour les particuliers la légitimité du droit de propriété ». Il semble dans ces conditions que le présent cours peut se répartir en quatre points successifs :

1er point : les Anciens Régimes, en France, en Espagne, en Prusse, etc. et ailleurs, notamment avant 1789, régimes basés sur le principe monarchique, héréditaire, aristocratique.

2ème point : les Révolutions ; elles détruisent les Anciens Régimes ; elles anéantissent ou affaiblissent le principe monarchique, ainsi en France à partir de 1789 bien sûr ; et en Allemagne, Russie, Italie, Espagne beaucoup plus tard : à partir de 1917, 1920 ou 1930 selon le cas. En principe une grande Révolution devrait immédiatement remplacer le principe monarchique ou héréditaire par le principe démocratique et électif ; c'est en effet ce qui s'est produit ou a paru se produire quelquefois. Mais en fait une vaste Révolution (avant que ne s'instaure définitivement la légitimité démocratique) produit surtout une vacance de légitimité ; dans cet intervalle dangereux, des dictatures rudes, quoique pas forcément éternelles peuvent se créer ; basées notamment sur le système de l'intimidation, de la peur voire de la Terreur ; il suffit à ce propos de prononcer les noms, inégalement maudits, pas toujours forcément négatifs mais parfois vraiment très négatifs, les noms fort différents d'hommes comme Cromwell, Robespierre, Napoléon, Hitler, Staline, Mussolini et Franco et l'on voit que dans ce moment post-révolutionnaire les pires excès sont à craindre, même si le pire n'est pas toujours sûr.

3ème point, troisième étape : les régimes dualistes, ceux qui combinent le principe monarchique effectif et le principe démocratique, à tout le moins représentatif. Ainsi la France de Louis-Philippe ; l'Angleterre mi-royale, mi-parlementaire avant la reine Victoria ; l'Allemagne de Bismarck ; peut-être aujourd'hui le Maroc d'Hassan II ; dans ces divers cas, les formes parlementaires, représentatives sinon vraiment démocratiques peuvent paraître respectées ; mais en fait c'était très souvent le Roi et ses agents qui manipulaient l'institution parlementaire ; ils tiraient les ficelles, et l'on restait assez loin encore, dans la réalité, d'un véritable système démocratique.

4ème point, quatrième étape en notre monde « développé » : le système démocratique dans lequel nous vivons en France depuis 125 ans ; système qui ailleurs dans le monde a remporté aussi de retentissants succès, depuis une vingtaine d'années ; en particulier dans la péninsule ibérique, dans le monde ex-communiste, en Amérique latine, etc. Le système démocratique, bon en soi certes, peut avoir des côtés corrompus ou même pervers; il est parfois poussé beaucoup trop loin grâce aux méthodes de l'audimat et des sondages ; il représente quand même comme l'avait prévu Tocqueville dès le second tiers du XIXe siècle, *l'indépassable horizon de notre époque* (s'il est permis à ce propos, de paraphraser Sartre).

Deux mots d'abord sur le socle initial de notre réflexion : l'Ancien Régime, basé sur le principe monarchique, héréditaire, aristocratique… Cet Ancien Régime « royal » s'est formé peu à peu dans la confusion barbare du très haut Moyen Age ; il atteint son apogée en Europe centrale et occidentale, spécialement en France, du XVe au XVIIe siècle, disons de Louis XII à Louis XIV, pour décliner ensuite, finalement disparaître. Il est fondé sur la concentration du

pouvoir à l'intérieur d'une seule famille dominante, l'illustre lignage des Capétiens, régnant chez nous du Xe au XVIIIe siècle. Mais à l'échelon régional, il est basé aussi sur la concentration du pouvoir dans une minorité de familles nobles, aristocratiques, héréditaires: là est le modèle capital, l'hérédité. Ces familles de sang bleu ne représentaient guère que 3% de la population française d'autrefois (cela faisait quand même davantage que l'énarchie actuelle) ; elles contrôlaient directement ou indirectement une grande partie de la terre agricole et aussi les hauts postes militaires, religieux, voire administratifs. Donc l'hérédité du trône (central) était confortée dans ses fondations par l'hérédité (locale) de la seigneurie.

Ce qui provoquait l'admiration du peuple et des classes moyennes, ce qui permettait sinon de justifier du moins de rendre éclatant le système royal, c'était le luxe somptueux dont s'entouraient la Monarchie et l'aristocratie même si par ailleurs, quant à l'hygiène, ces hauts personnages vivaient dans des conditions discutables. Profusion d'objets luxueux : fourrure, dentelles, soieries, pierres précieuses, diamants, or, argenterie, chevaux, carrosses, peinture et sculpture… Depuis le Moyen Age toutes les Muses, si l'on en croit Ferrero, avaient collaboré afin de tisser pour la Monarchie et l'aristocratie un décor digne d'elles… Voyez Versailles et récemment la vente des biens chez Sotheby's de la famille princière jadis régnante à Baden-Baden en Allemagne. L'Ancien Régime se drapait dans cette ornementation, parvenant ainsi, *volens nolens*, à mieux convaincre les sujets des supériorités du Pouvoir. Et puis jouait un rôle également la religion catholique avec ses cathédrales, processions, cérémonies, fêtes, l'Ensemble venant en renfort d'une monarchie des plus ostentatoires. Les prélats et les princes agissaient de concert ; les évêques, à la différence d'aujourd'hui étaient de grands seigneurs. Ce système d'Ancien Régime était tissé de hiérarchies, incompatibles avec notre contemporaine idéologie d'égalité, initiée par Rousseau. La hiérarchie aristocratique était sacralisée, allant du prince au simple gentilhomme en passant par le duc et pair, bref du haut vers le bas et au travers de divers titres de noblesse. Le système nobiliaire reflétait jusqu'en notre vallée de larmes une hiérarchie céleste de type angélique : les Anges « à l'époque » se répartissaient en Archanges, Trônes, Dominations, simples anges de base ; et puis finalement aux chaînons tout à fait inférieurs de la série, venait la gent démoniaque. Bien sûr à niveau terrestre on pouvait échapper aux structures hiérarchiques, tenues par certains pour oppressives ; dès lors on décidait de vivre en ermite, à la façon d'un lointain « sannyasi », on s'installait en toute humilité aux marges périphériques du modèle de la dénivellation des rangs, ou même en dehors de celles-ci ; on niait de la sorte le modèle de hiérarchie monarchique et sub-monarchique ; mais sans le détruire en quoi que ce soit.

Même remarque à propos des femmes, mais d'une façon quelque peu différente: elles s'avéraient capables de tourner ou de court-circuiter, vers le haut cette fois-ci, le réseau rigide de la hiérarchie, et cela en se mariant à niveau nettement supérieur à celui qui avait été le leur dans le cadre de leur famille

d'origine. Ainsi une fille de riche marchand, de banquier, nantie d'un gros sac d'écus pouvait-elle épouser un jeune et noble fils de grand seigneur ; ce garçon de naissance distinguée étant tout heureux de « fumer ses terres » par réception d'une grosse dot conjugale. Hypergamie féminine ! Ces diverses pratiques d'hypergamie en effet, ou de renoncement, assouplissaient le système hiérarchique, mais ne l'anéantissaient en aucun cas.

*

Question triviale maintenant et qui néanmoins reste essentielle : pourquoi cet ancien régime héréditaire et hiérarchique, contraire à l'égalité, fit-il naufrage à Paris et ailleurs en 1789, ainsi qu'aux années suivantes ? On a beaucoup réfléchi sur cette question lors du bicentenaire, en 1989. Disons qu'au XVIIIe siècle la science commençait à miner non pas le christianisme « en soi » qui pouvait garder sa valeur, mais une conception trop étroite, trop rigide, trop Ancien Régime justement du christianisme. Et puis « décollait », s'accroissait la Presse : espèce d'explosion du media-papier déjà sous Louis XV et Louis XVI, elle-même comparable à un tout autre niveau bien sûr, à ce que sera l'immense expansion du média électronique en notre temps. Ajoutons le fameux « essor de la bourgeoisie » dont on parle toujours dans les manuels scolaires ; en fait on dirait plutôt aujourd'hui le développement des élites, puisque les fossoyeurs de l'Ancien Régime en France furent comme on sait non seulement des bourgeois instruits mais aussi des membres de la noblesse libérale, comme La Fayette ou Mirabeau. La gentilhommerie révolutionnaire, par de tels procédés, creusait aussi sa propre tombe, incidemment.

Nous en arrivons maintenant à la seconde partie de ce résumé : la Révolution ou les Révolutions.

La Révolution c'est la destruction du principe d'aristocratie, voire de monarchie en vue de le remplacer par des thèmes de représentation nationale ou populaire, d'égalité, avec le résultat imprévu d'instaurer bien souvent pour quelque durée l'anarchie, ou la dictature…

S'agissant de la Révolution, le plus simple en compagnie de Ferrero, consisterait à remonter d'abord aux grands ancêtres. Avec Jean-Jacques Rousseau, au gré du *Contrat social* (1762), c'est la volonté générale, c'est en fin de compte le « peuple » qui doit prendre le pouvoir. Le peuple : notion vague. L'abbé Sieyès la précisera plus tard dans son célèbre opuscule de janvier 1789. *Qu'est-ce que le Tiers-Etat ? Tout. Qu'a-t-il été jusqu'ici dans l'ordre politique ? Rien. A quoi vise-t-il : à devenir quelque chose.* Le peuple dorénavant, selon l'abbé, ce sera la *Nation* (un concept à l'époque relativement nouveau, et qui jusqu'à nos jours restera capital, tel fut le génie de Sieyès ; qu'on songe par exemple aux avatars, certes néfastes, du Nationalisme vers la fin du XXe siècle, parmi les « Nations » serbes, croates et autres ethnies « yougoslaves » ou balkaniques). La Nation en 1789, c'était la collectivité agrégative de tous les groupes dont se composait la société française lors de l'année cruciale ; c'était l'ensemble des ensembles, et pour l'essentiel c'était le Tiers-Etat : il « contenait » 97% pour le moins des citoyens du royaume d'alors. Quant à la

Noblesse et au clergé ifs étaient en théorie les bienvenus dans le fait national ; mais ils s'en excluaient d'eux-mêmes s'ils refusaient de s'incliner devant le Tiers-Etat. La Nation, dans l'esprit même du principe démocratique ou à tout le moins représentatif, la Nation (et non plus le Roi) devenait source de la loi, fontaine de jouvence de tous les pouvoirs y compris du Monarque lui-même ! En conséquence, à la veille immédiate de l'ultime décennie du XVIIIe siècle on est déjà aux antipodes de l'Ancien régime. La France se doit d'être reconstruite sans tenir compte de la complexité des institutions du passé, sur la *tabula rasa* d'une Volonté Générale. Le principe « aristo-monarchique » va faire place très vite, au principe démocratique. Cette moderne substitution, issue du cerveau de Sieyès comme de la culture de l'époque, semble devenir réalité quand en juin 1789 le Tiers-Etat décide de prendre le nom d'Assemblée Nationale ; et quand la Cour de Versailles ainsi que la Noblesse et le Clergé capitulent devant cette décision unilatérale qui veut correspondre dans l'Empyrée au vouloir même de la Nation.

Mais tout cela n'équivaut dans les faits qu'à la moitié de ce qui s'est produit. L'oeuvre de destruction, c'est vrai, fut effectuée bel et bien. Le principe aristo-monarchique fait naufrage en 1789 ; mais le gouvernement représentatif, démocratique, électif n'est pas encore bâti véritablement. Car la France de 1789 et même de 1800 ou de 1820 n'est pas mûre pour une telle construction. Vers 1789-94 et peut-on dire de 1789 à 1815 voire de 1789 à 1880, on est confronté à la liquidation effective, pour une grosse part, de l'Ancien Régime et de sa légitimité; par contre, on ne dispose pas encore, à portion entière, d'une légitimité nouvelle pleinement, réellement établie, et qui serait elle d'un tout autre ordre (démocratique) ; on est confronté à un vide du pouvoir, une absence d'icelui, laquelle sera remplie ou compensée par toutes sortes de solutions bricolées : République de la Terreur (1793-94), république fantaisiste sans pouvoir solide ni accepté (le Directoire), Dictature (Napoléon 1er), monarchies instables (Restauration, Monarchie de juillet ; et puis Second empire, lui-même initialement dictatorial). Jusqu'à ce qu'au bout du compte la légitimité d'une Démocratie, à force de durée séculaire, finisse par s'affirmer, par s'asseoir de manière toujours plus incontestable ; affirmation et durée qui gagneront sans cesse en « prégnance » à partir des années 1870-1880. Viendra donc le temps de la Troisième République, prolongée en quatrième, puis en cinquième… Bref *la* République, bien enracinée maintenant, tout comme l'était jadis la Monarchie capétienne.

Mais n'anticipons pas ! Afin d'illustrer mieux le vide du pouvoir, ou du moins la carence de légitimité qui s'instaure disions-nous à partir de l'été chaud de 1789 et pour bien des années, on peut se référer à l'intervention de l'archevêque de Bordeaux, garde des sceaux, intervention aussi du ministre Necker et de Louis XVI en personne, le tout au cours des premières saisons révolutionnaires. Ces personnages sont conscients du coup de pioche, démolisseur de l'Ancien Régime, enregistré depuis mai-juin 1789 : le royaume, à les entendre, se trouve dès l'été 89, en situation d'anarchie, sans que rien de solide soit effectivement construit « en dur » pour remplacer l'ancien. Les

propriétés sont violées, si l'on en croit le trio ministériel ou royal ; les châteaux sont brûlés, les lois n'ont plus de force, les tribunaux chôment, le commerce et l'industrie sont en panne, l'administration et le gouvernement sont affectés de subversion complète ; la collecte des impôts, la circulation des grains sont suspendues ; les libertés individuelles des citoyens ne sont plus respectées.

On est donc en présence d'un système de double logique ; on constate l'irrésistible déploiement des deux Révolutions, comme l'a écrit Ferrero repris sur ce point par François Furet. D'une part la Révolution démocratique est en marche au cours du quinquennat qui s'inaugure en 1789 ; elle persiste à produire des effets largement positifs, et de première grandeur, en particulier dans le domaine théorique : citons la déclaration des Droits de l'Homme ; et encore, en un registre bien défini, le droit au divorce. Mentionnons également même si les conséquences effectives restèrent sur le moment limitées, le droit au suffrage universel promulgué en 1792 en vue des prochaines élections à la Convention. Ces diverses contributions, de grand avenir il est vrai, ont beaucoup pâti de n'être point appliqués dans les faits sauf exception, ou d'être incarnées de façon perverse. Ni la société française, ni les acteurs de la scène politique n'avaient la maturité indispensable pour cette concrétisation de grandes idées, de lois généreuses ; les « choses » ne prendront chair qu'un siècle plus tard…

De 1789 à 1794 et au delà, les grands principes achoppent sur les terrifiants pépins de la réalité ; mais l'autre Révolution, la seconde en termes « ferreristes », celle qui poursuit la destruction de l'Ancien Régime, se déploie, elle, avec l'énergie du bulldozer. Destruction de la Noblesse, et même tentative d'anéantissement de l'Eglise catholique, du fait des entreprises de Déchristianisation que mène un Jacobinisme l'extrémiste sous les auspices de la Déesse Raison. L'église romaine, ou gallicane, comme on voudra l'appeler, constituait pourtant, qu'on le veuille ou non, l'une des bases essentielles, l'une des « pierres vivantes » de l'édifice national. Elle le redeviendra pour une grande part dès le Consulat, dès le Concordat.

Destruction réelle, d'un côté ; constructions nuageuses d'autre part et qui n'existent trop souvent qu'au niveau d'un *wishful thinking* ayant le Futur pour lui, mais pas le Temps Présent. La carence du pouvoir légal effectif, l'absence de légitimité des Gouvernements aboutit à ce que le phénomène d'obéissance de la part des Sujets soit recherché, sinon trouvé dans l'intimidation permanente, exercée d'en haut à leur endroit. Bref la Peur, la Terreur vont régner, cette Terreur de 1793-94 qui prend le contre-pied, par définition, d'une légitimité de bon aloi. S'agissant des Jacobins ou Montagnards qui animent le Régime politique d'intimidation de 1793-94, tels que Robespierre et Saint-Just, un certain Karl Marx parlera volontiers d'un gouvernement de petits-bourgeois terroristes qui font dans leur culotte. Sur un mode plus sérieux, les Robespierristes et autres militants voire Enragés de la Dominance révolutionnaire, auront vite fait, en tout état de cause de s'exterminer mutuellement. Les uns comme les autres avaient peur a priori de la Contre-Révolution, et

vice-versa. Le système, si on peut le qualifier ainsi, était tissé de craintes réciproques, entrecroisées, voire de paniques. Bien sûr n'exagérons rien : le Comité de salut public des années 1793-94 ne s'inspirait pas simplement de motivations terroristes ; ce gouvernement, car c'en était un avait d'incontestables mérites à titre patriotique, administratif, etc. L'institutionnalisation de l'Effroi impliquait pourtant, nul ne le niera, l'usage massif de la guillotine ; voire de la péniche à fond perforé, pour noyer les Vendéens dans la Loire, technique mise au point par le sinistre Carrier. Nous retrouvons ici le thème proposé par Hobbes au XVIIe siècle, ce thème de la peur comme élément essentiel du système politique ou de ce qui en tient lieu, dès lors qu'il n'y a pas légitimité véritable, ni contrat social digne de ce nom. Et de fait, jusqu'à ce qu'un certain niveau de légitimité (loin d'être parfait certes, mais plus ou moins accepté de facto par la Nation) soit atteint à partir de 1815 et puis de plus en plus au cours des époques ultérieures, la Révolution française et ses prolongations ont abouti pour l'essentiel à produire des régimes autocratiques, votre des Dictatures : Robespierre sur la Gauche ; Bonaparte (devenu Napoléon) sur la Droite… et parfois aussi sur la gauche. Bien sûr on trouvait également, dans la construction napoléonienne, des faits de gloire militaire, de conquêtes en Europe, de nationalisme ainsi que des réalisations administratives, et même culturelles tout à fait remarquables. Mais l'élément d'intimidation, de régime policier à la Fouché, bref de peur ne fut pas, en tout ceci, de négligeable importance. Après Robespierre et l'intermède du Directoire, Napoléon a gouverné (voire apeuré) les Français d'une main de fer, celle-ci impliquant en outre, c'est vrai, une certaine dose de consensus de la part des gouvernés.

De façon générale, toutes les grandes Révolutions dans les Nations européennes importantes, tant à l'Ouest qu'à l'Est de l'Europe, présentent à ce point de vue des traits assez analogues : elles engendrent, à des dates variées, du XVIIe au XXe siècle, la destruction souvent violente de l'Ancien Régime ; elles sont suivies ultérieurement à plus ou moins bref délai par l'instauration de fortes dictatures, qui certes ne sont pas établies pour toujours ; celles-ci peuvent durer quand même assez longtemps.

C'était déjà le cas après la Révolution anglaise de 1640, quand s'instaura la semi-autocratie (relativement « douce ») de Cromwell aux années 1650, « dictature » si l'on veut, mais plutôt clémente par rapport à ce qui se passera plus tard dans le même ordre d'idées, du XVIIIe au XXe siècle. La dictature cromwellienne avait suivi la Révolution d'Angleterre un peu comme Bonaparte assumera, dans l'hexagone, l'héritage des années révolutionnaires. L'épisode cromwellien, pour sa part, concluait logiquement une phase anglaise de subversion violente, menée contre la Monarchie d'Ancien Régime des Stuart, subversion ayant pris place pendant la décennie 1640, jusqu'à culminer lors de l'exécution du roi Charles Ier en 1649. Lors de périodes beaucoup plus récentes, la destruction révolutionnaire des anciens Régimes ou du moins des régimes dualistes (j'y reviendrai) sur le continent européen pendant et après la première guerre mondiale en Russie, en Allemagne, en Italie, en Espagne sera suivie par

des phases certes provisoires de dictature (mais un provisoire qui durera longtemps) phases infiniment plus rudes que celles qu'incarna Bonaparte pour ne point parler de Cromwell : je pense sur ce sujet aux dictatures de Mussolini, Franco, et plus encore à celles de Staline et Hitler avec les conséquences désastreuses qui en découleront à l'échelle mondiale, s'agissant du moins de ces deux derniers leaders. Les dictatures en question ont ensuite disparu pour donner naissance à plus ou moins long terme à des formes durables, respectables, modernes de démocratie représentative, en Allemagne, Italie, Espagne ; et peut-être, mais nous n'en sommes pas sûrs, en Russie ; une Russie dont il n'est pas exclu qu'après 73 ans d'autoritarisme à visages variés, mais jamais très humains, elle s'engage à son tour sur la voie démocratique. Remarquons que deux de ces dictatures post-révolutionnaires du XXe siècle, mussolinienne et hitlérienne ont disparu à la suite d'un conflit armé, en 1943 et 1945. Les dictatures espagnole et russes par contre se sont effacées sans guerre à la suite d'interventions qui procédaient non pas tellement du peuple, mais des sommets de l'appareil d'Etat en la personne du roi Juan Carlos et de Gorbatchev. Le premier de ces personnages est toujours au pouvoir. Le second a dû céder la place, bien qu'il n'ait pas toujours démérité.

*

Après la destruction de l'Ancien Régime, autrement dit l'annulation totale ou partielle des principes aristocratique et monarchique ; après la période (ultérieure) de régime autocratique ou de dictature qui est venue ensuite, celle-ci accessoirement jacobine puis durablement napoléonienne, nous avons connu en France, en troisième lieu, ce qu'on pourrait appeler des régimes dualistes ou mixtes, des systèmes de transition qui combinent les restes encore très vigoureux de *l'ancien* principe héréditaire (le Roi) avec les espérances et les promesses déjà factuelles du *nouveau* principe démocratique ou à tout le moins représentatif : le Parlement. En France ce régime dualiste fut incarné (entre autres) sous le Roi Louis-Philippe, entre 1830 et 1848 : le Monarque (Louis-Philippe) et le Parlement (la Chambre des députés de l'époque) y fonctionnaient en théorie comme partenaires égaux, mais en fait c'était le Souverain qui maintes fois manipulait le Parlement ; le premier principe (le Roi) tirait discrètement les ficelles du second (le Parlement). Il y avait deux principes égaux en principe, mais en réalité l'un d'entre eux (le Monarque) était plus égal que l'autre (le Parlement).

Avec Guizot, premier ministre *de facto* permanent à partir de 1840, Louis-Philippe pensait avoir trouvé l'homme de sa propre politique, autrement dit de cette stratégie *manipulatrice* qui vient d'être évoquée. Guizot en effet était soutenu par l'influence occulte du Monarque ; il était aidé en cela, entre autres soutiens, par les factions politiques (parlementaires) dont il était le leader. Guizot fut donc en mesure de rester au pouvoir sans interruption de 1840 à 1848 jusqu'à la Révolution qui a clôturé ces neuf années. Le Parlement pendant cette « neuvaine » fut l'instrument docile de l'Exécutif. Cet Exécutif (autrement dit la Monarchie de Louis-Philippe, son Premier ministre et leur gouvernement)

opérait en maître ; le principe démocratique, ou du moins représentatif, électif se trouvait subordonné au principe monarchique, bref au Monarque lequel n'était pas élu, mais héréditaire. L'élément représentatif, pour ne pas dire démocratique était donc des plus partiels à la différence de l'époque présente (1996) au cours de laquelle tout à la fois l'Exécutif (le chef de l'Etat) et le Parlement sont l'un et l'autre élus ; ce qui fournit la double base d'une véritable démocratie et cela en dépit des accusations diverses, fondées ou non, telles qu'on les formule ces temps-ci à l'encontre de la monarchie républicaine.

Dans la France actuelle, comme chacun sait, on dénombre des dizaines de millions d'électeurs : nous vivons en régime de suffrage universel. Par contraste le nombre des électeurs dans le royaume français de 1840 montait seulement à 300.000 âmes, les personnes les plus riches. Elles étaient peu nombreuses, il était facile de les placer sous influence, sous contrôle des factions dirigeantes de l'élite du pouvoir, elle-même dirigée par Louis-Philippe et par Guizot. Dans ces conditions la stabilité du gouvernement « guizotique » paraissait devenir et devenait effectivement un fait accompli.

Naturellement, il ne faut pas simplifier : car à la même époque, l'opinion publique fermentait, du fait de la diffusion d'idées souvent extrémistes ou radicales ; le pouvoir tentait donc de suivre tant bien que mal une ligne médiane avec division du travail entre les principaux protagonistes. Guizot se tenait sous les feux de la rampe. Le Roi Louis-Philippe demeurait dans l'ombre, quoique toujours très influent. Les éléments de mystification ne manquaient pas ; le mécontentement social en effet s'aggravait vers 1845-1846. Nous pouvons facilement nous le représenter par comparaison avec les mouvements sociaux d'aujourd'hui, même et surtout si le contexte d'autrefois était bien différent. Afin de calmer cette agitation des années 1840, on s'efforçait de concocter dans l'arrière-cuisine politique, à en croire Ferrero, les doses de narcotiques ou les cachets de « Calmants » avec lesquels les groupes de Politiciens, les Partis allaient influencer l'Europe entière pendant un siècle ou davantage. Parmi ces préparations « culinaires » figuraient la légende napoléonienne, le mythe romantique de la Révolution libératrice, le nationalisme impérialiste, l'égalitarisme humanitaire, et même le socialisme ! N'oublions pas que le *Manifeste communiste* fut publié en 1848. En vérité la coexistence des deux principes, l'un monarchique d'ancien type (très directif) l'autre électif ou représentatif, le premier castrant le second, ne pouvait durer toujours. On était… en France, au fil de cette décennie 1840 ; en un pays qui avait déjà accompli sa grande Révolution en 1789 ; un pays donc où l'on ne pouvait admettre éternellement le privilège dont jouissaient seuls 300.000 électeurs en tout et pour tout, vis-à-vis d'une Nation de plus de trente millions d'habitants ; 300.000 personnes auxquelles était réservé le droit de vote sous prétexte qu'elles payaient 300 F ou davantage d'impôt annuel ; à l'époque c'était l'indice d'une fortune non négligeable. Cette « exclusion » n'était pas correcte, pas « convenable ». L'opposition à Louis-Philippe, consciente d'une telle inconvenance, voulait élargir le corps électoral pour mieux battre Guizot. On envisageait en

conséquence, au terme d'une fuite en avant, l'instauration du suffrage universel. Bien sûr cette notion de suffrage généralisé émanait essentiellement, aux années 1840, de l'intelligentsia de gauche et n'intéressait pas comme telle les classes populaires qui en principe étaient pourtant les plus concernées par une immense extension du droit de vote : dix millions de personnes, dix millions de voix ; *one man one vote.* Le paradoxe, qui plus est, c'est que contrairement à ce qu'espéraient les personnalités de la gauche, désireuses de suffrage universel celui-ci se montrera, en fait et fort souvent, très conservateur dans ses choix ; point du tout révolutionnaire ni même progressiste.

Quoi qu'il en soit, des conjonctions occasionnelles sont intervenues en France vers 1847 entre l'agitation pour le suffrage universel, et d'autre part le mécontentement populaire voire une espèce de disette en la même année. Ces conjonctions produisirent l'insurrection parisienne de février 1848 : elle a renversé le régime de Louis-Philippe et de Guizot ; la Seconde République de 1848 fut proclamée de ce fait, ne serait-ce que par manque d'une meilleure solution. Ainsi s'est brisé dès l'hiver de 1848, le système politique mixte ou dualiste, lequel avait tenté, non sans mal, de concilier les deux principes opposés, le principe monarchique et le principe électoral ou représentatif ; conciliation qui s'était souvent opérée en fait au détriment du second terme, la représentation ; et en faveur du premier, la vieille monarchie. Dans le cadre français, l'an 1848 signifiait en certaine mesure la terminaison d'un système dualiste. Le temps me manque ici pour parler de l'époque ultérieure, celle de Napoléon III ou du Second empire, règne qui eut par moments des aspects d'autocratie bonapartiste, après la seconde république, celle-ci décédée précédemment par suite du coup d'état de 1851. Tout bien considéré cependant, le second Empire (1852-1870) se comportait en autocratie assez douce, pas bien « méchante » en tout cas… ; à l'image de la Révolution qui l'avait précédée, point sanguinaire non plus, celle de 1848 précisément.

Passons sans barguigner aux époques suivantes : en ce qui les concerne nous pouvons dire ou plutôt répéter que depuis 1870 (4 septembre 1870, date de la fondation définitive de la République) jusqu'à maintenant, la démocratie s'est fondamentalement, définitivement implantée en France. Le principe électif est devenu par acquis séculaire la base essentielle de nos institutions politiques tant à Paris qu'en province. Je suis conscient par ailleurs, à quoi bon le répéter, des défauts de notre Démocratie (corruption, etc.) en France comme dans d'autres grandes nations, participantes elles aussi du « monde libre ». Mais je me place uniquement, ici, sur le terrain des principes ; leur positivité n'est pas niable.

Pour en revenir au point auquel nous étions parvenus dans cet exposé, à propos des régimes mixtes du genre Louis-Philippe, voire Napoléon III, devons-nous penser que ces systèmes « dualistes » ont disparu partout *d'Europe*, comme ils ont disparu en effet *de France* après la chute de nos derniers Monarques, dès 1848 puis à partir de 1870 ? Certainement pas.

En Angleterre, par exemple, postérieurement à la révolution des années 1640, et après l'épisode semi-autocratique voire plus ou moins dictatorial de

Cromwell, quelques décennies dites de Restauration se sont écoulées. Et puis une fois terminée la phase spasmodiquement révolutionnaire du XVIIe siècle, conclue par le « glorieux » épisode de 1688, un système dualiste très efficace s'est mis en place dans les îles britanniques, sous les auspices combinées du Roi et du Parlement, *King and Parliament* ; il s'agissait là d'une combinaison intelligente et réussie entre le principe monarchique, attaché au nom des rois anglais (maintes fois médiocres, incidemment), Georges I, Georges II, Georges III au XVIIIe siècle ; et d'autre part le principe électoral, parlementaire, personnifié par la Chambre des communes : elle fut dès avant la Révolution française, a fortiori après celle-ci, la mère des Parlements du monde entier. Bien sûr il y eut des conflits au Nord du Channel entre ces deux entités – royale, et parlementaire – mais dans l'ensemble le système mixte ou dualiste fonctionnait à Londres selon les règles d'une bonne relation mutuelle de travail, relation au sein de laquelle les pouvoirs proprement royaux étaient du reste beaucoup plus importants que Montesquieu ne le pensait à l'époque.

C'est seulement pendant la seconde moitié du XIXe siècle, et puis pour l'essentiel durant le XXe siècle que le pouvoir spécifique des Souverains anglais, rois ou reines, perd de son importance jusqu'à devenir surtout symbolique en notre époque, sans pour autant disparaître tout à fait. Par compensation, les pouvoirs du Parlement britannique, ainsi que du premier ministre élu par lui ont beaucoup grandi au point de faire de la Grande-Bretagne une démocratie à part entière, fût-elle justiciable (dans le détail de sa vie politique) de telle ou telle critique ; tout comme l'est la démocratie française, mais notre problème en cette conférence gît ailleurs. La monarchie anglaise dans ces conditions assume un rôle de représentation médiatique, aidée ou gênée en cela par les malheurs sentimentaux du prince Charles, qui font les gros titres des petits écrans.

Au fond, l'une comme l'autre, la France et l'Angleterre ont connu à ce point de vue des destinées assez comparables, même si par ailleurs leur histoire générale est fort différente ou divergente. Disons que la chronologie ou du moins la périodisation des stades successifs quant aux principes de base de l'Etat s'avère analogue des deux côtés de la Manche. Et d'abord deux révolutions homologues quoique décalées s'en prennent à la Monarchie ; elles décapitent le roi ex-légitime : en 1649 chez les Britanniques, en 1793 à Paris. En second lieu immédiatement après ces subversions et comme conséquence du vide du pouvoir et de l'absence de légitimité qui s'est mise en place, on voit s'instaurer des épisodes de semi-dictature, ou d'autocratie : Cromwell au Nord du Channel. Et, nettement plus tard, certes, Bonaparte au Sud. En tierce période, surviennent, après un délai variable, d'inévitables régimes mixtes, dualistes : il y a effectivement instauration de monarchies modernisées (quelque peu tempérées, sans plus, par l'intervention parlementaire) telles que la monarchie anglaise au XVIIIe siècle et pendant le premier tiers du XIXe ; ou la monarchie française au temps de Louis-Philippe.

Enfin en quatrième lieu, on voit poindre la démocratie authentique, telle qu'elle fonctionne effectivement en France comme en Angleterre depuis plus

d'un siècle. Stades parallèles par conséquent, bien que non synchrones, dans notre pays et en Grande-Bretagne : Révolutions ; puis autocraties, dictatures ou semi-dictatures ; ensuite régimes dualistes ; enfin démocratie. La succession est homologue, voire analogue.

En Italie, en Allemagne (plus précisément en Prusse), en Espagne, l'expérimentation socio-historique fut un peu différente. Dans ces trois pays, et dans d'autres nations d'Europe aussi, comme l'a montré Arno Mayer, l'Ancien Régime a duré jusqu'en 1914, avec des cours royales, des courtisans dorés sur tranche, des aristocraties, des palais majestueux, etc. Cependant et malgré la continuité (jusqu'à la première guerre mondiale) d'une monarchie relativement autoritaire en ce trio de nations du continent, celles-ci n'étaient point séparées, par un rideau de fer, des Etats d'avant-garde du monde civilisé. Jouaient en d'autres termes l'influence plus qu'insulaire du modèle constitutionnel anglais, si importante depuis le XIXe siècle par delà les frontières de la Grande-Bretagne, et puis le fantastique impact *post festum* de la Révolution française, ainsi que de l'empire napoléonien, celui-ci ayant rayonné bien au delà des limites de l'hexagone, au Sud des Alpes ou des Pyrénées comme à l'Est du Rhin ; ajoutons à cela les changements considérables introduits ultérieurement par la Révolution de 1848, puis par l'Unité allemande et l'Unité italienne des années 1860. Tout cela fut tellement effectif qu'une certaine dose de régime mixte, ou dualiste s'est introduite dans la vie de ces trois grands pays, Italie, Prusse, Espagne, *avant même* qu'une immense et profonde révolution s'y produise. Alors qu'en France et en Angleterre, le régime mixte n'était venu qu'*après* les grandes révolutions. Cette antériorité paradoxale du régime mixte, nous la trouvons dans l'Italie de la dynastie savoyarde, avant la guerre de 1914, au temps des Rois Victor-Emmanuel II, Humbert Ier et Victor-Emmanuel III. A l'époque de ces souverains, il y avait manipulation du Parlement péninsulaire par des hommes d'Etat liés à la cour monarchique, politiciens de grand talent du reste comme Crispi et Giolitti. Dans ce cas précis, celui de l'Italie – on note l'imitation des procédés qui furent employés du côté français en un système dualiste analogue et préexistant ; procédés chers, entre autres à Louis-Philippe comme à Guizot. Même remarque à propos de l'Allemagne unifiée, au temps des Hohenzollern, de leur ministre Bismarck puis de Guillaume II : le Parlement de Berlin, le Reichstag n'était pas du tout inexistant à l'époque ; mais un système impérial d'essence royale parce que prussienne le tenait en laisse. Les Révolutions allemande, italienne, espagnole avec incidemment leurs répercussions dictatoriales catastrophiques des années 1919-1945 et (clans le cas de l'Espagne) des années 1930-1975 ont mis un *point final définitif* à ces expériences variées de régime mixte ou dualiste telles qu'elles furent enregistrées au XIXe siècle ou à la *Belle époque* (celle-ci antérieure à 1914). *Ensuite* après 1945 ou après 1975, selon les cas, la démocratie s'est implantée dans ces trois pays, Allemagne, Italie, Espagne ; elle a duré fort heureusement jusqu'à nos jours, et devrait persévérer bien au delà de l'an 2000. C'est simultanément souhaitable, raisonnable… et vraisemblable.

*

Démocratie : nous en venons maintenant à la quatrième et dernière partie de ce résumé, en tant que réflexion historique sur l'Etat. Après 1) l'ancien Régime monarchique « vieux style » 2) les Révolutions, suivies de retombées dictatoriales ou autocratiques 3) les régimes mixtes ou dualistes, vient 4) la démocratie ; celle-ci fondée sur une délégation de pouvoirs au terme d'élections libres, le tout s'appliquant à la société tant globale que régionale, en vue de résoudre les problèmes généraux ou particuliers du Pouvoir.

En démocratie, les citoyens se mettent d'accord entre eux pour choisir un certain nombre de fondés de pouvoir qui auront charge de gérer les intérêts communs : loi, ordre public, justice, défense du territoire. Ces délégués, dès lors qu'on se trouve en effet dans un système démocratique, doivent être surveillés étroitement par l'électorat ; ils peuvent en conséquence être révoqués, perdre ainsi la charge dont ils sont momentanément revêtus. Les piliers divers d'un système démocratique et de sa légitimité sont d'une part l'existence reconnue d'une majorité et d'une minorité ; et d'autre part le droit gouvernemental de commander, contrebalancé par le droit d'opposition.

Tocqueville a bien vu dès les années 1830 que la démocratie était poussée en avant pour ainsi dire par la « Providence » (telle était son expression). Il a réalisé que la démocratie avait l'Avenir pour elle, malgré des régressions régionales, en fin de compte provisoires. C'est une intuition dont l'exactitude prophétique (en 1996) est maintenant tout à fait démontrée au terme des succès, même mitigés, de cette forme de gouvernement dans différentes zones de la planète qui n'étaient pas encore démocratiques il y a quelques décennies (le monde ibérique) ou même il y a seulement quelques années (l'univers communiste). Il n'en fut pas toujours ainsi ; aux années 1930 ou 1940, la prépondérance à longue durée de la démocratie n'était pas du tout certitude évidente. Le fascisme ou le totalitarisme l'emportait dans la majorité des grandes nations continentales ; la démocratie se voulait valeur souhaitable ou désirable ; elle n'était pas ou pas encore le fait évident de l'époque comme c'est le cas aujourd'hui après les développements intervenus au cours du dernier quart de siècle.

Cela dit, l'objet démocratique est tellement vaste qu'il me faudra choisir, au cours du présent exposé ; sélectionner et résumer en considérant de façon très brève quelques-unes parmi les plus importantes nations démocratiques : Etats-Unis, Angleterre, France, Italie, Espagne, Allemagne, voire Russie.

Et d'abord les Etats-Unis ; leur histoire, au point d'origine est inséparable de celle d'Angleterre : or ce pays, avant la révolution de 1640 était dominé par un Ancien Régime de type monarchique ; avec cependant quelques institutions parlementaires, dès le XVIe siècle et même auparavant. Nous disions précédemment que l'Angleterre a réalisé sa révolution effectivement au cours des années 1640, puis vint un régime semi-autocratique ou semi-dictatorial (cromwellien) lors delà décennie 1650. Par la suite, après diverses expériences crypto-révolutionnaires ou post-révolutionnaires, la Grande-Bretagne expérimentait

pendant le XVIIIe siècle un régime mixte ou dualiste des plus stables, simultanément monarchique-traditionnel, et parlementaire-innovateur. C'est dans ce cadre « anglo-saxon » que pour la première fois à l'intérieur du monde *english speaking*, une importante entité démocratique se détachait puis se manifestait comme telle de façon indépendante au cours des trois dernières décennies du XVIIIe siècle. En termes plus simples les Etats-Unis d'Amérique sont nés d'une guerre de libération contre la mère-patrie britannique. De ce fait un vaste segment de l'ensemble anglophone passait à part entière à la démocratie moderne, celle-ci impliquant participation au Pouvoir du plus grand nombre des citoyens, pourvus d'un minimum ou même d'un assez bon niveau d'éducation, civique et autre. De façon très logique, l'Angleterre peu après, pendant la seconde moitié du XIXe siècle et essentiellement pendant le XXe siècle devenait à son tour, disions-nous, une démocratie au sens plein du terme ; de même façon que les Etats-Unis, et tout en conservant néanmoins ce reliquat essentiellement ornemental qu'est encore et toujours à notre époque la Monarchie d'Elizabeth II.

Quant à la France, nous avons souligné précédemment qu'en dépit des apparences son destin ne différait pas tellement du devenir anglais puisque aussi bien nous avons retrouvé dans ces deux pays majeurs, continental et insulaire, la même séquence, non point synchrone certes, mais semblablement étalée sur deux siècles ou davantage : ancien régime ; révolution ; autocratie ; système mixte ou dualiste ; et enfin démocratie depuis 1850 ou 1870 selon les cas, tant au Sud de Calais qu'au Nord de Douvres.

S'agissant des prépondérances nationales d'une démocratie française, de 1870 à 1996, au cours des 126 dernières années, nous devons nous garder, me semble-t-il, de quelques contre-vérités trop répandues.

1. La première erreur, à propos de la France, porterait sur les quatre années bien particulières au cours desquelles la Démocratie (et la République) furent mises entre parenthèses. Je veux parler bien sûr du Quadriennat de Vichy (1940-1944). Nous ne pouvons pas accepter, me semble-t-il, l'analyse implicite ou explicite d'un certain nombre d'historiens « maison » qui considèrent volontiers que Vichy serait en quelque sorte un produit du terroir, un produit qui dériverait somme toute des tendances fascistoïdes éternelles propres à la culture française, endogènes à nos populations comme à notre tradition nationale. Le sommet du ridicule, dans le genre, a été atteint par l'auteur d'un livre sur *Chauvin le soldat laboureur* : cet ouvrage fait remonter le pétainisme « bien de chez nous » pratiquement à l'Ancien Régime, voire en deçà. J'estime pour ma part qu'une thèse de ce genre n'emporte en aucun cas la conviction. Bien sûr Vichy avait, entre autres, quelques racines autochtones, mais celles-ci n'auraient jamais pris le dessus, n'eussent été la défaite de 1940 et l'occupation de la France par les nazis. Constatation triviale, sans doute, et cependant importante pour notre sujet : elle revient à dire qu'en dépit du tragique accident de l'occupation allemande, le principe démocratique demeurait en tout état de cause la force dominante, et de plus en plus exclusive en France, entre 1870 et

1996, par delà tel ou tel avatar. Ce principe est devenu, ce faisant, partie prenante authentique, voire structurelle de notre héritage collectif. Longue durée braudélienne, même et surtout si Fernand Braudel ne s'est guère mêlé d'histoire politique.

2. Une seconde erreur, qui elle aussi a beaucoup à voir avec notre sujet, serait liée non pas au personnage historique de Philippe Pétain, mais à celui de Charles De Gaulle. Il sera question ici pour quelques instants, de la Constitution gaulliste. Selon certaines théories à mon sens erronées, on présenterait le système politique français contemporain, qu'il soit gaulliste ou post-gaulliste, comme la mixture d'un principe démocratique (le Parlement, élu) et d'un principe monarchique (le Président de la République). C'est ce qu'on appelle souvent dans le langage de certains politologues, la monarchie républicaine. En réalité, comme chacun sait, le Président de la République, M. Chirac aujourd'hui, M. Mitterrand hier, ne procède pas d'un système d'hérédité ni d'une nomination arbitraire ; il est régulièrement élu ; en conséquence il appartient à un système entièrement démocratique, lequel a renforcé de façon notoire le caractère stable de notre République maintenant vieille de plus d'un siècle. Bien entendu, ce système gaulliste a ses inconvénients, mais étant donné le caractère national des Français, la potion gaullienne se présente comme un remède irremplaçable à rencontre d'une fâcheuse instabilité des gouvernements de jadis, ces gouvernements à tourniquet qui par moments frappèrent d'impuissance ou même ridiculisèrent aux yeux de l'étrangers la IIIe et surtout la IVe République. Le Gaullisme n'est peut-être pas l'avenir de l'Homme. Mais il demeure le Présent du peuple français.

Il reste peu de temps pour parler d'autres démocraties européennes de première importance : en Allemagne, Espagne, Italie, la séquence chronologique quant à notre sujet fut un peu différente de la périodisation anglaise ou française, telle que nous la présentâmes ici-même. Ces trois pays ont d'abord connu, au fil des temps, divers Anciens Régimes à modalités régionales fort variables, au XVIIIe siècle et même un peu plus tard. Vinrent ensuite des régimes mixtes ou dualistes, au XIXe siècle, du fait de la puissante influence des progrès politiques effectués plus à l'ouest ou plus au Nord, en France et en Angleterre. Surgirent ultérieurement les révolutions inévitables, destructrices de l'ancien régime comme du régime mixte ; elles-mêmes accompagnées ou suivies souvent de terribles dictatures pendant les décennies 1920, 1930, 1940. Les trois Nations enfin ont jeté l'ancre dans les eaux bientôt paisibles de la démocratie (à la suite certes de grandes catastrophes) ; et cela à partir de 1943 ou 1945 pour l'Italie, puis l'Allemagne ; à partir de 1975 pour l'Espagne. Même évolution peut-être en Russie au cours des dix ou douze dernières années du XXe siècle…

La performance allemande en particulier est admirable, puisque les Allemands qui n'avaient fait que des sottises (le mot est faible) entre 1914 et 1945, n'ont pratiquement plus commis une seule erreur de 1945 à 1996, plus de cinquante années déjà ! Un parcours sans faute.

Du côté de l'Italie, la situation est beaucoup moins catastrophique qu'on ne le prétend quelquefois, puisque nos cousins latins ont même réussi à civiliser plus ou moins leurs néo-fascistes ! Certains militants du Front National ne se plaignaient-ils pas ces temps-ci de la « trahison » de M. Fini, « chiraquisé » sur le tard…

En Espagne, on admire tout naturellement la performance du roi Juan Carlos : il s'est conduit bien davantage en démocrate-né qu'en monarque traditionnel. S'agissant de la Russie enfin, la voie de la démocratie, disions-nous, semble maintenant ouverte, mais subsistent encore des obstacles peut-être considérables (?), de ce point de vue, pour l'avenir proche.

En conclusion, il me semble que d'une course au grand galop à travers les systèmes de légitimité de l'Etat, on peut retirer une leçon d'optimisme. Même si la démocratie n'est pas parfaite, elle représente cependant le moindre des moindres maux. On aurait pu désespérer d'elle au cours des vingt années de plomb, celles qui courent de 1933 à 1953. Mieux encore : pendant la décennie 1980 (1983 exactement) l'un de nos plus grand penseurs politiques a pu produire un livre pessimiste qui s'intitulait *Comment les démocraties périssent.* En fait la démocratie ne périssait pas ; elle continuait sa marche en avant engagée depuis les XVIIIe et XIXe siècles, voire depuis le XVIIe (l'Angleterre, les Pays-Bas…) ; marche en avant tantôt publique et tantôt souterraine. On peut répéter à ce propos en notre fin de siècle une formule jadis appliquée à d'autres sujets : *bien creusé, vieille taupe.*

Autre leçon qu'on peut tirer de notre excursus: le caractère inévitable des grandes Révolutions, dans les Nations importantes, dès lors qu'on veut passer, même en y mettant le temps, de l'Ancien Régime à la Démocratie. Je dis les Nations importantes, car dans les petits pays comme le Danemark, l'évolution s'est faite plus en douceur. Mais parlons Grandes Puissances : les penseurs français qui croient qu'on aurait pu éviter la si coûteuse révolution de 1789-1799 voire 1799-1815, ces penseurs-là ont tort à mon avis. Qu'il s'agisse de l'Angleterre, de l'Italie, de la France, de l'Espagne, de l'Allemagne, de la Russie et j'ajouterai du Japon, les grandes révolutions effectuées *volentes nolentes* parmi ces Etats pour sortir de l'Ancien Régime sont à la fois *catastrophiques et inévitables*. Les Etats-Unis de ce point de vue demeurent une heureuse exception. Ils n'ont pas eu à détruire entre New-York et Boston un authentique Ancien Régime, puisque aussi bien ce travail destructif avait été mené à terme ou en tout cas bien avancé par l'Angleterre originelle dès les années 1640, et cela à l'usage de l'entière zone anglo-saxonne, Amérique du Nord inclusivement. Tout au plus a-t-il fallu de façon plus ou moins coûteuse, se procurer l'indépendance vers 1780, et détruire l'esclavage à partir de 1861.

Il me semble pour finir que j'ai pu d'un bout à l'autre du présent résumé, en m'appuyant de façon constante sur les analyses de Guglieimo Ferrero, caractériser de façon successive les deux principes de légitimité qui sous-tendent nos édifices politiques et qui s'opposent ou se succèdent chronologiquement : le principe aristo-monarchique, et le principe électif-démocratique.

L'un et l'autre pouvant être reliés respectivement à la Tradition, et à la Modernité ; ou si l'on préfère au vieux système de la Confiance, et au nouveau modèle du consentement ou du *consensus*.

Asupra devenirii statului prerevoluționar
(Rezumat)

Cuvinte-cheie: Vechiul Regim, istorie contemporană, Revoluția Franceză, democrație, Ferrero (Guglielno).

Anunțată în programul manifestării cu titlul *Vechiul regim şi Democrație*, conferința ținută de Emmanuel Le Roy Ladurie pe 28 martie 1996 în amfiteatrul „N. Iorga" al Facultății de Istorie din Bucureşti constituie o analiză pe tema devenirii statului prerevoluționar. Autorul a dezvoltat aceleași idei într-o versiune în limba engleză cu ocazia comemorării lui Jefferson, la Monticello, apărută apoi în franceză cu titlul: *Despre istoria statului modern: de la Vechiul regim la democrație. Reflecții inspirate de ideile lui Guglielmo Ferrero*, publicată în revista „Commentaire", N° 75, din toamna anului 1996, şi reluată în volumul *L'historien, le chiffre et le texte*, Fayard, 1997, p. 467-486.

Interesul esențial al analizei constă în reinterpretarea Vechiului regim francez prin prisma gândirii ilustrului politolog şi istoric italian, Guglielmo Ferrero, autorul unei remarcabile sinteze în şase volume despre *Grandoarea şi decandența Romei* (în italiană: *Grandezza e decadenza di Roma*, 5 volume, Milano, 1901-1907; în franceză: *Grandeur et décadence de Rome*, 6 volume, Paris, Plon, 1902-1908).

Conferința istoricului francez la Bucureşti are însă o anume originalitate în comparație cu versiunile amintite. Ea are ca punct de pornire câteva întrebări de actualitate în legătură cu principiile de „supunere" şi de „legitimitate", ca vectori ai funcționării societății în ziua de azi ca şi în alte epoci, întrebări precum: cum se explică relația de supunere a individului, cetățean sau „supus" față de autoritatea reprezentată de stat sub forma achitării impozitului, a serviciului militar etc.

Pentru autor, este o bună ocazie de a dezvolta o impresionantă reflecție şi de a prezenta o panoramă a evoluției valorilor democratice în spiritul „duratei lungi", chiar dacă părintele acestei viziuni, Fernand Braudel, n-a dovedit o apetență deosebită pentru istoria politică. Această cursă „în galop" pentru a evoca diversitatea sistemelor de legitimitate de-a lungul istoriei a permis astfel autorului să prezinte în fața publicului român mai multe concluzii de interes (nu doar) istoric. Cea dintâi este încrederea în avantajele pe care le oferă democrația în evoluția popoarelor, ceea ce pentru istoricul prezent în România era şi o manieră de a împărtăşi mesajul său de optimism într-o țară în care procesul construcției democratice îşi reluase locul dorit.

Plagiatul lui Alin Mureşan

Mircea STĂNESCU

Lucrările discutate

Alin Mureşan, *Piteşti. Conica unei sinucideri asistate*

În (luna decembrie) 2007 a publicat o primă ediție (Iaşi, Editura Polirom, 263 p.).

În decembrie 2010 (cf. paginii 344 editoriale) a publicat o a doua ediție (la aceeaşi editură, 344 p.).

Interesează în primul rând a doua ediție, la care, fără vreo altă trimitere, ne vom referi în continuare.

Lucrările de comparație

M. Stănescu, *Reeducarea totală. Eseu asupra fenomenului Piteşti (1949-1952)*, în „Revista de Cercetări Sociale", nr. 2/1995, p. 51-59, şi la: http://mircea-stanescu.blogspot.ro/2007/12/reeducarea-total-eseu-asupra.html.

M. Stănescu, *Procesele reeducării (1952-1960)*, în „Comunicări prezentate la Simpozionul Experimentul Piteşti", PERT'06, Piteşti, 22-24 septembrie 2006, Piteşti, Fundația Culturală Memoria, Filiala Argeş, 2007 (o primă ediție), 89 p.

M. Stănescu, *Procesele reeducării (1952-1960)*, lucrare separată, dar sub aceleaşi coperți, cu cea a lui Titică Predescu, *Statul şi dreptul, instrumente de represiune ale dictaturii comuniste*, Bucureşti, Editura Fundației Culturale „Memoria", tipărită prin Editura Matrix Rom SRL, (octombrie) 2008 (o a doua ediție), 308 + 168 p.

M. Stănescu, *Reeducarea în România comunistă (1945-1952). Aiud, Suceava, Piteşti, Braşov*, Iaşi, Editura Polirom, ianuarie 2010 (cf. paginii 295 editoriale), 296 p., primul volum din trilogia *Istoria Reeducării*, finalizată în 2012.

*

Îl acuzăm pe Alin Mureşan de PLAGIAT.

Pentru a evita echivocul asupra a ceea ce se înțelege prin PLAGIAT şi PLAGIATOR, vom indica definiția marii psiholingviste române, Tatiana Slama-Cazacu (cf. *O plagă: PLAGIATUL*, în *Confuzii, greşeli, prostii şi răutăți în limba română, azi*, Bucureşti, Editura Tritonic, 2010, p. 196-215):

preluarea, din opera tipărită (sau de circulație „Samizdat”, pe ascuns, cum se proceda în URSS şi apoi în alte țări comuniste) a ***unui autor*** (deşi mai rar, s-ar putea vorbi şi ***despre expuneri orale***), **fie: a) de *fragmente*** (fraze, paragrafe, termeni) ***aidoma***, de către alt autor (ceea ce se demonstrează, de obicei, prin expunerea celor două texte „pe două coloane”). Fie b) de asemenea ***preluări, dar cu unele modificări de exprimare***. Fie c) ***concepte, concepții teoretice, aplicări în practică, metode de investigație originale, aparținând deci autorului-sursă*** (în mod dovedit, ***prin datare*** în primul rând). Toate acestea (a, b, c) ***fără ca persoana care preia aceste date de conținut să le citeze cu numele „sursei”.*** **În toate aceste cazuri, plagiatul este evident, şi constituie un *delict*, dacă nu se menționează „sursa”, nu se face „trimiterea” (de preferință, nu numai într-o listă „bibliografică” sau de „referințe”**, ci şi **în text, în orice caz cel puțin numele autorului-sursă şi, eventual, un an)**; şi, repet, **chiar dacă nu se preiau „citate”, ca atare, cu sau fără ghilimelele de rigoare, şi chiar dacă „opera” (text tipărit, referat de doctorat ori teză ori lucrare de diplomă, ori de licență – sau „text difuzat preliminar”) nu are încă forma tipărită. *Aceasta ar trebui să fie definiția*, până la nivel juridic, a plagiatului. Iar „justificările”** […] **nu pot avea o valabilitate deontologică şi nici de ordin ştiințific** […].

Prin urmare, conform acestei definiții, care analizează plagiatul atât ca fenomen general, cât şi ca fenomen *în şi determinat de contextul românesc*, avem:

a) **plagiatul expres** (preluarea fără indicarea sursei, în subsolul paginii, a CONȚINUTULUI, INDIFERENT DE FORMA EXPRESIEI, când este vorba despre idei, concepte, cronologie, tematică sau expresii tipice altui autor);

b) **preluări nepermise**, care au contingență cu plagiatul (precum sursele de arhivă şi cele livreşti, în două variante: identice şi exclusive, ori adăugarea altora, cu rol de acoperire a raptului).

Observații generale:

– La data la care Alin Mureşan (în continuare: A.M.) a publicat ediția a II-a a lucrării sale existau deja două ediții din *Procese* şi vol. I din *Istorie* (care se referă la Suceava, Piteşti şi Braşov) şi, nu întâmplător, „problemele” mari le regăsim în legătură cu acestea.

– Toate aceste lucrări ale noastre (exceptând eseul din 1995) sunt menționate de A.M. în *Bibliografie*, prin urmare, la data redactării lucrării sale, le cunoştea.

– Precizăm că aici nu ne interesează analiza lui A.M. cu privire la reeducare, ci doar modul în care înțelege să lucreze cu sursele, adică, pe scurt, acuratețea ştiințifică a demersului său istoric, în afara căreia orice examinare a validității aserțiunilor sale ni se pare superfluă.

– Mai întâi, iată modul său de citare a surselor: „Pentru uşurarea lecturii publicului larg, am hotărât şi de această dată evitarea încărcării excesive a aparatului critic, motiv pentru care *numeroase note de subsol conțin mai multe trimiteri* [subl. n., M.S.].” (p. 10) A.M. spune deci că a cumulat trimiterile

pentru mai multe subiecte într-o singură notă. Aşa cum vom arăta mai jos, este vorba însă despre un tertip cu rolul de a camufla preluările nepermise.

– Nicăieri în *Cuvîntul înainte* nu sunt indicate lucrările noastre.

Orice cercetare onestă are obligaţia să indice stadiul cercetării ştiinţifice asupra subiectului, prin urmare problema ar fi nu că A.M. nu dă doi bani pe ceea ce scriu alţii (este dreptul său!), ci că nu menţionează, încă de la început, apariţia unor lucrări de mare întindere, precum cele indicate. Conform standardelor ştiinţifice, menţionarea noilor (la data respectivă) apariţii editoriale este *obligatorie*, autorul putând să-şi rezerve, în economia lucrării sale, dreptul de a le utiliza (onest), de a le critica sau chiar respinge. Care este însă rezultatul lui A.M.? O relatare cu privire la evoluţia cunoaşterii sale asupra subiectului, complet detaşată de cunoaşterea din interiorul disciplinei, în timp ce pe alţi autori îi indică abia în *Concluziile* lucrării, cu intenţia vădită de a-i minimaliza, de a-i expedia în derizoriu şi/sau, la fel de grav, de a-şi construi în mod neonest imaginea de Cercetător Nr. 1 al subiectului (p. 295).

*

* *

Prin urmare, cf. *Indexului de antroponime*, în ceea ce ne priveşte constatăm următoarele:

a) p. 44-45 – o referire critică la modul nostru de interpretare a surselor, cu trimiterea la *Istorie*, p. 129 (nu vom insista asupra ei, întrucât nu interesează aici).

b) p. 69, în nota 126 – o citare pentru subiectul primei „şcoli de cadre" a reeducării. Lucrarea noastră este indicată ultima, după trei surse documentare, un procedeu nepermis, dat fiind că, de vreme ce la data publicării lucrării lui A.M. exista o analiză detaliată a surselor (a noastră), maniera firească de a proceda ar fi fost să începi chiar cu ea, să spui apoi pe ce se bazează (ceea ce înseamnă să admiţi că ai luat act de subiect chiar de acolo), pentru ca, în fine, să-ţi prezinţi propria opinie.

Prin urmare, A.M. se comportă ca şi cum ar fi *primul* care analizează aceste surse, ca şi cum, adică, analiza noastră n-ar exista, expediind-o nepermis în derizoriu, după sursele de arhivă. Soluţia normală ar fi fost ca, dacă asertorul considera nerelevantă lucrarea noastră, să o amendeze ca atare; ceea ce, desigur, nu face.

c) p. 132-133, în nota 3 – o citare pentru biografia lui Alexandru Roşianu. *Procesele* este citată corect, ca prima (dintre două surse ştiinţifice), la fel de corectă fiind şi indicarea *passim*-ului (întrucât nu am redactat o biografie-standard a lui Roşianu, informaţiile despre el se regăsesc disparat în lucrare). Prin urmare, A.M. poate face şi trimiteri corecte la surse. Detalii: în mod normal, lucrarea noastră *Procesele* se citează *separat*, fiind o lucrare distinctă de cea a lui T. Predescu (nici el, nici eu nu am avut vreo contribuţie asupra lucrării celuilalt, ceea ce ne leagă fiind doar coperţile, fapt, cred, evident pentru lector), situaţie care, în cazul lui A.M. duce la trimiteri absurde – la lucrarea noastră – gen: „T. Predescu, *op. cit.*" (p. 295). Pe de altă parte, care să fie

motivul pentru care A.M. nu a citat biografia lui Roşianu (tot cu *passim*) din *Istorie*, întrucât ea este, comparativ cu *Procesele*, mai completă, dat fiind că este o lucrare mai recentă? Să fie vorba despre irepresibila lene? Vom vedea mai jos că nu acesta este răspunsul.

d) p. 196, în nota 2 – o referire critică la datarea arestării lui Mihai Livinschi (nu vom insista asupra ei, nu interesează aici).

e) p. 295 – unde se spune: „în afară de subsemnatul, doar doi istorici s-au arătat foarte preocupaţi de această temă: Robert Fürtos şi Mircea Stănescu". Ce urmează este aparent corect, oarecum corectă fiind doar prezentarea – şi informaţia – legată de colegul Fürtos.

În primul rând, este de spus că regulile europene de politeţe te obligă să începi cu alţii, iar nu cu persoana proprie, *chiar dacă* priorităţile în câmpul ştiinţific îţi aparţin (şi, cu atât mai mult, dacă nu este cazul).

Apoi, nu trebuie omis nimeni dintre cei care s-au ocupat de descrierea, analiza sau transfigurarea artistică a reeducării, şi este cazul unor excluderi flagrante: Paul Goma (indicat, de altfel, în *Bibliografie*, probabil din voracitate livrescă) şi Ion Cârja, autorul lucrării *Întoarcerea din infern. Amintirile unui deţinut din închisorile României bolşevizate. Cruzimi, masacre şi bestialităţi necunoscute*, Madrid, Editura Dacia, 1969, 209 p., analizată de noi în *Procese*.

În fine, „în afară" (vorba lui A.M.) de „Patriarhii studierii reeducării, Dumitru Bacu, Virgil Ierunca şi Paul Goma" (*Istorie*, p. 5), priorităţile în cercetarea de după 1990 sunt următoarele:

1) Mircea Stănescu, cu: studiul *Reeducarea totală. Eseu asupra fenomenului Piteşti (1949-1952)*, „Revista de Cercetări Sociale", nr. 2/1995, p. 51-59); teza de doctorat susţinută la Universitatea Bucureşti, *Reeducarea comunistă din România anilor '50*, octombrie 1999, 374 p. (lucrare pe care A.M. o indică – sugestiv – fără a menţiona anul de apariţie, situaţie care i-ar fi dat însă peste cap priorităţile instituite *ad hoc*); ş.a. (ori cele de mai sus, indicate corect de A.M.).

2) Robert Fürtos, 2006, cu un studiu dintr-un volum colectiv şi partea despre reeducare din *Raportul final* al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, ambele indicate corect de A.M.

3) Alin Mureşan, cu un studiu din revista „Memoria", nr. 52/1996 şi celelalte.

În plus, în chestiunea proceselor „Negulescu" şi „Cadrele reeducării", prioritatea îi aparţine colegului Fürtos, care a avut primul acces la documentele în discuţie.

*

– Marile probleme apar încă din „Cuprins" (p. 5, r. 20, vezi şi *infra*, p. 62): subtitlul „Interludiul Braşov" este o preluare a titlului cap. IV din lucrarea noastră, intitulat: „INTERLUDIU: REEDUCAREA DE LA BRAŞOV" (*Istorie*, p. 8 şi 211).

Termenul, care ne aparţine, este una dintre acele „găselniţe" (cuvinte sugestive) pe care istoricii le folosesc în titluri (şi subtitluri) pentru a exprima

plastic şi a rezuma analitic o anume realitate. În context, el situează „demascările" de la închisoarea Braşov ca pe un element de legătură între două momente ale piesei dramatice a Istoriei Reeducării (cel de la închisoarea Piteşti şi cel din lagărul Peninsula, de la Canalul Dunăre-Marea Neagră). În fapt, A.M. ori nu i-a înțeles sensul în contextul de origine, întrucât la el „interludiu" joacă rolul de element de legătură în desfăşurare reeducării de la Piteşti (p. 62-63), situație absurdă, de altfel, dat fiind că „demascarea" de la Braşov nu leagă cu nimic secvențele acțiunii de la Piteşti ci, din contră, este un element de discontinuitate față cu ea, ori l-a refolosit – ambele situații fiind la fel de nepermise. Faptul că A.M. reproduce termenul fără nici o indicație de autor (trimitere la sursă), ca şi cum ar fi al său, dar sub o uşoară modificare stilistică, ne arată că este vorba despre un act intenționat a cărui definiție obiectivă este „PLAGIAT". Acelaşi lucru se poate spune şi despre conceptul de „METODĂ", introdus de noi, şi care apare încă din Cuprinsul lucrării lui A.M. (vezi subcapitolul „Schimbarea *metodei*"), şi care reprezintă un plagiat conceptual.

– Procedeul deja descris, de a expedia lucrarea noastră, în note, după trimiterile la sursele arhivistice (şi ele suspecte – a se remarca prudența excesivă! – de a fi preluate după lucrarea noastră, dar oricum de regăsit, toate, acolo), este unul necinstit din punct de vedere ştiințific. Folosirea sa, alături de alte dovezi de utilizare greşită sau neonestă a surselor şi a plagierii conceptuale, este dovada că avem de-a face cu o lucrare sub standardele etice ale cercetării ştiințifice.

*

– Începând din 1994, de când ne ocupăm de acest subiect, una dintre marile probleme de care ne-am izbit a fost stabilizarea corpusului documentar pe baza căruia să se poată întreprinde o analiză. Din acest motiv, am procedat la o citare „maniacală", mergând până la tipul documentului, la numerotarea acestuia (căci există uneori câte trei-patru declarații sau procese verbale de interogatoriu pentru un arestat într-o singură zi), gruparea lor pe teme şi subiecte, şi citarea specifică pentru aproape fiecare informație în parte.

– O altă problemă a fost stabilizarea sistemului de citare a surselor. Astfel, am mers în detaliu, până la filă, unde am indicat *recto*-ul (prescurtat: „r") şi *verso*-ul (prescurtat: „v"), sistem unic, cel puțin în perimetrul analizelor despre reeducare, pe care A.M. îl preia fără nici o menționare a autorului (începând cu nota 22, p. 23), neavând habar, probabil, că există şi aşa ceva sau, mai grav, neinteresându-l.

– O a treia (mare) problemă a fost stabilizarea limbajului care să redea experiența corespondentă. Unul dintre termenii pe care i-am introdus şi folosit curent este cel de „oficiali", care denumeşte ofițerii şi cadrele superioare însărcinate cu punerea în practică a reeducării, pe care îl folosim frecvent atât în *Procese*, cât şi în *Istorie*, şi pe care A.M. îl preia, în mod identic, fără vreo indicare a provenienței (p. 8, 10, 32, 62, 72, 84, 120, 123, 124, 130, 138, 142, 255, 262, 297 şi 330 ale lucrării). Sugestiv, în prima ediție a cărții sale (Editura

Polirom, 2007), A.M. utilizează termenii „comandanți", „administratori" sau chiar „oficialități" – care înseamnă altceva (p. 97, 98 şi 32, de pildă).

În acelaşi mod am procedat însă, mai ales, în legătură cu noțiuni centrale ale procesului în discuție, precum: „colectiv", „comitet" (de demascare şi reeducare, desigur), „demascare" (dimpreună cu fazele şi timpii ei: „externă", „din interior", „din exterior" şi „internă"), „postdemascare", „reeducare", „demascare"/„autodemascare" (cu sensul de declarație), „autobiografie", pe care le-am reconstituit istoric pe baza surselor. Într-un mod diferit, A.M. respinge, în prima ediție a cărții sale, atât termenul de „reeducare", cât şi pe cel de „spălare pe creier" [spălare a creierului] (p. 240), iar natura acțiunii îi rămâne misterioasă: „În ceea ce ne priveşte, considerăm că adevărul complet despre acțiune nu va putea fi dezvăluit niciodată." (p. 234), în timp ce în ediția a II-a nu ne explică cum a ajuns să folosească termenul de „demascare", fie şi ca substitut nerepetitiv pentru cel de „acțiune violentă" (p. 11). (Pentru „comitet de reeducare", sub ocurența „Comitetului de «reeducare»", a se vedea A.M., p. 26, unde apare pentru prima dată.)

Trecând de la chestiunile de conținut, la cele de stil, termenul „extindere" (a demascării) este o marcă stilistică proprie nouă, pe care A.M. o foloseşte la fel de tacit, ca şi cum ar fi a sa (vezi p. 5, 16, 57, 58, 65, 72, 107, 114, 120 şi 151; culmea, lui A.M. i-a plăcut atât de mult cuvântul, încât vorbeşte chiar despre „extinderea lotului", 276 şi 277).

Termenul „indezirabil(i)" (p. 35, par. 2) este şi el o marcă stilistică proprie nouă, pe care o folosim în alt context, care are totuşi o legătură cu reeducarea (Cf. *Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității şi problema moştenirii comunismului*, la adresa: http://mircea-stanescu.blogspot.ro/2007/12/consiliul-naional-pentru-studierea.html): „Pentru a epura instituția de *indezirabili*, Colegiul a profitat de…".

– O a patra (mare) problemă a fost stabilirea cronologiei, care trimite la dinamica, în timp, a reeducării.

– O a cincea (mare) problemă a fost scrierea microbiografiilor persoanelor implicate şi a traseelor lor de detenție şi post-detenție.

– O a şasea problemă a fost reconstituirea numelor, de cele mai multe ori parțiale (în surse apar frecvent doar numele ori prenumele) sau greşite (confuzii cu alte nume sau prenume) ori variante greşit încetățenite, chiar în comunicarea oficială, precum numele ofițerilor politici. Astfel, avem în loc de greşitele: Sucegan, Suceganu – Sucigan; în loc de: Avădanei – Avădăni, în loc de: Bărbosu – Bărbos. Pentru Birtaş am optat pentru prenumele Gavrilă, deşi variabil apare şi Gavril, urmând documentele pe care le-am analizat în *Procese*, iar A.M. ne-a urmat şi el, nemărturisit (p. 30, n. 43, de pildă şi Index, p. 134), la fel cum a făcut-o şi în cazul lui Lucian Haralambrie Pascaru, care apare ca Pascalu, ori fără prenume sau cu unul dintre cele două (p. 32, 271 şi Index, p. 339), ori a lui Vintilă Vais (variabil Weiss), Augustin Văşcan (variabil Vaşcan), Mihai Mircea (al cărui nume este Mircea, nu Mihai, cum crede A.M.), Ion Lupaşcu zis Pill sau Constantin Boceanu zis Bob, pentru a da doar câteva exemple.

După cum vom vedea, în legătură cu toate aceste probleme întâmpinate de noi de-a lungul cercetărilor noastre, producția lui A.M. ridică propriile „probleme”.

În continuare, vom pune textele pe două coloane, manieră de lucru pe care o vom relua pentru fiecare secțiune a expunerii în parte. Pentru prezentarea de față am ales un număr relevant de exemple extrase dintr-o prezentare amplă, publicată pe blogul personal, păstrând referințele de origine şi centralizarea informației tabelare cu privire la încălcările etice depistate[1].

Reeducarea de la Suceava

1) Deşi în *Istoria* noastră reeducarea de la Suceava ocupă un spațiu de 50 de pagini (p. 39-89), comparativ cu cele 15 pagini ale lui A.M. (p. 19-33), ea NU ESTE CITATĂ NICI MĂCAR O SINGURĂ DATĂ.

2) Toate temele – dar absolut toate – abordate de A.M. în lucrarea sa au fost tratate anterior în lucrarea noastră (prin urmare, nu putem da nici măcar un exemplu de excepție), fiind vorba despre un PLAGIAT DE CONȚINUT pe cât de selectiv (doar o parte dintre temele lucrării noastre apar în cea a lui A.M.), pe atât de sistematic (acesta rezumă, aglutinează concluziile noastre parțiale, care DE MULTE ORI NU SUNT ACOPERITE DE SURSE, în timp ce în alte cazuri şi le justifică *post festum* prin indicarea trimiterilor la sursele de arhive, citate de noi din abundență).

3) În *Istorie* am făcut o descriere şi o analiză a reeducării conform criteriului cronologic, pe perioade, pe zile şi pe camere de detenție, întrucât informația este risipită în documente şi nu poate fi reconstituită decât printr-un travaliu minuțios, în absența căruia nu se înțelege cu adevărat ce s-a petrecut acolo. Mirarea noastră, retorică, desigur, este cum de a reuşit A.M. să priceapă totul dintr-o dată, fără să procedeze în acelaşi mod?!

Nr.	A.M.	M.S., *Istorie*
4	**În perioada aprilie-mai a sosit în închisoare […]. Fost muncitor, Stângă a fost primit printre cadrele Ministerului de Interne odată cu instalarea regimului comunist şi a lucrat în cadrul DRSP Braşov până la numirea sa ca titular al Biroului Operativ Suceava, funcție în care a fost ajutat timp de două luni de un fost coleg de la Braşov, plutonierul major Mihai Papuc.** (p. 28, rr. 5-8, de jos în sus, ***fără sursă***.)	**În cursul lunii aprilie, Serviciul Operativ a trimis în închisoare, ca referenți politici, pe lt. Mihai Stângă, ca şef al Biroului Operativ, şi pe Mihai Papuc, ca ofițer la acelaşi birou**. [notă: Nemeş spune că ei au fost numiți oficial pe **20 mai 1949**. Cf. Iosif Nemeş, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 13/07/1953, dos. 25 390, vol. 10, f. 43 r; Dan Dumitrescu, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 18/08/1953, în *Memorialul ororii. Documente ale procesului reeducării din închisorile Piteşti, Gherla, Canal*, Bucureşti, Editura Vremea, 1995, p. 504; Ion Stoian, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 16/03/1953, Fond „Penal”, dos. 26 979, vol. 4, f. 4 r; *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 3/04/1953, vol. 4, f. 46.] **Primul a ocupat funcția până în mai 1950, fiind la origine ofițer de Securitate transferat de la Braşov**

[1] Cf. http://mircea-stanescu.blogspot.ro/2014/03/plagiatul-lui-alin-muresan-i.html; http://mircea-stanescu.blogspot.ro/search/label/PLAGIAT; http://mircea-stanescu.blogspot.ro/2014/03/plagiatul-lui-alin-muresan-iii.html. Faptul că avem de-a face cu un plagiat clar, brutal şi sistematic este acreditat, în mod independent, de Paul Goma, Vladimir Tismăneanu şi Florian Banu.

		(oraşul Stalin); cel de-al doilea, transferat şi el de la Miliția Braşov, a rămas în închisoare doar o lună. [notă: Mihai Stângă, *Depoziție de martor*, 20/02/1957, Fond „Penal", dos. 25 390, vol. 7, f. 302 r. Pentru traseele celor doi a se vedea Iosif Nemeş, *Declarație*, 3/07/1953, Fond „Penal", dos. 25 390, vol. 10, f. 35; *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 13/07/1953, dos. 25 390, vol. 10, f. 43 r.] (p. 74, rr. 12-16)

5	**Cum unul dintre scopurile Serviciului [Operativ] era verificarea cadrelor regimului …** (p. 29, r. 2, ***fără sursă***.)	Coman Stoilescu, pe atunci maior, fost şef al Direcției a VII-a (Tehnică) a Securității [notă: Pentru organigrama Securității în 1948 a se vedea Marius Oprea, *Bastionul cruzimii: o istorie a Securității (1948-1964)*, Iaşi, Editura Polirom, 2008, p. 56-57], relatează că în decembrie 1948 sau ianuarie 1949 a primit ordin de la conducerea Securității, prin „tov. General Nicolschi Al.[Adjunct al şefului Securității, Alexandru Nicolschi avea şi funcția de secretar general al MAI, răspunzând de sectorul deținuți politici.](,) **să organizez munca cu oamenii pe care îi ave[a]m pentru a supraveghea informativ personalul angajat al Dir. Gen[erale] a Penit[enciarelor,] cât şi pe cel din penitenciarele din țară.**" [Coman Stoilescu, *Declarație*, 10/02/1954, Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond CC al PCR, Secția Administrativ-Politică, dos. 33/1953, f. 281. Vezi apoi *Declarație*, 12/07/1953, dos. 33/1953, f. 296. În fine, *Declarație de martor*, 29/03/1955, Fond „Penal", dos. 25 390, vol. 3, f. 24 v, în care îl indică şi pe Gheorghe Pintilie la originea ordinului.] (…)În concluzie, principalul obiectiv al regimului a fost, la început, **verificarea fidelității ideologice a cadrelor sale.** (p. 98, rr. 1-5 şi 8-10) Nemeş relatează cum s-au petrecut lucrurile: „Cînd m-am prezentat dela Oradea la Bucureşti[,] am fost chemat de fostul director general al penitenciarelor[,] Voicu Daciu [notă: La data respectivă Daciu nu mai era şeful DGP, el fiind înlocuit la sfârşitul anului 1948 cu Ioan Baciu], care m-a pus în legătură cu fostul ministru adjunct dela M.A.I., Marin Jianu. Cu această ocazie mi s-a adus la cunoştință că se va înființa un nou **serviciu în cadrul Dir. gen. a penitenciarelor, pe care îl voiu conduce şi care va avea drept scop culegerea de informații din cadrul penitenciarelor, privind activitatea deținuților, care nu a fost descoperită de către organele de primă cerceta[re], atmosfera din penitenciar, legăturile pe care le au deținuții cu alți cetățeni din afară şi[,] în acelaşi timp[,] atitudinea personalului de penitenciar de felul cum ei îşi îndeplinesc sarcinile.**" [notă: Iosif Nemeş, *Interogator*, 2, 7 şi 9/12/1954 şi 16/04/1955, Fond „Penal", dos. 25 390, vol. 3, f. 81 v. Vezi şi Mişu Dulgheru, *Declarație de martor*, 1/04/1955, Fond „Penal", dos. 25 390, vol. 3, f. 19 v.] **Între timp, obiectivul principal al regimului s-a mutat de la cadrele sale către deținuți.** (p. 99, rr. 1-10.)

7	nu pare deloc întâmplătoare **selecționarea sa [a lui Țurcanu] şi a câtorva apropiați ai săi pentru primul lot de deținuți care a fost**	**Pe 19 aprilie, de la Suceava au fost transferate primele grupuri către închisorile Aiud şi Piteşti, cu aceeaşi dubă, în total 80-100 de persoane** [notă: Nicolae Cobâlaş, *Declarație*, 18/10/1953, în *Memorialul ororii*, p. 465;

	transferat din Suceava la Piteşti, pe 22 aprilie 1949: Leonard Gebac, Ion Negură, Constantin Unişor, Constantin Istrate, alături de Gheorghe Andreşan, Mircea Bârsan, Dumitru Bordeianu, Nicolae Cojocaru, Ioan Comănici, Gheorghe Costea, Mircea Crăciunescu, Mihai Dănilă, Ioan Huţulesc, Vasile Ignătescu, Virgil Lungeanu, Mircea Macovei, Eugen Măgirescu, Vasile Maxim, Virgil Mitan, Gheorghe „Gioga" Parizianu, Gheorghe Reus, Ion Scutaru, Silviu Şestac, Petre Tudose şi alţii. (pp. 30-31, ***fără sursă***)	*Proces-Verbal de Interogatoriu*, 21/10/1953, în *Memorialul ororii*, p. 471.]. **80 dintre deţinuţi au ajuns la Piteşti** [notă: D.Gh. Bordeianu, *Mărturisiri din mlaştina disperării*, vol. I, p. 61.]. **Între transferaţii la Piteşti au fost: Eugen Ţurcanu, Constantin Istrate, Leonard Gebac, Ion Negură, Aurel Batariuc, Mircea Crăciunescu, Ion Bobu, Constantin Sofronie şi Samson Giurconiu – care făcuseră parte din ODCC** – şi Gheorghe Ciornea, Vasile Cotelo, Gheorghe Mihuţ, Dumitru Vlad [notă: Nicolae Cobâlaş, *Declaraţie*, 18/10/1953, în *Memorialul ororii*, p. 465; *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 21/10/1953, în *Memorialul ororii*, p. 471; Eugen Ţurcanu, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 21/06/1954, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 6, f. 368 v; Alexandru Popa, *Declaraţie*, 14/12/1953, Fond „Penal", dos. 25 390, vol. 10, f. 3.], Dumitru Bordeianu [notă: D.Gh. Bordeianu, *Mărturisiri din mlaştina disperării*, vol. I, p. 61.] – dintre inaderenţii la reeducare. (p. 76, ult. part.)
14	**Studenţii rămaşi la Suceava după transferul din aprilie au fost mutaţi la închisoarea Piteşti în trei loturi principale: primul pe 19 septembrie 1949** (din care au făcut parte Eugen Berza, Gheorghe Caziuc, Emanoil Condurache, Gheorghe Mătase), **al doilea pe 21 octombrie 1949 [nota 56] (Alexandru Bogdanovici**, Constantin Bogos, Constantin Buţan, Dan Dumitrescu, Constantin Iulian, Dan Lucinescu, Alexandru Mărtinuş, Constantin Păvăloaie, Ion Turtureanu) şi ultimul lot pe 26 februarie 1950 (Corneliu Costăchescu, Petru Dănilă, Nicu Ioniţă, Ioan Pintilie)… (p. 33, par. 2, ***fără sursă***)	**Pe 19 septembrie, la camera 1 a fost strâns un prim grup de deţinuţi foşti studenţi pentru a fi transferaţi la închisoarea Piteşti** [notă: Alexandru Popa, f. 98 r; *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 10/06/1954, vol. 1, f. 164.]. Printre ei erau: Alexandru Popa, Eugen Munteanu, Gheorghe Roşca, Maximilian Sobolevschi, Vasile Puşcaşu, Virgil Bordeianu, Mihai Livinschi şi Adrian Prisăcaru[notă: *Idem*, *Declaraţie*, 4/08/1953, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 1. f. 98 r; *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 10/06/1954, vol. 1, f. 164.]. (p. 88, par. 2)
	[nota 56: Datele transferurilor menţionate în text sunt cele de primire a deţinuţilor în închisoarea Piteşti, şi nu cele de plecare din Suceava, la care nu am avut acces. Singura excepţie o reprezintă data de 21 octombrie, lotul acesta ajungând la Piteşti pe 5 noiembrie 1949, după un tranzit în Jilava şi Văcăreşti. De altfel, transferurile dintr-o închisoare în alta durau de regulă câteva zile sau chiar săptămâni, până când trenul-dubă colecta deţinuţi din mai multe centre de detenţie şi îi depunea pentru o perioadă în Jilava, centrul de triere al tuturor celor închişi.] (p. 33, par. 2, ***fără surse***.)	Izolarea „vârfurilor" a durat până pe **26 septembrie 1949, când deţinuţii foşti studenţi de la închisoarea Suceava au fost transferaţi la Piteşti[notă: Ultimii deţinuţi de la Suceava au sosit la Piteşti pe 5 noiembrie 1949, între ei fiind şi Alexandru Bogdanovici.** Cf. Grigore Romanescu, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 9/04/1953, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 15, f. 511; *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 15/06/1954, vol. 6, f. 80 v; *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 9/04/1953, în *Memorialul ororii*, p. 277.]. (p. 123, ult. par.)

15	O observație importantă se impune în acest context: deși s-a vorbit mult despre **„metoda Makarenko”** [nota 57] de reeducare a deținuților ea nu apare deloc în discuțiile și din Suceava, cu toate că încă din aprilie 1949 acțiunea a fost confiscată de către regimul comunist. De altfel, în afară de faptul că asemănările dintre **„metoda Makarenko”** și acțiunea din Pitești sunt doar tangențiale și, uneori, intuitive, întrucât pedagogul sovietic nu și-a explicat niciodată în public sistemul aplicat, nu există până în momentul de față nicio dovadă, măcar indirectă, că prima ar fi creat-o sau inspirat-o pe cea de-a doua. Dimpotrivă, elementele comune ca **folosirea colectivului**, discursul propagandistic, speculareа unui moment tensionat din sânul colectivității (**Makarenko vorbește despre „explozie”**, dar în multe alte locuri se declară împotriva violenței fizice) au constituit doar cadrul pentru aplicarea metodei din Pitești: ele nu explică însă nici tortura neîntreruptă și morbidă, nici insistența cu care era batjocorită credința. Pe deasupra, scopul acțiunii nu era cel urmărit de pedagogul sovietic decât la nivel de discurs, întrucât regimul nu era interesat de a obține „oameni noi” pe care să se bazeze, ci pur și simplu să batjocorească și să distrugă reprezentanții unei clase sociale ostile. (p. 33, ult. par.) [nota 57] **A se vedea în acest sens principalele sale opere, *Steaguri pe turnuri*, ediția a treia, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1959 și *Poemul pedagogic*, ediția a doua, Editura de Stat pentru Literatură Științifică și Didactică, București, 1951.** (p. 33)	A se vedea, în acest sens, cap. I **Naşterea noii metode: Makarenko** (pp. 13-31) „Numesc **explozie** ducerea conflictului la limita extremă, pînă la o stare cînd nu mai este posibilă nici o evoluție, nici un litigiu între personalitate și societate, cînd se pune în mod răspicat chestiunea: de a fi membru al societății sau de a ieși din ea. Limita extremă, conflictul extrem, poate să se manifeste sub cele mai variate forme: sub forma hotărîrii colectivului, sub forma mâniei, a blamului, a boicotului, și a disprețului colectiv. Important este ca aceste forme să fie pregnante, să facă impresia unei rezistențe maxime din partea societății.” [Anton Semionovici Makarenko, *Opere pedagogice alese*, București, Editura de Stat pentru Literatură Științifică și Didactică, 1951-1964, ed. a II-a, vol. II, p. 332] (pp. 26-27.) Educația comunistă nu se poate desfășura decât în **colectiv, care reprezintă o noțiune centrală a pedagogiei sovietice**. (p. 23) „nu cred în genere într-o transformare treptată. Educarea și creșterea omului se fac lent, dar **așa numita «reeducare» se petrece întotdeauna ca o explozie. Să nu-i credeți pe cei care afirmă că «reeducarea» este un proces evolutiv.**” [A.S. Makarenko, *op. cit.*, vol. I, p. 220] (p. 27, par. 3.)

Observații:

Atunci când textul nostru trimite, în note, la o complicată discuție cu privire la surse, ea este tranșată de A.M. simplu, prin indicarea unora dintre ele, la alegere. În mod similar, A.M. folosește și apoi grupează informația adversă din notă, precum la **pct. 4**, fără a cita vreo sursă.

Alteori, precum la **pct. 7**, A.M. indică data de sosire a grupurilor de deținuți transferați la Piteşti, iar nu cea a plecării din închisoarea Suceava, pentru ca apoi să dea alte exemple de deținuți decât cele pe care le-am indicat noi, cu scopul de a camufla sursa de inspirație (lucrarea noastră), şi fără să indice nici măcar o trimitere arhivistică, situație care l-ar fi obligat să citeze sursele descoperite de noi, dat fiind că acestea sunt extrem de rare.

În alte cazuri, A.M. jefuieşte *Istoria* atât de conținut, de stil, cât şi de trimiterile la surse.

Absența indicării surselor de către A.M. vine să camufleze raptul datelor stabilite de noi, precum la **pct. 14**, la fel cum un rol similar îl au precizările superflue (gen: indicarea unor deținuți cu rol minor în reeducarea de la Suceava – şi doar a lor –, care au făcut parte din primul grup transferat la Piteşti, ori inventarea unui ultim grup transferat, tot de la închisoarea Suceava, în realitate fiind vorba despre câțiva deținuți reținuți pentru anchete suplimentare).

Pasaje precum cel în care A.M. polemizează direct cu noi (**pct. 15**), fără să ne pronunțe însă numele, dar plagiindu-ne până şi acolo, pentru a ne ține lecții de interpretare a reeducării de „tip Suceava" sau de „tip Piteşti", sunt dintre cele mai decuplate de ştiință. O asemenea lipsă de respect față de surse, față de munca altor cercetători şi, în speță, de interlocutorul său nemărturisit nu am întâlnit până acum.

Mai întâi, vom spune că în lucrările lui Makarenko indicate, pentru „justificare", de către A.M., NU EXISTĂ TERMENUL DE METODĂ, care a fost introdus de noi pentru a deosebi „acțiunea sistematică" (dispozitivul – tot un termen propriu!) de simplele „tehnici" de demascare şi reeducare. Prin urmare, dacă A.M. pretinde că îl citează pe Makarenko, se înşală, căci nu ne citează decât pe noi, şi acesta în maniera cea mai frauduloasă cu putință.

Totodată, pentru a arăta şi mai bine postura flagrantă în care se situează polemistul nostru sub acoperire, vom indica faptul că analiza făcută de noi în capitolul respectiv nu a mai fost făcută de nimeni, după ştiința noastră, fiind o premieră mondială în cercetarea ştiințifică a subiectului. Mai mult decât atât, noțiunile ideologice din lucrările lui Makarenko, citate la fel de fraudulos de A.M., apar la acel autor doar în sugestie, prin urmare este nevoie de o cunoaştere de profunzime a scrierilor lui, atât literare cât şi, mai ales, pedagogice, pe care nu o regăsim nicăieri în producția lui A.M.

Prin urmare, avem următorul centralizator:

Acelaşi conținut Fără sursă	**Acelaşi conținut Aceleaşi surse**	**Acelaşi conținut Surse diferite**
7	8	0

Reeducarea de la Piteşti şi Braşov

1) Deşi în *Istoria* noastră reeducarea de la Piteşti şi Braşov ocupă un spațiu de 180 de pagini (p. 91-271), comparativ cu cele 49 pagini ale lui

A.M. (p. 34-82), ea ESTE CITATĂ DE DOUĂ ORI, iar una dintre cele două citări este incorectă.

2) Toate temele – dar absolut toate – abordate de A.M. în lucrarea sa au fost tratate anterior în lucrarea noastră (prin urmare, nu putem da nici măcar un exemplu de excepție), fiind vorba despre un PLAGIAT DE CONȚINUT pe cât de selectiv (doar o parte dintre temele lucrării noastre apar în cea a lui A.M.), pe atât de sistematic (acesta rezumă, aglutinează concluziile noastre parțiale, care DE CELE MAI MULTE ORI NU SUNT ACOPERITE DE SURSE, în timp ce în alte cazuri şi le justifică *post festum* prin indicarea trimiterilor la sursele de arhive, citate de noi din abundență).

3) În *Istorie* am făcut o descriere şi o analiză a reeducării conform criteriului cronologic (pe perioade, pe zile), pe camere de detenție, la fel cum am reconstituit fluxurile de deținuți care au alimentat reeducarea, precum şi transferările (în interiorul închisorilor şi către alte centre de detenție), întrucât informația este risipită în documente şi nu poate fi reconstituită decât printr-un travaliu minuțios, în absența căruia nu se înțelege cu adevărat ce s-a petrecut acolo. Mirarea noastră, retorică, desigur, este cum de a reuşit A.M. să priceapă totul dintr-o dată, fără să procedeze în acelaşi mod?!

Nr.	A.M.	M.S., *Istorie*
42	**Mutațiile sufleteşti care s-au produs în aceste momente au fost extreme, iar regizorii întregului sistem mizau pe acesta.** (p. 51, par. 4, ***fără sursă***.)	Tabloul vechii sale personalități este bineînțeles negativ, tocmai pentru a pune în lumină **mutația pe care o suferă.** *Disperarea* generează prăbuşirea interioară, iar *spaima* de teroare o întreține. Acesta este momentul în care ***eul suferă o mutație***. Reeducarea totală este acel proces fără şansă prin care se produce o salvare negativă, şi în care **eul (natura umană) suferă o mutație radicală**. (Vezi studiul nostru *Reeducarea totală. Eseu asupra fenomenului Piteşti (1949-1952)*, în „Revista de Cercetări Sociale", nr. 2/1995, pp. 51-59, şi la: http://mirceastanescu.blogspot.ro/2007/12/reeducarea-total-eseu-asupra.html)

43	Există numeroase etapizări ale acțiunii din Piteşti, în general convenindu-se asupra cifrei 4, chiar dacă etapele în sine variază destul de mult de la un autor la altul. **În ceea ce ne priveşte, considerăm că treptele încep nu doar din momentul încetării agresiunii fizice, ci odată cu sosirea în penitenciar.** Eliminând condițiile de înfometare şi celelalte care țin de regimul dur de închisoare, pe considerentul că, deşi cu un rol important în slăbirea rezistenței victimelor şi mai accentuate îndeosebi la Piteşti, ele au existat în toate penitenciarele şi lagărele din	Vezi subcap. **III.3.2. Metoda** (p. 131-135.) **Torturile încetează atunci când deținuții supuşi reeducării acceptă să-şi facă *demascarea*.** (p. 132, par. 2.) **În momentul în care voința deținuților a fost anihilată, ei erau gata pentru prima fază a reeducării, intitulată *demascarea externă*. Prima fază avea ea însăşi doi timpi. În primul timp, numit *demascarea din interior (…)* Cel de-al doilea timp al primei faze era *demascarea din exterior*.** (p. 132, par. 4-5)

	România comunistă, vedem următoarele stadii prin care victimele au fost forţate să treacă: I. Câştigarea încrederii şi obţinerea de informaţii despre activitatea politică; II. torturarea; **III. autodenunţul acţiunilor anticomuniste din exteriorul, dar şi din interiorul închisorii;** **IV. autoflagelarea morală;** **V. transformarea forţată în agresor.** **Exceptarea torturilor din etapele acţiunii ni se pare a fi o gravă eroare, având în vedere faptul că întreaga acţiune gravitează în jurul constrângerii la participare a victimelor prin schingiuiri.** (p. 53, ***fără sursă***.)	**Cea de-a doua fază a reeducării este *demascarea interioară*.** (p. 133, par. 5.) **faza *post-demascare*** (p. 135, par. 2.)

62	**Unii deţinuţi au observat deja că în cameră erau studenţi „mai graşi şi roşii la faţă", dar şi unii cu vânătăi şi pete de sânge pe albul ochilor, intuind că au avut loc bătăi, astfel că etapa de culegere a informaţiilor prin discuţii nu s-a bucurat de un succes deosebit. Sesizând lipsa de eficienţă, Ţurcanu a hotărât să devanseze momentul declanşării violenţelor. Astfel, la 21 ianuarie 1950, la nici două zile de la sosirea deţinuţilor în cameră, Ţurcanu a cerut imperativ să se facă linişte. Prima victimă a fost studentul la Teologie Constantin Vaman, care a zâmbit auzindu-i cererea, lovirea sa repetată dorind să atragă atenţia celor din cameră asupra seriozităţii evenimentelor.** (p. 60, par. 3, ***fără sursă***.)	**Pe 21 ianuarie, observând că noii sosiţi nu vor să discute cu cei pe care i-au găsit în cameră, Nutti Pătrăşcanu l-a anunţat pe Ţurcanu** [notă: Nutti Pătrăşcanu, *Declaraţie*, 31/08/1953, în *Memorialul ororii*, p. 362. Cornel Popovici, încarcerat anterior la camera de carantină de la subsol, care afirmă că a sosit în cameră pe 21 ianuarie şi că bătaia ar fi început pe 22 ianuarie, se înşeală asupra datelor. Cf. Cornel Popovici, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 11/05/1953, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 4, f. 435 r.]. **Deţinuţii sosiţi de la camera de carantină au fost avertizaţi de către cei care fuseseră închişi înainte la camerele 2 şi 3 Spital că au auzit zgomote de bătăi care veneau de la camera 4 Spital, fapt pentru care au devenit circumspecţi**[notă: **Deţinuţii din această cameră de detenţie au auzit zgomote de bătăi, urlete specifice torturilor şi au remarcat acţiunile dispozitivului de reeducare.** Cf. N. Călinescu, *Sisteme şi procese de brainwashing în România comunistă*, Bucureşti, Editura Gama, 1998, pp. 80-81.]. **Atunci, Ţurcanu a mers în mijlocul camerei şi a strigat: „linişte!"**[notă: Mihai Jianu, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 18/06/1954, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 7, f. 166 v. Pentru relatarea demascării seriei, a se vedea şi J.Ş. Paven, *Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?*, 1996, pp. 26-56; Gh. Măruţă, în Gh. Andreica, *Mărturii… mărturii… din iadul temniţelor comuniste*, 2000, pp. 55-65; *Interviu cu Titus Giacinto Pittini* realizat de autor, Bucureşti, 9/06, 3/07, 3/08 şi 8/10/1996.], **după care i-a anunţat pe noii sosiţi că începând din acel moment sunt izolaţi, fiindu-le interzis să se mişte sau să vorbească**[notă: Cornel Popovici, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 11/05/1953, vol. 4, f. 435 v; Mihai Jianu, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 18/06/1954, vol. 7, f. 167 v.]. **În faţa lui Ţurcanu se găsea Constantin Vaman, care a schiţat un surâs**[notă: Mihai Jianu, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 18/06/1954, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 7, f. 168 r.]. **Ţurcanu a început să-l înjure, l-a luat de piept, i-a dat câţiva pumni şi l-a aruncat jos. Apoi i-a repartizat pe deţinuţi, aşezându-i pe cei din grupul său pe paturi, iar pe cei destinaţi demascării pe priciuri, în funcţie de organizaţiile din care făceau parte, având**

		grijă să nu se cunoască din afara închisorii[notă: Iată-i pe cei mai importanți din grupul lui Țurcanu: Alexandru Mărtinuș, Gheorghe Roșca, Nutti Pătrășcanu, Iosif Staer, Coloman Fuchs, Ion Petrica, Ion Oprea, Vasile Puşcaşu, Gheorghe Apostolescu, Radu Ciuceanu, Iosif Iosif, Ion Popescu şi Nicolae Călinescu – care se găseau în cameră înainte de sosirea noului grup destinat demascării, şi: Idris Ferid Ganid Abdul şi Titus Giacinto Pittini – recrutați de Țurcanu dintre noii veniți pentru cauza reeducării. Cf. Mihai Jianu, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 18/06/1954, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 7, f. 167 v; *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 5/04/1954, în *Memorialul ororii*, p. 56; Constantin (Cociu) Barbă, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, nedatat, vol. 7, f. 311 v.]. **Le-a cerut să stea pe prici, cu spatele drept, capul plecat, mâinile în buzunare şi fără să mişte**[notă: Mihai Jianu, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 18/06/1954, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 7, f. 168 r.]. (pp. 162-163.)
63	**După ce a reaşezat victimele în cameră în funcție de dorințele lui, Țurcanu i-a obligat să stea în poziție fixă timp de două ore, cu spatele drept, capul în jos şi mâinile în buzunar; printre ei erau aşezate câteva plantoane, care trebuiau să se asigure că nu se poate comunica nici măcar prin semne sau priviri.** (p. 60, par. 4, ***fără sursă***.)	**[Țurcanu] Le-a interzis să vorbească între ei şi le-a spus că atunci când doresc să comunice ceva să ridice mâna, ținând în acelaşi timp capul plecat: adică în poziția de demascare. Pentru fiecare deținut care se găsea în demascare, Țurcanu a fixat un planton, numit dintre cei care făceau parte din grupul său, cu rolul de a-i supraveghea. Dacă demascabilii nu respectau dispozițiile, erau bătuți pe loc**[notă: Nutti Pătrășcanu, *Declarație*, 31/08/1953, în *Memorialul ororii*, p. 362; Mihai Jianu, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 18/06/1954, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 7, f. 168 r.]. (p. 163, par. 1.)
64	**Seara au fost bătuți de grupul lui Țurcanu până la ora stingerii. În timpul nopții, din când în când, plantoanele îi trezeau cu lovituri de ciomag, cerându-le să se gândească. Timp de zece zile, victimele au fost bătute fără să ştie de ce şi fără să li le spună nimic concret. La sfârşitul acestei perioade i-a întrebat ce cred că se întâmplă cu ei, iar Mihai Jianu şi-a exprimat bănuiala că Țurcanu ar fi un agent al Securității care îl reanchetează. Acesta l-a înjurat şi apoi a explicat camerei că există două tabere, iar cei care vor „demasca" tot, vor avea posibilitatea să devină cinstiți.** (p. 60, par. 4, ***fără sursă***.)	Deținuții au rămas aproximativ două ore în respectiva poziție, fără să se petreacă nimic[notă: Pătrășcanu confirmă că Țurcanu a introdus poziția „nemişcat", numită ulterior „de demascare", în timpul acestei serii de demascare, însă o situează ceva mai târziu, după încercarea lui Gheorghe Şerban de a se omorî, nu înainte de bătaia de început. Cf. Nutti Pătrășcanu, *Declarație*, 31/08/1953, în *Memorialul ororii*, p. 362. Popovici nu indică momentul introducerii torturii. Cf. Cornel Popovici, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 11/05/1953, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 4, f. 436.]. **Apoi au fost bătuți într-un mod „mai organizat**"[notă: Expresia îi aparține lui Pătrășcanu. Cf. Nutti Pătrășcanu, *Declarație*, 31/08/1953, în *Memorialul ororii*, p. 362.], **începând – pentru a impresiona – cu „vârfurile". Pînă la stingere au fost bătuți cu toții, după care fiecare s-a culcat cu capul la picioarele altuia, pentru a nu putea comunica în timpul nopții**[notă: Mihai Jianu, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 18/06/1954, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 7, f. 168 r.]. **Noaptea erau supravegheați de plantoane, care, din timp în timp, îi trezeau cu lovituri, spunându-le: „să te gândeşti[,] banditule!**" [notă: *Ibidem*; Nutti Pătrășcanu, *Declarație*, 31/08/1953, în *Memorialul ororii*, p. 362. Pătrășcanu afirmă că Țurcanu le-a comunicat deținuților, de la început, că trebuie să-şi facă demascarea, pe scurt: să declare tot ceea ce au ascuns în ancheta de la Securitate, spre deosebire de Jianu, care susține că deținuții au fost bătuți circa zece zile fără să li se ceară ceva.] **Pe 22 şi 23 ianuarie au avut loc bătăi izolate şi torturi „în manej**"[notă: Demascatorii erau

		aşezaţi în cerc, iar demascaţii erau obligaţi să alerge, în timp ce erau loviţi cu bâte şi centuri.], deţinuţii fiind obligaţi apoi să facă gimnastică epuizantă. În acelaşi timp, deţinuţii din grupul lui Ţurcanu care îi cunoşteau pe cei intraţi în demascare îi înjurau, le spuneau că sunt mari bandiţi şi le reproşau acţiunile din trecut. (…) **După circa zece zile, Ţurcanu a luat din nou cuvântul, întrebându-i pe deţinuţi, pe rând, care este părerea lor despre ce se întâmplă în cameră**[notă: Mihai Jianu, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 18/06/1954, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 7, f. 168 v.]. **Mihai Jianu a fost de părere că el este un agent al Securităţii, având rolul de a face o nouă anchetă. În loc să-i răspundă, Ţurcanu l-a înjurat, după care le-a ţinut o predică: „Ţurcanu Eugen [,] vorbindu-ne în numele clasei muncitoare[,] ne-a spus că în acel penitenciar suntem două tabere: una[,] a oamenilor cinstiţi sau care vor deveni cinstiţi[,] din care făceau parte el şi ceilalţi bătăuşi, accentuând că acea tabără din zi în zi creşte[,] şi a doua[,] a noastră – a bandiţilor care va trebui să arătăm în faţa lui faptele săvârşite afară atât de noi cât şi de alţii[,] precum şi ceeace am făcut dela arestare şi până în acel moment. / Deasemeni[,] Ţurcanu ne-a mai spus că: clasa muncitoare ne oferă posibilitatea să dovedim că vrem să devenim cinstiţi şi că vrem să ne transformăm, aceasta putând-[o] face numai prin «auto-demascarea» şi «demascarea» tuturor celor ce ştim[,] şi nu prin oportunismul pe care [unii] îl încearcă prin citirea diferit[el]or cărţi.**"[notă: *Ibidem*, ff. 168 v-169 r.] (pp. 163-164.)

74	**El [Ţurcanu] a ştiut că în luna februarie 1950 deţinuţii elevi urmau să fie transferaţi la Târgşor…** (p. 63, par. 1, ***fără sursă***.)	**Ţurcanu se interesa îndeaproape de reeducarea de la Târgşor, pe care o considera oportunistă, pentru că era făcută prin intermediul broşurilor ideologice, iar deţinuţii aveau privilegiul de a trimite acasă cărţi poştale şi de a primi colete** [notă: Nutti Pătrăşcanu, *Declaraţie*, 31/08/1953, în *Memorialul ororii*, p. 362.]. **La începutul lunii februarie, Ţurcanu l-a luat în tabăra sa pe Victor Nanu, un fost elev care trebuia să fie trimis la Târgşor.** (p. 165, par. 3.)

101	Subcapitolul: **Oprirea violenţelor. Evacuarea penitenciarului** (p. 78.)	Directorul se înşeală asupra legăturii cauzale dintre întoarcerea dubei de la Canal, din martie 1950, şi **evacuarea deţinuţilor la Gherla**, la fel ca şi asupra datei **evacuării deţinuţilor politici de la Piteşti la Gherla**, despre care spune că era martie 1951. (p. 270, în nota 7.)
102	Bătăile au încetat în luna mai 1951 din motive care ne rămân încă necunoscute. **Cert este că Ţurcanu nu era nici ameninţat, nici descurajat, căci a ţinut o şedinţă cu câţiva dintre cei pe care se baza (Tudor Stănescu, Dumitru Gheorghieş**, Gheorghe Mătase, **Alexandru Mărtinuş, Constantin Juberian, Titus Leonida**, Ieronim Comşa, Virgil Coifan, **Eugen Măgirescu**, Valentin Blăgescu,	**În aceeaşi logică, la începutul lunii mai 1951 Ţurcanu i-a convocat, la aceeaşi cameră 4 Spital, pe toţi membrii de comitete de demascare şi o parte din cei care s-au remarcat în conversiunea lor şi a altora (cei „de bună intenţie"), în total 40-50**[notă: Cornel Pop, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 8/06/1953, în *Memorialul ororii*, pp. 438-439; *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 7/07/1954, vol. 2, f. 478; Constantin Juberian, *Proces-Verbal de Interogatoriu*, 18/08/1953, vol. 4, f. 367.]. **Ei au semnat un memoriu adresat autorităţilor statului, act care reprezenta practic demascarea unor fapte concrete. Pentru grupul elevilor transferaţi de la Canalul Dunăre-Marea Neagră,**

	Cornel Pop, Dan Dumitrescu, Constantin Păvăloaie) **pentru a face un memoriu prin care să reclame rejudecarea celor care primiseră condamnări mici din cauză că nu au declarat totul la Securitate. Şi acest moment s-a constituit într-o încercare pentru cei din jurul său: Gheorghe Caziuc şi Octavian Tomuţa s-au declarat împotriva acestei idei şi au fost excluşi de Ţurcanu din grup (deşi se pare că fără violenţă), în timp ce alţii au încercat să pluseze. Astfel, Juberian a cerut introducerea unei prevederi care să stipuleze ca aceia care vor mai activa împotriva regimului comunist după eliberare să primească pedeapsa cu moartea.** (p. 78, par. 3, ***fără sursă***.)	**organizaţi din punct de vedere legionar chiar de către reeducatori, ca şi pentru o parte dintre deţinuţi, se susţinea că în urma demascărilor rezulta o condamnare prea scurtă în raport cu culpa reală**[notă: **Textul a fost conceput de Ţurcanu împreună cu Dumitru Gheorghieş, Alexandru Mărtinuş, Constantin Juberian, Titus Leonida şi Tudor Stănescu, care erau şefi ai comitetelor de demascare.**]. **În urma propunerii unui participant[notă: Cornel Pop declară că deţinutul în cauză era Mihai Dănilă, însă Constantin Juberian afirmă că era el însuşi, şi că, de fapt, executa ordinul lui Ţurcanu.], viitoarele cadre solicitau autorităţilor ca deţinuţii indicaţi să fie condamnaţi la moarte dacă vor continua acţiunile împotriva regimului. După citirea memoriului, Ţurcanu i-a invitat pe ceilalţi să-l semneze, precizând totodată că dacă există deţinuţi care „«nu merită» să[-l] semneze", să fie arătaţi imediat. În mod cert, după un scenariu dinainte pregătit, Gheorghe Caziuc, Octavian Tomuţa şi alţii au fost excluşi.** La obiecţia ridicată de Tudor Stănescu, unul dintre şefii de comitete, că foştii şefi legionari nu pot să semneze, Ţurcanu a fost de acord, însă a precizat că există şi rare excepţii, precum: Cornel Pop, Alexandru Mărtinuş şi **Eugen Măgirescu**. (p. 263, par. 3.)

111	**La mijlocul lui aprilie, Nemeş s-a deplasat la Braşov pentru a le cere să obţină informaţii de la deţinutul Octavian Corneliu**[nota4: biografia deţinutului] **şi le-a pus la dispoziţie o cameră din celular. Cum acesta era internat în infirmerie, Prisăcaru i-a cerut gardianul să fie şi el mutat acolo. Informaţiile apoi obţinute au fost trecute în scris şi predate colonelului Nemeş la următoarea sa vizită. Nu avem cunoştinţă despre eventuale torturi aplicate lui Corneliu.** (pp. 80-81, ***fără sursă***.)	**Într-o seară din aprilie 1950, la circa două săptămâni de la transferarea celor doi în penitenciar, a sosit Iosif Nemeş**[notă: Maximilian Sobolevschi, *Proces Verbal de Interogatoriu*, 13/10/1953, în *Memorialul ororii*, p. 485.]. Reeducaţii au fost scoşi din celulă şi duşi în biroul directorului, care atunci lipsea din închisoare. Nemeş i-a întrebat ce informaţii au aflat între timp. I s-a răspuns că „sunt legionarii lagărişti care duc activitate legionară şi alte lucruri." [notă: *Ibidem*.] **Cu acel prilej, şeful SO le-a spus că „noi am fost trimişi acolo special pentru legionarul CORNELIU OCTAVIAN [,] să ne ocupăm de el.**" [notă: *Ibidem*.] **În scopul propus, Nemeş i-a ordonat gardianului de secţie ca a doua zi să-i mute la camera 5, unde se afla încarcerat deţinutul respectiv.** Inspectorul le-a mai spus celor doi că de la Piteşi au plecat la Canal două dube cu deţinuţi, care s-au întors însă la Piteşti după două zile, fiindcă acolo ar fi început să se bată. (În realitate, deţinuţii în discuţie nu erau suficient reeducaţi, aşa cum s-a dovedit.) Apoi, că la Piteşti s-a amenajat o cameră în care stau deţinuţii „care au meritat să aibă condiţii de viaţă mai bună" [notă: *Ibidem*.]. (Era vorba de „şcoala de cadre" a reeducării, organizată după încheierea demascărilor la secţia „corecţie".) Că acolo participanţii au cărţi, libertate şi merg la plimbare, iar între ei se află şi Nutti Pătrăşcanu, care, deşi este „cam dubios", a fost mutat cu speranţa că „poate se va îndrepta" [notă: *Ibidem*.]. În fine, le-a mai spus că se va întoarce peste câteva zile să vadă ce au făcut. Nemeş confirmă atât ordinul dat reeducaţilor, cât şi întâlnirea de la Braşov: „Aceşti doi deţinuţi au primit ordin din partea subsemnatului că vor scoate informaţii dela deţinuţi[i] din penitenciar, aceasta l-eam [!] spus[-]o la oraşul Stalin[,] când am fost acolo în inspecţie." [notă: Iosif Nemeş, *Declaraţie*, 16/12/1953, Fond „Penal", dos. 25 390, vol. 10, f. 24 v. Vezi şi *Declaraţie*, 10-11/12/1953, vol. 10, f. 12 v.]

		La camera 5, Sobolevschi şi Prisăcaru nu l-au găsit pe Octavian Corneliu, întrucât, fiind bolnav, respectivul fusese transferat la spital[notă: Maximilian Sobolevschi, *Proces Verbal de Interogatoriu*, 14/10/1953, în *Memorialul ororii*, p. 486.]. **Atunci Prisăcaru a cerut prin gardian să fie mutat şi el la spital, fapt care s-a întâmplat. Sobolevschi a rămas în cameră şi a căutat să strângă informaţii pe care să i le dea inspectorului la viitoarea vizită.** **După o săptămână, Nemeş a sosit din nou în penitenciar**[notă: Maximilian Sobolevschi, *Proces Verbal de Interogatoriu*, 14/10/1953, în *Memorialul ororii*, pp. 486-487.]. **Sobolevschi a fost scos din cameră de gardian, dus în cabinetul medical şi pus să scrie toate informaţiile strânse. A scris câteva informaţii pe care le-a auzit în cameră despre activitatea „din exterior" şi „din interior" a unui legionar. Declaraţia a pus-o într-un plic şi i-a dat-o gardianului, care i-a spus că o va da lui Nemeş. Prisăcaru a scris şi el informaţiile aflate – cu siguranţă de la Octavian Corneliu, pe care îl urmase la spital – în camera de şedinţe a miliţienilor. Apoi, cei doi au mers împreună la şeful SO, care se afla în camera de şedinţe. Acolo, Nemeş a deschis plicurile şi a citit declaraţiile scrise de ei.** (p. 215-216.)
112	**Activitatea celor doi a fost repede observată de restul deţinuţilor, astfel că deconspirarea lor a restricţionat posibilităţile de informare. Practic, până la vizita lui Nemeş din 15 august nu s-a întâmplat nimic deosebit.** (p. 81, par. 2, ***fără sursă***.)	**Prisăcaru şi Sobolevschi i-au raportat [lui Nemeş] că deţinuţii şi-au dat seama că sunt informatori şi că nu vor să mai discute nimic. Şeful SO le-a cerut să stea în cameră şi să observe starea lor de spirit. În fine, ei au fost duşi înapoi la camera 5, unde au rămas până pe 15 august 1950.** (p. 216, par. 1.)
113	**De la această dată administraţia închisorii a fost atrasă oarecum de partea acţiunii în urma intervenţiei Serviciului Inspecţii**[nota5, anodină], **care l-a prezentat pe directorul Mihai Bertea drept omul de legătură căruia să îi fie predate notele.** (p. 81, par. 2, ***fără sursă***.)	Cei doi reeducaţi au trecut prin faţa comisiei de triere a deţinuţilor pentru Canal. Apoi a fost format un „lot" cu cei condamnaţi, în care, pentru a nu da de bănuit, au fost incluşi şi ei. În după amiaza aceleiaşi zile, **Prisăcaru şi Sobolevschi au fost chemaţi de Sepeanu, care i-a prezentat directorului Mihai Bertea şi le-a cerut ca, atunci când vor avea informaţii despre deţinuţii din grupul respectiv, să i se adreseze.** Şeful SI le-a mai spus să observe starea de spirit şi să nu folosească bătaia. Să traducem aceste aserţiuni. Se pare că mandatul încredinţat de Nemeş celor doi reeducaţi fusese dus la bun sfârşit: Prisăcaru obţinuse de la Octavian Corneliu informaţiile necesare în anchetă. Acesta fusese, de altfel, obiectivul transferării lor. Între timp, o dată cu schimbarea conducerii Securităţii închisorilor şi a şefului ei, s-a schimbat şi obiectivul structurii. La data respectivă sarcina Serviciului era extinderea demascării în alte închisori. Şi, având doi reeducaţi la Braşov, ei au fost puşi la lucru. Întreaga evoluţie a celor doi confirmă, de altfel, ideea. Probabil cu prilejul acestei inspecţii a lui Sepeanu, Marin Iagăru a fost transferat din închisoare de către şeful său, nemulţumit de rezultate[notă: Marin Iagăru, *Declaraţie*, Fond „Penal", dos. 25 390, [februarie 1954], vol. 2, f. 291 v.]. **Întrucât SI nu mai avea un ofiţer politic la Braşov, directorul a fost însărcinat să se ocupe şi de activitatea informativă.** (pp. 216-217.)

114	**Impulsionaţi de implicarea administraţiei, Prisăcaru şi Sobolevschi i-au cerut directorului ca unul din ei să fie numit planton în vederea începerii unei acţiuni similare celei din Piteşti, dar acesta a ezitat, probabil speriat de metoda aleasă. În săptămânile care au urmat, agresorii au căutat să-şi recruteze câteva ajutoare pentru momentul declanşării violenţelor, în lipsa sprijinului Biroului Inspecţii.** (p. 81, par. 3, ***fără sursă***.)	**Astfel, pe 16 august 1950 cei doi reeducaţi au ieşit la raportul directorului, spunându-i că au de declarat ceva în legătură cu starea de spirit a deţinuţilor din închisoare**[notă: Maximilian Sobolevschi, *Proces Verbal de Interogatoriu*, 14/10/1953, în *Memorialul ororii*, p. 487.]. **Apoi au întocmit un raport, în care „am cerut ca unul dintre noi să fie scos planton pe sală, intenţionând cu aceasta să pregătim terenul în vederea începerii unei acţiuni, după sistemul ŢURCANU dela Piteşti.**"[notă: *Ibidem*.] **Ei au început deci cu începutul: constituirea unei reţele informative prealabile şi a unui grup de „şoc". Directorul le-a răspuns că „o să vadă el" [notă: *Ibidem*.], iar cei doi au trecut la pregătirea deţinuţilor Gheorghe Comănici şi Mircea Lascu, pe care au reuşit să-i atragă în acţiune.** (p. 217, par. 2.)

116	**Cel care a catalizat cu adevărat începerea acţiunii a fost noul ofiţer politic trimis la Braşov, sublocotenentul Pavel Asandei, care lucrase o scurtă perioadă pe aceeaşi funcţie în penitenciarul Piteşti şi îi cunoştea pe Prisăcaru şi Sobolevschi.** (p. 81, par. 3, ***fără sursă***.)	**La sfârşitul lunii august, în locul lui Marin Iagăru, Sepeanu l-a trimis pe Pavel Asandi**[notă: Marin Iagăru, *Declaraţie*, Fond „Penal", dos. 25 390, [februarie 1954], vol. 2, f. 291 v.]. (p. 217, par. 3.) **Pavel Asandi, fost ofiţer politic la închisoarea Piteşti (1 iunie-sfârşitul lunii august 1950), ulterior şef al BI la penitenciarul Braşov…** (p. 214, par. 5.) La sfârşitul lunii septembrie 1950, Sobolevschi a fost dus de gardianul de pe sală în camera şefului de secţie, unde l-a găsit pe **sublocotenentul Pavel Asandi, şeful Biroului Inspecţii, care i-a spus că „a fost la Piteşti şi că mă cunoaşte pe mine şi pe PRISĂCARU[,] că ştie că am participat în acţiune alături de ŢURCANU şi că suntem la Braşov**."[notă: Maximilian Sobolevschi, *Proces Verbal de Interogatoriu*, 14/10/1953, în *Memorialul ororii*, p. 487.] (p. 217, par. 4.)
117	**Pe 10 octombrie 1950, Asandei l-a numit planton pe Prisăcaru, iar până la sfârşitul lunii s-a lăsat convins de cei doi să înceapă demascările, după ce aceştia l-au informat că este singura modalitate prin care mai pot culege informaţii.** (p. 81, par. 4, ***fără sursă***.)	**În fine, în jurul datei de 10 octombrie 1950, Prisăcaru a fost numit planton pe secţie**[notă: Maximilian Sobolevschi, *Proces Verbal de Interogatoriu*, 14/10/1953, în *Memorialul ororii*, p. 487.]. (p. 217, par. 6.)
118	**Mutat la camera 3, ceva mai mică şi mai potrivită acţiunii, Adrian Prisăcaru a ţinut un mic discurs prin care a cerut victimelor să declare tot ceea ce au ascuns la Securitate. Lovindu-se de refuzul lor, i-a bătut, fiind ajutat de Sobolevschi şi unul din recruţi, Ion Ţigău. Brutalităţile au fost sistate curând, pentru că agresorii nu au astupat gurile**	**În camera 3, Prisăcaru le-a spus celor prezenţi să declare „tot ce nu au delarat la securitate (aceasta după ce a făcut o teorie asemănătoare cu cele pe care le făcea ŢURCANU la Piteşti).**"[notă: Maximilian Sobolevschi, *Proces Verbal de Interogatoriu*, 14/10/1953, în *Memorialul ororii*, p. 488.] **El a cerut lui Constantin Zamfirescu şi unui alt deţinut să înceapă să-şi facă demascarea. Întrucât au refuzat, cei doi au fost bătuţi de Prisăcaru, Sobolevschi şi Ion Ţigău, unul dintre neofiţi. Întrucât au început să strige, maltratarea lor a încetat. A doua zi, Prisăcaru a adus în cameră hârtie şi cerneală şi i-a pus**

	celor din cameră şi s-au speriat de ţipetele lor, care puteau alarma administraţia. Totuşi, a doua zi cei bătuţi au trecut la scrierea unor note informative. (pp. 81-82, ***fără sursă***.)	**să-şi scrie „demascările". În timpul nopţii, deţinuţii de la camera 5 auzeau zgomote, vociferări şi ţipete**[notă: P. Baicu, *Povestiri din închisori şi lagăre*, Oradea, Biblioteca revistei Familia, 1995, pp. 53-54.]. (p. 219, par. 3.)
119	**Alţi doi deţinuţi au fost duşi în cameră pentru a fi bătuţi la o săptămână distanţă de prima serie. Ion Ismană a fost torturat în mai multe rânduri atât în celulă, cât şi în camera şefului de secţie, dar a reuşit să strige pe geam suficient de tare cât să fie auzit de director, de gardieni şi de ceilalţi deţinuţi. Directorul a venit în camera împreună cu slt. Asandei, căruia i-a cerut să rezolve problema. Lui Ismană i-a fost refuzată cererea de a fi mutat din cameră, astfel că în zilele următoare a dat şi el declaraţiile solicitate, dar ulterior a vorbit cu deţinuţii din celelalte camere despre ce a păţit şi astfel toată închisoarea a fost prevenită să se ferească de agresori.** (p. 82, par. 2, ***fără sursă***.)	**După o săptămână, în cameră au fost aduşi deţinuţii Ion Ismană şi Gheorghe Miricescu**[notă: Maximilian Sobolevschi, *Proces Verbal de Interogatoriu*, 14/10/1953, în *Memorialul ororii*, p. 488.]. **Ismană a fost maltratat mai puţin, apoi a fost dus în camera şefului de secţie, unde a fost bătut de Prisăcaru, Sobolevschi, Ion Ţigău şi Gheorghe Comănici. Pentru că demascatul a început să strige, a fost înapoiat în camera de detenţie. După ce timp de câteva ore a fost ameninţat de reeducatori, a început din nou să strige la geam, fiind auzit de director, miliţieni şi, bineînţeles, de deţinuţi. A fost condus la Biroul Inspecţii, în faţa lui Mihai Bertea şi a lui Pavel Asandi. Acolo, Ismană a spus că a fost bătut şi a cerut să fie mutat în altă celulă. Directorul i-a cerut lui Asandi „să se ocupe de această problemă"**[notă: *Ibidem*.]. **Ismană nu a fost însă mutat din cameră, „fapt care a făcut să spună despre activitatea lui din penitenciar"**[notă: *Ibidem*. Vezi şi Ion Ismană, *Proces-Verbal (Audierea unui Martor)*, 26/10/1954, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 11, f. 175. În iulie 1951, Ismană a fost transferat la Gherla, unde a trecut din nou prin demascare, pentru ca în 1954 să fie martor în primul proces al reeducării. Vezi M. Stănescu, *Procesele reeducării (1952-1960)*, pp. 95-96.]. **Prin urmare, a continuat să fie maltratat până şi-a făcut demascarea.** (p. 219, par. 4.)
121	**Este de reţinut faptul că la Braşov nu au mai existat încercări de demascări în forţă, ceea ce ne face să credem că, deşi ei nu o spun, administraţia le-a interzis acest lucru lui Prisăcaru şi Sobolevschi.** De altfel, situaţia s-a calmat complet după acest incident, singura activitate curentă a informatorilor fiind redactarea unui raport lunar asupra stării de spirit din penitenciar. (p. 82, par. 2, ***fără sursă***.)	În momentul acela a intrat ofiţerul politic, fără să se anunţe. Directorul i-a reproşat că intră în timp ce el anchetează un deţinut. Ofiţerul politic[notă: Baicu redă greşit numele lui Pavel Asandi ca: Dincă. Totodată, politicul n-a fost închis şi nici n-a murit după ce a fost eliberat din închisoare, cum a auzit zvonindu-se autorul. P. Baicu, *Povestiri din închisori şi lagăre*, p. 61.], văzându-se înfruntat, a plecat. A intrat gardianul; m-a luat şi m-a dus în celulă. **După o oră, o grupă de gardieni cu directorul în frunte ne-a deschis uşa şi ne-a strigat: «Toată lumea cu faţa la perete!» Sobolevschi şi Prisăcaru s-au aşezat unul lângă altul, repetând că ei sunt de la Piteşti. Atunci v-am auzit pe dumneavoastră [Petre Baicu]: «Aţi venit să faceţi crime!» Cum stăteam cu faţa la perete, auzem cum zornăie pe duşumea obiectele zvârlite spre mijlocul camerei: fiare, pietre, bucăţi de lemn, sfori… Părea că au fost răscolite toate ungherele camerei şi am auzit vocea directorului: «Sobolevschi! Prisăcaru! Făceţi-vă bagajul… mama voastră de nemernici!» / Pe toţi câţi eram în cameră, afară de cei doi, ne-a inundat o boare sufletească!… Apoi am fost răspândiţi prin toate încăperile.**" [notă: *Ibidem*.] (p. 222, par. 11.) **În continuare, cei doi reeducaţi transferaţi de la închisoarea Piteşti au stat în camera 5 fără să mai facă ceva în privinţa demascărilor. După faza-test acţiunea eşuase, fără posibilitatea de a mai fi reluată.** (p. 223, par. 5.)

Observații:

Pct. 42: subcapitolul „Etapele sistemului" (p. 47-53) al lui A.M. este o replică a celui al nostru intitulat „III.3.2. Metoda" (p. 131-135), o soluție proprie care constă în întreruperea narațiunii istorice pentru a explica mecanismul demascării şi/sau reeducării.

„Mutație" – a Eului, a personalității, a naturii umane – este o idee şi o marcă stilistică proprie nouă. Faptul că A.M. cunoşte blogul nostru este ilustrat de ceea ce spune pe http://www.fenomenulpitesti.ro/linkuri (site-ul său): „Mircea Stănescu - Blogul istoricului Mircea Stănescu, cu câteva articole despre «reeducarea violentă de tip Piteşti»". Sunt şi alte elemente ale „Metodei" noastre din care A.M. se inspiră tacit, însă nu mai insistăm asupra lor.

În fine, nu ne putem abține să nu ne întrebăm cum a reuşit A.M. această răsucire de viziune, de la îndoiala că o conversiune mentală este posibilă în cazul deținuților de la Piteşti, la susținerea că avem de-a face cu o adevărată mutație sufletească, o idee la care ulterior noi am renunțat nu pentru că ar fi fost greşită, ci pentru că era exprimată… filosofic, un limbaj pe care l-am abandonat?

Pct. 43: cel cu care A.M. polemizează – sub acoperire – suntem noi înşine, fapt pe care cititorul obişnuit nu are de unde să-l ştie, dat fiind că pasajul nu are vreo trimitere la sursă ori la lucrarea noastră, care devine, din nou, ținta acestui atac subversiv. Puse față în față, cele două texte lămuresc asupra faptului că procedeul, lipsit de cel mai elementar respect pentru efortul altui istoric, se hrăneşte, parazit, din chiar textul parazitat. Însă apogeul este atins în momentul în care autorul acestei producții ne dă, tot sub acoperire, lecții de ştiințificitate şi… de morală („o gravă eroare").

Pct. 62-64: A.M. rezumă faptele după cartea noastră (fără să indice vreo sursă); totuşi, ca în cazul de față, de foarte multe ori este prea complicată problema aceasta a surselor, chiar şi/sau mai ales ca acoperire pentru un plagiat!

Pct. 74: informația oficială respectivă este, după cum se vede, extrem de săracă, şi, prin urmare, foarte greu de găsit, iar singura ei atestare apare la noi.

Pct. 101: „evacuarea" deținuților este o marcă stilistică proprie nouă, termenii din documente fiind: „transferarea", „mutarea".

Pct. 102: un furt limpede ca lumina zilei, întrucât A.M. redă informația plagiată până la nuanță.

Pct. 111-114, 116-119 şi 121: demascarea la închisoarea Braşov este o plagiere completă (de conținut, de stil, de surse), întrucât urmează punct cu punct *Istoria* noastră. Ea este atât de evidentă, încât nu se mai poate adăuga nimic la punerea pe două coloane.

Prin urmare, avem următorul centralizator:

Acelaşi conținut Fără sursă	**Acelaşi conținut Aceleaşi surse**	**Acelaşi conținut Surse diferite**
52	46	24

Procesele reeducării

Relativ la subiectul proceselor, vom spune, din experienţă, că nu se poate face o analiză a realităţii în cauză fără a cunoaşte fundalul reeducării, aşa cum am menţionat încă din *Introducerea* la *Procese*: „O analiză ca cea de faţă este dificil de făcut în absenţa unei istorii detaliate a reeducării. Or, în scrierea unei asemenea istorii, pentru care sursele conţin distorsiuni puternice (cele mai multe de factură ideologică), detaliile sunt cele care contează. Lucrările fundamentale care au defrişat subiectul, semnate de Dumitru Bacu, Virgil Ierunca şi Paul Goma, rămân inevitabil la nivelul de cunoaştere al momentului în care au fost scrise. Ne-am încumetat doar pentru că avem în lucru o asemenea istorie" (p. 37). La data definitivării lucrării noastre (2008) aveam deja 14 ani de studiu în urmă, şi putem depune mărturie că lucrări ca *Procesele* nu se pot realiza, dată fiind natura subiectului şi sursele posibile/acesibile, decât după ce consacri subiectului foarte mulţi ani de studiu.

Prin urmare, pentru noi, care suntem conştienţi de enormele dificultăţi pe care le presupune o asemenea istorie, cineva ca A.M, care ne spune că a scris deja o primă ediţie a Istoriei Reeducării în „aproximativ doi ani" (*lucr. cit*, p. 16), iar o a doua în alţi trei, este un emiţător complet neserios, dacă nu este vorba despre impostură crasă, ca în cazul de faţă. Orice cercetător autentic ştie din experienţă că abia după trei ani, în condiţiile unor studii riguroase, se produce o „saturare a modelului de analiză" (pentru studiile de tip teoretic) ori o înţelegere a fenomenului în ansamblul său (pentru studiile istorice), cinci ani fiind minimul pentru realizarea unei cercetări ştiinţifice veritabile, care să aducă, altfel spus, ceva nou în perimetrul unei discipline.

Devine deci inteligibil de ce subiectul proceselor complică şi mai mult studierea subiectului, ceea ce face ca timpul pe care trebuie să fii dispus să i-l aloci să se dubleze. Dacă luăm în calcul şi avatarurile accesului la arhivele româneşti, rezultă că este posibil ca o viaţă să nu-ţi fie de-ajuns.

Primul proces al reeducării (grupul Ţurcanu):

1) Deşi în *Procese* Primul proces al reeducării ocupă un spaţiu de 80 de pagini (p. 39-118), comparativ cu cele 9 pagini ale lui A.M. (p. 132-140), şi în ciuda faptului că suntem autorul unei lucrări special dedicate proceselor reeducării, de mare întindere (269 p.), A.M. NE CITEAZĂ O SINGURĂ DATĂ, ÎNTR-O NOTĂ, ŞI NU CA LUCRARE DE ANALIZĂ A SUBIECTULUI, ci ca sursă pentru biografia lui Alexandru Roşianu (p. 132-133, nota 3), comportându-se ca şi cum studiul nici n-ar exista, situaţie care, la fel ca în cazul *Istoriei*, este inacceptabilă în cercetarea istorică. Este, încă o dată, indiciul că asertorul are ce ascunde.

2) Toate temele – dar absolut toate – abordate de A.M. în partea din lucrarea sa dedicată subiectului au fost tratate anterior în lucrarea noastră (prin urmare, nu putem indica nici măcar o excepţie), fiind vorba despre un PLAGIAT DE CONŢINUT pe cât de selectiv (doar o parte dintre temele lucrării noastre apar în cea a lui A.M.), pe atât de sistematic (acesta rezumă,

aglutinează concluziile noastre parţiale, care DE CELE MAI MULTE ORI NU SUNT ACOPERITE DE SURSE, ÎN TIMP CE ÎN ALTE CAZURI şi le justifică *post festum* prin indicarea trimiterilor la sursele de arhivă, citate de noi din abundenţă).

	A.M.	M.S., *Procese* (fără altă indicare)
3	Teama de bătaie a fost principalul motiv recunoscut chiar şi în această anchetă pentru acceptarea demascării, **dar în unele cazuri transformarea concepţiilor s-a produs cu adevărat**, deşi mai degrabă din motive oportuniste decât din convingere. (p. 136, par. 1, ***urmează un citat din Gheorghe C. Popescu, insuficient pentru argumentare***.) **Nici grupul acesta nu a fost compact.** Dintre cei menţionaţi mai sus, **unii** şi-au adâncit căderea în urma torturilor şi presiunilor la care au fost supuşi vreme îndelungată sau din cauza firii mai puţin rezistente, **ajungând să îşi schimbe realmente concepţiile**, într-o stare vecină cu nebunia; **cele mai cunoscute cazuri sunt ale lui Dan Dumitrescu şi Aristotel Popescu.** (p. 134, par. 3, ***fără sursă***.)	Caracteristica reeducării de „tip Piteşti" constă în faptul că deţinuţii erau bătuţi îngrozitor de către colegii lor de detenţie, **pentru a-şi schimba convingerile**. Pentru a arăta **schimbarea fundamentală de gândire**, „autobiografia" trebuia să fie cât mai negativă cu putinţă. Cele mai importante „autobiografii" erau scrise şi trimise la Ministerul de Interne, **pentru a proba schimbarea radicală a gândirii deţinuţilor.** Radio Ankara şi Radio Londra au aflat că deţinuţii politici erau torturaţi în închisorile şi lagărele din România, **cu scopul de a-şi schimba concepţiile**. În general, în România şi în lume, există puţine studii despre reeducare. Majoritatea covârşitoare nu împărtăşeşte **teza schimbării radicale de convingeri**, ci afirmă că este vorba fie despre simpla „distrugere psihică", fie, pur şi simplu, despre „abrutizare"[notă: Vezi, de exemplu, Jean-Luc Domenach, *Chine: l'archipel oublié*, Paris, Editura Fayard, 1992, care vorbeşte despre „conştiinţă pliată" într-un sens asemănător.]. Analiza noastră este diferită, căci interviu-rile pe care le-am realizat cu foşti deţinuţi reeducaţi, la aproape 60 de ani distanţă de la evenimente, arată că **schimbarea modului lor de a gândi şi simţi este certă, profundă şi durabilă.** Deţinuţii reeducaţi nu formează, cum s-ar putea crede, o categorie **compactă şi omogenă**. Ei pot fi grupaţi în trei categorii… (*Istorie şi memorie a reeducării*, în „Comunicări prezentate la Simpozionul Experimentul Piteşti", PERT'01, Piteşti, 6-8 decembrie 2002, Fundaţia Culturală Memoria, Filiala Argeş, Piteşti, 2003, şi la: http://mircea-stanescu.blogspot.ro/2007/12/istorie-i-memorie-reeducrii.html) Octavian Voinea, **reeducat** fiind, a cooperat cu anchetatorii Securităţii în stabilirea şi justificarea detaliilor acuzării[notă: Vezi O. Voinea, *Masacrarea studenţimii române în închi-sorile de la Piteşti, Gherla şi Aiud*, Bucureşti, Editura Majadahonda, 1996, p. 121-126]. (p. 47, par. 1.) Ca **reeducat**, probabil că Pătrăşcanu l-ar fi dorit pe Jianu pe banca acuzării… (p. 105, par. 5.) Nicolae Cobâlaş, **singurul nereeducat de pe banca acuzaţilor…** (p. 107, par. 3.) Este sugestiv că în această fază a procesului s-a renunţat la aiuritorul scenariu, produs în anchetă de **reeducatul Popa**, al scoaterii informaţiilor din închisoarea Gherla pe linia el-Viorel Bărbos-Daia Nicoară. (p. 16, par. 2.)

		Faptul este puţin probabil: **dacă nu ar fi fost reeducat, Octavian Voinea** ar fi putut fi zdrobit în anchetă până ar fi produs informaţia de unul singur; **iar dacă era reeducat, era capabil să facă acest lucru tot de unul singur**. (p. 199, par. 4.) În mod similar, comportamentul său [Gheorghe Calciu] în anchetă, de negare a acuzaţiilor, ne apare – în lumina acestei informaţii – mai degrabă ca o prelungire a **comportamentului de reeducat care doreşte să raţionalizeze munca informativă, decât ca unul de sfidare a anchetei**. (p. 208, par. 2.) Apoi, el [Valeriu Negulescu] atacă depoziţia lui Dan Dumitrescu, în care **martorul reeducat** spunea că „directiva" în discuţie ar fi fost dată în 1948 la Suceava, aserţiune care le contrazice pe cele care vorbesc de Jilava anului 1949. (p. 247, par. 1.) Tot Voinea afirmă că [Nutti Pătrăşcanu] **a murit reeducat…** (p. 277, par. 2.) Pentru că primul [Dan Dumitrescu] **era un reeducat de o violenţă verbală extremă…** (pp. 279-280.) În timpul în care deţinutul [Dan Dumitrescu] agoniza, Pavel Grimalschi îl îngrijea, în vreme ce **reeducatul Aristotel Popescu a rămas ca de piatră, în poziţie „regulamentară" de demascare**. (p. 280, par. 3.)

6	Din această categorie [a inculpaţilor care au „realizat că asumarea vinovăţiei i-ar fi condamnat la moarte"] s-au remarcat îndeosebi doi deţinuţi: **Eugen Ţurcanu, care a refuzat de la început până la sfârşit să mintă că acţiunea a fost una legionară…** (p. 137, par. 1, ***fără sursă***.) **Atitudinea lui Eugen Ţurcanu a rămas constantă pe tot parcursul cercetărilor, de împotrivire faţă de acuzaţiile care i se aduceau…** (p. 139, par. 4, ***fără sursă***.)	Nu ştim dacă şi/sau în ce măsură Securitatea a folosit bătaia şi torturile. Faptul ne pare a fi cert în cazul lui **Ţurcanu, care pe tot timpul anchetei a susţinut că tot ce a făcut s-a petrecut la ordinele Partidului şi ale MAI/Securităţii, şi nu a dat nici o declaraţie, ci i s-au luat doar procese verbale de interogatoriu.** Modul de desfăşurare a interogatoriilor sale – cu pauze lungi şi reveniri dese asupra aceloraşi chestiuni, cu neconsemnarea răspunsurilor date, cu smulgerea răspunsurilor şi semnarea anchetatului după fiecare dintre ele – conduce la o asemenea deducţie. Mai mult, aceasta este confirmată de o aserţiune ostentativă a lui Ţurcanu din ultimul său cuvânt la proces, fără nici o legătură directă cu contextul, ceea ce arată că pentru actorii punerii în scenă era de notorietate faptul că el fusese bătut în anchetă. Iat-o: „spun aceasta cu atît mai mult cu cît nu am fost supus niciunei violenţe la anchetă."[notă: Fond „Penal", dos. 26 979, *Dactilograma procesului*, vol. 11, ff. 190 v (verso)-191 r (recto).] (p. 45, par. 2.)
7	… cărora li se adaugă Nicolae Cobâlaş – dovada că **procesul era o mascaradă care viza în subsidiar îndepărtarea unor deţinuţi incomozi prin cunoştinţele pe care le dobândiseră. Cobâlaş** este cel care, în viziunea procurorilor, ar fi dat dispoziţie legionarilor din închisori să înceapă acţiunea	**Cobâlaş, care pe toată perioada desfăşurării reeducării „de tip Piteşti" a fost închis la Aiud, a fost inclus în acest lot pentru a face legătura dintre Mişcarea Legionară şi reeducare, întrucât anterior arestării, în perioada 1947-1948, fusese şeful Mişcării Legionare din judeţul Fălticeni şi al reţelei de informaţii al acesteia pe regionala Moldova. Astfel se voiau probate acuzaţiile de: organizare în penitenciar, spionaj şi iniţiere a reeducării de către Mişcarea Legionară.** El a auzit prima dată de

	violentă, în condițiile în care el nu a fost închis nici la Pitești, nici la Gherla**. Implicarea lui s-a făcut pe considerentul că disciplina legionară le impunea să acționeze numai la ordinul unui superior, astfel că trebuia găsit în închisori un deținut cu prestigiu care să fie folosit drept curea de transmisie între dispoziția lui Horia Sima și agresorii din penitenciar.** (p. 137, par. 2, ***fără sursă***.)	demascare în lagărul de la Valea Nistrului, de la fostul student Cârciumaru (unde a fost închis de la sfârșitul lui aprilie 1951 și până în septembrie 1952) și la închisoarea Aiud (unde a fost încarcerat în perioada septembrie 1953-1 iunie 1953) de la foștii studenți Eugen Dimitrov, Mija și Adrian Cărăușu. A înțeles atunci că este vorba de „o activitate de reluare și urmărire a tot ce făcusei anterior, ceva pentru care nu există un nume adecuat"[notă: Nicolae Cobâlaș, *Declarație*, 18/10/1953, *Memorialul ororii*, p. 464.]. (pp. 78-79.) **Calciu era asemeni celorlalți doi** [Cristian Paul Șerbănescu și Constantin P. Ionescu]: **știa prea multe.** (p. 208, par. 1.)

13	Atitudinea lui Eugen Țurcanu a rămas constantă pe tot parcursul cercetărilor, de împotrivire față de acuzațiile care i se aduceau. (…) **Interogatoriul de apărare care i s-a luat în timpul procesului marchează o schimbare a atitudinii sale cu 180 de grade, Țurcanu declarând dintr-o dată că a acționat la ordinul lui Nicolae Cobâlaș, care ar fi cerut inclusiv uciderea lui Bogdanovici.** (p. 139, par. 4, ***fără sursă***.).	Lui ***Dan Dumitrescu*** i se imputa că la Suceava a făcut parte din „comandamentul legionar", alături de Nicolae Cobâlaș[notă: *Rechizitoriu* Nr. 2214 din 20 septembrie 1954, în *Memorialul ororii*, p. 665]. Apoi, că el ar fi transmis lui Eugen Țurcanu **ordinul lui Nicolae Cobâlaș** și Nicolae Pâslaru (un alt șef legionar de la Suceava) **de a-l omorî pe Alexandru Bogdanovici.** (p. 81, par. 3.) **Spre deosebire de anchetă, unde Țurcanu se comportase așa cum îl descrie Octavian Voinea, în proces răsturnarea este totală, el susținând integral linia politică a regimului. Interogatoriul său cuprinde două părți. În prima, acreditează caracterul legionar al reeducării, începând cu închisoarea Suceava și continuând cu Pitești și Gherla. În cea de-a doua, susține varianta rechizitoriului cu privire la Nicolae Cobâlaș, inculpatul care se dovedise refractar pe parcursul procesului.** Întrucât următorul interogat va fi însuși Nicolae Cobâlaș, s-ar putea crede că președintele completului urmărea un efect psihologic. Lucrurile nu stau însă deloc așa, nu este vorba de nici o regie. Partea a doua a interogatoriului lui Țurcanu este o completare ulterioară, după cum indică în mod explicit însăși dactilograma. Faptul că Țurcanu semnează numai după prima parte a interogatoriului său arată fără tăgadă că cea de-a doua parte este o „completare" petrecută după audierea celorlalți inculpați, în speță a lui Nicolae Cobâlaș. (pp. 85-86.) (***v. și poziția ulterioară a lui Țurcanu, pentru care avem o lungă relatare și argumentare, și, dată fiind situația, nu o putem reproduce aici*; pp. 110-113**.)

15	**Singurii acuzați care nu au fost împușcați au fost Alexandru Popa, Octavian Voinea, Aristotel Popescu, Pafnutie Pătrășcanu și Dan Dumitrescu. Recursul acestora a fost respins pe 31 august 1957, însă este foarte probabil ca ei să nu fi fost înștiințați de înaintarea recursului și cu siguranță nu știau pentru ce sunt ținuți în viață până când, în vara lui 1957, au fost folosiți ca martori ai acuzării într-un alt proces legat de acțiunea de la Pitești.** (p. 140, par. ult., ***fără sursă***.)	**Cei cinci deținuți [Alexandru Popa, Octavian Voinea, Nutti Pătrășcanu, Dan Dumitrescu și Aristotel Popescu] au fost ținuți aproape trei ani fără să li se comunice că au fost condamnați la moarte, timp în care au fost folosiți ca martori ai acuzării în procesele intentate foștilor șefi ai Mișcării Legionare în perioada 1956-1957, cărora li s-a pus în sarcină responsabilitatea reeducării.** (p. 261, par. 1.) ***Comutări ale pedepsei cu moartea*** Pe 25 iunie 1957, **la închisoarea militară Uranus, celor cinci deținuți li s-a comunicat conținutul sentinței** din 10 noiembrie 1954[notă: *Adresă* nr. 13 020, din **31/07/1957**, a Tribunalului Militar al Regiunii a II-a Militare, București, către Tribunalul Suprem – Colegiul Militar, vol. 11, f. 390.

		Voinea se înşeală cînd afirmă că evenimentul a avut loc „prin luna iulie". Vezi *Masacrarea studenţimii române în închisorile de la Piteşti, Gherla, Aiud. Mărturii redactate de Gheorghe Andreica*, Bucureşti, Editura Majadahonda, 1996, p. 142.]. Cu acelaşi prilej, li s-a cerut să facă recurs împotriva deciziei Tribunalului. Au făcut cu toţii[notă: Vezi *Cererile de recurs*, 25/06/1957, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 11, ff. 384-388.]. Pentru Dan Dumitrescu şi Nutti Pătrăşcanu solicitarea schimbării pedepsei cu moartea în „muncă silnică" este redactată de un avocat (probabil din oficiu) pe nume Râzescu, şi a fost depusă pe 29 august 1957[notă: *Motiv de casare* din partea recurenţilor Nutti Pătrăşcanu şi Dan Dumitrescu, 29/08/1957, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 11, f. 398.]. Pentru Alexandru Popa, Octavian Voinea, Nutti Pătrăşcanu şi Dan Dumitrescu ni se spune că au fost înaintate „cereri de graţiere sau comutarea pedepsei cu moartea", care au fost ataşate dosarului nr. 24/1954 al aceluiaşi Tribunal Militar pentru Unităţile MAI[notă: *Adresă* a Tribunalului Militar al Regiunii a II-a Militare Bucureşti către Ministerul Justiţiei – Direcţia Tribunalelor Militare, 5/09/1957, în *Memorialul ororii*, pp. 770-776. Nu ni se spune însă şi cine le-a înaintat: condamnaţii sau avocaţii lor, iar aceste cereri nu se regăsesc în dosarul pe care l-am consultat. În tot cazul, după cum se va vedea mai jos, Octavian Voinea neagă că ar fi făcut o asemenea cerere.]. În dosar se găseşte şi o cerere a lui Dan Dumitrescu către preşedintele Tribunalului Suprem, Colegiul Militar, prin care solicită „să nu fiu executat"[notă: *Cerere* a lui Dan Dumitrescu adresată Preşedintelui Tribunalului Militar Suprem (de fapt Tribunalul Suprem, Colegiul Militar), Bucureşti, 15/07/1957, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 11, ff. 392-393. Conform rezoluţiei, cererea a fost ataşată recursurilor condamnaţilor la moarte.]. Aristotel Popescu a spus că „refuz să fac cerere de graţiere la Prezidiumul Marei Adunări Naţionale a R.P.R-ului."[notă: Cf. Aristotel Popescu, *Declaraţie*, 4/09/1957, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 12, f. 29; *Adresă* a Tribunalului Militar al Regiunii a II-a Militare Bucureşti către Ministerul Justiţiei – Direcţia Tribunalelor Militare, 5/09/1957, în *Memorialul ororii*, p. 771.] (p. 257, par. 1.) **Pe 30 august 1957, Colegiul Militar al Tribunalul Suprem al RPR ia act de cererile de recurs ale celor cinci condamnaţi la moarte**[*Încheiere de şedinţă* din 30/08/1957, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 11, f. 400.] În cursul şedinţei, „Reprezentantul Procuraturii [maiorul de Justiţie Gheorghe Alexandru – *n.n.*] a pus concluziuni de respingere a recursurilor inculpaţilor, după care [instanţa], văzînd că este nevoie de timp pentru a delibera", a amînat hotărârea pentru a doua zi. **În şedinţa din ziua următoare, Tribunalul a decis „în numele poporului", că „Respinge recursurile declarate" şi i-a obligat pe deţinuţi să plătească 25 de lei de fiecare pentru cheltuielile de judecată.**[notă: *Minuta deciziei* nr. 468 a Colegiului Militar al Tribunalului Suprem din 31/08/1957, Fond „Penal", dos. 26 979, vol. 11, f. 401. Membrii completului au fost următorii: col. Alexandru Apostoliu, preşedinte; col. D. Ecovescu şi col. Emilian Anton, judecători; mr. Augustin Tătaru, consultant; şi mr. Gheorghe Alexandru, procuror.] (p. 258, par. 2.)

Observaţii:

Este remarcabil că A.M. s-a convins că unii dintre deţinuţii trecuţi prin reeducare şi-au schimbat radical concepţiile/convingerile (**pct. 3**), fapt cu atât mai straniu cu cât câteva pagini înainte se dedase la un adevărat atac subversiv împotriva acestei „teze" a mea, schiţată pentru prima dată în 2005, susţinută apoi în lucrarea de doctorat din 1999 (A.M. a avut acces la ea prin intermediul studiului rezumat din PERT'01/2003, pe care îl indică în *Bibliografie*) şi în studiile ulterioare. O face însă doar în urma dovezilor copleşitoare, bazate pe surse, pe care le-am prezentat în *Procese*, lucrare pe care, repet, nu o citează nici măcar o singură dată ca studiu în sine.

Poziţia lui Ţurcanu în anchetă (**pct. 6**) şi în prima parte a procesului său, la fel ca şi motivaţiile – diferite – ale implicării unora dintre deţinuţi (**pct. 7**), tratate de noi pe larg, sunt şi ele plagiate după *Procese.*

Pentru **pct. 13** citäm, fără alte comentarii, o notă din lucrarea noastră (p. 85, n. 181), care arată postura flagrantă a lui A.M.: „Transcrierea de către grefier a interogatoriilor este practic ilizibilă. Aceste documente au fost descifrate cu răbdare de către Octavian Tomuţa, de a cărui muncă ne-am folosit pentru a reda transcrierea de faţă. Pentru interogatoriul lui Eugen Ţurcanu a se vedea «Vremea Dreptei», Bucureşti, anul II, nr. 5, 8-14 ianuarie 1999, p. 2". Cam aşa arată o citare cinstită a muncii cuiva…

La **pct. 15** se vede cât de complicată este această căutare, punere în pagină şi redactare a informaţiei legate de soarta celor cinci reeducaţi.

Prin urmare, avem următorul centralizator:

Acelaşi conţinut Fără sursă	Acelaşi conţinut Aceleaşi surse	Acelaşi conţinut Surse diferite
13	2	2

Al doilea proces al reeducării (cadrele MAI şi/sau Securităţii):

1) Deşi în *Procese* Al doilea proces al reeducării ocupă un spaţiu de 80 de pagini (p. 119-198), comparativ cu cele 8 pagini ale lui A.M. (p. 141-148), şi în ciuda faptului că suntem autorul unei lucrări special dedicate proceselor reeducării, de mare întindere (269 p.), A.M. NU NE CITEAZĂ NICI O DATĂ, comportându-se ca şi cum studiul nici n-ar exista, situaţie inacceptabilă în cercetarea istorică. Este, încă o dată, indiciul că are ce ascunde.

2) Idem cu pct. 2) de la expunerea noastră privitoare la *Primul proces al reeducării*.

Nr.	A.M.	M.S., *Procese* (fără altă indicare)
1	…primele declaraţii ale lui Vâşcan şi **Avădani**, destul de generale şi **anodine**. (p. 141, par. 3; ***fără sursă***.)	Constantin **Avădănii** a indicat că a participat la reeducare sub ordinele lui Gheorghe Sucigan şi Tudor Sepeanu[notă: Constantin Avădăni, *Interogator de inculpat*, 26/09/1956, Fond „Penal", dos. 25 390, vol. 6, ff. 372-375]. În chip de concluzie a spus: „Metoda demascării nu s-a interzis propriu zis niciodată, pentru că nu [ştiu] să fie venit un ordin categoric în acest sens."[notă: *Ibidem*, f. 375 r.] A retractat apoi câteva **chestiuni anodine** pe care le asumase în anchetă. (p. 135, par. 2.)

		Pentru ocurenţe, a se vedea şi: Cornel Pop (…) făcând dintr-un **fapt anodin** o acoperire conspirativă. (p. 135, par. 3.) Maria Alexandrescu (…) a declarat **chestiuni mai degrabă anodine**, fără să acuze pe nimeni. (p. 142, par. 6.)

5	**Anchetarea lui Tudor Sepeanu ne demonstrează faptul că documentele Securităţii sunt o sursă incertă, subiectivă, mistificatoare sau, în cel mai bun caz, parţială.** (p. 143, par. 2, ***fără sursă***.)	**Nu este clar dacă** pe front i s-a permis să plece într-un moment în care definiţia antonesciană a „evreului" era mai laxă sau dacă s-a făcut o greşeală. **Ce declară el nu este deloc lămuritor**: „cu toate că am spus că sunt jumate evreu şi jumate român, m-au mobilizat"[notă: Tudor Sepeanu, *Interogator de inculpat*, 25/09/1956, Fond „Penal", dos. 25 390, vol. 6, f. 355 r.]. Iată ce spune şi documentul oficial prin care a fost înştiinţat: „În conformitate cu ordinul M.A.N.[,] Direcţia Personalului[,] Nr. 57962 din 28 Iunie 1943; / Binevoiţi a cunoaşte că prin Decretul Nr. 1.550 din 31 Mai 1943, publicat în M.Of. Nr. 129 din 5 Iunie 1943[,] a-ţi fost şters din controalele Ofiţerilor de rezervă pe data de 5 Decembrie 1940 şi vărsat Cercului Teritorial Bucureşti, ca unul ce aveţi calitatea de evreu."[notă: *Adresă* Nr. 4510 a Corpului de Munte P.S., Grupul Vânători Călări, Biroul Mobilizări, 5/07/1943, semnată de cpt. Eugeniu Săvoiu, Fond „Penal", dos. 25 390, vol. 7, f. 326.] **Probabil că se făcuse, totuşi, o greşeală – dar nu este sigur.** (p. 123, par. 1.)

6	… **audierea tuturor celor implicaţi, de la personalul angajat al Serviciului Operativ/Inspecţii din Bucureşti şi şoferul personal al lui Iosif Nemeş, până la Iosif Nemeş însuşi, Ion Baciu (directorul DGP), Coman Stoilescu, Gavrilă Birtaş, Alexandru Roşianu şi Mişu Dulgheru. Vinovaţii trebuiau găsiţi în altă parte însă.** (pp. 143-144, ***fără sursă***.)	**Gavrilă Birtaş (…) locul său real ar fi fost, într-o altă justiţie decât cea comunistă, pe banca acuzaţilor.** (p. 158, par. 1.) **Iosif Nemeş (…) Şi locul acestui martor ar fi fost pe banca acuzaţilor.** (p. 158, par. 2.) **Toma Chirion (…) Şi locul acestui fost cadru al Securităţii ar fi fost, într-un proces normal, tot pe banca acuzării.** (p. 165, par. 1.) **Paraschiv Radu (…) Şi locul acestui ofiţer ar fi fost tot pe banca acuzaţilor.** (p. 165, par. 4.) **Constantin Zincă (…) Şi locul acestui ofiţer ar fi fost tot pe banca acuzării.** (p. 165, par. 5.)

9	**[Sepeanu]** Fiind **un tip inteligent**, el **a realizat că nu poate trimite ordine scrise subordonaţilor săi pentru pornirea bătăilor**, aşa încât **nu le-a dat prea multe indicaţii despre metodele pe care au voie să le folosească în vederea obţinerii rezultatelor. Dimpotrivă, i-a stimulat pe aceştia să**	…el **[Sepeanu]** a eludat, la fel de neverosimil, implicarea conducerii Securităţii în organizarea, coordonarea şi controlul atrocităţilor. Acesta a fost colacul său de salvare în anchetă, pe care, **cu inteligenţa şi experienţa sa**, l-a exploatat din plin. (p. 127, par. 1.) **acţiunea avea loc prin ordine telefonice şi verbale, transmise ofiţerilor la faţa locului, cu prilejul inspecţiilor, sau prin chemarea lor la raport**, în Centrală.

	dezvolte orice fel de acțiune care ar fi dat rezultate, lăudând cantitatea mare de material care îi ajungea din Pitești și Gherla. (p. 144, par. 3, ***fără sursă***.)	Spre deosebire de perioada Nemeș, spune și dactilografa Serviciului: „**Instrucțiunile erau date numai de către Sepeanu – vorbesc despre instrucțiunile importante – și întotdeauna numai verbal.**”[notă: Maria Alexandrescu, *Declarație de martor*, 8/02/1955, Fond „Penal”, dos. 25 390, vol. 3, f. 66 v.] (*Istorie*, p. 204, par. 1.) În fapt, el **[Sepeanu]** fusese un **ofițer eficace, foarte exigent cu subalternii, cărora, după ce le stabilea sarcinile, le lăsa o marjă de inițiativă largă, atât în alegerea soluțiilor, cât și a metodelor operative.** (*Istorie*, p. 254, par. 2.) **„Sepeanu a dat instrucțiuni sumare de felul cum trebuie să se lucreze în penitenciare. De cele mai multe ori, atunci când ofițerii din birourile de inspecții cereau îndrumări[,] Sepeanu le recomanda «să-și bată capul singuri».”**[notă: Iancu Șerban, *Declarație de martor*, 10/02/1955, Fond „Penal”, dos. 25 390, vol. 3, f. 60 r.] (*Istorie*, p. 203, par. 2.) Bacheș arată și ce aștepta nou șef de la subalternii pe care și-i formase: „Acesta – **Sepeanu – era interesat să iasă cît mai mult material – nu-l interesau însă metodele aplicate[,] acceptînd orice inițiativă în această privință. Aceasta o deduc din faptul că niciun ofițer din birourile de inspecții n-a fost sancționat[,] nici măcar nu i s-a atras atenția, de către Sepeanu[,] pentrucă ar fi folosit vreo metodă, sau alta. / Sepeanu critica pe cei care nu aduceau informații.**”[notă: Ion Bacheș, *Declarație de martor*, 12/02/1955, Fond „Penal”, dos. 25 390, vol. 3, ff. 52 r-v.] (*Istorie*, p. 203, par. 4.) Sepeanu a inspectat închisoarea [Brașov], prilej cu care s-a arătat nemulțumit de activitatea lui Iagăru: „a venit la mine și a zis că ce fac eu la acest Penitenciar, că stau degeaba, și că nu fac nimic, că alte Penitenciare dau material bogat[,] numai declarați[i,] iar eu nu dau nimic, **dând exemplu Penitenciarul Or[așului]. Pitești**, și Canalul, unde mi-a zis – [«]futu[-]ți mama ta – dacă nu vei face treabă, vei fi chemat la București[,] la D.G.P., unde vei fi schimbat și trimis în altă parte.[»]”[notă: Iagăru spune că evenimentul s-a petrecut în iulie sau august, însă este vorba de iulie. Cf. *Ibidem*, ff. 291 r-v.] **Șeful voia „K[ilo]grame” de informații, ca la „Pitești și Gherla**”[notă: *Idem*, *Depoziție de martor*, 27/09/1956, Fond „Penal”, dos. 25 390, vol. 6, f. 415 r.] (*Istorie*, p. 216, par. 4.) Avram Hahamu (…) a spus că **Sucigan era lăudat de Sepeanu, care promitea „că-l face căpitan [pentru] că folosește metode … [cuvânt neînțeles: barbare?] pentru obținerea materialului.**”[notă: Avram Hahamu, *Depoziție de martor*, 27/09/1956, Fond „Penal”, dos. 25 390, vol. 6, ff. 422 r-v.] (p. 146, par. 3.) [Sepeanu]: „**Pentru mine, Mircea și Sucigan au fost cei mai buni, au avut o serie de lucruri bune, acțiune cu rezultate bune. Erau printre cei mai buni băieți ai noștri.**”[notă: Tudor Sepeanu, *Interogator de inculpat*, 25/09/1956, Fond „Penal”, dos. 25 390, vol. 6, f. 359] (p. 134, par. 2.)

21	**A doua zi, pe 26 septembrie 1956, a venit rândul acuzaţilor din Gherla să se apere, dar nici Gheorghe Sucigan, Constantin Avadăni, nici Viorel Bărbos nu au făcut-o foarte convingător. Cei trei şi-au retras unele declaraţii din anchetă, probabil smulse prin presiuni (de pildă, Bărbos) a negat că ar fi făcut parte din reţeaua de spionaj în care ancheta îl introdusese.** (p. 147, ***fără sursă***.)	**Pe 26 septembrie au fost interogaţi: Gheorghe Sucigan, Constantin Avădăni şi Viorel Bărbos. Sucigan** a relatat că extinderea reeducării la închisoarea Gherla s-a făcut la ordinele şi indicaţiile amănunuţite ale lui Sepeanu, la fel ca şi începerea maltratărilor. **Din anchetă retractează afirmaţia că ar fi fost servil faţă cu deţinuţii-cadre ale reeducării („legionari") şi „faptul că aş fi avut atitudine duşmănoasă că nu am raportat morţii" din reeducare. De aici se înţelege că nu a raportat morţii pentru că şeful său direct, Sepeanu, nu era interesat de morţii care rămâneau cu morţii, ci de vii care îşi făceau demascarea. În fine, a recunoscut că a întreţinut relaţii sexuale cu soţiile unor deţinuţi închişi la Gherla.** **Constantin Avădănii a indicat că a participat la reeducare sub ordinele lui Gheorghe Sucigan şi Tudor Sepeanu.** În chip de concluzie a spus: „Metoda demascării nu s-a interzis propriu zis niciodată, pentru că nu [ştiu] să fie venit un ordin categoric în acest sens." A retractat apoi câteva chestiuni anodine pe care le asumase în anchetă. **Viorel Bărbos** – fără să precizeze că retractează afirmaţiile din anchetă – **a negat apartenenţa sa la aşa-zisa organizaţie condusă de artista Daia Nicoară**. Pe aceasta a cunoscut-o la Clinica ORL din Cluj, unde se trata, însă nu au avut cu ea nicio legătură. A relatat apoi că într-o zi din 1947, fiind beat şi căutând o fată, a dat peste o şedinţă legionară care se ţinea într-o mansardă, la care a luat parte şi Cornel Pop. Probabil că acest deţinut, reeducat la Piteşti, care a fost închis apoi şi la Gherla, l-a demascat ca legionar, făcând dintr-un fapt anodin o acoperire conspirativă. **A negat şi afirmaţia fictivă a lui Alexandru Popa din anchetă, prin care susţinea că i-ar fi transmis medicului material informativ din închisoare ca să-l ducă Daiei Nicoară. În fine, a recunoscut că în cazul unui deţinut, (?) Masler, a transmis familiei că se află în închisoarea Gherla şi este sănătos.** [sursa: Fond „Penal", dos. 25 390, vol. 6, ff. 365-378] (pp. 134-135.)

25	**Sentinţa a fost pronunţată pe 20 aprilie 1957 (…). În octombrie 1957 recursurile celor şapte au fost respinse, dar un decret al Prezidiului Marii Adunări Naţionale avea să îi elibereze din închisoare la 13 noiembrie 1957.** (p. 148, ***fără sursă***.)	**Pe 20 aprilie 1957 a fost dată sentinţa**[notă: *Încheiere* de şedinţă, 20/04/1957, Fond „Penal", dos. 25 390, vol. 7, ff. 380 r-383 v; *Proces-verbal (minuta)* nr. 101, 20/04/1957, vol. 7, ff. 359-360. Completul a fost acelaşi ca cel de la şedinţa precedentă: preşedinte, mr. Ioan Branovici, asesori populari: lt.-col. Mihail Secoşanu şi lt.-col. Ioan Nichita.]. (…) **Pronunţarea a fost amânată pentru 14 octombrie. (…) La termen, tot în prezenţa recurenţilor, a fost dată sentinţa**[notă: *Decizia* Nr. 563, 14/10/1957, Fond „Penal", dos. 25 390, vol. 7, ff. 454-459; *Minuta* deciziei Nr. 563 a Tribunalului Suprem, Colegiul Militar, 14/10/1957, vol. 7, f. 453.]. (…) **Cele şase foste cadre MAI şi medicul Viorel Bărbos au fost eliberaţi pe 13 noiembrie 1957 de la închisoarea Ocnele Mari, fiind graţiaţi de restul pedepsei în baza Decretului 534 din 6 noiembrie 1957 al Prezidiului Marii Adunări Naţionale**[notă: *Ordin de punere în libertate*, transmis de col. Vasile Lixandru şi primit de lt.-maj. Constantin Enea, comandantul închisorii Ocnele Mari, Fond „Penal", dos. 25 390, vol 10, f. 227.]. (pp. 182, par. 2; 189, par. 3; 192, par. 2; 195, par. 4.)

Observații:

Termenul „anodin(e)”, (**pct. 1**) este una din mărcile noastre stilistice, iar folosirea lui este pusă de A.M., urmându-ne pe noi, la fel de fraudulos, în legătură cu relatarea lui Avădăni.

Concluzia de la **pct. 5** nu este argumentată nici prin trimitere la surse, nici prin vreo analiză, semn clar că şi-a însuşit-o de la noi.

Pct. 21: doar de la noi se înțelege de ce apărarea inculpaților nu ar fi fost, cum spune A.M., „neconvingătoare”.

Prin urmare, avem următorul centralizator:

Acelaşi conținut Fără sursă	Acelaşi conținut Aceleaşi surse	Acelaşi conținut Surse diferite
16	8	2

Al treilea proces al reeducării (grupul Valeriu Negulescu):

1) Deşi în *Procese* Al treilea proces al reeducării ocupă un spațiu de 54 de pagini (p. 199-252), comparativ cu cele 7 pagini ale lui A.M. (p. 149-155), şi în ciuda faptului că suntem autorul unei lucrări special dedicate proceselor reeducării, de mare întindere (269 p.), A.M. NU NE CITEAZĂ NICI O DATĂ, comportându-se ca şi cum studiul nici n-ar exista, situație inacceptabilă în cercetarea istorică. Este, încă o dată, indiciul că are ce ascunde.

2) Idem cu pct. 2) de la expunerea noastră privitoare la *Primul* şi *Cel de-al doilea proces al reeducării*.

3) Frapant este că expunerea noastră cronologică este furată sistematic, prin urmare din acest punct de vedere nici nu mai avem ce indica, întrucât o simplă comparație este lămuritoare.

Nr.	A.M.	M.S., *Procese* (fără altă indicare)
1	**Selecția inculpaților s-a făcut aproape aleatoriu, pentru a înlătura o serie de martori incomozi ai demascărilor, dar nu numai.** (p. 149, ***fără sursă***.)	**Selecția arbitrară:** Virgil Bordeianu (…) a indicat încă o dată **arbitrariul selecției pe care o operase Securitatea față cu deținuții trecuți prin reeducare.** (p. 223, par. 1.) Virgil Bordeianu a relatat un episod şi o convorbire avută cu Eronim Comşa, unul dintre martorii acuzării, ambele petrecute în 1952, la Baia Sprie, din care se vede foarte bine **arbitrariul juridic al inculpării: faptul că unii dintre aceşti martori-victime fuseseră, ulterior demascării lor, mai implicați în reeducare decât înşişi inculpații**[notă: Virgil Bordeianu, *Supliment de interogatoriu*, 29/01/1957, Fond „Penal”, dos. 25 387, vol. 5, f. 184.]. **La fel face şi Gheorghe Caziuc**, care arată înspre Virgil Coifan – care în 1950 l-a înlocuit în comitetul de demascare de la camera 3 „corecție”, de la închisoarea Piteşti – dar şi înspre Eronim Comşa, foarte activ printre deținuții legionari închişi la Jilava şi la Piteşti înainte de trecerea lui prin reeducare[notă: Gheorghe Caziuc, *Supliment de interogatoriu*, 29/01/1957, Fond „Penal”, dos. 25 387, vol. 5, ff. 187 r-v.]. (p. 218, par. 4.)

		[Caziuc] A scos şi el în evidenţă arbitrariul inculpării, de vreme ce Alexandru Popa şi Nutti Pătrăşcanu (pe atunci proaspăt reeducat) – martorii acuzării de acum – fuseseră unii dintre cei cu care Ţurcanu analizase, în decembrie 1949, comportamentul lui Bogdanovici în reeducarea de la Suceava. Şi, după cum el însuşi a precizat, Caziuc cunoştea bine situaţia, ca unul care, alături de Alexandru Popa şi Virgil Bordeianu, participase la reeducarea de la Suceava. În fine, a confirmat şi el că Oprişan a fost bătut pe măsura funcţiei pe care o avusese în Mişcarea Legionară. (p. 223, par. 2.) **Înlăturarea martorilor incomozi:** **Calciu era asemeni celorlalţi doi** [Cristian Paul Şerbănescu şi Constantin P. Ionescu]: **ştia prea multe.** (p. 208, par. 1.)
2	**În ceea ce priveşte metodele aplicate, ea [ancheta] pare să fie cea mai dură…** (p. 149, ***fără sursă***.)	**Cel puţin unii dintre ei au fost bătuţi, aşa cum se poate deduce din documente în cazul lui Iosif V. Iosif.**[notă: Iosif V. Iosif, *Declaraţie*, 1/04/1957, Interne, Fond „Penal", dos. 25 387, vol. 7, f. 351. În document Iosif cere să i se cumpere ţigări din banii pe care îi câştigase cât timp muncise în fabrică, la Gherla. Pe el se află o rezoluţie a lt.-maj. Gheorghe Enoiu, bătăuşul Internelor, din 5 aprilie, în care se spune că i s-au dat câte cinci ţigări zilnic.] (p. 210, par. 2.) **Ancheta a continuat cu presiuni psihice şi ameninţări de represalii asupra familiei…** (…) În general, ca în cazul deţinuţilor trecuţi prin demascare, **ameninţarea cu tortura de tip Piteşti sau supunerea la emoţii puternice antrena un tremur puternic al corpului, care nu putea fi oprit.** (…) **În urma tentativei de a se omorî, Traian Popescu** a fost transportat la închisoarea Văcăreşti. (pp. 200, par. 3; 203, pat. 2.) **Ancheta sa [Gheorghe Calciu] a durat şapte-opt luni, s-a desfăşurat sub presiune şi a fost epuizantă, dar nu a fost bătut sau torturat: „[Anchetele] Erau foarte dure, dar nu cu bătaie. Ţineau uneori câte douăzecişipatru de ore."**[notă: Monahul Moise, *„Viaţa este Hristos…" – de vorbă cu Părintele Gheorghe Calciu*, interviu realizat în 2006 la Mănăstirea Diaconeşti, *in Viaţa Părintelui Gheorghe Calciu după mărturiile sale şi ale altora*, ed. îngr. la Mănăstirea Diaconeşti, cu o predoslovie a ÎPS Mitropolit Bartolomeu Valeriu Anania, Bucureşti, Editura Christiana, 2007, p. 57.] (p. 209, par. 2.)
3	**Particularitatea cea mai importantă a lotului, dincolo de eterogenitatea lui şi de lipsa aproape completă a vinovăţiilor celor acuzaţi, a fost rezistenţa dură pe care au opus-o cererilor anchetei.** (p. 149, ***fără sursă***.)	**Despre vinovăţii:** **Niciunul dintre deţinuţi, oricât de implicat ar fi fost în crimele şi torturile din reeducare – inclusiv Eugen Ţurcanu, deţinutul căruia reeducarea îi datorează foarte mult prin angajamentul său total – nu poate fi considerat vinovat pentru rolul impus în reeducare, ca şi pentru nivelul de decădere umană la care au fost aduşi. Aceasta nu-i scuteşte însă de o doză variabilă de responsabilitate. Ea merge de la un maxim, în cazul grupului iniţial care a constituit dispozitvul de**

		maltratare de la începutul acțiunii, până la un minim, în cel al deținuților care nu au fost maltratați, dar au fost amenințați cu maltratarea, înainte de a fi angrenați în reeducare. (p. 209, par. 2.) **Despre rezistență:** **Prin urmare, în afară de Valeriu Negulescu şi Gheorghe Calciu, care, după cum am văzut, au rezistat în anchetă, inculpații au negat, într-o manieră implicită, declarațiile date anterior.** (p. 214, par. 5.) **Circumstanțele atenuante au fost efectul modului în care inculpații se bătuseră în proces pentru a-şi dovedi nevinovăția.** (p. 244, par. 2.)

10	**Calciu a luat hotărârea să se sinucidă, dar a fost împiedicat.** După ridicarea liderilor agresorilor din Gherla **în 1952, Gheorghe Calciu a trimis Ministerului de Interne un raport în care arăta ce anume din demascarea sa este adevărat, ce este fals, şi cum şi cum i-a fost smulsă prin torturi.** (p. 153, par. 4, ***fără sursă***.)	***Coifan Virgil este acela, din cauza căruia a vrut Calciu să se sinucidă.***[notă: Alexandru Diaconescu, *Concluzii apărării incu inculpatului Calciu Gheorge, în şedința din 6 mai 1957, dosar nr. 1730/956, Col. de fond al Tribunalului reg. II-a militară*, Fond „Penal", dos. 25 387, vol. 5, ff. 413-414.] (p. 240, par. 1.) **În aprilie 1952, Gheorghe Calciu a înaintat un raport către MAI, prin administrația de la Gherla, în care arăta ce este real şi ce este ireal în „demascarea" pe care o dăduse la Piteşti**[notă: Gheorghe Calciu, *Motive de recurs*, 13/07/1957, Fond „Penal", dos. 25 387, vol. 5, f. 478 v.]. **Securitatea nu era însă interesată de adevăr, ci de folosirea reeducaților pentru condamnarea altor legionari.** (p. 208, par. 2.)

17	Judecând după aceasta [condamnările grele, apoi comutările] şi **după destinul ulterior al condamnaților**, singura concluzie pe care o putem trage este că **regimul dorea exterminarea lor fizică**. (p. 155, par. 2, ***fără sursă***.)	Vezi capitolul **5. DESTINUL SUPRAVIEȚUITORILOR** (pp. 257-286.) Vezi subcapitolul: ***Represiunea extrajudiciară*** (pp. 262-275.) **Specific:** **Începând din 19 martie 1958, ei au fost ținuți într-o hrubă special construită la Jilava (*casimca*), într-un regim de exterminare accelerată, fiind în continuare în custodia Securității, alături de deținuții condamnați în procesele din prelungirea reeducării sau de alții cărora Securitatea le rezervase acelaşi tratament (Paul Grimalschi şi Marcel Petrişor).** (p. 263, par. 2.)

19	… **în interiorul fiecărei celule a fost repartizat cel puțin un deținut bolnav de tuberculoză în ultima fază, căruia i s-a refuzat orice fel de tratament.** (p. 155, par. 3, ***fără sursă***.)	**Deținuții au fost repartizați în celule în aşa fel încât în fiecare să fie câte un bolnav de plămâni, tocmai pentru a-i îmbolnăvi şi pe ceilalți**. Iată numele celor bolnavi de TBC: Nutti Pătrăşcanu (celula 1), Valeriu Negulescu (celula 2), Alexandru Popa (celula 4) şi Constantin Oprişan (celula 5). Oprişan îşi scuipa, la propriu, plămânii: atunci când tuşea, elimina cheaguri de sânge şi bucăți de plămâni. Curând, din pricina frigului şi umezelii, cei care nu erau deja bolnavi s-au îmbolnăvit de plămâni [notă: Monahul Moise, *„Viața este Hristos…" – de vorbă cu Părintele Gheorghe Calciu*,

		2006, *op. cit.*, p. 60; O. Voinea, *Masacrarea studenţimii române*, p. 158. Pentru îmbolnavirea lui Voinea de TBC a se vedea şi M. Petrişor, *Memorii I. Fortul 13. Convorbiri din detenţie*, p. 31 şi *Memorii II. Secretul Fortului 13. Reeducări şi execuţii*, p. 14. Pentru corectitudine, este de spus că Octavian Voinea afirmă că Francisc Butika a apreciat că deţinuţii mor prea repede, aşa că le-ar fi adus flacoane cu pilule de P.A.S. (unul dintre primele tuberculostatice). Medicamentul a avut efect pentru cei din celula sa, pentru că niciunul nu a murit de TBC. Din contră, Marcel Petrişor nu vorbeşte, în cele două volume ale memoriilor sale, despre aşa ceva.]. (p. 266, par. 2.)

21	**Cei care s-au încăpăţânat să nu moară aveau să treacă prin reeducarea din Aiud din 1962-1964.** (p. 155, par. 3, ***fără sursă***.)	Vezi subcapitolul ***Supravieţuitorii*** (pp. 282-286.) Specific: **În 1961, supravieţuitorii au fost transferaţi la Aiud, unde au trecut prin cel de-al treilea mare val reeducativ care a zguduit sistemul de detenţie.** (p. 286, par. 2.)

Prin urmare, avem următorul centralizator:

Acelaşi conţinut Fără sursă	**Acelaşi conţinut Aceleaşi surse**	**Acelaşi conţinut Surse diferite**
13	8	0

În concluzie

Centralizând informaţia tabelară, cu privire la ansamblul încălcărilor etice depistate, avem:

Acelaşi conţinut Fără sursă	**Acelaşi conţinut Aceleaşi surse**	**Acelaşi conţinut Surse diferite**
101	72	10

Prin urmare, se observă că „plagiatul expres” (idei şi concepte neacoperite de surse) este de departe dominant, în timp ce utilizările nepermise (dar care au contingenţă cu plagiatul), chiar luate împreună, rămân minoritare. De notat că nu am introdus, în această statistică, formulele stilistice proprii, la fel cum nu puteam decât semnala ansamblul cronologiei istoriei reeducării, al tematicii, al microbiografiilor, numelor şi modului general de lucru, care sunt imposibil de agregat statistic, dar pe care le-am indicat la locul cuvenit.

Producţia lui A.M. este o plagiere sistematică a lucrărilor noastre, de la cronologie până la conţinut şi stil, practic aproape fiecare paragraf din *Istorie* şi *Procese* fiind copiate ca atare sau reutilizate în scopuri proprii.

Punerea în pagină a informaţiilor, gruparea, verificarea lor şi eliminarea celor eronate reprezintă o muncă de lungă durată şi de mare complexitate, iar pentru verificarea unui singur detaliu relevant am petrecut uneori câte trei ore-trei ore şi jumătate.

Citind această producție, impresia lăsată este contradictorie, şi anume că în timp ce suntem furați sistematic, A.M. vizează o subminare de anvergură a modului nostru de a relata şi de a explica istoria reeducării, mod de a proceda care este, pe cât de respingător moral, pe atât de pueril, căci o lucrare de acest tip are (sau nu are) capacitatea de a se susține singură. La fel, fiind construită prin raportare şi în contrast cu lucrările noastre, producția în discuție este în mod iluzoriu în căutarea unei consistențe care nu este de găsit căci, asemeni unei plante parazite, nu are nici o autonomie.

A.M. este conştient că furtul este prohibit (legal şi moral), aşa încât de multe ori încearcă să-şi acopere şi urmele; alteori îşi dă seama că urmele nu pot fi acoperite şi le lasă aşa, căci o eventuală încercare l-ar acuza şi mai tare, nerămânându-i de făcut decât să spere că va scăpa neprins. Or a comite un asemenea act sperând ori că nimeni nu-şi va da seama, ori că, dacă îşi va da seama, va tăcea, este o speranță vană.

Este important ca această „«hoție» – care include şi o crimă psihologică la adresa celui «furat»", să fie dezvăluită, mai ales că nu este vorba despre „plevuşcă" (gen Olimpia Man, de la ziarul „Adevărul", cf. http://mircea-stanescu.blogspot.ro/2013/07/plagiatul-jurnalistei-olimpia-man-de-la.html), ci despre „fauna «de înalt nivel»" (Slama-Cazacu, *op. cit.*, p. 197 şi 198): Alin Mureşan gestionează site-ul dedicat reeducării, http://www.fenomenulpitesti.ro/, conduce un centru asociat acestei „întreprinderi", intitulat Centrul de Studii în Istoria Contemporană, cărțile îi sunt publicate la prestigioasa Editură Polirom şi se recomandă drept păstrătorul şi propagatorul memoriei şi istoriei victimelor comunismului. Halal istorie, halal memorie[2]!

[2] Mureşan şi asociații săi au avut câteva reacții, din acelaşi registru cu plagiatul însuşi, pe care le-am analizat tot pe blogul personal : http://mircea-stanescu.blogspot.ro/2014/03/plagiatul-lui-alin-muresan-reactia.html; http://mircea-stanescu.blogspot.ro/2014/03/plagiatul-lui-alin-muresan-reactia_20.html ; http://mircea-stanescu.blogspot.ro/2014/03/plagiatul-lui-alin-muresan-reactia_24.html.

Le plagiat d'Alin Mureşan
(Résumé)

Mots-clés : Plagiat, Alin Mureşan, rééducation communiste, éthique de l'historien, intégrité scientifique, Institut d'investigation des crimes du communisme, histoire et mémoire du communisme en Roumanie.

Notre étude concerne le cas d'Alin Muresan, chercheur à l'Institut d'investigation des crimes du communisme de Bucarest, l'auteur d'un livre intitulé *Piteşti. Conica unei sinucideri asistate* [Piteşti: chronique d'un suicide assisté], qui a plagié nos travaux sur la rééducation, en principal *Procesele reeducării (1952-1960)* [Les procès de la « rééducation » (1952-1960)], Bucureşti, Editura Fundației Culturale « Memoria » / Editura Matrix Rom SRL, (octobre) 2008 et *Reeducarea în România comunistă (1945-1952). Aiud, Suceava, Piteşti, Braşov* [La rééducation en Roumanie communiste (1945-1952): Aiud, Suceava, Piteşti, Braşov], Iaşi, Editura Polirom, (janvier) 2010.

Nous avons dépisté un ensemble de prélèvements interdites par l'éthique scientifique, dont une partie ont contingence avec le plagiat, sans être un plagiat exprès (exemples : les sources d'archive et livresques, et cela dans deux variantes, identiques et exclusives, or l'ajout d'autres ayant le rôle de couvrir le rapt). Nous publions ici seulement les passages du plagiat exprès (les prélèvements sans l'indication de la source, au sous-sol de la page, quand il s'agit d'idées, de concepts, de la chronologie, de la thématique ou d'expressions typiques d'un autre auteur).

Nous avons soumis le cas à l'analyse de trois personnes réputés dans l'étude du sujet, et il s'agit de l'ancien dissident et écrivain Paul Goma, le politologue et l'ancien éditeur de la revue nord-américaine « East European Politics and Societies » Vladimir Tismăneanu et l'historien, chercheur au Conseil national pour l'étude des archive de la Securitate, Florian Banu, qui ont analisé, independement l'un des autres, nos allegations. Cette commission de trois s'est prononcée sans équivoque, pour conclure qu'il s'agit d'un plagiat massif, brutal et systématique de nos travaux. Le même temps, avant de porter le cas à la connaissance du public, nous avons prévenu l'auteur du pillage qui, chose significative, a refusé d'y répondre. Finalement, quand le cas est devenu publique, en guise de stratégie de réaction du même registre que le plagiat, lui et ses associes ont répondu que nous étions jaloux sur son succès publique, et ont suggéré que nos accusations étaient du registre pathologique.

Question de contexte roumain : loin d'être sanctionné par la direction de l'Institut où il travaille, ultérieurement l'auteur du pillage est devenu chef d'un de ses départements.

Viorel Achim (editor), *Politica regimului Antonescu față de cultele neoprotestante. Documente*, Cuvânt înainte de Alexandru Florian, Iaşi, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", Editura Polirom, 2013, 931 p.

This outstanding collection of documents represents a welcome addition to the all-too-scanty literature concerning Romanian neo-protestants, let alone their mistreatment. The label "neo-protestant" generally refers non-conforming, non-Magisterial Christians and Christian groups who reject state patronage. It is what might be called a "dog-whistle" term, that is, one which sends a message (in this case, a disagreeable one) on frequencies not audible to the average person. Neo-protestants fit awkwardly – if at all – into a society in which church and state are inextricably intertwined, where certain religious groups are privileged, and where the idea of "independent" churches is a definite oxymoron. Their situation was described succinctly in the interwar Romanian constitution, which divided the religious landscape into 1) national churches, the Romanian Orthodox Church and the Romanian Greco-Catholic (or Uniate) Church; 2) historic, minority churches such as Catholic, Reformed, Judaism, Islam, and so forth; 3) tolerated churches, Baptists and a few others; and 4) prohibited sects, Adventists, Pentecostals, and Jehovah's Witnesses, among others. This highly prejudicial statutory situation placed neo-protestants at a permanent legal disadvantage in Romanian society; their success and persistence was perhaps an indicator of the spiritual fecklessness of established denominations.

The goal of the editor, a highly-respected historian who has specialized in the study of ethnic and religious minorities, was to collect the most significant documents related to the policies of the Antonescu dictatorship between 1940 and 1944 *vis-à-vis* three leading Romanian neo-protestant groups (the Baptists, the Seventh Day Adventists, and the Brethren). He selected 513 (mostly previously unpublished) documents that best illustrate Romanian state policy toward these neo-protestants, which are here published in full. There are excellent resumes of each document in Romanian and English and painstaking annotations where necessary. A detailed index further enhances the utility of the volume.

The documents cover two distinct periods: the National Legionary State (September 1940 – January 1941), which Antonescu ruled in collaboration with the Legionary movement; and the Antonescu military dictatorship (January 1941 – August 1944). The three groups under consideration here – who numbered perhaps 100,000 adherents out of Romania's reduced population in late 1940 of 13.5 million – had had, in theory, religious liberty before September 1940, but soon found themselves demoted to the status of sects, which had always been prohibited in Romania. This owed to the unfortunate and fatal conjunction of several factors: historic pressures exerted by the Romanian Orthodox Church to "re-convert" neo-protestants, escalating national chauvinism of the 1930s and 1940s, the advent of the era of tyrannies and totalitarianism, Romania's humiliating territorial losses earlier in 1940 which reduced its

territories and populations by a third, and the spiraling events which drew Romania into the genocidal cauldron of World War II.

The "new order" was clearly delineated in Document 4, in which Romania was officially defined as "a nationalist, Christian, and totalitarian" state (p. 207). State policy not only reflected this complex situation but pursued religious homogenization (which was coupled with ethnic homogenization) systematically and persistently throughout 1940-1944. Almost immediately (September 9) the three groups were banned, but this was suspended shortly thereafter in favor of the old strategy of attrition.

Following the falling out between Antonescu and his Legionary allies in 1941, persecution of the neo-protestants was amped up, making their functioning nearly impossible. For example, in Document 29, Baptists in Teleorman protested futilely against the requisitioning of their meeting place to provide barracks for German soldiers; Document 33 is a protest by the Brethren over the mass arrests of worshippers in Muscel on a Sunday in February 1941; Document 85 is a police report from Arad that they had arrested Baptist leaders for conducting an "unauthorized" baptism; in Document 70 the Minister of Culture and Religion describes religious sects as having "always been a dissolving agent of our national solidarity" and "not just a religious problem," but, more importantly, a constant threat to "our national imperatives' and "Enemy Nr. 1 of our national Romanian unity." By 1942, the regime was threatening the wholesale deportation of neo-protestants, which would have essentially been death sentences, with the exception of able young men who would be sent to the hardly more salubrious front lines of the war (Document 267). Neo-protestants in Transnistria (occupied by Romania in 1941), Basarabia and Bucovina (occupied by the USSR in 1940 and regained by Romania in 1941) were treated even more brutally (some of them were suspected of being communists) (Documents 105, 108, and 268). In December 1942, the three groups were again banned, this time for good (Document 304).

The editor concludes that neither the Nazis nor the Hungarians "resorted to such drastic measures" against these relatively harmless non-conforming Protestant groups (18), and even the German legation in Bucureşti protested their treatment. (Document 22) This kind of frank and honest analysis bodes well for the future of Romanian historiography.

The responsibility of the state-patronized Orthodox Church for all of this should not be minimized since they both initiated and fully supported governmental policies in this area. The content of Document 141, reporting on a public lecture given in 1942 by a professor of "sectology" at the University of Bucureşti's Faculty of Theology attended by the Patriarch and governmental figures, is a revealing case in point. The speaker described neo-protestants as promoters of "a social anarchy which threatens the existence of the State" (the Baptists were singled out for their support of the unthinkable idea of separation of church and state), and argued that they were in the pay of sinister (but unspecified) foreign elements, as well as serving as vehicles for the "camouflaged revisionist propaganda." The Orthodox Church supported, he said, the campaign for religious homogenization under the slogan "One faith, one people, one king." Indeed, the professor argued, since the Romanians had now triumphed against the USSR, the nation could go on to a "full victory" by "realizing a spiritual unity" which in turn would lead to fuller "national and moral development."

Some might object to the displaying of dirty laundry in public, but perhaps confession is good for the soul. The story told by these documents certainly provides a basis for salutary meditations on church, state, and power in the 20th and 21st centuries.

Paul E. Michelson

Ioan Chertiție, *Am fost torționar. Confesiunile unui gardian*, Bucureşti, Editura Ştefan, 2011, 280 p.

Cartea de față este la a doua ediție, prima fiind publicată în 1992 sub titlul *Confesiunile unui gardian*.

Iată cum Editura îl prezintă pe autor: „Ioan Chertiție este primul (şi, deocamdată, singurul) torționar care a făcut mărturisiri complete despre adevărul închisorilor comuniste, fără să-şi menajeze şi fără să-şi retuşeze propriul portret de fost gardian, în acel lăcaş al terorii. […] Căci până acum s-a scris doar despre puşcăriile din perioada stalinistă şi numai din perspectiva foştilor deținuți, a victimelor. Niciodată din perspectiva unui torționar pocăit. *Am fost torționar – Confesiunile unui gardian* este, sub acest aspect, o premieră națională, dacă nu mondială" (p. 6). Regăsim aici motivul pentru care o asemenea lucrare ne-a stârnit interesul, chiar dacă sociologia detenției de „drept comun" în comunism iese oarecum din sfera preocupărilor noastre.

Chertiție a fost gardian la penitenciarul din Baia Mare în anii 1980 şi imediat după 1990. Cartea, o expunere biografică prețioasă ce acoperă perioada indicată fără o situare precisă în timp, este însă foarte săracă în informații cu privire la persoana autorului, atât de dinainte de angajare, cât şi din timpul activității sale. Nu regăsim o relatare cu privire la mediul (familial, social) în care s-a format, nici motivele care l-au împins să îmbrățişeze meseria de miliție, şi nu ni se spune nici cine l-a recomandat. Aflăm doar fărâme de informații despre copilăria petrecută în preajma (şi în interiorul) închisorii, când a fost prieten şi coleg de joacă cu Csaba Barabaş, fiul comandantului (p. 11-13), că din liceu a fost exmatriculat din cauza numeroaselor absențe nemotivate (p. 116-117), că în tinerețe a jucat fotbal în echipa de juniori a Minerului Baia Mare (p. 272) sau că la un moment dat s-a căsătorit (p. 158).

Restul informațiilor biografice le aflăm din alte surse (de pildă „Adevărul" din 26 iunie 2011, filme şi ştiri de televiziune). Ioan Chertiție este fiul unui muncitor şi al unei casnice, rămas orfan de mamă la 13 ani, care imediat a abandonat şcoala, pentru ca apoi să lucreze la o moară. Cu „originea sa socială" şi-a făcut stagiul militar obligatoriu la Batalionul de Securitate care păzea penitenciarul Mamaia-Sat, pentru ca după liberare să lucreze, timp de trei ani, la mina din Baia Sprie. Activitatea de gardian şi-a început-o în 1982, la vârsta de 22 de ani, la recomandarea lui Barabaş, directorului închisorii Baia Mare, iar mărturisirea şi-a scris-o în anii 1990-1992 la îndemnul unuia dintre foştii deținuți, Vasile Dragomir, în urma publicării căreia a şi fost concediat.

Astfel, pe 1 august 1992 autorul a fost trecut în rezervă, apoi a intrat în mafia alcoolului. Nu a plonjat doar în lumea interlopă, ci a căzut chiar în alcoolism: „Sunt foarte multe lucruri din vremea aceea care mă fac să-mi ardă obrajii de ruşine. Dar toate acestea n-au însemnat nimic pe lângă lupta crâncenă pe care am dus-o cu alcoolismul. În câțiva ani mi-am băut banii, sentimentele, maşinile, demnitatea. Totul…" (p. 8). A fost momentul în care l-a găsit pe Dumnezeu: „De atunci, am început să mă lepăd în fiecare clipă, puțin câte puțin, de omul vechi. Iată că, după douăzeci de ani, omul cel nou, spiritual, simte nevoia să-l deconspire pe cel vechi, pentru a-l compromite pentru totdeauna" (p. 8-9). Şi probabil că o lectură în paralel a celor două ediții ale cărții ar pune în lumină această evoluție.

După un curs „intensiv" de trei luni, pe care l-a absolvit ca „şef de promoție", a ajuns gardian de închisoare în chiar orașul natal. Chertiție a fost, pe de o parte, produsul formației sumare din şcoala de subofițeri de penitenciare, unde, la fel ca şi ideologia, teoria nu avea nimic de-a face cu practica; iar, pe de altă parte, al mediului în care a

activat. Pentru „dreptul comun", „reeducarea" era văzută ca o acțiune de recuperare în egală măsură ideologică și socială. Ea era însă de mult timp literă moartă căci, deși marxism-leninismul considera delincvența drept un efect al stării sociale a capitalismului, acesta fusese eradicat, iar realitatea socialistă continua să reproducă într-un mod specific criminalitatea. Prin urmare, scopul detenției însemna „să-l pui pe hoț [apelativul pentru dreptul comun – n.n.] să muncească, să câștigi bani cu el și să ai grijă să nu fugă" (p. 17-18). Iar pentru a reuși, regula de conduită a gardienilor era să bage frica în deținuți și să-i maltrateze pentru orice motiv real sau închipuit.

Ca întotdeauna în regimul comunist, deținuții erau numiți „bandiți", iar regimul normelor de muncă și al rațiilor de hrană legate de îndeplinirea lor era similar perioadelor anterioare (p. 50, 54); la fel se prezentau perchezițiile (p. 77), camera de izolare (p. 28, 236) sau fariseicele ședințe de „critică" și „autocritică" (p. 122-126), pentru ca în cazul evadărilor regula să fie aceeași: o bătaie soră cu moartea (p. 29). Sistemul de recluziune era, în linii mari, identic cu cel structurat la sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950, fie că era vorba despre deținuți politici sau de drept comun. Deținutul era considerat „o fiară" (p. 37), fiind deposedat de orice atribut uman. Recuperarea socială era practic inexistentă, căci cine nimerise din întâmplare în spatele gratiilor, odată ieșit în libertate avea să evite să se întoarcă, în timp ce restul delincvenților ieșeau din pușcărie mai perfecționați și mai înrăiți decât intraseră (p. 190-191).

Deși gardienii torționari formau majoritatea absolută, precum Șchiopu, existau și dintre cei blânzi, precum Duruș (p. 29). Modelul pe care l-a ales Chertiție a fost cel majoritar, devenind, în scurt timp, unul dintre cei mai răi gardieni: „Devenisem dintr-o dată semeț, arogant și neîndurător, cu sufletul din ce în ce mai împietrit de mândrie și ură. Nu mă lăsam impresionat de nimeni" (p. 38). Termenul cheie este, desigur, „ură". Iată ce spune el în legătură cu această pulsiune: „Gânduri rele și dușmănoase alimentau zilnic acest sentiment, precum focul sub cazan, spre a-i spori și mai mult înfierbântarea. Pândeam momentul prielnic ca să-mi revărs lava mâniei peste aceşti parșivi […]. Aici mi-am creat micul meu univers în care mă simțeam cu adevărat fericit. Fericit, pentru că mă urau deținuții, ceea ce însemna că se tem de mine. Fericit pentru că eram stăpân pe destinele lor. Printr-un singur condei puteam să le prelungesc şederea în pușcărie […]. Prin câteva fraze puteam să le fac viața un calvar sau chiar să-i aduc în pragul sinuciderii… Dar câte nu puteam eu să fac, pentru a nimici banditii…" (p. 46). Prin urmare, nu era vorba despre „sadism", ci despre putere.

Autorul descrie plastic starea sa de dedublare: „[…] cu cât mă cufundam în adâncul ființei cu atât mă întâlneam, când cu un individ în care colcăia răul ca o lavă în pântecul unui vulcan și când cu un altul sensibil, blând, bun și generos. Mândria primului era mereu în competiție cu a celorlalți colegi, iar puterea de a-i manipula îi producea o dulce desfătare, în timp ce al doilea încerca să-i topească funiile răutății cu dragoste și înțelegere. Mă aflam parcă într-o mlaştină în care totul putrezea încet, urmând ca unul dintre cei doi să fie înghițit pentru totdeauna de mocirla disperării în care mă zbăteam" (p. 60-61).

Timp de doi ani gardianul a fost un zbir, apoi răutatea i s-a potolit. Este greu de spus ce a provocat schimbarea sa, căci nu o explică suficient. În tot cazul, au fost mai multe elemente care au jucat un rol: concurența cu ceilalți gardieni („mâncătoria"), faptul că pe unii dintre ei, precum Vieru, nu-i putea depăși în cruzime (p. 49-51, 54) sau înțelegerea faptului că menținerea lui în post depindea, în ciuda a ceea ce credea anterior, și de relațiile cu deținuții. În acest ultim sens, autorul indică un număr de încarcerați intelectuali care „m-au împiedicat, într-un fel sau altul, să devin unealta

teleghidată a sistemului în care mă simt întemniţat şi acum" (p. 196). Este posibil ca moartea tatălui, petrecută în aceeaşi perioadă, să fi jucat şi ea un rol (p. 76), dar probabil că cea mai bună explicaţie constă în acest întreg complex de factori.

Că metamorfoza nu a fost fără cale de întoarcere, este un fapt ilustrat de situaţia că, aflat la un moment dat în tandem cu „mentorul" său în ale terorii, Şchiopu, Chertiţie a redevenit torţionarul de dinainte, până ce coechipierul său a fost transferat la o altă închisoare (p. 98-99).

La scurt timp gardianul nostru, care îşi iubea cu ardoare meseria (p. 114), a ajuns favoritul deţinuţilor. Probabil că acesta este şi motivul pentru care a fost recrutat ca informator de către ofiţerul contrainformativ (C.I.) al închisorii, căpitanul Ştefan Cernea (p. 145-148, 158-160), care i-a încredinţat misiunea de a sonda atitudinile politice ale unora dintre încarceraţi.

Sub protecţia politicului şi conştient de distanţa faţă de masa de gardieni ignari, comportamentul său s-a modificat din nou. Renunţarea la folosirea terorii a produs însă asupra lui doar o schimbare de accent: „[…] am simţit că bestia din mine a murit pentru totdeauna. Locul ei a fost însă luat de o bestie şi mai feroce: trufia. În seara aceea, am crezut că sunt stăpân peste timp şi nici nu ştiam că tocmai pusesem prima cărămidă în zidul mândriei" (p. 176).

În mărturisirea sa, Chertiţie descrie nu doar lumea sordidă a puşcăriilor, ci şi lumea gardienilor: semianalfabeţi, corupţi, pradă alcoolismului – o ilustrare fidelă a folclorului care spunea că gardianul trebuie să fie „înalt, prost şi beţiv" (p. 194).

La fel, el indică tipologia deţinuţilor anilor 1980. Exceptând criminalii de rând, închisorile perioadei găzduiau „frontieriştii" (anterior o categorie politică), ţărani condamnaţi pentru că şi-au sacrificat vitele (acţiune interzisă prin lege) sau care furaseră de la CAP pentru a supravieţui (după ce pământurile care depăşeau 5.000 de metri pătraţi le fuseseră confiscate de regim), persoane încarcerate pentru infracţiuni economice (unele dintre ele cu reală vocaţie pentru afaceri), medici condamnaţi pentru avort ilegal (o interdicţie legală cu efecte criminale), minori sau bolnavi psihic (care nu aveau ce căuta acolo). Tuturor acestora li se exploata munca „fără deosebire de naţionalitate, sex, rasă sau religie", cum spunea un slogan al vremii.

În partea ultimă a cărţii, autorul relatează revolta deţinuţilor din penitenciar petrecută în chiar zilele Revoluţiei, încarcerarea primarului din Săpânţa, Toader Ştefca (arestat pentru „ultraj", o acuzaţie cu rolul de a acoperi faptul că deranjase mafia locală compusă din „foşti" nereciclaţi), la fel ca şi replierea cadrelor Internelor după degringolada schimbării de regim ori reluarea practicilor lor contondente (p. 202-279). Stridenţa viermuielii din zilele Revoluţiei şi din perioada ulterioară este ilustrată plastic de sirena trasă continuu de către deţinuţii răzvrătiţi (p. 254).

Deşi foloseşte din abundenţă limbajul „colorat" al „hoţilor", cartea este scrisă îngrijit şi cursiv, semn că autorul ei este un autodidact, influenţa deţinuţilor cu un nivel ridicat de instrucţie, pe care de altfel o mărturiseşte, fiind certă.

Cartea nu este deloc o premieră mondială, aşa cum susţine Editura, căci există numeroase relatări ale gardienilor de închisori, atât din regimurile politice democratice, cât şi din cele totalitare (chiar dintre cele mai închise, precum Coreea de Nord). Ea este însă o premieră naţională, dacă ne raportăm la prima sa ediţie (dar nu este singura), întrucât este anterioară interviului Doinei Jela cu torţionarul Franţ Ţandără (*Drumul Damascului*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999).

Probabil că mărturisirile lui Chertiţie nu sunt nici în totalitate fidele, nici „complete", în contrast cu ceea ce el susţine încă de la început (p. 9). De pildă,

invocarea lui Dumnezeu în perioada sa teroristă este cu totul necredibilă, căci un adevărat gardian comunist se manifesta înjurând de Dumnezei şi de cruce (p. 43-44). La fel, el nu ne spune nici care au fost sarcinile transmise de către *ceist*, nici cum şi le-a dus la îndeplinire, iar despre politic păstrează imaginea că l-a salvat de la concediere. Pe de altă parte, este de spus că nici contextul social post-1989 nu a fost favorabil unei asemenea evoluţii, iar autorul şi-a făcut mărturisirile în contra curentului dominant.

Regretele, remuşcările sale exprimate în carte, dintre care unele le-am citat deja, par însă sincere, în ciuda limbajului neadecvat „omului nou" creştin, ci mai degrabă „omului nou" comunist (vezi folosirea expresiilor „a deconspira" în loc de „a dezvălui" sau „a compromite" în loc de „a renega" într-un citat reprodus mai sus).

Calea căinţei pe care fostul torţionar a pornit este la fel de remarcabilă, fiind probată de filmele educative în care apare (unele dintre ele realizate cu concursul Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor, urmaşa sinistrei Direcţii Generale a Ministerului de Interne) şi la care facem trimitere tocmai pentru că reînvie în mod autentic gesturile din trecut[1].

Negreşit, această tentativă de a regăsi umanitatea pierdută, pe care fostul torţionar a păşit încă din vremea comunismului, este nu doar de salutat, ci şi de încurajat.

Mircea Stănescu

[1] Documentarul *Temnicerul* de Ioan Teglaş (Baia Mare), la adresa: http://www.youtube.com/watch?v=tDOMpDktECY; documentar despre închisoarea Târgu-Ocna (*România Tv*), la adresa: http://www.youtube.com/watch?v=TJB-UoEhJw0 (ambele consultate pe 27/02/2014).

Lucian N. Leuştean, *Orthodoxy and the Cold War. Religion and Political Power in Romania, 1947-65*, London, Palgrave Macmillan, 2009, 286 p.

Universitar omologat în spațiul academic britanic, Lucian N. Leuştean[1] şi-a început demersul de cercetare asupra problemei Bisericii Ortodoxe Române în timpul regimului comunist sub forma tezei doctorale, în cadrul prestigioasei London School of Economics and Political Science. Efortul autorului întregeşte astfel contribuțiile consacrate acestei complicate problematici, dintre care amintim pe cele semnate de Cristina Păiuşan şi Radu Ciuceanu[2], Olivier Gillet[3], Cristian Vasile[4], precum şi instrumentele de lucru privind documentarea represiunii împotriva clerului, realizate de Ştefan Iloaie, Paul Caravia şi Virgil Constantinescu[5], Paul Caravia, Virgiliu Constantinescu şi Flori Stănescu[6]. Față de toate aceste studii, cartea lui Lucian N. Leuştean se străduieşte să răspundă la întrebarea directă asupra formelor de colaborare a Bisericii Ortodoxe Române cu autoritățile politice comuniste în timpul regimului Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Distinsă cu George Blazyca Prize in East European Studies din partea British Association for Slavonic and East European Studies, cartea de față se remarcă, mai întâi, prin volumul şi diversitatea surselor utilizate. Cercetările au fost întreprinse în numeroase arhive şi biblioteci importante, ce au acoperit atât spațiul românesc, cât şi (mai ales) cel occidental. Autorul a consultat documente relevante existente la Arhivele Naționale Istorice Centrale din Bucureşti, Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității din Bucureşti, BBC Written Archives Centre, Reading, National Archives of the United Kindom, Lambeth Palace Archives din Londra, Arhiva Radio Europa Liberă din Budapesta (Open Society Archives), Keston Institute din Oxford, precum şi Arhiva Consiliului Mondial al Bisericilor din Geneva. Acestei liste impresionante de instituții deținătoare de arhive nu i s-a putut alătura şi Arhiva Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, care a refuzat explicit accesul la documentele deținute. Scrutarea laturii instituționale de către autor a fost motivată de dorința înțelegerii principalelor decizii politice care au afectat viața bisericii în România comunistă.

Prima întrebare ce stimulează construirea edificiul argumentativ al prezentei cercetări se îndreaptă către problematica adaptării Bisericii Ortodoxe – care criticase

[1] A nu se confunda cu universitarul ieşean cu acelaşi nume.

[2] Cristina Păiuşan, Radu Ciuceanu (editori), *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist 1945-1958*, vol. 1, Bucureşti, INST, 2001.

[3] Olivier Gillet, *Religie şi naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, Bucureşti, Editura Compania, 2001.

[4] Cristian Vasile, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2005.

[5] Ştefan Iloaie, Paul Caravia, Virgil Constantinescu, *Mărturisitori de după gratii. Slujitori ai Bisericii în temnițele comuniste*, Cluj-Napoca, Editura Renaşterea, 1995.

[6] Paul Caravia, Virgiliu Constantinescu, Flori Stănescu, *Biserica întemnițată. România 1944-1989*, Bucureşti, INST, 1998.

comunismul în perioada interbelică – la realitatea instalării regimului comunist: a avut o strategie în acest sens? Mai departe, într-un consistent efort de contextualizare, autorul chestionează relația existentă între Biserica Ortodoxă celelalte culte religioase din România, precum şi raportul avut cu restul lumii ortodoxe. După fixarea acestor aspecte, autorul atinge problema centrală, aceea a modului în care regimul comunist a folosit Biserica Ortodoxă pentru îndeplinirea scopurilor interne.

Încă de la început, Lucian N. Leuştean clarifică faptul că lucrarea sa analizează Biserica Ortodoxă Română mai curând din perspectiva unei instituții politice, decât din cea a practicilor religioase ortodoxe. Prin investigarea acestei dimensiuni, autorul a țintit către examinarea mijloacelor prin care biserica avută în vedere a supraviețuit, cât şi a modurilor prin care ierarhia ortodoxă a colaborat cu puterea politică. Concepția fundamentală ce stă la baza repertoriului interpretativ precizează că esențial în relația dintre biserică şi stat a fost rolul jucat de oamenii aflați la conducerea instituțiilor religioase, respectiv a celor politice.

Primul capitol al cărții are rolul de a fundamenta narațiunea istorică diacronică asupra relațiilor stat-biserică în comunism, prin (re)configurarea unui cadru teoretic ce privește raportul general dintre biserică şi stat în Ortodoxie. În acest sens, autorul așază interesantul concept de „simfonie" sau „sistem de co-reciprocitate" (p. 23) la fundația colaborării dintre ierarhia ortodoxă şi puterea politică. Acest tip de raport este plasat în perspectiva duratei lungi braudeliene, urmărind evoluția relației dintre cele două instituții până în perioada bizantină. Conform acestui concept, linia de demarcație dintre biserică şi stat s-a menținut difuză, neclară. Drept consecință, liderii religioşi au izbutit să atingă poziții solide în cadrul societății, iar conducătorii politici au putut influența poziția bisericii. Mai departe, odată cu instalarea comunismului în Europa de Est, Leuştean afirmă că ierarhia ortodoxă a afişat o atitudine pasivă, percepând noul regim politic drept „voință a lui Dumnezeu" (p. 27). Regimurile comuniste, în schimb, au menținut dialogul cu biserica la un nivel public, dar, în acelaşi timp, au implementat doctrina ateistă prin persecutarea sistematică a religiei. Consecința ultimă provocată de această atitudine a fost transformarea bisericii de către comuniști într-un veritabil „departament de stat" (p. 34).

Cel de-al doilea capitol are în vedere analiza evoluției Bisericii Ortodoxe Române de la înființarea statului din 1859 şi până la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial. Dincolo de rațiunile ce țin de înțelegerea mai bună a evoluției bisericii, motivația profundă a acestui demers rezidă în convingerea autorului că statul român, încă de la formarea sa în accepțiune modernă, a întreținut relații (prea) apropiate între religie şi tărâmurile politice. În consecință, acest fapt a fost de natură să influențeze major evoluția țării. Domnitorul Alexandru Ioan Cuza, de pildă, a fondat un sinod al bisericii ortodoxe în cele două principate unite ce a reflectat interesele sale politice. Mai departe, după 1918, autorul arată că Biserica Ortodoxă a suferit totuşi un declin, generat de competiția religioasă adusă de noile condiții teritoriale ale statului român. În ciuda acestor obstacole, biserica a adoptat un discurs naționalist, menit să inoculeze în conştiința indivizilor faptul că ortodoxia şi statul român sunt noțiuni intrinsec conectate, fapt de care puterea politică a profitat pe deplin. Vigoarea discursului naționalist al Bisericii Ortodoxe din această perioadă a dus şi la formarea unui Patriarhat propriu după anul 1923. În acest punct, autorul semnalează că primele legi ale bisericii – de la alegerea ierarhiei şi până la compoziția clericală locală – au pregătit condițiile prielnice pentru atragerea dominației de natură politică asupra spațiului ecleziastic din timpul războiului rece.

Capitolul al treilea se axează pe analiza raporturilor dintre stat şi biserică în perioada anterioară instalării propriu-zise a regimului comunist, mai precis în anii 1944-1947. De-a lungul acestui interval temporal, puterea politică a început să introducă în mod gradual oameni fideli în cadrul ierarhiei ortodoxe române. Ca urmare a acestui proces, punctează autorul, cât şi prin apropierea firească de Biserica Ortodoxă Rusă, s-a început distanţarea progresivă a României de catolicism şi de protestantism, care-şi aveau centrele tradiţionale de putere, de influenţă în Vest.

Cel de-al patrulea capitol al lucrării, denumit sugestiv „The Light Rises from the East", tratează problema centrală asumată: performarea „simfoniei" între Biserica Ortodoxă Română şi regimul comunist propriu-zis, până în punctul de climax al sovietizării României, identificat de autor în momentul adoptării Constituţiei din anul 1952. Stimulat de viziunea comparatistă, Leuştean remarcă realitatea conform căreia la începutul regimului, în timp ce alte biserici ortodoxe din estul Europei aveau de înfruntat procese staliniste de tip spectacol şi persecuţie în masă, ierarhia ortodoxă română s-a bucurat de relaţii bune cu statul. Autorul explică poziţia solidă a bisericii ortodoxe în societate, fapt pentru care puterea s-a folosit de imaginea ei în promovarea propriei agende politice. În acest mod, bisericii i s-a conferit atât legitimitate, cât şi popularitate. Mai departe, prin întărirea relaţiilor cu Moscova şi prin confirmarea distanţării de „catolicismul capitalist" şi de Europa Occidentală „Protestantă", Biserica Ortodoxă Română şi-a consolidat poziţia dominantă pe „scena" religioasă românească. Doar din această poziţie, apreciază autorul, Biserica Greco-Catolică a putut fi încorporată cu forţa în interiorul celei ortodoxe, iar relaţiile cu Vaticanul s-au erodat progresiv până la suspendarea acestora. Fidel structurii asumate, Leuştean observă faptul că toate aceste evenimente s-au petrecut în timp ce ierarhia ortodoxă lăuda liderii comunişti pentru promovarea aşa-zisei libertăţi religioase.

Cu valoare de argument central al studiului, Lucian N. Leuştean afirmă că în decursul anilor 1950, Biserica Ortodoxă Română a reintrodus discursul de natură naţionalistă, ce va câştiga amplu în vizibilitate odată cu amplificarea distanţării regimului Gheorghiu-Dej de Moscova.

Al cincilea capitol dezvoltă apropierea relaţiilor dintre regimul comunist şi Biserica Ortodoxă pe fondul politicii de distanţare a comuniştilor români de Uniunea Sovietică. În acest demers de construire a unei agende naţionale mai solide, Biserica Ortodoxă a fost folosită extensiv în opere de propagandă, cum ar fi, printre altele, încadrarea în campania naţională a „Luptei pentru Pace". Lucrurile au mers atât de departe în direcţia propagandistică, încât – pentru prima oară în istoria Bisericii – sfinţi români au fost canonizaţi în octombrie 1955, luna de aniversare a revoluţiei bolşevice. Mai departe, în cursul următorilor ani, conducerea politică a intensificat controlul asupra bisericii, culminând cu emiterea de restricţii asupra sectorului monahal. Controversatul patriarh Justinian, de pildă, care demonstrase supunere faţă de regim, a avut de înfruntat dificultăţi după anul 1956. Acest lucru se datorează, credem, măsurilor naţionale de intransigenţă generate de evenimentele revoluţiei din Ungaria, precum şi a Congresului al XX-lea al PCUS, moment în care Gheorghiu-Dej a (re)activat climatul represiv în scopul înăbuşirii prezumtivelor reacţii româneşti de liberalizare. Izolat, patriarhul Justinian a căutat în aceste condiţii ajutor şi susţinere pentru biserică din străinătate. Resuscitând o tradiţie ce mergea până în perioada interbelică, patriarhul a izbutit crearea de bune contacte cu Biserica Anglicană, care, la rândul ei, l-a simpatizat pe ierarhul român. Aceasta a fost de natură să creeze o imagine pozitivă pentru Justinian în cadrul lumii occidentale. Însă regimul a întrevăzut în toate acestea o bună şansă pentru a-şi amplifica influenţa şi credibilitatea în străinătate.

Ultimul capitol al cărții supune atenției raporturile dintre ascensiunea național-comunismului şi activitatea bisericii în timpul anilor 1960-1965. Cu prilejul Congresului Partidului Muncitoresc Român desfăşurat în 1964, Gheorghiu-Dej a afirmat oficial excluderea necesității binomului partid „tată" versus partid „fiu", în relația cu Uniunea Sovietică. În spiritul acestor idei, liderul partidului a implementat național-comunismul drept politică de stat. Astfel, pe fondul acestui context destul de categoric, autorul arată cum Biserica Ortodoxă a reafirmat „simfonia", prin alăturarea la această decizie politică. Pe plan internațional însă, ierarhia ortodoxă a legat contacte cu ierarhiile religioase din alte țări, promovatoare la rândul lor de politici independente, în speță: Iugoslavia, Grecia, dar şi cu țări din vest, în special Marea Britanie. În chip compensatoriu, eforturile în direcția cultivării de relații internaționale ale ierarhiei au fost încununate de vizita în România a arhiepiscopului de Canterbury, Arthur Michael Ramsey, în 1965.

Concluziile autorului privind traiectoria Bisericii Ortodoxe în timpul regimului comunist se sprijină, în principal, pe baza tradițională a ierarhiei ortodoxe româneşti de dezvoltare a unor raporturi intrinseci cu puterea politică. În acest mod, explică Leuştean, organizația ecleziastică a bisericii indica faptul că religia era strâns legată de ideea de naționalitate. Astfel, colaborarea dintre sfera politică şi sfera religioasă era văzută ca o necesitate în ceea ce priveşte evoluția statului. Autorul întăreşte faptul că în timpul regimului comunist biserica ortodoxă, prin pârghiile sale, a fost transformată într-un mijloc eficient de control al populației şi de extindere a propagandei. În acest cadru, regimul a întreținut relații bune cu ierarhia ortodoxă, înlocuindu-i pe cei care nu agreau noile realități. În paralel, conducerea politică a susținut o puternică politică anti-religioasă, menită să diminueze rolul bisericii în societate. În aceste condiții, biserica a putut să-şi continue activitatea doar în baza faptului că personalul de cult era controlat de stat. Consecințele acestei supremații asupra bisericii ortodoxe s-au concretizat prin implicarea masivă a cultului în propaganda „luptei pentru pace", precum şi prin manipularea Sfântului Sinod, care alegea membri impuşi de partid, alegere prezentată ulterior ca fiind manifestarea dorinței bisericii.

În istoriografia privind relația stat-biserică în comunismul românesc, Lucian N. Leuştean identifică două poziții dominante. Prima susține că Biserica Ortodoxă Română a încheiat un pact de natură ideologică cu regimul comunist, în schimbul supraviețuirii instituționale. Cea de a doua poziție afirmă că maniera de adaptare a ierarhiei ortodoxe în fața realităților politice comuniste trebuie privită în sine ca o formă de rezistență. Însă după cum remarcă autorul cărții, poziția secundă exonerează prin raționamentul său colaborarea dintre ierarhia bisericească şi conducerea comunistă. În aceste condiții, cartea de față vine cu o a treia ipoteză: în vreme ce unii patriarhi şi ierarhi pot fi considerați ca opozanți ai regimului, analiza asupra bisericii, în ansamblu, în această perioadă, trebuie pusă în legătură cu un fenomen lărgit existent în blocul comunist: utilizarea generalizată a religiei ca o formă de propagandă ideologică.

Ipoteza generală avansată de autor argumentează că autoritățile politice comuniste au considerat mai profitabilă folosirea bisericii în scopuri proprii, decât să opteze pentru izolarea sa totală în societate. În primul rând, mănăstirile ortodoxe produceau un venit semnificativ în favoarea statului. În al doilea rând, menținerea vieții spirituale a populației întreținea oarecum iluzia existenței libertății religioase. În al treilea rând, contactele internaționale ale bisericii ortodoxe stimulau turismul religios şi dorința liderilor politici de a arăta cu acest prilej că RPR este o țară civilizată. În al patrulea rând, conform autorului, Biserica Ortodoxă a avut o contribuție imensă în ceea ce

privește drumul României spre comunism, mai exact spre calea proprie național-comunistă, asumată la începutul anilor 1960.

În privința „partiturii" Bisericii Ortodoxe, Lucian N. Leuștean conchide că ea nu a criticat deschis regimul politic pentru arestările din rândul propriului cler, închiderea mănăstirilor sau bisericilor. Mai mult, Biserica Ortodoxă a fost implicată activ în represiunea îndreptată contra cultului greco-catolic, principalul rival în perioada interbelică la titlul de biserică „națională". Un loc special în cadrul concluziilor îl ocupă raporturile Securității cu ierarhia ortodoxă. În acest sens, autorul avertizează că mulți clerici colaboraționiști și-au trăit existența la confluența dintre tărâmurile spirituale și cele polițienești. În acest punct, Leuștean delimitează clar pe acei clerici simpli informatori de ceilalți ierarhi implicați în operațiuni de nivel înalt. În ciuda persecuțiilor politice, colaborarea dintre ierarhia ortodoxă și regimul comunist este comparabilă cu cea avută de biserică și cu regimurile politice anterioare. Astfel, autorul cărții conchide prin a aprecia că disponibilitatea Bisericii Ortodoxe Române față de autoritatea statală este un dat existențial, ce ține de apariția în accepțiune modernă a ambelor entități.

Conținutul volumului este excelent secondat de anexe. Această secțiune va facilita aprofundarea lecturii prin consultarea listei biografice a principalilor oameni politici din conducerea comunistă a României, cât și a listei cu principalii ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române. O altă listă de tabele rezumă aspecte precum ponderea religiei în România între anii 1859-1930, situația minorităților naționale între anii 1930-1956, precum și numărul de călugări, măicuțe și mănăstiri ortodoxe active în România între anii 1938-1957. Acest suport informațional și statistic va servi la fixarea și/sau confruntarea diverselor aspecte discutate în carte. Parcurgerea volumului – editat în condiții grafice excelente – va putea produce totuși un disconfort semnificativ cititorului român, obișnuit să coordoneze lectura textului propriu-zis cu notele bibliografice situate în subsolul paginii. În cazul cărții lui Lucian N. Leuștean, notele suntplasate la finalul publicației, însă aceasta se datorează, probabil, uzanțelor stilului anglo-saxon.

Andrei Puiu

Ion Ianoși, *Internaționala mea. Cronica unei vieți*, Iași, Editura Polirom, 2012, 855 p.

În ultimii ani, Editura Polirom a publicat o serie de volume memorialistice, aparținând unor reputați oameni de cultură, nume de referință în domeniile lor de specializare. Dacă ar fi să citez doar câteva titluri, alese la întâmplare, precum *Memoriile* lui Bartolomeu Anania (2008), *Viața unui om singur* a lui Adrian Marino (2010) sau volumul semnat de Ion Vianu, *Amor intellectualis. Romanul unei educații* (2010), ne-am forma o imagine, fie și sumară, a programului editorial de anvergură asumat de cunoscuta editură ieșeană. Acestor volume, care au cunoscut un interes cu totul deosebit, atât din partea publicului, cât și a specialiștilor, li se poate alătura și ultima carte de memorii semnată de filozoful, esteticianul, eseistul și traducătorul Ion Ianoși: *Internaționala mea. Cronica unei vieți*. Lectura acestui voluminos op, care a stârnit numeroase discuții[1], a prilejuit scrierea acestor rânduri.

[1] C. Rogozanu, *Internaționala lui Ion Ianoși*, în „Suplimentul de cultură", anul VIII, nr. 364, 1-7 septembrie 2012, p. 10-12; Alex. Goldiș, *O frescă autobiografică*, în „România literară", an 44,

Cartea pe care o prezint sumar în paginile următoare cuprinde şase capitole, precedate de un *Cuvânt înainte*, semnat de autor, din cuprinsul căruia aflăm că acesta şi-a propus să „recidiveze" pentru ultima oară ca memorialist. Trebuie menţionat că primul volum autobiografic semnat de Ion Ianoşi a fost publicat încă din 1980 (este vorba despre *Secolul nostru cel de toate zilele*), urmat, ulterior, de altele (*Opţiuni* – 1989, *Idei inoportune* – 1995). Autorul îşi propune să urmărească „fapte, întâmplări, situaţii şi destine", pe care, consemnându-le, le comentează doar rareori (p. 5). În spiritul acestei idei, capitolul I evocă perioada copilăriei braşovene a tânărului Ioan-Maximilian Steinberger, evreu născut din părinţi maghiari. Faptul că s-a născut în Transilvania permite autorului, ajuns la maturitate, să facă unele afirmaţii care au valoare documentară: „Supravieţuitorii Holocaustului au fost, în orice caz, mult mai numeroşi în oraşele rămase în cadrul României decât în cele cedate Ungariei hortyste, unde se vor întoarce foarte puţini din deportare" (p. 10). După prezentarea oraşului natal (Braşov), Ianoşi îi aminteşte pe strămoşii cunoscuţi ai familiei: bunicul patern, născut la Vajda, în judeţul Bihar (Ungaria), la 1866, bunicii materni, din familia Leitner, al cărui nume va fi perpetuat prin scriitoarea Ana Leitner (Látó), mama octogenarului diarist. Steinberger-fiul şi Leitner-fiica s-au cunoscut în 1915, la Comandău, un sat din Ardeal; s-au căsătorit la 21 noiembrie 1926, iar doi ani mai târziu, la 1 mai 1928, a venit pe lume Ioan-Maximilian Steinberger, unicul lor copil, „nervos, introvertit, necomunicativ, însingurat" (p. 23), trăsături de caracter datorate, poate, şi divorţului survenit între părinţi (1936). Faptul că aceştia nu erau credincioşi a influenţat viaţa viitorului filosof, care aplică părinţilor săi maxima lui Sartre: „Evreii sunt cei pe care ceilalţi îi numesc evrei". Tânărul Ioan-Maximilian îşi începe studiile primare la Braşov, la o şcoală cu predare în limbă maghiară, urmată curând, însă, de una în care procesul educativ se desfăşura în limba română. Mama se stabileşte la Bucureşti în 1935, separându-se, deci, de familie (ulterior se va muta la Budapesta, în calitate de jurnalistă, iar mai apoi în Marea Britanie). Autorul rememorează restricţiile legiferate faţă de evrei ale guvernului Gigurtu, redând, totodată, orientarea politică a acestora: „Evreii ştiau că victoria nazismului echivala cu certitudinea exterminării lor" (p. 64), motiv pentru care actul de la 23 august, precum şi sosirea trupelor sovietice au fost primite, de majoritatea evreilor, deci şi de autorul *Internaţionalei*, cu încântare. Un an mai târziu, urmând convingerile proprii, Ianoşi se înscrie în Uniunea Tineretului Comunist, iar la 30 decembrie 1945 (la 17 ani şi 8 luni!) îi este eliberat carnetul de membru al Partidului Comunist.

În 1947 Ioan-Maximilian se înscrie la Universitatea din Cluj (Facultatea de Litere), eveniment care prilejuieşte începutul celui de-al doilea capitol al cărţii. Digresiunile (cu privire la istoria Universităţii: „cea românească avea cadre didactice mai multe şi mai bune decât cea maghiară", p. 113) nu lipsesc nici la începutul acestui capitol (aşa cum în precedentul datele privitoare la istoria oraşului Braşov sunt numeroase şi, pe alocuri, inutile). Începuturile studenţiei clujene sunt marcate de semnele secetei din Moldova anului 1946, însă autorul este aproape de mama sa (recăsătorită între timp şi stabilită la Cluj), care încearcă, pe cât posibil, să-i atenueze

nr. 34, 24 august 2012, p. 14; Cristian Cercel, *Note despre „Internaţionala mea"*, în „Observator cultural", an XIII, nr. 393 (651), 22-28 noiembrie 2012, p. 15; Costică Brădăţan, *Sublim şi nu peste măsură de serios*, în „Observator cultural", an XIV, nr. 413 (671), 25 aprilie-8 mai 2013, p. 20; iniţial, articolul a apărut în „Times Literary Supplement", nr. 5736, 8 martie 2013, traducerea din revista bucureşteană aparţinând Mihaelei Şimonca; Lavinia Bârlogeanu, *Rezonanţe afective. Istoria unui om în lume*, în „Observator cultural", an XIII, nr. 393 (651), 22-28 noiembrie 2013, p. 16; Tudorel Urian, *Un om al timpului său*, în „Viaţa românească", nr. 3-4/2013, p. 187-191 etc.

condițiile vitrege de viață. Tânărul student impresionează încă de la început, motiv pentru care în anul II de studiu devine conducător de seminar! Cu toate acestea, Ioan-Maximilian Steinberger nu va fi absolvent al Facultății de Litere de la Cluj, întrucât în 1949 este selectat pentru continuarea studiilor în străinătate. În acest fel, începe perioada leningrădeană a vieții autorului (1949-1955), care coincide în volum cu cel de-al treilea capitol. Sunt relatate procedurile administrative care au fost urmate, alături de primele impresii de călătorie, corespondența cu părinții ș.a. Relevant din acest ultim punct de vedere mi se pare un extras dintr-o scrisoare a bunicului-patern către tatăl tânărului student: „Ai grijă să răspunzi bine la examenul la care [János] te va supune", iar într-o altă epistolă, a mamei, aceasta preciza: „băiatul ăsta ne educă temeinic" (p. 241), fapt care sugerează îndoctrinarea și totala afinitate cu ideile comuniste. Perioada leningrădeană a însemnat învățarea limbii ruse, lecturi și opere de teatru, muzică și politică (relevantă este consemnarea ideii conform căreia înființarea statului Israel a fost susținută nu doar de SUA, ci și de URSS, din considerente antibritanice – spune autorul, p. 247). Deși „obsedantul deceniu" (pentru a folosi clasică sintagmă emisă de Marin Preda) era în plină desfășurare, „exista, în plină austeritate stalinistă, o nostalgie a fastului imperial. Așa a fost păstrat obiceiul ca, în pauzele de teatru, operă, filarmonică, publicul să se adune la foaier, să se trateze cu sandviciuri, la început cu mezeluri, de la o vreme cu icre negre ori somon afumat și un pahar de vin spumos sau de șampanie veritabilă; apoi să se plimbe lent, în cerc, perechi-perechi, pe lângă pereții împodobiți cu afișe și fotografii ale interpreților. Nouă, celor care nu participam la ceremonie, ni se părea de pe margine că asistăm la un bal de secol XIX" (p. 250).

Ion Ianoși vorbește pe larg despre epurările din 1952 (Ana Pauker, Teohari Georgescu, Vasile Luca, reabilitați politic, primii doi, în 1968, iar Vasile Luca doar juridic, în același an). Tot în 1952 mama memorialistului, precum și soțul acesteia (este vorba despre Erdélyi László, profesor de istorie contemporană la Universitatea din Cluj) își pierd slujbele. Deși comunist convins, tânărul student nu poate să ignore problemele economice ale socialismului din URSS, instabilitatea generală, „complotul halatelor albe", toate acestea urmate de moartea lui Stalin, la 5 martie 1953, pe care Ianoși și-o amintește astfel: „Astăzi, mai nimeni nu-și poate imagina cutremurul veștii. Cu excepția celor care îi cunoșteau fărădelegile și îi așteptau dispariția, majoritatea populației i-a deplâns moartea și a vărsat, la propriu, potop de lacrimi. Am văzut oameni hohotind pe stradă ori taxatoare de tramvai bocind în timp ce ne compostau biletele" (p. 283). Deși nu fac parte din viața personală a memorialistului (decât în mod indirect), schimbările politice ulterioare morții lui Stalin sunt cu minuțiozitate consemnate: alegerea lui Malenkov (în timpul căruia a adiat „un timid aer de liberalizare"), adoptarea măsurilor favorabile agriculturii și regândirea priorităților industriale, lupta pentru restabilirea puterii supreme. În plan personal, lucrarea de diplomă a lui Janos Steinberger este laudativ apreciată în „Scânteia", organul Comitetului Central al PMR. Tema lucrării de doctorat (*Problema tipicului în estetica marxist-leninistă*) a însemnat supunerea fidelă a „celui dintâi doctor în științe filosofice din România" (p. 317) la supralicitarea „tipicității" și „tipizării" din estetica sovietică.

În 1955, proaspătul doctor în filosofie se întoarce în țară (de aici începe capitolul IV). Încă din perioada studiilor leningrădene Janos Steinberger se căsătorise cu Janina (viitoare reputată traducătoare, lector suplinitor, din 1962, de „Socialism științific"), bursieră, ca și el, în URSS, acolo unde vine pe lume Maria (Maşa), singurul copil al celor doi. De la 1 noiembrie 1955, doctorul în filosofie devine angajat la Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică „I. L. Caragiale" din București, la catedra de estetică

marxist-leninistă, disciplină considerată „o materie pe jumătate de profil, pe jumătate ideologică. Majoritatea din catedră, fiecare pe măsura pregătirii sale, ne străduiam să-i dăm o turnură profesională" (p. 330).

Anul 1956 aduce schimbări importante: de la dezvăluirea cultului personalității din URSS în vremea conducerii staliniste şi afirmațiile lui Gheorghe Gheorghiu-Dej cu privire la acest aspect (dictatorul român a declarat că „destalinizarea sovietică nu e actuală în România, întrucât noi eliminaserăm încă din 1952 «cultul personalității» Anei Pauker şi al lui Vasile Luca"), până la Revoluția din Ungaria, al cărei ecou s-a făcut simțit şi la Cluj sau Timişoara, dat fiind că „supunerea față de politica oficială a PMR a fost tulburată de protestele unor grupuri de studenți maghiari şi români, manifestându-şi solidaritatea cu mişcările budapestane", p. 347). Articolele publicate în 1956 de tânărul lector trădau cunoştiințe, „dar într-o modalitate ideologizantă", chiar dacă, mărturiseşte autorul, „nimeni de la CC nu mi-a prescris vreodată ce şi cum să scriu, pe cine să amendez şi pe cine să laud". În 1958 survine schimbarea oficială a numelui (din Steinberger în Ianoşi), precum şi, printre altele, mutarea de la IATC la Universitate. În 1964 („an al gesturilor de independență, de suveranitate", p. 429) se înființează, în cadrul Facultății de Filosofie a Universității din Bucureşti, catedra de etică şi estetică, al cărei prim şef devine Ion Ianoşi. În paralel cu rememorările vieții personale, apar în carte şi oameni trecuți, de mult, în lumea umbrelor: Majtényi Erik (semievreu, scriitor maghiar; pe care „regimul Antonescu îl închisese, ca tânăr militant antifascist, în lagărul de la Târgu-Jiu. Iar după ce noul regim îl ținuse, ca german, captiv la Jilava, îl îmbarcase, tot la muncă forțată, spre Răsărit. Apoi a devenit scriitor maghiar. Szász János îmi va povesti cum, zărindu-l din convoiul deținuților, în gara Iaşi, pe Mihai Novicov, Erik l-a strigat: Spune-le că sunt comunist şi scoate-mă de aici. Fosta lui «legătură superioară de partid» i-a replicat impasibil: E nevoie şi acolo, în detaşamentele de muncă, de comunişti!"), M. Roller (grav bolnav de diabet, s-a sinucis la 21 iunie 1958, întrucât fusese supus oprobriului, nu din vina celebrului manual de istorie, ci din cauza faptului că „într-o discuție de la Institutul de Istorie a Partidului, le permisese unor ilegalişti să umbrească rolul «Tovarăşului» în grevele din 1933"), Iannis Veakis (grec de origine, pe care studenții „îl considerau pe cât de bun teoretician, pe atât de slab practician; dar îi admirau curajul de a se fi însurat cu văduva lui Lucrețiu Pătrăşcanu, Elena, încercând să-i asigure imunitatea"), Ana Blandiana („fiică de preot legionar şi militant împotriva noii orânduiri"; „tânără, sfioasă, de o frumusețe ieşită din comun, mimând încântarea de a fi primită în CC"), Mihai Beniuc („specialist în psihologia peştilor, circulau anecdote pe seama lui") etc.

Anul 1965 marchează, pe lângă moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (la 19 martie), şi începutul ultimei perioade predecembriste din viața autorului (capitolul V), care narează despre bunele sale relații cu Ileana Mălăncioiu (căreia i-a coordonat teza de doctorat), muzicologul George Bălan, Gabriel Liiceanu (caracterizat, totuşi, ca fiind „orgolios şi suspicios"; i se impută că nu a citit sau editat cărțile conducătorului său de doctorat, deşi acesta s-a ocupat de scrierile lui, întocmind referatele necesare tipăririi), Nina Cassian („ținea s-o curteze până şi interlocutorii față de care nu manifesta nici un interes"), Genu Ghelber (devenit protagonist în cartea lui Matei Călinescu, *Viața şi opiniile lui Zacharias Lichter*), Radu Cosaşu. Relațiile cu Vladimir Tismăneanu au fost, într-o primă perioadă, bune, însă Ianoşi consideră că acesta a făcut concesii cu adevărat mari „exigențelor de partid, ca unul dintre cei zece autori care au elaborat fişele volumului *Mic dicționar social-politic pentru tineret*, apărut la Editura Politică, sub coordonarea ştiințifică a lui Virgil Măgureanu. Data apariției, iunie 1981, se situează cu

doar trei luni înaintea plecării autorului în exil". Privitor la Veronica Porumbacu, memorialistul afirmă: „n-o prea agream. Mică şi agitată (mama spunea că mărunţii de statură îşi compensează de obicei înfăţişarea prin pofta de mărire), se umilise la tribuna Conferinţei U[niunii] S[criitorilor] din 1972, îşi deplânsese versurile schematice, dar mai degrabă văicărindu-se decât făcându-şi, cum se zicea, autocritica". Despre Nicolae Steinhardt aflăm, cu această ocazie, că avea, înainte de a se călugări, „porniri homoerotice"; emoţionant este portretul lui Paul Georgescu, care depăşeşte şase pagini (scriitorul a refuzat alimentele oferite lui pentru prestaţia de ilegalist, spunând: „Nu pentru ouă am făcut puşcărie!"); Zigu Ornea este cel care, potrivit lui I. Ianoşi, „a prevăzut eşecul reformelor gorbacioviene".

Sunt rememorate şi etapele scrierii şi apariţiei volumelor de autor (cel despre Dostoievski este considerat „şi azi ca una dintre cărţile mele cele mai temeinice" (p. 471), şi, de asemenea, călătoriile familiei Ianoşi, în aproape toată Europa (la Viena, de exemplu, împărţită şi ea, precum Berlinul, în patru sectoare, supravegheate de „Comisia aliată pentru Austria" – americană, engleză, franceză, sovietică). În 1970 era înfiinţată AŞSP (Academia de Ştiinţe Social-Politice din România), al cărei membru profesorul de estetică devine, alături de alţi intelectuali şi scriitori români: Miron Constantinescu a fost ales primul preşedinte executiv, iar Zoe Dumitrescu-Buşulenga vicepreşedinte răspunzător pentru Ştiinţele umaniste.

Ultimul capitol al cărţii se concentrează asupra rememorării evenimentelor din anii 1990-2012. Evident, la loc de cinste se situează Revoluţia română şi destrămarea Uniunii Sovietice. În plan personal şi profesional sunt detaliate colaborările la revista „Apostrof", schimbarea petrecută la nivelul cursurilor predate la Universitate, moartea părinţilor, participarea autorului la câteva simpozioane internaţionale, diverse călătorii în străinătate, naşterea celor trei nepoţi, publicarea unor importante volume de autor, alegerea sa ca membru onorific al Academiei Române (2001). Chiar şi după căderea comunismului, Ianoşi rămâne un om de stânga „aplecat în scris şi asupra operei unor oameni de dreapta", care, mărturiseşte autorul, „a încercat să argumenteze şi să probeze nu numai eroarea de a-l subsuma pe Nietzsche cu hitlerismul, ci şi aceea de a-l identifica pe Marx cu socialismul" (p. 745). Dincolo de acuzele de plagiat care i-au fost intentate, ieşirea la pensie sau moartea Maşei, deosebit de importantă rămâne mărturisirea autorului din subcapitolul 147: „Repet întrebarea: de ce sunt în continuare un om de stânga? Răspund: din cauza nedreptăţilor şi a nedreptăţiţilor. Căci înainte de a fi ideologică, stânga este (ar trebui să fie) socială" (p. 848).

Minuţiozitatea alcătuirii acestei „cronici" face imposibilă relevarea tuturor aspectelor ce reies din lectura volumului în cauză, dat fiind că autorul a folosit extrase din jurnale, presă, scrisori, abia în ultimul rând apelând la memoria afectivă.

Toate acestea fac din *Internaţionala mea* o carte de referinţă din multe puncte de vedere. Fie că împărtăşim sau nu opiniile ori convingerile autorului, volumul prezintă un mare interes, mai cu seamă pentru reconstituirile de natură istorică, contemporane autorului. Indubitabil, *Internaţionala* lui Ianoşi rămâne, în ciuda tuturor controverselor pe care le-a iscat (sau le va isca), una dintre lucrările reprezentative ale memorialisticii româneşti de după 1989.

Iulian Marcel Ciubotaru

„Polis. Revistă de ştiinţe politice", volum II, nr. 1 (3), serie nouă, decembrie 2013 – februarie 2014, 220 p.; număr tematic: *Regionalizarea, între eficienţă administrativă şi mitologie*.

Revista „Polis", binecunoscută în principal politologilor şi celor care îşi menţin un interes sporit pentru ştiinţele politice, şi-a reluat seria apariţiilor chiar în anul 2013, anul în care o temă majoră de dezbateri publice în România a fost proiectul de lege a regionalizării. Editorii au intuit potenţialul şi semnificaţia deosebită a acestei dezbateri şi au propus un număr tematic. Intitulat *Regionalizarea, între eficienţă administrativă şi mitologie*, numărul avut în vedere în paginile următoare cuprinde un editorial semnat de Mark Bucuci şi şapte articole, două scrise în limba engleză, iar celelalte cinci în limba română[1].

Mark Bucuci deschide volumul de 220 de pagini (doar primele 127 de pagini acoperă tematica propusă) cu un editorial de expunere a temei regionalizării ca fiind una administrativă: *Descentralizarea ca experiment legislativ*. Iese în evidenţă din start că editorii văd o echivalenţă între cele două procese – *regionalizare* şi *descentralizare* –, însă Andra Karla Sienerth (p. 39-45) face diferenţieri clare între concepte şi chiar pleacă de la pasul întâi într-o dezbatere, şi anume definirea unei regiuni. Abordare din perspectivă asemănătoare au Dragoş-Andrei Preutescu şi Vasile Braşovanu, care se opresc asupra familiei de cuvinte regiune – regionalizare – regional (p. 54-58). Mai aplecat asupra textelor legislative româneşti, Radu Carp constată că *descentralizarea* (şi nu *regionalizarea* – n. O.M.) este termenul central: Constituţia din 1991 este cea care introduce termenul (art. 120), dar nu îl defineşte, iar o Lege-cadru a descentralizării a fost votată abia în anul 2004 (Legea nr. 339/2004), în urma solicitării făcute de Comisia de la Veneţia (p. 94-95). Ulterior este adoptată o altă lege-cadru a descentralizării (Legea 196/2006), care o abrogă pe cea din 2004. În 2013 Parlamentul a adoptat o altă lege privind unele aspecte de descentralizare, dar această lege a fost declarată neconstituţională în ianuarie 2014. Nici Radu Carp nu face referiri la regionalizare.

În toiul discuţiilor (dezbaterilor) publice, diverşi actori au subliniat deseori în articole de presă şi emisiuni TV că ar fi mai indicat să se vorbească despre descentralizare şi nu despre regionalizare. Concepte şi realităţi diferite? Confuzii terminologice? Procese administrative înrudite? Sinonimie? Care este raportul dintre descentralizare şi regionalizare? Din abordările autorilor privite în ansamblu, o primă concluzie ar fi aceea că nu se poate realiza o regionalizare administrativă fără o descentralizare efectivă. În schimb, se poate vorbi şi realiza o descentralizare fără a vorbi despre regionalizare. Nuanţa este confirmată nu doar de acţiunea Guvernului României, care a încercat în 2013 să impună o lege cu aspecte de descentralizare după ce a abandonat proiectul regionalizării, ci şi de Andra Karla Sienerth în toată

[1] Volumul mai cuprinde şi secţiuni extratematice pe care nu le abordez aici din motive care se subînţeleg.

desfăşurarea de argumente şi teorii pe care o oferă în articolul său, intitulat *Aspecte teoretice privind regionalizarea*. Cum este de aşteptat, se operează cu mai multe concepte: regionalizare, descentralizare, deconcentrare, autonomie locală, subsidiaritate (apare chiar şi termenul de federalizare pentru a limpezi prin forţa comparaţiei şi pentru a risipi o frică publică alimentată artificial în spaţiul public cu privire la acest concept). Bunăoară, Andra Karla Sienerth prezintă analiza lui Gerard Marcou cu cele cinci modele ale regionalizării[2] care merită amintite: regionalizarea administrativă, regionalizarea prin intermediul colectivităţilor locale existente, descentralizarea regională, regionalizarea politică (trimite spre autonomia regională) şi, în fine, regionalizare prin intermediul autorităţilor federale. Discuţia despre regionalizare se înscrie, astfel, în curentul care opune descentralizarea unui stat centralizat, aspect sugerat deja de Mark Bucuci, regionalizarea fiind unul din modurile în care poate fi realizată o descentralizare pentru că, aşa cum am văzut deja, regionalizarea se poate face în moduri diferite.

Dragoş-Andrei Preutescu şi Vasile Braşovanu îşi pun problema modului în care sunt reprezentaţi cetăţenii după o reformă care priveşte regionalizarea. Dacă luăm în considerare numeroasele explicaţii publice ale oficialilor guvernamentali din 2013, care subliniau că regionalizarea ar aduce deciziile administrative şi politice mai aproape de cetăţean, abordarea este binevenită, iar concluzia autorilor arată că procesul regionalizării, aşa cum a fost el propus în România, adică intens politizat şi non-consultativ, poate conduce la distribuţii arbitrare ale puterii (p. 67).

Florin Grecu propune o analiză a reformei administrative româneşti din 1938 şi arată că atunci s-a vorbit intens despre realizarea descentralizării dar, în fapt, a avut loc o concentrare şi mai mare a puterii politice (regale). Legea administrativă din 14 august 1938 punea bazele unei unităţi teritoriale numită *ţinut* (echivalent al regiunii). S-au creat 10 asemenea formaţiuni administrative plus capitala, fiecare având câte un Consiliu şi fiind conduse timp şase luni de un rezident regal (p. 19-20). După doi ani, legea a fost abrogată şi s-a revenit la vechea organizare administrativ-teritorială, adică la judeţe. Astfel, articolul lui Florin Grecu atrage atenţia asupra faptului că procesul descentralizării/regionalizării poate fi deturnat politic, lucru care aduce un eşec rapid şi chiar demonetizarea ideii de descentralizare. De asemenea, Dragoş Dragoman şi Bogdan Gheorghiţă analizează modul în care a fost iniţiat şi cum a evoluat încercarea din 2011 de a reorganiza administrativ statul prin crearea regiunilor, iar concluzia trimite în aceeaşi direcţie: lipsa consultărilor, graba nejustificată, mize electorale şi neînţelegeri ale partidelor aflate în coaliţia guvernamentală au determinat abandonarea proiectului (p. 87). Dilemele regionalizării sunt surprinse şi de Emanuel Copilaş, care atacă direct problema federalismului constituţional (vezi subcapitolul său „Ce ar putea însemna federalismul constituţional pentru România?") şi, subliniindu-i avantajele, aminteşte despre actualele regiuni de dezvoltare care nu au personalitate juridică şi, din aria realismului analizei, ca şi la autorii precedenţi menţionaţi, atrage atenţia asupra pericolului major al regionalizării: personalizarea puterii în numele interesului public (p. 116).

În fine, cu o cercetare de teren aplicată, Dorina Ţicu aduce în atenţie date privind modul în care funcţionează efectiv administraţiile locale (cercetarea priveşte cele opt judeţe ale Moldovei). Concluzia arată că nu doar factorul politic are o influenţă negativă asupra administraţiei (analizată din prisma modelelor de luare a deciziilor), ci că aceeaşi influenţă o are şi „determinismul administrativ, cadrul teoretico-metodologic administrativ, care încorsetează decizia şi procesul decizional" (p. 128-129).

[2] Gerard Marcou, *La Régionalisation en Europe*, Luxembourg, P.E, L-292, 1999.

Volumul tematic *Regionalizarea, între eficienţă administrativă şi mitologie* al revistei „Polis" reuşeşte să acopere aspectele teoretice ale regionalizării/descentralizării (uşor confuze per ansamblu prin sinonimia pe care o induc între cele două concepte cel puţin doi autori, Mark Bucuci şi Radu Carp, dar lămurite pe de o parte de Andra Karla Sienerth, iar pe de altă parte de ansamblul articolelor), reunind un set de abordări serioase, explicative şi analitice care privesc această dezbatere publică amplă: reforma administrativă a României. Cel mai probabil din motive de spaţiu, nu am regăsit dezvoltat conceptul regionalizării nici din perspectiva geografică şi nici dintr-un punct de vedere cultural, identitar – abordări care ar aduce un plus întregului tablou conceptual şi ar completa chiar partea de „mitologie" la care face trimitere tema întregului volum. Şi, la fel de important, nu se regăseşte o abordare istorică (sau de sociologie istorică, de ce nu?) în care să urmărim evoluţia în timp a regiunilor din care este compus acum statul unitar, cum s-a creat acesta, chiar ce rezistenţe a întâmpinat şi cum le-a trecut sub tăcere apoi pentru a impune statul (hiper)centralizat de astăzi, care oferă surogate de descentralizare (este suficient să observăm modul în care se împart resursele de la Bucureşti pentru a ne face o idee asupra gradului de centralism din România[3]).

Pentru a încheia, prin intermediul acestui volum se poate uşor consulta un parcurs al regionalizării/descentralizării ca punere în practică din vremea lui Carol al II-lea (Florin Grecu), controversa politică asupra regionalizării din 2011 dintre cele două partide din coaliţia aflată la guvernare (Dragoş Dragoman şi Bogdan Gheorghiţă), un interludiu format dintr-o analiză excelentă asupra modului în care este abordată descentralizarea în legislaţia românească, de unde reiese foarte limpede de ce se poate spune fără a greşi că România este departe de a fi un stat descentralizat (Radu Carp) şi, în fine, o explicaţie a modului în care s-a tradus mereu punerea în practică a acestui principiu al descentralizării şi anume o clasă politică tentată excesiv de personalizarea puterii în numele interesului public (Emanuel Copilaş). Acesta ar fi corpul de texte care compun tematica volumului; editorialul (Mark Bucuci) şi partea teoretică (Andra Karla Sienerth) alcătuiesc o veritabilă introducere terminologică şi tematică, iar textul care priveşte participarea, reprezentarea politică, organizaţiile non-guvernamentale sau, în ansamblu, legătura regionalizării cu societatea civilă (Dragoş-Andrei Preutescu şi Vasile Braşovanu) închide abordarea ca atare a regionalizării, în timp ce singura cercetare de teren (Dorina Ţicu) ar putea constitui anexa unei lucrări ştiinţifice care nu lasă nimic la voia întâmplării, care urmăreşte ce factori influenţează nivelul decizional din administraţiile primăriilor din opt reşedinţe de judeţ. Aminteam şi importanţa unor abordări din partea unor specialişti în geografie, antropologie, istorie, sociologie istorică sau, de ce nu, a unor economişti. Sigur, spaţiul revistei este limitat şi până la urmă este corpul de texte pe care îl oferă politologii, revista „Polis" fiind o revistă de ştiinţe politice.

Ovidiu Mihăiuc

[3] O serie de observaţii privind efectele nocive ale hipercentralizării economice a făcut recent Toni Hriţac (redactorul-şef al cotidianului „Ziarul de Iaşi"), în *Diferenţele dintre Bucureşti şi provincie cresc în ritm galopant*, „Ziarul de Iaşi", nr. 160 (7041), 11 iulie 2014, p. 6A. Textul se regăseşte şi pe pagina de internet http://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/diferentele-dintre-bucuresti-si-provincie-cresc-in-ritm-galopant--61603.html, consultată la 17 septembrie 2014.

Regionalism şi regionalizare în România. Interpretări istorice şi provocări contemporane
Conferinţă internaţională, Iaşi, 30-31 mai 2013

La sfârşitul lunii mai 2013, în zilele de 30 şi 31, s-a desfăşurat la Iaşi conferinţa internaţională *Regionalism şi regionalizare în România. Interpretări istorice şi provocări contemporane,* organizată la iniţiativa Societăţii de Studii Istorice din România (Iaşi) şi a Centrului de Studii asupra Comunismului şi Postcomunismului din cadrul Facultăţii de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, în colaborare cu Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" din Iaşi, Centrul Cultural German din Iaşi, Centrul de Informare DAAD Bucureşti, DAAD Alumni Club Iaşi, cu sprijinul Fundaţiei Friedrich Ebert România. Dată fiind oportunitatea rară a unei dezbateri deschise şi transdisciplinare în nu mai puţin de 10 secţiuni tematice[1], la conferinţă au fost invitaţi să participe istorici, geografi, politologi, economişti, sociologi şi filologi din România, Republica Moldova, Germania, Austria, Elveţia, Marea Britanie, Federaţia Rusă, Olanda, Polonia, Ucraina şi Bulgaria. Organizarea conferinţei nu a fost întâmplătoare şi s-a dorit, evident, un mesaj din partea mediilor academice, o invitaţie la dezbatere în contextul în care coaliţia de guvernare (Uniunea Social-Liberală) lansase în forţă şi netransparent un proiect de regionalizare administrativă[2]. Cercetătorii au urmărit astfel să atragă atenţia asupra unor aspecte mai puţin cunoscute sau luate în considerare: „funcţionarea democratică şi dezvoltarea economică rapidă a ţării în ultimii 150 de ani au fost în foarte multe momente periclitate de către politicile centraliste excesive şi distribuirea arbitrară sau preferenţială a resurselor". În plus, deşi „scopul declarat al politicilor centraliste a fost creşterea coeziunii interne a statului, în realitate efectul acestora a fost în cele mai multe cazuri contrar"[3].

[1] 1. Ce sunt sau cum definim regiunile? Experienţe europene, realităţi româneşti; 2. Construcţie naţional-statală, sisteme administrative în competiţie în secolul XIX şi începutul secolului XX; 3. Modele de organizare a teritoriului în lumea de astăzi; 4. Regiuni istorice, grupuri etnice: cazul Transilvaniei; 5. Reacţia regiunilor faţă de centralism: cazul Moldovei; 6. Decalaje demografice, economice şi sociale în România; 7. Spaţiul în istorie: delimitări geografice, lingvistice, istorice, teritorii disputate; 8. O temă actuală: regionalizarea în România. Iniţiative politice, dezbateri publice; 9. „România Mare" între autonomism, regionalism şi centralism; 10. Regiuni istorice, grupuri etnice: cazul Basarabiei.

[2] Coaliţia de guvernământ viza divizarea ţării în 8, 9 sau 10 regiuni, argumentând că împărţirea înlesnea atragerea fondurilor europene. Plănuia introducerea unui nivel administrativ între centru şi cele 41 de judeţe, în locul reducerii structurilor birocratice, aducând confuzie în responsabilităţile instituţiilor. Observatorii civici au speculat că regionalizarea servea Guvernului, clientelei politice; spre comparaţie s-a discutat foarte puţin despre regionalizare ca o cedare de competenţe către factorii de decizie regionali şi locali.

[3] Vezi *Consideraţii şi recomandări privind reforma teritorial-administrativă* formulate de către participanţii la conferinţa internaţională *Regionalism şi regionalizare în România. Interpretări istorice şi provocări contemporane.*

După 1989, în paradigma naționalist-etatistă, politicul a încercat să-şi păstreze monopolul asupra unor subiecte considerate sensibile: descentralizare, autonomie, subsidiaritate, regionalizare. Discutând din perspectiva anului 2014, ultima manifestare a interesului pentru regionalizare, survenită între anii 2012-2013, a venit precipitat şi s-a stins subit, păstrându-şi caracterul aproape conspirativ la nivelul de lucru al unui grup politic restrâns, fără consultări cu societatea civilă, lumea academică sau specialişti din economie. S-a ratat astfel încă o dezbatere, dacă nu benefică, cel puțin lămuritoare asupra conceptului, posibilelor oportunități şi implicații ale unui asemenea demers. Preocupări despre regionalism au existat şi s-au manifestat de multe ori independent de lumea politică după 1989. Acestea, a arătat Smaranda Enache, de la Târgu Mureş, în comunicarea *Proiecte regionaliste în Transilvania şi Banat – 1990-2012*, au fost focalizate în anumite regiuni, în rândul unor grupuri ale societății civile ori medii academice, într-o gradație care a mers de la regionalism la autonomism. S-au distins, în primul rând, Liga Pro Europa, prin revista „Altera", primul laborator teoretic regionalist transilvan. I-a urmat crearea, de către jurnalistul Sabin Gherman, a Ligii Transilvania-Banat şi mai apoi a Partidului Ardelenilor. (În ceea ce ne priveşte, nu putem să nu menționăm că la Iaşi a ființat, între anii 1997-2002, şi un exotic Partid al Moldovenilor, strict legat de persoana fostului primar Constantin Simirad. Fără program, ideologie sau profil istoric, inadaptat intelectual la o dezbatere despre tipurile de guvernanță locală şi regională, dar excedând în manifestarea frustrărilor cotidiene față de Bucureşti, Partidul Moldovenilor a fuzionat în 2002 cu Partidul Social Democrat – n. red.). În paralel, comunitatea maghiară a produs o serie de proiecte autonomiste, respinse toate de Parlament. La confluența dintre regionaliştii ardeleni români şi autonomiştii maghiari s-a plasat Grupul Provincia de la Cluj, inițiatorul unui „Memorandum pentru construcția regională a României" (2002), adresat instituțiilor statului român, dar rămas fără răspuns.

S-a creat astfel impresia falsă că regionalizarea este o temă de dezbatere încurajată automat de minoritatea maghiară sau prilejuită de moştenirea istorică şi culturală a Transilvaniei, încă neacomodată cu realitatea unui primat al Bucureştiului. Chiar dacă s-a menținut departe de expresia politică, regionalismul, în formele lui culturale şi istorice, este o realitate trecută sub tăcere a tuturor regiunilor istorice româneşti. Au demonstrat-o, în primul rând, istoricii, care au prezentat în cadrul conferinței un grupaj consistent şi inedit despre primul dosar istoric al regionalismului din România, cel moldovenesc. Din păcate, regionalismul moldovenesc a fost bănuit mereu că ascunde în certificatul său de naştere părinți „vitregi" sau „nelegitimi" prin influența imperială rusească ostilă unui stat românesc consolidat. Şi totuşi, sentimentul frustrării regionale, provinciale a avut un puternic fundament intern. În arsenalul argumentelor separatiştilor de la 3/15 aprilie 1866, temerea provincializării Moldovei era mereu prezentă. Ea trebuie pusă în legătură cu un fapt extrem de important, dar care a fost „ocultat" cu grijă de către posteritatea istoriografică: la 1859, Moldova avea un nivel de dezvoltare net superior Țării Româneşti, a menționat Mihai Cojocaru (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi) în comunicarea *Câteva aspecte cu privire la disputa dintre unioniști şi separatişti, spre 1859, din perspectiva regionalismului şi regionalizării.* Pomenită drept „California României", Moldova avea nu doar moşii mai bine administrate şi mai rentabile decât ale Munteniei, dar şi o infrastructură, drumuri şi orânduială, net în favoarea sa. Centralizarea a funcționat ca sursă continuă de devaforizare pentru regiunea Moldovei, dezastrul economic alimentând dezamăgirea după mutarea capitalei de la Iaşi la Bucureşti.

Efectele economice imediate au reactivat negativ stereotipuri identitare locale. Menținerea unui specific moldovenesc, imun la eforturile ingineriei simbolice naționale, își avea resorturile – arată Alexandru Istrate (de la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" din Iași) în *Dincolo de Milcov – două patrii, două identități. Moldova și Țara Românească în discursul literar și istoric din prima jumătate a secolului XIX)* – în rezervele reciproce dintre moldoveni și munteni, bazate pe supraviețuirea unei memorii colective separate a celor două foste state, aflate mai curând într-un regim concurențial. Dacă elitele politice și intelectuale din cele două Principate erau în mare parte unioniste, la nivel popular situația era diferită. În fiecare principat se conturaseră anterior panteonuri distincte: în Țara Românească se vorbea exclusiv despre Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Radu de la Afumați sau Mihai Viteazul, în vreme ce în Moldova eroii erau întruchipați de Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare ori Dimitrie Cantemir. Programele școlare, în special materiile de la orele de istorie și geografie, în *limba moldovenească*, suprapuneau perfect conceptele *țară-principat*, nespunându-le copiilor prea multe informații și amănunte despre destinul conaționalilor aflați dincolo de Milcov.

Paradoxal, unificarea statului român s-a făcut în jurul provinciei celei mai lipsite de profil identitar. În memoria colectivă, Muntenia s-a singularizat drept acea regiune din România de care se leagă cele mai puține controverse istorice sau politice și sentimente identitare, a remarcat Daniel Ursprung, de la Universitatea din Zürich (*Regiuni istorice ca locuri ale memoriei: Țara Românească pe harta cognitivă).* Ursprung a atras atenția că „imaginarea spațiului este strâns legată de locuri ale memoriei (*lieux de mémoire*), care îndeplinesc un rol simbolic", iar conceptul de regiune istorică nu reprezintă o simplă proiectare a spațiului fizico-geografic, ci denumește o entitate cognitivă a acestuia. În cazul Țării Românești, care a preluat rolul centrului pentru noul stat românesc, discursul regionalist și-a pierdut rolul legitimator, iar regiunea a început să pălească în memoria colectivă. Țara Românească – și subunitatea Muntenia – este acea regiune istorică din România care are cea mai slab dezvoltată conștiință regional(ist)ă. Muntenia (în afară capitalei) în schimb nu are o caracteristică regională bine conturată – este o zonă palidă pe harta cognitivă, a concluzionat Ursprung.

În comunicarea *Păcatul originar? Reforma administrației teritoriale din timpul lui Alexandru Ioan Cuza și sursele sale,* Florea Ioncioaia (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași) s-a referit la ceea ce a numit *leviathanul* centralizării românești, anume succesiunea de acte normative emise între 1862 și 1864, când s-au pus bazele structurilor administrative ale statului român unificat. Paradigma instituțională din timpul lui Al. I. Cuza a supraviețuit până în prezent, în ciuda criticilor și tentativelor de revizuire. De aici și răspunsurile încă așteptate la o interogație deosebit de provocatoare pentru istorici despre designul administrativ al României moderne: este o fatalitate generată de natura „procesului de modernizare", de moștenirea culturală și istorică sau o alegere nepotrivită, efectul pervers al unui elan constructivist radical? Este o problemă tehnică, administrativă sau ideologică, de opțiune culturală și politică? Relevant rămâne doar faptul că *leviathanul* a fost acceptat și de succesorul lui Cuza. Vasile Docea, de la Universitatea de Vest din Timișoara, prin comunicarea *Centralizare și separatism în ultima treime a secolului XIX. Poziția regelui Carol I*, acreditează existența în timpul domniei primului Hohenzollern pe tronul României a unei competiții între curentul autonomist, bazat pe argumente economice, și centralismul fundamentat pe ideea construcției naționale. Ultimul, care propunea uniformizare administrativ-instituțională și ștergerea diferențelor locale, avea să câștige, fiindcă discursul autonomist (cu

diferitele sale nuanţe, de la cea regionalistă până la cea separatistă), a pierdut teren în special după 1878, pe măsura înrăutăţirii raporturilor cu Rusia. Iniţiativele autonomiste, pornite majoritatea din Moldova, au fost acuzate de către adversari de legături culpabile cu Rusia, care urmărea să-şi extindă controlul politic asupra regatului României. Însuşi regele Carol I socotea orice idee autonomistă ca fiind rezultatul intrigilor ruseşti.

Regionalismul moldovenesc are resurse surprinzătoare de autodescoperire în timpul Primului Război Mondial, a arătat Mihai Chiper, de la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" din Iaşi, în *Reinventarea regionalismului în Iaşul interbelic*. Realitatea unui stat român neocupat de armatele Puterilor Centrale, redus la spaţiul Moldovei medievale după unirea cu Basarabia (martie-noiembrie 1918), a permis resuscitarea unui tip de moldovenism revendicativ, un proiect bazat pe o viziune federalistă de origine americană a statului, diferită de tradiţia centralizatoare munteană. Susţinut la început în principal de conservatorii germanofoni, proiectul pretindea refondarea unui stat pe alte principii decât cele de la 1859: descentralizarea administrativă, renegocierea relaţiei dintre centru şi provincii şi, în ansamblu, o rediscutare a raporturilor dintre Moldova şi Muntenia, plecând de la exemplul şi tratamentul cerut de unii lideri ai Basarabiei, ulterior ai Bucovinei şi Transilvaniei.

De particularităţile de manifestare ale regionalismului ieşean interbelic s-a arătat preocupat şi Oliver Schmitt, de la Universitatea din Viena, în comunicarea *Între moldovenism şi patriotism local ieşean. Ziarul „Opinia" în perioada interbelică*. În centrul atenţiei se află două elemente de discurs: moldovenismul şi patriotismul local. Patriotismul local ieşean – arată Oliver Schmitt – a fost opus centrului, într-o dihotomie în care Iaşul european contrastează cu un Bucureşti americanizat. Tendinţele moldoveniste devin mai evidente în domeniul bisericesc şi cultural şi sunt mult mai vag formulate decât ambiţiile Iaşului, care după 1918 îşi pierduse statutul de singurul oponent al Bucureştiului şi trebuia să facă faţă concurenţei cu alte centre ale noilor provincii româneşti. Patriotismul local ieşean a fost foarte vizibil în mediile universitare, lovite de politicile discriminatorii ale centrului. Elitele locale, arată Leonidas Rados (*Destinul provinciei. Politică şi discriminare instituţională în sistemul universitar românesc 1860-1945*), au dezvoltat complexul „provinciei", tot mai prezent într-un oraş obişnuit până la Unire cu statutul de capitală. Lucrurile s-au agravat după Primul Război Mondial, când împrejurările au impus concentrarea autorităţilor centrale spre nevoile Transilvaniei şi ale Clujului, lăsând ieşenilor impresia că devin un soi de colonie fără drept la cuvânt, dar aflată la cheremul birocraţiei centrale şi devansată în ordinea importanţei de oraşele ardelene. Incoerenţa de gândire şi acţiune a liderilor locali, lipsa unui spirit comunitar adevărat, a structurilor corporatiste şi mai ales absenţa unui proiect integrator şi unanim asumat, de salvare şi de revitalizare a Iaşului academic, au condus spre eşecul, pentru mulţi previzibil, al acestei reconquiste academice locale, apreciază Leonidas Rados.

Dezbaterile despre autonomie au marcat puternic programele şi direcţiile de acţiune ale partidelor politice. Flavius Solomon (Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" din Iaşi) a insistat – în comunicarea *Dilemele unităţii naţionale. Socialiştii din Vechiul Regat între federalism şi centralism* – pe substratul interzicerii Partidului Social-Democrat şi repercusiunile asupra ideologilor socialişti „regăţeni". Ei s-au plasat în afara curentului politic dominant al epocii, marcat de opţiunea pentru Antanta în anii 1914-1916. Socialiştii români au crezut că, în comparaţie cu Rusia, într-o Austro-Ungaria postbelică construită pe baze federaliste, românii ar fi avut şanse să-şi conserve specificul naţional, să-şi obţină drepturile politice şi economice, în timp ce etnicii

români din Basarabia ar fi fost condamnați la asimilare națională în cadrul unui stat centralist, ostil oricăror libertăți cetățenești, așa cum era Imperiul Rus. De cealaltă parte a Carpaților, socialiștii au optat de asemenea pentru principiile autonomiste. Viziunea social-democraților ardeleni asupra proiectului unirii de la 1918 a fost oferită de Sorin Radu (Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu), în comunicarea *Unificarea României Mari în viziunea social-democraților români din Transilvania*. Ei au susținut cu vehemență că Transilvania trebuie să-și rezerve un statut autonom până ce vor exista garanții suficiente că România va deveni o țară democrată. Falia dintre „autonomiști" și „centraliști" a fost foarte vizibilă și în Bucovina, demonstrează Mihai Ceaușu, de la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" din Iași, în comunicarea *Centralism versus autonomism în unirea Bucovinei cu România.* Principiile autonomiste cultivate de Iancu Flondor, în privința felului în care urma să se realizeze unirea, au fost puternic concurate de cele centraliste, sprijinite de Ion Nistor, ultimul reușind în final să și le impună în practica politică cu ajutorul puternic al liberalilor regățeni.

În fața proiectului centralizator bucureștean, între provinciile alipite după 1918 s-a remarcat un proces de solidarizare, arată Florian Kührer-Wielach, de la Leibniz-Institut für Europäische Geschichte, Mainz, și de la Universitatea din Viena (*Procesul integrării după 1918 și solidaritatea interregională între regiunile alipite. Transilvania – Basarabia*). Centralizarea a indus „o confruntare între vechea și noua Românie", împotriva dominației partidului liberal făcându-și apariția alianțe ale discursurilor între liderii de opinie ai regiunilor, apoi și alianțe politice, cum a fost cazul fuziunii din 1926 dintre Partidul Național din Transilvania și Partidul Țărănesc din Vechiul Regat. Solidaritatea regiunilor s-a manifestat prin „procese de transfer", cum a fost exemplul „comisiei de cultură" a societății transilvănene ASTRA, care a încercat să încetățenească modelul în Basarabia. Cum se explică reacția ostentativă a provinciilor alipite față de centralismul liberal și de ce este ea prea puțin consemnată în istoriografie? Ovidiu Buruiană (*Liberalii români și organizarea administrativă a României Mari*) arată că elitele liberale, preponderent muntene, au structurat un model administrativ mai curând ideologic, plasând totul în spațiul identitar al națiunii și au minimalizat aspectele raționale, sub raport civic sau economic. A contat voluntarismul guvernamental în controlul resurselor, iar cu abilitatea discursivă și propagandistică a liberalilor, argumentele utilizate în dezbaterea privind administrația noului stat au devenit loc comun atât pentru mulți dintre contemporanii lor, cât și ulterior pentru istorici, la fel de tributari paradigmei național-etatiste. Pe lângă multe alte motive, acesta este un temei pentru care „triumfalismul istoriografic", precumpănitor decenii la rând, trebuie astăzi amendat, a susținut Dorin Dobrincu (Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" din Iași) în comunicarea intitulată *Regionalism contra centralism în România interbelică. Memorii, proiecte, acțiuni*. În perioada interbelică – detaliază Dorin Dobrincu – au existat segmente politice care concepeau diferit arhitectura statului. Mulți dintre politicienii din regiunile istorice intrate în componența statului român erau în favoarea păstrării de către acestea a individualității date de istorie, pronunțându-se pentru protejarea intereselor regionale. Disputele politice între regionaliști – uneori desemnați ca autonomiști – și centraliști au fost importante în special în deceniul trei al perioadei interbelice. Organizarea regională a noilor teritorii a fost desființată prin decretul-lege nr. 1462/ 4 aprilie 1920, din dispoziția guvernului Averescu, chestiunea fiind tranșată în favoarea proiectului centralist al Partidului Național Liberal, care continua tradiția iacobină, focalizată în bună măsură pe construcția națiunii (etnoculturale în cazul românesc). Din punct de vedere legal, în perioada interbelică aceasta s-a făcut în special prin

Constituţia din 1923 – respinsă vehement îndeosebi de Partidul Ţărănesc şi de Partidul Naţional – şi prin Legea pentru unificare administrativă din 15 iunie 1925. Şi înainte şi după datele amintite – precizează Dobrincu –, ordinea centralistă a fost adesea impusă în teritoriu prin măsuri de mână forte: decretarea stării de asediu, acuzarea regionaliştilor că prin ideile şi acţiunile lor slăbeau statul, agresarea în dese rânduri a reprezentanţilor sau simpatizanţilor acestora.

Prezentarea unui dosar sensibil, *Despre Unirea sufletească şi Viitorul României – Basarabia la un deceniu de la Unire*, i-a aparţinut lui Wolfram Niess, de la Universitatea din Viena. Basarabia, considerată „cenuşăreasa României Mari", a fost provincia cea mai crunt lovită de erorile şi eşecurile unei administraţii centralizate. „Menţinerea continuă a stării de asediu încă din 1918 – arată Wolfram Niess –, justificată cu pretinsa bolşevizare iminentă a populaţiei basarabene, transferarea şi activarea în Basarabia a mai multor funcţionari abuzivi, corupţi şi interesaţi de îmbogăţirea lor personală, ca şi regimul strict de control şi supraveghere din partea Siguranţei şi Jandarmeriei, au lăsat *impresia instalării unui regim colonial*". Situaţia economică lamentabilă a avut un impact direct asupra nivelului de loialitate a populaţiei faţă de statul român, publicişti regăţeni constatând apropierea sufletească a unei mari părţi a *basarabenilor* faţă de fostul imperiu rus (chestiunea calendarului vechi în biserică, la care populaţia basarabeană a continuat să adere). Wolfram Niess susţine că trebuie să vorbim despre „o recunoaştere a eşecului politicii de naţionalizare, dar totodată şi de impunerea unei administrări dirijate", în condiţiile în care ziariştii admiteau că basarabenii nu doar că „nu ştiau că sunt români", ci şi mai mult, deseori voiau să „scape de români", iar ofiţerii Siguranţei constatau că „unirea sufletească întârzie grozav de mult".

Proiectele administrative reformatoare iniţiate pot fi interpretate drept o reacţie politică de tip regionalist. Nu întâmplător ele au venit din partea naţional-ţărăniştilor ca alternativă la „centralizarea excesivă" liberală, generatoare a actelor de corupţie şi a stagnării dezvoltării regionale. PNŢ a încercat să delege multe din atributele ministerelor către organisme regionale, înfiinţând Directoratele ministeriale locale. Ele funcţionează între 1929-1931, fără a avea susţinere financiară şi fără viziunea alternativă, afirmă Cătălin Botoşineanu (Arhivele Naţionale din Iaşi), în comunicarea *PNŢ şi încercarea de descentralizare a administraţiei interbelice. Directoratul Ministerial VI Moldova.*

Experienţa istorică interbelică şi dezbaterile legate de regionalizare se înscriu, de fapt, într-o temă mai amplă a relaţiei deseori tensionate dintre comunităţile organice şi structurile statale în perioadă modernă. „Toate reformele administrative din epoca modernă au reprezentat, pe de o parte, tendinţa statului de a restrânge autonomia unităţii administrative, iar pe de altă parte, încercarea comunităţilor de a-şi apăra instituţiile şi autonomia în raport cu statul centralizat", susţine Cornel Sigmirean, de la Universitatea „Petru Maior" din Târgu Mureş, în *Regionalism şi autonomie în istoria Transilvaniei.*

Excursul istoric a fost completat printr-un dosar aparţinând geografilor şi politologilor. Ionel Muntele, de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, a remarcat importanţa raporturilor dintre regiunea geografică şi regiunea istorică, în contextul efectelor urbanizării şi globalizării (*Regiunea geografică – suport al structurilor teritoriale*). El a concluzionat că „spaţiul românesc actual este încă puternic marcat de existenţa unor linii de demarcaţie istorică, în multe cazuri subsecvente unor linii de demarcaţie geografică, elemente de care trebuie să se ţină cont, imperativ, pentru a asigura necesarul echilibru teritorial". Gabriela Carmen Pascariu, Ramona Ţigănaşu şi Doru Botezat (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi) au reliefat în *Criterii*

normative vs. criterii funcționale în definirea regiunilor. Experiența europeană că un proces de regionalizare poate fi realizat pentru a răspunde unei game foarte largi de obiective, din perspectivă istorică, teritorială, culturală, economică, instituțională, un rol esențial în definirea acestora revenind contextului intern (presiunea unor grupuri de interese, conturarea unei largi susțineri publice, criza statului) şi condiționărilor externe (în cazul României, participarea la sistemul european de guvernare multinivel). George Țurcănaşu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi) în comunicarea *Poli, axe şi logică teritorială – premise ale organizării administrative la nivel NUTS 2 şi LAU 1* a luat în discuție identificarea unor elemente spațiale structurante (poli, axe, areale), capabile să centreze şi să releve structuri teritoriale viabile, care pot deveni organizări administrative durabile. Abordarea ajută la evaluarea (in)consistenței regiunilor de dezvoltare şi la identificarea coerențelor administrative regionale.

Riscul focalizării exclusive pe probleme de geografie, economie, tehnică administrativă, atragerea de fonduri europene, şi neglijarea „resurselor umane" ale regiunilor ce ar urma să formeze micile patrii ale locuitorilor acestora a fost semnalat de Elek Szokoly (*Conştiința identității regionale – motor al dezvoltării durabile*). „Micile patrii" nu pot funcționa fără persistența unui „factor subiectiv, sentimentul autentic de a fi acasă, respectiv conştiința cetățeanului de «proprietar» al viitoarelor decupaje teritoriale. Regiunile nu trebuie inventate la Bucureşti – insistă Szokoly – ele s-au constituit de-a lungul veacurilor, caracterul lor specific, chiar dacă mult estompat în ultimele decenii, este vizibil la nivelul simțului comun şi evidențiat în studiile sociologice de specialitate".

Din motive de spațiu, nu am insistat aici asupra unor comunicări la fel de importante, care se vor regăsi în volumul conferinței, aflat în curs de editare: Alex Drace-Francis (Universitatea din Amsterdam), *Mai există Europa de Sud-Est? Reflecții asupra unei teme actuale*; Tomasz Kluz (Institutul Polonez din Bucureşti), *Reforma administrativă din Polonia din anii '90 – prevederi şi efecte*; Marius Bălan (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi), *Federalismul şi regionalizarea din perspectiva dreptului constituțional*; Barna Bodo (Universitatea Sapientia, Cluj-Napoca), *Regiunile istorice şi regionalizarea;* Mihail Stancev (Mikhaylo Stanchev) (Universitatea „V.N. Karazin" din Harkov, Uniunea Oamenilor de Ştiință din Bulgaria), *Regionalismul în Ucraina: actualitate şi perspective*; Marius Diaconescu (Universitatea din Bucureşti), *Istorie şi mit despre autonomia secuilor*; Csaba Zoltán Novák, *Ținutul Secuiesc şi reformele administrative din România în a doua parte a secolului XX*; Bogdan Murgescu (Universitatea din Bucureşti), *Regionalizarea şi problematica rețelei naționale a instituțiilor de învățământ superior. Repere istorice, constrângeri, posibile soluții*; Dănuț Jemna, Carmen Pintilescu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi), *Disparități demo-economice inter şi intra-regionale în România*; Felicia Waldman, (Universitatea din Bucureşti) *Autoregionalizarea populației evreieşti din România şi efectele ei asupra istoriei evreilor români*; Ciprian G. Nițu (Universitatea de Vest din Timişoara), *Regionalismul şi multiculturalismul în prezent. Lecțiile pe care România le poate învăța din experiența occidentală a descentralizării şi cetățeniei de tip multicultural*; Marian Coman (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", Bucureşti), *Spațiul românesc. O dezbatere eşuată între geografii şi istoricii români interbelici*; Florin-Teodor Olariu (Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi), *Configurația dialectală a teritoriului dacoromânesc – scurt istoric şi proiecții actuale*; Grigory Shkundin (Institutul Internațional de Studii Juridice, Moscova), *Dobrogea în disputa româno-*

bulgară (august 1913 – iulie 1914); Paul Nistor (Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" din Iaşi), *Moldova de Sud – „Teritoriu de graniţă" cu viitor incert*; Sorin Bocancea, Daniel Şandru (Universitatea „Petre Andrei", Iaşi), *Constituţia României. Opinii esenţiale asupra regionalizării*; Lucian Dîrdală (Universitatea „Mihail Kogălniceanu", Iaşi), *Regionalizare şi guvernanţă democratică în România: nevoia de participare şi deliberare*; Emanuel Capilaş (Universitatea de Vest din Timişoara), *Regândind forma politică a României: argumente pentru o tranziţie de la semiprezidenţialism la federalism*; Péter Eckstein-Kovács (din Cluj-Napoca), *Ungurii şi regionalizarea*; Andrei Cuşco (Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău), *De la periferie otomană la gubernie rusă: Construirea provinciei basarabene în secolul XIX*; Virgiliu Pâslariuc (Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău), *Construirea imaginii „patriei mici" de către elitele basarabene în Imperiul rus*; Igor Şarov (Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău), *Regionalismul în manualele şcolare din Republica Moldova.*

Conferinţa s-a încheiat cu o dezbatere intitulată *Regiunile au un trecut şi un prezent, dar cum ar putea arăta viitorul lor?*, la scurt timp fiind dat publicităţii textul raportului *Consideraţii şi recomandări privind reforma teritorial-administrativă*. Din acesta reţinem faptul că „majoritatea absolută a participanţilor a susţinut ideea unei reforme administrative a României", scopurile ei trebuind să fie: 1. eficientizarea administraţiei şi a aparatului birocratic central, intermediar şi local; 2. simplificarea actului birocratic la toate cele trei nivele ale administraţiei; 3. creşterea competenţelor administrative ale comunităţilor locale; 4. dezvoltarea economică susţinută şi echilibrată a tuturor unităţilor administrative, inclusiv printr-o mai bună accesare a fondurilor europene şi o distribuire nediscreţionară a resurselor din bugetul central; 5. conservarea şi valorificarea particularităţilor culturale regionale şi locale.

Din punctul de vedere al participanţilor la conferinţă, cadrul juridic util pentru introducerea şi implementarea regiunii ca unitate administrativă ar trebui să conţină următoarele principii de bază: 1. *descentralizarea, subsidiaritatea şi guvernarea democratică*; 2. *distribuirea şi utilizarea echitabilă şi eficientă a resurselor*; 3. *respectarea particularităţilor geografice şi a tradiţiilor regionale.* Din perspectiva primului principiu, raportul conferinţei constată că sistemul administrativ actual este mai degrabă specific statelor centralizate excesiv. Centralismul românesc este construit pe ideologii şi practici specifice nu doar perioadei „democraţiei populare" (socialiste), ci şi celor din România interbelică şi Vechiul Regat. Dintr-o privire generală asupra dezbaterilor curente, „utilitatea regiunilor poate fi justificată doar prin eliminarea dublării birocraţiei, adică prin renunţarea la judeţe şi transferarea unei părţi a competenţelor acestora către regiuni, iar a altora către comune. Pentru a creşte viabilitatea economică şi eficienţa administrativă a comunelor se impune reducerea numărului acestora prin reunirea lor sau prin includerea mai multor comune într-o altă entitate administrativă intermediară, tradiţională atât în România modernă, cât şi la nivelul regiunilor istorice – de tip plasă, ocol etc. Structurile actuale judeţene ar putea fi păstrate, în actualele oraşe reşedinţă de judeţ, doar pentru unele domenii, cum ar fi sistemul judiciar sau instituţiile de prevenire şi lichidare a consecinţelor unor calamităţi naturale. Plecând de la acest model de reformă, primul pas ar trebui să fie redefinirea statutului unităţilor administrative locale şi abia apoi stabilirea competenţelor entităţilor administrative regionale". Pentru ca acest lucru să fie posibil şi în România, se impune: 1) redistribuirea competenţelor între puterea centrală şi cea locală; 2) înzestrarea comunelor şi regiunilor cu prerogative administrative şi financiare cât mai largi în domenii de interes local/regional.

De asemenea, în procesul de elaborare şi implementare a reformei administrative trebuie avut în vedere şi principiul subsidiarității, ceea ce va duce la creşterea responsabilității persoanelor pentru o mai bună funcționare a comunităților locale din care fac parte. Noilor unități teritoriale trebuie să le fie conferite competențe semnificative, instituții adecvate şi un grad suficient de autonomie în privința politicilor publice – un cadru ce ar încuraja participarea şi deliberarea democratică, cu consecințe pozitive pentru standardele generale ale democrației româneşti.

În privința distribuirii, utilizării echitabile şi eficiente a resurselor, participanții şi-au exprimat rezervele față de argumentul principal adus de către clasa politică în sprijinul regionalizării, care este cel economic. În acest fel – arată participanții –, se scapă însă din vedere faptul că „prin regionalizare se poate răspunde unui număr mai mare de obiective şi provocări, într-un context intern şi internațional aflat în continuă schimbare, nu doar de ordin administrativ-economic, ci şi de ordin social, instituțional, cultural etc. O reformă administrativă bine concepută ar putea conduce la identificarea unor elemente spațiale structurante (poli, axe, areale), capabile să centreze şi să releve structuri teritoriale viabile, care pot deveni organizări administrative durabile mai bine adaptate unei organizări teritorial-administrative regionale. Existența elementelor spațiale structurante actuale trebuie avută în vedere în trasarea granițelor administrative dintre viitoarele regiuni, astfel încât noile unități administrative să poată profita cât mai mult de accesul la rețelele de infrastructură şi potențialul uman din centrele universitare. Pentru Moldova portul Galați a avut, în mod tradițional, un rol deosebit de important, fapt care impune includerea acestuia în viitoarea regiune din partea de nord-est. În acelaşi timp, Constanța ar putea juca un rol similar pentru Dobrogea şi partea de est a Munteniei. Din perspectiva accesului la resursele umane de o bună calitate, este esențial ca în fiecare nouă regiune să existe cel puțin un mare centru universitar. Coeziunea economică, socială şi politică a statului va creşte şi printr-o distribuire echitabilă şi uniformă a resurselor financiare dinspre centru către regiuni, de pildă pentru construcția de autostrăzi şi aeroporturi. În acest sens, este imperios necesar ca regiunile rămase în urmă din punctul de vedere al infrastructurii de transport moderne să reprezinte o prioritate”.

Participanții au insistat pentru respectarea particularităților geografice şi a tradițiilor regionale. „Din perspectivă geografică, regiunea se manifestă ca un țesut de intersecții, legate între ele ierarhic, polarizând spații eterogene din punct de vedere fizic dar convergente din punct de vedere antropic. Complementaritatea fizico-geografică şi identitatea regională sau locală, recurentă memoriei spațiale, sunt de asemenea elemente importante. Decriptarea spațiului românesc în această cheie permite divizarea sa în şase regiuni esențiale: 1) în nord-est, un vast podiş, traversat de văile longitudinale ale Siretului şi Prutului, legate între ele printr-un ax transversal, controlat de oraşul Iaşi şi având ca reper la Dunăre portul Galați; 2) în sud-est, o prelungire a Podişului Prebalcanic, marcată tranşant de cursul Dunării şi de litoralul pontic, având Constanța drept pol principal; 3) în sud, o vastă câmpie, arie de convergență naturală facilă, având în centru oraşul Bucureşti, iar în vest, ca centru secundar, oraşul Craiova; 4) în partea centrală, o vastă depresiune, aproape închisă de munți, având în mijloc axul Mureşului, bine racordat la culoarele descrise de celelalte două râuri importante, Oltul şi Someşul, unde se situează două dintre oraşele cu real potențial de convergență regională, Sibiu şi Cluj; 5) în vest, extremitatea orientală a Câmpiei Panonice, cu racordul colinar spre zona montană, spațiu fragmentat de axe orientate spre exterior, unde se află şi punctele principale de convergență (Timişoara, Arad, Oradea şi Satu Mare); 6) în fine, peste

toate, Carpații și bordura lor piemontană, ax unificator care dispune, cel puțin în lungul ulucului depresionar din ramura orientală, de câteva puncte de convergență regională, esențiale pentru conexiunea celorlalte regiuni menționate, de departe cel mai important fiind Brașovul. Aceste șase regiuni pot fi utilizate ca atare în stabilirea unor limite administrative sau pot fi divizate în funcție de criterii dimensionale sau identitare. În această perspectivă, chiar și Maramureșul istoric sau ținuturile secuiești pot dobândi o funcționalitate regională."

România are un bogat patrimoniu istoric regional care determină intense rivalități interregionale atunci când apare prilejul discuțiilor pragmatice despre organizarea administrativă „ideală". Este un semnal pentru București că nu poate impune voluntarist un proiect de regionalizare, fără riscul declanșării unor efecte contrare intențiilor declarate. Modelele funcționale europene, bazate pe comunități istorice tradiționale, cu atribuții administrative și culturale, față de care cetățenii manifestă un atașament afectiv real, oferă destule surse de inspirație și de expertiză pentru a se evita inventarea unor variante „originale".

Mihai Chiper

Lista autorilor

Viorel ACHIM. Doctor al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” (Bucureşti), Academia Română, cu tema *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpadieni*. Cercetător ştiinţific gr. I la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, Bucureşti. Domenii de cercetare: relaţiile internaţionale în Europa de sud-est în secolele XIII-XV, catolicismul la români în Evul Mediu, istoria Banatului în Evul Mediu, istoria ţiganilor, minorităţile etnice în România în perioada 1918-1948, politica etnică în România în anii 1940-1944, Holocaustul. Lucrări reprezentative: *Politica regimului Antonescu faţă de cultele neoprotestante. Documente*, Bucureşti, Editura Institutului Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, Iaşi, Editura Polirom, 2013 (editor); *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpadieni*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2008; *Ţiganii în istoria României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1998 (ediţia în limba engleză: *The Roma in Romanian History*, Budapest, New York, Central European University Press, 2004). A editat sau coeditat trei volume colective.

Alexandru D. AIOANEI. Doctorand la Facultatea de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, cu tema *Industrializare, urbanizare şi transformări sociale în Moldova. 1944-1965*. Absolvent al masteratului *Istoria comunismului românesc* de la Facultatea de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, cu o disertaţie despre oraşul Iaşi după al Doilea Război Mondial. Domenii de interes: istorie regională, istorie economică, viaţa cotidiană în comunism. Publicaţii recente: *„Săptămâna prieteniei româno-sovietice” (1-7 noiembrie 1948), un prototip al sărbătorilor comuniste*, în Andi Mihalache, Adrian Cioflâncă (coord.), *Istoria recentă altfel. Perspective culturale,* Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 279-288; *Organizaţii comuniste de tineret din Iaşi după al Doilea Război Mondial,* în Adrian Cioflâncă, Luciana M. Jinga (coord.), *Represiune şi control social în România Comunistă*, Anuarul ICCMER, nr. V-VI, 2010-2011, Editura Polirom, 2012, p. 265-279; *Alexandru Lăzăreanu şi Legaţia României din Washington (1946-1948)*, în Paul Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu (coord.), *Diplomaţie şi destine diplomatice în lumea românească*, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2011, p. 289-298.

Silviu ANDRIEŞ-TABAC. Doctor al Facultăţii de Istorie a Universităţii din Bucureşti (1996), cu teza *Basarabia în secolele XIX-XX şi heraldica ei*. Heraldist de Stat al Republicii Moldova; cercetător ştiinţific superior la Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Domenii de interes: sursologie, ştiinţe istorice auxiliare (heraldică, vexilologie, imnologie politică, faleristică, uniformistică, sigilografie, numismatică, genealogie, onomastică istorică), ştiinţe ale documentului (documentologie, arhivistică, arheografie). Publicaţii recente: *Simbolurile naţionale ale Republicii Moldova*, Chişinău, Academia de Ştiinţe a Moldovei, Instituţia Publică

„Enciclopedia Moldovei", „Cu drag" SRL, 2010 (coordonator, redactor ştiinţific şi autor a zece secţiuni); *Simbolurile naţionale din estul Europei, Partea I. Noţiuni teoretice*, în *Cursuri la masterat în domeniul studiilor sud-est europene*, vol. 3, Virgil Pâslariuc, Marin Cerchez, Silviu Andrieş-Tabac, *Europa de Sud-Est: elite locale, spiritualitate şi simboluri naţionale*, Chişinău, Editura Universităţii de Stat din Moldova, 2009, p. 106-173; *Introducere în heraldică. Noţiuni generale şi întregiri la armorialul teritorial românesc*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2008.

Constantin ARDELEANU. Doctor al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" (Bucureşti), Academia Română, cu tema *Interese politice şi economice britanice la Dunărea de Jos (1856-1918)*. Conferenţiar universitar la Departamentul de Istorie, Filosofie şi Sociologie al Universităţii „Dunărea de Jos" din Galaţi. Domenii de interes: istorie maritimă, istorie economică, comerţ şi navigaţie la gurile Dunării şi în Marea Neagră în secolele XVIII-XX; relaţii româno-britanice. Publicaţii recente: *International Trade and Diplomacy at the Lower Danube: The Sulina Question and the Economic Premises of the Crimean War (1829-1853)*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2014; *A British Meat Cannery in Moldavia (1844-1852)*, în SEER, tom 90, nr. 4, 2012, p. 671-704; *The European Commission of the Danube and the Results of Its Technical and Administrative Activity on the Safety of Navigation*, în „International Journal of Maritime History", vol. XXIII, nr. 1, June 2011, p. 73-94.

Hannelore BAIER. Absolventă a Facultăţii de Filozofie-Istorie, secţia Psihologie, Universitatea „Babeş-Bolyai". Redactor la Subredacţia Sibiu a cotidianului de limbă germană „Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien". Domeniul de interes: istoria minorităţii germane din România după al Doilea Război Mondial. Publicaţii recente: *Germanii din România 1944-1956. Culegere de documente de arhivă*, Sibiu, Editura Honterus, 2005; *Objekt und Instrument. Die deutsche Minderheit im Fokus der Securitate* [Obiect şi instrument. Minoritatea germană în vizorul Securităţii], în Joachim von Puttkammer, Stefan Sienert, Ulrich A. Wien (Hrsg.), *Die Securitate in Siebenbürgen* [Securitatea în Transilvania], Köln, Weimar, Wien, Böhlau Verlag, 2014, p. 153-168; *Ceauşescu und die Aussiedlung der Deutschen aus Rumänien* [Ceauşescu şi emigrarea germanilor din România], în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, Köln, Weimar, Wien, Editura Böhlau, nr. 1/2012, 27-50.

Sebastian BUNGHEZ. Doctor al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, cu tema *Parlamentul şi politica externă a României (1899-1914)*. Profesor de istorie la Colegiul Naţional Catolic „Sf. Iosif" din Bacău. Domenii de interes: istoria modernă a României, cu precădere relaţiile internaţionale, Parlamentul şi viaţa politică a României în perioada 1878-1914. Publicaţii recente: *Problema navigaţiei la Porţile de Fier în dezbaterile Parlamentului României (1899)*, în IN, serie nouă, nr. XIX, 2013, p. 101-120; *Politica externă a României în perioada 1900-1914*, în „Variante" [Bacău], nr. 18, 2011, 29-44; *Scurt istoric al Colegiului Naţional Catolic „Sf. Iosif" din Bacău*, în „Variante", nr. 16, 2010, p. 32-37.

Mihai BURCEA. Doctorand la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti, cu tema *Luptând pentru o iluzie. Voluntari români în Brigăzile Internaţionale din Spania*; absolvent al masteratului *România în secolul XX* de la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti, cu o disertaţie despre *Continuitatea structurilor PCR (1990-2007)*.

Domenii de interes: istoria structurilor represive din perioada 1945-1989, Partidul Comunist din România în anii ilegalității, viața politică interbelică. Publicații recente: *Spectrele lui Dej*, Iaşi, Editura Polirom, 2012 (editor împreună cu Ştefan Bosomitu); *Mihail Roller (1908-1958). O scurtă biografie*, în colaborare cu Ştefan Bosomitu, în „Anuarul IICCMER", vol. VII, 2012, Iaşi, Editura Polirom, 2013, p. 19-65; *Recuperarea memoriei interbrigadiştilor şi maquisarzilor români. Studiu de caz: Ion Călin (I şi II)*, în AUB, Ştiințe politice, anul XV, nr. 1/2013, p. 85-119, şi nr. 2/2013, p. 123-149.

Mihai CHIPER. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, cu tema *Paşoptismul în cultura română. Memoria revoluționară în doua jumătate a secolului XIX*. Cercetător la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" din Iaşi. Domenii de interes: istoria culturală, memoria socială în România modernă, istoria emoțiilor. Publicații recente: *O societate în căutarea onoarei. Duel şi masculinitate în România (1859-1918)*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2012; *„Onoarea trădătorilor". Cazurile general Alexandru Văitoianu şi Al. Tzigara-Samurcaş,* în AIIX*,* 2013, Iaşi, p. 321-342; *Despre lamentație ca formă de rememorare: imagini ale declinului în Iaşul interbelic*, în Andi Mihalache, Adrian Cioflâncă (coord.), *Istoria recentă altfel. Perspective culturale*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2013, p. 99-116.

Iulian Marcel CIUBOTARU. Doctorand al Facultății de Istorie de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, cu o teză privitoare la *Clerul monahal din Moldova secolelor XV-XVI*. Absolvent al masteratului *Patrimoniu şi turism cultural* (2011-2013) din cadrul aceleiaşi facultăți. Domenii de interes: istoria Bisericii Ortodoxe Române, raporturile dintre autoritățile eclesiastice şi domnie în Evul Mediu românesc, dreptul canonic şi aplicarea acestuia în Moldova medievală, istoria veche a literaturii române, istoria culturii. Publicații recente: *Egumenii Mănăstirii Neamț în secolul al XVI-lea*, în Anamaria Macavei, Roxana Dorina Pop (coord.), *Imaginea în istorie. Tipologii în societatea de ieri şi de azi*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2014, p. 45-76; *Donațiile mitropolitului Iosif Naniescu către Biblioteca Academiei Române*, în „Historia Universitatis Iassiensis", tom III, 2012, p. 245-276; *Intelectuali francezi şi români în corespondență privată. Scrisorile lui Émile Picot către George Sion*, în Anamaria Macavei, Roxana Dorina Pop (coord.), *Scrieri pe alese. Lucrările conferinței naționale O filă de istorie: om, societate, cultură (secolele XVII-XXI)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 429-443.

Dorin DOBRINCU. Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, cu tema *Rezistența armată anticomunistă din România (1944 – începutul anilor '60)*. Cercetător la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" din Iaşi; director al Centrului de Studii asupra Comunismului şi Postcomunismului, Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Domenii de interes: istoria politică şi socială a României contemporane, cu precădere în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Holocaustul, perioada comunistă – ocupația sovietică, începuturile regimului comunist, rezistența armată anticomunistă, colectivizarea agriculturii, gulagul românesc, exilul românesc postbelic –, memoria fascismului şi comunismului; istoria creştinismului din România, în special relațiile stat-biserică, naționalismul religios, represiunea comunistă asupra Bisericii şi istoria comunităților protestante româneşti; editarea documentelor contemporane, istoria orală. Publicații recente: *Istoria comunismului din*

România, volumul II, *Documente Nicolae Ceauşescu (1965-1971)*, Iaşi, Editura Polirom, 2012 (editor împreună cu Mihnea Berindei şi Armand Goşu); *Istoria comunismului din România. Documente. Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965)*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2009 (editor împreună cu Mihnea Berindei şi Armand Goşu); *Transforming Peasants, Property and Power. The collectivization of agriculture in Romania, 1949-1962*, Budapest – New York, Central European University Press, 2009 (editor împreună cu Constantin Iordachi); editor sau coautor al altor volume de istorie contemporană; aproape 100 de studii publicate în reviste de specialitate şi în volume colective.

Aurelia FELEA. Doctor al Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova, cu tema *Unitatea românească în publicistica lui Mihai Eminescu*. Conferențiar-interimar la Universitatea de Stat din Tiraspol la Chişinău. Domenii de interes: istoria Europei Centrale şi de Est, societăți totalitare şi post-totalitare, memoria comunismului, învățământul universitar şi formarea elitelor în Moldova Sovietică. Publicații recente: *Face to Face: Memoirs and Official Sources about the famine in Bessarabia in the Years 1946-1947*, în *New Europe College Petre Țuțea Program: Yearbook 2006-2007*, Bucureşti, Colegiul Noua Europă, 2009, p. 155-187; *Assistenz, Auskommen, Überleben. Studentisches Dasein in der Moldau nach 1945*, în Elmar Schübl & Harald Heppner (eds.), *Universitäten in Zeiten des Umbruchs. Fallstudien über das mittlere und östliche Europa im 20. Jahrhundert*, Viena, Lit Verlag, GmbH & Co. KG, 2011, p. 231-232; *Moldova (Country Report)*, în Jørgen S. Nielsen, Samim Akgönül, Ahmet Alibašić, Egdūnas Račius (eds.), în *Yearbook of Muslims in Europe*, vol. 4, Leiden-Boston, BRILL, 2012, p. 397-412.

Emmanuel LE ROY LADURIE. Profesor la Collège de France, membru al l'Institut (Académie des Sciences morales et politiques), administrator general al Bibliotecii Naționale (1987-1994). Unul din cei mai prestigioşi reprezentanți ai Şcolii de la Annales, a contribuit substanțial la reînnoirea scriiturii istorice în Franța şi în lume. Printre lucrările sale cele mai cunoscute: *Les Paysans de Languedoc*, SEVPEN, 1966; *Histoire du climat depuis l'an mil,* Paris, Flammarion, 1967; *Le Territoire de l'historien*, Paris, Gallimard, I-II, 1973-1978; *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*, Paris, Gallimard, 1975 (şi în limba română: *Montaillou, sat occitan de la 1294 până la 1324*, vol. I-II, traducere de Maria Carpov, Bucureşti, Editura Meridiane, 1992); *Le Carnaval de Romans*, Paris, Gallimard, 1979 ; *L'Argent, l'amour et la mort en pays d'Oc*, Paris, Le Seuil, 1980; *La Sorcière de Jasmin*, Paris, Le Seuil, 1980; *Parmi les historiens*, Paris, Le Seuil, 1983 et 1994 ; *Pierre Prion, scribe*, 1987; *L'État royal, 1460-1610*, 1987; *L'Ancien Régime, 1610-1770*, 1991; *Le Siècle des Platter*, I-III, Paris, Fayard, 1997-2006; *L'Historien, le Chiffre et le Texte*, Paris, Fayard, 1997; *Saint-Simon ou Le système de la Cour*, Paris, Fayard, 1997; *Histoire de France des régions*, 2001; *Histoire humaine et comparée du climat*, I-III, Paris, Fayard, 2004-2009; *Abrégé d'histoire du climat du Moyen Âge à nos jours*, Paris, Fayard, 2007; *Une vie avec l'histoire. Mémoires*, Paris, Tallandier, 2014.

Marcel LUTIC. Absolvent al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Muzeograf la Muzeul Etnografic al Moldovei din cadrul Complexului Muzeal Național „Moldova" Iaşi. Membru al unor organizații şi asociații profesionale: Comisia de Genealogie, Heraldică şi Sigilografie, Filiala Iaşi a Academiei Române; Institutul

Român de Genealogie şi Heraldică „Sever Zotta" Iaşi; Societatea de Genealogie, Heraldică şi Arhivistică „Paul Gore" din Chişinău – Republica Moldova; Asociaţia Meşterilor Populari din Moldova (preşedinte fondator din 2004), Asociaţia de Ştiinţe Etnologice din România (din 2010). Domenii de interes: etnologie, istorie socială, genealogie. Publicaţii recente: *Timpul sacru. Sărbătorile de altădată*, ediţia a II-a, Iaşi, Editura Kolos, 2009; *O viaţă dedicată etnologiei româneşti. Profesorul Ion H. Ciubotaru la 70 de ani*, în ArchM, Iaşi, nr. XXXIV, 2011, p. 396-401; *Jumătate de veac de la deschiderea expoziţiei de bază a Muzeului Etnografic al Moldovei. Mărturii, acte şi documente,* (I) şi (II), în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei", Iaşi, nr. VIII, 2008, p. 227-300, respectiv în nr. IX, 2009, p. 331-380.

Paul E. MICHELSON. Doctor al Indiana University, cu tema *Conflict and Crisis: Romanian Political Development, 1861-1871*. Distinguished Professor of History la Huntington University, Indiana, secretar al Society for Romanian Studies şi al Conference on Faith and History, bursier Fulbright/IREX în România de trei ori. Domenii de interes: istoriografie, istoria României în secolele XIX-XX, societăţile totalitare şi posttotalitare, istoria Veneţiei, opera lui C.S. Lewis şi J.R.R. Tolkien. Autorul monografiei *Romanian Politics, 1859-1871: From Prince Cuza to Prince Carol*, Iaşi, The Center for Romanian Studies, 1998. Publicaţii recente: *Carol I of Romania, 1866-1914: A Developmental Assessment*, în SAI, vol. 81, 2014, p. 59-78; *Ion Nistor and Basarabia, 1917-1918 (Ion Nistor şi Basarabia, 1917-1918)*, în Gheorghe Cliveti, Gheorghe Cojocaru (eds.), *Basarabia – 1812. Problema naţională, implicaţii internaţionale*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2014, p. 744-756; *Alexandru Duţu, Scholar and Colleague: Some Reminiscences, 1971-1999*, în Laurenţiu Vlad (editor), *La Dimension humaine de l'histoire. L'Héritage intellectuel de Alexandru Duţu*, Iaşi, Institutul European, 2012, p. 195-212.

Ovidiu MIHĂIUC. Doctorand în sociologie la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, lucrează la o cercetare privind mobilitatea şi reconversia intelectualilor publici români de după 1989. Licenţiat în Ştiinţe Politice al Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi; a urmat masteratul *Istoria comunismului românesc* la Facultatea de Istorie a aceleiaşi universităţi, finalizat cu o disertaţie despre Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Domenii de interes: sociologia intelectualilor, ştiinţe politice şi sociologia mass-media. Activează în mass-media din Iaşi (DIGI 24 TV); secretar ştiinţific al Centrului de Studii asupra Comunismului şi Postcomunismului, din cadrul Facultăţii de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Publicaţii recente: *Condamnarea comunismului sau reconcilierea societăţii? O analiză teleologică a Comisiei pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, în ArchM, vol. III/2011, p. 201-221.

Andrei MIROIU. Doctor în ştiinţe politice al Şcolii Naţionale de Studii Politice şi Administrative, Bucureşti, cu tema *Sistemul internaţional şi politica puterilor minore. Cazul României, 1913-1989*; a obţinut un masterat în istorie la Indiana University, Bloomington (SUA). În prezent este doctorand la School of Social Sciences, University of New South Wales, Sydney, Australia, cu tema *Classical Counterinsurgency: A Comparison of Malaya, Algeria and Romania*, şi cercetător la aceeaşi universitate. Domeniul său de interes este studiul războiului. În România coordonează, alături de Lucian Dîrdală, colecţia de relaţii internaţionale a Editurii Polirom. A publicat

monografia *Balanță și hegemonie. România în politica mondială, 1913-1989*, București, Tritonic, 2005. Publicații recente: *November 4th 1878 in the life of Titu Maiorescu, or on the tribulations of love, power and culture in a new bourgeois state*, în „East-Central Europe", vol. 41, 2014, p. 32-55; *Military operations in Romanian anti-partisan warfare, 1944-1958*, în „Studies in Conflict & Terrorism", vol. 37, nr. 2, 2014, p. 185-197; *Wiping out „The Bandits": Romanian Counterinsurgency Strategies in the Early Communist Period*, în „Journal of Slavic Military Studies", vol. 23, nr. 4, 2010, p. 666-691.

† Eugen D. NECULAU (1900-1974). Doctor al Facultății de Litere și Filozofie a Universității din Iași (în 1944), cu tema *Condițiile și perspectivele unei pedagogii a satului românesc*. A fost membru al Comisiei de Genealogie, Heraldică și Sigilografie, Filiala București a Academiei Române. Domenii de interes: sociologie, istorie socială, genealogie. Dintre publicațiile apărute postum amintim (toate editate de Marcel Lutic): *Sate pe Jijia de Sus*, patru volume publicate la Iași, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta": vol. I, *Așezările*, 2003, vol. II, *Boierii*, 2005, vol. III, *Răzeșii*, 2010, vol. IV, *Documentele*, 2012; *Clasele sociale și raporturile dintre ele*, în AȘUI, Istorie, serie nouă, tom LVI-LVIII, 2010-2012, p. 543-582.

Cristina PREUTU, Doctor al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, cu tema *Propaganda comunistă în România (1965-1974). Practici instituționale și tehnici de comunicare*. Cadru didactic asociat la Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași. Domenii de interes: istoria comunismului, propagandă și comunicare politică în regimurile comuniste, sociologie politică, istorie culturală. Publicații recente: *Teatralizarea prezentului. Dramaturgie și propagandă în anii 1965-1989*, în Andi Mihalache, Adrian Cioflâncă (coord.), *Istoria recentă altfel. Perspective culturale*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2013, p. 413-422; *La voix du pouvoir communiste en Roumanie: journalisme ou propagande*, în „Cahiers d'Historie Immédiate: Dossier Spécial Roumanie", coord. Bertrand Vayssière, Adrian Vițalaru, 2013, p. 111-125; *Tehnici ale propagandei comuniste în România. Noi perspective de organizare la începutul anilor '70*, în AȘUI, serie nouă, tom LIX, 2013, p. 303-316.

Andrei PUIU. Doctorand la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, cu tema *Biserica Romano-Catolică din RPR și Războiul Rece. Preoții romano-catolici versus „Lupta pentru Pace"*. Absolvent al masteratului *Istoria comunismului românesc* de la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, finalizat cu o disertație despre preoții romano-catolici din Moldova în primii anii ai regimului comunist. Domenii de interes: istoria socială și politică a României contemporane – al Doilea Război Mondial, Holocaustul, perioada comunistă; istoria creștinismului din România, în special relațiile stat-biserică, represiunea comunistă asupra Bisericii Romano-Catolice, istoria comunităților romano-catolice românești, studii de psihologie istorică.

Sorin RADU. Doctor în istorie al Universității „Lucian Blaga" din Sibiu, cu tema *Sistemul electoral din România în perioada interbelică*. Profesor la Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Departamentul de Istorie și Patrimoniu și director al Centrului de cercetare a patrimoniului și istoriei socio-culturale. Domenii de interes: istoria partidelor și doctrinelor politice, cultura politică și modernizarea în România

modernă şi contemporană. Este *convenor* pentru România al *International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions* şi membru al *European Rural History Organisation*. Este editor şef al revistei „Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica". Publicaţii reprezentative din ultimii ani: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism,* ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2012; a coordonat *Parliamentarism and political structures in Eastcentral and Southeastern Europe in the Inter-war Period*, „Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica", tom 9, 2012 (în colaborare cu Hans-Christian Maner); *Învăţământul de partid şi şcolile de cadre în România comunistă. Context naţional şi regional*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2014.

Mihai Sorin RĂDULESCU. Doctorat obţinut la *Institut National des Langues et Civilisations Orientales* (INALCO), Paris, cu tema *Elita liberală românească 1866-1900*. A fost cercetător la Institutul de Istorie „N. Iorga" (între 1991-1996), apoi cadru didactic la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti – actualmente profesor univ. dr. Direcţii şi preocupări de cercetare: istoria aristocraţiei şi a burgheziei româneşti, studenţii români la studii în Occident, istoria francmasoneriei româneşti, ştiinţele auxiliare ale istoriei, cu deosebire genealogie şi heraldică, istoria Bucureştilor. Autor al monografiei *Elita liberală românească 1866-1900*, Bucureşti, Editura All, 1998. Publicaţii recente: *În căutarea unor istorii uitate. Familii româneşti şi peripluri apusene*, Bucureşti, Editura Vremea, 2011; *Les Schina des Principautés Danubiennes*, în „Filogeneia", tom ID', fascicula 3, Atena, 2013, p. 11-18; *Goleştii din Belgia. Contribuţii epistolare*, în „Bucureşti. Materiale de Istorie şi Muzeografie", XXVII, 2013, p. 205-220.

Mircea STĂNESCU. Absolvent al Facultăţii de Filosofie a Universităţii Bucureşti; doctor al aceleiaşi Universităţi. A făcut stagii de cercetare în istorie contemporană şi ştiinţe politice la Universitatea Toulouse le Mirail, Institut d'Etudes Politiques şi Maison des Sciences de l'Homme din Paris. Arhivist la Arhivele Naţionale ale României (Bucureşti). Domenii de interes: studierea instituţiilor, sistemele de detenţie şi reeducarea comuniste. Publicaţii recente: trilogia *Reeducarea în România comunistă*, vol. I, *(1945-1952). Aiud, Suceava, Piteşti, Braşov*, Iaşi, Editura Polirom, 2010; vol. II, *(1948-1955), Târgşor, Gherla*, Iaşi, Editura Polirom, 2010; vol. III, *(1949-*1955*), Târgu-Ocna, Ocnele Mari, Canalul Dunăre – Marea Neagră*, Iaşi, Editura Polirom, 2012; *The Reeducation Trials in Communist Romania, 1952-1960*, East European Monographs, Columbia University Press, 2011.

Aleksandr STYKALIN. Doctor al Institutului de Studii Slave şi Balcanice, Academia Rusă, Moscova, cu tema *Культурные преобразования в Венгрии* [Reformele culturale în Ungaria, 1945-1956]. Cercetător coordonator la Institutul de Studii Slave al Academiei Ruse de Ştiinţe. Domeniul său de interes priveşte politica sovietică în Europa Central-Estică. I-au apărut circa 400 de lucrări pe această temă (în Rusia, Ucraina, România, Ungaria, Germania, Marea Britanie, Franţa, Italia, Norvegia, Statele Unite ale României, Serbia, Moldova, Bulgaria, Slovacia, Belarus etc.). A publicat volume de documente privind politica sovietică în Ungaria anului 1956. Cărţi reprezentative: *Международные совещания представителей коммунистических и рабочих партий в Москве (ноябрь 1957 г.)* [Şedinţele internaţionale ale reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti în Moscova (noiembrie 1957)], Серия: Наследники

Коминтерна. Документы и материалы встреч и совещаний представителей коммунистических и рабочих партий, Москва, РОССПЭН, 2013 (Introducere şi comentarii); *Ilya Ehrenburg and Hungary's 1956. Ehrenburg, the Khruschev Party Elite and the Western Intelligentsia*, Trondheim, Trondheim Studies on East European Cultures and Societies, № 27, 2008; *Прерванная революция. Венгерский кризис 1956 года и политика Москвы* [O revoluţie întreruptă. Criza din Ungaria anului 1956 şi politica Moscovei], Москва, „Новый хронограф", 2003; *Национальная политика в странах формирующегося советского блока. 1944-1948* [Politica naţională în ţările membre ale blocului sovietic în formare în perioada 1944-1948], Ed. В. Марьина, Москва, „Наука", 2004 (coautor cu Ed. В. Марьина); *Дьердь Лукач – мыслитель и политик* [György Lukács – gânditor şi om politic], Москва, Степаненко, 2001.

Svetlana SUVEICĂ. Doctor al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, cu tema *Basarabia în cadrul României întregite în perioada imediat următoare Marii Uniri*. Conferenţiar la Facultatea de Istorie şi Filosofie a Universităţii de Stat din Moldova, Chişinău. Bursier Fulbright la Stanford University, California (2009-2010) şi bursier Humboldt în cadrul Institutului de Studii Est şi Sud-Est Europene (IOS) din Regensburg, Germania (2012-2014). Lector şi cercetător la Universitatea din Regensburg (2014). Domenii de interes: subiectele care ţin de consecinţele Primului Război Mondial pentru Sud-Estul Europei, tranziţie şi schimbare în societatea românească interbelică, experienţe transnaţionale şi de *entanglement* ale istoriei Basarabiei, evoluţii sociale şi schimbări de mentalitate în Republica Moldova. Publicaţii recente: *„Russkoe Delo" and the „Bessarabian Cause": the Russian Political Émigrés and the Bessarabians in Paris (1919-1920)*, IOS Regensburg, Mitteilungen. Arbeitsbereich Geschichte, No. 64, Februar 2014, 53 p.; *Индивид и корпорация в публичном пространстве* [Individul şi corporaţia în spaţiul public], Vilnius, EHU Press, 2011 (în colaborare cu Olga Breskaya); *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928): modernizare prin reforme*, Chişinău, Editura Pontos, 2010; *Die Verwaltung Bessarabiens in der Transformation. Legislative Rahmen, Institutionen und Beamtenschaft (1918-1928)*, în SOF, Band 71, 2012, p. 183-233.

Alexandra TOADER. Doctor al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, cu tema *Cultul personalităţii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Origini, evoluţie, forme de manifestare (1944-1965*). Asistent asociat la Facultatea de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Domenii de interes: istoria comparată a societăţilor de tip sovietic, tehnicile de construire şi transmitere a miturilor socialiste şi a cultului personalităţii liderilor politici, literatura şi arta în regimurile totalitare, relaţii externe ale României în perioada comunistă. Publicaţii recente: *Euphory and Propaganda: Gheorghe Gheorghiu-Dej' Fiftieth Birthday*, în „Interstitio. East European Review of Historical and Cultural Antropology", vol. V, nr. 1-2 (9-10), Polonia, Republica Moldova, 2013, p. 7-23, *Biografiile lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, între popularizare de primă instanţă şi construcţia unui cult al personalităţii*, în AIIX, tom L, 2013, p. 277-292, *Gheorghe Gheorghiu-Dej' Personality Cult in the Light of Psychobiography*, în „Politics, Culture and Socialization", vol. 3, nr. 1-2, Barbara Budrich Publishers, 2012, p. 167-178.

În atenţia colaboratorilor

Archiva Moldaviae este o revistă cu specific istoric şi arhivistic, cu apariţie anuală, în cadrul căreia materialele sunt redate în limba română sau în limbi de circulaţie internaţională. Ea urmăreşte să aducă în circuitul ştiinţific studii savante şi surse inedite, în special documente de arhivă, referitoare în principal la trecutul Moldovei, precum şi la România modernă şi contemporană. Perspectivele integratoare, raportările la istoria Europei centrale-estice îşi vor găsi un loc binemeritat în paginile revistei. Publicaţia se adresează în mod deosebit istoricilor şi arhiviştilor, dar ea este declarat deschisă pentru cercetători din câmpuri variate de cunoaştere, care apelează (şi) la documentele păstrate în arhive publice sau private ori în biblioteci.

***Archiva Moldaviae* cuprinde următoarele rubrici:**

– *Studii de istorie* (care se bazează pe surse diverse, inclusiv documente de arhivă);

– *Documente* (publicare de documente, cuprinzând atât transcrierea textului original, cât şi – în cazul documentelor în alte limbi – traducerea sa în limba română, însoţite de studii introductive, note etc.);

– *Ştiinţe auxiliare ale istoriei* (paleografie, diplomatică, genealogie, heraldică, sigilografie etc.);

– *Prezentări de fonduri* (descrieri de fonduri şi colecţii arhivistice deţinute de instituţii publice sau de persoane private);

– *Studii de arhivistică* (teorie şi practică arhivistică, istoria Arhivelor);

– *Restitutio* (introducerea în circuitul ştiinţific a unor materiale realizate de istorici, arhivişti etc. care, în urma dispariţiei autorilor, nu au mai apucat să vadă lumina tiparului);

– *Dezbateri* (discuţii, polemici, conform regulilor academice);

– *Recenzii* şi *Note bibliografice* (sunt secţiuni destinate recenzării, prezentării unor lucrări de istorie, arhivistică etc.);

– *Viaţa ştiinţifică* (prezentări ale unor conferinţe, simpozioane, dezbateri, expoziţii etc., desfăşurate pe teme de istorie şi/sau arhivistică).

Condiţiile tehnice de publicare:

Textele (redate cu semne diacritice) vor fi trimise redacţiei în format Word, Times New Roman, corp de literă 12 pentru text, 10 pentru notele de subsol, distanţa dintre rânduri 1,5. Eventuale materiale auxiliare (*e.g.*, fotografii) vor fi expediate în format JPG, 300 dpi.

Studiile nu trebuie să depăşească, pe cât posibil, 15.000 de cuvinte, respectiv 85.000 de semne grafice (fără spaţii) (= circa 30 de pagini format A4). În cazul studiilor mai mari, redacţia poate recurge la publicarea lor în două sau trei părţi. Studiile vor fi însoţite de un rezumat redat atât în limba română, cât şi în limba engleză (ori în franceză sau germană); lungimea rezumatului poate varia între 400 şi 800 de cuvinte. Titlul studiului va fi tradus în limba engleză, la fel ca şi 5-10 cuvinte cheie care privesc conţinutul textului. Notele vor fi trecute în subsolul paginii (footnote), cu numerotare automată (auto number).

Recenziile nu vor depăşi 3.000 de cuvinte, respectiv 22.000 de semne grafice (fără spaţii) (= circa 6 pagini format A4); notele bibliografice nu vor depăşi 1.500 de cuvinte, respectiv 11.000 de semne grafice (fără spaţii) (= circa 3 pagini format A4); este preferabil ca, ataşat recenziei/notei bibliografice, să figureze şi o fotografie a coperţii 1 a lucrării recenzate, în format JPG, 300 dpi.

Autorii vor trimite o notă autobiografică (de circa 200-250 de cuvinte) care va conţine: prenumele şi numele; facultatea şi universitatea/institutul unde a fost susţinut doctoratul, titlul tezei (doctoranzii vor trece instituţia unde urmează stagiul de pregătire a tezei şi titlul acesteia; în cazul cercetătorilor neînscrişi într-un program doctoral se va preciza facultatea absolvită); afilierea instituţională; domenii de interes; publicaţii recente (trei cărţi sau studii apărute în ultimii 5-6 ani).

Cei interesaţi să publice în revista noastră sunt rugaţi să transmită materialele, în format electronic, pe adresa electronică **amoldaviae@yahoo.com** sau pe adresa Str. Nicolae Gane, nr. 25, Corp C, ap. 18, cod poştal 700110, mun. Iaşi, jud. Iaşi, România, cu precizarea: pentru redacţia *Archiva Moldaviae*.

Revista foloseşte sistemul *peer review* pentru selecţia finală a materialelor publicabile. Manuscrisele trimise redacţiei şi nepublicate nu se returnează.

Responsabilitatea pentru conţinutul textelor revine în exclusivitate autorilor.

Echipa editorială *Archiva Moldaviae*

For the attention of contributors

Archiva Moldaviae is an annual historical and archival review containing papers in Romanian and foreign languages (English, French, German). Its purpose is to bring into the scientific circulation scholarly studies and unpublished sources, especially archival documents, pertaining principally to Moldova's past, as well as to modern and contemporary Romania. Integrating perspectives, studies relevant to the history of Central-Eastern Europe will find a well-deserved place within the pages of this review. The publication is addressed mainly to historians and archivists, but it is open to researchers from different fields who use documents preserved in public or private archives or libraries.

***Archiva Moldaviae* contains the following headings:**

– *History Studies* (based on different sources, including archival documents);

– *Documents* (publication of documents containing the transcription of the original text and also – for documents in foreign languages – the translation in Romanian language with introductory studies, notes, etc);

– *Auxiliary Sciences of History* (paleography, diplomacy, genealogy, heraldry, sigillography, etc);

– *Funds Presentation* (description of funds and collections preserved by public institutions or private persons);

– *Archival Studies* (archival theory and practice, the history of Archives);

– *Restitutio* Restitutio publishing materials produced by historians, archivists, that were not published during the authors' lifetime);

– *Debates* (discussions, polemics, according to academic rules);

– *Reviews and Bibliographic Notes* (sections dedicated to presentation of history and archival papers);

– *Scientific Life* (presentation of historical or archival conferences, symposia, debates, exhibitions, etc.).

Terms of publication:

Materials (including diacritics) should be sent to the editorial staff in Word, font Times New Roman, font size 12 for text and 10 for footnotes, at 1,5 interline. Any additional materials (*e.g.,* photos) should be sent as JPG, 300 dpi.

Studies should not exceed, if possible, 15,000 words, respectively 85,000 graphic signs (no free spaces) (= about 30 pages A4). The editorial staff will decide whether to publish larger studies in two or three parts. Articles will include a summary in Romanian as well as in English (or French, and German), between 400 and 800 words in lenght. Article's title will be translated in English, along with 5 to 10 key words describing the content. Notes are to appear at the bottom of the page (as footnotes), with automatic numbering.

Reviews should not exceed 3,000 words, respectively 22,000 graphic signs (no free spaces) (about 6 pages A4); the bibliographical notes should not exceed 1,500 words, respectively 11,000 graphic signs (no free spaces) (about 3 pages A4); It is preferred that a cover photo accompany the reviewed paper, in JPG, 300 dpi.

Authors will send a short bio (between 200-250 words) with the following content: first name and last name, department and university/institute granting the doctorate, dissertation title (PhD candidates will include the institution from which the degree is expected and the dissertation title; researchers without a doctoral degree will list only the university from which they graduated); institutional affiliation; research areas; recent publications (1-3 titles published in the last 5-6 years).

Those interested in publishing in our review are requested to send materials in electronic format to **amoldaviae@yahoo.com** or to the mailing address on Str. Nicolae Gane, nr. 25, Corp C, ap. 18, cod postal 700110, mun. Iaşi, jud. Iaşi, România, specifying: for *Archiva Moldaviae*.

The review uses the peer review system for the final selection of the publishable materials. The unpublished materials will not be returned.

The responsibility for the content of the texts belongs entirely to the authors.

Editorial Staff *Archiva Moldaviae*

ISSN: 2067-3930